ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СРѢДЕЦЪ.

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА В. Д. СТОЯНОВА.

ГОДИНА ОСМА.

КНИЖКИ XXXVII и XXXVIII.

Умъ царува,
Умъ робува,
. . . . .
Нар. пословица.

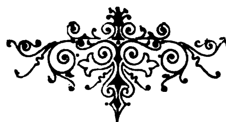

СРѢДЕЦЪ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1891.

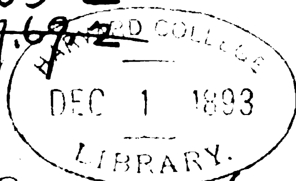

Безпрѣдплата никому не се даватъ книжкитѣ отъ Пер. Списание, нито отъ другитѣ издания на Българското Книжовно Дружество.

Рѫкописи, обнародвани или не, никому не се възвръщатъ назадъ.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Страница.

Книжка XXXVII, XXXVIII.

ДВА САНДЖАКА ОТЪ ИСТОЧНА МАКЕДОНИЯ.

Описва Z.

(Продължение отъ книжка XXXVI).

Зъхненска каза.

Зъхненската каза е една отъ наймалкитѣ; състои се всичко отъ 48 села, расположени по Бозъ-дагъ и по долината на Анджиста, между Сѣрско и Драмско.

Сѣдалището на каймакамина е *Зиляхово*, паланка, 4 ч. на И. отъ Сѣръ. Има прилична чаршия; гърцка църква и гърцко училище. Числото на кѫщитѣ е 550 съ 2000 и повече жители. Поголѣмата часть сѫ гагаузи — християне, които говорѭтъ по турски и се казватъ гърци. Други такива села въ Зъхненско сѫ: *Порно, Ряхово* и *Росилосо.* Малко пó-насамъ отъ Зиляхово се виждатъ развалинитѣ на *Зъхна,* цъвтещи нѣкога си градъ. Сега между развалинитѣ стоѭтъ 39 кѫщи.

Въ 48-тѣ села има 6148 кѫщи и 35.610 жители. Отъ тия села 4 сѫ гагаузки, 18 български 14 гърцки и 12 турски. Подробни свѣдѣния за всичкитѣ села не ми бѣ възможно да съберѫ. Ето що научихъ само за българскитѣ:

Скрижово, голѣмо село забиколено отвсѫдѣ съ хълмове. Отъ Зиляхово 2 часа на С.-И. Околность камениста; нивята се намиратъ на 1 часъ, въ едно долище до Грачанъ. Тукъ се ражда и гроздье, нáйдобро по цѣло Зъхненско. Една българска църква св. Богородица (Успѣние). 220 кѫщи само българе.

Калапотъ, голѣмо село расположено между *Щудеръ* и *Шминица,* клонове отъ Бозъ-дагъ; на С. отъ Зиляхово 3 ч., въ единъ тѣсенъ проходъ, прѣзъ който се минува за Елесъ и други Неврокопски села. Главното занятие на жителитѣ е кираджилъкъ. Ражда се гроздье, отъ което има за изна-

сянье. Найдобрата църква св. Богородица, въ която се чете смѣсено. Има още 8 други църкви. До селото новъ манастиръ св. Димитъръ. Училище смѣсено съ 20 ученика. Двуетажно прѣкрасно здание. 440 кѫщи само българе.

Карлуково, на Ю.-З. отъ Калапотъ 2 часа. Расположено въ подножието на Шминица. Първо мѣсто отъ произведенията захваща тютюнътъ; гроздье излиза тъй сѫщо. Гърцка църква и училище съ 35 ученика. Въ Карлуково стои и чаушинъ за да пази тишината и съобщенията. 400 кѫщи; 750 души турци съ 1250 българе.

Горенце, село на С.-И. отъ Зиляхово 4 часа; пѫть, ту равенъ, ту стръменъ. Расположено на една полянка подъ върха *Бесленъ,* клонъ отъ Бозъ-дагъ. Занятието на жителитѣ е земледѣлие. Отъ произведенията наймного се обработва тютюнъ. Въ селото църква св. Маринъ, а извънъ св. Никола, и двѣтѣ гърцки. Училище нѣма.

Ери-дерѐ, на С.-И. отъ Скрижово 1 часъ и пó-малко. Расположено е на хълмове, до Анджиста ½ часъ. Искарватъ найдобъръ тютюнъ; между другитѣ гроздье и анасонъ. 2 гърцки църкви: св. Атанасъ и св. Петка. Мѫжко гърцко училище съ 30 ученика. Въ Ери-дере има 10 влашки кѫщи, 170 български.

Грачанъ, село на С.-И. отъ Зиляхово, расположено до единъ баиръ. Отъ Алистратикъ до това село нѣма ½ часъ. Расте наймного памукъ. Гърцка църква; 60 кѫщи българе.

Алистратикъ, паланка на С.-И. отъ Зиляхово 3 часа. Расположена е на неравно мѣсто, между хълмове и долища. Има доста голѣма чаршия; става пазаръ въ петъкъ. Освѣнъ занаятитѣ, жителитѣ обработватъ памукъ и гроздье. Тукъ е сѣдалището на Драмския владика. Има 2 стари гърцки училища и църква. Около 500 кѫщи; 1000 д. турци, 1250 българе и 250 власи, които говорѭтъ влашки.

Клѣпоушна, село на С. отъ Зиляхово, не подалечъ отъ 1 часъ. Лежи въ подножията на Бозъ-дагъ. Голо и каменисто мѣсто; нивята имъ сѫ въ Зиляховско. Църква, въ която четѫтъ смѣсено; училище смѣсено съ 40 ученика. Кѫщи 140 само българе.

Мандилъ, голѣмо село до пѫтя отъ Зиляхово за Алистратикъ. Сградено на единъ хълмъ. Поминъкъ земледѣлие.

Гърцка църква и гърцко училище. Около 200 кѫщи българе, които никакъ не сѫ покътнѫти.

Драчево, намира се на И. отъ Зиляхово на $1^1/_2$ ч. Сѫщото мѣстоположение и сѫщата почва, както въ Мандиль. Църква гърцка и училище въ църковния дворъ съ 15 ученика. 60 кѫщи българе.

Нуска, село на прѣдѣлитѣ между Сѣрската и Зъхненската каза. На $^1/_2$ ч. отъ него е *Горна-Нуска,* която принадлежи на Сѣрската каза. 60 кѫщи българе, между които има и нѣколко турски.

Изброенитѣ до тукъ села сѫ 11; въ 3 отъ тѣхъ прѣобладаватъ българетѣ; 9 останѫли чисто български. Числото на всичкитѣ български кѫщи е 1990, съ 9950 жители, — кажи 10,000 души българе. Числото на българетѣ само въ тѣзи села могохъ да опрѣдѣлѭ точно. Българе има распръснѫти и по другитѣ села и чифлици: такива сѫ: *Раменце, Чебелдже,* и други. Названията: Вълчища, Черепянъ, Здравикъ, Коцакъ, Кормища, Лѫкотинче, Превища и др. достатъчно говорѭтъ, че нѣкогажъ по тия страни българскиятъ елементъ билъ господствуещи и лека-полека се истикалъ отъ гърцкия; той се е поглъщалъ и се поглъща и днесь въ широкъ размѣръ.

Селата: Шелиносъ, Петелиносъ, Радоливосъ, Анджиста, Кюпъ-кьой, Черепянъ, Вълчища, Шемолто, Коцакъ, Здравякъ, Росилово, Витачища, Коцакъ, Кормища, Лѫкотинче, Превища, Шемолто, Зъхна, Черепянъ и Анастасия — всичко 20 сѫ гърцки съ 16,084 д. жители; останѫлитѣ 19 села сѫ турски или смѣсени.

Зъхненско има на́йплодородна почва; селата по долината на Анджиста и покрай Пърнаръ даватъ на́ймного и на́йдобро качество памукъ, който специялно се обработва въ селата Лѫковикъ, Кюпъ-кьой, Витачища, и Кормища. Тютюнътъ, що се ражда въ Зъхненско, отстѫпва само на драмския.

Водни фабрики за трѣбение памукъ тукъ има много. Есень работници — моми, дѣца, цѣли фамилии, на тълпи дохаждатъ отъ Кресна и се распръсватъ по селата и фабрикитѣ. Всички трѣбѭтъ памукъ. Прѣсмѣтнѫто е, че само отъ тая каза излиза навънъ количество памукъ повече отъ 1,200,000 оки, за цѣна по́голѣма отъ 5,200,000 гроша

*

Трещеница, село на И. отъ Зиляхово 2 часа пѫть; на Ю. отъ Скрижово нѣщо $^{3}/_{4}$ ч. Освѣнъ земледѣлие минува съ винарство; сѣе се анасонъ, памукъ. Гърцка църква. Кѫщи 60, българе.

Неврокопска каза.

Въ селата на цѣлата Неврокопска каза има 12650 кѫщи. Распада се на 5 кола: Старчища, Търлисъ, Джечъ, Орта-колъ и Ведерина. За всѣкой колъ въ главното село има по единъ мюдюринъ. Въ Неврокопската каза се числѭтъ още и полу-независимитѣ нахии Доспатъ и Рупчосъ. Цѣлата околия е планиниста и захваща клоноветѣ на Пиринъ и Доспатъ. Само въ нѣкои мѣста, и то въ твърдѣ кѫсо растояние, долината на Места се расширява, та образува равнища, като напр. Неврокопското поле.

Неврокопъ лежи въ подножието на источния клонъ отъ Пиринъ, недалечъ отъ Места, до $^{1}/_{2}$ часъ. Отъ Сѣръ се пада малко нѣщо на С.-И.; растояние 15 часа. Околностьта е чисто балканска, обрасла съ гѫста гора. Подъ града се извива като дѫга полето, което сѣкашъ се мѫчи да придружи Места до дѣто може. Рѣката и въ самото поле е буйна; влѣче пѣсъкъ и камъци. Не рѣдко се е случвало да покрие и цѣлото поле. Близко до града е и устието на *Топлица.* Тя е притокъ на Места, съ топла вода, въ която женитѣ си перѫтъ. По голѣмата часть отъ Неврокопското поле е покрита съ зелени ливади и тлъсти пасища.

Въ Неврокопъ има 1229 кѫщи; броятъ на жителитѣ, повечето турци, се въскачва до 11000 д. Християнски махали сѫ двѣ: Варошъ и Кумсала; аристократическа и пролетарска. Въ първата живѣѭтъ чорбаджиитѣ, българе и власи; въ втората бѣдняцитѣ, плебеитѣ. На́йглавната улица, *царски пѫть,* прѣсича цѣлия градъ. По този пѫть срѣдъ чаршията има два вѣковни дѫба, на които бѣсили хора. Всѣка година въ Неврокопъ става панаиръ за всѣкаква мануфактурна и жива стока. Почва отъ 25-й августъ и трае 10 деня. Прѣсмѣтнѫли сѫ, че прѣзъ панаира става обрѣщанье отъ 10,000 лири. Отъ Солунъ и Сѣръ въ послѣднитѣ години сѫ нахлули доста евреи, които отъ день на день съсрѣдоточаватъ търговията. Неврокопъ е отпаднѫлъ вече градъ.

Гъркоманитѣ държжтъ пóхубавата църква въ Вароша; българетѣ сж истикани въ Кумсала. Гърцкото мжжко училище брои до 30 ученика; гръцкото дѣвическо и българско се помѣщаватъ въ една и сжща сграда. Числото на българскитѣ ученици, момчета и момичета е 80; има и II-й классъ. За да се характеризира състоянието на българщината въ Неврокопъ достатъчно е една дума: *жалко.* — На С.-З. отъ града е подновениятъ манастиръ *св. Богородица.*

Учъ-дурукъ, село на Ю. отъ Неврокопъ $1^1/_2$ ч. Лежи на стръмно мѣсто при послѣднитѣ клонове отъ Али-Ботушъ. Нивята на селото се намиратъ въ Неврокопското поле. Освѣнъ земледѣлци има и златари и зидари по Света-Гора и другждѣ. Църква, въ която се чете смѣсено; училище гърцко. 90 кжщи българе. Прѣди 2 години селото било чифликъ.

Лѣски, село при лѣвия брѣгъ на Топлица. — Пада на З. отъ Неврокопъ $1^1/_4$ ч. Земя плодородна въ всичко. Месари въ Неврокопъ. Църква св. Георги; четжтъ смѣсено Кжщи 195 българе.

Мосомища, село при дѣсния брѣгъ на Топлица, срѣщу Лѣски. Околность равна; плодовито поле. Растжтъ хубави дини и любеници. Св. Никола, смѣсена черква. Числото на кжщитѣ не надминува 80. Българе и турци.

Кóпривленъ, село на Ю. отъ града 2 часа. Расположено е на равно; прѣзъ него минува друмътъ отъ Неврокопъ за Сѣръ. Исключително земледѣлци; изливатъ добри любеници. 50 кжщи турски. До скоро имало е до 30 кжщи български, които се принудили отъ своитѣ съселяне да бѣгатъ.

Исарлъкъ, село на С. отъ Неврокопъ $1^1/_2$ ч. Сградено е на каменисто и стръмно мѣсто въ подножията на Пиринъ; кжщята изглеждатъ натрупани една възъ друга. Наоколо пространни ливади; поминуватъ си съ продавание сѣно; има и рибари. Църква и училище български; 22 ученика, 90 кжщи българе.

Горно-Сингартия, село на Ю. отъ Неврокопъ 2 часа пжть. Лежи на единъ баиръ. Мѣстность неравна; земледѣлци. Църква св. Георги откъмъ южната страна на селото. Четжтъ гърцки; 75 кжщи българе и турци.

Долно-Сингартия, една часть отъ което е и чифликъ; на С.-И. отъ Горно-Сингартия, помалко отъ $^1/_2$ часъ пѫть, расположено на равнище до единъ потокъ. Поминъкъ съ земледѣлие. Черкуватъ се въ Горно-Сингартия. Кѫщи 60, българе и 10 турци.

Ляльово, село на Ю. отъ Неврокопъ 3 часа, до самия пѫть отъ Сѣръ за Неврокопъ. Голо и каменисто мѣсто; ражда се добро гроздье; винарство е главниятъ поминъкъ на селянетѣ. Нѣколко нивя има по Либяхово и Копривленъ. Кѫщи 80; всичкитѣ сѫ мусулмане по вѣра, говорѭтъ гърцки и сѫ прѣселени прѣди стотина години отъ Зъхненското село Лѫквица до Скрижово. Отъ Лѫквица и сега се откриватъ остатки.

Лѫки, село на Ю. отъ Неврокопъ 4 часа, намира се на С. отъ Либяхово, лежи въ долище до единъ незначителенъ притокъ отъ Кара-су. Жителитѣ си поминуватъ съ вѫглярство, което упражняватъ на чужбина, по Нигритско, Солунско и по Халкидическия полуостровъ. Минуватъ лѣтѣ по Солунско за жетва и коситба. Кѫщи 76. Говори се, че това число немогло и неможе да се увеличи: ако нарасте до това число кѫщи, захваща да измира и спада тогазъ до minimum 65 кѫщи. Българска цързва.

Тешово, на Ю.-З. отъ Неврокопъ 4 часа. Лежи отъ Източната страна на Али-Ботушъ, на стрѫмно мѣсто. Надъ селото има дѫбрава, отдѣто извира потокъ, минува прѣзъ селото и прѣзъ Лѫки. Вѫгляре и косачи, които работѭтъ по чужбина, както въ Лѫки. Българска цързва св. Димитъръ; българско училище съ 45 ученика. Сега се появи и гъркоманска партия. Причината била силниятъ градъ, испратенъ нарочно отъ Провидѣнието да накаже нечестивцитѣ, които не рачѭтъ да припознаѭтъ гърцкия владика. Кѫщи 230: българе 200 и 30 турци.

Садово, на Ю.-З. отъ Неврокопъ 2 часа. Сградено до единъ хълмъ „Кендикъ“. Наоколо плодородна равнина. Въ цързвата четѭтъ смѣсено. Училище смѣсено, съ 15 ученика. 65 кѫщи; 20 турци и 56 българе.

Коняри, нѣколко села на З. отъ Неврокопъ до найюжнитѣ склонове на Пиринъ. Не сѫ населени отъ постоянни жители, но отъ Качауни и Коняри, които дохаждатъ съ стадата си само лѣтѣ. Коняри дохаждатъ наймного отъ

Зъхненско и Драмско по *Папа-чаиръ* и *Дахъ-кьой*. Власитѣ захващатъ *Беглика*.

Гайтаниново, село въ подножията на Али-Ботушъ планина. Отъ Неврокопъ се пада на Ю. съ растояние отъ 5 часа. Пѫтьтъ до Копривленъ е лошъ, подпрѣ става равенъ. Работна земя недостатъчна, та селянетѣ сѫ принудени зимѣ да бѣгатъ по чужбина, дѣто минуватъ съ зидарство. Лежи въ дупка, тъй че неможе да се види отъ никѫдѣ наоколо. Българска църква св. Никола; училище съ 1 учитель и 26 ученика. Кѫщи 200 само българе.

Парилъ-чифликъ, на Ю. отъ Гайтаниново. Прѣди нѣколко години било чифликъ; селянетѣ си искупили земята. Земледѣлието е на първо мѣсто; сѣѭтъ: ръжъ, ечмикъ и мисиръ. Лежи въ единъ долъ при подножието на Али-Ботушъ. Църква, въ която се чете по гърцки. Между Гайтаниново и Парилъ-чифликъ се виждатъ развалини отъ замъкъ, които и сега се казватъ „Кулата". Подолу има „Градища". Броятъ на кѫщитѣ възлиза до 50; българе.

Лофча, на Ю. отъ Неврокопъ 6 часа. Сградено е на равнище между Али-Ботушъ и Страгачъ, равнище голо и не плодородно; земята е суха и съдържа много желѣзни примѣси, които ѝ даватъ червена боя. Гърцка църква и училище. Прѣди двѣ години испѫдихѫ българския учитель. Има 20 ученика. Кѫщи 120, българе.

Кара-кьой, село на Ю. отъ града 7 часа пѫть. Положено е всрѣдъ една камениста върла мѣстность, която се образува отъ клоноветѣ на Черна-гора.

Али-Ботушъ и *Страгачъ*. Кѫщиитѣ сѫ сградени на склонъ отъ Али-Ботушъ. Селянетѣ речи всички сѫ принудени да отиватъ по чужбина въ св. Гора и по околнитѣ градове дори до Скечъ. Работѭтъ що намѣрѭтъ; земята не ги прѣхранва. Найизобилно растѫтъ орѣхи и лѣшници по Черна-гора. Въ църквата св. Богородица четѫтъ смѣсено; прѣкрасно училищно здание до църквата съ единъ учитель и 65 ученика, които се учѫтъ гърцки и български. Кѫщи 300, българе.

Зърнево, голѣмо село на Ю.-И. отъ Кара-кьой 3 часа пѫть. Сградено е на двата брѣга на Панега. Наоколо плодородно поле, дѣто се сѣѭтъ наймного картофи и конопье. Нѣколцина сѫ вѫжаре. Понеже прѣзъ Зърнево минува пѫ-

тьтъ отъ Драма за Неврокопъ, има и добри ханища. Църквата и училищното здание сѫ твърдѣ хубави, но и двѣтѣ погърчени. Ученика 70. Кѫщи 350, българе.

Елесъ (турски Лисе), на Ю.-И. отъ Кара-кьой, 4 часа пѫть. Лежи въ подножието на Бозъ-дагъ при лѣвия брѣгъ на Панега. Подъ селото сѫ „Елешкитѣ дупки“, дѣто се загубва на рѣката подъ Бозъ-дагъ. Въ околното високо равнище Елешката поляна е найплодородната. Гърцка църква, издигнѫта съ ферманъ отъ Екзархията. Жителитѣ сѫ смѣсени. 40 кѫщи българе съ 90 турци.

Тарлисъ, голѣмо село на Ю. отъ Неврокопъ, 6 часа пѫть. Лежи въ политѣ на Черна-гора до Али-Ботушъ; до него сѫ селата *Лофча, Старчища* и *Кара-кьой,* до $^1/_2$ ч. растояние. На И. се простира високо равнище, накитено съ нивя, ливади и на мѣста съ полски елхи. По плодородието това мѣсто не отстѫпя на Елешкото. Наоколо богати гори; между друго сѣѭтъ и тютюнъ. Всѣка недѣля става пазаръ за околнитѣ села на отдѣлно мѣсто. Отъ 1 октомврий всѣка година се отваря панаиръ „св. Петка“ и трае до 15-й; главната стока е едъръ и дребенъ добитъкъ съ мануфактура. Панаирътъ става на чаиритѣ, $^1/_2$ часъ до селото. Става едно обрѫщание отъ 2000 лири и по́вече. Църква св. Никола; четѫтъ смѣсено; и училище смѣсено съ 80 ученика. 380 кѫщи, 500 д. турци, 1500 д. българе.

Старчища, голѣмо смѣсено село при политѣ на Черна-Гора, на Ю. отъ Неврокопъ 8 часа. До него минува суходолицата *Цървенишка;* кѫщитѣ сѫ сградени на хълма „Кукуль“. На И. се простира едноименното поле. Земята тукъ на́йплодородна по цѣло Неврокопско; сѣѭтъ освѣнъ житнитѣ растения, тютюнъ и ленъ; на много мѣста по полето блата, покрити съ елхи. По полето, отъ Зърново като почнемъ до Долно-броди, се виждатъ 6 тумби отъ искуствена направа (tumulus), каквито ги има и по други мѣста на Балканския полуостровъ. Училища има 3: българско съ 80 ученика; гъркоманско съ 30 ученика (поддържа го силогосътъ) и турско. Българска цьрква и гъркоманска.

Осиково, расположено до единъ притокъ отъ Места на изравнено високо мѣсто. Намира се на С. отъ Неврокопъ на растояние отъ 4 часа. Пѫть по нѣкога равенъ. Орна земя недостатъчна; затуй селянетѣ се занимаватъ съ ското-

водство и дърводѣлство; има, които сж зидари; мнозина отиватъ на всѣкждѣ по Македония по златоноснитѣ рѣки да искарватъ злато. Тоя занаятъ е наслѣдственъ въ селото. Искарватъ и катранъ. Сравнително съ околнитѣ села жителитѣ сж пóзаможни. Българска църква св. Димитъръ; българско училище съ 30 ученика. 120 кжщи, половината българе, остатъкътъ помаци.

Осѣново, право на С. отъ Неврокопъ, 6 часа пжть. Лежи въ една котловина, образувана отъ клонове на Доспатъ. Околность гориста; поминъкъ зидарство и скотоводство. Повечето отиватъ на гурбетлъкъ по България и Румелия. Църква, въ която се чете български. Кжщи 65, само Българе.

Илипово, селце въ единъ жгълъ, който се образува отъ лѣвия брѣгъ на Места и единъ неинъ притокъ, що минува до Осѣново. Почва пѣсъчлива и слаба. Поминуватъ се на гурбетлъкъ съ зидарство. Българска църква. Броятъ на кжщитѣ е 40, по половина българе и помаци. Владѣе крайна сиромашия. Отъ день на день жителитѣ се изселятъ.

Рибно, село на Ю. отъ Илипово $1^1/_2$ часъ, между Осиково и Илипово. Мѣстоположение планинисто; поминъкъ: дърводѣлство. Жителитѣ сж само помаци, — 80 кжщи.

Ковачовица, на С.-И. отъ Неврокопъ $4^1/_2$ часа. Лежи въ единъ долъ между скалисти бърда. Канина е твърдѣ близко до селото. Скотовъдци и зидари; нѣкои излизатъ искусни майстори по чужбина. Църква българска св. Никола, и училище съ 50 и пóвече ученика. Българското училище е твърдѣ старо. 250 кжщи българе.

Скребатно, намира се на С. отъ Неврокопъ $3^1/_2$ часа пжть. Сградено на неравно мѣсто въ една котловина. Планинска мѣстность. По политѣ на планината добри нивя и лозя; има селяне, които се занимаватъ и съ зидарство. Църква св. Петка; четжтъ и чели сж само по български; старо училище съ 50-тина ученика. На времени сж отваряли нѣщо като I и II-й класъ. Числото на кжщитѣ е 140, около $^1/_3$ помаци, които се занимаватъ съ кираджилъкъ.

Горно-Дрѣново, помашко село отвждъ Канина, на растояние $^1/_2$ часъ отъ Ковачовица къмъ И. Токо речи всички сж кираджии съ коньe. Кжщи 50, помаци.

Долно-Дрѣново, $1/2$ часъ на Ю.-И. отъ Горно-Дрѣново. Планинисто мѣсто; сжщиятъ поминъкъ; има дърводѣлци. 40 кжщи помаци.

Фотовища (бълг. Фотегушъ), при устието на Камина, отъ Неврокопъ на Ю.-И. Почва плодородна; главниятъ поминъкъ е земледѣлието. Българска църква и училище съ 30 ученика. 100 кжщи, 70 български 30 помашки. Половина часъ на С. отъ Фотовища до Канина се намиратъ минерални горещи води.

Есирлжкъ, отвждъ Канина, $1/4$ ч. отъ Фотовища на И. Равно поле, сгодно за земледѣлие. Излизатъ всичкитѣ житни произведения. 35 кжщи българе. Мѣстно едно прѣдание расказва, че тукъ билъ нѣкога стариятъ градъ Неврокопъ. Развалини отъ стѣна и сега се забѣлѣзватъ на И. отъ селото.

Балдево, лежи на лѣвия брѣгъ на Места; пада на Ю.-И. отъ Неврокопъ 2 часа. Поминуватъ съ земледѣлие; земя доста плодовита. Църква св. Димитъръ и училище съ двайсетина ученика. Училището и църквата сж български. 50 кжщи.

Цирополе, на С. отъ Неврокопъ. Расположено е въ една долинка до *Надумшница,* притокъ отъ Места. Жителитѣ сж всички помаци, земледѣлци. 50 кжщи. Около Цирополе се виждатъ развалини отъ нѣколко стари църкви. Една отъ тѣхъ помацитѣ и сега си ѭ казватъ „св. Духъ".

Доленъ, на С.-И. отъ Неврокопъ; растояние 6 часа, понеже пжтьтъ е стръменъ и каменистъ. Околность планиниста; богато съ вѣковни гори. Селянетѣ биватъ дърводѣлци и кираджии; работжтъ шаяци и кебета. Българска църква и училище смѣсено съ 25 ученика. Прѣди 3 години образувала се гъркоманска партия отъ пóбогатитѣ, които признали владиката. 250 кжщи, четвъртината помаци.

Лящинъ, село въ политѣ на единъ доспатски клонъ, $1/2$ часъ до лѣвия брѣгъ на Канина. Пжтьтъ отъ Неврокопъ до Фотовища е равенъ, а отъ тукъ се захваща тѣсенъ и стръменъ. Обикновенъ ходъ захваща 4 часа. На първо мѣсто стои скотоводството. Българска църква. Кжщи 56, българе. Нáйпослѣдно българско село; отвждъ захваща Рупчусъ. Като нáйзатънтено въ Лящинъ, селянетѣ сж страшни суевѣрци. За да се лѣкуватъ или съвѣтватъ отъ цѣлата околия, дохаждатъ при врачкитѣ въ Лящинъ.

Сатовче, на С.-И. отъ Неврокопъ 4 ч. Лежи въ самия Доспатъ. Околность гоориста. Жителитѣ сѫ повечето дърводѣлци. Въ църквата четѫтъ славянски. 130 кѫщи: 90 д. турци и 500 д. българе.

Гръменъ, на С.-И. отъ Неврокопъ 3 часа. Сградено е въ подножието на Доспатъ отвѫдъ Кара-су. Орна земя недостатъчна; нѣкои си поминуватъ съ зидарство. Българска църква и училище съ 25 ученика. Кѫщи 50, българе.

Крушово, на С.-И. отъ Неврокопъ $3^1/_2$ часа. Въ околностьта се раждатъ изобилно овощия. Всичкитѣ жители сѫ помаци. 60 кѫщи.

Дебренъ, на Ю.-И. отъ града 7 часа. Пѫть тѣсенъ и стръменъ. Въ политѣ на Бозъ-дагъ, $1^1/_2$ часъ до Кара-су. Скотоводци и земледѣлци. Околность планиниста. Всичкитѣ помаци, 180 кѫщи.

Кременъ, на С.-З. отъ Неврокопъ 7 часа. Расположено въ политѣ на Пиринъ до единъ притокъ отъ Места; тоя притокъ раздѣля селото на двѣ. Овчари, козари и зидари. Църква и училище български. 1 учитель, 50 ученика. Кѫщи 160, българе.

Обидумъ, лежи на едно възвишение въ Пиринъ. Отъ Кременъ 1 часъ на Ю.-И. Поминъкъ скотоводство. Църква и училище български, 47 ученика. Броятъ на кѫщитѣ е 200, само българе.

Корница, на С.-З. отъ Неврокопъ, до единъ притокъ отъ Места. Овчари, козари и дърводѣлци. Наоколо гора.

Лъжница, село въ подножието на Пиринъ, 4 часа на С.-З. отъ Неврокопъ. Околность планиниста. Раждатъ се овощия: круши, ябълки. Кѫщи 35, помаци.

Буково, 3 часа на С.-З. отъ Неврокопъ, $^1/_2$ часъ до Кара-су. Дърводѣлци; правѭтъ катранъ, продаватъ борина. 40 кѫщи, помаци.

Гостунъ, 6 часа на С. отъ Неврокопъ до лѣвия брѣгъ отъ Струма. Планинисто и каменисто мѣсто. Овчари и малцина зидари. Българска църква. Кѫщи 80, българе.

Баничанъ, при политѣ на Пиринъ при Тополница. Най-плодородна земя въ цѣло Неврокопско: раждатъ се всичкитѣ житни растения и прочутъ бѣлъ кромитъ. Църква българска Кѫщи 60, българе.

Черешово, расположено е на стръмнини надъ дѣсния брѣгъ отъ Места при подножията на Бозъ-дагъ. Отъ Неврокопъ пѫтьтъ държи тъкмо 8 часа, а отъ Драма цѣли 11 часа. Пада се на Ю.-И. отъ Неврокопъ и служи за прѣдѣлъ между Неврокопско и Драмско. Повечето отиватъ зидари по Драмско, Скеча и България. Селянетѣ бѣдни. Църква св. Богородица, въ която се чете смѣсено. Смѣсено училище, което се помѣщава въ прѣкрасно триетажно здание. 30 ученика. 180 кѫщи; българе, 75 д. помаци. Има и гъркомане.

Бутимъ, на С.-З. отъ Черешово 1 часъ. Сѫщата почва и сѫщиятъ поминъкъ. Мѣстоположение още пóкаменисто и стръмно. Църква, въ която четѫтъ български, българско училище съ 15 ученика. Кѫщи 70, българе.

Бѣлотинци, расположено е на Шилка, клонъ отъ Бозъдагъ, при Тартанската рѣка, притокъ на Панега. Кѫщитѣ му сѫ на равно мѣсто, а околностьта е плодородно поле; растѫтъ всичкитѣ житни растения. Има една стара и една нова църква, въ която се чете по български. Българско училище съ 45 ученика. 300 кѫщи само българе.

Вълково, пада се на З. отъ Бѣлотинци, 1 часъ до лѣвия брѣгъ на Панега. Сградено на хълмисто мѣсто. Жителитѣ сѫ по прѣдимство земледѣлци. 100 кѫщи, турци.

Възсемъ, на Ю.-З. отъ Неврокопъ, 6 часа пѫть. Лежи на равно мѣсто до извора на Панега. До Места нѣма 1/2 часъ; но между селото и рѣката се издига високъ рѫтъ, който ѭ затуля. Прѣди година тукъ стоялъ мюдюринъ. Занимаватъ се и съ скотоводство. 130 кѫщи българе и турци.

Блачанъ, лежи въ единъ долъ между Черешово и Ливадище. Мѣстность хълмиста; нивята сѫ по странитѣ на баиритѣ. Развъждатъ и много овце и кози. 26 кѫщи турски.

Ливадища, на 7 1/2 часа на Ю.-И. отъ Неврокопъ; лежи въ едно долище между единъ потокъ. Околность планиниста и богата съ гора: букъ, елха, боръ. Токо речи всички зидари; отиватъ по Драмско за работа. Църква св. Богородица, четѫтъ смѣсено; училище само българско съ 20 ученика. 75 кѫщи само българе.

Ракищенъ, село съ 90 кѫщи българе.

Неврокопски Чеджлъкъ съставятъ слѣднитѣ села: *Лофчица, Любянъ, Колюшъ, Русково, Папасъ-кьой, Владикосъ, Граж-*

делъ, Владикосъ, Дображане, Върла Лакавица, Ущица, Прибойни, Чернагово, Лакавица, Сраненъ, Аблайница, Перофъ, Витово, Буранъ, Борово, Пепеляшъ.

Въ *Доспатската нахия* вливатъ нѣколко села съ 680 кѫщи и 3126 д. жители, распръснѫти по Родопитѣ срѣщу Пещерския балканъ, надъ Рупчосъ. Центъръ на нахията е *Тумричъ,* сѣдалището на тъй наречения: „фахри мюдюръ“. Понеже мѣстностьта е планиниста само и гориста, жителитѣ, всички помаци, се занимаватъ найвече съ дърводѣлство.

Рупчоска нахия се счита Неврокопска и се управлява токо речи независимо. Сѣдалището на мюдюра е въ с. *Настанъ.* Има 7680 жители, всички помаци.

Разложка каза.

Разложката каза, ако и́ доста пространна, има само 12 села; тя е нова и се образува на 1886 год. Напрѣдъ бѣше нахия подъ Неврокопъ. Поголѣмата и́ часть е гориста планиниста мѣстность, отвсѫдѣ заобиколена съ бърда отъ Доспатъ, Рила, Арисваница и Крѣсна. Въ околията има всичко 5390 кѫщи съ 19620 д. българе и 10100 помаци.

Мехомия, паланка на С.-З. отъ Неврокопъ 10 часа. Расположена на всичкото Разложко равнище по двата брѣга на рѣка, притокъ на Места. Здания бѣлѣжити нѣма; кѫщитѣ сѫ повечето дървени и двоетажни. По изгледа и мѣстоположението си Мехомия отстѫпя на Банско. Земя пѣсъчлива, която наймного искарва ръжь и царевица. Има всѣкакви занаятчии; въ недѣля става пазаръ, главенъ за цѣлъ Разлогъ и доста многолюденъ. Църква българска и едноетажно старо училище съ 3 учителя и 180 ученика. 700 кѫщи, по́вече български и по́малко помашки.

Банско, паланка поголѣма отъ Мехомия, на Ю. 1 часъ. Пѫть равенъ и широкъ. Банско е расположено на едно възвишение; има добъръ изгледъ, по́добъръ отъ Мехомия. Чаршия нѣма; ханове всрѣдъ Банско има 5. Водата тукъ е изобилна; всѣка улица и потокъ, всѣкой пѫть и чешма. Кѫщитѣ повечето сѫ каменни и двуетажни. Срѣдъ селото се издига прѣкрасна църква св. Троица съ звънарница отъ дѣланъ камъкъ. Има и часовникъ градски, направенъ отъ саморасълъ инжинеръ и машинистъ, Т. Х. Радоновъ. Училището не е далечъ отъ църквата, ново грамадно здание,

въ което бихж се помѣстили до хилядо ученика; дворъ широкъ. Учителитѣ сж 6 души съ 300 ученика; дѣвическо училище, малко пóдалечъ, съ 2 учителки и до 150 ученички. До 1887 год. двѣтѣ училища били съединени, тогазъ първо се отдѣлили и се образували I и II класъ въ врѣме на учителитѣ Самарджиевъ и Бояновъ. Протестантитѣ, около 50 кжщи, иматъ свое училище и молитвенъ домъ.

Главното занятие на жителитѣ е земледѣлие. Табаклъкътъ, който нѣкога е билъ въ добро състояние, сега занимава 50 души въ 3 табакхани. Други занаятчии има всѣкакви. Забѣлѣжителни сж гигантскиятъ ръстъ, яката структура, румениятъ изгледъ и вроденото остроумие на жителитѣ. Мнозина безъ никаква наука сж направили фабрики за вълна, машини за вършение и др. Непомалко искусни сж дърводѣлцитѣ. По мѣкия си характеръ банскалиитѣ се отличаватъ отъ другитѣ разложане; сжщата разлика се забѣлѣзва и въ говора. Въ Банско и Бѣлица се говори, че има хора, които специялно се занимаватъ съ правение на калпави пари; тоя занаятъ билъ старъ въ мѣстото. Забѣлѣжете, че има много искусни желѣзари. Дърводѣлството значително е напрѣднжло: ковчези, столове и др. издѣлия разнасятъ се по цѣла Македония и по България. Освѣнъ речената църква има още една стара при гробищата. Кжщи 1200, само българе.

Бѣлица, голѣмо село 3 часа на С.-И. отъ Мехомия: расположена въ единъ жгълъ, който се образува отъ Якорудската рѣка и отъ Бѣлица. Подъ селото тамъ, дѣто е върхътъ на жгъла, било мѣстото на стара Бѣлица. Расказвать, че днешната Бѣлица се основала прѣди 250 год. отъ жителитѣ на Стара Бѣлица, които се принудили да бѣгатъ отъ Кърджалиитѣ. На И. отъ селото надъ единъ баиръ е оброчището „св. Илия“, голо отъ всѣкждѣ. Надъ оброчището се издигатъ до 200 високи бора, които прѣдставятъ грамадна китка надъ църквицата. Срѣдъ селото се издигатъ двѣ високи кули, на 9 етажа, останжли още отъ яничаретѣ. Църквата св. Гьорги е на едно възвишение край селото; подъ църквата е училищното здание, въздигнжто на 1875 година. Трима учители и около 150 ученика, момчета и момичета. Околностьта е гола; земята е найдобра въ цѣлия Разлогъ. Поради недостатъчната земя мнозина оставятъ се-

лото и прѣкарватъ въ чужбина, наймного по Влашко, дѣто се занимаватъ съ правенье боза. Кѫщи 500, между които 110 помаци.

Якоруда, село равно по голѣмината съ Бѣлица; намира се по сѫщата посока отъ Мехомия, 6 часа пѫть. Разположено на лѣвия брѣгъ отъ едноименната рѣка. Отъ източната му страна се издига една вѣйка отъ Доспатъ, покрита съ гѫста гора, боръ и букъ. Земледѣлието върви слабо, понеже почвата невъзнаграждава работника; жителитѣ се прѣдаватъ на скотоводство и кираджилъкъ. Прѣзъ Якоруда — Аврамово минува пѫтьтъ за Пазарджикъ. Църквата св. Никола е едновръмешна, тѣсна и тъмна. До нея е училището съ 120 ученика, мѫжки и женски, и 2 учителя. И тукъ е останѫла кула отъ врѣмето на яничаретѣ. Въ петъкъ става пазаръ, главно за Бабечанетѣ. Кѫщи 500, наполовина български и помашки.

Баня, село на И. отъ Банско 1 часъ, отъ Мехомия 1½ часа. Захваща центъра на всичкитѣ Разложки села; расположено е длъгнесто на равнище, близу до Глазня. Орната земя е пѣсъчлива, та земледѣлието невирѣе; чужбината тукъ и по цѣлия Разлогъ е обикновено нѣщо. Прѣди 1879 година това село било едно отъ нáйцъвтещитѣ. Прѣзъ размирицата изгорѣла цѣла една махала, отъ която развалини и сега се съглеждатъ. Нова църква и училище съ 60 ученика и 1 учитель. Около 300 кѫщи, на половина помашки и български. Отъ българетѣ 5 кѫщи сѫ протестанти.

Въ Баня извира горѣща минерална вода, цѣлъ потокъ. При самия изворъ температурата е тъй висока, че неможе да се трае. Затуй водата се расхладява съ студена въ отдѣлни резервуари, наречени „бани“.

Добриница, село на Ю. отъ Мехомия 3 часа. Разположено е въ едно долище, съ което се свършва на З. Разложкото равнище. Околностьта е гориста, богата съ боръ и букъ. Подъ Добриница се издига нáйвисокиятъ върхъ отъ Пиринъ, а на И. се протака клонътъ Арами-Бунаръ. Селянетѣ се занимаватъ повечето съ скотоводство; отиватъ и на чужбина. Въ селото има една църква и до нея училище, което се посѣщава отъ 75 ученика съ 1 учитель. Около 300 кѫщи, ⅓ помаци и ⅔ българе. Отъ източната

страна на Добриница сѫ лѣковититѣ минерални води. По количество тѣзи води сѫ помалки отъ водитѣ въ Баня.

Горно-Драглища, чисто българско село 2 часа на С.-И. отъ Мехомия. Пѫть неравенъ, каменисть. Прѣзъ селото минува едноименень протокъ, който е отъ притоцитѣ на Мехомийската рѣка. Каменисто и стръмно мѣсто; рѣдко гора. Жителитѣ бѣдни, речи всички бѣгатъ по чужбина за щастие. Иматъ си църква, поддържатъ и училище съ 1 учитель и до 80 ученика. Кѫщитѣ въ Горно-Добриница възлизатъ до 250, само български.

Долно-Драглища, $^{1}/_{2}$ часъ къмъ Ю.-И. отъ горното село. Сѫщото състояние. Има само една църква. Прѣди врѣме имало повече отъ 120 кѫщи, сега останѫли само 80.

Добърско, или *Недобърско,* въ политѣ на Рила, на С. отъ Мехомия 2 часа. Орна земя речи липсува съвсѣмъ, околность камениста. Околната природа повлияла и върху селянетѣ; повечето излизатъ просяци; числото имъ се увеличава отъ притока на всѣкакви събратия. Лѣностьта направила мнозина отъ тѣзи планински жители недѫгави, болничави. Въ това село има двѣ църкви: една нова, въ която се черкуватъ, и друга стара. Послѣдната е съградена около 1130 год., вѣроятно отъ нѣкой български царь; и сега е здрава. Прѣди трийсетина години, тукъ се намирали запазени много старини, като пергаменти, надписи. Кѫщи 190, само български. Поддържатъ 1 учитель и 60 ученика.

Годлево, село $1^{1}/_{2}$ ч. на С. отъ Мехомия; разположено е на едно високо равнище между Мехомия и Добърско. Кѫщитѣ сѫ наредени надлъжъ покрай единъ потокъ. Земята е сѫщата, която и въ Добърско; затуй мнозина сѫ гурбетчии по България и Тракия. Църква има, сѫщо и училище съ 1 учитель и до 50 ученика. Кѫщитѣ на брой сѫ 160, български.

Бачево, разположено на единъ клонъ отъ Арисваница; отъ Мехомия има 1 часъ растояние на С.-З.: пѫтьтъ е каменистъ, но при все това удовлетворителенъ. До селото минува рѣчица, която се казва сѫщо Бачевска и се втича на И. подъ Мехомия. Землeдѣлието и скотоводството съставятъ главното занятие на селянетѣ; мнозина правѭтъ катранъ; околностьта е гора отъ боръ и букъ. Църква си иматъ,

и училище съ единъ учитель; ученицитѣ сѫ 35. Кѫщи 200. българе и помаци.

На половина пѫть отъ Якоруда за Бѣлица е *Куру-дере*, село отъ 10 кѫщи помаци, което се счита като махала отъ Бѣлица, 1 часъ на С.-И. Жителитѣ, около 50 души, занимаватъ се нáй-много съ скотоводство.

Бабекъ, съ това име наричатъ много махали и групи отъ по 3—4 кѫщи, распърснѫти по върховетѣ и по политѣ на Доспатъ отъ Аврамово до Чукурли-Чайлъ, на едно растояние отъ 30 часа пѫть. Най-голѣмата махала е собствено Бабекъ, на И. отъ Якоруда 3 часа; тукъ въ петъкъ се набиратъ отъ махалитѣ помаци, да се молѭтъ въ единствената джамия по цѣлия Бабекъ. Тукъ е сѣдалище и на единъ полу-независимъ управитель и сѫдия, който държи тѣзи чинове по наслѣдство. Сегашниятъ се казва Х. Мустафа-ага. Отъ махалитѣ поголѣми сѫ *Аврамово, Дагонска* и *Медарската* махала. Мѣстностьта е само планиниста; гора вѣковна; високи борове до небето, таквизъ, които сѫ високи повече отъ 30 метра. Отъ житнитѣ растения става само ръжъ, и царевица пóмалко; поминуватъ нáйвече съ скотоводство и дърводѣлство; правѭтъ катранъ и хранѭтъ пчели речи безъ исключение. Животътъ, нъравитѣ и обичаитѣ на Бабечане сѫ чисто патриархални. Всѣка кѫща си е забиколена съ своя гора и нивичка; въ работи, що не се досѣгатъ направо до правителството, управляватъ си се самостоятелно, по старото славенско право; старѣйшина и наслѣдственъ кметъ. Даждие неплащатъ никакъ; рѣдко даватъ — ако искатъ — по нѣщо. Бирникъ тукъ несмѣе да стѫпи; онѣзи, които си позволили да влѣзѫтъ, неизлѣзли още еднѭжъ. Говорътъ и облѣклото на тѣзи помаци ги отличава отъ съсѣдитѣ имъ помаци и българе. Безъ съмнѣние спазени сѫ много стари форми въ езика, прѣдания, приказки и др. Бабечане сѫ планински полудиви хора, които нищо не сѫ видѣли вънъ отъ своя кѫтъ, нищо не сѫ чули, освѣнъ баснословнитѣ раскази за славното имъ минѫло. Ако и да сѫ мухамедане по вѣра, пóвечето отъ тѣхъ не сѫ стѫпили прѣзъ живота си въ джамия и незнаѭтъ, що нѣщо е тя. Слушалъ съмъ разни анекдоти, които доказватъ голѣмата простота на Бабечане. Двама отъ тѣхъ еднѭжъ отишли за пръвъ пѫть въ махалата Бабекъ и първото нѣщо,

що имъ привлѣкло вниманието, билъ единъ бѣлосанъ исправенъ валякъ. „Еле са го валяли", казва единътъ, „ама какъ са го исправили?" Той мислилъ, че минарето е валяно на земята и подиръ исправено. Другъ единъ помакъ отъ Бабекъ се оплаквалъ на единъ българинъ, защо у тѣхъ да се нерaжда гроздье; обвинявалъ селянетѣ, които рѣжейки лозитѣ не ги оставяли да достигнѫтъ до тѣхнитѣ кѫщи. Покрай това тѣ сѫ незлобливи, гостолюбци, и добрѣ живѣѭтъ съ българетѣ. Крайна само бѣдность принуждава мнозина да си нарамѭтъ пушкитѣ па да станѫтъ разбойници. И бѣдностьта е голѣма тукъ: щастливи сѫ онѣзи, които сѫ видѣли образа на монета; зиманье — даванье се върши съ мѣнка на самитѣ природни произведения. Числото на всичкитѣ кѫщи, които влизатъ въ мѣстностьта Бабекъ, смѣтатъ до 1000.

Джумалийска каза.

Тая каза е нова, отъ 1879 година, и малка; несъдържа повече отъ 46 села, между които нѣколко сѫ турски махали. Кѫщи 5814. Прѣзъ окупацията тя била подъруситѣ; сега си остая погранична съ България. Джумалийската каза обхваща часть отъ долината на Струма, отъ Бобошево до Крупникъ надлъжъ, между Прѣдѣлъ и Малешовската планина.

Центрътъ *Горна-Джумая (Джума-баля),* е спретно градче съ неповече отъ 1200 кѫщи. Прѣзъ бурнитѣ години отъ 1877—1879 пóголѣмата часть отъ населението въ града, както и въ околията, се изселило; градътъ се ограбилъ, опустошилъ. Пóголѣмата часть отъ кѫщитѣ сѫ нови; а жителитѣ сѫ прѣселенци отъ разни страни. Нáймного нахлунѫли цинцари и гърци отъ Мелникъ и Сѣръ, които сѫ прибрали речи цѣлата търговия. Градътъ като пограниченъ, расте и успѣва отъ день на день. Жалко е само, че всичката работа бѣга въ чужди рѫцѣ, а българщината ослабва. Прѣди врѣме тоя градъ билъ единъ отъ нáйразбуденитѣ; сега страшно е, да не се отвори и въ тоя чисто български градъ гръцко училище. Въ Джумая има двѣ бани съ минерални води: една въ чаршията, друга пóнавънъ. Въ подирната има и единъ камъкъ съ надписъ. Въ черковния дворъ има камъкъ съ гръцки надписъ, прѣ-

несенъ отъ Струмски чифликъ. 1 училище. Една църква, българска.

Струмски Чифликъ (Кара-су), $^1/_2$ часъ на З. отъ Джумая. Въ това село една часть е чифликъ на Н. Влахътъ отъ Джумая и на други. Расположено е до лѣвия брѣгъ на Струма. Почва плодородна, която страда много отъ наводнения. Излизатъ прочути любеници. Църква, въ която се чете български. До лани е имало попско староврѣмешно училище. Кѫщи 45, всички българе.

Грамада, на Ю.-З. отъ Джумая, $^1/_2$ часъ пѫть, до Струма $^1/_4$ часъ. Главното занятие е землѣдѣлие. Сѣе се добро качество тютюнъ. Нѣма ни черква, ни училище. 29 кѫщи български.

Хасърлъкъ, село на С. отъ Джумая, нѣщо $^1/_2$ часъ. Расположено до лѣвия брѣгъ отъ Струма, на една раздалечъ нѣголѣма отъ $^1/_2$ часъ. Околность хълмиста, по която има доста лозя; растѫтъ и добри овощия. Броятъ на кѫщитѣ е 60; само българе.

Бѣло-поле, селце на С. отъ Джумая до $^1/_2$ часъ пѫть. Отъ Хасърлъка пада на Ю. Сградено на хълмисто мѣсто съ плодородна почва. 72 кѫщи, българе.

Добрава, на С.-И. отъ Джумая $1^1/_2$ ч. Расположено е на политѣ отъ Арисваница до Бистрица, $^1/_4$ часъ до границата. Тукъ живѣе дѣдо Мито, овчарь на 125 г., прочутъ по околията саморасълъ докторъ и хирургъ, който лѣкува съ баяние. Почва удовлетворителна. Селянетѣ боравѭтъ и съ скотоводство. Кѫщи 80, българе.

Бараково, на С.-З. отъ Джумая 2 часа, до единъ притокъ отъ Струма. Надъ тая рѣка има мостъ, който е и граница между Турция и автономната область България. До Кочариново нѣма половинъ часъ. Жителитѣ сѫ земледѣлци; обработва се и тютюнъ, има и лозя. Кѫщи 90.

Бистрица, на И. отъ Бараково 2 часа пѫть. Расположена е на политѣ отъ Арисваница до едноименнъ притокъ отъ Струма. Околность планиниста; хората биватъ скотоводци и риболовци. Въ Бистрица се лови изредна пъстърва. Църква св. Димитъръ; на деня става панаиръ отъ околнитѣ села и отъ Джумая. Границата отъ Бистрица е твърдѣ близу, нѣщо $^1/_2$ часъ. Кѫщи 160; училище съ 24 ученика.

*

Марлево, село при политѣ отъ Арисваница; 4 часа на С.-И. отъ Джумая. Пѫть твърдѣ стръменъ. Селянетѣ по прѣдимство биватъ овчари. Околностьта е гориста; растѫтъ изобилно всѣкакви овощия: круши, орѣхи. Църква, въ която четѫтъ български. Нѣколко дѣца учѫтъ въ църковния дворъ псалтиръ и наустница. Кѫщи 55.

Селище, на З. отъ Джумая, отвѫдъ Струма, 3 часа пѫть. Минува се прѣзъ мостъ, или направо прѣзъ бродъ. Земя плодородна; земледѣлци и скотоводци. Църква, въ която четѫтъ по славенски; училище нѣма; имало е прѣди 5 години попско. Тукъ излиза пшеница първо качество. Кѫщи 110, българе и турци.

Симитлия, на Ю. отъ Джумая 4 часа пѫть отъ дѣсния брѣгъ на Струма, на равнище. Срѣдь селото минува друмъ отъ Джумая за Мелникъ-Сѣръ-Солунъ. Въ Симитлия расте най добъръ по цѣлата околия тютюнъ, какъвто излиза само въ Желѣзница. Въ селото има нѣколко ханища. Кѫщи 230, всички помаци.

Крупникъ, село по сѫщата посока, 1/2 часъ по на Ю. отъ Симитлия. Расположено въ едно долище до друма. Отъ тукъ надолу пѫтьтъ става твърдѣ тѣсенъ и стръменъ, какъвто е въ Рупелския проходъ; особно лошавъ е пѫтьтъ до Крива Ливада, 1 часъ на Ю. отъ Крѣсна. Кѫщи 120, помаци. И тукъ се сѣе добъръ тютюнъ; има и градини.

Лисия, село отъ 180 кѫщи, българе; намира се на Ю. отъ Джумая, 4 часа пѫть. Нѣма нито църква, нито училище. Жителитѣ минуватъ повечето съ земледѣлие.

Дрѣново, лежи въ политѣ на планината, на растояние 3 часа на З. отъ Джумая. До сега имали сѫ само едно *оборище;* готвѭтъ се да правѭтъ църква. Иматъ си и училищно здание, безъ учитель и ученици. Кѫщи 160, само българе.

Логодашъ, лежи 3 часа на З. отъ Джумая; почвата е удовлетворителна за да прѣхранва селянетѣ. Иматъ си една църква, въ която се чете по български. 200 кѫщи български.

Клисура, 3 часа на З. отъ Джумая; земледѣлци и скотовъдци. 40 кѫщи, българе.

Лешко, голѣмо село на З. отъ Джумая; далечъ 3 часа. Почвата тукъ е плодородна и възнаграждава богато работ-

ницитѣ. Българска църква и училище, съ 1 учитель и 30 ученика. 300 кѫщи.

Падешъ, $3^1/_2$ часа на З. отъ Джумая. Околность стръмна и камениста. 290 кѫщи.

Габрово, село на Ю. отъ Падешъ; далечъ е отъ Горна Джумая около 4 часа пѫть. Църква и училище нѣма. 80 кѫщи, българе.

Дубучища, на З. отъ града, на растояние отъ 5 часа. Околность планиниста и гола, селянетѣ си минуватъ главно съ скотоводство. 80 кѫщи, българе.

Тросково, село 5 часа далечъ отъ Джумая. Една българска църква и манастиръ св. Арахангелъ. Редовно училище нѣма; когато му се падне само, попътъ събира нѣколко момчета и ги учи славенски прочитъ. 140 кѫщи, българе, земледѣлци.

Сушица, съ 120 кѫщи чисти българе; една църква, въ която се чете славенски; училище подобно на училището въ Тросково; занятие: дървари и дърводѣлци. Далечъ е отъ града 5 часа.

Желѣзница, лежи на З. отъ Джумая на растояние отъ 3 часа. Църква, въ която се чете по български, и 1 попско училище съ 13 ученика. Тукъ се ражда първо качество тютюнъ. Кѫщитѣ сѫ на брой до 200, чисти българе.

Монзанецъ, чифликъ, $^1/_2$ часъ до града; земледѣлци и овчари. 35 кѫщи българе.

Дилямзино, чифликъ на 2 часа растояние. Искарва много хубава пшеница. Има 35 кѫщи.

Кърджево, на З. отъ Дилямзино, 2 часа пѫть. 60 кѫщи, българе, земледѣлци.

Бучино, 3 часа на С. отъ Джумая, до самата граница, наоколо е заградено съ кория, която се пази отлично, понеже умиралъ (расправятъ старитѣ) всѣкой, който си позволи да отсѣче и клонъ отъ тая гора. 75 кѫщи, 360 д. българе и 75 д. турци.

Докотичево, намира се до Крупникъ, малко селце съ 15 кѫщи български. Тукъ става панаиръ отъ околнитѣ села. Има църква, въ която се чете по славенски, и българско училище съ 10 ученика.

Сърбиново, село на Ю. отъ Джумая 5 часа. Лежи до Струма срѣщу Симитлия. Искарва хубаво вино и много ке-

стени. Църква, въ която се чете по славенски и училище съ 25 ученика.

Ураново, село 4 часа далечъ отъ града. Селянетѣ сѫ земледѣлци; правѭтъ хубаво вино и пиперъ. Църква, въ която се чете славенски. 200 кѫщи българе.

Градево, на И. отъ Джумая 5 часа; има 2 църкви и едно попско училище. Околностьта е гориста и стръмна. Прѣзъ селото минува рѣка, която зимѣ нараства значително; въ неѭ ловѭтъ пъстърва. 280 кѫщи, българе.

Осѣново, на С. И. отъ Джумая, намира се на растояние 3½ часа; околность сѫщата, както въ по горното село; селянетѣ си минуватъ съ дърводѣлство и скотоводство. 245 кѫщи; 1200 д. помаци съ 30 д. българе.

Цѣрово, по сѫщата посока, на 3 часа пѫть; поминъкъ и природа сѫщата, както въ Осеново. 60 кѫщи, помаци.

Хърсово, съ 36 кѫщи, българе. Расположено е въ политѣ на Рила на С. отъ Джумая.

Бачиново, чифликъ 1 часъ далечъ; почва плодородна; 15 кѫщи, българе.

Телкиево, махала съ 29 кѫщи, българе.

Еленово, чифликъ, ½ часъ до града, 18 кѫщи българе, земледѣлци.

Делвино, чифликъ на И. отъ Джумая 1 часъ. Околность планиниста и камениста. 20 кѫщи българе, овчари и козари. — Селата *Влашка, Джерово, Дели-Хамзаларъ. Дуканичъ, Кътти, Караджина, Мангалъ Дермени, Семница* сѫ помашки селца и махали.

Мелничка каза.

Мелничката каза лежи отъ лѣвия брѣгъ на Струма и обнима селата, пръснѫти по западния клонъ на Пиринъ, отъ Крупничкия мостъ на С. до Рупелскитѣ тѣснини на Ю. Прѣди нѣколко години тукъ влизали и още 12 села отъ срѣщния брѣгъ на Струма, тъй наречената „Карши-яка“. Сега тѣ спадатъ въ Петричката каза. Казата съдържа всичко 63 села съ 5358 кѫщи. Земята навсѫдѣ е сгодна за лозя, които съставятъ — особно въ Крѣсна — главния поминъкъ на жителитѣ. Отъ цѣлата околия излиза хубаво вино; 100 хил. оки само се правѭтъ *пелиначъ.*

Градътъ *Мелникъ* е сѣдалището на каймакамина. *Мелникъ* се пада на С.-З. отъ Сѣръ, на растояние 12 часа. Мѣсто-

положението на града е чудновато; той лежи въ една яма при политѣ на Пиринъ. Отъ кѫдѣто и да се приближишъ, градътъ е невидимъ; можешъ да влѣзешъ само прѣзъ два тѣсни прохода: откъмъ Ю.-З. и откъмъ И. Прѣзъ последния проходъ минува пѫтьтъ за Неврокопъ; той е толкова тѣсенъ, че едва могѫтъ да се разминѫтъ едни кола. Другиятъ води прѣзъ едноименната рѣчица, поширокъ е, може едва да побере двѣ кола. Цѣлата околность прѣдставя ровка земя, изорана отъ рѣчици и порои. Въ дъждовно врѣме всичкитѣ се набиратъ въ оная яма, въ оня котелъ, дѣто е построенъ Мелникъ. Водата се набира въ двѣ рѣкички: едната суходолица, която минува посрѣдъ града, и друга постоянна, която го забикаля откъмъ З. Такава природа прави това мѣсто много посгодно за заточение, нежели за жилище на свободни хора. И наистина прѣданието говори, че Мелникъ се основалъ отъ заточени византийски гърци, като постъ срѣщу българетѣ. Лесно неможешъ си прѣдстави подобно мѣстоположение. Расказахѫ ми на мѣстото, че тази яма се образувала отъ едно волканическо понижение на почвата.

Прѣстарѣлъ градъ е *Мелникъ;* въ него има 45 древни църкви, гръцки. Само въ „св. Панделеимонъ“ до 1885 г. имало изображения съ славенски надписи. Кѫщитѣ му сѫ високи, оригинални; намѣсто улици служѫтъ потоци и суходолици, които въ врѣме на дъждъ притичатъ бурни и спиратъ всѣко съобщение. Затуй и дюкянитѣ сѫ твърдѣ остроумно сградени: 4 м. високо отъ улицата — порой — е вратата; до тѣхъ се стига чрѣзъ подемни мостове, съ които е снабденъ всѣкой дюкянъ. Мелникъ е едничкиятъ градъ по цѣла Македония, дѣто се говори по кѫщи гръцки. Отъ дѣ сѫ взети гърцитѣ, споменѫхъ по-горѣ; но зато пъкъ цѣлата околия е чисто българска. Всички въ града знаѭтъ български; по пазаря говорѭтъ български. Много българе е погълнѫлъ тоя градъ и още поглъща. Има 3 гръцки училища съ 7 учителя и 345 ученика. Българското училище едва брои 45 ученика. Броятъ на кѫщитѣ е до 850: 200 тур., 300 гърц., и 350 бълг.

Дебрене, село на С.-З. отъ Мелникъ, 3 часа растояние. Пѫть неравенъ. Сградено е при подножието на единъ клонъ отъ Бождовската планина отъ дѣсния брѣгъ на единъ притокъ

отъ Бистрица. Полянка съвсѣмъ малка, до рѣката; нивята имъ се намиратъ въ Лешница и Поленица. Църква св. Недѣля, една отъ найстаритѣ въ околнитѣ села. Въ църквата се чете смѣсено. Сега нѣма училище; прѣди година имало българско училище, което отворилъ П. Треновъ отъ Гайтаниново. 85 кѫщи, само българе.

Калиманци, село въ политѣ на Пиринъ, до единъ отъ притоцитѣ на Бистрица; лежи недалечъ отъ дола, който раздѣля двата паралелни хърбета на Пиринъ. Околность прѣлестна, обсипана съ гора и лозя. Има църква, въ която четѫтъ по славенски, и българско училище съ 32 ученика. То е селото на даскалъ Костантина — забѣлѣжителенъ дѣецъ и подпора на българщината по цѣло Мелничко. 190 кѫщи, българе.

Прѣпеченъ, село край лѣвия брѣгъ на Струма между Ливуново и Марикостово, послѣдно село отъ Мелничката каза. 45 кѫщи българе и 10 турци.

Хърсово, село на сѣверъ отъ Кромидово, до Катунци. Лежи на единъ баиръ 1/2 часъ до Бистрица и до Мелничката рѣка отъ другата страна. Има богати нивя и лозя. Гърцка църква и училище съ 14 ученика. 110 кѫщи българе.

Лиляново, село на С.-З. отъ Мелникъ, 6 часа пѫть. Иматъ си църква, въ която се чете по гърцки. Кѫщи 85, само българе.

Плоска, на С.-З. отъ града 17 часа пѫть. Броятъ на кѫщитѣ е до 150: 90 турски съ 60 български. Разположена е въ политѣ на Пиринъ.

Брѣзница, село на С.-З. отъ Мелникъ на растояние отъ 10 часа, до самия брѣгъ на рѣка Струма. Кѫщи 115, 2/3 турци и 1/3 българе.

Капатово, на Ю. отъ Мелникъ 2 1/2 часа; пѫть равенъ покрай Мелничката рѣка. Земледѣлци; обработватъ всичкитѣ видове жита. Църква св. Богородица; четѫтъ гърцки. Кѫщи около 60 само българе; 3 кѫщи сѫ чифликъ отъ Михо, Мелничанинъ.

Спакьово, на Ю.-З. отъ Мелникъ, до едно дере. Далечъ 2 1/2 часа отъ града по единъ неравенъ пѫть. Земя добра; наоколо ливади. Църква св. Гьорги, въ която четѫтъ гърцки Кѫщи 35, само българе.

Склавне, село расположено на равнище, отъ Спакьово на С.-З. 1/2 часъ. Има нѣколко кѫщи, чифликъ на тамошни аги. Раскошни нивя и ливади наоколо. 26 кѫщи, турци, българе и цигане. Прѣдъ св. Троица 1 день тукъ става панаиръ отъ жива стока и трае 2 деня.

Чифлици, село на дѣсния брѣгъ отъ Мелничката рѣка, на растояние 1 часъ отъ Мелникъ къмъ Ю.-З. Въ това село освѣнъ земледѣлието занимаватъ се и съ лозарство; искарватъ вино добро качество. Кѫщи 50, само българе. Расположено е надъ единъ баиръ надъ рѣката.

Манджово, чифликъ расположенъ отъ другия брѣгъ на рѣката срѣщу Чифлици. Мѣстоположение и поминъкъ сѫщи. Надолу между двѣтѣ села тече рѣката. Църква гърцка. Числото на кѫщитѣ е речи равно съ числото имъ въ Чифлици: тѣ сѫ 40, българе.

Згвелия, на Ю. отъ Чифлици 1/2 часъ пѫть. Расположено е отъ дѣсния брѣгъ на рѣката. Поминъкътъ на жителитѣ е сѫщиятъ, както въ горнитѣ села. 45 кѫщи български.

Ливуново, на З. отъ Мелникъ $2\frac{1}{2}$ часа пѫть. До Струма има 1/2 часъ; до него минува друмътъ отъ Мелникъ за Джумая. Селянетѣ притежаватъ доста ливади и много лозя. Отъ нѣколко врѣме насамъ тукъ сѣѭтъ и афионъ. Църква св. Георги; четѫтъ смѣсено. Около 70 кѫщи, българе и турци.

Суха-Сушица, село на И. отъ Мелникъ 1 часъ пѫть. Сградено по хълмове до едно дере. Мнозина въ това село си минуватъ съ обрѫчи за бъчви и каци, които продаватъ въ Мелникъ. Ставатъ и овощия. Църква св. Георги, гърцка. 40 кѫщи българе.

Горна-Сушица, по сѫщата посока отъ Мелникъ, малко нѣщо по на С. отъ горното село. Поминъкътъ на селянетѣ сѫщиятъ; околность еднаква; 45 кѫщи българе.

Батъкъ, на З. отъ Мелникъ 1 часъ. Мѣстоположение неравно; нивя слаби, распърснѫти по бърдата. Главниятъ поминъкъ е лозарство. Лозята отъ Батъкъ се простиратъ надалечъ и се смѣсватъ съ Мелничкитѣ. Църква св. Илия, гърцка. 18 кѫщи българе.

Хотово. Това село се намира до Мелничката рѣка, отъ дѣсния ѝ брѣгъ. Сградено въ едно долище. Далечъ е отъ

Мелникъ 2 часа на Ю.-З. Поминъкътъ на жителитѣ сѫщиятъ, както въ Батъкъ. Гърцка църква св. Никола. Въ селото има още развалини отъ три други стари църкви. Нѣма училище; прѣди 3 годинн имало гърцко. Отъ Хотово, както и отъ околнитѣ села много момчета слѣдуватъ въ гърцкото Мелничко училище; за да се прѣхранѭтъ слугуватъ у гърцитѣ. 45 кѫщи, само българе.

Св. Врачъ, 3 часа на С.-З. отъ Мелникъ; расположено отъ лѣвия брѣгъ на Бистрица, надъ единъ хълмъ. Почвата, като блатиста, е твърдѣ сгодна за читлъци; оризътъ богато расте. Кѫщитѣ сѫ затулени между дървета, които му придаватъ добъръ изгледъ. Въ понедѣлникъ става пазаръ, въ който дохаждатъ занаятчии и търговци отъ Мелникъ за да продаватъ стокитѣ си на селянетѣ отъ околностьта. За тая цѣль има малка чаршия на южния край отъ селото съ 25 дюкяна. Църква св. Врачъ, четѫтъ гърцки. 160 кѫщи, наполовина българе и турци. До чаршията сѫ минералнитѣ води; едни извиратъ на мѣстото, други текѫтъ отъ хълма. Наоколо има много изворчета отъ сѫщата вода, дори въ самата Бистрица. До главния изворъ е зданието, каменно, съ сводъ, което служи за болнитѣ.

Поленица, село твърдѣ близко до св. Врачъ, помалко отъ четвъртъ часъ. Расположено е на политѣ и на плоския върхъ на единъ хълмъ. Поминъкътъ на селянетѣ е сѫщиятъ, както въ св. Врачъ. Сѣѭтъ между друго и арпаджикъ. Турцитѣ иматъ малко лозя. Църква гърцка. 100 кѫщи, 55 турци и 45 българе.

Джигурово, до лѣвия брѣгъ отъ единъ притокъ на Бистрица. Отъ Мелникъ до Джигурово има $2^1/_4$ часа. Сградено е на едно ридище надъ рѣката. Този ридъ е успореденъ съ двата, надъ които сѫ сградени Поленица и Бѣливещево. Поминуватъ съ земледѣлие и лозарство; сѣѭтъ тютюнъ. 90 кѫщи, между които 36 българе.

Бѣливещево, село съ сѫщото мѣстоположение както Джигурово и Поленица; на другия брѣгъ отъ рѣката срѣщу Джигурово. Пада се на С.-З. отъ Мелникъ, 2 часа. Пѫть различенъ; ту равенъ, ту, стръменъ. Гърцка църква и училище. Мѣсто бигориво; нивята имъ сѫ въ Орманъ-чифликъ, до Струма. 60 кѫщи, само българе.

Роженъ, чифликъ отъ манастиръ Роженъ; расположенъ въ дъното на единъ долъ. Намира се на С. отъ Мелникъ на 2½ часа растояние. Земледѣлци и дърводѣлци. Околность планиниста и гориста. Надъ селото е едноименниятъ манастиръ *„Рожна“*, изопачено отъ „Рождество Богородици“. Вѣхто здание, надъ селото. Тоя манастиръ зависи отъ светогорския Иверски манастиръ. На 8 септемврий всѣка година става многолюденъ панаиръ. Вѣрватъ, че иконата, старо едно изображние, въ надвечерието на праздника сама се раздвижва отъ мѣстото си искаещи да излѣзе. Тогазъ похващатъ ѭ калугеритѣ и ѭ изнасятъ вънъ прѣдъ църковнитѣ врата. Всичкитѣ присѫтствующи минуватъ подъ иконата за здравье. Въ това врѣме трепѫтъ се, биѭтъ се, кой понапрѣдъ да мине. Въ манастира живѣѭтъ 20 калугери; четѫтъ гърцки. Селото има около 48 кѫщи, само българе.

Орманъ, на С.-З. отъ Мелникъ 1½ часъ пѫть. Сградено въ едно хълмисто мѣсто на присой. Расказватъ, че това мѣсто било нѣкога непроходимъ лѣсъ; отъ тукъ си получило и названието селото; и сега подъ селото се виждатъ остатъци отъ тази гора. Кѫщитѣ сѫ распърснѫти на растояние отъ ½ часъ и се раздѣлятъ на нѣколко махали. Главнитѣ сѫ *Горни-Орманъ* или *Ласкарево* и *Долни-Орманъ* или *Ладарево*. Мѣстно едно прѣдание расправя, че тия села и Склавие се заселили отъ трима братя: Ладаръ, Ласкаръ и Славко, отъ дѣто си получили и имената. Сѣѭтъ сусамъ, памукъ, анасонъ и жита; занимаватъ се и съ лозарство. За двѣтѣ махали има една църква св. Марина; четѫтъ смѣсено; училище нѣма. Въ селото се виждатъ остатъци отъ двѣ още църкви: св. Спасъ и св. Атанасъ. Въ Ладарево 60 кѫщи, въ Ласкарево 30, всичкитѣ български.

Рождово, чифликъ на единъ Мелнички бей. Расположено е до едноименната планина, съ върхъ Еленъ, на С. отъ Мелникъ 3½ часа. Пѫтьтъ е неравенъ и стръменъ. Планинисто мѣсто; орна земя липсува; расте само ръжь. Жителитѣ биватъ постояни, българе, до 30 кѫщи, и врѣменни, куцовласи, до 40 кѫщи. Послѣднитѣ сливатъ само лѣтѣ и пролѣть съ стадата си; българетѣ сѫ дърводѣлци. Църква и училище гърцки. Училището се отваря само лѣтѣ отъ власитѣ и за тѣхъ.

Лѣшница, чифликъ на Мелничкия гъркъ Деко. Расположено на полянка до единъ притокъ отъ Бистрица, на С.-З. отъ Мелникъ 2$^1/_2$ часа. Църква, която е затворена отъ нѣколко врѣме насамъ. Български кѫщи само 5 и турски 5. Прѣди 10-тина година било село отъ 20 кѫщи нагорѣ.

Любовка, село 2 часа на С. отъ Мелникъ, до Бождово 1 часъ пѫть. Кѫщитѣ му сѫ сградени на нѣколко бърда. Селянетѣ обработватъ и вино. Гърцка църква, въ която се чете смѣсено. 65 кѫщи, само българе.

Ляски и *Махала,* чифлици твърдѣ близки единъ до другъ; принадлежѫтъ на единъ Мелнички бей, намиратъ се на С.-З. отъ Мелникъ, 4 часа пѫть. Земледѣлието слабо върви, повечето си минуватъ съ овци, кози; има и дървари. Въ Ляска сѫ 40 кѫщи и въ Махала 18, само българе.

Голѣмъ Цалимъ, село на С. отъ Дебрене $^1/_2$ часъ пѫть. Планиниста мѣстность; главно занятие скотоводство. Църква, въ която се чете гърцки. Броятъ на кѫщитѣ е 45, само българе.

Малки Цалимъ, на $^1/_4$ ч. на И. отъ Голѣми Цалимъ. Сѫщата мѣстность и сѫщи поминъкъ, както въ пóгорното село. Смѣсена църква; училище нѣма. 30 кѫщи само българе.

Ливадица, на Ю. отъ св. Врачи, на растояние пóмалко отъ $^1/_4$ ч.; сградено отъ лѣвия брѣгъ на Бистрица. Главно земледѣлци. 35 кѫщи, 13 турски.

Бѣлица, на С.-З. отъ града на растояние 6 часа. Лежи въ политѣ на Пиринъ въ равно ниско мѣсто. Наоколо има и гора. Гърцка църква. 120 кѫщи; 500 души турци съ 120 българе.

Градешница, село по сѫщата посока още 1 часъ пóдалечъ; лежи въ долъ; има твърдѣ плодородна околность. Голѣма часть отъ селянетѣ се занимаватъ съ дърводѣлство, 160 кѫщи; всичкитѣ редомъ сѫ помаци.

Ново-село, на С.-З. отъ Мелникъ, 10 часа пѫть, до лѣвия брѣгъ отъ Струма, $^1/_2$ часъ. Мѣстоположение стръмно съ равно поле до рѣката: 70 кѫщи, отъ които 15 турци, 50 българе и 5 цигане. Нѣма църква.

Влахи, голѣмо село на Ю. отъ Крѣсна 2$^1/_2$ часа въ политѣ на Пиринъ, подъ *Ель-тепе.* Мѣстность редомъ планиниста и гориста; селянетѣ си поминуватъ съ дърводѣлство и лозарство. Както Крѣсна, и това село състои отъ много

кжщи и махали, расхвърлени по планината. Св. Архангелъ, църква българска; българско училище съ 30 ученика. 300 кжщи българе.

Крѣсна. Съ това име се разбиратъ нѣколко махали распръснжти по западнитѣ поли на едноименната планина, която е часть отъ Пиринъ. Захваща едно пространство отъ 5 ч. отъ Ю. на С. При подножието на Крѣсна, отъ Градево до Яни-кьой, увива се Струма. Политѣ на планината сж стръмни; срѣщу махалата Крѣсна има мостъ надъ Струма за царския друмъ. Почвата е твърдѣ камениста, твърдѣ слабо произвежда житни растения. Надъ Струма обаче висжтъ лозя, отъ които излиза добро вино. Часть отъ населението се занимава съ дърводѣлство, сѣкжтъ градиво отъ гората и го разнасятъ съ салове по Струма. Що има нѣйдѣ-годѣ орна земя, държжтъ іж помацитѣ. Изобщо жителитѣ сж въ послѣдна бѣдность, за окайвание. Зимѣ минуватъ по тълпи отъ цѣли фамилии и села по Сѣрско, Зъхненско и по България за работа. На една мома се плаща за цѣлата зима само 30-40 гроша! Струма и притоцитѣ ѝ занимаватъ нѣколко риболовци. Ловжтъ се разни видове вкусна риба: бѣлвици, рѣдко сомове и дребни рибички „циропки“ наречени. Крѣсна е мюдюрлукъ; раздѣля се на 4 махали: собствено *Крѣсна*, дѣто е мюдюрътъ, съ 85 кжщи. — *Мечкулъ*, 80 к., *Хощава*, 180 кжщи, и *Синакосъ*, 90 кжщи. Всѣка махала си има кметъ, църква и училище. Въ църквитѣ и училищата се чете само български. По околнитѣ мѣста, между нáйплодороднитѣ, има и помашки села. Всички говорятъ пóдобрѣ български отъ самитѣ християне крѣснянчане; живѣжтъ си братски и по нищо дори не се отличаватъ отъ братята си. Само нáйбогатитѣ знаятъ криво-лѣво по нѣкоя турска.

Петричка каза.

Тая каза обхваща една часть отъ Струмичката долина и источнитѣ поли на Малешовската планина до дѣсния брѣгъ на рѣка Струма. Общо речено тя е една отъ нáйплодороднитѣ кжтове по Македония. Състои се отъ 71 село съ 5359 кжщи.

Градътъ *Петричъ*, центърътъ на казата, лежи въ подножията на Бѣласица; пада се на С.-И. отъ Сѣръ на 12 часа пжть. Посрѣдъ града тече планински потокъ, който

въ врѣме на силни дъждове влѣче кѫщи и дюкяни. Кѫщитѣ сѫ вѣтхи, дървени; а улицитѣ тѣсни, искривени, както въ всичкитѣ помалки градове въ Македония. Въ срѣда става доста оживенъ пазаръ за цѣлата околия. Специално въ Петричъ се распродаватъ всѣкакви овощия за Сѣръ. Солунъ и Джумая. Откъмъ западната страна, вънъ отъ града се виждатъ развалини отъ една кула, „*Гяуръ кулеси*“ наречена. Мѣстно едно прѣдание расказва, че тя била часть отъ една крѣпость, която принадлежала на нѣкой си български царь. Отъ тая твърдиня сега стоѭтъ само желѣзни затворени врата.

Мѣстоположението на градеца Петричъ е едно отъ найживописнитѣ. Отъ кѫдѣто и да се доближишъ до града, кѫщи неможешъ да различишъ; всичко плава въ зеленина, въ растителность, раскошна растителность, каквато рѣдко се срѣща. Всичко около града е гора, градина и лозя: Бѣласица до върха кажи е покрита съ гѫста кестенова гора; 175 дюлюма сѫ само градини съ овощни дървета: черѣши, ябълки, круши, сливи, зерзелии, бадеми, орѣхи и други; лозята се простиратъ надлъжъ и наширъ по край Струмица.

До града е „*Тодоровата* поляна“, оброчище, дѣто става водосветъ на Тодоровъ-день.

Числото на кѫщитѣ възлиза до 1150; отъ жителитѣ 3250 сѫ турци и 2600 българе. Има 2 църкви, въ едната отъ тѣхъ, въ похубавата, се допуска по нѣщо на български. Има мѫжко и дѣвическо гръцко училище, съ 3 учителя и 47 ученика. Българското мѫжко училище брои 90 ученика съ 2 учителя; дѣвическото: 49 ученички съ 2 учителки. Сравнително съ всичкитѣ други околни градове българщината въ Петричъ найдобрѣ е поставена. Той е едничкиятъ градъ по тѣзи краища, дѣто българетѣ иматъ надвѣсъ надъ гърцитѣ. Петричане при все това признаватъ гърцката патриаршия, Мелничкия гърцки митрополитъ.

Елешница, на З. отъ Петричъ 2 часа; лежи въ подножието на Бѣласица; жителитѣ си минуватъ съ изобилнитѣ овощни дървета, кестени, круши, ябълки, които тукъ растѫтъ. Повечето сѫ орачи и лозари. Църква българска и училище съ 18 ученика. Кѫщи 140 въ Долна Елешница и 40 въ Горна Елешница.

Кърналово, чифликъ на Петричанина Хусни-бей; до лѣвия брѣгъ на Струмица, 1 часъ отъ устието ѝ въ Струма. Плодородно поле наоколо. Отъ Петричъ пада се на С. 1 часъ. Кѫщи 50, българе.

Ляшница, село, една часть отъ което е чифликъ на сѫщия Хусни-бей. Сградено е въ полето до подножието на Бѣласица; намира се на Ю.-З. отъ Петричъ $^{3}/_{4}$ отъ часа. Земледѣлци, въглярп; обработватъ и малко коприна. Кѫщи 60, българе, распръснѫти на значително растояние една отъ друга.

Миново, на С. отъ града Петричъ до единъ часъ. Има 60 кѫщи, само българе.

Митинъ, чифликъ на Вардовци отъ Петричъ. Расположенъ е до дѣсния брѣгъ на Струмица, до устието ѝ въ Струма; отъ Петричъ $1^{1}/_{2}$ часъ. Кѫщитѣ му сѫ сградени на бърдо. Ражда се и оризъ, понеже почвата е блатиста покрай Струмица. Църква, въ която четѫтъ български. Кѫщи 45, българе.

Орманъ, при дѣсния брѣгъ на Струмица на С.-З. отъ Петричъ $1^{1}/_{2}$ часъ; пѫть равенъ. Лежи въ послѣдниѣ склонове на Малешовската планина, на единъ баиръ. Ражда се наймного оризъ. Въ параклиса си четѫтъ смѣсено. Кѫщи 70.

Старчово, на С.-И. отъ Петричъ 2 часа пѫть. Лежи въ ѫгъла що образуватъ Струма и Струмица. Околность блатиста съ раскошни ливади. Работи се и коприна. Църква, въ която четѫтъ гърцки, и училище сѫщо тъй гърцко съ 23 ученика. Числото на кѫщитѣ е 130.

Щербаново, на З. отъ Петричъ, намира се отвѫдъ Струмица, срѣщу Митинъ, на раздалечъ отъ града близо 2 часа. Околность равна поляна. Надъ селото планина *Кожухъ*, отъ дѣто вадѫтъ мраморъ. Тукъ показватъ пещери въ планината „Крали-Марковска“. Народното прѣдание расказва, че тукъ нѣкога се крилъ народниятъ герой. Църква гърцка. Кѫщи 60.

Смолари, на З. отъ Петричъ 6 часа. Сградено е на една тумба при лѣвия брѣгъ на Струмица, срѣщу *Ново-село*. Работѫтъ коприна; излиза добро гроздие, оризъ и овощия. Църква, въ която четѫтъ български; българско училище съ 21 ученикъ. Броятъ на кѫщитѣ не е по голѣмъ отъ 110.

Игуменецъ, голѣмо село на С. отъ Петричъ 4 часа пжть. Състои се отъ 12 махали, отъ които поглавни сж: *Зайчине, Занога, Зарадолъ и Зинополь*. Всички тия махали лежжтъ въ Малешовската планина, неособно далечъ една отъ друга. Почвата прѣдставя прѣкрасна орна земя. Ако и да е висока планина, но до върха си близу Малешовската планина е покрита съ ливади. Иматъ си църква, въ която четжтъ смѣсено; българско училище съ 28 ученика. Игуменецъ има 427 кжщи; Занога 15, Зарадолъ 20, Зайчине 40 и Зинополь 35 кжщи, — всичкитѣ българе. Селянетѣ си минуватъ съ земледѣлие и скотоводство.

Тополница, въ подножието на Бѣласица; пада се на И. отъ Петричъ, два часа пжть; до Струма нѣма $^1/_2$ часъ; сжщо толкова е растоянието и до Струмица. Нивята имъ сж покрай тия двѣ рѣки. Има 25 кжщи, българе.

Богородица, съ 115 кжщи; 25 турци и 90 българе.

Драмски санджакъ.

По пространство и по население този санджакъ захваща послѣдно мѣсто въ Солунския вилаетъ. Наредбата на централното правителство е сжщата, както въ Сѣръ, съ тая само разлика, че тукъ чиновницитѣ не сж тъй много; нѣколко отдѣления се управляватъ отъ единъ само, и др. Населението въ цѣлия Драмски санджакъ е по прѣдимство турско. Гърцкиятъ елементъ ако и да е твърдѣ слабъ, иде слѣдъ турцитѣ; българе се намиратъ само въ Драмската каза.

Санджакътъ се раздѣля на 3 кази: Драмска, Кавалска и Саришабанска.

Драмска каза.

Центъръ на тая каза и на цѣлия санджакъ е градътъ Драма, сграденъ на западния край отъ едноименното поле. Задъ града се увива суходолицата „Куру-чай“ и къмъ С.-И. други рѣкички, брѣговетѣ на тия рѣкички сж найприятнитѣ и прохладни расходки и „теферичи“. Откъмъ И. захваща се пространното и богато Драмско поле, дълго повече отъ 75 километра. Драма е старъ градъ, и такъвъ си останжлъ и до сега. Отъ зданията само правителственият домъ, сграденъ прѣди година, е за забѣлѣзвание. Въ града има

много джамии; една отъ тѣхъ е направена отъ Султанъ Баязита Илдъръмъ. Тукъ живѣжтъ сжщи потомци, съ доказана генеалогия, отъ самитѣ „гази“, завоеватели на тия страни.

Като търговски градъ Драма е стоварище на тютюна; подирѣ и депо на кавалското пристанище за каква и да е стока. Има и фабрика за спиртъ. Между Драма и Кавала работи шосе. Драма е сѣдалището на „лива“, воененъ началникъ, който зависи отъ III-я корпусъ въ Битоля. Християнското население е подъ Зъхненския гръцки владика, който живѣе, както се каза на мѣстото, въ Алистратикъ. Между многото първоначални училища и „руждиета“, има и едно ново „идадие“, прогимназия съ европейска програма на реалка. Жители се броjжтъ 3000 д. турци; има още 100-тина кжщи християне гърци и нѣколко еврейски. Прѣди 30 години броятъ на християнскитѣ кжщи билъ 39. Българе тукъ не се чуватъ; ако и да се прѣселяватъ отъ околията, тѣ бързо се прѣтопяватъ.

Въ Драмската каза влизатъ 178 села, които се подраздѣлятъ на три нахии: Правишка, Просоченска и Чеджка.

Правища, паланка на Ю. отъ Драма 5 часа пжть. Сградена е между клонове, които се спущатъ отъ двата паралелни хърбета на Пърнаръ до едноименна рѣка. Сѣдалище на гръцки митрополитъ, „Елевтериополски“. Тукъ става пазаръ, а на Митровъ-день панаиръ, който трае 1 седмица. Обращението прѣзъ панаира е до 3000 л. т. Жители 3000, гърци, съ църква и училище. Правишката нахия съставятъ 16 гръцки села и едно българско, Нжтенъ, съ 40 кжщи. Вѣроятно е да има и други български села; съ вѣрни свѣдѣния обаче не ми бѣ възможно да се сдобиж.

Просоченъ, голѣмо село на С.-З. отъ Драма, расположено на равно поле. Отъ Просоченъ за Драма има шосе, което ще свърже Неврокопъ; растоянието е 3 часа. Кжщитѣ сж речи всичкитѣ на единъ катъ, низки. Чаршия съ повече отъ 30 дюкяна; въ сжбота става многолюденъ пазаръ, въ който дохождатъ хора дори отъ Зъхненско и Сѣрско. Една гъркоманска църква св. Архангелъ и една българска св. Димитъръ. Българско мжжко и женско училище съ 2 учителя, 1 учителка и 70 ученика, момчета и момичета. Гъркомански училища мжжко и дѣвическо съ 1 учитель, 1 учи-

телка и 65 ученика всичко. Полето около Просоченъ ражда на́йдобро качество тютюнъ; обработва се сѫщо тъй сусамъ, анасонъ и памукъ. Има мнозина разбогатѣли селяне отъ тютюна. По́голѣмата часть отъ населението сѫ заможни и живѣѭтъ охолно.

Броятъ на кѫщитѣ е 500, между които 260 турски, а останѫлитѣ български.

Плѣвня, на С.-И. отъ Просоченъ 1 часъ. Расположено е до една суходолица, притокъ отъ Панега, при подножията на Бозъ-дагъ. Околностьта равно поле, въ което расте на́й-много пшеница и тютюнъ. Отъ двѣ години насамъ почнѫли да сѣѭтъ и афионъ. Българска църква св. Богородица и гъркоманска св. Атанасъ. Дѣвическо и мѫжко бъл. училище съ 1 учитель, 1 учителка и 70 ученика и ученички. Около 400 кѫщи само българе.

Волакъ, на С.-И. отъ Плѣвня 5 часа. Пѫть неравенъ и стръменъ. Това село е отвѫдъ Бозъ-дагъ и би трѣбало да принадлежи на Неврокопската каза. Сградено е на високо равнище, заобиколено отъ всѣкѫдѣ съ планина. Тукъ планината е гориста и богата съ всѣкакви дървета, които даватъ главното занятие на селянетѣ. Повечето сѫ вѫгляри, дърводѣлци; градиво разнасятъ по цѣлата околия, до Драма. Малкото нивя, що иматъ, сѫ по низкитѣ поли на планината. Прѣди двѣ години сградили ново училище, което и до сега си е безъ учитель. Въ църквата св. Илия чете се смѣсено. Числото на кѫщитѣ е 180, чисти българе.

Кобалища, на С.-З. отъ Просоченъ 1 часъ растояние. Това село е расположено до рѣката Панега, единъ часъ по́надолу отъ Елешкитѣ дупки. Нивя плодородни, искарватъ найдобъръ тютюнъ. Въ църквата четѫтъ български. Има училищно здание безъ учитель. 100 кѫщи български и остатъкътъ турци.

Гюреджикъ, на С. отъ Просоченъ при политѣ на Бозъ-дагъ, въ едно долище, заградено съ вѣйки отъ Бозъ-дагъ. Растоянието отъ Просоченъ до Гюреджикъ е 3½ часа; пѫть неравенъ и тѣсенъ. Орна земя нѣма; селянетѣ сѫ вѫгляри и дървари. Църква, въ която четѫтъ гърцки, и гърцко училище съ 30 ученика. Броятъ на кѫщитѣ е 70, само българе.

Височенъ, на С.-З. отъ Драма 2 часа, до рѣката Куричай. Прѣди 8 години тукъ стоялъ мюдюринъ, който се прѣ-

несълъ подирѣ въ Просоченъ. Селянетѣ всички сѫ земледѣлци. Гърцка църква и училище; 200 кѫщи, между които около 50 сѫ турски.

Бъбълецъ, на С. отъ Драма; минува се прѣзъ Плѣвня, понеже между Драма и Бъбълецъ се испрѣчва стръменъ върхъ отъ Бозъ-дагъ. Отъ Плѣвня $1 \frac{1}{2}$ часъ на С.-И. Околность планиниста; селянетѣ вѫгляри и дървари. Църква, въ която се чете смѣсено. 30 кѫщи български и 30 помачки.

Споменѫтитѣ 5 български села влизатъ въ Просоченската нахия; Височенъ спада въ Драмската каза. Освѣнъ тия български села, — всичкитѣ по Бозъ-дагъ и по подножията ѝ, — има и други села по полето и въ Чеджлъкя, промѣсени съ турци, помаци и цигане. По полето има още и чифлици, населени отъ българе, за които подробни свѣдѣния немогохъ да получѫ. Български села сѫ: Едренеджикъ, Търкохоръ и други. Въ селата Дрѣново и Кончанъ живѣѭтъ българе съ помаци. Надъ Кобалища и Просоченъ има 12 конярски махали по Бозъ-дагъ. Занимаватъ се исключително съ скотоводство; развъждатъ овци, конье и говеда. Лѣтѣ прѣминуватъ къмъ Доспатскитѣ страни за да си пасѫтъ добитъка.

Чеджката нахия съставятъ 25 села по двата брѣга на Места, по Бозъ-дагъ и Родопитѣ. Жителитѣ, до 15000 души, всички сѫ помаци и се занимаватъ съ дърводѣлство и скотоводсто. Отъ тукъ излизатъ прочути говеда, особно, мулета. За продавание жива стока става въ Чеджъ панаиръ, нареченъ Дере-панаиръ. Панаирътъ става на една широка ливада между селата Върла Лакавица, Ущица и Прибойно. Захваща се отъ 26-й октомврий и се свършва на 30-й. Освѣнъ добитъкъ продава се още аба, аладжа и друга стока, всичко за 1000 л. т.

Ето имената на 10 отъ селата, които влизатъ въ *Чеджката нахия: Бичово, Чирешово, Черквица, Радибошъ, Балабанъ, Жура, Баханово, Лящинъ, Али-кьой, Шебилово.*

Между Помацитѣ живѣѭтъ и малко българе. Съ тѣхъ, както и съ близосѣдитѣ, помацитѣ си живѣѭтъ братски.

Въ Драмската каза освѣнъ споменѫтитѣ до тукъ села остаятъ още 151 село, които читательтъ може да намѣри въ приложения подъ № 16 списъкъ на градоветѣ и селата. Отъ тѣхъ 16 сѫ чифлици.

*

Селата *Катунъ, Караджа-кьой, Горуново, Буково, Яворъ, Буюкъ-яя, Деделеръ, Джами-махале, Лѫжата, Кайнчанъ, Бѣленъ, Али-кьой и Коница* влизатъ въ Чеджлъка. При Бѣленъ, на едно високо бърдо показватъ развалини отъ стари сгради и отъ стѣна. Това мѣсто помацитѣ и днесь си го казватъ „Момчиловъ-баиръ.“ Ето въпросъ за нашитѣ историци и археолози.

Въ Чеджлъка излиза и добъръ тютюнъ, особно въ селата *Баханово и Караджа-кьой.*

Въ Драмската каза влиза и Правишката нахия съ 31 село и махали. Центърътъ на нахията е паланката *Правища,* между двата паралелни гребена на Пърнаръ.

Кавалска каза.

Захваща страната на Ю.-И. отъ Драма до Бѣло-Море. Кавалската каза е наймалка; има 35 села, отъ които много сѫ чифлици. Жителитѣ сѫ 14.852: 12072 турци и 1699 гърци; българе нѣма.

Кавала, пристанище при Архипелагъ, второто за Македония слѣдъ Солунъ. Кавала е на Ю.-И. отъ Драма 6 ч. Свързани сѫ двата града съ шосе, наново постлано. Пристанището е малко и запазено отъ една скала, която се спуща отъ Пърнарскитѣ клонове. Градътъ нѣкога билъ по́настрана; отъ старня сега се гледатъ само развалини. Жителитѣ се занимаватъ съ занаятъ и търговия; повечето сѫ заможни, а има и доста богати търговци на тютюнъ и памукъ. Отъ зданията личѫтъ митницата и складътъ за тютюнъ, който принадлежи на „Режи.“ По брѣга сѫ наредени кафенета, газина, хотели, магазин и кѫщи, найхубавитѣ. Само нѣкои отъ пароплувитѣ, които работѭтъ между Солунъ и Цариградъ, допиратъ до Кавала въ една седмица или двѣ еднѫжъ. Има санитарно отдѣление за карантина. Турски и гърцки училища добрѣ уредени. 3120 кѫщи съ 10000 души.

Сари-Шабанска каза.

Намира се на И. отъ Кавалската и е съпрѣдѣлна между Одринския и Солунския вилаетъ. За прѣдѣлъ се ввима Места. Половината отъ пространството, що захваща тая каза, е блатисто равнище, което се образува ту отъ морето, ту отъ Места и устието ѝ.

Селата, които влизатъ въ Сари-Шабанската каза, на брой сж 64. Отъ тѣхъ има и чифлици. Точни свѣдѣния, кое село съ колко и какви кжщи е, нѣмамъ. Споредъ официялната статистика отъ 1301 год. жителитѣ сж 16610: 15994 помаци, 118 гърци и 548 гюпци.

Центъръ на казата е селото *„Ханларъ,“* което е ново и се е образувало отъ фамилиитѣ на правителственитѣ чиновници и занаятчии чужденци. Това село се е избрало за центъръ поради своето мѣстоположение всрѣдъ казата и поради важностьта му отъ търговска страна. Числото на кжщитѣ не е поголѣмо отъ 50. Сега почнжли да се заселяватъ отъ околията постоянни жители. Въ *„Сари-Шабанъ“* — така наричатъ понѣкога Ханларъ — има огнена воденица.

III.

Население.

Да се опрѣдѣли точно колко и какво е населението въ Източна Македония, е трудна задача, ако не и невъзможна; до сега поне никой не е сполучилъ. Намъ да ли има друга страна въ свѣта съ толкова пропаганди за народность и вѣра. Споредъ гърцкитѣ географици Македония е населена отъ чисти гърци, съ това само ограниченье, че тѣ сж βουλγαρόφωνοι (българогласни). Споредъ Матия Банъ, Панта Сречковичъ и Стояна Новаковичъ жителитѣ въ Македония сж чисти „срби“. Въ картитѣ, що издава Апостолъ Маргаритъ, ромжнски дѣецъ отъ Клисура, по Македония нѣма никакъ българе; съ една кистца населението е прѣкърстено на ромжнско. И сѣкашъ нестигаше това. Ако слушаме протестантитѣ и католицитѣ, въ тѣхнитѣ рапорти неостанж нито слѣда отъ православие по Източна Македония изобщо. Науката обаче, истинската наука лети пóвисоко отъ всички тия тенденциозни заблуждения. Науката има за цѣль истината, и само истината трѣба да намѣри.

Точна статистика на коя и да е страна само едно правителство може да направи. Статистика за Драмския и Сѣрския санджакъ направи турското правителство съ броежа отъ 1302 год. егира (1884 год.). Но колко е тя точна и вѣрна, нека ми е позволено да се усъмнж. Споредъ официалната статистика подъ № 6 турското население по Източна

Македония е 220.000; въ моята статистика имамъ съ 30.000 по́малко. Такава погрѣшка не е маловажна: печатна погрѣшка ли е, или друго, незнамъ. Споредъ сѫщата статистика гърцитѣ се въскачватъ до 60.671 души; защо и какъ, тукъ вече може лесно да се отговори. Тоя броежъ ставаше прѣдъ очитѣ ми. Трима — четворица кятипи отидѫтъ право въ кѫщата на селския кметъ; повикатъ попа, — и напрѣдъ, пиши! „Що е Петко?“ — „урумъ ефенди;“ „що е Трайко?“ „урумъ“ и тн. По́голѣмата часть отъ ония, що припознаватъ гърцката патриаршия, сѫ записани за гърци. Въ Зъхненско гърци, българе, гагаузи сѫ записани подъ общо име: „гайри-муслюманъ“ (немусулмане). Власитѣ не сѫ отдѣлни, и тѣ се сливатъ подъ общия терминъ „урумъ“, равносиленъ — както е извѣстно — въ официалния езикъ съ „православенъ християнинъ“. Освѣнъ тѣзи погрѣшки има и други непо́малко важни: казано е, че въ Сѣрско сѫ 219 села, а въ списъка сѫ много по́малко. Еднакво погрѣшки и за другитѣ кази. Азъ взехъ селата за толкова, колкото сѫ въ списъка.

Покрай тия сѫществени недостатъци, официялната статистика остава си една отъ на̀йвѣрнитѣ, колкото за броя на кѫщитѣ и общата сума по населението. За Рупчосъ съ Доспатъ и цѣлия Драмски санджакъ азъ просто прѣписахъ цифритѣ отъ „салнамето“, съ малки притурки, — тамъ, дѣто по собственитѣ ми издиряния се намиратъ българе. Отъ другитѣ статистики, — която е на Верковича, може да се приеме за на̀йблизка до истината. Но отъ когато сѫ събрани неговитѣ свѣдения има цѣли двайсеть години, а населението нестои; то расте (вж. сравнителната статистика № 8). Азъ трѣбаше да почнѫ отъ ново. Непретендирамъ да съмъ направилъ точна статистика; казахъ, че то е невъзможно. Ала азъ се помѫчихъ, да направѭ възможното. Подъ № 7 е помѣстена таблица за смъртностьта и ражданьето по двата санджака. Тя е извлѣчена отъ официялни свѣдения и отъ неѭ би могло да се извади числото на нарастяньето. Обаче вмѣсто туй излиза едно намаление отъ 329 души на годината за Неврокопско. Слѣдъ тоя неочакванъ резултатъ азъ трѣбаше да отхвърлѭ и това срѣдство. Само за любопитство помѣстихъ таблицата. Тамъ сѫ невѣрни и числата на браковетѣ. За цѣла Демиръ-Хисарска каза има 400 брака

въ годината, когато само въ Крушово ставатъ пóвече отъ 600.

За основа на изброяваньето съмъ взелъ кѫщитѣ въ всѣко село и градъ; само по този пѫть можеше да се направи една приблизително вѣрна статистика. На всѣка кѫща за турци и евреи смѣтамъ по 5 души; а на българска кѫща по 6 души. Че това число е вѣрно, доказано е отъ статистиката на българското население по Тракия, България и Македония. Въ първитѣ двѣ страни дори на всѣка кѫща се падатъ по 7 души.

Нáйположителни свѣдения съмъ имáлъ за Разложко, Джумалийско, Мелничко, Неврокопско, а особно за Сѣрско и Демиръ-Хисарско. Остая ми само едно Петричко, отъ дѣто несполучихъ да се сдобиѭ съ точни свѣдения. Полученитѣ резултати сѫ изложени въ статистиката подъ № 2.

Македония, а особно источната ѝ часть е съвсѣмъ рѣдко населена: на 1 □ км. се падатъ по 31 човѣкъ. По естественъ единъ законъ, общи за всѣкѫдѣ, нáйгѫсто населенитѣ страни биватъ покрай рѣкитѣ. Сѫщото се забѣлѣзва и тукъ. Нáйгѫсто населени сѫ Драмското и Сѣрското поле, по долината на Места и Струма; на всѣкой □ км. тукъ се падатъ по 40 души.

По планинскитѣ мѣста: Неврокопско, Расложко, Мелничко и Джумайско на 1 □ км. едва се падатъ по 6 души.

Населението и въ двата санджака възлиза до 470.000 д: 348.000 въ Сѣрския и 121.000 въ Драмския санджакъ. По народность то се распада тъй:

а. *Турци*. Както е извѣстно тоя терминъ е пóвече религиозенъ, отколкото националенъ; ние ще слѣдваме да наричаме турци всички, които исповѣдватъ мухамеданската вѣра. Турцитѣ сѫ распърснѫти навсѣкѫдѣ, но прѣобладаватъ въ Неврокопско и по цѣлия Драмски санджакъ. Въ Сари-Шабанско и въ Кавалско тѣ сѫ дори исключителното население. Турцитѣ възлизатъ на брой до 190.000 д., между които повече отъ 98.000 сѫ помаци. Отъ цѣлото население по источна Македония турцитѣ съставятъ 51 на сто.

Въ числото на турцитѣ влизатъ още и малобройни *черкези*, до 900 души. Тѣ населяватъ по прѣдимство селата въ Сѣрското поле покрай Баракли-Джумая.

б. *Българе.* Тѣ съставятъ массата на населението въ Разложко, Джумайско, Неврокопско, Мелничко, Петричко, Демиръ-Хисарско и Сѣрско.

На Ю. кждѣ Драмско, въ Правишката нахия, българскиятъ елементъ се срѣща съ гърцкия. Гърцитѣ захващатъ една крайбрѣжна ивица отъ *Вряста* при Орфанския заливъ до Кавала. Българското население въ източна Македония възлиза до 215.000 д., 46% отъ цѣлата сума[1]).

в. *Гърци.* Въ източна Македония живѣжтъ гърци покрай брѣговетѣ на Егейско море; тѣ прѣобладаватъ въ Нигритската нахия въ Сѣрско и въ Правишката нахия въ Драмско. Въ вжтрѣшностьта има само 350 гърцки кжщи въ Мелникъ и 90 к. въ Неврокопското село *Лялъово.* Послѣднитѣ сж по вѣра турци[2]).

Гърци въ Драмския и Сѣрски санджакъ има всичко 48.000 д.; на 100-тѣ се падатъ 10.

---

[1]) Като куриозъ, читательтъ може да прочете и тѣзи редове. Прѣзъ тая година (1890) въ Атина се издаде пространна карта за Македония отъ ΧρυσοΧόος, съ три вида имена за всѣкой градъ, рѣка, планина и др. Интересни сж тия думи на автора въ увода:

„Какъ е могълъ единъ тжпъ и невѣжда, но землedѣлчески народъ (говори за българския) да наложи на правителството, надъ стопани, езика си, — това ми е непонятно. Да ги накара да прѣкръстжтъ съ неговитѣ думи и гори, и рѣки, и градове, и села — и по такъвъ начинъ да измѣни картата на цѣла Македония, то е примѣръ безъ свой подобенъ въ историята. (Вмѣсто да отива до тамъ, нѣка погледне г-нъ Χρυσοχόος, какъ станжло, та $^3/_4$ отъ географическитѣ имена по Епиръ, Тесалия и самата Еллада сж станжли български).

[2]) Било врѣме, когато цѣлиятъ Балкански полуостровъ, който гърцитѣ и до сега настояватъ да наричатъ напукъ „Ἑλληνική Χερσόνησος“, когато тоя полуостровъ до Карпатитѣ билъ само гърцки. Слѣдъ него врѣме границитѣ дойдохж до Стара-Планина, малко подиръ до Мустафа-паша, но пóнататъкъ, то е невъзможно; — сѣкашъ че е въ тѣхна ржка да стѣсняватъ и да расширяватъ границитѣ. Редомъ съ стѣсняванието на границитѣ отъ великата гърцка империя вървѣше и уголѣмяваньето на българския народъ. Едно врѣме нѣмаше българе. Въ 1877 година (споредъ Ιστορία τῶν Βουλγάρων, ὑπο Κοκώνη) изникнжхж 150 хил. души българе, и то въ сѣверната само часть на Македония. Споредъ Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας ὑπο Κωνσταντινίδου, която се издава отъ силогоза и даромъ се разнася по гърцкитѣ училища, Македония е населена отъ 600.000 гърци, 400.000 турци и 200.000 българе. И на това благодарение; тукъ поне има 50000 повече. Да видимъ да ли ще нарасте още това число. Споредъ сжщия учебникъ „на много мѣста гърцитѣ си изгубили езика; тогазъ тѣ биватъ βουλγαρόφωνος и τουρκόφωνος. Гърцитѣ по тия мѣста се отличаватъ съ варварския и дебелъ изговоръ на *ш* и *ч* вмѣсто *с* и *з*. Гърцитѣ сж прѣобладаещи народъ и по число, и по култура по цѣла Македония. Гърцитѣ още сж православни християне: а българетѣ католици, простестанти и схизматици“. Власи, отъ 10 до 15 кжщи, има и въ всичкитѣ пóглавни градове по източна Македония: Сѣръ, Неврокопъ, Горна-Джумая, Алистратикъ, и въ Долна-Джумая наймного. Тѣ навсждѣ сж завзели търговията и станжли чорбаджии. Тѣ сж лихвари, епитропи на църкви и училища, прѣдставители въ правителството, кметове, съ една дума всичко. По такъвъ начинъ тѣ се явяватъ найсилната подпорка на гърцизма. Навсждѣ власитѣ се учжтъ по гърцки, признаватъ Патриаршията и гонжтъ всичко българско. Малко сж наистина, но голѣма врѣда принасятъ.

г. *Власи.* По тая страна на Македония не се срѣщатъ толкозъ власи, колкото въ западната ѝ часть. Власитѣ живѣжтъ спорадически и се занимаватъ исключително съ скотоводство. Наймного власи живѣжтъ въ селото *Равна,* Демиръ-Хисарско. Всичко власи се набиратъ до 3000 д.

д. *Цигане.* Едни сж постоянни, и такива има наймного покрай Тахиносъ; други сж чергари (гурбети, номади) и такива сж въ Петричко. Едни отъ циганетѣ сж християне, други — мухамедане. Има и такива, които непринадлежжтъ къмъ никоя опрѣдѣлена религия. Всичко има цигане 12.000.

е. *Евреи,* живѣжтъ по нѣколко фамилии въ поглавнитѣ градове и се занимаватъ съ търговия; до 1300 души.

Въ Сѣръ и Кавала живѣжтъ още нѣкои и други арменци и европейци, но въ твърдѣ малъкъ брой.

По вѣра населението въ източна Македония се распада така: православни 240.000; — мухамедане 190.000; — протестанти 540; — и евреи 1.300. Отъ православнитѣ 206.000 припознаватъ Патриаршията, а само 55.000 припознаватъ Екзархията.

IV.

Поминъкъ и търговия.

а. **Земледѣлие.** Българинътъ е роденъ земледѣлецъ; съ ралото на рамо той върви напрѣдъ и прави завоювания. Както на всѣкждѣ, така и тукъ по Източна Македония земледѣлието е главното занятие на нашия селянинъ; почвата чудесно се подава на ралото и богато възнаграждава трудоветѣ на орача. Македония, особно Сѣрското и Драмското поле сж наистина обѣтована земя, която крие въ нѣдрата си неисчерпаеми съкровища. Но поради нѣкои мѣстни условия земледѣлието никакъ не е развито по тия страни. Има до 1.200.000 дюлюма орна земя; но има още толковъ, па и повече, за които нѣма ржцѣ да ги работжтъ. Послѣ оранието и сѣитбата ставатъ по единъ първобитенъ начинъ, както се казва по дѣдо-Адамовски. При все това Източна Македония се смѣта за една отъ найплодороднитѣ страни въ Балкански полуостровъ. Памукъ като сѣрския и тютюнъ като сари-шабанския нийдѣ другждѣ не се раждатъ. Въ притурката подъ № 9 има списъкъ на орната земя; № 10 показва, по колко се сѣе на дюлюмъ и колко дава всѣко про-

изведение; въ № 11 е исписано, по колко кила или оки се раждатъ отъ всѣко произведение, колко чини оката и килото; послѣ е извадена обща сума. Всички тия статистики сѫ изработени възъ основа отъ официялни данни. Ето резултатитѣ отъ изброяванията.

Пшеница, 200.553 дюлюма; сѣе се наймного въ Сѣрско (47.000 дюлюма). На дюлюмъ се сѣе срѣдно число по 1 кило, дава $4^1/_4$ кила; всѣко кило струва 17 гроша. Всичко се ражда пшеница 991.200 кила, които костуватъ 13.500.000 гроша. Въ Сѣрско се сѣе по $1^1/_2$ кило, което дава 6 к. Всѣко кило чини по 15 гроша; всичко 282.000 кила за 4.230.000 гроша.

Ръжь, 190.000 дюлюма; на дюлюмъ се сѣе пóмалко отъ кило; раждатъ се 4 кила, по 11 гр.; всичко въ годината връхѫтъ 980.000 кила ръжь за стойность отъ 8.000.000 гр. Наймного и найдобро качество ръжь излиза по Неврокопско; 84.000 дюлюма, даватъ по 5 кила. Всѣко кило се цѣни за 8 гр. Всичката ръжь, що излива отъ Неврокопската каза, е 422.000 кила за 3.380.000 гр.

Овесъ. Съ овесъ се сѣѭтъ и въ двата санджака до 47.430 дюлюма; на дюлюмъ отива срѣдно число пóмалко отъ кило, а дава по $5^1/_4$ кила. Всѣко кило струва по 7 гр. Отъ 47.430 дюлюма на година се раждатъ 301.950 кила, които правѭтъ 2.049.020 гр. Найдобъръ овесъ става въ Неврокопско; той и поскѫпо се цѣни, по 6 гр. килото.

Ечмикъ. Съ това житно произведение сѣѭтъ до 129.940 дюлюма, по кило на всѣки дюлюмъ; раждатъ се по 6 кила, които се продаватъ по 9 гр. 1.092.050 кила ечмикъ, които се връхѫтъ всѣка година, чинѭтъ 9.205.900 гр. Найдобро качество ечмикъ прави Сѣрското поле, дѣто за него сѫ отдѣлени 51.000 уврати.

Просо, захваща наймалко орна земя, 14.776 уврата. Сѣѭтъ го по 2 кила на увратъ, а дава по 7 приблизително; продава се 11 гр. килото. Всичко се добива въ годината 104.503 кила просо, които струватъ до 1.151.400 гр.

Маисъ (Пченка). Съ пченка сѣѭтъ 205.845 уврата, значи наймного отъ колкото за всичкитѣ други произведения, защото ѭ сѣѭтъ навсѫдѣ, найвече въ Неврокопско и Разложско, 50.000 уврата. На всѣкой увратъ хвърлятъ по $^1/_2$ кило пченка; раждатъ се 8 кила (срѣдно число), отъ

които всѣко се продава за 12 гр. Всичко маисъ излиза всѣка година 1.708.400 кила за 16.833.400 гр.

До тукъ бѣхѫ житнитѣ произведения, отъ които малко нѣщо се изнася отъ страната. Произведенията, що ще слѣдуватъ, сѫ индустриялни, скѫпо струватъ и се изнасятъ вънъ речи исцѣло, особно памукътъ и тютюнътъ.

Съ *тютюнъ* сѣѭтъ 53.086 уврата земя. Найдобъръ, па и найцѣнни тютюнъ е драмскиятъ, джумалийскиятъ и сари-шабанскиятъ. Въ Сари-Шабанската каза има до 15.000 уврата. Една ока отъ тоя тютюнъ струва 45 гр. на мѣсто. Тютюнътъ прѣди петнайсетина години билъ главниятъ поминъкъ на жителитѣ по цѣлия Драмски санджакъ. Но отъ основанието на монопола „Regie“ обработванието му е изоставено и върви все назадъ. На всѣкой увратъ сѣѭтъ по 400 коренчета; раждатъ се 65 ока; цѣната на една ока е 14 гр. И въ двата санджака излизатъ всѣка година 2.907.500 оки тютюнъ, които струватъ 60.490.000 гр.

Памукъ, 94.120 уврата. Найдобро качество памукъ произвожда Зъхненско, а че подирѣ Сѣрско. Само въ първата каза 40.000 уврата сѣѭтъ съ памукъ. Въ Зъхненско отъ всѣкой увратъ се вcovматъ 50 оки памукъ, който струва по 5 гроша срѣдно качество. Всичко памукъ на годината излиза до 4.028.000 оки; 4 гр. е срѣдната цѣна; тѣ правѭтъ 22.097.500 гр. Речи цѣлото количество памукъ се изнася навънъ чрѣзъ пристанищата Солунъ и Кавала.

Сусамъ. Съ него сѣѭтъ 33.240 уврата. Отъ всѣкой увратъ взиматъ 45 оки сусамъ; а отъ 100-тѣ оки сусамъ получаватъ 55 оки масло (шарлаганъ). Всичкиятъ сусамъ, що се добива, отива за направа на сусамово масло. 822.690 оки отъ него произвежда Драмскиятъ и Сѣрскиятъ санджакъ.

Ленъ. Обработва се слабо по тия страни; сѣѭтъ само 3230 уврата. На дюлюмъ се добиватъ 425 драма ленъ; оката се дава по 4 гр. Отъ 3230 уврата излизатъ 4958 оки ленъ, които струватъ 18793 гр. Нàй много ленътъ се сѣе въ Джумалийската каза.

Оризъ. Съ оризъ сѣѭтъ 7410 уврата, наймного въ Драмско (2500 уврата). На увратъ се хвърля по 15 оки и се получава по 125 оки оризъ. Оката $1^{3}/_{4}$ гр. срѣдно число;

541.000 оки оризъ, които се раждатъ всѣка година, струватъ 941.000 гр.

Лозя. Захващатъ 157.400 увратa земя. Отъ всѣкой увратъ на година се получаватъ срѣдно число 500 оки вино. Цѣлото количество вино, което излиза отъ страната, се въскачва до 6.255.000 оки; по 1$^{1}/_{4}$ гр. срѣдна цѣна струва 7.829.000 гр. На́й-хубаво вино става въ Мелничко и въ Джумалийско.

Афионъ. Обработва се слабо по тия страни; въ послѣднитѣ години захванѫхѫ да го сѣѭтъ повече. Извѣстни сѫ до 3170 уврата съ афионъ, на́ймного въ Сѣрско (3000 уврата). Излизатъ на годината до 6270 ок. по 200 гр. 1.254.000 гр. Това индустриялно произведение на́йскѫпо се продава и богато възнаграждава работника; неизвѣстно е обаче защо ненапрѣдва.

Патати, до скоро сѫ били неизвѣстни на земледѣлцитѣ. Правителството за да насърчи орачитѣ, освободило това произведение отъ десетъкъ. Тая полезна мѣрка накарала селянетѣ по много мѣста да сѣѭтъ патати.

Коприна, производството на коприната, хранението на буби, не е дотамъ распространено, както въ Гевгелийско и Воденско. На́ймного буби хранѭтъ въ Сѣрско (до 13 оки сѣме). Прѣзъ една година хранѭтъ 28 оки бубино сѣме; отъ всѣкой драмъ срѣдно число се получаватъ 5$^{1}/_{4}$ оки кожурци, които се продаватъ по 10 гр. 15 пари оката. На годината изливатъ 50.800 оки кожурци, които се продаватъ за 59.88.000 гр.

б. **Пчеларство.** На́ймного пчели отглеждатъ въ Неврокопската каза (13.000 кошари); а въ двата санджака 43.905 кошари. Отъ всѣка кошара се добива срѣдно число по 6$^{1}/_{2}$ ок. медъ, който струва по 3 гр. и 30 пари. Излизатъ 316,615 ок. На ока медъ се изважда 250 др. восъкъ, който струва 20 гр. оката. Въ притурката подъ *№ 12* е помѣстена подробна статистика за пчеларството.

в. **Скотоводство.** Подиръ земледѣлието, скотоводството съставя главния поминъкъ на жителитѣ. Полята и по́голѣмата часть отъ планинитѣ прѣдставятъ богати пасища, въ които могѫтъ да пасѫтъ двойно и тройно повече стада отколкото днесь. Въ притурката подъ № 14 е помѣстена подробна статистика за скотоводството.

Рогатъ добитъкъ бива два: *дамазлъкъ* (развъждanье, *заводъ*) и *работенъ (чифтъ)*. Отъ първия видъ: биволи, биволици, волове, крави, телета се въскачватъ до 17.569 глави; отъ втория видъ сѫ 164.634 глави и въ двата санджака.

Кози и *овци*, на́ймного се развъждатъ по Неврокопско, Джумайско и Мелничко. Въ Сѣрския и Драмския санджакъ има: овни 47.610; — овци 511.780; — ягнета 378.250; всичко овци 948640 главъ.

Кози: скопци 76.160; — пърчове 85.290; — кози 343.105; — ярета 185.500; — скопачета 52.630; — всичко 732.585.

Вълна и *козина*. Вълна излива на година до 396.700 оки по 6 гр. оката, нѣщо за 2.595.000 гроша; а козина 196.200 по $5^1/_2$ гр. оката, всичко за 3.529.700 гр. Вижъ статистика № 12.

Свинье, хранѭтъ ги на́йвече за мастьта, що се добива отъ тѣхъ, и то разбира се само по християнскитѣ села. На́ймного свинье се развъждатъ по Демиръ-Хисарско (8600). Броятъ на всичкитѣ свинье въ двата санджака е 30.880.

Товаренъ добитъкъ бива за работа и за дамазлъкъ. Отъ послѣдния видъ има хатове 1682; — кобили 6360; и пършета 6.670; — всичко 16.052.

Отъ работния добитъкъ: конье 23845; — мулета 22710; — магарета 27291; — и камили 180; — всичко 86068.

Кожи всѣкакъвъ видъ отъ звѣрове и дивячъ се изнасятъ всѣка година по вънъ, особно въ Липиския панаиръ. Ето какви кожи се събиратъ само въ Неврокопско: порове 200; — зайци 15000; — видри 80; — мачки 120; — всичко 15400. — Катерици 1700; — лисици 1000; — кунади 200; — бурсукъ 180; — всичко 3080. — А заедно съ по́горнитѣ правѭтъ 18,480 парчета.

Занаяти. Както можеме да си помислимъ, занаятитѣ сѫ отпаднали и тукъ, както и навсѫдѣ по насъ. По нѣколко занаятчии само се подържатъ съ голѣми мѫки въ всѣкой градъ. Като исключимъ обикновенитѣ занаятчии: хлѣбари, воденичари, месари, ковачи, шивачи, ботушари, зидари и др., ще останѫтъ още занаятчии, които се занимаватъ съ долнитѣ специялни произведения.

Платове. По цѣлата Неврокопска каза въ годината се истачватъ отъ женитѣ 32.000 топа *аба*. Една третина отъ стоката си остая, другитѣ $^2/_3$ се разнасятъ по казата и навънъ по Сърбия и Австрия. Срѣдно число пада се по 8 гр.

аршинътъ. Въ Разлогъ се обрабтва *шаякъ* до хилядо топа на година по 4 гр. аршинътъ. *Аладжа*. Тъче се по селата Зиляхово, Правища, Кюпкьой, Анджиста, Алистратикъ, Горенце, Калапотъ и по цѣлото Зъхненско до 37.000 аршина на годината; всичко за стойность 60.000 гроша приблизително. Но найпрочути платове *аладжа* излизатъ отъ Нигритската нахия и се распродаватъ навсѣкждѣ въ малки топове отъ 10 до 12 аршина. Въ Нигритско има 101 станъ за аладжа; излизатъ до 20.000 топа въ годината и се внасятъ 312.000 гр. Въ Неврокопско работжтъ жени съ 510 стана за *аладжа*. Поголѣмата часть до 10.000 топа се распродава по Сърбско; срѣдна цѣна на топа е 18 гр. И тъй всичко отъ аладжи въ страната влизатъ до 550.000 гр. годишно.

Шамии (забрадки за жени) работжтъ се много хубави въ Неврокопскитѣ села Доленъ и Сатофче (до 5.000 топа). Едни биватъ вълнени, други копринени, които чинжтъ до 30 гроша аршинътъ.

Чорапи работжтъ наймного въ Драмско и Демиръ-Хисарско (до 200.000 рала), отъ цѣна 6.000 л. т.

Черги и врѣтища се работжтъ наймного въ Правишката каза; отъ тукъ излизатъ до 10.000 топа за 100.000 гроша.

Рогозки отъ шаваръ се плетжтъ въ селата Палиохоръ и Драначъ (Зъхненско) и Дрѣново (Сѣрско). Всичкитѣ рогозки, що се изработватъ въ една година по тѣзи села, продаватъ се за 50.000 гр.

Отъ нѣколко врѣме насамъ взело да се въвежда и фабричното производство въ страната; но намѣсто да има напрѣдъкъ, забѣлѣзва се назаднуванье. Така въ Сѣръ прѣди 10 години имало шесть фабрики; сега нѣма кажи ни една.

Въ Драма има фабрика за спиртъ, искарва на годината до 5.000 оки спиртъ по 5 гр. оката. Тукъ има сжщо тъй и голѣма фабрика за брашно. Въ Мелникъ има фабрика за кожурци; напрѣдъ имало четире такива фабрики. Сега работжтъ 40 жени и 6 мжжье работници, та искарватъ до 300 оки коприна на годината. Въ Сари-Шабанъ и Кавала има по една воденица съ парна машина.

Освѣнъ тѣзи европейски фабрики въ страната има други мѣстни, скроени и сградени отъ саморасли българе машинисти. Такива сж фабрикитѣ за влачение вълна въ

Мехомия и Банско (Разложко), които се движжтъ съ вода. Чаркове, които да се движжтъ съ вода, за да трѣбжтъ памука отъ сѣмената му, има много въ Зъхненско.

Търговия. Търговията по Източна Македония, както и навсѣкждѣ по насъ, отпада отъ день на день. И неможеше другояче да бжде, когато вносътъ въ страната надминува три пжти износа. По такъвъ начинъ и малкитѣ, мѣстни занаяти съвършено се унищожихж въ послѣднитѣ години съ улеснението на съобщението. Всичката износна търговия, която се искарва отъ пристанищата Кавала, Скечъ, Чаязи и Солунъ, се състои главно отъ житни произведения, памукъ и тютюнъ. Статистика, колко и какъвъ видъ сж вноснитѣ, колко и какви сж износнитѣ стоки, не се държи.

Панаири. Едно врѣме, когато търговията се вършала съ кервани, на всѣкждѣ по Европа търговцитѣ си назначавали rendez-vous прѣзъ извѣстно врѣме въ годината, и така се породили панаиритѣ. Желѣзницитѣ били смърть за панаиритѣ. Тѣ ги убили на всѣкждѣ по Европа, убили ги и у насъ. Дѣ сж Узунджовскиятъ и Сѣрскиятъ панаиръ? Остатъци отъ панаири се борятъ и до днесь за сжщетсвувание по Източна Македония, ако и да не сж до тамъ важни, както споменжтитѣ.

1. *Неврокопскиятъ панаиръ.* Открива се отъ 25-й августъ до 10-й септемврий; трае всичко двѣ седмици. Покрай живата стока, тукъ се продава още и всѣкаква мануфактура. Прѣсмѣтнжли, че обръщаньето въ послѣднитѣ години се въскачвало съ кржгло число до 10.000 лири.

2. *Дере-панаиръ.* Отваря се всѣка година въ Джечъ (Неврокопско) на 26-й октомврий и се свършва на 30-й. Тържището е въ една ливада, посрѣдъ селата Лакавица, Ущица и Прибойно. Въ този панаиръ наймного се распродава жива стока, а особно прочути мулета. Зиманье-даванье се въскачва до 1000 л. т.

3. *Търлискиятъ панаиръ,* става на 8-й октомврий въ Неврокопското село Търлисъ. Протака се една седмица; обръщание до 2000 л. т.

4. *Правишкиятъ панаиръ* става въ паланката Правища и трае една недѣля. Той е поскоро единъ видъ пазаръ

за близкитѣ села, нежели панаиръ. Вземанье-даванье нѣма повече отъ 300 л. т.

5. *Керванъ-панаиръ,* прочутъ прѣди 20 години по цѣлия Балкански полуостровъ. Отваря се кждѣ срѣдата на февруария и се протака до 40 деня. Едно врѣме тукъ се прѣнасяли всичкитѣ търговци отъ Солунъ и Кавала за продавание, а за купуванье дохаждали отъ Пловдивъ, Битоля, Нишъ, чакъ и отъ Сараево. Днесь прави едно обръщание до 50.000 л. т.

Пжтища. Между всичкитѣ пжтища, които кръстосватъ Източна Македония, четире сж само шоссета: Солунъ — Сѣръ; Сѣръ — Драма — Кавала — Скечъ; Драма — Неврокопъ — Доспатъ и Сѣръ — Горна — Джумая. Отъ тѣзи пжтища само двата първи сж свършени; другитѣ два сж само проектирани и намѣста направени, намѣста недоправени. Пжтьтъ за Джумая слѣдва старня по течението на Струма; само въ Крѣсненския проходъ се отбива по планината. На много мѣста мостоветѣ сж сринжти.

Пжтьтъ Неврокопъ-Драма ще мине прѣзъ селата Гюреджикъ, Зърнево, Въземъ, Либяхово, Коприволянъ и Садово. Той на повечето мѣста не е още направенъ. Проектирана е и е готова за направа желѣзнопжтна линия, която да свърже Деде-Агачската линия съ Солунъ-Скопие. Прѣзъ послѣдната година изучи се линията и се одобри съ царско ираде. Отъ тамъ се прѣпрати въ сѣрския „идаре-меджлиси" за свѣдѣние. Линията ще почва отъ Деде-агачъ, ще допира до Кавала, Драма и Сѣръ; може да іж свържжтъ при Дорянъ, а може да іж искаратъ и направо до Солунъ. Направата на тая линия ще се даде на нѣкоя европейска компания, съ условие часть отъ капитала да се вложи отъ самото население.

Хора има, които очакватъ богатства отъ тая желѣзница. Азъ се страхувамъ отъ противното. Ползува ли се страната отъ линията Скопие-Солунъ? Македония не е готова още, та да умѣе да се ползува отъ желѣзници. Неіж ще експлоатиратъ чужденци безъ никаква полза за населението. Може, наистина, нѣколцина търговци да се подигнжтъ, но тукъ е думата за массата на населението. Вноснитѣ стоки, които и сега сж нахлунжли по страната, тогазъ ще іж потопжтъ, ще задавжтъ всичкитѣ мѣстни

занаяти, които и безъ това сѫ на издѫхванье. Ще се навлѣкѫтъ чужденци, нѣмци, евреи, които ще грабнѫтъ търговията въ рѫцѣтѣ си. Българинътъ не е търговецъ; той е землядѣлецъ. Страхъ ме е, да не му отнемѫтъ чужденци капиталисти и земята изъ рѫцѣтѣ. Ако стане и това — недай Боже, — тогава ще зине найголѣмата пропасть за населението по Македония.

V.

Природни богатства.

Метали и минерали. Източна Македония крие въ нѣдрата си неисчерпаеми богатства; тя е още непокътнѫто съкровище. Пиринъ и Родопитѣ да си открпнѫтъ пазухитѣ, отъ тѣхъ би потекли рѣки злато. Никакви систематически издирянния, колкото за рудницитѣ по тия страни. Азъ ще запишѫ само онова, що съмъ могълъ случайно да научѫ отъ распитвания. Нѣкои нѣща съмъ срѣщнѫлъ записани и въ „Салнамето“ на Солунския виляетъ.

Сребро. Въ Драмското село Гюреджикъ, 12 часа до Кавала, открита е сребърна руда, *галенитъ (PbS).* Анализата е доказала, че количеството сребро, което може да се получи отъ тая руда, е 2⁰⁰/₀₀. Никакво дружество обаче до сега не се е захванѫло да експлоатира тия рудници. Сѫщата руда се срѣща и около правишкото село Никшанъ, 6 часа до Кавала.

Мѣдь. Съ мѣдни и сребърни рудници прочутъ билъ въ старо врѣме Пърнаръ; мѣстата, дѣто сѫ ги раскопвали, и сега се съглеждатъ, но рудницитѣ сега си стоятъ *баталъ,* — никой ги необработва.

Желѣзо. Цѣлиятъ Пиринъ по течението на Бѣлица е пъленъ съ желѣзна руда, която по всѣка вѣроятность трѣбва да е магнитната руда ($Mg_3\ O_4$). По Демиръ-Хисарско и Неврокопско обработваньето на желѣзото нѣкога цъвтѣло. Отъ тукъ сѫ останѫли и имената *„Демирджи-колу“,* които се даватъ на двѣ нахии въ тия кази. Обработваньето на желѣзото днесь за днесь върви слабо; едно врѣме, прѣди 30 години, само въ Крушово работили 6 самокова и по единъ въ Цървища, Елешница, Германъ, Кърчово и Пиринъ. Сега всичко работятъ 3 самокова (два въ Крушово и единъ въ Кърчово). Въ Сѣрско, въ Броди, работятъ нѣколко са-

мокова. Отдѣлянието на желѣзото става отъ памтивѣка и по прѣдание, по сѫщия оня начинъ, който прѣпорѫчва днесь науката.

Рудата се набира покрай рѣката Бистрица и се туря въ една пещъ, („*пехца*“, по мѣстния говоръ). „Пехцата“ е сѫща домашна пещь до 5 метра висока; хвърлятъ вѫглища отгорѣ, а отъ страни 2 мѣха подържатъ огъня и го хранѭтъ съ прѣсенъ въздухъ. Мѣховетѣ се движѫтъ съ механизъмъ, както въ валявицата. Ширината на пещьта е до 2 метра въ дияметъръ. Отъ пещьта растопената руда поднасятъ подъ чука и ѭ оставятъ размѣсена съ вѫглища подъ дѣйствието на пламъка. Чукътъ, специялно нареченъ *самоковъ*, ударя по желѣзото и се движи чрѣзъ сѫщия механизъмъ съ вода. Самоковътъ тежи до 150 килограма. По такъвъ начинъ сѫ обработвали и обработватъ и до днесь желѣзото нашитѣ саморасли механици и машинисти по Демиръ-Хисарско и Неврокопско. Вънкашната обаче конкуренция, английското желѣзо, отдавна е подавила тая наша домашна индустрия. За да проживѣѭтъ, отъ 1879 година нашитѣ занаятчии лѣѭтъ отново вѣтхи оръждивѣли желѣзни кѫсове. Такова желѣзо съ техническа дума е познато подъ име *шламъ*.

Гипсъ. Въ Черна-гора, около селото Кара-кьой намѣрили сѫ дълги пластове чистъ гипсъ.

Гранатъ. При селото Тешово, Неврокопско, намиратъ се породи отъ безцѣнъ камъкъ гранатъ, само че е отъ долно качество. Има образци голѣми колкото орѣхъ и колкото яйце. Отъ тоя камъкъ селянетѣ наоколо си правѭтъ разни украшения; турятъ ги на пърстене, гривни и обѣсци.

Каменни вѫглища сѫ открити въ едно гористо мѣсто въ Бозъ-дагъ, далечъ отъ морския брѣгъ. Първитѣ пластове били *лигнитъ*, но подирѣ излѣзълъ чистъ *антрацитъ*. Компанията, която почнѫла да ги обработва, въ кѫсо врѣме фалирала. Мѣстенъ житель ме увѣри, че между Крѣсна и Сърбиново имало пространи пластове каменни вѫглища.

Антимонъ. Пространенъ рудникъ отъ тоя металъ е откритъ въ Сѣрско около селата Драгашъ, Турбешъ и Троица. За сега захванѫли да го работѭтъ стотина работници; колкото подълбоко копаѭтъ, толкозъ повече се разширява рудникътъ надлъжъ и нашиpъ.

Мраморъ, добро качество срѣща се около Кара-кьой и около Карликово въ Бовъ-дагъ.

Минерални води. Малко сѫ странитѣ, които въ толкозъ малко пространство, колкото е Източна Македония да иматъ толкова источника минерални води. Всички тия извори сѫ малко познати; нѣкои пъкъ си остаятъ съвсѣмъ непознати. Нѣма точна химическа анализа нито за една поне отъ тия води. Въ деня, когато това стане, и минералнитѣ извори ще бѫдѫтъ една отъ доходнитѣ страни за страната. Слѣднитѣ минерални води сѫ познати до днесь.

Въ разложкото село *Баня* има извори отъ горещи минерални води, — какви именно, неможахъ да опрѣдѣлѭ. Водата извира въ голѣмо количество и въ такава висока температура, че не се трае. Има 2 резервуара (хауза) въ двѣ здания *(бани):* едното е за турцитѣ, другото за българетѣ. Кѫпѭтъ се въ тия бани слѣдъ като ги охладѭтъ съ студена вода. Тѣ не сѫ до тамъ лѣковити, колкото банитѣ въ Добриница.

Добринишкитѣ минерални води сѫ чисто сулфурни; само дѫхътъ и вкусътъ имъ сѫ достаточни за да те убѣдѭтъ въ това. Тѣ се намиратъ до едноименното село въ Разлога. Количеството на водата е по́малко отколкото въ Баня и температурата значително понизка. *Добринишкитѣ* бани сѫ твърдѣ лѣковити за ревматизъмъ и за кожни болести; лѣкуватъ и отъ вѫтрѣшни болести, като искарватъ нечистотиитѣ вънъ, прѣзъ кожата. Тукъ сѫ станѫли — расправятъ — истински чудеса.

Елешничкитѣ минерални води сѫ до едноименното село въ Неврокопско. Тѣ сѫ въ два извора, и отъ двата брѣга на Места. Отъ лѣвия брѣгъ на рѣката има два источника съ вѣхти, изоставени здания. Отъ дѣсно единъ источникъ, до оброчището св. Варвара. По количество водата е малко; неприлича нито на Добринишката, нито на водата въ Баня. Но каква е точно, немогохъ да узнаѭ. Температурата има срѣдна. Нѣкои случаи доказватъ, че тя е лѣковита за много болести.

Фотовишкитѣ бани носѭтъ името на ближното село Фотовища, 1 часъ на И. отъ Неврокопъ. Тукъ има три источника, единъ до други: два симпурни и единъ желѣзенъ. Надъ всѣкой изворъ има здание и вѫтрѣ резервуаръ.

*

Тѣ не сѫ твърдѣ горещи; търпѭтъ се. Около симпурнитѣ извори се напластила твърда сѣра; въ единъ отъ тѣхъ водата извирайки, клокоти размѣсена съ пръсть и образува тиня. Тоя изворъ е пóгорещъ и пóлѣковитъ. До тѣхъ малъкъ единъ изворъ си издълбалъ самъ единъ камъкъ въ видъ на корито. Въ желѣзната баня се вѫдѭтъ твърдѣ дълги, червеникъви змии, които сѫ безврѣдни. Зданията около тия бани станѫхѫ притежание на градския съвѣтъ отъ Неврокопъ. Жителитѣ отъ Фотовища се принудихѫ да си направѭтъ нова баня, малко нѣщо по настрана. *Фотовишкитѣ* минерални води лѣкуватъ отъ всѣкакви болести, главно отъ ревматизъмъ.

Марикостенскитѣ води сѫ чисто желѣзни. Водата е много гореща, нетърпима; извира отъ единъ чучуръ. Напрѣдъ имало двѣ здания, бани; сега останѫла само една. Тукъ притичатъ да се лѣкуватъ наймного разслаблени; други пъкъ идѫтъ само за да пиѭтъ отъ водата, слѣдъ като истине хубавичко. Болнитѣ първо влизатъ въ една тиня, дѣто мѫчно се търпи; отъ тамъ прѣминуватъ въ единъ хавузъ отъ чиста вода; но понеже е невъзможно да се стои въ такава вода и за найякия човѣкъ, охлаждатъ ѭ съ студена. Сѫщата вода тече наоколо въ едно пространство отъ 5 дюлюма. Съ околната пръсть селянетѣ си перѫтъ и си бѣлѭтъ дрѣхитѣ много похубаво, отколкото съ сапунъ.

Марикостенскитѣ бани принадлежали на селото; сега ги дава подъ наемъ меарифъ-комсионъ отъ Валовища за 32 жълтици. Болнитѣ плащатъ за всичко отъ 5 до 10 гр. на день.

Сенгеловскитѣ минерални води сѫ желѣзни и студени; намиратъ се между селата Сенгелово и Райковецъ въ Демиръ-Хисарско. Селянетѣ сѫ навикнѫли да пиѭтъ отъ тази вода.

Свети-Врачевскитѣ минерални бани сѫ срѣдъ едноименното село въ Мелничко. Надъ извора има здание; водитѣ сѫ топли; но кой е химическиятъ имъ съставъ, немогохъ да узнаѭ. Наоколо има много извори отъ сѫщата вода, дори и въ самата рѣка Бистрица. Единъ отъ тия извори е до самото село *Поленица*.

Валовишкитѣ (Демиръ-Хисарски) лѣковити води сѫ до самия градъ; тѣ сѫ стипцени и наймного помагатъ на

ревматизъмъ. Водата извира изъ единъ чучуръ, колкото за ½ воденица. Надъ банитѣ е единъ виръ *„миро“* дѣто водата е много гореща: едва се търпи, но зато пъкъ е и по̀лѣковита. Около извора камъцитѣ сѫ само стипца.

Нигритскитѣ бани сѫ на И. отъ паланката Нигрита, до селото Гьоргула. Точно кой е съставътъ на тѣзи горещи води, не е опрѣдѣлено; явно е обаче, че сѫ сулфурни, отъ миризмата. Банитѣ не сѫ никакъ запазени; водата въ малко количество, извирайки образувала тиня. Въ тая имено тиня се валятъ болнитѣ за лѣкъ. Наймного помагатъ за ревматизъмъ.

Нигритскитѣ минерални води не се ползуватъ съ такова име, както изброенитѣ погорѣ; за това и малцина ги посѣщаватъ.

Горно-Джумалийскитѣ бани сѫ двѣ: една въ чаршията, а друга вънъ отъ града. Въ резервуара на послѣдната намира се единъ камъкъ съ надписъ.

Лѣсове. Източна Македония, като планиниста мѣстность, е пълна съ лѣсове; но тѣ не се пазѭтъ и не се гледатъ както трѣба. При всичко че има особни чиновници „орманъ-мемури“ (горски стражари), гората отъ день на день се разрѣдява и по такъвъ начинъ донася врѣда въ много отношения.

На̀йбогати съ лѣсове сѫ казитѣ Мелничка, Петричка и Демиръ-Хисарска; съ други думи Пиринъ, Малешовската планина и Бѣласица, особно послѣдната, цѣли сѫ покрити съ гора и отъ двѣтѣ страни. Гора има сѫщо така и по Бешишката планина и по Пърнаръ, но незначителна. Найобикновенитѣ дървета по тѣзи лѣсове сѫ: суха, боръ, дѫбъ, бука, върба, брѣстъ, липа, кастенъ и др. Всички тия лѣсове лежѫтъ по долината на Струма и би могли по на̀йлесенъ начинъ, по естественъ пѫть да се искарватъ до морето, въ Чаязи. Но до сега нищо не е направено. Отъ Крѣсна само и отъ Градешница спускатъ гориво и строителенъ материялъ на салове. Тия салове, които сѫ прѣдназначени за Сѣръ, ни развалятъ до Копривския мостъ; другитѣ ги пускатъ по Струма; прѣзъ Тахиносъ ги искарватъ до Чаязи. Прѣсмѣтнѫто е, че всичкото пространство, що обхваща гората по долината на Струма, е 2,700 хиляди дюлюма.

Въ Джумалийската и Неврокопската каза „орманитѣ" захващатъ едно пространство отъ 4,300 хил. дюлюма; цѣлитѣ Родопи сѫ покрити съ гора; пóобикновенитѣ дървета, що се срѣщатъ, сѫ сѫщитѣ, както по Пиринъ. По рѣката Доспатъ спускатъ много градиво и паливо за Тракия.

Въ Драмско лѣсоветѣ не сѫ тъй важни и пространи. Щогодѣ лѣсове се намиратъ по Пърнаръ; отъ тѣхъ правѭтъ въглища, които ги изнасятъ отъ Кавала и Чаязи или пъкъ ги распродаватъ по вѫтрѣшностьта. По Сѣрския и Драмския санджакъ прѣсмѣтнѫто нáйблизу до дѣйствителностьта, че лѣсоветѣ захващатъ въ крѫгло число пространство отъ 7.100.000 дюлюма. Кои отъ тѣзи лѣсове сѫ държавни, кои общински и частни за това нѣма никакви свѣдѣния.

Катранъ работѭтъ нáймного по Разложко. Начинътъ по който го добиватъ е още староврѣмски. Катранътъ за цѣла източна Македония се донася отъ Разлогъ и отъ нѣкои други Доспатски села: Осиково, Рибно и др.

VI.

Църкви и училища.

Тая глава е за цѣло съчинение. Неправѭ история на възраждането въ Източна Македония; давамъ само кратки нѣкои свѣдѣния набрани на бърза рѫка и въ найкѫсо врѣме. Тѣ могѫтъ да послужѫтъ като пѫтеводителна нишка на оногова, който би поискалъ да направи пóсистематически и пóпълни издиряния.

Църква и училища у насъ сѫ неразривно свързани помежду си: появи ли се нѣйдѣ български параклисъ, на слѣдната година чакай и училище; и наопаки, затвори ли се нѣйдѣ българското училище, ослабнува и църквата. Ето защо и азъ не ги разглеждамъ отдѣлно.

Отъ появението на църковния въпросъ до днесь българската църква и българското училище въ Македония сѫ прѣминѫли три различни фази: борба, реакция и сегашното състояние. Първиятъ периодъ захваща отъ къмъ 1862 г. и се свършва до 1876; реакцията почнува отъ тая година и се протака до 1882 г. Отъ тогава насамъ настѫпя новъ периодъ за бъл. църква, а особно за училището, периодъ, който тѣ още проживяватъ.

Жаль ми е, че се виждамъ принуденъ да не споменѫ имената на по́виднитѣ борци, които би трѣбало да личѫтъ на първо мѣсто; до-ще обаче день, когато тия благородни труженици сѫ почетъ ще се споменуватъ въ историята на народното ни възраждание.

а. Борбата.

Гърцкото училище и гърцката книга въ църквитѣ никога непрѣскачали Неврокопъ и Мелникъ; тѣ сѫ послѣднитѣ прѣдѣли, додѣто е достигало гърцкото влияние. Цѣлата страна на С. отъ тѣви два града си е запазила отъ памтивѣка български училища и старославенска (българска) служба въ църквата. Неврокопско, Разлогъ, Горна-Джумая, Крѣсна въ това отношение прѣдставятъ източно-македонски Дебъръ, дѣто влиянието на гърцкото духовенство не е успѣло да проникне прѣзъ компактната масса на населението. Въ Банско и Бѣлица запазили сѫ се трѣбникъ и други църковни книги, печатани прѣди два вѣка. Въ Крѣсна сѫщо тъй непомнѭтъ да се е чело нѣкога гърцки въ църквата; исключение ставало само тогава, когато дохождалъ владиката, — тогазъ нѣкой учитель въ Мелникъ пѣялъ по гърцки.

И така сѣверната часть отъ източна Македония, както и цѣлата сѣверна Македония, при повдиганьето на църковния въпросъ намѣрила се готова и се присъединила отеднѫжъ къмъ общото движение. И безъ това отъ напрѣдъ още Разлогъ и Джумая, които спадали тогазъ въ Самоковската епархия, управлявали се почти независимо въ църковно-училищнитѣ си работи. Много любопитни анекдоти расказватъ за единъ свещеникъ, п. Илия отъ Бѣлица. Той живѣлъ кѫдѣ 1855 г.; когато дохождалъ гърцкиятъ владика, п. Илия го принуждавалъ да говори български въ църквата и да чете славенски, ако се случало да знае; ако владиката го неслушалъ, той ималъ начинъ, съ който го убѣждавалъ. Той билъ отъ типа „дели-папасъ“; на едного, който му се заканилъ за нѣщо си, п. Илия отговорилъ: „незнаешъ ли, че главитѣ на хора, като тебе, се търкалятъ по сокацитѣ“. П. Илия се чувствувалъ дотамъ силенъ, че никога непозволилъ на Самоковския владика да събира давание.

Найстари български училища имало по всичкитѣ Разложки села: Банско, Бѣлица, Якоруда. Тукъ не се помни да е било безъ българско училище. Разбира се, че всички тѣзи училища били попски. Още въ 1865 г. въ Банско се прѣобразувало училището отъ учителя Атанаса отъ Татаръ-Пазарджикъ. Той билъ първиятъ, който устроилъ испитъ; съ въсхищение распрявятъ старцитѣ, какъ се стичали отъ цѣлата околия да видѫтъ и да чуѭтъ испита на учителя Атанаса.

Прѣди 30 години въ Крѣсна български учитель билъ п. Костандинъ отъ Годлево. На 1865. нѣколко Крѣсненчета, ученици въ Мелничкото гърцко училище, връщайки се у домá опитали се да кажѫтъ нѣщо въ църква по гърцки; селянетѣ въстанѫли; появила се расправя въ църквата, та граматицитѣ се видѣли принудени да отстѫпѭтъ. Това обстоятелство е интересно: когато навсѣкждѣ се подигнѫ гонение срѣщу гърцкия езикъ, въ това врѣме става първата опитня за да направи той една стѫпка напрѣдъ.

Въ Горна-Джумая сѫщо тъй не се помни друга книга освѣнъ българската и друго училище освѣнъ българско. Къмъ 1875. Джумалийското училище достигнѫло до найцъвтецо състояние въ врѣмето на учителитѣ Босилковъ, Расолковъ и Костенцевъ; тогазъ тукъ имало и III кл. Отъ това училище сѫ излѣзли много дѣйци.

Отъ казаното до тукъ става явно, че борбата въ тия страни била твърдѣ слаба, понеже нѣмало кой да се опре. Не такъва борба се водила и по другитѣ мѣста.

Единъ отъ градоветѣ, които найрано се събудили, билъ Неврокопъ и околията му. Зародиши на народното ни събуждание намираме още въ 1840 г., прѣди отварянето на българското училище въ Неврокопъ. Къмъ 1840 отъ Неврокопското село Тарлисъ излѣзълъ единъ ученъ по гръцки българинъ, Ив. Симеоновъ (Балабановъ). Той минувалъ за единъ отъ найученитѣ въ онова врѣме и билъ дълго врѣме учитель въ тогавашното гръцко училище въ Търново (Горна България). Още тогазъ въ нѣкои гърцки съчинения, що издалъ, Балабановъ прокарва мисли, сходни съ ония, що проповѣдвалъ 70 години прѣди него Паисий: съвѣтва българетѣ, че тѣ трѣбва да си изучватъ богатата славенска литература, желае да види славенския езикъ въ

църквитѣ, намѣстѣ и мъмри своитѣ съотечественици за тѣхната немарливость къмъ своето. Както виждате, тѣзи идеи нѣматъ оная сила, която е въ словото на Паисия; но при все това има много общо помежду имъ.

На връщанье отъ Търново Балабановъ донесълъ въ църквата на родното си село едно славенско евангелие, което подарилъ съ тая фраза: „посвещавамъ го на църквата св. Никола, за да послужи като основа за въвеждание народния ни езикъ по църквитѣ“. Това евангелие е запазено и до днесь въ Тарлисъ и думитѣ се четжтъ на гръцки. Въ сжщото врѣме Симеоновъ намислилъ да снабди родното си село съ училище, и се заловилъ да гради първо училищното здание.

Неговъ помощникъ въ тоя случай се явилъ другъ единъ Тарлисчанинъ Теодосий Лазаровъ (Гологановъ), игуменъ на манастира св. Иванъ въ Сѣръ. Още прѣди него въ тоя манастиръ е работилъ дѣдо Исаия. Тоя старецъ билъ игуменъ въ манастира още отъ 1850 година. Съученикъ на Неофита Рилски въ Мелничкото гърцко училище, той прѣнесълъ и неговитѣ идеи въ манастира. За въздигание училището въ Тарлисъ Теодосий подарилъ 80 л. т., съ които се довършило първото „Българско народно училище въ Тарлисъ“. Испърво то било гърцко; подирѣ постъпено се въвеждалъ българския букварь и бъл. наустница; сжщо и въ църквата захванжло да се чете по нѣщо на славенски. Всичко туй се вършило мирно, тихо, безъ да досѣти никой нѣщо, до 1868 г., когато избухва явна борба: селянетѣ въставатъ, отхвърлятъ гърцкия владика, а заедно съ него гърцкия езикъ отъ църквата и училището. Прѣзъ това врѣме старецътъ Теодосий турилъ своитѣ подкопи. Той подучвалъ х. Димка, х. п. Атанаса, даскала Гьорги, дѣйци, съ които ще се запознаемъ подолу, той позволявалъ, дори каралъ калугеритѣ си да четжтъ славенски по селата и да споменуватъ бъл. свещеноначалникъ въ Орта-кьой. На 1862 г. българскиятъ езикъ се увежда въ гърцкото до тогава Неврокопско училище. Учитель билъ Тодоръ Неновъ отъ Т.-Пазарджикъ само 3 мѣсеца, и слѣдъ него Атанасъ. Това станжло съ знанието и одобрението на новия Драмски владика, който ималъ частни причини да постжпи тъй. Слѣдъ 2 мѣсеца когато видѣлъ, че тукъ не е шега,

испѫдилъ даскала Атанаса. Но късно; искрата се подала, и огъньтъ избухнѫлъ буенъ, ужасенъ. Въ Неврокопъ распрята между българе и гъркомане взела грамадни размѣри. Съ бой, трошение глави, дори съ убийство на единъ гъркоманинъ, българетѣ сполучили да задържѫтъ по́добрата църква св. Богородица. Сѫщо така и училището си останѫло въ ръцѣтѣ на българетѣ. Обаче до тукъ не е спрѣла работата; въ църква ставали чести смущения и расправии съ тояги. Отъ това се въсползувалъ Драмскиятъ владика и съ помощьта на правителството отнелъ църквата отъ българетѣ. Послѣднитѣ се прибрали въ помалката църква св. Архангелъ, която е въ махалата Кумсала. Училището българе и гъркомане си го раздѣлили. Народни водители прѣзъ борбата въ Неврокопъ се появили мнозина. Първо мѣсто захващатъ Дуковъ Илия и даскалъ Никола. Отъ Неврокопъ движението се распространило повънъ, та обхванѫло цѣлата околия; всичкитѣ села, които и прѣди това не бѣхѫ яко подчинени подъ гърцкия владика, сега се отказахѫ отъ него. Отхвърлянието на владиката влѣчало подирѣ си необходимо слѣдствие отварянието български училища въ ония Неврокопски села, дѣто е нѣмало до тогазъ училище, или дѣто е било то гърцко. Танецътъ водили двѣтѣ села Гайтаниново и Либяхово; тѣ стояли на чело въ борбата срѣщу владиката. Отъ Гайтаниново билъ и К. Сарафовъ, распаленъ патриотъ, който се избралъ като прѣдставитель отъ Неврокопската епархия въ врѣме на църковния въпросъ.

Български училища въ Неврокопско сѫществували въ Ковачовица, Скребатно, Осиково и други села още отъ памти вѣка.

Гайтаниново отъ Неврокопскитѣ села на́йрано се разбудило. То заедно съ Либяхово и Старчища били на чело въ борбата срѣщу владиката; Гайтаниново испърво се отрекло отъ владиката. Още отъ 1850 г. тамъ сѫществувало гърцко училище; 10 години слѣдъ това евява се учитель Гьорги Ивановъ, който първъ увелъ българския езикъ паралелно съ гърцки; но това станѫло твърдѣ късно, къмъ 68-а година. Тогава само Ивановъ поглежда ясно и прѣобръща училището на българско. Отъ това училище излѣзли подиръ всички по́видни работници въ страната. Даскалъ

Гьорги е единъ отъ найстаритѣ български учители; той хвърлилъ първитѣ сѣмена не само въ Неврокопско, но и въ Сѣрско и Драмско. Слѣдъ него български учитель въ Гайтаниново билъ Захарий Бояджиевъ отъ Хаскьой. Кждѣ 1870. наслѣдилъ го Спасъ Прокоповъ, въ чието врѣме училището цъвтѣло: имало пóвече отъ 100 ученика отъ селото и околията, и — необикновена раскошь — Прокоповъ си ималъ и *другарь*.

Въ кратко врѣме училищата се расплодили навсждѣ по Неврокопско. Кждѣ края на 1875-та година въ пóвече отъ 21 село се отворили бълг. училища. Пóглавнитѣ били въ Тарлисъ, Старчища, Гайтаниново, Ливадища, Черешово, Добриница, Елешница, Тешево, Бѣлотинци, дѣто и до днесь живѣе единъ забравенъ пионеръ, дѣдо Вълко.

Успѣхътъ на българщината по Неврокопско, а отъ тамъ и по цѣла източна Македония, дължи се главно на нѣколцина народни труженици — учители, които отъ душа и сърдце се прѣдали на свещеното дѣло да разбудѭтъ народа си, да го просвѣтѭтъ. Имената на пóвиднитѣ отъ тия мѫченици сѫ: Пѫдаревъ, Гологановъ Никола, Гощановъ, П. Сарафовъ, х. п. Атанасъ Прокоповъ, Ивановъ Гьорги, Хаджи Ивановъ и други. Отъ тѣхъ не трѣбва да се отдѣлятъ и немакедонцитѣ: Салганджиевъ, Джансъзовъ, Бояджиевъ и др. Пѫдаревъ отъ Гайтаниново се училъ въ сѣрското гърцко училище и станѫлъ гърцки учитель въ Старчища. Тамъ отворилъ и първото българско училище. Послѣ вече учителствувалъ като распаленъ български учитель въ Броди и Гайтаниново.

Гологановъ (Никола), сегашни архимандритъ и прѣдсѣдатель на сѣрската община, е родомъ отъ Тарлисъ. Училъ се по гърцки въ Сѣръ и въ патриаршеското гърцко училище на Фенеръ. Отъ тамъ той излѣзълъ фанатикъ гъркоманинъ и заклетъ врагъ на всичко българско. Въ Сѣръ и Неврокопъ ръспръскалъ издавания отъ него вѣстникъ „Пальовулгаросъ“, единъ видъ сатирически леки листове, пълни само съ ядъ срѣщу българщината. Пóсетнѣ братъ му, сегашни скопски владика Теодосий, го закаралъ въ Пловдивската българска гимназия, дѣто училъ 3 години. На връщанье Гологановъ билъ вече распаленъ българинъ. Той се нагърбилъ да стане пионеръ въ една отъ найпомраче-

нитѣ и заглушени страни, въ Зъхненско, дѣто прѣзъ 1871 година имало вече по главнитѣ села 4 български училища.

Гощановъ билъ отъ Старчища и единъ отъ на́йдѣятелнитѣ ученици на Пѫдарева. Отворилъ българско училище въ Черешово; дѣйствувалъ въ Демиръ-Хисарско, Кърчово и Крушово.

Прокоповъ отъ Гайтаниново увелъ българския езикъ въ Калапотъ, дѣто съ успѣхъ работилъ четире години. Напослѣдъкъ той подновилъ българското училище въ Мелникъ, дѣто непрѣкѫснѫто билъ учитель 6 години.

П. Сарафовъ, родомъ отъ Гайтаниново; първи български учитель въ Мелникъ. И той е гърцки въспитаникъ и испърво билъ гърцки учитель въ Зърнево. Дѣятелностьта на х. п. Атанаса отъ Старчища и на даскала Гьорги отъ Либяхово обхваща не само Неврокопско, но и цѣла Източна Македония. Даскалъ Гьорги училъ въ Сѣрския манастиръ св. Иванъ. Тукъ той се напоилъ съ идеи, които рано още проповѣдвалъ (ако и скритомъ) игуменътъ на манастира. Въ Броди, Гайтаниново и Просоченъ бъл. езикъ се увелъ отъ даскала Гьорги. Въ противоположность на п. Атанаса той работилъ тихо, тайно и искусно.

По инициятивата на реченитѣ дѣйци прѣзъ 1871 година се основало учителско дружество съ едничка цѣль: да распространява матерния езикъ. Дружеството било проектирано въ кѫщата на Пѫдарева въ Гайтаниново. Изработениятъ уставъ се потвърдилъ отъ св. Екзархия. Членове на дружеството били всички български учители. Дѣдо Охридски станѫлъ благотворителенъ членъ. Главниятъ центъръ билъ въ Просоченъ, дѣто живѣялъ и секретарьтъ х. Гьорги. За прѣдсѣдатель се избралъ х. п. Атанасъ. Доходитѣ на дружеството се набирали отъ $^1/_{10}$ часть на заплатата на членоветѣ и отъ волнитѣ помощи, що събиралъ по селата свещеникъ Джостовъ, когото наричали тогава дѣловодитель. Печатътъ на дружеството се пазилъ у секретаря и носилъ надписъ „Учителско дружество въ Невр. Мел. Сѣрска и Драм. епархии“. Пълни събрания ставали навсѫдѣ, дѣто било угодно: въ Просоченъ, Гайтаниново, Сѣръ, Старчища. За текущи работи водителитѣ се споразумѣвали писменно. По рѣшение на това дружество се испратили Гологановъ въ Скриѫково и Гощановъ въ Кър-

чово да отворѭтъ български училища; тѣхъ подържало дружеството прѣзъ първата година. На Гологанова помагали съ 1000 гр., а на Гощанова плащали 3000 хил. Жално ми е, че не ми бѣ възможно да приложѭ устава на дружеството. Кѫдѣто и да питахъ, той не уцѣлѣлъ. Но тоя въпросъ има въ съврѣменното „Читалище".

По цѣлата Мелничка епархия движението става явно на 1869 г.; до тогазъ то било глухо, подземно. Още прѣзъ 1865. срѣщаме българско училище въ Мелникъ. На чело били селата Калиманци и Орманито въ Мелничко; Кърчово, Крушово и Порой въ Демиръ-Хисарско и градецътъ Петричъ. Отъ тукъ прѣдставители въ Цариградъ отишли х. Мильо отъ Орманлие и х. п. Димитъръ отъ Черешница за Демиръ-Хисарската епископия.

Прѣзъ 1869. хаджи Димко отъ Броди донесълъ въ Крушово копия на благодарителни махзари и прошения до великия везиръ. Това било врѣмето, когато правителството издало послѣдния проектъ за рѣшението на църковния въпросъ. Съ махзаритѣ се исказвала благодарность къмъ правителството и вѣрноподаность къмъ царя; а съ прошенията се търсило скорошното рѣшение на въпроса. Гологановъ, Гиздавковъ и Олановъ отъ Лехово поднечатили тия документи по цѣлата Демиръ-Хисарска каза. Сѫщото станѫло и въ Мелничко, дѣто работилъ даскалъ Костандинъ Калиманцалията. Владиката хванѫлъ агитаторитѣ чрѣзъ правителството, но нищо немогълъ да имъ направи. Прѣзъ 1871 година се распърснѫлъ циркуларътъ на Верковича, съ който се срѣщнѫхме още въ Сѣрско. Въ кратко врѣме се съставятъ български общини съ печати: въ Долни-Порой, прѣдседатель п. Илия и отъ членоветѣ найразбудениятъ Бояджиевъ; въ Крушово — п. Димитъръ съ нѐвидни членове Оланова и Гологанова; въ Мелникъ — даскалъ Костандинъ и х. Мильо; въ Петричъ — братия Вардеви.

Прѣзъ септемврий 1871. цѣлата Мелничка епархия отхвърля гръцкия владика. Опититѣ на владиката да се наложи оставатъ си безъ никаква сполука до 1885 г. Въ това врѣме епископътъ съ сила се опитва да събира владичнината и почнува отъ Крушово. Това накара водителитѣ да отидѫтъ до Сѣръ, дѣто съ телеграми и прошения до Великия везиръ накарахѫ епископа да бѣга бѣлъ въ

очитѣ. Въ сѫщото врѣме прѣминѫлъ прѣзъ тия страни дѣдо Цвѣтко отъ Елена, съ проповѣди срѣщу гърцкитѣ владици. Той ималъ за цѣль, види се, да даде сърдце на населението и да му покаже пѫть. Отъ друга страна и Патриаршията испратила извънреденъ екзархъ, бившия Врачански, Неофита. Въ Валовища нѣмало още нищо, а въ Крушово се отдѣлила гъркоманска партия отъ 20-тина кѫщи. Основайки се на тия гъркомане, Неофитъ силомъ иска да служи въ прѣкрасната Крушовска църква. Дохажда еднѫжъ, испѫждатъ го; на втория пѫть строшва прозорцитѣ нощемъ и влиза. За да си отмъстѭтъ, Гощановъ съ нѣколцина вѣрни другари прѣсрѣщатъ екзарха въ Прѣсѣкъ и му обръснуватъ брадата. Слѣдствие; затварятъ се Гощановъ, Кокондовъ, дѣдо Илия и мнозина други отъ Крушово и Кърчево. Кокондовъ умрѣ въ затвори. Тоя ударъ и тая буйность съсипа Демиръ-Хисарската община, която токо що бѣ се съставила. Прѣдседатель билъ п. Ангелъ. членове Кочо Харизановъ, п. Ангеловъ отъ самата Воловища и отъ околията Хармановъ, Гиздавковъ, Гологановъ и п. Кърстьо. На 1 юний 1871. Гощановъ билъ условенъ вече за български учитель въ Д.-Хисаръ. Случката съ Неофита го вкарала въ тъмницата; тая случка потушила всичко въ града.

Прѣзъ борбата се отворили 8 бълг. училища по Дем.-Хисарско: въ Кърчово и Крушово отъ Гощанова, въ Лехово отъ Атанаса, въ Голѣмата-Махала отъ Харипова, сегашния епископъ на Мелничкия митрополитъ, въ Елешница, Тодорова и въ двата Пороя. Въ послѣднитѣ села, които сѫ играли първа рола, найголѣмо влияние показали Кукушане, които редовно тукъ дохаждатъ на пазаръ.

Въ Дебряне българско училище отворилъ Гърневъ отъ Гайтаниново. Участьта му била изгнанието, което застигнѫло и другитѣ бълг. учители въ околнитѣ села.

Редомъ съ църковното движение се отварятъ първитѣ бъл. училища въ Мелникъ отъ Сарафова и въ Петричъ отъ Филипова. Колкото отиваме по на Ю., толкозъ борбата става поожесточена. Много поучително и отъ голѣмъ интересъ е развитието на въпроса и борбата въ града Сѣръ.

Честьта за почина на движението народно въ Сѣръ и околията навѣрно се пада на извѣстния филологъ и археологъ Стефана Верковичъ. Той е първиятъ, който е ра-

ботилъ за подигание народното съзнание и за распространение българския езикъ. Стефанъ „Антикаджиата“ — както го наричали тогава и както е извѣстенъ до сега между народа — умѣлъ да свърже приятелски сношения съ повлиятелнитѣ въ околията и съ нѣкои въ града. Отъ помощницитѣ на Верковича подѣятелни били: х. Димко отъ Броди, Ив. Гологановъ отъ Крушово, Т. Олановъ отъ Лѣхово, п. Димитъръ отъ Черешница и даскалъ Константинъ отъ Калиманци.

За да събира свѣдения или да дава наставления Чомаковъ си дописвалъ съ Верковича, а той пъкъ се отнасялъ до своитѣ приятели. Въ първото писмо, което по този пѫть се распратило въ околията (1869), давали се наставления, какъ да постѫпи народътъ въ едно и сѫщо врѣме и навсѣкѫдѣ, та да се откаже отъ Патриаршията. Това писмо произвело дълбоко впечатление върху заспалото население и подѣйствувало изеднѫжъ. Инструкциитѣ станѫли дѣло, и въ кратко врѣме отъ цѣлата Сѣрска каза подали се прошения: едно до мютесарифина, друго до Високата Порта. Благото ни правителство съ участие погледнѫло на тия законни искания на българското население и въ непродължително врѣме всичкитѣ речи български села отъ околията се отказали отъ гърцкия владика и прѣсѣкли съ него всѣко сношение.

Въ 1872 г. въ Сѣръ се испратилъ отъ цариградското читалище за учитель Салганджиевъ, родомъ отъ Стара-Загора. Тоя скроменъ работникъ съ достопохвалното свое поведение, съ испечената опитность сполучилъ да сгрупира нѣколцина отъ повлиятелнитѣ въ града и четире мѣсеца слѣдъ своето дохождание отворилъ първото българско училище въ Сѣръ. Училището се помѣстяло въ махалата Долна-Каменица; отъ града и селата испърво се прибрали само 13 ученика; това число въ кѫсо врѣме се въскачило до 30. Въ сѫщата година съставила се и първата българска община въ града съ членове: Говедаровъ, Маленковъ, х. Михаилъ и други.

Голѣми били мѫчнотиитѣ, що посрѣщнѫлъ първиятъ български учитель въ Сѣръ, и не за надвиванье прѣчкитѣ, що му идѣли на всѣка стѫпка. Съ истинско самоотвържение Салганджиевъ водилъ неравната борба въ единъ градъ

кажи съвсѣмъ погърченъ. Въ самото начало гърцитѣ не се стрѣснѫли до тамъ при отварянието на българското училище: равнодушно донѣйдѣ погледнѫли на работата и не-употрѣбили голѣми усилия да го затворѭтъ. Споредъ тѣхъ хубаво би било да го нѣмаше това училище; но щомъ то се отворило и лесно не се затваря, гърцитѣ се примирили съ положението си. Съ тази барака, въ която е помѣстено българското училище, съ тѣзи ученици — раздърпани селячета — българското училище ще служи само за да пѫди дѣцата отъ тамъ и да отвращава бащитѣ. Обаче близкото бѫдѫще показало, че тука гърцитѣ наивно разсѫждавали и злѣ се измамили въ смѣткитѣ си.

Възврѣли умоветѣ; народътъ взелъ да шава. Борбата станѫла поожесточена. То било врѣмето, когато Патриархътъ — другъ Перунъ — сгръмолясвалъ своитѣ анатеми и проклетии срѣщу нечестивия български народъ. Единъ недѣленъ день въ катедралната църква и по всичкитѣ други се прочела схизмата. Ни наймалко неклепнѫло око на българетѣ. Тѣ почерпнѫли нови сили и съ мѫжество се прѣдали тѣломъ и духомъ на отчаяна борба. Свещеникъ Петъръ, който до тогава билъ на служба въ митрополията и не взималъ участие съ нашитѣ, отказалъ се да прочете схизмата; заедно съ това оставилъ църквата срѣдъ служба; отказалъ се и отъ началството си, като го видѣлъ тъй ниско да падне. Слѣдъ схизмата послѣдвали анатеми на отдѣлни лица — повиднитѣ граждане. Настанѫли врѣмена тежки за всѣкого, който смѣялъ да си исповѣда народностьта. Учительтъ, първенцитѣ несмѣяли да излезѫтъ изъ кѫщи: присмивали имъ се, ругаяли ги въ наймилото, хвърляли по тѣхъ съ камене; често се случвали дори сбивания, бой. Нашитѣ труженици — истински апостоли на идея — вмѣсто да паднѫтъ духомъ, да се отчаѭтъ, добивали сърдце и ревностно стѫпяли напрѣдъ.

Въ 1874 г. отворилъ се българскиятъ въ Сѣръ параклисъ съ правителствено позволение. Първиятъ български свещеникъ билъ п. Иванъ Маджаровъ отъ Негованъ. Енорията му испърво била отъ 30-тина кѫщи, които скоро нарастнѫли до 70. Въ сѫщото врѣме уредила се и българска община съ членове споменѫтитѣ дѣйци: х. Димко, Ив. Гологановъ, х. п. Димитъръ Божинъ, отъ с. Фращане.

Прѣдседатель билъ сегашният Скопски владика, Теодосий. Не помалко живо участие въ работитѣ сж взели Илия Касъровъ отъ Копривщица и двама млади, Петъръ и Ламбро, които били въ служба у Хайдаръ-паша. Така вървѣло годо 1876 година. Училището се повдигало отъ година на дина. За опитъ въ оная подирната година прѣмѣстили го въ кжщата на Говедарова, срѣдъ богаташката гърцка махала „Варошъ".

Въ сжщата година поради настанжлитѣ критически врѣмена заплатата на Салганджиева се прѣкжснжла. Дошълъ до такъво положение, че за да си отнесе хлѣбецъ на челядьта, единъ день той продалъ часовника си. Духътъ на народа отпаднжлъ. Но нелипсали хора, които да подържжтъ учителя; измежду тѣхъ особно Ив. Гологановъ направилъ възможното, та закрѣпилъ Салганджиева до края на 1877 г. Понататъкъ, види се, било невъзможно. На 21 мартъ 1878. сѣрскиятъ учитель оставилъ града. На прощаванье той плакалъ като малко дѣте. Жаль му било за челядьта си, която оставилъ на произвола на сждбата; жаль му било за училището! Пѣшъ, безъ една счупена въ джеба, упжтилъ се Салганджиевъ за родината си.

Салганджиевъ учителувалъ въ Сѣръ всичко 6 години послѣдователно. Всѣкой признава, че той се трудилъ и честно испълнилъ мисията си. Мѣстото е да се каже, че ако се подържаше учительтъ, или подобрѣ ако прѣтърпѣше той още малко нѣщо сравнително съ онова, що бѣ истеглилъ прѣзъ шестгодишната служба, дѣлото бѣше спасено въ Сѣръ.

Около това врѣме планинскитѣ села Ряховица, Банпца, Мелникичъ, Ристосъ и Мартатово продължавали борбата срѣщу владиката. Въ *Мелникичъ* се отворило българско училище съ 20 ученика и 1 учитель; въ Ристосъ учителувалъ п. Маджаровъ въ 1876. Отъ всичкитѣ обаче околни села найотчаяно, но и найнесполучно се борило Броди.

Тази паланка съ своитѣ остроумни жители, и като прѣдѣлна между Сѣрско и Неврокопско, прави исключение отъ всичкитѣ други сѣрски села. Тукъ гърцкото влияние било съвсѣмъ слабо, та и постояно ослабвало отъ народния духъ, който вѣялъ отъ Неврокопско. Ето защо Броди е издигнжло испърво гласъ срѣщу гърцкия езикъ; ето защо то е било на чело срѣщу владиката.

1868-а е годината въ която даскалъ Гьорги Либяховецътъ увелъ българскитѣ наустници и букварн въ Бродското училище. Цѣлото село се отказва отъ владиката; останѫли му само 5-6 кѫщи вѣрни, и тѣзи именно станѫли причина за всичкитѣ бѣди, които подиръ сполѣтихѫ Броди. Отказваньето отъ владиката станѫло слѣдната година въ врѣмето на учителя Пѫдарева; водительтъ на народа билъ рѣдкиятъ патриотъ и труженикъ х. Димко. Учительтъ Пѫдаревъ билъ отъ онѣзи учители, които се отличавали съ пламенна обичь къмъ отечеството и съ неуморима енергия; въ негово врѣме Бродското училище видѣло и тогавашенъ втори классъ. Духътъ на Пѫдарева и на неговитѣ ученици още не е изгаснѫлъ.

Десетъ години прѣди това нѣкой си калугеринъ донесълъ църковни славенски книги за Бродската църква. Сегизъ-тогизъ по нѣкой почитвалъ по нѣщичко славенски. Тъй силно било гонението срѣщу гъркоманитѣ, че изгонени отъ църквата, тѣ трѣбвало да тичатъ по околнитѣ села за да се причестѭтъ.

Около сѫщата 1868 г. се почва движението въ Драмско отъ Просоченъ. Да се откажѫтъ отъ владиката, да си уведѫтъ българския езикъ въ училището и тукъ, както навсѫдѣ, небило тъй лесна работа. Това станѫло слѣдъ непродължителна, но отчаяна борба, въ която се отличили като водители Божикьови и Кочоглу.

Първиятъ български учитель въ Просоченъ билъ ученикъ отъ Гьорги Ивановъ, х. Гьорги отъ Волакъ, единъ отъ найдѣятелнитѣ работници за народното ни събуждание. Отъ Просоченъ движението се прострѣло и по околнитѣ села, та обихванѫло Плѣвне, Волакъ и Кобалица. Всички тия села почти едноврѣменно, къмъ 1869 г. отхвърлятъ драмския владика и (естествено слѣдствие) — отварятъ си български училища. Най сполучили Пейчо и Алекси въ Плѣвне. Църквата прѣминѫла въ рѫцѣтѣ на българетѣ; гъркоманетѣ се принудили да си направѭтъ нова църква. Съ прѣданость и увлѣчение се трудилъ първиятъ български учитель въ Плѣвне, синъ на Захариева отъ Татаръ-Пазарджикъ.

Не помалко работилъ и неговиятъ наслѣдникъ, учитель Джансъзовъ (Стоянъ), и Гяуровъ. Въ Волакъ първи

български учитель билъ Чолаковъ отъ самото село; водитель билъ сегашниятъ свещеникъ п. Георги.

Зъхненско нáйкъсно се раздвижва. И естествено: забиколено съ гръцки села отъ Ю.-И. българското население въ тази околия нáймного почувствувало пагубното влияние на гръцкото духовенство, на гръцкия езикъ. Потикътъ дохажда отвънъ — по инициятивата на учителското дружество, за което ще се расправи пóдолу. Испраща се въ едно отъ главнитѣ Зъхненски села, Скрижово, учитель Н. Гологановъ. Той отначало се условилъ за гръцки учитель; постъпено и тихо той изучилъ дѣцата да четѫтъ български въ църквата. Вѫтрѣ въ два мѣсеца отхвърлили си владиката и основали българско училище. Нáйдѣятелнитѣ и нáй-неустрашимитѣ водители отъ това село били Тодоръ и Петрушъ Стерьови. Съ двама-трима вѣрни селяне владиката иска силомъ да се наложи въ селото и да литургисва въ малката църква. Селянката Божия на чело на една тълпа жени отива да го посрѣщне съ сопи; спиратъ го срѣдь пѫть. Селянинътъ Колушъ го сгърмолясва въ снѣга и му счупя патерицата. И до днесь това мѣсто се казва „владишко сѣдалище". Поради повдигнѫта тѫжба отъ страна на владиката, трима скрижовци се наказватъ съ мѣсецъ затворъ; единъ умира въ тъмницата. Гологанова докарали въ Сѣръ, но не го запрѣли за дълго. Съ врѣме още гръцкиятъ владика бѣ наклеветилъ Стерьовци и учителя като размирници и имъ готвилъ заточение. Несполучилъ обаче. И така, нѣщо въ 3 мѣсеца българщината се увела и уякнѫла въ Скрижово: българетѣ си запазили голѣмата църква, а оставили малката св. Богородица на двамата гъркомане.

Клепоушна, Калапотъ и Карлуково послѣдватъ примѣра на Скрижово. Спасъ Прокоповъ билъ назначенъ отъ дружеството да отвори българското училище въ Калапотъ. Въ 1871—2 г. той сполучливо извършилъ миссията си, като учителувалъ 4 г. непрѣкѫснѫто. Учительтъ, който се натоварилъ да отвори училище въ Клепоушна, Петко Авроновъ, показалъ се измѣнникъ. Слѣдъ два мѣсеца исключили го и на мѣстото му назначили Иванова, който установилъ училището.

б) Реакция.

Отъ 1876 г. почва гръцката реакция въ Македония; нáйсилно тя се проявява тази година до 1882. Строго взето

*

гърцката реакция въ църквата и въ училището ни въ Македония се протака и до днесъ.

Въ продължение на тѣзи 6 години гърцката патриаршия тури въ дѣйствие и най-гнжснитѣ и низки срѣдства, употрѣби всичкитѣ си сили за да унищожи и зародиша, ако е възможно, на народното самосъзнание по цѣла Македония. Но нийдѣ не е работила тъй силно и не е успѣла фанариотската църква както тукъ, въ източна Македония. Клевети, интриги, насилия, и пакъ сжщото — тѣзи били срѣдствата, съ които си служили гърцкитѣ владици, хора, които би трѣбало да се свѣнжтъ отъ името християнинъ. Владишкитѣ кавази обикаляли селата, забърквали тълпи отъ невинни работници, влѣчали ги по хукюматитѣ, тикали ги по затворитѣ, за да ги накаратъ да плащатъ на владиката, което било равносилно съ неговото припознаване. Първенци, свещеници, учители сж се клеветили като бунтовници и царски измѣнници. Онѣзи, които слаби духомъ признавали владиката, се прощавали; непоколебимитѣ и опаснитѣ намирали заточение.

Въ Неврокопско взаимното положение на двѣтѣ страни, що се борѣхж, си останж речи сжщото, съ малка загуба отъ наша страна. Въ селата Тарлисъ, Кара-кьой, Тошово, Долно-Броди и Зърнево, които бѣхж взели живо участие въ борбата, утвърдилъ се гърцизмътъ. Въ послѣдното село българското училище се прѣобърнж на гърцко, което се поддържа направо отъ Силогоса. Х. п. Атанасъ и даскалъ Гьорги, главнитѣ водители по цѣлата Неврокопска епархия, се опропастихж, избѣгахж. Пждаревъ, когото заварила реакцията въ Гайтаниново, прѣдрѣшенъ въ 1876 г. побѣгва въ Цариградъ. Затворили К. Сарафова и мнозина други. Когато ги попитали въ правителството, ще продължаватъ ли да се казватъ българе или сж вече гърци (урумъ), които признаватъ владиката, всички се изпоплашили и се отказали. Само К. Сарафовъ отговорилъ: „българинъ съмъ и българинъ ще бждж“. Единъ бей го потупкалъ по рамото и го освободилъ заедно съ другитѣ. Примѣрътъ на К. Сарафова е единъ отъ рѣдкитѣ прѣзъ цѣлата реакция.

Въ Старчища се приготвило заточение на първенцитѣ; тѣ осѣтили о врѣме и 2-ма отъ тѣхъ побѣгнжли: Гавалиговъ и х. п. Атанасъ. Прѣзъ 1883 година гъркомане отро-

вили Чарекчиева отъ Скребатно, единъ отъ найдобритѣ учители въ Неврокопъ. Неврокопскиятъ Иоаникий до тамъ силенъ се почувствувалъ, че прострѣлъ ржка до Разлогъ, дѣто не бѣ се чуло до тогазъ името гъркъ. На 1882 г. въ Мехомия пристигнжлъ владишки пратеникъ съ цѣль да подчини Разлогъ. Повикалъ първенцитѣ и съ всѣкакви застрашавания и обѣщания гледалъ да ги накара да припознанжгъ гърцкия владика. Принудилъ се да се върне празенъ. На слѣдната година самиятъ мюдюринъ събралъ по единъ свещеникъ и единъ първенецъ отъ всѣко село и имъ прочелъ владишкия ферманъ, уговаряйки ги да приемжтъ и тѣ владиката, понеже така гласѣлъ божемъ ферманътъ. Народътъ се опрѣлъ яко, и въ лицето на Лазарова, първенецъ отъ Банско, рѣшително заявилъ, че неще да си тури врата подъ ярема на гърцкото духовенство. По такъвъ начинъ опитътъ на гърцкия владика да се наложи надъ Разлогъ излѣзълъ несполучливъ. За това пъкъ той си отмъстилъ по другъ начинъ. Наклеветили се българскитѣ свещеници и учители; станжло обискъ по всичкитѣ български училища и църкви, и възъ основа на една компрометирающа пѣснопойка, която се хванжла, казватъ, у едного отъ учителитѣ, петима учители: Иванъ п. Арсеновъ и синъ му Илия, Ив. Арабаджиевъ отъ Банско, двама учители отъ Горна-Драглища и единъ книжаринъ се осждили на четиригодишно заточение.

Въ Джумалийско всичко се опропастило. Поголѣмата часть отъ населението или погинжла прѣзъ катастрофата на 1877—78 г., или се изселила. Особно избѣгали до колко имало разбудени учители, свещеници и граждане. Цѣлата околия съ града, отъ който останжли само жалки остатъци. останжла на расположението на Мелничкия владика. На 1880. Джумалийската каза, която била часть отъ Самоковската епархия, и една отъ найразбуденитѣ околии, безъ никакъвъ отпоръ се подчинила подъ Мелничкия гърцки владика. На 1884 трима учители. Дим. Стаменовъ, Гьорги Багашевъ и Сотиръ Николовъ, снабдени съ правителствено позволение и двамата, безъ никаква вина се осждили на 5 годишно заточение. И това благодарение на добрата прѣпоржка, що далъ за тѣхъ Прокопий.

Прѣзъ разни фази прѣминжла Мелничката епархия. Видѣхме, че тя била една отъ онѣзи епархии, що отхвърлили всецѣло гърцкия владика. Отъ 1870 до 1875 тая епархия си се управлявала направо отъ св. Екзархия. Ни едно село неприпознавало гърцкия владика. Въ послѣдната тая година за Мелнички се назначилъ дѣдо Прокопий, когото прѣмѣстили отъ Ерцеговина. Той е родомъ българинъ отъ Мелникичъ (Сѣрско) и знае твърдѣ добрѣ славенски. Прокопий дошълъ въ фиктивна епархия, дѣто никой го неприпознавалъ, никой го нещѣлъ, съ исключение на гъркоманската партия въ Мелникъ, Валовища и Петричъ. Въ кжсо врѣме обаче обстоятелствата чудесно му помогнжли. Съ описанитѣ срѣдства въ една година вжтрѣ не само си възвърнжлъ изгубеното, но сполучилъ да си присъедини още и Джумая съ 50 села. Врѣмена тежки настанжли; селянетѣ сами тичали при Прокопия, падали на ноги, молили го да ги има пакъ за свои, да имъ прости минжлото, да забрави и да ги защити найподиръ. Таквизъ врѣмена и очаквалъ гърцкиятъ владика. Отъ еднжжъ наклеветилъ водителитѣ на борбата по Мелничко, Демиръ-Хисарско и Петричко като измѣнници на държавата, царски прѣдатели. Това ставало къмъ края на 1876 лѣто. Извѣстнитѣ вече дѣдо Илия, Гологановъ, Олановъ, х. п. Димитъръ, дѣдо Миле, даскалъ Константинъ Калиманцалията, п. Кърстю и п. Тодоръ отъ Крушово оковани се испращатъ въ Сѣръ и се турятъ въ тъмница. Докждъ се разглеждало дѣлото на тѣзи мжченици, които прѣдъ очитѣ на гърцкото духовенство бѣхж направили найголѣмото прѣстжпление — да си исповѣдатъ народностьта, — владишки мекерета забикалятъ селата по пространната Мелничка епархия. Като орли нападатъ на всичко българско: книги, одежди, изображения, всичко става тѣхна плячка. Награбеното натоварятъ на добитъци и го опропастяватъ безъ слѣда.

За да се издири дѣлото на обвиненитѣ отъ Демиръ-Хисарско, цѣлиятъ меджлисъ се прѣнесълъ отъ Сѣръ въ Д.-Хисаръ. Издирянията били дълги, подробни и съ много тънкости. Гологанова испитвали за нѣкаквиси пѣсни, които той ужъ прибралъ на Верковича. Въ резултатъ блѣснжла невинностьта на всички тѣзи жертви на фенерската

злоба. Всички обвинени се освободили слѣдъ 3-мѣсеченъ затворъ. Това било неочакванъ ударъ за коварния гъркоманинъ. Той горко се излъгалъ, че е освободенъ отъ враговетѣ си; интригитѣ му нехванѫли мѣсто. Съ това не се спрѣло систематическото гонение срѣщу всѣкиго, който бѣ се осмелилъ да отхвърли гърцкия владика. Отмъщението му незнаяло прѣдѣли.

Въ 1881 година Демиръ-Хисарскиятъ епископъ наклеветилъ 15 души отъ повиднитѣ дѣйци като бунтовници и съучастници на разбойницитѣ. Въсползувани отъ опита гърцкитѣ агенти тоя пѫть умѣли, какъ да поставѭтъ примкитѣ си за да не имъ избѣгне ни една жертва. Х. Алексовъ, Солаковъ и кметътъ отъ Кърчово, дѣдо Илия, Стоянъ Гологошевъ, Веселиновъ отъ Крушово и още 9 души отъ другитѣ села се осѫдили на заточение. Първитѣ петима тамъ оставили кости. Отъ останѫлитѣ малцина се върнѫли: повечето умрѣли на чужда земя. Въ това врѣме се заточилъ и докторътъ-хирургъ Димитъръ отъ Порой, наклеветенъ, че лѣкувалъ разбойницитѣ. Истинската причина била, че той останѫлъ единъ отъ разбуденитѣ българе въ Порой.

Казаното тукъ за Мелникъ и Валовища съ математическа точность се повторило въ Петричъ и околията му. Само че тукъ движението скоро се потушило, благодарение на хитрата политика, що водилъ Мелничкиятъ владика Прокопий. Тъй че отъ тѣзи мѣста никой неотишълъ на заточение.

Поучителна е тактиката, която водилъ Мелничкиятъ Прокопий въ врѣме на реакцията до сега. За да се закрѣпи въ богатата и обширна Мелничка епархия, той намѣрилъ за добрѣ да спре явното гонение на българската книга и училище за неопрѣдѣленъ срокъ. Сѣкашъ не билъ вече оня Прокопий, който отъ ново запопилъ схизматическия свещеникъ п. Тодора отъ Крушово. За сега доста му било, че го признаватъ, че му плащатъ. Съвършеното искореняване на българския езикъ отъ епархията му оставалъ второстъпенъ въпросъ, въпросъ на врѣме. Съ подкупи, хитрости, застрашавания, работата ставала твърдѣ лесно, щомъ пожелаялъ Прокопий. Тази линия на поведение не се аресала никакъ на гърцкитѣ силогоси въ Сѣръ и Мелникъ. На Мел-

ничкия погледнжли като на българофилъ, измѣнникъ, пó-опасенъ отколкото сжщи български владика. Мелничкитѣ гърци нѣколко пжти писали въ Патриаршията и поискали да го прѣмахне, като го прѣдставили съ найчерни краски. Благодарение на довѣрието, съ което се радва прѣдъ мѣстното и централно правителство, дѣдо Прокопий не се уплашилъ. Наопаки, раздразненъ той взелъ явно да закриля българскитѣ училища и славенското богослужение въ църквитѣ. Патриаршията се видѣла въ твърдѣ затруднително положение. Довѣрието на правителството отъ една страна, отъ друга привързанностьта на населението накарали Патриаршията да го търпи. Отъ страхъ на нова криза синодътъ въ Цариградъ дѣйствувалъ прѣдпазливо съ примамки, ласкания и съ заплашвания, когато ставало нужда, но никога не се взели радикални мѣрки срѣщу Поркопия, който на пълно съзнава положението си и постжпя смѣло.

Отъ такова стечение на обстоятелствата българскитѣ училища и славенскитѣ книги въ църквитѣ се търпжтъ въ четире кази на Сѣрския санджакъ: Джумайска, Петричка, Мелничка и Демиръ-Хисарска. Гърцитѣ сами вкарали Прокопия въ този пжть. Патриаршията съ нетърпение очаква деня, въ който 70-годишниятъ старецъ ще слѣзе въ гроба и ще остави прѣстола на нѣкой распаленъ и фанатикъ владика.

Назадъкътъ въ Сѣръ захванжлъ слѣдъ отиването на учителя Салганджиева въ 1878. Вжтрѣ въ три години всичко се потушило, училището останжло безъ учитель, църквицата безъ свещеникъ и общината безъ членове, безъ прѣдсѣдатель. Гръцкиятъ владика, когото бѣхж отхвърлили повечето българскитѣ села въ Сѣрско, силомъ се налага пакъ. Къмъ 1881 г. всичко бѣ изгаснжло въ града и околията.

Тая година отъ Екзархията се назначилъ П. Сарафовъ отъ Гайтаниново за да поднови училището. Съ него дошълъ и Архим. Харитонъ, като ефимерий въ параклиса. За параклиса и училището, ако и да стояли три години, никакви прѣчки не се появили отъ страна на гърцитѣ. Тѣ почнжли редовно да си вършжтъ длъжноститѣ, слѣдъ една междина врѣме, като нѣщо готово и обикновено. Училището се помѣстило въ сжщото здание и числото на ученицитѣ се въскачило до 90. Управитель билъ Сарафовъ и ималъ

неограничена власть не само въ града, но и въ околията: той располагалъ и съ лица и съ количества. Въ първитѣ двѣ години успѣхътъ, що показалъ Сарафовъ, този неуморимъ работникъ, билъ невѣроятенъ. Никаква опасность незаплашвала училището; всичко прѣдричало бързъ напрѣдъкъ. Петъръ Сарафовъ стоялъ още 2 години управитель на сѣрското III класно училище. Но въ послѣднитѣ тия години той мѣнилъ своето поведение.

Отъ ревность къмъ дѣлото той взелъ да работи явно безъ да го е страхъ отъ никого. Явно станѫло, че съ подобно поведение той докачалъ националната гордость и на едни, и на други. Тъй или иначе, той трѣбало да се махне отъ Сѣръ; това било прѣдвидѣно, прѣдопрѣдѣлено отъ страна на гърцитѣ. Очаквалъ се само случай; ако би закъснѣлъ да се яви, създали би го. Дотамъ били работитѣ въ Сѣръ прѣзъ учебната 1884/85. година. Реакцията бѣ прѣминѫла своята апогея. Гонението въ Сѣръ дава ми да мислѭ, че на това наймного спомогнѫла извънредната енергия и неустрашимость на учителя Петра.

Граждане, първенци, силогози, митрополия и консулато, — всички въ Сѣръ рѣшили да съсипѭтъ Сарафова. Прѣзъ мѣсецъ декемврий 1884. въ Сѣръ минувалъ воененъ ревизоръ по санджака, Асанъ-Паша. Прѣдъ него обвинили Сарафова като прѣстѫпникъ на царска измѣна. Хванѫли му нѣкакво писмо до брождане, което имъ послужило като основа на обвинението. Самиятъ владика въ митрополията съ свѣщь въ рѫцѣ заклелъ надъ светото евангелие лъжесвидѣтелитѣ. Сарафовъ съ учителитѣ, пòвиднитѣ граждане отъ Сѣръ и Броди се прѣдали на военъ сѫдъ. Ужасъ и трепетъ обхванѫли цѣлото население. Всичко, що се подновило и подигнѫло въ послѣднитѣ четире години, слѣдъ дохождането на Сарафова срухнѫло се, паднѫло заеднѫжъ, но до толкозъ долу паднѫло, че досега едва почва да се повдига. Слѣдъ дълги и тънки изслѣдвания, които се почувствували по цѣлата околия, всичкитѣ обвинявани на чело съ п. Харитона се осѫдили на заточение и се отправили да си испълнѭтъ наказанието. Ето имената на изгнанницитѣ: П. Сарафовъ, Бухлевъ, Д. Мавродиевъ, учитель Атанасъ, Апостолиди.

Въ това врѣме училището си оставало отворено съ единъ отъ основнитѣ учители, Гърнева, и съ нѣколцина

ученици, които неиспобѣгали. Сарафовъ управлявалъ сѣрското училище 4 години и съ системата, що слѣдвалъ първитѣ двѣ години, направилъ много нѣщо; направилъ би много по̀вече, ако да слѣдваше сѫщия пѫть. Погрѣшката, що направи той, ако е погрѣшка, това е, че работи буйно, безъ никаква прѣдпазливость. Както и да е, обаче съ своята енергия и неустрашимость П. Сарафовъ има си мѣсто въ първитѣ редове на народнитѣ ни работници.

Прѣзъ тѣзи смутни врѣмена на̀йсамоотвержено се борилъ въ Сѣръ Стойче Павловъ, патриотъ съ горещо чувство и неколеблива воля. При тѣзи условия, разбира се, неостая нищо да се каже за наредбата въ училището и пансиона: тѣ били въ примитивната си форма. Въ 1882 г. станѫла първата опитня за отваряние българско училище въ Баракли-Джумая. Слѣдъ една година учителитѣ Маламишевъ и Апостолиди отварятъ училището само за 3 мѣсеца. Това училище ту се отваряло, ту се затваряло прѣзъ нѣколко врѣме до 1886. г. Когато ставало сѫденьето на бъл. учители въ Сѣръ, гърцитѣ намислили, че врѣме е съ сѫщия ударъ да смажѫтъ. и Джумая. Приготвило се заточение на 3-ма отъ първенцитѣ. Случайно тѣ се избавили, но изгубили всѣкакъвъ куражъ и паднѫли въ бездѣйствие и отчаяние.

На̀йжестоки гонения прѣтърпѣло Бродѝ. Въ 1880. затворило се българското училище и въ църквата се увелъ гърцкия езикъ. Х. Димо (съ сина си) и мнозина други, въ опасность на живота си, сполучили да испобѣгатъ. Отъ Сѣръ испратилъ се за учитель единъ Влахъ, мюзевиринъ, Костадинъ, който единствена грижа ималъ да сѣе раздори да интригува и да клевети. Но брождане недали дѣцата си на грьцко училище. По̀заможнитѣ си ги испратили въ сѣрското българско училище, дѣто слѣдвали до 30 ученика отъ Броди; побѣднитѣ прѣдпочели да направѭтъ синоветѣ си зидари и овчари, нежели да ги пуснѫтъ въ чуждо училище.

На 1880. единъ отъ на̀йразбуденитѣ хора въ Броди, селскиятъ кметъ Перуховъ, се наказалъ съ 10-годишно заточение, за дѣто изгорилъ нѣкои гърцки богослужебни книги; неговиятъ другарь Халамбаковъ се осѫдилъ по сѫщата причина. Другъ, Трандафилъ, наклеветенъ билъ отъ

гърцката митрополия и осжденъ на 8-годишно изгнание. Защо? Защото далъ кжщата си за българско училище. Заедно съ Сѣрския учитель Сарафова на заточение отишли и тѣзи брождане: Бухлевъ и кметътъ. Въ сжщото врѣме въ Сѣръ лежали 3 мѣсеца затворени около 90 души и х. Димковътъ братъ. Мжкитѣ и насилията надъ останжлитѣ нѣматъ край. Всичко въ врѣме на реакцията и борбата отъ Броди се заточили 8 лица и избѣгали 21. Докждъ билъ учитель Гологановъ въ Скрижово до 1879. г., дѣлото вървѣло добрѣ въ Зъхненско. Слѣдъ неговото оттеглянье, намѣсто него испратили Мавродиева; но той неможалъ да се закрѣпи повече отъ 15 деня. Драмскиятъ владика Германъ притиснжлъ селянетѣ и ги принудилъ да го припознанжтъ. Българскиятъ езикъ по църквитѣ се замѣстилъ съ гърцкия и училищата се прѣобърнжли на гърцки. Това станжлъ во Скрижово, Клѣпоушна, Калапотъ и Карлуково.

Прѣзъ тоя прѣвратъ 9 първенци отъ Скрижово и 3 отъ Клѣпоушна подъ конвой закарали въ Сѣръ. Правителството открило интригата, видѣло тѣхната невинность и слѣдъ два деня ги освободило. Учителя Спасъ Прокоповъ вързанъ докарали отъ Калапотъ. Додѣто се докаже невинностьта му, той лежалъ 2 мѣсеца затворъ въ Сѣръ. Освободилъ се, но неможалъ да се повърне вече въ Калапотъ. И това училище се прѣобърнжло на гърцко.

Силенъ натискъ употрѣбилъ прѣзъ това врѣме Драмскиятъ владика надъ селата Просоченъ и Плѣвне. Усилията му ударили о стѣна; интригитѣ и сплетнитѣ му нехванжли мѣсто; распадали се прѣдъ съгласието и единодушието на народа. Тъй че прѣзъ този периодъ българщината въ Драмско непострадала сериозно, но ненаправила ни стжпка напрѣдъ.

Като послѣдно ехо отъ реакцията може да се счита прѣвзимането на голѣмата църква св. Богородица отъ страна на гъркоманитѣ власи въ Просоченъ. Църквата грабнжли прѣзъ 1889, слѣдъ като стояла 20 години у българетѣ.

в) Сегашното състояние.

Благодарение на съсѣдитѣ ни и единовѣрци гърци и съ помощьта и усилията на хора, които се казватъ Хри-

стови намѣстници, въ едно кратко врѣме 41 български училища се затварятъ; 2000 българчета остаятъ безъ свѣтлина (вж. таб. № 5), до 70 души, свещеници, първенци и учители, като оставимъ на страна още толкозъ, що неспоменѫхъ, намиратъ заточение или испобѣгватъ; — тѣзи сѫ подвизитѣ на гърцката пропаганда прѣзъ реакцията въ 1876—1882 година, и то само въ източна Македония. Неприятелитѣ на народа повѣрвахѫ, че той е вече мъртъвъ, и съ нетърпение чакахѫ послѣдния му часъ.

Народъ обаче тъй лесно не се погребва. Тероризиранъ билъ, та и сега още е. Да си исповѣдашъ че си българинъ, казвали гърцкитѣ агенти, е все едно да си измѣнникъ на държавата. На оногозъ, който се съмнявалъ въ истиностьта на тоя принципъ, немедлено му доказвали осезателно и съ фактове го карали да се убѣди. Ужасъ и трепетъ обхванѫли българското население навсѣкѫдѣ. Българщината въ Македония ударила назадъ и сега далечъ отстои отъ оная точка, до която бѣ пристигнала прѣзъ 1875-та година. При все това народътъ незагинѫлъ; съ бавни, но твърди крачки той отново почнѫлъ да върви по пѫтя на напрѣдъка.

Отъ 1882 година започва се постепеното ослабвание на гърцката реакция; сега тя е съвършено слаба. Стига да има сега хора; повсѫдѣ безъ прѣчки се позволяватъ бъл. училища, доста е да има кой да ги поиска. Но страхътъ още непрѣминѫлъ.

Прѣзъ тая година св. Екзархия взе надъ себе си върховния надзоръ на българскитѣ училища по Македония; сѫщата година се отвори и Солунската Гимназия. 1882 година азъ считамъ като начало на новъ периодъ, що проживяваме сега. Въ Разложко, Джумалийско, Мелничко, Петричко, Зъхненско и Драмско черковноучилищнитѣ ни работи стоѭтъ въ сѫщото положение, въ което ги остави реакцията. Екзархията припознаватъ: Разлогъ, цѣлата речи Неврокопска епархия съ исключение на селата: Тарлисъ, Кара-кьой, Долно-Броди, Зърнево, Долянъ, Сатовче, Елесъ, Куманичъ, Ловча, Тишово, Лѫки; Плѣвне и Просоченъ въ Драмско; Скрижово въ Зъхненско; 20-тина кѫщи въ града Сѣръ; всичко 50.000 души, сир. 1 бъл. екзархистъ възъ 4-ма души население. Цѣлиятъ Драмски санджакъ и казитѣ Джумалийска, Петричка, Мелничка и Демиръ-Хисарска безъ ис-

ключение признаватъ гръцката Патриаршия; всичко 206.000 души българе, гърци и власи. Отъ българетѣ само патриархисти сѫ по 75%. Цѣлата източна Македония въ църковно отношение распада се на 5 епархии:

Сѣрска, която съвпада съ Сѣрската каза;

Драмска, обнима Драмската и Зъхненската кази; прѣди 20-тина години въ тази епархия влизало и Неврокопско. Слѣдъ испѫждането на гър. владици отъ България, трѣбало да имъ се намѣри мѣсто: отцѣпили *Неврокопъ* и така се образувала още една епархия, *Неврокопска*, която сбхваща само казата. Сѣдалището на Драмския владика е Алистратикъ.

Мелнишка, найпространата, останѫла непокѫсана, обхваща Джумалийската, Петричка, Мелнишка и Демиръ-Хисарка каза. Седалището на владиката е въ Мелникъ; Демиръ-Хисаръ съставя отдѣлна епископия. *Елевтериополска*, която била епископия отъ Драмската епархия, а сега си останѫла отдѣлна епархия — въ Правишката нахия; сѣдалище Правища. Кавала съ казата влиза въ *Ксантийската (Скече)* епархия.

Въ повечето села, дѣто се търпи гръцкиятъ владика, той успѣва да се наложи, като незакача бълг. езикъ въ училището и въ църквата, — тактика, която пръвъ практикувалъ Мелнишкиятъ. Прокопий; система която се оказала твърдѣ полезна за гръцкитѣ владици. Селянетѣ се страхуватъ отъ интригитѣ и клеветитѣ на владиката; този пъкъ отъ своя страна страхува се отъ тѣхъ. Даванне му неплащатъ, или наймного, кой колкото иска му дава; но да се откажѫтъ съвършено отъ него, несмѣѭтъ. Това е положението на гръцката църква; отъ тукъ произлизатъ и особенъ видъ църкви и училища, *смѣсенитѣ*. Въ тѣзи църкви признава се гръцкиятъ владика, но се чете или само български, или български и гръцки.

По българскитѣ села и въ двата санджака има 228 църкви; отъ тѣхъ 20-тина сѫ екзархийски, 208 подъ патриаршията. Отъ послѣднитѣ въ 123 се пѣе гръцки, въ 41 смѣсено и въ 30 български (вж. статист. № 3).

Смѣсенитѣ училища понѣкѫдѣ ги поискалъ самиятъ владика за да се задобри; другѫдѣ потърсилъ ги народътъ; тѣ били компромисъ, който понасялъ и на двѣтѣ страни.

Прѣзъ тоя послѣденъ периодъ много малко нѣщо се направило за нашата църква и училище. Всичкото се заключава въ подновяванието на джумалийското и бродско училище и въ подиганието на сѣрското четворокласно училище и въ отварянието на банското III-класно.

Слѣдъ заточението на бродскитѣ учители, училището ту се затваряло, ту се отваряло за по нѣколко мѣсеца. Найподиръ прѣзъ 1887 г. учителитѣ Каминъ и Стамболиевъ, родомъ отъ самото село, отворихѫ окончателно българското училище съ специялна заповѣдь отъ страна на Султанския валия.

За отварянието на долно-джумалийското училище въ послѣднитѣ години наймного работилъ К. Маламовъ, гражданинъ отъ самата Джумая и ученикъ отъ Солунската Гимназия. Съ удоволствие се спирамъ надъ двамата млади Самболиевъ и Маламовъ, защото само тѣхъ виждамъ отъ новитѣ учители. що исхвърля всѣка година Солунската машина. — само тѣхъ виждамъ да сѫ се трудили съ успѣхъ. Това имъ прави особна честь.

Отъ 1888 год. училището си работи безъ прѣчки; брои 50 ученика съ 2 учителя. Като съвѣтникъ и помощникъ на Маламова се явява единъ старъ анониментъ труженецъ по Поройско. До-ще день да стане извѣстенъ той и дѣлата му.

Новиятъ прѣдсѣдатель въ Сѣръ Кърчовски сполучва да издигне училищното здание въ града прѣзъ 1886 год. Слѣдъ заминаванието му врговетѣ ни намѣрили врѣме и съ клеветитѣ си запечатили българското училище, понеже нѣмало кой да се застѫпи. Училището останѫло запечатано до 1888 г. При все това прѣподаванието ставало надъ креветитѣ въ пансиона. Официалното отварянне на училището се дължи едничко не рѣдкия родолюбецъ Павловъ. Прѣзъ послѣднитѣ двѣ години Сѣрското училище направило значителенъ успѣхъ. То се допълнило съ IV кл., уравнило се съ другитѣ четверокласни училища по Македония; числото на ученицитѣ достигнѫло до 120, а на учители и учителки 9.

Сравнителната статистика № 5 нагледно показва, че по училищата и по числото на ученицитѣ ние сме назадъ съ 75%. Отъ тамъ се вижда още, че и слѣдъ 1882 година много нѣщо не се направило. Български училища има (вж. статистика № 4) 64 съ 3015 ученика, срѣщу 116 гръцки

съ 6363 ученика. Смѣсени училища има 21 съ 882 ученика. Ако притуримъ и тѣхъ, 1 бълг. ученикъ се пада на 60 души българе, а 1 гърцки на 6 души гърци.

Между това, що иматъ гърцитѣ, и онова, що едва поддържаме ние, никакво сравнение не се допуска. Навсѫдѣ, дѣто има български и гърцки заведения, помежду е цѣла пропасть, защото не е възможно ние да имаме училище и тѣ да нѣматъ; — нашитѣ стоѭтъ пбдолу поне по наредба. по вънкашность.

По цѣла источна Македония има широко поле за работа. силенъ врагъ за събаряние. Въ Драмско, Зъхненско и Сѣрско кажи нищо не е направено. По важностьта съ тѣзи страни могло би да се сравни само Костурско. Но и това сравнение не си има мѣстото сега, когато въ Костурско честното ни правителство не само непрѣчи, но и подпомага на българетѣ да си отварятъ училища и да се отказватъ отъ гърцкия владика. Та освѣнъ това тукъ гърцитѣ само насъ иматъ; татъкъ имъ се отвори и нова рана, ромѫнската пропаганда и албанското движение, които значително ги ослабихѫ.

Особна важность има дѣлото въ Сѣръ. Сѣрското българско училище е прѣдназначено не само за околията, но за цѣла источна Македония. То ще хвърли сѣмена въ Драмско и Зъхненско. Силата на гърцизма е въ центроветѣ; нашата е въ периферията, и отъ тамъ може да се прояви.

Таквизъ важни центрове, като Алистратикъ и Демиръ-Хисаръ, нѣматъ още български училища. Що прави Екзархията? Не казвамъ, че нищо неправи, не; но тя трѣба всичко да направи за да ѝ поолекне отъ тежката отговорность, що си нагърбила да води училищата ни по Македония, бѫдѫщето на тая земя българска.

Единъ погледъ назадъ ще ни доведе до тия заключения: а) Населението въ источна Македония — исключавать се Неврокопско и Разлогъ — твърдѣ кѫсно се събудило; когато се подигнѫлъ въпросътъ, тукъ всичко спѣло; раздвижили се умоветѣ тогава, когато вече западна Македония си имала своитѣ български владици. Когато застигнѫла гърцката реакция отъ 1876, българщината се намѣрила безъ защита, отстѫпила, ударила назадъ 20 години. Въ 1886 г. трѣбваше отново да се почне. в) Училищата

били рѣдкость, или ако ги имало, тѣ били само за да отнемжтъ най-прѣснитѣ сили отъ народа. Старитѣ попски училища въ Разлогъ и Джумалийско неоказали голѣмо влияние на югъ. Българскиятъ езикъ трѣбвало да се распространи отъ посъбуденитѣ тогава българе; ето причината да се явжтъ нѣкои учители чужденци отъ Тракия и западна Македония. Тукъ се повтори сжщото, което се забѣлѣзва въ останжлата часть на Македония: учителитѣ изникватъ отъ самия народъ и ржководжтъ църковната борба; старитѣ гърцки учители ставатъ български.

Четире години слѣдъ рѣшението на църковния ни въпросъ — найблѣскавата страница отъ историята на цѣлия български народъ — бѣхж периодъ на всеобщо обаяние, бързъ напрѣдъкъ. Испращанието народни пастири въ Охридъ и Скопие бѣ вѣнецътъ на славната борба. Скоро слѣдъ това настанжхж тежки врѣмена; събитията на 1877 — 1879 г., които потърсихж цѣла Европа, коренно измѣнихж работитѣ по цѣла Македония. Честното ни правителство, което до тогасъ ни симпатизираше и помагаше на народното движение срѣщу чуждото за насъ гърцко духовенство, сега застанж на друга почва. Найсилниятъ ударъ надъ българщината бѣ нанесенъ съ отказа на правителството да признае официално българската църква. То бѣ сигналъ на общъ назадъкъ. Българетѣ навсждѣ взехж да губжтъ почва; тѣ вечъ нѣматъ никаква възможность да продължжтъ неравната борба. И днесь работитѣ сж се кристализирали въ онова състояние, въ което ги завари този ударъ. За гърцкитѣ владици, които никога небѣхж прѣстанжли да гонжтъ и да клеветжтъ българетѣ, настанжли найблагоприятни врѣмена. Влиянието имъ, което всѣкога е било голѣмо, сега още повече се усилва.

Гърцката пропаганда съ своитѣ владици, консули, доктори, учители и учителки обхванжла като съ мрѣжа цѣла источна Македония. И до сега тя успѣла да одържи рѣшителенъ надвѣсъ. Съ подиганието на църковния въпросъ въ много градове и села отварятъ се български училища. Тѣзи училища били всички общински, и се плодили отъ день на день. Тѣ небили „по новата метода“; немало здания, повечето били бараки; учитель съ 200 л. т. заплата се явявалъ като нѣкой баснословенъ богаташъ; но затуй пъкъ тѣзи

училища искарали граждане, не учители, проникнжти съ истински народенъ духъ. Така вървѣли нашитѣ училища до 1881 год. Въ тая година св. Екзархия взе върховния надзоръ надъ училищата. Тукъ се оказа обратното на онова, що видѣхме съ българскта цьрква. Отъ тая година числото на българскитѣ училища взе да се подига. Отвори се и Солунската Гимназия. Твърдѣ мжчно бѣ отварянието, подновението да кажж на всичкитѣ речи училища въ Сѣръ, Броди, Джумая. Екзархията се принуди сума пари да прахоса по вѣтъра прѣди да си почнжтъ учителитѣ работата. Сега отварянието на българско училище кждѣ да-е по източна Македония става твърдѣ лесно: стига да има хора, които да поискатъ таквозъ училище. „Меарифъ-комисионъ“, учреждение, което испърво се прѣдстави като прѣчка по българскитѣ училища на нѣкои кжсогледи, направи имъ найголѣмото добро като ги узакони.

И въ училищно отношение найопасниятъ врагъ на българщината е вѣковниятъ гъркъ. Много и голѣми сж прѣдимствата на този неприятель. Гърцитѣ сж стари въ Македония. Тѣхнитѣ цьркви и училища прѣдставятъ едно систематическо цѣло, влѣзло въ организма на държавата още прѣди петь вѣка. Гърцкитѣ училища се радватъ съ високи правици и привилегии, що нѣматъ нашитѣ; и до сега владицитѣ настояватъ, че никой нѣма право да се мѣси въ тѣхнитѣ училища. Пожертвуванията на силогозитѣ, на отдѣлни патриоти далечъ прѣвишаватъ скромната екзархийска помощь, която се отпуща на българскитѣ училища. Немалко прѣдимство е и това, че гърцката пропаганда располага съ опитно учителско тѣло. Влиянието на гърцкитѣ училища по източна Македония било е и още е грамадно; нѣма градъ, нѣма паланка, нѣма селце, въ което да нѣма гърцко училище. Тѣзи училища всѣка година поглъщатъ найпрѣснитѣ сили, прѣдаватъ ги на неприятелския лагерь, насочватъ ги срѣщу насъ; сума народъ се загубилъ и продължава да се губи.

Усилията, що правжтъ гърцитѣ, сж неимовѣрни; количествата, що трошжтъ, баснословни. Цѣлъ корпусъ отъ учители, който нѣкога билъ распръснжтъ по цѣлия полуостровъ, сега е прибранъ и усиленъ наймного по източна и южна Македония. Все пакъ задачата на гърцизма не е

тъй лесна; мѫчно цѣлъ народъ се покърства, а невъзможно е да се погребе; потрѣбни сѫ вѣкове, не години. Патриотизмътъ на гърцитѣ — ако може да се даде това име на безмѣрна жажда да се граби чуждото, — е чуденъ. Както и да е, всичко у тѣхъ е искуствено, врѣменно, понеже не е основано въ сърдцето на народа, чуждо за него остава. Гърцитѣ градѭтъ на пѣсъкъ.

При тѣзи условия положението на българското духовенство и на паството му е окаяно: неприпознато официялно, безъ глава, то незнае, къмъ кого да се обърне, нѣма кому да прѣдстави своитѣ нужди, нѣма кой да му излѣкува тѣлеснитѣ и духовни болки. Принуденъ да тича прѣдъ когото попадне, нещастниятъ българинъ прибѣгва при гърцкия владика, който му помогва може би въ нѣкоя ничтожна работа, въ замѣна, разбира се, на още поничтожно нѣщо — продажбата на своята църковна независимость, слѣдователно и на своята народность.

Слѣдствията отъ таково положение на работитѣ отзовали се твърдѣ пагубно за православието. Невѣжественото духовенство дошло до тамъ, че негледа подалечъ отъ носа си. Тъкмо таквозъ мѫтно врѣме търсѭтъ и разнитѣ пропаганди, които кръстосватъ Македония и дебнѫтъ за всѣкой благоприятенъ случай. Поприще за всевъзможни агенти, които искатъ да посегнѫтъ на завѣтното благо на българина — народностьта му — отваря се широко, пространо. Тѣзи агенти подъ видъ на религиозни проповѣдници, неканени принасятъ непризнанитѣ си заслуги. За сигурна сполука тѣзи пропаганди всѣкога прибѣгватъ на помощь къмъ непогрѣшимия помощникъ златото. Простиятъ селянинъ често пропада въ многото стѫпици, що му се испрѣчватъ на всѣка стѫпка. Въ Македония златото се лѣе отъ четиретѣ страни буквално и прави чудеса: искарва гърци тамъ, дѣто името имъ не се чуло даже; ражда протестанти, унияти и каквото искашъ друго. Католическата пропаганда още не е успѣла да се тикне въ источна Македония; тя се ограничила въ Кукушко и тамъ се загнѣздила.

Протестантската пропаганда въ источна Македония установила се въ Разлогъ.

Появлението на протестанството въ Разложко се отнася къмъ 1860 год. Това добро принесълъ отъ Самоковъ

въ Банско испърво протестантскиятъ проповѣдникъ Тонджоровъ. Простодушното население въ своята набожность увлѣкло се отъ благитѣ и невинни въ началото проповѣди на Тонджорова. Той искусно повелъ работата; проповѣдвалъ въ църквата и незакачалъ въ наймалко православието, додѣто се осигурилъ отъ учителя Никола и п. Димитра. Народътъ се привързалъ и вечъ билъ готовъ за всичко; никой не осетилъ, що се крие подъ тѣзи проповѣди. Когато Тонджоровъ помислилъ, че настанжло врѣме за открито дѣйствие, появилъ се прѣдъ народа съ слово срѣщу кърста и иконитѣ. Народътъ се възвълнувалъ, та свалилъ отъ амвона проповѣдника, заканилъ се да го убие; избавили го поменжтитѣ съмишленици учительтъ Никола и п. Димитръ. Казватъ, че тѣ били подкупени, та когато народътъ се допиталъ до тѣхъ, що да правжтъ, тѣ имъ отговорили, че ненамиратъ нѣщо противно въ учението на този божи-човѣкъ. Малцина останжли вѣрни на Тонджорова и се показали явни протестанти. Тѣхъ гонили съ камене по полето и пждили отъ църквата. Повечето скоро се обърнжли и си останжли вѣрни на бащината религия; прѣобърнжли се и самитѣ причинители за увождането на протестанството и почнжли да го гонжтъ. Малцина само, докачени отъ обидитѣ, що имъ нанесли тѣхнитѣ съграждане, останжли си вѣрни на Тонджорова. Учительтъ Никола отъ жаль избѣгалъ въ България. Отъ Банско протестанството се распространило и въ околнитѣ села. Ето сегашното състояние на тази пропаганда.

Въ Банско има 30 кжщи протестански, 2 учителя, учителка и 46 ученици момичета и момчета. Проповѣдникъ и началникъ на мисията е Сичановъ, който получава 120 л. т. годишнина. Найревностната проповѣдница е една жена „Харало“, на която се плаща 60 л. т. Протестанти има въ Елешница 30 кжщи; Якоруда 3 к., Добринища 1, Баня 5 кжщи и Банско 50; всичко 89 кжщи.

Протестанскитѣ мисионери образуватъ обиколки по околията за да проповѣдватъ. Иматъ си и човѣкъ, нѣкого си Петканчинъ отъ Банско, който продава протестантски книги; плащатъ му 80 л. т. За успѣха на протестанската пропаганда въ Разложко, какъвъ и да е той, има нѣколко причини: протестантитѣ се явили защитници на народнитѣ

идеали; проповѣдвали на български нѣща, за които се борѣлъ народътъ, а отъ друга страна искусно правили нововедения. При все това успѣхътъ на протестантството сравнително съ гърцката пропаганда е нищоженъ. За да се бори съ толкозъ много и тъй силни неприятели, българщината въ Македония располага само съ тѣзи двѣ срѣдства: църковна община и училище. Поставена въ най неблагоприятни условия, църковната ни община нищо неможе да направи срѣщу тѣзи неприятели. Липсува ѝ почва, надъ която да стѫпи, липсуватъ ѝ способни духовни лица и миряне общинари.

Хрониката на коя да е българска община въ послѣднитѣ години е прѣпълнена съ интриги, скандали, гонения на прѣдседатели; сериознитѣ работи или съвсѣмъ липсуватъ, или захващатъ наймалкото мѣсто.

Въ учебно отношение направено е нѣщо, но не е направено много. Отъ сравнителната статистика № 5 се вижда, че 34 стари училища не се отворили на ново; че числото на учители и ученици спроти 1875 се увеличило съ 1000 уч. Този успѣхъ сравнително е твърдѣ слабъ; надѣждата ни е въ училището, и към тази точка трѣба да обърнемъ всичкото си внимание: много повече и по́добрѣ уредени отъ нашитѣ сѫ гърцкитѣ училища. Голѣмъ недостатъкъ се чувствува у насъ отъ едно учителско тѣло, прѣдадено на призванието. Малцина сѫ учителитѣ, които умѣѭтъ да се съобразяватъ съ мѣстото и да живѣѭтъ съ хората; свѣстни управители, които да отговарятъ на важния си постъ, нѣмаме. Прѣобразуванието на учителското тѣло неможе другояче да стане, освѣнъ пакъ чрѣзъ училището. Важна стѫпка въ това отношение се направи съ откриванието на Солунската Гимназия.

Солунската гимназия е майка на всичкитѣ Македонски училища, разсадница на българската интелигенция. Сѫщото е вѣрно за сѣрската прогимназия само за източна Македония. Заслужва да се спреме малко върху тѣзи заведения и да ги сравнимъ съ гърцкитѣ. Въ послѣднитѣ цѣли 15 години се поглъщатъ за изучване на гър. езикъ и История, петнайсетъ години прахосани въ самия цвѣтъ на възрастьта. Незнаѭ какъ, обаче между това гърцкото училище умѣе да вдъхне въ сърдцата на ученицитѣ прѣданость и фанати-

зъмъ към всичко, що е гърцко. Учениците отъ сѣрската и солунската гърцка гимназия речи всички българчета излизатъ върли гъркомане и гонители на всичко, що е българско, съ прѣдначъртана и ясно опрѣдѣлена цѣль — погърчвание на страната. Немогѫ да похваля съ сѫщитѣ качества и нашитѣ ученици. Въ нашитѣ училища най-главно мѣсто се дава на физико-математиката въ врѣда на много поважни прѣдмети: историята, географията и българския езикъ. Поразителна е нашата небрѣжность къмъ своето, и тукъ сме много подолу отъ гърцитѣ. Страшно е да виждашъ четвирокласници безъ никакво правописание и седмокласници, които да немогѫтъ да напишѫтъ нѣколко реда както трѣбва! Нужда за инжинери у насъ не се чувствува още; потрѣбни сѫ хора съ горещъ патриотизъмъ, хора, които знаѭтъ нуждитѣ на татковината и работѭтъ за да ги излѣкуватъ; искатъ се хора готови и въоружени за борба срѣщу неприятелитѣ на народностьта ни и на езика ни. Учителитѣ ни сѫ и народни водители; за да излѣзѫтъ таквизъ хора необходимо е подиганието на хуманитарнитѣ науки: езикознанието, историята, географията изобщо, а частно подиганието на бълг. езикъ, отечествената география и българ. история. Една реформа въ програмитѣ на нашитѣ училища е въпиюща необходимость, ако неискаме да видимъ единъ день нашитѣ възпитаници агенти на чуждитѣ пропаганди. Срамно е да се каже подобно нѣщо; но не е и невъзможно, толкозъ повече, че има вече и примѣри.

Гърцкитѣ гимназии въ Солунъ и Сѣръ сѫ класически; нашата гимназия въ Солунъ и прогимназията въ Сѣръ сѫ реални; първитѣ искарватъ философи; вторитѣ занаятчии. Но на философитѣ хлѣбъ трѣба: книги се неядѫтъ; а занаятчии нѣматъ достаточни сили за да бѫдѫтъ водители въ национална борба.

За македонскитѣ училища се изисква особна програма, която да отговаря на нуждитѣ на страната. Македония не е нито Франция, нито Германия, та да се копира коя да е програма отъ нѣкое европейско училище и да се приложи въ Сѣръ или Солунъ. Нашитѣ училища трѣбва да носѭтъ печата на врѣмето и страната, за които сѫ създадени. Въ българскитѣ училища липсува духъ, който всичко съжи-

вѣва; трѣба този духъ да се въдвори и да царува въ всичко и на всѣкждѣ. При това изучванието на турски и френски езикъ би трѣбало да заема мѣстата, които имъ се падатъ. Особно на първия езикъ твърдѣ малко внимание се е обръщало, когато — менѣ поне тъй се струва — той е отъ първа важность. Държавнитѣ служби у насъ сѫ отворени за всѣки поданикъ отъ каквато и да билъ народность или вѣра, стига само той да знае официалния езикъ. Колко сѫ обаче българчетата, които заиматъ нѣкоя длъжность? Нѣкои претендиратъ, но какъ забравятъ, че нѣма държава въ свѣта, дѣто да има чиновникъ, който да не познава правителствения езикъ! Независимо отъ това, малка ли е ползата, която народното ни дѣло може да извлѣче, ако да има работници, които знаейки турски, да ни държжтъ въ течението на работитѣ? Маловажно ли е това? Немалка е ползата и отъ френския езикъ; да оставимъ настрана богатата френска литература и ползитѣ отъ неѭ: съ френски ученицитѣ могжтъ да си пробиѭтъ пжть въ живота си и да влѣзжтъ въ нѣкоя кариера. За изучванието на тѣзи два прѣдмета у насъ нищо речи не се е направило; тѣ сѫ фигурирали и фигуриратъ само за луксъ!

Основнитѣ училища, и тѣхъ не ги бива. Скърбно е да гледашъ ученици отъ IV отдѣление да ти мърморѭтъ за магнетизма и електричеството, а да неумѣѭтъ да напишжтъ една дума. Между програмата и учителя има цѣла пропасть. Нѣмаме учитель, който да приспособи програмата на основнитѣ училища. Ще видимъ какви реформи ще направѭтъ новитѣ курсисти. При все това нашитѣ основни училища, дѣто се прѣподава на майчинъ езикъ, много повече напрѣдватъ отколкото гърцкитѣ. Българскитѣ дѣвически училища навсждѣ, дѣто ги има, рѣшително стоѭтъ много пóдолу отъ гърцкитѣ.

Това е общото впечатление, което прави нашата църква и нашето училище. Не е никакъ отъ добритѣ, разбира се. Хора, които слѣдѭтъ за нашитѣ народни работи въ Македония, често съмъ слушалъ да казватъ, или съмъ челъ, по вѣстницитѣ, че за всичко виновна е Екзархията; че екзархийскитѣ чиновници не се грижѭтъ за напрѣдъка на дѣлото, и др. т. Че не върви, фактъ е; но че всичката вина, пада на Негово Блаженство, е голѣмо прѣувеличение. Онѣзи

които твърдѫтъ подобно нѣщо, или незнаѭтъ труднитѣ условия, въ които е поставено нашето духовно началство, или пъкъ нарочно ги испущатъ.

Гърцката Патриаршия се е борила и ще се бори съ честното ни правителство за запазванье своитѣ политически и църковни права докждъ даде душа. Тя се е противила и ще се противи съ всички сили при всѣко подигание въпроса за бившитѣ бълг. владици въ Македония. За да не се испратѭтъ тѣ, Фенеръ ще тури въ движение всичкитѣ пружини и лостове, съ които располага; ще подигне и каменитѣ отъ улицитѣ. Патриаршията води борба ожесточена, отчаяна. Тя твърдѣ добрѣ разбира, че при сполука на българетѣ, тя си остава мъртва незакопана. Въпросътъ на българскитѣ владици въ Македония е въпросъ на животъ или смърть на Патриаршията. Но найголѣмитѣ прѣчки недохождатъ отъ тамъ! Да непомисли нѣкой, че плетѫ хвалбенъ на Негово Блаженство и на чиновницитѣ му; първъ съмъ да забѣлѣжѫ кусури, найглавния отъ които е, че въ Екзархията нѣма хора, взети отъ самата страна и израснѫли въ самата борба, хора, които необходимо трѣбва да се намиратъ въ Екзархията. Свикваньето на смѣсения съвѣтъ при св. Екзархия нетрѣбва да се отлага вечъ ни день.

Азъ мислѭ, прѣди да обвиняваме Екзархията, трѣба себе си да обвинимъ първо. Малко това: трѣба да се чудимъ дори, какъ при толкозъ мѫчнотии св. Екзархия несамо държи това, що се намѣрило, но е и направила нѣщо повече. Да седнешъ тамъ нѣйдѣ и да дращешъ по вѣстницитѣ е лесна работа, — минувашъ за патриотъ; но де да видимъ на дѣло!

Съ тѣзи думи неискамъ пъкъ да кажѫ, че Екзархията трѣба да си кръстоса рѫцѣтѣ и прѣспокойно да очаква естественото развитие на събитията. На Екзархията, едничко ней, лежи тежката отговорность прѣдъ историята за бѫдѫщето на Македония. Негово Блаженство трѣба да направи всичко, що може да му отнеме каква и да е малка часть отъ товара. Ето защо свикваньето на мирския съвѣтъ отъ македонски прѣдставители ми се вижда една отъ нуждитѣ на деня.

Македония е въ рѫцѣтѣ на св. Екзархия. Тя трѣба да испълни високата си и благородна мисия.

VII.

Езикъ, обичаи и нърави на българското население.

Народътъ въ по́вечето градове подъ влиянието на всѣкакви пропаганди за вѣра и народность е покваренъ. Българскиятъ народъ какъвто си е, съ своя български езикъ, съ своитѣ нърави и обичаи, живѣе по селата. Забѣлѣжителна е вродената живость и остроумие на българския селянинъ. По умственното си развитие той стои по́горѣ отъ мужика и непада, струва ми се, по́долѣ отъ кой да е другъ европейски селянинъ. По Сѣрско и Драмско мнозина говорятъ турски и гърцки, необикновенъ раскошъ за единъ селянинъ.

Въ градоветѣ обаче поголѣмата часть отъ народа е развалена. При критическото икономическо положение на страната на това на́ймного помага златото, което съ отворени ръцѣ се пръска отъ пропагандитѣ. Напразно обаче нѣкои нашенци лекомислено обвиняватъ Македонския българинъ като подкупенъ въ народнитѣ си и религиозни убѣждения. За жалость, фактътъ за отдѣлни личности съществува; но той никакъ не е общъ. Изучи мъчнитѣ условия, въ които е поставенъ народътъ, и азъ мисля ти ще бъдешъ принуденъ намѣсто да го хулишъ, да се очудвашъ на неговото търпение, на неговия куражъ.

Кратковрѣменото ми прѣстояванье въ страната ме докара до убѣждение, че източно-македонското нарѣчие, отъ Сруна насамъ, е тракийското. По акцента и въ малки нѣкои подробности отдѣля се Разложкиятъ говоръ, сходенъ съ говора на Бабечанетѣ и Рупаланитѣ (помаци). Въ края на тая статия сѫ помѣстени пѣсни и прикаски, вѣрно исписани на мѣстото. Възъ основа на тѣзи народни умотворения нашитѣ филолози нѣка изучѫтъ и изслѣдуватъ източно-Македонското нарѣчие[1]).

Народенъ костюмъ. Мървацитѣ (тъй се казватъ жителитѣ по Бродската и Сингеловска планина) носятъ *шалвари*, *долама* (горна дрѣха) до кърста. Женитѣ — *кюрдия* отъ грижъ (аба), *ченберъ* на главата. Намѣсто ченберъ момитѣ носятъ особенъ видъ фесъ. По Неврокопско, отсамъ Места,

[1]) Тукъ се съдържа богатъ материялъ за г-да Сречковичъ, Банъ, Ястребовъ и Новаковичъ. Азъ нечухъ нийдѣ никого да говори сърбски, или да се казва Сърбинъ. Тѣзи учени възможно е въ своитѣ издирвания да ги намѣрятъ.

мжжетѣ се обличатъ съ *потури* и *долама;* невѣстинскитѣ дрѣхи се казватъ *пърчеле, роиме, кърпа* на главата (въ Осиково). Невѣстата се реди още съ сребърни *пафти* на пояса и съ *герданъ* жълтици на гърло. Интересно е по тѣзи страни въ Родопитѣ, че момъкъ, който иска невѣста, трѣба да приготви всичкото вѣно и възъ това отгорѣ да плати въ брой, наймалко 12 жълтици, на бащата. Види се момитѣ едва отговарятъ на момчетата; па освѣнъ туй, това си е право, понеже зетьтъ се сдобива съ работна сила. Въ неврокопско, отвждъ Места, мжжетѣ носжтъ *шалвари,* бѣли, и *долама;* облѣклото на жената (въ Старчища) се състои отъ *кюрдия* отъ грижъ, *ченберъ* на глава (сжщо, както мървацитѣ). *Фесътъ* на момитѣ у богатитѣ е накитенъ съ сърма или жълтици.

Въ Порой (Валовишко) мжжетѣ се обличатъ съ *шалвари* и *копаранъ;* а женитѣ съ *фустанъ.*

По Зъхненско и Драмско (Скрижово и Плѣвне) лѣтѣ селянетѣ носжтъ широки сини *гащи;* зимѣ сжщия крой гащи, само направени отъ грижъ.

Въ Петричко женитѣ носжтъ *шкортела* и *либаде.*

Въ Мелничко една млада невѣста се облича въ този костюмъ: *сая, аладжа* до колѣнѣ, *кепе* (клашникъ) безъ ржкави, *шамия,* накитена съ бѣли пари, и *огърлица.* Мжжетѣ се отличаватъ по това, че си обвиватъ феса съ рида (кърпа) и си оставатъ кошулята надъ гащитѣ.

Въ *Крѣсна* и *Джумалийско* българинътъ носи: *чакшири* или *бечви* тѣсни, *елекъ, дулама* и *празенъ силяхъ,* на пояса; отзадъ висжтъ *паласки,* (кутийка за барутъ и куршуми). Невѣстата нареждатъ съ тѣзи дрѣхи и накити: *косакъ* (горна дрѣха), дългъ до земята и поставенъ съ агнешка кожа; *прѣдскутникъ* (фута); на грждитѣ кржглесто *копче, фесъ,* навезанъ съ коприна; на челото три реда *бѣли пари;* на върхъ феса има *копче,* за да си закачватъ *шамиитѣ.*

По Джумалийско и Крѣсненско мжжетѣ на всѣкждѣ си носжтъ българската *гугла;* сжщо така и нѣколко други села по *Мелничко* и Петричко. Въ Разлогъ гуглата се запазила само у овчаретѣ; обаче не е отколѣ, когато всички сж носили шапки.

Обичаи азъ съмъ записалъ само нѣкои, които сж похарактерни; а то да се напишжтъ подробно всичкитѣ обичаи, изискватъ се години.

Обичаятъ да отиватъ момитѣ по кѫщи, на *Лазаровъ день*, да пѣѭтъ, има го въ Валовишко (Порой) и въ Неврокопско (Кара-кьой). Въ Разлогъ и Крѣсна нѣкога сѫществувалъ; сега го нѣма никакъ.

Божие име. Прѣзъ праздницитѣ *Петровъ-день* и *Илинъ-день*, въ селата Париλъ, Тешово и Гайтаниново (Неврокопско) правѫтъ *панаиръ* (съборъ) на селскитѣ църкви, по този случай имъ идѫтъ и много гости.

Тогазъ отъ църквата, или отъ побогатитѣ нѣкои закалватъ крава, или волъ и раздаватъ на всѣкого отъ *жертвата.* Туй се казва *Божие-име.* На *Илинъ-день* е панаирътъ на църквата въ Кърчово; и тамъ става „*Божие-име*“. Всѣкой трѣба да си вземе помалко отъ църковното теле, или крава.

Когато е именниятъ день на домакина, на жена му, или на нѣкое дѣте, попътъ дохажда слѣдъ църковния отпускъ и дига *инсома*: турятъ варена пшеница, надъ неѭ просфора; попътъ чете молитви, а на около стоѭтъ домашнитѣ съ запалени свѣщи въ рѫка. Този обичай е общъ на всѣкѫдѣ.

Гергьовъ-день е любимиятъ праздникъ на българина. Въ града Неврокопъ единъ день прѣди праздника купуватъ си ягне; солѭтъ трицитѣ, които ще дадѫтъ на ягнето, прѣдварително ги отнасятъ у попа да ги благослови; на рогата му турятъ свѣщи и го кадѭтъ съ темянъ. Така приготвено занасятъ ягнето нѣйдѣ вънъ, закалатъ го и го пекѫтъ. Въ това врѣме момитѣ си вършѫтъ своята работа. Вечерьта надъ праздника момитѣ взиматъ едно гърне съ вода, въ което си туря всѣка по една китка и пари. Като прѣстои нощьта, сутрината рано взиматъ малко дѣте и го каратъ да имъ вади по една китка отъ гърнето, когато тѣ пѣѭтъ и означаватъ кого ще вземе оназъ мома, чьято китка изважда момчето. Жени и мѫжие миѭтъ се за *здравие* съ вода, въ която турили още прѣзъ нощьта здравецъ и други цвѣтя; още прѣпасватъ се съ пояси отъ зеленина и се теглѭтъ кой, колко оки ще дойдѣ. Теглейки се, жулѭтъ се съ коприва; кѫпѭтъ се подъ нѣкое дърво; съ една дума Гергьовъ-день празднуватъ въ Неврокопъ найвесело цѣлия день вънъ отъ града, по полето.

Въ сѫщия день въ Кара-кьой забиватъ ипсома въ нѣкое дърво.

Въ Порой още надъ вечеръ, когато отиватъ момитѣ да набиратъ цвѣтя, момчетата ги придружаватъ съ гайди и пѣсни; отивайки пушкатъ. Този тържественъ исходъ се казва *Лѣтница* — твърдѣ важно название. Въ Мелничко, Разложко и Драмско Гергьовдень се празднува сѫщо тъй съ малки нѣкои варияции.

Прѣлки и седѣнки ставатъ въ Неврокопско (Кара-кьой, Броди), въ Валовишко (Порой) и въ Разлогъ. Въ Крѣсна нѣма този обичай. По нѣкои мѣста когато *се роди дѣте,* валятъ го въ пепелъ.

Бабугери. На Водици (тукъ го казватъ Кърстовдень) въ Драмско (Просоченъ, Плѣвне и Волакъ) нѣколко мѫжье и момчета се прѣобличатъ и се маскиратъ всѣкакъ: едни ставатъ арапи, други хайдути, трети мечки съ звънци и т. н. Отиватъ по кѫщитѣ и събиратъ пари за църквата. Тѣхъ ги казватъ *бабугери.* Утрѣшния день на Ивановъ-день, съ тѫпани и даули минаватъ още еднѫжъ по селото; отъ паритѣ що ги събиратъ него день, устрояватъ си веселба. Въ обичая на бабугеритѣ азъ виждамъ много нѣщо общо съ русалиитѣ.

Дудулъ (Ойлюле) правѭтъ въ Кара-кьой и го казватъ *Пеперуда.*

Хоро отъ моми и ергени става на всѣкѫдѣ въ праздникъ.

Баяние и магия. Въ Порой когато боли корема на нѣкое дѣте, отнасятъ го до една баба да му бае. Бабата прѣвързва пояса на дѣтето и говори: „Кръстно, кръстниче и ти младо юначе; и ти мла́до и майка́ти, и майка́ти и та́ткоти, майка́ти кажа́ да йме на Шаръ-пла́нина, тамъ да яйте, тамъ да пийте, тамъ кости да фърлите“. Баянието за коремъ се казва *кръстникъ.*

Въ Броди за змия ухапено баѭтъ съ особна пѣсень.

Въ Крѣсна живѣе прочутата магесница Илинка; тя гледа на късметъ, прѣдсказва далечното бѫдѫще и сваля луната съ игли. Гледа на плѣшка отъ животни и лѣкува всѣкакви болѣсти съ билки. Въ сѫщото село живѣе и дѣдо Ангелъ, специялистъ иманяръ: да се съвѣтватъ съ него, дохождатъ иманяри отъ всѣкѫдѣ[1]).

---

[1]) Таблицитѣ и статистикитѣ, за които се говори до тука въ статията, сѫ помѣстени въ края на книжката. — *Ред.*

БЪЛГАРО-ГРЪЦКАТА ЦЪРКОВНА РАСПРЯ.

ОТЪ ТЕОДОРА СТОЯНОВА БУРМОВА.

(Продължение отъ книжка XXXVI).

Като се освободиха така Иларионъ и Авксентий отъ заточението и поселиха въ Ортакьою, можеше да се опрости и премѣсти въ сѫщото мѣсто и преосвещенний Паисий Пловдивский, тѣхний съучастникъ въ движението противъ патриаршията и въ страданията имъ, но по причина, че той бѣше отъ гръцко происхождение и че неговото намѣсванье въ българското дѣло даваше на послѣднето характеръ чисто църковенъ и религиозенъ, а не народно-църковенъ, какъвто то имаше наистиннѫ и въ който то се евяваше като естественно и оправдаемо, Високата Порта не намѣри за умѣстно да направи и за него сѫщото, което стори за двамата природни български священноначалници. Преосвещенний Паисий се остави да сѣди на о. Халки чакъ до 1871, когато султановото правителство въ лицето на върховний везирь Махмудъ-Недимъ паша се рѣши да испълни ферманътъ за учреждението на Българската екзархия, издаденъ въ 1870 год.[1]).

Извѣстието за освобождението отъ заточение народнитѣ владици и за възвръщаньето имъ въ столицата произведе радостно впечатлѣние помежду всичкитѣ Българе въ провинцията и оживи надѣждитѣ имъ за признанието на Българската самостоятелна иерархия. Благодарни за този знакъ на благосклонность отъ страна на султановото правителство къмъ Българский народъ, нашитѣ еднородци на много мѣста, като въ Пловдивъ, Стара-Загора, Т.-Пазарджикъ, София при първото извѣстие за възвръщаньето на народнитѣ архипастири, устроиха празднество и отслужиха молебенъ за здравието и дългоденствието на Султанътъ. Събранний въ

[1]) „Съвѣтникъ" I год. бр. 27, II година, бр. 27, 28, 30, 31, 32 и 35.

църквитѣ народъ, като слушалъ пѣснитѣ, които се пѣли за Султанътъ, и словата, въ които учителитѣ въсхвалявали неговото правителство, гръмогласно възглашавалъ: „да живѣе Султанъ Абдулъ-Азисъ“. Прѣдставителитѣ въ Цариградъ заевиха на Високата Порта тая благодарность на народътъ съ особенъ адресъ. За да изразятъ и сами признателностьта си на правителството за неговата благосклонность къмъ тѣхъ, Иларионъ и Авксентий се прѣдставиха лично на министрътъ на вънпнитѣ дѣла и исповѣданията, Аали-паша. Като му исказаха устно чувствата си на благодарность, тѣ сжщеврѣменно направиха това и писменно съ адресъ, испъстренъ, по турский обичай, съ молитви за здравието и дълголѣтието на Султанътъ. Въ отговоръ, Аали-паша имъ каза нѣколко благи думи, въ които ги съжали за дотогашнитѣ имъ страдания и имъ подаде добри надежди за въ бждящето[1]).

Но като ободряваше така Българетѣ съ нѣкои и други свои распореждания, каквито бѣха распорежданията да се зематъ между 32 въспитанници отъ християнскитѣ народности осемь отъ българската и да се освободятъ българскитѣ владици отъ заточение по мимо патриаршията, султановото правителство правеше въ сжщото това врѣме и нѣща, които бѣха угодни на послѣдната, но неугодни и обезсърдчителни за Българетѣ. Нѣколко дни прѣди да излѣзятъ султанскитѣ фермани за възврьщаньето на българскитѣ владици въ столицата, везирьтъ бѣше подписалъ, по прѣдставление отъ патриархътъ, безъ да осѣтятъ това нашитѣ прѣдставители, окржжно до всичкитѣ валии, съ което имъ се заповѣдваше да се расхвърли помежду православнитѣ християне, безъ различие на народность, единъ особеннъ данъкъ за исплащанье дълговетѣ на патриаршията, които бѣха достигнжли по онова врѣме до 13 и половина миллиона грошове. Този данъкъ, споредъ както бѣше се опрѣдѣлило въ патриаршията, трѣбваше да е въ размѣръ на 6 гроша отъ всѣко лице нагорѣ отъ 15 годинъ.

Въпросътъ за исплащаньето дългътъ на патриаршията се подигнж еще когато се обсжждаше нейний новъ уставъ въ 1859 въ особенното за това събрание, съставено отъ духовни и мірски лица. Еще тогава се постанови да се

[1]) „Съвѣтникъ“, II год., бр. 29, 30, 31 и 33.

расхвърли единъ особенъ данъкъ за исплащаньето му. Българетѣ, на които исканията се не взеха въ внимание при изработваньето на устъвътъ, като протестуваха противъ пристрастието и исключителний духъ на събранието, съставено почти цѣло отъ гърци, указаха и на това постановенье, като на съвършенно произволно. Тѣ заявиха, че не могѫтъ да исплащатъ дългове, правени за тѣхна смѣтка отъ други, прѣди да имъ се покаже, за какво именно тѣхно добро сѫ били правени. Да не припознаватъ така дългътъ на патриаршията и да заевяватъ, че не могѫтъ да го плащатъ, прѣди да се докаже, че е билъ направенъ за общо добро на всичкитѣ зависящи отъ патриаршията християне. а слѣдователно и за тѣхно, бѣше станѫло като единъ пунктъ отъ программата за дѣйствие, която бѣха си начъртали Българетѣ. Това бѣше едно отъ срѣдствата, съ които Българетѣ мислеха да принудятъ патриаршията да приеме тѣхнитѣ искания. Ако послѣдната се покажеше готова да се примири съ тѣхъ върху основата на тѣхнитѣ прѣдложения. тѣ щеха, безъ съмнѣние, такожде да приематъ участие въ исплащанието на нейний дългъ, наравно съ другитѣ християне. Съгласието на Портата да се расхвърли данъкътъ за исплащаньето дългътъ на патриаршията и върху Българетѣ, прѣди да се испълнятъ тѣхнитѣ искания, можеше да се тълкува като че султановото правителство нѣма намѣрение да удовлетвори Българский народъ, защото по̀естественно бѣше, или отпърво да се даде удовлетворение на послѣдний и тогава да се привлекатъ къмъ участие въ исплащание на дългътъ и Българетѣ, или пакъ, като патриаршията се отказва да ги задоволи, повидимому, въпреки желанието и съвѣтътъ на султановото правителство, да имъ се не налага задължение да плащатъ нейний дългъ, догдѣто се тя не склони на желанията имъ. Поради това нашитѣ еднородци, ако и зарадвани съ възвръщаньето на народнитѣ архипастири отъ заточение, се смутиха до една извѣстна степень, като се научиха, че правителството на Султанътъ одобрило да се расхвърля върху всичкитѣ зависящи отъ Вселенската патриаршия Християне, безъ исключение, данъкътъ за исплащанье нейний дългъ и препорѫчило на валиитѣ съ особенно окрѫжно да ѝ съдѣйствоватъ за събираньето му. За да не ослабне почвата, на която стоеха,

тѣ требваше на всекждѣ да се въспротивятъ задружно на данъкътъ, който имъ се налагаше въ полза на Великата Църква. Такъвъ съвѣтъ имъ подадоха тѣхнитѣ водачи отъ Цариградъ, така и тѣ сами хванжха да се владатъ насрѣщж властитѣ, когато имъ се съобщи предписанието на Портата относително този данъкъ. На всѣкждѣ тѣ, подъ единъ или подъ другъ прѣдлогъ, отхвърлеха отъ себе си задължението да исплащатъ какви и да сж дългове на патриаршията. Истина че и властитѣ не направиха нѣкой голѣмъ натискъ за расхвърленьето и събираньето на данъкътъ, така щото слѣдъ малко този въпросъ се съвсѣмъ спотаи. Излѣзе, че съгласието на Портата да се исплати дългътъ на патриаршията съ расхвърленьето особенъ данъкъ върху подвѣдомственнитѣ ней християне, било пóвечето за испълнение на формалностьта отколкото наистиннж да се удовлетвори Великата Църква[1]). Султановото правителство искаше главно да се покаже корректно въ своитѣ отношения къмъ патриаршията, а за по нататъкъ се малко грижеше. Негли то не напираше много да се събере данъкътъ за исплащаньето дългътъ на Великата Църква и по тая еще причина, че то искаше по това врѣме да се въсползува отъ нейното стѣснено положение, за да ѝ отнеме правдината да събира непосредственно отъ народътъ пари за посрѣщанье разноскитѣ си, вмѣсто да ги получава отъ хазната, а послѣдната вече да ги прибира отъ населението ведно съ другитѣ свои налози.

Турското правителство отдавна бѣше си турило на умътъ да прѣмахне правдината на висшето духовенство за събиранье непосрѣдственно отъ населението пари за своитѣ разноски, и не толковъ съ цѣль да се не дава мѣсто на злоупотрѣбленията и притѣсненията, съ които се събираха тия пари, колкото да се отнеме отъ владицитѣ една скопчена съ неудобства и несъвмѣстима съ новитѣ негови политически стремления правдина. То подигнж въпросътъ да се назначатъ на владицитѣ опредѣлени платки еще прѣди Кримската война. По негово подшушванье, Българетѣ отъ Видинската епархия, оплакващецъ се въ 1851 отъ притѣсненията на архиерейтъ си, искаха да му се назначи опрѣдѣлена платка. По този поводъ Портата препоржчи тогава

[1]) „Съвѣтникъ", год. II, броеве 24, 26, 30, 31, 32, 35 и 36. „Гайда", II год., бр. 12.

на патриархътъ да се назначатъ въобще на архиереитѣ едни опрѣдѣлени платки. Българетѣ отъ Видинската и отъ други еще епархии мислеха наистиннѫ, че съ назначението опрѣдѣлени платки на архиереитѣ ще се прѣкѫснатъ и тѣхнитѣ злоупотрѣбления, но у правителството на султанътъ главната побудителна причина бѣше друга. Като бѣше почнѫло да ввожда въ страната поредкитѣ на европейската цивилизация, то дойде до убѣждение, че владицитѣ трѣбва да получаватъ платкитѣ си отъ хазната, както става това и въ европейскитѣ царства, а не да ги събиратъ сами отъ народътъ, като една самостоятелна власть. Великата Църква, отъ друга страна, такожде осѣщаше кѫдѣ клони мисъльта на Портата и гледаше подъ разни прѣдлови да въспре осѫщественьето ѝ. Когато, слѣдъ Кръмската война, Вселенската патриаршия трѣбваше, въ испълнение на Хатти-Хумаюнътъ, както и всѣка друга отъ не-мусулманскитѣ общини, да прѣгледа наредбитѣ си, за да ги приведе въ армония съ новий духъ на врѣмето, единъ отъ пунктоветѣ на программата за прѣобразования, която ѝ се даде отъ Портата, бѣше и въпросътъ за назначение на архиереитѣ платки. За да се уварди старата правдина на духовенството да събира непосрѣдственно отъ населението пари за разноскитѣ си, правдина, която до нѣкѫдѣ спавваше неговата независимость и достоинство спрямо иновѣрното правителство, Гърцитѣ членове на събранието, което изработи новий уставъ на патриаршията, одобрихѫ да се назначатъ платки на всичкитѣ архиереи, но наредиха да събиратъ пакъ сами владицитѣ отъ населението паритѣ, които имъ се опрѣдѣлиха, като платки. Този начинъ на рѣшение въпросътъ се прие по неволя и отъ Портата, ако и да не бѣше напълно съобразенъ съ нейнитѣ видове. Но владицитѣ мѫчно събираха отъ населението определената имъ платка даже въ чисто гръцкитѣ епархии, а въ много отъ българскитѣ не можеха да извадятъ нито пара. Султановото правителство, по молба на патриаршията, препорѫчваше на управителитѣ да даватъ съдѣйствието си на архиереитѣ при събираньето опредѣленний за тѣхъ налогъ, но не припираше така за него, както за собственнитѣ свои налози, съ мисъль безъ съмнѣние, да се принѫди духовенството да избере другъ начинъ за получаванье паритѣ, опрѣдѣлени за обдържа-

нието му, нѣщо, което и станѫ кѫдѣ краятъ на 1864 година. Патриархъ Софроний, заедно съ владицитѣ — членове на синодътъ, бѣше влѣзълъ около това врѣме, скришомъ отъ прѣдставителитѣ на свѣтский елементъ, въ прѣговори съ портата да се нареди занапрѣдъ, щото патриаршията да получава направо отъ турската хазна всичката сумма, която е потрѣбна за платкитѣ на владицитѣ и за нейното обдържание, а правителството да събира тази сумма, вече както знае, отъ населението. Негово светѣйшество бѣше вече и дошълъ въ тия прѣговори до единъ резултатъ, а именно, между него и министрътъ на външнитѣ дѣла бѣше вече съгласено, правителството да прѣдава въ патриаршията 10 миллиона гроша въ годината, всѣки три мѣсеца по 2 миллиона и половина, които да събира то наедно съ другитѣ данъци отъ подвѣдомитѣ на патриаршията християне, и отъ тая сумма да се дава платата на патриархътъ и на владицитѣ, да се посрѣщатъ всичкитѣ разноски на патриаршията и да се обдържатъ нейнитѣ учреждения, каквото училища и благотворителни заведения. При това било споразумѣно помежду имъ, щото патриархътъ да получава 600.000 гроша, вмѣсто 500.000, както е опрѣдѣлилъ уставътъ, и владицитѣ, споредъ степеньта си, да вематъ платка, едни по 120 хиляди гроша, други по 96 хиляди и трети по 72 хиляди, на годината, т. е. пó-вече отъ колкото е прѣдвидѣно въ уставътъ, въ който за никой владика не е назначена платка пó-много отъ 100 хиляди гроша, а за пó-вечето се опрѣдѣля по-малко отъ 72 хиляди. Щомъ се научихѫ за това опитвание на патриархътъ и на синодътъ да нарушатъ уставътъ, въ ущърбъ на независимостьта и достолѣпието на Църквата, членоветѣ на смѣсений свѣтъ и всичкитѣ пó-първи люди отпомежду Гърцитѣ въ Цариградъ, ги смъмраха и не имъ дадоха да осѫществятъ, което бѣхѫ намислили. Освѣнъ, че постѫпката на владицитѣ бѣше сама въ себе си непохвална, като натъкмена за тѣхна лична облага въ презрѣние на висшитѣ интереси на Църквата, тѣ и нѣмаха право сами да измѣняватъ постановленията на уставътъ, изработенъ отъ едно събрание, което бѣ нарочно съставено за тая цѣль отъ прѣдставители на народътъ и на духовенството[1]).

[1]) „Свѣтникъ", год. II, бр. 39 и 40 — „Гайда", год. II, брой 14, стр. 107.

Работитѣ останѫха, ще рече, въ напрѣшното си състояние. Портата не сполучи да прѣмахне правдината на висшето духовенство да събира направо отъ народътъ пари Безпаричието, отъ което страдаеха патриархътъ и владицитѣ, се не поправи. Висящитѣ въпроси се не разрѣшавахѫ. Но излѣзе ясно на мегданъ още веднѫжъ, че гърцкитѣ иерарси нѣмаха на сърдце висшитѣ интереси на Църквата и че правителството на султанътъ гледаше да се въсползува за видоветѣ си отъ распрята мѣжду двата едновѣрни народа. Българетѣ, обезпокоени донѣгдѣ отъ неговото распореждание да се наложи данъкъ за исплащаньето дългътъ на патриаршията върху всичкитѣ подчинени ней християне, се еще по́-вече смутиха, като узнаха, че то бѣше пожъртвувало тѣхнитѣ интереси въ спогаждането си съ патриарха Софрония относително обдържанието висшето духовенство. Владицитѣ, съгласно съ това спогаждание, имаше, както се каза по́-горѣ, да се раздѣлятъ на три категории, и едни да получаватъ по 120 хил., други по 96 хил., трети по 72 хиляди. Понеже гърцкитѣ владици бѣхѫ много по́-вече отъ българскитѣ, а населението на гърцкитѣ епархии стоеше по цифрата си много по́-долѣ отъ населението на българскитѣ епархии, то излѣзваше, че като ще събира сама портата паритѣ за обдържанието на владицитѣ отъ православното население заедно съ другитѣ данъци, Българетѣ ще плащатъ пари и за гърцкитѣ владици[1]). Работата на нашитѣ еднородци не вървеше, ще рече, много напрѣдъ. Застой-тъ, въ който тя бѣше дошла въ това врѣме видимо имъ тежеше; тѣ искаха да направятъ нѣщо, за дано да я потикнатъ на напрѣдъ, и като търсеха за това случай, едно непрѣдвидѣно събитие имъ дойде на помощь. Единъ отъ двамата български народни иерарси, които се завърнѫхѫ прѣзъ септемврий 1864 отъ заточение въ столицата, а именно прѣосвещенний Авксентий, се помина на 1 февруарий 1865.

Еще като бѣше боленъ, българский владика имѣ случай да обсѫди на ново положението, което зане въ църковната распря на двата народа. Патриаршията, като бѣ чула за опасното му разболѣванье, намисли, за цѣлитѣ си, да го прикани чрѣзъ едного отъ владицитѣ си да иска отъ нея поне устна прошка, за да може тя да му върне санътъ, та че

[1]) „Гайда“, год. II, брой 14, стр. 107; бр. 17, стр. 127.

ако умре, да бѫде погребенъ съ всичкитѣ почести, подобающи на единъ архиерей. Прѣосвещенний Авксентий, като изслуша пратеникътъ на Великата Цѫрква, обяви, че той не може да се отрече отъ постѫпката, която е направилъ въ подиганието на распрята между двата народа, защото остава и въ прѣдсмъртний си часъ глъбоко убѣденъ, че е постѫпилъ, както изискваше отъ него дългътъ му къмъ народътъ му и къмъ Цѫрквата, и че патриаршията е била несправедлива въ своитѣ дѣйствия къмъ Българский народъ и къмъ него лично.

Авксентий умре, въ очитѣ на Българетѣ, като архиерей страдалецъ и подвижникъ за правото и свето дѣло, въ очитѣ же на патриаршията и на всичкитѣ Гърци, като изверженъ отъ духовний санъ нечестивецъ. Поради това колкото Българетѣ желаеха да му въздадѫтъ всичкитѣ погребални почести, прилични на неговото високо звание и на неговитѣ заслуги за народътъ имъ, толкозъ отъ друга страна Гърцитѣ гледаха да имъ побъркатъ въ това. Патриаршията се погрижи да изиска отъ Високата Порта не само да не му се въздаде ни една отъ почеститѣ, съ които обикновенно се погребаватъ архиереитѣ на Православната Цѫрква, но даже да се възбрани на другитѣ български архиереи да участвуватъ, съ кой и-да-е начинъ, въ погребалната процессия. Българетѣ счетоха това за нова обида и ново неоправдание къмъ тѣхъ отъ страна на патриаршията, но трѣбваше да се съобразятъ съ распорежданията на правителството, направени по нейно исканье. Тѣ погребоха священноначалникътъ си съ нáй-голѣмата тържественность, но не въ всичко по обрядътъ и съ почеститѣ, отредени за архиерей.

Авксентий засвидѣтелствова съ особенъ еще актъ, че умира непоколебимъ въ убѣжденията си, които го накараха да се отхвърли отъ Великата Цѫрква. Този актъ е неговото завѣщание къмъ Българский народъ, на което първата часть гласи: „Изнуренъ вече отъ подвигътъ, който въсприяхъ за да защитѭ църковнитѣ правдини на милото ми отечество и обремененъ съ старческа възрасть, която прѣминѫхъ въ вертоградътъ на нашътъ Спаситель, осѣщамъ вече, че цѣпьта на животътъ ми се прѣсича, и азъ съмь принѫденъ да оставѭ недовършено дѣлото, което ми

*

наложи Светата наша Вѣра и любезний ми Българский народъ. Оставямъ недовършено онова свето прѣдприятие, отъ което не сполучиха да ме отлучатъ и раздѣлятъ до самото ми послѣдне издихание, нито клетви, произнесени отъ прѣстолътъ на миръть и на любовьта, нито извержения, нито заточения, защото съмь сѣкогажь ималъ съвѣстьта си мирна и съмь билъ убѣденъ, че дѣйствовамъ съгласно съ Христовото учение и съ постановленията на светитѣ събори. Но сега азъ, като довършвамъ земний си животъ, отивамъ при Оногова, чрезъ Когото живѣемъ, сме и се движимъ, за да му се помолѭ да очисти светата ни църква отъ наемницитѣ, които, подъ видъ на пастире, расквсватъ благочестивото му стадо[1]).“

Обстоятелството, че Авксентий умре непримиренъ съ Великата Църква и като че подъ нейното проклятие, тогава като той се гледаше отъ Българетѣ, като светецъ-страдалецъ за правото дѣло, внуши на нѣкои отъ прѣдставителитѣ и дѣйцитѣ въ Цариградъ мисьльта да подадѫтъ ново прошение на Високата Порта за отдѣлението на Българский народъ отъ управлението на Вселенската патриаршия. Въ това прошение като се посочваше, че гробътъ на българский архиерей, като гробъ на единъ за Българетѣ светецъ, а за Гърцитѣ нечестивецъ, е направилъ пропасть между еднитѣ и другитѣ, се прокарваше до нѣкѫдѣ оная сѫщата идея за нееднаквостьта на българската религиозна община съ гръцката, съ която Българетѣ въ Цариградъ бѣха намислили еще въ 1861 год. подъ влиянието на американскитѣ миссионери да мотивиратъ прѣдъ Портата искането си за отдѣлно отъ патриаршията църковно управление. Въ прошението се оставеше еще на Високата Порта пълна свобода да обстави учреждението на новото църковно българско управление съ каквито ще условия за обезпечение своитѣ интереси, нѣщо, което показваше, че прѣдставителитѣ по онова врѣме не разбираха или не щеха да разберать, че едно отдѣлно българско църковно управление съ отдѣлна българска иерархия щеше да има своята важность и значение, когато щеше да е надарено съ сѫщитѣ права, съ които се ползуваха гръцката, арменската и другитѣ иерархии. Понеже тѣлото на Авксентия по инициативата на нѣкои

[1]) „Гайда“, год. II, бр. 16 и 19 (стр. 121—123, 145).

отъ прѣдставителитѣ се балзамира, слѣдъ погрѣбението му, скришно и въ нощно врѣме, то мнозина отъ съврѣменницитѣ отдадоха на тия прѣдставители мисъльта, че тѣ се приготвяватъ да обевятъ починжлий българский народенъ архиерей за светецъ на отдѣлната Българска църква съ цѣль да се отдвои тя отъ Грърцката не само вънито, по управлението, но и вжтрешно по самото исповѣдание. За вѣрванье е, че идеята за отдвоението на Българската църква отъ Гръцката, по този начинъ, се бѣ внушила отъ нѣкои турско-полячски кругове. Както и да е, тая идея се скоро захвърли и съвсѣмъ изостави, откато не срѣщнж благоприятна за развитието си срѣдина въ общественното българско мнѣние.

Самата мисъль за пълно отдѣление отъ патриаршията по управлението, когато султановото правителство бѣше категорически обевило, че не може да сдѣйствова на Българетѣ за такова отдѣление и слѣдваше другъ пжть за да ги удовлетвори, бѣше непрактична. Новото прошение на българскитѣ прѣдставители за отдѣление дойде обаче твърдѣ на врѣме за да развърже Портата отъ обѣщанието, което бѣше имъ дала, че като се произнесе свиканото въ патриаршията велико събрание върху тѣхнитѣ искания, тя сама вече съ собственната си власть ще рѣши въпросътъ. За това не е невѣроятно, че българскитѣ прѣдставители го подадохж, не безъ косвенно подбутванье отъ страна на самий Аали-паша. По вината на двамата по влиятелни отъ тѣхъ, и особенно по вината на единътъ отъ тия двама, тѣ вече бѣхж хванжли да подпадатъ подъ враждебно на Православната Църква и на всточнитѣ Славене влияние.

Както и да е, Аали-паша, като прие това прошение, се отнесе така, като че правителството да не е казвало на Българетѣ, че отдѣлението имъ отъ патриаршията е невъзможно нѣщо, като че да не е правило и да не прави още опити за спогождането имъ съ послѣднята, и като че да не е сега неговъ редъ да каже думата си, слѣдъ като великото събрание се исказа върху осемьтѣ прѣдложения на българскитѣ прѣдставители, и послѣднитѣ опровъргнжха съ такава очевидность неговото мнѣние. Той каза, че прошението ще се разгледа и ще се види, възможно ли ще е да се испълни заевеното въ него желание за отдѣление. Прѣд-

ставителитѣ помислиха отъ този отговоръ, че Портата ще бѫде съгласна сега да се отдѣлятъ Българетѣ отъ патриаршията. Слѣдъ нѣкое врѣме, обаче, министрътъ имъ обяви, че правителството ще се опита еще веднажь да направи помирение помежду Българе и Гърци и че вече то било дало на патриаршията да проумѣе, че тя трѣбва да погледне пó-сериозно на българскитѣ искания и да прѣдстави нѣкой пó-удовлетворителенъ проектъ на устѫпки въ полза на Българский народъ. Отъ тия думи трѣбваше всѣкий да проумѣе, че Портата никакъ не бѣ промѣнила напрѣшнѫта си политика по отношение къмъ българский въпросъ. Прѣдставителитѣ, ако и да не прѣстáнѫха да се блазнятъ съ надеждата, че работата ще се свърши съ раздѣление, се принудиха да чакатъ отново мнѣнието, което имаше да подаде еще веднажь за българскитѣ искания Великата Църква. Но есеньта минѫ, и лѣтото се прѣполови, безъ да се даде нѣкой знакъ отъ гърцска страна, че се работи нѣщо, за да се даде край на распрята, а въ втората половина на мѣсецъ юлий, въ столицата избухнѫ силна холера, която накара всѣкиго да захвърли всека друга работа и грижа и да гледа само, какъ да спасе себе си и семейството си отъ заразата. Въ общото изпоплашванье, патриархътъ и владицитѣ се разбѣгаха такожде кой на кѫдѣто му видѣха очитѣ, и патриаршията се съвсѣмъ затвори. Слѣдъ холерата, догдѣ всичкото си дойде пакъ на мѣсто, се минѫ доста врѣме[1]).

Чакъ въ началото на ноемврий се забѣлѣжи, че пакъ почнува да се работи нѣщо за помирение между Гърци и Българе. По старанието на русското посолство, което не прѣставаше да убѣждава Гърци и Българе да гледатъ да се споразумѣятъ по между си часъ напрѣдъ, двама отъ нáйбогатитѣ и влиятелни въ Цариградъ Гърци, Георги Зарифи и Стефановичъ, дохаждатъ въ първий петъкъ на този мѣсецъ въ метохътъ на Българската църква, по врѣмето когато съвѣтътъ на българскитѣ прѣдставители и владици се намиралъ на засѣдание, и, като обесняватъ съ нѣкаква си частна работа неочакваното имъ появяванье на българската църква, почноватъ, като че случайно, разговоръ за распрята по между Българе и Гърци. Отъ рѣчь на рѣчь, тѣ

[1]) Гледай вѣстн. „Врѣме", год. I, брой 1.

изразили съжалѣние, че распрята се продължава за вреда на двата народа и че добрѣ ще бжде и двѣтѣ страни отново да се помжчатъ да се погодятъ. Двамата гърцски първенци исказали при това готовность да влѣзатъ въ споразумѣние съ българскитѣ първенци и прѣдставители и, ако направятъ съ тѣхъ нѣкоя спогодба, да настоятъ съ влиянието си да се приеме тая спогодба и отъ патриаршията. Прѣдложението имъ се присло драговолно отъ болшинството на членоветѣ на съвѣтътъ и тутакси се почнало едно разисканье на спорнитѣ прѣдмети по между двѣтѣ страни. Въ малкото врѣме, което сж имали, по между имъ могли да се размѣнятъ тогава само нѣколко мисли. Но гърцскитѣ богаташи се врекли да се видятъ пакъ съ българскитѣ прѣдставители въ слѣдующето засѣдание на съвѣтътъ, който се събираше само по петъцитѣ. Зарифи и Стефановичъ дохаждатъ отново на Българската църква въ слѣдующий петъкъ, и сега вече придружени отъ други още двама гърцки първенци и богаташи, Хр. Видовъ и Балтаджи. Разискванията помежду двѣтѣ страни този пжть се продължили повече, но тѣ пакъ не могли да свършатъ нѣщо окончателно. Видѣло се обаче и на двѣтѣ, че ще могжтъ да се споразумѣятъ, и затова рѣшили да се съберать пакъ въ вторникъ. Този пжть тѣ дошли до нѣкой резултатъ, а именно тѣ се споразумѣли по всичкитѣ пунктове на осемьтѣ български прѣдложения съ исключение пунктътъ за съставътъ на синодътъ, и се убѣдили, че въ едно или двѣ еще срѣщания ще могжтъ да се съгласятъ и върху този пунктъ, нѣщо което, дѣйствително станж. Съгласеното помежду имъ оставаше сега, съ старанията и влиянието на гърцкитѣ първенци, да се приеме и отъ патриаршията. За да могжтъ да поработятъ съ успѣхъ за тази цѣль, гърцкитѣ богаташи прѣдложиха на Българетѣ да подпишатъ онова, на което сж се съгласили въ разговорътъ си съ тѣхъ. Българскитѣ прѣдставители и дѣйци испълниха желанието имъ, като забѣлѣжиха, че намалението на осемьтѣ бълг. прѣдложения, което сж тѣ направили въ срѣщанията си съ гърцкитѣ първенци, е доведено до нáй-крайний прѣдѣлъ. Българскитѣ искания слѣдъ окастреваньето, което прѣтърпѣха въ това ново опитванье за спогодба между двѣтѣ страни, имаха слѣдующий видъ:

„1) Избирането на патриархътъ ще става споредъ начинътъ, указанъ и опредѣленъ отъ българо-гръцската коммиссия, която се състави по заповѣдь на Високата Порта.

„2) За съставеньето на свети синодъ ще се приготвятъ два каталога, въ които ще бждѫтъ записани български и гръцки митрополити въ еднакво число, и отъ тия два каталога ще се привикватъ за засѣдание въ синодътъ по трима митрополити всѣки двѣ годинъ, или пакъ двата народа ще опрѣдѣлятъ дванадесеть епархии, на които митрополититѣ исключително ще съставятъ св. синодъ за десеть годинъ.

„*Бѣлѣжка.* И този и онзи отъ двата тия начина за съставеньето на св. синодъ сѫ еднакво приети и на гръцкитѣ първенци и на българскитѣ прѣдставители съ слѣдующитѣ пояснения:

„а) Въ случай че се приеме първий начинъ, трѣбва въ разстояние на три периода, до гдѣ се възстанови необходимий редъ и до гдѣ се махне недовѣрието, което сѫществува помежду двата народа, да занематъ шесть отъ синодалнитѣ столове исключително митрополити, които ще бѫдатъ нарочно за това указани отъ Българетѣ.

„б) Българский списъкъ ще обема слѣдующитѣ митрополии: Търновската, Пловдивската, Софийската, Видинската, Русчукската, Скопската, Мъгленската, Костурската, Кюстендилската. Нишката, Самоковската, Силистренската, Шумненската, Варненската, Дебрската, Велесската, Врачанската, Пиротската, Ловчанската (Ловчанската и Врачанската епархии има да се възведатъ на степеньта митрополии), Босненската, Ерцеговинската, Зворничската, Полианската (която такожде ще стане митрополия), Рѣзско-Призренската, Одринската, Битолската, Охридската, Струмничската, Воденската и Анхиалската.

„в) Ако се предпочете вторий начинъ, той може да се промѣни слѣдъ десеть годинъ, въ случай на нужда. А за нуждата и начинътъ на прѣобразованието ще рѣшава една особенна смѣсенна коммиссия, която ще състои отъ равно число Българе и Гърци, споредъ началото на равенство помежду двѣтѣ народности, което е твърдо основание за съвмѣстното имъ прѣбивание подъ едно и сѫщото църковно управление. Въ този случай на никоя отъ шестьтѣ епархии, на които митрополититѣ ще засѣдаватъ въ синодътъ отъ българска страна, не ще се назначаватъ никога и подъ никакъвъ прѣдлогъ други духовни лица за митрополити освѣнъ ония, които сѫ угодни на Българский народъ и се ползуватъ съ довѣрието му.

„3) Архиереитѣ ще се назначаватъ по избрание, което ще става въ епархиитѣ, споредъ както се вече прие отъ св. синодъ, и съобразно съ правилникътъ, който ще се изработи отъ коммиссия, състояща отъ равно число Българе и Гърци.

„*Бѣлѣжка.* Въ патриаршията ще се намира каталогъ на кандидатитѣ, които ще се записватъ по прѣдложение не отъ лица, а отъ епархиитѣ и слѣдъ като се прѣдварително испита тѣхната способность отъ една коммиссия, състояща отъ равно число синодални архиереи Българе и Гърци, или отъ други лица, прѣдставляющи двѣтѣ народности. Въ този каталогъ кандидатитѣ ще се означаватъ отдѣлно въ три стълпа, споредъ тритѣ категори на епархиитѣ, гръцки, български и смѣсенни.

„4) По избрание и прѣдложение отъ българската въ Цариградъ община и съ одобрение отъ патриархътъ, единъ отъ синодалнитѣ български архиереи ще бжде прѣдстоятель въ Българската църква въ Цариградъ и ще священнодѣйствова въ нея, по патриаршеско дозволение, което ще му се даде веднажь за всѣкога, догдѣ е членъ въ синодътъ, но ако той се повика за священнодѣйствие въ друга нѣкоя енория, ще се съобразява съ сжществующий обичай.

„*Бѣлѣжка.* Свещеницитѣ на Българската въ Цариградъ църква, на която прихожане (енориоти) сж всичкитѣ находящи се въ разни махали на столицата Българе, ще священнодѣйствоватъ невъзбранно на всѣкждѣ, гдѣто се повикатъ.

„5) Необходимо е, слѣдъ спогождението на двѣтѣ страни, да се разгледа сегашний уставъ на патриаршията, а най паче онѣзи негови части, за които нищо не се поменува тука, отъ коммиссия, съставена отъ равно число Българе и Гърци.

„Слѣдъ това нѣма да се допуща никакъвъ новъ законъ, нито измѣнение на законътъ, който е въ сила, другояче освѣнъ съ съучастието на двата народа, кога званично и законно тѣ поискатъ това.

„6) Колкото се касае до нашитѣ граждански дѣла, завардваме си правото да се спогодимъ отпослѣ.“

Горнитѣ пунктове бѣха подписали отъ страна на Българетѣ: Н. П. Тъпчилещовъ, докторъ Стоянъ Чомаковъ, Д. Гешооглу, Х. П. Тъпчилещовъ, Ст. А. Камбуровъ, Захария Х. Гюровъ и Д. Добровичъ[1]).

Наскоро се оказа, че патриаршията не приема българскитѣ искания нито въ този имъ умѣренъ видъ. Гръцскитѣ първенци не успѣха ли да ги прокаратъ съ влиянието си, или и тѣ, като Гърци, сж се показали умѣренни и примирителни само за очи, колкото да се ползоватъ съ добро име въ русското посолство? Не ще сгрѣшимъ, ако допуст-

[1]) В. „Врѣмя“, год. I, бр. 15, 16, 24 и 37.

немъ едното и другото. При слабий и бездарний патриархъ, върху направлението на дѣлата въ патриаршията имаха пó-вече влияние онѣзи, които съ кресъкътъ си се продаваха за горещи патриоти, отколкото умѣреннитѣ и мѫдри людие. Помежду Гърцитѣ възоблада течение, щото който се показваше устѫпчивъ и умѣреннъ по отношение къмъ българскитѣ искания, минуваше за измѣнникъ на дѣлото на еллинизмътъ. Патриархътъ и всичкитѣ пó-влиятелни владици съ четире очи гледаха само какъ да не навлекатъ върху си подобно подозрѣние и подкопаятъ съ това положението си.

При таквозъ едно състояние на работитѣ, отъ патриаршията не можеше да се чака по разрѣшението на бълг. въпросъ нито една стѫпка напрѣдъ. Поради това ако, прѣзъ априлий 1866, послѣдний се тури отново на зелената трапеза въ патриаршията, то бѣше колкото да се испълни за очи заповѣдьта на Портата, която, отчасти по настояванье отъ страна на българскитѣ прѣдставители, и отчасти по наляганье отъ русското посолство, бѣше принудена да се занимава съ този въпросъ. Министрътъ на външнитѣ дѣла, Аали-паша, бѣше отново далъ на патриархътъ да разумѣе, че рѣшенията на свиканното прѣди двѣ годинъ събрание не само не удовлетворяватъ исканията на Българетѣ, но смаляватъ и онѣзи устѫпки, които патриаршията бѣше направила въ тѣхна полза въ 1861 година, и че е потрѣбно да се даде окончателно рѣшение на българский въпросъ. По обичаятъ, негово светѣйшество съобщи незабавно на синодътъ тази министерска заповѣдь, и послѣдний, на който съставътъ бѣше току що подновенъ, не намѣри какво друго може да се направи въ този случай, освѣнъ да се събере пакъ едно велико събрание въ патриаршията, каквото прѣди двѣ годинъ.

Новото велико събрание за българский въпросъ се отвори на 22 априлий. То състоеше горѣ-долу отъ сѫщитѣ духовни и мирски лица, които съставляваха събранието, свикано прѣзъ 1864 година. Всичкитѣ негови членове, съ исключение на Пловдивский митрополитъ, Панарета и г. Гаврила Кръстевича, бѣха Гърци. Патриархътъ като го откриваше, каза, че министрътъ на външнитѣ дѣла му прѣпорѫчалъ да се даде окончателно рѣшение на българ-

ский въпросъ, защото рѣшенията на свиканното въ 1864 година събрание не сѫ отъ таквозъ свойство. Съ това негово светѣйшество даде на всичкитѣ членове на събранието да разумѣятъ, че той ги е свикалъ отново да се занимаватъ съ българский въпросъ отъ нѣмай кѫдѣ, а не че самъ желае да се направи нѣщо за свършвание на този въпросъ. Слѣдъ това светѣйший Софроний съобщи на събранието българскитѣ искания въ онзи видъ, въ който бѣхѫ тѣ изложени за гърцкитѣ първенци, слѣдъ прѣговоритѣ имъ съ българскитѣ прѣдставители прѣзъ есеньта на 1865 година, и съ които ние запознахме читательтъ по́-горѣ. За да има автентиченъ прѣписъ отъ тия искания патриархътъ бѣше се обърналъ къмъ Портата, прѣди да се свика събранието, съ запитвание, какво искатъ сега Българетѣ, слѣдъ което Аали-паша накара българскитѣ прѣдставители да му прѣдставятъ писменно новитѣ си искания споредъ съгласието, до което бѣха дошли тѣ въ прѣговоритѣ си съ гърцкитѣ богаташи, и послѣ съобщи на патриаршията тия искания съ едно тезкере.

Ако сега осемьтѣ български искания, съставени еще въ 1861 година, и да се прѣдставиха прѣдъ новото велико събрание въ патриаршията въ окастренъ и намаленъ видъ, послѣднето не погледна на тѣхъ съ по́-друго око, отколкото прѣди двѣ годинѣ. Напротивъ, то се показа сега еще по́-упорно и неустѫпчиво. Нѣкои отъ ученитѣ Богослови, които ораторствоваха, съвѣтваха даже вовсе да се не разглеждатъ тия нови български искания, но да се отхвърлятъ като нечестиви. На този умъ се намираха и всичкитѣ му членове. Но най-послѣ се прѣдпочете, по съвѣтътъ на прѣдишний Вселенский патриархъ Григория VI, по́-добрѣ да покаже събранието видъ, че се занимава съ тѣхъ и за тая цѣль да се прѣдадатъ на една коммиссия за изучвание. Бѣше речено, че тая коммиссия ще се събира два пѫти въ недѣлята за да свърши ужъ по́-скоро миссията си. Но нейната работа не излѣзе никакъ на явѣ, и събранието, отъ което тя бѣше зела своята миссия, се не събра вече при патриарха Софрония. Свикваньето на великото събрание за 22 априлий и съставеньето на тая коммисия бѣше послѣдний актъ на негово светѣйшество патриарха Софрония по българский въпросъ. Седемь мѣсеца слѣдъ това той биде сва-

ленъ отъ прѣстолътъ, по молба на синодътъ и на смѣсенний съвѣтъ, като недостоинъ и неспособенъ да държи кормилото на църковното управление.

Патриаршеството на Софрония бѣше наистинѫ оскѫдно отъ мѫдри дѣяния въ всѣко отношение и едно отъ най-жалнитѣ. Той не само не направи каква годѣ значителна и прилична на Църквата стѫпка за развързванието на българский въпросъ, но показа изобщо небрежение и равнодушие къмъ всичкитѣ нейни интереси. Неговото сваление отъ прѣстолътъ бѣше прочее въ всѣко отношение заслужено.

Спорѣдъ тактиката, която бѣше приела Портата за развързваньето на българский въпросъ, трѣбваше сама църковната власть да прѣдложи нѣкои удовлетворителни устѫпки въ полза на Българетѣ, които устѫпки гражданската власть послѣ да утвърди само. Правителството на султанътъ не искаше и не можеше само по себе си да рѣшава въпроси, които се отнасятъ до уредбитѣ на Православно-християнската Църква. То гледаше отсамъ оттатъкъ да докара патриаршията да прѣдложи сама проектъ за рѣшението на българский церковенъ въпросъ, макаръ и да обнадеждваше сегисъ тогисъ Българетѣ, че най-послѣ само̀ ще рѣши въпросътъ. За да може да се подаде отъ страна на патриаршията колко годѣ удовлетворителенъ проектъ за тая цѣль, трѣбваше да се намира на патриаршеский прѣстолъ лице, което да е колко годѣ чувствително къмъ висшитѣ интереси на Църквата, и въ сѫщото врѣме да се ползува съ нѣкой авторитетъ въ гърцкото общество, щото отъ една страна само̀ да желае да тури край на жалостната расправя, а отъ друга да прокара съ влиянието си между духовни и миряне проектътъ, който би се прѣдложилъ за тая цѣль.

Но ето тая страна на въпросътъ не разбираха и не си даваха трудъ да разбератъ българскитѣ прѣдставители. Тѣмъ имъ се чинеше, че Портата сама по себе си ще издаде рѣшение за спорнитѣ между Великата Църква и Българетѣ прѣдмети, безъ да пита патриаршията, или най-послѣ съвършенно ще отдѣли Българския народъ отъ послѣдната и ще учреди за него съ собственната си власть особенно самостоятелно църковно управление, нѣщо което не сѫ никога имали на умътъ си турскитѣ държавни мѫжье, макаръ че нѣкои отъ тѣхъ обичаха да позалъгватъ Българетѣ

сегисъ тогисъ съ подобна надежда. Това неразбиранье на въпросътъ отъ страна на българскитѣ прѣдставители бѣше една спънка за правилното и напрѣдъчно движение на българското дѣло. Тѣ щомъ виждаха, че патриаршията се бави съ нейний отговоръ или подава неудовлетворителенъ отзивъ върху българскитѣ искания, прибързваха да искатъ пълно отдѣление отъ нея, като прѣдоставеха често на волята на самитѣ турски държавни мѫжье да обставятъ това отдѣление съ каквито условия имъ се за добрѣ види. Българскитѣ прѣдставители не разумѣваха и като че не щеха да разумѣятъ, че учреждението на едно българско църковно управление, на една българска самостоятелна иерархия, лишена отъ правдинитѣ и привилегитѣ, съ които се ползоваха Вселенската и другитѣ патриаршии, не можеше да има онова значение и онова влияние върху напрѣдъкътъ на народътъ, което Българетѣ бѣха привикнали да съединяватъ съ идеята за народна иерархия, като гледаха силата и влиянието на гърцскитѣ владици. Въ сѫщото врѣме тѣ, по вината на едного отъ тѣхъ, често испущаха изъ прѣдъ видъ висшитѣ интереси на Православната Църква и общитѣ интереси на християнскитѣ племена спрямо мусулманското владичество, и за това навлекоха на себе си укоръ, че ставатъ орѫдие на турското правителство, за увѣковѣчванье робството на християнскитѣ народи на полуострувътъ. Такъвзи укоръ противъ тѣхъ се оказа особенно заслуженъ, послѣ това като тѣ подадоха прѣзъ дек. 1866 на султанътъ, по случай на възстанието, което избухна на островъ Критъ прѣзъ лѣтото на сѫщата година, слѣдующий адресъ отъ страна на Българский народъ:

„Царю! както Богъ слуша молитвитѣ на нáй-долний человѣкъ, благоволете исто така да чуете гласътъ, който се издига отъ страна на долоподписанитѣ, които се ласкаятъ да сѫ нáй-покорнитѣ и нáй-вѣрнитѣ на ваше императорско величество.

„Синове на прости и невѣжественни бащи, но надарени съ право и искренно сърдце, Българетѣ сѫ научили и издълбали неизгладимо въ паметьта си, че нáй-свещенната имъ длъжность е признателностьта къмъ благодѣтельтъ имъ и че непосредственното слѣдствие на тая длъжность е прѣданностьта.

„Но откакъ всемогущий Богъ благоволи, прѣди петь вѣкове, да ги тури подъ скиптрътъ на Османлиитѣ и да ги остави подъ могѫществений щитъ на султанитѣ и императоритѣ имъ, тѣ сѫ видѣли и припознали, че сѫ били всѣкога могущественно покровителствовани срѣщу всѣкой неприятель вѫтрешенъ и външенъ въ лицата и имуществата си, въ народностьта си и въ вѣрата си. Когато въ нѣкои европейски царства се е омразно извършвало съ нáй-въпиюща несправедливость нáй-лютото гонение отъ силнитѣ срѣщу слабитѣ, отъ богатитѣ срѣщу сиромаситѣ, отъ господствующитѣ послѣдователи на едно вѣроисповѣдание срѣщу господствуемитѣ религии и пр. и пр., въ отоманската империя, напротивъ, се е винаги имало прѣдъ очи да се покровителствоватъ слабитѣ срѣщу силнитѣ, да се раздава равно правосѫдие на богати и сиромаси и да се почитатъ равно всичкитѣ народности и всичкитѣ религии.

„Благодарение на тая линия за поведение, която сѫ си начъртали великодушнитѣ оттомански императори и тѣхнитѣ благородни и възвишени правителства и отъ която тѣ никога не сѫ отстѫпвали — защото храбритѣ мюсилмане царуватъ, рѫководими отъ правилото на Хазрети Омара, който като влѣзвалъ въ Иерусалимъ, казалъ на християнский патриархъ и народъ: *вашата кръвь е наша кръвь* — тѣ винаги сѫ гледали християнскитѣ си подданници, като свои единокръвни братия, благодарение, казваме, на това великодушно чувство на Османлиитѣ, всичкитѣ тѣхни подданници, и частно Българетѣ, увардиха до сега небутнати лицата и имуществата си, честьта и вѣрата си, езикътъ и народностьта си, и тѣ можеха да ги увардятъ, макаръ, че тѣхнитѣ братья по вѣрата, Гърцитѣ, се мѫчиха, чрезъ патриарситѣ и епископитѣ си, да ги унищожатъ, като ги слѣятъ, прѣобърнатъ и попиятъ въ народностьта си.

„Тази въпиюща несправедливость, прѣнасена търпѣливо въ продължение на вѣкове, възмути най-послѣ Българетѣ, които, ползующе се отъ покровителственний духъ на императорското правителство, високо заевенъ въ полза на притѣсненитѣ, му изразиха, прѣди нѣколко годинъ, жалбитѣ и желанията си относително до това и поискаха отъ неговото правосѫдие и отъ неговата щедрость окончател-

ното освобождение отъ притѣснителната система на гръко-патриаршеското господство.

„Прочее едни отъ насъ, като прѣдставители на българскитѣ общини за диренье и уреждане тая работа прѣдъ императорското правителство, други, като първенствующи епископи, трети най-послѣ, като първенци и жители отъ различни мѣста на България, знающецъ въ основата чузствата на това мирно и тродолюбиво население, ние, нижайши подданници на империята, счетохме своя длъжность, по поводъ на безумното и пълно съ неблагодарность движение на Критянетѣ, да протестуваме съ всичката си сила, въ името на всичкото българско население, противъ това движение и да сложимъ въ подножието на императорский прѣстолъ приношението на най-честната негова вѣрность и твърдото изражение на неговата всецѣла прѣданность, защото съ тази вѣрность и съ тази прѣданность Българский народъ разумѣва да плати, царю, на ваше величество и на императорското правителство дългътъ си на живостна признателность за голѣмитѣ благодѣяния, които му сѫ били великодушно дарованн, и за благодѣянията, които се надѣе да приеме."

Този адресъ възмути всичкитѣ истински български патриоти. „Студени тръпки, пишеше единъ отъ съврѣменнитѣ наши родолюбиви единородци въ една брошура, напечатана въ Букурещъ[1]), сѫ побили всичкитѣ Българе въ провинцията и въ другитѣ мѣста, когато сѫ видѣли това низско прѣдателство отъ страна на българскитѣ прѣдставители и първенци въ Цариградъ. И не можеше да бѫде другояче. Този адресъ зачерни Българский народъ прѣдъ всичкитѣ християнски народи въ Турско, негови сътрадалци, и прѣдъ всичка Европа. Не можеше, наистиннѫ, да бѫде по́-гнѫсно и по̀-низско нѣщо отъ да излѣзе единъ отъ подчиненитѣ на Турцитѣ християнски народи да нарича прѣдъ цѣлъ свѣтъ *вѣковни благодѣяния* вѣковнитѣ си страдания и охкания подъ тежкото иго на тия азиатски варвари и да утвърждава, че винаги въ турската империя се е оказвало равно покровителство на народноститѣ и на религиитѣ; че въ нея всѣкога се е раздавало еднакво правосѫдие на всичкитѣ подданници и че, благодарение на ве-

[1]) „Братско обеснение на Българинъ къмъ братията му Българе". 1867.

ликодушното чувство, което всѣкога е въудошевявало султанитѣ, тѣхнитѣ подданници, и особенно Българетѣ, сѫ увардили *открай и до сега* небутнати лицата и имуществата си, честьта и вѣрата си, езикътъ и народностьта си, когато систематически се е вършило противното, както не отрекоха това и сѫщитѣ султани. Единъ отъ султанитѣ издаде и особити хаттове (Хатти-шерифътъ отъ 1839 и Хатти-Хумаюнътъ отъ 1855), съ които, като осѫждаше дотогашната несправедлива и притѣснителна система на правителството, искаше да тури, насрѣщѫ сѫществовавшето до тогава своеволие, здравини за животътъ, честьта и имотътъ на подданницитѣ си, да огради свободата на вѣроизповѣданията и да прекѫсне исключителностьта, спородъ която само Турцитѣ сѫ се ползовали съ граждански правдини, а христианетѣ сѫ били държани въ таквозъ унижение и презрѣние, щото не сѫ били удостоявани да се евятъ нито като прости свидѣтели прѣдъ сѫдиитѣ Турци.

„О, неразбрани человѣци! Като не сте имали куражъ да захортувате и вие, като Критянетѣ, въ името на страдающитѣ ваши братя, и ако би да не се чуе гласътъ ви, да припашете сабята, защо отидохте да хвърляте камькъ върху тия мѫченици за правдата и за христианската свобода? Не ви ли досрамѣ, ако не ви догрѣшѣ, като видѣхте, че тѣ съ проливанье кръвьта си приготвиха вече едно подобро бѫдѫще за всичкитѣ охкающи подъ турското иго христиане? Да речемъ, че вие не сте имали куражъ да захортувате така мѫжски, но като видѣхте, че Критянетѣ размѫрдаха цѣла Европа и придобиха нейното съчувствие за всичкитѣ си събратия въ страданията, не можехте ли да се въсползувате и вие съ това обстоятелство и, ако не другояче, поне съ покровенъ и безопасенъ за личноститѣ ви начинъ, да напомните на турското правителство многогодишнитѣ му обѣщания и, за да го накарате да дойде малко въ себе си, да го подмислите, че българскитѣ желания относително църковнитѣ работи сѫ твърдѣ скромни, и неиспълнението имъ не тежи толкова, колкото непрѣстаннитѣ злоупотрѣбления на пашитѣ, кадиитѣ и беевѣтѣ. Но нека речемъ, че не сте имали куражъ да изразите тия чувствителни болки на съотечественницитѣ си прѣдъ „отеческото“ имъ правителство, съвсѣмъ, че като прѣдставители

на петь или шесть милиона народъ, вие можехте да си поразвържете малко по́-вече езикътъ, защо си баремъ не мълчехте? Който мълчи, не сбърква. Но вие ще кажете, както вече и казахте, че ви принудиха да подадсте адресъ. Не можехте ли просто да изразите вѣрностьта си, безъ да затворите на народътъ вратата за оплакванье срѣщу вънпиющитѣ неправди на властителитѣ му? Но вие вече рекохте, че ви дали адресъ готовъ написанъ, само да съберете подписи отдолу! Не можехте ли да отговорите, че народътъ не приима да подписва такъвъ адресъ? Слава Богу, турското правителство се бои и се срамува да прави въ Цариградъ таквизи насилия, каквито се правятъ въ областитѣ. Но не! Вие показахте за подписванього на този адресъ усърдие, което можеше да почуди и сѫщитѣ Турци, и едни хорица, по́-проститѣ и по́-долнитѣ, вие чистичко излъгахте, като имъ рекохте, че онова, щото ще подпишатъ, е прошение да се даде воля на несправедливо извърженнитѣ владици да служатъ, други измамихте съ лъжливи умствования, трети пакъ подплашихте.

„Най-послѣ, нека речемъ, че сгрѣшихте, и че не сте негли и мислили, че ще излѣзятъ хубоститѣ ви на мегданъ. Не можехте ли поне да мълчите, когато, слѣдъ обнародванього адресътъ ви, други по́-родолюбиви и по́-сърдчени ваши съотечественници го осѫдиха устно и печатно въ сѫщий Цариградъ, подъ носътъ на турското павителство? Когато вѣстникъ „Врѣме“ съ цѣль да снеме черното леке отъ лицето на Българский народъ и да смали силата и значението на адресътъ, направи потрѣбнитѣ за тѫзи цѣль бѣлѣжки, българскитѣ наречени прѣдставители напечатаха протестъ срѣщу редакторътъ на този вѣстникъ въ органътъ си „Македония“, въ който толкосъ безстидно забранеха гнусното съдържание на адресътъ си, щото, като повториха да кажатъ, че въ турската империя се давало пълно правосѫдие и равно покровителство, рекоха, че ако има нѣкои малки недостатки въ управлението, тия недостатки нищо не значатъ споредъ пословицата: „и у царската дъщеря има кусурецъ“.

„Ахъ! български прѣдставители! всѣкий отъ васъ е изялъ въ животътъ си баремъ петь юмрука отъ рѫката на варваритѣ Турци, благодарение на тая правосѫдна турска

система и на това равно за всичкитѣ покровителство, които вие възхвалявате въ адресътъ си и въ вѣстникъ „Македония". Всѣкий отъ васъ има, безъ съмнѣние, ако не на собственното си тѣло бѣлѣзи отъ турский ножъ, поне нѣкого помежду роднинитѣ си съ нишани отъ турското звѣрство и своеволие. Не се ли побояхте да не излѣзятъ сѣнкитѣ на толковъ ваши дѣди и прадѣди, сѣчени, бодени, съ горѣщи желѣза мжчени, грабени, оскърбени въ честьта на фамилиитѣ си и насилно потурчени да ви изобличатъ въ гнусната лъжа, когато казахте въ адресътъ си и послѣ дързнахте да поддържате въ „Македония", че, въ продължение на петь стотинъ годинъ, Турцитѣ сж се обхождали съ Българетѣ и съ другитѣ Християне, като съ братя по кръвь, и че, благодарение на това тѣхно поведение и на покровителството на султанитѣ, Българетѣ сж били увардили небутнати лицата и имуществата си, честьта и вѣрата си, езикътъ и народностьта си? Турцитѣ, тия братя ваши по кръвь, не ли ни убиватъ и до сега, о! безрасждни человѣци, не ли ни мжчатъ и онеправдаватъ немилосердно и до този часъ? Въ сжщитѣ вѣстници, които се издаватъ въ Цариградъ, се говори за тия убийства, за тия страдания и онеправдания на Християнетѣ.

„Какво сж ни увардили Турцитѣ небутната вѣрата, като всѣкий отъ тѣхъ счита за особенна заслуга прѣдъ аллахътъ и предъ неговътъ пророкъ да обърне поне единъ гяуринъ въ мухамеданската вѣра, като сж ставали и ставатъ до днешенъ день насилни обращения, съ явното съдѣйствие не само на областнитѣ власти, но и на сжщото централно правителство? Колко Българе сж потурчени така въ продължение на петстотингодишното турско иго и сж се слѣли съвършенно съ Турцитѣ! Днесь за днесь има повече отъ петстотинъ хиляди наши единородци, които исповѣдватъ мухамеданската вѣра, безъ да сж изгубили още българский си езикъ и българскитѣ си обичаи, и които се мислятъ, ради религията си, че сж Турци. Не е ли явно, че не само религията ни, но и народностьта ни е пострадала отъ този мюсюлманский прозелитизмъ? Нашата вѣра и до сега претърпѣва стѣснения. Не ли и до сега Турцитѣ не могатъ да търпятъ църквитѣ ни, не ли и до сега не да-

ватъ да се окачатъ при тѣхъ камбани, не ли и до сега имъ вадятъ очитѣ клепалата?

„Какъ сѫ увардили султанитѣ народностьта ни небутнѫта, като сѫ я лишили отъ всичкитѣ бѣлѣзи на едно видимо сѫществование, като и самото име Българинъ се е изгладило отъ званичний турский езикъ, като не имъ стигнѫло гдѣто сѫ я тъпкали тѣ, ами я дадоха на Гърцитѣ да я дотъпковатъ? Сега като се оплакваме, че Гърцитѣ ни налагатъ езикътъ си, не оставатъ ли Турцитѣ глухи насрѣщѫ всичкитѣ наши оплаквания? Може ли да се рече увардванье народностьта ни, само и само защото и до сега увардеваме езикътъ си по кѫщитѣ си? Колкото до училища, за тѣхъ не сме могли и да помислимъ по прѣди. Сега като се посдобихме съ какви годѣ, Турцитѣ, щомъ ги сапикасаха, не зеха ли да се мѫчатъ да ги слѣѭтъ и да ни наложатъ турский си езикъ. Всѣкому е извѣстенъ проектътъ на Дунавский валия Мидхадъ-паша, проектъ, който полагаше край на възрождението на българската словесность, на българското народно образование и който безъ малко щѣше да се тури въ дѣйствие онѫзи пролѣть. Този проектъ не е захвърленъ. Той е отложенъ до пò-благоприятно врѣме. И какъ можеше да се рече, че Турцитѣ сѫ ни увардили народностьта, когато не само не сѫ ни почитали като народъ, но сѫ ни имали като животни, защото сѫ ни клали, били и туряли на работа, както постѫпа человѣкъ съ воловетѣ си?

„Въ всичка Европа и въ сѫщий Цариградъ газетитѣ хортуватъ за злоупотрѣбленията, които се извръшватъ въ Турската империя, за нейното болѣзненно състояние, за което никой се не съмнѣва, и прѣдлагатъ разни цѣрове, а нашитѣ прѣдставители излѣзоха, та се провикнѫха: „нашето здравие и здравието на империята е прѣвъсходно“, но, по щастие, сами исповѣдватъ, че сѫ синове на „прости и невѣжественни бащи“, че сѫ простаци и торлаци, сирѣчь, и, слѣдователно, мнѣнието имъ не заслужва никакво внимание. По щастие! Но не! Какво нещастие! че прѣдставителитѣ сами тъпчатъ окаяннитѣ си съотечественници и ги осѫждатъ прѣдъ всичкий свѣтъ, като недостойни да приематъ граждански правдини. Портата съ този адресъ въ рѫка може всѣкога да каже, както е и казала до сега на държавитѣ:

„Какво искате за таквизи населения, които освѣнъ че испо-„вѣдватъ чрѣзъ прѣдставителитѣ си, че сѫ въ нашата им-„перия, като въ рай, сами се признаватъ за груби и невѣ-„жественни? Какъ могатъ да се приематъ да гледатъ ра-„ботитѣ на царството въ едно прѣдставително събрание, „или въ единъ меджлисъ таквизъ прости и унижени хо́ра?"

„Но на кого ще дължи съ благодарность Българский народъ за това гнусно леке, толкозъ безочливо хвърлено на лицето му, или съ други думи, чие име ще се запише въ историята на Българетѣ съ черни слова по поводъ на този адресъ? Всичкитѣ ли имена на хората, които минуватъ за български прѣдставители въ Цариградъ? Всичкитѣ ли онѣзи имена, които се намиратъ на прѣдателский адресъ и отъ които едни сѫ имена на прѣдставители, други — имена на епископи примаси, трети имена на първенци, макаръ че по̀вечето отъ послѣднитѣ сѫ имена на Балкански момчетии, на зарзаватчии, бахчаванжии и пр.? Всичкитѣ онѣзи, които сѫ подписали адресътъ сѫ виновни и отговорни, кой по̀-малко, кой по̀-много. По̀-много сѫ отговорни, обаче, онѣзи, които сѫ подписвали съзнателно и съ готовность, а по̀-малко виновни сѫ които сѫ подписвали безсъзнателно, или по принѫждение съ заплашванье. Но на́й-тежката вина и вината на всичкитѣ тежи върху оногова, който е душата на нареченното българско прѣдставителство и първъ виновникъ на адресътъ, върху оногова, който е билъ на́й-много въ състояние да разумѣе гнѫснавостьта на този адресъ, а пъкъ е подлъстявалъ или заплашвалъ другитѣ да го подпишатъ, а той е, както всичкитѣ вече знаятъ . . . .

. . . .

. . . .

Неговото име ще да се запише съ черни слова въ българската история, защото, възнаграждаванъ добрѣ отъ съотечественницитѣ си да работи, за сполуката на толкози скромни желания, той съзнателно простре рѫка да въспре едно възможно улучшение въ тежката имъ и горчива сѫдбина и въ сѫдбината на всичкитѣ състраждущи тѣмъ подъ турский хомотъ Христиене, като се опита, въ угода на Турцитѣ, да затвори на Българетѣ вратата за оплакванье отъ теглилата имъ, да запуши устата на всѣкиго, който би поискалъ

да говори за тѣхно добро и да направи така да се продължи безпрепятственно турското тежко владичество“.

Не можеше, наистиннѫ, да направи честь на Българетѣ адресътъ, който подадоха на султанътъ тѣхнитѣ прѣдставители, въ 1866, въ надежда да придобиятъ благосклонностьта на Високата Порта и спечелятъ дѣлото си съ Гърцитѣ. Този адресъ прѣстави прѣдъ свѣтътъ Българетѣ като люди, които сами себе си не почитатъ и за малка една облага сѫ готови да се отрекътъ отъ вѣра, отъ вѣковни прѣдания, отъ всѣка завѣтна идея и отъ всѣка задача на народътъ и на племето си. Свѣтътъ имаше право да направи такова заключение за Българетѣ толкозъ повече, че нигдѣ по цѣла България не се забѣлѣжи нито на́й-малкото движение противъ прѣдставителитѣ, които така глѫбоко унизиха народътъ си. Българетѣ въ новата си история изобщо се не показаха че сѫ способни да дѣйствоватъ скупомъ и задружно за своитѣ скѫпи народни интереси и да се распалватъ всички, като членове на едно и сѫщото племе, на една и сѫщата фамилия, при повдиганието на въпроси, които се касаятъ до честьта и благото на цѣлий народъ. Това показвя, че ако бѣше останѫло сами да си прокарватъ пѫть на напрѣдъ и сами да се въздигатъ, тѣ не така скоро можеха сполучи да достигнатъ до нѣщо сѫщественно. Прѣдставителитѣ въ Цариградъ можеха да вършатъ всичко, да прѣдаватъ и народъ и вѣра, безъ да проеви народътъ съ нѣщо, че той наистинна сѫществува, че той се възмущавя отъ тѣхнитѣ дѣйстия и че се отказва отъ тѣхъ. А люди, които сѫ наклонни да се ползоватъ отъ тая нечувствителность и равнодушие на народътъ, за да вършатъ зло, е всѣкога имало и ще има и за напрѣдъ. И какво пò-силно доказателство може да се иска за малкото самосъзнание на Българетѣ, като народъ, и за неспособностьта имъ да се пронизватъ отъ чувства народни, да дохождатъ въ възбуждение и ентузиазмъ, кога се касае да се защитятъ доброто име, честьта и завѣтнитѣ интереси на народътъ, откато прѣзъ всичкото почти врѣме на борбата ни за църковнообщино самоуправление, само една отъ всичкитѣ български епархии, а именно Пловдивската поддържаше прѣдставитель въ Цариградъ! Всичкитѣ други чакаха на готово и не похарчваха нито една пара по общото дѣло. Ако въ Ца-

риградъ не се намираха заселени или дошли по частнитѣ си работи Българе, които, било по славолюбие и патриотизмъ, било по интересъ, се занимаваха и съ народни работи, то българското дѣло не щеше да може да се тика напрѣдъ при толковато мѫкотии, които му се испрѣчваха. Живущитѣ въ Цариградъ наши единородци несъмнѣно много помогнѫха на народътъ си въ борбата му съ висшето грѫцко духовенство. Пловдивската епархия заслужва въ това отношение тъкожде похвално вспомненье. За Българетѣ въ онова врѣме по горѣпоменѫтата причина не бѣше лесно нѣщо да достигнатъ да располагатъ съ обща касса за народни нужди и да работятъ съвъкупно за обща народна цѣль. Лицата прочее, които спомогнѫха за организованьето на привръменното управление на Пловдивската епархия и за съединението въ едно цѣло всичкитѣ нейни каази, щото да дѣйствоватъ всички задружно въ интересътъ на общото дѣло и да участвоватъ въ равноскитѣ както по управлението на епархията, така и по обдържаньето на заточенний владика и на особеннъ прѣдставител въ Цариградъ, иматъ право върху благодарность отъ потомството, и добрий примѣръ, който тѣ подадоха, ще съставлява всѣкога една отъ свѣтлитѣ страници на българската история.

(Слѣдва).

ИСТОРИЧЕСКИ МАТЕРИЯЛИ.

Съобщава А. Теодоровъ.

Ония, що сж записвали, и още повече, що сж изучвали нашитѣ народни пѣсни, сж имали немалко пжти случай да открижтъ, какво важно и далечно освѣтление даватъ нѣкои отъ пѣснитѣ за нашето историческо минжло. Никоя история, или исторически документи сами по себе несж въ състояние да ни очъртажтъ извѣстни страни отъ нѣкогашния нашъ животъ, отъ нашитѣ външни и вжтрѣшни отношения така, както би ги очъртала за опрѣдѣлено врѣме и мѣсто проста една пѣсенчица, завардена отъ вѣкове въ народната паметь. Наравно съ пѣснитѣ притежаватъ сжщото значение за историята и всички изобщо прѣдания, които различаватъ отъ пѣснитѣ само по това, че на тѣхния сюжетъ не е била дадена още и надлежната форма за да стане пѣсень. Историцитѣ и различни иследуватели отдавна сж оцѣнявали реченитѣ прѣдимства на пѣснитѣ и прѣданията, и сж се ползували отъ тѣхъ въ изобилна мѣра, откакъ сж ги прѣчистяли отъ постраннитѣ въ тѣхъ примѣси и сж имъ раскривали поетическитѣ образи. Въ българската народна паметь се таижтъ цѣли съкровища отъ пѣсни и прѣдания, отъ които — и то повечето отъ пѣснитѣ — досега е записано доста много, ала остая още да се запише едно грамадно количество, особно отъ прѣданията. Разбираме тука по прѣдимство такива пѣсни и прѣдания, въ които да се гледа по нѣщо изъ историята на българския животъ, защото отъ тѣхъ поне ще трѣба да очакваме разяснения за немалко празни мѣста въ нашата история, за които досегашнитѣ материялни паметници сж се оказали беспомощни.

Прѣданията изъ минжлото на една кжща или поселица, на една мѣстность или краина, на единъ градъ или съсипня

сѫ отдѣлни бисери отъ единъ дълъгъ нанизъ, по който се четѫтъ случкитѣ и събитията, прѣкарани въ живота отъ едно племе или народъ. Тия прѣдания могѫтъ да се точѫтъ отъ „незапомнени“ врѣмена, и ако и тукъ-тамъ съ блѣзни, тѣ често достигатъ до дни, за които расказувачътъ имъ да говори вече като свидѣтель. Отъ него тѣ минуватъ у потомци и слѣдуватъ нататъкъ като едно завѣщание, което се случва да се пръсне у пóвече наслѣдници и у тѣхъ да нарастне съ нови добавки. Тогава жицата се прѣкѫсва, всѣка часть отъ нанизa прибира свои бисери и създава отдѣлни огърлици, чието взаимно сродство и еднакъвъ изворъ остая на науката да изброди и установи. Чудно е наистина понѣкога, какъ изъ единъ редъ отдѣлни прѣдания за васъ почне да се изявява тъкмо опрѣдѣленъ образъ на животъ съ драматичнитѣ си дѣйци и всички технически обстоятелства; вамъ блѣсне прѣдъ очитѣ нѣщо еднородно, въ своитѣ частности послѣдовно и въ себе завършено, и вие се поите съ услада отъ тая скритна неписана история, която смаль не ви моли да ѭ запишете и прѣдадете на свѣта.

Бивали сѫ нееднѫжъ, и недважъ сполучливи опити съ прѣданията за исторически издиряния; неединъ въпросъ и изъ нашата история се е избистрилъ вече съ помощьта на такива пѣсни и прѣдания. А ако се обърнѣше още пóголѣмо внимание върху събиранието на подирнитѣ, — което за жаль е било до днесь и е прѣслабо, — какви не работи бихме научили отъ тѣхъ и допълнили така своитѣ знания за народа си! Ние тръпнеме прѣдъ тая мисъль, като си наумиме, какъвъ неоцѣнимъ материялъ е извлѣкълъ неотдавна изъ прѣданията отъ еднó сáмо мѣсто и еди́нъ само скроменъ народенъ дѣецъ, който съ дивно постоянство, жертви и търпѣние се завзелъ съ идеалния трудъ да издири прѣдцитѣ на любимеца му Стефанъ Караджа, за да опише неговата биография. . .

Прѣдставѣте си човѣкъ, у когото има найчистата съвѣсть за себе и спрѣмо другитѣ, човѣкъ, който е способенъ да се въодушевява отъ всичко благородно, и безъ да го забѣлѣжѫтъ другитѣ да дава дори и реални форми на своето одушевение. Тоя човѣкъ, близъкъ по едно или друго отношение до покойния войвода Стефанъ Караджа, до идеяла

на неговата дѣятелность, намисля да издири всичко, що е вършилъ и прѣкаралъ обичниятъ му бунтовникъ, и да го изложи прѣдъ обществото тъй, както самъ го схваща и както самъ *може* съ своята едноврѣмешна наука, или пòвечето самоука. За тая цѣль той распитва познати, издебя роднини, дири спомени, подслушва пѣсни и прѣдания, и въ бѣлѣжника му се нарежда такъвъ и толкъвъ материялъ, че страстниятъ любитель на българската старина би прѣдлагалъ за него суми да го откупи. Тамъ се намиратъ картини отъ кърджалийски врѣмена, които те поразяватъ съ ония жестоки борби на съперници кърджалии и съ оная неволя на населението, въ чиято земя тѣ господаруватъ; въ тия материяли се намиратъ важни документи за войнишкитѣ правдини на извѣстна мѣстность, чиито главатаре си теглѭтъ рода още отъ юнака Момчила; въ тѣхъ изобщо се чете плачевното състояние на едно население подъ турска власть, което не е лишено ни отъ чувството за своя народна държава, нито отъ енергия и рѣшителность да опита своята сѫдба въ борба срѣщу произвола и безчеловѣчието. И все пакъ това население остая да робува, докждъ недойде рѫка мощна, държава велика и способна за насмѣтни жертви отъ кръвь и имотъ, която да му придобие пòдостойно живуванье.

Испълнени съ очудванье отъ богатството на споменѫтитѣ материяли, отъ тѣхния необикновенъ интересъ и важность за обяснение на нашето минѫло, ние посѣгаме тука да извадимъ изъ тѣхъ пòсѫщественото, да имъ истеглиме основата, и да го съобщиме на читателитѣ на „Периодическо Списание“, колкото да имъ покажеме, че има вече нѣйдѣ събранъ такъвъ материялъ, изработенъ въ цѣло изложение — наистина недостатъчно, ала зато добросъвѣстно, та е грѣхота да стои укритъ отъ обществото и отъ науката, и че подобни на тоя материяли бихѫ могли и би трѣбало да се наберѫтъ всѣкждѣ, дѣто има ревностни любители на българската старина и пламенни труженици за събиранье произведенията и споменитѣ на народната душа.

Събирачътъ на нашия материялъ, онасловенъ у него съ името „*Животописъ на Стефана Караджа*“, като испитвалъ свѣдѣния за своя прѣдметъ, билъ упѫтенъ да ги дири несамо въ с. Потуръ (Добруджа), дѣто поживѣлъ нѣкоя година

юнакътъ, но и въ селата Факия, Късаклиса, Ичме и др. (Късълагачка окол.), отдѣто происхождали пóвечето отъ роднинитѣ на Караджата и дѣто се пазѣли и досега паметници и живи спомени за неговитѣ прѣдци. Историята на прѣдцитѣ на Караджата е въ сѫщото врѣме история и на пóголѣмата часть отъ областьта *„Равна гора“*, съ главно мѣсто Факия, понеже тия прѣдци сѫ били главатаретѣ на тая войнишка мѣстность и сѫ упражнявали въ Факия единъ видъ подвластна на султана самоуправа. За животописа на С. Караджа тая история на прѣдцитѣ му имала да състави първия дѣлъ отъ сѫщото съчинение. По врѣмето, когато се берѣлъ всичкиятъ този материялъ, събирачътъ се извѣстилъ, че покойниятъ З. Стояновъ щѣлъ да издава книга „Четитѣ на Хаджи Димитра etc.“, та помислилъ, че неговътъ трудъ ще остане може би напусто изгубенъ, защото познатиятъ писатель можалъ да поднесе вече на публиката онова, що е събралъ и самъ той; ала откакъ прочелъ книгата на З. Стояновъ, той намѣрилъ, че тамъ далече несѫ съобщени такива важни и интересни свѣдѣния, каквито притежавалъ събирачътъ, и затуй той удвоилъ усилие да ги допълни още пóвече, и найпослѣ издалъ и обявление за спомощници, като натъкмилъ вече първия дѣлъ отъ животописа за печатанье. Отъ тоя рѫкописни дѣлъ, който имáхме случай да разглеждаме, и ще направимъ сега ние съобщението, що иде пóдолу.

Недалечъ отъ турската граница къмъ сѣверъ въ България, на югозападъ отъ Бургасъ, лежи селото *Факия (Урумъ-Факия,* нѣйдѣ и *Умуръ-Факѫ),* прѣзъ което въ старо врѣме е минувалъ пѫть отъ източна България прѣзъ Прѣславъ за Кърклисия и Цариградъ. Тоя пѫть, останѫлъ сега едвамъ въ сѣверната си часть пѫть колароки, а въ южната запуснѫтъ и донѣйдѣ още подържанъ като простъ пѫть междуселски, е знаенъ въ споменитѣ на населението подъ името *„царь-Петровъ друмъ“.* Рѣката *Факѫ-дере,* която прѣдъ западната страна на Факия се събира отъ *„западната“ рѣчка* и отъ *рѣчката* изъ Късаклиса, та отива за морското езеро *Мандра (Кьорфе)* подъ Бургасъ, прѣсича друма тъкмо на югъ отъ селото и дѣли тъй да кажемъ сѫщинското сегашно село отъ нѣкои негови развалини, дѣто днесь има плѣвни, или само нѣми бѣлѣзи отъ бивше селище. Тамъ сѫ най-

новитѣ развалини на църквата св. Симеонъ съ храмъ св. Димитъръ, изгорена въ януарий 1878 и отъ 1886—87 замѣстена съ друга едноименна въ селото, на сѣверъ отъ Факѫ-дере. Подъ *„Голия-рътъ“* надъ селото, наравно съ който се издига рътъ на *„Орловица“*, нареченъ и *„Лилякатa“*, лежѫтъ на източния край на Факия стари гробища, между които до пѫтя за с. Коджа-букъ и Бургасъ се намира оградената *„Бинбельовска гробница“*. Въ нея почиватъ останкитѣ на знаменититѣ прѣдци на Стефана Караджа, и нейнитѣ мермерени надгробни плочи сѫ помогнѫли на нашия събирачъ да провѣри запомненото отъ неговитѣ расказувачи и да го докара въ систематиченъ редъ. Отлѣво на друма за Карабунаръ на сѣверъ, на една линия съ „Голи рътъ“ се гледатъ останки отъ нѣкогашно градище *„Фока“*, а понастрана отъ него къмъ западъ стърчи върхътъ *„Карталица“ („Карталъ-тепе“)*. Между „Фока“ и „Карталица“, въ далечното дъно на крѫгозора се очъртаватъ *„Бакаджицитѣ“*, около които се сговаряли Инджето и други негови кърджалии, какъ да се измъкнѫтъ изъ съюза на пакостнитѣ за населението Дилжилерски и Пазарджишки султани, та да обърнѫтъ орѫжието си противъ тѣхъ за отбрана на българската независимость. Единъ — и то найвисокиятъ — отъ тия Бакаджици е „Войнишкиятъ“, дѣто на 15 августъ всѣка година е бивалъ сборътъ на свободнитѣ български *„войници“*.

Отъ околностьта на Факия взиматъ найблизко участие въ материялитѣ, събрани за прѣдцитѣ на Стефана Карджа, селата *Ичме* (или *Ючменъ*, днесь *Стефанъ-Караджово)*, дѣто живѣяли *Узуновци*, вѣрни сподвижници въ дѣлата на *Бинбельовци*; *Кара-евренъ* (отвѫдъ турската граница), въ чиято кула ужасниятъ пожаръ отъ битката между българе и турски кърджалии е погълнѫлъ толкова свѣтъ, че писъкътъ на дѣца и жени се чувалъ на единъ день пѫть; послѣ идѫтъ *Ала-гьонъ, Мадлешъ, Кьва-клиса, Боялъцитѣ* и др. села, — всѣко свързано по нѣщо съ живота и историята на Бинбельовци, които сѫ главниятъ прѣдметъ въ материялитѣ за първия дѣлъ отъ съчинението на скромния събирачъ.

Майката на Ст. Караджа се зовѣла *Каля* († 1848 въ с. Караманъ-кьой, Добруджа, а погребена въ Сарѫ-юртъ), дъщеря на *Дафна Стоянова Тюрюди-Маринчовица*; а баща му билъ *Тодоръ Димовъ (Търнинъ)*, синъ на *Търна*, която по мѫжь

спадала въ рода на *Узуновци (Никола Узунъ,* † 1817) отъ с. Ичме. Дафна Стоянова, дъщеря на *Стояна „Моллата“* († 1761) била омжжена на 20 години (1781) за *Маринча Згурьовъ (Тюрюдията)* отъ дѣдà си *Пѣйча „Шейтана“,* за когото надгробниятъ камъкъ гласи, че въ сжщата година се и поминжлъ. Отъ него тя слушàла всичкитѣ раскази за *„Бинбельовския“ родъ* и послѣ ги прѣдала на Каля и на Тодора Търнинъ, отъ когото ги научилъ и нашиятъ събирачъ. Други расказувачи на послѣдния били още свещеникътъ отъ Къзаклиса *Стоянъ Поповъ,* бившиятъ (и сега още) кметъ Факийски *Пѣйю Георгиевъ, Никола Чобановъ,* учитель въ Къзаклиса, родомъ отъ Факия, *Христо х. Велковъ* отъ Потуръ, Бабаданско, който слушалъ отъ баща си *х. Велко Кировъ,* роденъ въ Ичме и умрѣлъ въ Ерусалимъ на 1843 г., *Стойо Дерменджи* отъ Потуръ, а родомъ отъ Ичме, и *Митъръ* чорбаджи *Поповъ* отъ сжщото село.

Стефанъ Караджа, роденъ въ Ичме на 11 май 1840 г, билъ шестото отъ осемъ дѣца на своитѣ родители, които съчетавали въ лицата си двата рода — *Бѣляне,* послѣ прозвани и *„Бинбельовци“* отъ Факия, и *Узуновци* отъ Ичме; първиятъ откъмъ майката *Каля,* а вториятъ откъмъ бащата *Тодоръ. Бѣлянскиятъ родъ* е много пóстаръ, и неговата история включва въ себе си фактове, които сж важни и за историята на цѣлия български народъ. А и пóмладиятъ *Узуновски родъ* оставилъ у потомцитѣ непóмалко спомени по своята умраза и гонения противъ гърцитѣ и гърцкитѣ духовници.

Прѣданието расказва, че селото Факия, както и Къзаклиса, били направени отъ изселенци българе изъ Кюстендилско, дѣто и до днесь сжществували селца съ имената Факия и Къзаклиса; а градѝщата, които личжтъ на върховетѣ *Карва-Сара* до турската граница на югъ отъ Факия и *Саралжкъ* на югъ отъ Ичме, били съградени споредъ сжщото прѣдание отъ чедата на нѣкого си дѣдо Иванъ изъ София, или за споменъ на тѣхъ: отъ имената на дъщеритѣ му *Карва* и *Сара* си е добило името първото градище, а отъ *Сара* и мжжà ѝ, войводата *Лжкъ,* останжло прозвището на второто градище. У събирача, който захваща именно съ това прѣдание за дѣда Ивана, за сина му Гуня и неговата сестра Яна и за другитѣ негови двѣ сестри, то изобилува съ любопитни

характеристики и епизоди, които ние неможемъ да прѣдадеме въ пълнота на своитѣ читатели.

Въ Факия се запомнила отъ *султанъ-Мурадово* врѣме (Мурадъ I) войнишка челядь *„Бѣляне“*, къмъ която теглѣлъ и прочутиятъ деспотъ *Момчилъ,* убитъ около Димотика. Споредъ една пѣсень, която Тодоръ Търнинъ запомнилъ отъ жена си Каля, Момчилъ завѣщалъ на своята сестра *Стоянка* да отмъсти зарадъ неговата смърть на ония, които притѣсняватъ българското население. И наистина троицата нейни синове, *Вълко* и близнацитѣ (еднаци) *Пѣйчо* и *Нико,* се борили съ три дружини противъ Мурада I. Подиръ тежки испитни и несполуки *Вълко „Бѣлянски“,* женenъ за *Дафна* или *Дафинка,* забѣгнжлъ съ челядьта си отъ Факия въ Добруджа (затуй го и наричали отсетнѣ *„Вълко Добруджански“*), основалъ сегашния риболовски пунктъ *Вълково* подъ Килия и умрѣлъ на едно отъ Дунавскитѣ езера *„Богъдапрости“*. Въ неговото забѣгванье ще да е играло роля и убийството на брата му *Пѣйча,* на което той се рѣшилъ поради настояваньето на подирния да се прѣдадѫтъ на турцитѣ. Обаче затова прѣданието неговори положително. Третиятъ братъ *Нико* се прѣдалъ на турцитѣ и билъ признатъ отъ тѣхъ за *„главатарь на войницитѣ“,* съ сборище на поселицата *„Войникътъ“*. Види се, че Никовитѣ отношения къмъ новитѣ завоеватели на Балканския полуостровъ, които покорявали една по друга земитѣ и оставяли въ тѣхъ подчинилитѣ се тѣмъ главатаре съ едни или други правдини, а сѫщо и отношенията на неговитѣ наслѣдници, *синъ* и *внукъ,* сѫ били лоялни и кротки, та затуй въ прѣданието и несѫ се запазили токо-речи никакви бѣлѣжити случки. Срѣщу това то съ толкова поголѣма завзетость расправя за правнука Никовъ *Пѣйчо,* съ прѣкоръ *„Овчарьтъ“*.

Въ пълно спокойствие прѣкаралъ *Пѣйчо* живота си, безъ грижа за бури и вълнения, — що сѫ били толкова рѣдки по врѣмето на *султана Баязида II,* — и прѣдаденъ само на своето ступанство, като имотникъ на голѣми стада овци. Ала случаятъ го извелъ изъ тая ограниченость и го поставилъ въ таково положение, което отново разбудило духа на войницитѣ Бѣляне и породило събития, дѣто тѣхната гордость и енергия се записала въ безбройни варианти на прѣданията. Когато Баязидовътъ синъ *Селимъ,* султановъ

намѣстникъ въ Смедерево, Видинъ и Аладжахисаръ[1]), отишълъ съ война противъ баща си зарадъ прѣстола и подиръ сбивката при Чорлу въ августъ 1511 билъ принуденъ да бѣга за помощь при тъстя си, татарски ханъ въ Кримъ, тогава се случило да налети той върху *Пѣйча Овчарьтъ*, който — споредъ прѣданието — и се помѫчилъ да го изведе скришомъ прѣзъ „*Хасикия*“ — область на истокъ отъ „Равна гора“ до морето — на Черно-море, дѣто на Ченгене-скелеси (у Цинкайзена Ахияло) отплувалъ съ корабитѣ, що го чакали. Не много слѣдъ това Селимъ се върнѫ отъ Кримъ, та завзе цариградския прѣстолъ (1512—1520), и Пѣйчо ходилъ при него, наслаждавалъ се доста врѣме на неговитѣ почести отъ благодарность за оказаната въ нужда и опасность услуга и се върнѫлъ домá си, обдаренъ съ *знаковетѣ* на „*главатарь на войницитѣ*“ и съ подновенитѣ чрѣзъ султанското признание правдини за цѣлия му бѫдещи родъ. Знайно е, че за да води успѣшно своитѣ работи и завоевания на истокъ, въ Азия, воинственият Селимъ I бѣ сключилъ или подновилъ съ съсѣднитѣ си държави и земи въ Европа мирни договори, та не е чудно да е заздравилъ тамъ и вѫтрѣшния миръ на своитѣ владѣния чрѣзъ признанието на извѣстни области или родове съ военни претенции различни права и правдини. Така и отъ Бѣлянския войнишки родъ Пѣйчо Овчарьтъ приелъ отъ него още и като признателность *калпакъ и чанта съ особни бѣлѣзи*, които въ знакъ на свързанитѣ съ тѣхъ правдини имало да минуватъ отъ поколѣние на поколѣние. Правдинитѣ били, че въ Факия управлявалъ оня, който носилъ *калпака* и *чантата*. Той билъ дълженъ да държи винѫги извѣстно число „*войници*“ въ кулитѣ и градúщата, които се редѣли отъ двѣтѣ страни край друма прѣзъ Факия. Пóкъсно тамъ имало и мѣстна поща (мензилхане), която трѣбало да служи и за нужда на царството. Бѣлянинътъ Пѣйчо, именуванъ отъ турцитѣ „*Чанталѫ Пѣйчо*“, водилъ самоуправлението на своето село съ околностьта пакъ така тихо и спокойно, както си живувалъ и прѣди това, та и неговитѣ наслѣдници негли нѣще да сѫ мѣнили бащинитѣ традиции. Затуй и не се помни, кой слѣдъ него е носилъ *калпака* и *чантата*, дори до правнука му *Нико*. Двоица отъ Никовитѣ синове били

[1]) J. W. Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches in Europa, 1854. т. II, стр. 563.

убити отъ турцитѣ (отъ скърбь за тѣхъ умрѣлъ и самъ Нико), а трети, *Пѣйчо* (у турцитѣ *„Дели-Пѣйчо“*), станѫлъ *войвода* и тръгнѫлъ по горитѣ съ чета. *Войнишки ага* станѫлъ Пѣйчовътъ братъ *Стоянъ,* който ходилъ съ войницитѣ на *„Бечъ-мохаребеси“* (1683) и тамъ паднѫлъ въ битката. И тука, между Пѣйча и Стояна, се повторила сѫщата случка, която била раздѣлила пóрано и Вълка Добруджански съ брата му Пѣйча. Когато борцитѣ за една и сѫща идея захванѫтъ да посрѣщатъ неволя, да виждатъ една или друга отъ надѣждитѣ си разбита, отъ мечтитѣ си осуетена, разногласието вѣроломно се въдворява помежду имъ като срѫченъ гость и разнебитя съюза имъ. Стоянъ съвѣтувалъ Дели-Пѣйча да „мирува“, ала подирниятъ прѣдпочелъ безисходното „четуванье“, нежели *покорната* наслада съ автономна власть подъ необузданитѣ завоеватели. Съ Пѣйча заедно се разбѣгали и нѣкои жители отъ „Войника“ и отъ другитѣ села, та заправили послѣ Жеравна, Котелъ, а нáйсетнѣ и Панагюрище.

Слѣдъ смъртьта на *Стояна „Чанталѫ“* останѫла жена му Лава, отъ с. Войникъ, съ сина си *Нико,* отъ когото *калпакътъ и чантата* прѣминѫли у пóголѣмия му синъ *Стояна;* а пóмалкиятъ *Вълко* станѫлъ *ага на „мензилхането“*, основано въ Факия по молба прѣдъ везиря отъ Стояна „Чанталѫ“ прѣди похода за Виена. Вълко построилъ и много стражарници край друма царь-Петровъ, па владѣлъ и надъ цѣлата „Хасикия“. Отъ пакоститѣ, които надмѣннитѣ турци опитвали отъ справедливата защита и успѣшенъ отпоръ отъ страна на Бѣляне, тѣ ги нарекли съ прѣкоръ *„бинъ-белѧ“*, отдѣто и останѫло сетнѣшното прозвище *„Бинбельовци“*.

По него врѣме Турция имала война съ Русия. То е била „сѣверната война“, въ оная нейна часть, която се развила подиръ похода на руситѣ на Прутъ (1711). Вълковътъ синъ *Маринчо* билъ съ войницитѣ въ Бесарабия за да стои противъ шведитѣ, а турцитѣ правили въ Хасикия толкова много пакости, че Бинбельовци изгубили вече всѣка мощь да имъ се опиратъ. Поради това тѣ нагласили хъшове да трѣбѭтъ турцитѣ[1]). Тогазъ именно върлували прочутитѣ войводи *Атмаджа* и *Страхилъ,* а отъ Факия се прочули

[1]) Петръ Велики за да може пóуспѣшно да дѣйствува противъ Турция, бѣше разпратилъ въ нея хора да побунѭтъ тамошното християнско население.

родоветѣ *Джибриловци* (стискали турцитѣ като „джибри“) и *Палжеговци* (палили). Наймалкиятъ синъ Вълковъ, *Пѣйчо „Шейтанътъ“*, който билъ страпчивъ отъ сипаница, лисъ, смѣлъ яздачъ и искусенъ войникъ, се заженилъ за *Стоянка Джибриловска;* ала трѣбало да чака завръщаньето на поголѣмия си братъ, който да отбули невѣстата. Между туй Маринчо се опжтилъ отъ похода си назадъ и билъ натоваренъ да води плѣнения въ Бендеръ Карла XII шведски до Димотика. Вълко и Стоянъ излѣзли да посрѣщатъ Маринча чакъ кждѣ Карабунаръ, и́ тамъ съ особно очудванье и почитъ приели високия гость, който въ крайно задоволение отъ снажнитѣ имъ тѣла, личенъ погледъ и войнишки похвати прпелъ да ги нарича — както и Маринча — свои *„балкански рогачи“*. Кога стигнжли въ Факия, Карлъ погостувалъ у Бинбельовци и присжтствувалъ тъкмо на обреда за хвърлянье булото на Пѣйчовата невѣста, което станжло прѣзъ февруарий 1713 г. На вечерята слѣдъ това Карла дарили съ два хата и съ домашни ржкодѣлни нѣща, а самъ той далъ на отбуленета невѣста нанизъ „като на графиня“. Прѣди да тръгне за Димотика нему се прѣдставила всичката Бинбельовска челядь, на брой 43 души дребно и едро. А „рогачътъ“ Маринчо, който придружавалъ Карла до послѣдния градъ, добилъ награда *синя лента прѣзъ рамо.* Наскоро подиръ това умрѣлъ Стоянъ, и *чантата съ калпака* прѣминжли у сина му *Маринчо „Палабуюкъ“*.

Пѣйчо Шейтанътъ като билъ главатарь на хъшоветѣ, водилъ понѣкога съ себе си прѣдрѣшена и *„хубавата“ Стоянка,* обична своя братаница, дъщеря на *Нико „кроткия“*. Еднжжъ той наумилъ да убие заимина отъ „Кара-кютюкъ“ Али-бей, отъ когото българетѣ испатили много неправди. Тржгнжла съ него и Стоянка, ала изъ пжтя се наранила и умрѣла. Вълко Бинбеля и́ поставилъ надгробна плоча съ надписъ (†1729) и съ образа на двѣ сабли по странитѣ.[1])

Бинбельовци често споменували Вълка Добруджански и тъкмѣли кога-да-е да иджтъ да навѣстжтъ неговитѣ потомци, свои роднини, па пжтемъ да заминжтъ и у *„Момовци“*

---

[1]) Надгробнитѣ плочи, които събирачътъ издирилъ въ Бинбельовската гробница и другадѣ по сградитѣ въ Факия, сж исписани всички въ ржкописа му. Буквитѣ на тѣхнитѣ надписи сж гръцки, а годинитѣ сж бѣлѣзани съ арабски цифри. Събирачътъ се е погрижилъ да се прибержтъ всички тия плочи (на брой осемъ) въ църквата на Факия, дѣто и сега се пазжтъ.

въ Прѣславъ, които имъ били братовчеди по майка. Още кога отивалъ Маринчо Вълковъ за Бесарабия, баща му поржчалъ да намине на връщанье въ Вълково и да распита за Вълка Добруджански. Ала то немогло да се извърши поради непрѣдвижданата мисия, съ която билъ задлъженъ Маринчо отъ Бендеръ до Димотика. Тепърва слѣдъ смъртьта на Стоянка се сговорили Маринчо и Пѣйчо да иджтъ у Моловци въ Прѣславъ и били вече тръгнжли на пжть, ала по болесть Маринчо трѣбало да изостане. Отишълъ самъ Пѣйчо Шейтанътъ и на деветнайсетия день се върнжлъ дори отъ Вълково прѣзъ Прѣславъ. Подирѣ настанжла и смъртьта на Вълка (†1729), когото закопали при Стоянка.

До главатарството на *Маринча Палабуюкъ* надъ войницитѣ въ Факия, тоя „градъ" билъ по нѣкои причини свапенъ отъ турцитѣ на „село"; а Маринчо слѣдъ дълги ходатайства пакъ сполучилъ да стане Факия градъ. Три години подиръ Вълковата смърть на Маринча се случило да ходи на сватба въ *Тагаръ-кьой;* а на връщанье отъ тамъ го застигнжла смърть — както казвалъ Стойо Дерменджи — отъ бикъ (1732). Стойо виждалъ и надгробната плоча на Маринча, та по него расказъ е тя начъртана и у нашия събирачъ. Върху нея личилъ Маринчо на конь, съ калпакъ и чанта, обутъ съ ботуши, които Бинбельовци захванжли да носжтъ отъ врѣмето на Карлова плѣнъ; задъ яздача се виждалъ на плочата бикъ.

Маринчо *Стояновъ* Палабуюкъ билъ бездѣткинъ, та жена му взела за храненица едно момиче *Мира.* Поради това слѣдъ неговата смърть *калпакътъ* и *чантата* минжли у братовчеда му *Маринчо Вълковъ,* нареченъ *„страшни" („Сарнъ-Маринчо").* Въ негово врѣме се явяватъ кърджалиитѣ, съ които прѣзъ отсжтствието на Маринча Страшни на война[1]) жестоко се расправялъ братъ му Пѣйчо Шейтанътъ съ четитѣ на Джибриловци, Палжеговци и Згурьовци. Откакъ се завърнжлъ отъ походъ, населението му изложило дълги оплаквания отъ кърджалийскитѣ обири и разбойства, зарадъ което Маринчо заповѣдалъ да се обяви, какво всѣко село да се варди отъ разбойницитѣ самó, защото инъкъ ще бжде наказвано за случкитѣ на обири и убийства въ своята мерá.

[1]) Това е войната на Русия и Австрия противъ Турция до Бѣлградския миръ (1737-1739). У събирача сж означени годинитѣ 1735-1739.

Турцитѣ много пѫти идѣли да му се оплакватъ отъ Пѣйчовитѣ пакости и отъ нападаньята на другаритѣ му, войводи на чети; ала Маринчо все си намиралъ работа и нѣмалъ врѣме да ги изслушва. Отъ жена си *Дафна* (†1783 г., 14 септ.) Маринчо ималъ синъ *Стоянъ*, когото заедно съ *Мира Палабуюкъ-Маринчова* далъ на учение въ Цариградъ. Отъ тамъ произлѣзълъ и неговътъ прѣкоръ *„Моллата“*. Пѣйчо Шейтанътъ много се надѣялъ на Стояна, съ когото при всѣко негово завръщанье отъ Цариградъ домà се съвѣтвалъ и приказвалъ, какъ ще вдигнѫтъ възстание противъ „разбърканото“ Турско. Обаче надѣждитѣ му безвъзвратно се пръснѫли, когато на 1761 г. умрѣлъ *Стоянъ*. Отъ скърбь за изгубяньето на сина си, както и отъ смъртьта на другата си възпитаница *Мира* († 1759, по надписъ на плоча), паднѫлъ боленъ и *Маринчо Стряшни*, та на слѣдната година се и поминѫлъ (1762). Отъ Стояна и жена му *Стоя* останѫла само *Дафинка* (испослѣ *Дафна Стоянова Тюрюди-Маринчовица*, расказувачка), понеже момчето *Маринчо* било се поминѫло пóрано.

Около това врѣме се явили въ Равна-Гора втори кърджалии: Тагаркьоскиятъ ага, и др. деребейовци. Тѣ подържали и други „хайдути“. Много челяди напуснѫли селото Войникъ, та се пръснѫли по Котелъ, Жеравна, Сопотъ, и пó-голѣмата часть въ Панагюрище. *Пѣйчо Шайтанътъ*, у когото минѫли *калпакътъ и чантата* слѣдъ Маринча Страшни (но безъ да приеме да ги носи), мъстѣлъ колкото можалъ. По оплакваньето на едно момче, *Гьорги Дарди* (което ще срѣщнеме и пóнататъкъ), той изварди лъ и убилъ 12 души турци, които отивали изъ Дели-Орманъ за Мека прѣзъ Факия. Въ Тагаръ-кьой се извършилъ обиръ на пощата и билъ убитъ пощарьтъ: Пѣйчо заповѣдалъ на кърсердара да запали селото. Кърджалийскитѣ разбойства още пóвече се умножили, когато за войната съ руситѣ, що бѣхѫ навлѣзли вече въ Турско (1773—1774), всичко изъ Цариградъ минувало прѣзъ Факия. По различни мѣста се появили и български чети да трепѭтъ и обиратъ турцитѣ: въ Сливенъ се разгласилъ *Стоянъ войвода*[1]), въ Срѣдна-Гора *Гълѫбъ войвода*. И самъ Пѣйчо

[1]) Може да е сѫщиятъ съ *„Инджето“ („Индже Стоянъ“)*, комуто тепърва пóкъсно останѫлъ тоя прѣкоръ.

образувалъ чета, па подканялъ и Джибриловци, Згурьовци и Палжеговци да се вдигнжтъ противъ Турция. Ала отъ тѣхъ никой несклонялъ на плана му. Останжлъ безъ помощьта поне на едного отъ своитѣ, а слѣдъ смъртьта и на брата си, *Нико Кроткия* († 1775, дек. 28), останжлъ единъ отъ рода си, Пѣйчо продължавалъ да се бори съ размирницитѣ до своята смърть (1781), като омжжилъ прѣди това и *Дафна Стоянова* (20 годишна мома) за *Маринча Кехая Згурьовъ Тюрюдията.*

Отъ тукъ нататъкъ Бинбельовскиятъ родъ ако и да продължава пакъ своята власть надъ Равна-Гора, ала вече не е въ състояние да се бори съ буйния поривъ на обстоятелствата, които къмъ края на минжлия вѣкъ прѣвърнжхж цѣлата Османска държава въ дрипель отъ непокорни спахии и султани и въ котило на всѣкакви обири, насилия и убийства. Историята на Бинбельовци изгънѣва полека-лека и се прѣлива въ общата борба на българското население противъ спахилъка и кърджалиитѣ. Прѣданията ги поставятъ вече редомъ съ различни български войводи, които ржководжтъ отъ врѣме на врѣме народното движение. Въ тия сговори за отпоръ срѣщу кърджалиитѣ и отмъщение на турцитѣ, въ тия кроежи на планове за събарянье турското господарство и дѣйствия за прѣмахванье злосторцитѣ спахии и султани, — сговори, кроежи и дѣйствия, за които у събирача има великъ запасъ подробности, — въ тѣхъ се заплита и послѣдниятъ Бинбеля, *Вълко Шейтанъ-Пѣйчовъ,* и съ своя край залича наслѣдството на *калпака и чантата* и на всичкитѣ свързани съ тѣхъ правдини. Цѣлата родословна таблица на *Бинбельовци* може да се прѣдстави въ слѣдния видъ:

1356—1361
(врѣмето на *Мурада I*)

Войвода *Момчилъ* (†около Димотика) —— *Стоянка*, сестра

Войнишки Родъ **Бѣляне**

Нико (признатъ главатарь на войницитѣ)	**Пѣйчо** (убитъ отъ Вълка; съмнително)	**Вълко** (забѣгнжлъ въ „Добруджа“, — „Добруджански“; жена Дафна)	по пѣсень

по прѣдание, по бѣлѣзитѣ на калпака и чантата.

....О....
си | нъ

....О....
си нъ

*

(синъ)

Пѣйчо *„Овчарьтъ“*
(приелъ отъ *Селима I* [1512—1520] *калпакъ* и *чанта*, — главатарь на войницитѣ).

....О ...
синъ
....О ...
синъ

Нико, наслѣдилъ калпака и чантата.

} така се запомнило.

(синъ) †. (синъ) †.
избити

Стоянъ
(станжлъ *войнишки ага*, — *„Стоянъ Чанталж“*. Ходилъ на „Бечъ-мохаребеси“ [1683]. — Жена *Лава* отъ с. Войникъ).

Пѣйчо, войвода *(Дели Пейчо)*
(тръгнжлъ изъ горитѣ съ чета)
(синъ) †. (синъ) †.

Нико
(жена Лава)

Вълко
[балкански царь-Карлови „рогачи“]
(ага на мензилханeто, † 1729)

Стоянъ
(наслѣдилъ *калпака и чантата*)

Нико, *„Кроткиятъ“*. († 1775, дек. 28)
Вълко. ..♀.. †.
Стоянка, „Хубава“. ..♀.. †.

Пѣйчо, *„Пейтанътъ“*.
(жена Стоянка Джибриловска, † 1729; подирь Сарпъ-Маринча наслѣдилъ *калпака* и *чантата;* † 1781)

Стоянка (Пейчовица) († 1775, май 14)
Вълко († 1831)
Милка. Лава. Рада. Стоянка. Пѣйчо.

Маринчо, *„Страшни“*
(ходилъ противъ Шведитѣ, водилъ Карла XII плѣнникъ до Одринъ; даренъ съ лента прѣзъ рамо; слѣдъ Маринча Стояновъ наслѣдилъ *калпака* и *чантата;* ходилъ на война между 1735—39. „Сарпъ Маринчо“, † 1762; жена Дафна, † 1783, септ. 14).

Стоянъ, *„Моллата“*.
(† 1761; жена *Стоя*)

Маринчо †. **Дафинка** (испослѣ Дафна Стоянова Тюрюди Маринчовица; на 20 години женена отъ Пѣйча за Маринча Згурьовъ, 1781.

Маринчо, *„Палабуюкъ“*
(наслѣдилъ *калпака* и *чантата* † 1732).
Мира (храненица, † 1759).

Стоянъ.
(на 1810 билъ 10 годишенъ)
Илия. Спасъ. Нико.

Каля
(на 1820 г. имала 16—20 год; † въ 1848; мжжъ *Тодоръ Димовъ Търнинъ*).

..О.. *Велика. Василъ. Маринъ. Търна.*

Стефанъ
(*Караджа*, роденъ 11 май 1840 г.).

Сроднитѣ съ *Бинбельовци* родове чрѣзъ женитбитѣ на *Дафинка Молла-Стоянова* и *Каля Тюрюди-Маринчова* сѫ *Згурьовци* отъ Факия и *Узуновци* отъ Ичме.

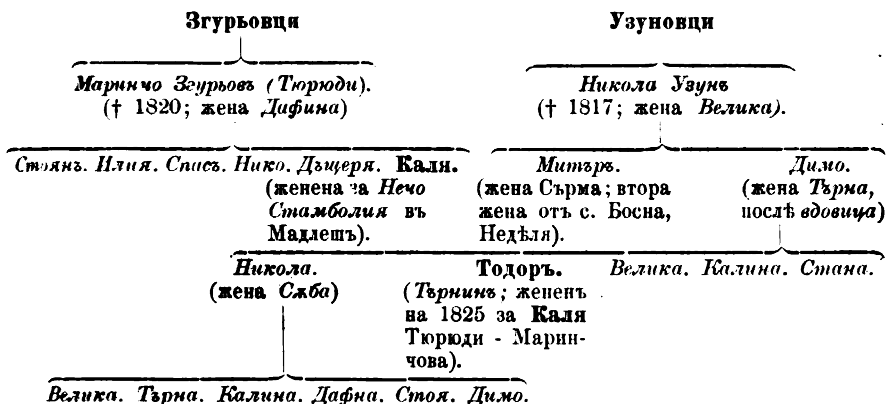

Както се види отъ таблицата за Бинбельовци, *калпакътъ* и *чантата* минуватъ слѣдъ смъртьта на Пѣйча Шейтанътъ у сина му *Вълко*. Тогава се билъ вдигнѫлъ въ Хасекийското село Кара-Евренъ нѣкой си спахия *Юмеръ Дразътъ*, подобно на *Пазваноглу* въ Видинъ, *Токакчиията* въ Одринъ, *Кушанджи Али* около Свищовъ, *Трестениклиоглу* около Русе, *Имамоглу* около Провадия, *Тепеденли* отъ Янина и др.; въ сѫщото врѣме нахлули около Равна-гора кърджалии подъ главатарството на *Кара-Фейзи*. Понеже Вълко билъ скаранъ съ Джибриловци и Палжеговци, та нѣможалъ да се надѣе отъ тѣхъ за никакво съдѣйствие, а противъ злочинствата на кърджалиитѣ нерачаль да истѫпи и Юмеръ Дразътъ, ако и да билъ приятель на Пѣйча Шейтана, той неутърпѣлъ вече да гледа себе си и своитѣ постоянно въ унижение и подъ насилие, и затуй се оттеглилъ отъ Факия къмъ Ямболъ, а отъ тамъ къмъ морето, на сегашното мѣсто Ченгене-скеле, дѣто стекълъ голѣми богатства. Пóкъсно Вълко затѫжилъ да се върне въ Ичме, защото морскитѣ лазове му правили доста много пакости. Пѫтуванието до тамъ той намислилъ да употрѣби и за друга една цѣль, — да се посъвѣтва съ *дѣда Никола Узунъ* за образуванье и отъ българетѣ своя държава, каквито имали вече Пазваноглу, Кушанджи Али, Трестенекли Байрактаръ, Гяуръ Имамъ, Кара-Фейзи, Юмеръ Дразътъ и др. при султана Селимъ III (1789—1807). Подъ прѣдлогъ за лѣкуванье въ

банитѣ на Ичме и „Крастави-кладенецъ“ (св. Илия) Вълко взелъ и Маринча Кехая Згурьовъ отъ Факия. Дѣдо Никола одобрилъ Вълкова планъ, ала вмѣсто него прѣдварително прѣдложилъ да се подѣйствува, каквото да се отдѣлѭтъ българскитѣ войводи отъ своитѣ турски главатаре, а тия подирнитѣ да се вкаратъ помежду си въ война, та сами чрѣзъ своето унищожение да улеснѭтъ на българетѣ работата, която инъкъ при политическото положение на турцитѣ, що би се лесно съединили заедно и прѣдставили на султана защитници на държавата му противъ раята, винѫги би била въ прѣмеждия. Като се приело това прѣдложение, Маринчо Згурьовъ и *Митъръ Дѣдо-Николовъ* ходили въ Ямболъ и Сливенъ за да прѣговарятъ по него съ познатитѣ свои български войводи. Митъръ билъ приятель съ *Кара-Колю Умарчалията,* другарь на *Инджe-Стояна.* Кара-Колю веднага склонилъ на дѣдо-Николова планъ, откакъ приели да се удари найнапрѣдъ на Юмеръ-Драва въ Кара-Евренъ съ помощьта на кърджалиитѣ. Останѫло да се обади на Инджe-Стояна. На обратния пѫть за Ичме Митъръ и Маринчо се срѣщнѫли съ него на *„Башъ Чардакъ,“* дѣто се намѣрилъ и Добри-войвода. Рѣшили да разбиѭтъ Кара-Евренъ, да разбиѭтъ богатитѣ гърцки села и търговци, за да се сдобиѭтъ съ потрѣбнитѣ срѣдства, ала да се прѣдпазватъ отъ кърджалиитѣ да не би да осѣтѭтъ плана имъ. Прѣдводитель въ дѣйствията да бѫде Инджe-Стоянъ, а Кара-Колю и Добри помощници.

Инджe-Стоянъ ималъ за свой господарь ***Кара-Фейзи.*** За да се осѫществи планътъ, трѣбало да се смрази Кара-Фейзи съ Юмеръ Драва и да си отворѭтъ война. Инджe-Стоянъ се наелъ да извърши това, а Вълко се натоварилъ да отстрани отъ Кара-Евренъ *Моню-войвода,* който билъ единъ отъ добритѣ и искусни помагачи и защитници на Драва. Върху Маринча Кехая останѫла длъжность да иде и ислушва по́мислитѣ на околнитѣ аги и да обажда на съзаклетницитѣ. Тоя заговоръ, който е описанъ съ голѣми подробности у събирача, станѫлъ въ юлий на 1802 г.

Вълко се върнѫлъ у дома́ си, прѣселилъ се съ богатствата си въ Сизополь и *Аниколи* (св. Никола) и ходилъ съ дарове у Драва въ Кара-Евренъ. Моню войвода, който при-

чаквалъ султанитѣ отъ *Пазарджикъ* и *Дилжилери*[1]) на *Маца* за да имъ отмъсти, че сѫ осквернили въ негово отсѫствие кѫщата му съ бесчестие, ималъ вече на мисъль подиръ тази расправия да се съедини съ Индже-Стояна. Между кърджалиитѣ и Кара-Евренци била подбудена малка свада за прѣдѣли, ала резултатътъ ѝ небилъ отъ значение за българскитѣ съзаклетници. Индже-Стоянъ все ненамиралъ претекстъ за да скара Кара-Фейзи съ Драза: непослужилъ за това и обирътъ на богатата гърцка поселица *Едига* (Кючукъ Стамболъ), що лежала въ землището на Драза. Еднѫжъ кърджалиитѣ уловили отъ лагеря си въ *Башатлии* (на с.-и. отъ Къзълагачъ) двѣ попски момичета, съ които се отнесли необуздано и съ подигравки. Тъкмо тогава достигнѫлъ отъ Ичме Добри войвода и тръгнѫлъ да обади за видѣното на Индже-Стояна въ *Инджеклии* (на сѣверъ отъ Башатлии). Стоянъ дошълъ, застанѫлъ на страна отъ лагеря и пратилъ телали за да викатъ, че се дѣли отъ Кара-Фейзи: който желае да бѫде съ подирния, да остане въ Башатлии, а който не, да се прибира въ *Юсуфларъ*. Кара-Фейзи него врѣме обсаждалъ „*Каргона*“, една отъ махалитѣ на Ямболъ. Щомъ се извѣстилъ, че всички кърджалии тръгнѫли съ Индже-Стояна, той напустнѫлъ обсадата и побързалъ за Юсуфларъ, дѣто откакъ били побити на колъ прѣстѫпницитѣ спрѣмо дѣвойкитѣ, между него и слугата му, Индже-Стояна, станѫлъ уговоръ, споредъ който подирниятъ ако и да остаялъ пакъ съюзникъ на Кара-Фейзи, приелъ името ***Войвода на българскитѣ кърджалии,*** признато и отъ кърджалийския ага, и нему имало да се прѣдаватъ и всички роби *българе*. Отъ тогава (1802) Стоянъ Инджето, наричанъ вече само *Индже-войвода,* се прочулъ като защитникъ на българското население въ своята „държава“ и у съсѣднитѣ кърджалийски главатаре. Приказва се, че на *Инджели-баиръ,* тъкмо на югъ отъ селото Ахлатлии била окачена *люлката* на Инджето. При една обиколка на своята държава той зачулъ въ *Чакърлии,* какъ момитѣ му пѣѭтъ пѣсень. Като минѫлъ прѣзъ нивитѣ, оставилъ върху всѣкой снопъ по листъ, и на него жълтица, па се скрилъ да чака сутринната жетваркитѣ. Оплашени отъ това тѣ потеглили назадъ, ала той ги задържалъ и порѫчалъ да му струватъ

[1]) Села на сѣверо-западъ отъ Каваклии (отъ дѣсната страна на Тунджа).

всѣкога вѣсть за каква и да било своя неволя.[1]) Инджето трѣбало да пази справедливость и към влиятелнитѣ турци отъ своята държава, защото съ това той усилялъ изгледитѣ за сполука на великия планъ на съзаклетницитѣ. Въ сѫщия интересъ и дѣдо Никола Узунътъ, който притежавалъ бератъ да носи червени и желти папуци, сполучилъ съ влиянието си прѣдъ пашата въ Одринъ, дѣто ходилъ на послушки, да отърве отъ бѣсило (при вѣхтия сарай) *Аали Чорбаджиоглу* отъ Юсуфларъ.

Обаче врѣмето минувало, Кара-Фейзи продължавалъ да обсажда и *Ямболъ*, и *Пандаклии* (надолу по Тунджа), а Инджето още неулучвалъ съ прѣдметъ да го посвади съ Драза. Случай се прѣдставялъ съ отмъщението на Моня, понеже враговетѣ му, султанитѣ, били Дразови роднини. Затуй се испратилъ въ Маца и Кара-Кольо, та заедно съ Моня улавятъ петь султана и ги каратъ на *Бакаджикъ* при Инджето, прѣзъ *Яузъ-дере, Хамбарлии, Дюкменъ;* ала прѣди да стигнѫтъ до войводата, пратеникъ отъ него обявилъ, да се „освободѭтъ“ по „Шейтанъ-Пѣйчовъ начинъ“. Така тѣ били съсѣчени при *Саранли Ени-кьой*, по настояванье отъ Вълка, който придумалъ за това Инджето. Юмеръ Дразътъ се оплакалъ на Кара-Фейзи, като посочвалъ дори на Инджето, че „знае“ за убийството и за убийцата Моню (— той се криялъ у дѣда Никола въ Ичме —), ала Инджето отричалъ. Още се плакалъ Дразътъ, че на Кара-Фейзи българскиятъ войвода на кърджалиитѣ навлѣзълъ въ неговитѣ владѣния въ Равна-Гора до Саралѫкъ и до Боялъцитѣ. Кара-Фейзи потвърдявалъ прѣдъ Инджето, какъ иска миръ съ Юмера; ала Инджето отказвалъ да отстѫпи и съ главата си завзетитѣ мѣста. Тия мудни и безъ значение постѫпки на Инджето изваждали изъ търпѣние Вълка Бинбельовски, който много му натяквалъ за това. Наскоро се очаквала вече война между Турция и Русия. а тѣ още несѫ подготвили работата за да постигнѫтъ своята задача. Поради това Вълко се рѣшилъ самъ на една хитрость, чрѣзъ която поскоро да се докара катастрофата на Кара-Евренъ.

[1]) Споредъ прѣданието тая постѫпка на Инджето се дължи на хитростьта на дѣда Никола Узуни. За да привърже нѣкко чувството на Инджето къмъ интереса на българетѣ, Никола Узунъ накаралъ момитѣ да му измислѭтъ пѣсень, въ която да го хвалѭтъ като български защитникъ. Тази именно пѣсень зачулъ сега Инджето въ нивитѣ, и отъ него день той рѣшително се обявилъ на страната на българетѣ.

Въ държавитѣ на Юмера, както и на Кара-Фейзи, владѣяли мжки и бѣсило, въ противоположность на българскитѣ кърджалии, които бранили нещастнитѣ и имъ помагали дори съ пари; — а то много наклонило къмъ тѣхъ населението. Вълко отива при Юмера съ прѣдложение да се направи на Кара-Евренъ „твърдѣль“ за отбрана противъ нападенията на кърджалиитѣ и поима самъ да испълни приетото прѣдложение. Неговата цѣль била, да построи една кула съ единъ само изходъ, па откакъ се уплетжтъ въ бой Кара-Фейзи и Юмеръ, а Инджето съ другитѣ български войводи да обърне оржжието срѣщу Кара-Фейзи. Подирь обясненията между Кара-Фейзи и Юмера за убийството на Пазарджишкитѣ и Дилжилерскитѣ султани, първиятъ уговарялъ Драва да потрае още за своето удовлетворение докждъ той се върне отъ Котелъ, кждѣто отивалъ на плѣнъ. Сжщото подържалъ прѣдъ Юмера и Вълко, като гледалъ едничко да спечели врѣме за да довърши кулата. Въ лагеря на кърджалиитѣ били се набрали вече отъ половината нагорѣ българе, а въ Юмерова лагерь ставали пóвече и пóвече насилия. За кулата Вълко нареждалъ тежки ангарии съ заплаха и мжчения. Негодуванието противъ Юмера растѣло до побуняние. Тогава Умарчалията Кара-Колю въ споразумѣние съ Инджето извожда изъ Саралъкъ ужъ на расходка двама роднини на Кара-Фейзи, субаши и отколѣшни приятели на Инджето, убива ги и тѣлата имъ поржчва да хвърлжтъ между Мадлешъ и Коджа-букъ[1]), наблизу до Кара-Евренъ, въ територията на Юмера Дразътъ. Инджето налѣга у подирния за удовлетворение, напада селата и жали дълбоко за субашитѣ прѣдъ Кара-Фейзи, който билъ слѣзълъ вече въ Саралъкъ. Двоицата опрѣдѣлятъ да искатъ отъ Юмера откупъ за убититѣ и задлъжение да събори кулата на Кара-Евренъ. Обаче Вълко, нейниятъ началникъ, никакъ несклонялъ на тия искания, дори и прѣко молбитѣ на Юмерица, българка отъ Мадлешъ. Той събралъ „военни съвѣтъ“ на „*Кайнарскитѣ чаири*“, дѣто три дни чакалъ да дойде и Юмеръ, безъ да могжтъ да се съгласжтъ върху исканията на обидения Кара-Фейзи. Между туй Инджето ударилъ вече откъмъ „*Мадлешъ*“ и „*Текендже*“, а Кара-Фейзи пратилъ въ кулата за послѣденъ пжть условията

[1]) Тамъ се показва и сега на единъ върхъ, нареченъ „*Субашки*“.

за удовлетворение (ултиматумъ). Битката се почнѫла на 20 юлий 1810 г.

За да не се открие измамата на Вълка когато настане минута да се разбие Кара-Евренъ, той се отстранилъ въ Сизополь подъ прѣдлогъ на болесть. Кара-Фейзи ималъ да чака още отговоръ на своитѣ условия до 21 юлий, за който день се била спрѣла битката зарадъ нѣкакви обсадни приготовления. Именно това врѣме трѣбало да избере Инджето за да нападне на Кара-Фейзи, понеже за кулата било уречено вече да се запали прѣзъ нощьта. Обаче и тука Инджето непоказалъ нито устойчивость за осѫществението на една мисъль, нито рѣшителность да се впусне съ кърджалиитѣ си върху Кара-Фейзи, който въ жалость надъ неприятелствата между него и Юмера безгрижно очаквалъ въ лагеря благоприятна вѣсть отъ подирния за бескръвно изравнение на свадата. Въ надѣжда, че планътъ е вече извършенъ както било уговорено, Вълко стигнѫлъ въ сѫдбоносната нощь отъ Сизополь въ Кара-Евренъ; ала вмѣсто да види Кара-Фейзи и дружината му унищожени, той останѫлъ самъ свидѣтель на буйния пожаръ на кулата, запалена съ катранъ въ кола, наредени прѣдъ вратата ѝ, свидѣтель на жестоката смърть на обсаденитѣ въ неѭ и отчаенъ слушатель на раздирателнитѣ викове и писъци на тия, що успѣвали да искачатъ изъ вѫтрѣ за прѣдаванье и да се спасяватъ на чергитѣ, които имъ простирали кърджалиитѣ. Напразно Юмерица давала сега и откупа: огъня немогли вече да угаснѫтъ. Кара-Фейзи натяквалъ на Инджето, че въ лагеря му свободно се расхожда убийцата на султанитѣ Моню; а Юмеръ като гледалъ и прѣдишния день, какъ неговитѣ неприятели сѫ все българе (и Кара-Фейзи билъ *потурнакъ*), помислилъ, че то ще да е общо въстание на българската рая противъ царщината; и поскоро пратилъ да извѣстнѫтъ въ Цариградъ, че въ лицето на Кара-Фейзи се явилъ втори Кара-Гьорги[1]). Вълко билъ до толкова поразенъ отъ станѫлото, че паднѫлъ въ несвѣсть: едва го привдигнѫли съ вода! Той изгубилъ вече вѣра въ нѣкоя

[1]) Кара-Гьорги се смѣташе отъ турскитѣ спахии въ сръбскитѣ земи за главенъ бунтовникъ на населението въ неговото оплакванье отъ тѣхъ до султана въ Цариградъ подиръ убийството на везиря Хаджи-Мустаи паша въ Бѣлградъ (1801). На 1804 и 1805 г. Кара-Гьорги, прогласенъ отъ народа за вождь на въстаницитѣ, очисти Сърбия отъ турци чакъ до Бѣлградъ, който бѣше яко укрѣпенъ.

сполука при такива условия, и откакъ посъвѣтувалъ още еднѫжъ Инджето, да се прѣдпазва отъ сега нататъкъ отъ Кара-Фейзи, заминѫлъ си съ разбитъ духъ за Сизополь.

Така се струполило едно отъ пóедритѣ прѣдприятия на *български войводи* отъ Равна-Гора и тъй пропаднѫли мечтитѣ на послѣдния Бѣлянинъ да въстанови нѣкогашната власть на прѣдка си Момчила! Подирь караевренската катастрофа, за която въ цѣлата околина и днесь още живѣѭтъ толкова любопитни и плачевни спомени у мѣстното население, популярниятъ български кърджалия Инджето се отдѣлилъ съвсѣмъ отъ Кара-Фейзи, па заедно съ Кара-Колю и *Вълчанъ войвода* се расположилъ на Бѣла-рѣка, отдѣто 3-4 пѫти ходили на Кара-Евренъ и раздавали помощь на пострадалитѣ въ пожара. А Кара-Фейзи като съгледалъ, че на страната на Инджето отишли пóвечето и пòдобри момци, българе, помаци и арнаути, оттеглилъ се отъ *Алмалии,* дѣто станѫла раздѣлата, пòнадалече между *Оджа-кьой* и *Вайсалъ.* Слѣдъ богородични заговѣзни Инджето и другитѣ му другари-войводи заминѫли къмъ Долния Балканъ. Тамъ били извѣстéни, че срѣщу тѣхъ се вдигнѫли войски отъ Цариградъ, па идѣлъ съ подирнитѣ и Кара-Фейзи, и други още сили откъмъ Камчия. Инджето се вмъкнѫлъ въ Едига, побилъ срѣдь селото байряка и искалъ откупъ за ония свои 28 момчета, които били избити при първия обиръ на Едига. Съ приетия откупъ обдарилъ дружината и ѭ распуснѫлъ; послѣ се отдѣлилъ и отъ Кара-Коля и Вълчана, които отишли къмъ *Ескипулосъ* и *Кованъ-Кая,* а самъ съ нѣколко пóизбрани момъка тръгнѫлъ къмъ Кара-Евренъ и се укрилъ у Маринча Кехая Згурьовъ, който живѣялъ тогази въ турското село *Ала-гьонъ.* Отъ паритѣ, що далъ Инджето и на обѣднѣлия до крайность Маринча за отхрана на дѣцата, тоя подирниятъ станѫлъ богатъ, накупилъ стада и взелъ прѣкоръ „Тюрюди Маринчо“. До Факия и сега личѫтъ *„Тюрюдьовитѣ тумби“.* Сина си *Стояна,* който ималъ тогава 10 години, далъ на учение въ селото Ескипулосъ. Инджето прѣкаралъ зимата кога въ Алагьонъ, кога у Вълкови въ Ченгене-Скеле. Турцитѣ се плачали отъ неволята, що имали отъ кърджалиитѣ, които го дирили, а исказвали всѣкога благодарность отъ него. Найсетнѣ тая потеря отъ кърджалии се разотишла, а други нападнѫли Кара-Фейзи. Инджето

пакъ захванжлъ да се расхожда тждѣва; ала като се наканилъ еднжжъ да иде на св. Троица въ Урумъ-кьой, убило го едно свинарче. Кара-Кольо и Добри ходили още 4-5 год. До Инджеклии, на „*Николчовъ-кайракъ*". тѣ се били съ едного султана, па сполучили да избѣгатъ покрай „*Краль-мезаръ*".

Като станжлъ въ Месемврия аянинъ *Мемишъ-аа*, Юмеръ-Дразовъ синъ, Вълко се погрижилъ да се махне нѣйдѣ понастарана отъ очитѣ му, та се прѣселилъ пакъ обратно въ Факия. Герги Дарди, за чиято защита Пѣйчо Шейтанътъ бѣше погубилъ 12 души турски ходжи, открилъ Мемишу поведението на Вълка по въстанието на Инджето при Кара-Евренъ. За Вълкова пакость настанжла тогава и „завѣрата". Мемишъ-аа казнилъ вече 34 души, та се канѣлъ и за Маринча и Вълка. Обаче Вълко сумѣлъ да въспре турчина отъ негова помисълъ, като се обявилъ чрѣзъ калпака и чантата лице, обдарено съ правдини отъ султанитѣ въ Цариградъ. Между туй той дирѣлъ начинъ да прѣмахне Гергя Дарди. По негово настояванье послѣдниятъ билъ обѣсенъ, набѣденъ за едно убийство въ Кара-бунаръ. На югъ отъ Факия, въ бостанитѣ на лѣвия брѣгъ на рѣчката отъ Къзаклиса, стои до днесь „гробътъ на дѣдо Дарди" († 1817) Срѣщу Маринча Тюрюди си мъстилъ и слугата му съ двоекратенъ пожаръ. Испаднжлъ пакъ въ бѣдность, Маринчо се прѣселилъ въ Мадлешъ, а Стояна взелъ отъ учение, та го далъ овчаринъ у *Чалъкъ-Ивана* въ Мешелии. Слѣдъ смъртьта му (1820) Дафна Стоянова, негова жена, минжла въ Факия, а послѣ, по поканата на Митра дѣдо-Николовъ, се прѣселила въ Ичме (1821). Тамъ за дъщеря ѝ *Каля* се женилъ *Тодоръ Димовъ Търнинъ*, братанецъ на Митра.

Стоянъ Маринчовъ. по наука отъ Митра Николовъ, извардилъ на 1826 г. съ *Вълка Чалъковъ* и зетя си Тодора Търнинъ на Тунджа нѣкого си „светогорски калугера Никифоросъ" (по истина — учительтъ Стояновъ отъ Ескипулосъ), родомъ отъ Сливенъ, който подъ видъ на побожни исповѣди распитвалъ за бунтовнитѣ и прѣстжпни дѣла на дѣйцитѣ по Равна Гора, и тамъ го убили (убилъ го Митъръ). Отъ тогава Стоянъ става *войвода* и носи прѣкора *Бинбеля*. Прѣди зачалото на руско-турската война въ 1828—1829 прѣзъ Ичме минжли паши, та взели за писарь попа отъ селото, калугера *Никифоръ* (свѣтски *Никола*), когото завели

съ себе на Сакча. Като минжли руситѣ отсамъ Дунава, Никифоръ писалъ чрѣзъ Митра до Вълка Бинбеля „да се приготви нѣщо". Вълко събралъ чета отъ Сливенъ; Стоянъ сжщо така ималъ своя дружина; придружили се къмъ тѣхъ още чети съ *Трифонъ войвода* и *Желтъкоглу* отъ Нова-Загора и *Гължбъ войвода*, които и пóпрѣди вързлували около Сливенъ. Движението се посѣло и между жителитѣ, особито съ помощьта на *Ивана Дияманднеевъ*, който се правилъ приятель на Такиръ-ага отъ Сливенъ, що прѣслѣдувалъ реченитѣ войводи, и издавалъ на бунтовницитѣ негови планове и пóмисли. Около *Разбойна* (Ески-Джумайско) се появили „разбойници" отъ Разградъ, братя *Бойко* и *Петъръ*. Стоянъ Бинбеля слизалъ и около Факия, дѣто било съставено и нѣщо като „комитетъ". Отъ Ичменци въ работата билъ засветенъ само Митъръ, а нѣкой си „Дели"-Димо билъ стражата на Факия, отдѣто нощемъ „испращалъ" всѣкого турчина въ *„Дели-Димова хендекъ"*. Слѣдъ паданието на Сакча турцитѣ се разбѣгали, а Никифоръ, откакъ напуснжлъ прѣдадения нему за воденье и вкаранъ въ прѣмеждие харемъ на пашитѣ, отнесълъ се въ Варна и станжлъ служитель на църквата „св. Богородица". Прѣвзела се и Варна, и той прѣминжлъ въ Сизополь, дѣто се виждалъ съ Стояна и Вълка. Обаче на 1829 г. се чуло, че въ Одринъ руситѣ направили миръ и турцитѣ пакъ останжли господаре надъ българетѣ.

Слѣдъ Одринския миръ като непозволявалъ *Дибичъ Забалкански* никакво дѣйствие отъ българетѣ, прѣдставила му се депутация отъ 17 члена, въ която участвували и Вълко Бинбеля съ Митра Чорбаджи Ичменски. Дибичъ ги прогонилъ. Депутацията се върнжла съ сълзи на очи. Образували се два лагеря съ проповѣдници въ двояка посока: Митъръ съвѣтувалъ да се изселяватъ всички българе, като застрашавалъ съ смърть непослушнитѣ (него подържали руситѣ); съ сжщата заплаха настоявалъ прѣдъ населението Вълко, ако то не си остане по мѣстата. Враждата между тия двоица вѣрни другаре отъ минжло врѣме достигнжла до тамъ, че билъ туренъ дори човѣкъ да убива Митра. Ала напоконъ все пакъ се въдворилъ помежду имъ сговоръ, съ съдѣйствието и на Никифора, когото боленъ донесли въ Къзаклиса. Вълко отишълъ послѣ да уговаря и Сливненци

и Ямболци, които били се нагласили вече да се изселяватъ подиръ рускитѣ войски.

Настанѫло врѣме за прѣселението. Маси кервани потеглили за Бесарабия. Раздорътъ и враждата пакъ пламнѫли между Вълка и Митра. Нѣколцина дори паднѫли убити поради това. Ала общиятъ токъ завлѣкълъ съ себе и двоицата противници, които наравно си оставили коститѣ въ негостолюбната Бесарабия. Вълко Бинбеля умрѣлъ въ *Кайраклии* на 1831 г. . . .

Тука спира събирачътъ расказа на материяла отъ първия томъ на своето съчинение, и ние незнаемъ вече, що е станѫло съ *калпака и чантата.* Обаче доста е за насъ и оня редъ събития, свързани съ тоя калпакъ и чанта, които събирачътъ ни е изложилъ дотука и е възкръсилъ чрѣзъ тѣхъ по прѣданията такива исторически страници, каквито бихме желали да имаме повечко за своето минѫло и животъ подъ турцитѣ. Ние сме прѣглеждали рѫкописа на събирача доста отдавна и сме пазили твърда надѣжда, че наскоро ще имаме удоволствието да се прѣдадеме още веднѫжъ на прочита на тия чудни и плѣнителни приключения, съ които е проплетена историита на Бинбельовци; ала понеже и досега нашата надѣжда не се е оправдала, намъ се види за полезно да прѣдадеме на читателитѣ расказа на събирача по своитѣ кѫсовити бѣлѣжки, каквото да побудиме отъ една страна тогова, отъ когото зависи, къмъ обнародуванье тоя расказъ, а отъ друга страна да откриеме и на любителитѣ на пѣсни и прѣдания, какви цѣнни приноси се криѭтъ въ тоя видъ словесни творения на нашия народъ. Може би нашето съобщение да непритежава и стотната часть отъ интереса и драматичното напрежение, съ които е тъй богатъ въ отдѣлнитѣ си епизоди расказътъ на събирача; може би намѣстѣ и фактоветѣ у насъ да сѫ окършени или и вече ослабнѫли въ паметьта ни, та сгрѣшени; ала при гледъ на цѣльта, съ която ние сме се въсползували сега отъ тоя обикнѫтъ намъ расказъ, вѣрваме, че г-нъ *Балчо Нейковъ* ще ни прости и нѣма да ни се гнѣви. Само данò му излѣзе честь да види пòскоро труда си напечатанъ.

София, януарий 1891.

Състоянието на химическата номенклатура за неорганическитѣ съединения и материали частно за българската.

Отъ В. Атанасовъ.

Новата атомическа теория въ химията разклати чакъ отъ основа науката за вжтрѣшний съставъ на тѣлата, а съ туй заедно — и наименованието на тия тѣла. Въ залисътъ на все нови и нови откривания, които на основание на атомическата теория ставахж, забрави се прѣработванието на старата номенклатура. На тая участь въ това отношение подпаднахж единственно ония тѣла, които сж прѣдметътъ на неорганическата химия.

За тия, които знаятъ химията, които сж въ течението на прѣвратътъ, не е мжчно, съ старитѣ имена да разбиратъ тѣлата въ новий имъ съставъ и за това пакъ благодарение на формулитѣ; за ония обаче, които захващатъ да учатъ тая наука, бѣше и нѣма съмнѣние е до сега голѣма трудность, защото систематиката на старата номенклатура изчезна за тѣлата по новия имъ съставъ или, другояче казано, защото за тия сега собственно не сжществува систематика въ духътъ на новото учение, и този, който се учи сега химия, е принуденъ да асимилира цѣлъ купъ имена, безъ всѣкаква связь разхвърлени отпрѣдѣ му.

Имената на тѣлата, които сж прѣдметъ на една коя да е наука, трѣбва да сж поставени въ извѣстно и правилно разпрѣдѣление и докарани всички въ една цѣлость — въ една система. Имената на тѣлата, които образуватъ една систематична номенклатура, трѣбва да означаватъ съставътъ, безъ пó-нататъшни опрѣдѣления и пояснения; освѣнь това съ тѣхъ трѣбва да се изказватъ, макаръ до нѣгдѣ, и взаимнитѣ отношения на тѣлата. Отъ туй основно начало се е далеко отстранила съврѣменната номенклатура на неорганическата химия и това ний се опитваме да докажемъ.

Тоя недостатъкъ не е непознатъ, а и не може да не се чувствова, особно отъ учительтъ при прѣподаванието на химията въ училищата. Доказана истина е, че успѣхътъ на учащитѣ се по всѣка наука е подусловенъ на систематичното и вразумителното подавание на материалътъ; това улеснява ученикътъ и го привързва къмъ прѣдметътъ. Много сполучливо схваща въпросътъ нѣмския химикъ г. Otto von der Pfordten въ статията си: „Zur Nomenklatur der anorganischen Verbindungen"[1]) и за това ний ще си позволимъ за пó-нататъкъ, въ началото на статията си, да дадемъ прѣдпочтение на нѣговитѣ думи.

„Органическата химия, въ нарѣдбата си, придобита отъ нѣйната много ясна и прѣгледна систематика, притежява и една сполучена и обработена номенклатура; когато номенклатурата на неорганическитѣ тѣла е свързана още съ много старинности и традиции. Въ органическата химия ний имаме работа най-много съ радикали и субституирующи атоми и атомни групи, означаванието на които заистина е работа на паметьта, но слѣдъ усвояванието на тия, съставътъ на тѣлата, както и имената отъ тѣхнитѣ аналогии сами се откриватъ. Въ неорганическата химия разнитѣ степени на елементнитѣ съединения играятъ главната роль: тѣхнитѣ означавания нѣматъ обаче тая ясность и аналогия. Защото за наименованието на сѫществующитѣ степени елементни съединения въ сегашната литература се водятъ по три разни принципи, които и едноврѣменно се употрѣбяватъ.

„I. Означавание на разнитѣ хлориди съ: хлорюри, хлориди, субхлорюри и суперхлориди; на окиситѣ съ: субоксидулъ, оксидулъ, оксидъ, супероксидъ; на солитѣ съ: оксидулни, сесквиоксидулни и оксидни соли.

„II. Различавание на два степена на съединявание съ прикачание къмъ латинското име на елемента слогътъ *„о"* и *„и"*, напр. ферро и ферри, хромо и хроми — съединения.

„III. Означавание на халогеннитѣ съединения и окиситѣ, спорѣдъ числото на присѫтствующитѣ халогенни и кислородни атоми, съ употрѣбявание на грьцкитѣ числа, напр. фосфорпента хлоридъ, сѣрний диоксидъ.

---

[1]) Въ „Berichte der deutschen chemischen Gesellschaft". Berlin. XXII Jahrgang № 17, стр. 3352.

„Това същинско състояние на нашата (нѣмската) неорганическа номенклатура, струва ни се, прѣдизвиква грѣшки и непорядъкъ. Отъ това неправилно употрѣбявание на три номенклатурни принципи най-първо страда ясностьта и прѣгледностьта. Всѣки, който отъ ново захваща да учи нѣкого на химия, може да се увѣри и за дидактическата грѣшка отъ тия обстоятелства. Неизвѣстностьта, която иде отъ формулата на единъ оксидулъ, суперхлоридъ, субоксидъ, или напр. отъ платинено съединение, е позната и, тъй да се каже, по право или съзнателно съществующа; защото името не подава никаква точка за придържание (Anhaltspunkt). Разумяванието на формулитѣ при всѣки елементъ отдѣлно е работа на паметьта; при честоупотрѣбяемитѣ елементи всичкитѣ способи на означения най-сетнѣ оставатъ същитѣ, но въ кржгътъ на рядкитѣ елементи господствува обикновенно голѣма неизвѣстность въ степенитѣ на съединенията въ приходящитѣ формули. Тъй напр. намираме въ естествената група на мѣдьта: CuO Kupferoxyd, Ag_2O Silberoxyd и Au_2O_3 Goldoxyd; въ тая на хрома — Cr_2O_3 Chromoxyd, Mo_2O_3 Molybdänoxyd; WO_2 Wolframoxyd; UO_3 Uranoxyd. Всѣки, който има единъ прѣгледъ на неорганическата химия, може да състави много таквисъ примѣри.

„Понеже името не исказва нищо за съставътъ, то не може отъ него, както при органическитѣ тѣла, съставътъ да се види; защото названията оксидъ, оксидулъ и суперъоксидъ неотговарятъ на формулитѣ“.

За пò-силно изражение на трудното положение, въ което е поставена химията съ своята закъсняла, или отживяла номенклатура и за доказателство на това положение, ний ще приведемъ тутакси признанията по това на още нѣколко химици.

„Щомъ химията“, казватъ Roscoe и Schorlemmer,[1]) „стана същинска наука, въведоха се, разумѣва се, повече научни изражения. Тия прѣтърпяха малко по-малко значителни измѣнения и още и сега прѣтърпяватъ съ напрѣдъкътъ на науката, тъй щото днеска едно и също съединение разни химици различно изговарятъ. Въпрѣки това и сега

---

[1]) H. E. Roscoe и C. Schorlemmer: Ausführliches Lehrbuch der Chemie. 1879. I Band, стр. 64.

владѣе една извѣстна, при всичко че още расклатена система въ химическата номенклатура".

Profes. Šafařík, въ новото издание на химията си[1]): „научното химическо наименование, особно на химическитѣ съединения, е подложено на не малко трудности. Названието на едно съединение трѣбва да изразява елементитѣ, които го съставляватъ; когато два елементи правятъ нѣколко съединения, названието трѣбва опрѣдѣлено да означава всѣко отъ тѣхъ; най-сетнѣ названието трѣбва, до колкото е възможно, да означава и структурата на съединението; което е нуждно за изомерическитѣ тѣла. При огромното число на разни съединения тая задача е трудна. Французскитѣ химици сътвориха прѣди единъ вѣкъ номенклатура, по която, като по образецъ, се направиха всичкитѣ пó-нови; обаче химическитѣ теории, свързани съ номенклатурата, много и нѣколко пѫти се измѣниха въ продължение на сто години; за това сега нито единъ языкъ нѣма химическа номенклатура, която да прѣдставлява цѣлость и послѣдователность".

Нѣма съмнение, че и русскитѣ химици чувствуватъ тоя сѫщия недостатъкъ и въ своята химическа номенклатура, защото и тя, вслѣдствие на съврѣменното течение на науката, еднакво бѣше подхвърлена на измѣнения — както най-сетнѣ това ще видиме пó-долѣ.

А сега нека вникнемъ въ прѣдметния недостатъкъ на химическата номенклатура — нека разнемемъ въпросътъ пó-обстоятелственно. За тая цѣль ний ще влѣземъ въ една паралелна обиколка въ три европейски номенклатури: нѣмската, френската и русската. Ще се спремъ на първо мѣсто при бинернитѣ съединения, при хлоридитѣ и окиситѣ (сулфидитѣ и пр. оставяме, за да не испаднемъ въ повторения).

Господствующия принципъ въ нѣмската химическа номенклатура за изговаряние или отдавание имена на разнитѣ, отъ най-низския до най-високия степени, хлориди и окиси сѫ названията: *chlorür, chlorid, subchlorür* и *superchlorid*, както и за окиситѣ: *suboxydul, oxydul, oxyd, superoxyd*.

Въ френската номенклатура степенътъ на окислението е означенъ съ окончанията *eux* и *ique* на прилагателни, които се прибавятъ на общото име *анхидридъ;* тѣй напр. SO_2 и Hg_2O *anhydride sulfureux* и *mercureux* и SO_3 и HgO *anhydride sulfu-*

[1]) Prof. D-r V. Šafařík: Počátkové Chemie. 1884 стр. 25.

rique и *mercurique*. Нѣкой пѫть се употрѣбяватъ имената:

protoxyde	за	1	ат. металъ и	1	ат. кислородъ:	MnO	*protoxyde*	*de manganèse*
sesquioxyde	„	2	„ „ „	3	„ „	Mn_2O_3	*sesquioxyde*	„ „
bioxyde	„	1	„ „ „	2	„ „	MnO_2	*bioxyde*	„ „

За означение на окисъ съ повече кислородъ често употрѣбяватъ думата *peroxyde* (MnO_2 *peroxyde de manganèse).*

Имената на съединенията на хлорътъ (въобще на металоидитѣ освѣнъ кислорода) съ металитѣ (или и на съединения само отъ металоиди състоящи) правятъ като прикачятъ къмъ хлорътъ (или въобще къмъ името на металоида) окончанието *ure* — *chlorure*. Но хлорътъ (както и другитѣ металоиди) дава съ единъ и сѫщъ металъ повече съединения: 1 ат. металъ съ 1, 2, 3, 4, 5 атома хлоръ. Подобенъ атомически съставъ се изобразява съ числителнитѣ имена: *моно, ди, три, тетра, пента* и т. н.; напр. PCl_3 *trichlorure de phosphore,* $SnCl_4$ *tetrachlorure d'etain,* $SnCl_2$ *dichlorure d'etain,* $SbCl_3$ *trichlorure d'antimoine,* $SbCl_5$ *pentachlorure d'antimoine*.

Най-сетнѣ разнитѣ хлорюри на единъ и сѫщъ металъ различаватъ и по тоя начинъ, като прикачятъ на името на металътъ окончанията *eux* и *ique:* $FeCl_2$ *chlorure ferreux* Fe_2Cl_6 *chlorure ferrique,* $SnCl_2$ и $SnCl_4$ *chlorure stanneux* и *stannique*[1]*).*

Принципътъ на русската номенклатура е пò-простъ, но еднакво съ горнитѣ застарялъ. За различавание степенитѣ на окиситѣ употрѣбяватъ прилагателни, направени отъ названията на елементитѣ, които влизатъ въ съставътъ на окиситѣ, и окончанията: *ная* за окисъ отъ висший степенъ и *истая* за — нисший степенъ. Вмѣсто тия означения употрѣбяватъ, за сѫщитѣ степени на окисление, и думитѣ *окись* и *закись;* тъй напр. *желѣзная* и *желѣзистая окись* или и *окись* и *закись желѣза* (Fe_2O_3 и FeO). Ако елементитѣ образуватъ анхидриди (кислотни или основни), то имената имъ правятъ отъ сѫществителното *ангидридъ* и прилагателни, направени отъ имената на елементитѣ и окончанията: *ный* за анхидридъ, който съдържа най-много кислородъ и *оватый, истый* и *атистый* за анхидриди съ настепенно пò-малки количества кислородъ; тъй напр.: *хлорный ангидридъ* (Cl_2O_7), *хлорноватый а.* (Cl_2O_5), *хлористый а.* (Cl_2O_3) и *хлорно-*

[1]) M. Ad. Wurtz. Chimie moderne. 1879. Стр. 38, 39, 44 и 45.

ватистый ангидридъ (Cl_2O).[1]) Казаното за наименованието на окиситѣ се отнася сѫщо и за наименованието на хлоридитѣ.

До колко изложенитѣ до тукъ принципи сѫ приложени послѣдователно въ употрѣбяванитѣ имена на хлоридитѣ и окиситѣ, оставяме тѣ самитѣ да ни кажятъ.

а) Хлориди:

Goldchlorüre	$AuCl$	хлористое золото.
Kaliumchlorid . . .	$K\,Cl$	хлористый калій.
Zinnchlorür	$Sn\,Cl_2$	хлористое олово.
Quecksilberchlorür. .	Hg_2Cl_2	хлористая ртуть. (и однохлористая ртуть).
Quecksilberchlorid .	$HgCl_2$	хлорная ртуть. (и двухлористая р.)
Platinchlorür	$PtCl_2$	хлористая платина.
Platinchlorid	$PtCl_4$	хлорная платина.
Bariumchlorid . . .	$BaCl_2$	хлористый барій
Goldchlorid	$AuCl_3$	хлорное золото. (и трех-хлористое з.)
Phosphortrichlorid . . (и phosphorprotochlorid)	PCl_3	хлористый фосфоръ. (и трех-хлористый ф.)
Zinnchlorid . . . . (и Zinntetrachlorid)	$SnCl_4$	хлорное олово.
Phosphorpentachlorid . (и Phosphorperchlorid)	PCl_5	хлорный фосфоръ. (и пяти-хлористый ф.)
Chromchlorid . . . . (и Chromichlorid)	Cr_2Cl_6	хлорный хромъ.
Aluminiumchlorid . .	Al_2Cl_6	хлористый алюминій.
Chromchlorür . . . . (и Chromochlorid)	$CrCl_2$	хлористый хромъ.

$AuCl$ chlorure aureux.
$K\,Cl$ chlorure de potassium.
$SnCl_2$ chlorure stanneux (и bichlorure d'etaine).
Hg_2Cl_2 chlorure mercureux.
$HgCl_2$ chlorure mercurique.
$PtCl_2$ chlorure platineux (dichlorure de platine).
$PtCl_4$ chlorure platinique (tetrachlorure de platine).
$BaCl_2$ chlorure de baryum.
$AuCl_3$ chlorur aurique (perchlorure d'or).

[1]) Д. Менделѣева: Основы химіи. 1889 стр. 139.

PCl_3 protochlorure (trichlorure) de phosphor.
$SnCl_4$ chlorure stannique (tetrachlorure d'etain).
PCl_5 perchlorure (pentachlorure) de phosphore.
Cr_2Cl_6 chlorure chromique.
Al_2Cl_6 chlorure d'aluminium.
$CrCl_2$ chlorure de chrom.

Както се вижда, горѣизложенитѣ номенклатурни принципи никъкъ не сѫ послѣдователно употрѣбявани нито въ единъ отъ тритѣ язици. Свърхъ това, ний срѣщаме и у тритѣ смѣсено употрѣбяване на два принципа, обстоятелство, което още повече уголѣмява неразборията. Тъй въ нѣмското наименование на хлоридитѣ срѣщаме означението *chlorür* за три разни атомни отношения на елементитѣ ($AuCl$, $SnCl_2$ и Hg_2Cl_2); името *chlorid* пъкъ — и за петь разни степени на съединения (KCl, $HgCl_2$, $AuCl_3$, $PtCl_4$ и Al_2Cl_6). Означението *chlorid* съ прибавката на *di, tri, tetra, penta* е втория принципъ, за който ний пò-долу ще говориме. Не стига това, тукъ бие на очи непослѣдователностьта, гледана още и отъ тая страна, че за едно и сѫщо атомно отношение сѫ употрѣбени двѣ разни означения; напр. $AuCl$ и KCl поименувани съ *chlorür* и *chlorid*, $HgCl_2$ и $PtCl_2$ — съ *chlorid* и *chlorür* и т. н.

Не пò-малка е непослѣдователностьта въ френското наименование на хлоридитѣ. И тукъ сѫщо личятъ два принципа, ония съ които ний се запознахме пó-горѣ при общето дефиниране на френската номенклатура. Окончанието *eux* е употрѣбено за три разни атомни отношения ($AuCl$, $SnCl_2$ и Hg_2Cl_2); окончанието *ique* — за четири ($HgCl_2$, $AuCl_3$, $SnCl_4$ и Cr_2Cl_6) и пр. Непослѣдователностьта се указва сѫщо и въ тая форма, че двѣ разни окончания идатъ на едни и сѫщи атомни отношения; напр. chlorure aur*eux* и — de potass*ium* ($AuCl$ и KCl), chlorure de bar*yum* и — stann*eux* ($BaCl_2$ и $SnCl_2$) и пр.

Това сѫщото може да се отнесе и къмъ русскитѣ имена на хлоридитѣ; тъй окончанието *истый* служи на четири разни атомни отношения (KCl, $BaCl_2$, PCl_3 и Al_2Cl_6), *ная* — на петь ($HgCl_2$, $AuCl_3$, $SnCl_4$, PCl_5 и Cr_2Cl_6); така сѫщо двѣ разни окончания идатъ на едно и сѫщо атомно отношение, като: хлор*ная* ртуть и хлор*истый* барій ($HgCl_2$ и $BaCl_2$), хлор*ное* золото и хлор*истый* фосфоръ ($AuCl_3$ и PCl_3) и пр.

б) Окиси:

Kupferoxydul	. Cu_2O	закись мѣди.
Silberoxyd	. Ag_2O	окись серебра.
Goldoxydul	. Au_2O	закись волота.
Bleioxyd	. PbO	окись свинца.
Eisenoxydul	. FeO	закись желѣза.
Bariumoxyd	. BaO	окись барія.
Silbersuperoxyd	. AgO	перекись серебра.
Bariumsup roxyd	. BaO_2	перекись барія.
Zinnoxyd	. SnO_2	окись олова.
Mangansuperoxyd	. MnO_2	перекись марганца.
Schwefligsäureanhydrid	. SO_2	сѣрнистый газъ.
Chromsäureanhydrid . . .	. CrO_3	хромовый ангидридъ.
Salpetrigsäureanhydrid .	. N_2O_3	азотистый ангидридъ.
Chromoxyd	. Cr_2O_3	окись хрома.
Arsenigsäureanhydrid . .	. As_2O_3	мышьяковистый ангидридъ.
Mangansesquioxyd . . .	. Mn_2O_3	окись марганца.
Aluminiumoxyd	. Al_2O_3	окись алюминія.
Uebermangansäureanhydrid (и Manganheptoxyd)	Mn_2O_7	марганцовый ангидридъ.

Cu_2O oxyde cuivreux	SnO_2 anhydride stannique.
Ag_2O protoxyde d'argent	MnO_2 peroxyde de manganèse.
Au_2O protoxyde d'or	SO_2 anhydrid sulfureux.
PbO protoxyde de plombe	CrO_3 anhydrid chromique.
FeO oxyde ferreux	N_2O_3 anhydrid azoteux.
BaO oxyde de baryum	Cr_2O_3 oxyde de chrome.
AgO oxyde d'argent	As_2O_3 anhydride arsénieux.
CuO oxyde cuivrique	Mn_2O_3 oxyde manganique.
ZnO oxyde de zinc	Al_3O_3 oxyde d'aluminium.
MnO oxyde manganeux	Mn_2O_7 anhydride permanganique.
BaO_2 bioxyde de baryum	

И при имената на окиситѣ — сжщата непослѣдователность. Въ нѣмската и русската номенклатура особенно неправилно срѣщаме употрѣбяването на означенията *oxyd* и *окись* — за четири разни атомни отношения (Ag_2O, PbO, SnO_2, Cr_2O_3). Въ френската най-непослѣдователни сж употрѣбенията на окончанията *eux* и *ique,* първото въ четири разни атомни отношения (Cu_2O, FeO, N_2O_3, SO_2), и второто сжщо въ четири (SnO_2, CuO, CrO_3, Mn_2O_3). Непослѣдователностьта

се проявява сѫщо и въ употрѣбяванието на разни окончания (или означения) за едно и сѫщо атомно отношение, напр.:

PbO	Bleioxyd	Protoxyde de plombe	Окись свинца.
FeO	Eisenoxydul	Oxyde ferreux	Закись желѣза.
AgO	Silbersuperoxyd	Oxyde d'argent	Перекись серебра.
CuO	Kupferoxyd	Oxyde cuivrique	(Окись мѣди).

Видѣхме при наименованието на окиситѣ и на хлоридитѣ, и въ тритѣ язици, употрѣбенъ и вторий принципъ, означавание атомитѣ на хлора, или кислорода съ гръцки числителни имена моно, ди, три, тетра, пента, хекса. На прьвъ поглѣдъ тоя принципъ се прѣдставлява като много простъ и подходящъ за именованието на бинернитѣ съединения; въ сѫщность обаче той е толкосъ непъленъ и неприложимъ, колкото и първия. За доказателство на това достатъчно е, мислиме, да изнесемъ на видело онова затулено обстоятелство, което съставлява днесъ за днесъ още едно главно условие за възможностьта да се пише химия на единъ отъ тритѣ язици. Думата е за смѣсеното употрѣбявание на двата принципа, условието да се пише и учи химия. На тоя принципъ трѣбва да се глѣда, като на новость отъ нѣколко години, именно отъ въвежданието на новитѣ унитарни и атомически формули; отъ западъ, гдѣто води своето начало, той въ кѫсо врѣме мина въ Руссия, гдѣто сега особенно се поддьржа отъ г. Менделѣева[1]). Тоя принципъ за наименование на бинернитѣ съединения бѣше прѣдизвиканъ да се яви на помощь на несъстоятелния вече, въ отношение на най-новия прогресъ, но той самъ никога и по никой начинъ въ тая си форма не ще може да задоволи нуждата. Че принципа съ гръцкитѣ числителни имена нѣма самостоятелна, но само спомагателна функция, това се вижда отъ начинътъ на употрѣбяванието му, отъ неговото проявявание въ моменти на притѣснения. Тъй г. Wurtz употрѣбява

[1]) За потвърдение на казаното, ползуваме се отъ слѣдующий пасажъ отъ химията на г. Менделѣева (5 изд. стр. 664): „MnO_2 *двуокись*, обикновенно називаемата *перекись*. (Сетнѣ подъ забѣлежка 18). Названието „перекись“ *трѣбало би да се остави само* за висшитѣ окиси, които съдържать повече кислородъ отъ основитѣ и кислинитѣ (по-нисшитѣ окиси). За типъ ще имъ служи H_2O_2, а за примѣръ BaO_2 и S_2O_7 („перекись сѣры“) и др. под. За това *би трѣбало да се исхвърли закорененото название „перекись марганца“* [като не послѣдователно], *а да се замѣни* [спр. да си помогнемъ] *съ названието „двуокись марганца“, което и азъ отъ тукъ — нататъкъ правя.* PbO_2 *сѫщо би трѣбало да се нарича прѣдпочтително „двуокись свинца“, отъ колкото „перекись“*. Къмъ това самопризнание на уважаемий ни авторъ, мислиме, не сѫ нужни повече коментарии.

имената oxyde manganeux (MnO) и ox. manganique (MnO_2), когато за аналогитѣ на тия, за окиситѣ на барня, туренъ на тѣсно отъ исканието на благозвучието, прибѣгналъ на помощь къмъ втория принципъ: oxyde (разумѣва се *моно)* de baryum (BaO) и bioxyde de baryum (BaO_2); по сжщата причина срѣщаме за $SnCl_2$ chlorure stanneux и bichlorure d'etainne. Сжщо и г. Менделѣевъ употрѣбява напр. при названието хлорный фосфоръ (PCl_5) и това *пяти*-хлористый фосфоръ, за да опрѣдѣли пò-добрѣ количеството на хлорнитѣ атоми, защото и други съединения съ 4 и 6 атома хлора изрича пакъ съ сжщото окончание ($PtCl_4$ хлорная платина и Cr_2Cl_6 хлорный хромъ). По сжщитѣ съображения той употрѣбява напр. още двухлористая ртуть ($HgCl_2$, вмѣсто хлорная ртуть), трехлористое золото ($AuCl_3$, вмѣсто хлорное золото) и пр. По сжщата причина срѣщаме и въ нѣмската номенклатура напр. Zinntetrachlorid ($SnCl_4$) вмѣсто Zinn*chlorid*, защото и $AuCl_3$ е gold*chlorid*, при всичко че това послѣдното име се отнася само за 3 ат. хлоръ и т. н.

Другъ не пò-малъкъ недостатъкъ на принципа съ гръцкитѣ числит. имена е, гдѣто той като самостоятеленъ може да се прокара до нѣгдѣ и само за наименованието на бинернитѣ съединения (окиси, хлориди и пр.); казваме до нѣгдѣ, защото спорѣдъ него напр. (CuO, K_2O, Ag_4O сж все моноксиди, при всичко че тия съединения непрѣдставляватъ никаква аналогическа конституция; щомъ се дойде до тернернитѣ съединения принципътъ става абсолютно неприложимъ и несъстоятеленъ, когато той би трѣбало да се отражава върху цѣлата номенклатура. Простъ примѣръ: на моноксидитѣ CuO и K_2O отговарятъ хидроксидитѣ H_2CuO_2 и HKO, названията на които въ никой языкъ нѣматъ нищо общо, поне нѣкаква связъ, съ прѣдметний принципъ: тая связъ даже не можемъ да намериме и по хидроксилнитѣ формули $Cu(OH)_2$ и K(OH), спорѣдъ които би трѣбвало първата основа да се изговаря дихидроксилна, когато тя происхожда отъ моноксидъ. Каква неприложимость! Сетнѣ моноксида FeO и сесквиоксида Fe_2O_3 отговарятъ на хидроксидитѣ $Fe(OH)_2$ и $Fe_2(OH)_6$ и на солитѣ $FeSO_4$ и $Fe_2(SO_4)_3$, а при все това нито имената на хидроксидитѣ, нито пъкъ на солитѣ ни напомнятъ исходнитѣ имена на окиситѣ!

Ний ще завършиме бѣлѣжкитѣ си по номенклатурата на бинерннтѣ съединения и съ едно указание на началото или исходната причина на нѣйната несъстоятелность и неприложимость. Това начало ний намираме въ прѣвратътъ, който новото атомическо учение направи въ формулитѣ на прѣдметнитѣ съединения: старитѣ или еквивалентнитѣ формули се измѣнихѫ за извѣстни елементи въ нови или атомически; обаче имената на първитѣ си останахѫ сѫщитѣ и за новитѣ, и отъ това най-повече произлѣзе извѣстната несъотвѣтственность мѣжду имената и съставътъ на тия тѣла по новитѣ възгляди на науката. Защото напр. названията:

			старитѣ формули.		новитѣ форм.
	Silberchlorid Baryumchlorid	отговаряха на	$AgCl$ $BaCl$	а останахѫ и за	$AgCl$ $BaCl_2$
или	Goldchlorid Eisenchlorid Platinchlorid	„ „	$AuCl_3$ Fe_2Cl_3 $PtCl_2$	„ „ „ „	$AuCl_3$ Fe_2Cl_6 $PtCl_4$
или	Kupferchlorid Zinnchlorid	„ „	$CuCl$ $SnCl_2$	„ „ „ „	$CuCl_2$ $SnCl_4$
или	Silberoxydul Kupferoxydul	„ „	Ag_2O Cu_2O	„ „ „ „	Ag_4O Cu_2O
или	Silberoxyd Kupferoxyd	„ „	AgO CuO	„ „ „ „	Ag_2O CuO

Характеристически хаосъ ни прѣдставляватъ русскитѣ наименования напр. на срѣбърнитѣ окиси:

		старитѣ формули,		новитѣ форм.
Окись серебра	които отговаряха на	AgO	а останахѫ и за	Ag_2O
Закись (недокись) серебра		Ag_2O		Ag_4O
Перекись серебра		AgO_2		AgO

защото названията се отнасятъ, както се вижда, доста основателно къмъ старитѣ формули, обаче никъкъ не и къмъ новитѣ, и понеже, по смисъла на имената, *окись* се падаше на AgO (бившия *перекись* AgO_2), *закись* — на Ag_2O (бившия *окись* AgO), а за *перекись* не би отговарялъ никой окисъ. Спорѣдъ насъ, по-основателно можѣха да се приематъ названията окись за AgO, закись за Ag_2O и недокись (или квадрантный окись) за Ag_4O, и въ тоя случай, това размѣнение само на имената никъкъ не щѣше да измѣни сѫщностьта

на тѣлата; наопъкъ новитѣ имена щѣха да улесняватъ прѣдставленията за състава и, най-главно, *тѣ нѣмаше напусто да обременяватъ (както сега правятъ) тогова, който се учи химия, съ усвояване на излишното познание, че сега употрѣбяванитѣ имена на срѣбърнитѣ окиси, както и на другитѣ, собствено изражаватъ стария (отживѣлия) имъ еквивалентенъ съставъ, или че се отнасятъ къмъ старитѣ имъ формули.*

Че сега казаното обстоятелство много затруднява учението на химията, не ще нито дума; и съ цѣль да се намали тая трудность нѣкои писатели до недавна употрѣбявахѫ въ химиитѣ си паралелно стари и нови формули, ужъ подъ прѣдлогъ само за прѣходното врѣме — отъ старото къмъ новото; когато излѣзе вече на яве, че тоя прѣходъ не ще има свършвание, до когато не се установи нова номенклатура, независимо отъ старитѣ възгляди за съставътъ на тѣлата. Като достатъчно изражение на голѣмата трудность, която съврѣменното положение на химическата номенклатура на бинернитѣ тѣла донася на учящитѣ се, ний ще прѣдставимъ тоя най-възможенъ случай: за да искаже единъ ученикъ молекулния съставъ и за да напише формулата на нѣкой „хлорюръ", да рѣчемъ на платината, той трѣбва да събере съ всички сили паметьта си, да тури предъ очи, че хлорюри сѫществуватъ даже и въ 5 атомни отношения (вижъ френскитѣ и нѣмскитѣ хлориди): 1 ат. металъ къмъ 1, 2, 3, 4 атома хлоръ и 2 ат. металъ къмъ 6 ат. хлоръ, и на всичко туй отгорѣ да угади, че въпросътъ е за отношението 1:4. Е, таквасъ память наистина мѫчно се намира!

Като намираме за излишно да привеждаме примѣри и отъ френската номенклатура за тая часть на въпросътъ, понеже съставянието на таквисъ примѣри не прѣдставлява ни най-малка трудность, ний прѣминаваме вече къмъ разгледвание номенклатурата на тернернитѣ съединения или поименно казано, — на кислинитѣ, основитѣ и солитѣ.

„Берцелиусовата нѣмска номенклатура на солитѣ", казва г. Lorscheid въ учебникътъ си по анорганич. химия,[1]) „която повече отъ половинъ вѣкъ се употрѣбяваше вмѣсто пó-прѣдишната безпомощна (unbehülfliche) латинска номенклатура и която твърдѣ добрѣ дохожда на пó-прѣдишнитѣ

[1]) Profes. D-r G. Lorscheid: Lehrbuch der anorgan. Chemie, VIII Auflage. Стр. 83.

възгляди за структурата на кислороднитѣ соли, не се рѣшавамъ да оставя напълно да падне, *макарь че тя не отговаря на по-новитѣ възгляди за съставътъ на солитѣ.*

„Тая номенклатура е основана на дуалистическата теория, развита най-първо отъ Лавоазие и сетнѣ силно подкрѣпена съ електрохимизма на Берцелиуса. Солитѣ спорѣдъ тая теория бѣха съединения на основенъ окисъ съ кислина, напр. $FeSO_4$ приемаха за съединение на FeO и SO_3. Кислини и основи бѣха сегашнитѣ тъй нарицаеми анхидриди: KO и SO_3 — калиена основа и сѣреста кислина. Името на сольта състоеше отъ името на кислината, като прилагателно, и името на основата; тъй $FeO\,SO_3$ се изговаряше schwefelsaures Eisenoxyd. Узнаха се подиръ това цѣлъ рѣдъ истини: че анхидридитѣ (безводнитѣ кислини и основи) нѣматъ свойства на кислини и основи; че тѣ ги получаватъ чакъ когато приематъ вода, но че и тогасъ тѣ не сж двойни, сир. отъ окисъ и вода състоящи тѣла, но единични; че главната часть на кислинитѣ и основитѣ е водорода; че чрѣзъ замѣняване водорода на кислинитѣ се образуватъ солитѣ и пр., вслѣдствие на което номенклатурата трѣбваше да се измѣни." „Вѣрваха", казватъ Roscoe и Schorlemmer, (O.C., стр. 67) „че това ще се постигне просто като се изхвърли отъ имената на солитѣ окончанието oxyd, и захванаха да употрѣбяватъ названията salpetersaures Calcium за $Ca(NO_3)_2$, schwefelsaures Kalium за (K_2SO_4) и пр. Тукъ обаче скоро се яви една трудность: старата номенклатура, въ случай че единъ елементъ има нѣколко основни окиси, имаше особенни изражения, съ които и тѣхнитѣ соли можѣха да се различаватъ; тъй:

Schwefelsaures Eisen*oxydul* $FeO.SO_3$ (за $FeSO_4$).

Schwefelsaueres Eisen*oxyd* $Fe_2O_3.{}_3SO_3$ (за $Fe_2(SO_4)_3$)".

За отстранение на тая трудность не се намѣри никакво срѣдство и за това тя си остана и въ сегашната нѣмска номенклатура. Тая сжщата трудность прѣдизвиква и горѣспомѣнатата несмѣлость на г. Lorscheid-а да захвърли напълно Берцелиусовата номенклатура.

При съврѣменното прочее придържание къмъ тая стара номенклатура появиха се отъ нѣколцина химици опити, тя да се приспособи поне отъ части на новата унитарна теория, отъ които ний ще приведемъ най-употрѣбявания принципъ

въ учебницитѣ на Roscoe и Schorlemer-а и на Prof. D-r Lorcheid-а. „За означавание на присѫтствующитѣ въ солитѣ части отъ кислини прибавять се къмъ коренитѣ на латинскитѣ имена на съотвѣтствующитѣ кислини окончанията „*at*“ или „*it*“, напр. SO_4 sulfat, NO_3 nitrat, CO_3 carbonat, ClO_3 chlorat и пр. Окончанието *it* служи за ония части отъ кислинитѣ, които съдържатъ пó-малко кислородъ отъ горѣказáнитѣ, като напр. за SO_3 sulfit, NO_2 nitrit, ClO_2 chlorit и пр. За другитѣ кислотни части ще се употрѣбяватъ слоговетѣ „*hypo*“ и „*per*“: *hypo* когато кислородътъ е пó-малко отколкото въ кислотнитѣ части съ двѣтѣ окончания *at* и *it* и *per* когато той е повече отколкото въ частитѣ съ сѫщитѣ окончания; тъй щото за всичкитѣ напр. хлорни кислотни части ще служятъ наименованията: ClO hypochlorit, ClO_2 chlorit, ClO_3 chlorat, ClO_4 perchlorat и т. н. Отдѣлно имената на кислинитѣ се правятъ отъ сѫщитѣ имена на частитѣ, които присѫтствуватъ въ солитѣ, съ прибавка на думата *Hydrium* (или Wasserstoff, за означавание на водорода); тъй H_2SO_4 Hydriumsulfat (по старому Schwefelsäure), HNO_3 Hydriumnitrat (Salpetersäure), $HClO$ Hydriumhypochlorit, $HClO_2$ Hydriumchlorit, $HClO_3$ Hydriumchlorat, $HClO_4$ Hydriumperchlorat. Нѣкои химици употрѣбяватъ сѫщитѣ названия въ скратена форма: H_2SO_4 Hydrosulfat, HNO_3 Hydronitrat и пр. Като се помѣсти въ името на кислината името на металътъ, получава се названието на съотвѣтствующата соль: $KClO_3$ Kaliumchlorat, Na_3SO_4 Natriumsulfat, $Ca_3(PO_4)_2$ Caciumphosphat и пр. За означавание едно и двуатомно участие на металътъ въ сольта измѣнява се окончанието на името на металътъ съ „*O*“ или съ „i“ напр. $FeSO_4$ Ferrosulfat или schwefelsaures Eisenoxydul, $Fe_2(SO_4)_3$ Ferrisulfat или schwefelsaures Eisenoxyd. Относително наименованието на кисълитѣ и основнитѣ соли има двѣ прѣдложения. Спорѣдъ първото означаватъ числото на водороднитѣ или металнитѣ атоми съ *ди, три, тетра*, и пр.; напр.: $HKSO_4$ Hydriumkaliumsulfat, H_2NaPO_4 Dihydrium-Natriumphosphat, $Na_2H_2P_2O_7$ Dihydrium-Dinatriumphosphat и пр. Спорѣдъ второто прѣдложение означава се числото на кислотнитѣ или основнитѣ радикали съ di, tri и пр. напр. $HKSO_4$ Kaliumbisulfat.“

Френскитѣ и русскитѣ названия на кислинитѣ изливатъ отъ имената на съотвѣтствующитѣ тѣмъ окиси; напр.:

acide hypochloreux	(отъ Cl_2O)	$HClO$	хлорноватистая кислота.
„ chloreux	(отъ Cl_2O_3)	$HClO_2$	хлористая кислота.
„ chlorique	(отъ Cl_2O_5)	$HClO_3$	хлорноватая „
„ perchlorique	(отъ Cl_2O_7)	$HClO_4$	хлорная „

Тоя принципъ е спазенъ и въ имената на основитѣ, но само на тия метали, които доставляватъ повече отъ една основа; напр. на желѣзото, хрома и др.; имената на основитѣ на другитѣ метали се състоятъ отъ името хидратъ и името на относителния металъ, тъй:

Hydrate ferreux	H_2FeO_2	гидратъ	закиси	желѣза.
„ ferrique	$H_6Fe_2O_6$	„	окиси	„
„ de potassium	HKO	„	„	калія.
„ „ baryum	H_2BaO_2	„	„	барія.

Имената на солитѣ Французитѣ правятъ пó-сжщия начинъ, както Нѣмцитѣ, съ окончанията *at* и *it, hypo* и *per:* sulfate, sulfit, hyposulfite, perchlorate и пр. Въ случаи когато двѣ соли произлизатъ отъ два различни окиси отъ единъ и сжщъ металъ, тогасъ въ имената на солитѣ влизатъ и окончанията, които означаватъ степеньтъ на окислението на металътъ, напр. Cu_2O и CuO съ H_2SO_4 даватъ Cu_2SO_4 и $CuSO_4$, за това: sulfate cuivreux и cuivrique.

Русскитѣ названия на солитѣ съ малки измѣнения останаха вѣрни на стария принципъ, защото той ужъ можалъ да бжде търпимъ отъ новото унитарно учение; въ сжщность обаче той не е състоятеленъ да даде пълно изражение на новитѣ възгляди на науката. Името на сольта е сложено отъ името на кислината и метала, като прилагателно, и отъ сжществителното „соль“: $CaSO_4$ сѣрноизвѣстковая соль, $NaNO_3$ азотнонатріевая соль, $Ca(ClO)_2$ хлорноватисто калціевая соль, K_2MnO_4 марганцовисто-каліевая соль, $KMnO_4$ марганцово-каліевая соль и пр. Въ имената на соли, произведени отъ два разно окислени метала, влизатъ прибавки „закись“ и „окись“, тъй $Hg(NO_3)_2$ и $Hg_2(NO_3)_2$ азотная соль окиси ртути и азотная соль закиси ртути. —

Прѣди всичко често употрѣбяемото още название *хидратъ* на кислинитѣ и основитѣ никъкъ не отговаря вече на познатия съставъ на тия тѣла; то има дуалистическо значение, спр. което прѣдставлява кислинитѣ и основитѣ като съединения на окиситѣ съ вода. Сжщо не съотвѣтствующе излиза

и названието *анхидридъ* за окиситѣ. Сетнѣ откриванието и на таквисъ кислини и основи, въ съставътъ на които не се намира, тъй да кажемъ и за форма, никаква вода, измѣни до сущъ хидратното значение на тия съединения. Тъй напр. солната кислина, HCl, сулфидно каликавата основа, HKS, и сулфидно-арсенената кислина, H_3AsS_4, не представляватъ хидрати на нѣкакви анхидриди, но съединения на радикали съ водородъ и сѣра. Най-сетнѣ, въ какво съотношение да се поставятъ къмъ анхидридитѣ и тъй нарѣченитѣ *анхидро-кислини* или *полуанхидриди*, (които излизатъ отъ нѣколко кондензирани молекули кислини, като се невади отъ тѣхъ всичката имъ вода), като напр. $H_2S_2O_7$, $H_4P_2O_7$, $H_2Cr_2O_7$ и пр., когато тѣ притежяватъ до сущъ кислотенъ характеръ? По тия доводи слѣдвало би да се изхвърлятъ съвсѣмъ изъ употрѣбление названията хидратъ, анхидридъ и полуанхидридъ, като *термини за окиси* и *кислини*.

Но че сѫществующата номенклатура на бинернитѣ съединения е напълно прѣживяла своята епоха, това се познава щомъ тя се отнесе къмъ приетия сега типически и хидроксиленъ съставъ на тѣлата. Както е извѣстно, новото опрѣдѣление на кислинитѣ и основитѣ е това, че тѣ сѫ съединения на водорода съ прости, или сложни радикали — което се изражява съ типическитѣ имъ формули, или че сѫ съединения на тия радикали съ хидроксилната, respect. хидросулфилната група — което изказватъ тѣхнитѣ хидроксилни (хидросулфилни) формули. Водорода на кислинитѣ, за замѣняванние съ металъ, или водорода на основитѣ, за замѣняванние съ кислотенъ радикалъ — лесно понятното образуванне на солитѣ! — е твърдѣ просто означенъ въ типическитѣ и хидроксилнитѣ имъ формули. Но колкото ясни и убѣдителни сѫ приведенитѣ дефиниции за съставътъ на кислинитѣ и основитѣ и за образуванието на солитѣ, толкосъ несъстоятелни се показватъ тѣхнитѣ сегашни имена, тъй като тѣ (имената) нѣматъ абсолютно нищо общо съ тѣхъ. При таквосъ отсѫтствие на едно какво-годѣ правилно отношение мѣжду имената и формулитѣ (или и съставътъ) на тия съединения, излиза че тѣ въ съврѣменнитѣ учебници сѫ двѣ отдѣлни нѣща за паметьта и разумътъ. И дѣйствително, каква логична связь напр. мѣжду имената schweflige Säure, сѣрнистая кислота и acide sulfureux, отъ

една страна, и формулитѣ имъ: $\left.\begin{matrix}H_2\\SO\end{matrix}\right\} O_2$, $SO \left\{\begin{matrix}HO\\HO\end{matrix}\right.$ отъ друга страна, или най-сетнѣ и емпирическата формула H_2SO_3? Когато, щомъ поставимъ предъ очи старата дуалистическа формула на тая кислина, $HO.SO_2$, виждаме, че горѣприведенитѣ ѝ имена достатъчно изражаватъ тая формула и тоя на своето врѣме прѣдполагаемъ съставъ.

Друго важно обстоятелство, което ни подканва да се позамислиме надъ сегашното състояние на номенклатурата на неорганич. химия е това, че съ постоянното откривание на нови тѣла се появява нужда отъ термини, които стария номенклатуренъ принципъ не е въ състояние да ни подаде и за това ний сме принудени да прибѣгваме къмъ имена, съвсѣмъ нови и образувани върху съвсѣмъ друго основание. За примѣръ нека захванемъ съ ново познатата кислина $HSO_4.NO{=}SO_2\left\{\begin{matrix}ONO\\OH,\end{matrix}\right.$ въ съставътъ на която вэематъ участие сѣрестата кислина, H_2SO_4, и азоткавата, HNO. Нѣмското название за тая кислина Nitrosylschwefelsäure е съставено отъ старото име на сѣрестата кислина и новоприетия и тукъ участвующия радикалъ nitrosyl (радикалъ отъ азоткавата кислина, untersalpetrige Säure, HNO). На таквазъ смѣсена подкладка сѫ турени и новоизкованитѣ нѣмски имена на новопознатитѣ деривати отъ въгливата кислина, като напр. Trithiokohlensäure, H_2CS_3, Dithiokohlensäure H_2COS_2, Sulfokohlensäure H_2CO_2S, и пр. Трети примѣръ въ туй отношение е частната номенклатура на тъй нарѣченитѣ *тионени* кислини, за която нѣма нужда тукъ повече да се каже отъ отнесения за тѣхъ текстъ въ Муспратовата химия[1]). „Сѣрата образува съ кислорода 7 разни съединения, всички кислини. Отъ тия сѣрливата (schweflige Säure SO_2) и сѣрестата (Schwefelsäure SO_3) сѫ най-отдавно познатитѣ и най-забѣлежителнитѣ; пò-подиръ се откриха дисѣрливата (unterschweflige Säure S_2O_2) и дисѣрната (unterschwefelsäure S_2O_5) и сетнѣ дойдоха още три кислини, за които *не можѣха да се намерятъ съотвѣтствующи имена, защото до тогазъ познатитѣ четири кислини бѣха вече изчерпили всичкитѣ употрѣбяеми названия.* Тогазъ Берцелиусъ прѣдложи една *нова номенклатура за тия кислини* и за това тури основа

[1]) Muspratt's: theoretische, prakt. und analytische Chemie. Bearbeitet von. B. Kerl u. F. Stohmann. III Anflage, VI Band. стр. 123.

числото на еквивалентитѣ на сѣрата и отношението на еквивалентитѣ на сѣрата къмъ еквивалентитѣ на кислорода. Общото име сѣреста кислина (Schwefelsäure) измѣни на *тионена* (Thionsäure), спорѣдъ грѫцкото название θεῖον (сѣра), и така направи да се различаватъ:

Monothionige Säure, schweflige Säure	SO_2	H_2SO_3	дихидро	сѣрлива к.
Monothionsäure, Schwefelsäure	SO_3	H_2SO_4	„	сѣреста к.
Dithionige Säure, unterschweflige Säure	S_2O_2	$H_2S_2O_3$	„	дисѣрлива к.
Dithionsäure, Unterschwefelsäure	S_2O_5	$H_2S_2O_6$	„	дисѣрна к.
Trithionsäure	S_3O_5	$H_2S_3O_6$	„	трисѣрна к.
Tetrathionsäure	S_4O_5	$H_2S_4O_6$	„	тетрасѣрна к.
Pentathionsäure	S_5O_5	$H_2S_5O_6$	„	пентасѣрна к.“

Сѫщата частна номенклатура намираме като копирана и въ френскитѣ и русскитѣ химии:

Acide sulfureux	H_2SO_3	сѣрнистая	кислота.
„ sulfurique	H_2SO_4	сѣрная	„
„ hyposulfureux	$H_2S_2O_3$	сѣрноватистая	„
„ dithionique	$H_2S_2O_6$	дитионовая	„
„ trithionique	$H_2S_3O_6$	тритионовая	„
„ tetrathionique	$H_2S_4O_6$	тетратионовая	„
„ pentathionique	$H_2S_5O_6$	пентатионовая	„

Подобенъ примѣръ отъ друга една общеприета номенклатура ни доставляватъ и имената (прѣдложени отъ Städeler-a) на тъй нарѣченитѣ *полисиликатни кислини*:

α моносиликатна H_4SiO_4 тетрахидро-кремлива. (ортосиликатна)
β моносиликатна H_2SiO_3 дихидро-кремлива. (метасиликатна)
α дисиликатна $H_6Si_2O_7$ хексахидро-дикремлива.
β дисиликатна $H_4Si_2O_6$ тетрахидро-дикремлива.
α трисиликатна $H_8Si_3O_{10}$ октахидро-трикремлива.
β трисиликатна $H_6Si_3O_9$ хексахидро-трикремлива.
γ трисиликатна $H_4Si_3O_8$ тетрахидро-трикремлива.
α тетрасиликатна $H_{10}Si_4O_{13}$ декахидро-тетракремлива.
β тетрасиликатна $H_8Si_4O_{12}$ октахидро-тетракремлива.
β хексасиликатна $H_{12}Si_6O_{18}$ додекахидро-хексакремлива.
δ хексасиликатна $H_8Si_6O_{16}$ октахидро-хексакремлива.

Както се вижда, и тая частна номенклатура, прѣдизвикана отъ сѫщото горѣспоменато за тиоnенитѣ кислини обстоятелство, прави едно силно отклонение отъ общия

принципъ, когато прѣдложенитѣ отъ насъ названия стоятъ на общо основание на номенклатурата на кислинитѣ. Отъ крем*лив*ия окисъ, SiO_2, като му прибавиме $2H_2O$, получаваме тетрахидро-крем*лив*ата кислина (H_4SiO_4), отъ която пакъ, чрѣзъ постепенно вадение на вода, отъ една, двѣ, три, четири, шестъ нѣйни молекули, получаваме кремлива (моно), ди, три, тетра, хексакремливитѣ кислини. Спорѣдъ първата номенклатура, трѣбва да се помнятъ отдѣлно имената и формулитѣ на кислинитѣ, а спорѣдъ нашата достатъчно е да се помни или само името, или само формулата. Ако незнаемъ формулата напр. на тетрахидро-трикремливата кислина, ний лесно ще я намериме, като разсѫдиме, че тя излиза отъ 3 мол. H_4SiO_4 (понеже е трикремлива), като извадиме отъ тѣхъ четири молекули вода, за да ѝ останятъ четири водорода (защото е тетрахидрическа).

Но най-оригиналенъ примѣръ въ туй отношение ни подаватъ кобалтаминовитѣ соли, за имената на които трѣбало да се прибегне, нещете ли, и къмъ цвѣтоветѣ имъ:

$Co_2(NH_3)_6Cl_6$ дихрокобалтови (дихрома, тъмнозелени).

$Co_2(NH_3)_8Cl_6$ празеокобалтови (зелени).

$Co_2(NH_3)_{10}Cl_6$ пурпурокобалтови (пурпурни).

$Co_2(NH_3)_{12}Cl_6$ лутеокобалтови (оранжени);

когато спорѣдъ начинътъ на образуванието имъ — отъ Co_2Cl_6, дикобалтовитъ хлоридъ, като се влагатъ между металътъ и хлорътъ 6, 8, 10 и 12 аммониачни групи $(NH_3)^{II}$[1]) — тѣ твърдѣ понятно и просто могатъ да се поименуватъ тъй: хексааммоно-, октааммоно-, декааммоно и пр. дикобалтовитъ хлоридъ.

А още пò-изразително се прѣдставлява положението, като се отнесѫтъ имената на кислинитѣ и основитѣ къмъ имената на съотвѣтствующитѣ тѣмъ окиси; тогазъ виждаме, че горѣизложената непослѣдователность въ номенклатурния принципъ на окиситѣ се протака и прѣзъ имената на кислинитѣ и основитѣ. Въ русската номенклатура срѣщаме напр. хром*овая* и мышьяк*овая* кислота (H_2CrO_4 и H_3AsO_4), които излизатъ отъ *хромовый* и *мышьяковый ангидридъ* (CrO_3 и As_2O_5); сѫщо *азотистая* и *сѣрнистая кислота* (HNO_2 и H_2SO_3) — отъ *азотистый* и *сѣрнистый ангидридъ* (N_2O_3 и SO_2). Понеже окиситѣ CrO_3 и As_2O_5 (както и N_2O_3 и

[1]) Muspratt's Chemie, Band III, стр. 1924.

SO_2) нѣматъ аналогиченъ атоменъ съставъ, то както самитѣ тѣхни имена, тъй и тия на кореспондующитѣ имъ кислини трѣбва да се отнасятъ на формули (или съставъ) съ досѫщъ различни атомни отношения. Освѣнъ това ний срѣщаме разнозначни имена за аналогични кислини, происходящи отъ аналогични по съставъ окиси; напр.

на монохидрическитѣ кислини:

Cl_2O_5 . . $HClO_3$ хлор*новатая* кислота.
N_2O_5 . . HNO_3 азот*ная* кислота.
S_2O_7 . . HSO_4 надсѣр*ная* кислота.
Mn_2O_7 . . $HMnO_4$ марганц*овая* кислота.

на дихидрическитѣ:

SO_3 . . H_2SO_4 сѣр*ная* кислота.
MnO_3 . . H_2MnO_4 марганц*овистая* кислота.
CrO_3 . . H_2CrO_4 хром*овая* кислота.

на трихидрическитѣ:

P_2O_3 . . H_3PO_3 фосфор*истая* кислота.
B_2O_3 . . H_3BO_3 бор*ная* кислота.
P_2O_5 . . H_3PO_4 фосфор*ная* кислота.
As_2O_5 . . H_3AsO_4 мышьяк*овая* кислота.

Къмъ първия отъ приведенитѣ недостатъци се отнасятъ отъ нѣмската и френската номенклатури примеритѣ:

{ N_2O_5 . . HNO_3 Salpetersäure, ac. azotique.
{ SO_3 . . H_2SO_4 Schwefelsäure, ac. sulfurique.
{ N_2O_3 . . HNO_2 Salpetrigesäure, ac. azoteux.
{ SO_2 . . H_2SO_3 Schwefligesäure, ac. sulfureux.
{ Cl_2O . . $HClO$ unterchlorige Säure, ac. hypochloreux.
{ S_2O_2 . . $H_2S_2O_3$ unterschweflige Säure, ac. hyposulfureux.
{ Cu_2O . . $H_2Cu_2O_2$ Kupferoxydulhydrat, hydrate cuivreux.
{ MnO . . H_2MnO_2 Manganohydulhydrat, „ manganeux.
{ MnO_3 . . H_2MnO_4 ac. manganique.
{ P_2O_5 . . H_3PO_4 ac. phosphorique.

Къмъ второто обстоятелство се отнасятъ напр.:

{ B_2O_3 . . H_3BO_3 Bor*säure,* ac. bor*ique.*
{ N_2O_3 . . HNO_2 Salpetr*igésäure,* ac. azot*eux.*
{ SO_2 . . H_2SO_3 Schwefl*igesäure*, ac. sulfur*eux.*
{ CO_2 . . H_2CO_3 Kohlen*säure*, ac. carbon*ique.*
{ SiO_2 . . H_2SiO_3 Kiesel*säure,* ac. silic*ique.*
{ FeO . . H_2FeO_2 Eisen*oxydulhydrat*, hydrate ferr*eux*,
{ BaO . . H_2BaO_2 Baryum*hydrat*, hydrate *de baryum.*

Лесно е да се докаже, че показанитѣ неправилности въ съврѣменната номенклатура на кислинитѣ сѫ прѣминъли, като наслѣдственна зараза, и въ имената на солитѣ. Отъ многото примѣри за доказателство на това нека вземемъ отъ нѣмската номенклатура примѣрътъ съ солитѣ на кислинитѣ: H_2CO_3 и H_2SO_3. Тия соли прѣдставляватъ твърдѣ отличителна аналогия; тѣ иматъ еднакви (изоморфически) соли, нормални $R^I_2CO_3$ и $R^I_2SO_3$ и кисъли R^IHCO_3 и R^IHSO_3, а при все това тѣхнитѣ имена се различаватъ въ означаванието на участвующитѣ кислини; тъй първитѣ се наричатъ kohlensaure Salze, а вторитѣ schwefligesaure Salze, когато въ сѫщность сѫ въг*ливи* и сѣр*ливи*, защото отговарятъ на въг*лива*та и сѣр*лива*та кислини (H_2CO_3 и H_2SO_3), а тия на въг*ливия* и сѣр*ливия* окиси (CO_2 и SO_2). Неправото поименувание на сѫщитѣ кислини: угле-кислота и сѣр*нистая* кислота въ русската и ac. carbon*ique* и ac. sulfur*eux* въ френската номенклатури донасятъ сѫщата неразбория и въ имената на солитѣ: углекислонатровая и сер*нисто*-натровая соль, или кислая углекислонатровая и кислая сѣрнистонатровая соль (Na_2CO_3 и Na_2SO_3 или $HNaCO_3$ и $HNaSO_3$), както: carbon*ate* de sodium и sulf*it* de sodium, или carbonate acide de sodium и sulfite acide de sodium.

Друго. Сѫществующето още раздѣление на солитѣ на неутрални, кисъли и основни е изгубило вече всѣко научно основание, слѣд. и сѫщото имъ поименувание е досущъ неоправдаемо и за това незаслужва вече мѣсто въ химическата номенклатура. Туй положение е отчасти припознато, тъй като названието неутрални соли е вече замѣнено съ *нормални* или *правилни*. „Нормални соли", казватъ Roscoe и Schorlemmer, (O. C. стр. 31), „сѫ таквизъ, които сѫ станъли отъ пълното замѣняване водорода на нѣкоя кислина съ металъ. *Пó-прѣди наричаха сѫщитѣ соли неутрални или срѣдни*, защото тогазъ знаѣхѫ, че когато една основа се съедини съ нѣкоя силна кислина по сѫщинското си отношение, то получената соль не притежава нито кисъла, нито основна реакция; *обаче тоя случай не е у всичкитѣ соли, тъй като тия, които се образуватъ отъ дѣйствието на слаби кислини върху силни основи, обикновенно показватъ алкалическа реакция*, като напр. солитѣ K_2CO_3, Na_3PO_4 и мн. др., *както и на-*

онъкъ тия, които ставатъ отъ силни кислини и слаби основи — кисъла реакция, като напр. $Al_2(SO_4)_3$, $CuSO_4$ и пр.".

Кисълитѣ соли ставатъ отъ извѣстни кислини, като имъ се замѣня водорода само отчасти съ металъ; тъй напр. отъ H_2SO_4 — $KHSO_4$. Спорѣдъ това обаче би слѣдвало и $KHCO_3$ и Na_2HPO_4 да сѫ кисъли соли, когато въ сѫщность първата е неутрална, а послѣдната слабо алкалическа. На сѫщото основание K_2CrO_4 и $K_2Cr_2O_7$ би трѣбало да сѫ неутрални, защото не съдържатъ вече водородъ, когато първата е алкалическа, а послѣдната кисъла.

Сѫщо на неправо основание наричаме *основна* сольта $Fe_2O(SO_4)_2$, която по начинътъ на образуванието си $[Fe_2O(OH)_4 + 2H_2SO_4]$ изглеждва като неутрална[1]), или пакъ основната $Bi(OH)_2NO_3$, която по реакция е кисъла.

Принципътъ за различаване на едноатомно и двуатомно участие на металитѣ въ солитѣ, съ прибавяние „o и i", не е приложимъ всецѣло. Срѣщаме правилно напр. Ferrosalze ($FeCl_2$) и Ferrisalze (Fe_2Cl_6), но защо и на какво основание намираме Platinosalze ($PtCl_2$) и Platinisalze ($PtCl_4$), когато и двата вида соли на платината сѫ едноатомни?! Въ каква неизвѣстность, върху която и г. Pfordten обръща вниманието ни (вижъ въ началото на статията) докарватъ ученикътъ, та че ако щете и учительтъ, имената на платиненитѣ съединения, а особно тия на платинаминовитѣ, това се лесно познава щомъ поставиме първитѣ въ паралелъ съ желѣзнитѣ; напр.

Fe_2O_3 Eisenoxyd (Ferrioxyd).	*PtO_2 Platinoxyd.*
$H_6Fe_2O_6$ Ferrihydroxid.	*H_4PtO_4 Platinihydroxid.*
Fe_2Cl_6 Ferrichlorid.	$PtCl_4$ Platinichlorid.

или само отъ двойнитѣ хлориди и платинамоновитѣ основи:

K_2PtCl_4 Kaliumplatinchlorid.
K_2PtCl_6 Kaliumplatinichlorid.
$Pt(NH_3)_2(OH)_2$ Plat*o*sammoniumoxydhydrat.
$Pt(NH_3)_2(OH)_4$ Plat*i*nammoniumoxydhydrat.
$Pt_2(NH_3)_4(OH)_6$ $(=Pt(NH_3)_2(OH)_2 + Pt(NH_3)_2(OH)_4)$.
Diplatinammoniumoxydhydrat и пр.

Състоянието на съврѣменната номенклатура на неорганическата химия, мислиме, е вече достатъчно описано. Отъ казаното до сега излиза, че тая номенклатура е:

[1]) Muspratt's Chemie, VII Band, стр. 213.

a) *въ самата си основа погрѣшна* и

b) *смѣсъ отъ нѣколко принципи и прибавни поименования.* Тя е погрѣшна още отъ самото си начало, сир. отъ имената на бинернитѣ съединения (окиси, сулфиди, хлориди и пр.), защото тия не сѫ подведени на едно общо правило, на една систематична послѣдователность, за изражавание съставътъ на тѣлата. Видѣхме значително число примѣри, гдѣто не единъ „modus“ отъ названията изражаватъ всѣки по нѣколко атомни отношения на елементитѣ (напримѣръ chlorür — три, а chlorid — петь разни степени на съединения!); както и наопъкъ — за едно и сѫщо атомно отношение употрѣбени двѣ разни означения. А понеже тернернитѣ съединения (кислинитѣ, основитѣ и солитѣ) водятъ своето начало отъ бинернитѣ, то съвсѣмъ понятно излиза, че грѣшката въ имената на послѣднитѣ трѣбало да вникне пó-надалеко — въ цѣлата область на номенклатурата за неорганическитѣ съединения. На всичко това отгорѣ дохожда съврѣменното употрѣбение на нѣколко номенклатурни принципа, (изложенитѣ пó-горѣ), и това е помогнало на исходната начална грѣшка да прибере още други нѣколко и съ това сегашната номенклатура да получи пò-пъстрия си изглѣдъ на една цѣла неразбория.

Това положение не е безъ своитѣ врѣдителни послѣдствия: то затруднява отъ една страна развиванието и разширяванието на науката въ прѣдѣлитѣ на нѣйното огромно царство и отъ друга -- нѣйното оползотворение въ живота. Не може да се оспорва, че всѣка наука е подчинена за успѣшното си развитие, на единъ ясенъ и опрѣдѣленъ начинъ на изражавание нѣйнитѣ истини и начала, и нѣма да прѣувеличиме въ нищо, като кажемъ, че именно химията, въпрѣки нѣйнитѣ голѣми успѣхи въ краткия периодъ на сѫществуванието ѝ, като систематизирана наука, отъ врѣмето на приснопамятний Лавоазие до днесъ, и въпрѣки голѣмата надежда за нейното много пò-широко развитие, въпрѣки най сетнѣ огромното ѝ значение въ практическия животъ, тя, за жалость, въ това отношение е доста изостанъла. Химията напрѣдва, но достѫпътъ къмъ нея става отъ день на день пò-мѫченъ и тъй да кажемъ пò-ограниченъ; защото усложненията, неясностьта на нѣйния языкъ оставатъ повече и повече непонятни за единъ пò-широкъ крѫгъ хора.

Пристжпваме къмъ втората часть на зададената си тема — къмъ излагание на материалътъ за установление на една българска номенклатура за неорганическитѣ съединения.

Още въ 1880 година, подбудени отъ твърдѣ чувствителната нужда за съставянието на единъ учебникъ по химията за горнитѣ класове на нашитѣ срѣдни учебни заведения, ний се опитахме да турнеме основата на една българска химическа номенклатура, като съставихме и издадохме по нея учебникътъ си „Неорганическа Химия“ (първото ѝ издание). Работата, съ която се заловихме, знаѣхме си го твърдѣ добрѣ, бѣше много трудна, едно по сжщность и друго по отношение къмъ нашитѣ още неопитни сили; прѣдъ видъ обаче на неотлагаемата отъ учебникъ нужда, която туку що имаше да притисне меня и моитѣ колези, като учители по химията, ни принуди nolens-volens да я испълниме. Главната страна на възложената ни отъ нуждата задача, както и сама по себе се разбира, бѣше номенклатурата, която съставляваше главното градиво за съставянието на единъ учебникъ по една тогазъ съвсѣмъ неразработена у насъ наука. Трудностьта на въпросътъ възлезе до много пò-високъ степень отъ обстоятелствата, че номенклатурата на неорганическата химия трѣбаше да се създаде на *нашия* язикъ и *въ смисълъ на новата атомическа теория,* която въ него врѣме печелеше първитѣ и най-силнитѣ впечатления съ своитѣ неоспорими начала, които и до днешенъ день останаха до сущъ непоколебими.

Благодарение и на насърдчаванието на уважаемий ни учитель, г. Проф. Шафарика, както и на съвѣтитѣ, които г. Д-ръ Ал. Тодоровъ, тогава студентъ по филологията, ни даде не на едно мѣсто по филологическата страна на въпросътъ, ний успѣхме да създадемъ едно какво-годѣ *трудно начало* въ това отношение. Съставената отъ насъ номенклатура за неорганическитѣ съединения се удостои съ благоприятно оцѣнение въ научно отношение отъ г-на Шафарика, подадено намъ отъ сжщия писменно (съ дата отъ 24 Авг. 1880 г.); въ отношение на язикътъ, по мимо основното ѝ прѣглѣдвание и удобрение въ онова врѣме отъ г-на Тодорова, ний я поднасяме и при тоя случай

всѣкиму отъ нашитѣ учени, който се усѣща повиканъ за разработване на научния ни языкъ.

Ний сме далеко отъ убѣждението, че нашия опитъ прѣдставлява пълно съвършенство, и всѣкога сме хранили надежда, че врѣмето ще ни донесе подпорни сили, които въ задруга на нашата воля ще помогнятъ за постигание на желаемото съвършенство. Единственни отзиви върху прѣдложената отъ насъ номенклатура съ благодарение дочакахме отъ г. П. Наботкова въ „Наука“, прѣзъ 1884 год. Този единственъ гласъ, разумѣва се, не бѣше достатъченъ за да се рѣши тоя толкозъ важенъ въпросъ, и ето за това ний пакъ го поднемаме, тоя пжть въ друга форма — не чрѣзъ учебникъ, а съ настоящата си статия — и то съ цѣль да улеснимъ основното разгледвание на прѣдлагаемата отъ насъ номенклатура за неорганическитѣ тѣла.

Като описахме прочее състоянието, въ което е поставена сега номенклатурата на неорганическата химия въ тритѣ главни европейски язици, ний идемъ да изложимъ нашия опитъ, съ всичкитѣ му начала, на които той е създанъ. Тъй поставена въ паралелъ, нѣма съмнение, нашата номенклатура ще се покаже въ истинскитѣ си качества.

Номенклатурата на учебникътъ ни е въ *чисто унитаренъ смисълъ*. Всѣко сложно тѣло се прѣдставлява съ молекулната си частица, сир. съ една цѣлость или група отъ атоми отъ извѣстни елементи, за това и названието на всѣко сложно тѣло е едно име сложено отъ имената на участвующитѣ въ него елементи. По съображение на това, названията хидратъ и анхидридъ, както и другитѣ остатци отъ дуализма, които сж спазени въ европейската номенклатура на бинернитѣ и тернернитѣ съединения (в. стр. 13—16) сж прѣмахнати.

Имената на сложнитѣ тѣла изражаватъ напълно съставътъ, а до нѣгдѣ даже и начинътъ за образуването имъ. Тоя главенъ принципъ, който не е прокаранъ въ никоя европейска съврѣменна номенклатура, и който, по наше мнение, е цѣлѣсъобразенъ — придава това прѣимущество на нашата, че първо и първо тя изражава сжщинския съставъ на тѣлата и друго, че тя улеснява паметьта за нѣговото усвояване

и улеснява сравнителното и прѣгледното подаване на учебния материалъ въ училището.

Всичко това може да се види отъ долуприведенитѣ съображения.

Имената на проститѣ тѣла нѣма да правиме голѣмъ въпросъ, та че и въ тѣхъ никой нѣма да намира кой знае каква почва за споръ. Ще се ограничиме само да забѣлѣжиме, че нѣкои ний приемаме въ прѣводъ, нѣкои отъ язика на народа, нѣкои отъ народнитѣ названия на тѣхнитѣ съединения, а всичкитѣ други като чисто латински названия. Безъ тия послѣднитѣ ето какви имена за елементитѣ мислиме да се приематъ: варий (Ca), водородъ (H), въглеродъ (C), желѣзо (Fe), живакъ (Hg), злато (Au), калай (Sn), кислородъ (O), кремий (Si), мѣдь (Cu), олово (Pb), срѣбро (Ag), сѣра (S).

Имената на бинернитѣ съединения правиме отъ имената на елементитѣ, които ги съставятъ. Името на всѣко бинерно съединение състои отъ прилагателно и сѫществително; послѣдното е: *окисъ, сулфидъ, хлоридъ, йодидъ* и пр., когато съединението съдържа *кислородъ, сѣра, хлоръ, йодъ* и пр. Прилагателното правиме отъ името на елемента, който придружава единъ отъ тия послѣднитѣ. За означаване на разнитѣ степени отъ окиситѣ, сулфидитѣ, хлоридитѣ и пр. прилагателнитѣ приематъ окончания:

1) *кавъ* (икавъ) за най-слабий степенъ, или за атомно отношение 1:1.

2) *ливъ*	за атомно отношение	1:2.
3) *ястъ* (истъ)	„ „ „	1:3.
4) *авъ* (явъ)	„ „ „	1:4.
5) *янъ* (енъ)	„ „ „	1:5.
6) *овитъ*	„ „ „	1:6.

7) *атъ* за най-силний степенъ, или за атомно отношение 1:7.

Грьцкитѣ числителни *ди, три, тетра, пента* и пр. ще прибавяме прѣдъ прилагателното, когато трѣбва да означиме атомното число на относителния му елементъ. Да приведемъ примѣри само за окиситѣ и хлоридитѣ:

Cu_2O	димѣдкавъ	окисъ.	Au Cl	златкавъ	хлоридъ.
Ag_2O	дисрѣбъркавъ	„	K Cl	каликавъ	„
Pb O	оловкавъ	„	$HgCl_2$	живачливъ	„

BaO	барикавъ окисъ.	Hg_2Cl_2	диживачливъ хлоридъ.
AgO	срѣбъркавъ „	$PtCl_2$	платинливъ „
BaO_2	барливъ „	$PtCl_4$	платинавъ „
SnO_2	калайливъ „	$AuCl_3$	златястъ „
CrO_3	хромястъ „	PCl_5	златянъ „
N_2O_3	диазотястъ „	Al_2Cl_6	диалуминовитъ „
Cr_2O_3	дихромястъ „	$SnCl_4$	калаявъ „
N_2O_4	диазотавъ „	PCl_3	фосфорястъ „
N_2O_5	диазотянъ „	Fe_2Cl_6	дижелѣзовитъ „
Mn_2O_7	диманганатъ „	$SnCl_2$	калайливъ „

Горѣприведенитѣ седемъ окончания сѫ напълно свойственни на языкътъ ни; освенъ това тѣ сѫ употрѣбени, до колкото е било възможно, и за означавание настепенното усилвание степеньта на съединяванието — както се употрѣбяватъ въ языкътъ за указвание пò-малката и пò-голѣмата каквина на прѣдметътъ. Това се вижда отъ слѣдующитѣ примѣри:

1) Син*кавъ*, черни*кавъ* (платъ), височ*кавъ* (човѣкъ).

2) Мириз*ливъ* (цвѣтъ), мързел*ливъ* (човѣкъ), пясъч*ливъ* (пѫть).

3) Камен*истъ*, блат*истъ*, трън*ястъ* (пѫть), тантур*ястъ* (човѣкъ).

4) Хуб*авъ*, гизд*авъ*, рош*авъ* (човѣкъ).

5) Дърв*енъ*, бакѫр*енъ* (сѫдъ), памуч*енъ*, лен*енъ* (платъ).

6) Вѣтр*овито* (време), полз*овито* (растение), вар*овитъ* (камъкъ).

7) Рог*атъ* (волъ), брад*атъ*, косм*атъ* (човѣкъ).

Исключение правятъ имената на нѣкои хидридни съединения (на Cl, P, S и пр. съ водорода), като: хлороводородъ (ClH), фосфороводородъ (PH_3), аммониакъ (NH_3), сѣроводородъ (H_2S), и пр.

Имената на кислинитѣ и основитѣ правиме отъ имената на съотвѣтствующитѣ тѣмъ окиси тъй: при името на окиса, (съ принадлежящето му окончание), прибавяме, за означавание количеството на водороднитѣ атоми, думата *дихидро* — за 2 ат., *трихидро* — за 3 ат., *тетрахидро* — за 4 ат. водородъ и т. н. По самия начинъ както се получаватъ кислинитѣ и основитѣ отъ окиситѣ (сулфидитѣ), като имъ прибавяме вода (сѣроводородъ), получаваме и тѣхнитѣ имена.

Отъ SO_3 сърястъ окисъ — съряста кислина,
$SO_3 + H_2O = H_2SO_4$: дихидро-съряста кислина.
Отъ Cl_2O дихлоркавъ окисъ — хлоркава кислина,
$Cl_2O + H_2O = 2\,HClO$: хидро-хлоркава кислина.
Отъ CS_2 въгливъ сулфидъ — въгливосулфидна кислина,
$CS_2 + H_2S = H_2CS_3$: дихидро-въгливосулфидна кислина.
Отъ Cl_2O_3 дихлорястъ окисъ,
$Cl_2O_3 + H_2O = 2\,HClO_2$: хидро-хлоряста кислина.
Отъ P_2O_5 дифосфорянъ окисъ,
$P_2O_5 + 3\,H_2O = 2\,H_3PO_4$: трихидро-фосфорна кислина.
Отъ Mn_2O_7 диманганатъ окисъ,
$Mn_2O_7 + H_2O = 2\,HMnO_4$: хидро манганата кислина.
Отъ CaO варикъвъ окисъ,
$CaO + H_2O = H_2CaO_2$: дихидро-варикава основа.
Отъ Fe_2O_3 дижелѣзястъ окисъ,
$Fe_2O_3 + 3\,H_2O = H_6Fe_2O_6$: хексахидро-дижелѣзяста осн.
Отъ FeO желѣзкавъ окисъ — H_2FeO_2 дихидро-желѣзкава основа.
Отъ CaS варикавъ сулфидъ — H_2CaS_2 дихидро-варико-сулфидна основа.

За постигание пò-кѫси названия ний сме съгласни да изхвърлиме означаванието на водороднитѣ атоми, при всичко че това би било до негдѣ въ ущърбъ на ясностьта за образуванието имената на солитѣ. Въ тоя случай горнитѣ кислини и основи би се наричали: съряста кислина (H_2SO_4), хлоркава кислина ($HClO$), въгливосулфидна кислина (H_2CS_3), хлоряста кислина ($HClO_2$), варикава основа (H_2CaO_2), дижелѣзяста и желѣзкава основи ($H_6Fe_2O_6$ и H_2FeO_2), варико-сулфидна основа (H_2CaS_2) и пр. Тукъ трѣбва обаче сѫщо да се вземе прѣдъ видъ, че означаванието на водороднитѣ атоми много пояснява освѣнъ емпирическия, но и типическия и хидроксилния съставъ, както и валентностьта (основностьта) на кислинитѣ и основитѣ. Това лесно се вижда отъ слѣдующата групировка:

Моновалентни кислини и основи:

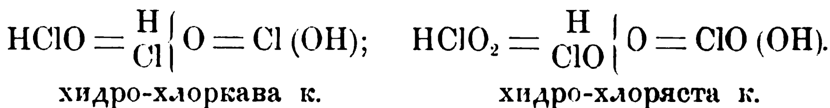

$$HClO = \left.\begin{matrix}H\\Cl\end{matrix}\right\}O = Cl(OH); \qquad HClO_2 = \left.\begin{matrix}H\\ClO\end{matrix}\right\}O = ClO(OH).$$

хидро-хлоркава к. хидро-хлоряста к.

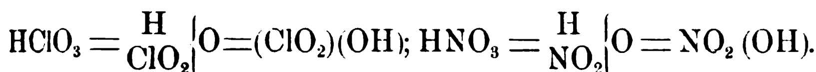

$$HClO_3 = \left.\begin{matrix}H \\ ClO_2\end{matrix}\right| O = (ClO_2)(OH); \quad HNO_3 = \left.\begin{matrix}H \\ NO_2\end{matrix}\right| O = NO_2\,(OH).$$

хидро-хлоряна к. хидро-азотна к.

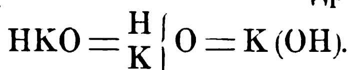

$$HKO = \left.\begin{matrix}H \\ K\end{matrix}\right| O = K\,(OH).$$

хидро-каликава основа и пр.

Като исключение тукъ се пада и $H_3\,PO_2$, трихидро-фосфоркавата кислина, понеже е монохидрическа: $\left.\begin{matrix}H \\ PH_2O\end{matrix}\right| O$ или $POH_2\,(OH)$.

Дивалентни:

$$\text{Отъ } SO_2: H_2SO_3 = \left.\begin{matrix}H_2 \\ SO\end{matrix}\right| O_2 = SO \left|\begin{matrix}OH \\ OH\end{matrix}\right.; \quad \text{Отъ } SO_3: H_2SO_4 = \left.\begin{matrix}H_2 \\ SO_2\end{matrix}\right| O_2 = SO_2 \left|\begin{matrix}OH \\ OH\end{matrix}\right.$$

дихидро-сърлива к. дихидро-сърняста к.

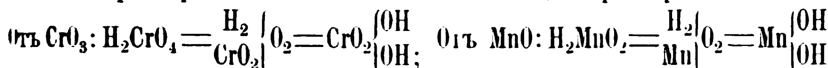

$$\text{Отъ } CrO_3: H_2CrO_4 = \left.\begin{matrix}H_2 \\ CrO_2\end{matrix}\right| O_2 = CrO_2 \left|\begin{matrix}OH \\ OH\end{matrix}\right.; \quad \text{Отъ } MnO: H_2MnO_2 = \left.\begin{matrix}H_2 \\ Mn\end{matrix}\right| O_2 = Mn \left|\begin{matrix}OH \\ OH\end{matrix}\right.$$

дихидро-хромяста к. дихидро-манганкава ос. и пр.

Като исключение: $H_3\,PO_3$, трихидро-фосфоряста кислина,

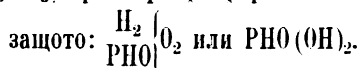

защото: $\left.\begin{matrix}H_2 \\ PHO\end{matrix}\right| O_2$ или $PHO\,(OH)_2$.

Тривалентни:

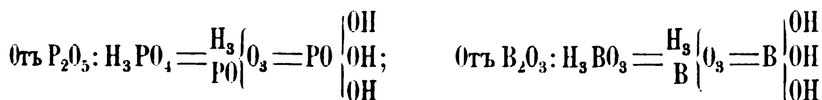

$$\text{Отъ } P_2O_5: H_3PO_4 = \left.\begin{matrix}H_3 \\ PO\end{matrix}\right| O_3 = PO \left|\begin{matrix}OH \\ OH \\ OH\end{matrix}\right.; \quad \text{Отъ } B_2O_3: H_3BO_3 = \left.\begin{matrix}H_3 \\ B\end{matrix}\right| O_3 = B \left|\begin{matrix}OH \\ OH \\ OH\end{matrix}\right.$$

трихидро-фосфорна к. трихидро-боряста к.

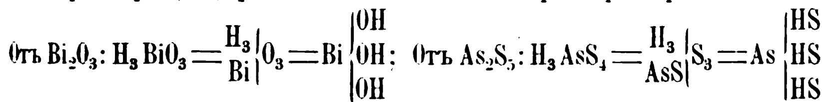

$$\text{Отъ } Bi_2O_3: H_3BiO_3 = \left.\begin{matrix}H_3 \\ Bi\end{matrix}\right| O_3 = Bi \left|\begin{matrix}OH \\ OH \\ OH\end{matrix}\right.; \quad \text{Отъ } As_2S_5: H_3AsS_4 = \left.\begin{matrix}H_3 \\ AsS\end{matrix}\right| S_3 = As \left|\begin{matrix}HS \\ HS \\ HS\end{matrix}\right.$$

трихидро-бисмутяста ос. трихидро-арсеносулфидна к.

Тетравалентна:

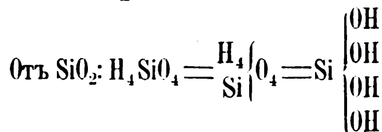

$$\text{Отъ } SiO_2: H_4SiO_4 = \left.\begin{matrix}H_4 \\ Si\end{matrix}\right| O_4 = Si \left|\begin{matrix}OH \\ OH \\ OH \\ OH\end{matrix}\right.$$

тетрахидро-кремлива к.

Пента и хексавалентни:

$$\text{Отъ } Ta_2O_5: H_5TaO_5 = \left.\begin{matrix}H_5 \\ Ta\end{matrix}\right| O_5 = Ta(OH)_5; \quad \text{Отъ } Fe_2O_3: H_6Fe_2O_6 = \left.\begin{matrix}H_6 \\ Fe_2\end{matrix}\right| O_6 = Fe_2\,(OH)_6.$$

пентахидро-тантална к. хексахидро-дижелѣзяста осн.

Това просто начало за правение имената на кислинитѣ и основитѣ е згодно и напълно приложимо и въ случаитѣ, които ний приведохме съ частнитѣ номенклатури, употрѣбяванитѣ въ другитѣ язици (в. стр. 18), за тионенитѣ и полисиликатнитѣ кислини. Къмъ изложенитѣ ни тамъ имена на казанитѣ кислини ний прибавяме и тия на платинаммоненитѣ и кобалтаммоненитѣ основи, които сжщо идатъ да се подведатъ на общия нашъ принципъ. Платинамоненитѣ основи се формиратъ (подобно на кобалтенитѣ) отъ респективнитѣ основи: H_2PtO_2, дихидроплатинкавата (отъ PtO) и H_4PtO_4, тетрахидроплатинливата (отъ PtO_2), като се вмъкватъ мѣжду металътъ и хидроксилнитѣ имъ группи една или повече молекули отъ двувалентната группа NH_3 [1]), тъй

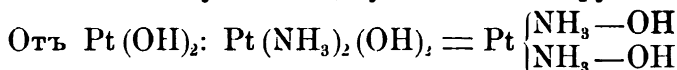

Отъ $Pt(OH)_2$: $Pt(NH_3)_2(OH)_2 = Pt\begin{cases}NH_3-OH\\NH_3-OH\end{cases}$

диаммоно-платинкава основа.

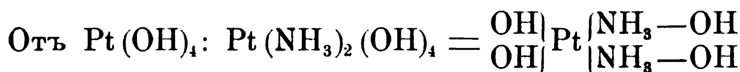

Отъ $Pt(OH)_4$: $Pt(NH_3)_2(OH)_4 = \begin{matrix}OH\\OH\end{matrix}\Big\} Pt \begin{cases}NH_3-OH\\NH_3-OH\end{cases}$

диаммоно-платинлива основа [2]).

и затова:

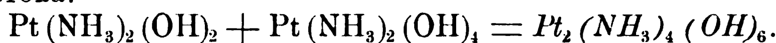

$Pt(NH_3)_2(OH)_2 + Pt(NH_3)_2(OH)_4 = Pt_2(NH_3)_4(OH)_6$.

тетрааммонно-платинкаво-платинлива основа.

Сжщо отъ хексахидро дикобалтестата основа по сжщия начинъ получаваме

$Co_2(NH_3)_6(OH)_6$ хексааммоно дикобалтяста основа.

$Co_2(NH_3)_8(OH)_6$ октааммоно „ „

$Co_2(NH_3)_{10}(OH)_6$ декааммоно „ „ и пр.

На това начало не е трудно да подведемъ, ако искаме, и тъй нарѣченитѣ анхидрокислини (за които стана дума на стр. 16), напр.:

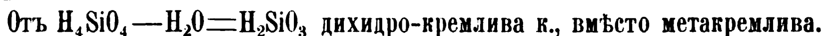

Отъ $H_4SiO_4 - H_2O = H_2SiO_3$ дихидро-кремлива к., вмѣсто метакремлива.

„ $2H_3PO_4 - H_2O = H_4P_2O_7$ тетрахидро-дифосфорна к., вм. пирофосфорна.

„ $4H_3BO_3 - 5H_2O = H_2B_4O_7$ дихидро-тетраборяста к., вм. пироборна.

„ $H_3BO_3 - H_2O = HBO_2$ хидро-боряста к., вм. метаборна.

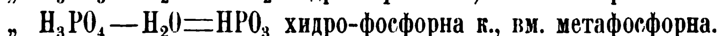

„ $H_3PO_4 - H_2O = HPO_3$ хидро-фосфорна к., вм. метафосфорна.

„ $2H_2SO_4 - H_2O = H_2S_2O_7$ дихидро-дисѣряста к., вм. приосѣрна.

---

[1]) Muspratt's Chemie, V Band, стр. 1218.

[2]) Въ първата основа Pt двувалентна, а въ втората четиривалентна (споредъ D-r V. Šafařík).

Имената на солитѣ правиме отъ тия на кислинитѣ, като замѣняваме името водородъ (хидро) съ това на металътъ; при това при името на кислината (съ принадлѣжащето ѝ окончание, което иде отъ съотвѣтствующия ѝ окисъ) прибавяме, за означавание отъ колко молекули кислина е станъла сольта, *ди, три* и т. н.; напр.:

Отъ HNO_3 хидро-азотна кислина и $K = KNO_3$ азотно-калиена соль.
„ $2HNO_3$ хидро-азотна кислина и $Ca = Ca(NO_3)_2$ диазотно-вариена соль.
„ H_2SO_4 дихидро-сѣряста к. и $Ba = Ba\,SO_4$ сѣрясто-бариена соль.
„ $3H_2SO_4$ дихидро-сѣряста к. и $Al_2 = Al_2(SO_4)_3$ трисѣрясто-диалуминиена с.
„ H_2SO_4 дихидро-сѣряста к. и $K_2 = K_2SO_4$ сѣрясто-дикалиена соль.
„ H_3PO_4 трихидро-фосфорна к. и $K_3 = K_3PO_4$ фосфорно-трикалиена соль.
„ $2H_3PO_4$ трихидро-фосфорна к. и $Ca_3 = Ca_3(PO_4)_2$ дифосфорно-триварнена с.
„ $3HNO_3$ хидроазотна к. и $Bi = Bi(NO_3)_3$ триазотно-бисмутна соль.

По тоя принципъ за изговаряние на солитѣ ний можемъ да се отклонимъ отъ и безъ това несмисълното и погрѣшното раздѣление на солитѣ на неутрални, кисъли и основни (което доказахме на стр. 21). Понеже кисълитѣ соли ставатъ отъ непълното замѣнявание водорода на кислинитѣ съ металъ, то съвсѣмъ основателно можемъ да ги наричаме *непълни* (или неправилни, понеже имаме и правилни) и въ изговарянието имъ ще означаваме количеството на останълитѣ въ тѣхъ водородни атоми, напр.:

Отъ H_2SO_4 и $K = HKSO_4$ сѣрясто-хидрокалиена соль.
„ H_3PO_4 и $K = H_2KPO_4$ фосфорно-дихидрокалиена соль.
„ H_3PO_4 и $K_2 = HK_2PO_4$ фосфорно-хидродикалиена соль.
„ $2\,H_3PO_4$ и $Ca = H_4Ca(PO_4)_2$ дифосфорно-тетрахидровариена с. и пр.

Названието основна соль заслужва да се спави само за ония соли, въ съставътъ на които дѣйствително влизатъ основи, като $PbCO_3 + H_2PbO_2$ въгливо-оловна соль основна, но не и като тая напр. $Fe_2O(SO_4)_2$, която се формира по пълно насищение:

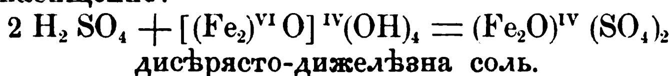

$$2\,H_2SO_4 + [(Fe_2)^{VI}O]^{IV}(OH)_4 = (Fe_2O)^{IV}(SO_4)_2$$

дисѣрясто-дижелѣзна соль.

или азотнобисмутната, неправилната или дихидроксилната $Bi(OH)_2NO_3$.

Нашия принципъ ни избавя и отъ приведената на стр. 22 трудность, която се осѣща при различаванието на „едно и двуатомнитѣ“ соли посрѣдствомъ приетитѣ частици „о“ и „i“. Безъ да прибѣгваме къмъ това искусно и не-

приложимо срѣдство, и като не се отклоняваме ни най-малко отъ правилото си за изговарянието на солитѣ, намъ е най-лесно да различаваме соли: желѣзни, хромяни, кобалтени, мѣдни, живачни отъ дижелѣзни, дихромяни, дикобалтени, димѣдни, диживачни; напр.:

Отъ H_2FeO_2 и H_2SO_4: $FeSO_4$ сѣрясто-желѣзна соль.
„ $H_6Fe_2O_6$ и $3H_2SO_4$: $Fe_2(SO_4)_3$ трисѣрясто-*ди*желѣзна с.
„ HgO и $2HNO_3$: $Hg(NO_3)_2$ диазотно-живачна соль.
„ Hg_2O и $2HNO_3$: $Hg_2(NO_3)_2$ диазотно-*ди*живачна соль.

Солитѣ на халоиднитѣ кислини приематъ имена като бинерни съединения — хлориди. Оксихлоридитѣ ще изговаряме съ окончания каквито иматъ металитѣ въ хлоридитѣ, отъ които произлизатъ:

Отъ $BiCl_3$ бисмутястъ хлоридъ: $BiOCl$ бисмутястъ оксихлоридъ.
„ PCl_5 фосфорянъ хлоридъ: $POCl_3$ фосфорянъ оксихлоридъ,

или и като хлориди на радикали отъ извѣстни кислини (ако приемемъ тоя имъ съставъ), напр.

Отъ рад. хромилъ CrO_2 (отъ H_2CrO_4): $(CrO_2)^{II}Cl_2$ хромилливъ хлоридъ.
„ „ фосфорилъ PO („ H_3PO_4): $(PO)^{III}Cl_3$ фосфорилливъ „
„ „ карбонилъ CO („ H_2CO_3): $(CO)^{II}Cl_2$ карбонилливъ „

Двойнитѣ хлориди можемъ да изговарямa отдѣлно:

$KCl + MgCl_2$ калико-магнезливъ,
$KCl + AuCl_3$ калико-златястъ,
$PtCl_4 + 2NH_4Cl$ платинаво-амоникъвъ.

Имената на сѣрнитѣ соли — отъ тия на сѣрнитѣ кислини: отъ H_3AsS_4, трихидроарсененосулфидна кислина: Na_3AsS_4 арсененосулфотринатриена соль и пр.

Цѣлия принципъ на до тукъ изложената ни номенклатура за двойнитѣ и тройнитѣ неорганически тѣла може да се прѣдстави прѣгледно въ слѣдующитѣ три главни правила:

а) двойнитѣ тѣла получаватъ имената си по 7 разни окончания за 7 възможни степени на съединявание;

б) отъ окиснитѣ имена, като имъ прибавяме количеството на водороднитѣ атоми, получваме тия на кислинитѣ;

в) отъ имената на кислинитѣ, като се замѣнява водорода съ името на метала, получаваме тия на солитѣ.

Принципътъ на номенклатурата е тождественъ съ тоя на формиранието на тѣлата:

Отъ $SO_3 + H_2O = H_2SO_4$; отъ $H_2SO_4 + K_2 = K_2SO_4$.
Отъ сѣр*ястъ* + вода = дихидро; отъ тая + *калий* = сѣр*ясто*
окисъ сѣр*яста* *кислина* дикал*и*яна с.

Въ заключение ний мимоходомъ ще забѣлѣжиме, че учебникътъ по химията на г. З. Бояджиева е написанъ по развалена русска номенклатура, вслѣдствие на което той още повече е лишенъ отъ всѣка система и послѣдователность въ наименованието на тѣлата. Срѣщаме напр.

хлориди:	*окиси:*
$AuCl$ хлор*исто* злато.	NO азот*енъ* окисъ.
$SnCl_2$ хлористъ калай.	CuO мѣденъ окисъ.
Hg_2Cl_2 хлористъ живакъ.	Ag_2O срѣбъренъ окисъ.
PCl_3 хлористъ фосфоръ.	SnO_2 калаянъ окисъ.
Al_2Cl_6 хлористъ алюминий.	Fe_2O_3 желѣзянъ окисъ.
или:	FeO желѣзянъ окисъ.
$HgCl_2$ хлор*енъ* живакъ.	Sb_2O_5 сурмѣнъ (?) окисъ.
$AuCl_3$ хлорно злато.	или:
$SnCl_4$ хлоренъ калай.	N_2O_3 азот*истъ* анхидридъ.
PCl_5 хлоренъ фосфоръ.	SO_2 сѣрн*истъ* анхидридъ.
Cl_2Cl_6 хлоренъ хромъ.	As_2O_3 арсен*ѣстъ* окисъ.

значи, едно и сѫщо окончание за разни атомни отношения! Или наопъки:

ZnO цинк*овъ* окисъ.	SnO_2 кала*янъ* окисъ.
HgO живач*енъ* окисъ.	MnO_2 марганц*овъ* прѣкисъ.
Au_2O_3 злат*енъ* окисъ.	CO_2 вътлен*ний* анхидридъ.
As_2O_3 арсен*ѣстъ* окисъ.	SO_2 сѣрн*истъ* анхидридъ.
Mn_2O_3 марганц*овъ* окисъ.	SiO_2 кремн*евъ* анхидридъ.

спр. разни окончания за едни и сѫщи атомни отношения.

кислини:	*основи:*
H_3AsO_4 арсен*ова* кисѣлина.	H_2BaO_2 бариевъ хидратъ.
H_3PO_4 фосфор*на* кисѣлина.	$H_6Al_2O_6$ алюминиевъ хидр.
H_3BO_3 бор*на* кисѣлина.	$H_6Fe_2O_6$ желѣз*енъ* хидратъ.
H_2SO_4 сѣр*на* кисѣлина.	$H_6Cr_2O_6$ хром*овъ* хидратъ.
H_2CrO_4 хром*ова* кисѣлина.	H_2FeO_2 желѣз*истъ* хидратъ.
H_2MnO_4 марганцов*иста* к.	H_2CrO_2 *хромовъ водний* (?!) *закисъ.*
	H_2MnO_2 *марганц. закис. хидр.*

Нуждни ли сѫ повече примѣри и пояснения по тая пъстра

смѣсъ отъ названия, безъ никъква смисълъ на една каквагодѣ аналогия? —

Естественно е, че тая неразбория трѣбало е да викне и въ имената на солитѣ, за доказателство на което достатъчни сж, мислиме, само слѣдующитѣ примѣри отъ соли, по съставъ аналогични, а съ съвсѣмъ разновидни имена кръстени:

K_2SO_4 сѣр*но*-калиева соль.
K_2CrO_4 хром*ово*-калиева соль.
K_2MnO_4 марганц*овисто*-калиева соль.

или:

$Al_2(SO_4)_3$ сѣрно-алюмин*иева* соль.
$Mn_2(SO_4)_3$ сѣрно-марганц*ова* соль.
$Fe_2(SO_4)_3$ сѣрно-желѣз*на* соль.

или:

$CaSO_4$ сѣрно-калц*иева* соль:
$FeSO_4$ сѣрно-желѣз*иста* соль и др. т.

БЪЛГАРСКИТѢ КОЛОНИИ ВЪ РУССИЯ.

Отъ Г. З—въ.

I. Военни колонии.

Въ царуванието на Петъръ Великий, Руссия значително порастна и се възвеличи, както въ политическо, така и въ териториално отношение. Вжтрѣшното уреждание на държавата, сношенията съ западна Европа и императорския титулъ на Петра I, турнха Руссия наредъ съ другитѣ европейски държави. Войнитѣ на Петра съ Турция повдигнаха Руссия въ очитѣ на християнитѣ, които се намираха подъ турското иго, пробудиха въ тѣхъ надежда за свобода и ги сближиха съ великата православна държава. Териториялно Руссия се увеличи съ присъединението на нѣколско шведски провинции на сѣверъ и съ завоюванието на южнорускитѣ поля (степи) до Азовското море. Такава обширна територия се нуждаеше отъ една силна военна защита, прѣдъ видъ на честитѣ войни, които водѣше тогава Петъръ I, а особенно прѣдъ видъ на слабата населенность на новозавоюванитѣ русски провинции. Тази нужда особенно се чувствоваше въ южна Руссия, гдѣто обширнитѣ степи бѣха почти пустинни и изложени на чести нападения отъ страна на Кримскитѣ татари. За това, Петъръ Великий намисли да насели тия пространни полета съ колонисти прѣимущественно отъ чужди държави, защото вжтрѣшнитѣ русски провинции не бѣха тъй гжсто населени, щото да пращатъ голѣми партии колонисти на югъ. Петъръ I мислилъ да даде военна организация на тия колонии, за да могжтъ въ случай на нужда да защищаватъ русскитѣ прѣдѣли отъ нападенията на неприятелитѣ. Колонизаторската задача на Петъръ Великий сж прѣслѣдвали всичкитѣ русски царье, слѣдъ него, почти до наше врѣме. Въ продължение на едно

столѣтие колонисти отъ разни народи сж се прѣселявали въ Руссия и, разбира се, тия прѣселявания били свързани съ важни послѣдствия, както за Руссия, така и за ония народи, отъ срѣдата на които сж излизали прѣселенцитѣ. Ние тука ще се постараемъ да изложимъ фактитѣ които се отнасятъ до прѣселението на българетѣ въ Руссия, факти, за които сж се съхранили писменни документи или устни въспоминания.[1]) Като говоримъ за българскитѣ колонии, по необходимость ще трѣба да споменемъ, тукъ-тамъ, и за колониститѣ отъ други националности, за да може, по такъвъ начинъ, разказа ни да излѣзе пó-лесенъ и пó-свързанъ.

И така, Петъръ Великий турилъ началото на русската колонизаторска политика, и при него били прѣселени първитѣ колонисти въ Руссия. За да се разбержтъ пó-добрѣ послѣдующитѣ факти, тукъ трѣба да кажемъ, че на тая колонизаторска задача много е спомогнало влиянието на Руссия въ Балканския полуостровъ и между словѣнетѣ въ Австрия, спечелено при Петъръ Великий. Петъръ I често исказваше желание да помогне на християнитѣ отъ Турция и да ги освободи отъ мухамеданското иго. Въ посланието си до черногорцитѣ, въ 1711 год., Петъръ каза: „нечеститѣ турци видѣха, че ний покровителствоваме християнитѣ и мислѣха, че искаме да имъ отнемемъ царството. . Ние мислимъ да нахлътнемъ въ срѣдъ земята имъ и, съ Божия помощь, да освободимъ православнитѣ християне“. Ние друга слава не търсимъ, а искаме само да освободимъ православнитѣ народи, да украсимъ православнитѣ църкви и да въздигнемъ животворящий кърстъ[2]). Въ сжщата година Петъръ I заявявалъ че „иска да освободи гърцитѣ, власитѣ, българетѣ и сърбитѣ, които пъшкали подъ турското иго“. Русския царь подбуждалъ черногорцитѣ на борба съ Турция „за свободата на християнитѣ и славата на славянското име“, като испратилъ въ сжщото врѣме на черногорския митрополитъ 10,000 рубли и му заржчалъ да праща въ Руссия два пжти въ годината за милостиня. Черногорцитѣ му отговорили: „бжди ни вторъ апостолъ и ни просвѣти, както си просвѣтилъ своитѣ подданници“.

[1]) Намирамъ за нужно да забѣлѣжж, че мене ме интересуватъ чисто исторически факти и че не съмъ се занимавалъ съ описване на народни обичаи и събиране народни пѣсни.

[2]) „Мы и они“, проф. Кочубинскій.

Прѣселившитѣ се въ Австрия сърби и българе прѣзъ XVII столѣтие съ въсторгъ слѣдѣли за успѣхитѣ на Руссия и по всѣки начинъ ѝ исказвали своето съчувствие. Тѣ наричали Петра „свой православенъ славянски царь“ и му прѣдлагали услугитѣ си. Отъ името на тия словѣне, Богданъ Поповичъ донесълъ на Петра писмо, въ което подписавшитѣ се го просили да помисли и за тѣхната татковина, находяща се подъ турско иго. Петъръ I се застѫпвалъ и за власитѣ, като заключилъ съ господаря имъ отбранително-нападателенъ съюзъ, съ условие Руссия да не се бърка въ вѫтрѣшнитѣ работи на княжеството[1]). Всичкитѣ словѣне и православни християне търсили покровителството на Руссия, отъ нея чакали помощь и, разбира се въ критически обстоятелства търсили убѣжище у своята покровителка. Въ 1711 година, черногорцитѣ и другитѣ словѣне отъ полуострова въстанали противъ турскитѣ си господари, но безъ никакъвъ успѣхъ; всичкитѣ въстания били подавени при първото имъ избухвание или били прѣдварени и унищожени прѣди да избухнатъ. Подиръ такива безуспѣшни въстания, словѣнетѣ трѣбаше или да испитатъ гнѣвътъ на турскиятъ мечъ, или да се спасяватъ въ други земи. Въ сѫщата русско-турска война отъ 1711 г. „русситѣ се побратимвали по орѫжие съ бѣднитѣ християне, които съ стотини влизали въ русската войска. Мнозина отъ тѣхъ се връщали въ отечеството си и разнасяли славата на русското име“[2]).

Спородъ южнорусскиятъ историкъ Скалковскій, Петъръ Великий повикалъ „отъ задграница“ едновѣрни военни хора, отъ които образувалъ легки войски и ги заселилъ на русската южна граница, за да съставятъ погранична стража. Тия православни хора били отъ венгерска, сърбска и други народности[3]).

Въ 1723 година, Петъръ Великий съ грамота повикалъ майоръ Албанцъ, за да се прѣсели въ украинскитѣ градове съ нѣколко сърбски гусарски полкове, като имъ назначавалъ сѫщото жалвание, каквото сѫ получавали и на австрийска служба. Вслѣдствие на тая грамота, дошли въ Руссия 459

[1]) Объ участіи Россіи въ освобожденіи христіянъ и пр., Отечеств. записки, 1878 год. февраль.
[2]) Історія новорос. края. А. Скальковскій.
[3]) Ист. нов. кр. стр. 15.

сърби, които били заселени въ Украина. Въ слѣдующата година дошли други 600 души, и се заселили въ сжщитѣ мѣста.[1])

Слѣдъ смъртьта на Петъръ Великий, при неговитѣ прѣемници, числото на колониститѣ постоянно се увеличавало, така щото въ 1727 година, можалъ да се състави единъ сърбски гусарски полкъ, на който русското правителство плащало жалвание. При императрица Елизавета Петровна, по сжщия начинъ били повикани въ Руссия: власи, грузинци, *българе* и гърци; тѣ съставили нови гусарски полкове и влѣзли въ състава на военнитѣ колонии расположени на южната граница[2]). Намѣрението на тогавашното русско правителство е било, да умножи числото на военнитѣ колонии до толкова, щото колониитѣ да могатъ да окржжатъ турскитѣ и татарскитѣ владѣния и, като зематъ въ срѣдата запорожскитѣ казаци, да распространятъ русскитѣ владѣния до морето[3]).

Около 1750 година русски хора каняли сърбитѣ отъ Австрия да се прѣселятъ въ Руссия. Въ сжщо врѣме австрийскитѣ сърби се оплаквали въ Петербургъ, че търпятъ голѣми притѣснения отъ католицитѣ. Русското правителство се застжпило прѣдъ Австрийското за интереситѣ на православнитѣ сърби, но това застжпничество нѣмало добри резултати; напротивъ австрийското правителство възнегодувало и зело по-строги мѣрки противъ сърбитѣ[4]).

Въ 1750 година австрийския полковникъ Иванъ Хорватъ явилъ се при русския посланникъ въ Виена, графъ Бестюжевъ-Рюминъ, съ много свои роднини и офицери, сърби *и други словѣне,* и му казалъ, че тѣ всички желаятъ да се прѣселжтъ въ Руссия. Иванъ Хорватъ се обѣщалъ да събере цѣлъ полкъ отъ православни сърби на свои срѣдства и казалъ, че може, да събере и повече прѣселенци, тъй напр., да състави единъ гусарски полкъ отъ 1000 души и другъ пѣши пандурски полкъ отъ 2000 души, само ако русското правителство му отпусне нуждннтѣ срѣдства. Всички тия сърби и славяне били готови да служатъ на Русското правителство. Подъ словата „и други словѣне“

[1]) Историч. обзоръ дѣятел. Румянцова и пр. „Русская Бесѣда“ 1858 год. кн. 4.
[2]) Ист. новор. края. стр. 16.
[3]) Ист. новор. края. стр. 18.
[4]) „Мы и они“ проф. Кочубинский.

трѣба да се подразумѣватъ българетѣ, понеже въ дружината на Хорвата, която се е явила при русския посланникъ, имало много българе. Не се знае, дали българетѣ съставлявали особенна депутация, или пъкъ се прѣдставлявали отъ Хорвата, но че се явили и българи при графъ Бестюжева-Рюмина, се вижда отъ съобщението на послѣдния на русското правителство, въ което се казва: „православнитѣ народи сърби, македонци, българи и власи, желаятъ да служатъ на нейно Императорско Величество съ кръвъ и орѫжие[1])". Като отговоръ на това съобщение, русското правителство издало указъ, въ който се казва, какво русското правителство като има прѣдъ видъ, че прѣселението на словѣнетѣ въ Руссия отъ една страна ще увеличи русскитѣ военни сили, отъ друга, ще насели една часть отъ пустиннитѣ граници на империята, обявява на полковникъ Хорватъ, че той ще бѫде приетъ съ всичкитѣ си хора, гусарски и пандурски полкове и ще му се прѣдостави да се прѣсели въ Украйна и други русски плодородни земи. При прѣселяванието му и заселението на казанитѣ мѣста ще му се даде нуждната помощь и съдѣйствие. На Хорвата се прѣдписвало да тръгне право за Киевъ и, като стигне тамъ, да се обърне къмъ губернатора, който ще го задоволи въ всичко. Освѣнъ това на Хорвата било обѣщано, че ще бѫде произведенъ въ чинъ Генералъ Майоръ[2]).

Отъ друга страна на Киевския Губернаторъ Леонтиевъ било прѣдписано да приеме пристигналитѣ изъ Австрия прѣселенци и да ги размѣсти на първо врѣме въ Киевъ и околноститѣ му, до второ распореждание. На прѣселенцитѣ да имъ се дадѫтъ квартири, коне, волове и всѣкакъвъ родъ провизия. Това прѣселение е станѫло въ края на 1750 или въ началото на слѣдующата 1751 година. Но тъй като прѣселенцитѣ не били заселени въ обѣщанитѣ земи, а врѣменно само расположени около Киевъ, между другото мѣстно население, и не се ползували отъ обѣщанитѣ прѣимущества, а може би не се задоволявали и съ провизия, по тия причини между тѣхъ се появилъ ропотъ и незадоволствие отъ положението си. За това незадоволствие, както се вижда, Хорватъ е писалъ на графъ Бестюжевъ-Рюминъ, съ когото

[1]) Полное собраніе Русск. законовъ т. XIII № 9919, стр. 552—588.
[2]) Пол. соб. зак. № 9919, стр. 552—558.

е водилъ прѣговори за прѣселяванието въ Руссия, защото посланника въ съобщението си отъ 28 септемврий 1751 година, настоява прѣдъ русского правителство: „прѣселившитѣ се сърби и ония, които за напрѣдъ има да се прѣселятъ, да бѫдѫтъ заселени на пограничната линия, да служатъ като погранична милиция, на сѫщитѣ основания, както сѫ служили и въ Австрия. Да имъ се дадѫтъ хубави и плодородни мѣста, а тъй сѫщо и нуждпитѣ материали за постройки[1])“. Бестюжевъ-Рюминъ се старае да убѣди русското правителство, че струва да се похарчатъ пари за прѣселението на православнитѣ грузинци въ Руссия. Той съвѣтва русското правителство, поне първата година да плаща жалвание на прѣселенческитѣ главатаре, споредъ чинътъ имъ, тъй сѫщо да имъ дава провиянтъ и фуражъ, както и на другитѣ русски гусарски полкове. Особенно трѣба да се удовлетворяватъ прѣселенцитѣ въ военно врѣме и въобще, когато имъ се заповѣда да излѣватъ отъ домоветѣ си, въ походъ. Графъ Бестюжевъ-Рюминъ на свършека притуря: „въ мирно врѣме тоя корпусъ съставенъ отъ сърби, македонци и българе, — православни и единовѣрни намъ народи, по храбростьта си извѣстни на цѣлия свѣтъ, отъ день на день ще се увеличава и въ случай на нужда, ще принася полза, безъ ни нáй-малъкъ расходъ отъ страна на Ваше Императорско Величество“. Императрицата обърнѫла внимание на това съобщение, и го е прѣдала на разглеждание въ сената и колегията на вънкашнитѣ работи[2])“.

Въ сѫщо врѣме и Хорватъ подалъ едно прошение („все поданнѣйше прошение“) отъ своя и отъ страна на прѣселенцитѣ, въ което исказва „на какви условия православнитѣ народи сърбски, македонски, български и влашки съ кръвь и орѫжие желаятъ да служатъ на Нейно Императорско Величество, материнската имъ покровителница“. Въ това прошение Хорватъ иска: 1) да се образуватъ четири регулярни полка, отъ които два пандурски и два гусарски, сѣки по 4000 души, а сѫщо и други полкове съ по 1000 души, ако бѫде възможно; 2) четиртѣхъ полка да се заселѭтъ отъ крѣпоста Каменка, покрай полската граница до собственния полкъ на Хорвата; другитѣ полкове, ако се

[1]) Пол. соб. зак.
[2]) Пол. соб. законов. № 9919. т. XIII. стр. 552—558.

образувать да се заселѭтъ покрай сѫщата полска граница по лѣвия брѣгъ на Днѣпра, до турската и татарската граници; и 3) освѣнъ горнитѣ пунктове, Хорватъ иска да се даде право на военнитѣ колонисти свободно да търгуватъ, да си иматъ свои църкви и училища, да получаватъ чинове и жалванке и освѣнъ това, между тѣхъ да не се допущатъ да се заселяватъ други народи[1]).

На́й-сетнѣ русското правителство опрѣдѣлило точно, въ кои мѣста да се заселяватъ новитѣ прѣселенци, като имъ назначило слѣдующитѣ прѣдѣли: отъ устието на рѣка Синюка, която се влива въ р. Бугъ, по права линия до началото (изворитѣ) на рѣката Ингулъ; сетнѣ по рѣката Днѣпръ до Очаковъ и по полето до Азовъ. Въ 1752 година, Хорватъ съ дружината си се заселилъ въ опрѣдѣленитѣ му мѣста[2]). Тия мѣста заематъ сѣвернитѣ части на Елисаветградския и Александрийския уѣзди (окрѫжжия) на широчина отъ 20 до 30 верста и въ дължина до 200 верста. Обаче тъй като това пространство до извѣстна степень било заселено, русското правителство, съ старитѣ поселенци постѫпило двояко: на ония, които се заселили по тия мѣста самоволно, безъ разрѣшение отъ русското правителство, било имъ зарѫчено да си продадѫтъ кѫщята и други недвижими имоти и да се върнатъ тамъ, отъ гдѣто сѫ излѣзли; а на ония, които се заселили съ разрѣшение отъ правителството, дадено имъ било срокъ половина година да се прѣселѭтъ на югъ отъ землитѣ, назначени за Хорвата[3]).

Слѣдъ първото заселение на Хорвата, отъ Австрия дошли и други дружини сърби подъ прѣдводителството на Прерадовича и други сърбски офицери, които били заселени нарѣдъ (на истокъ) съ Хорвата и на сѫщитѣ условия.

Около 1752—54 години, българе отъ турската империя били повикани да се прѣселѭтъ въ Полша. 620 български семейства оставили отечеството си и благополучно пристигнѫли въ полското кралевство. Въ Полша, както и въ Руссия, по онова врѣме нѣмало свободни земледѣлци; всичкото население служило на пановетѣ и помѣщицитѣ, на които били почти като роби. Прѣселенцитѣ българе по-

[1]) Пол. соб. зак. № 9919.
[2]) Истор. новороссийс. края. А. Скальковский.
[3]) Списки населенныхъ мѣстъ Херсон. губерніи.

паднжли на панскитѣ земи, безъ сѣка охрана отъ страна на закона, били застрашени да не подпаднатъ подъ сжщата участь на панскитѣ роби. Въ такова положение тия българе-прѣселенци били готови да се върнатъ назадъ въ отечеството си, когато узнали за прѣселението на еднородцитѣ си отъ Австрия, въ Руссия, и за пó-добритѣ условия на това прѣселение. Прѣселенцитѣ се спуснали кждѣ руската граница, дѣто, по словата на русския историкъ Скальковский, съ радость били приети отъ руссitѣ и заселени отпървомъ въ Новомиргородъ, на рѣката Виса, а отпослѣ въ Ново-Архангелскъ, Синюхинъ-бродъ и другитѣ роти, т. е. села на сърбския гусарски полкъ, расположенъ по течението на рѣка Синюка. Една часть отъ Новомиргородъ и до сега носи названието „България“ въ паметь на първитѣ му основатели[1]).

Въ русскитѣ правителственни архиви намѣрва се интересна прѣписка за прѣселението на горѣспоменатитѣ българе. Между друго, отъ прѣписката се види, че е било нуждно дълговрѣменно ходатайствование и настояване отъ страна на Генералъ Майоръ Хорватъ, до като да бждтъ приети и заселени тия прѣселенци на русска територия.

На 16 Априлий 1752 година Генералъ Майоръ Хорватъ съобщилъ на Киевския Губернаторъ, че прѣди нѣколко години дошли и се прѣселили въ полското кралевство отъ Турция и други държави, волни (не роби) хора, българе и власи. Тия прѣселенци на брой около 1000 семейства, като се научили за височайшия указъ, по който тѣхни еднородци били прѣселени въ заднѣпровския край, дошли при Хорвата и го просили да ходатайствова прѣдъ русското правителство, за да бждтъ приети и тѣ въ гусарскитѣ и пандурскитѣ полкове на основание на указа, понеже и тѣ сж отъ сжщитѣ народи, за които се говори въ указа. Губернатора отговорилъ, че въ силата на дадения му указъ, Хорватъ може да приеме само прѣселенци, които излизатъ отъ държавата на Нейно Императорско Величество Венгерско-Богемската кралица, а не и прѣселенци отъ Полша и други страни, за които въ речения указъ нищо не се споменава. Тия прѣселенци не могатъ да бждтъ приети

[1]) Болгарскія колоніи въ новор. краѣ. А. Скальковский.

още и за това, че заедно съ тѣхъ, подъ името власи и българе, може да прѣминатъ въ Руссия и природни поляци или зависими отъ полскитѣ панове селяне. Генералъ Майоръ Хорватъ възразявалъ въ подадената си жалба въ правителствующий сенатъ, че тия прѣселенци не сѫ отъ полската область, а сѫ отъ ония нации, за които се говори въ дадения му указъ; че тѣ отъ край врѣме сѫ свободни и никой не смѣе да ги задържи; въ Полша тѣ не постѫпили въ вѣчно полско подданство и сега сами доброволно искатъ да се прѣселятъ въ Руссия и да приематъ русско подданство. Хорватъ настоява да се приематъ тия прѣселенци въ Руссия и казва, че ако се търси отъ всичкитѣ прѣселенци паспорти, то не скоро ще се умножи населението на края (областьта) и не скоро ще се напълнатъ редоветѣ на новообразуванитѣ полкове. Трѣбва да се знае, прибавя той, че народа въ Турция и Влашко е много прѣтесненъ и при всичко че не зависи отъ помѣщицитѣ, но се пакъ не може да си земе свободно паспорти, когато поиска да се изсели въ друга държава. Правителствующий сенатъ разрѣшилъ: волнитѣ българе и власи, които излизатъ отъ Полша и Турция и по собственно желание искатъ да прѣминатъ въ вѣчно русско подданство, да се приематъ и заселятъ въ Руссия, като се зачислятъ въ полковетѣ. Сената мотивира своето рѣшение така: ако и да е запрѣтено по трактата въ Полша да се приематъ въ Руссия бѣжанци, но въ тоя случай Полша не може да бѫде въ претенция, понеже въ трактата се говори за сѫщински подданници, а не и за българе и власи, хора съвсѣмъ отъ друго състояние (подданство). Тия прѣселенци като сѫ минали да живѣятъ въ Полша по собственно желание, така сѫщо по собственна воля могатъ да прѣминатъ и въ Руссия, отъ гдѣто пакъ могатъ да минатъ за другадѣ. Тъй като въ указа и грамотата дадена на Хорвата, му е порѫчано да вика на русска служба и подданство православни сърбски, български, македонски и влашки народи и да приима волно-приходящитѣ, то Хорватъ да постѫпи съобразно съ дадената му грамота, и при приеманието на волнитѣ хора, на границата, отъ споменатитѣ нации паспорти да не иска; но, при това, да гледа, щото заедно съ българитѣ и власитѣ и другитѣ споменати въ грамотата народи, да не

влизатъ въ Руссия и други, както поляци и пр. За послѣднитѣ колкото додатъ до границата, да се съобщи на правителствующий сенатъ.[1])

Слѣдъ споменатитѣ прѣселенци, постоянно дохаждали и се заселявали въ Руссия и въ земитѣ на Хорвата и други лица избѣгнали отъ Турция, отъ разни националности, както сърби, черногорци, българи, власи и венгерци. Но тия прѣселения били единични случайни и незначителни. Русското правителство виждало, че при такива условия. нѣма да се заселятъ южнорусскитѣ провинции и за това се стараяло по сѣкакъвъ начинъ да увеличи числото на прѣселенията. Така въ 1752 година Русското правителство, като мислило че Портата нѣма да се противи, щото християнскитѣ ѝ подданници да преминатъ въ русско подданство, написало на своя посланникъ въ Царидрадъ, Обрезкова, да разбере отъ компетентни лица, какъ да се ходатайствова предъ Високата Порта, да се получи разрѣшение за прѣселението на християнитѣ отъ Турция въ Руссия, разбира се на тия, които би пожелали да се прѣселятъ. Обрезковъ отговорилъ, че Портата безъ съмнѣние, нѣма да се съгласи на такова предложение „тъй като, прибавя той, народа се пуща отъ държавата обикновенно по двѣ причини: или когато държавата е гжсто населена, така щото земята не може да исхрани всичкото население, или пъкъ когато се появи нѣкой ересь: тогава, за да завардатъ чистотата на вѣрата, между подданницитѣ, отпущатъ или изгонватъ еретицитѣ“[2]). Обрезковъ исказва мнѣние, че желающитѣ да се прѣсѣляватъ въ Руссия, да се прѣсѣляватъ въ малки количества и безъ шумъ.

Мнѣнието на Обрезкова се оправдало въ 1755 година, когато черногорцитѣ заявили желание да приематъ русско подданство. Портата дала да се разбере, че въ никакъвъ случай нѣма да допуща да се бъркатъ други държави въ вътрѣшнитѣ ѝ работи и Руссия не намѣрила за удобно да се съгласи на желанието на черногорцитѣ, а се ограничила само съ това, че имъ испратила парична помощь[3]). При всичко това, обаче, Русското правителство продъл-

[1]) Полное собр. законовъ Т. XIII, № 6976, стр. 632.
[2]) Южное Славянство. Добровъ.
[3]) Объ участіи Россіи и пр. Карновичъ.

жавало да вика въ Руссия колонисти отъ други държави, по неофициаленъ начинъ. Така на офицеритѣ отъ пандурскитѣ и гусарскитѣ полкове, а така сжщо, и на други чиновници било позволено да отидатъ въ Полша и Турция за да викатъ прѣселенци за население на подаренитѣ тѣмъ земи, „хора отъ всѣко звание и възрасть“[1]). Въ едно височайше утвърдено мнѣние на правителствующия сенатъ отъ 1756 година, се казва: „на пустнатитѣ задъ граница офицери, за да си зематъ фамилиитѣ, по частни нужди и за събирание прѣселенци . . . . да имъ се плаща редовно жалованието“[2]).

Въ сжщата 1756 година, „по ходатайството на русския посланникъ въ Цариградъ, Обревкова, русското правителство испратило пари въ крѣпоститѣ: Анна, Кизляръ и Киевъ, за да служатъ за пособие на избѣгналитѣ отъ Турция русски единовѣрци гърци, власи, сърби и др., избѣгнали отъ собственното си отечество, защото тамъ не намирали спокоенъ животъ и защита на собственностьта. Русското правителство се распоредило щото прѣселенцитѣ, които би пожелали да се запишатъ русски подданници и да постжпятъ на служба въ ново-сърбскитѣ или славяно-сърбскитѣ полкове или пъкъ да се заселятъ като волни земледѣлци на свободнитѣ земи, да се испратятъ при Хорвата и Прерадовича“[3]).

Тогава, когато русското правителство се стараяло да насели южнитѣ си провинции, а новитѣ прѣселенци пущали корени и развивали гражданския животъ въ южнитѣ степи, другитѣ сжсѣдни народи гледали съ недобро око на тия заселения. Турцитѣ и татаритѣ разбирали, че пустиннитѣ пространства на границата, арената на постояннитѣ войни съ руссситѣ, слѣдъ заселението имъ ще станжтъ непристжпни за тѣхъ. Отъ това заселение сж били недоволни тъй сжщо и запорожскитѣ казаци, които се смѣтали за господари на заетитѣ отъ колониститѣ мѣста[4]).

Сега да кажемъ нѣколко думи и за устройството на новитѣ поселения подъ управлението на Хорвата и за понататашната имъ сждба. Мѣстностьта заета отъ Хорва-

[1]) Истор. Новор. Крал. Скальковскій.
[2]) Истор. Новр. Кр. стр. 29.
[3]) Истор. Нов. Крал. Скальковскій.
[4]) Списки населенныхъ мѣстъ Херсон. губер.

товата дружина била наречена нова Сърбия и се намирала подъ военно и гражданското управление на Генералъ Майоръ Хорватъ. Послѣдующитѣ прѣселенци подъ прѣдводителството на Прерадовича и Щерича се заселили на истокъ отъ Хорвата и се образували областьта нарѣчена Славяно-Сърбия. Тая послѣдна провинция се управлявала отъ своитѣ офицери, но се намирала подъ главното управление на Хорвата. Хорватъ, слѣдъ като се заселилъ, се захваналъ за образуванието на обѣщаннитѣ полкове, като имъ далъ разни названия. Въобще, за названията на тия полкове има противорѣчиви извѣстия. Извѣстно е само че въ 1756 година съществували слѣдующитѣ гусарски полкове: 1) Сърбский (Старо-Сърбский), 2) Венгерский, 3) Грузинский и 4) Молдавский. Тия полкове постоянно се пълняли отъ набранитѣ и доброволно записанитѣ сърби, българе, македонци, власи и грузинци. Отъ 1756 год. до 1763, въ продължение на „седмогодишната“ война, въ която вземали участие и нѣкои отъ горѣспоменатитѣ полкове, се образувало още 4 полка: 5) Жълтий (съ полковника Жвачикъ), 6) Македонский, 7) Българский (не пъленъ) и 8) Сърбский (на Хорвата)[1]).

За живота на тия поселенци, ще кажемъ това, че положението имъ не било твърдѣ завидно. Тѣ се намирали постоянно въ лагерно състояние и само малцина отъ тѣхъ живѣяли по домоветѣ си. Тѣ зимали участие въ войнитѣ па и особенно въ „седмогодишната“ война. Но въ врѣме на тази послѣдна война, било констатирано, че поселницитѣ нѣмали ни конье, ни дрѣхи и въобще се намирали въ жалко състоянье. Самитѣ военачалници, Хорватъ и други живѣяли много добрѣ, като получавали отъ правителството чинове, жалвание и пространни чифлици въ собственность съ право да ги населяватъ съ християне. Особенно Хорватъ се ползувалъ съ голѣма почеть и уважение, понеже властьта му била неограничена. Съ подчиненитѣ си той се обръщалъ много жестоко и противъ него се жалвали на висшата власть[2]).

Обаче царуванието на Хорвата не траяло дълго врѣме. Въ 1762 година на руский прѣстолъ встжпила Императрица

[1]) Истор. Новорос. Крал. Скалковский; Истор. обзоръ дѣятел. Румянцова и пр. Рус. Бес. 1858 г. 4 кн. Списки Насел. Херсон. губер.

[2]) Сжщитѣ източници.

Екатерина II и тозъ часъ пристѫпила към прѣобразуванието на военнитѣ поселения. Прѣди всичко, Хорватъ билъ испѫденъ отъ служба. Нова Сърбия, Славяно-Сърбия и околнитѣ казашки земи били съединени въ една область подъ название Новоросийска губерния. Гражданската власть била отдѣлена отъ военната. Цѣлата губерния — раздѣлена на три провинции, отъ които едната се нарекла Елисаветинска, въ състава на която влизала Нова Сърбия и часть отъ Запорожскитѣ земи. Полковетѣ тъй сѫщо били реформирани и размѣсени съ чисторусскитѣ ескадрони, като образували 4 пѣхотни и 9 гусарски полкове. Отдѣлнитѣ полкове съхранили между другитѣ и слѣдующитѣ названия: Славянский, Илирийский, Сърбский, Българский, Далматский, Молдавский, Влашкий, Македонский, Венгерский и пр.[1]); населенитѣ жители отъ „военни поселяне" били прѣименовани въ „Казенни поселяне".

Екатерина Велика се зела сериозно да увеличи народонаселението на южнорускитѣ провинции и за тази цѣль издала два манифеста, съ които викала нови прѣселенци отъ всѣкѫдѣ. Съ тия манифести се обѣщаватъ голѣми блага и привилегии на прѣселенцитѣ, но понеже манифеститѣ не сѫ имали влияние за увеличението на военнитѣ колонии, за това и нѣма да се запремъ на тѣхъ тука. За тѣхъ ще говоримъ по подробно, когато стане дума за земледѣлскитѣ колонии.

Между годинитѣ 1764 и 1769, дошла въ южна Руссия една дружина българе, по мнѣнието на Скалковский, вслѣдствие на манифеститѣ отъ 1762 и 1763 години. Отъ другитѣ данни това мнѣние не се потвърдява напълно, но по-важното е, че тѣ не сѫ се въсползували отъ правдинитѣ прѣдоставени отъ горѣспоменатитѣ манифести. Една часть отъ тая дружина въ число отъ 28 души отъ двата пола, пристигнала въ Киевъ, гдѣто се заселили на земитѣ на Киевско-братския монастиръ по взаимно съглашение. Другата часть отъ сѫщата дружина се заселила въ Черниговската губерния между мѣстнитѣ гърци и сърби, распръснати въ Нѣжинъ и другитѣ малорусски градове, надарени съ голѣми привилегии отъ врѣмето на Петъръ Великий[2]).

[1]) Истор. Новор. Края, Скалковский; Списки насел. мѣстъ Херсон. губер.

[2]) Скалковский. Болгар. Колонии. Тукъ се подразумѣватъ колониитѣ основани отъ Петъръ Великий. Съ унищожението на Новосърбскитѣ военни колонии, при Екатерина били унищожени всичкитѣ военни колонии; впрочемъ по кѫсно въстановени.

За тия българе става дума въ 1783 година. Генералъ Прокурора на Черниговската Казенна палата, като съставялъ данъчнитѣ списъци, незнаялъ въ кой класъ да запише гърцитѣ, българетѣ и власитѣ отъ нея губерния и се обърналъ за разяснение на въпросътъ въ правителствующиятъ сенатъ. Въ Височайше потвърденото мнѣние на сената се казва: споменатитѣ сърби, българе, власи и др. да се запишатъ въ поданната книга, всички споредъ званието си, ако не се ползуватъ съ особенни привилегии, по които да бѫдѫтъ освободени отъ всѣкакви налози; а отъ помощницитѣ и ратаитѣ имъ да се събира данъкъ, както и отъ помѣщишкитѣ крестяне[1]). За сѫдбата на 28-тѣхъ души, заселени на монастирската земя, около Киевъ, се намиратъ слѣдующитѣ извѣстия: „Експедицията на господарственното хозяйство и опекунство на иностраннитѣ" като събирала свѣдения за чуждестраннитѣ въ Русия, получила отъ Киевското губернско управление, съобщение, че въ Киевската губерния се намиратъ 28 души българе, които споредъ казванието имъ излѣзли отъ отечеството си на основание на Височайшия манифестъ отъ 1763 година и се заселили на Киевско-братската манастирска земя, на основание на единъ контрактъ заключенъ съ управлението на монастиря, и по който контрактъ българетѣ се задължили да плащатъ по 10 рубли на душа (чиншъ, чиншевое право). Въ 1786 год. монастирскитѣ земи били присвоени отъ правителството и тия българе, заедно съ другитѣ русски крестяне, станѫли „казенни поселяне". Но тъй както споменатитѣ 10 рубли, били показани въ доходитѣ на монастиря и губернското управление самоволно не можело да ги унищожи, то прѣдставили за това въ сената. „Експедицията, като потрѣбовала и други допълнителни свѣдения, намѣрила: българетѣ по своето трудолюбие и старание въ стопанството (въ хозяйствѣ) заслужватъ особенно внимание. Обаче, ако имъ се даде по 15 десетини на душа, ще трѣбва да се земе земя отъ околнитѣ жители, въ врѣда на послѣднитѣ. За това, устройството сѫдбата на българетѣ да се отложи до измѣрванието на всичка земя отъ губернията, която се извършва вече, и тогава равномѣрно ще се удовлетворѭтъ всичкитѣ поселенци. Но правителствующия сенатъ намѣрилъ, че тия българе не трѣба да бѫдѫтъ подъ

[1]) Пол. собр. Законовъ т. XXI № 15.833, стр. 1011.

вѣдомството (управлението) на „Експедицията“ защото тѣ, ако и да казватъ че сѫ дошли въ Руссия вслѣдствие на манифеститѣ отъ 1762—63 години, но тъй както тия манифести се отнасятъ до ония, които сѫ били викани отъ правителството и заселени на правителственни срѣдства, а тия сѫ дошли и заселили по съглашение съ братския монастиръ, то не могатъ да се считатъ подвѣдомственни на Експедицията на господарственното хозяйство“; за това сената намира, щото споменатитѣ българе да се исключатъ отъ числото на чуждостраннитѣ прѣселенци, и да се причислѭтъ подобно на другитѣ български прѣселенци, заселени въ Новороссийската губерния въ званието на *казенни поселяне* и да плащатъ данъкъ наравно съ „господарственнитѣ крестяне[1]).

Въ 1769 година, когато русскитѣ войски се намирали подъ Хотинъ (крѣпость въ сѣверна Бессарабия), Портата събрала единъ полкъ отъ власи „и други християнски народи живущи отвъдъ Дунава“. Тоя полкъ намѣсто да се сражава съ русситѣ, се прѣдалъ на главнокомандующия на русската армия — графъ Румянцева — Задунайский. Полкътъ дълго врѣме служилъ подъ русскитѣ знамена и взималъ дѣятелно участие въ продължение на послѣдующата война. Подиръ сключването на мира, християнитѣ, които съставлявали полка били заселени по рѣката Бугъ и получили голѣми привилегии, като били зачислени въ Бугската войска. Между тия прѣселенци имало много българе[2]). Русския историкъ Скальковски забѣлѣзва, че тѣ били турски подданници увлечени подъ русскитѣ знамена отъ любовь къмъ вѣрата и язикътъ на своитѣ братя, Славяне. По документитѣ на Бугската казашка войска, въ 1803 година, въ тая войска имало до 500 души българе, които населявали общинитѣ Димина, Щербиновска и пр.[3]). Въ сѫщата 1803 год. правителството разрѣшило на Бугскитѣ казаци да викатъ и да приематъ въ своето число единоплеменни хора отъ странство, както власи, българе и пр.

Въ 1773 година въ врѣме на русско-турската война, когато русскитѣ войски, подъ прѣдводителството на графъ

---

[1]) Пол. собр. законовъ. т. XXVI № 19, 512, стр. 259.
[2]) Истор. новор. края.
[3]) Болгар. Колонии. А. Скальковский.

Румянцева-Задунайский, се намирали около Силистра, жителитѣ на село Афлатаръ (близо до Силистра), въ число около 400 семейства, обърнали се къмъ главнокумандующия за покровителство и защита, като му заявили, че желаятъ да се прѣселятъ въ Руссия. Графъ Румянцовъ милостиво ги приелъ и заповѣдалъ на майоръ Щеричъ съ 72 гусара, да ги прѣкара отъ брѣговетѣ на Дунава до крѣпоста св. Елизавета (въ Новор. губерния). Есента прѣселенцитѣ пристигнжли на мѣстоназначението си и, на врѣме, за да прѣкаратъ зимата били распрьснати по селата Димитриева, Аджамакъ и Диковка, гдѣто стоели до идванието на графъ Румянцовъ въ Кременчугъ (губернския градъ). Тогава слѣдъ съвѣщание съ мѣстното началство, прѣселенцитѣ били заселени по рѣката Синюха, въ село Олшанка, близо до Олвиополь, въ сегашния Бобринецки уѣздъ. Пó-кжсно тѣ били прѣобърнати въ военни поселения и съставлявали 3 волость на 12 окржгъ на новоросийскитѣ военни поселения, съ пóвече отъ 300 кжщи и нѣколко кжшли[1]).

Слѣдъ Очаковската война (1787—1791 г.), къмъ Руссия била присъединена Очаковската область (пространството между р. р. Бугъ и Днестръ, погранично съ Бессарабия). Русското правителство съ рескрипти отъ 1792 година, позволило на волнитѣ арнаути и други да се заселжтъ въ тия новоприобрѣтени мѣста, като постжпятъ въ кавашкитѣ войски или въ градоветѣ като търговци. Въ скоро врѣме се набрали такива волентири 1133 души, а така сжщо и въ градоветѣ по рѣката Днестръ. Слѣдъ тая послѣдната война, вслѣдствие на турскитѣ притѣснения, мнозина християне бѣгали отъ Турция въ Руссия, както по сухо, така и по море и се заселявали въ южнитѣ степи. Императрица Екатерина II се распоредила, щото „отъ единовѣрнитѣ бѣжанци: гърцитѣ да се пращатъ въ Мариополския уѣздъ, при гърцитѣ, арменцитѣ въ Нахичаванъ, а всичкитѣ други единовѣрни християне да се заселятъ въ Бахмутския уѣздъ, тъй както тоя уѣздъ билъ пустъ, ако и плодороденъ[2]).

Слѣдъ Яшския трактатъ отъ 1791 година, много български семейства прѣминавали отъ Бессарабия прѣзъ рѣката Днестръ, и се заселявали въ новообразуванитѣ по-

---

[1]) Болгар. Колонии. Скалковски.
[2]) Истор. Новор. края; списки насел. мѣстъ. Херсон. губер.

гранични градове; Тирасполъ, Нови Дубосаръ, Григорополъ и Одесса, гдѣто се заловили за разни занаяти и търговия[1]).

Тия сѫ свѣденията които можахме да съберемъ за българскитѣ военни колонии въ Руссия, и въобще, за прѣселенцитѣ отъ миналото столѣтие, които не се ползували съ специално издаденитѣ отъ русското правителство „колонистски права". И тъй, такива колонисти, намираме въ Киевската, Черниговската и обширната Херсонска губерня. Въ настояще врѣме не сѫществуватъ никакви военни колонии, а всичкитѣ, както и послѣдующитѣ колонисти, съ специални колонистски права сѫ приравнени съ другитѣ мѣстни жители.

Въ какво състояние се намиратъ описанитѣ до тукъ български колонисти? На тоя въпросъ трудно е да се отговори, до като не се изучи въпроса на самото мѣсто, защото въ русската книжнина, до колкото знаемъ, нѣма никакви пó-нови свѣдения за бившитѣ военни колонии. Въ русскитѣ статистически таблици не съмъ срѣщалъ рубрика за националноста на народонаселението, слѣдователно трудно е да се опрѣдѣли не само числото на бившитѣ български колонисти, но даже и да ли сѫществуватъ тия българе като особенна националность. По вѣроятно е, малцината българе въ тия мѣста да сѫ се прѣтопили въ грамадното болшинство на русското население. Отъ частни раскази знаѭ, че въ бившитѣ Славяносърбия и Новосърбия, не сѫществуватъ пóвече сърби. Впрочемъ, по свѣдѣнията на Скалковский, българетѣ отъ село Афлатаръ, заселени въ бившата Нова Сърбия прѣди 1848 година, съхранявали още нѣкои свои стари обичаи и даже езика. На единъ документъ, той срѣщналъ имената: Кирилъ Стойковъ, Стефанъ Кабакчей, Русский Божановъ, Кирило и Василий Величкови и пр.[2]).

[1]) Сѫщитѣ источници.
[2]) Болгарскія колонии.

(Слѣдва).

МАКЕДОНИЯ ВЪ МИНАЛОТО Ѝ.

— Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας συνταχθεῖσα κατὰ τὰς πηγὰς καὶ τὰ βοηθήματα ὑπὸ Μαργαρίτου Γ. Δήμιτσα, καθηγητοῦ Μέρος Πρῶτον: Χωρογραφία. Ἀθήνησι, 1870. — Μακεδονικά . . . . Μέρος δεύτερον, Τοπογραφία, οὗ προτέτακται ἐν εἴδει προλόγου καὶ εἰσαγωγῆς πραγματεία ἱστορική τε καὶ φιλολογική. Ἀθήνησι. 1874.

(— Стара География съставена, по источницитѣ и спомагателнитѣ книги, отъ Маргарита Г. Димицà, професcоръ. Часть първа: *Хорография*. Атина, 1870. г. — Македонски нѣща . . . . Часть втора: *Топография*, съ Историческа и литературна Студия въ видъ на Прѣдисловие и Въведение. Атина, 1874. г.).

Отъ Димитриева.

Спорнитѣ страни иматъ още и това прѣимущество, че тѣ възбуждатъ пó-голѣмо внимание върху себе си и даватъ поводъ на разни за тѣхъ изучвания и изслѣдвания, за каквито инакъ едва ли би се и помислило. Не знаемъ до колко Македония може и днесь още да се нарича въобще земя неизвѣстна, каквато бѣше наистинна до скоро почти за всички, а нáй-вече за самитѣ Българе прѣди нѣколко години. Но извѣстно е, че отъ доста врѣме насамъ Македония е обърнала особенно внимание върху себе си и че числото на книжовнитѣ за нея трудове, било въ отдѣлни съчинения съ разни свѣдѣния, па и съ разни още направления, било въ периодическия въобще печатъ, отъ день на день се умножава пó-много. За нея се пише не само на български, но и на разни други езици, па, каквито желания и да се исказватъ за нѣщо пóвечко, за пó-голѣмъ рой свѣтлина върхъ нея, не може, въ всѣки случай, да се каже днесь, че тя е съвършенно забравена, или непростително занемарена. При досегашното изучванье на тази страна въ етнографическо, езикословно и географическо отношение доде послѣдне да се прибави и изучваньето ѝ въ статистическо отношение. Подробни нѣкои описания на цѣли окржзи въ Македония, обнародвани неотдавно въ българския периодически печатъ, обновяватъ съ забѣлѣжително прилѣжание

единъ видъ новъ периодъ за запознаванье публиката пó-отблизу съ нинѣшното дѣйствително положение на тази страна. Нѣма съмнѣние, че остава още много нѣщо да сеислѣдва и че трѣба още много да се работи, но непризнаваньето на онова, което е извършено до сега и което се върши днесь за днесь, било би не само неблагодарность, но и достоосждително обезсърдчвание за труженицитѣ по това поле, ние поне труженици, които се залавятъ съ подобна работа сериозно, па при това и при нуждната за нея подготовка. Перото и мастилото и книгата нѣма съмнѣние, че сж извършили и вършатъ много нѣщо навсѣкадѣ; незамѣтно тѣ сж расклащали до дъно, тѣ сж прѣобржщали коренно цѣли човѣчески общества; до колко обаче, при окончателното разрѣшение участьта на една страна, послѣднята дума може да бжде тѣхна, то е всѣкога въпросъ. Колчимъ е дрънвалъ часа за таквосъ едно окончателно разрѣшение, словото обикновенно твърдѣ малко е дѣйствувало, а перото и мастилото сж служили просто за да се сложи на книга онова, което сж разрѣшили, което сж вече извършили други отъ другъ родъ фактори въ борбата за народнитѣ притязания, въ борбата за живота на народитѣ, както сж си го тѣ сами схванжли и както сж си го сами карали. Трѣба ли за това да се счупи, да се захвърли перото? Да, ако би трѣбало и земледѣлецътъ да захвърли и мотика и орало, ако би трѣбвало и той да прѣстане да оре и да сѣе, защото не може да знае, не може да угади като какви природни случайности би могли да избухнжтъ на часа, който той ще очаква за прибирание плода отъ своя трудъ и потъ. Ако не друго, работението на книжовното поле за положението на една страна съживѣва поне, не дотамъ може би будно, народното самосвѣстѣванье, което, каквото и да се случи, не е, и само по себе, безъ значение въ никой случай, независимо още отъ това, че туй работенье освѣтлѣва върху тази страна всичкия свѣтъ, а освѣтляванието свѣтътъ не е тъй сжщо безъ никакво дѣйствие въ подобни случаи.

I.

Между многото съчинения за Македония има и едно писано на гръцки още прѣзъ 1870 и 1874 г. Заглавието на това съчиненье записахме прѣдъ настоящата статия. То

*

евява, че книгата има за прѣдмѣтъ древнята география на Македония. Книгата се състои отъ два тома несъразмѣрни помежду си. Първия томъ брои 238 страници съ други 60 за прѣдисловие, а втория — 912 страници текстъ съ други 417 за Прѣдговоръ и Въведение. Първия обема *хорографията* и *хидрографията* въобще, а втория *топографията* на Македония съ разни исторически свѣдения, а при това и съ разни сѫждения, особенно въ Прѣдговора и Въведението. Авторътъ на тази книга е Маргаритъ Г. Димица, за когото отъ послѣднята книжка XXXVI (стр. 812) на „Периодическото Списание“ се учимъ, че билъ погърченъ Българинъ отъ г. Охридъ, че името му било *Димза*, а не *Димица* (Δημητσᾶ), както се самъ прѣкръстилъ отпослѣ, и че той билъ професоръ въ Атина, както за това се види, впрочемъ, и отъ самото горньо заглавие на книгата му. Каквато и да е, подобна една книга написана отъ подобенъ авторъ, твърдѣ естественно е да възбуди, и вънъ отъ Гърция, па най-вече между насъ, особно любопитство у всички, за които думата Македония значи нѣщо повечко отъ колкото едно просто географическо наименование на една мѣстность. Истина е, че авторътъ се занимава главно съ миналото на тази страна, а за настоящето говори само по увлечение, по нѣкогаждъ по́-вече отъ патриотическо, и въ видъ на обяснение или и заключение спорѣдъ миналото. Но каквито и да сѫ належащитѣ нужди по настоящото положение въ Македония, изучванието на миналото не е тоже безъ полза; напротивъ, то хвърля свѣтлина върху много въпроси, то подготвя почвата, то улеснява пълното разбирание на настоящето. При това, настоящето на една страна се цѣни толкозъ по́-много, колкото по́вечко се знае нейното минало во всѣко отношение, а миналото на Македония не е отъ обикновеннитѣ, даже въ всеобщата история.

У насъ, за сега поне, на дневенъ редъ за Македония е, главно, нейното сегашно положение само по себе и спрямо нѣкои съсѣди. Подигатъ се обикновенно прения не за нѣкогашното положение на тази или на онази мѣстность, не за племена изчезнали или прѣтопени въ други, не за старата ѝ история, а за сегашното въобще състояние на страната, за писменностьта и за настроението на нинѣшнитѣ ѝ жители, за тѣхнитѣ дѣйствителни желания и стремления.

Ако не за друго обаче, то поне за разнообразие, за избѣгванье единъ видъ монотония по единъ и сѫщи въпросъ, г. Димицовия трудъ може да послужи като нáй-сгоденъ случай за спомнюванье нѣкои нѣща отъ миналото на една страна, чиято настоящата и бѫдѫща участь възбужда днесъ нáй-живъ интересъ, па трѣвожи въ висша степень и сама нея и съсѣдитѣ й́, до като пакъ къмъ нея сѫ устремени въ сѫщото врѣме небезкористни погледи и отъ пó-далечни нѣкои страни. Но, независимо отъ всичко това, въпросния гърцки трудъ не е, и самъ по-себе си, безъ дѣйствителна стойность.

Книгата на г. Димица — ние ще го наричаме както самъ си се нарича и подписва, — не носи отпечатъкъ нито даже на сравнителна оригиналность. Вѣроятно, тя на-да-ли би се и състояла, поне въ сегашната си форма, безъ пó-нови, па рѣчи и съврѣменни нѣкои изслѣдвания по сѫщия прѣдмѣтъ, старата, т. е., география на Македония. Самъ, впрочемъ, авторътъ е далечь отъ всѣкакви притязания за пълна оригиналность. Въ края на първия томъ (стр. 225—226) той самъ признава, че много отъ описваннитѣ мѣста, той наистинна ги самъ посѣтилъ отблизу, но че за другитѣ той, при старитѣ гръцки и латински источници, ималъ прѣдъ видъ почти всички пó-нови и съврѣменни по сѫщия прѣдмѣтъ списания. Подобна исповѣдь той повтаря и другадѣ, като при това обажда, че книгата му нѣма притязания за папска непогрѣшимость. Не стига това. Освѣнъ привожданнитѣ май до роскошъ историци и географи въ многочисленни, па често и дълги, при това и излишни по нѣкогаждь бѣлѣжки, още въ началото на първия томъ той дава и пъленъ, токо-рѣчи, списъкъ на всички стари еллински, латински и византийски списатели, които направо или миходомъ сѫ писали или просто сѫ споменѫли нѣщо за обесняваннитѣ отъ него мѣстности или досѣганитѣ отъ него събития, както и на всички спомагателни пó-нови съчинения, които се отнасятъ пó-вече или пó-малко къмъ Македония и съ които се послужилъ той до нейдѣ при съставянього своя трудъ: съчинения, обнародвани на нѣмски, на французски, на английски, а нѣкои и на ново-гръцки. Списъкътъ е една цѣла и дълга, но и сериозна библиография по прѣдмѣта, поне до врѣмето, когато авторътъ е съставялъ своя трудъ. Единъ отъ пó-новитѣ списатели, които има прѣдъ видъ,

особенно въ втората часть на книгата си, е и нѣмецътъ Tafel, на когото книгата за Солунъ до 904 год. сл. Х, написана на латински и издадена прѣзъ 1839. год. е единъ видъ класическо съчинение по прѣдмѣта си[1]). Съ всичко това авторътъ иска да каже, че той самъ не е открилъ нѣкой новъ свѣтъ, че много други прѣди него сѫ съдѣйствували за узнаваньето Македония и всичко, що се отнася до нея, че безъ това съдѣйствие тази страна би останала и до днесь наистинна terra incognita (земя неизвѣстна) за мновина, и че той, въ своя трудъ, е слѣдвалъ просто примѣра на краснолюбивата пчела и на трудолюбивата мравунка. Всичко това обаче не отнима у автора самосъзнанието, че и той самъ е извършилъ нѣщо по тази часть отъ старата география на земята, която е произвела Филипа, Александра и Аристотеля, както самъ често повтаря тази, впрочемъ безспорна, истина, и че, слѣдователно, труда му, вопреки всички възможни недостатъци, не е лишенъ отъ що-годѣ стойность, въ сравнение даже съ други по тоя редъ изслѣдвания, ако и тѣзи послѣднитѣ да иматъ притязания на единъ видъ пó-голѣма оригиналность, даже на единъ видъ наученъ авторитетъ. Г. Димица ималъ е прѣдъ видъ почти всичко писано за Македония, но той не би приелъ, мислимъ, да му се каже, че той просто прѣписва и прѣвожда или че работи по това сѫщото поле рабски съ единъ видъ отричанье отъ всѣка своя авторска самостоятелность прѣдъ други пó-малко или пó-много извѣстни авторитети. Не само той остава често при особенно мнѣние, което и неотстѫпно поддържа, но още се наема да изобличава нѣкои погрѣшки и недостатъци у другитѣ, па да натяква и на географически авторитети, какъвто е, н. п. Кипертовия.

Въ промеждутока между първия и втория томъ на г. Димица H. Kiepert обнародвалъ своитѣ „Бѣлѣжки по Географията на Стара-Гърция като прѣдувѣдомление за новия Атласъ на Еллада“[2]). Въ тия си бѣлѣжки Кипертъ, като

[1]) De Thessalonica ejusque agro Dissertatio Geographica. Scripsit Theophilus Lucas Frid. Tafel. . . Berolini. . . . 1739. — Друго съчинение, почти тъй сѫщо классическо по прѣдмѣта си, отъ сѫщия авторъ е и: De Via militari Romanorum *Egnatia*, qua Illyricum, Macedonia et Thracia jungebantur Dissertatio Geographica. Scripsit Theophilus Luc. Fridericus Tafel. Tubingae 1842. И двѣтѣ тия съчинения се имаха прѣдъ видъ при съставяньето горнята статия по поводъ на г. Димицовия трудъ.

[2]) Bemercungen über die Geographie von Alt-Griechenland als Vorbericht zum neuen Atlas von Hellas. Berlin. 1871. -- Стр. 8.

споменува, че двѣ само съчинения били излѣзли на свѣтъ прѣзъ онова врѣме за Македония, именно съчинението на Французина Desdevises-du-Dézert[1]), и онова на самаго Димица, прибавя да каже, че и съ едното и съ другото географията на Македония едва ли прави една стжпка пó-далечь отъ заключенията на Leake, Ot. Müller, O. Abel и др.; а пó-особно за първия томъ на Димицовото съчинение Кипертъ бѣлѣжи, че този трудъ обема Хорографията на Македония, но, съставенъ почти отъ извѣстни източници, той не съдържалъ нѣщо ново за тази страна. Като привожда тия бѣлѣжки на извѣстния нѣмски Географъ, гръцкиятъ авторъ повторно признава, че наистинна той не е открилъ въ Македония ни нови рѣки, ни нови езера или нови моря и нови гори и планини, та Кипертъ и тѣхъ да запише въ новата си Карта, но бѣлѣжи, отъ своя страна, че, каквито и да сж старитѣ източници, тѣ още не сж исчърпани и не сж изучени както трѣба, та за това и самъ Кипертъ и други още негови съотечественници, казва г. Димица, паднали въ брой погрѣшки, отъ които той едни изобличилъ въ първия томъ, а други, много пó-вече, изобличава въ втория томъ (Т. II. стр. 393, съ букви). И за да потвърди това си натякване съ факти, той казва, че между Струма и Места (Στρυμων καὶ Νέστος) по морското крайбрѣжие имало въ старо врѣме единъ градъ отъ нáй-извѣстнитѣ и нáй-знаменититѣ, споредъ свѣдѣнията на всички стари списатели. Името на този градъ билъ *Галипсосъ* (Γαληψὸς); но имало, въ старо врѣме, и другъ градъ со сжщото име въ халкидийския окржгъ Ситония (Σιθωνία), градъ обаче безъ никакво почти значение и веднаждъ само спомененъ отъ Иродота. Какво прави тукъ Кипертъ? Ето какъ отговаря почти буквално на тоя въпросъ гръцкия авторъ. „Като чете, казва той, человѣкъ писаното у старитѣ списатели за този градъ, па земе на ржка Кипертовата Карта за стара Еллада (Greciae antiquæ tabula in usum Scholarum descripta ab Henrico Kiepert, editio altera *emendata*, Berlin, 1869) и потърси въ нея знаменития градъ *Галипсосъ*, тъй ясно описанъ и отъ гръцки и латински списатели, чуди се наистинна, какъ този градъ да не се срѣща въ таквасъ голѣма Карта назначена за училищата и за ония, които изучватъ старитѣ списатели; и человѣкъ се принуждава да признае, какво Ки-

[1]) Desdevises-du-Dezert, Geographie ancienne de la Macédoine. Paris. 1862.

пертъ, който изобличава мене, че сьмь съставилъ моята Хорография на Македония отъ извѣстни почти источници, самъ той пъкъ нито старитѣ списатели е изучилъ както трѣба, поне относително до Македония, нито отъ пó-новитѣ е можилъ да отличи оние, които сѫ разумѣли добрѣ въпросната мѣстность; но, като слѣдвалъ съ затворени очи само оние отъ тѣхъ, които я разбрали криво като, н. п. Pauli и Forbirger, той помѣстя въ своята карта малкия, незначителния и само веднаждь отъ Иродота споменень градецъ Галипсосъ, а исключва отъ тази карта и осѫжда на небивалица общеизвѣстния и знаменития г. Галипсосъ, за който говорятъ всички пó-извѣстни списатели, и стари и нови, когато него именно би трѣбало той да запише, и то съ голѣми букви, въ своята карта. А че така сѫ разбрали това нѣщо и мнозина отъ пó-новитѣ, безъ да сѫ даже всички специални географи или картографи, нека Кипертъ прочете Leake, Mannert, Sikler, W. Hoffman, A. Schaefer, O. Abel, Desdevisse-du-Dezert, а нáй-вече прѣвъсходния A. Böckh[1]). Отъ всичко това Кипертъ ще се убѣди, че смѣло е и опасно, да се произнася человѣкъ за нѣща, които и самъ не знае“ (Т. II, стр. 396, съ букви). Слѣдъ това, за да не се каже, че нáй-послѣ съ единъ примѣръ нищо не се доказва, гръцкия авторъ, като евява, че той има да изобличи и други подобни погрѣшки на мѣстото имъ, привожда тукъ още единъ примѣръ, отъ който се види, споредъ него, че погрѣшката се отнася не вече къмъ единъ градъ, но къмъ цѣла една страна и къмъ цѣло едно племе, безъ причина и вопреки свидѣтелствата на старитѣ списатели захвърляно въ Кипертовата карта отъ единъ край на другъ противоположенъ. Думатá му е за мѣстностьта *Дассаретия* (Δασσαρῆτις) и за населяющето тази мѣстность племе *Дасарити* (Δασσαρῖται); тѣхъ всички списатели и стари и нови ги полагали около сегашното Охридско езеро (Λυχνῖτις λίμνη) и града Охридъ; Кипертъ обаче, неизвѣстно, споредъ г. Димица, какъ и защо, зема та прѣхвърля въ картата си нѣкѫдѣ къмъ сѣверната часть на Ипиръ кàкто самата мѣстность, така и племето (id. 398). По този

[1]) Leake, travels in Northen Greece. London, 1835 — Mannert, Geographie der Grichen und Römer — Sickler, Hanbuch der alten Geographie. Cassel, 1832. — W. Hoffmann, Griechenland — Dr. Hoffmann, Descript. Chalc. Thrac. sive Macédoniæ. — A. Schäfer Demosthenes und Seine Zeit, Leipzig, 1859. — O. Abel, Makedonien vor König Philipp' Leipzig, 1847. — A. Boech, Staatshaltung der Athener, Berlin, 1851.

случай, гръцкия авторъ упрекава на́й-послѣ Киперта, че той даже прѣобърналъ половината Македония въ Захарска пустиня съ изоставянье цѣли страни и мѣстности, каквито е, между друго, кавва, и на́й-старата и на́й-извѣстната область *Пелагония*. За всичко това той расправя въ втория томъ. Но още и въ първия томъ, издаденъ на 1870 г., той изобличава въ Прѣдисловието не една и двѣ погрѣшки, въ които подпаднали, споредъ него, мнозина отъ списателитѣ по старата въобще География, а по́-частно по географията на Македония, каквито сѫ Forbirger, Bursian, Mannert, Cousinery[1]), Desdevisse-du-Dezert, при това и Hahn[2]): като говори особенно за Eorbirger-а, той се извинява, че съ тѣзи свои бѣлѣжки и поправки той нѣма намѣрение да сѫди или да осѫжда труда на такавъ сериовенъ списатель, отъ който се и самъ ползувалъ, но просто да покаже това, което и самъ Forbirger признавалъ прискърбно, т. е. че отъ старитѣ страни Македония била на́й-малко изслѣдвана до послѣдне врѣме. А понеже географията и историята сѫ тѣсно свързани помежду си, г. Димица бѣлѣжи още, че географическитѣ погрѣшки породили естественно и исторически погрѣшки, и указва на нѣкои таквизи, въ каквито, по тази причина, види се, споредъ него, да е попадналъ тукъ-тамѣ и извѣстния английски историкъ на стара Гърция G. Grote[3]), и които той открива и поправя съ помощьта на старитѣ източници и на други нови списатели.

Съ такивъ притязания се евява книгата на Македонеца Димица за Македония, страна прѣнебрегната наистинна още и отъ старо врѣме въ географическо отношение, споредъ както расказва самъ въ Прѣдисловието на първия томъ, но страна интересна, богато надарена отъ природата, съ минало славно, каквото малки страни сѫ имали, и станала, за това, прѣдмѣтъ, въ послѣднитѣ врѣмена, на всестранни изслѣдвания. По тази причина се рѣшилъ и той, въпрѣки всичкитѣ му на́й-напрѣдъ боязни и колебания, да прѣдприеме прѣдмѣтното съчинение отъ ревность и усърдие къмъ милото му и драго отечество Македония; съчинение, състояще отъ старата география на тази страна съ двѣ части, хорография и топография, и отъ

[1]) A. Forbirger, Haltung der alten Geographic, Leipz. 1842. — Bursian, Geographic von Griechenland. 1868. — Cousinery, voyage dans la Macédoine.
[2]) Albanesische Studien, Vien, 1853. — Reise von Belgrad nach Salonik. Leipzig, 1868
[3]) G. Grote History et Greece.

старата ѝ история до XV-ий вѣкъ. Планътъ е испълненъ; но ще ли ни бѫде позволено да забѣлѣжимъ, че бъркотията при испълнението бие май въ очи отъ всѣка една страна, особенно въ втория томъ? Нѣма съмнѣние, че авторътъ е ималъ прѣдъ себе си богатъ, изобиленъ материалъ, но види се, че именно това богатство и това изобилие отъ събранъ материалъ сѫ побъркали за единъ по систематически редъ и за една пó-голѣма ясность. Ненадлежи намъ, които пишемъ тие редове посрѣдъ българско поле обиколено отъ високи български гори и планини, да кажемъ нѣщо и за самия слогъ на книгата; но, освѣнъ ако се лѫжемъ може би като чужденци, той ни се видѣ отъ всѣка една страна пъленъ съ неравности, па още, намѣстѝ, и тъй извъртенъ по прѣнебрѣжность, щото става нужда отъ необикновенно наистинна по нѣкогаждь дълготърпѣние за да се прослѣди и разумѣе напълно мисльта на автора. При всичко това, книгата е пакъ съ безспорна стойность. Въпреки признаванитѣ отъ самия авторъ нѣкои недостатъци, а ние ще прибавимъ, и нѣкои малки неточности, особенно по наименованията на нѣкои мѣстности, тя се́ остава за оние, които сѫ запознати съ новия гърцки езикъ, единъ видъ скѫпъ сборникъ отъ разни географически, па още и исторически свѣдѣния за Македония, нáй-вече въ миналото ѝ. Неизвѣстно само, защо такавъ единъ географико-исторически трудъ отъ необикновенъ размѣръ не е допълненъ и съ една съотвѣтствена карта на края за пó-пълно изучванье прѣдмѣта, а, при това, и за пó-лесно провѣряванье поддържанитѣ отъ автора особенни възгледи спрямо други списатели. Кой знае? Но може причината на това да сѫ недостатъкъ отъ материялни срѣдства, па още и мѫчнотии при испълнението на подобна техническа работа.

II.

Кѫдѣ и какви сѫ били старитѣ граници на Македония? Отговорътъ на този въпросъ щѣше да е твърдѣ лесенъ, ако тѣзи граници би останали едни и сѫщи всѣкога, още и въ старо врѣме. Но границитѣ на Македония, и като страна въобще и като самостоятелно царство, сѫ се измѣнявали не веднаждь и дваждъ. Тѣ сѫ били опрѣдѣлявани различно въ различни врѣмена споредъ разширяванието на Македонската сила или, въ пó-късно врѣме, споредъ

общитѣ административни распредѣления било въ римската, било, пó-послѣ, въ византийската империя. Отъ тукъ и много недоразумѣния и разногласия по опрѣдѣлянаньето границитѣ на Македония, особенно въ старо врѣме. Споредъ старитѣ источници и заключенията на пó-нови списатели, г. Димица указва като ядро на нáй-старата Македония страната, която се намира между р. Алиакмона (Ἀλιάκμων), сегашна *Бистрица,* и р. Лудия (Λουδίας), сега *Мавронери,* или *Карашмакъ* отъ една страна, и цѣлата источна крайморска равнина, отъ друга страна, както поддържа и O. Abel, историкътъ на Македония до прѣди царя Филипа (354—337 п. х.). Страната, която се простирала особенно между двѣтѣ поменжти рѣки, се нарича отъ Омира *Иматия* (Ἠμαθία, *Илиад.* XIV, 225), отъ Иродота веднаждь *Македонисъ* (Μακεδονὶς), обикновенно *Македония,* а пъкъ, пó-кжсно, отъ Константина Багрянороднаго *Макетия* (Μακετία) и *Клидимъ* (Κλείδημος). Постепенно тия граници се разширили както къмъ истокъ и западъ, така и къмъ сѣверъ и югъ до възцаряваньето поменжтаго Филипа, отца Александра великаго. При царуваньето на Филипа (360—337 п. х.), както и при неговитѣ преемници, тъй сжщо и при римското пó-послѣ владичество, при което Македония е била раздѣлена на 4 главни части, за естественни граници тя имала: къмъ сѣверъ пл. Скарда (Σκάρδος), сега *Шаръ-Планина,* Орвелоса (Ὀρβηλος), сега *Спацъ,* Скомионъ (Σκόμιον), сега *Рилска Планина* съ *Витоша,* и отчасти Емоса, (Αἶμος), *Стара-Планина;* къмъ истокъ — р. Неста (Νέστος, Места или Кара-су), чието устие раздѣляло Македония отъ Тракия, па още и Родопитѣ до онази точка, гдѣто тѣ се свръзватъ съ Скомионъ и Емоса; къмъ югъ пъкъ, подирь превземаньето и на халкийдийския полуостровъ — Пинда, Камвунскитѣ гори (Волуца), Олимпа и лѣвия брѣгъ на Пиниоса (Πηνειος, Саламврия) отъ тѣсния проходъ на Темпитѣ до неговото истичанье; къмъ западъ пъкъ, нáй-напрѣдъ, — Охридското езеро (Λυχνῖτις λίμνη), а пó-послѣ, и при Римлянетѣ — Адриатическото море отъ Епидамнъ, сега Дурацо, до р. Келиднъ (Κελυδνὸς) или, споредъ други нѣкои, отъ гр. Лиссосъ (Λισσός) до гр. Орика (Иерихо). Тѣзи сж указванитѣ съ приблизителна точность граници на Македония при нейния нáй-цвѣтущъ периодъ въ врѣмето на Филипа и Александра, както и послѣ, слѣдъ

покоряваньето ѝ отъ Римлянетѣ. — Само отъ себе се разумѣва, че тукъ е думата само за собственна Македония въ старопланинския полуостровъ, както се опрѣдѣля приблизително по съхраненитѣ паметници, но кому не е извѣстно пространното, почти безпрѣдѣлното намѣстѝ македонско владичество въ Европа, Азия и Африка подирь Александровитѣ завоевания (337—323) и при неговитѣ преемници?

Както и да е, въ тия така указани граници за стара Македония се ограничава и Димицовия трудъ; въ тия граници се описватъ и обозначаватъ прѣдѣли съ страни близосѣдни, гори и планини съ разни расклонения, равнини и долини разнообразни, рѣки и притоци по разни направления, извори и устия, различни езера и блата, моря и морски брѣгове, продълговати въ морята земни остроти, заливи и пристанища. Материалъ, както гледате, географически отъ на́й-богатитѣ; но географията на която и да е страна мѫчно се съкращава въ една статия, а още по́-малко, разумѣва се, на таквасъ страна, каквато е Македония, какавъто е, може се каза, цѣлий Старо-планински полуостровъ. Г-нъ Димица, види се, самъ разумѣва тази мѫчнотия, та зарадъ това, подирь като изброява по́-главнитѣ планини, които се издигатъ, едни по́-високи други по́-низки, около Македония по всички страни, и ги изброява съ тѣхнитѣ стари и нови наименования и съ тѣхнитѣ расклонения къмъ вѫтрѣшностьта на Македония, той самъ скратява всичко това и казва, въ единъ видъ оглавление, че „Македония, ограничена отъ всѫду съ голѣми гори и просичана съ таквисъ отъ сѣверъ къмъ югъ и отъ западъ къмъ истокъ, образува голѣми равнини и басеини, които иматъ форма ту крѫгла, ту неравно четвероъгълна, и че тази природна формация, която не се срѣща нито въ Иллирия, нито въ Ипиръ, нито въ Тессалия, нито въ сама Еллада, е безъ друго съдѣйствовала на́й-много за голѣмото историческо и политическо значение на страната“. Отъ бѣлѣжки подъ текста се види, че сѫщото почти сѫ казали по товъ прѣдмѣтъ и извѣстния A. Boué, и O. Abel и Desdevisses-du-Desert и др. (т. I. стр. 86). Подробности за всичко това обаче би прѣдизвикали тукъ безбройно число наименования и дълги разяснения, а това би надминало извънмѣрно границитѣ, па още и цѣльта на настоящия трудъ. Ще се задоволимъ само съ нижеслѣдующитѣ кратки показания.

III.

Г. Димица изброява планини къмъ сѣверъ петь: 1) *Вертискъ* (Βερτίσκος, Баба-даагъ); 2) *Скарда* (Σκάρδος, шаръ-даагъ, шаръ-планина); 3) *Орвилосъ* (Ὄρβηλος, Спацъ) съ различни расклонения къмъ югъ и къмъ истокъ; 4) *Скомионъ* и *Скомвросъ* (Σκόμιον καὶ Σκόμβρος, Курбецка, Витоша и Рила); 5) *Емоса* Αἶμος, Балканитѣ, Стара-Планина); къмъ западъ той исчислява планини осемь: 1) западния, който е и нáй-голѣмия, клонъ на *Скарда*, раздѣляющъ Македония отъ Иллирия, съ разни подрасклонения; 2) *Пиерия* или *Пиринеи* (Πιερία καὶ Πυρηναῖα, Петрина, Галичица, споредъ A. Bouè), планини безименни въ старо врѣме, а нарѣчени така отъ византийскитѣ списатели Кантакузина и Акрополита, когато пъкъ Теофилактъ ги нарича *Български* (Βουλγαρικὰ ὄρη), като отъ Българе и въ старо врѣме и сега още населени; 3) *Кандавийски* планини (Κανδάουια или Κανδαούια) наричани отъ Теофилакта *Вагора*, а пакъ отъ Анна Комнена *Вавагора*, смѣсвани отъ пó-новитѣ писатели съ прѣдпоменѫтата *Пиерия*, и издигани въ височина, 4500′—5000′ срѣщу г. Струга, както около южния брѣгъ на Охридското езеро, гдѣто се нарича Ливанискъ (Ξηροβοῦνι, Сухагора), така и около западния брѣгъ на сѫщото езеро; 4) *Барнусъ* (Βαρνοῦς, Перистери, Неречка къмъ югъ), която образува источната и южната страна на голѣмия басеинъ Битолски (Битоля, Манастирь, расположенъ малко пó-горѣ отъ старня градъ Ираклия, отъ който развалини и паметници има съхранени и до днесь), а отъ друга страна пъкъ раздѣла Прѣспенското езеро и поле отъ Битолското; 5) *Граммосъ*, още *Бусотари* и *Смолика* (Βόϊον, споредъ Стравона, Βερκετήσιον, споредъ Плиния); 6) *Томарнъ* или *Томаросъ*, между двѣтѣ иллирийски рѣки, Ергента (Ἄψος) и Девола (Ἐορδαϊκός), съ върхове отъ височина 5—6000′ близу до Бера (Βεράσιον), всѣкога снѣгопокрити, отъ които могло да се види цѣлата страна, и които служили, въ Турско, за прибѣжище на хайдуцитѣ прѣзъ лѣтно врѣме; 7) *Аснай* (Ἄσναος, Требучино), въ старо врѣме само отъ Тита Ливия споменувана подъ това име; 8) *Аеропъ* (Ἀέρωπος Пелагосъ), границя, другъ пѫть, на Македонския или прѣвзетия Ипиръ; отъ къмъ югъ пъкъ се споменуватъ планинитѣ: *Камвунски* (Καμβούνια, Волуца и Амарвисъ) и *Олимпъ* (Ὄλυμπος, Ἔλυμπο, турск. Смаватъ-еви, жилище на небеснитѣ), гора съ много върхове,

отъ които нѣкои съ особни извѣстни имена, прочута и поетизирана въ старо врѣме като жилище на боговетѣ, на Музитѣ и. п. ч.; къмъ истокъ пъкъ се указватъ други осемь планини: 1) *Родопитѣ* (Ῥοδόπη, Доспатъ); 2) *Орвилосъ* (Ὄρβηλος, Пириндаагъ, Пиринъ-Планина), план. различна отъ сѣверния Орвилосъ (нареченъ *Спацъ*), отъ който се и отцѣпя източния и се простира надлъжь юго-источно между р. Места и Струма, споменуванъ мимоходомъ отъ древнитѣ, а смѣсванъ отъ пó-новитѣ писатели съ споменувания само отъ Стравона сѣверенъ Орвилосъ; 3) *Пангеонъ* (Παγγαῖον, Пирнари); 4) *Керкинската* (Κερκίνη, Султаница, Гуменча, Лахана), споменувана въ старо врѣме, и описвана като пуста само отъ Тукидида, раздѣлала живущитѣ къмъ сѣверо-западъ отъ нея Пеони отъ живущитѣ сѣверо-источно отъ нея Синти, старо племе; 5) *Вертискъ* (Βερτίσκον, Дченгелъ-даагъ), источенъ клонъ отъ Керкинската планина, по направление отъ сѣверъ къмъ истокъ, именуванъ така отъ Птолемея и погрѣшно смѣсванъ отъ пó-новитѣ писатели съ пó-горѣпоменжтия Вертиска, за който говори Стравонъ и който образува нáй-западната часть отъ сѣвѣрната планинска линия; 6) *Киссосъ* (Κισσὸς, Χορτιάτης Хортачъ), единъ отъ тритѣ клона на *Керкинската* планина, съ нáй-високъ връхъ къмъ истокъ отъ гр. Солунъ; 7) *Ипсизонски* (ὑψίζωνος, Χωλομόνδας, Соломо, Холомо), третия клонъ отъ *Керкинскитѣ* къмъ истокъ, распространяванъ въ вжтрѣшния Халкидийски полуостровъ; 8) *Атосъ* (Ἄθως, Ἅγιον ὄρος). — Като централни гори въ Македония се описватъ доста надълго: *Мустацо* (Βάβουνας καὶ Μορίχοβον), която раздѣля голѣмото пелагонийско поле, и която не се споменува отъ старитѣ писатели; *Ворасъ, Верно и Верми* (Βορα, Βερνον, Βέρμιον), къмъ които имена съотвѣтствували до нейдѣ сегашнитѣ *Вичи, Докса, Ксироливадо, Гъозтепе.*

*

Любопитни сж нѣкои особенни упоминания за нѣкои имена, височини, баснословни прѣдания на нѣкои планини, споредъ нѣкои стари и нови списатели. Тъй, на примѣръ, за планината *Скомионъ* и *Скомвросъ*, съотвѣтствующи, както се каза, на днешнитѣ *Витоша* и *Рила,* Sickler казва, че тѣ получили името си отъ финикийската дума *шомъ*= *рамена, гръбъ,* и така тѣ значили *раменна, гръбна планина,*

га че носила товаръ отгорѣ си, до като пъкъ Desdevisses-du-Dzert бѣлѣжи, че послѣдния македонски царь Филипъ (181 год. пр. хр.) се опиталъ да види отъ нея двѣтѣ моря, Адриатическото и Черното; но първото е просто прѣдположение съ нищо не подкрѣпено, а второто види се да е погрѣшка, защото сѫщото се споменува отъ други за други планини въ Старо-планинския полуостровъ; за *Емоса,* Стара-планина, който, споредъ старитѣ географи, билъ на́й-високата и най-голѣмата планина отъ всички други, не само по тъй продълговатата си отъ западъ къмъ истокъ верига до Черно море, но и по всичкия полуостровъ, за него тѣ сѫ казвали, че отъ върха му, а не отъ върха на *Скомионъ,* се виждали двѣтѣ моря, Черното и Адриатическото; г. Димица обаче бѣлѣжи, че самъ Стравонъ, извѣстния старъ географъ, намѣрва това мнѣние за погрѣшно не само поради голѣмото пространство между Емоса и Адриатика, но още и поради издигнатитѣ въ това растояние други планини; тъй сѫщо и за името на Емоса (Αἶμος), сѫщия поменѫтий Sickler го производжда отъ Финикийската дума Hâmas, която значила възвишаванье, *носенье,* отъ гдѣто се образувала думата Emos, като въздвигателъ, носитель въ смисълъ, че носилъ върху си снѣгъ, облаци, небе, както расказва Митологията на старитѣ Гърци за Титана Атланта, че билъ осѫденъ отъ Юпитера да държи на плещитѣ си небето, цѣлиятъ върхземенъ свѣтъ. Други пъкъ, както Hansen[1]) производждатъ думата *Емосъ* отъ Санскритската *himau, hemau,* отъ гдѣто и Ималея, вѣроятно и Имай. Гръцкия авторъ обаче не дава никакво значение на тия производни измислици, и приема за себе си, че както името на Емоса, така и имената на много други планини, рѣки, градове сѫ просто гръцки и много отъ тѣхъ иматъ началото си въ гръцката митология. Споредъ нея, *Емосъ* билъ единъ Тракийски царь, синъ на Сѣвера (Βοῤῥεᾶ), който ималъ за жена Родопа (Ροδόπη), и заедно съ която той билъ прѣобърнатъ отъ Юпитера въ едноименнитѣ планини *Емосъ* и *Родопа,* за наказание, че тѣ пожелали ужъ да се нарекатъ Юпитерови чада. Това, че отъ нѣкои високи планини всрѣдъ полуострова се виждали отдалеченитѣ моря, се казва и за горѣпоменѫтата планина отъ къмъ западъ на Македония, Вой (Βόϊον, Граммосъ, Вусотари), отъ върховетѣ на които,

[1]) Hansen, Real-Encyclopedie. т. 3. стр. 1048.

споредъ по́-нови нѣкои списатели, се виждали Егейското и Ионическото моря, което обаче още самъ Стравонъ намѣрвалъ за прѣувеличение. Къмъ югъ на Македония, споредъ указанитѣ по́-горѣ граници, се издига между другитѣ, и Олимпъ съ своитѣ високи върхове, отъ които се открива безпрѣдѣленъ и чуденъ горизонтъ и къмъ сѣверъ въ Македония и къмъ югъ въ Тессалия; Олимпъ, жилището, както споменахме по́-горѣ, на боговетѣ, сѣдалището на Музитѣ, бойното поле на Гигантитѣ, любимеца на Староеллинската поезия, се зема ту като Тесалийска, ту като Македонска гора, понеже се намѣрва между двѣтѣ страни; но различието на два Олимпа, по мнѣнието на нѣкои нови списатели, е неумѣстно, казва г. Димица. За Родопитѣ, които запазватъ Македония като голѣма и твърда стѣна отъ къмъ сѣвероистокъ, както я запазватъ други планини отъ къмъ сѣверъ, западъ и югъ, и които, Родопитѣ, прилични, по ширината си и височината си, на германскитѣ Алпи, изобилуватъ съ гѫсти корни, съ богати дубрави, съ зелени поляни и съ на́й-приятни долини, бѣлѣжи се особенно, че тѣ имали голѣмо значение и въ старата Митология. *Родопи,* име собственно, се е считала, между друго, като една изворна невѣста, една русалка, дъщеря на рѣчния богъ Стримона, съпруга на царя Емоса въ Тракия и една отъ момитѣ, които играяли заедно съ Персефона или Просерпина, двужизненната, ту въ подземния, ту на земния свѣтъ, дъщеря на Юпитера и на Димитра (Δημήτηρ, Ceres), богинята на земледѣлието. За планината Орвилосъ, къмъ сѣверо-истокъ, наричана *Пириндаагъ,* Пиринъ-планина, гръцкия авторъ залѣга съ голѣма на́стойчивость да докаже, че тя трѣбва да се отличава безъ друго отъ другата си тевоименна, сѣверния Ὄρβηλος (Спацъ) издиганъ между Скардоса (Шаръ-планина) и Скомионъ (Рила и Витоша), когато источния Ὄρβηλος (Периндагъ, Пиринъ-планина), отцѣпенъ отъ билото на първия, се растѣга надлъжъ къмъ юго-истокъ между Места и Струма, и зима така началото си отъ сѣверния Орвилосъ, а не отъ Родопитѣ, както погрѣшно прѣдполагли нѣкои си. Колкото пъкъ за общото име *Орвилосъ*, горѣпоменѫтия Sickler производжда и него отъ Финикийското *Оръ-Велъ,* което значило гора на Вила, (Ваала)? но това просто прѣдположение съ нищо не се потвърдѣвало, бѣлѣжи и тукъ

г. Димица, като прибавя, че въ подобни случаи пó-добрѣ е человѣкъ да мълчи отъ колкото да гони вѣтъръ. И понеже тукъ думата е за производни имена, нека забѣлѣжимъ, че и за свързваната къмъ югъ съ тоя източенъ Орвилосъ планина Пангеонъ (Παγγαῖον, сега *Пирнари,* или споредъ други, *Пилатъ-тепе, Егриазу, Кастанязъ, Куриница,* и 4-тѣ погрѣшни, по Димица), прочута въ старо врѣме за скъпитѣ ѝ, златни и срѣбърни, руди, както и за прѣкраснитѣ ѝ и чудни трандафили, че и за тази планина казва сѫщия Sickler, какво и нейното име било Финикийско отъ думата *Пага,* която значила срѣщанье, свързванье, защото, види се, тя се срѣща, свързва съ Орвилосъ; но г. Димица държи и това производство за едно просто прѣдположение, па при това се съмнѣва да ли може да се поддържи и отдавнашното мнѣние на Плиния, че на рудитѣ и на тѣхното раскопаванне пръвъ изобрѣтатель билъ, въ тази планина, финикиянецътъ Кадмосъ, тъй като Стравонъ и тукъ се види доста недовѣрчивъ, при всичко, че това мнѣние въ старо врѣме било доста распространено. По другитѣ гранични планини, както и по тѣхнитѣ расклонения къмъ вѫтрѣшностьта на страната въ разни направления, нѣма да се забѣлѣжи нищо особно, а само това, че авторътъ често съ настойчивость залѣга да поддържи приетитѣ отъ него било положения, било наименования на планинитѣ, като мисли да се придържа, въ това отношение, повече къмъ старитѣ географи и списатели, отъ колкото къмъ новитѣ, особенно пъкъ къмъ нови нѣкои пѫтешественници, но не, разумѣва се, безъ никакво исключение.

*

Подиръ планинитѣ и нѣколкото миса, както отъ къмъ источната крайморска часть на страната, така и отъ къмъ западната до Адриатическото море, авторътъ се залавя съ описанието на различнитѣ полета или равнини и басейни въ Македония; и той исчислява главни равнини или полета къмъ западъ *седемь;* басейни пó-голѣми и пó-значителни между Скарда (Шаръ-планина) и Аксиоса (Вардаръ) — *шесть;* равнини пъкъ заедно и басейни между Аксиоса и Стримона (Струма) *десеть.* Всички тѣ се поятъ отъ много рѣки и притоци и се съобщаватъ помежду си чрѣзъ тѣсни горски пѫтища или проходи. Тѣ се описватъ доста подробно въ от-

ношение както къмъ тѣхното мѣстоположение, така и къмъ обработванието имъ и разнитѣ имъ произведения; между тѣхъ прѣдставя се, съгласно съ всички почти други списатели, Пелагонийското или Битолското поле, 12—14 часа дължина, 5—6 часа ширина, 1400′ надъ морския уровенъ, отъ многочисленни притоци на рѣката Еригона (Черна) поливано, прѣдставя се то като на́й-голѣмото, най-хубавото и най-плодородното отъ всички други не само въ Македония, но, вѣроятно, се казва, и въ цѣлия Старо-планински полуостровъ. То се образува отъ равнини, *Прилѣпската* (Δευριοπία) къмъ истокъ, *Битолската* въ срѣдата, и *Флоринската* (Λυγκηστίς) къмъ югъ.

*

Като минава въ така собственно наричаната *Идрография* (Ὑδρογραφία), авторътъ изброява *десетъ* по̀-главни рѣки, които извиратъ отъ къмъ западната планинска верига на Скарда, приематъ на пѫть разни притоци и текатъ послѣ да идатъ да се излѣятъ въ Адриатика; описва сетнѣ въ брой и други, пакъ по́-главни петнадесеть, рѣки, които си вематъ началото отъ източната страна на Скарда или отъ сѣверната планинска верига, текатъ по равни направления и стигатъ та се хвърлятъ най-сетнѣ въ Егейското море. Не ще ни дума, че тукъ *Аксиосъ* (Вардаръ) се прѣдставя като най-голѣмия, най-значителния и най-хубавия отъ всички други рѣки въ Македония, а при това и най-извѣстния у старитѣ списатели, за своята ширина и глѫбочина и за своето бързо течение, па още и за своето благотворително дѣйствие върху странитѣ, прѣзъ които минава. За такъвъ сѫ го знаяли старитѣ, за такъвъ сѫ го държели и Византийцитѣ, такъвъ го описватъ подробно и съврѣменнитѣ. *Аксиоса* споменува не веднажъ и самъ Омиръ и той го нарича *широкотекущъ* (ἀπ' Ἀξιοῦ εὐρυρέοντος, Ил. II 848—850). Аксиосъ е въобще рѣка съ историческо значение. Името му Аксиосъ, происходяще, споредъ нѣкои си, отъ единъ градъ *Аксосъ* (Ἄξὸς) въ о. Крета, траяло само до IX-ий вѣкъ, когато при *Аксиосъ* се прибавило и другото му име *Вардаръ*, за което едни казватъ, че иде отъ турското *вар-дарь* (има тѣсно), други пъкъ, по вѣроятно, че му било придадено отъ нѣкои азиатски турци наричани *Вардариоти*, което мнѣние поддържа и развива надълго и Tafel (стр. 70 сп.). Както и да е, *Вардаръ* взелъ върхъ надъ *Аксиоса* и тази рѣка днесь

е извѣстна само съ пó-новото си отъ тия имена, при всичко, че има и срѣдневѣковни и пó-нови нѣкои списатели, които сѫ ѭ смѣсвали съ р. *Вистрица* вм. *Бистрица* или, по турски *Инджe-карасу*, т. е. староименния Алиакмонъ (Ἀλιάκμων) къмъ югъ отъ Вардара, който, Вардаръ при това, раздѣля Македония почти на двѣ равни части по направление отъ сѣверозападъ къмъ юго-истокъ, най-вече отъ кѫдѣ Тетово или, другояче, Калканделе. За Бистрица се казва, че той, почти равенъ съ Вардара, е единъ отъ голѣмитѣ рѣки въ Македония съ ширина 400 стѫпки (πόδες) по станалото измѣрвание въ наше врѣме. Но най-голѣмата рѣка въ Македония, подиръ Вардара, се бѣлѣжи Струма (Στρυμών) която, въ старо врѣме, прѣди Филипа, Александровия баща, образувала источнитѣ граници на Македонското царство и била най-извѣстната, па и най-полезната поради Атинската колония, гр. Амфиполи, находяща се на лѣвия ѝ брѣгъ, а тъй сѫщо и поради прѣминуванието отъ тамъ на Ксеркса. Струма и въ старо врѣме и сега е плавателна отъ езерото *Тахиносъ*, което тя образува и прѣзъ което тя минава, до изливанието си въ морето, въ залива Рендини (Орфаносъ). Споредъ Александровия историкъ Ариана, великия македонецъ държалъ флотата си въ поменѫтото езеро, отъ гдѣто и отплувалъ чрѣзъ рѣката Струма за своя походъ срѣщу Азия. За р. Струма ще прѣведемъ тукъ буквално слѣдующия откѫсъ отъ стр. 169 на томъ първий. „Въ дългото си течение Струма приема и отъ двѣтѣ страни много притоци, отъ които повечето, неизвѣстни на старитѣ, сѫ извѣстни на пó-новитѣ списатели съ различни мѣстни имена, отъ които пó-значителнитѣ сѫ слѣдующитѣ: отъ *дѣсна страна* Горановица, която извира отъ единъ клонъ на пл. Орвилоса къмъ сѣверъ отъ Кюстендилъ; Струмица (Πόντος), която извира отъ пó-западния клонъ на Орвилоса (тукъ Бѣлица), къмъ западъ отъ страната на Синтитѣ, стича се съ Струма, и при това стичанье, като прѣлива често, образува *блатисто езеро*, което единъ отъ новитѣ списатели[1]) нарича *Вуково* (Бутково). Подиръ този притокъ трѣбаше тукъ да се тури *Анжиста* (Ἀγγίτης) споредъ Иродота. Но понеже всички пó-нови, писатели, съ исключение на Мюлера, който поддържа Иродота, поставятъ този притокъ къмъ истокъ отъ Струма, тѣхното

[1]) Viquesnel, Coite de la Thrace.

мнѣние ми се види прѣдпочтително, а поставянието, къмъ западъ, на *Анжита*, който е запазилъ малко испорчено името си и до днешенъ день отъ къмъ истокъ, а не отъ къмъ западъ, трѣба да се отдаде на Иродотовото незнаянье[1]". — Места (Νέστος, Карасу) съ по́-кѫсъ пѫть, но по́-буенъ отъ Струма, е образувалъ источнитѣ граници на македонското господарство при Филипа и Александра, които завоевали и тракийската страна между Струма и Места.

При 15-тѣхъ по́-главни рѣки, които се изливатъ въ Егейско море, изброяватъ се, — между *Лудия* (Λυδιάς, Карашмакъ, Мавронери) и *Галлико* (Ἐχέδωρος), който извира отъ езерото *Тахиносъ* и се излива въ Термейския заливъ между Вардара и Солунъ, — още други *седемь* рѣки въ Пиерия (Галишица), по́-малко значителни сами по-себе отъ колкото за мѣстностьта, която тѣ поливатъ, и за нѣкои военни тамъ дѣйствия на Римлянетѣ срѣщу побѣденитѣ отъ тѣхъ Македонци. Таквизъ сѫ *Жиляна* (ὁ Σῦς), Литохори (Ἐνιπεύς), Потоки (Ἑλικών), Пелика и Сфетили (Λεῦκος) и. п. т.

*

Подиръ рѣкитѣ идатъ езерата; и тукъ г. Димица, съгласно, впрочемъ, съ други негови прѣдшественници, бѣлѣжи, че ни една друга область отъ Старо-планинския полуостровъ има толкозъ езера, колкото Македония, и то по́-много къмъ истокъ, по голѣмата, отъ сѣверъ къмъ югъ, Скардова

[1]) Ето какво се казва за сѫщия тоя прѣдмѣтъ „въ" Военная Географія *Македоніи и сосѣднихъ съ нею областей Балканскаго Полуострова, Капитанъ Бендеревъ*, С.-Петербургъ 1890. Като говори за притоцитѣ на Струма отъ къмъ лѣвата му страна, въ данний случай, отъ къмъ истокъ, авторътъ на тази книга, която ни подпадна на рѫка когато настоящата статия бѣше вече свършена и дадена за напечатванье, казва слѣдующето: „Затѣмъ болѣе значительною является рѣка *Ангиста* (Драманица), представляющая одну изъ частыхъ явленій въ мѣловой формаціи; она составляется изъ нѣсколькыхъ рѣчекъ въ котловинѣ Лиссы и Жирнова (Зерново), неимѣющей видимаго стока. Въ етой котловинѣ рѣка теряется подъ поверхностью земли и снова появляется подъ именемъ *Лисса-чай* къ югу отъ Боздага, отдѣляющаго ету Котловину отъ басейна Ангисты. Лисса-чай течетъ съ с.-з. на ю.-в. подъ именемъ *Севиндрія-чай*, которая, принявъ нѣсколько рѣчекъ, орашающохъ равнину Драмы, въ томъ числѣ и значительнѣйшую рѣку *Мутницу* (начало въ Боздагѣ), поворачиваетъ на западъ. Пройдя черезъ ущелье между горами Меникіонъ и Кушницою, Ангиста виходитъ въ Сероскою равнину и впадаетъ въ ез. Ташино". (ст. 324). — Въ всѣкий случай, отъ приведенния по́-горѣ откѫсъ изъ г. Димицовото съчинение може да се сѫди, право ли е казано или погрѣшно въ послѣднята *Книжка* XXXVI Пер. Спис. стр. 812, че Димица „*сливалъ Анджиста съ Струмица* — когато той тъй ясно различава единия притокъ отъ другия — и че той *нищо не споменувалъ за Бутково* — когато го изрично споменува и го нарича блатисто езеро" (ἑλώδη λίμνην) — както въ сѫщата *Книжка* XXXVI, Пер. Спис. се казва за това езеро, че „то по́-скоро прилича на блато, нежели на езеро; само въ срѣдата му ще видишъ малко вода".

(Шаръ-планинска) верига, а пó-малко, къмъ западъ, по сѫщата тази линия къмъ Ипиръ и Иллирия. И таквизъ езера отъ къмъ западъ той изброява и описва *петь,* именно: *Шкодръското* езеро (Λεβεάτις λίμνη); *Охридското* езеро (ἡ Λυχνῖτις λίμνη), нáй-голѣмото и нáй-хубавото, нáй-бистрото и нáй-богатото съ риби отъ всички други езера въ Европейска Турция, къмъ югъ на Дринската (Δριλων) равнина, гдѣто едно врѣме живѣли *Дассарититѣ;* подиръ него иде *Маликийското* езеро (λίμνη τοῦ Μαλικίου) къмъ югъ отъ Охридското езеро, неизвѣстно на старитѣ, не отъ всички нови списатели и географи споменувано и значуще, по албанското си име, *Малъ* = гора; пó-голѣмо и много пó-значително е, къмъ истокъ отъ Охридското, и въ Рѣсенския басейнъ, *Прѣспенското* езеро съ четири малки островчета, и едно пó-голѣмо посрѣди му, езеро безименно у старитѣ писатели; малко къмъ югъ отъ това езеро се намира *Дрѣновското* наричано *езеро* (Вевтрокъ), което се съединява съ първото чрѣзъ природни подземни водостечения. Къмъ истокъ пъкъ се изброяватъ *деветь* езера, именно: 1) *Костурското езеро* (Celetrum), къмъ западъ на което има единъ малъкъ полуостровъ, наричанъ днесь Костелъ (castel, крѣпость), стѣсненъ въ начало, а послѣ разширяванъ и укрѣпенъ съ стари кули, при входа на който едно врѣме билъ расположенъ града Целетронъ (Κέλετρον), близо до който сега пакъ лежи гр. Костуръ, отъ което всичко се види, че това езеро, съ дължина 2 $^1/_2$ часа и ширина 2 часа, богато нáй-вече съ риба сомъ, получило името си отъ природнитѣ и искуственнитѣ укрѣплени, а пъкъ отъ името на езерото се наименовалъ послѣ и самия градъ; 2) *Сари-гьолъското* или *Жълтото езеро* (ἡ Βεγορρῖτις λίμνη), 3) *Островското езеро* (Κέλλη или Κέλλαι), 4) *Теховското,* съвършенно, казва г. Димица, неизвѣстно не само на старитѣ и на Византийцитѣ, но и на пó-многото отъ пó-новитѣ географи и пѫтници, 5) *Яница* (Ἡ Λουδία λίμνη τῆς Πέλλης), едва ли извѣстно на старитѣ, но служило, поради голѣмитѣ и непристѫпни блата, като крѣпость срѣщу неприятелскитѣ нападения, отъ една страна, а пъкъ отъ друга, прѣзъ рѣката Лудия (Карапмакъ), плавателна въ извѣстно растояние, като пристанище за столицата на македонското господарство въ вѫтрешностьта му; тамъ казватъ, царь Димитрий, когато Пирръ обсаждалъ Едесса, сегашний Воденъ,

построилъ и испратилъ малка флота въ Азия чрѣзъ това езеро и поменжтата рѣка *Лудия*, чрѣзъ която се и излива; 6) *Дориянското* езеро (ἡ λίμνη τῆς Δοβήρου), което старитѣ не привождатъ поименно, а отъ по́-новитѣ едни го смѣсватъ съ друго езеро, а други расказватъ за него въ пълно разногласие помежду си; 7) езерото *Кючукъ-Пешикъ* или *Агиосъ Василиосъ* (ἡ λίμνη Λαγαδᾶ, Логодина), неизвѣстно на древнитѣ списатели поради своята мелкость и отстояще два часа отъ Солунъ, когато находящето се до него 8) *Буюкъ-Пешикъ* (ἡ λίμνη Βόλβη), мимоходомъ, но все́ се спомевува отъ старитѣ списатели, а нѣкои отъ по́-новитѣ погрѣшно я смѣсватъ съ 9) *Тахиносъ* или *Ахиносъ* (ἡ λίμνη Πρασιὰς καὶ Κερκινῖτις), едно, и сжщо езеро, ако и двуименно, богато съ риболовство и прѣзъ което минува *Струма* и *Анжиста* (Αγγίτης).

*

Колкото за македонскитѣ моря, едното, — западното отъ къмъ Адриатика, другото, — югоисточното отъ къмъ Егея, г. Димица бѣлѣжи, съгласно съ древнитѣ и съ новитѣ писателя, за първото, че крайбрѣжната страна при него, ако и отчасти планинска, отчасти пъкъ плоска и пѣсъчна, била още въ старо врѣме почти баснословна за плодородието си, па такава била още и до днесь; и при всичко, че както въ старо врѣме, така и сега, обработваньето и́ се прѣнебрегвало отъ полудивитѣ ѝ жители, тя произвожда, какво мислите? не десетъ и двадесетъ пжтя по́-много, казва г. Димица, но сто и петдесетъ пжтя по́-вече, нѣщо неимовѣрно, но цѣла истина, твърди той, споредъ най-достовѣрни свѣдѣния, давани отъ лица запознати отблизу съ тая страна чрѣзъ дълго въ нея прѣбивание, и то вопрѣки Desdevisses-а, който я нарича *дива*, почти *цѣла планинска* и *непроизводителна*, мнѣние оборвано отъ самитѣ факти, казва г. Димица, както и отъ близосѣдната Далмация, която, ако и камениста, казва, и планинска, е преобърната обаче въ очарователна градина до самия Триестъ; за югоисточната пъкъ страна къмъ Егейското море бѣлѣжи, че тя, просичана на вжтрѣ отъ морето, прилича на елинското крайморие и, сравнима особенно съ Пелопонеското, объема почти тритѣ четвъртини отъ македонското царство съ една малка часть отъ Тессалия и съ тракийското крайморие между Струма и Места, образува

единъ видъ полукржгъ и има почва отчасти пѣсъчна и плодовита, покрита особенно съ лозя, отчасти планинска съ гори и пасбища, до като пъкъ краищата отъ р. Пиниоса (Саламврия) до Солунъ сж достжпни само за малки кораби, а отъ тамъ нататъкъ и по цѣлото крайморие на халкадийския полуостровъ изобилуватъ равни удобни пристанища и крайморски прибѣжища.

Въ западното отъ двѣтѣ македонски моря има, главно, единъ заливъ, *Валонския* (Κόλπος τῆς Αὐλῶνος); а въ югоисточното съ видъ полукржгливъ се образуватъ *Солунския заливъ* (Κόλπος τῆς Θεσσαλονίκης), нàй-голѣмия и нàй-значителния отъ всички други, когото старитѣ наричали *Термейски* (Θερμαῖος Κόλπος или Θερμαϊκός Κλπος) отъ близосѣдния градъ *Терми* (Θέρμη), а нѣкои пъкъ *македонски* (Μακεδονικός); *Касандрийския заливъ* или *Агиомамасъ*, нареченъ въ старо врѣме *Торонейски* (Τορωναῖος) отъ находящи се при западния му край градъ Торона; *Светогорския заливъ* (Κόλπος τοῦ ἁγίου ὄρους), когото старитѣ наричали *Сингитикосъ* (Σιγγιτικός или Σιγγικός), тоже отъ близосѣдния градъ Σίγγος (Сингосъ); *Струмския* или *Орфанския* заливъ (ὁ Στρυμωνικὸς κόλπος или κόλπος τοῦ Ὀρφάνου), отъ р. Струма, пò-голѣмъ отъ двата прѣдспоменати, а отъ Солунския пò-широкъ при устието, пò-малакъ пъкъ отъ него по дължина и глжбочина; той се нарича още и заливъ *Контесски* (Κόλπος τῆς Κοντέσσης); въ този пъкъ заливъ се образуватъ три други: *Истиляръ* (Ακάνθιος κόλπος) отъ находящи се въ него градъ Акантъ, гдѣто станалъ и прочутия Ксерксовъ прокопъ; *Керморейски* заливъ (κόλπος Κερμοραῖος), гдѣто имало храмъ на Посидона (Нептюна), и нàй-сетнѣ послѣдния и въ Струмския заливъ и въ цѣла Македония е залива нареченъ *Кавалски* (κόλπος τῆς Χριστουπόλεως, τῆς Καβάλας), срѣщу о. Тасосъ.

На всѣко едно отъ двѣтѣ крайморня сжществуватъ и пристанища, отъ които за пó-главни се бѣлѣжатъ, отъ къмъ западъ, *Антиварското*, около три часа далечъ отъ тезоименния градъ Антивари; *Дурацското* (λιμὴν τῆς Ἐπιδάμνου) знаменито още въ старо врѣме за голѣмата чрѣзъ него търговия, доказвана, между друго, и отъ голѣмо число монети, намѣрвани още и днесъ въ полуострова, па още и въ Италия; *Валонското* (λιμὴν τῆς Αὐλῶνος), което е служило на старитѣ Еллини, а още пó-вече на Римлянетѣ; отъ къмъ

юго-истокъ пъкъ, по Егейското крайбрѣжие, отъ Пиниоса (Саламврия) до устието на Места, има по̀-вече отъ 60 пристанища и бухти, отъ които се изброяватъ 14 по̀-извѣстни и въ старо и въ сегашно врѣме, по̀-многото отъ тѣхъ съ наименования еднакви съ онѣзи на токо-що поменжтитѣ заливи. На̀й-голѣмото, на̀й-хубавото и на̀й-знаменитото, Солунското, сѫществувало, по Tafel-а слѣдванъ и отъ Димица, още отъ 315 г. пр. хр.: а било само разширено и уголѣмено отъ Константина Великаго, но не и съвършенно отново сградено отъ него, както погрѣшно пише единъ византийски писатель, именно Зосимъ.

*

Толкозъ, въобще и вкратцѣ, за Идрографията. Въ климатическо же отношение Македония се различава по области, раздѣлени въ крайбрѣжни и срѣдиземни, подраздѣлени и тѣ на полски и на планински, на сѣверни и южни, западни и источни, съ по̀-вече или по̀-малко различенъ помежду имъ климатъ. Въ крайбрѣжнитѣ прѣодолява въобще топлината, но въ западнитѣ, поради скудость отъ дръвеса и гори непрѣкжснати на длъжъ, тя е твърдѣ голѣма; и прѣзъ зимата вмѣсто снѣгъ, изобилуватъ тамъ дъждове; а пъкъ въ юго-источнитѣ крайбрѣжия на Солунския и Струмския заливи, както и на Халкидийския полуостровъ, се случва противното, т. е. топлината е по̀-умѣрена поради изобилие отъ дървеса и високи непрѣкжснати гори, както и по вѣтъра, който духа тамъ лѣтно врѣме подиръ пладне отъ къмъ морето; прѣзъ зимата пада снѣгъ въ изобилие, но недълготраенъ; климатологически разници има и въ срѣдиземнитѣ области помежду имъ споредъ горското имъ или равнинско, сѣверно или южно положение; и г. Димица указва на тѣхъ съ нѣкои подробности, къмъ каквито прибѣгва той при описанието на много мѣстности въ Македония, тази хубава, съ дивни природни разнообразия украсена, богато надарена отъ природата велика область отъ Старо-планинския полуостровъ, когото той нарича, — мимоходомъ казано и това тукъ — *Еллински полуостровъ* (Ἑλληνικὴ χερσόνησος).

Отъ казаното до тукъ читательтъ вижда какъ сериозно е погледналъ на своето дѣло гръцкия авторъ, отъ какъвъ духъ се ржководи и какъ извършва той първата часть отъ прѣдначъртания си трудъ.

IV.

Какъвъ народенъ характеръ е носила и носи и до днесь Македония? Въ отговоръ на тоя въпросъ гръцкия авторъ посветява цѣли 417 страници, въ видъ на *Прѣдисловие* и *Въведение*, прѣди да пристѫпи къмъ втората часть на съчинението си, т. е. Топографията. Бързаме да прибавимъ, че книгата му въобще, ако и да не се срѣщатъ въ нея нѣкои открития до сега неизвѣстни, щѣше безъ друго да има пó-чистъ наученъ характеръ, ако въ втория томъ отсѫтствуваше онави поне часть отъ тѣзи *Прѣдисловие* и *Въведение*, въ която чистата наука очевидно отстѫпва до нейдѣ прѣдъ нѣкои прѣдвзети мисли и разсѫждъци, и въ която се смѣсватъ нѣща, по самото си естество отлѫчни едни отъ други.

„Еллада е, прочее, и Македония"[1]), писалъ знаменития Географъ на древностьта, Стравонъ, прѣди 19 столѣтия. Съ тия думи, съ които авторътъ захваща своето дълго *Прѣдисловие—Въведение*, старият Географъ достатъчно, казва г. Димица, обеснява, че къмъ другитѣ страни отъ еллинския полуостровъ числи се етнографически като еллинска и Македония, при всичко, че стария Географъ, като писалъ въ римско врѣме, намѣрва пакъ за добрѣ, по причини политически и административни, да я отдѣли, при описанието ѝ, отъ другата Еллада и да я среди и присъедини къмъ съсѣдната ѝ Тракия до Черно море и до Пропонтида.

„Еллада е и Македония", провиквала се, споредъ гръцкия авторъ, и митологията, пó-старата сестра на историята, която митология изрично свидѣтелствувала, че името Македония происхожда отъ Македона, синъ било на Юпитера и на Девкалионовата дъщеря Θия, било на Еола, бога на вѣтроветѣ, било на Македона, Иматийски царь, име запазено и до днесь, както и имената на много мѣстности, градове, гори, рѣки, езера, имена взети всички отъ гръцки богове и гръцки герои.

„Еллада е и Македония", припотвърдява, казва той още, и мѫдрата учителка на истината, историята, която и записва всички велики събития, извършени въ тая славна еллинска страна прѣзъ дългото ѝ минало, пó-многото отъ които съби-

[1]) Ἔστι μὲν οὖν Ἑλλὰς καὶ ἡ Μακεδονία.

тия не само сѫ часть неотдѣлна отъ еллинската история, но я още и допълнятъ.

Нӑй-послѣ „Еллада е и Македония“, потвърдява, казва той, и археологията, понеже останалитѣ и до днесь тукъ-тамѣ развалини отъ стари паметници, всички почти еллиники, нѣкои само римски, но ни единъ варварски или скитски, токо-рѣчи сами гласъ издаватъ и на еллински се разговарятъ съ приходящитѣ при тѣхъ посѣтители, та и тѣ не оставатъ никакво съмнѣние у ония, които трѣсятъ истината не само въ книгитѣ, но и въ самитѣ дѣла, че „и Македония е Еллада“.

Това като е тъй, заключава сега г. Димица, ония, които отричатъ безспорния еллинизмъ на тая страна, приличатъ на людие, които би отрекли самото сѫществувание на Македония. Българския читатель се сѣща тука веднага, че въ числото на подобни отрицатели за Македония като чисто грѫцка въ цѣлоста ѝ трѣба безъ друго днесь да подпадатъ, главно, Българетѣ. И тукъ е гдѣто г. Димица се увлича невъздържано въ своя горещъ македонски, но въ сѫщото врѣме и панеллински патриотизмъ, и се увлича по начинъ, който показва, до нейдѣ поне, отсѫтствие и него, въ тоя случай, на необходимото при научни изслѣдвания безпристрастие. Ние нѣма да го послѣдваме въ подигнѫтата тукъ отъ него полемика срѣщу Българетѣ и Панславиститѣ, които отричали днесь еллинизма на Македония, полемика, която може да е основателна за миналитѣ врѣмена, но която прѣстава да бѫде сериозна кога се отнася до настоящето. Както за прѣдивѣковнàта слава на Македония дѣлата, историята, паметницитѣ могѫтъ наистина да говорѭтъ на еллински за Македония и за еллинизма въ Македония, тъй и за настоящето пò-добрѣ е, ни се чини, да се оставатъ пакъ самитѣ дѣла и факти да говорѭтъ на който езикъ имъ е пò-мило и драго, отъ колкото да фантазира человѣкъ при въспоминания на едно истекло вече минало. Нѣма, и не може да има пò-силенъ отъ тоя аргументъ за доказванье съврѣменната дѣйствителность. Напразно македонецътъ г. Димица се тревожи, въ дълги горчиви перемияди, че въпросътъ въ Македония между Българе и Грѫци билъ рожба на панславизма; че орѫдията на тоя панславизмъ успѣли да вдѫхнатъ на една часть отъ пò-проститѣ

жители въ сѣверна Македония проклѣтата! мисль за чърковно отстѫпничество, както и непримиримa омраза и война срѣщу цѣли столѣтия господствующия въ тая страна еллинизмъ; че тие жители отъ сѣверна Македония, горди доскоро за тоя еллинизмъ и въ любовь и въ съгласие съ другитѣ Македонци, послѣдне само врѣме, измамени отъ панславизма, побѣснѣли внезапно срѣщу всичко еллинско и християнско, разрушили паметници еллински, осквернили еллински чъркови, усвоили еллински училища; па искали да усвоятъ, ако е възможно, подъ прѣдлогъ ужъ на чърковно самоуправление, и самата страна, да замѣстятъ еллинизма съ варваризма въ знаменитото отечество на Аристотеля и Александра, безъ да знаятъ, казва, че ако и отъ паданьето на Македонското царство въ нея сѫ нахлували отъ всѣкадѣ варварски народи, племена и полчища, както Дардани, Скордиски, Далмати, Вастарми, Тракийци, Готи, Уни, Авари, Българе, Словене, Анти, Сарацини, Нормани. Сърби, Венециянци, Латини, Турци прѣзъ цѣли петнадесеть столѣтия, обаче тази страна и еллинизмътъ въ нея пакъ сѫ се запазили по божие благоволение, съ исключение само на сѣверната ѝ часть, гдѣто Българетѣ съсрѣдоточени държатъ азиятския варваризмъ и съ разни срѣдства се подвизаватъ да го раздаватъ и между другитѣ части на Македония, като проповѣдватъ на по̀-проститѣ, че Македония била България, и че тѣ трѣбало да унищожатъ еллинизма и да пригърнатъ варваризма, та прѣзъ него да се просвѣтятъ и да се цивилизиратъ! Празни тръпки, които нѣма да измѣнятъ създадената отъ историята сѫщность на днешното положение въ Македония, и които, ако доказватъ нѣщо, то е само това, че българския елементъ въ тая страна не е проста фантазия. Напразно тъй сѫщо, гръцкия авторъ се оплаква доста много, че ужъ Панславиститѣ, въ скърбьта си, за гдѣто историята произвождала Българетѣ отъ Азия, за гдѣто, слѣдователно, ги прѣдставяла за чужди въ еллинския полуостровъ, се опитали, най-напрѣдъ, да фалшифициратъ даже нѣкои византийски лѣтописи и да прѣдставятъ Словено-Българетѣ като исконни жители на този полуостровъ; а послѣ, при неуспѣха на този фалшификация, да ги зачислятъ искусно между нѣкои отъ най-старитѣ народи, та по тозъ начинъ да ги узаконятъ като истински и законо-

признати наслѣдници на страната. Фалшификацията състояла, казва, въ това, че извѣстния русски хронографъ Несторъ, който заелъ или, още пò-точно, прѣвелъ своята лѣтопись отъ византийскитѣ хронографи, като Сингела, Пасхали, Кедрина, помѣстилъ още и несѫществующата у тие хронографи между думитѣ *Иллирисъ* (Ἰλλυρὶς) и *Лихнитисъ* (Λυχνῖτις) думата *Словене*, като искалъ да докаже съ това, че и Словенетѣ ужъ сѫществували въ полуострова още отъ дѣдо-Ноево врѣме; но тази Несторова прибавка се доказала, казва, послѣ за подложна отъ критиката на нѣмски нѣкои авторитети, които привожда г. Димица, и, разумѣва се, тазъ прибавка загубила така всѣкя тяжесть въ тоя случай[1]); другия опитъ, умишленното зачисляванье Словенетѣ отъ старо-планинския полуостровъ между нáй-старитѣ народи, състоялъ въ това, че тѣ, Панславиститѣ, налѣгнѫли ужъ съ всичкитѣ си сили да изнасилятъ историята и да искáратъ тие Словене за потомци кога на Иллирийцитѣ, кога на Тракийцитѣ, кога на Венетитѣ, Готитѣ, Дакийцитѣ, Вендитѣ, Сарматитѣ и други, даже на самитѣ Македонци, па така, постепенно, нѣкои отъ Панславиститѣ отивали и до тамъ, щото да си въобразяватъ, че и самъ Омиръ говорилъ ужъ на словенски езикъ, че и Аристотель и Алек-

---

[1]) „Ето, казва г. Димица, параллелнитѣ пасажи на византийскитѣ хронографи и буквалния имъ прѣводъ отъ русския хронографъ съ подложната дума *Словене:*

1). Συγκέλλου (800 с. Х.) Χρονογρ. 40 „Ἠπειρῶτις. Ἰλλυρίς, Ἀδριακή, ἀφ, ἧς τὸ Ἀδριατικόν πέλαγος ἐκλήθη;

2). Πασχάλη χρονικ. σ. 24.“ Ἡ Λυχνῖτις, Μηδία, Ἀδριακή, ἀφ, ἧς τό Ἀδριατικὸν πέλαγος. . . . Ἠπειρῶτις;

3). Κεδρηνοῦ (1057) χρονογρ. Ιλι.“ Ἠπειρῶτις, Ἰλλυρίς, Λυχνῖτις, Ἀδριακή ἀφ, ἧς καὶ τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος ἐκλήθη;

4). Несторъ. . . . „Ipironia, Illirik, *Slovene,* Luchota, Andriakia“. Г. Димица се служи съ нѣмския прѣводъ на Несторовата лѣтопись отъ Schlözer — а, който и дава тия обяснения съ още нѣкои други. Димица привожда подъ бѣлѣжка и Шафарика, отъ думитѣ на когото излизало, че наистинна думата *Словене* я нѣма въ грѫцкия оригиналъ, и че тя е притурена отъ Нестора между *Иллирия* и *Лихнити* просто за обяснение на първата, обяснение, чрѣзъ дума нему извѣстна, на дума нему неизвѣстна.
— По сѫщия случай, ето що четемъ изрично и въ русския прѣводъ на Шафариковитѣ *Славянския Древности, часть историческая, Томъ I. Книга* 1 стр. 376.

„Въ началѣ своей лѣтописи, въ описаніи народовъ по Греческимъ писателямъ, особенно по Кедрину, онъ, при словѣ Илюрикъ, ставитъ слово *Словѣне,* чего въ греческомъ подлинникѣ нѣтъ: доказательство, что онъ первоначальныхъ обитателей Илиріи считалъ Славянами. Слово ето отнюдъ не есть позднѣйшая приписка (interpolace), какъ утверждалъ Шлёцеръ, но Несторово объясненіе слова Илюрикъ, т. е. Илирикъ (Jllyricum) и. н. ч.“.

Колкото за втория опитъ, да се докаже, че Словене въ Старо-планинския полуостровъ, особенно кадѣ Иллирия, имало искони, това види се да се установява отъ самитѣ бѣлѣжки, които привожда г. Димица съ цѣль да докаже ужъ противното, но не му е тукъ мѣстото за подигане и разискване подобни въпроси.

сандръ, па още и самъ Моисей били ужъ чисти Словене[1]. И по тоя въпросъ, г. Димица се чуди, какъ, освѣнъ Панславиститѣ, се срѣщнжли още и нѣкои нѣмци да издигатъ и въспѣватъ Словенския елементъ въ европейска Турция, и за таквисъ Словенофили нѣмци той споменува двама, извѣстния Г. Kanitz и Friedrich v. Hellwald, отъ които първия той зарѣзва на страна като сърбофилъ, а за втория казва, че въ едно съчинение четено отъ него на 22-ий ноемврий 1872 въ Мюнхенската Академия, обнародвано послѣ и въ Ausland, тоя Hellwald заключавалъ по слѣдующия начинъ. „Между етнологическитѣ елементи въ турския полуостровъ Словенетѣ прѣвъсхождатъ не само по количеството си, но още по умственното си развитие. По злощастие обаче отсжтствието отъ достатъчни свѣдѣния за Словенството въ Европа е причина, че въобще не Словенетѣ, а Гърцитѣ се считатъ за непосредственни наслѣдници на Турция. Пó точно обаче изслѣдвание на въпроса показва колко погрѣшно е това мнѣние. Вопреки всичкитѣ имъ прѣимущества, Гърцитѣ не прѣдставляватъ никакъвъ цивилизаторски елементъ въ Турция, а, напротивъ, такъвъ прѣдставляватъ нáй-вече Словенетѣ“. Стрѣснатъ отъ това мнѣние, гръцкия авторъ бърза изведнаждь да прибави, че то било въ разрѣзъ съ мнѣнията и сжжденията, по този въпросъ, на всички почти пó-нови пжтници, Англичане, Нѣмци, Французи и Американци, па още и на Lejan-а, когото, ако и на много мѣста прѣвелъ буквално, Hellwald умишленно изоставилъ послѣдната часть отъ неговата етнография, гдѣто Lejan се произнасялъ твърдѣ пó-благоприятно за Гърцитѣ; въ опровержение на противното мнѣние, гръцкия авторъ мисли, че Hellwald скоро би можалъ да се свѣсти, стига само да види и да прѣсмѣтне — думата е за 1870—1874 год. когато България несжществуваше още политически, а въ Македония българскитѣ училища бѣха рѣдкость — числото на еллинскитѣ учебни заведения отъ всѣка степень и за всѣки полъ, да прѣцѣни количеството и качеството на учащия се младежъ отъ двата пола, както и на учителитѣ, множеството на разнитѣ силлогози и ученолюбиви дружества, па да сравни всичко това съ

[1]) За всичко това гръцкия авторъ привожда, между друго, и една книжка съ надписъ: „L. Orient et le Panslavisme par M!“

каквото иматъ по тази часть Словено-Българетѣ, начиная, ако обича, отъ Цариградъ за да свърши до на́й-малкото селце въ Турция, гдѣто има Българе и Гръци. Заключението отъ това сравнение ще разрѣши, казва г. Димица, задачата. Впрочемъ, прибавя послѣ, самитѣ Словене и Панслависти въ подвизитѣ си да унижатъ и да поругаятъ всичко що е гръцко, отъ една страна, а пъкъ да увеличатъ и да въспѣятъ всичко що̀ е Словенско, отъ друга, неволно идатъ да признаятъ прѣвъсходството на еллинския елементъ въ Турция, който стои въ непрѣкѫснѫти и непосрѣдствени съобщения и сношения съ цѣла Европа, до като Словенския елементъ, далечь отъ крайморията, се ограничава въ срѣдиземната и горска часть на полуострова и стои въ борба срѣщу нашата майчина земя, бога Пана, овчарския богъ, уважающъ той и обожающъ повече отъ колкото Аполлона и Музитѣ[1]).

Както и да е обаче, гръцкия авторъ свършва наскоро тази нечаканна май въ едно таквосъ сериозно инакъ съчинение виходка срѣщу Словенетѣ, Панславиститѣ, особенно же срѣщу Българетѣ въ Македония; той се утихва по̀-лека, става по̀-хладнокръвенъ и, за да докаже исторически еллинския характеръ на Македония още отъ началото на историческитѣ врѣмена, той хвърля единъ кратъкъ погледъ върху цѣлата история на тая страна, история, която въ *Прѣдисловието* и *Въведението* продължава до покоряваньето на Македония отъ Римлянетѣ (168 П. Х.), а отъ това врѣме и нататъкъ до прѣвземаньето и́ отъ Турцитѣ (430), той излага въ края на втория томъ като свършакъ на цѣлото съчинение. Г. Димица, който си е далъ, както се види, за главна задача въ своитѣ книжовни занятия обобщаваньето, между гръцкия народъ, всички свѣдѣния за Македония, е написалъ отдѣлно и една малка, но специялна история на тази страна, па при това той е прѣвелъ и историята на древня Македония до прѣди Филипа (337 П. Х.) отъ O. Abel-а, за когото споменахме и по̀-горѣ. Отъ тукъ лесно може да се види, че той, по историята на Македония, се намѣрва въ книжовна областъ, която е често посѣщавалъ и съ която е отблизу запознатъ,

[1]) Таквосъ мнѣние исказалъ и Fr. Bradaska въ Petermann Mitheil. 1869. XII. „Die Slaven in der Turkei", споредъ както привежда, подъ бѣлѣжка, г. Димица, като прибавя да каже: „Тия нѣща ги пише мѫжъ Словенинъ, и твърдѣ Словенинъ, професоръ въ Загребъ, но него пръвъсхожда по Словенството нѣмеца Hellwald!

така отблизу, па още и така вѣщо и подробно запознатъ, щото той не веднаждь и двараждь дохожда въ разногласие съ извѣстния авторъ на голѣмата и всецѣла гръцка история, покойния отъ скоро К. Папаригопуло, когото той цѣни, почита и уважава, но когото по нѣкогаждь изобличава въ нѣкои погрѣшки и неточности, особенно кога е въпросъ за Македония.

V.

Любопитна и интересна е отъ всѣка една страна историята на Македония. Подирь собственна Гърция, тя е, може се каза, едничката пространна область въ Староплaнинския полуостровъ, която въ старо врѣме, още отъ VIII-ий вѣкъ пр. хр., захваща да се сдобива, ако и при раскѫсанъ още политически битъ, съ история самостоятелна, история, която колкото се развива посрѣдъ разни перипетии, толкозъ пò-много се разграничва нейния крѫгъ, толкозъ пò-много се разширява нейното поле, тъй щото онзи, който слѣди просто за нея, отъ брѣговетѣ на Струма и на Вардара минава смаянъ и ненадѣйно, прѣзъ Гърция и срѣдиземното море, въ Африка при брѣговетѣ на Нила и въ Азия дору до Ганга и до Индуса. Иматъ право синоветѣ на Македония да се гордѣѭтъ съ подобна история, съ подобно минало, отъ каквато народность и да сѫ тѣ сами днесь за днесь. Рѣдки сѫ странитѣ върху земното кълбо, които сѫ имали таквази участь. Въ старо-планинския полуостровъ, още отъ нáй старо врѣме, сѫществуватъ цѣли земи съ стари собственни названия, като Иллирия, Ипиръ, Ѳессалия, Тракия, Мизия и. п. ч. Ни една отъ тѣхъ не имá участа на Македония. Ни една отъ тѣхъ не се сдоби съ цѣла трайна и самостоятелна история прѣзъ редъ столѣтия, както Македония. Ни една отъ тѣхъ не можѣ да сглоби постепенно отдѣлнитѣ и распокѫсанитѣ мѣстни малки господарства въ едно цѣло, както направи това Македония. Ни една отъ тѣхъ не схвана понятието за държавното устройство тъй както Македония. Распокѫсания феудализмъ, безъ глава и центръ, като попречи на едно подобно държавно устройство, се раскапа за тѣхъ и се разложи нáй-послѣ самъ отъ себе въ безбройни, безименни и незамѣтни атоми.

Мѫчно се съкратява, както казахме пò-горѣ, географията, но още пó-мѫчно може да се възпроизведе въ една-

двѣ страници историята на една страна като Македония, история не съ мѣстно, а съ всемiрно значение, история, която е имала грамадно, чрезвичайно влияние върху сѫдбинитѣ на стария свѣтъ, върху хода на человѣческата въобще цивилизация. За добра честь, задачата се улеснява тукъ съ това, че, тъкмо защото тази история има таккосъ всемiрно значение въ развитието на человѣчеството, пó-главнитѣ събития, които тя излага, пó-блѣскавитѣ ѝ страници сѫ всѣкога прѣсни въ паметта на всѣки що-годѣ образованъ человѣкъ; нѣщо пóвече: тѣ сѫ достояние на редъ народи и племена, у които тѣ сѫ станали като народни приказки, прѣдавани отъ поколѣние на поколѣние, и съхранявани живи въ народната паметь чрѣзъ цѣли столѣтия. Пóвече отъ двадесять и два вѣка сѫ се изминѫли отъ Александровия походъ въ Азия; и въ това дълговѣковно растояние человѣчеството произведе и видѣ на единъ и двама прочути пълководци и завоеватели по всичкитѣ страни отъ земния шаръ; но има ли име въ историята като името на Александра Македонскаго, станало почти баснословно между народитѣ, обиколено съ единъ видъ свърхестественна очарователность, екотъ, който припомня отъ толковъ далечь една извънредно велика личность и извънредно велики дѣяния въ Европа, въ Африка и въ Азия? Прѣдъ това необикновенно зрѣлище въ всеобщата история твърдѣ естественно е възбужданото любопитство да се узнае началото, да се потърси люлката на това, що се е наричало Македонско царство прѣди Александра Великаго, и прѣди баща му Филипа, който го подготви за това величие.

И отдѣлната история на Македония въ старо врѣме не е почва съвършенно неразработена. Захванѫла почти още отъ IX-ий вѣкъ пр. хр. при прѣдполагаемия поне царя Карана, малката македонска държавица, съ сегашний Воденъ, Едесса или Еге въ онова врѣме, за столиченъ градъ, се разширява постепенно въ териториялно отношение и придобива отъ день на день пó-голѣмо политическо значение. Отдѣлнитѣ области, самостоятелни и независими, се присъвокупяватъ една къмъ друга къмъ единъ центръ. Какво племе сѫ били първоначално Македонцитѣ прѣзъ ония врѣмена, то е тукъ сега безразлично. Нѣма, въ всѣки случай, съмнѣние, че рано още Македония влѣзе въ сношения

съ Гърция, а най-напрѣдъ съ Атинската Республика, още прѣди Персо-еллинскитѣ войни. Изгонения отъ Атина тиранинъ Ипия, Писистратовия синъ, намѣрва въ Македония не само прибѣжище при царя Аминта I (540—498. п. х.), но още и жгълъ земя на свое расположение по отстжпка отъ страна на този царь. Аминтовия пъкъ преемникъ Александръ I (498—454) билъ приетъ, като Еллинъ по происхождение, да земе и самъ участие въ извѣстнитѣ Олимпийски игри, въ които, по установения редъ, земали участие, поне въ онова врѣме, само доказанитѣ Еллини, но не и така наричаннитѣ варвари. Споредъ Иродота (V. 22; IX, 45), този Александръ се гордѣялъ съ названието си Еллинъ. Както и да е, като приятель на Гърцитѣ той не малко имъ помогналъ при нашествието на Перситѣ, като прѣдувѣдомилъ първитѣ за много нѣща, па още и като пратеникъ отъ Перситѣ при Атинянетѣ за довѣрието, съ което се ползувалъ и при еднитѣ и при другитѣ. Александръ I се прѣдставлява въобще като единъ уменъ царь и достоенъ държавенъ мжжъ, който безъ да жъртвува нищо отъ държавата си, сближилъ Македония съ Гърция, гдѣто билъ любимъ и почитанъ, па още и въспѣнъ отъ великия лирикъ Пиндара въ една ода, отъ която се съхранявать и до днесь нѣкои откжси. Пиндаръ при това живѣлъ и самъ за врѣме въ двореца на този македонски царь, който далъ гостеприемство въ държавата си и на жителитѣ отъ Мицини, когато града имъ билъ расипанъ отъ неприятеля. Синъ на този Александръ I билъ Пердика II, който го и наслѣдилъ на прѣстола (448—413) съ качества и достоинства почти равни съ бащинскитѣ. Но забѣлѣжителенъ царь македонски прѣзъ тоя периодъ е Пердиковия синъ Архелай (413—399). Искусенъ по държавното устройство и по военнитѣ наредби, той билъ при това и пристрастенъ любитель на науката въобще и на изящнитѣ искуства. Отъ македонскитѣ царье прѣзъ тоя периодъ, той е най-много ревнувалъ и съдѣйствувалъ за въвеждането въ Македония на цивилизацията, съсредоточвана тогива въ Гърция. Той прѣустроилъ войската, издигналъ разни укрѣпления, съградилъ нови градове, построилъ пжтища, въвелъ всжду и въ всичко нови наредби, съ други думи, той направилъ за Македония това, което не бѣ направилъ ни единъ отъ неговитѣ прѣдшественници. Между друго, като видѣлъ, че столния

градъ Едесса (Воденъ) отстои доста отъ крайморието, а това затруднявало развитието на държавата и външитѣ ѝ съобщения, той се рѣшилъ та прѣнесълъ столицата въ гр. *Пелла*, градъ укрѣпенъ и въ съобщение съ морето чрѣзъ близкото езеро Лудия (Яница) и рѣката отъ сѫщото име (Карашмакъ, Мавронери). За украшение на двореца въ новата столица той привикалъ тамъ знаменития живописецъ Зевкса срѣщу щедро възнаграждение; и наистина украшението на двореца въ Пелла стигнало до таквази хубость, щото, казватъ, идвали отъ на́й-далечни мѣста посѣтители за да го видятъ. По подражание на Гърцитѣ, той устроилъ въ Македония, именно въ областта Пиерия до Олимпа, разни игри, които траяли деветь деня въ честь на равночисленнитѣ Музи, както и други въ честь на Зевса (Юпитера). По примѣра на дѣда си Александра I, Архелай ходилъ тоже да се подвизава въ грьцкитѣ Олимпийски гори, гдѣто се и надпрѣварвалъ успѣшно съ надприпускванье колесници. Но онова, което му прави не по́-малка честь и което се бѣлѣжи отъ историята съ похвала, то е, че той привикалъ въ двореца си мнозина отъ на́й-знаменититѣ прѣзъ онова врѣме поети, артисти, философи, и. п. ч. Атинския трагикъ Еврипидъ е умрѣлъ въ Македония при него. Той поканилъ, казватъ още, и Сократа да иде въ Пелла при него, но Сократъ отклонилъ, като му извѣстилъ, че въ Атина има и брашно и вода; а съ философа Платона той стоялъ въ дружески отношения. Съ други думи, Архелаевата столица въ Македония Пелла била, може се каза, като, въ по́-новитѣ врѣмена, Флоренция при Медицитѣ, Римъ при Папа Льва X, Берлинъ при Фридриха Великаго, Петербургъ при Екатерина Велика, и този тамъ състанъкъ на образовани людие красилъ още повече другия държавенъ блѣсъкъ. Архелай не билъ безъ пороци и него упрѣкаватъ особенно въ насилственно присвояванье на върховната власть; но, веднажъ на прѣстола, той се отличава съ дѣяния, които го поставятъ, отъ добра страна, по́-горѣ отъ всички царствовавши прѣди и подиръ Филипа. При царуванието му Македония не достигна степента на елинската цивилизация, но тя направи значителни стѫпки къмъ нея, и при Архелая се извърши само онова, което бѣше възможно за врѣмето и за племето, надъ което той цару-

ваше[1]). Шесть други царье сѫ царували въ Македония подиръ Архелая до възшествието на Филипа, баща на Александра; отъ тие шесть царье пò-извѣстни сѫ Аминта II (393—369) и Пердика III (365—360), нáй-вече, защото тѣ развили повече сношенията на Македония съ Гърция и свързали приятелство съ пò-знаменититѣ Атиняне. Между друго, при Аминта II състоялъ като лѣкарь Никомахъ, Аристотелевия баща, а пъкъ при Пердика живѣлъ Платоновия приятель Ефрей Ореянеца, отъ градъ *Ореосъ* (ὢρεὸς) въ о. Евия, съ голѣмо при него влияние. Съ тия царье може да се каже, че се свършва първия періодъ отъ самостоятелната македонска история, періодъ, на който началото може да се нарече тъменъ за отсѫствие отъ точни и положителни свѣдения, относително поне до тримата — четворица първи царье[2]).

Слѣдъ този періодъ иде тъй наречения *златенъ* періодъ на стара Македония. Той се обновява прѣзъ 359 год. п. Х., когато на прѣстола се въскачва мѫжъ, комуто било обречено отъ сѫдбата тъй да подѣйствува върху македонскитѣ и елинскитѣ рабòти, щото да даде на историята въ Гърция и Македония направление съвършенно различно отъ досегашното, да събере т. е. подъ едно знаме силитѣ на Македония и силитѣ на разпокѫсаната въ разни самоуправни республики Гърция и пръвъ да образува въ юго-источна Европа една могѫществення монархия, Еллино-Македонска. Този мѫжъ е Филипъ II, Македонецъ родомъ, но въспитанъ въ Гърция и прѣкаралъ тамъ младитѣ си години, като заложникъ, посрѣдъ военни, философски и други другояче даровити лич-

---

[1]) Ето какво казва буквално по тази часть O. Abel, привожданъ на нѣмски подъ бѣлѣжка отъ г. Димица: „Македонския народъ бѣше нáй-младия и, дълго врѣме, почти забравения синъ на Гърция; той е билъ получилъ сѫщитѣ умственни способности като бащинско наслѣдие, каквито и Еллиннитѣ; но самостоятелното развитие на тия способности можѣше да се захване само, ако прѣди сближваньето му съ Гръция, въ Македония би имало поне нѣкои сѣмена отъ наука и искуство“.

[2]) Ето хронологически какъ се изреждатъ македонскитѣ царье: *Иматий* (Ἠμάθιος), *Македонъ* (Μακεδὼν), и *Каранъ* (Κάρανος) отъ 807—700 пр. Хр., періодъ тъменъ отъ историята. Подирь тѣхъ идатъ: *Пердика I* (700—652); *Аргей I* (652—621); *Филипъ I* (621—588); *Аеропъ* (588—568); *Алкетъ I* (568—540) и *Аминтъ I* (540—513). Този е първия исторически, но дѣтински още періодъ на Македония. Втория захваща отъ 498 и свършва на 360 г. п. х. съ слѣдующитѣ царье: *Александръ I* (498—454); *Алкетъ II* (454—448); *Пердика* съ Филипа (448—436); *Пердикъ* самъ (436—413); *Архелай* (413—499); *Аеропъ II* (399—393); *Аминтъ II* (393—391); *Аргей II* (391—390); *Аминтъ* повторно отъ (390—369); *Александръ II* (369—368); *Птоломей* (368—365); *Пердика III* (365—360). Подирь тѣхъ идатъ знаменитий *Филипъ* и синъ му Александръ великий (359—337; — 336—323).

ности, както дванадесеть столѣтия по́-послѣ българския царь Симеонъ мина младитѣ си години и се въспита и изучи въ Цариградъ. Филипъ II подирь възшествието си на прѣстола не закъснѣ, както послѣ и сѫщия Симеонъ, да проеви всички прѣимущества, съ които билъ надаренъ той тъй щедро отъ природата. Както бѣлѣжи извѣстния историкъ Schlosser, той съединявалъ въ себе си всичкитѣ добродѣтели и всичкитѣ пороци на врѣмето си, но безспорно е, въ всѣки случай, извънредното му достойнство и като уменъ владѣтель и като искусенъ пълководецъ и като прѣвъсходенъ държавенъ мѫжъ. Г. Димица казва, че той единичъкъ съединявалъ въ себе си извѣстната прѣзъ наше врѣме германска троица Вилхелма, Бисмарка и Молтке. Това можѣше да се земе за прѣувеличение, ако самия токо-що поменѫтий нѣмски историкъ да не казваше пакъ изрично, въ своята извѣстна всеобща история кога говори за Филипа, че „той, по вроднитѣ му дарби, билъ създаденъ пълководецъ, държавенъ мѫжъ и самодържецъ, и че той притѣжавалъ всички срѣдства за да направи монархическото правителство приемливо за Гърцитѣ, че неговото висше образование и неговия природенъ умъ, достѫпенъ за всѣка наука и всѣко искуство, го направили достоенъ за тази честь, да стане прѣдводитель на на́й-образования народъ“. Сѫщия историкъ расказва за Филипа, че „той всѣкога почелъ съ извънредни почести талантливитѣ поети отъ всѣкъ родъ, артиститѣ, ораторитѣ, философитѣ, и залѣгалъ постоянно да въведе въ своето отечество еллинскитѣ нрави и еллинския духъ, за която цѣль той прѣмѣстювалъ жителитѣ на завоеванитѣ крайморски грацки градове въ вѫтрешността на Македония, а срѣдиземнитѣ Македонци — къмъ крайморията“. Не знаемъ да ли съ това Филипъ е ималъ прѣдъ видъ исключително цивилизуваньето на държавата си, или това сѫ били въ сѫщото врѣме прѣдпазителни нѣкои мѣрки, каквито не веднаждь и двораждь се срѣщатъ въ историята и не само у единъ или двама народа; но фактъ е, че Филипъ е почиталъ грацкото образование. Извѣстна е, отъ друга страна, борбата, която той, прѣзъ цѣлото си почти царуванье, водѝ колкото упорито, толкозъ и хитро, и срѣщу други нѣкои страни, но на́й-вече срѣщу Гърция, за да ѭ покори, борба увѣнчана на́й-послѣ съ успѣхъ за него. Тази борба неволно наумѣва тука едно

друго знаменито име — името на великия атински ораторъ Димостена. Той е билъ непримиримъ политически противникъ и на Филипа и на Македонската политика, която е считалъ гибелна за Гърция и отъ която е искалъ да прѣдпази своитѣ съотечественници. Въ своя пламеннень патриотизмъ той не разбиралъ какъ е възможно една република като Атина, могуществена чрѣзъ своитѣ срѣдства и съюзи, покрита съ слава отъ храбрость на бойното поле и съ всестранна образованность, да понесе позора не само да бѫде тя покорена, но просто и увлечена нѣкакъ отъ македонския царь, когото той нарича варваринъ и описва съ краски твърдѣ малко ласкателни. За тази си политика Димостенъ е ималъ силни противници и въ самото си отечество, но въ своята цѣлость това послѣднето се увлече отъ неудържимия порой на неговото пламенно и убѣдително краснорѣчие, което и самъ него обезсмърти и Атинската трибуна облѣ съ зари отъ вѣчна слава. Филипъ вве връхъ; и Гърция, при всичката ѝ останала вѫтрешна самостоятелность, биде принудена подирь злополучната за нея битка въ Херония (338 г. п. Х.), гдѣто издѫхнѫла, казватъ обикновенно, елинската свобода, да признае македонското върховенство. Сетнинитѣ отъ дългата и упорита борба за това върховенство оправдаватъ нѣкакъ Димостеновитѣ противници въ самото му отечество, които, въсползувани отъ тия сетнини, не закъснѣха и да го обвинятъ като едничкия авторъ на сполѣтѣлитѣ отечеството злочестини. Подигнататата по този начинъ распря не е май още рѣшена нито днесъ окончателно и ние нѣма да я рѣшимъ тука въ нѣколко думи. Въпросътъ състои въ това. Каквито и да сѫ били по народность Македонцитѣ, Гърци или варвари, трѣбаше ли Гърция да прѣклони токо тъй глава прѣдъ тѣхъ, щомъ се евихѫ тѣ на бѣлъ свѣтъ съ безспорно могущество, или трѣбаще, съединени всички, да имъ противостоятъ до послѣдния часъ? Димостенъ е поддържалъ второто мнѣние. Дълговидноста му може да не е била съразмѣрна съ важноста на обстоятелствата, вдъхновението му може да е имало за изворъ единъ ограниченъ патриотизмъ, който му е попрѣчилъ да сѫди по́-безпристрастно за съврѣменнитѣ работи, но самия неговъ самоотверженъ патриотизмъ е вънъ отъ всѣко съмнѣние; и за това неговия патриотически гласъ намѣрва и

до днесь отзивъ везде, гдѣто думитѣ *отечество* и *свобода* не сѫ голи думи. Той не сполучилъ, но той самъ краснорѣчиво доказва, че съ поведението си той испълнилъ длъжността си къмъ отечеството, че всѣка друга обноска въ онова врѣме било би отъ негова страна не само нарушение на длъжноста, но още прѣстѫпление, прѣдателство. „Края на всѣко нѣщо бива такавъ, какавъто е угоденъ на орисницата; каква е обаче мислта на единъ народенъ съвѣтникъ, нея ѭ изевяватъ неговитѣ намѣрения“, казалъ е той въ една отъ нáй-хубавитѣ си рѣчи. (Περὶ Στεφάνου § 192).

VI.

Както и да е, Македонецътъ взема връхъ въ Гърция. Не било дадено обаче Филипу да поведе сега и Македонци заедно и Гърци срѣщу Азия, както билъ самъ и отколѣ прѣдначърталъ. При тържеството, което се водило въ старата македонска столица, Едесса или Еге (Воденъ), гдѣто женилъ дъщеря си Клеопатра, той пада убитъ отъ нѣкого си Павсания прѣзъ 337. год. Но прѣдначъртанния планъ ще се испълни. Младия му синъ и прѣстолонаслѣдникъ Александръ, Аристотелевия въспитанникъ, поема достойно и знамето и дѣлото на баща си; и сѫщата още година той се провъзгласява въ Коринтъ за прѣдводитель на похода срѣщу Перситѣ, походъ, който и предприема прѣзъ 334 год.: Общеизвѣстни сѫ пó-нататъшнитѣ велики събития. Македонската история отъ това врѣме зема характеръ всемiренъ. Славата на македонското царство и на македонското име е на върха си. Прѣдъ младия, неустрашимия, пъргавия, смѣлия Филиповъ синъ се растреперва, се расклаща цѣла Азия. За вѣнценосния македонски герой нѣма спънки прѣдъ нищо. Вдаватъ се и мѫчнопроходими планини, и бързотечни рѣки, и пѣсъчни пустини. Прѣдъ него всичко и всички отстѫпватъ. Всѣка негова стѫпка е побѣда, триумфъ. Името му лѣти по всички направления прѣди той да се яви. Старовремѣнни царства съ дълбоки корени въ дълго минало се развлюлѣватъ и срутватъ при тропота на щастливия всадникъ. Царье, царици и велможи го посрѣщатъ съ удивление. Народи разни и стари племена се сгѫватъ и прѣвиватъ прѣдъ него като узрѣли класове прѣдъ ненадѣйна лѣтня вихрушка. И той се явява везде като свърхестественна сила.

Но младия монархъ-завоеватель не е само синъ на Филипа. Той е и ученикъ на Аристотеля, най-великия гений въ древноста, въ всѣко отношение, нáй-авторитетния учитель на человѣчеството прѣзъ цѣли столѣтия. Учителя е генияленъ прѣдставитель на всестранната старо-еллинска цивилизация, създадена и развита чрѣзъ редъ столѣтия. Ученикътъ става носитель и распространитель на тази цивилизация въ новъ единъ свѣтъ. Нáй-сѫществената точка отъ программата му по тозъ походъ е да сближи Азия съ Европа чрѣзъ една и сѫща цивилизация. И дѣлото бѣше заченато съ младенческа, съ удивителна рѣшителность, и то правеше исполински вече стѫпки къмъ напрѣдъ. Александръ е единъ отъ нáй-великитѣ прѣобразователи. Возимъ като върхъ колесници триумфални прѣзъ Азия, той заедно съ побѣдитѣ си носи по пѫтя си и щедрю распрѫсва плодороднитѣ сѣмена на европейската цивилизация, извиква на новъ животъ народи спящи въ варварщина и въ робство, обявява равенство между людиетѣ безъ разлика на Азияти и Европейци, вдѫхва чувства на братство и на человѣколюбие. Историята не прѣдставлява пълководецъ-завоеватель съ умъ пó-възвишенъ, съ характеръ пó-благороденъ, съ духъ пó-философски, съ идеалъ пó-космополитически. Чудни сѫ материалнитѣ му завоевания въ неимовѣрни пространства, съ бързина на молния; но още пó-чудни сѫ неговитѣ нравственни, цивилизаторски завоевания, които и останаха. „Чудна е", казва Humbold въ своя Cosmos, магическата очарователность, която упражни Грѫцката цивилизация, прѣнесена отъ Западъ на Истокъ, и чуди се человѣкъ, какъ въ толкозъ малко врѣме биде възможно да пусне тя тамъ толкозъ дълбоки корене". Александръ осветява нова, съ всемірно значение епоха въ историята. Дѣлото му е, между друго, и единъ видъ подготовка на человѣческия родъ за посрѣщанье и приеманье, подиръ три столѣтия, онази проповѣдъ, която ще изникне изъ покорената отъ него Палестина и въ кѫсо врѣме ще прѣобразува религиозно почти цѣлия извѣстенъ, па още и нáй-образованъ свѣтъ, ще го прѣобразува за врѣмена, на които края никой не е прѣдсказалъ. Като срѣдство за образованието въобще, за размѣнявание мислитѣ между людиетѣ, служи, отъ Александровото врѣме, Грѫцкия езикъ прѣзъ цѣли столѣтия, и нѣма идея, нѣма наука, нѣма учение, нѣма

проповѣдь, които да расчитватъ на що — годѣ успѣхъ безъ това срѣдство, благодарение на македонското орѫжие. Гръцкия езикъ свръзва, сближава непознати до сега едни на други народи и племена чрѣзъ тѣхнитѣ образовани людье. Ето защо Александръ е билъ често прѣдставянъ и като испълнитель още на далечни прѣдначъртания отъ Промисъльтъ за прѣраждание на человѣчеството. Неиспитуеми и непроницаеми сѫ подобни тайни; но онова, което не е тайна, а е ясно за всички, то е, че съ възторжествуванието на македонското орѫжие разшири се и полето на дѣятелноста за человѣческия напрѣдъкъ; срѣщнаха се народи и племена до сега непознати едни на други; расклатиха се основитѣ въ живота на по́-голѣмата часть отъ источния свѣтъ въ Азия и въ Африка; роди се единъ видъ козмополитизмъ вънъ отъ всѣка народность и вънъ още отъ всѣкакви държавни граници. Неувѣдаемъ е вѣнецътъ на македонската слава за всички тия велики и извънредни събития, за всичкия този прѣвратъ въ историята на человѣчеството по пѫтя на напрѣдъка. Но, наврѣхъ своята слава, и въ своята цвѣтуща възрасть, едвамъ тридесеттригодишенъ, македонския герой умира (323. П. Х.) посрѣдъ испълнявани вече велики, мiропрѣродителни кроежи, и посрѣдъ други златни сѫнища всѐ за прѣобразуванието на человѣчеството.

Наслѣдството сега е тѣжко и нѣма второ Александръ за да го поеме самъ. Участа на великитѣ мѫже е тази, че ако тѣ сами не успѣятъ да испълнятъ программата си, тя, ако не друго, се уронва, се нащърбява, често се испорчува и исхабява подиръ тѣхното изчезнуванье. Пострада така и Александровото дѣло, но то не пропадна съвършенно. Пространната Александрова империя се разглобва, но главната идея, която е въодушевлявала Аристотелевия ученикъ, распространението на западната цивилизация по Истокъ, остава всецѣла и, вопреки кръвопролитията прѣдизвикани за присвояванье властта, тя не исчезва. Отъ така разроненвата империя се раждатъ многочисленни самоуправни владѣния, до като, найпослѣ, се образуватъ три немаловажни царства, едно въ Азия подъ династията на тъй нареченитѣ *Селевкидовци*, друго въ Египетъ подъ сцептра на *Птолемеитѣ* и третьо въ Македония подъ *Антигонидитѣ*. Ако и въ упорито за нѣколко години съперничество помежду си, всички тия Алек-

сандрови наслѣдници, извѣстни подъ Грѫцката дума *Диадохи* (наслѣдници) сѫ се подвизавали за спазваньето, въ сѫщность, и продължаваньето великото Александрово дѣло. По примѣра даденъ отъ основателя на разглобената империя, който, между друго, основалъ, както казватъ, повече отъ петдесеть градове въ равни мѣстности низъ Азия и Африка, като огнища съ зари отъ западната цивилизация, издигнали и наслѣдницитѣ му въ равни мѣста около двѣсте градове, нарѣкли ги съ македонски и елински имена, заселили ги съ прѣселенци главно отъ Македония и Гърция, и съ други още, и ги снабдили съ автономно вѫтрешно устройство основано на равноправность за всички и на широки мѣстни волности. Много отъ тия градове цъфнаха постепенно въ политическо, умствено и търговско отношение, запазени дълго врѣме и подиръ римскитѣ завоевания. Каквато и да е историята на Александровитѣ наслѣдници, излиза отъ нея единъ безпорно установенъ фактъ, а той е, че тѣ сѫ били орѫдия, съ които се е послужила историята за доискарванье започеватото отъ Александра дѣло и за довършваньето новата ера на еллинизма, както се изражава Droysen въ своето специялно съчинение по тази часть отъ Всеобщата История[1]). Това въобще за тия наслѣдници.

Съвсѣмъ друго обаче зрѣлище прѣдставлява по тѣхъ Египетъ, земята на Фараонитѣ, която и по́-старитѣ Гърци сѫ почитали за огнище на най-древнята цивилизация, и въ която Александръ бѣ основалъ, посрѣдъ тритѣ континента на стария свѣтъ, Азия, Европа и Африка, тождеименния си градъ Александрия. При Птолемситѣ, които го избрали за столица, този градъ се издига набърво съ исполински крачки и въ кѫсо врѣме той става не само центръ на всемірна търговия, но още и огнище на всестранна образованность, както бѣше по́-напрѣдъ гр. Атина, както послѣ — Римъ, и както по́-послѣ — Цариградъ. Родоначялника на Птолемеовата династия въ Египетъ, Птолемей Лаговъ, нареченъ и спаситель (σωτήρ), е отъ Македония, изъ околноста на сегашния гр. Острово. Птолемеитѣ, особенно първитѣ трима, не сѫ безъ пороци; но, освѣнъ военното имъ искуство и политическата имъ мѫдрость, тѣ се отличаватъ особенно съ своята крайна ученолюбивость. По съдѣйствието си за развитието на

[1]) *Droysen*, Geschichte des Hellenismus.

науката, изящнитѣ искуства, търговията и промишленноста, тѣ се сравняватъ съ старитѣ Атиняне. Сами пò-себе образовани и ученолюбиви, тѣ прѣзъ своето царуванье (323—221. П. Х.), събрали списанията не само на старитѣ Гръцп, но и на Египтянитѣ, и на Евреитѣ и на Перситѣ, привиквали отъ всѫду ученнитѣ мѫже, награждавали ги щедро, принасяли имъ царско гостеприемство, а дворцитѣ и градинитѣ си тѣ прѣобръщали често въ пространни училища за прѣподаванье всѣкакви науки и разяснения разни задачи. Всемірно значение сѫ имали богатата Библиотека и богатия Музеумъ основани отъ тѣхъ въ Александрия: Библиотека и Музеумъ, за които има цѣли съчинения. Увлеченъ отъ всичко това македонецътъ г. Димица се впуща тукъ въ дълги раскази за всички, отъ подобенъ родъ, дѣяния на Птолемеитѣ, Македонци, както споменахме, по происхождението си. И картината наистинна е привлекателна. И тя заслужва пò-дълго спиране! Но за всичко извършено въ Александрия по полето на науката въобще не само въ врѣмето на тримата първи Птолемеи, но и прѣзъ послѣдующитѣ столѣтия, даже до V-то слѣдъ Христа, трѣбало би многотомно съчинение. Да се задоволимъ само съ припомнюване тукъ, че Египетъ, че Александрия особенно станаха центръ на едно извънредно умственно движение, центръ. гдѣто за първи пѫть се срѣщнаха европейский и азиятский свѣтъ, запознаха се помежду си всички почти стари религии, противопоставиха се една на друга всички философски системи, додоха въ сблъскванье разни мнѣния, по участа на человѣчеството, па станаха и разни опити за едно сливанье на всички тие равнородни елементи; Александрия става тъй сѫщо центръ на ученноста по всичкитѣ ѝ расклонения; безъ тази александрийска ученность рекълъ би още человѣкъ, че древния свѣтъ би останалъ, въ много отношения, като незавършенъ, необяснимъ; Александрийскитѣ философи, математици, астрономи, географи, граматици, историци, критици, тълкователи и. п. ч. не само допълнятъ старата наука, но я и обясняватъ; кой не знае, при това, че Александрийската школа съставя една отъ най-знаменититѣ епохи въ историята на философията, въ историята на цивилизацията? А всичко това нѣма съмнѣние, че е плодъ на македонския тържественъ походъ въ Азия и въ Египетъ. Но ако въ отношение цивили-

заторско Александрийската наука се продължава и подиръ Христа, даже съ новъ блѣсъкъ отчасти, македонското царство въ Египетъ изчезва окончателно прѣдъ везде вече побѣдоносното римско оржжие въ врѣмето на Цезара и Помпеия, Антония и Октавия, изчезва при знаменитата, сърцеплѣнителната, чародѣйската поробителка на побѣдоносныго Цезара, на Антония и. п. ч., но злощастната при свършака си царица Клеопатра; фароновата земя минава и тя подъ владѣнието на Римъ; но слѣдитѣ и плодоветѣ отъ Александровия походъ и македонското тамъ царуванье траятъ прѣзъ цѣли столѣтия.

Сжщата участь е имало и другото македонско царство въ Азия подъ Селевкидитѣ, които тоже не малко сж съдѣйствували за распространение всичкитѣ блага на цивилизацията въ своитѣ владѣния, гдѣто и библиотеки устроили и науката покровителствували и градове основали като Пергамъ, Антиохия, Селевкия и Тарсъ.

Колкото за Македонското царство въ сама Македония подъ Антигонидитѣ, може да се каже, че то бѣше негли и забравено, когато падна Египетското. Македония, подирь не една и двѣ вжрѣшни бъркотии, но и подирь упорити и славни борби за запазванието самостоятелноста си, биде покорена най-послѣ и тя отъ Римлянетѣ още прѣзъ 168 г. П. Х., 22 години прѣди покоряването на собственно наричана Гръция, станала и тя римска провинция прѣзъ 146 г. П. Х. Отъ онова врѣме нѣма вече ни Гърция, ни Македония. И едната и другата сж часть отъ римската империя. Забѣлѣжителни, па въ сжщото врѣме и поучителни сж думитѣ, съ които Плиний говори за покоряваньето на Македония отъ Римъ: „Тя е, казва той, Македония, що бѣ завладѣла едно врѣме толкозъ земи; тя, която бѣ минала ототвадъ въ Азия, Армения, Ибирия, Албания, Кападокия, Сирия, Египетъ, Тавръ, Кавказъ; тя, която господствувá надъ Бактритѣ, Мидитѣ, Перситѣ, като бѣ прѣвзела цѣлъ истокъ; тя, побѣдителка дору и на Индия по слѣдитѣ на Бакхуса и на Херкюла: тази е сжщата Македония, на която въ единъ день Павелъ Емилий, нашия пълководецъ, распродаде седемдесеть и два града"[1]). Подобни примѣри за падания на царства, малки и голѣми, не сж рѣдкость въ историята; и помененжтия пó-горѣ нѣмецъ Sickler

[1]) Plinius, 4,17. „Hac est Macedonia terrarum imperio potita quondam" и п. ч.

справедливо бѣлѣжи, по случай тия Плинови сѫждения, че и Римъ, гордия міро-владѣтель, падна тоже разбитъ прѣдъ германски нѣкои племена, твърдѣ малко цѣнени отъ Римлянетѣ въ врѣмето на Плиния. Мигаръ и Римъ, пита той, не го сполѣтѣ сѫщата участь, каквато и Македония? Както и да е, тукъ може се каза, че се свършва старата история и на Гърция и на Македония.

Но съ старата история на Македония, македонецътъ г. Димица, отъ когото, впрочемъ, ние се тукъ значително отдалечихме, искаше да установи главно, че тя, дъщеря на Гърция, е и сама гръцка страна, па не само това, но още, че безъ Македония, Гърция нѣмаше да има значението, което има; че гръцката цивилизация безъ Македомия щѣше да загине или поне нѣмаше да сѫществува въ сегашната си пълна форма, а пъкъ безъ гръцката цивилизация нѣмаше да сѫществѫва ни сегашната европейската цивилизация. И ето съ какъвъ силлогизмъ свършва той дългото си *Прѣдисловие—Въведение:*

„Ако да нѣмаше Македония, нѣмаше да има Александръ;

„Ако да нѣмаше Александра, нѣмаше да има Александрия;

„Ако да нѣмаше Александрия, нѣмаше да има Птолемеитѣ, нейнитѣ царье;

„Ако нѣмаше Птолемеитѣ, нѣмаше да има нито Музей нито Библиотека;

„Ако нѣмаше Музея и Библиотеката, нѣмаше да има Александрийци;

„Ако да не бѣха Александрийцитѣ, нѣмаше да има тѣхнитѣ дѣла;

„Ако да не бѣха тѣхнитѣ дѣла, нѣмаше да има Еллинизмъ, а безъ него нѣмаше да има и сегашната цивилизация.

„Прочее, майка и виновница на всички тия блага е Македония;

Прочее, (заключава г. Димица)

„*Еллада* е и *Македония*“;

а това е, което трѣбаше да се докаже“.

Не споримъ, има ли въ горния силогизмъ прѣувеличения или не, но фактъ е, че Македония е имала наистина

славно минало; само, че миналото е минало, както се изминали и толкозъ други минали. А че Македония, и подиръ подпаданието ѝ подъ Римъ, а послѣ и подъ Византия, е претърпѣла гдѣ да си е други измѣнения, за това свидѣтелствува самъ г. Димица, който, въ края на втория томъ, расказва за разни народи и племена, които сѫ ѭ опустошили не веднаждь и дваждь, па не прѣмълчава нито Словенетѣ въобще, нито Българетѣ по́-частно съ царя имъ Самуила и други прѣди и подирь него, нито Сърбитѣ съ Краля Душана, нито Франкитѣ надошли отъ западъ като кръстоносци, нито, на́й-сетнѣ, Турцитѣ, които я държатъ и до днесь още отъ XV-ий вѣкъ. Всичко това е расказано накратко, но сжато, вѣрно и доста ясно. Г. Димица не обича неприятелитѣ на Македония; но, ако има неприятели, които не може той да търпи никакъ, името на които даже го вълнува и раздражава, то сѫ, споредъ собственното негово изражение, Скититѣ или Словенетѣ и Българетѣ; защото и другитѣ правили наистинна много злини на Македония, но на́й-много я озлобявали и опустошавали Словено-Българетѣ, тозъ богоненавистенъ, казва, народъ; тѣ, отъ като прѣминали Дунава прѣзъ 499 г. Н. Х. като скакалци и въздушни молнии, често нахлували въ Македония, озлобявали жителитѣ ѝ и ги докарвали до троянски плачове и ридания, като се показали, споредъ Гибона, по́-варвари и отъ самитѣ врагове на християнството, Турцитѣ (Т. II. стр. 901). И при всичко, че тѣ, Словено-Българетѣ, казва г. Димица, прѣзъ хилядо годишно разстояние основаха врѣменно по нѣкои мѣста отъ византийската империя независима кралевства, тѣзи кралевства обаче не можаха да иматъ дълга трайность по нѣманье въ себе си духовна и живненна сила, необходима за съхранението на една държава, та за това се распаднаха и пакъ се присъединиха къмъ цѣлото, отъ което бѣха се и отцѣпили. Македония обаче, вопреки всичкитѣ ѝ страдания, пакъ останала до послѣдне, сирѣчь, до дохожданьето на Турцитѣ, една отъ на́й-хубавитѣ византийски области, а Македонцитѣ пазяли старата си военна слава и били на́й-храбритѣ борци въ всички войни на Византия срѣщу варварскитѣ народи. Тя се съхранила и до днешенъ день въ еллинския полуостровъ; но, за зла честь, единъ завистливъ демонъ (βάσκανος δαίμων) дѫхналъ духъ на разно-

гласие и раздоръ между миролюбивитѣ жители на тази страна та я направилъ арена на чужди интриги и сплетни, срѣщу които може да прѣодолѣе само правилното оцѣнение и дълбокото съзнание на миналото величие; то само може да затвърди и вѣрата на Македонцитѣ въ едно по́-добро бѫдѫще, чрѣзъ отблъсваньето на злото изпомежду имъ като отровителна змия. Инакъ, казва, ако сегашнитѣ Македонци не се придържатъ къмъ бащиното си и не упорствуватъ въ подвига за славната страна, почвата на която е полѣна съ порой кръвь въ минало, нека знаятъ, че тѣ сѫ недостойни потомци на своитѣ прадѣди. И г. Димица съвѣтва Македонцитѣ да не стоятъ безчувственни зрители на ония, които всичко вършатъ за да усвоятъ страната, която имъ е дала гостоприемство, и на която дору и бездушнитѣ каманье токо-рѣчи гласъ издаватъ за да протестиратъ въ полза на непросрочнитѣ права на еллинизма, който, ако и толковъ вандалски прѣслѣдванъ отъ варваризма, надѫханъ отъ вънъ, ще да излѣзе отъ борбата безпрѣкословно побѣдитель и п. ч.

Думи насърдчителни наистинна, но, освѣнъ ако се лъжемъ, намъ се чини, че тѣ се отправятъ отъ единъ македонецъ къмъ Македонци за сега повече иданически отъ колкото дѣйствителни, като се земе поне работата отъ фактическата ѝ страна днесь за днесь. Както и да е, подобни виходки не сѫ прѣкалено дълги у г. Димица и книгата му все́ пази своя наученъ характеръ, къмъ който се и възвръща той въ по́-нататашнитѣ си научни, географически, топографически и исторически изслѣдвания, всѣкога обаче въодушевенъ отъ горещъ еллино-македонски патриотизмъ.

Нѣколко бѣлѣжки за единъ ржкописъ отъ книгата „Описание на светогорскитѣ мънастири“.

Отъ Н. А. Начовъ.

Въ члѣнътъ си „Първата българска типография въ Солунъ и нѣкои отъ напечатанитѣ въ нея книги[1])“ г. Дриновъ, покрай описанието па другитѣ издания на речената печатница, дава и описанието на книгата „**Краткѡе, ѿписа́нїе два́десатъ мнтырей ѡбрета́ющїмсѧ во Стой Го́ру Аѳѡ́нской**“, напечатана въ Солунъ на 1839 г. прѣзъ мѣсецъ февруарий, а по́сетнѣ, на 1846, прѣпечатана, съ нѣкои измѣнения, въ печатницата на Николая Карастояновъ въ Самоковъ. Ний бѣхме честити да найдемъ единъ ржкописъ[2]) отъ тая послѣдната книга, който писанъ, или по́-вѣрно прѣписанъ още прѣди да се напечата она, прѣдставя ни я въ единъ по́-първоначаленъ видъ. Прѣдъ видъ на това, че този ржкописъ може да е единъ прѣписъ отъ паметника, който е туренъ въ основата на горѣречената Хаджи-Теодосиева книга, счетохме за неизлишно да направимъ долнитѣ кратки бѣлѣжки за него.

Ржкописътъ, за който е рѣчь, е една малка книжица, която има 15½ сантим. надлъжъ и 10½ нациръ, и състои отъ 24 листа въздебела и грубичка бѣла хартия — 12-тѣ листа (24 страници) писани и 12-тѣ праздни. Листоветѣ сж просто прѣшити по срѣдата отдолу съ конецъ, който е прѣкаранъ и прѣзъ корицитѣ. Тия подирнитѣ сж единъ пергаментенъ ржкописенъ листъ[3]), прѣгънжтъ о-двѣ и по краищата изрѣзанъ, за да се докара споредъ форматътъ на книжката.

---

[1]) Виж. Период. Списание на Б. Кн. Дружество, кн. XXXI, стр. 1—25.

[2]) Тоя ржкописъ, споредъ думитѣ на родолюбивия ученикъ отъ солунската гимназия — Тома Исайевъ Тетовецъ, който ни го достави, билъ прѣнесенъ въ Тетово отъ единъ неговъ сънотечественникъ, който ходилъ на поклонение въ Св. Гора.

[3]) Пергаментниятъ листъ е билъ, види се, отъ нѣкоя ржкописна църковна книга, защото по него се чете часть отъ едно пророчество (парамия), апостолъ и евангелие.

Ржкописътъ е писанъ съ църковно-славенски букви и не отъ една ржка. Почеркътъ, нѣйдѣ пó-едъръ, нѣйдѣ пó-ситенъ, а изобщо некраснописенъ, отъ 6-та страница нататъкъ приближава къмъ скорописното писмо. Числото на редоветѣ въ всѣка страница не е еднакво: нѣйдѣ е 20, а нѣйдѣ 16, 14 и дори 12. Въ края на книжката, подиръ описанието на 20-я мънастирь Шименъ и слѣдъ молитвата за светогорскитѣ поклонници: „Бѹди же сыхъ стыхъ монастырей посѣтителемъ ѡбрѣсти ѿ гда милостъ хода(тай)ствомъ престыѧ бцы црство нбное полѹчити совсѣми радоватисѧ аминъ“, намираме слѣдната бѣлѣжка: „конецъ книжицы сеѧ и Бгѹ нашемѹ слава. Спѵрїдѡнъ многогрѣшнїи п(р)еписалъ оу монастырь хїлендаръ, захарїа много(г)рѣшнїи п(р)еписалъ ѿтъ манастырь хїлендаръ, 1834: ѩлїа к (20-й): денъ“. Прѣписвачетѣ, както се види, иноци отъ хилендарския мънастирь, не ще да сж били яко упражнени въ писанието, па навѣрно и не толкова вѣщи въ църковния езикъ; защото въ много думи намираме испускани при прѣписванието букви, като горнитѣ заградени отъ насъ съ скоби, а и титлитѣ непоставени надъ думи скратено написани за тѣхъ. — Отъ горната бѣлѣжка виждаме, че ржкописътъ е прѣписванъ 5 годинъ прѣди напечатванието на Хаджи-Теодосиевата книга за светогорскитѣ мънастире. Това иде да потвърди мнѣнието исказано отъ г. Дринова, че книгата, прѣведена отъ гръцки на църковно-славенски езикъ, нѣколко врѣме е оставала въ ржкописъ, като се е прѣписвала отъ ржка на ржка.

Пълното заглавие на книжицата въ ржкописа, написано съ червено мастило на чело на първия листъ, е слѣдното:

Краткое ѡписанїе
сщенныѧ монастырй
поклоненїе стыѧ адѡ-
нскїѧ горы.

Веднага подиръ заглавието, безъ да е оставено никакъ праздно мѣсто, почва описанието на мънастиритѣ. Зачалото (първата дума) на описанието на всѣки мънастирь е писано съ червено, а по нѣйдѣ и съ жълто мастило. Ето редътъ, по който върви описанието на 20-тѣ мънастиря: *Хилендаръ* (31 редъ), *Зографъ* (25 р.), *Кастомонитъ* (въ ржкоп. Кастаманитъ, 10 реда), *Дохиаръ* (22 реда), *Ксеновъ* (ѯенофъ, 9 реда), *мънастирь Рушкїй* (21 р.), *Ксеропотамъ* (10 р.), *м-рь Симонъ*

Петра (храмътъ — Рождество Христово, 10 реда), *Григориатъ* (6 р.), *Дионисиатъ* (14 р.), *м-рь Святаго Павла* (19 р.), *Велика Лавра Святаго Атанасия* (39 р.), *Каракалъ* (7 р.), *Филотей* (7 р.), *Иверъ* (18 р.), *Катломушъ* (въ рѫкоп. Котлумушъ, 22 р.), *Ставроникита* (10 р.), *Пантократоръ* (12 р.), *Ватопедъ* (двѣ описания, едно по друго, първото 7 и второто 40 реда) и *Шименъ* (21 редъ). Спредъ редътъ, по който върви описанието на мънастиритѣ, рѫкописътъ се съгласява съ Самоковското издание на книгата „Кратко описание на свв. двадесеть мънастири“, а не съ Солунското[1]). Това дава поводъ да се мисли, че Никола Кара-Стояновъ, освѣнъ съ Солунското, може да си е послужилъ и съ другъ нѣкой рѫкописъ за своето издание, и че не ще да е самъ промѣнилъ редътъ на описанието за угода на българскитѣ поклонници.

Описанието на всѣки мънастирь излага името на храмътъ, кои сѫ ктиторитѣ му, какви чудотворни икони, мощи и други светини се намѣрватъ въ него, а въ пó-подробно описанитѣ мънастири — и по какви чудеса сѫ забѣлѣжителни. Описанието на Зографския мънастирь е много пó-кратко отъ описанието въ Солунското и Самоковското издание. Тукъ липсва съвсѣмъ оная часть отъ описанието на мънастиря, която въ Солунското издание е написана по нашата простонародна рѣчь. А това иде да подкрѣпи прѣдположението на г. Дринова за първоначалната история на тая Хаджи-Теодосиева книга, т. е. че тя е била допълнявана въ тая си часть отъ нѣкой българинъ малко прѣди да се тури подъ печатъ. Въ описанието на Русския мънастирь и на неговия скитъ св. Богородица не е казано, че въ последния „жителствуютъ Болгаре“, но пъкъ самиятъ скитъ е нареченъ „болгарскій“.

За пó-добро запознаванье на читателитѣ съ паметника, за който е дума, ний правимъ долния букваленъ изводъ отъ него за описанието на Хилендарския, Зографския и Русски мънастири. Подирнитѣ два мънастиря избрахме и поради това още, че тѣхното описание по двѣтѣ печатни издания е обнародвано отъ г. Дринова, та ще може да се прави сравнение между текстоветѣ.

[1]) Сравнението си правимъ възъ основа на редътъ, показанъ за двѣтѣ издания отъ г. Дринова въ горѣреченния му члѣнъ, понеже на тоя часъ нѣмаме на рѫка ни едното, ни другото издание на книгата.

Изводъ изъ ржкописното описание на светогорскитѣ мънастири.

1. Хилендарскиятъ мънастиръ.

Монастырь Хиландаръ юсть храмъ воведенія престыя бцы, и имѣеть чудотворную ея іконꙋ исцѣлившую ѿсѣченную рꙋкꙋ стаго іωанна дамаскина и за сіе наречеся троеручица: есть и великая частъ чтнаго древа животворящаго крта гда нашегω и ѿ терноваго вѣнца частъ и три власа ѿ чтны брады его крове истекшія на земли, на распятіе егω. есть и стыхъ мощей глава ευтυχіа патріарха царя града, нога сυмеωна столпника, и стыя мученицы маріни, а дрꙋгія ра(з)личн(ы)я части, и жезелъ царскіи дарованъ стомꙋ саввы сербскомꙋ, и сꙋть первыи ктитори и оцъ егω стыи сυмеωнъ ѿ егωже гроба лоза и гроздіе ея млекоподателно женамъ за младенцы не имꙋщимъ кормити я, с вѣрою пріемлющимъ.

2. Зогрофскиятъ мънастиръ.

Монастиръ Зографъ имѣетъ црквъ новꙋ великолѣпнυ, храмъ стгω великомученика геω(р)гіа егоже чудотворная ікона: тамо нерꙋкотворена есть, понеже самъ себе живописалъ: и аки би напечатался на ней стый чудотворецъ георгіи и за сіе зографъ зовс(=е)тся и іестъ сꙋща она икона юже чꙋдо сотвори и поможе на отрока и за сіе принесе емꙋ даръ яйца, ястие теплое. естъ и престыя Бцы чудотворная икона, яже рекла стомꙋ косми како спастися. и стыхъ мощей сꙋтъ различнія части. Ктитори, егω первіи, мουсей ааронъ и іωанъ ѿ рода царя іꙋстініана, из града Охрида.

3. Русскиятъ мънастиръ.

Монастырь рꙋшкій іестъ храмъ стаго великомученика пантелеимона, и части различныя праведнагω іωсифа, и дрꙋгихъ стыхъ, и мυро стагω димитріа. Ктыторъ его бысть: и стый князъ лазаръ сербскіи. имѣетъ и ск(и)тъ болгарскіи, нарицаемый Бца ѿстоитъ ча единъ ватопеда и пантократора.

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ.

I. Народни пѣсни.

Кралевики Марко убива Муса Кеседжия.

(Слушани отъ слѣпия гусларъ дѣдо Никола Тилевъ, отъ с. Надобрацко — Разлошко).

Фа́ла Бо́гу за чу́до гуле́мо!
Бре кѫде́ кье чу́до да гле́даме?
— Край Ва́рдара на Дими́ръ капи́а,
Сус уно́йгу Кралеви́ки Ма́рко.
Ца́ре ра́ни ду два измикья́ра;
Кой ми сѫ ду два измикья́ра?
Еде́н ми е Кралеви́ки Ма́рко,
Фто́ри ми е Му́са Кьеседжи́а.
Марко ра́ни сѐ ле́ба сими́да,
И го пои вино и раки́а;
Муса 'ра́ни сѐ ле́ба миси́ра.
И го 'ра́ни сус ру́ди іа́гнета.
На Муса си атѫ̀р оста́ло,
Та си е дале́ко забегна́ло;
Забегна́ло край ре́ка Ва́рдара
Край Ва́рдара на Дими́р капи́а.
Седи́ та́мо Му́са Кьеседжи́а
Седи́ та́мо карау́л си чу́ва.
Седе́ Му́са три годи́ни вре́ме,
Та неда́ва пи́ле да префрѫ̀кне,
Ка́мо ле ти чове́к да премине? —
Заптиса́л е двана́есе дру́мища,
Сус дру́мища и двана́есе скье́ли,
Не́ма утде́ка на ца́ре да пра́таа
Да му пра́таа мири́а да му и́де.
Па се чу́ди цар Султа́н Мура́та,
Що да пре́'и с Му́са Кьеседжи́а,
Да отпу́сне двана́есе дру́мища,
Сус дру́мища и двана́есе скье́ли.
Досети се цар Султа́н Мура́та;
Кни́га пиша́ и кни́га отпрати́,
Отпрати́ ѫ на При́лепа гра́да,
На При́лепа, фуф Ле́па Варо́ша,

Ду унóйгу Кралевúки Мáрко.
И фуф кнúга си е написáло:
„Фнóго здрáве Кралевúки Мáрко,
Ето тебе кнúга ти допрáщам,
Какво да мош кут мéне да дóйдеш“.
Кнúга дойдé на Прúлепа грáда,
На Прúлепа фуф лéпа Варóша,
На унойгу Кралевúки Мáрко.
Кнúга чáти, на Мáркьа си дýма:
„Ой ле мале, ой ле стáра мáле!
Кнúга дойдé ут Стамбóла грáда.
Ут уной гу цар Султáн Мурáта,
Ка да мóгѫ кут нéго да úда.
Кажи мале, какво ле да прáа
Дали дúда елú да не úда?“
А мáкьа му вéли утгувóри:
„Иди сúно óти да не úдеш,
Цáрцка дýма натзáт се не врáща“.
Мáрко си е мáкьа послушáло
Та си станá кóне си оседлá
Оседлá го Марко, обружá го.
Привéде го на бинéк ташúа,
Та си Марко кóне возседнáло,
Та го бутнá пу равни дрýмове
Та утúде на грáда Стамбóла,
На Стамбóла у цáрцки конáци.
Слéзе Марко ут кóне на зéмьа;
Пуснá кóне самú да се шéта,
А Марко се качú на дивáне
На дивáне више на сарáе,
На сарáе кут цар Султан Мурат,
Та се Марко на цáре поклонú,
Поклонú се и си му продумá:
„Ой ле тúви цар Султан Мурате!
Дал' ме вúкаш далéк да ме пратиш.
Eли ме вúкаш да си ме погýбиш“.
А царе му вéли утговóри:
„Ой ле Марко, мóа вéрна слýго!
Не те вúкам Марко да те гýбе,
Тук те вúкам Марко да те прате,
Да те прáте край рéка Вáрдара,
Край Вáрдара на Димúр капúа.
Кут унойгу Мýса Кьеседжúа.
Кье те прáте с него да се бúеш
Да се бúеш дано го убúеш;
Кье кье си е Мýса заптисáло,
Заптисáло дванáесе дрýмища,
Сус дрýмища и дванáесе скьéли,

Та не да́ва пиле да префрѫкне,
Ка́мо ли ти чове́к да преми́не.
Не́ма утде́ка мири́а да ми до́йде“.
А Ма́рко му ве́ли утгуво́ри:
„Ой ле тизи цар Султа́н Мура́те!
Страу́вам се с Му́са да се би́а,
Кье кье е дваш по іуна́к ут ме́не;
Му́са и́ма ду три люти срѫца
Та кье си ме бре Му́са погу́би“.
А царе му вели утгуво́ри:
„Чуеш ле ме Кралеви́ки Ма́рко,
Ца́рцка ду́ма натза́т се не вра́ща“.
Нема́ Марко, какво да си пре́и
Сле́зе долу та си ко́не я(а)на́[1]),
Та ути́де край ре́ка Ва́рдара,
Край Ва́рдара на Дими́р капи́а.
Догледа́ го Муса Кьеседжиа.
Догледа́ го и си го позна́ло,
Ви́ком си се Му́са провикна́ло:
„Натза́т, натза́т Кралеви́ки Ма́рко!
Ето векье три годи́ни вре́ме,
Ка си се́де на Дими́р капи́а,
На капи́а карау́л да чу́вам,
Та неда́вам пи́ле да префрѫкне,
Камо ле ти чове́к да зами́не? —
И ти Марко не́ма да зами́неш“.
А Ма́рко му ве́ли утгуво́ри:
Бок те уби́л Му́са Кьеседжи́о!
Заптисал си двана́есе друми́ща,
Сус друми́ща и двана́есе скьели,
Та на царе мири́а недуо́жда,
Та ме ца́ре ду тебе доправи́
Ние с' те́бе два́та да се би́ем“.
Утгуво́ри Муса Кьеседжи́а:
„Бива Ма́рко, оти да неби́ва“.
Та си двата ут куне́то сле́зоа,
Та се двата сус ра́це фана́а;
Ка се фана́а та се пригѫрна́а,
Іуна́чка си се бо́рба бори́а,
Бори́а се три дни и три нощи;
Чаир беше угар направиа,
Закупа́а се ф' зе́мьа ду коле́на.
Фного се е Марко заморило.
Заморило душа затаіала.
На Му́са се срѫце умори́ло
Уморило, фторо подкачи́ло,

[1]) Заградената въ скобки *а*, се изговаря затворено, и то нѣщо като съ половина гласъ.

А трекьото ич абе́р нема́ло.
Виде́ Ма́рко, кье млат кье поги́не,
Викна Марко, що му гласи дрѫжа:
„Посестри́мо Ве́ло Самови́ло!
Дека да си кут ме́не да до́їдеш
Да си дойдеш ме́не да помо́гнеш
Кье кьу се́стро млат да по́гина.
Кье по́гина ут Му́са Кьеседжи́а.“
Ка го дочу Ве́ла Самови́ла,
Ка го дочу́ отврѫх ут плѫнина.
Ут плѫнина ут ви́ши врѫшища,
Та на сестра́ Гьу́ргьа си гуво́ри:
„Ой ле се́стро, моа́ ми́ла се́стро,
На́ше пубра́тим е не́иде фа́нат,
Та си ви́ка и за на́зе пла́че,
Да и́деме да му пумо́гнеме;
Туга Марко на́зе кье позна́е,
Кье кье му сме се́стри посе́стрими“.
Та стана́а ду две самови́ли,
Самови́ли ду две пусестри́ми,
Та сле́зоа отврѫх ут плѫнина,
Ут плѫнина ут врѫши врѫшища,
Та фана́а ду два су́ра еле́на,
Та я(а)на́а ду два су́ра еле́на,
Та мина́а прес го́ра зеле́на;
Де́ка мина́а сука́к направи́а,
Си́чка го́ра си сѫ поломи́ли,
Поломи́ли го́ра потроши́ли.
Утидо́а край ре́ка Ва́рдара.
Край Ва́рдара на Димир капи́а;
Там найдо́а пубратимо Марко,
Да се бо́ри с Му́са Кьеседжи́а,
Ут боре́не срѫце се умори́ло,
Умори́ло ду́ша затаїала,
Още ма́лко Ма́рко кье поги́не.
— Продума́ си Вела Самови́ла:
„Леле, леле пубра́тиме Ма́рко!
Ага їаде́ш ага ви́но пи́еш,
Туга́ на́зе ти не пока́нуваш;
Сега о́ти ти е дутегна́ло,
Дутегна́ло бо́рба да се бо́риш,
Да се бо́риш с Муса Кьеседжи́а,
Та си ви́каш и на́зе си тра́сиш,
Да до́йдеме да ти помо́гнеме.
Ние Ма́рко това кье по́вниме!
Їа брѫкни си у де́сни тозлу́ка,
Та и́звади но́шченце има́нче,
Та си бо́дни Му́са ф кле́то срѫце,

Тугá Муса на зéмья кье пáдне“.
— Бржкнá Мáрко у дéсни тозлýка
Та извадѝ нóшченце имáнче,
Та си буднá Мýса ф клéто сржце,
Та убóде Мýса Кьеседжѝа,
Та си Мýса на зéмья паднáло.
Па прудумá Вела Самовѝла:
„Леле, леле пубрáтиме Мáрко,
Рáспори си Мýса кьеседжѝа
Да вѝдиме каквó сржце ѝма“.
Туга Марко Муса си распрáло
Що да вѝдаа за чýдо гулéмо!
Мýса има до три люти сржца:
Пржво сржце се е уморѝло,
Фтóро се е туко поткачѝло,
А трéкьуто ич абéр немѝло.
Загинá си Мýса Кьеседжѝа,
Загинá си край рéка Вáрдара,
Край Вáрдара на Димѝр капиа.
Тугá си дрýмове пуснáа
Сус дрýмове скьéли отворѝа
Та помóрс гимѝи проврживéли
На царе се мирѝа запрацá.
А що бéа ду две самовѝли,
Утидóа си пу гóра зелéна,
Утидóа си пу вѝши вржшица.
А що бéше цар Султáн Мурáта,
Ка си видé кье мирѝа му дойдé,
Досетѝ се царь Султан Мурата,
Кье кье си е Муса погинало.
Прудума си цар Султан Мурата:
„Еден іунáк ут вéрата ѝмах,
И той умрé ут тоа Бýгарина
Бýгарина Кралевѝки Мáрко“.
Прувикнá се цар Султáн Мурáта:
„Ой ле Вие мой изметчѝи,
Ага дóйде Кралевѝки Мáрко,
Ага дóйде ут Димѝр капѝа,
Фанéте го, па гу уткáрайте,
Кáрайте го фуф грáда Едрене,
Фуф Едрене фуф тéвна зандáна,
Дето има áла затвóрена:
Дано ала Марко да изеде“.
Повжрнá се Кралевики Марко,
Повжрнá се ут Димѝр капѝа,
Фанáа го царцки изметчѝи,
Та го уткарáа фуф грáда Едренé,
Та го турѝа фуф тевна зандáна,

Дето има а́ла затво́рена,
Дано ала Марко да изедо́.
Ка си Марко ф занда́н затворiа,
Затвориа Марко заборiа.
А Марко е а́ла погубило
Погубило занда́н очистило.

Груица войвода убива кралю Арапино.

Фа́ла Бо́гу за чу́до голе́мо
Бре къде́ кье чу́до да гле́даме?
На унойгу на Нови-Пазара.
Де дупадна́ бре цѫрна Ара́пина,
Ара́пина ут Ара́пцка зе́мьа.
Що кье кра́льу нишань да пука́же?
Очинило бре той гуле́м еса́к,
Да не да́ва да си се бре же́наа,
Да се же́наа мо́ми и мумче́та:
Що са мо́ми ста́ри устаре́ли
А мумче́та с бра́ди настана́ли,
Нема никоi свадба да пофдигне.
Пофдигна́ се че́та ма́ла че́та,
Ма́ла че́та ут шеесе́ дружи́на.
Прѫви бе́ше Мали́н млат воiво́да
Фто́ри бѐше Ми́луш барьакта́рин
Тре́кьи бе́ше Кралеви́ки Ма́рко
А четвръти Груи́ца воiво́да.
Та изле́зоа пу го́ра зеле́на,
Кьар да кьа́раа, ло́ва да си ло́ваа.
Уди́а що уди́а три ме́сеци вре́ме,
Неможе́а лоф да уло́ваа,
Неможе́а кьар да кьару́ваа:
Го́ли уголе́а, бо́си убосе́а;
Що да рече бре Мали́н воiво́да
Чу́ите ме́не мои пубра́тиме!
Що кьу ка́жа ме́не послу́шаiте:
„Ето стана́ три ме́сеци вре́ме,
Ка се о́дим пу го́ра зеле́на,
Нищо кьар си не искьарува́(х)ме[1]),
Нито нещо ло́ва, не фана́(х)ме;
Уголе́(х)ме бо́си убосе́(х)ме.
Чули ле сте и разбрали ле сте,
Кье е дошла́ цѫрна ара́пина?
Дошла́ си е ут ара́пска зе́мьа,
Та е гуле́м еса́к очинило,
Очинило на Но́ви-Пaза́ра,

[1]) Заграденото въ скобки *x*, се едвамъ забѣлѣзва. Прѣдидущатя гласна въ този случай се продължава.

Да неможаа да си се жéнаа:
Що са мóми стáри устарéли
А мумчéта с брáди настанáли,
Ето вéкье трíесе гóдин врéме.
Аіда мáчим есáк да растурим,
Гулéм аир с тóва кье напрéим,
Гулéм бакшиш с тóва кье здобíем“.
Пругувóри Кралевики Мáрко:
„Оі ле тизе бре Малин воівóдо
Какóф унéр ние да напрéим
Та да измáмим цѫрна Арáпина,
Да го измáмим та да го убíем?“
Пругувори бре Малин воівóда:
Да напрéим Груица воівóда,
Да го напрéим брс млáда невéста;
Тоі си има лицé за невеста,
Иси има бре срѫце іунáчко;
Тоі кье убие цѫрна Арáпина.
Па си напрíа Груица воівóда,
Напрíа гу бре млáда невéста,
Па му турíа пут свилена полá
Турíа му сáбья колаклиа.
Младожéна воівóди турíа.
Турíа си Секул ут Сибина.
Кýма — турíа Кралевики Мáрко,
Стари свáта — Милуш ут Призрена,
А па девер, бре Малин воівóда.
Па собрáа пáпра за чеизо
И сус пáпрата и шýма зелéна.
Туварíа дванáесе тувáра
Та таснáа ках Нови-Пазáра,
Засвирíа свирки запискáа,
Ударíа тѫпáне затупáа,
Наближиа ду Нóви-Пазáра.
Ка и дочý крáльу Арáпино,
Зачуди се крáльу Арáпино:
Боже мили сполей ти на тéбе!
Ето вéкье трíесе гóдин врéме,
Ка недáам да си се жéнаа,
Да се жéнаа мóми и мумчéта;
Да ли си сѫ нéкои пиіаници,
Ели си сѫ бре лýди Бýгаре,
Та ут мéне никах не се плáшаа,
Та си мене не сáидисоваа?
Па си іа(а)на кóнья дебелáна,
Та излéзе нис Нóви-Пазáра,
Та утидé свáдба да посрéщне.
Кя си видéа китени свáтове

Ка си видéа крáльу Арáпина,
Уплашиа се ки́тени свáтове,
Та се скри́а кої кѫдéто можá:
Едни се скри́а пу гóра зелéна
Друзи се скри́а пут шýма зелéна
Ми́луш се скри пут една пичýрка,
Крали Мáрко пут би́волцко лайнó,
Саде останá млáдата невéста.
Ка а видé крáльу Арáпино
Ка а видé ашик за нéа паднá
Та а забрá сус кóне прет нéгу.
Пругувóри млáдата невéста:
„Оі ле тизе крáльу Арáпино!
Не мé кáрай прет тебе сус кóне,
Зáкачиме на кóне слет тéбе,
Да прилéга кье невéста вóдиш:
Кої те ви́ди тéбе да зави́ди!
Измами́ се крáльу Арáпино,
Измами́ се змиіа го изéде,
Та закачи́ млáдата невéста,
Закачиа а на кóне слет нéго,
Па си врѫве ках Нови-Пазара.
А що бéше млáдата невéста
Скри́шом бржкнá пут сви́лена полá,
Та извади́ сáбьа колакли́а,
Що се ви́е като льýта змиіа.
Ка а фанá сус дéсната рáка
Та си удри́ крáльу Арáпино,
Отфржкнá му глава на земьата,
А трýпо му на кóне останá!
Кату видéа ки́тени свáтове,
Кье си паднá крáльу Арáпино,
Излéзоа из гóра зелéна:
Излéзе си Ми́луш ут пичýрка,
Излéзе си Кралеви́ки Марко,
Излéзе си ут би́волцко лайно,
Та потраси́ вóда да се ми́е,
Собрáа се ки́тени свáтове,
Та доідóа кут млáда невéста,
Та такнáа ках Нóви-Пазáра;
Засвири́а сви́рки запискáа
Затупáа тѫпанé грѫмнáа
Та си флéзоа фуф Нóви-Пазáра.
А що бéа Нóво-Пазáрчене
Посрещнáа таа тéшка свáдба,
На невéста кóне пуфанáа,
Та невéста ут кóне свали́а,
Та а тури́а фуф стрет Нóва-Пазáра.

Си́чки си се ре́дом изреди́а,
На неве́ста ра́ка цалува́а;
Си́чки си а да́рба дарува́а
Кої по Алтѫн, кої по два Алтѫна.
А що беше Кали́на дево́їкьа,
Кожебаши́цката ми́лна ще́рка,
Дарува́ гу ду пет ми Алтѫна,
И си ду́ма Кали́на дево́їкьа:
„Честито ти бре срѫце їуна́чко,
Що погуби́ кра́льу Арапино,
Та рзстури́ то́а голе́м еса́к;
Бок да бие кра́льу Ара́пино,
Що си тури́ то́а голе́м еса́к:
Що са мо́ми ста́ри устаре́а
А мумчета с бра́ди настана́а“.
Пругуво́ри мла́дата неве́ста:
„Чуеш ле ме Кали́но дево́їкьо!
ІАзе не сам бре мла́да неве́ста,
Туку си сѫм їуна́к за неве́ста!
ІАзе си сѫм Ма́рковото фну́че,
ІАзе си сѫм Груи́ца воїво́да.
Чуди́(х)ме се, кола́ї си траси(х)ме,
Ка да ма́чим кра́льу да погу́бим
Да погу́бим, еса́к да расту́рим,
Та се напрі́х на мла́да неве́ста
Та си уби́х кра́льу Ара́пино“.
Оди́а си ки́тени сва́тове,
Оди́а си пу Но́ви-Паза́ра,
Оди́а си три не́дели вре́ме,
Та си собра́а гуле́ми бакшише́;
Разделиа си гуле́ми бакшише,
Та си утдо́а на гра́да Сибина.
Тава́ си кьар дружи́на кьарова́
Тава́ си лоф дружина улови
Тава́ си уне́р дружина напри́
Да се пе́е да се прика́жува.

Записалъ: С. **Ив. Бояновъ.**

1. Стоянъ и шиленце.

(Слушани и събрани въ Жеравна отъ Галунски).

Стоян шилинце думаше:
„Шилинце, вакло пилинце,
Що тъй си мъдро, кахърно,
Трѣва ли нѣма да пасеш,
Вода ли нѣма да пиеш,

Сѣнка ли нѣма да лежиш?“
Шилинце дума Стояну:
— „Стояне, мой господарю,
Като ма питаш да кажа,
Да кажа, да та не лъжа.
И трѣва има да паса,
И вода има да пия,
И сѣнка има да лежа.
Аз са научих, Стоене,
Че ти щеш да ма заколиш,
Свадбата да си направиш;
За туй съм мъдро, кахърно.“
Стоян шилинце думаше:
„Шилинце, вакло пилинце,
Как ще шилинце кайдисам,
Кайдисам да та заколя;
Като ми водиш стадото.
Аз нѣма да та заколя,
Ами ще да та надаря,
Рогцата ще ти позлатя,
Крачката ще ти посребря,
Най-напред ти ще да вървиш,
И стадото ми ще водиш.“

2. Нягол-войвода и Керима кадъна.

Събрали се се прибрали
До седемдесет юнака
До седемдесет и седем
Съ седем бѣли байрака.
Ходили що сѫ ходили
Тъкмо ми до три години,
Дрѣхитѣ им се съдрали,
Царвули им се продрали
Нищо си не спечелили.
Байрактар дума дружина:
„Дружина, вѣрна, сговорна,
Хайде дружина да убийми
Нягола млада войвода.
Ний тогисъ да се пръсниме,
Кой с' криво рало да оре,
Кой черно писмо да пише,
Кой сиво стадо да пасе.“
До де си дума издума
Ето и Нягол че иде
Нягол дружина думаше:
„Дружина, вѣрна, сговорна,
Не ма, кардаш, посичайте;

Дайте ми мюхлет до три дни
Тогяз ма вий посичете,
И тогава се пръснете, —
Кой с' криво рало да оре,
Кой черно писмо да пише,
Кой сиво стадо да пасе,"
До де си Нягол издума;
Златна са-й свирка зачула,
Свирката свири, говори:
„Де да си, Няголе, да дойдиш
На пжтя да се намѣриш.
Ето че иде Керимо,
Керимо, Каръм кадъна.
Съ девѣт златни кучии,
Се с' маджаръ желти жалтици.
И да знаиш че с' нея идат
Петстотин черни арапи,
И триста голи зибеци."
Нягол дружина остави,
Чи си на пжтя излези;
И там си седна да чака.
Като са-й Киримо задала,
От далеч ѝ се поклони;
От близо ѝ ржка цалуна,
И на Киримо продума:
„Керимо Кжрът каджно
Аз ще да ти са помоля,
Да ми харижиш, Киримо,
Едната златна кочия,
Пълна съ желти желтици".
Киримо дума Няголу:
„Ой ми та тебе Няголе,
Няголе, млада войводо;
Ако бе Киримо харизвала,
По една златна кочия,
Пълна съ желти желтици,
Не щеше Киримо да има,
До девѣт златни кочии,
Пълни съ желти желтици."
Нягол се люто разгневи:
Извади сабя френгия,
От три години не вадяна;
Чи са на лѣво завъртя,
Дор се обърна на дѣсно,
Сал черно арапче остало,
Със свирката свирѣше.
Нягол при Киримо отиде,
Чи на Киримо думаше:

„Я казвай сега, Киримо,
Какво да та направя?
Късъ по късъ ще та насека
И по дракитѣ набуча!“
Киримо му се моляше:
„Недей ма, Няголе, посича,
Най ми ръцетѣ отрежи,
Ачи ма жива остави;
Да ти хваля юначство“.
Нягол ѝ молба послуша,
Ачи я жива остави.
А на дружина думаше:
„Дружина вѣрна, сговорна,
Грабете кой колко може.“

3. Марийка и Стоянъ.

Снощи Марийка сидѣла,
Сидѣла, сидѣнкувала,
Дордѣ петлитѣ дваж пѣли,
Дваж пѣли и потрѣтили.
Тогас са вратата почука;
И са съ гласом повика:
„Стани Марийке, отвори,
Че иде Стоян от далеч;
Уморен Стоян, наранен,
Съ деветь рани в' гърдитѣ.“
Тогаз Марийка заплака,
И отиди врата да отвори;
Щомъ си вратата отвори,
Стояна на прага намѣри,
Истинал Стоян, вдървил са.

4. Стоянъ добъръ юнакъ.

Плакала е Стоянова майка,
Плакала е, на тьмни тьмници.
Проговаря, Стоян добър юнак:
„Ой та тебе, мила стара мамо.
Не дей плака на тьмни тьмници,
Най ми донес, мамо, кървавата сабя,
Та я тури, отъ лѣвата страна.
Утрѣ ще ма каратъ, мамо
На кол да ма бичат;
Ще ма каратъ, триста бостанджии,
Триста бостанджии, трима бимбашии.
Аз ще им са мамо, молба помоля:
Ой ва вази триста бостанджии,
„Триста бостанджии, трима бимбашии.

Развързете ми холам лѣвата ржчица,
Да са простя с' старата си майка."
Послушала го старата му майка;
Та отиде в' Стоянови двори,
И си узе кървавата сабя.
Та отиде на пжть на кръстопжть;
И си чака Стояна да замине.
Пжтя гледа, сабята намѣстя,
Скритом от лѣвата страна.
Зададе се Стоян добър юнак —
Забиколен с' триста бостанджии;
С' триста бостанджии, — трима бимбашии.
Кога стигна до клетата си майка,
Той помоли трима бимбашии;
Да му отвързат лѣвата ржчица,
Да са прости с' старата си майка.
Те му са холам, молба послушали:
Отвързаха му лѣвата ржчица,
Да прѣгърни милата си майка;
Не са прости с' милата си майка,
Най си грабна, кървавата сабя.
Завъртя са на лѣво, на дѣснó;,
— Испадаха триста бостанджии,
Останаха трима бимбашии;
И тий му са молба помолили:
„Ой та тебе Стоян добър юнак,
Пожали ни, недей ни погубва,
Да приказваме за твоята слава,
На мало голѣмо".
Ала Стоян им молбата не слуша:
Издигна си юнашката ржка;
И им отзе читашкитѣ глави.
Па са прости с' старата си майка;
И отиде в' гора зелена,
Да си търси вѣрната дружина.

5. Стефáнъ — Караджата отъ Жеравна.

Събрали сж се, прибрали
Дванайси мина юнаци
И с'въйводата тринайси
На хайдушкото кладенче,
На зелената морава
И подъ сѣнка дебела;
Печено ягне ядяха,
Чървено вино пияха,
Всичкитѣ ядат и пият
И са весело вѣселжт

Сал Стефан не яде, не пие,
Ни са вѣсело вѣсели.
Въйвода дума Стефану:
„Стефане Кара-Караджа,
Стефане, кара-буйлия
Всичкитѣ ядем и пием
И са вѣсело вѣселим,
Сал ти не ядеш, не пиеш
Не са весело веселиш“.
Стефан въйводу думаше:
„Като ма питаш да кажа,
Да кажа да та не лъжа:
Я слушай, кардаш я слушай,
Какви са гайди свирнали,
Какви са тъпани гръмнали:
Въ Жеравна хоро играе
На старча, под корията,
Всикитѣ моми играят,
Сал мойта сестра не играе
Тя у дома сиди и плаче;
Всичкитѣ хóра отъ село
Сѫ на хорото излѣзли
Сал мойта майка не е там,
Тя у дома сиди, за мень жали!“
Въйвода дума Стефану:
„Стефане, Кара-Караджа,
Стефане, кара-бойлия
Сал ти ли имаш майчица,
Сал ти ли имаш сестрица,
Сал ти ли тѫжиш и жалиш! . . .

II. Народни прикаски.

Два стари обичая.

I.

Ешка[1]).

Обичай е останѫлъ отъ старо врѣме, всѣка година на 31-й Декемврий и на 1-й Януарий, два дни, да се играе *Ешка* въ селата Емборе, Дебрецъ и Палнорь (и въ много други) които се намиратъ

[1]) Думата *Ешка* не ми се вижда да е българска; тя трѣба, по мнѣнието ми, да е турска отъ арабски корень, или по-право българска само по форма, а турска по корень. Тя происхожда, споредъ мене, отъ арабската дума: *шакж*, на която множественното число прави *ешкжя*, и значи: клетникъ, заблуденъ, грѣшникъ, нехранимайко, престѫпникъ, злодѣецъ, харамия, бунтовникъ. Отъ изложението ми на тоя обичай, вѣрвамъ, повечето ще се съгласятъ, че тия названия най-много приличатъ на лицата, които играѭтъ *Ешка*. Едно врѣме, преди 15—20 годинн, азъ бѣхъ наклоненъ да

въ Саригьоль у Македония. Първий день (31-й Декемврий) играѭтъ дѣцата отъ 10—18 годишна възрасть, а вторий (1-й Януарий) — повъзрастнитѣ хора. Тая игра е много любопитна и ще да е свързана съ нѣкое митологическо събитие; затова рѣшихъ да ѭ изложѫ и обнародвамъ, като оставямъ на по-компетентнитѣ отъ мене да искажѫтъ мнѣнието си и да издирятъ къмъ какво събитие може да се отнася. Споредъ мене тая игра е твърдѣ стара и трѣба да е останѫла, като обичай, още отъ идолопоклоническитѣ врѣмена.

Г. К. А. Шапкаревъ на стр. 161 въ своя „Сборникъ отъ български народни умотворения", часть III, кн. VII, забѣлѣзва, че тоя обичай, *ешката*, споредъ както му е съобщилъ г. Благой Димитровъ отъ село Емборе, мой роднина и учитель въ Солунската мѫжка българска гимназия, билъ подобенъ на „Руссаллиитѣ" въ Кукушъ. Това не е вѣрно. Както всѣкий ще забѣлѣжи, *ешката* е съвършенно другъ обичай отъ обичая на *руссаллиитѣ* и нѣма нищо общо съ него, освѣнь може би орѫжнето.

Ето сега подробно изложение на тоя обичай.

1. Приготовления за Ешка.

Нѣколко деня по-рано и особенно въ навечерието на 31-й Декемврий дѣцата трѣскаво се приготовляватъ да играѭтъ ешка: търсятъ отъ познайници, приятели и роднини разни дрѣхи — бѣли фустанели, чепкени, фермелета, понталони, жилетки, палта, женски фустани (рокли) и антерии, шамии и разни други нѣща, както и хладни орѫжия: саби, ками, ятагани, топузи (боздугани) и пр. Тѣ търсятъ такива нѣща и отъ турци, които не се отказватъ да имъ даватъ каквото иматъ, за да играѭтъ ешка. Освѣнь това много дѣца (позаможнитѣ) си купуватъ и маски за лицата, така щото да не може никой да ги познае. Нѣкои си правятъ и кончета отъ дърво, приблизително като ония отъ вънтележкитѣ, но безъ нозѣ. Подиръ всичко това, даже и по-рано, дѣцата се раздѣлятъ на тайфи (групи) отъ по нѣколко души, всѣка тайфа си условява музика: или гайдаръ, или кеменеджии (цигулари), или тѫпанари, които да ги придружаватъ и да имъ свирятъ слѣдующий день, на ешка, и се сговарятъ у кого да се съберѫтъ вечерта, на 31-й Декемврий, слѣдъ като свършѫтъ играта, за да се веселятъ и да видятъ колко пари сѫ събрали и какво да ги правятъ.

Съ така събранитѣ дрѣхи тѣ се облачатъ на 31-й Декемврий, а съ сабитѣ, камитѣ, ятаганитѣ и топузитѣ се въорѫжаватъ. Огнестрелно орѫжие не се употрѣбява много, но все пакъ се виждатъ момчета въорѫжени и съ разни пищоли.

приемѫ, че *Ешка* значи *Карнавалъ*, но послѣ, слѣдъ като се заинтересувахъ повече и изслѣдвахъ по-подробно тоя обичай, се убѣдихъ, че това название не може да ѝ се даде, или по-право, тя не може да се уприличи на Карнавала. Арабската дума *шакѫ* на гръцки се превожда най-добрѣ съ думата ἀλιτήριος отъ гдѣто е и ἀλάστωρ = злодѣецъ, грѣшникъ, нехранимайко, който извършва такъво престѫпление, което никога не се забравя, -- безбожникъ, нечестивецъ, убийца; който незабравя стореното му зло — паметозлобивъ, въобще отмъститель. Въ преносенъ смисълъ ἀλάστωρ значи богъ на отмъщението. Не е ли играта *Ешка* посветена на тоя богъ?

2. Играньето Ешка.

На 31-й Декемврий заранта, слѣдъ съмнувание, дѣцата отъ всѣка тайфа се събиратъ въ нѣкоя кѫща, обикновенно въ оная, гдѣто ще се събиратъ вечерта да се веселятъ, и тамъ се преоблачатъ, а нѣкои и преоблечени отиватъ, въ ешкарскитѣ си дрѣхи и само тогава се наричатъ *ешкари*. Всѣка тайфа отъ 15—20 души си направя и по нѣколко (5—6 даже и повече) невѣсти. Послѣднитѣ сѫ тоже момчета преоблечени въ женски дрѣхи. И нѣкои невѣсти си турятъ маски. Нѣкои момчета, особенно ония, които сѫ въоржжени и съ топузи, си чернѭтъ лицата, даже и рѫцѣтѣ и нозѣтѣ, съ сажди и се наричатъ арапи. Така преоблечени, тѣ изигравать най-напредъ въ кѫщата, гдѣто сѫ събрани, едно хоро, и слѣдъ това излизатъ и отиватъ, заедно съ музиката си, да играѭтъ ешка. Захващатъ отъ най-крайната кѫща на нѣкоя махала. Въ всѣка кѫща, щомъ влѣзѫтъ, хващатъ се на хоро, слѣдъ свършванието на което невѣститѣ, които обязателно трѣба да носятъ въ рѫцѣтѣ си шамия — кафтанъ, придружена всѣка една и отъ единъ или двоица ешкари (кавалери), спускатъ се върху домакинитѣ и домакинкитѣ и върху всѣкиго, който се случи у тѣхъ, премѣтатъ шамиитѣ си на вратоветѣ имъ, дърпатъ ги къмъ себе си и имъ искатъ пари викащецъ: *ешката, бабо, ешката* или просто: *ешка, ешка*. Ако нѣкой упорствува и не иска да имъ даде пари, ешкаритѣ (кавалеритѣ) истеглюватъ оржжието си и съ него го заплашватъ. При по-голѣмо съпротивление притичатъ се на помощь на другаритѣ си и други ешкари. Изобщо никой не може да се избави отъ ешкаритѣ и да не имъ даде пари, защото играе оржжие. На тия, които имъ даватъ пари, а никой не може да не имъ даде, невѣститѣ имъ цѣлуватъ дѣсната рѫка и паритѣ получаватъ на шамията, която е сдиплена нѣколко пѫти, сѫщо както правятъ селскитѣ булки, когато се женятъ. Не сѫ рѣдки случаитѣ, ешкаритѣ да биѭтъ нѣкого за петь, десеть или двадесеть пари. Слѣдъ невѣститѣ, явяватъ се арапитѣ, които сѫ много по-страшни, и искатъ да имъ турятъ пари отгорѣ на топуза; и тѣ не оставятъ свободенъ човѣка догдѣто не получѫтъ пари. Понѣкога хората казватъ на ешкаритѣ да изиграѭтъ още едно хоро, че малко били играли, и невѣститѣ да имъ се поклонятъ нѣколко пѫти, та тогава да имъ дадѫтъ пари. Това предложение се приема и моментално се испълнява, но само веднъжь. Случава се, нѣкой да поиска и цѣлувка отъ невѣстата, и това често се испълнява, стига да се дадѫтъ пари. Слѣдъ арапитѣ идѫтъ ония съ кончетата, ония съ камилитѣ, ония съ разни звънци и звънчета препасани и пр. и пр., които тоже искатъ пари и трѣба да имъ се даде нѣщо. По тоя начинъ ешкаритѣ обикалятъ и посѣщаватъ всичкитѣ домове. Тѣ и по улицитѣ, по пѫтищата, като срѣщнѫтъ човѣка, искатъ му пари. Но ешкаритѣ не налитатъ само на българи, а и на турцитѣ отъ селото или които минаватъ прѣзъ селото, и тѣмъ играѭтъ, и отъ тѣхъ искатъ и зиматъ пари, само по домоветѣ имъ не ходятъ.

Дѣцата ешкари само въ своето село играѭтъ и не ходятъ въ други села, като възрастнитѣ, както ще видимъ.

3. Веселбата и събранитѣ пари.

Още заранта, преди да тръгнѫтъ да играѭтъ ешка, дѣцата, които ще се правятъ ешкари, занасятъ всички по нѣщо: брашно, масло, вино, месо, нишеще, пекмезъ и пр. въ кѫщата, която предварително сѫ избрали за да се веселятъ, и домакинката имъ наготвя гозби, халва, каквото ѝ заржчѫтъ и ѭ помолятъ да имъ направи. И хлѣбъ даже тя имъ меси, или отъ домоветѣ си носятъ.

Като свършѫтъ ешката, всѣкий си отива дома си, съблича си ешкарскитѣ дрѣхи, облача своитѣ и тогава отива въ приготвената кѫща. Като се съберѫтъ всички, домакинката имъ слага да ядѫтъ. Слѣдъ като се нахранятъ, накарватъ свирджиитѣ да имъ посвирятъ малко, послѣ сами пѣѭтъ разни пѣсни, но нито една нарочно за ешката нѣма, не се пѣе нито прѣзъ деня, нито вечерта, играѭтъ на хоро, слѣдъ което сѣдатъ пакъ, поуспокояватъ се, пожелаватъ си да посрѣщнѫтъ и до година живо и здраво ешката, и тогава предлагатъ на невѣститѣ, на арапитѣ, на ония съ кончета и пр., въобще на всички що сѫ събирали пари, да извадятъ паритѣ, за да ги прѣброѭтъ. Отъ събранитѣ пари най-напредъ плащатъ на свирджиитѣ и изваждатъ колкото сѫ похарчили за веселбата, ако такива сѫ били похарчени, защото, както казахъ, тѣ почти всичко зиматъ отъ домоветѣ си, а за останѫлитѣ се съвѣтватъ и рѣшаватъ какво да ги правятъ. Обикновенно съ тия пари купуватъ нѣщо за черквата, като: полиелей, свѣщникъ, желѣзни клепала и пр., или ги даватъ за поддържание на училището; но много пѫти и си ги дѣлятъ помежду си, особенно когато немогѫтъ да се съгласѫтъ какво да купятъ за черквата или за училището, — за да не се каратъ. Подиръ свършванието на всичко, ако има врѣме, лѣгатъ да спѫтъ, като заржчватъ на домакинката да ги събуди много рано, на срѣднощь, а ако врѣмето е прѣминѫло, не си лѣгатъ, ставатъ, зиматъ сопитѣ си, които сѫ си приготвили по-отрано, излизатъ на нѣкой мегданъ, извикватъ три пѫти колкото ги гласъ държи: *Сурва, Сурва година* и тръгватъ отново по кѫщята за да играѭтъ сурва — да сурвакатъ.

Това е малката ешка.

4. Голѣмата Ешка.

Ешката, която се играе на 31-й Декемврий, се казва малка за това, защото тогава играѭтъ само дѣцата. На 1-й Януарий се играе голѣмата ешка. Въ тоя день играѭтъ, както казахъ по-горѣ, възрастнитѣ отъ 18—40 и повече години. Въ тоя день посѣщавания послѣ пладня и даже още по-рано мѫчно се правятъ: хората се боѭтъ отъ ешкаритѣ, които, като ги срѣщнѫтъ, налитатъ върху тѣхъ и имъ искатъ пари. На голѣмитѣ ешкари трѣба да се даватъ повече пари. За послѣдень пѫть азъ играхъ ешка въ Емборе, родното мое село, по поканата и настоятелната молба на много мои роднини и приятели отъ дѣтинство, въ 1873, когато бѣхъ жененъ. Азъ бѣхъ се преобразилъ на харамия, облеченъ съ фермеле, чепкенъ и бѣли фустанели, съ маска на лицето си, съ сабя на кръста си и препасанъ съ силяхъ,

на който бѣхъ натъкнѫлъ и единъ пищолъ. Имахъ и невѣста — дама, съ която се водѣхме подъ рѫка, налитахме на хората и имъ искахме пари. Да се играе ешка не само срамота не е, а напротивъ то е похвално нѣщо; не играѭтъ само страшливцитѣ и голѣмджиитѣ.

Въ деня на голѣмата ешка почти всички затварятъ кѫщитѣ си, най-вече двоетажнитѣ, каквито сѫ повечето кѫщи въ Емборе, за да не могѫтъ да влизатъ ешкаритѣ. Ешкаритѣ, като дойдѫтъ предъ кѫщата, хващатъ се на хоро, слѣдъ изигравානието на което невѣститѣ съ кавалеритѣ си хвърлятъ шамиитѣ си по прозорцитѣ и искатъ да имъ вържѫтъ въ тѣхъ пари домакинитѣ и гоститѣ имъ, ако такива се случѫтъ. Ако не имъ отварятъ и прозорцитѣ, тѣ прескачатъ прѣзъ оградитѣ и сами си отварятъ, а ако оградитѣ сѫ високи, строшватъ портитѣ на кѫщитѣ и вратитѣ на стаитѣ. Ако по тоя начинъ влѣзѫтъ въ нѣкоя кѫща, ешкаритѣ ставатъ по-взискателни, защото сѫ се мѫчили, и искатъ повече пари. Тоя день и турцитѣ се криѭтъ по кѫщитѣ си и се боѭтъ да излизатъ по улицитѣ и мегданитѣ. Нѣкои отъ възрастнитѣ ешкари не ходятъ всички по кѫщята, а правятъ шатри, въ които се настаняватъ, прѣоблечени въ ешкарски дрѣхи и преобразени на дервиши, ходжи и пр.; тѣ съставятъ съвѣтъ съ предсѣдатель, членове, писарь и испълнители (стражари и разсилни). Тоя съвѣтъ опредѣлява паричната сумма, която всѣкий отъ жителитѣ на селото трѣба да внесе; тая сумма писарьтъ записва въ единъ тевтеръ. Рѣшенията на съвѣта се привеждатъ въ испълнение отъ испълнителитѣ, които сѫ тоже, разбира се, ешкари. Има и самаци или двойки ешкари: кавалеръ и дама, които играѭтъ частно за себе си.

И голѣмитѣ ешкари отъ Емборе не отиватъ да играѭтъ ешка по другитѣ села, но това само по причина че не имъ остава врѣме, понеже Емборе е доста голѣмо, има около триста кѫщи. Но ешкаритѣ отъ Палиоръ и Дебрецъ отиватъ въ Емборе. Много пѫти ешкаритѣ отъ тия двѣ села се връщатъ назадъ, безъ да сѫ събрали нито една пара, съ раскървавени глави, ранени. Причинитѣ на това сѫ различни. Емборчани рѣдко имъ позволяватъ да играѭтъ ешка въ селото имъ, тъй като тѣ не ходѭтъ въ тѣхнитѣ села да играѭтъ; а понѣкога защото мислятъ, че тѣ се подигравать съ религията, понеже се преобразяватъ на владици и попове, като облачатъ священнически одѣжди, зиматъ кандила и свѣщници отъ черквитѣ, турятъ мнимо-умрѣли хора въ носила (катафалки), които и опѣватъ, като ги носятъ, по пѫтищата. Азъ помнѭ два такива случая, единий съ Палеорчани, другий съ Дебърчани. Въ Емборе имаше единъ по име Христо Пинде, доста възрастенъ човѣкъ, който всѣка година на голѣмата ешка се явяваше на единъ дървенъ конь, много искусно направенъ отъ самаго него, въ рѫцѣтѣ си носѣше една конска или магарешка опашка, омацана въ нечистотиитѣ отъ нѣкой нужникъ, или въ нѣкоя тиня, и съ нея заплашваше всѣкиго, който се противѣше да му дава пари, и немилостиво блъскаше Палиорчани и Дебърчани. Тоя човѣкъ задаваше на всѣкиго страхъ въ врѣме на ешката. За да могѫтъ да избѣгватъ сблъскванията, Палиорчани и Дебърчани, преди да влѣзѫтъ въ Емборе, пращатъ свои шпиони за да се научѫтъ и узнаѭтъ,

на коя страна отъ селотото се намиратъ Емборскитѣ ешкари и, като се научѫтъ за това, тѣ влизатъ въ селото отъ противоположната страна; но сблъскванието много рѣдко се избѣгва.

И възрастнитѣ ешкари си избиратъ и опрѣдѣляватъ единъ день, въ който да се нагостятъ и повеселятъ съ една часть отъ събранитѣ си пари, а съ другитѣ купуватъ тоже нѣщо за черквата, или ги даватъ на училището. Така сѫщо и тѣ когато играѭтъ ешка си наематъ свирджии: гадулари, гайдари и тѫпанари.

5. За прѣстѫпленията прѣзъ ешката.

Както видѣхме, ешкаритѣ носятъ, когато играѭтъ ешка, разни орѫжия и често ставатъ сблъсквания между ешкаритѣ отъ едно село и ония отъ друго село; даже нерѣдко се случава да се сбиѭтъ и двѣ тайфи ешкари отъ едно и сѫщо село. Въ по-старо врѣме ставали сѫ по-често и повече сблъсквания, понеже тогава играяли повече души ешка. Тогава не били рѣдки и случаитѣ на убийства. И до сега нѣкои гробове въ Емборе се наричатъ ешкарски. Азъ не помнѭ убийство. Убититѣ въ врѣме на играта ешкари не ги погребавали въ общитѣ гробища, нито сѫ ги опѣвали свещенници, а просто ги заравяли въ дупки, които ископавали на самото мѣсто, гдѣто сѫ падали убити. Домашнитѣ имъ и роднинитѣ имъ не смѣяли да изискватъ тѣхнитѣ тѣла. Убийцитѣ не се преслѣдвали и не се наказвали, защото каквото се извършвало прѣзъ двата дни на ешката не се считало за престѫпление. И днесь даже хората вѣрватъ, че ешкаритѣ сѫ свободни човѣци, които не могѫтъ да бѫдѫтъ преслѣдвани и наказвани отъ закона за каквито и да сѫ престѫпления, извършени отъ тѣхъ прѣзъ праздника на ешката. Ето защо и българи и турци въ врѣме на двѣтѣ ешки, особенно на голѣмата, се криѭтъ по кѫщята си и не смѣѭтъ да се явяватъ по улицитѣ и мегданитѣ.

Забѣлѣжка: Сѫщий обичай ешка, но безъ название, сѫществува и въ градътъ Битоля. Тукъ тоже на 31-й Декемврий и на 1-й Януарий мнозина се преобразяватъ на разни страшилища, окачватъ си много звънци, правятъ отъ човѣци камили и носятъ цѣли бъчви, та ходятъ по кѫщята да имъ наливатъ по малко вино въ тѣхъ, което послѣ испиватъ. Който нѣма вино, дава имъ пари. Събиратъ и ракия. Тия играчи въ Битоля ги наричатъ *бабари.*

Бабари въ Битоля ставатъ само българитѣ, а не и власитѣ, и то отъ по долнята класса хора. Бабаритѣ обикновенно ходятъ да играѭтъ съ музика, както и ешкаритѣ.

Тоя и много други обичаи отъ Битоля не сѫ извѣстни на г. К. А. Шапкарева, който ужь е събиралъ народни умотворения и обичаи въ Македония. При всичко че негова милость е билъ и учитель въ Битоля прѣзъ 1873—74, но не се позаинтересувалъ да запише тамошнитѣ многобройни и отъ голѣма важность за народната ни старина обичаи.

Обичая на бабаритѣ въ Битоля, както и други нѣкои обичаи отъ тоя градъ, азъ мислѭ другъ пѫть да опишѫ пó-обстоятелственно.

За сега свършвамъ съ това, че тѣ пѣѭтъ една доста любопитна пѣсень, която свършва съ думитѣ: *еденъ грошь и той лошь.*

Забѣлѣжка. Въ сѫщитѣ дни 31-й Декемврий и 1-й Януарий играѭтъ ешка и въ Клисура (голѣмо влашко село), въ грѫцко Блаца и въ градеца Кожани, на който населението се нарича гърци и говори единъ испорченъ грѫцкий езикъ, както и населението на Блаца. Въ тѣхъ обаче играта нѣма никакво название и играчитѣ, които не събиратъ пари, както въ Емборе, Палиоръ и Дебрецъ, а само се веселятъ, се наричатъ *бабушори* и не сѫ страшни, защото не носѫтъ никакво орѫжие. Споредъ събранитѣ ми свѣдѣния, ешка играѭтъ и въ Воденъ и селата му. Споредъ Д. Димовъ Македонски нѣкогашь на Богоявление и Ивановдень правили се *бабурци* и въ селото Скребатно у Неврокопската каза (Чолаковъ Сборникъ стр. 109).

II.

Ерле.

1. Приготовления.

Дѣцата отъ сѫщитѣ села: Емборе, Палиоръ и Дебрецъ нѣколко деня прѣди сирни заговѣзни се приготовляватъ да правятъ *ерле* въ недѣлята, на заговѣзни. Приготовленията имъ се състоѭтъ въ това, че си купуватъ барутъ, намиратъ си пушки и пищоли, а по-малкитѣ си правятъ пищолчета отъ дърво, избиратъ си мѣсто вънъ отъ селото на нѣкоя височина (баиръ), гдѣто да поставятъ (направятъ) *ерлето* си и отсичатъ смреки по кориитѣ. Въ всѣко село се правятъ по нѣколко ерлета, а не само по едно, даже дѣцата отъ всѣка махала си правятъ и повече отъ едно. Отсѣченитѣ смреки се отнасятъ на опрѣдѣленото за ерле мѣсто въ днитѣ четвъртъкъ, петъкъ и сѫббота прѣзъ страстната недѣля, а въ недѣля, на заговѣзни, дѣцата ги натрупватъ една върху друга на единъ купъ, който се прави колкото се може по-високъ. За да можѫтъ смрекитѣ да се държѫтъ и купътъ да не пада набиватъ въ срѣдата имъ едно високо дърво, около което, като за подкрѣпление, натурватъ още смреки. По тоя начинъ купътъ може да достигне на височина 8—10 метра. Това е *ерлето.* Дѣцата отъ нашата махала въ Емборе въ мое врѣме обикновенно си правѣхѫ по двѣ ерлета, едно голѣмо, друго по-малко.

2. Работата на дѣцата прѣзъ деня въ недѣля.

Рано въ недѣля сутрента дѣцата отъ всѣка махала, снабдени съ достатъчно количество барутъ, съ пушки и пищоли, се отправятъ за мѣстото, което прѣдварително си избрали, за да си направятъ ерле. Първата имъ работа, щомъ стигнѫтъ на това мѣсто, е да набиѭтъ дървото и да наредѫтъ наоколо му отсѣченитѣ по-прѣди смреки — да си направятъ ерлето. Слѣдъ това наченватъ да гърмятъ въ въздуха, но не твърдѣ много, защото гледатъ да имъ остане барутъ за привечеръ, когато ще подпалятъ ерлето, и за послѣ вечеря. На пладня си отиватъ дома за да обѣдватъ, като оставятъ едно или

двѣ момчета да пазятъ ерлето, за да не имъ го подпали нѣкой. Слѣдъ като обѣдватъ, тѣ пакъ отиватъ на ерлето, но тоя пѫть носятъ и по едно снопче ръженица. По пладня пакъ продължаватъ по малко да гърмятъ и чакатъ съ нетърпѣние да зайде слънцето.

3. Подпалвание и изгаряние на ерлето.

Щомъ слънцето зайде, дѣцата рѣшаватъ да подпалятъ и изгорятъ ерлето си. Ако си направили повече отъ едно ерлета, най-напредъ подпалватъ по-малкото и послѣ голѣмото. Обикновенно мѫчѫтъ се да подпалятъ ерлетата съ гърмвание отъ пушка или пищолъ, напълнени съ барутъ и пачаври. Ако несполучѫтъ по тоя начинъ, тогава го подпалватъ съ огънь. Щомъ се запали ерлето и догдѣто изгори съвършенно дѣцата непрѣстанно гърмятъ нѣкои въ него, други въ въздуха и викатъ: *ерле, бабо, ерле.* Дѣцата отъ всѣка махала чакатъ да подпалятъ ерлето си дѣцата отъ друга махала, та послѣ тѣ да подпалятъ своето. Които дѣца запалятъ и изгорѫтъ ерлето си по-късно, считатъ се за честити. Като наближи да изгори ерлето, дѣцата прѣскачатъ прѣзъ огъня и послѣ си запалватъ снопчето отъ ръженица и тичатъ да стигнѫтъ съ него дома си. У които кѫщи се занесѫтъ запалени отъ ерлето ръженици, прѣзъ лѣтото нѣмало да има у тѣхъ бълхи.

4. Подиръ вечеря.

Щомъ се навечерятъ и заговѣѭтъ, не само дѣцата, но и възрастнитѣ наченватъ да гърмятъ въ въздуха прѣзъ прозорцитѣ отъ кѫщитѣ си. Гърмѣнието се продължава дълго врѣме, до срѣднощь. Отъ нѣкои кѫщи, гдѣто има повече мѫжье, даватъ се и залпове. Който се случи да мине за първъ пѫть прѣзъ тия села въ деня на заговѣзни или да пристигне въ нѣкое отъ тѣхъ късно вечерта и се установи у нѣкой ханъ, ако не му бѫде извѣстенъ тоя обичай, не може да не се уплаши и да не помисли, че трѣба да нападатъ отъ нѣкѫдѣ.

Въ по-старо врѣме и ерлета повече се правили и гърмѣнието е било по-силно.

Тия два обичая: *ешката* и *ерлето* сѫществуватъ и до днесь въ казанитѣ три села и въ много други.

Забѣлѣжка. Отъ какво и отъ гдѣ происхожда думата *ерле* не ми е извѣстно, но тоя обичай тоже трѣба да е игра посветена на нѣкой богъ.

Подобенъ на ерле обичай сѫществува и въ Панагюрище, гдѣто въ сѫщий день, на сирни заговѣзни, момчетата вечерта виѭтъ рукли: вънъ отъ селото запалватъ огънь, вързватъ слама на тояга, запалватъ ѭ и вътрѫтъ догдѣто изгасне. Въ Панагюрище тоя огънь наричали самодивски (Чолаковъ Сборникъ стр. 33).

Описванието на подобни като ешка и ерле обичаи ще послужи за изслѣдвание и изучвание българската митология, за която ние много малко и даже никакъ се не грижимъ.

Д. В. Македонский.

КНИЖНИНА.

РЕЦЕНЗИЯ.

1. *Дѣтска Гусла. 40 стихотворения за ученицитѣ отъ народнитѣ училища. Съчинилъ* **В. Н. Поповичъ**. *За въ помощь на нагледното обучение. Одобрена отъ Министерството на Народното Просвѣщение. Издание 3 допълнено. Съ 32 изображения. Хр. Г. Дановъ, Пловдивъ, 1883. 8°. 6—56 ц. 40 ст.*

2. *Домашни забавления, или пѣсни дѣтински и разни други. Съставилъ* **Марко Д. Балабановъ**. *София, Я. С. Ковачевъ, 1884. 8°. VI—104 + 1 л.*

3. *Стихотворения за малки дѣца. Притурка на книга „Бащинъ Езикъ". Написа* **Иванъ М. Вазовъ**. *3. издание. Д. В. Манчовъ, Пловдивъ, 1887. 8°. 32.*

4. *Дребни стихотворения за дѣцата въ отдѣленията, отъ* **П. Р. Славейковъ**. *Пловдивъ, „Единство", 1888. 8°. 32 ц. 30 ст.*

Нашиятъ домъ и училище и до сега още сѫ петемни за срѣдства, чрѣзъ които на въспитанието да се даде яка основа още отъ крехката възрасть на дѣцата. Голѣма е разликата между човѣкъ, излѣзълъ изъ домашна срѣдина и изъ училищнитѣ класове съ готово, правилно водено и добро въспитание, и човѣкъ, който тепърва си усвоява *знаковетѣ* на това въспитание въ борбитѣ и вълненията на живота. И да небѣше забѣлѣзвана тая разлика още отъ памти-вѣка, ние никога неще имахме да слушаме, какъ у старитѣ гърци на примѣръ главната задача при отглежданьето на дѣцата е била, да имъ се внушѫтъ отъ малка пóра ония чувства и добродѣтели, които едничко образуватъ и добритѣ граждане на отечеството. Ние четемъ въ историята за дѣла възвишени по своята идея, чудни по мотива на своето извършанье и плѣнителни зарадъ характера на своитѣ дѣйци, и тия дѣла сѫ бивали винѫги несъмненъ плодъ отъ продължителна и здрава отхрана. Погрѣшкитѣ въ отхраната, или недостатъкътъ отъ неѭ сѫ се исплащали отъ народитѣ съ убийствени катастрофи, а отъ тѣсния крѫгъ на челядьта съ горчивъ животъ и нещастия. Безъ да бѫде отхраната едничката причина на всички злочестини на човѣка, тя наопаки е едничкото *условие,* при което човѣкъ може да бѫде *истински* честитъ въ живота си.

А кой нежелае тая *доброчестина?* Кой е оня безъ сърце трупъ въ человѣчеството, който да не се трогнува отъ благитѣ проявения

на отхраната; комуто чувството и разумътъ да непосочватъ въ отхраната извора на *всички* доородѣтели, залога на *нрвствената чистота?* А само при тая нравствена чистота и послѣдниятъ бѣднякъ може толкова да чувствува блаженството и да се стръми къмъ него, колкото и първиятъ земни богаташъ!

Въ обществата и държавитѣ на свѣта ние сме зрители на постояно движение и стръмежъ къмъ таково състояние, което за всѣко отдѣлно отношение може да се изрази съ общата дума *съвършенство.* Въ това всеобщо движение и стръмежъ на человѣчеството единичнитѣ лица по естествени причини недѣйствуватъ съ еднакви способности и невървѫтъ съ еднаква бързина. Понеже пъкъ исканото съвършенство *има да се постигне* пакъ срѣди самото человѣчество, затуй и неравното съвмѣстно движение и стръмежъ на единичнитѣ лица къмъ различнитѣ отдѣлни отношения на съвършенството, като се застигатъ, кръстосватъ и прѣпрѣчватъ въ пѫтя си, изразяватъ се въ видъ на взаимна *борба*. И ние намираме, че въ тая борба *послѣдната побѣда е винжги увѣнчавала челото на добрата отхрана*. Наистина, суровостьта и численниятъ напоръ доста често сѫ затривали благодатния цвѣтъ и освѣжителната миризма на отхраната; ала то е бивало всѣкога само *за врѣме*. А що е ограниченото врѣме въ сравнение съ *вѣчностьта,* която е атрибутъ на съвършенството? И не суровостьта и насилието сѫ искарвали плодове съвършени, но тихата и добра отхрана; тя трае вѣчно, подъ какъвто натискъ и да испадне, и тя неще прѣстане да тържествува повсѫдѣ, дѣто е отворенъ пѫтьтъ за цѣльта на човѣшкия животъ, за *щастието въ съвършенството!* . . .

Обаче добрата отхрана не се всажда въ човѣка изеднѫжъ и безъ всѣкакъвъ отнапрѣжъ изработенъ планъ. За да бѫде тя трайна и да може вѣрно да изведе въ оня пѫть, по който само человѣчеството ще има да постигне своето назначение, необходимо е тя да се усвоява тъй послѣдовно и съ такъвъ огледъ къмъ живота, че нейнитѣ положения като втора природа на човѣка да опрѣдѣлятъ и неговитѣ чувства, и да рѫководѭтъ и волята му за дѣйствие. Затуй тя трѣба да минува прѣзъ поколѣния и да се наслѣжда и подържа отъ потомцитѣ както всѣки имотъ. Това именно е накарало челядьта и обществото да създаватъ особни срѣдини и да нареждатъ нарочити способи и форми, при които да се отглеждатъ членоветѣ имъ, като се захваща отъ найранната възрасть на дѣтинството.

Въспитанието на дѣцата е станѫло днесь въпросъ, съ който на първо мѣсто се занимаватъ родители и правителства въ образованитѣ страни. И за всѣка нравствена злочестина, за всѣко скръбно явление въ живота на тия образувани страни лѣкътъ се дири и очаква *главно* отъ въспитанието на чедото и гражданина. Понятно е поради това, защо образованитѣ държави полагатъ всичкитѣ си възможни усилия да основаватъ, подържатъ и подобряватъ заведенията, въ които тѣхнитѣ бѫдещи граждане се учѫтъ и въспитуватъ. Тѣ сѫ подчинили дори въ пóпървоначалнитѣ отъ тия заведения напълно *науката* на *въспитанието,* защото сѫ убѣдени, че *въспитанието дава просвѣтения човѣкъ,* какъвто трѣба да бѫде и всѣкой човѣкъ на науката, и че

самата наука *безъ въспитание* може да стане най върлото и пагубно орѫдие на животинското наше естество. Домътъ и училището сѫ божественитѣ огнища, дѣто трѣба да расте и закрѣпнува просвѣтениятъ гражданинъ на своето отечество, и къмъ тѣхъ е длъжно да се обръща съ най-голѣмото си внимание и грижа всѣко общество, което неиска да изневѣри своята задача и да прѣзре отговорностьта, каквато лежи върху него прѣдъ цѣлото человѣчество.

За себе ние казахме вече, какъ нашиятъ домъ и училище страдатъ отъ голѣма оскудия въ срѣдствата за *въспитание* на дѣцата. Докждъ въ просвѣтенитѣ страни на западъ отъ насъ освѣнъ *живитѣ* фактори на домашното и училищно въспитание има и цѣли *литератури*, съставени отъ произведения нарочито за дѣца, ние нѣмаме поне *толкова* дѣтски книжки, колкото сѫ нуждни за да се отгледа напълно у дѣтето и *едно* опрѣдѣлено чувство и да се занеме духътъ му и прѣзъ *единъ* опрѣдѣленъ периодъ. Неговориме за домашнитѣ си въспитатели и за учителитѣ. Всичко, което имаме откъмъ *дѣтската* литература, то е една до срамотность дрипава сбирщина, която хитро се подава изъ нечистия джобъ на смѣтливия издатель. Съвсѣмъ малко сѫ, или никакъ ги нѣма тия скѫпи *дарове* за дѣтската младежь, които съ думитѣ, съ образитѣ, съ примѣра и поуката да ѭ будѭтъ къмъ разумъ и нравственость, да ѝ вселяватъ чувство за идеяла и да подготвятъ волята ѝ за неговото извършванье. Човѣкъ би възликувалъ отъ основата на своето битие да видѣше единъ пъкленъ огънь да поглъща тия „Прекрасни мухамеданки“ съ „Ефемернитѣ приключения“ на Асмодевци и всичкитѣ имъ братия изъ кошарата на Гребенарова и метоха на Костенцева. Тоя новъ плевелъ е заглушилъ до край нѣколкото хубави *китки за дѣцата* отъ пó-старата ни книжнина и надмѣнно се държи срѣщу всѣкой слабъ починъ отъ рода на прѣводитѣ на Максимовича̀. Тука тъкмо е попрището за разумна подържка и насърчение на въспитателната книжнина у насъ, понеже тя е *пó-скоро нуждна* и въ *пó-развита стъпень* отколкото разнитѣ за сега и еднички галени расѫждения за високи прѣдмети. Ако има нѣкоя много неугодна, дори отъ сега вече опасно досадна слабость у нашата младежь изобщо, то е нейната наклоность и пристрастие само да „расѫждава“ все за *велики идеи* тогава, когато не всѣкога е причастна и на началата на добрата отхрана, безъ която и неможе да бѫде винѫги достойна и надѣжна носителка на тия идеи. Погледнѣте въ вѫтрѣшния животъ на нашитѣ училища, дѣто *отглеждаме* своята младежь; взрѣте се въ *движенията* на нейнитѣ мисли и чувства, и вие ще разберете всичката тайна на извѣстнитѣ на цѣлия български свѣтъ скърбни „училищни истории“: тая младежь нѣма *върху що да се въспитува*, когато ѝ липсува и живиятъ въспитатель; тя се учи *само да мѫдрува*, и за него ѝ помагатъ доста „велики“ съвѣтници и „високи“ расѫждения. И знайни сѫ вече немалко поучителни послѣдици отъ това . . .

Въ домашната, както испослѣ и въ училищната отхрана на дѣцата, на младежьта ни, има да се развива чувството на питомцитѣ да въсприиматъ и способностьта имъ да разбиратъ всичко онова, въ

което се заключава истинската *култура* на човѣка. Материялътъ, чрѣзъ който трѣба да става това, се намира въ голѣмо изобилие всѫдѣ въ ония прѣдмети, които съставятъ извѣстнитѣ *програми на обучението*, особито въ началнитѣ и срѣдни училища. Различни сѫ само формата и пѫтьтъ, по които се взима това обучение и за въспитанието на дѣцата домà или въ училището. Всѣка отъ тия въспитателни срѣдини, като съзнава добрѣ своето назначение и условията, при които има да работи, избира си свободно и срѣдствата, що бихѫ ѭ извели найбързо и успѣшно до цѣльта. Отъ тукъ се явяватъ домашни и училищни методи и помагала за *въспитанието и обучението*, които за първото образование на младежьта сѫ тѣсно и неразлѫчно свързани помежду си. Въ пóново врѣме училището прострѣ своята область и задъ домашния прагъ — чрѣзъ „бавачницитѣ", — та изглади така прѣхода, който сѫществуваше между него и домашната стая; а съ това се слѣхѫ за двѣтѣ срѣдини и методитѣ и помагалата за въспитанието и обучението въ една емпирическа послѣдовность.

Между прѣдметитѣ, що прѣзъ *цѣлото врѣме* на въспитанието на дѣцата и младежьта служѫтъ наймного и по прѣдимство да пробуждатъ духа и сърцето, да ги кичѫтъ съ познания и чувства, върху които се зида всѣка добродетель, да образуватъ възгледи и поведение, отъ които се кристализува *характерътъ*, — между тия прѣдмети първо мѣсто завзима тъй нареченията въ учебнитѣ програми *„матерни езикъ"*; то е материялътъ изъ религията, науката и литературата, който се усвоява изрично подъ *формата* на матерния езикъ, и чрѣзъ *тоя именно езикъ*, който е захранилъ като *първо* духовно млѣко дѣтската душа, казаниятъ материялъ създава, формирува *идеялната* младежь, *способния* за грижи и жертви родитель, *доблестния* гражданинъ и дѣецъ, *вѣрното и прѣдано* чедо на отечеството. Добрѣ разбраното *обучение по матерни езикъ* е тъкмо онуй *формално* обучение, което се извършува съ найразнообразния материялъ и смѣря едничко къмъ *формиранье* **човѣка**, човѣка *съ просвѣщение!* Тамъ е неговата цѣль и зарадъ нея трѣба да служи всичко онова отъ граматиката, читанката и литературата, което се прѣдвижда въ програмитѣ подъ името на казания учебенъ прѣдметъ.

Сега подиръ всичко речено до тука не е вече мѫчно да се угади, каква е стойностьта на книжовнитѣ произведения, нагодени споредъ потрѣбитѣ за въспитание и обучение на дѣцата, и защо у образованитѣ народи срѣщаме толкова залѣганье за умножение и подобрение на литературата за „младежьта" изобщо. А нашето каквото и да е „залѣганье" за такава литература нестои въ *никакво сравнение* съ грамадната и належаща у насъ потрѣба отъ нея! Отъ врѣме на врѣме само като понадникне човѣкъ въ българския книгописъ, ще съзре по нѣколко „новости" за млади, дѣто се приказва или нѣкоя насреддинъходжовска плъзгава авантюра, или пъкъ се пѣе дърта ергенска пѣсень, освѣжена и съ нѣщо росно отъ пóновата цивилизация. . . Книги съ цѣна, съставени подъ трезвата мисъль и искрено чувство на педагога, на опитания книжовникъ и достоенъ жрецъ на писаното слово се вѣстѭтъ на книжния пазаръ сѣкашъ по извънредна приязънь на

случая. Отъ такива книги, назначени за помагала при въспитанието на дѣцата дома и въ училището, ние записахме въ началото на тия общи думи четире, като тъкмиме нататъкъ да ги подложимъ на единъ пóблизъкъ разборъ, дѣто да посочимъ — 1, що се иска отъ произведения съ тѣхното назначение изобщо и отъ техния видъ въ частность; 2, съ какви достоинства обладаватъ тѣ сравнително откъмъ страна́та си за формално образование дѣцата, и 3, отъ техническа страна наколко сѫ сполучили чрѣзъ словото да растворьѫтъ дѣтската душа за схващанье мисъльта и чувството.

Съставительтъ на една отъ записанитѣ отъ насъ книги е пожелалъ наистина да заварди своята скромна личность отъ вниманието на лихоуститѣ критикари, и намъ е доста неугодно при това му исказано желание все пакъ да се задиряме за неговото произведение и съ толкова пó-голѣмо самодоволство да си остримъ езика за негова смѣтка; ала тоя съставитель е билъ взетъ вече еднѫжъ на дума заради своята книга отъ другиго, та неще гледа сега въ нашия умисълъ и опитъ за незачитанье неговото невинно исканье. Освѣнъ това пъкъ той не е издалъ труда си като *рѫкописъ* и само за лица *по довѣрие*, но го е пустнѫлъ и *за продань* между обществото; въ такъвъ случай длъжность е било на всѣкого, що може и отбира, да подложи на оцѣнка книгата „Домашни забавления“ и да раскрие нейнитѣ качества прѣдъ четещата публика. Така и ние се осмѣляваме тука да направимъ една оцѣнка на сѫщата книга, ако и да бихме пóвече обичали да останѣше единъ само П. П-въ да се оправдава за прѣстѫпянье желанието на нейния авторъ. Господинъ П. П-въ е ималъ особно становище, когато е писалъ за „Домашни забавления“ отъ господина М. Балабановъ въ „Периодическо Списание“, кн. XI (София), стр. 146—151, и е намѣрилъ въ тѣхъ повечето „несполученъ прѣводъ въ всѣко отношение“ и отсѫтствие на „поезия, логика, смисълъ и даже грамматичность“ (147). Отъ своя страна ние като имаме по тоя прѣдметъ становище *свое*, нѣма да *захващаме* своята оцѣнка съ прѣпирня съ г. П-ва, както би го направилъ — и не безъ право — другъ единъ критикарь на наше мѣсто, но ще разгледаме веднага „Домашни забавления“ откъмъ обявенитѣ точки и въ сравнение съ книгитѣ и на г. Поповича, г. Вазова и г. Славейкова.

Четиретѣ за разборъ книги на познати наши книжовници сѫ малки сбирки отъ стихотворения, назначени за дѣца. Стихотворенията, за чиито автори се брьѫтъ за жалость едничкитѣ съставители на сбиркитѣ, сѫ избрани въ тѣхъ като срѣдство, да се подаде на дѣцата приятна забава било чрѣзъ пѣние, или чрѣзъ декламация; а крайната цѣль на тая забава е да се образува у дѣцата извѣстно понятие, или да се възбуди опрѣдѣлено чувство. Това е изобщо цѣльта и на всички подобни произведения. Всѣка книга, що си поставя за задача да води младежьта къмъ познание на околния свѣтъ и къмъ опрѣдѣление на човѣшкитѣ отношения къмъ него, трѣба да съдържа материялъ, който да прѣдставя на ума и сърцето най-цѣлесходното и типично, и да дѣйствува върху душата чрѣзъ ясни и достатъчно силни форми. Съгласно съ дѣтското развитие тя се обръща къмъ прѣдмети и явления

отъ природата, които сж пó-вече или пó-малко близки до всѣкидневния нашъ животъ: посочва въ тѣхъ това, що ги отлича отъ други сродни или несродни съ тѣхъ, що съставя тѣхното естество и економия, и заедно съ прѣдставлението свързува и нѣкое чувство на дѣтето, наколкото взетитѣ прѣдмети и явления има да му напомнятъ моменти отъ негова животъ, негови душевни състояния, и да го въспитуватъ къмъ бждещи дѣйствия спрѣмо себе и спрѣмо околнитѣ. За пó-голѣмка и пó-зрѣла възрасть материялътъ може да отива и пó-далечъ въ свѣта, па да засѣга и пó-дълбоко въ вжтрѣшностьта на човѣка; ала най-сполучливо се извършува въспитанието на младежьта винжги съ помощьта на прѣдмети, дѣто се види или се изобразява движение, промѣна на ситуациитѣ и аналогия съ взаимното дѣйствие между хората; защото при таково именно *сравнение* на отдѣлнитѣ елементи, въ които се явява прѣдметътъ и минува прѣдъ очитѣ на дѣтето или юношата, у послѣднитѣ произлиза смѣняване на впечатленията, раждатъ се мисли и чувства, та раздвигватъ цѣлата имъ душа, и къмъ края на тоя вжтрѣшенъ животъ тѣ се спиратъ на едно общо прѣдставление или желание, което се улегнува послѣ въ основата на тѣхната вѣра, познания и характеръ. Естествено е че тия прѣдставления и желания, възбудени у младежьта чрѣзъ материяла на въспитанието и обучението, трѣба да бждятъ отъ широката область на *истината*, *доброто* и *хубостьта*: едно по едно тѣ трѣба да прибиратъ знаковетѣ за своето съдържание, да се редятъ постъпено за пó-голѣмъ обемъ, докждъ напоконъ се обявятъ отъ тѣхъ отвлѣченитѣ идеи и максими на единъ образуванъ умъ и характеръ. Никога неще бжде за младежьта полезно, да се запоява тя още отъ най-нѣжни години съ мисли и чувства, които да ж отбиватъ отъ свѣта и отъ обществото, отъ борбата за положителни идеяли чрѣзъ апатия и индиферентизмъ, чрѣзъ отчаяние, или песимизъмъ, или нáй-сетнѣ чрѣзъ други такива възгледи, които покриватъ съ жалѣйка цвѣтнитѣ поля на всемирната литература. За да проумѣе тия възгледи и да може послѣ да се расправи съ тѣхъ юношата трѣбва достатъчно да се подготви съ нѣщо пó-възлетно, пó-съотвѣтно съ ноторичната му живость на фантазията и стръмливость, съ нѣщо свѣтло и вълшебно, което да пълни младешката душа съ услада и упоение, съ любовь къмъ природата и пожертвеность зарадъ щастието на човѣка, съ жива вѣра въ сегашното и дѣятелна надѣжда на бждещето. Който иска да бжде по съвѣсть учитель и въспитатель на дѣцата и на крехката още младежь, той е длъженъ да подържа прѣдъ тѣхъ винжги мислитѣ и чувствата, що свързуватъ тѣсно човѣка съ свѣта и го каратъ въ тоя тъкмо свѣтъ да дири и създава за себе и за другитѣ всѣко нравствено задоволство; той е длъженъ дори да се откаже отъ пощѣвки, къмъ които би го тласкалъ неговътъ *индивидуаленъ възгледъ*. Скептикътъ или мизантропътъ могжтъ да се славятъ съ своитѣ дѣла и убѣждения между своитѣ *съврѣменници* и въ *потомството;* тѣ могжтъ да упражняватъ умоветѣ на своитѣ читатели въ дълбоки размишления и естетически прѣсжди; ала съ *сжщитѣ* свои убѣждения и дѣла тѣ по никой начинъ немогжтъ да бждятъ и *въспитатели*

и учители на младежьта: ней сѫ нужднн *убѣждения и дѣла,* които даватъ *основата* на истинския човѣкъ. Тѣ се взиматъ изъ живота на *цѣлото человѣчество* и безъ тѣхната основа не е възможно да се пристѫпя къмъ оцѣнката или създаваньето на индивидуални възгледи, като се държи прѣдъ очи общата задача и назначение на человѣчеството. Така и материялътъ, върху който има неотклонно да се упражнява младежьта докѫдъ се образува въ своя умъ и характеръ, трѣба да проповѣда не единъ само *индивидуаленъ* възгледъ, но да прѣдлага различни отдѣлни части, дѣто пакъ да прозира извѣстенъ възгледъ, ала които скупомъ да съставятъ исканата *основа* за образуваньето на младежьта.

Нашитѣ четире произведения като сѫ си поставили за цѣль да образуватъ у дѣцата извѣстни понятия или да възбудѧтъ у тѣхъ опрѣдѣлени чувства, приели стихотворната форма или просто стиховетѣ за срѣдство да постигнѫтъ и поскоро и по́-успѣшно своята цѣль. Стихътъ е плѣнителна рѣчь по своето построение и по своя вѫтрѣшенъ учинъ: чрѣзъ него мисъльта достига до най-кратъкъ и разителенъ исказъ, а чувството се вѣсти въ най-живъ и непосрѣдственъ образъ. И най-обикновената мисъль и чувство, прѣдадени другиму чрѣзъ думи отъ обиходния говоръ и въ рѣчь невезана, непроникнуватъ въ душата тъй дълбоко и неостаятъ въ нея тъй дълго, както кога сѫ исказани чрѣзъ сполучно изнамѣрени фигури отъ образния слогъ и въ рѣчь везана. Фигурата е храмътъ за непосрѣдствено участие съ нашето битие во всѣко обстоятелство отъ живота и естеството; а стихътъ е прѣката пѫтека за тоя омаенъ храмъ. Тѣ се дирѧтъ едно друго: дѣто блѣсне фигурата, тамъ се кани вече и стихътъ; ала стихътъ самъ непритежава чародѣйната мощь да извиква веднага и фигурата. Само въ *фигурата* лежи *поезията,* а стихътъ и помага да се обяви за насъ и по́-скоро, и съ неизмѣнния си обликъ да се всади у насъ за по́-дълго. Като особно приязнена форма за поезията, стихътъ може нѣкога и съвсѣмъ да не бѫде външенъ бѣлѣгъ за нея; обаче тамъ, дѣто нѣма поезия, той бива досущь баналенъ.

Всѣко стихотворение, което се стръми да употрѣби стиха съ оная изгода, за каквато е той достоенъ, трѣба безъ друго да облѣче въ него и една фигура, единъ *поетически образъ.* Отъ това исканье немогѫтъ да бѫдѫтъ освободени нито дѣтскитѣ стихотворения, чиято квалификация сѣкашъ небие толкова сериозно на очитѣ ни; защото отъ самото назначение на тия стихотворения излиза, че толкозъ по́вече у тѣхъ трѣба да се дири и поезия, и ритмическо слово.

„Поезията“ като съдържание на стихотворението *учи* и *въспитува* дѣтето; а чрѣзъ стиха тя го увлича: тя по́-лесно усрѣдява въ себе всичкото негово внимание; тя избистря неговитѣ осѣщанья и образува у него *вкусъ* къмъ изящното. И въ дѣтската поезия, съотвѣтно съ възрастьта на дѣцата, съ тѣхнитѣ понятия и способность за чувствуванье, ние изискуваме да има извѣстна *идея,* и идеята да е подадена въ извѣстна *форма.* Безъ тия два елемента никаква поезия неможе да се мисли. „Стихотворенията“ на Поповича, Балабанова, Вазова и Славейкова като сочѫтъ изрично къмъ забавата на дѣцата въ

поезия, сами се задлъжаватъ да раскриватъ на дѣтската душа познати и непознати мисли и чувства и да ги прѣдаватъ ней подъ звучния размѣръ на стиха; ала во всѣкой случай тѣ иматъ да раскриватъ своитѣ мисли и чувства подъ такива форми, които да могжтъ отъ най-близу да досегнжтъ душата на дѣтето, и откакъ ѭ упоѭтъ чрѣзъ сладоститѣ на рѣчьта, да ѭ повдигатъ и унасятъ къмъ благородното, възвишеното и съвършеното. Чрѣзъ отбора на своитѣ идеи, чрѣзъ изящнитѣ си форми и музикална книжовна рѣчь такива „стихотворения“ съставятъ найцѣнната часть отъ всичкия материялъ за формалното образуванье по „матерни езикъ“. Тактътъ на стиховния размѣръ приучва ухото къмъ правилностьта на ритмическото движение въ музиката; съзвучието на римата и общата хармония въ съчетанието на думитѣ въ стиха отглежда едно *чувство* за хубость на говора, безъ което езикътъ на кой-да-било народъ неможе да се въздигне до *художествена* обработка въ книжнината; а поетическата форма на идеята, що прѣдставя стихотворението, развива фантазията и дарува мѣрилото за всѣка естетическа прѣсжда надъ извѣстна идея. Дали напълно така сж *схващали* и четворицата речени автори на „стихотворенията“ значението на своитѣ произведения, неможемъ положително да утвърдимъ; ала че такова схващанье е едничкото правилно, то се познава и отъ думитѣ на г. Поповича, за когото всѣкой ще исповѣда, какъ обладава и съ естествено чутие за въспитателния характеръ на поезията, и съ достатъченъ педагогически опитъ за нейното дѣйствие върху младежьта. Въ прѣдговора къмъ книжката си той казва: „назначението на пѣснитѣ и стихотворенията изобщо е да повдигнжтъ сърдцето и да го насочатъ къмъ нѣкое наравственно [и то е *естетическо* въ широкъ смисълъ на думата] сѣщание“; специално за своитѣ стихотворения и пѣсни той е гледалъ да бждатъ изработени съ *художественъ вкусъ* и е положилъ въ тѣхъ „достаточно количество вещество за развитието на красотитѣ отъ природата, на истинитѣ и морала“.

Обаче самитѣ пѣсни и много дори отъ стихотворенията достигатъ у насъ самоволно до *мелодиченъ исказъ*, при което напѣвътъ отговаря тъкмо на основната идея на произведението; тогази въспитателното значение на подирното се прѣнася и върху музиката. Както ритъмътъ на стихотворението още отъ старо врѣме е изразявалъ постоянния неговъ характеръ (на пр. гръцкиятъ ямбъ въ сатирическата поезия, хекзаметърътъ въ епопеята, френскиятъ александринъ въ драматическия епосъ), така и музиката за него има непосрѣдствено да сочи къмъ идеята му, откакъ се съедини и въ общъ съ него ритъмъ. И думитѣ на стихотворението или пѣсеньта, и напѣвътъ му трѣбва да ни докарватъ въ сжщото душевно настроение. Между туй има случаи, дѣто музиката стои като самостоятелно художествено произведение, и тамъ нейнитѣ качества се разглеждатъ съвсѣмъ независимо отъ „думитѣ“, които може би ѭ сподирятъ и обясняватъ; ала за дѣтскитѣ стихотворения и пѣсни не е самá музиката материялътъ, който да е натоваренъ съ *всичката* въспитателна роля: не е допростено да се учжтъ дѣцата на арии, които да имъ угаждатъ на слуха,

а да имъ развалятъ сѫжденията и вкуса. За образования вече човѣкъ една класическа мелодия може да се яви и подъ негоденъ за нея текстъ, и той пакъ ще е въ състояние да ѭ отдѣли отъ него и да ѭ оцѣни по нейното достоинство; а за дѣтето, или изобщо за младежьта, която тепърва се образува и има нужда отъ рѫководство, текстътъ трѣба да притежава еднакво съ мелодията всичкитѣ качества на *добро произведение*, понеже инакъ той лесно може да повреди на въспитанието. „Ако е истина безспорна“, казва г. Балабановъ, „че музиката е била и е едно отъ ония средства, които най-много способствуватъ за опитомяваньето и облагородяваньето на нравитѣ, и които най-благотворително дѣйствоватъ върху едно добрѣ разумѣвано въспитание въобще“ (стр. IV), непомалко е чиста истина, ще добавимъ ние, че за таково добрѣ разумѣвано въспитание *смисълътъ* на музиката се открива *слѣдъ* смисъла на словото: научете най-напрѣдъ човѣка *да си разбира* чувствата, и тогава подложете сърцето му подъ таинственото дѣйствие на музиката. Хармонията на тоноветѣ се отзовава въ човѣшката душа въ всѣка пóра и врѣме съ приятни осѣщанья, които биватъ и траенъ залогъ за въспитанието: въ тоя случай „издаванието цѣлисъобразни пѣсни *съ ноти*, особенно за младата възрасть, са налага само отъ себе“ (Балабановъ, стр. V); обаче крайната цѣль на музикалнитѣ произведения лежи пó-дълбоко: приятнитѣ *осѣщанья* отъ хармонията на тоноветѣ имъ трѣба и да се *групиратъ* въ пóсложни състави — тъй, както се групиратъ и *изобщо* осѣщаньята, — та да разбудѭтъ въ насъ *чувства* и да ни поставѭтъ въ *настроение*, въ които да се изрази цѣната и *смисълътъ* на тия произведения; а то ще каже, че самитѣ *чувства* по вида си трѣба да ни сѫ *познати* въ своето съдържание, и въ такъвъ случай издаванитѣ за младата възрасть ноти е необходимо да се свързуватъ *съ текстове*, дѣто чрѣзъ съдържанието имъ *да се подготвя* душата да схваща и смисъла, идеята на музиката. Разбира се, че и за това *подготвянье* трѣба пакъ да се взиматъ само сполученитѣ отъ всѣка страна стихотворения и пѣсни, понеже за да *познаемъ* въ себе извѣстно чувство въ истинската негова сила, па да го съзираме послѣ да никне постъпено и въ музиката, то трѣба и да бѫде възбудено първоначално отъ произведение съ достоинства. Затуй насъ ни очудва прѣмного оня педагогически принципъ, който е внушилъ на г. Балабанова спокойнитѣ думи отъ неговата автокритика върху „Домашни забавления“: „настоящата книжка“, заявява по първа длъжность г. Б., *„не е имала, нѣма и неможе да има никакви притязания* **ни стихотворни, ни книжовни въобще“** (IV)! Такава прѣсѫда, исказана негли отъ прѣзмѣрна авторска скромность, неби извинила и най простия либретистъ на една оперета, ако и въ тоя видъ произведения всичко да състои въ музиката и въ сценичната техника; а тука ние имаме работа съ дѣца, зарадъ чието въспитание всичко се пробира и нарежда съ умѣние и вѣщина. „Пѣснитѣ дѣтински и разни други“ на г. Б. има да отговарятъ *сами за себе*, както и пѣснитѣ и стихотворенията на Поповича, Вазова и Славейкова, а пъкъ за напѣвитѣ къмъ тѣхъ листътъ се обръща. Ако г. Б. е ималъ благородното желание да уведе и прѣзъ праговетѣ

на нашитѣ монотонни и прозаични кѫщи нѣкои въсхитителни кѫсове отъ европейската музика, той можеше да постѫпи както г. Байдановъ въ най-новия си учебникъ по музиката, — то се знае, откакъ докараше въ съгласие тонътъ на напѣва съ идеята на текста; ала да се туря самъ лично „да прѣважда“, „самостоятелно да въспроизвожда“ и „първобитно да съчинява“ пѣсни *безъ никакво литературно притезание, но само съ правилни ритми и съвършено да отговарящъ на съотвѣтнитѣ ноти*, то е било отъ негова страна трудъ на наивно увлѣчение.

На всички стихотворения и пѣсни за дѣца *идеята* може да бѫде или токо простъ исказъ на едно *чувство* или *настроение*, или пъкъ въ най-широкъ смисълъ *поука*. Съдържанието на тия произведения се черпи изъ богатия изворъ на природата и живота, като се взима всѣкоя негова частица спроти развитието на дѣтето и спроти цѣльта, каквато прѣдлежи на всѣкой материялъ за формално образуванье на младежьта. И наколкото единъ авторъ пóвече сполучи съ своитѣ произведения откъмъ споменѫтитѣ отношения и откъмъ естетическата форма, натолкова ще и трудътъ му да обладава съ пó-голѣми вѫтрѣшни достоинства и съ педагогическа стойность. Като сравняваме отъ тая страна книжкитѣ на Поповича, Балабанова, Вазова и Славейкова помежду имъ, ние намираме, че Поповичъ и Вазовъ сѫ сумѣли найблизу да постигнѫтъ исканьята на дѣтскитѣ стихотворения и пѣсни. Голѣма часть отъ стихотворенията на Славейкова сѫ дребни кѫсчета, дѣто едвамъ се задѣва нѣкоя мисъль, нѣкое минутно чувство и възло се завърши или се напуща да се изгуби въ сѫждения отъ други родъ (стр. 3 „Майка“, 7 „Връбница“, 8 „Мѣсецъ“ и др.); така и у Вазова нѣкои кѫсове сѣкашъ понечѫтъ да уловѭтъ дѣтското настроение, па токо го оставѭтъ самó, и то се пръсне прѣдъ очитѣ ни (стр. 6 „Коледа“, 8 „Поле“, 13 „Стара-Планина“, 27 „Лебедь“). Срѣщу това стихотворенията у Балабанова сѫ нѣкакъ пóиздържани, ала зато и лаитѭтъ за тържественость. Поповичъ захваща съ нравствена поука за щедрость и обработва идеи за обичъ на природата, за любовь къмъ *своитѣ* и за побожни нърави; Балабановъ неизоставя подирнатѣ, — наопаки дори ги подквася и съ библейски и евангелски примѣри (стр. 41 „Божий храмъ“, 50 „Безумнитѣ дѣвойки“, 55 „Дружелюбно въспоминание или Тавиѳа“), — ала главно се занимава съ дѣтски радости и капризи (вѣроятно все на Вѣрка, Недка и Митльо) у домà, на расходка и въ църква; Вазовъ изрично дири веселието на дѣтето, а Славейковъ залѣга да го учи на книга, за да бѫде безгриженъ чиновникъ (стр, 3. „Молба“, 4 „На училище“, 5 „Китка“, „Сиромашкий Коля“, 7 „Трудъ и редъ“, 14 „Малъкъ Пенчо“ и „Голѣмъ Пенчо“, 15 „Ковашки синъ“). Троица отъ нашитѣ стихотворци поднесли на дѣцата и по нѣколко сукани колача отъ политика: тѣ сѫ били негли на чувството за патриотизъмъ, но избили съвсѣмъ другѫдѣ; единъ само г. Поповичъ не се исплезнѫлъ въ тая пѫтека, — което е и било за него полесно, понеже не му се паднѫлъ въ книжката подобенъ прѣдметъ. Поуката отъ произведенията на Поповича е винѫги сериозна и блага; Вазовъ е въ това отношение пóсърдеченъ и милъ; Балабановъ е тъменъ и строгъ, а Славейковъ лекъ.

Една сбирка стихотворения и пѣсни отъ единъ само авторъ съ негова личенъ характеръ и възгледъ може да се отрази доста неблагоприятно или едностранчиво върху въспитанието на младежьта. По тази тъкмо причина въ другитѣ просвѣтени страни сѫ приели за образуваньето въ училищата сбирки отъ произведения на *пóвече автори*, и произведения, нагодени въ реда си и идеитѣ така, както се налага отъ прогресивния вървежъ на обучението и въспитанието на ученицитѣ. Като е съставялъ своята книжка, г. Балабановъ „по единъ твърдѣ сгоденъ случай“ могълъ да има „предъ видъ нѣколко европейски музикални сбирки, а за първата и втората часть[1]) особенно една грьцка сбирка[2]), съставена и тя, съ нѣкои само исключения, по други нѣкои подобни книжки, преимуществено русски, английски и нѣмски“ (стр. V); отъ тая страна и неговитѣ „Домашни забавления“ можахѫ да излѣзѫтъ съ извѣстни чърти отъ сбирка на пѣсни отъ *различни* автори. Обаче прѣводътъ му на едни отъ тия пѣсни е билъ „по-малко или по множко *свободенъ;*“ други сѫ били съставени „просто върху една *дадена мисъль*, самостоятелно въспроизведена; „а трети нѣкои си, — *разумѣва* са, *най-слабитѣ*, — по първобитно съчинение;“ и повсѫдѣ той е избиралъ и нареждалъ по свой вкусъ и по своя наклонность къмъ мелодиитѣ отъ знаменити композити; затуй и сбирката му пакъ е останѫла съ характера и възгледитѣ на *своя* авторъ, безъ да избавя дѣцата отъ едностранчивость. Пагубна слабость си е у насъ, че когато нѣщо неаресваме, па имаме горещо желание и осѣщаме въ себе нѣкаква смѫтна сила да го замѣстиме пóдобрѣ съ друго, ние винѫги се стрѫмиме да туряме все свои нѣща и никога непоказваме охота да се прѣклонимъ и прѣдъ чужди трудове, които пъкъ и *не* достатъчно познаваме. Толкова учебни помагала сѫ се изработвали за българската младежь, и рѣдко се е случвало да се издаде нѣкое при пълно и правилно оцѣнение на собственитѣ способности и на извършеното отъ другитѣ. Авторската суетность достига до тамъ, че *пó-скоро се рѣшава да роди сама килава рожба, отколкото да си прѣсади плодъ изъ чужда градина.* Нема небѣ възможно да се проберѫтъ и изъ българ ската книжнина доста много стихотворения и пѣсни за дѣца, та заедно и съ нѣкои новосъставени да образуватъ една сполучлива сбирка, дѣто вмѣсто индивидуалнитѣ особности на единъ авторъ да се подадѣше цѣла *основа* за въспитание въ богатъ редъ произведения на различни автори? Можеше досущъ добрѣ, и ще имаше изгода несамо откъмъ вѫтрѣшния характеръ на произведенията, но и откъмъ просодията и езика (слога)! А то сега при четиретѣ записани отдѣлни помагала за обучение по матерни езикъ и въспитание несме въ състояние да се похвалимъ, че притежаваме поне едно, съставено да отговаря въ

[1]) Книжката на г. Б. е отъ три части и една прибавка. Първата и втората часть „сѫ *по особенно* предназначени за младата възрасть отъ най-нѣжнитѣ й години“. Прибавката съдържа два кѫса изъ Ἀλεξάνδρου Σούτζου ὁ Περιπλανώμενος, едно стихотворение Анакреоново, два поздрава домашни, апострофа на автора къмъ музитѣ и една никаква епиграма.

[2]) Ἄσματα εἰς Εὐρωπαϊκὴν μελῳδίαν στιχουργηθέντα καὶ ἐκδιδόμενα ὑπὸ Ν. Ταντ αλίδου, Атина, 1876. П. П-въ намѣрилъ, че г. Б. е прѣвождалъ още отъ грьцкитѣ читанки на Поливия, Йоргала и Мораито, но наймного отъ Συλλογὴ ἀπὸ Κ. Γεωργακᾶ. сПС. XI. 147.

пълна мѣра на своето назначение. За да достави на дѣцата удоволствието да си усвоѭтъ нѣколко образцови европейски мелодии г. Балабановъ стъкмилъ както му дошло отъ-ржки *собствена своя* сбирка отъ пѣсни за забава, ако и да е самъ на мнѣние, че тия пѣсни и *незаслужватъ дори да се четжтъ.*[1]) Стигаше едно пó-високо уважение към Шуберта и неговитѣ другари, та да не се распространяватъ между дѣца стихотворения, *лишени по авторова исповѣдь отъ всѣка привлѣкателность за прочитъ.* Шубертъ е положилъ гения си въ служба на поети (Гете) и не го оставилъ за подлога на когото и да било. Човѣкъ неможе да се нечерви, когато чуе напр. извѣстната ария отъ „Traviata“ да се пѣе съ думитѣ на една прѣпосрѣдствена наша балада отъ П. Ивановъ. Както се падаше да прибѣгне г. Балабановъ за своята цѣль къмъ произведения отъ други извѣстни наши стихотворци и поети, така приличаше да направѭтъ зарадъ своитѣ сбирки и Поповичъ, Вазовъ и Славейковъ. Обучението небива да свързува човѣшката душа още отъ дѣтинство само съ поезия отъ единъ типъ и слогъ отъ едно движение.

Настроението и поуката, къмъ които водѭтъ стихотворенията и пѣснитѣ отъ нашитѣ четире сбирки *по идеята си,* могжтъ да се расподѣлѭтъ въ петь общи купа: *природа, религия, общество, челядь и отечество.* Отношението на човѣка къмъ природата, дѣто той живѣе, съ чиито сили си служи, отъ чиито организми се ползува, налага на възпитателя длъжность, да вселява въ душата на дѣтето любознателность, обичь, кротость и расположение спрѣмо всичко, що го обикаля. Особито къмъ живитѣ твари, безъ изятие и на растенията, дѣцата трѣба да хранѭтъ съчувствие и състрадание, отъ които се раждатъ щедрота и милость. Отъ това печели най-много човѣшката нравственость, а не по-малко и познанията. Познанията пъкъ на природата и съучастието въ нейния животъ прочистятъ пжтя на религиозното чувство. Каква идея би била умѣстно да се развие за дѣцата да речемъ по поводъ на водата, на дъжда, на облацитѣ? Да се очъртае страхотата отъ небесния тътенъ прѣди бурния дъждъ и да се посочи присжщието въ това явление на една благодатна сила за нашето сжществуванье, то би испълнило дѣтската фантазия съ плахо покорство и благодарность, но за ранна пóра то би било нетолкова умѣстно, защото въ края би се оказала боязънь да се проникне такова явление отъ силата на човѣшката енергия. У Поповича на стр. 20 („Облакъ и дъждь“) *облакътъ* дъждоносни *се стреми* къмъ изораната страна, дѣто човѣкътъ *съ вѣра е пръснжлъ* злати *сѣмена,* и дѣтето го *обикнува* зарадъ добрината му: то се *надѣе* вече на него и въ надѣждата си *нещe жали да пръсне* сѣитбеното зърно. Игриво се отнасятъ къмъ *дъжда* дѣцата у Вазова (стр. 25 „Пролѣтенъ дъждь“): тѣ чули, че

[1]) „За любителитѣ, не щемъ да кажемъ на *поезията, която нити да се спомене даже си има тука мѣстото,* но на що-годѣ искусното стихотворство[?] или просто на обикновенната книжевность, *настоящата книжка не обѣщава въобще нищо удовлетворително* и ние и пълняваме една длъжность като прѣдувѣдомяваме за това увреме всички ония, въ чиито ржцѣ би подпаднала тя случайно, тъй щото *да не си губятъ скжноцѣнното време съ отстраняванието имъ за нея отъ други по сериозни прочитания и занимания*“ (sic, стр. V-VI).

*

дъждовнитѣ капки сѫ жълтици, и търчѫтъ да ги берѫтъ; ала въ радостьта си се спиратъ, щомъ имъ се обясни, че златото ще дойде *тепърва* слѣдъ пшеницата. Радостьта тука не е възбудена отъ надѣжда, но отъ настанѫла дѣйствителность; а измамата въ подирната разбира се *недѣйствува насрѫчително* за дѣтското желание и воля. Поради това идеята у Поповича е: „въ облака е *надѣждата* на сѣяча"; а у Вазова: „дъждътъ ще *наплоди пшеница,* а отъ пшеницата *ще се добие злато*". Първата е истински поетическа и съ добро възпитателно значение, а втората е чисто прагматическа, като дѣйствува въ смисълъ на отслабванье на енергията. Още пó-суха е тя и вече съ всички признаци на поетическа анемия у Славейкова („Водата", стр. 13):

„Слънцето земя сгрѣва,
И водата испарява;
Пáрата на горѣ плува,
Въ облаци се образува".

„Облаци се прѣобрѫщатъ
Въ дъждь и снѣгъ и градъ,
И така се тѣ заврѫщатъ
На земята пакъ на задъ".

Подобна физическа послѣдовность нѣма мѣсто въ поезията; дайте ни *поетически образъ,* каквито има у Вазова и у Поповича, па откакъ го присадите на дѣтската фантазия, чакъ тогава, и независимо отъ него, излагайте причината и учина.[1]) Сѫщата послѣдовность срѣщаме и въ „Дѫга" отъ Поповича (стр. 21), ако и не толкова безъ живость и чувство; тамъ идеята е, какъ става дѫгата, отъ която иде „утѣшенье радость: Вишний на земята *спомня(!)* свойта благость". Природното явление „Снѣгъ" е вдѫхнѫло у П. (стр. 31) идеята, че той покрива отъ студъ заспалата земя „и топли ѝ дѣцата до пролѣтнитѣ дни"; когато у В. („Първий снѣгъ", стр. 28) той е радость за малкитѣ, ала радость, която „за напрѣдъ" се смѣнява съ мисли за клетници. Нѣще съмнѣние, че за дѣтската душа тази идея е странна, понеже съ втората си половина нарушава усладата, произведена отъ първата, и прѣсича пѫтя за нейното подновение; идеята на П. колкото е сама по себе проста, толкова е пó-сполучна. Сбирката на г. Балабанова изобщо не се кити съ идеи изъ външния космосъ, като прѣдпочита настроенията на дѣцата въ тѣхнитѣ домашни игри и въ домашнитѣ тържества и „сѫботни" вечери. Едно стихотворение — „Есеньта" (стр. 69) — стои нѣкакъ пó-близу до ония, които забѣлѣжихме пó-горѣ изъ другитѣ три сбирки; тамъ се развива идеята, че есеньта докарва промѣни, слѣдъ които „*съ тѫжина* пита душа (2): пакъ животъ ще ли с'яви?" Къмъ края *ще прѣмине и сърцето,* „но за срѣща има л'свѣтъ? — Да, душа! Скрати тѫга! (2) Пакъ животъ ще се яви; но тозъ *раздѣлъ* (! 3) сé боли". Тая послѣдна часть отъ формата, съ която си помагаме да характеризуваме всѣка идея на едно стихотворение, пó-вече прилѣга за хора, които сѫ видѣли вече и прѣкарали доста нѣщо въ живота, та разбиратъ и за своето сърце значението

[1]) Въ съзнание на такава метода при употрѣбението на дѣтскитѣ стихотворения г. Поповичъ е придалъ къмъ края на книжката си отъ послѣдното издание „народни пословици и изрѣчения", чието тълкуванье стои въ свръзка съ отдѣлни стихотворения. Срѣдството е отлично, ала изборътъ на материяла намѣстѣ се противи на смисъла на досѣжното стихотворение, па още повече и на добрия вкусъ и поука (срв. 1 и 2 пословица къмъ 1 стихотворение, или пословицитѣ 16 и 26).

на природната есень; ала за дѣца, които иматъ да растжтъ, да се радватъ, да се готвжтъ за борби, — за тѣхъ елегичниятъ тонъ на речената часть ще е и непонятенъ, и нецѣлесходенъ. И г. Поповичъ е изобразилъ на дѣцата промѣнитѣ отъ есеньта (стр. 26), обаче отъ тѣхъ излиза *обилие и веселби;* неговитѣ питомци се провикватъ: „колко *мила* е тазь есень и *кипи* отъ шемета: на ухо ми дътни *пѣсень,* на око ми *пълнота!*“ а въ това врѣме питомцитѣ на г. Балабанова *размишляватъ* за сърцето си *и се двоумжтъ,* щжтъ ли се срѣщнж пакъ съ него, когато и то си замине на реда? Подобенъ е, ала все пакъ инакъвъ характерътъ на идеята „Есень“ у г. Вазова (стр. 22): студътъ прокудилъ всичко отъ *овдовѣлата земя;* обаче зимата ще мине, и земята пакъ ще си добие *богатитѣ прѣмѣни на цвѣтя и птици.* У г. Славейкова е хубава картината на вихровития и мъгливъ день, когато вече „въ кжра нѣма пѣсень“ („Есень“, стр. 20), ала идеята на стихотворението се заключава въ една логическа формула („дъжь плющи, *есенна(!)* киша; *значи* вечь е *есень*“), отъ която се сплашва чувството, породено испърво отъ картината.

Още други идеи по поводъ на прѣдмети и явления изъ областьта на природата имаме въ нашитѣ сбирки изобразени въ стихотворения за полето и градината, за горага и рѣката, за деня и нощьта, за годишнитѣ врѣмена и др. „Слънце“, поставено отъ дѣда Господя *за топлина и животъ* (П., 10), се посрѣща съ *обиченъ поздравъ* [С., 7][1]). „Нощь“: прѣсписваме *подъ щита* на ангелското крило и слѣдъ съня възнасяме *признателни хвалби* (П., 11; срв. у С. „Съмнж“), а у Б. *тжжимъ* за *покойникъ* братъ („Нощна тжга“, 76)! „Вечерница“ (П., 12) пръска *цвѣтя* въ пжтя на своитѣ сестрици, що *идятъ* слѣдъ нея, и се *прощава съ дѣтето,* което праща *поздравъ на зорницата.* „Звѣздното небе“ (П., 16) съ мѣсеца *срѣди рояка звѣзди* побужда *любовь и съзерцание на божието величие;* „Звѣздитѣ“ (С., 8) си вървжтъ *всѣка въ пжтеката*[2]), а *рано се прибиратъ* прѣди *кака си зорницата.* (В. „Звѣзда“, 3). „Пролѣть“ (П., 17) „слѣдъ зимний *отдихъ Богъ развеселява* свѣта съ топло слънце, въздухъ и животъ; тогава дѣцата *пѣжтъ и игражтъ* по полето разцъвтѣно (В. „Пролѣть“, 20); самото *име пролѣть* имъ е *драго* (С., 6). Прѣзъ „лѣтото“ (П., 22) орачътъ *се моли* за дъждъ, тваритѣ *берятъ храна* и жътварьтъ ще приеме *много добрини,* *„дай ни Боже* отъ небе-то ситенъ *дъждецъ* да се лѣй, да се прохлади поле-то и птичка-та *да запѣй*“ (В., 21), защото безъ тия молби и трудове у г. Славейкова („Лѣто“, 11) неизлиза нищо! Зимѣ е мжчно *безъ пѣсни,* студено *безъ слънце,* ала *съ работа* зимата минува *„въ задоволство, въ веселби“;* „клѣтъ е онзи, който въ лѣтото *лѣнивъ,* все се маялъ, сега дрьзне и *се свива завистливъ*“ (П., 31—32). Дѣцата се

[1]) Поповичъ, 3. изд. 1883.
Слънце *ясно дружелюбно,* . . .
Кому, слънце, не си *нужно.* . .

Славейковъ, 1. изд. 1888.
Слънце свѣтло, слънце *ясно,* . . . .
Драголибно слънчице! . . . .
Въ вѣкъ си слънце *доброслужно:* . . . .
Оживявашъ все що *нужно.* . .

[2]) П.: Кога тисещи звѣзди
Свѣтятъ нощемъ тихо, *свѣтло,* .
А *срѣдъ тѣхъ луна* блѣсти . .

С.: Тъй по небето *свѣтли* звѣздици
Сякашь че пастирь *мѣсецъ ги води.* . . .

радватъ на сани и пръзалки, на „Коледа“ и „Василь“ (В. „Зима“, 24), и докждъ *всѣкой се прибралъ* въ кжщи до огъня, *сиромашкитѣ* дѣца *трепережтъ* по пжтя за да търсжтъ *хлѣбецъ* (С., 22). *Бистрата* и *шумлива* струя на „Рѣката“ (П., 24) извиква *пѣсеньта на славия* отъ върбата, дѣто съ *трепетна услада* го подслушва и дѣтето. Богъ е *насадилъ* и *отгледалъ* съ роса и на слънце „Полското цвѣте“ за да го *милуватъ* и да му се *радуватъ* (П., 23). Цвѣтя, ниви и поляни испълнятъ *широкото* „Поле“, а вѣтрищата *неспирно* се *расхождатъ* изъ неговитѣ равнини (В., 8). Надъ „Нивата“ се вие и птица, и вѣтъръ, и хала, ала тя си *зрѣе безгрижно:* „вѣтре ле разкарай градушки и хала! *Боже запази я* нивата узряла!“ (В., 26), тамъ всичко *се труди* и *весели,* и азъ обичамъ да пѣж заедно, но една оса ми ужили пръста. (! Б. „Нива“, 33). Свѣтлината, съ която се вѣсти „Утрото“ слѣдъ нощния мракъ, е *мила* за очитѣ и *блага* за душата (П., 8); хубостьта на деня *възхвалява цѣлата природа,* и нѣка стане дѣтето да *благодари* на Твореца и да се залови *съ трудъ* [Б. „Утреньта“, 24; срав. у С. „Утро“, 9][1]). Вечерьта всичко *спира* своето движение и трудъ, па и сърцето нѣка *благодари* за свършеното прѣзъ деня (Б. „Вечеря“, 45; срв. у С. „Почивка“, 11); *черковниятъ звонъ* кани работника и майката къмъ *побожни молитви* (вст. „Вечеря“, 25), а на слѣдния день ще захване *новъ животъ* (С. „Вечеръ“, 11). Дѣтето *обича* да гледа „Мѣсеца“, който му *свети на спанье* до зори [П., 15; С. „мѣсецъ“, 8][2]).

Читательтъ неще се осѣти въ мжчнотия да съгледа, че въ стихотворенията на г. Поповича идеята показва токо-речи винжги едно схващанье, при което и дѣтската душа има своето участие съ изгледъ на задоволство отъ дѣйствителностьта и охота за работа. Пó-слаби сж откъмъ тая страна стихотворенията на г. Вазова, като

---

[1]) Б.: Хубость му [на деня] птиче възхвалява
Стани ми, чадо, погледни! (2) . . . .
Стани, благодари му [на Твореца] съ ода;
Той всичко ще благослови. (2)
Стани да чуешъ сладки пѣсни;
Стани, на свѣтъ са начуди;
Стани, хубости виждъ небесни.
Стани ми, чадо, във зори. (2)
Животътъ е благословенье
За който рано си рани . . . .

С.: Все що устни Бога славятъ:
Ставай, синко, ти и виж'
Какъ ни Вишний благославя,
Ставай да благодаришь.
Ставай, слушай пѣснопѣнья
Ставай, миличко, стани,
Свѣжи дихай благовонья,
Царю Богу с' поклонѝ.
Утромъ часъ благословенъ е, . . .
Охолно въ зори живѣнье . . . .

За стихотворението на г. Балабанова П. П-въ утвърдява, че е прѣводъ отъ една гръцка сбирка (сПС. XI, 147); ние вѣрваме, че и на г. Славейкова „Утро“ не е оригиналъ. И двата прѣвода не ни задължаватъ съ нищо особно да прѣдпочетемъ една прѣдъ другия. У Б. има на стр. 44 още едно стихотворение „Прекрасната утрень“, дѣто се подканятъ умътъ и духътъ на работа, слѣдъ която винжги иде щастието.

[2]) П.: Мѣсецъ, мѣсецъ, мѣсечинко,
Шьташъ въ ясното небе
И ни свѣтишъ хубавинко . . . .
Ей обичамъ да те гледамъ
Посрѣдъ множество звѣзди;
Кога нощемъ азъ почивамъ . . . .

С.: Ясний мѣсецъ, мѣсечинко,
Колко грѣешь хубавинко,
Гор' отъ синето небе . . . .
Драго ми е, да почивамъ,
Да те гледамъ срѣдъ звѣзди.
Ама да се не оспивамъ . . . .

Мислимъ, че и въ цѣлата поезия на П. Р. Славейковъ пóголѣмата часть произведения сж исчетени отъ други автори, било по идея, било по форма, съ единичката оригиналность, че сж размѣстени и *умножени* частитѣ на послѣдната, а исказътъ (élocution) е досущь индивидуаленъ и близъкъ до обиходния у насъ фигуративенъ слогъ.

задържатъ чувството по́-вече на пасивна почва, която у г. Балабанова се опрѣдѣля още и съ особна *дресировка* на християнски и религиозни проявения. Тукъ може би се крие и причината, че въ най-голѣмата сбирка на г. Балабанова срѣщаме наймалко материялъ за отношението ни къмъ физическия свѣтъ, понеже той дава по́вече мжка на фантазията да основе върху него една въспитателна идея. Стихотворенията на г. Славейкова съ идеитѣ си рѣдко свързуватъ и *движение* на чувството: тѣ смѣтатъ за доста само да го напомнжтъ. У всичкитѣ пъкъ четворица стихотворци прозира извѣстенъ *недостатъкъ* на идеи *пълни* и *завършени*, нѣма *единство* на идеитѣ. „Облаче въ небето“ отъ П., стр. 38, заминува *надъ полето,* сподиряно отъ *вѣтрецъ; природата* се смѣе, *човѣкъ* добрува *на свобода* и *родината* е честита! Иде ни да питаме: отъ дѣ на кждѣ? Да сме доволни отъ мѣсеца затуй, че ни *свѣти когато спимъ* (П., 15), то не е идея пълна, нито пъкъ е завършена, ако ни е драго да си *почиваме* на мѣсечина, „ама *да се неоспиваме*“ (— „како, ти ме събуди!“ С., 8)! А че въ гората растжтъ буки, лутатъ се звѣрове и виjжтъ бури (В., 8), за него имаме всяпца понятие; между туй намъ трѣбаше *една* поетическа *идея*. „Вечерята“ (— вечерьтъ?) на г. Балабанова, стр. 25, найдобрѣ освѣтлява недостатъка на *единство* на идеята: тамъ *слънцето* захожда, *черквата* свѣти и зове християнстѣ, а *селянинътъ* се връща и кара самъ *колата си*, когато *свѣщитѣ*, купени *съ мжка и съ пара „повеч отъ звѣздитѣ свѣтятъ* предъ Христа“; една майка пѣе на дѣтето, че *утрѣ* ще идjжтъ на черква да молjжтъ *за дъждъ*, а друга показва *въ градината*, какъ *се навели цвѣтята* отъ *почетъ* къмъ твореца!

Идеитѣ по поводъ на прѣдмети изъ живинското царство, па и отъ всички изобщо групи въ нашитѣ сбирки заслужватъ понѣйдѣ сжщия укоръ. Ние ще отбѣлѣжимъ по́долу по нѣколко отъ тѣхъ, колкото да се види и тѣхниятъ характеръ, видътъ и естеството на поуката и настроението, па ще пристжпимъ послѣ да разгледаме и *формата* на стихотворенията. Едно имаме още да придадемъ веднага тука, че както г. Балабановъ нѣмалъ влѣчение къмъ идеи, що би никнжли за насъ подъ обстоятелствата на бездушната природа, така и другитѣ стихотворци заедно и съ него несж оцѣнили високото прѣдимство на *идеитѣ за епическа обработка* по отношение къмъ *образуванието на дѣтския характеръ* и несж дързнжли да се опитватъ въ тѣхъ и да повишжтъ педагогическата стойность на своитѣ сбирки.[1]) Малката поема, расказътъ изобщо, баснята, приказката, идилията и непомалко баладата нетрѣбаше да липсуватъ за дѣцата, ако ще би и отъ отдѣленията. Човѣкътъ въ усилията си да надвие надъ стихиитѣ, да черпи въодушевение и великодушие отъ хубоститѣ и бестрастната трайность на естеството за да сполучи въ щастието и да послужи на добродѣтельта, — това, схванжто въ *епически сюжетъ*, увожда дѣцата изеднжжъ срѣди свѣта и живота и ги кара да *дѣйствуватъ* въ него и тѣ съ мислитѣ си и чувствата, а не само *да се подаватъ на субективенъ лиризъмъ*.

---

[1]) „Караконче“ у г. Балабанова (89) е лошъ прѣводъ на Erlkönig отъ Гете.

Въ книжката на г. Поповича „Лѣстовичката“ (стр. 18) се посрѣща *изново* отъ дѣцата въ старото си гнѣздо и имъ носи *отъ далечъ* „любовь и цвѣте (?), пѣсни, радости отъ врѣдъ!“ „Славей“ *съ пѣснитѣ* си тѣши и насъ, а щомъ *си иде*, ще млъкнемъ и ние (стр. 19). „Птичкитѣ“ *млъкнуватъ,* когато испадатъ *листата* (стр. 27). „Яребички“ *да неходѭтъ* по *полето,* защото може да ги сполѣти бѣда (стр. 29). „Кукувица“ говори на гората, че тя е *само лѣтѣ* усмѣна, а зимѣ е скърбна. — У г. Балабанова сношенията на дѣцата съ живинкитѣ сѫ по́чести. Неговата „Ластовичка“ (стр. 11) се кани за *гостенка* у дѣцата, които ѝ даватъ *стрѣха и защита.* „Канарчето“ (стр. 12) би могло да пѣе сладко, ала не въ *златенъ кафесъ.* „Птичето“ *запѣло,* дѣцата го *подирили,* ала то си *отлѣтѣло* (стр. 9). Обаче дѣцата *пакъ* го уловили и искатъ да го *милуватъ* въ *кафеса* си; найсетнѣ *склапятъ* на молбитѣ му („Дѣца и птиче“, стр. 10). Хубавелката „пеперудка“ гордо казва на пчелата да ѝ *отстѫпи* отъ пѫтя, а пчелата ѭ кани дома си да ѝ покаже *домакинството* си (! стр. 13). *Котето* дърпа на „дѣвката“ *куклата отъ колцата,* па веднага се извива за *сбогомъ,* защото прѣди всичко трѣба *храна,* и чакъ „сетнѣ *слава и прилика* господарска на кола“ (! „Коте и дѣвка“, стр. 15). „Котката“ подозиратъ въ лоши планове спрѣмо славейчето; съвѣтватъ ѝ да иде за мишки, и тя наистина донася плъхъ (стр. 16). А найзабавно е „Петлето“, което *лошо* ще пати, дѣто *събудило* капризния *Митльо* (стр. 12). Нему *страшно се заканя* и г. Славейковъ [„Заканятъ се на пѣтела“, стр. 31][1]. — „Пчелицата“ на г. Славейкова е чудна съ труда си, отъ който и ние трѣба да печелимъ похвала (стр. 5); ала „Дѣте“ и „Ластовица“ (стр. 18), както се види, не сѫ негови[2]. Подобна е на „Птичето“ у г. Б. и неговата „Птичка“ (стр. 10), която дѣцата знаѭтъ, какъ *пѣе* тамъ нѣйдѣ *въ гнѣздо си.* „Кокошката“ у г. С. куткудяка: „приберете ми яйцето, оправдайте ми лицето“ (? стр. 19). Като се *моли* птичката на дѣтето да не ѝ *отнима рожбитѣ,* тя найсетнѣ *го заплашва,* съ обѣщание да му пѣе послѣ („Птичката се моли“, 51). Умилно е да гледашъ, какъ дѣтето се моли на майка си да нахрани врабчето, което търпне зимѣ отъ студъ и дири зърна („Врабчето проси“, стр. 22); ала щомъ това дѣте „Мишо“ захване да „гади“ и хока „мишкитѣ“ (стр. 12), че му изѣли сладкото, вамъ се испрѣчва образътъ на *глезения* „Митльо“ у г. Балабанова. Всѣкакъ и то не е добро, каквото е зла и *проклетията* възъ *човѣка, рода му, кѫщата и огнището* у г. Вазова (стр. 25) отъ елата, чиято *хубость* безъ врѣме

[1]) П. П-въ е напечаталъ това стисотворение на г. Славейкова *още отъ рѫкопис* въ сПС. XI. 150—151 за да си послужи при рецензията на сбирката на г. Балабанова. Неще ли да е ималъ той и въ друго отношение услугата на г. Славейкова противъ г. Балабанова въ сѫщата рецензия?

[2]) П.: (лѣстовичка) Насъ отново посѣти:
Добрѣ дошла, мила птичко. . . .
Раскажи ни, да те чуемъ,
Что ни носишъ ти добро? . . .
— „Добрѣ нашла, мило дѣте,
Азъ ти носѭ свой привѣтъ:
Отъ далечь любовь и цвѣте,
Пѣсни, радости отъ врѣдъ!“

С.: Добрѣ дошла ластовичко,
Дойде ли да ни посѣтишь?
Я да чуйми, раскажи ни,
Що ни носишь ти отъ тамъ? ..
Добрѣ нашло, мило дѣте,
Носѭ ти отъ югъ привѣтъ,
Живо, здраво: пролѣть, цвѣтье,
Пѣсни, драгости отъ вредъ.

затрили! — Найхубавъ образъ на „Птичка“ четеме у г. Вазова на стр. 27: идеята състои въ милото описание на безгрижния и свободенъ животъ на птичето.[1]) „Лебедь“ *гордо* вдига *бѣли* си гърди надъ *кристалния виръ* подъ върбитѣ (стр. 27). „Уловената птичка“, (стр. 31) е сѫщата оная, която сѫ хванѫли въ кафеса дѣцата у г. Балабанова (стр. 10); ала дѣцата у г. Вазова не сѫ сѫщитѣ: егоизмътъ имъ е много пóкротъкъ. Привързаностьта, която влѣче сина да бърза на „конь“ (стр. 5) при старата си майка ще е пóумѣстна за дѣтското сърце, отколкото привързаностьта къмъ „завистливото“ либе (Б., „Нетърпѣливийтъ Конникъ“, 81). У г. Вазова имаме още стихотворенията „Крава“ (стр. 6), която *иде* да си *даде* на дѣцата млѣкото, и „Овца“ (стр. 7), дѣто малкото *присмѣхулче* ѭ пита, *кѫдѣ отива* изъ друма.

Изъ областьта на религията се намиратъ изобщо доста малко *реални* прѣдмети, що би дали поводъ за идеи, обработвани въ стихотворения за дѣца. Идеитѣ за побожность, милосърдие, щедрота и др. се раскриватъ обикновено по поводъ на прѣдмети и явления, въ които запознаваме природата и живота. Затуй именно и *религиозното въспитание* днесь въ училищата на образованитѣ народи състои главно въ тъй наречената „*практическа нравственость*“, а не въ литературнитѣ прѣдания отъ ветхия завѣтъ, или въ историитѣ и догмитѣ отъ новия завѣтъ. Примѣритѣ за *осѫществени християнски начала*, за дѣла, дѣто е подложено на испитня човѣшкото сърце, дѣто нашата мисъль се притича къмъ една всесвѣтовна сила за помощь и спасение, — тѣ сѫ материялътъ за отхраната на дѣтето въ истинска религия; то никога не бива да си прѣдставя, че не въ обноскитѣ му къмъ себе и къмъ своитѣ околни се заключаватъ християнскитѣ добродѣтели, но само въ благоговѣнието къмъ черковнитѣ знакове и наредби; — сѫщественото е първото, а отъ него тепърва излиза и възъ него се крѣпи и второто. Отъ християнскитѣ добродѣтели черпи сила и челядьта, обществото и отечеството.

„Три дѣчица“ у г. Поповича, стр. 7, се поучаватъ въ *щедрота:* едното ще стане *селянка,* и ни *моли* у себе на *млѣчице;* другото ще бѫде *селянче,* и *обѣщава* каки си криниче *жито;* третьото ще е *търговче,* и ще *дари* на кака мендухче *масло.* Тая добродѣтель не е поразила ни г. Балабанова, ни г. Вазова; сѣтилъ се е за неѭ подирь г-на П. и г. Славейковъ въ „Селска *ученичка*“ [? стр. 12][2]). И милосърдието, едно качество особно нуждно при раздаванье правдата и особно рѣдко во врѣмената на страститѣ, не е твърдѣ тревожило духа на нашитѣ стихотворци. Малко е, споредъ насъ, да испратишъ прѣдъ

[1]) Това мъничко, но прѣлестно произведение е печатано и въ „Българска Христоматия“ отъ И. Вазовъ и К. Величковъ, ч. II. 484, като творение на Пушкина. Прѣпечатала го е и „Христоматия“ отъ С. Костовъ и Д. Мишевъ, т. II. 1889. стр. 405. То е късъ отъ поемата на Пушкина „Цигане“ и е поставено за сравнение съ живота между циганетѣ. Прѣводътъ е достоенъ за оргинала.

[2]) П.: Кога станѫ селенка,
Молимъ ви у насъ,
Млѣчице по кáленка
Щѫ ви служѝ азъ.

С.: Заповѣдайте на село
И елате у дома,
Прѣсно млѣко съсъ котело
Ще ви сложѫ азъ самà. . .

кѫщата „Просекъ", „ослѣпенъ Велисарь" (П. 39), та отъ него да се расплаче дѣтето, като си припомни и за своя баща, и да му прѣдложи кѫсъ хлѣбъ. Така е и съ простата молба „Дай ми Боже" (С. 21) „да имамъ жалостно сърце"; въ тоя случай подобро е „Врабчето проси" отъ г. С., което споменѫхме въ групата по поводъ на природата. Доста бѣлѣжито е искуството у г. Балабанова да тържествува съ милосърдие едвамъ въ минути на лично доволство или откакъ е упражнилъ малко невинна жестокость, происходеща отъ нежелателенъ за дѣцата егоизмъ (срв. „Дѣца и Птиче", „Коте и Дѣвка", „Малката Нѣдка и куклитѣ ѝ", „Петлето"). Срѣщу това той си е далъ найголѣмъ трудъ да приготви обилна забава въ любовни излияния („Серенада", 62; „Заробяваньето", 70; „Срѣщанията", 71; „Старини" 78; „Отсѫтствието", 80; „Помоли се за мене", 78), тѫги и раскаяние („Раздѣла", 63; „Забравяньето", 67; „Прошка", 68; Момина тѫга", 86; „На чушмата", 72; „Гроздоберъ", 73) и еротически желания („Желанията", 75): по̀вечето отъ тия забави ще иматъ за учинъ прозѣвки и досада, защото сѫ непонятни за дѣцата и несъгласни съ потрѣбното за тѣхъ настроение. Побожностьта се развива у г. П. въ „Утренна молитва" (татко на дѣцата, вразуми ме и прости ме; 9), „Вечерна молитва" (Боже, прости ме, защото сьмь *виновенъ, злобенъ* и *устатъ* [!]; 13), „Раскаяние" (у Бога ще търсѭ цѣръ за *духа сокрушенъ;* 14), „Утренний звонъ" [ще повдигнѫ душа си до небе и ще молѭ за татка, за мама, *за народа* български; 37[1]). Срв. В. „Молитва", 23][1]). — Г-нъ Б. настанява въ религия съ стихотворенията: „Света недѣля" (чуе се камбаната, майка води дѣцата въ църква и пакъ се връща *съ Христа* у дома, 23; срв. С. „Черква клепе", 9), „Молитва" (съ сърдечно ми *стенание* са махва отъ гърди какво що *колебание свѣтовно* ми тежи;! 39), „Утренната пѣсень" (*природата* и *духътъ ми* славѭтъ *Господа* и чакатъ помощьта му; 40), „Божий храмъ" [„да живѣя *прѣдпочитамъ* въ прага сѣвга на домъ твой"; 41][2]), „Безумнитѣ дѣвойки или лѣнивостьта" (догматическа алегория [за дѣца!], ако ще би и да е „подражание отъ английски за дѣвически училища", — и заета изъ Мат. 25, 1—13; стр. 51), „Събботна пѣсень *за усопшитѣ*" (миръ вамъ из-

[1]) П.: И татка не остави,
И мамѫ укрѣпи,
Народа не забрави
Со свойтѣ добрини.

В.: Дай на мама, дай на тате
Здравіе, сила и животъ
Миръ, любовь на всички братя,
И добро на нашъ народъ . . . .

[2]) Неще е бесполезно да спосрѣщнемъ главното мѣсто отъ това произведение съ съотвѣтнитѣ стихове отъ псалома (по слав.) 83, по който е то съставено.

Псалмопѣвецътъ въ българския прѣводъ на библията:
„Защото *единъ день* въ твои-тѣ дворове *е по̀добъръ отъ тысящѫ*:
Прѣдпочелъ быхъ да стоѭ *на прагъ-тъ въ домъ-тъ на Бога* моего,
Нежели да живѣѭ *въ шатъры-тѣ на нечестіе-то*".

г. Балабановъ:
„*День молитва* (?) въ дворове ти,
Отъ години, вѣкове,
По честитъ (день?), за синове ти
Е на земното лице
Да живѣѭ прѣдпочитамъ
Въ прага сѣвга *на домъ твой*,
А не празно да са литамъ
Между *грѣшни безъ покой*".

лѣзли изъ тоя плачевенъ долъ борци; 53), „*Дружелюбно въспоминание* (?) или Тавиѳа“ (св. Петъръ *въ име Исусово въскръсява* благодѣтелната мома, Дѣян. Апост., гл. 9; стр. 55), „Божието *присътствие*“ (61). „Молба отъ г. Славейкова“ (стр. 3), нѣма никаква опрѣдѣлена обработка; не е по духа на обстоятелството и „Връбница“ (стр. 7), дѣто съ кървави сълзи пѣѭтъ осанна „*славенски въ робство синове*“. „Съмнѫ“ (стр. 9), поскоро ще настрои душата за *благодарность* къмъ Бога за *защита* отъ зло и навѣти, както и „Химнъ Богу“ (стр. 15) за *любовь и прѣданость* къмъ него. „Трисветиятъ храмъ“ (стр. 29) е картинно прѣдставление на райското наслѣдие на дѣцата. Пасивната *благодарность* за доброто все намира отзивъ у нашитѣ стихотворци; ала активната *признателность* е нѣщо извънредно рѣдко и случайно.

Тѣсниятъ крѫгъ на челядьта съ отношенията на дѣтето къмъ родителитѣ, съ грижитѣ на подирнитѣ за неговата отхрана и животъ, съ правото имъ да очакватъ отъ него радость и подпора и съ длъжностьта му да се жертвува зарадъ приетитѣ отъ нихъ добрини, е изворъ на идеи еднородни съ идеитѣ изъ религията, ала отлични по особната форма, въ която има да се осѫществяватъ. Поетътъ намира тука, както и въ по широкия крѫгъ на обществото едно изгодно поприще за отглежданье высокитѣ качества на човѣка като чедо любещо и прѣдано и като съгражданинъ работливъ, благодѣтеленъ и бескористенъ. Поуката на г. П. въ „Петърчо“ (стр. 30) е, да работишъ и се учишъ, за да не умрешъ „*сиръ глупецъ*“. „Клѣтникътъ“ му (стр. 35) е лѣнивецъ, който въ студената стая расѫждава, че Господь дава на други съ товари, а нему ни скършенъ грошъ. „Нравоучение“ (стр. 41) съвѣтува да се *пригърне добродѣтельта* и да се държѫтъ *нъравитѣ въ чистота*. Майка настанява сина си да слуша даскала и да се учи, та да стане „доблестенъ и ученъ, пъргавъ и дѣлéцъ“ („Майка и синъ“, 44); и *благодарниятъ синъ* слѣдъ испита овива на своитѣ родители вѣнецъ отъ рози (стр. 46). Въ единъ разговоръ между „*Бабичка и момиченце*“ пакъ се прокарва мисъльта, какъ дѣцата трѣба да работѭтъ, да се учѫтъ, да тачѫтъ родители и да се боѭтъ Богу (49); ако е дѣтето непослушно, то наскърбява майка си („Подражение на една чехска пѣсень“, 42), която въ нищета и овдовѣла се утѣшава надъ люлката на своята рожба, че ще порастне за да ѭ гледа на старини [„Майка и дѣте“, 40][1]). Родителитѣ се осѣщатъ особно честити да виждатъ дѣцата въ радости, било по праздничнии и други дни поради особноститѣ на всѣкой отъ нихъ (Б. „Бѫдни-вечерь съ накиченото дърво“, 17; В. „Бѫдни-вечерь“, 21 и „Коледа“, 6; „Божичь“, 6; Б. „Нова година“, 18; В. „Великъ день“, 16; С.

[1]) Въ това стихотворение на г. Поповича има реминисценции отъ „Козачья колыбельная пѣсня“ на М. Ю. Лермонтовъ.

П.: Кротко свѣти тихий мѣсецъ,	Л.: Тихо смотритъ мѣсяцъ ясный
Блѣскатъ яснитѣ звѣзди,	Въ колыбель твою . . . .
А *колибелний* младенецъ	
Все реве, крѣщи, не спи	

Идеята на Лермонтова е била плѣнителна и за г. Балабанова („Приспиваньето, 30). Тя е обработена *досущь* споредъ образеца на руския поетъ и отъ С. Стамболовъ подъ името „Майчина пѣсень“ (вж. „Българска Христоматия“ отъ В. и В., II. 254).

„Великденъ“, 19; Б. „Великдень“, 20; „Маминъ праздникъ“, 21; „Домашенъ праздникъ“, 101; „Привѣтствие за новата година 1882 отъ Митко къмъ родителитѣ си“, 103; В., „Димитровъ день“, 15; „Гергевъ день“, „Гроздоберъ“, 17; С. „Винoберма“, 20), или при дѣтскитѣ имъ занятия, игри и обикновения, когато за въспитателя се отварятъ случаи за поука (Б. „Живичката Радка“, 27; „Гласоветѣ“, 35; „Люлката“, 31; С. „Пожелание“, 4; „Работницата“, 7;). Дѣтето добива понятие за значението на своитѣ родители (Б. „Майка“, 43; С. „Майка“, 3, 16; „Родители“, 16; „Очитѣ,“ които виждатъ родителскитѣ грижи и трудъ; „Богатство“, 17), за цѣната на науката (Б. „Науката“, 52; В. „Училище“, 3; С. „На училище“, 4; „Китка“, 5; „Свѣстното момче“, 24), за употрѣбението на труда и врѣмето [С. „Трудъ и редъ“, 7; „Денъ и часъ“, „Врѣмето“, 3; „Почивка“, 11][1]), и се учи да прави разлика между доброто и злото (С. „Прѣпирнята“, 25; „Распознаванье“, 5; „Уста и езикъ“, 8; „Лакомството, 10; „Слѣдъ вечеря“, 17).

Качествата на характера се избистрятъ полека и захващатъ своя растежъ и наедряванье. Идеитѣ изъ домашния кръгъ минуватъ постъпенно срѣди обществото, дѣто придобиватъ и нови особности и по-дълбокъ смисълъ. На „Юнашка вечеря“ (Б., 90) сѫ събрани *борцитѣ* на правдата и свободата противъ насилието и робството. Свободата *„оборва“* демагозитѣ и „строполява“ тиранитѣ („Къмъ свободата“ Б. 99). Нѣка Богъ „не оставя *кой завьрне* чест'та ни да *гази*“ (С. „Правда и Свобода“, 20). Ако не сме достойни за добра честь, да ни сполѣти *поне зла,* понеже не се стои така все *въ кѫтътъ,* . . . . да се *мѣржѣемъ* по край пѫтьтъ“ (С. „Опаленъ пънь“, 21). Безъ надѣжди нѣма щастие (Б. „Безсмъртие“, 93). Селянинъ или гражданинъ, орачъ или кметъ, — всички съ своето занятие или положение допринасятъ къмъ общото добро. *Приятенъ е* и *свободенъ* е животътъ на *„овчаря“* (Б., 4) и *награденъ* е *трудътъ* на „орача“ (19); а тежката работа на „жетварката“ се забравя съ пѣснитѣ (6). „Селото“ *нѣма грижи* и *богатства* (В. 18); „селянката“ ходи въ градъ *да продава* круши (В. 10), а кога дойде празникъ, тя *се весели* на *хорото* (С. „Село“, 12), или на *„свадбата“* (В., 15). „Наше село“ е дарено съ *редъ* и *благодать* (С., 29). Честитъ е човѣкътъ, що е „стекълъ“ „свой домъ“ (С., 17). Обаче това може да се постигне *не едничко* съ *чиновничество* и *болярщина*, както г. Славейковъ учи „Пенча“, 14, и „Ковашкия синъ“, 15; (ср. „На село“, 31).

Познанието на своето отечество е първото условие за неговата обичъ, и лъжовенъ е патриотизмътъ тамъ, дѣто за опора не му слу-служѫтъ фактове отъ познанието на страната и народа въ неѭ. На-

[1]) Двѣтѣ подирни стихотворения на г. Славейкова сѫ двѣ откѫснѫти и поизмѣнени части отъ едно стихотворение на г. Стамболова, което сме срѣщали въ „Стихотворения“ отъ Х. Ботевъ и С. Стамболовъ, печатани въ Букурещъ на 1875 г. Като нѣмаме тая малка книжица, нито пъкъ второто ѝ издание, неможемъ да поставиме едно срѣщу друго стихотворението на Ботева съ частитѣ му у г. Славейкова, но само припомняме на читателитѣ тия стихове:

„Деньтъ не убивай
Часътъ не губи“ . . . .

„Врѣмето е чисто злато . . . .
Но помни, че е крилато“ . . . .

шето лѣпо „Отечество“ (В., 19) се мие отъ водитѣ на тихия „Дунавъ“ и неговитѣ привѣтливи притоци (П., 25; В. 11); посрѣдь него цъвти и се бѣлѣе „Стара-Планина“ (В., 13), а отъ двѣтѣ й страни се гледатъ „Пловдивъ“ и „Срѣдецъ“ (В. 12). „Марица расхлажда равното поле отъ Рила до Бѣло море (В. 9), а отъ „Вардаръ“ вѣе жалость и тѫга (В., 11). Още отъ дѣте „новобранчето“ (Б., 46) отглежда въ себе наклонностьта къмъ войнишкитѣ похвати и служба и съ военна пѣсень (стр. 48 и 94) се въодушевява за „сражение“ (стр. 93) и побѣди. Войникътъ се прощава (стр. 95) съ „либето си“ и отива на бой. Историческитѣ наши примѣри го назидаватъ въ народна гордость и пожертвуванье за татковина [П., „Кракра“, стр. 50;[1]) В. „Царь Симеонъ“, стр. 29]. Испадне ли боленъ („Просба на болнийтъ“, Б. 66) и далечъ въ чужбина, „Българскийтъ емигрантъ“ (стр. 64) непрѣстая да копнѣе за своето поробено и злочесто отечество.

Ние изредихме смаль не всичкитѣ отдѣлни стихотворения отъ сбиркитѣ на Поповича, Балабанова, Вазова и Славейкова и посочихме колкото бѣ възможно на всѣко отъ нихъ идеята, като ѭ отнасяхме споредъ поуката и настроението къмъ една или друга отъ петьтѣ опрѣдѣлени групи. Ненастояваме за строгата принадлежность на отдѣлнитѣ стихотворения и къмъ една само отъ групитѣ, понеже цѣльта ни бѣше да направимъ по́-лесно пъленъ прѣгледъ на онова, което сѫ имали прѣдъ очи авторитѣ на стихотворенията, за да дѣйствуватъ съ него въ смисълъ на дѣтското въспитание и обучение. По нашия прѣгледъ идеитѣ, чрѣзъ които на дѣтската душа се прѣдставятъ различни отношения къмъ природата, сѫ токо-речи еднакво много и по еднакъвъ поводъ изведени въ тритѣ отъ записанитѣ тука сбирки; по́-малко сѫ тѣ и съ по́-инакъвъ характеръ у г. Балабанова, който и изобщо задържа дѣцата *у дома* и ги сдружава съ природата или изъ домашния прозорецъ, или подъ натиска на побожно въодушевение или елегическо размишление. Нелестно поразява у него това, че дѣтето *милува* природния прѣдметъ *съ умъ* и все *подиръ желание* (или и *заплаха)* да го подчини на своята личность; затуй и природата бѣга отъ него.[2]) Религиозното чувство г. Б. подържа божемъ съ всички срѣдства, каквито се явяватъ въ домашната срѣда при случаитѣ за праздници и черкуванье; ала при това той взима найвече

[1]) Пернишкиятъ войвода Кракра се бие съ византийцитѣ и пада раненъ отъ стрѣла; ала неприятельтъ е отблъснѫтъ и юнакътъ тържествува съ побѣдата си. У г. Славейкова („Кракра Пернишски“, „Христоматия“ отъ К. и М., II. 147) сѫщиятъ *„побойникъ“ гази сърцитѣ* на Василия Българоктонъ *като круши* и пропѫжда неприятеля, който се заканя за новъ бой. Поповичъ пази по́голѣмо достойнство за героя си, когато Славейковъ го кара да се подмѣта съ Василия по Крали-марковски и на едно нарѣчие, което тогава неще да е било езикъ на двамата съперници, както и сега не е езикъ на българскитѣ книжовни произведения.

[2]) Птичето *пѣе*: дѣцата *се радватъ, искатъ да го уловѭтъ;* ала то *отлита — да се весели съ други!* — Дѣцата уловили птиче: то иска свобода; тѣ го канѭтъ да остане съ тѣхъ, ще му бѫде добрѣ: нѣка приеме *милувкитѣ* имъ, та да *не го убиѭтъ*. Щомъ чува това, птичето отговаря, че тъкмо затуй се бои; тогава *тепърва* дѣцата *виждатъ*, че *кафезътъ за него е тъмница* и го пущатъ. — Въ „Канарчето“ дѣцата, които найнапрѣдъ сѫ *заробили*, се канѭтъ *послѣ* да освобождаватъ. — Въ „Коте и Дѣвка“ и „Котката“ има заплаха.

външнитѣ атрибути на побожностьта, безъ да бие достатъчно на отглеждание у дѣцата *основнитѣ и други* християнски добродѣтели. Колкото и да е въ малъкъ размѣръ прѣдставена, чистата добродѣтель е дѣло на стихотворенията на г. Поповича. Любовьта и привързаностьта къмъ родителитѣ, толкова прѣнебрѣгнжти у г. Вазова, е била вѣроятно чувство по́-естествено за авторитѣ отъ челядно положение, различно отъ тогавашното положение на първия нашъ поетъ, та затуй и е била изобразена у Поповича, Балабанова и Славейкова въ по́-вече или по́-малко нарочити произведения, па още и наравно съ други сродни идеи за поука и настроение. Вмѣсто да внуши прѣдпочитанье на домакинството прѣдъ хубостьта, г. Б. слишава въ пусто самохвалство; а г. С. не може да постигне друго, освѣнъ да възбуди чувство на прѣзрѣние къмъ всички почтени срѣдства за поминъкъ, когато учи дѣцата, че *едничко учението* е нѣщо достойно за човѣка: всѣкой трудъ у него гони само *науката*, която прави кметоветѣ и голѣмцитѣ. А тогава и синътъ на своето отечество ще *расжждава* все за *потъпканитѣ права* на народа, безъ да е осѣтилъ *съчувствие* къмъ тоя народъ и откъмъ хлѣба, съ който се той храни, и откъмъ хижата, въ която вкусява *нектара на задоволството* отъ дневната си работа и усилия.[1]) По́-неумѣстни отъ такива идеи за дѣца отъ отдѣленията, па найсетнѣ и отъ срѣднитѣ училища, невѣмъ да ли ще могжтъ се намѣри. Човѣкъ би по́скоро простилъ да срѣщне младежьта въ своитѣ стихове невинната *любовь*, понеже чувствата отъ тоя видъ и самоволно идатъ въ извѣстна по́ра на дѣцата; обаче и тука трѣба да направимъ оговорката, че много зависи отъ *прѣдмета*, който е идеальтъ на тая любовь, и отъ *формата*, въ каквато е подадена любовьта за дѣцата: любовнитѣ идеи въ стихотворенията на г. Б. несж дотамъ по тѣхната *зрѣлость*, нито по *исканьята* на възпитанието. При избора на идеитѣ за обработка въ дѣтски стихотворения наймного е внимавалъ г. Поповичъ. Г-нъ Балабановъ може да необича глезенитѣ дѣца; ала подъ маската на дѣтинската наивность въ игритѣ и забавитѣ, дѣто иде да се искаже неугода или неодобрение, той неотличилъ и своенравието,

---

[1]) *Срамота е, грѣхота е,*
Грозно и злокудно
Да търпими, да мълчими (що и за какво?)
Да спимъ непробудно.
Срамъ и укоръ живи хора
Да спятъ *сънь мрътвешки,* (— да се обясни!)
Да живѣятъ животъ тежъкъ, (кой е той?)
Животъ не човѣшки. (стр. 19).

Но *порастохъ* [— дѣтето въ отдѣленията!] видѣхъ вече
Що е *честь и слава,*
И *народътъ* какъ го *доятъ*
Като *млѣчна крава.*
Видѣхъ *честьта* на човѣка,
Ходи кат' *пияна;*
Свободата на народа
Съ кръвье е обляна. (ст. 32).

на което е платилъ заедно съ г. Славейкова добъръ данъкъ.[1]) Тия двоицата стихотворци държжтъ понѣйдѣ още и тоя отрицателенъ пѫть за развиванье своето нравоучение, че испърво постѫпятъ да се прѣдстави злото, та подирѣ едвамъ достигатъ и до доброто.[2])

Като посочвахме до тука обработенитѣ идеи изъ различни области у нашитѣ стихотворци и опрѣдѣляхме на кѫсо и тѣхния характеръ спроти назначението и цѣльта на стихотворенията, ние неможахме да недосѣгаме често и *формата,* подъ каквато сѫ прѣдставени тия идеи. Както на всѣко отъ нашитѣ стихотворения идеята е извѣстна *поука* или *настроение*, така и *формата* имъ може да бѫде едничко *хубостьта*. Формата е необходимото условие за поетически исказъ на идеята. Характерътъ на подирната налага своитѣ исканья и върху формата, която трѣба да извика въ насъ чрѣзъ своитѣ елементи оная поука или настроение, що е сѫществото на произведението. И най-простата форма на каква-годѣ обикновена идея е нѣщо *сложно,* ала въ сложностьта си все пакъ нѣщо *едностройно, цѣло,* съотвѣтно съ единството на идеята. Идеята и формата заедно съставятъ художествената *цѣлость* на произведението, а отдѣлно формата е продуктъ отъ хармонично съединени по между си части. Въ тия тъкмо части се заключаватъ и *поетическитѣ образи,* — сѫществени носители на идеята. Въ дѣтскитѣ стихотворения видътъ и характерътъ на идеята стоѭтъ въ прѣма зависимость отъ задачата на въспитанието и обучението на младежьта и отъ тѣхната метода; така и формата на тия стихотворения ще се създава отъ части и отъ поетически образи, съгласни съ всичкитѣ обстоятелства на реченото въспитание и обучение. Отъ формата istича всичката *сила* на произведението, споредъ която се опрѣдѣля и неговото *художествено* достоинство. *Концепцията* или *схващаньето* на една идея изъ дребнитѣ, разнообразни и бесчислени взаимни отношения на човѣка съ природата и своитѣ околни се исказва въ частитѣ на формата на произведението, а поетическитѣ образи отъ тия части свидѣтелствуватъ за *инвенцията* или *нахожданьето,* съ каквото се отличава извѣстенъ поетически талантъ.

Въ досегашната си поезия нашитѣ стихотворци сѫ проявили различни степени отъ инвенция и концепция на идеитѣ отъ своитѣ произведения. За г. Вазова мислимъ да е вече добрѣ забѣлѣзано, какъ той е способенъ да въспроизведе поетически по единъ наистина майсторски начинъ всѣка *готова идея* отъ живота или *познатъ сюжетъ.* Най-вещно доказателство за това ще намѣри любительтъ въ одата „Раковски“ отъ Вазова. Дайте на г. Вазова факта, очъртайте му

[1]) Защо е дотрѣбало на г. С. да изважда прѣдъ насъ едно дѣте и да го кара да се дърли на мишкитѣ, които безъ друго нестоѭтъ съ подвити опашки въ кѫта на стаята за да слушатъ неговитѣ заплашителни тиради. „Гиди лакоми гадини! Ще ви бия, ще ви *смажж*, ще ви питамъ азъ тогази, дал'е сладкото за вази. *Чай-да кажж азъ на мама,* че да викне котарана, да го каче *на тавана(!),* че да вижь ти хама-хама!“

[2]) Дѣтето „слѣдъ вечеря“ у г. С. се сопнува на *лехатия духъ омразни,* който му шепне да си лѣга. Духътъ е *„мързелъ, стара злоба“*; той неможе *го излъсти:* то ще стане *да се кръсти и да се моли* Богу съ поклони. — На едно мѣсто и у г. П. дѣтето се обѣщава да негрѣши вече, откакъ си знае само, че било *злобно и устато.*

идеята въ процеса на нейното осжществение, и бждѣте увѣрени, че ще получите произведение чудесно: той обладава съ *реална концепция*, и чрѣзъ неж обработова напълно вѣщо своя прѣдметъ. Дѣто бжде ангажирана неговата *инвенция*, тамъ е той слабъ; по тази причина и *най-хубавитѣ* негови произведения сж отъ рода на *епическитѣ*, въ които идеята е отъ *фактично* естество, и то ония епически, чиито сюжети сж нѣща *дѣйствително* ставали[1]). Нѣка припомнимъ и осѣщаньето, що възбужда у насъ *по-късното* четенье поезията на г. Вазова: тя *ни се чини* да си е прѣживѣла вече врѣмето, понеже е *тѣсно* свързана съ обстоятелства отъ ограничени епохи („съврѣменни“); до абстракция на *вѣчни* идеи или типове изъ единичнитѣ явления на врѣмето г. Вазовъ мжчно достига. Бѣлѣзи отъ не незначителна инвенция е показалъ въ нашата книжнина Ст. Михаиловски[2]). Отъ г. Поповича имаме доста малко произведения, та неможемъ да се искажемъ и за особни *страни* отъ таланта му, ако и да сме понудени отъ *нѣкои* негови трудове да признаеме *тамъ* едно поетическо схващанье, което ни услажда съ своитѣ образи[3]). За г. Славейкова бихме си позволили да речемъ, че той е просто *поетъ на звуковетѣ*, понеже во всичкитѣ си пó-отбрани стихотворения е обличилъ неподражаемо умѣние да прѣдава въ популарна българска рѣчь идеитѣ и въодушевението на други поети. У руситѣ Бергъ, Гербель, Вейнбергъ и др. сж прѣдали на своята литература творенията на знаменити европейски поети; у насъ г. Славейковъ пóвечето е прѣваждалъ и побългарявалъ лирическата поезия на извѣстни и неизвѣстни намъ славѣнски и други творци. Оригиналната негова драма въ стихове и по античенъ гръцки кроежъ „Старозагорченката“ е грѣшенъ плодъ на минутна суета. Елегията „Не пѣй ми се“, едно отъ пó-виднитѣ произведения, напечатани подъ името на г. Славейкова въ нашитѣ христоматии и прѣведена и на руски за образецъ отъ неговата поезия, свѣдочи за дарбата на най-популарния нашъ дѣецъ и списатель да съзира въ живота идеята и да схваща нейния практически смисълъ; за щастие, тука дошла на помощь и поетическата форма,

---

[1]) Вземѣте на пр. портретитѣ му изъ „Епопеята на забравенитѣ“, или нѣкои кжсове отъ „*съврѣменната лирика*“ въ „Тжгитѣ на България“ и „Избавление“, както и други подобни произведения съ *епическа основа* въ пó-новитѣ му сбирки. Сатирата „Въ царството на Самодивитѣ“ („Христоматията“ на Б. и М. ч. II стр. 148—163, нарекла — *поема!)* особно ясно говори за една надѣжна концепция и г. Вазова, която обаче не се подържа отъ *творческо изнамиранье* елементитѣ ни еднострóйната композиция. Срав. и драмата му „Михалаки Чорбаджи“.

[2]) Критиката за тоя списатель въ ПС. XXV, 764—790, твърдѣ *бързо* е излѣзла съ рѣшението на въпроса „лирический поетъ ли е, и *изобщо поетъ ли е* и авторътъ на Novissima verba?“ Доста бѣше да се констатува за сега, че за своята чудна инвенция (—критикътъ отъ ПС. не е ни споменувалъ тая страна отъ таланта на г. Михаиловски!) той не е проявилъ концепция поетическа, но риторическа. Такава оцѣнка би постигнжла пó-благотворни послѣдици.

[3]) Вж. „Догорающата свѣштъ“ въ „Българска Христоматия“ отъ В. и В., II. 305, и „Момъкъ и вила“, вст., 42. Осжжданьето на Св. М. въ списанието „Наука“ за „Единъ епизодъ отъ Мехадия“ отъ г. Поповича въ сПС. II. ние оправдаваме само по отношение къмъ *композицията* на расказа, дѣто авторътъ не изнамѣрилъ за „злата жена“ оня нравственъ „противовѣсъ“, който прави сносна и „строптивата жена“ въ комедията на Шекспира.

та произвела и нѣщо наистина *хубаво*. Инвенцията на г. Славейкова се ограничава съ готовото, а рутината въ композицията на народната поезия и въ народната рѣчь дотъкмява остатъка. Съ г. Балабанова българската публика се срѣща на поетическото поприще — струва ни се — за пръвъ пѫть въ „Домашни забавления“, и тепърва въ тая сбирка ще има да се дири и неговата дарба.

При малки произведения, каквито сѫ тия, що съставятъ дѣтскитѣ сбирки на Поповича, Балабанова, Вазова и Славейкова, нѣма мѣсто да се говори за факторитѣ, които създаватъ поетическото творение; и ако ние засегнѫхме по̀горѣ съ нѣколко общи думи тая страна въ поезията на именуванитѣ четворица стихотворци, направихме го едничко съ мисъльта, да избѣгнеме по̀подробното разглежданье формата на стихотворенията въ записанитѣ сбирки, като оставимъ да се отрази върху тѣхъ общиятъ характеръ отъ поезията на тѣхнитѣ автори. За малки стихотворения концепцията се слива съ композицията, и въ тая именно композиция се обявява както естетическиятъ вкусъ на поета, така и способностьта му за нахожданье материяла, върху който ще дѣйствува вкусътъ. Формата имъ бива отъ най-проститѣ, безъ стръмни прѣходи, и състои отъ поетически образи, дѣто срѣщаме найчесто леката и здрава метафора.

Въ стихотворението „Нощь“ отъ г. Поповича (стр. 11) — 1) слѣдъ захожданьето на слънцето station мракътъ прикрива свѣта и съньтъ като ангелъ съ крилѣтѣ си ни смрѣжва очитѣ въ леглото; 2) ангелътъ ни вѣе и ни успива съ пѣсень за лека нощь, 3) и ние оставаме до зори подъ защитата на крилѣтѣ му; 4) тогава съ признателность въ душата възнасяме Богу похвали, че сме прѣспали безъ бѣди. Авторътъ схваща идеята на *спокойния сънь* въ форма на успиванье отъ Божия ангелъ, зарадъ което ние длъжиме Богу признателность. Той е *измислилъ* за своята форма *образа*, какъ въ нощния мракъ се спуща надъ насъ ангелътъ, и като ни вѣе съ крилѣтѣ и пѣе пѣсень, унася ни въ приятенъ сънь и ни варди така докждъ се съвне. Идеята е осѫществена напълно отъ формата, чиито части хармониратъ взаимно и се сливатъ въ едно цѣло. *Признателностьта*, съ която пращаме Богу хвалбитѣ си, би искала и да ѭ докажеме прѣзъ деня съ угодни Богу дѣла; ала поетътъ би прѣскочилъ тогава прѣдѣлитѣ на поставената идея, и затуй той трѣбаше да ни остави слѣдъ съня само съ *благодарность* въ душата. Тая благодарность ни нуди въ „Утренната молитва“ (стр. 9) на молба прѣдъ обичливия татко на дѣцата, отъ когото искаме да ни вдѫхне чувства справедливи, да ни даде житие по своето желание, да ни дари съ память и разумъ и да прости грѣха ни и укрѣпи душата ни. Едничкиятъ образъ тука е *обращението* къмъ Бога, и въ него достатъчно се испълня това, що си е взелъ авторътъ за мотивъ. Не сѫ много така сполученитѣ откъмъ форма стихотворения на г. Поповича; ала все пакъ у него формата *гледа да обхване* съ образностьта на своитѣ части идеята и да произведе при всѣко завършание на една часть извѣстно впечатление. Стихотворението „Птички“ (стр. 21) състои само отъ четире стиха, въ които дѣтето пита птичката: защо не пѣе както прѣди; а птич-

ката отговаря: защото „листъ попада“ и всичко е погрознѣло вредъ. Съ такова схващанье едно произведение дава изгледъ и за обработка много по̀пълна, по̀богата; обаче смисълътъ му е очъртанъ и въ тоя само „разговоръ“ на птичката съ дѣтето, ако и не съ особна сила. Несвезна е формата въ „Куковица“ (36), когато тая подирната вика на гората, *има ли слънце*, всичко ѝ смѣе, щомъ настане есень, листътъ ѝ жълтѣе; а гората отговаря, че лѣтѣ ѝ е *„харно“*, зимѣ пъкъ *„кахърно“*. При *такива* двѣ части отъ формата ние несъзираме въ тѣхъ нищо повече отъ обикновенни думи безъ движение на чувствата и осѣщаме, какъ между първата часть и втората липсува нѣщо поради недостатъчното имъ развитие. Майчината нѣжность, съ която тя си приспива дѣтето и се прѣдава на мечти за бѫдещето („майка и дѣте“, 41), се унищожава досущь отъ гнѣвнитѣ ѝ думи *„патаксай“*, „не плачи *съ таквазь злина“*, *„стига вряка“*, които речи въ всѣка часть отъ формата противорѣчѫтъ на милувкитѣ и нарушаватъ общото настроение. Г-нъ Поповичъ налѣтилъ на идея да прѣдстави цѣната на поуката отъ книгитѣ; той схванѫлъ своята задача въ форма на разговоръ между „бабичка и момиченце“ (47): момиченцето ще прочете нѣщо изъ книжката си, а бабичката ще похвали нравоучението и ще го прѣпорѫчи. За извършанье това авторътъ туря дѣтето съ чорапъ въ рѫка да работи и съ книжка до него; минува бабичка, здрависва го, а то ѭ кани при себе да седне. Отъ дума на дума бабичката пита за книжката, па поканя дѣтето да ѝ почете отъ нея; и дѣтето захваща, като прѣдупрѣдява бабата, да *не се смѣе*. Иде нравоучение, да бѫде дѣтето пъргаво и работно, да почита родители и учители и да се бои Богу, да се труди и достигне щастие; бабичката намира, че книгата е алмазъ, — трѣба да се заучи, и ако дѣтето върви по нея, ще стане всѣкому „прѣдметъ за похвали“. Планътъ е много добъръ, ала извършанието има недостатъци: отъ тритѣ главни части на стихотворението първата се движи много мудно и се чини развлѣчена; прѣходътъ между нея и втората часть яко е растроенъ отъ думитѣ на дѣтето, *да се не смѣе бабата на прочита му*, — съ което авторътъ искалъ види се да изобрази *дѣтската* свѣнливость. Втората часть се дѣли на три по̀малки дѣла и отговаря на цѣльта си; така сѫщо и третята часть. Споредъ характера на плана трѣбаше между главнитѣ части отъ формата да има — тъй да кажемъ — епическа връзка, дѣто авторътъ да изобрази състоянието или настроението на своитѣ лица прѣди всѣкой моментъ за дѣйствие.

Ако сравнимъ стихотворението на г. П. „Дунавъ“ (стр. 25) съ едноименното стихотворение на г. Вазова (стр. 11), ще намѣримъ една разлика не безъ значение за характера на формата въ цѣлитѣ сбирки на тия двоица автори. У първия образътъ е персонификация на тихия бѣлъ Дунавъ, който влѣче кораби край брѣга си хубавъ; него цѣлуватъ и му обричатъ водитѣ си рѣки отдѣсно и отлѣво: тѣ го придружаватъ, увиватъ се въ гърдитѣ му, пѣѭтъ пѣсни и носѭтъ кравай за поздравъ; — схващанье поетическо, ала при испълнението всѣка часть отъ формата си останѫла са̀ма-самичка, и цѣлото стихотворение приело вида на географически урокъ. Другояче схванѫлъ

и испълнилъ своята идея г. Вазовъ. У него „Дунавъ“ лѣе мѫтни и студени струи, въ които се оглеждатъ върбитѣ отъ зеления островъ, дѣто птиче пѣсень пѣе; по срѣдата като бѣли лебедь плува бързо пароходъ. Малката картинка е съживена отъ едно движение, което мигновено пробужда въ фантазията на поета и единъ образъ за отношението на гигантската рѣка къмъ него:

„Бърчи, дипли си челото
Тихъ бѣлъ Дунавъ и се чуди:
Кой го гази по тѣло-то
И отъ тиха дрѣмка буди?“

Само за тоя поетически образъ ние бихме дали цѣлата сбирка на г. Вазова! И колко е жалко, че въ именуваното стихотворение образътъ е свързанъ едничко съ пароплува, чието бързанье и тревога незлобиво беспокои съня на великодушния исполинъ. Къмъ птичето и върбитѣ Дунавъ е безучастенъ; тѣ и сами си размѣнили мѣстата въ картината. Въ противоположность на г. Поповича г. Вазовъ правилъ повсѫдѣ въ сбирката си смѣтки за краткость на стихотворенията, и затуй рѣдко въ кое отъ тѣхъ достигнѫлъ и до пълно развитие на идеята, и до закрѫгленость или съвършенство на формата. Той работилъ сѣкашъ *по порѫчка*, и като водилъ небрѣжно перото да извърши порѫчаното, исподъ него самоволно капнѫли тукъ-тамѣ нѣкои поетически бисери, които останѫли извънъ жицата на единъ нанизъ. Всѣко кѫсче отъ сбирката служи за потвърдение на това. Подъ лошия насловъ „Заходъ и исходъ слънца“ (стр. 13) г. В. е изобразилъ промѣната на деня въ нощь, като е уподобилъ движението на слънцето и смѣната му съ мѣсецъ и звѣзди — на дневния трудъ и почивка на човѣка. Олицетворението е издържано до край и формата, съотвѣтна съ идеята, е завършена. За концепцията отъ „Великъ день“ (стр. 16) искало форма, къмъ която не е ни посегнѫлъ авторътъ въ тритѣ си тъмно величави и навързло скроени строфи. И Поповичъ, и Вазовъ иматъ хубави концепции, ала въ композицията и двоицата недостигатъ да задоволѭтъ напълно естетическото исканье; и докждъ първиятъ все пакъ *залѣга* да издържи формата си до край, за да обнеме идеята, вториятъ никакъ не се вълнува отъ подобни грижи. Или дѣцата незаслужватъ това?

Сбирката на г. Славейкова ни е дала доста малко материялъ, надъ който да се спираме за пó-длъжко разглежданье формата му. Стиховетѣ „свѣтътъ“ на пр. (стр. 4) сѫ само начало отъ произведение.

„Тойзи свѣтъ е чистъ природенъ
Свѣтелъ, славенъ, чуденъ храмъ:
Той по все е намъ угоденъ —
Правилъ го е Господь самъ“.

Вече и по схащаньето на *свѣта* като *храмъ*, ако изглеждатъ тия стихове нѣкакъ странни, а то поне композицията трѣбаше да покаже, какъ ни е свѣтътъ угоденъ затуй, че го е правилъ самъ Господь. Подобни на това стихотворение сѫ и всичкитѣ на стр. 3, „Трудъ и редъ“ на стр. 8, и др. Въ „Свой домъ“ (стр. 17) се брои,

че домътъ на птицата е гнѣздото, на къртицата — земята, на звѣроветѣ — гората, на рибитѣ — водата, а на човѣка — Богъ рекълъ:

„Вредъ е все твой домъ.
И човѣкъ е стока стекълъ
Дворье и свой домъ“.

Освѣнъ че нѣма тука друга фигура, но само метафоричното име „домъ“, ние недоумѣваме и каква е свръзката между заключителнитѣ два стиха съ доводитѣ отъ по́-горѣ, па най-сетнѣ и между тия двата стиха взаимно. За да прѣдстави чувството за състрадание у дѣтето къмъ бѣдата г. С. изважда подирното да описва на майка си студената зима и да ѝ показва врабчето, което търси зрънца. Неговото положение на студа навожда дѣтето на сравнение съ себе въ топлата стая; а това докарва до просби къмъ майката, да му даде отъ всичко по́вечко за храна. Концепцията състои въ дългото разсѫждаванье на дѣтето, и формата не е могла да изведе образъ силенъ, който да възбуди отъ по́-дълбоко исканото чувство: формата е съвсѣмъ плоска. Борбата между длъжностьта за учение и желанието за игра („Свѣсното момче“, стр. 24) е изобразена въ формата на подкана отъ страна на слънцето, гълѫбичето и крушката да остави дѣтето книгата, и постоянство на дѣтето да работи докѫдъ си свърши урока. Впечатлението отъ това произведение е приятно, защото има два елемента, които се опиратъ единъ на други, и въ заключението настая помиряванье. Може би отдѣлнитѣ части отъ формата, при подканата на слънцето, гълѫба и крушата, трѣбаше да се основаватъ върху по́голѣма образность, а не токо да бомбардиратъ книгата и урока на дѣтето. Не ни се види дотамъ мѫдровито нахожданьето на г. С. въ „Прѣпирнята“, (стр. 25), дѣто Ана, Любица и вироглавиятъ Мирчо се каратъ, „че рѫцѣтѣ сѫ прѣдмѣтъ отъ очитѣ по́-напрѣдъ“, и то затуй, че съ рѫцѣтѣ се прави добрина, а не съ очитѣ. Прѣпирнята разрѣшава майката, като уговаря, че „кой подава на злочеститѣ човѣци, той си прави добрина; но не иска прѣпирня“; а докѫдъ се намѣси и тя, дѣцата хубавичко се натитулуватъ на простаци и самохвалци! Формата е раздърпана въ частитѣ си и фигури по́-учтиви и благородни нѣма.

Найслаба е винѫги формата отъ стихотворенията на г. Балабанова. „Пеперудка“ (стр. 13) се лута по цвѣтя и е хубава: всѫдѣ *се хвали съ хубостьта си,* което нехармонира съ нейното *шетанье.* Срѣща се съ пчелата: гордо ѝ казва да остѫпи; а въ отговоръ на това пчелата ѭ *кани у себе* и *се хвали съ кѫщовничество* (Добъръ день! — Калпакъ си купихъ!). Могѫтъ да се сравнѭтъ още „Нивата“ (стр. 33), „Вечеря“ (стр. 25), „Умореното Вѣрче“ (стр. 30), „Живичката Радка“ (стр. 27), „Люлката“ (стр. 31), „Гората“ (стр. 32) и мн. др. Въ „Утренна пѣсень“ фигуритѣ сѫ отъ олово. Во всичкитѣ стихотворения липсува истински нѣжното. Ситуациитѣ избрани все ужъ изъ дѣтския животъ, но дѣтскиятъ нъравъ вѫтрѣ е очъртанъ отъ становище на едно външно, умишлено наблюдение, та излиза бесцвѣтенъ и не отъ дѣтинска възрасть. Въ „Нощна тѫга“ (стр. 76) идеята не е лоша, но испълнението. Пѣснитѣ на г. Балабанова вѣроятно се

пѣѭтъ много хубаво по музиката на знаменити композисти, и като се придружаватъ нѣкои отъ тѣхъ и съ игри, безъ съмнѣние ще да веселѭтъ кѫщата и ще да докарватъ въ умиление особито родителитѣ на дѣцата; ала то непрѣчи де си носѭтъ тѣ своя вѫтрѣшенъ и независимъ характеръ, споредъ който и найголѣмата имъ часть е лишена отъ поетическа форма.

Отъ техническа страна да ли сѫ сполучили нашитѣ четире сбирки чрѣзъ словото да искажѫтъ съгласно съ поуката и настроението своитѣ *тайни* на дѣцата, ние ще посочимъ само въ нѣколко думи. Стихътъ е найлекъ у г. Вазова: *строенъ* по ритъмъ и *звученъ* по думи. Последното обстоятелство, пóвече съ *обиходность,* отколкото съ *музикалность,* отличава и стиховетѣ на г. Славейкова; обаче неговътъ ритъмъ е намѣстѣ неправиленъ. Пóтежичъкъ е стихътъ на г. Поповича, който нерѣдко се притича и къмъ думи не чисто български. А нѣма ниедно отъ тия отличия стихътъ на г. Балабанова: насилие, архаичность и неясность сѫ неговитѣ прѣдимства.

Кой отъ четворицата отбѣлѣзани автори, или други нѣкой, би ни сдобилъ за недалечно бѫдеще съ едно хубаво сборниче отъ стихотворения за любезнитѣ наши дѣца, за надѣждната ни дребна още младежь, — остая да чакаме.

София, августъ 1891.

А. Теодоровъ - Баланъ.

Притурки

№ 1.

Статистика на населението по градовет и селата споредъ мойт данни.

Бр. по редъ	Сърска каза	Кжщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
1	Сѣръ	3500	9000	—	4200	9350	450	2000
2	Мертатово	80	—	—	480	—	—	—
3	Горно-Фращани	60	—	—	360	—	—	—
4	Долно-Фращани	70	—	—	420	—	—	—
5	Орѣховица	80	—	—	480	—	—	—
6	Дутлия	60	—	—	360	—	—	—
7	Баница	110	—	—	660		—	—
8	Горно-Броди	1020	—	—	6120	—	—	—
9	Митохъ	30	—	—	180	—	—	—
10	Вишанъ	30	—	—	130	—	—	25
11	Христосъ	30	—	—	180	—	—	—
12	Мелникичъ	80	—	—	480	—	—	—
13	Каваклия	50	—	—	400	—	—	—
14	Календра	45	—	—	290	—	—	—
15	Просеникъ	70	—	—	420	—	—	—
16	Кула	80	—	—	480	—	—	—
17	Кюприя	60	100	—	200	—	—	—
18	Баракли-Джумая	950	125	—	4650	—	250	—
19	Елшанъ	70	—	—	420	—	—	—
20	Чучулигово	50	—	—	300	—	—	—
21	Неволинъ	30	—	—	180	—	—	—
22	Омондосъ	40	—	—	240	—	—	—
23	Ени-Кьой	45	150	—	90	—	—	—
24	Камила	25	—	—	150	—	—	—
25	Агова-Махала	30	—	—	180	—	—	—
26	Адата	20	—	—	120	—	—	—
27	Караджа-Кьой	35	—	—	210	—	—	—
28	Кумаря	60	300	—	—	—	—	—
29	Фетохъ	40	—	—	240	—	—	—
30	Суха-баня	130	500	—	—	100	—	—
31	Чирпища	80	—	—	—	400	—	—
32	Нигрита	350	—	—	—	1400	—	—
33	Сжрпа	120	—	—	—	500	—	—
34	Негославъ	60	—	—	—	300	—	—
35	Ксилотро	60	—	—	—	280	—	—
36	Гудели	50	—	—	300	—	—	—
37	Апидия	50	—	—	—	250	—	—
38	Апдамалъ	70	—	—	—	350	—	—
39	Копачъ	70	—	—	—	300	—	—
40	Мергенъ	45	—	—	220	—	—	—
41	Димитричъ	110	100	—	240	250	—	—
42	Мекешъ	30	—	—	180	—	—	—
43	Сѣкавче	40	—	—	240	—	—	—
44	Орлякъ	70	—	—	420	—	—	—
45	Турбещъ	30	—	—	180	—	—	—
		8215	10275	—	24500	13480	700	2025

Бр. по редъ	Сърска каза	Кѫщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ .	8265	10275	—	24500	13480	700	2025
46	Драгошъ	25	—	—	150	—	—	—
47	Торице	25	—	—	150	—	—	—
48	Коприва	40	150	—	60	—	—	50
49	Равна	125	375	—	300	—	—	—
50	Еди-дерменъ	25	—	—	150	—	—	—
51	Дервещани	25	—	—	150	—	—	—
52	Субашъ-кьой	130	—	—	—	650	—	—
53	Карли-кьой	50	—	—	300	—	—	—
54	Лакосъ	35	—	—	210	—	—	—
55	Дрѣново	45	—	—	270	—	—	—
56	Везникъ	110	—	—	—	550	—	—
57	Довища	230	—	—	—	900	—	—
58	Нуска	45	—	—	—	180	—	—
59	Тополяни	110	—	—	—	550	—	—
60	Сарумсакли	120	—	—	—	600	—	—
61	Тумба	30	—	—	—	150	—	—
62	Вернаръ	35	—	—	—	—	—	150
63	Къзъ-пикеси	80	—	—	375	—	—	25
64	Мъгленъ	35	—	—	210	—	—	—
65	Али-бей-кьой	25	50	—	40	—	—	30
66	Ени-чифликъ	20	—	—	120	—	—	—
67	Виржини	30	—	—	180	—	—	—
68	Какараска	30	—	—	180	—	—	—
69	Бейлъкъ	30	—	—	180	—	—	—
70	Ени-махале	10	—	—	28	—	—	—
71	Салъ-махала	25	—	—	150	—	—	—
72	Джами-махала	20	75	—	30	—	—	—
73	Долно-Караджово	45	—	—	270	—	—	—
74	Абдула-махала	30	—	—	180	—	—	150
75	Байрактаръ-махала	40	—	—	60	—	—	—
76	Хункосъ	120	—	—	—	600	—	—
77	Жервохори	20	—	—	—	100	—	—
78	Сайта	40	—	—	—	200	—	—
79	Стефания	50	—	—	—	270	—	—
80	Масларъ	40	—	—	—	200	—	—
81	Враста	60	—	—	—	240	—	—
82	Долно-Крушово	30	50	—	—	100	—	—
83	Горно-Крушово	40	25	—	—	185	—	—
84	Кастри	30	—	—	—	150	—	—
85	Кучосъ	80	—	—	100	300	—	—
86	Стара-Баня	30	—	—	—	150	—	—
87	Тахиносъ	120	—	—	—	600	—	—
88	Джинджосъ	60	—	—	—	360	—	—
89	Амуръ-бегъ	30	—	—	—	150	—	—
90	Еджова	120	—	—	300	300	—	—
91	Ниверо (Зверо)	15	—	—	30	50	—	25
92	Арнаутъ-махала	20	—	—	120	—	—	—
93	Османли-камила	150	150	—	650	—	—	—
94	Мръслю	80	—	—	480	—	—	—
		10975	11140	—	30063	20995	700	2455

Бр. по редъ	Сърска каза	Кжщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ .	10975	16275	—	24500	13480	700	2025
95	Порлида	30	—	—	240	—	—	—
96	Кумли	80	—	—	480	—	—	—
97	Али-Паша	40	—	—	240	—	—	—
98	Баракли	50	100	—	100	—	—	50
99	Орманли	110	400	—	60	—	—	60
100	Бутково	60	150	—	150	—	—	—
101	Бахтиаро	120	—	—	720	—	—	—
102	Хазнатаръ-махала	25	—	—	150	—	—	—
103	Бурсукъ	90	—	—	540	—	—	50
104	Тузчели	07	350	—	—	—	—	—
105	Старошово	70	—	—	420	—	—	—
106	Дели-Асанъ-махала	60	100	—	150	—	—	50
107	Джума-махала	100	300	—	200	—	—	—
108	Чаиръ-махала	40	200	—	—	—	—	—
109	Мраморъ	70	350	—	—	—	—	—
110	Джумали	40	200	—	—	—	—	—
111	Чешмели	35	160	—	—	—	—	—
112	Грозанли	40	200	—	—	—	—	—
113	Махмутли	50	250	—	—	—	—	—
114	Басели	72	360	—	—	—	—	—
115	Джума-махала	60	300	—	—	—	—	—
116	Ѣни-махале	30	150	—	—	—	—	—
117	Орманли	40	200	—	—	—	—	—
118	Чалъкъ	35	165	—	—	—	—	—
119	Шабанъ	40	200	—	—	—	—	—
120	Чекерли	15	65	—	—	—	—	—
121	Ирни-кьой	165	325	—	600	—	—	—
122	Топалъ ова	40	150	—	60	—	—	—
123	Долна ова	20	—	—	120	—	—	—
124	Джелепъ	30	150	—	—	—	—	—
125	Долапъ	40	200	—	—	—	—	—
126	Айдонохоръ	120	40	—	540	—	—	—
127	Феризъ	65	325	—	—	—	—	—
128	Гьоргула	18	40	—	60	—	—	—
129	Ново село	15	—	—	70	—	—	—
130	Патрикъ	10	—	—	—	50	—	—
131	Ложица	50	250	—	—	—	—	—
132	Чалъ махала	15	75	—	—	—	—	—
133	Кранъ	20	120	—	—	—	—	—
134	Кюренли	24	142	—	—	—	—	—
135	Кюлахли	20	100	—	—	—	—	—
136	Рахманли	74	370	—	—	—	—	—
137	Кула-чифликъ	22	—	—	132	—	—	—
138	Соколъ	75	200	—	—	165	—	—
139	Мантаръ	65	—	—	390	—	—	—
140	Зили	20	20	—	—	96	—	—
141	Фадие	130	50	—	—	—	—	600
		13485	17897	—	35245	21306	700	3265
142	Паясали	Турски села и махали						
143	Азизие							

Бр. по редъ	Сърска каза	Къщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ	13485	17897	—	35245	21306	700	3265
44	Алма							
45	Алмадаръ							
46	Арпаджикъ							
47	Бештуркли							
48	Брандаджикъ							
49	Дубра Шабанъ							
50	Доксанъ							
51	Демиръ-ханъ							
52	Демиръ-чифликъ							
53	Деде							
54	Гюзелдже							
55	Дере-махала							
56	Исмайли							
57	Калчово							
58	Кадърба	Турски, юручски села и махали						
59	Крастачъ							
60	Коджаларъ							
61	Каскка							
62	Чавдаръ-чифликъ							
63	Карасуле							
64	Мерджанъ							
65	Манафъ							
66	Кая							
67	Кызли							
68	Кулакъ							
69	Карджали							
70	Овая							
71	Орта-кьой							
	Въ всичкитѣ тѣзи села	1508	7540	—	—	—	—	—
	А Всичко	14,993	25,437	—	35,245	21306	700	3265
	Демиръ-Хисарска каза.							
	Демиръ-Хисаръ	1100	3000	—	2500	—	250	280
	Германъ	60	—	—	360	—	—	—
	Радово	50	—	—	300	—	—	—
	Пулово	15	—	—	90	—	—	15
	Елешница	45	—	—	270	—	—	—
	Кара-ташъ-махале	25	125	—	—	—	—	—
	Буюкъ-махале	40	200	—	—	—	—	—
	Умарли-махале	9	45	—	—	—	—	—
	Цървища	100	250	—	360	—	50	30
	Крушово	425	40	—	2402	—	—	—
	Кърчово	180	—	—	1080	—	—	—
	Голешово	170	—	—	1020	—	—	—
	Бѣлово	120	—	—	720	—	—	—
	Храсна	110	—	—	660	—	—	—
	Пиринъ	90	—	—	540	—	—	—
	Спанчово	60	—	—	360	—	—	—
		2599	3660	—	10662	—	300	325

Бр. по редъ	Демиръ-Хисарска каза	Кѫщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣнос .	2599	3660	—	10662	—	300	325
17	Ковачово	80	—	—	480	—	—	—
18	Кашина	30	—	—	180	—	—	—
19	Черешница	70	—	—	420	—	—	—
20	Петрово	170	400	—	450	—	50	—
21	Яново	40	—	—	—	—	—	—
22	Пиперица	25	—	—	—	—	—	—
23	Лѣхово	160	—	—	900	—	45	75
24	Сингелово	175	350	—	480	—	40	—
25	Ходжа-Чифликъ	25	—	—	150	—	—	—
26	Вранковъ чифликъ	12	—	—	27	—	—	—
27	Манджиковъ чифликъ	8	—	—	48	—	—	—
28	Трънковъ чифликъ	25	—	—	150	—	—	—
29	Чавдарли (4 махли)	40	200	—	—	—	—	—
30	Спанча	60	255	—	100	—	—	—
31	Марикостеново	70	—	—	420	—	—	—
32	Кромидово	50	100	—	150	—	—	—
33	Кула	20	—	—	100	—	—	—
34	Марино-поле	9	—	—	54	—	—	—
35	Дервентъ-чифликъ	16	—	—	96	—	—	—
36	Рупелъ	60	—	—	360	—	—	—
37	Райковецъ	52	—	—	312	—	—	—
38	Чифлиджикъ	20	—	—	120	—	—	—
39	Вѣтрина	285	800	—	125	—	—	100
40	Тополница	50	150	—	125	—	—	—
41	Хаджи-бегликъ	60	—	—	360	—	—	—
42	Юрукъ-махалеси	44	220	—	—	—	—	—
43	Горни-Порой	600	250	—	1750	—	1000	—
44	Долни-Порой	260	600	—	550	—	—	—
45	Матница	250	1000	—	250	—	—	—
46	Липошъ	60	50	—	250	—	—	—
47	Шугово	90	150	—	300	—	—	—
48	Тудоричъ	40	150	—	50	—	—	—
49	Св. Петка	80	250	—	150	—	—	—
50	Инанли	42	210	—	—	—	—	—
51	Еринли	60	300	—	—	—	—	—
52	Новъ-чифликъ	28	—	—	968	—	—	—
53	Савекъ	290	—	—	1740	—	—	—
54	Камаретово	25	—	—	150	—	—	—
55	Латрово	110	—	—	660	—	—	—
56	Кюпри	80	150	—	150	—	—	—
57	Кумли	130	50	—	780	—	—	—
58	Катунци	22	15	—	—	—	—	100
59	Чингене-махале	50	300	—	—	—	—	—
60	Спатово	120	—	—	720	—	—	—
61	Палмишъ	200	—	—	—	—	—	—
62	Кесиджи	30	—	—	150	—	—	—
63	Чифликъ	35	165	—	—	—	—	—
64	Дели-асанъ-махале	60	1000	—	150	—	—	50
65	Горна ова	18	—	—	108	—	—	—
		7926	10776	—	25085	—	1445	650

Бр. по редъ	Демиръ-Хисарска каза	Кѫщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ .	7926	10775	—	25085	—	1445	650
66	Баракли	100	250	—	250	—	—	100
67	Равна	60	—	—	—	—	300	75
68	Тувчели	70	250	—	—	—	—	—
79	Мандраджикъ	45	150	—	—	—	—	—
70	Джаферли	60	—	—	300	—	—	—
71	Мишили	35	175	—	—	—	—	—
72	Махмутли	70	350	—	—	—	—	—
73	Враня	120	720	—	—	—	—	—
74	Сари-кая	28	160	—	—	—	—	—
75	Мутавли	55	275	—	—	—	—	—
76	Мусакли	48	240	—	—	—	—	—
77	Кючукъ-узунъ	32	160	—	—	—	—	—
78	Кумли	60	150	—	180	—	—	—
89	Кешишли	40	200	—	—	—	—	—
	Всичко . .	8749	12900	1000	25220	—	1745	825
	Мелничка каза.							
1	Батъкъ	18	—	—	129	—	—	—
2	Бождово	70	—	—	240	—	200	—
3	Будилце	70	—	—	420	—	—	—
4	Брѣзница	115	400	—	210	—	—	—
5	Бѣлившчево	60	—	—	360	—	—	—
6	Бѣлица	120	500	—	120	—	—	—
7	Вакъфъ чифликъ	42	—	—	252	—	—	—
8	Влахи	300	—	—	1800	—	—	—
9	Врапци	50	—	—	400	—	—	—
10	Градешница	160	—	900	—	—	—	—
11	Грънчаръ	55	275	—	—	—	—	—
12	Дебрене	84	—	—	504	—	—	—
13	Дере чифликъ	40	—	—	120	—	—	—
14	Джигорово	90	250	—	240	—	—	—
15	Долянъ	70	—	—	420	—	—	—
16	Държане	30	—	—	240	—	—	—
17	Елешница	130	200	—	540	—	—	—
18	Зевгелия	95	175	—	420	—	—	—
19	Златково	25	—	—	150	—	—	—
20	Капатово	60	—	—	360	—	—	—
21	Калиманци	190	—	—	1140	—	—	—
22	Клисе махле	70	—	—	420	—	—	—
23	Крѣсна	85	—	—	510	—	—	—
24	Крушица	60	—	—	360	—	—	—
25	Ладарево	60	—	—	360	—	—	—
26	Ласкарево	30	—	—	180	—	—	—
27	Либовица	33	50	—	258	—	—	—
28	Ливадичъ	25	65	—	112	—	—	—
29	Ливуново	80	250	—	180	—	—	—
30	Лиляново	85	—	—	510	—	—	—
31	Любовка	65	—	—	390	—	—	—
		2477	2165	900	11445	—	200	—

Бр. по редъ	Мелничка каза	Кжщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ .	2477	2165	900	11445	—	200	—
32	Лѣшница	10	25	—	30	—	—	—
33	Ляски	40	—	—	240	—	—	—
34	Манджово	40	—	—	240	—	—	—
35	Махала	18	—	—	108	—	—	—
36	Мечкуль	80	—	—	480	—	—	—
37	Мураска	50	100	—	240	—	—	—
38	Никрово	69	—	95	320	—	—	—
39	Ново-село (Ени-кьой)	70	70	—	300	—	—	25
40	Обалникъ	48	—	—	288	—	—	—
41	Плоска	150	450	—	360	—	—	—
42	Поленица	100	275	—	270	—	—	—
43	Прѣпеченъ	56	80	—	240	—	—	—
44	Рожна	48	—	—	288	—	—	—
45	Свети Врачъ	160	400	—	480	—	—	—
46	Сѣнокосъ	90	—	—	540	—	—	—
47	Склавие	126	175	—	600	—	—	—
48	Смилево	40	—	—	240	—	—	—
49	Спакьово	46	—	—	276	—	—	—
50	Стоя	40	—	—	240	—	—	—
51	Сушица Долна	40	—	—	240	—	—	—
52	Сушица Горна	45	—	—	270	—	—	—
53	Сугарево	52	—	—	312	—	—	—
54	Сѣски	30	—	—	180	—	—	—
55	Туджаръ чифликъ	65	325	—	—	—	—	—
56	Хотово	45	—	—	270	—	—	—
57	Хощава	180	—	—	1080	—	—	—
58	Хърсово	110	—	—	660	—	—	—
59	Цалимъ Горни	30	—	—	180	—	—	—
60	Цалимъ Долни	45	—	—	270	—	—	—
61	Чифлици	50	—	—	300	—	—	—
62	Йолска	38	—	—	228	—	—	—
63	Мѣлникъ	850	1000	—	2100	1800	—	—
	Всичко . .	5358	5070	995	25274	1800	200	25
	Петричка каза.							
1	Петричъ	1150	3250	—	360	—	—	—
2	Богородица	115	125	—	540	—	—	—
3	Баделенъ	120	—	—	720	—	—	—
4	Байково	40	—	—	240	—	—	—
5	Боровица	35	—	—	210	—	—	—
6	Велошъ	75	—	—	450	—	—	—
7	Вишна	80	400	—	—	—	—	—
8	Врайковче	45	—	—	270	—	—	—
9	Вуксанъ	52	200	—	72	—	—	—
10	Вѣтрове	60	—	—	360	—	—	—
11	Габрина	70	—	—	420	—	—	—
12	Гьоргево	35	175	—	—	—	—	—
13	Гореме	49	—	—	240	—	—	—
		1936	4150	—	3882	—	—	—

Бр. по редъ	Петричка каза	Кжщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ .	1936	4150	—	3882	—	—	—
14	Дабали	30	—	—	180	—	—	—
15	Демидово	70	350	—	—	—	—	—
16	Добралжка	20	—	—	120	—	—	—
17	Долени	120	—	—	120	—	—	—
18	Драхово	60	—	—	360	—	—	—
19	Дрѣново	65	—	—	210	—	—	—
20	Дрѣновче	50	—	—	300	—	—	—
21	Драгошево	40	—	—	240	—	—	—
22	Елешница	40	200	—	—	—	—	—
23	Елешница долна	140	150	—	660	—	—	—
24	Занога	15	—	—	90	—	—	—
25	Зарадалъ	20	—	—	120	—	—	—
26	Зинополь	35	—	—	210	—	—	—
27	Зайчанъ	40	—	—	240	—	—	—
28	Иваново	30	—	—	180	—	—	—
29	Игралище	57	—	—	342	—	—	—
30	Игуменецъ	427	100	—	2400	—	—	—
31	Камене	40	60	—	170	—	—	—
32	Караджикъ	45	225	—	—	—	—	—
33	Клѣпово	40	—	—	240	—	—	—
34	Ключъ	84	350	—	84	—	—	—
35	Колиби	46	—	—	280	—	—	—
36	Коларево	20	—	—	120	—	—	—
37	Костилци	80	—	—	440	—	—	—
38	Крижилници	20	—	—	120	—	—	—
39	Кърналево	50	—	—	300	—	—	—
40	Кърполъ	40	—	—	240	—	—	—
41	Либница	8	—	—	48	—	—	—
42	Ляшница	60	—	—	360	—	—	—
43	Масларъ	30	150	—	—	—	—	—
44	Мандово	80	—	—	480	—	—	—
45	Миново	60	—	—	360	—	—	—
46	Митинъ	45	—	—	270	—	—	—
47	Никодимъ	50	—	—	300	—	—	—
48	Опрадово	15	—	—	90	—	—	—
49	Орманъ	70	—	—	350	—	—	—
50	Палатъ	115	—	—	690	—	—	—
51	Правобърдо	15	—	—	90	—	—	—
52	Селяне	14	—	—	84	—	—	—
53	Скъртъ	60	200	—	120	—	—	—
54	Смолари	110	—	—	660	—	—	—
55	Старчево	130	—	—	780	—	—	—
56	Стѣникъ	90	—	—	540	—	—	—
57	Стипекъ	95	—	—	590	—	—	—
58	Райковче	40	—	—	240	—	—	—
59	Ржшково	75	—	—	450	—	—	—
60	Рибница	120	—	—	720	—	—	—
61	Топлица	30	—	—	180	—	—	—
62	Тополница	25	—	—	150	—	—	—
		4926	5935	—	22740	—	—	—

Бр. по редъ	Петричка каза	Кѫщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ .	4926	5935	—	22740	—	—	—
63	Трошково	25	—	—	180	—	—	—
64	Троянъ	40	—	—	240	—	—	—
65	Тунаска	—	—	—	—	—	—	—
66	Чаиръ	30	50	—	100	—	—	—
67	Черново	48	150	—	150	—	—	—
68	Чуричени	100	—	—	600	—	—	—
69	Шербаново	60	—	—	360	—	—	—
70	Яворовица	50	150	—	120	—	—	—
71	Яково	55	—	—	330	—	—	—
	Всичко . . .	5359	6285	—	24940	—	—	—
	Неврокопска каза							
	Рупчосъ и Доспатъ							
1	Неврокопъ	1229	1000	—	1800	—	250	430
2	Търлисъ	380	500	—	1400	—	—	—
3	Баницанъ	100	—	—	660	—	—	—
4	Обидумъ	200	—	—	1200	—	—	—
5	Кременъ	160	—	—	960	—	—	—
6	Орта-Орманъ	20	—	—	120	—	—	—
7	Яни чифликъ	40	—	—	240	—	—	—
8	Учъ-дурукъ	90	—	—	540	—	—	—
9	Дагъ чифликъ	40	—	—	240	—	—	—
10	Заимъ чифликъ	18	—	—	360	—	—	—
11	Ляски	115	—	—	690	—	—	—
12	Мосомища	80	50	—	480	—	—	—
13	Копривелнъ	50	250	—	—	—	—	—
14	Долна Сингартия	70	50	—	360	—	—	—
15	Горна Сингартия	65	80	—	300	—	—	—
16	Садово	64	100	—	230	—	—	—
17	Либѣхово	260	—	—	1560	—	—	—
18	Лѫка	86	90	—	420	—	—	—
19	Тештово	230	150	—	1200	—	—	—
20	Парилъ	50	—	—	300	—	—	—
21	Гайтаниново	200	—	—	1200	—	—	—
22	Лофча	120	—	—	720	—	—	—
23	Кара-кьой	320	—	—	1920	—	—	—
24	Куманичъ	60	—	—	360	—	—	—
25	Старчища	320	800	—	960	—	—	—
26	Долно-Броди	350	600	—	1350	—	—	—
27	Лисе	130	450	—	240	—	—	—
28	Зърново	340	—	—	2040	—	—	—
29	Ливадища	75	—	—	450	—	—	—
30	Бутимъ	70	—	—	420	—	—	—
31	Бѣлбренца	300	—	—	1800	—	—	—
32	Въземъ	130	300	—	420	—	—	—
33	Петралатъ	82	350	—	72	—	—	—
34	Черешово	180	—	75	900	—	—	—
		6024	7770	75	25912	—	250	430

Бр. по редъ	Неврокопска каза Рупчосъ и Доспатъ	Кѫщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣнесъ .	6024	7770	75	25912	—	250	430
35	Сатофче	130	450	—	300	—	—	—
36	Долянъ	250	250	—	1080	—	—	—
37	Гарбленъ	90	—	—	540	—	—	—
38	Испрлякъ	90	—	—	540	—	—	—
39	Балдево	50	—	—	300	—	—	—
40	Фотовища	100	—	150	420	—	—	—
41	Скребатно	140	—	500	240	—	—	—
42	Лященъ	56	—	—	336	—	—	—
43	Осиково	55	—	—	330	—	—	—
44	Ковачовица	250	—	—	1500	—	—	—
45	Филипово	40	—	150	—	—	—	—
46	Осѣново	65	—	—	390	—	—	—
47	Гостунъ	80	—	—	480	—	—	—
48	Елешница	290	—	—	1740	—	—	—
49	Глумъ	—	—	—	—	—	—	—
50	Израдиль	—	—	—	—	—	—	—
51	Владикосъ	—	—	—	—	—	—	—
52	Дилянъ	—	—	—	—	—	—	—
53	Ловчице	—	—	—	—	—	—	—
54	Панасъ-кьой	—	—	—	—	—	—	—
55	Долна Лакавица	—	—	—	—	—	—	—
56	Дображенъ	—	—	—	—	—	—	—
57	Устица	—	—	—	—	—	—	—
58	Диранъ	—	—	—	—	—	—	—
59	Малюшица	—	—	—	—	—	—	—
60	Дабленъ	—	—	—	—	—	—	—
61	Витово	—	—	—	—	—	—	—
62	Избища	—	—	—	—	—	—	—
63	Бархово	—	—	—	—	—	—	—
64	Гудешово	—	—	—	—	—	—	—
65	Туховища	—	—	—	—	—	—	—
66	Слащенъ	—	—	—	—	—	—	—
67	Валкоселъ	—	—	—	—	—	—	—
68	Фустане	50	250	—	—	—	—	—
69	Блацка	30	150	—	—	—	—	—
70	Дабница	—	—	—	—	—	—	—
71	Абланица	—	—	—	—	—	—	—
72	Боболина	—	—	—	—	—	—	—
73	Фъргово	—	—	—	—	—	—	—
74	Крабулъ	—	—	—	—	—	—	—
75	Плетена	—	—	—	—	—	—	—
76	Долно Дрѣново	—	—	—	—	—	—	—
77	Орѣше	—	—	—	—	—	—	—
78	Крушово	—	—	—	—	—	—	—
79	Дебренъ	—	—	—	—	—	—	—
80	Горно Дрѣново	—	—	—	—	—	—	—
81	Цирополе	—	—	—	—	—	—	—
82	Рибно	—	—	—	—	—	—	—
		7990	8870	875	34108	—	250	430

Бр. по редъ	Неврокопска каза Рупчосъ и Доспатъ	Кѫщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ .	7990	8870	875	34108	—	250	43
83	Корница	—	—	—	—	—	—	—
84	Пепица	—	—	—	—	—	—	—
85	Буково	—	—	—	—	—	—	—
86	Брѣзница	—	—	—	—	—	—	—
87	Лозница	—	—	—	—	—	—	—
88	Ляльово	90	—	—	—	450	—	—
89	Вълково	100	500	—	—	—	—	—
90	Тепленъ	—	—	—	—	—	—	—
91	Гесленъ	—	—	—	—	—	—	—
92	Гущерекъ	—	—	—	—	—	—	—
93	Ракищенъ	90	450	—	—	—	—	—
94	Дебренждикъ	—	—	—	—	—	—	—
95	Глаченъ	26	—	—	—	—	—	—
96	Лозна	—	—	—	—	—	—	—
97	Горна Лакавица	120	600	—	—	—	—	—
98	Страненъ	—	—	—	—	—	—	—
99	Перухъ	40	—	—	240	—	—	—
100	Вършенъ	—	—	—	—	—	—	—
101	Марулево	—	—	—	—	—	—	—
102	Дражель	—	—	—	—	—	—	—
103	Ущица	—	—	—	—	—	—	—
104	Сарченъ	—	—	—	—	—	—	—
105	Кочанъ	—	—	—	—	—	—	—
106	Дрѣзница	—	—	—	—	—	—	—
107	Старенъ	—	—	—	—	—	—	—
108	Коларба	—	—	—	—	—	—	—
109	Миджилово	—	—	—	—	—	—	—
110	Барщенъ	—	—	—	—	—	—	—
111	Боренъ	—	—	—	—	—	—	—
112	Боженъ	—	—	—	—	—	—	—
113	Манастиръ	—	—	—	—	—	—	—
114	Тисово	—	—	—	—	—	—	—
115	Шурдилово	—	—	—	—	—	—	—
116	Кашица	—	—	—	—	—	—	—
117	Даржилово	—	—	—	—	—	—	—
118	Калчово	—	—	—	—	—	—	—
119	Рашово	—	—	—	—	—	—	—
120	Орекезъ	—	—	—	—	—	—	—
121	Прибойно	—	—	—	—	—	—	—
122	Либанъ	—	—	—	—	—	—	—
123	Русково	—	—	—	—	—	—	—
124	Сейзъ Колюшъ	—	—	—	—	—	—	—
125	Колюшъ	·	—	—	—	—	—	—
126	Джами Колюшъ	—	—	—	—	—	—	—
127	Баничанъ	—	—	—	—	—	—	—
128	Барутина	—	—	—	—	—	—	—
129	Биредже	—	—	—	—	—	—	—
130	Бирере	—	—	—	—	—	—	—
		8456	10420	875	34348	450	250	43

	Неврокопска каза Рупчосъ и Доспатъ	Кѫщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ .	8456	10420	875	34348	450	250	430
131	Бѣденъ	—	—	—	—	—	—	—
132	Баница	—	—	—	—	—	—	—
133	Босленъ	—	—	—	—	—	—	—
134	Бурджоза	—	—	—	—	—	—	—
135	Бугленъ	—	—	—	—	—	—	—
136	Буранджикъ	—	—	—	—	—	—	—
137	Бърдо	—	—	—	—	—	—	—
138	Бършенъ	—	—	—	—	—	—	—
139	Голонъ	—	—	—	—	—	—	—
140	Граждель	—	—	—	—	—	—	—
141	Гръмлянъ	—	—	—	—	—	—	—
142	Далково	—	—	—	—	—	—	—
143	Духовища	—	—	—	—	—	—	—
144	Илиново	—	—	—	—	—	—	—
145	Иланджи	—	—	—	—	—	—	—
146	Карабулакъ	—	—	—	—	—	—	—
147	Касжка	—	—	—	—	—	—	—
148	Кестенджикъ	—	—	—	—	—	—	—
149	Кебиръ Колюшъ	—	—	—	—	—	—	—
150	Крушово	—	—	—	—	—	—	—
151	Кѫйориланъ	—	—	—	—	—	—	—
152	Кѫщица	—	—	—	—	—	—	—
153	Кючукъ	—	—	—	—	—	—	—
154	Луйдже	—	—	—	—	—	—	—
155	Луковче горно	—	—	—	—	—	—	—
156	Луковче долно	—	—	—	—	—	—	—
157	Махаледжикъ	—	—	—	—	—	—	—
158	Месбуль	—	—	—	—	—	—	—
159	Местанъ	—	—	—	—	—	—	—
160	Мешрулъ	—	—	—	—	—	—	—
161	Молзница	—	—	—	—	—	—	—
162	Мустанджа	—	—	—	—	—	—	—
163	Мугла	—	—	—	—	—	—	—
164	Найпли	—	—	—	—	—	—	—
165	Настанъ	—	—	—	—	—	—	—
166	Нишево	—	—	—	—	—	—	—
167	Осѣново	—	—	—	—	—	—	—
168	Осѣнче	—	—	—	—	—	—	—
169	Старанджикъ	—	—	—	—	—	—	—
170	Пепелянъ	—	—	—	—	—	—	—
171	Рѣки	—	—	—	—	—	—	—
172	Фелпъ	—	—	—	—	—	—	—
173	Шурдилово	—	—	—	—	—	—	—
174	Чернагово	—	—	—	—	—	—	—
175	Терзнице	—	—	—	—	—	—	—
176	Хисарлъкъ	—	—	—	—	—	—	—
	Всичко . . .	8456	10420	875	34348	450	250	430

Бр. по редъ	Неврокопска каза Рупчосъ и Доспатъ	Кжщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Селата при, които не сж отбѣлѣзани кжщи и жители, съставятъ нахиитѣ Рупчосъ, Доспатъ и Неврокоп. Оджлъкъ							
	Въ Рупчосъ	—	—	7619	61	—	—	117
	Въ Доспатса нахия	—	—	3072	—	—	—	40
	А Всичко . . .	—	11026	11566	35059	450	250	601
	Разложка каза.							
1	Мехомия	700	—	1500	2400	—	—	—
2	Банско	1200	—	—	7200	—	—	—
3	Бѣлица	500	—	550	2346	—	—	—
4	Баня	300	—	750	750	—	—	—
5	Добриница	300	—	500	1100	—	—	—
6	Горно-Драглици	250	—	—	1500	—	—	—
7	Долно-Драглици	80	—	—	480	—	—	—
8	Добърско	190	—	—	1140	—	—	—
9	Годлево	160	—	—	960	—	—	—
10	Бачево	200	—	500	500	—	—	—
11	Куру-дере	10	—	50	—	—	—	—
12	Якоруда	500	—	1250	1150	—	—	—
13	Бабекъ	1000	—	5000	—	—	—	—
	Всичко . . .	5390	—	10100	19620	—	—	—
	Джумалиска каза.							
1	Горне-Джумая	1200	500	—	5800	—	250	—
2	Байрларъ	46	—	240	—	—	—	—
3	Бараково	90	—	—	540	—	—	—
4	Бачиново	15	—	—	75	—	—	—
5	Телкиево	29	—	—	174	—	—	—
6	Бласка	36	—	—	216	—	—	—
7	Бистрица	160	—	—	960	—	—	—
8	Бучино	75	375	—	—	—	—	—
9	Бѣлополе	72	—	—	432	—	—	—
10	Габрово	80	—	—	480	—	—	—
11	Градево	280	—	—	2080	—	—	—
12	Грамада	29	—	—	174	—	—	—
13	Делвино	20	—	—	120	—	—	—
14	Дели хамза	35	—	—	210	—	—	—
15	Джерово	20	—	—	120	—	—	—
16	Доброжилце	48	—	—	288	—	—	—
17	Докотичево	15	—	—	65	—	—	—
18	Дрѣново	160	—	—	960	—	—	—
19	Дубучища	80	—	—	480	—	—	—
		2490	875	240	13174	—	250	—

Бр. по ред.	Джумалиска каза	Кѫщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ .	2490	875	240	13174	—	250	—
20	Дубрава	80	—	—	480	—	—	—
21	Еленово	18	—	—	108	—	—	—
22	Желѣзница	200	—	—	1200	—	—	—
23	Зелениче	90	—	—	540	—	—	—
24	Кѫрджово	60	—	—	480	—	—	—
25	Караджина	70	—	350	—	—	—	—
26	Крупникъ	120	—	600	—	—	—	—
27	Клисура	40	—	—	240	—	—	—
28	Лисия	180	—	—	1080	—	—	—
29	Лѣшко	300	—	—	1800	—	—	—
30	Лагодашъ	200	—	—	1200	—	—	—
31	Мангалъ	40	—	200	—	—	—	—
32	Марлево	55	—	—	275	—	—	—
33	Монзалецъ	35	—	—	210	—	—	—
34	Осѣново	245	—	1200	30	—	—	—
35	Падешъ	290	—	—	1740	—	—	—
36	Семница	130	—	—	780	—	—	—
37	Симитлия	230	—	1150	—	—	—	—
38	Сушица	120	—	—	720	—	—	—
39	Струма чифликъ	45	—	—	270	—	—	—
40	Сърбиново	180	—	—	1080	—	—	—
41	Сѣлище	100	—	200	360	—	—	—
42	Тросково	140	—	—	—	—	—	—
43	Ураново	200	—	—	—	—	—	—
44	Хърсово	36	—	—	—	—	—	—
45	Цѣрово	60	—	300	—	—	—	—
46	Хисърлъкъ	60	—	—	—	—	—	—
	Всичко въ Джума . . .	5814	875	4240	28323	—	250	—
	Зъхненска каза.							
1	Зиляхово	600	1000	—	—	2000	—	—
2	Алистратикъ	500	500	—	2100	—	250	—
3	Клѣпоушна	160	—	—	960	—	—	—
4	Ери-дере	170	—	—	960	—	50	—
5	Горенце	150	—	—	900	—	—	—
6	Скрижово	200	—	—	1200	—	—	—
7	Нуска	60	100	—	300	—	—	—
8	Грачанъ	60	—	—	360	—	—	—
9	Мандилъ	130	—	—	780	—	—	—
10	Трестеникъ	100	—	—	600	—	—	—
11	Калапотъ	420	—	—	2520	—	—	—
12	Драчево	40	—	—	240	—	—	—
13	Карлуково	200	—	—	1200	—	—	—
14	Анастасия	28	—	—	120	40	—	—
15	Граменце	30	—	—	180	—	—	—
16	Росилово	140	450	—	300	—	—	—
17	Витачиста	240	200	—	300	700	—	—
18	Шелиносъ	110	—	—	—	550	—	—
		3338	2250	—	13020	3290	300	—

*

Бр. по редъ	Зжхненска каза	Кжщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ .	3338	2250	—	13020	3290	300	—
19	Петелиносъ	60	—	—	—	300	—	—
20	Радоливосъ	400	—	—	—	2000	—	—
21	Анджиста	150	300	—	—	450	—	—
22	Кюпъ-кьой	240	200	—	—	1000	—	—
23	Черепянъ	70	150	—	—	200	—	—
24	Вълчища	65	65	—	—	300	—	—
25	Шемолто	200	—	—	—	1000	—	—
26	Здравикъ	58	—	—	—	290	—	—
27	Коцакъ	65	—	—	—	315	—	—
28	Порно	130	450	—	—	260	—	—
29	Ряхово	180	400	—	—	600	—	—
30	Раменце	30	—	—	120	50	—	—
31	Кормища	145	165	—	—	660	—	—
32	Ени-кьой	40	—	—	—	200	—	—
33	Прѣвища	190	250	—	—	700	—	—
34	Зжхна	40	—	—	—	200	—	—
35	Гозниче	30	—	—	—	150	—	—
36	Кюпь-кьой	210	300	—	—	1150	—	—
37	Загушъ	30	150	—	—	—	—	—
38	Чепелдже	25	125	—	—	—	—	—
39	Долу-иси	20	100	—	—	—	—	—
40	Доксанъ-юзъ	44	—	—	—	220	—	—
41	Кьочекъ	70	—	—	—	350	—	—
42	Луковикъ	230	—	—	—	1150	—	—
43	Мърбайкъ	40	—	—	—	200	—	—
44	Поршево	35	165	—	—	—	—	—
45	Вакъфъ чифликъ	30	50	—	220	—	—	—
46	Старъ Сѣръ	28	140	—	—	—	—	—
47	Хурвища	45	—	—	—	65	150	—
48	Чаносъ	70	—	—	—	350	—	—
	Всичко	6148	5260	—	13260	15450	450	—
	Драмска каза							
	Джечка и Правишка нахии.							
1	Драма	900	300	—	340	480	—	—
2	Али	—	—	—	—	—	—	—
3	Арапли	—	—	—	—	—	—	—
4	Ахачелеби	—	—	—	—	—	—	—
5	Ахдларъ	—	—	—	—	—	—	—
6	Балабанъ	—	—	—	—	—	—	—
7	Баница	—	—	—	—	—	—	—
8	Баханово	—	—	—	—	—	—	—
9	Берчища	—	—	—	—	—	—	—
10	Билянъ	—	—	—	—	—	—	—
11	Бичово	—	—	—	—	—	—	—
12	Бобличъ	—	—	156	156	—	—	—
13	Бойранъ	—	—	—	—	—	—	—
14	Бойни казъле	—	—	—	—	—	—	—
		—	—	—	496	—	—	—

Пор. №	Драмска каза Джечка и Правишка нахии	Къщи	Турци	Помаци	Българи	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ .	—	—	—	496	—	—	—
15	Бостанджи	—	—	—	—	—	—	—
16	Бошнуръ	—	—	—	—	—	—	—
17	Булбанъ	—	—	—	—	—	—	—
18	Буджакъ	—	—	—	—	—	—	—
19	Бунаръ баши	—	—	—	—	—	—	—
20	Бургяръ	—	—	—	—	—	—	—
21	Буково	—	—	—	—	—	—	—
22	Буюкъ Ладжиста	—	—	—	—	—	—	—
23	Буюкъ яа	—	—	—	—	—	—	—
24	Бѣленъ	60	150	150	—	—	—	—
25	Бъбелецъ	—	—	—	—	—	—	—
26	Велиджилеръ	—	—	—	—	—	—	—
27	Височенъ	200	250	—	900	—	—	—
28	Волакъ	170	—	—	1080	—	—	—
29	Горуново	—	—	—	—	—	—	—
30	Горянъ	—	—	—	—	—	—	—
31	Гърнево	—	—	—	—	—	—	—
32	Гюреджикъ	70	—	—	420	—	—	—
33	Гюрекчилеръ	—	—	—	—	—	—	—
34	Демирли	—	—	—	—	—	—	—
35	Дибекли	—	—	—	—	—	—	—
36	Дизмакли	—	—	—	—	—	—	—
37	Джами	—	—	—	—	—	—	—
38	Джедидъ	—	—	—	—	—	—	—
39	Джедидъ сундуракъ	—	—	—	—	—	—	—
40	Джесте	—	—	—	—	—	—	—
41	Добросадъ	—	—	—	—	—	—	—
42	Доспакъ	—	—	—	—	—	—	—
43	Доксатъ	—	—	—	—	—	—	—
44	Драчища	—	—	—	—	—	—	—
45	Дрѣзна	—	—	—	—	—	—	—
46	Дрѣново	90	200	—	300	—	—	—
47	Дуракли	—	—	—	—	—	—	—
48	Дурмашли	—	—	—	—	—	—	—
49	Дразна	—	—	—	—	—	—	—
50	Дъракли	—	—	—	—	—	—	—
51	Дарначъ	—	—	—	—	—	—	—
52	Едренеджикъ	—	—	—	—	—	—	—
53	Еледжикъ	—	—	—	—	—	—	—
54	Елидже	—	—	—	—	—	—	—
55	Есперликъ	—	—	—	—	—	—	—
56	Ефтиле	—	—	—	—	—	—	—
57	Заграчъ	—	—	—	—	—	—	—
58	Жура	—	—	—	—	—	—	—
59	Исабаларъ	—	—	—	—	—	—	—
60	Исноранъ	—	—	—	—	—	—	—
61	Кавакли	—	—	—	—	—	—	—
62	Казлата	—	—	—	—	—	—	—
63	Калово	—	—	—	—	—	—	—
		—	—	—	3196	—	—	—

Бр. по редъ	Драмска каза Джечка и Правишка нахии	Къщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ .	—	—	—	3196	—	—	—
64	Кале	—	—	—	—	—	—	—
65	Калпуджаръ	—	—	—	—	—	—	—
66	Кайнчанъ	—	—	—	—	—	—	—
67	Калянакъ	—	—	—	—	—	—	—
68	Канали	—	—	—	—	—	—	—
69	Карабуджакъ	—	—	—	—	—	—	—
70	Караджа	30	—	—	180	—	—	—
71	Кара-гьозъ	—	—	—	—	—	—	—
72	Кара-кавакъ	—	—	—	—	—	—	—
73	Касапли	—	—	—	—	—	—	—
74	Касрунъ	—	—	—	—	—	—	—
75	Катунъ	—	—	—	—	—	—	—
76	Кобалища	100	150	—	420	—	—	—
77	Коница	—	—	—	—	—	—	—
78	Кончанъ	—	—	—	—	—	—	—
79	Коплище	—	—	—	—	—	—	—
80	Коприва	—	—	—	—	—	—	—
81	Кочанъ	—	—	—	—	—	—	—
82	Крапенце	—	—	—	—	—	—	—
83	Кръчмали	—	—	—	—	—	—	—
84	Кузли	—	—	—	—	—	—	—
85	Кузикосъ	—	—	—	—	—	—	—
86	Курбанъ	—	—	—	—	—	—	—
87	Куртларъ	—	—	—	—	—	—	—
88	Кучкаръ	—	—	—	—	—	—	—
89	Кърларъ	—	—	—	—	—	—	—
90	Кючукъ	15	—	—	70	—	—	—
91	Кючукъ-кьой	—	—	—	—	—	—	—
92	Ладжимъ бей	—	—	—	—	—	—	—
93	Ладжиста голѣмо	—	—	—	—	—	—	—
94	Ладжиста малко	—	—	—	—	—	—	—
95	Леилилеръ	—	—	—	—	—	—	—
96	Лефтеро	—	—	—	—	—	—	—
97	Лишянъ	—	—	—	—	—	—	—
98	Лящунъ	—	—	—	—	—	—	—
99	Любатинъ	—	—	—	—	—	—	—
100	Лѫже	—	—	—	—	—	—	—
101	Манолтозъ	—	—	—	—	—	—	—
102	Меджаръ	—	—	—	—	—	—	—
103	Мефтушъ	—	—	—	—	—	—	—
104	Минаре	—	—	—	—	—	—	—
105	Минтанли	—	—	—	—	—	—	—
106	Мишели	—	—	—	—	—	—	—
107	Мищапъ	—	—	—	—	—	—	—
108	Мокрошъ	—	—	—	—	—	—	—
109	Мърсали	—	—	—	—	—	—	—
110	Насранли	—	—	—	—	—	—	—
111	Никша	—	—	—	—	—	—	—
112	Нузларъ	—	—	—	—	—	—	—
		—	—	—	3866	—	—	—

№	Драмска каза Джечка и Правишка нахии	Кѫщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ . .	—	—	—	3866	—	—	—
113	Нѣтенъ	40	—	—	240	—	—	—
114	Одалище	—	—	—	—	—	—	—
115	Одабекташъ	—	—	—	—	—	—	—
116	Отликушъ	—	—	—	—	—	—	—
117	Орлякъ	—	—	—	—	—	—	—
118	Орманли	—	—	—	—	—	—	—
119	Орта-махале	—	—	—	—	—	—	—
120	Оплнчъ	—	—	—	—	—	—	—
121	Османли	—	—	—	—	—	—	—
122	Османче	—	—	—	—	—	—	—
123	Пазарли	—	—	—	—	—	—	—
124	Палихори	—	—	—	—	—	—	—
125	Петрово	—	—	—	—	—	—	—
126	Петхоръ	—	—	—	—	—	—	—
127	Пецелянъ	—	—	—	—	—	—	—
128	Плѣвне	400	—	—	2400	—	—	—
129	Портосъ	—	—	—	—	—	—	—
130	Правища	—	—	—	—	—	—	—
131	Просоченъ	500	1300	—	1440	—	—	—
132	Рабошъ	—	—	—	—	—	—	—
133	Радибошъ	—	—	—	—	—	—	—
134	Раджоливенъ	—	—	—	—	—	—	—
135	Раходика	—	—	—	—	—	—	—
136	Рачникъ	—	—	—	—	—	—	—
137	Рахманли	—	—	—	—	—	—	—
138	Ревана	—	—	—	—	—	—	—
139	Самоколъ	—	—	—	—	—	—	—
140	Сарили	—	—	—	—	—	—	—
141	Сандрово	—	—	—	—	—	—	—
142	Сачивель	25	—	—	150	—	—	—
143	Скарново	—	—	—	—	—	—	—
144	Спренча	—	—	—	—	—	—	—
145	Султание	—	—	—	—	—	—	—
146	Сѫндъкъ	8	—	—	48	—	—	—
147	Тахута	—	—	—	—	—	—	—
148	Текливо	—	—	—	—	—	—	—
149	Тенриверишли	—	—	—	—	—	—	—
150	Теркохоръ	20	—	—	120	—	—	—
151	Тимурджи-оранъ	—	—	—	—	—	—	—
152	Туджалъ	—	—	—	—	—	—	—
153	Тузли	—	—	—	—	—	—	—
154	Туйли	—	—	—	—	—	—	—
155	Узунъ-Али	—	—	—	—	—	—	—
156	Учурумъ	—	—	—	—	—	—	—
157	Хавли	—	—	—	—	—	—	—
158	Хавланъ	—	—	—	—	—	—	—
159	Халжаларъ	—	—	—	—	—	—	—
160	Хазаръ	—	—	—	—	—	—	—
161	Чай	40	—	—	240	—	—	—
162	Чай-анѫкъ	—	—	—	—	—	—	—
		—	—	—	8504	—	—	—

Бр. по редъ	Драмиска каза Джечка и Правишка нахии	Кѫщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
	Прѣносъ . .	—	—	—	8504	—	—	—
163	Чайли	—	—	—	—	—	—	—
164	Чалъ	—	—	—	—	—	—	—
165	Чалибаши	—	—	—	—	—	—	—
166	Чатакли	—	—	—	—	—	—	—
167	Чеджъ	—	—	—	—	—	—	—
168	Черешево	—	—	—	—	—	—	—
169	Чернякъ	—	—	—	—	—	—	—
170	Черквица	—	—	—	—	—	—	—
171	Чиста	—	—	—	—	—	—	—
172	Чифликъ	—	—	—	—	—	—	—
173	Шемширли	—	—	—	—	—	—	—
174	Шейндже	—	—	—	—	—	—	—
175	Ширъ-Ахмедъ	—	—	—	—	—	—	—
176	Яворъ	—	—	—	—	—	—	—
177	Юкъ	—	—	—	—	—	—	—
178	Ѣди пере	—	—	—	—	—	—	—
179	Ѣни чифликъ	50	—	—	300	—	—	—
[1])	Всичко въ Драмска каза Правишката и Джечката нахии. .	—	12620	55193	8804	7264	—	5690
	Кавалска каза.							
1	Кавала	3120	—	—	—	—	—	—
2	Байракли	—	—	—	—	—	—	—
3	Балчика	—	—	—	—	—	—	—
4	Баракли	—	—	—	—	—	—	—
5	Беново	—	—	—	—	—	—	—
6	Василянъ	—	—	—	—	—	—	—
7	Газиларъ	—	—	—	—	—	—	—
8	Джари	—	—	—	—	—	—	—
9	Джуванли	—	—	—	—	—	—	—
10	Дикели-ташъ	—	—	—	—	—	—	—
11	Ески-Кавала	—	—	—	—	—	—	—
12	Ески-кьой	—	—	—	—	—	—	—
13	Зигошъ	—	—	—	—	—	—	—
14	Каяхиса	—	—	—	—	—	—	—
15	Канали	—	—	—	—	—	—	—
16	Карамонъ	—	—	—	—	—	—	—
17	Корито	—	—	—	—	—	—	—
18	Кокале	—	—	—	—	—	—	—
19	Куридже	—	—	—	—	—	—	—
20	Куртели	—	—	—	—	—	—	—
21	Кѫзчигѫзъ	—	—	—	—	—	—	—
22	Кьойсе-Илиасъ	—	—	—	—	—	—	—
23	Мухалъ	—	—	—	—	—	—	—
24	Наипли	—	—	—	—	—	—	—
25	Пиринчево	—	—	—	—	—	—	—
26	Перкинли	—	—	—	—	—	—	—

[1]) По нѣмание подробни свѣдения, числата за турцитѣ, гърцитѣ и циганитѣ сѫ заети отъ официялната статистика.

Бр. по редъ	Кавалска каза	Кѫщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
27	Рахадче	—	—	—	—	—	—	—
28	Силпанъ	—	—	—	—	—	—	—
29	Сукутче	—	—	—	—	—	—	—
30	Фелядъ	—	—	—	—	—	—	—
31	Хорса	—	—	—	—	—	—	—
32	Чапрѫнтли	—	—	—	—	—	—	—
33	Чинаръ	—	—	—	—	—	—	—
39	Йокари-кьоселеръ	—	—	—	—	—	—	—
35	Ѣни	—	—	—	—	—	—	—
[1])	Всичко въ Кавалска каза	—	12075	—	—	1699	—	1078
	Сари-Шабанска каза.							
1	Сари-Шабанъ	—	—	—	—	—	—	—
2	Алманли	—	—	—	—	—	—	—
3	Ахметли	—	—	—	—	—	—	—
4	Ашикларъ	—	—	—	—	—	—	—
5	Байрамъ	—	—	—	—	—	—	—
6	Бейлмишъ	—	—	—	—	—	—	—
7	Бекме-ташъ	—	—	—	—	—	—	—
8	Бекчилово	—	—	—	—	—	—	—
9	Бойнукузъ	—	—	—	—	—	—	—
10	Дари-ова	—	—	—	—	—	—	—
11	Деде-баши	—	—	—	—	—	—	—
12	Диранова	—	—	—	—	—	—	—
13	Домашли	—	—	—	—	—	—	—
14	Дойранли	—	—	—	—	—	—	—
15	Дорено	—	—	—	—	—	—	—
16	Дрѣново	—	—	—	—	—	—	—
17	Елефти	—	—	—	—	—	—	—
18	Емранли	—	—	—	—	—	—	—
19	Ендрегизъ	—	—	—	—	—	—	—
20	Ески-Сари-Шабанъ	—	—	—	—	—	—	—
21	Инджелъ	—	—	—	—	—	—	—
22	Каваджикъ	—	—	—	—	—	—	—
23	Каза-оваси	—	—	—	—	—	—	—
24	Кая-бунаръ	—	—	—	—	—	—	—
25	Караджа-ова	—	—	—	—	—	—	—
26	Кара-коюкъ	—	—	—	—	—	—	—
27	Кара-кѫяларъ	—	—	—	—	—	—	—
28	Караманли	—	—	—	—	—	—	—
29	Канберъ-йолъ	—	—	—	—	—	—	—
30	Кенезъ	—	—	—	—	—	—	—
31	Кетизъ	—	—	—	—	—	—	—
32	Каменичани	—	—	—	—	—	—	—
33	Каздеръ	—	—	—	—	—	—	—
34	Коджаларъ	—	—	—	—	—	—	—
35	Кочъ-олари	—	—	—	—	—	—	—
36	Колчелеръ	—	—	—	—	—	—	—

[1]) Тѣзи числа, по нѣмание свѣдения сѫ заети отъ официялната статистика.

Бр. по редъ	Сари-Шабанска каза	Кжщи	Турци	Помаци	Българе	Гърци	Власи	Цигане
37	Коменчели	—	—	—	—	—	—	—
38	Куладжикъ	—	—	—	—	—	—	—
39	Кури-дере	—	—	—	—	—	—	—
40	Кури-йолъ	—	—	—	—	—	—	—
41	Кьоселеръ	—	—	—	—	—	—	—
42	Кюпри-баши	—	—	—	—	—	—	—
43	Мунджосъ	—	—	—	—	—	—	—
44	Мураджикъ	—	—	—	—	—	—	—
45	Муратли	—	—	—	—	—	—	—
46	Мустафа-олари	—	—	—	—	—	—	—
47	Надарли	—	—	—	—	—	—	—
48	Нарстанли	—	—	—	—	—	—	—
49	Органджиларъ	—	—	—	—	—	—	—
50	Олуджакъ	—	—	—	—	—	—	—
51	Сепетчилеръ	—	—	—	—	—	—	—
52	Сусаджи	—	—	—	—	—	—	—
53	Топларъ	—	—	—	—	—	—	—
54	Узунъ-капу	—	—	—	—	—	—	—
55	Халепъ	—	—	—	—	—	—	—
56	Ханларъ	—	—	—	—	—	—	—
57	Чайлъкъ	—	—	—	—	—	—	—
58	Чиплакъ	—	—	—	—	—	—	—
59	Чобанли	—	—	—	—	—	—	—
60	Чунъ-колу	—	—	—	—	—	—	—
61	Ѣни-кьой	—	—	—	—	—	—	—
62	Ѣрлетли	—	—	—	—	—	—	—
[1])	Всичко въ Сари-Шабанската каза	—	—	15944	—	118	—	548

[1]) Тѣзи числа, по нѣмание други свѣдения, сж заети отъ официялната статистика.

№ 2.

Обща статистика на населението споредъ събранитѣ отъ менъ свѣдения.

Кази	Турци	Помаци	Наедно	Българе	Гърци	Власи	Цигане	Всичко
Сѣрска	25437	—	25437	35245	21306	700	3265	85323
Демиръ-Хисарска	12900	1000	13900	25220	—	1745	825	41690
Зъхненска	5260	—	5260	13260	15450	450	—	34610
Неврокопска	11026	11566	22592	35059	450	250	601	58952
Разложка	—	10100	10100	19620	—	—	—	29720
Джумалиска	875	4240	5015	28323	—	250	—	33680
Мѣлничка	5070	995	6065	25274	1800	200	25	33364
Петричка	6285	—	6285	24940	—	—	—	31225
Всичко въ Сѣрски Санджакъ	66853	27901	94754	206941	39006	2965	4716	348552
Въ Драмска	12620	55193	67813	8804	7264	—	5690	89571
„ Кавалска	12075	—	12075	—	1699	—	1078	14852
„ Сари-Шарибанска	—	15944	15944	—	118	—	548	16610
Всичко въ Драмски Санджакъ	24695	71137	95832	8804	9081	—	7316	121033
А въ двата	91548	99038	190586	215745	48087	2965	12032	469585

№ 3.

Статистика на църквитѣ и училищата по градоветѣ и българскитѣ села.

Бр. по редъ	Сѣрска каза	Църкви			Училища					
		Чете се гър.	Български	Смѣсено	Гърцки	Ученици	Смѣсени	Ученици	Български	Ученици
1	Сѣръ	23	1	—	7	1700	—	—	2	120
2	Броди	1	—	1	1	70	—	—	1	129
3	Баница	1	—	—	1	40	—	—	—	—
4	Фращани	1	—	1	1	25	—	—	—	—
5	Баракли-Джумая	2	—	—	4	545	—	—	1	60
6	Елшанъ	1	—	—	1	55	—	—	—	—
7	Хазнатаръ махле	1	—	—	1	35	—	—	—	—
8	Баракли	1	—	—	1	12	—	—	—	—
9	Орлякъ	1	—	—	1	52	—	—	—	—
10	Просеникъ	1	—	—	1	45	—	—	—	—
11	Ерни-кьой	1	—	—	1	20	—	—	—	—
12	Аджи-бейликъ	1	—	—	1	19	—	—	—	—
13	Чучулигово	1	—	—	1	15	—	—	—	—
14	Мартатово	1	—	—	—	—	—	—	—	—
15	Метохъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Ряховица	1	—	—	—	—	—	—	—	—
17	Дутли	1	—	—	—	—	—	—	—	—
18	Дервещани	1	—	—	—	—	—	—	—	—
19	Карли-кьой	1	—	—	—	—	—	—	—	—
20	Дрѣново	1	—	—	—	—	—	—	—	—
21	Бейлъкъ-махле	1	—	—	—	—	—	—	—	—
22	Ени-махла	1	—	—	—	—	—	—	—	—
23	Салъ-махла	1	—	—	—	—	—	—	—	—
24	Ново-село	1	—	—	—	—	—	—	—	—
25	Вишенъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
26	Ристосъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
27	Мелникичъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
28	Кула	1	—	—	—	—	—	—	—	—
29	Чучулигово	1	—	—	—	—	—	—	—	—
30	Календра	1	—	—	—	—	—	—	—	—
31	Камила	1	—	—	—	—	—	—	—	—
32	Караджа-кьой	1	—	—	—	—	—	—	—	—
33	Копачъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
34	Мерянъ	1	—	—	1	10	—	—	—	—
35	Турбешъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
36	Коприва	1	—	—	—	—	—	—	—	—
37	Сѣкафче	1	—	—	—	—	—	—	—	—
38	Бахтиаръ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
39	Голѣма-махала	1	—	—	—	—	—	—	—	—
40	Старошово	—	—	1	—	—	—	—	—	—
	Всичко	62	1	3	23	2643	—	—	4	309

Бр. по редъ	Демиръ-Хисарска каза	Църкви			Училища					
		Гръцки	Смѣсени	Български	Гръцки	Ученици	Смѣсени	Ученици	Български	Ученици
1	Дем. хисаръ	1	—	—	3	184	—	—	—	—
2	Германъ	—	1	—	—	—	1	40	—	—
3	Радово	1	—	—	—	—	1	20	—	—
4	Елешница	—	1	—	—	—	—	—	—	—
5	Цървица	—	1	—	—	—	1	10	—	—
6	Крушово	—	—	3	—	—	1	80	—	—
7	Кърчово	—	—	1	—	—	—	—	1	50
8	Голешово	—	1	—	—	—	1	60	—	—
9	Бѣлово	—	—	1	—	—	1	40	—	—
10	Храсна	—	1	—	—	—	1	18	—	—
11	Пиринъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
12	Спанчово	1	—	—	—	—	1	32	—	—
13	Ковачево	1	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Черешница	—	—	1	—	—	—	—	—	—
15	Петрово	—	1	—	—	—	1	40	—	—
16	Яново	1	—	—	—	—	1	14	—	—
17	Пеперица	1	—	—	—	—	—	—	—	—
18	Лѣхово	1	—	—	—	—	1	45	—	—
19	Сенгелово	—	1	—	—	—	1	40	—	—
20	Вранковъ уч.	—	1	—	—	—	1	20	—	—
21	Спанча	1	—	—	—	—	—	—	—	—
22	Марикостеново	1	—	—	1	55	—	—	—	—
23	Кромидово	1	—	—	1	40	—	—	—	—
24	Рупелъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
25	Райковецъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
26	Вѣтрина	1	—	—	—	—	—	—	—	—
27	Хаджи-бегликъ	1	—	—	—	—	—	—	1	30
28	Савекъ	1	—	—	1	60	—	—	—	—
29	Камаретово	1	—	—	—	—	—	—	—	—
30	Латрово	1	—	—	—	—	—	—	—	—
31	Кюпри	1	—	—	1	24	—	—	—	—
32	Кумли	1	—	—	1	30	—	—	—	—
33	Хърсово	1	—	—	1	14	—	—	—	—
34	Спатово	1	—	—	1	25	—	—	—	—
35	Равна	1	—	—	—	—	—	—	—	—
36	Липошъ	1	—	—	1	15	—	—	—	—
37	Тодоричъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
38	Матница	1	—	—	1	28	—	—	—	—
39	Шугово	1	—	—	1	20	—	—	—	—
40	Горни порой	2	—	2	2	70	—	—	1	56
41	Долни порой	—	—	1	—	—	—	—	1	40
	Всичко	29	8	9	15	583	13	487	4	176

Бр. по редъ	Неврокопска каза	Църкви			Училища					
		Гърцки	Смѣсени	Български	Гърцки	Ученици	Смѣсени	Ученици	Български	Ученици
1	Неврокопъ	1	—	1	1	30	—	—	1	80
2	Старчища	—	—	1	1	30	—	—	1	80
3	Зърнево	1	—	—	1	70	—	—	—	—
4	Търлисъ	—	1	—	—	—	1	40	—	—
5	Кара-кьой	—	1	—	—	—	1	65	—	—
6	Учъ-дурукъ	—	1	—	1	30	—	—	—	—
7	Лѣски	—	1	—	—	—	—	—	—	—
8	Мосомища	—	1	—	—	—	—	—	—	—
9	Хисарлъкъ	1	—	—	—	—	—	—	1	22
10	Горно-сингарт.	—	1	—	—	—	—	—	—	—
11	Долно-синг.	1	—	—	—	—	—	—	—	—
12	Лжки	—	—	1	—	—	—	—	—	—
13	Тешево	—	—	1	—	—	—	—	1	45
14	Садово	—	1	—	—	—	—	—	—	—
15	Гайтаниново	—	—	1	—	—	—	—	1	25
16	Лофча	1	—	—	1	20	—	—	—	—
17	Осиково	—	—	1	—	—	—	—	1	30
18	Осѣново	—	—	1	—	—	—	—	—	—
19	Илипово	—	—	1	—	—	—	—	—	—
20	Ковачовица	—	—	1	—	—	—	—	1	50
21	Скребатно	—	—	1	—	—	—	—	1	50
22	Фотовища	—	—	1	—	—	—	—	1	30
23	Балдево	—	—	1	—	—	—	—	1	—
24	Доленъ	—	1	—	—	—	1	50	—	—
25	Сатовче	—	1	—	—	—	—	—	—	—
26	Гръмленъ	—	—	1	—	—	—	—	1	25
27	Кремленъ	—	—	1	—	—	—	—	1	50
28	Обидумъ	—	—	1	—	—	—	—	1	47
29	Баничанъ	—	—	1	—	—	—	—	—	—
30	Черешово	—	1	—	—	—	1	30	—	—
31	Бутимъ	—	—	1	—	—	—	—	1	15
32	Бѣлотинци	—	—	1	—	—	—	—	1	45
33	Ливадища	—	1	—	—	—	—	—	1	20
34	Либяхово	—	—	1	—	—	—	—	1	45
35	Долно-броди	—	1	—	—	—	1	30	—	—
36	Елешница	—	—	1	—	—	—	—	1	40
	Всичко	5	12	20	5	180	5	215	18	699

Бр. по редъ	Разлошка каза.	Гърцки	Смѣсени	Български	Гърцки	Ученици	Смѣсени	Ученици	Български	Ученици
1	Мехомия	—	—	1	—	—	—	—	1	180
2	Банско	—	—	2	—	—	—	—	2	450
3	Бѣлица	—	—	1	—	—	—	—	1	150
4	Якоруда	—	—	1	—	—	—	—	1	120
5	Добринища	—	—	1	—	—	—	—	1	65
6	Горно-Драглища	—	—	1	—	—	—	—	1	80
7	Добтерско	—	—	2	—	—	—	—	1	60
8	Годлево	—	—	1	—	—	—	—	1	50
9	Бачево	—	—	1	—	—	—	—	1	35
	Всичко	—	—	11	—	—	—	—	10	1190

Бр. по редъ	Джумалиска каза	Църкви			Училища					
		Гърцки	Смѣсени	Български	Гърцки	Ученици	Смѣсени	Ученици	Български	Ученици
1	Горна-джумая	—	—	1	—	—	—	—	1	70
2	Лешко	—	—	1	—	—	—	—	1	35
3	Сърбиново	—	—	1	—	—	—	—	1	25
4	Селища	—	—	1	—	—	—	—	1	20
5	Марлово	—	—	1	—	—	—	—	1	15
6	Градево	—	—	1	—	—	—	—	1	25
									6	190
7	Логодашъ	—	—	1	—	—	—	—	—	—
8	Тросково	—	—	1	—	—	—	—	—	—
9	Сушица	—	—	1	—	—	—	—	—	—
10	Желѣзница	—	—	1	—	—	—	—	1	13
11	Докотичево	—	—	1	—	—	—	—	1	10
12	Бучино	—	—	1	—	—	—	—	—	—
13	Ураново	—	—	1	—	—	—	—	—	—
	Всичко	—	—	13	—	—	—	—	8	213
	Мелничка каза.									
1	Мелникъ	7	—	—	3	245	—	—	1	45
2	Кресна	—	—	4	—	—	—	—	4	140
3	Влахи	—	—	1	—	—	—	—	1	30
4	Бождово	1	—	—	1	40	—	—	—	—
5	Дебрене	—	1	—	—	—	—	—	—	—
6	Калиманца	—	1	—	—	—	—	—	1	30
7	Капатово	1	—	—	—	—	—	—	—	—
8	Спакйово	1	—	—	—	—	—	—	—	—
9	Манджово	1	—	—	—	—	—	—	—	—
10	Ливуново	—	1	—	—	—	—	—	—	—
11	Суха-сушица	1	—	—	—	—	—	—	—	—
12	Батъкъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
13	Хотово	1	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Св. Врачъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
15	Пелѣница	1	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Роженъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
17	Орманъ	—	1	—	—	—	—	—	—	—
18	Любовка	—	1	—	—	—	—	—	—	—
19	Горни-цалимъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
20	Долни-цалимъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
21	Бѣлица	1	—	—	—	—	—	—	—	—
22	Градешница	1	—	—	—	—	—	—	—	—
23	Хърсово	1	—	—	1	30	—	—	—	—
	Всичко	22	5	5	5	305	—	—	7	245

Бр. по редъ	Петричка каза	Църкви			Училища					
		Гръцки	Смѣсени	Български	Гръцки	Ученици	Смѣсени	Ученици	Български	Ученици
1	Петричъ	—	—	2	1	47	—	—	3	139
2	Старчево	1	—	—	1	23	—	—	—	—
3	Елешница	—	1	—	—	—	—	—	1	18
4	Смоларе	—	1	—	—	—	—	—	1	21
5	Баделенъ	—	—	1	—	—	—	—	1	15
6	Игуменецъ	—	—	1	—	—	—	—	1	28
7	Палатъ	—	—	1	—	—	—	—	1	22
8	Рибница	—	—	1	—	—	—	—	1	19
9	Цапарево	—	—	1	—	—	—	—	1	20
10	Крушица	—	—	1	—	—	—	—	1	14
	Всичко	1	2	8	3	70	—	—	11	296
	Зѫхненска каза.									
1	Зиляхово	1	—	—	2	80	—	—	—	—
2	Алистратикъ	1	—	—	3	140	—	—	—	—
3	Клѣпоушна	—	—	1	—	—	—	—	1	40
4	Ери-дере	2	—	—	1	30	—	—	—	—
5	Горенце	1	—	—	—	—	—	—	—	—
6	Скрижово	—	—	1	—	—	—	—	1	50
7	Нуска	1	—	—	—	—	—	—	—	—
8	Драчево	1	—	—	1	15	—	—	—	—
9	Грачанъ	1	—	—	1	25	—	—	—	—
10	Мандилъ	1	—	—	1	30	—	—	—	—
11	Трестеникъ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
12	Калапотъ	—	—	1	—	—	—	—	2	90
13	Карлуково	—	—	1	1	35	—	—	—	—
	Всичко	10	—	4	10	255	—	—	5	180
	Драмска каза.									
1	Просоченъ	1	1	—	1	65	—	—	2	70
2	Плѣвне	1	1	—	—	—	—	—	2	70
3	Волакъ	—	—	1	—	—	1	30	—	—
4	Кобалища	—	1	—	—	—	—	—	—	—
5	Гюреджикъ	1	—	—	1	20	—	—	—	—
6	Височенъ	1	—	—	1	50	—	—	—	—
7	Бъбалецъ	—	—	1	—	—	—	—	—	—
	Всичко	4	3	2	8	135	1	30	4	140

№ 4.

Сравнителна статистика на тур., гър. и българ. училища въ Сърския и Драмския санджаци.

Кази	Турски					Гърцки					Смѣсени		Български								
	Училища	Учители	Ученици	Ученички	Сичко	Училища	Учители	Ученици	Ученички	Сичко	Училища	Ученици	Мѫжки	Дѣвически	Сичко	Учители	Учителки	Сичко	Ученици	Ученички	Сичко
Сѣрска	44	44	1125	624	1749	59	83	2450	846	3296	—	—	4	1	4	11	2	13	309	—	309
Демиръ-Хисарска	34	34	327	334	661	15	18	583	—	583	13	487	4	—	4	5	—	5	176	—	176
Неврокопска	123	161	3685	2864	6549	5	7	180	—	180	5	215	18	1	19	19	1	20	599	—	599
Разложка	Слѣти въ Неврокопска					—	—	—	—	—	—	—	9	1	10	20	2	22	1040	150	1190
Джумалиска	8	9	261	111	372	—	—	—	—	—	—	—	6	—	6	7	—	7	190	—	190
Мелничка	11	11	305	223	528	4	7	285	—	285	—	—	6	—	6	7	—	7	215	—	215
Петричка	18	18	560	291	751	3	5	70	—	70	—	—	10	1	11	11	1	12	296	—	296
Зѫхненска	19	19	390	251	641	8	8	770	281	1051	3	180	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Сѣрски сандж.	257	296	6653	4698	11351	104	138	4338	1127	5465	21	882	57	4	60	80	6	86	2825	150	2975
Драмска	86	91	1166	709	1875	11	14	308	309	617	—	—	2	2	4	3	2	5	140	—	140
Чеджъ	38	38	523	604	1127	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Правишка нах.	28	28	513	272	785	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Кавалска	29	33	1328	216	1544	1	3	201	80	281	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Сари-Шабанска	75	75	1681	854	2535	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Драмски сандж.	256	265	5211	2655	7866	12	17	509	389	898	—	—	2	2	4	3	2	5	140	—	140
Сичко	513	561	11864	7353	19217	116	155	1847	1516	6363	21	882	59	6	64	83	8	91	2965	150	3015

Забѣлѣжка: Числата за Турскитѣ училища сѫ засти отъ Салнамето. Тѣзи училища сѫ старитѣ, при джамиитѣ, дѣто се прѣподава само прочить. Неможейки да провѣрѫ броя на ученицитѣ, давамъ ги, както сѫ въ официалната статистика sous toutes reséгves. Въ повечето мѣста дѣто сѫ забѣлѣзани дѣвически български училища, тѣ сѫ забавачници и ученичкитѣ сѫ слѣти съ ученицитѣ.

Църкви въ българскитѣ села.

Кази	Гръцки	Български	Смѣсени	Гръцки	Ученици	Смѣсени	Ученици	Български	Ученици
Сѣрска	52	3	1	—	—	—	—	—	—
Демиръ Хисарска	29	8	9	—	—	.	—	—	—
Зѫхненска	10	4	—	—	—	—	—	—	—
Неврокопска	5	11	20	—	—	—	—	—	—
Джумалиска	—	—	13	—	—	—	—	—	—
Мѣлничка	22	5	5	—	—	—	—	—	—
Петричка	1	8	2	—	—	—	—	—	—
Разложка	—	—	11	—	—	—	—	—	—
Драмска	4	2	3	—	—	—	—	—	—
Всичко	123	41	46	—	—	—	—	—	—

№ 5.

Приблизителна статистика на българскитѣ училища прѣзъ годинитѣ 1875, 1881 и 1890.

Бр. по редъ	Кази	1875 год.			1881 год.			1890 год.		
		Училища	Учители	Ученици	Училища	Учители	Ученици	Училища	Учители	Ученици
	Сѣрско.									
1	Сѣръ	1	2	42	—	—	—	2	9	120
2	Христосъ	1	1	15	—	—	—	—	—	—
3	Вишенъ	1	1	12	—	—	—	—	—	—
4	Броди	1	2	80	—	—	—	1	2	129
5	Джумая	—	—	—	—	—	—	1	2	60
	Сичко	4	6	149	—	—	—	4	13	309
	Демиръ-Хисарско.									
1	Крушево	1	1	50	—	—	—	—	—	—
2	Кърчово	1	1	90	1	1	70	1	1	50
3	Елешница	1	1	15	—	—	—	—	—	—
4	Лѣхово	1	1	40	—	-	—	—	—	—
5	Черешница	1	1	30	—	—	—	—	—	—
6	Голѣма-махала	1	1	35	—	—	—	—	—	—
7	Горни порои	1	1	48	—	—	—	1	2	56
8	Долни порои	1	1	30	1	1	30	1	2	40
9	Тодорово	1	1	10	—	-	—	—	—	—
10	Хаджибейлъкъ	—	—	—	—	—	—	1	1	30
	Сичко	9	9	348	2	2	100	4	6	176
	Мѣлничко.									
1	Мѣлникъ	1	1	60	—	—	—	1	1	45
2	Калиманци	1	1	40	—	—	—	—	—	—
3	Орманъ	1	1	24	—	—	—	—	—	—
4	Дебрене	1	1	20	—	—	—	—	—	—
5	Влахи	1	1	40	—	—	—	1	1	30
6	Крѣсна	2	2	90	—	—	—	4	4	140
	Сичко	7	7	274	—	—	—	6	6	215
	Петричко.									
1	Гр. Петричъ	1	1	80	—	—	-	3	3	139
2	Елешница	1	1	30	—	—	—	1	1	18
3	Смолари	—	—	—	—	—	—	1	1	21
4	Игуменецъ	1	1	35	—	—	—	1	1	28
5	Палатъ	—	—	—	—	—	—	1	1	22
6	Цапарево	—	—	—	—	—	—	1	1	20
7	Крушица	—	—	—	—	—	—	1	1	14
8	Бадаленъ	—	—	—	—	—	—	1	1	15
9	Рибница	—	—	—	—	—	—	1	1	19
	Сичко	3	3	145	—	—	—	11	11	296

Бр. по редъ	Кази	1875 год. Училища	1875 год. Учители	1875 год. Ученици	1881 год. Училища	1881 год. Учители	1881 год. Ученици	1890 год. Училища	1890 год. Учители	1890 год. Ученици
	Зъхненско.									
1	Калапотъ	1	2	150	—	—	—	1	2	90
2	Карлуково	1	1	40	—	—	—	—	—	—
3	Скрижово	1	2	150	1	1	90	1	2	50
4	Клѣпоушна	1	1	60	—	—	—	1	1	40
	Сичко	4	6	400	1	1	90	3	5	180
	Драмско.									
1	Плѣвне	1	2	140	1	1	110	2	3	70
2	Просоченъ	1	1	70	1	1	60	2	3	70
3	Кобалища	1	1	30	—	—	—	—	—	—
4	Волакъ	1	1	40	—	—	—	—	—	—
5	Гюреджекъ	1	1	35	—	—	—	—	—	—
	Сичко	5	6	315	2	2	170	4	6	140
	Неврокопско.									
1	Старчища	1	1	100	1	1	100	1	1	80
2	Тарлисъ	1	1	120	—	—	—	—	—	—
3	Зърнево	1	1	130	—	—	—	—	—	—
4	Куманичъ	1	1	30	—	—	—	—	—	—
5	Елесъ	1	1	20	—	—	—	—	—	—
6	Долно-броди	1	1	60	—	—	—	—	—	—
7	Бѣлотинци	1	1	80	1	1	80	1	1	45
8	Сингартия	1	1	40	—	—	—	—	—	—
9	Ливадища	1	1	—	—	—	—	1	1	20
10	Бутинъ	1	1	—	—	—	—	1	1	15
11	Черешово	1	1	80	—	—	—	—	—	—
12	Лофча	1	1	20	—	—	—	—	—	—
13	Тешово	1	1	60	—	—	—	1	1	45
14	Лжки	1	1	30	—	—	—	—	—	—
15	Гайтаниново	1	2	100	1	1	100	1	1	25
16	Либяхово	1	1	80	1	1	80	1	1	45
17	Мосомища	1	1	20	—	—	—	—	—	—
18	Неврокопъ	1	2	120	—	—	—	2	3	80
19	Хисърлъкъ	—	—	—	—	—	—	1	1	22
20	Фотофища	—	—	—	—	—	—	1	1	30
	Сичко	18	20	1090	4	4	360	11	12	407

Приблизителна таблица на открититѣ до 1885-та год. Бъл. училища; тѣхното състояние прѣзъ 1881-та и 1890-та години.

Кази	1875 год.			1881 год.			1890 год.		
	Училища	Учители	Ученици	Училища	Учители	Ученици	Училища	Учители	Ученици
Сѣрско	4	6	149	—	—	—	4	13	309
Демиръ-хисарско	9	9	348	2	2	100	4	6	176
Зѫхненско	4	6	400	1	1	90	3	5	180
Неврокопско	18	20	1090	4	4	360	11	12	407
Мѣлничко	7	7	274	—	—	—	6	6	215
Петричко	3	3	145	—	—	—	11	11	296
Драмско	5	6	315	2	2	170	4	6	140
Всичко	50	57	2721	9	9	720	43	59	1723

№ 6.

Официялна статистика на населението споредъ броежа отъ (1300 г. егира 1881 г.).

Кази	Турци			Помаци			Българе			Гърци			Еврeи			Цигани			Сумма
	м.	ж.	сичко	м.	ж.	сичко	м.	ж.	сичко	м.	ж.	сичко	м.	ж.	сич.	м.	ж.	сичко	
Сѣрска	18218	13722	31940	—	—	—	11112	11672	22786	13432	12722	36145	455	552	1007	2270	2085	4355	86232
Дем.-Хисарска .	7000	6810	13810	—	—	—	13012	7946	20958	—	—	—	—	—	—	780	760	1540	30414
Неврокопска .	18843	18714	37557	—	—	—	15650	14232	29882	450	422	872	20	20	40	843	795	1638	71990
Рапчусъ нахия .	—	—	—	3819	3800	7619	31	30	61	—	—	—	—	—	—	57	60	117	4377
Доспатска нах. .	—	—	—	1572	1500	3072	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	30	54	3126
Разложка . . .	—	—	—	4164	4164	8264	4131	4200	8331	—	—	—	—	—	—	290	280	570	17252
Зѫхненска . .	1192	3607	4799	—	—	—	—	—	9500	—	—	16684	12	13	25	496	458	954	36419
Петричка . . .	5708	5534	11242	—	—	—	8513	7802	1681[illegible]	—	—	—	—	—	—	604	568	1172	28729
Джумалиска . .	—	—	—	2648	2676	5324	8093	7992	16085	109	7	116	18	13	31	329	305	634	22374
Мелничка . . .	2437	2288	4725	—	—	—	5892	5201	11093	1190	1030	2220	—	—	—	1303	1254	2557	19424
Сѣр. санджакъ .	50961	48387	99358	12203	12076	24279	66064	59175	135512	15091	14181	46037	505	598	1103	6996	6595	13591	320337
Драмска . . .	21169	19024	40193	—	—	—	1645	1606	3251	3327	3300	6627	26	30	56	1828	1200	3028	53167
Правишка нах. .	5120	7500	12620	—	—	—	—	—	—	2690	3500	6190	—	—	—	2690	3000	5690	24512
Джечъ нахия .	—	—	—	—	—	15000	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15000
Кавалска . . .	6360	5715	12075	—	—	—	—	—	—	1081	618	1699	100	112	212	564	514	1078	15099
Сари-Шабанска.	8035	7909	15944	—	—	—	—	—	—	60	58	118	—	—	—	280	268	548	17169
Драм. санджакъ.	40684	40148	80832	—	—	15000	1645	1606	3251	7158	7476	14634	126	142	268	4362	4982	10344	124937
Сичко . .	91645	88535	180190	—	—	39279	67709	60781	138760	22249	21657	60671	631	740	1371	6996	6595	23935	445274

№ 7.

Статистика на ражданията, смъртностьта и бракове҃тѣ споредъ оф. данни.

Кази	Раждатъ се			Умиратъ			Нараств. на %		Женитб. на %	
	мжж.	жени	сичко	мжж.	жени	сичко				
Сѣрска	607	680	1287	450	490	940	347	—	2229	—
Демиръ-Хисарска . .	2713	1362	4075	200	207	407	1668	—	105	—
Неврокопска	560	455	1015	700	644	1344	329	—	202	—
Зѫхненска	90	86	179	91	38	149	30	—	11	—
Петричка	липсватъ свѣдѣния			—	—	—	—	—	—	—
Мелнишка	"		"	—	—	—	—	—	—	—
Джумалишска	198	220	418	45	31	76	342	—	79	—
Драмска	314	285	599	288	112	400	199	—	323	—
Правишка	120	100	220	93	35	128	92	—	255	—
Джечка	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Кавалска	146	156	302	57	41	98	204	—	121	—
Сари-Шабанска . . .	244	245	489	200	160	360	129	—	414	—
Сичко . .	4992	3593	8585	2144	1758	3902	2682	06%	3739	09%

№ 8.

Сравнителна таблица на населението въ източна Македония, споредъ официялната статистика, споредъ Верновича и споредъ Ethnographie de la Macédonie.

Кази	Турци			Помаци			Българи			Гърци			Власи			Гюпци			Сичко		
	Офиц. статистика	Верковича	Ethnograpie de la Macédonie	Офиц. статистика	Верковича	Ethnographie de la Macédonie	Офиц. статистика	Верковича	Ethnographie de la Macédonie	Офиц. статистика	Верковича	Ethnographie de la Macédonie	Офиц. статистика	Верковича	Ethnographie de la Macédonie	Офиц. статистика	Верковача	Ethnographie de la Macédonie	Офиц. статистика	Верковича	Ethnographie de la Macédonie
Сърека . . .	31940	24502	9099	—	—	—	22785	46763	20155	26145	30662	9837	—	—	105	4355	—	708	86232	103527	39904
Д. Хисарска .	13810	8390	6220	—	—	—	20958	16853	27227	—	—	—	—	2311	865	1540	—	—	30414	58018	34312
Зъхненска .	4799	2230	1958	—	—	—	9500	10560	10071	16684	13123	5039	—	—	398	954	—	225	36419	25915	17691
Неврокопска .	37557	11860	20832	10691	23310	—	29943	34013	34416	872	—	—	—	317	150	1809	—	—	79499	77100	55398
Разложка . .	—	5426	—	8264	11540	—	8331	26991	—	—	—	—	—	—	—	570	—	—	17259	38531	—
Джумалиска .	—	—	—	5324	—	—	16085	—	—	116	—	—	—	—	—	634	—	—	22374	—	—
Петричка . .	11242	4165	2884	—	--	—	6815	19158	12226	—	—	—	—	—	—	1172	—	—	28729	28944	15110
Мѣлничка .	4725	66 0	3083	—	—	—	11095	35845	15261	2220	—	560	—	—	—	2 57	—	—	19424	44779	18904
Всич. въ Санд.	99358	63263	44076	24279	34850	—	1 5512	212182	119 56	46037	4 785	15436	—	2628	1518	135 1	—	1033	320337	376814	171319
Драмска . .	53813	20108	—	15000	8730	—	3251	8832	—	6627	11940	—	--	—	—	8718	1156	—	79179	51764	—
Кавалска . .	12075	—	—	—	—	—	—	—	—	1081	—	—	—	—	—	1078	—	—	15099	—	—
Сари-Шабан.	—	—	—	15944	15438	—	—	—	—	60	—	—	—	—	—	548	—	—	17169	15438	—
Всич. въ Драм.	65888	20108	—	30944	24 6	—	3251	8832	—	7158	11940	—	—	—	—	10344	1156	—	124937	67202	—
И въ двата .	165246	83371	—	55220	59018	—	138760	221015	—	60671	55725	—	—	2628	—	23 35	1156	—	445274	444016	—

№ 9.

Орна земя Статистика.

Кази	Пченица	Ржжъ	Овесъ	Ечмикъ	Просо	Пченка (Маисъ)	Тутюнъ	Памукъ	Сусамъ	Лени	Оризъ	Лозя	Афионъ	Сичко дулюми
Сърска	47000	28400	2500	51000	1600	30500	1600	20000	6500	малко	малко	25000	3000	163000
Демиръ-Хисарска	16000	10000	8650	10000	800	13000	1000	3500	8200	550	1000	6500	—	71800
Неврокопска	28040	84580	18800	7700	636	50000	6836	—	—	650	—	8400	—	200000
Зжхненска	30000	7500	650	12000	—	4800	2620	40000	3500	—	—	6800	100	100000
Петричка	3987	15100	1500	—	5200	22000	200	3120	5500	—	500	1200	—	125000
Меленичка	15000	5600	5200	11900	80	11100	1050	2500	340	—	2000	13600	70	55000
Джумалиска	25000	15000	1300	1600	1100	19000	2280	13000	—	1530	1410	90200	—	100000
Драмска	9944	8860	1570	7440	170	22380	12500	4500	2200	—	2500	4200	слабо	65000
Правишка	10000	3000	200	12000	50	12000	5000	8000	1000	500	—	1600	—	50000
Кавалска	11000	8000	7000	10000	5000	8000	5000	—	6000	—	—	800	—	103200
Сари-Шабанска	4582	5800	60	6300	140	13065	15000	—	—	—	—	—	—	183000
Сичко дулюми . .	200553	191840	47430	129940	14776	205845	53086	94120	33240	3230	7410	157400	3170	1216000

№ 10.

Колко нила се сѣе и колко дава срѣдно число на дулюмъ всѣно произведение.

Кази	Пченица			Ръжъ			Овесъ			Ечмикъ			Просо			Пчен.		Тютюнъ		Памукъ		Сусамъ			Ленъ			Оризъ			Лозя	Афионъ	
	Колко сѣме се сѣе	Колко дава	Колко слама	Сѣме кил.	Дава кил.	Слама оки	Сѣме кил.	Дава кил.	Слама оки	Сѣме кил.	Дава кил.	Слама оки	Сѣме кил.	Дава кил.	Слама оки	Сѣме кил.	Дава кил.	Фидане на дулюмъ	Дава оки	Сѣме оки	Дава оки				Сѣе се	Дава драм.	Струва	Сѣме оки	Дава оки	Цѣна гроша	Дава оки	Дава оки	Цѣна
Сѣрска	$1\frac{1}{2}$	6	4	1	6	5	1	8	4	2	12	—	$\frac{1}{4}$	12	6	$\frac{1}{4}$	14	400	80	8	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	500	100	2
Демиръ-Хисарска.	1	5	5	1	$5\frac{1}{2}$	4	1	8	4	1	8	6	2	10	5	$\frac{1}{4}$	10	400	50	10	30	—	—	—	—	200	5	15	100	2	450		
Неврокопска . .	1	5	3	1	5	3	1	7	3	1	6	3	4	7	3	$\frac{1}{4}$	8	400	80	—	—	—	—	—	—	250	5	—	—	—	—		
Зъхненска . . .	1	4	3	1	5	4	1	4	3	1	5	4	—	—	—	$\frac{1}{4}$	7	400	100	10	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	400		
Петричка	1	5	3	1	6	4	1	7	3	—	—	—	2	8	4	$\frac{1}{4}$	7	400	90	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	800		
Мелничка	$\frac{3}{4}$	4	3	$\frac{1}{2}$	4	$4\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	4	3	1	8	3	2	5	—	$\frac{1}{2}$	8	400	90	5	25	—	—	—	—	—	—	15	100	2	400	С Л А Б О	
Джумайска . . .	1	5	3	$\frac{3}{4}$	5	4	$\frac{3}{4}$	6	3	1	6	3	2	8	4	$\frac{1}{2}$	7	400	40	10	50	—	—	—	5	200	16	15	100	1	600		
Драмска	1	5	3	1	6	4	1	7	3	1	7	3	2	8	3	$\frac{1}{4}$	8	400	40	10	35	—	—	—	—	—	—	16	200	2	600		
Правишка	1	5	4	1	5	4	$\frac{1}{2}$	2	5	1	5	3	$\frac{1}{4}$	$3\frac{1}{2}$	4	$\frac{1}{2}$	5	320	50	10	20	—	—	—	—	160	—	—	—	—	500		
Кавалска	$\frac{3}{4}$	5	4	$\frac{1}{2}$	4	4	$\frac{1}{2}$	4	3	1	6	3	2	4	—	$\frac{1}{2}$	10	400	60	10	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	600		
Сари-Шабанска .	$\frac{1}{2}$	2	4	$\frac{1}{2}$	2	3	$\frac{1}{2}$	1	1	1	$2\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	1	$\frac{1}{2}$	2	500	45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100		
Срѣдно число . .	1	$4\frac{1}{4}$	$3\frac{1}{5}$	$\frac{4}{5}$	$4\frac{3}{4}$	4	$\frac{3}{4}$	$3\frac{1}{4}$	3	1	$6\frac{3}{8}$	$3\frac{1}{8}$	$1\frac{3}{4}$	$6\frac{3}{4}$	$3\frac{3}{4}$	$\frac{1}{2}$	$7\frac{3}{4}$	400	65	9	35	—	—	—	—	205	—	15	125	2	500	—	—

	…укъ	Сусамъ			Лѣнъ и конопъ			Оризъ			Вино			Афионъ		
	Гр.	—	Цѣна	—	Оки	Цѣна	Гр.	Оки	Цѣна	Гр.	оки хил.	Цѣна	-	Оки	Цѣна	Гр.
	2500000	—	$7\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	—	—	600	$1\frac{1}{4}$	—	6000	200	1200000
	2430000	—	5	—	3250	2	6500	100000	2	200000	700	$1\frac{1}{4}$	—	—	—	—
—	—	—	—	—	925	5	4625	—	—	—	680	—	—	—	—	—
	10000000	—	$6\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	—	—	600	—	—	200	200	40000
—	2790000	—	—	—	—	—	—	50000	2	100000	825	$\frac{7}{8}$	—	—	—	—
	365000	—	6	—	-	—	—	200000	2	400000	1000	1	—	70	200	14000
$\frac{1}{4}$	2110000	—	—	—	765	10	7550	141000	1	141000	950	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—
	1102500	—	8	—	—	—	—	500000	2	1000000	300	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—
	800000	—	—	—	18	1	18	—	—	—	350	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	250	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	22097500	1828200	6	—	4958	4	18793	1341000	$1\frac{3}{4}$ срѣдно	941000	6255	$1\frac{1}{4}$ срѣдно	—	6270	200	1254000

№ 10.

Колко нила се сѣе и колко дава срѣдно число на дулюмъ всѣко произведение.

Кази	Пченица			Ръжъ			Овесъ			Ечмикъ			Просо			Пчен.		Тютюнъ		Памукъ		Сусамъ			Ленъ			Оризъ			Лозя	Афионъ	
	Колко сѣме се сѣе	Колко дава	Колко слама	Сѣме кил.	Дава кил.	Слама оки	Сѣме кил.	Дава кил.	Слама оки	Сѣме кил.	Дава кил.	Слама оки	Сѣме кил.	Дава кил.	Слама оки	Сѣме кил.	Дава кил.	Фидане на дулюмъ	Дава оки	Сѣме оки	Дава оки				Сѣе се	Дава драм.	Струва	Сѣме оки	Дава оки	Цѣна гроша	Дава оки	Дава оки	Цѣна
Сѣрска	1½	6	4	1	6	5	1	8	4	2	12	–	¼	12	6	¼	14	400	80	8	25	–	–	–	–	–	–	–	–	–	500	100	2
Демиръ-Хисарска	1	5	5	1	5½	4	1	8	4	1	8	6	2	10	5	¼	10	400	50	10	30	–	–	–	–	200	5	15	100	2	450		
Невроконска	1	5	3	1	5	3	1	7	3	1	6	3	4	7	3	¼	8	400	80	–	–	–	–	–	–	250	5	–	–	–	–		
Зжхненска	1	4	3	1	5	4	1	4	3	1	5	4	–	–	–	¼	7	400	100	10	50	–	–	–	–	–	–	–	–	–	400		
Петричка	1	5	3	1	6	4	1	7	3	–	–	–	2	8	4	¼	7	400	90	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	800		
Мелничка	¾	4	3	½	4	4½	½	4	3	1	8	3	2	5	–	½	8	400	90	5	25	–	–	–	–	–	–	15	100	2	400	С Л А Б О	
Джумайска	1	5	3	¾	5	4	¾	6	3	1	6	3	2	8	4	½	7	400	40	10	50	–	–	–	5	200	16	15	100	1	600		
Драмска	1	5	3	1	6	4	1	7	3	1	7	3	2	8	3	¼	8	400	40	10	35	–	–	–	–	–	–	16	200	2	600		
Правишка	1	5	4	1	5	4	½	2	5	1	5	3	¼	3½	4	½	5	320	50	10	20	–	–	–	–	160	–	–	–	–	500		
Кавалска	¾	5	4	½	4	4	½	4	3	1	6	3	2	4	–	½	10	400	60	10	50	–	–	–	–	–	–	–	–	–	600		
Сари-Шабанска	½	2	4	½	2	3	½	1	1	1	2½	2½	½	1½	1	½	2	500	45	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	100		
Срѣдно число	1	4¼	3⅕	⅘	4¾	4	¾	3¼	3	1	6⅜	3⅛	1¾	6¾	3¾	½	7¾	400	65	9	35	–	–	–	–	205	–	15	125	2	500	–	–

	укъ	Сусамъ			Лѣнъ и конопъ			Оризъ			Вино			Афионъ		
	Гр.	—	Цѣна	—	Оки	Цѣна	Гр.	Оки	Цѣна	Гр.	оки хил.	Цѣна	-	Оки	Цѣна	Гр.
	2500000	—	$7\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	—	—	600	$1\frac{1}{4}$	—	6000	200	1200000
	2430000	—	5	—	3250	2	6500	100000	2	200000	700	$1\frac{1}{4}$	—	—	—	—
—	—	—	—	—	925	5	4625	—	--	—	680	—	—	—	—	—
	10000000	—	$6\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	—	—	600	—	—	200	200	40000
—	2790000	—	—	—	—	—	—	50000	2	100000	825	$\frac{7}{8}$	—	—	—	—
	365000	—	6	—	-	--	—	200000	2	400000	1000	1	-	70	200	14000
$\frac{1}{4}$	2110000	—	—	—	765	10	7550	141000	1	141000	950	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—
	1102500	—	8	—	—	—	—	500000	2	1000000	300	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	—
	800000	—	—	—	18	1	18	—	—	—	350	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	250	--	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	22097500	1828200	6	—	4958	4	18793	1341000	$1\frac{3}{4}$ срѣдно	941000	6255	$1\frac{1}{4}$ срѣдно	—	6270	200	1254000

№ 12.

Пчеларство, вълна и козина.

Кази	Кошове	По оки мѣдъ на кошъ	Всичко	Оката струва	Всичко стр.	Дава восъкъ драма	По гроша ока восъка	Вълна	Цѣна	Всичко	Козина	Цѣна	Всичко	Всичко
Сѣрска	3000	6	18000	4	72000	200	20	15000	6	90000	30000	5	150000	240000
Демиръ Хисарска	1700	5	8500	$3^1/_2$	30250	250	20	55000	7	385000	17100	6	102600	487600
Неврокопска и	13000	8	104000	3	312000	300	20	76000	$7^1/_2$	570000	37000	4	148000	618000
Разложка	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Зѫхненска	4200	10	42000	$3^1/_2$	147000	300	20	44700	6	268200	7600	$6^1/_2$	49400	317600
Петричка	6650	5	33250	4	133000	300	20	49000	6	294000	5500	5	27500	321500
Мелничка	2350	7	16450	3	49350	300	20	30000	6	180000	7000	5	35000	215000
Джумалиска	2500	7	17500	$3^1/_2$	61250	300	20	33000	6	198000	12000	7	84000	282000
Въ Сѣрски санджакъ . .	33400	срѣд. 7	239700	$3^1/_2$	671850	срѣд. 278	20	302700	$6^2/_5$	1985200	116200	$5^1/_2$	461500	2481700
Драмска	8680	8	69440	4	259760	200	20	25000	6	150000	12000	5	60000	210000
Правишка	1500	3	4500	3	13500	100	20	14000	5	70000	8000	6	48000	118000
Кавалска	—	—	—	—	—	—	—	25000	6	150000	15000	7	105000	255000
Сари-Шабанска	425	7	2975	5	14875	100	20	30000	8	240000	45000	5	225000	465000
Въ Драмски санджакъ . .	10505	срѣд. 6	76915	4	288135	срѣд. 133	20	94000	$6^1/_4$	610000	80000	$5^3/_4$	438000	1048000
Всичко . .	43905	срѣд. $6^1/_2$	316615	$3^3/_4$	959985	срѣд. 205	20	396700	$6^3/_{10}$	2595200	196200	$5^3/_5$	899500	3529700

№ 13.

Копринарство.

Кази	Храни се сѣме оки	1 др. сѣме костува гр.	1 др. с. дава кожурци ок.	Всичко излиза кожурци оки	ок. кожурци костува гр.	Сичко струвать
Сѣрска	13	1	4	20800	12	249600
Демиръ Хисарска	5	1	4	8000	9	72000
Неврокопска	4	2	4	6400	12	76800
Зѫхненска	слабо; нъ напрѣдва			—	—	—
Петричка	„	„	„	—	—	—
Джумалиско	3/4	1	4	1200	7	8400
Драмска	4	1 1/2	7	11200	15	168000
Правишка нахия	1	2	8	3200	7 1/2	24000
Кавалска	—	—	—	—	—	—
Сари-Шабанска	—	—	—	—	—	—
Всичко . .	оки оки 27 3/4	1 3/8	срѣдно 5 1/4	50800	ср. цѣна 10 3/8	598800

№

Ското-

Кази	Рогатъ добитъкъ									Овци,			
	Биволи			Волове					Сичко	Овци			
	Чифтъ	Дамазлъкъ	Сичко	Чифта	Дамазлъкъ	Крави	Телета	Сичко		Овни	Овци	Агнета	Сичко
Сърска	6540	2320	8860	21200	1350	6800	17800	47150	56010	6500	145000	95000	241500
Дам.-Хисарска .	400	970	1370	1500	600	450	2150	4700	6070	6100	68000	22000	96100
Неврокопско . .	20	81	101	3500	590	2700	1540	8330	8431	5000	80000	74000	159000
Зъхненска . . .	69	58	127	4900	42	1222	750	6914	8041	4000	56090	40000	100090
Петричка	1500	2550	4050	6000	250	3000	3500	12750	16800	4000	56000	20000	80000
Мелничка	30	130	160	4000	50	500	430	4 8[illegible]	5140	3410	27000	12500	43010
Джумалиска . .	1200	3195	4395	7700	150	8200	4100	20150	24495	8400	29200	80750	118350
	9699	9304	19063	48800	3032	22872	30270	104984	124987	37410	461290	324250	837950
Драмска	1000	2800	3800	6500	1000	8500	4900	20900	24700	1500	21500	25000	48000
Правлиска . . .	20	153	173	2000	100	4000	1500	7600	7873	1000	12000	5000	18000
Кавалска	53	50	93	3900	750	3900	500	9050	9143	1800	6990	4000	12790
Саришабанска .	50[illegible]	320	820	8[illegible]00	60	4000	680	14740	15560	5900	6000	20000	31900
	1563	3323	4886	20400	1910	20400	9630	52290	57276	10200	50490	54000	110690
Сичко . .	11262	12627	23949	69200	4[illegible]42	4327[illegible]	39600	157274	182263	47610	511780	378250	9486[illegible]

14.

ВОДСТВО.

к о з и и с в и н ь е								Т о в а р е н ъ д о б и т ъ к ъ								
К о з и						Свини		К о н и								
								Д а м а з л ъ к ъ								
Скопци	Пърчове	Кози	Ярета	Скопачи	С и ч к о	С и ч к о	С и ч к о	Хатове	Кобили	Пършета	С и ч к о	За работа	Мулета	Магарета	Камили	С и ч к о
12000	3000	72500	40000	5600	133160	5000	138100	560	1500	4000	6060	9700	4050	6000	180	25990
3170	3090	66210	18000	3900	94370	3590	97960	100	150	410	2010	1100	500	1400	—	4010
11800	6000	11000	31000	6080	65880	8600	74480	50	260	600	910	1300	875	1200	—	4285
8000	2500	6300	15000	1550	33350	540	33890	26	350	160	536	745	2400	1470	—	2151
4000	2000	15500	5500	4500	21500	5300	26800	150	1500	200	1850	1000	200	5000	-	8050
3500	2800	22995	11000	2500	42795	2200	44995	50	120	40	210	400	250	2000	—	2860
5690	13800	39000	12300	5200	75990	4650	80640	56	100	150	1106	4200	2035	1321	—	8652
48160	33190	233505	132800	29330	466985	29880	496865	982	4780	5580	11342	18445	10310	18391	180	55998
7000	1500	41900	28000	7800	86200	500	86700	160	800	420	1380	1800	4050	1200	—	8130
2000	22020	15000	7000	—	46000	200	46200	10	100	50	160	200	3000	1000	—	4360
7000	25000	22700	2700	5000	62400	—	62400	280	180	120	580	1200	2350	4700	—	8830
12000	3500	30000	15000	10500	71000	—	71000	250	500	500	1250	2500	3000	2000	—	8750
28000	52100	109600	52700	23300	265600	700	266300	700	1580	1090	3370	5400	12400	8900	—	30070
76160	85290	343105	185500	52630	732585	30580	763165	1682	6360	6670	16052	23845	22710	27291	180	86068

№ 15.

Азбученъ списъкъ на градоветѣ, паланкитѣ, селата, чифлицитѣ и махалитѣ по Сърския и Драмския санджаци.

Сѣрска каза съ Нигритска нахия.

Абдула махала
Адата
Азизие
Азединъ
Аго-махла
Айдонохори
Али-паша
Алибей-кьой
Алма
Алмадаръ
Амуръ-бей
Апдамалъ
Апидия
Арпаджикъ
Арнаутъ махала
Баница
Басели
Баракли джума
Байрактаръ махала
Бахтиаръ
Бейликъ махала
Бештукли
Борсукъ
Брандражикъ
Бутково
Буюкъ махала
Гьоргуля
Горно броди
Грозанли
Гудели
Гюзелдже
Деде
Дели-Хасанъ
Демиръ-ханъ
Демиръ-чифликъ
Дервещани
Дере-махала
Джами-махала
Джелепъ
Джинджосъ
Джумали
Джума-махала
Димитричъ
Довища
Долапъ-чифликъ
Долна ова
Доксанъ
Драгошъ
Дрѣново
Дубра-шабанъ
Дутли

Ежово
Елшанъ
Зверо
Зили
Жервохоръ
Ирни-кьой
Исмайли
Кавакли
Календра
Калчово
Кадърба
Караджово
Карасуле
Карга-кьой
Карли-кьой
Кастри
Касѫка
Камила
Какараска
Копачъ
Коприва
Кочанъ
Коджаларъ
Красгачъ
Крушово горно
Крушово долно
Кранъ
Кумли
Кула (Тополничка)
Кула чифликъ
Курепли
Куцосъ
Кѫрджали
Кулакъ
Кумарлия
Кѫзли
Кѫспикеси
Кюрепли
Кюлахли
Кѫя
Лакосъ
Ложица
Макешъ
Мантаръ
Манафъ
Масларъ
Мартатово
Махмутли
Мелникичъ
Мексенъ
Мерджанъ

Метохъ
Мраморъ
Мрѣслю
Мъгленъ
Неолинъ
Неославъ
Неохоръ
Ново-село
Нова-махла
Овая
Орлякъ
Орманли
Орта-кьой
Орумалъ
Патрикъ
Паясали
Палиутра
Палзуръ
Порлида
Прюсеникъ
Рамна
Рахманли
Ряховица
Саита
Салъ-махла
Сармусакли
Соколъ
Сѣкафче
Сѫрпа
Субашъ-кьой
Суджали
Суха-баня
Старошово
Сѣръ
Тахиносъ
Топалъ-ова
Тополянъ
Тройца
Тузчели
Тумбица
Тундже
Турбешъ
Фадие черкези
Феризъ
Фетокъ
Фращанъ
Хазнатаръ-махла
Христосъ
Хумондосъ
Хункосъ
Чавдаръ махала

Чавдаръ чифликъ
Чакали
Чайрли
Чалъ махала
Чали
Чалъкъ махала
Чакъръ
Чекерли
Черепища
Черища
Чешмели
Чучулигово
Шабанъ
Ѣйне
Ѣни-кьой
Ѣни-махале
Ѣни-махале
Ѣни-чифликъ
Ѣнидже
Ѣди-дерменъ

Всичко въ Сѣрската каза 172 села.

Демиръ-Хисарска каза.

Аркъ махала
Баракли
Бююкъ османъ
Бѣлево
Враня
Вранковъ чифликъ
Вѣтрина
Германъ
Голешово
Горна ова
Гюждели
Дервентъ чифликъ
Джаферли
Драготинъ
Елешница
Елясъ
Ескиджи
Еринли
Инамли
Кула
Камаретово
Катуница
Караташъ
Кашина
Кеседжи
Кепишлъкъ
Ковачево
Кукли
Кромидово
Крушово
Кърчово
Кучли
Кюпри
Кючукъ-узунъ
Латрово
Липошъ
Луково
Лѣхово
Манджиковъ чифликъ
Мандраджикъ
Марино
Марикостеново
Матница
Махмутли
Мишели
Мусачли
Мутавли
Палнешъ
Петрово
Пиперница
Пиринъ
Порой горни
Порой долни
Пульово
Новъ чифликъ
Омарли махла
Радово
Рамна
Райковци
Рупель
Савекъ
Сари кая
Сенгел-йово
Спанчо горно
Спанчо долно
Спатово
Тодоричъ
Тополница
Трънковъ чифликъ
Хаджи бейл.
Ходжа чифликъ
Храсна
Чавдарли
Ченга
Черешница
Чингене махала
Чифликъ махла
Чифлиджикъ
Цървища
Шугово
Яново
Юрукъ махле

Всичко въ Дем.-Хисарската (Валовишка) каза 80 села.

Зѫхненска каза.

Алистратикъ
Анджиста
Анастасия
Витачища
Вълчища
Гозниче
Граменче
Грачанъ
Горенце
Гюль-кьой
Доксанъ-юзъ
Долу-иси
Драчево
Ери-дере
Загушъ
Здравикъ
Зиляхово
Зѫхна
Калапотъ
Карлуково
Клѣпоушна
Кормища
Коцакъ
Кьочекъ
Кюпъ-кьой
Луковикъ
Лѫкотинче
Мандиль
Мърбайкъ
Нуска
Петелиносъ
Порно
Поршево
Прѣвища
Родоливосъ
Росилово
Ряхово
Скрижово
Старо едрене
Старъ сѣръ
Трестеникъ
Хурвища
Чаносъ
Черепянъ
Чепелдже
Шелиносъ
Шемолто
Ѣни-кьой

Всичко въ Зѫхненската каза 48 села.

Неврокопска каза.

Абланица
Балдево
Баболина
Баничанъ
Барутина
Барщанъ
Биредже
Бирере
Беденъ
Блацка
Блачанъ
Бесленъ
Баница
Борова
Босленъ
Боджанъ
Бурджоза
Буглинъ
Бутинъ
Буранджикъ
Брѣзница
Бѣлотинци
Бърдо
Въземъ
Витово
Владикосъ
Вълково
Вълкоселъ
Вършенъ
Върла Лакавица
Гайтаниново
Гьовренъ
Глумъ
Голонъ
Горна Лакавица
Гостунъ
Граждепъ
Гръмлянъ
Гудешово
Гущерекъ
Дагъ-кьой
Далково
Даржилово
Дебренджикъ
Дилянъ
Диранъ
Дображенъ
Долно-Броди
Долна Лакавица
Дебренъ
Довленъ
Доленъ
Джами-колюшъ
Дражели
Дрѣзница
Дрѣново-горно
Дрѣново-долно
Духовища
Джбница
Елешница
Есирлъкъ
Заимъ чифликъ
Зърново
Избища
Илипово
Израдиле
Иланджи
Карабулакъ
Кара-кьой
Калчово
Касжка
Кашица
Кестенджикъ
Креметъ
Кебиръ колюшъ
Колария
Ковачовица
Колюшъ
Корница
Копривленъ
Кощунъ
Крушово
Ктманичъ
Кжйорилапъ
Крабулъ
Кжщица
Лакавица
Либяхово
Лиспадъ
Либянъ
Ливадища
Лисе
Лозница
Лозно
Лойно
Лофча
Лофчица
Луидже
Луковче горно
Луковче долно
Лящинъ
Ляльово
Ляски
Лжки
Марулево
Махаледжикъ
Месбулъ
Местанъ
Мешрулъ
Молзница
Месомища
Мустанджа
Мугла
Найпли
Неврокопъ
Настанъ
Нишево
Обидумъ
Орекесъ
Орманъ чифликъ
Осиково
Осѣново
Осѣнче
Орѣше
Садово
Сатовче
Сингартия горна
Сингартия долна
Слащани
Скребатно
Странджикъ
Старчища
Страненъ
Сжрчанъ
Папасъ-кьой
Парилъ чифликъ
Пахидово
Пепелятъ
Перухъ
Петралите
Плѣтена
Прибойно
Тешово
Тепленъ
Терзинце
Тухудища
Търлисъ
Рашево
Ракищанъ
Рибно
Русково
Рѣки
Усеница
Устие
Ущица
Учъ-дорукъ
Фелъ
Фотовища
Фустане
Фъргово
Хисарлъкъ
Цирополе
Черешово
Чернагово
Шурдилово
Ѣни-чифликъ

Всичо въ Неврокопско 176 села.

Джумалиска каза.

Байрларъ
Бараково
Бачиново
Бласка
Бистрица
Бучино
Бѣло-поле
Габрово
Градево
Грамада
Делвино
Дели-хамза
Доброжилце
Докотичево
Дрѣново
Дубучица
Дубрава
Дуканичъ
Еленово
Желѣзница
Зеленичe
Кърджово
Караджина махала
Крупникъ
Клисура
Лисия
Лѣшко
Лагодашъ
Мангалъ-дерменъ
Марлево
Мензанецъ
Осѣново
Падешъ
Симитлия
Сушица
Струма чифликъ
Сърбиново
Сѣлище
Телкиево
Тросково
Ураново
Хърсово
Хисарлъкъ
Цѣрово

Всичко въ Думалиска каза 47 села.

Мѣлничка каза.

Батъкъ
Бождово
Будилще
Брѣзница
Бѣливеничево
Бѣлица
Вакъфъ чифликъ
Влахи
Вранци
Градешница
Грънчаръ
Дебрене
Дере-чифликъ
Джигурово
Далянъ
Елешница
Зевгелия
Златково
Канатово
Калиманци
Клисе-махла
Крѣсна
Крушица
Ладарево
Ласкарево
Либовица
Ливадичъ
Ливуново
Лиляново
Любовка
Лѣшница
Ляски
Манджово
Махала
Мечково
Мечкулъ
Мураска
Мѣлникъ
Нова-махала
Обалникъ
Плоска
Поленица
Прѣпеченъ
Рожна
Свети-Врачъ
Синакосъ
Склавье
Смильовче
Спакьово
Стоя
Сушица долна
Сушица горна
Сугарево
Сѣски
Туджаръ чифликъ
Хотово
Хощава
Хърсово
Цалимъ-горно
Цалимъ-долно
Чифлици
Йолска

Всичко въ Мелничката каза 63 села.

Петричка каза.

Богородица
Badeленъ
Байково
Боровица
Велюшъ
Вишна
Врайковче
Вуксанъ
Вѣтрове
Габрина
Гюргево
Гореме
Дабали
Демидово
Добралжка
Долени
Драхово
Дрѣново
Дрѣновче
Драгошево
Елешница долна
Елешница горна
Занога
Зарадолъ
Зинополъ
Зойчинъ
Иваново
Игралище
Игуменецъ
Камене
Караджикъ
Клѣпово
Кючъ
Колиби
Коларево
Костилци
Крижилница
Кърналево
Кърполъ

Либница
Лѣщница
Масларъ
Мендово
Миново
Митинъ
Никодимъ
Опрадово
Орманъ
Палатъ
Петричъ
Правобърдо
Селяне
Скъртъ
Смолари
Старчево
Стѣникъ
Стипекъ
Райковче
Ръшково
Рибница
Топлица
Тополница
Трошково
Троянъ
Тунаска
Чаиръ
Черново
Чурвчени
Шербаново
Явровица
Яково

Всичко въ Петричката каза 71 села.

Драмска съ Правишко и Джечъ.

Али
Арапли
Аха-челеби
Ахдларъ
Балабанъ
Баница
Баханово
Берчища
Билянъ
Бичово
Бобличъ
Бойранъ
Бойни-казълъ
Бостанджи
Бошнуръ
Бубланъ
Буджакъ
Бунаръ-баши
Бургяръ
Буково
Буюкъ-Ладжиста
Буюкъ-яа
Бѣленъ
Белиджилеръ
Височенъ
Волакъ
Геруново
Горянъ
Гърнево
Гюреджикъ
Гюрекчилеръ
Демирли
Дибекли
Дизмакли
Джами махла
Джедидъ
Джедидъ сунгдурекъ
Джесте
Добъръсадъ
Доспакъ
Доксатъ
Драма
Драчища
Дрѣзна
Дрѣново
Дуракли
Дурмашли
Дразна
Джракли
Дарначъ
Едренеджикъ
Еледжикъ
Елидже
Есперликъ
Ефтиле
Заграчъ
Жура
Исабларъ
Исиоранъ
Кавакли
Казлата
Калово
Кале
Калпуджаръ
Кайнчанъ
Калянакъ
Канали
Карабуджакъ
Караджа-кьой
Кара-гьозъ
Кара-кавакъ
Касапли
Касрунъ
Катунъ
Кобалища
Конища
Кончанъ
Коплище
Коприва
Кочанъ
Крапенце
Кръчмали
Кузли
Кузикосъ
Курбанъ
Куртларъ
Кучкаръ
Кърларъ
Кючукъ
Кючукъ-кьой
Ладжимъ-бей
Ладжиста-голѣма
Ладжиста-малка
Лейлилеръ
Лефтеро
Лишянъ
Лящинъ
Любатинъ
Лъже
Манолтозъ
Меджаръ
Мефтушъ
Минаре
Минтанли
Мишели
Мищанъ
Мокрошъ
Мърсали
Насранли
Никшаръ
Нузла
Нунгуръ
Одалище
Олабекташъ
Отли-кушъ
Орлякъ
Орманли
Орта-махале
Опличъ
Османли
Османче
Пазарли
Палихоръ
Петрово
Петхоръ
Пепелянъ
Плѣвне
Портосъ
Правища

Просоченъ	Текливо	Чали-баши
Рабошъ	Тенриверишли	Чатакли
Радибошъ	Телевхоръ	Чеджъ
Раджоливенъ	Тимурджи-оранъ	Черешово
Раходика	Туджалъ	Чернякъ
Рачникъ	Тузли	Черкевица
Рахманли	Туйли	Чиста
Ревана	Узунъ-Али	Чифликъ
Самоколъ	Учурумъ	Шемширли
Сарили	Хавли	Шейндже
Сендорово	Хавланъ	Ширъ-Ахмедъ
Сачивелъ	Ходжаларъ	Яворъ
Скарново	Хазаръ	Юкъ
Спренча	Чай	Ѣдипере
Султание	Чай-анжкъ	Ѣни
Съндъкъ	Чайли	Всичко въ Драмско 178 села
Тахута	Чалъ	

Кавалска каза.

Байрамли	Калхиса	Рахадче
Балчика	Канали	Силпанъ
Баракли	Карамонъ	Сукутчекъ
Беново	Корито	Фелябъ
Васиљанъ	Кокала	Хорса
Газиларъ	Куридже	Чапржнтли
Джари	Куртели	Чинаръ
Джуванли	Късчигъзъ	Йокари-кьоселеръ
Дикели-ташъ	Кьосе-илиасъ	Ѣни
Ески-кавала	Мухалъ	Всичко въ Кавалската каза 35 села.
Ески-кьой	Наипли	
Зигошъ	Парингево	
Кавала	Перкинли	

Сари-Шабанска каза.

Алманли	Кая-бунаръ	Муратли
Ахметли	Караджа-ова	Мустафа-алари
Аниклеръ	Караджа-коюкъ	Надарли
Байрамъ-кьой	Каракжяларъ	Нарстанли
Бейлмишъ	Караманли	Органджиларъ
Бекме-ташъ	Канберъ-ьолъ	Олуджакъ
Бекчилово	Кнезъ	Сари-Шабанъ
Бойнукузъ	Кетизъ	Сепетчилеръ
Дари-ова	Каманичени	Сусажи
Дедебаши	Кадзеръ	Топларь
Диранъ-ова	Коджаларъ	Узунъ-капу
Доманли	Коожа-орманъ	Халепъ
Дойранли	Кочъ-олари	Ханларъ
Дорено	Колчелеръ	Чайлъкъ
Дрѣново	Команчели	Чиплакъ
Елефти	Куладжикъ	Чобанли
Екранли	Кури-дере	Чунъ-колу
Ендрегизъ	Куру-ьолъ	Ѣни-кьой
Ески-Саришабанъ	Кьоселеръ	Ѣрлетли
Инджелъ	Кюпри-баши	Всичко въ Сари-Шабанската каза 64 села.
Каваджикъ	Мунджосъ	
Каза-оваси	Мураджикъ	

Разлошка каза.

Бабекъ
Баня
Банско
Бачево
Бѣлица
Годлево
Горно-драглища
Долно-драглища
Добърско
Добринища
Мехомия
Якуруда и Куру-дере

Всичко въ Разложка каза 12 села.

2935—91.

№ 15

Надписътъ на кулата въ Сѣръ.

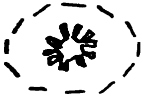

І·ЫІЛХДА=І·АИ

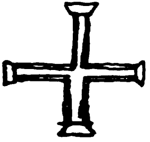

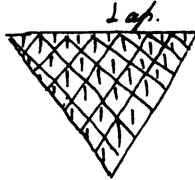

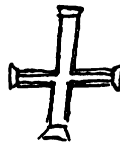

№ 2.

Надписъ при църквата Св. Атанасъ (Кърчово).

+ АЗЪ ВРДА Д ПУКА ВЕДНК

СЪ ТЪ ВЕНГРАДА КРНЧЧНК

НВБІНЪ СЪ ЧАІА ОЗАПОДНТЪ

ВАНКАДО ТЕО ЗОЪ

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СРѢДЕЦЪ.

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА В. Д. СТОЯНОВА.

ГОДИНА ОСМА.

КНИЖКА XXXIX.

Умъ царува,
Умъ робува,
. . . . .
Нар. пословица.

СРѢДЕЦЪ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1892.

Безпрѣдплата никому не се даватъ книжкитѣ отъ Пер. Списание, нито отъ другитѣ издания на Българското Книжовно Дружество.

Ржкописи, обнародвани или не, никому не се възвръщатъ назадъ.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Сегашното и недавното минжло на градъ Велесъ.

Кратъкъ очеркъ отъ К.

I.

Естественъ прѣгледъ.

1. Градъ Велесъ.

Мѣстоположение. — Улици и чаршията. — Блискатa околность на градътъ. — Стария градъ Велесъ. — Въздиганието на Кюпрули. — Изселяване на Българетѣ отъ стария градъ. — Народонаселение. — Климатъ.

Градъ Велесъ се намира на желѣзнопжтната линия, която води отъ Солунъ за Бѣлградъ. Той отстои на 192 кил. отъ Солунъ, и е една отъ важнитѣ станции на тази линия.

Градътъ има живописно мѣстоположение. Той е заселенъ по двата брѣга на р. Вардаръ, по ребрата на два високи хълма, които стоjжтъ единъ срѣщу други, и на южната часть на градътъ до толкова се доближаватъ, че остава мѣсто само за шумливия Вардаръ да се промъква между тѣхъ. Желѣзния пжть, който върви по дѣсния брѣгъ на рѣката, е прокаранъ тукъ подъ камениста скала, която отдѣсно стои надъ Вардаръ. Срѣщу тази скала на противния брѣгъ се въздига единъ каменистъ върхъ, който бързо се възвишава нагорѣ и се слива съ общия хълмъ, на който е разположена источната половина на градътъ; и между тѣхъ е едно тѣсно устие, което нѣма повече отъ 55 метра ширина и е захванато изцѣло съ водитѣ на гордата рѣка, която тукъ сѣкога бучи, защото бързо слиза на долѣ. Подъ това устие долината на Вардаръ се расширява малко и на западния брѣгъ се вижда красивото гърло на малката рѣкичка Тополка. На с. отъ града долината на Вардаръ отведнжжъ се расширява и по дѣсния брѣгъ на рѣката е разположено едно малко прѣхубаво поленце, по-

крито съ пшенични и кукурузени ниви. Когато пѫтникътъ влиза въ градътъ отъ къмъ това поленце, двата хълма се испрѣчватъ прѣдъ очитѣ му, като двѣ грамадни полунадигнати крила на нѣкоя гигантска птица, главата на която се крие задъ тѣсното южно устие, а на мѣстото на гърбътъ ѝ е широкия лекоподвиженъ Вардаръ. Кѫщитѣ се трупатъ една върху друга по стръмнитѣ брѣгове и изгледватъ, като че ли сѣки пó-горенъ редъ е налѣгалъ на пó-долния. Дворове не се виждатъ, а само прозорци надъ прозорци и кумини надъ кумини. Нáй-долнитѣ редове стоятъ прави надъ Вардаръ и постоянно се оглеждатъ въ неговитѣ води, а нáй-горнитѣ сѫ високо кѫдѣ срѣдата на хълмоветѣ и за да достигне до тѣхъ човѣкъ, трѣбва нѣколко пѫти да почива изъ кривитѣ тѣсни стърмни улички, покрити прѣди десетки години съ такъвъ оргиналенъ калдъръмъ, щото неопитния пѫтникъ ще си истроши краката, прѣди да стигне до горнитѣ краища на градътъ.

Източния рѫтъ е пó-високъ отъ западния. Той е раздѣленъ на двѣ половинки отъ единъ малъкъ потокъ, нарѣченъ *Дервентъ*, който минува прѣзъ срѣдъ градътъ и се влива въ Вардаръ. Този рѫтъ е продължение отъ голитѣ безлѣсни хълмести възвишения, съ които е покрито пространството между рѣкитѣ Брѣгалница и Пчиня, нарѣчено *Овче-поле*. Грозенъ е този хълмъ: той бързо се издига надъ послѣднитѣ бѣдни кѫщички и намърждено нѣкакъ си гледа на отсрѣшния си събратъ, който не се отличава отъ него, нито по стърмнотата си, нито по това, дѣто ни едно дръвце не е останало да украсява озѫбения каманякъ. Западния така сѫщо до срѣдата е покритъ съ кѫщи, а отъ срѣдата на горѣ е съвсѣмъ голъ. Той е послѣдния хълмъ на една не висока планинска верига, която иде отъ Бабуна-планина и върви сé покрай лѣвия брѣгъ на р. Тополка дори до Вардаръ.

Нáй-хубавото украшение на тия каменисти възвишения сѫ двѣтѣ велешки църкви, съзидани една срѣщу друга кѫдѣ срѣдатя на южнитѣ имъ страни, далечъ отъ послѣднитѣ кѫщи на градътъ. На источната страна е *св. Спасъ*, която лежи на самия гърбъ на стръмния хлъмъ, който далечъ още се повдига надъ църковнитѣ огради. Право срѣщу нея на западния брѣгъ е залепена въ една долчинка дру-

гата църква *св. Панталеймонъ;* тя безъ съмнѣние е съзидана въ най-раскошното мѣсто на тѣзи скали и е обиколена съ високи дървета. Има дивенъ изгледъ отъ срѣщната страна.

Великолѣпенъ, фантастиченъ изгледъ има Велесъ вечерно врѣме, когато тъмния мракъ закрие намърждените голи канари, когато блѣдната свѣтлина на мѣсечината залива малкитѣ кжщички, когато засвѣтятъ хиляди прозорчета, надвесени едно надъ друго, като малки звѣздици, пърснати въ безпорядъкъ по двата противоположни брѣга. Колко е хубавъ тогазъ и широкия Вардаръ, който се любува на витата мѣсечинка, на Божиитѣ звѣздици, що се огледватъ въ него!

Двѣтѣ части на Велесъ сж съединени съ два моста на Вардаръ. Единиятъ е кждѣ срѣдата на градътъ, той е пó-старъ и пó-ягкъ. Направенъ е отъ дърво. Има до 120 крачки дължина. По него минуватъ и кола. Другиятъ мостъ е новъ и тѣсенъ. Той е на сѣверния край на градътъ. Тамъ има едно малко островче, близо до лѣвия брѣгъ на рѣката и моста съединява отъ двѣтѣ страни островчето съ сушата. По него вървятъ само пѣшаци, за кола е тѣсенъ. Островчето е землисто и посадено съ градински растения. Принадлежи на беледието. Има едно просто кафене, което лѣтѣ доста много се посѣщава[1]).

Велешката чаршия не прѣдставлява нищо особенно. Тя се състои отъ обикновенни малки дървени дукянчета, както е на сѣкждѣ по насъ. Пó-голѣмата часть отъ дукянитѣ й сж на ист. страна, нарѣчена още *Първорѣкъ.*[2]) Тамъ сж и пó-добритѣ търговски дукяни.

Тамъ, дѣто потокътъ Дервентъ се излива въ Вардаръ, има единъ малъкъ площадъ, заобиколенъ съ полусрутени дукянчета.

---

[1]) Австрийский пжтешественникъ V. Hahn, като говори за Велесъ казва: Природата сама е назначила това мѣсто за мостъ. Тя е дала на рѣката едно тѣсно корито и скалисти високи брѣгове. Отъ когато човѣкътъ е почналъ да прави мостове, се трѣбва тукъ единъ такъвъ да е имало. И сега (1858 г.) не липсува тукъ мостъ, макаръ че е съвсѣмъ лошавъ, почти прѣгнилъ и отъ него градътъ е получилъ турското си име Кюпрулю. . . . . . . Ст. 166 Reise von Belgrad nach Salonik.

[2]) Нѣкои велешане казватъ, че името на тая часть отъ градътъ е собственно Бързорѣкъ, а въ устата на народа е измѣнено на *Първорѣкъ;* други пъкъ настояватъ, че това име е произлѣзло отъ думата прѣкорѣкъ.

Едно врѣме тукъ е кипѣла голѣма дѣятелность: покрай брѣгътъ Вардаръ е билъ покритъ съ търговски салове, а полусрутенитѣ дукянчета сж биле пълни съ сурави и обработени произведения, които сж испроваждали за Солунъ.

Забѣлѣжителни здания, било по хубостьта си, било по старината си, тукъ нѣма. Градътъ на това мѣсто, дѣто е сега, е заселенъ на ново врѣме, затова тукъ липсуватъ сѣкакви старини.

Стария градъ е билъ малко по́-на югъ отъ сегашния, именно тамъ дѣто Тополка се влива въ Вардаръ. Надъ устието на р. Тополка отъ южна страна се издига единъ стърменъ баиръ, който отъ една страна гледа въ хубавата долина на тази рѣкичка, отъ друга страна стръмно се спуща къмъ Вардаръ, а отъ югъ се мие отъ бистрата рѣкичка *Бабуна*. По върхътъ на този хълмъ и по неговитѣ ребра отъ къмъ Тополка е билъ заселенъ стария градъ. На върхътъ сж биле укрѣпления, които сж командували на тритѣ околни долини.

За прѣвземанието на Велесъ отъ Турцитѣ нѣма никакви въспоминания. Расказватъ само, че Турцитѣ биле заложили топове на единъ върхъ отъ другата страна на Вардара и отъ тамъ били градътъ. Подирь прѣвземанието крѣпоститѣ биле разрушени, но градътъ си осталъ на мѣстото.

Дѣто е сегашния Велесъ, имало здравъ мостъ на Вардаръ, и тамъ било основано едно турско военно засѣлище, което имало грижата да пази мостътъ. Това засѣлище се нарѣкло Кюпрули. Въ послѣднитѣ столѣтия почнали да се прѣселватъ Българе отъ стария градъ въ Кюпрули. Вѣроятно разбойнически нападения сж принудили гражданитѣ да търсатъ безопасность при мостътъ. Кога сж станали първитѣ заселявания е неизвѣстно. Знае се само, че до прѣди 200 години твърдѣ малко Българе е имало въ Кюпрули, а главната масса сж биле още въ *Долния градъ*, както го наричатъ сега Велешанетѣ. Отъ начало на миналото столѣтие прѣселванието е добило широки размѣри. Казватъ, че до кждѣ 1750 год. велешкия владика е живѣлъ въ стария градъ. Особенно въ първитѣ години на настоящето столѣтие, когато Турската Империя бѣше станала огнище на размирици, прѣселяванието съвсѣмъ се е усилило

и въ 1855 год. сж се прѣселили послѣднитѣ двѣ кжщи въ новия градъ; това сж биле именно кжщата на *Баба Ката* и родътъ на *Карталовци;* тѣзи двѣ семейства нѣколко години сж живѣли самички въ ст. градъ, като имъ е било тежко да оставатъ старитѣ си жилища.

Сега на мѣстото на стария градъ се гледатъ само купища развалини.

Велесъ има по настоящемъ 3280 кжщи. Отъ тѣхъ 1900 сж български, 1200 турски, 100 цигански и 80 влашки.

Отъ направенитѣ изчисления на 200 кжщи българско население се оказа, че на кжща се падатъ срѣдне 5.5 жит. За Власитѣ и Циганитѣ се вѣрва, че ще иматъ сжщото срѣдньо число, но относително турскитѣ кжщи пó-вѣроятно е, че срѣдньото число ще бжде пó-малко, защото както ни е извѣстно, домашния животъ на Турцитѣ не позволява да се събиратъ пóвече фамилии въ купъ. Прѣдполагамъ, че ще бжде пó-вѣрно, ако земемъ за турскитѣ кжщи числото 5 за срѣдньо число.

Споредъ това, Велесъ има приблизително слѣдующето население:

Българи	10.450
Турци	6000
Цигани	550
Власи	440
Всичко . .	17.440

До прѣди войната Велесъ е ималъ пó-вече население. Тежкия икономически кризисъ, който настана за градътъ, подирь отварянието на желѣзната линия, принуди една голѣма часть граждане да търсятъ поминака си въ новоосвободена България и да се заселятъ тамъ окончателно. До една стъпень, това изселвание се попълни съ новопридошли Турци отъ България, които не искахж да се мирятъ съ новия ходъ на историческитѣ прѣврати.

По вѣра населението се дѣли: на Православни християне и Мухамедане. Православни сж: Българетѣ, Власитѣ и около 200 души отъ Циганетѣ. Мухамедане сж: Турцитѣ и останалитѣ Цигани.

Всичко православни християни . .	11.090
„ Мухамедане	6.350

Протестантитѣ сѫ се опитвали често въ Велесъ да спечелятъ привърженници, но не сѫ имали никакъвъ успѣхъ. Тоже униятски агитатори сѫ кръстосвали както градътъ, тъй и селата, но и тѣ не сѫ могли да направятъ нѣщо.

Евреи въ Велесъ нѣма. И то не по причина, че ги гони населението, а защото не могли да се задържатъ. На нѣколко пѫти сѫ се установлявали по два три търговски дукяни, но сé сѫ биле принудени да напустнѫтъ работата си.

Мухамеданетѣ иматъ нѣколко джамии. Българетѣ иматъ двѣ църкви и Власитѣ — една. За църквитѣ ще говоримъ пó-подирь.

Въ здравословно отношение Велесъ е поставенъ много добрѣ. Климатътъ е и умѣренъ и здравъ. Зимата е мѣгка сравнително съ околнитѣ мѣста. Градътъ е доста добрѣ защитенъ отъ севѣроисточнитѣ вѣтрове. Лѣтото е прохладно. Широкия Вардаръ умѣрява голѣмитѣ горещини. Въ нáйтоплитѣ мѣсеци единъ слабъ вѣтрецъ по течението на рѣката прохладява жилищата на Велешане, които, като се наредени амфитеатрално по брѣговетѣ, не се задушаватъ едно отъ друго. Нито пролѣть, нито есень не се забѣлѣжва голѣма влажность.

Освѣнъ това, и двѣтѣ части на градътъ сѫ снабдени съ достаточно количество вода, особенно западната половина се отличава съ приятна, вкусна, бистра, балканска вода, каквато таково рѣдко се срѣща по другитѣ градове. И тази вода е въ толкова изобилие, щото сѣки гражданинъ, като плати една малка сумма, може да си пущи вода въ двора. Тази вода е докарана отъ планината прѣзъ миналата година, благодарение на общитѣ усилия на гражданетѣ и правителството.

2. Велешката кааза.

Расположение на каазата. — Прѣдѣли. — Планини, планински върхове. — Лѣсове. — Рѣкитѣ Бабуна, Тополка и Влахчанска. — Статистика на населението. — Административно раздѣление. — Нахиитѣ Никодинска и Богомилска. — Башано село.

Велесъ е сѣдалище на каймакаминъ. Той е казалийски градъ и влиза въ съставътъ на голѣмия Солунски санджакъ. Каазата захваща една планинска и хълмиста мѣстность по двѣтѣ страни на р. Вардаръ, като се вдава пóвече на югозападъ — на къмъ Прилѣпско. Граничи отъ истокъ съ Щип-

ската кааза, отъ сѣверъ — съ Скопската, отъ западъ — съ Прилѣпската и отъ югъ — съ Тиквишката. На юго-западната граница на каазата се протака *Бабуна планина*, на която височината достига до 1540 метра; тя отдѣля Прилѣпско отъ Велешко. Единъ редъ клонове отъ Бабуна пл. се спущатъ къмъ Вардаръ и пълнятъ Велешката кааза. На́й-южний се отклонява отъ кѫдѣ сѣдловината Плетваръ, и като върви къмъ сѣверо-истокъ, отдѣля на́й-долното течение на р. Църна отъ коритото на р. Бабуна. Този клонь на разни мѣста носи разни названия, споредъ селата, които сѫ около него, и се свършва до р. Вардаръ съ единъ високъ хълмъ, нарѣченъ *Клѐпа*[1]), отъ тукъ и цѣлата околность е зела името *Клѐпа*. Втория клонь върви между р. р. Тополка и Бабуна и се състои отъ ниски голи планински възвишения; той се свършва надъ Вардаръ съ онзи стръменъ хълмъ, на който стоятъ развалинитѣ на стария градъ Велесъ. Мѣстностьта на коритата на двѣтѣ рѣки се нарича *Азотъ*. Третия клонъ се начева между изворитѣ на р. Тополка и *Маркова рѣка;* той изначало е много високъ, гористъ и недостѫпенъ: носи название *Муксосъ*, сетнѣ се дѣли на нѣколко клоньове, отъ които на́й-сѣверния е на́й-високъ (до 2510 м.) и отива покрай Маркова рѣка до р. Вардаръ (въ Скопската кааза); на́й-южний се казва *Голешница-планина*. Тя спада въ Велешката кааза и дѣли р. Тополка отъ една малка рѣкичка — *Влахчанска рѣка*. Прѣди да достигне до Вардаръ, хълмътъ се раздѣля на двѣ бърда и между тѣхъ остава малкото хубаво поленце надъ гр. Велесъ, за което вече споменахме. По южний рѫтъ е расположенъ западния Велесъ, а сѣверния се издига доста стръмно надъ поленцето и се нарича *Грò'отъ*, отъ тукъ и цѣлата мѣстность е нарѣчена съ това име.

Пó-голѣмата часть отъ тия планински вериги сѫ голи. Лѣсоветѣ сѫ осѣчени. Хубави гористи мѣста се срѣщатъ само по политѣ на планината Бабуна, и тукъ-тамѣ по политѣ на веригитѣ, които се отдѣлятъ отъ нея, особенно около на́й-горнитѣ течения на р. р. Тополка и Бабуна.

По лѣвия брѣгъ на р. Вардаръ, само една тѣсна ивица земя спада въ Велешката кааза, тѫзи ивица се простира между устието на р. Брѣгалница отъ югъ и устието на р. Пчиня отъ сѣверъ. Всичката тая мѣстность се състои

[1]) Въ Австрийската карта погрѣшно е написано „Gleb“.

пóвечето отъ голи грозни хълмове до 400 м. височина, които се продължение отъ високата хълмиста мѣстность — *Овче-поле*. На нѣкои мѣста тѣзи хълмове стръмно допиратъ до р. Вардаръ, а на нѣкои мѣста се отдалечаватъ малко и правятъ коритото му пó-широко. Твърдѣ рѣдко сѫ остали нѣкои жални остатки отъ едновремешни лѣсове, които сѫ правили долината на р. Вардаръ дива и величественна.

Р. Бабуна извира изъ Бабуна-планина при върхътъ *Алягица*. Тоя върхъ е високъ, дивъ и гористъ. Докато слѣзе рѣката отъ планинскитѣ височини, прави много извивки и приема водата отъ много извори по долинитѣ на планината. Близо до изворитѣ е било село *Нежилово*, което село се е прѣселило по ниско на сѫщата рѣка. Като слѣзе въ подножието на Алягица, рѣката зима источно направление и върви изъ една долина, заградена отъ сѣверъ и югъ съ клоньоветѣ отъ Бабуна, които отиватъ на къмъ Вардаръ. Това сѫ рѫтлини не много високи, които тукъ-тамѣ сѫ покрити съ гора. Колкото отиваме къмъ истокъ, толкова гората намалява. Долината на много мѣста е прѣкрасна. Селата сѫ гѫсто едно до друго, ту по лѣвия, ту по дѣсния брѣгъ на рѣката. Земята е плодородна и добрѣ разработена. Много малки приточки дохождатъ отъ рѫтлинитѣ; отъ тѣхъ струва да се спомене притокътъ *Рѣка*. Той извира не далечъ отъ мънастирьтъ *Трѣскавецъ*, въ Прилѣпската кааза; върви право на сѣвероистокъ, като прѣсича селата Войница и Крайници и се влива въ Бабуна недалѣко отъ селото Войници. По долината на Рѣка върви главния пѫть отъ Прилѣпъ за Велесъ. Бабуна, като приема Рѣка, зима сѣвероисточно направление и се влива въ Вардаръ подъ самия оня хълмъ, на който стоятъ развалинитѣ отъ стария гр. Велесъ.

Селата, които се намѣрватъ покрай рѣка Бабуна, начинаики отъ изворитѣ й, сѫ слѣдоющитѣ: Нежилово (на лѣвия брѣгъ), Чрѣшнево (л. б.), Орѣше (д. б.), Папрадище (д. б.), Богомила (на двата брѣга), Бистрица (д. б.), Согле (л. б.), Теово (л. б.), Оморани (д. б.), Мартолци (л. б.), Стари градъ (л. б.), Бусилци (л. б.), Врановци (д. б.), Вишанци (л. б.), Ораовецъ (д. б.), Цързквино (д. б.) и Бабуна (л. б.).

Изворитѣ на Бабуна сѫ далечъ отъ Велесъ около 13—14 часа пѫть.

Р. Тополка извира малко по́ на сѣверъ отъ Бабуна. Растоянието между на́й-горнитѣ имъ течения е 2 часа пѫть. Тамъ, дѣто сѫ изворитѣ на рѣката, планината се нарича *Мокренска планина.* Тая планина трѣбва да е продължение на веригата, която ние съ общо име наричаме Бабуна, макаръ че това име се дава само на ония части, дѣто сѫ изворитѣ на р. Бабуна. Мѣстностьта, дѣто извира Тополка, се нарича *Бегово.* Коритото на тая рѣка върви почти успоредно съ коритото на Бабуна. Гориста е само най-горната часть на това корито. Хълмоветѣ, които го заграждатъ на долу и се протакатъ на къмъ Вардаръ, сѫ голи. Долината на рѣката е съвсѣмъ сходна съ ония на Бабуна, сѫщо така е плодородна и населена. Рѣката се влива чрѣзъ едно тѣсно канаристо устие въ Вардаръ подъ самия градъ Велесъ. Близо до устието ѝ е расположенъ мънастирьтъ св. Архангелъ.

По край Тополка лежѫтъ слѣдующитѣ села: Ябълчица Горно и Долно (д. б.), Дрѣново (д. б.), Лисиче (д. б.), Глозянци (д. б.), Еловецъ (л. б.), Чашка (л. б.), Раковецъ Горно и Долно (л. б.), Отищено (л. б.), Оризари Горно (л. б.), Оризари Долно (д. б.) и Ращани (л. б.).

Изворитѣ на Тополка сѫ около 12 часа далечъ отъ Велесъ.

По течението на двѣтѣ рѣки има множество малки воденички.

Влахчанската рѣкичка, която се влива въ р. Вардаръ на сѣверъ отъ върхътъ Гро'отъ, е съвсѣмъ малка и незначителна; лѣтѣ обикновенно прѣсѫхва.

Велешката кааза има 89 села, които се дѣлятъ на 4 отдѣления, споредъ мѣстноститѣ, гдѣ сѫ намиратъ; това сѫ: Клепа, Азотъ и Гро'отъ — по дѣсния брѣгъ на р. Вардаръ и Кючукъ Колъ на лѣвия брѣгъ на р. Вардаръ.

Тукъ се излага една таблица на всичкитѣ села и чифлици; показани сѫ числата на кѫщитѣ, защото това е едничкия способъ за прѣброявание на населението въ Турция. Почти е невъзможно да се прѣброятъ жителитѣ половно; на нуфузнитѣ тефтери не може да се даде вѣра, понеже населението винѫги се стрѣми да скрива истинното число на жителитѣ, да умалява мѫжето, та селскитѣ даноци сравнително да сѫ по́-малки.

Селата и чифлицитѣ на Велешката нааза.

№ по редъ	Името на селото	Числото на къщитѣ: Български	Помашки	Турски	Арнаутски	Всичко	Училища	Църкви	Чифликъ или Раятско
	Клепа								
1	Никодимъ	160	—	—	—	160	—	1	Раятско
2	Попадия	40	—	—	—	40	—	1	„
3	Кърнино	40	—	—	—	40	—	—	„
4	Подлѣсъ	120	—	—	—	120	1	1	1/4 е чифликъ
5	Горно Чичово	130	—	—	—	130	1	2	1/3 „ „
6	Долно „	—	80	—	—	80	—	—	Свое
7	Градско	13	—	—	—	13	—	—	Чифликъ
8	Виничани	—	—	120	—	120	—	—	Свое
9	Водоврати	—	—	100	—	100	—	—	„
10	Дворища	12	—	—	—	12	—	—	Чифликъ
11	Сгорополци	10	—	—	—	10	—	—	„
12	Сваквни	20	—	—	—	20	—	1	1/8 чифликъ
13	Скачанци	70	—	—	—	70	1	1	Раятско
14	Припоръ	6	—	—	—	6	—	—	Чифликъ
15	Крайници	50	—	—	—	50	—	—	Раятско
16	Врановци Долно	25	30	—	—	55	—	—	Бълг. чифликъ
17	„ Горно	—	—	—	75	75	—	—	Свое
18	Войница	170	—	—	—	170	1	1	Раятско
19	Ораовецъ	85	—	—	—	85	1	1	„
20	Църквино	30	—	30	—	60	—	1	1/2 отъ бълг. чиф
21	Бабуна	6	—	—	—	6	—	—	Чифликъ
22	Грънчища	42	—	40	—	82	1	1	1/4 отъ бълг. чиф
	Азотъ.								
23	Стари-градъ	30	—	—	—	30	—	1	Чифликъ
24	Мартолци	27	—	—	—	27	—	1	„
25	Изворъ	30	—	—	—	30	—	1	„
26	Плѣвенъ	10	—	—	—	10	—	—	Раятско
27	Оморани	100	—	—	20	120	—	1	„
28	Степанци	35	—	—	—	35	—	1	„
29	Теово	146	—	—	—	146	—	1	1/10 чифликъ
30	Согле	—	—	—	100	100	—	—	Свое
31	Бистрица	160	—	—	—	160	1	1	Раятско
32	Чрешнево	30	—	—	—	30	—	1	„
33	Къпиново	10	—	—	—	10	—	—	„
34	Нежилово	70	—	—	—	70	—	1	„
35	Попрадища	55	—	—	—	55	—	1	„
36	Орѣшъ	55	—	—	—	55	—	1	„
34	Богомила	170	—	—	—	170	1	1	„
38	Габровникъ	60	—	—	—	60	—	1	„
39	Мокрени	70	—	—	—	70	—	1	„
40	Оравъ-Долъ	80	—	—	—	80	—	1	„
41	Поменово	150	—	—	—	150	—	1	„
42	Смиловци	15	—	—	—	15	—	—	„
43	Ясеново	10	—	—	—	10	—	—	Чифликъ
44	Владиловци	60	—	—	—	60	—	1	1/3 чифликъ

№ по редъ	Името на селото	Числото на кѫщитѣ: Български	Помашки	Турски	Арнаутски	Всичко	Училища	Църкви	Чифликъ или Раятско
	Гро'отъ								
45	Кара-Бунище	15	—	13	—	28	—	—	Раятско
46	Сълпъ	80	—	—	—	80	1	1	„
47	Влахчани	2	—	—	10	12	—	—	Бълг. чифликъ
48	Бѣлѣщевица	10	—	—	—	10	—	—	Чифликъ
49	Ращани	30	—	—	—	30	—	1	$^1/_3$ чифликъ
50	Жрлевци	25	—	—	—	25	—	—	$^2/_5$ „
51	Дрѣново	62	—	—	—	62	—	1	Раятско
52	Лесича	100	—	—	—	100	1	1	$^1/_{10}$ чифликъ
53	Ябълчиища Горно	—	—	—	160	160	—	—	Свое
54	„ Долно	—	—	—	170	170	—	—	„
55	Баници	30	—	—	—	30	—	—	$^1/_3$ чифликъ
56	Отищено	30	—	—	—	30	—	—	Чифликъ
57	Горно Раковецъ	17	—	—	—	17	—	1	„
58	Долно „	13	—	—	—	13	—	—	„
59	Чашка	35	—	—	—	35	—	—	$^1/_3$ чифликъ
60	Еловецъ	40	—	—	—	40	—	—	$^1/_3$ „
61	Горно Оризари	—	100	—	—	100	—	—	Свое
62	Долно „	4	12	—	—	16	—	—	Бълг. чифликъ
63	Витанци	10	—	—	—	10	—	—	Раятско
64	Босилци	30	—	—	—	30	—	1	$^1/_4$ раятско
65	Ново-Село	30	—	—	—	30	—	1	$^1/_2$ чифликъ
66	Крива Круша	10	—	—	—	10	—	1	Раятско
67	Мелница	—	150	—	—	150	—	—	Свое
68	Голозинци	25	—	—	—	25	—	—	Чифликъ
	Кючукъ Колъ.								
69	Ногаевци	40	—	—	—	40	—	1	$^2/_3$ чифликъ
70	Кочанци	—	—	150	—	150	—	—	Свое
71	Горно Карасляри	—	—	80	—	80	—	—	„
72	Долно „	15	—	10	—	25	—	—	Бълг. чифликъ
73	Срѣдне „	—	—	40	—	40	—	—	Свое
74	Кьоселери	—	—	20	—	20	—	—	„
75	Куру Дере	—	—	30	—	30	—	—	„
76	Ново-село	20	—	—	—	20	—	—	$^1/_2$ чифликъ
77	Кумарино	10	—	—	—	10	—	—	Чифликъ
78	Гузумелци	30	—	—	—	30	—	—	$^1/_2$ чифликъ
79	Иванковци	—	—	160	—	160	—	—	Свое
80	Юнусъ-бегово	30	—	—	—	30	—	—	$^1/_3$ чифлика
81	Чука	2	—	2	—	4	—	—	Раятско
82	Лугунци	30	—	—	—	30	—	—	$^1/_2$ чифликъ
83	Отовица	10	—	—	—	10	—	—	„
84	Рудникъ	55	—	—	—	55	1	—	$^1/_6$ „
85	Чалъшово	30	—	—	—	30	—	—	$^1/_3$ „
86	Башино-село	160	—	—	—	160	2	1	Раятско
87	Новачани	60	—	—	—	60	1	1	„
88	Сопотъ	10	—	—	—	10	—	—	$^1/_2$ „
89	Ветърско	30	—	—	—	30	—	—	$^1/_4$ „
		3532	372	795	535	5234	14	40	647 кѫщи сѫ чифл.

Отъ изложената таблица излиза, че грамадното болшинство отъ населението на Велешката кааза е българско. За да се направи приблизителна смѣтка за числото на жителитѣ, трѣбва да се земе една цифра за срѣдньо число човѣци на кѫща.

Въ чифлицитѣ живѣѭтъ пó-много човѣци въ единъ домъ, понеже притежателитѣ не желаѭтъ да правятъ отдѣлни кѫщи за братията отъ едно семейство, що се женятъ. Има чифлици, дѣто на кѫща се падатъ по 7—8 души. Въ селата, що живѣѭтъ на своя земя, сѫщо тъй по пó-вече души живѣѭтъ въ една кѫща, отъ колкото въ градътъ. Ако земемъ за християнското население по 6 души срѣдньо число на кѫща, то никакъ нѣма да увеличимъ цифрата на жителитѣ, а наопаки може би ще ѭ намалимъ. За мухамеданското население, неможемъ да поставимъ пó-вече отъ 5 души на кѫща по сѫщитѣ причини, които споменахме, кога говорихме за Велесъ.

Споредъ това Велешката кааза брои:

Българе	21.192
Помаци	1.860
Турци	3.975
Арнаути	2.675
Всичко	29.602

При това число трѣбва да прибавимъ около 800 души Цигане, които водятъ скитнически животъ по селата, и всичко ще имаме 30.502 жители.

Като прибавимъ тукъ и жителитѣ на градътъ Велесъ, ще имаме:

Българе	Християне	31,642
„	Помаци	1860
	Турци	9957
	Арнаути	2675
	Цигани	1350
	Власи	440
	Всичко	47.942

Българетѣ християне и мухамедане съставляватъ приблизително 71.1% отъ всичкото население. Но понеже Помацитѣ, макаръ че сѫ запазили подпълно езикътъ си и нравитѣ си, никакъ не съчувствуватъ на Българетѣ, а сѫ пó-

вече фанатици отъ самитѣ Турци, то ние неможемъ да ги бронмъ едно съ Българетѣ. При все това пакъ българското христианско население съставлява 67% отъ всичкитѣ жители на каазата.

Турцитѣ държатъ второ мѣсто по численностьта въ каазата. Тѣ съставляватъ 20.7% отъ всичкитѣ жители. Дѣлятъ се на двѣ: на *сжщински Турци,* които населяватъ градътъ и селата по дѣсния брѣгъ на Вардаръ и *Юруци,* които населяватъ селата по лѣвия брѣгъ на Вардаръ. Юруцитѣ сж отличаватъ твърдѣ много отъ Турцитѣ, както по нравитѣ, тъй и по облѣкло и занаятъ. Тѣ сж много прѣдадени на скотовждството. Трѣбва да има разлика и въ езикътъ имъ.

Арнаутитѣ населяватъ 4 села въ западния край на каазата. Тѣ се прѣселници отъ Порѣчието. Кога сж дошле въ тия мѣста, не ми е извѣстно. Тѣ сж бичъ за околното население, и си оставатъ така диви и неукротими, както на сѣкждѣ.

Власи, освѣнъ въ градътъ, нѣма нигдѣ по каазата.

Цигане се намѣрватъ въ сѣкое отъ пó-голѣмитѣ села по 1 или 2 кжщи, които не живѣжтъ постоянно на едно мѣсто, а се движатъ отъ село на село. Има по нѣкждѣ ковачи, които си иматъ кжщя.

По вѣра населението отъ Велешката кааза се дѣли на *Православни христиане и мухамедане.* Христианетѣ сж: Българетѣ, Власитѣ и малка часть отъ Циганитѣ, всичко около 32.482 души. А мухамеданетѣ сж: Турцитѣ, Българетѣ Помаци, Арнаутитѣ и пó-голѣмата часть отъ Циганитѣ, всичко около 15.460 души.

Въ административно отношение каазата е раздѣлена на 3 части. Селата отъ Клепа съставляватъ една нахия, нарѣчена *Никодинска нахия,* но мюдурьтъ не сѣди въ главното село Никодинъ, а въ селото *Долно Чичово,* понеже послѣдното е по въ центара на каазата, и има прѣимущество за властитѣ, че е населено съ мухамедани. Никодинъ е нáй-голѣмото и нáй-важното село въ нахията. Има около 1000 души жители. Лежи въ южнитѣ поли на нáй-южната отъ тритѣ вериги, що се отдѣлятъ отъ Бабуна и вървагъ кждѣ Вардаръ. Второ мѣсто държи селото *Горно Чичово* съ 680 души жители. То има хубаво мѣстоположение въ политѣ на вър-

хътъ *Клепа*. Има двѣ църкви и българско училище. Земята му много плодородна. Бливо до селото е мънастирьтъ св. Архангелъ, нарѣченъ още Чичовски мънастирь.

Селата отъ Азотъ съставляватъ Богомилската нахия, която е пърсната по коритата на рѣкитѣ Тополка и Бабуна. Центъръ на нахията е селото *Богомила* съ нѣщо пó-вечко отъ 1000 души жители. Селото е красиво, расхвърлено по двата брѣга на р. Бабуна. Има църква и училище.

Осталитѣ села отъ Гроотъ и по лѣвия вардарски брѣгъ сѫ подчинени на право подъ велешкия каймакаминъ. На́й-важно отъ тѣхъ е *Башино село*, расположено по лѣвия брѣгъ на р. Вардэръ, 1/2 часъ на сѣверъ отъ градътъ. Гледано отъ градътъ прави прѣкрасно впечатление. Селенитѣ сѫ доста събудени, иматъ 2 училища и една църква. Училищата имъ сѫ отъ на́й-старитѣ въ каазата. Селенитѣ сѫ вимали живо участие въ църковния въпросъ.

3. Икономическо положение на населението.

Занаятитѣ и търговията въ градътъ Велесъ прѣзъ 2-та половина на настоящето столѣтие. — Земледѣлието и главнитѣ земледѣлчески продукти, които се добиватъ въ Велешко. — Скотовъдство. — Чифлици. — Даждията едно врѣме и сега. — Спахиитѣ. — Лихваритѣ. — Разбойничеството. — Рушветчилъкътъ.

Велесъ е билъ напрѣдъ единъ отъ на́й-силнитѣ търговски градове въ Македония. Неговитѣ търговци сѫ биле извѣстни по цѣлата страна. Велешкия пазаръ е билъ извѣстенъ далечъ задъ прѣдѣлитѣ на Македония. Днесъ този градъ е въ на́й-жалко състояние и, при това, нѣма още пълни двѣ десетолѣтия, кога Велесъ е билъ на висотата на своето положение. При паданието на Велесъ, ние ще покажемъ на́й-блѣстящъ примѣръ, какъ неумѣнието на едно правителство е въ състояние да съсипе, да уничтожи до конецъ благосъстоянието на своитѣ подданници.

Три главни занятия сѫ повдигали Велесъ: *работението на сахтияни*, *търговията* и *лозарството*.

Въ Велесъ отъ давни врѣмена сѫ работели сахтияни, и то именно жълтитѣ сахтияни отъ кози кожи сѫ биле първокачественни. На година въ Велесъ сѫ изработвали до 400 хиляди кожи. Руй (смрадлика) за работението на тѣзи кожи се е докарвало отъ Дяково, Призрѣнъ, а по нѣкой пѫти даже отъ Плѣвненско. Една четверть отъ населението

се е занимавало съ това занятие. Кози сѫ се клали въ градътъ само за кожитѣ и месото е било съвършенно ефтино, тъй щото и нáй-бѣднитѣ сѫ могли да се хранятъ добрѣ. Обаче въ това врѣме въ Велесъ бѣдни не е имало.

Велешкитѣ търговци сѫ купували сахтиянъ и сѫ го карали въ Пеща, дѣто е билъ главния пазаръ на тая стока. Сѫщеврѣменно Велешкитѣ търговци сѫ купували бѣлъ сахтиянъ отъ Дяково, Призрѣнъ и Ипекъ, дѣто той нáй-хубавъ се е изработвалъ и сѫ го карали въ Вѣна.

Когато сѫ излизали стокитѣ изъ градътъ и когато сѫ се връщали търговцитѣ отъ сполучливата продажба, е било настояще праздненство за градътъ.

Когато подирь пѫтуванието на Ханъ сѫ почнали да се пръскатъ слухове за градение на желѣзенъ пѫть по долината на р. Вардаръ, търговцитѣ сѫ се радвали, че търговията имъ при ефтиния и сигурния прѣносъ съ парнитѣ кола ще процъвти още пó-вече. Тѣзи благи сънища, обаче, не сѫ осѫществихѫ.

Хитритѣ австрийски държавни мѫжя се готвили да унищожатъ търговията на Балканския п-овъ, а не да ѭ съживатъ. Тѣхната цѣль била ясна, като бѣлъ день. Тѣ искали да се съградатъ желѣзни линии прѣзъ Турция и Сърбия, за да завладѣѭтъ икономически тая богата страна. Недалновиднитѣ цариградски дипломати усърдно помагали на Австрия. Прѣди още да били направени желѣзнитѣ линии прѣзъ п-ова, произведенията, които влизали отъ него въ Австрия, биле обложени съ тежки мита, а Австрия осигорила за себе си внисанието на стоки въ п-ова съ нищожни мита. Велешане скоро почувствували недобритѣ намѣрения на Австрийскитѣ дипломати. На единъ пѫть Австрия обложила сахтиянитѣ съ едно мито 30%. Турското правителство побързало да помогне на Австрия да се разруши тѣзи богата индустрия въ държавата му. То наложило отъ своя страна 12% мито за изнасяние кожитѣ на вънъ. Сърбитѣ наложили 6% за право на прѣносъ прѣзъ Сърбия и отъ единъ пѫть търговцитѣ трѣбвало да плататъ 48% мито на кожитѣ, за да ги изнесѫтъ на пазаритѣ въ Австрия. Това било невъзможно. Нѣколко кѫщи, които имали голѣмо количество готови кожи, сѫ опропастили; заведенията, въ които прѣди малко царувала дѣятелна работа, за една го-

дина опустѣли; занаятчиитѣ посърнали; стотини семейства останали моментално безъ хлѣбъ. Това повлияло и на скотовъдцитѣ, защото козитѣ и овцитѣ уефтенели; забѣлѣжило се въ едно кжсо врѣме общъ упадъкъ въ Велесъ и въ околностьта му. По такъвъ сжщо начинъ се е опропастила търговията съ кожи и въ Призрѣнъ, Ипекъ и други мѣста по п-ова, дѣто тя е цъвтѣла.

Остана на Велесъ търговията съ храни и лозарство. Търговията съ храни, особенно се подигнала въ тоя градъ въ врѣме на Севастополската война, когато хранитѣ по цѣла Европа бѣхж осжпнѣли. Тогава сж почнали Велешане да искарватъ житата съ салове по Вардаръ. Кога точно се е наченало това искарвание съ салове, не е извѣстно. Прѣкарването станало по́-ефтино; храни се докарвали отъ Скопско, отъ кждѣ Паланка, отъ кждѣ Щипско въ Велесъ и отъ тамъ се прѣнасяли за Солунъ. Но и за тжзи търговия настанали тежки врѣмена. Ефтинитѣ жита отъ Индия и Америка свалихж цѣнитѣ на житата отъ Балкански п-овъ, а подобрѣния, било въ обработванието било въ прѣнасянието не станало, данъцитѣ почнахж да се увеличаватъ, а населението да осиромашава. Желѣзната линия неповдигна търговията съ житата, понеже прѣвозътъ на нашитѣ сурави произведения съ Хиршовитѣ желѣзници е много скжпъ. А Велесъ, частно за себе си, подирь отварянието на желѣзницитѣ съвсѣмъ изгуби, защото прѣнасяние на жита съ салове прѣстана и сж отворихж много станции, отъ дѣто населението отъ разни мѣста си искарва своитѣ продукти.

Остана лозарството. Велесъ има грамадно количество лозя. Виното отъ тия лозя, обаче, е доста слабо; то въ Велесъ исключително служи за правение на ракия. Тази ракия се разнасаше по цѣла сѣверна, западна и източна Македония, но на́й-повече се е продавала въ Кюстендилско, Дупнишко и Софийско. Споредъ австрийский пжтешественникъ Ханъ[1], когато той е пжтувалъ по тия мѣста, въ Велесъ е имало около 1200 дюлума лозя. Градътъ произвождалъ до 6000 товара ракия (1 товаръ 80 оки). Единъ товаръ е струвалъ около 160—200 гроша. Така щото градътъ е получавалъ около единъ милионъ гроша отъ ракия.

[1]) Reise von Belgrad nach Salonik, стр. 170.

Подирь Русско-Турската война и на тѫзи търговия се нанесе жестокъ ударъ. Онѣзи мѣста, които нáй-много купувахѫ ракия отъ Велесъ, се отдѣлихѫ отъ турската империя и на ракията се наложи гранично мито, което тя не може да прѣнесе; а, освѣнъ това, нахлуванието на европейскитѣ шпиртове окончателно онищожи това производство. И сега се обработва ракия въ Велесъ, но въ много пóмалко количество. Пó-голѣмата часть отъ лозята сѫ запустѣли.

И тъй едно по едно се онищожихѫ тритѣ главни занятия, съ които населението се поминуваше, и то скоро осиромашѣ. Селата тоже осиромашѣхѫ и днесъ положението на населението въ Велесъ и каазата е плачевно. На всѣкѫдѣ царува отчаяннна сиромашия. Градътъ изглежда като запустѣлъ, селата тоже. Тукъ-тамѣ сѫ се повдигнали нѣкои отдѣлни личности, които благодарение на лихварството и на спаихчилѫка, едничкитѣ доходни занятия, сѫ станали голѣми богаташи, а близо до тѣхъ, цѣла масса население съ нáй-голѣми мѫки и трудове едвамъ може да намѣри ръженъ хлѣбъ, за да утоли гладътъ си.

Днесъ за днесъ главния поминъкъ на населението въ Велесъ и каазата му остава землedѣлието. Понеже Велешане иматъ твърдѣ малко земя за работа, то тѣ пакъ гледатъ на своитѣ лозя и се мѫчатъ съ тѣхъ, както могѫтъ, за да искаратъ поминъкътъ си. Тѣ пакъ бихѫ могли съ ракията да поминуватъ, ако не бѣше европейския шпиртъ, който, като се докарва ефтино отъ Австрия, принуди гражданитѣ да продаватъ ракията си съ съвсѣмъ долня цѣна. Нѣколко богати кѫщи донесохѫ голѣми европейски казани, и като варатъ голѣмо количество ракия, мѣшатъ ѭ съ шпиртъ; на двѣ части разреденъ шпиртъ, туратъ една часть ракия и ѭ продаватъ съ долна цѣна, която на сиромашкитѣ винари никакъ не иде на смѣтка. Освѣнъ това тѣзи богаташи сѫ овързали майсторски селянитѣ, които купуватъ ракия, понеже всичкитѣ тѣзи селяни иматъ да имъ даватъ пари, и сѫ длъжни, щѫтъ не щѫтъ, отъ своитѣ заимодавци да купуватъ.

Въ нáй-ново врѣме почна да се работи макъ въ Велешката кааза. Понеже афионътъ намира добра цѣна и земята въ Велешко се оказа прѣвосходна за макътъ, то и Веле-

шане почнахѫ да работятъ това растение. Ако имаше малко повече земя, градътъ би се поправилъ отъ страшния упадъкъ.

Другъ единъ клонь отъ земледѣлието, съ който се занимаватъ много кѫщи е *градинарството.* Въ малката котловина на с. отъ Велесъ и около Вардаръ, на югъ отъ градътъ на голѣмо растояние се простиратъ градини, въ които се произвожда лукъ, чесанъ, пиперъ, любеници, дини и други градински произведения, които се разнасятъ на далечъ по околнитѣ мѣста. Особенно за забѣлѣжвание сѫ велешкитѣ любеници, които се славатъ по своятъ хубавъ вкусъ. И наистина тѣ струватъ похвала. Такива любеници рѣдко се намиратъ по нашитѣ мѣста. Тѣ сѫ отъ срѣдна голѣмина, съвършенно валчести, съ тънки кори и ситни сѣмки, които сѫ твърдѣ малко въ любеницата.

Отъ занаятитѣ въ градътъ се е запазило по́-добрѣ грънчарството. Велесъ и Рѣсенъ сѫ двата града въ Македония, дѣто грънчаритѣ сѫ направили нѣкои успѣхи. Тукъ се работатъ отъ на́й-добро качество всичкитѣ домашни глинени сѫдове, които нашето население употрѣбява. Грънчаритѣ иматъ доста хубава пърсть, която добрѣ се испича. Не гледжосанитѣ велешки стомни държатъ лѣтѣ добрѣ студена водата, защото сѫ много шупливи и става прѣзъ стѣнитѣ бързо испаряване. Около 40 кѫщи се поминуватъ съ тоя занаятъ.

Една голѣма часть отъ гражданитѣ се занимаватъ съ дрѣбна търговийка и съ други домашни занаяти. Отъ турското население една малка часть сѫ богати чифликчии, т. е. притежатели на чифлици, които се обработватъ отъ селянитѣ. Останалитѣ тѫрсятъ прѣхраната си или отъ чиновничество, или отъ нѣкои занаятци, напр. налбанство, кафеджийство и пр. Власитѣ обикновенно се занимаватъ съ търговия.

Въ градътъ се отгледватъ по малко кожурци. Тукъ тѣ могѫтъ да станатъ много добри, но понеже нѣма черничеви градини, не се развѫждатъ много. По напрѣдъ не сѫ имали жителитѣ нужда да садятъ такива дървета, а сега още имъ е жалъ да искоренятъ лозята си и да ги прѣобърнѫтъ на черничеви градини. Азъ вѣровамъ, че този занаятъ въ Велесъ би ималъ голѣмъ успѣхъ. Нѣкои мѣста отъ Южна Маке-

дония, каквото е напр. Гевгелий, живѣжтъ исключително отъ развъждание на кожурцитѣ.

Въ Велесъ и до днесъ още става панаиръ. Начева се въ първия понедѣлникъ подиръ Гергевъ-день и трае 15 деня. Той, обаче, е изгубилъ прѣдньото си значение. Било е врѣме, когато на панаира улицитѣ въ Велесъ сж биле непроходими отъ грамадно множество народъ. Сега дохаждатъ само селяни отъ нáй-ближнитѣ села и на панаира се продава исключително жива стока: овци, кози, коне и волове. Цѣната на стоката е низка, защото обикновенно всѣкога има пóвече продавачи, нежели купувачи.

На селското население главния поминъкъ е земледѣлието. Въ Велешката кааза се ражда нáй-много ечменъ, жито, ръжь и макъ. Второ мѣсто държжтъ овесътъ, кукурузътъ, памукътъ, оризътъ, сусамътъ, просото, урова, лещата, бобътъ и сланутокътъ (нахутъ).

Ечеменътъ се работи нáй-много отъ всичкитѣ храни. Той, освѣнъ че се продава твърдѣ много за износъ, но сжщеврѣменно служи, като главна храна на населението. Обикновенно селския хлѣбъ се прави отъ 3 или 4 части ечеменъно брашно и една часть ръжено брашно. Работи се нáй-много четвероредния и шесторедния ечмень.

Пшеница се работи по селата исключително за продаване. Бива три вида: *твърда цървенка*, която се продава нáй-скжпо, отива въ Солунъ, за правение на пó-добро качество брашно; *стара бѣла*, то е мѣкото брашнено жито, дава пó-бѣло брашно отъ първото, но не е толкозъ вкусно, и само отъ него не става добъръ хлѣбъ; *осатка*, то е мѣко жито съ дълги осили, което се продава главно за велешкитѣ фурни и за градското население.

Ръжь (ржжь) държи третьо мѣсто, изнася се твърдѣ малко на вънъ, а пóвечето служи за храна на населението. Тя става на всѣкждѣ по каазата.

Овесътъ се работи малко, и то по високитѣ планински мѣста. Малко се искарва на вънъ, служи за храна на добитъка. Въ гладни години и селското население се храни съ овесенъ хлѣбъ. *Кукурузъ* се сѣе по долинитѣ на рѣкитѣ въ твърдѣ малко количество, служи за храна на населението. *Просо* се тоже съвсѣмъ малко работи. *Сланутокъ* се е работилъ пó-напрѣдъ доста много, и се е искарвалъ на

вънъ, сега се работи твърдѣ малко, колкото за въ кѫщи. Велешане го много обичатъ и го поднасятъ всѣки пѫть на своитѣ гости, заедно съ хубавата припѣчена ракия.

Оризъ става по долинитѣ на р. р. Бабуна и Тополка. Главнитѣ мѣста, дѣто го произвождатъ, сѫ селата: Бабуна. Теово, Богомила, Раоовъ-Долъ, Горно и Долно Оризари и Мартолци. Този оризъ е много пò-добъръ отъ индийския, лесно се вари, има сладъкъ вкусъ, но отстѫпва на Кочанския, който се слави, като нáй-добрия оризъ въ Македония, особенно за правение на пилавъ. Оризътъ отъ Велешкитѣ села се продава въ Велесъ и Солунъ.

Уровъ (бурчакъ — Vicia sativa) се работи по малко количество на всѣкждѣ по селата. Това е едно растение, което принадлежи къмъ бобовитѣ, дава малки зърна, които служатъ, като прѣкрасна храна за едрия добитъкъ. Работи се не само въ Велешко, но и въ цѣла Македония въ малко количество.

Сусамъ се сѣеше въ много голѣмо количество навсѣкждѣ по Македония, тъй сѫщо и въ Велешката кааза. Сега обработванието му е много отпаднало, защото маковото сѣме силно му конкурира. Макаръ, че сусамътъ дава пó-хубаво масло, нежели макътъ, но за то сусамовото масло излиза много пó-скѫпо. Сега въ Велешко сусамъ се работи исключително въ селата отъ *Клепа.*

Бобъ и леща се работѭтъ малко, колкото за мѣстно употрѣбление.

Памукътъ става по долината на Вардаръ и по всичкитѣ но низки мѣста на каазата, но не е отъ добро качество, затова се работи малко, и служи на селянкитѣ за да приготовляватъ отъ него платове за въ кѫщи.

Спахилъкътъ на сичкитѣ тѣзи произведения струва средньо число около 2500 турски лири. Прѣдполага се, че полученитѣ десетъци могатъ да се продадатъ за около 3000 лири т. Отъ тукъ приблизително може да се прѣсмѣтне, колко храна дава каазата. Едно на друго хранитѣ могѫтъ да се продадатъ по 80 гроша сто-тѣхъ; споредъ тая смѣтка, за да се зематъ 3000 лири, трѣбва да се сбере близо 408,000 ока десетъци. Споредъ пó-новитѣ закони, спахиитѣ зиматъ $11^1/_2$ на сто-тѣхъ; тогазъ горното количество трѣбва да се земе близо до 3,300.000 оки храна.

Споредъ опрѣдѣлението на вѣщи хора, всичкото това количество е раздѣлено на 10 части: 4 падатъ на ечменя, $2^1/_2$ на пшеницата, $1^1/_2$ на ръжьта и останалитѣ 2 части на всичкитѣ остали храни. Ако се приеме това опрѣдѣление за приблизително вѣрно, Велешката кааза произвожда годишно 1,320.000 оки ечемень, 825.000 оки жито, 495.000 ръжь и 660.000 оки овесъ, кукурузъ, памукъ, оризъ, сусамъ и пр.

Макътъ днесъ за днесъ е нáй-важното растение за земледѣлцитѣ въ Велешко. Той е почналъ да се обработва въ нáй-ново врѣме. Тука е прѣминало неговото обработвание отъ Щипско, дѣто още прѣди 20 год. той е почналъ да се култивира. Населението е забѣлѣжило, че макътъ става добъръ на земята, а сжщеврѣменно търговци за опиума се появявали се пó-вече и пó-вече, и цѣната била сѣкога добра. Това подбудило населението подиръ войната да се завземе още пó-енергично за тжзи работа и успѣхитѣ въ кжсо врѣме сж прѣкрасни. Днесъ съ сигурность можемъ да кажемъ, че обработванието на мака е главното срѣдство за поддържание на осиромашелото население. И ако селянинътъ не е подложенъ на единъ систематически грабежъ, той би могълъ при своя икономически животъ да излѣзе отъ това мизерно положение, въ което днесъ за днесъ се намира.

Прѣзъ 1889 год. въ Велешката кааза е полученъ около 8000 ока опиумъ, а за 1890 год. това количество се е увеличило до 13.500 ока. И всичкия полученъ продуктъ е проданенъ, току що сваленъ отъ растението. Понеже приблизително единъ дюлумъ земя дава до 2 ока афионъ (ако тя е срѣдня и плодородието е срѣдньо), то излиза, че въ Велешко до 6750 дюлума земя се обработва съ мака.

Миналата година, опиумътъ се е продавалъ до 165 гроша златни, тжзи година е достигналъ до 2 л. за оката, така щото каазата е получила 27.000 лири. Но това не е единствения приходъ отъ маковото растение; то дава още и сѣме, отъ което се получава масло. Отъ единъ дюлумъ се добива до 50 оки сѣме, което се продава 70 пари до 2 гроша оката. Споредъ това каазата дава около 338.000 ока сѣме, което се продава за 5900 лири. Всичкия приходъ отъ маковото растение се въскачва на 32.900 лири или 740.250 лева.

Ако поне $^1/_3$ отъ тоя доходъ оставаше въ ржцѣтѣ на бѣднитѣ селяни, тѣ не бихж ѣли цѣлата година ечеменжнъ хлѣбъ!

Десетъкътъ на опиума се продава отдѣлно отъ десетъцитѣ на хранитѣ, затова той не влиза въ смѣтка на числата, които споменахме пó-прѣди относително хранитѣ.

Скотовъдството въ тѣзи мѣста е съвсѣмъ слабо. Грабежитѣ не сж оставили този клонь за поминъка да се развие, а напротивъ сж го уничтожили, и колкото е сжществувалъ въ попрѣднитѣ врѣмена. Даже мухамеданетѣ не смѣжтъ да държатъ голѣми стада добитъкъ. По тжзи причина пасбищата съвсѣмъ сж оничтожени по тия мѣста. Ливади има твърдѣ малко. Едъръ добитъкъ се отглѣдва, колкото за работа, и то исключително волове. Коне нѣма, освѣнъ по нѣколко въ нѣкои бейски чифлици. Кози и овци се развъждатъ въ малко количесто на сѣкждѣ. Твърдѣ рѣдки сж случаитѣ, дѣто една кжща притежава 70—80 брави; обикновенно се срѣщатъ по 10—15—20 брави въ пó-заможнитѣ семейства. Въ бѣднитѣ по 5—10, а много кжщи нѣматъ никакъ. Овцитѣ се гледатъ главно за вълната, отъ която селенкитѣ приготовляватъ шаеци за дрѣхи. На вънъ не излиза нито вълна, нито шаеци, нито пакъ сирене или масло.

Гори въ каазата сж останали съвършенно малко. Едноврѣмешнитѣ пространни лѣсове отдавна сж оничтожени. Само въ политѣ на Бабуна сж останали не голѣми пространства лѣсове, но никждѣ нѣма развита нѣкаква горска индустрия. Дърва за градътъ се докарватъ отъ Скопско. Селянетѣ срѣщатъ голѣма нужда за топливо. На много мѣста сушатъ лайната отъ говедата и ги употрѣбляватъ за огънь. Мѣстностьта можемъ, безъ стѣснение, да ья нарѣчемъ *безлѣсна*.

Лозя има въ твърдѣ малко количество понѣкои села. *Кожурци* се отглеждатъ тоже твърдѣ рѣдко по нѣкои мѣста, и то въ съвсѣмъ ограничено количество.

Това е сичкото, което можемъ да кажемъ относително производителностьта на каазата.

Ужасно лошаво е положението на селянина въ тия мѣста. Ала и на жителитѣ въ града не е пó-добрѣ — $^3/_4$ отъ тѣхъ тоже сж крайно сиромаси. Работи злочестния земледѣлецъ отъ тъмнина до тъмнина, бие си главата цѣла година и въ резултатъ на всичко това, той едвамъ има чърнъ коравъ

хлѣбъ за дѣцата си и постоянно е потънѫлъ въ неисплатими дългове.

Кѫщитѣ на населението сѫ бѣдни колибки; по̀вечето сѫ състоятъ само отъ една стая, и за спане, и за работа, и за зимѣ, и за лѣтѣ. Рѣдко се вижда по нѣкоя по̀-голѣмичка кѫщичка. Покѫщнина—на̀й-примитивна, и лишения отъ на̀й-необходимитѣ нѣща се срѣщатъ на всѣка крачка. Особенно грозенъ изгледъ иматъ чифлицитѣ. Виждате една низка, вехта, полусъборена дълга барака, раздѣлена на малки килийки и въ всѣка такава килийка живѣе цѣло семейство. Облѣклото е одрано, вехто и дѣцата ходятъ полуголи. Месо и блажнина виждатъ сиромашкитѣ работници само на на̀й-голѣмитѣ праздници. Прѣзъ останалото врѣме храната се състои отъ ръженъ хлѣбъ, соль, пиперъ, по нѣкой пѫть бобъ, и прѣзъ лѣтото по нѣкое зеленило.

Главнитѣ причини на тѫзи сиромашия сѫ: чифлицитѣ, тежкитѣ данъци, спахиитѣ, лихваритѣ и разбойницитѣ.

Чифлици. Отъ всичко българско население по селата $^1/_6$ е безъ земя (около 600 кѫщи) и е принудено да работи чужди земи, за да се прѣхранва. Тѣзи селски кѫщи, които живѣѫтъ на чужда земя, се наричатъ чифлици. Мухамедански села нѣма чифлици. Отначало господари на чифлицитѣ сѫ били исключително мухамедане, но въ настоящето столѣтие, много чифлици сѫ прѣминали въ християнски рѫцѣ. Почти всичкитѣ села въ долинитѣ на рѣкитѣ и по полетата сѫ биле чифлици. Отъ втората четвъртина на сегашното столѣтие сѫ почнали селата да се откупуватъ и до послѣднята Русско-Турска война $^5/_6$ отъ населението се е било вече откупило. Отъ тогазъ насамъ твърдѣ малко кѫщи сѫ се избавили отъ поземелното робство.

Селянетѣ, които живѣѭтъ на чифлици, нѣматъ никакъвъ недвижимъ имотъ. Кѫщитѣ, лозята, градинитѣ, нивитѣ — сичко е на господаря. Той дава и сѣмето, понѣкои мѣста той дава и желѣзо за землердѣлческитѣ орѫдия. Отъ селянина е трудътъ и работния добитъкъ. Господарьтъ е нравственно задълженъ въ случай на нужда да дава на своитѣ селяни пари въ заемъ безъ лихва. Обаче понастоящемъ малцина сѫ тия господари, що испълняватъ това важно условие. Когато храната се прибере отъ полето, съвсѣмъ очистена, изважда се отъ нея това, що се пада на

падаря и на спахията, и останалото се дѣли на двѣ равни части, едната зима господаря на земята, другата работника. Сѣмето не се вади отъ общия купъ, както това се прави по Солунскотото поле. Тъй става съ житото, ечеменя, ориза, ръжьта, просото, кукуруза, сусама овеса, боба и лещата. Сламата остава на селянина. Уровътъ се работи само толкова, колкото е нуженъ за работнитѣ добичета, и той всичкия остава на работника. Ако се работи пó-вече, трѣбва да се дѣли. Сѫщето е и съ памука. Селянитѣ иматъ право да работятъ по толкози, колкото имъ трѣбва за въ кѫщи, и тогазъ господарьтъ нѣма право да зима отъ него дѣлъ. Бостанитѣ и овощията, ако сѫ въ ограничено количество. оставатъ сѫщо за селянитѣ. Опиумътъ тоже се дѣли на половина, но господарьтъ дава половината работници при събиранието му отъ стърковетѣ.

Лозята ги сади чифчията и ги обработва 5 години на редъ. До това врѣме що се роди, дѣли се на половина. Подирь петата година тѣ сѫ дѣлятъ на двѣ части и едната остава пълно притежание на селянина, другата работи господарьтъ на своя смѣтка.

Господарьтъ има пълна свобода да прогони чифчиитѣ отъ земята си всѣкоя есень, щомъ се приберѫтъ и раздѣлятъ продуктитѣ. И чифчията има сѫщо тъй право въ това врѣме да напустне чифликътъ, щомъ като пожелае и нѣма дългъ на господарьтъ, което въ рѣдки случаи бива. При тия условия, ако господарьтъ е добъръ и не злоупотрѣблява съ чифликчиитѣ си, а ги защищава отъ разни злоупотрѣбления, то селянетѣ могѫтъ до една стъпень добрѣ да живѣѭтъ. Но такива случаи сѫ рѣдки за сега. Господаритѣ обикновенно се мѫчатъ да експлоатиратъ селянитѣ по разни начини. Принуждаватъ ги да имъ даватъ лихва за дълговетѣ, съгласяватъ се съ спахиитѣ да грабятъ селенитѣ. Принуждаватъ ги да купуватъ нужни нѣща за въ кѫщи отъ тѣхнитѣ дукяни (ако ги иматъ) съ прѣскѫпи цѣни, понеже е на вересия. Ограничаватъ имъ правото за сѣение на памукъ, уровъ, бостанъ и пр.

Даноцитѣ. Днесъ за днесъ даноцитѣ сѫ много тежки за населението. Властитѣ отъ година на година увеличаватъ даноцитѣ безъ да гледатъ, че населението осиромяшава. Едно врѣме даждията сѫ биле много леки. Прямитѣ дaж-

дия сѫ биле само вергията, арачътъ, бегликътъ и десетъкътъ. Вергия сѫ плащали само ония мѫже, които сѫ били възрастни и сѫ могли да работятъ. Старцитѣ и дѣцата сѫ били избавени отъ това даждие. Сиромаситѣ сѫ плащали 8 гроша на капа (на човѣкъ), срѣдня рѫка човѣци до 15 гр., а богатитѣ до 20 гроша годишно.

Арачътъ, който и днесъ се плаща подъ друго име, въ прѣднитѣ години е билъ много лекъ. Прѣзъ Мартъ сѫ се събирали на едно опрѣдѣленно мѣсто сичкитѣ млади момци, за да се опрѣдѣли, кому ще се рѣже арачъ. Това опрѣдѣляванне е ставало по единъ доста оргиналенъ начинъ. Съ една вървь се обиколи вратътъ на момъка, и се забѣлѣжи до кѫдѣ е стигнала обиколката. Даватъ му послѣ да захапе краятъ на връвьта и мѣстото до дѣ е забѣлѣжено, той ги държи ягко съ зѫбитѣ си. Вървьта остава прѣвита на двѣ. Този, който мѣри, хваща прѣвитата вървь и я разгърща, пакъ се мѫчи да я прѣкара прѣзъ главата на момъка; ако мине, казватъ „сиджима му мина“ и той плаща арачъ. Плащало се е обикновенно 10 гроша на глава, а послѣ 15 гроша. Който плащалъ 20 години на редъ, освобождавалъ се е отъ този данъкъ.

Бегликъ се е зимало въ натура на 10 овци или кози по една. На другитѣ животни не се е зимало нищо.

Спахиитѣ сѫ зимали на 10 части отъ земнитѣ произведения една часть.

Други даждия не е имало.

Такъвъ порядъкъ е било почти до Кримската война. Отъ тогазъ насамъ постоянно се увеличаватъ сѫществующитѣ даждия, измислюватъ се нови, подъ разни и разнообразни имена, и сиромашията зима ужасающи размѣри.

Тукъ излагаме прямитѣ даждия, на които е подложено по настоящемъ населението.

1. *Емлякъ.* Това е даждие на недвижимитѣ имущества: на кѫщята, зданията около кѫщята, двороветѣ, градинитѣ, лозята и нивята. Оцѣняватъ се всичкитѣ тия имущества и се налага данокъ на опрѣдѣленната имъ стойность. На кѫщята съ двороветѣ и постройкитѣ въ тѣхъ, ако не струватъ пóвече отъ 20,000 гроша, плаща се годишенъ данъкъ 5% отъ стойностьта имъ. Ако ли сѫ оцѣнени пó-скѫпо отъ 20,000, плаща се 8%. Емляка на лозята и нивитѣ е 4%.

2. На дукянетѣ се плаща особено даждие, наречено „Иджаръ“. Иджарътъ е 8% отъ стойностьта на дукянътъ.

3. *Низамие.* Това е едноврѣмешния арачъ. Това даждие се плаща само отъ мѫжкото население на християнетѣ. Сега се плаща по 40 гроша на всѣкоя мѫжка душа. Никакво исключение не се прави. Щомъ се роди мѫжко дѣте, баща му почва да плаща за него низамие. Нито старци нито болни — никой християнинъ не се освобождава отъ низамието. Тоя е единъ отъ нáй-тежкитѣ данъци за бѣдното население. Ако единъ сиромахъ човѣкъ има 5 мѫжки дѣца той е дълженъ да дава 240 гроша низамие. А това е една голѣма сумма за нашитѣ мѣста. Низамието се налага на махали и на села. Въ едно село има напр. 800 мѫжки дѣца, правителството ще иска отъ него 32.000 гроша низамие, а на населението се оставя само да расхвърга даждието по кѫщята, както намѣри за добрѣ. Въ нѣкои мѣста изхвъргатъ старцитѣ и дѣцата и дѣлятъ суммата, която има да се плаща само между ония, що могѫтъ да работатъ и при това пъкъ се стрѣматъ да поставатъ пóвечко на пó-богатитѣ. На други мѣста исхвъргатъ нáй-бѣднитѣ и цѣлия данокъ се раздѣля между останалитѣ. Но понеже расхвърлянието на даждието е пóвечето пѫти въ рѫцѣтѣ на пó-богатитѣ, то они сѣкога умѣѭтъ да защитътъ интереситѣ си, така щото за справедливо пропорционално разхвърляние на низамието неможе и да се мисли.

4. *Тиджаретъ. Данъкъ на приходитѣ.* Той се налага отъ централното правителство на вилаетитѣ. Вилаетскитѣ мезличи го раздѣлятъ между каазитѣ, а отъ тамъ се раздѣля между селата и махалитѣ. Въ градътъ Велесъ нáй-бѣднитѣ кѫщя плащатъ отъ 25 до 75 гроша годишно; срѣдня рѫка човѣци плащатъ отъ 75 до 150 гроша, а богатитѣ — отъ 150 до 350 гроша. Страшни несправедливости се срѣщатъ при распрѣдѣлянието на това даждие. Тѣ сѫ още пó-голѣми отъ ония, що се практикуватъ при низамието, защото тамъ има поне една мѣрка, която неможе да се надмине, а тукъ всичко зависи отъ произвола на градскитѣ влиятелни кѫщи. Градоветѣ сѣкога се стрѣмятъ да свалятъ тежестьта на селата. Турскитѣ бегове се стрѣмятъ колкото е възможно да олѣкчатъ турскитѣ махали и села. Коджабашиитѣ въ селата отъ своя страна въ съюзъ съ пó-влия-

телнитѣ селени трупатъ това даждие на безгласнитѣ сиромаси. И така срѣщатъ се ужасаюши несъразмѣрности. Напр. единъ бегъ, който има 2 села съ 150 кжщя чифлици, плаща 200 гроша тиджаретъ, а единъ селенинъ съ десятина погона ниви и единъ чифтъ волове плаща 250 гр.!

5. *Иолъ-параси.* Пжтна повинность 16 гроша на кжща.

6. *Моарифъ-параси.* Даждие за поддържание на училищата. По 2 пари на сѣкой грошъ отъ всичкото даждие на домакина. И при това още не е бивало примѣръ, дѣто правителството да помогне на нѣкое българско училище понесъ 5 лири.

7. *Бегликъ.* На овцитѣ и козитѣ се зима по 6 гроша на сѣкоя глава, а на свинетѣ по 3 гроша.

8. *Десятъкъ.* Той е нáй-тежкия данъкъ за населението, защото нáй-голѣмитѣ несправедливости се практикувавъ при неговото събирание. Пó-долѣ ние ще поговоримъ на отдѣлно за десятъкътъ. Споредъ законитѣ на държавата, населението трѣбва да дава $11\frac{1}{2}\%$ отъ всичкитѣ продукти, които се получаватъ отъ земята.

Освѣнъ тия редовни даждия, има и други, напр. даждие за позволение на женидба 16 гроша; за рождение на дѣте 2 гроша. Даждие на падарина, който пази селото; той зима годишна заплата, освѣнъ това на чифтъ волове отъ 2 до 4 шиника жито, на нѣкой мѣста пóвече.

Много често на населението се трупатъ съвсѣмъ произволни тягости, напр. принуждава се да работи безплатно, както това бѣше при постройката на Велешкитѣ казарми, които съвсѣмъ безъ пари се направихж отъ бѣдното население.

Днесъ за днесъ нáй-съсипителни нѣща за населението въ Велешко сж: *десятъцитѣ, лихварството, разбойничеството* и развратното *чиновничество.* Ние ще кажемъ нѣколко думи за тия съсипии на народа, които не сж само въ Велешко, а сж болѣсть за цѣла Македония.

Десятъцитѣ. Системата на събиранието на десятъцитѣ въ Турция днесъ е такава, каквато бѣше прѣди 20 години. Сѣкое село се продава на търгъ и тоя, който го земе, самъ съ свой чиновникъ събира десятъкътъ отъ населението. Купувачътъ, обикновенно наричанъ *спахия*, употрѣбява все-

възможни мѣрки, за да истъргне колкото се може пôвече отъ населението.

Спахиитѣ на всѣкждѣ систематически грабятъ населението, но въ нѣкои мѣста, тоя грабежъ достига до ужасни размѣри. Нѣма друга неволя, отъ която повече да се оплакватъ Велешкитѣ селени, колкото отъ грабежитѣ на спахиитѣ.

Въ Велесъ се е образувала една компания отъ турски бегове и първенци, които държатъ десятъцитѣ на цѣлата кааза въ ржцѣтѣ си. Християни не смѣжтъ да купуватъ десятъци. На тази компаня помага съ пари единъ погърченъ влахъ *Захо*, който е прѣдставитель въ Велесъ на нáй-богатата кжща въ Македония — на Солунския евреинъ Саулъ. Когато дойде врѣме да се продаватъ десятъцитѣ, казанитѣ бегове се съгласяватъ помежду си да не се борятъ за селата, ами доброволно да си ги раздѣлжтъ и да не наддаватъ. За да бжде работата пó-гладка, дава се нѣкоя и дурга лира на каймаканина и сичко е свършено. Спахилъцитѣ се купуватъ отъ правителството съ съвсѣмъ долна цѣна. Ако бѣхж се задоволили само съ това, а не грабѣхж населението, то би било добрѣ. Но работата не излиза тъй. Тѣ грабятъ хазната, грабятъ и селянитѣ. Спахията самъ никога не смѣе да пжтува. Той отива въ село съ 7—8 души въоружени арнаути. Установлява се въ кжщата на Коджабашията, и селото е длъжно да го храни заедно съ тайфата му, до дѣто стоятъ тамъ. Злочеститѣ селени, които не сж се облажили цѣла година, сега колжтъ кокошки за спахията и свитата му, правать имъ баници и пр. За това не се плаща нищо.

Почне се писанието на снопието на нивятя. Спахията е чѣкалъ до като врѣме за вършитба е минало, и селянитѣ почнатъ да се пържатъ въ кожата си, едно отъ страхъ да не би лошаво врѣме да имъ съсипе храната на полето, друго защото нѣма що да ѣджтъ. Тѣ съ голѣмо нетърпѣние чѣкатъ тоя честитъ день, кога писанието ще се начене. Той дохажда и намѣсто радость — плачъ. Спахията отива на снопето и пише: „У Стоянъ Цоло 5000 снопѣ". „Нѣма ага, вика злочестия селянинъ, пôвече отъ 3000 снопове нѣма!" „Има гяуръ, ти мене киоравъ ли ще правишъ, 15 години азъ съмъ спахия!" „Да ги прѣброимъ ага, вѣровай Бога, 3000 снопе сж!" Но напразно. Спахията е неумолимъ, а селския мухтаринъ си

мълчи. Селянинътъ плаче, скубе си коситѣ — безсърдечнитѣ грабители се подсмиватъ подъ мустакъ и си заминуватъ. 575 снопа трѣбва селянина да отдѣли за спахията, защото той зима на 100-тѣ $11^1/_2$ и тъй $^1/_5$ отъ трудътъ го зима спахията. Това се повтаря на 2-та нива, на 3-та и пр. Избавени оставатъ само мухтари и още 3—4 кѫщи, които могѫтъ да мѫтятъ водата. Въ селото е плачъ и олелия. Чорбаджиитѣ оставатъ доволни, че тѣхната кожа останала здрава.

Още пó-лошаво е, кога се пишатъ овощията, бостанитѣ и лозята. Спахиитѣ за тѣхъ не зиматъ въ натура десетъцитѣ, а въ пари. И се ухитряватъ по нѣкога да зиматъ на стотѣхъ 90. Спахията записва въ село, колко оки плодове има селянинътъ, колко грозде ще набере и колко любеници и дини, разбира се, че по сѫщата система, както видѣхме, че се прави съ записване на снопето, даже тукъ е още пó-лошаво, защото снопето въ краенъ случай, при силенъ натискъ отъ страна на селянитѣ, може да се прѣброи, тъй сѫщо и кукуруза и боба, а плодоветѣ, които се бератъ не на единъ пѫть, немогѫтъ да се измѣратъ. Подиръ свършване на записванието, въ градътъ се оцѣняватъ плодоветѣ, бостанетѣ и гроздието, за да се опрѣдѣли, колко пари ще търси спахията. Оцѣняванието става въ мезлича, но членове на мезлича сѫ самитѣ спахии, или тѣхнитѣ ортаци, а каймаканинътъ е подпълно въ тѣхнитѣ рѫцѣ, защото инакъ той неможе да живѣе. Оцѣняванието бива сѣкога високо. Да земемъ за примѣръ тази година. Гроздието се е продавало отъ 25—30 гроша стотѣхъ оки нáй-скѫпо. Мезличътъ го е оцѣнилъ 45 гр. стотѣхъ оки. Азъ имамъ на рѫцѣтѣ си потърсающи примѣръ отъ такова грабителство. Единъ селянинъ въ село П. е набралъ 1500 ока гроздие и го е продалъ по 25% стотѣхъ оки, зелъ е 575 гроша. Спахията му е написалъ 2000 оки, десятъкъ се пада 230 ока, по 45 гроша стотѣхъ, десятъкъ е платилъ $103^1/_2$ гр., — нѣщо пò-малко отъ $^1/_5$ часть. А това е нáй-обикновенното нѣщо. Селянинътъ се радва, че му не е земено половината. Срѣщатъ се кориозни случаи. Единъ селянинъ отъ Башино село трѣбало да плати 90 гроша десятъкъ на круши, когато той ги продалъ за 100 гроша и доставилъ за това документи на мезлича. Спахията засѣдавалъ въ мезлича и прѣ-

спокойно отговорилъ, че това нѣщо не се върши само въ тѣхното село.

Притурѣте при това, че селянинътъ е чифликчия, 1/2 отъ храната я́ зима господарьтъ, отъ останалото 1/5 зима спахията, отъ останалото зима падарътъ. Ядѫтъ въ кѫщата му хората на спахиитѣ, и прѣдставѣте си що остава на злочестия робъ!

Лихваритѣ не сѫ пó-долни отъ спахиитѣ, а лихварството цъфти не само въ Велешко, но и по цѣла Македония, и то е нáй-приходното занятие, защото лихвитѣ сѫ тáкива тука, каквито нигдѣ по свѣтътъ не могѫтъ да бѫдѫтъ.

Въ селата пари рѣдко се даватъ пó-долѣ отъ 20%, а обикновенната лихва е пó-вече отъ 25%. Напр. пролѣть отиватъ селянетѣ по чужбина на работа и обикновенно зиматъ пари съ лихва, за да си платятъ данъцитѣ и да получатъ пашапорти. Практиката е остановила една норма въ тоя случай. Лихварътъ дава 3 лири съ условие, кога се върне работника на есень да му даде 4 л. И тъй за 6 мѣсеца врѣме на три се зима едно. Лихвата не е ни пòвече, ни пò-малко отъ 66% за година. А бивали сѫ случаи за двѣ лири да се зиматъ три, което прави на 100-тѣхъ 100! Едно село е поискало да се откупи отъ бегътъ, но когато е било чифликъ, то платило 500 лири и останало длъжно 100 л., и тѣзи 100-тѣхъ останали съ лихва. Въ три години селянитѣ сѫ дали 110 лири и бегътъ ги искарва сега длъжни пакъ 100 лири. Лихварството е ужасенъ бичъ на населението. Тѣзи, които въ Велесъ се занимаватъ съ тоя занаятъ, сѫ достигнали до голѣми богатства. Освѣнъ това, тѣ държатъ въ повинность всичкото население. Даже въ Велесъ половината отъ населението е длъжно на нѣколко богаташи, а има села, които сѫ се заробиле окончателно въ едно кѫсо врѣме.

Нáй-послѣ, на всичко това отгорѣ турнѣте едно неискоренено *разбойничество,* което отъ войната насамъ постоянно сѫществува и държи населението сѣкога въ опасность. Прѣзъ 1882-3-4-5 год. то бѣше така усилено, щото не смѣеше човѣкъ да излезе отъ дома си. Всичкитѣ пó-богати селяне бѣхѫ разорени. Спасихѫ се само тѣзи, които успѣхѫ да избѣгатъ пó-наврѣме въ градътъ съ домочадията си. Цѣли села бѣхѫ окончателно разорени, напр. село *Папра-*

тища бѣ оплѣнено до трънъ. Разбойницитѣ изнесохж на селянитѣ всичко изъ кжщята, избихж сумма човѣци отъ тѣхъ, и цѣло село, побѣгна въ Велесъ. Но властитѣ забранихж на Папратищани да живѣжтъ въ Велесъ и часть отъ тѣхъ, се принуди да се върне назадъ, друга часть остана по нѣкои села наблизо до Велесъ. Когато по българскитѣ села нѣмаше вече що да се граби, тогава разбойницитѣ се обърнахж къмъ, турскитѣ, и тѣ бѣхж изложени на сжщитѣ опустошения. Мѣркитѣ, които Рифатъ паша зе въ Битолския вилаетъ противъ разбойницитѣ, подѣйствувахж и въ Велешко до една стъпень. Намали се твърдѣ много грабежътъ, но той далечъ още не е изчезналъ! Постоянно има по двѣ три малки чети, който ходятъ отъ село на село по грабежъ. Полицията не ги гони, защото въ много случаи се оказва, че властитѣ сж ортаци на разбойницитѣ, а въ други случаи полицейскитѣ сж боятъ отъ разбойницитѣ. На властитѣ трѣбва да се отдаде една малка заслуга, дѣто ненаказвахж нѣкои селяни, които бѣхж честити да унищожатъ сами двѣ три шайки разбойници, макаръ че ги давахж на нѣкои мѣста подъ сждъ.

Съ увеличаванието на бѣдностьта, увеличаваше се сѣкоя година и излизанието на населението по чужбина на работа. Велешане направо се изселвахж въ България, а селянитѣ, които сж пó-силно привързани за бащинитѣ си огнища, отиватъ само лѣтѣ на работа, и есени обикновенно се връщатъ дома си. Болшинството отиватъ въ България, една часть въ Ромжния и Сърбия, и твърдѣ малко оставатъ въ Солунъ. Главното имъ занятие по вънъ е тухларството. Истекшата 1890 год. прѣзъ лѣтото сж земали 3800 души пашапорти въ Велесъ за чужбина. Понеже тѣзи работници сж исключително Българи, то излиза, че приблизително отъ сѣкоя кжща по селата по единъ работникъ отива на чужбина. Само нáй-голѣмата неволя кара това население да се скита вънъ отъ бащиното си огнище, по цѣли недѣли нѣма и да живѣе пó-лошаво отъ животнитѣ, като се храни само до колкото е нужно, душа да се крѣпи.

Турското правителство би могло твърдѣ много да улекчи положението на селянитѣ, ако единъ пжть за сѣкога се оцѣнѣхж десятъцитѣ за всѣкое село, като се земе прѣдъ видъ срѣдньото число отъ това, що сж давали десятъцитѣ

на царщината нѣколко години наредъ, и се наложи този данъкъ на селата, като поземеленъ данъкъ, пакъ да оставятъ на селянитѣ пълно право да го расхвърлятъ помежду си, както намѣратъ за нáй-сгодно. Друга система не е възможно въ Турция. Прѣди нѣколко години турското правителство се опита да събере десятъцитѣ направо чрѣзъ своитѣ чиновници, както сега се прави въ България, но резултатитѣ показахѫ, че въ хазната не може да влезе нито $^3/_4$ отъ тъзи сумма, която давахѫ напрѣдъ откупницитѣ. Причината на това лесно се открива. Тя се състои въ извънрѣднитѣ стрѣмления на чиновницитѣ да крадѫтъ. Тѣ крадѫтъ и отъ населението и отъ хазната. За тѣхъ това е се едно. Отива чиновникътъ на село да брои снопето. Намира да положимъ 50 хиляди снопове. Спазарва съ селянитѣ да му платѭтъ 15 или 20 лири и той сваля количеството на 30 хиляди. По такъвъ начинъ чиновникътъ отъ 50 села тури въ джеба си стотина двѣстѣ лири, и съвѣстьта му е прѣспокойна. А въ Турция трѣбва да знаете, че рѣдко се попада чиновникъ да не крадне, да не зима рушвети. И ако такъвъ се случи измежду пó малкитѣ, той е загубенъ, защото другитѣ ще употрѣбятъ всичкитѣ усилия да го прѣмахнѫтъ.

Друго улеснение би се направило, ако суммитѣ въ земледѣлческитѣ касси се увеличѣхѫ, и строго се обърнеше внимание, щото само на сиромаси земледѣлци да се даватъ пари въ заемъ отъ тия касси.

И нáй-послѣ правителството, ако дѣйствително желае доброто на своитѣ подданници, ако знае своитѣ интереси, които интереси твърдѣ много зависятъ отъ мирното живѣяние на тия подданници, то трѣбва да имъ даде срѣдство да се бранѭтъ отъ разбойницитѣ, които така свободно се расхождатъ по страната. Полицията не може да уничтожи разбойничеството. Това е доказано съ хиляди факти. Началницитѣ на полицията иматъ интересъ отъ горскитѣ арамии, а пакъ и самитѣ заптии нѣматъ никакво желание да се излагатъ на куршумитѣ на хайдуцитѣ. На тѣзи заптии се плаща лошаво. Тѣ едвамъ могѫтъ да хранѭтъ челядитѣ си. А ако би нѣкой паднеше убитъ, то никой нѣма да се погрижи за дѣцата му, които оставатъ подирь него. И когато ги пращатъ да гонятъ нѣкоя чета, тѣ прѣдпочитатъ

да се понахранятъ въ нѣкое село и да си отспатъ хубаво. Рифаатъ паша, когато бѣше Битолски валия, разбра тази проста истина, и позволи на самото население да се брани отъ разбойницитѣ. Резултатитѣ бѣхж отлични. Въ двѣ години Битолско се избави отъ този лошавъ бичъ на благосъстоянието на населението. Тжзи мѣрка е едничката спасителна и правителството трѣбва да іж опита.

Ако не се зематъ у врѣме мѣрки, населението ще се докара до просѣшка тояга, и съ това то ще се принуди да прибѣгне до отчаянни срѣдства.....

Непълно би било нашето изложение, ако не споменемъ нѣколко думи специално за *турскитѣ чиновници.* Тѣ сж извѣстни на пó-голѣмата часть отъ нашата публика отъ врѣмето прѣди войната, но сé има едно измѣнение отъ тогава до сега, което неможе да се незабѣлѣжи. Сравнително нравитѣ сж омѣкнели и такива насилия, каквото едно врѣме се практикувахж отъ административнитѣ власти, като напр. истезания и явни грабежи, сега немогжтъ да ставатъ; но въ замѣна на това подкупничеството е достигнало до нáйкрайнитѣ си прѣдѣли. *Безъ подкупъ днесъ въ Македония нищо нестава, а съ подкупъ — всичко.* Отъ валията до заптията — всѣки иска рушветъ. Да подадешъ прошение трѣбва да платишъ на дверника да ти отвори вратитѣ. Да те оберать крадци, трѣбва да платишъ на полицията да ги гони. Да осждишъ нѣкого, трѣбва да платишъ на сждиитѣ. Ако те осждятъ, можешъ да платишъ, да не се тури прѣсждата въ испълнение. Имашъ една работа съ каймакамина, трѣбва да му платишъ да ти іж свърши, сетнѣ да платишъ на башъ кятипа да напише това, що искашъ, да платишъ да се мухурледиса пó-скоро книгата и да платишъ на тогова, който ще ти я прѣдаде. Пазарлъци за подкупи се правятъ явно безъ сѣкакви посрѣдници, и това е станало толкова обикновенно нѣщо, щото се счита вече, като правило. Сждъ, законъ, правда — сичко се купува съ пари. Тежко на оня селянинъ, който би се опиталъ да се оплаква отъ селския мухтарь, или отъ спахията, или отъ другъ нѣкои неговъ онеправдатель, който има пó-вече пари! Та и кой ли е оня глупавъ селенинъ, що би се опиталъ да се бори за правдата, която му се отнема отъ пó-силниятъ съ пари!..... Не, селянинътъ търпи всичко това. Той вече не се оплаква

отъ никого, станѫлъ е мълчаливъ. На челото му се събиратъ пó-вече бръчки, а въ душата му кипи отчаянието. Но това мълчание е опасно. Така нареченитѣ *комити,* които скитахѫ и сега още скитатъ по планинитѣ, се набиратъ отъ такива отчаяни селени. Още отъ ранна пролѣть на нѣкои мѣста, и тая година тѣ се появихѫ и по богатитѣ човѣци безъ разлика на вѣра и народность не смѣѭтъ да обикалятъ вънъ отъ градътъ.

Такова е сега горѣ-долѣ положението на работитѣ въ Велешко, а пакъ имаме причини да вѣрваме, че приблизително така отива и по другитѣ мѣста на Македония.

БЪЛГАРСКИТѢ КОЛОНИИ ВЪ РУССИЯ.

Отъ Г. Занетова.

(Продължение отъ книжки XXXVII и XXXVIII).

II. Земледѣлчески колонии въ херсонската и таврическата губерния.

До Екатерина II, русското правителство прѣселявало въ Южна Руссия само военни колонисти, т. е. колонисти ако и заселени, но съ военна организация, всѣкогашь готови да тръгнатъ на война наредъ съ постояннитѣ русски войски. Но съ такива колонисти не било възможно да се заселятъ пространнитѣ юговъсточни провинции на Руссия, защото военни колонисти не се намѣрвало много. За това Екатерина II намислила да насели южнитѣ провинции на държавата си съ колонисти — земледѣлци, защото чужденцитѣ пó-скоро би се рѣшили да се прѣселятъ въ Руссия за миренъ граждански животъ, отколкото да служатъ въ редоветѣ на рускитѣ войски. При встѫпванието си на прѣстола, въ 1762 год. Екатерина II издала манифестъ, съ който викала чужденци отъ разни националности да се прѣселятъ въ Руссия. Не се минало и година отъ издаванието на тоя манифестъ, а Екатерина, като не виждала очакванитѣ резултати, побързала да издаде другъ манифесть (1763 год. 22 Юлий), въ който пó-точно се опрѣдѣляватъ правата на бѫдѫщитѣ колонисти, като имъ се продоставѭтъ разни прѣимущества, сравнително съ другитѣ русски подданници. Тъй като съдържанието на тоя послѣдния манифестъ има голѣмо значение за послѣдующитѣ български колонии, заради това и ний ще приведемъ тука нѣкои изводи отъ него. Между друго, въ него се говори слѣдующето: „Въ нашата пространна империя има много удобни и полезни за човѣшкия родъ земи съ разни

надземни и ископаеми богатства, които и до сега стоятъ не населени. Имаме много гори, рѣки, езера и морета удобни за търговия; на всички, които би пожелали да се прѣселятъ въ нашата държава, прѣдлагаме имъ слѣдующитѣ условия: дозволяваме на чужденцитѣ да се прѣселятъ въ Руссия, въ която губерния пожелаѭтъ; прѣселенцитѣ могѫтъ да се явѫтъ въ „канцелярията за опекунството на чужденцитѣ“, а така сѫщо и при всичкитѣ погранични губернатори. Ония, които нѣматъ срѣдства за прѣселяване въ Руссия, да се обърнѫтъ къмъ нашитѣ министри и резиденти при чуждестраннитѣ дворове, отъ които незабавно ще бѫдѫтъ снабдени съ пѫтни разноски и испратени въ Руссия. За да видятъ желающитѣ да се прѣселятъ въ Руссия, до колко полезно ще бѫде за тѣхъ това прѣселение и до колко ний ги покровителствоваме, заповѣдваме: всичкитѣ новодошли прѣселенци да си извършватъ богослужението свободно по своитѣ обряди и религия. . . . Новитѣ прѣселенци нѣма да плащатъ въ хазната никакви данъци, нито пъкъ ще испълняватъ нѣкои обикновенни или извънредни служби: това за прѣселившитѣ се съ семейства си въ пусти мѣста — въ продължение на 30 години, а за прѣселившитѣ се въ градоветѣ въ продължение на 5 години. На всичкитѣ новодошли прѣселенци ще имъ се помага съ пари, добитъкъ, материяли за строение, сѣмена, орѫдия и пр. Прѣселившитѣ се въ цѣли колонии вѫтрѣшно ще се управляватъ сами. Прѣселенцитѣ на границата не плащатъ никакво мито за прѣдмѣтитѣ, които носятъ съ себе си за своя потрѣба. Всичкитѣ чуждеземни прѣселенци *за всѣкога се освобождаватъ отъ военна и гражданска служба* противъ волята имъ. . . . . Ако нѣкои отъ прѣселенцитѣ желаѭтъ да имъ се прѣдоставятъ и други прѣимущества, не прѣдвидени въ тоя манифестъ, нека се обърнѫтъ въ „канцелярията за опекунството на чужденцитѣ“ лично или писменно, и отъ тамъ ще получатъ до колкото е възможно удовлетворителенъ отговоръ[1]). . . .“

Тоя манифестъ има важно значение въ историята на колонизацията на Южна Руссия, защото тури началото на всичкитѣ послѣдующи земледѣлчески колонии, които прѣобърнахѫ бившитѣ степи въ една плодородна и цвѣтуща

[1]) Наши колоніи. Введеніе. Клаусъ.

страна. Тия основни колонистски права и прѣимущества останахѫ въ всичкото врѣме на сѫществуванието на колонитѣ, като се допълнявахѫ разноврѣменно съ други постановления.

Издадения манифестъ билъ съобщенъ на всичкитѣ „резиденти" при чуждестраннитѣ дворове, а при нѣкои отъ тѣхъ били испратени даже особенни комисари за приеманието на прѣселенцитѣ.

Въ сѫщо врѣме била образувана „канцелярия за опекунството на чуждеземнитѣ поселенци" подъ управлението на графа Орловъ, съ права на отдѣлно министерство; канцелярията била длъжна да дава смѣтка на самата императрица, на нея лежали слѣдуюшитѣ обязанности: да се грижи за всичкитѣ приходящи въ Руссия чуждеземни прѣселенци, да имъ дава на първо врѣме квартири и храна, да ги праща на мѣстоназначението имъ, да имъ опрѣдѣлява земи, като намѣри прѣдварително такива, на които да съставя планове и описания. Да държи точна смѣтка за приходящитѣ колонисти, да се грижи за успѣхътъ на колонитѣ. По тоя прѣдмѣтъ да води сношения съ русскитѣ дипломатически агенти въ чуждитѣ държави, и да вика нови прѣселенци въ Риссия[1]).

Тозъ часъ, слѣдъ издаванието на послѣдния манифестъ, начеватъ се прѣселенията на колониститѣ — Нѣмци отъ разнитѣ краища на Германия, което прѣселение се продължава до 1770-тѣ години. Тия нѣмски колонисти населили прѣимуществено Воронежската, Черниговската, Лифлянската и С. Петербургската губернии.

Около това врѣме се прѣселили въ Руссия и нѣколко дружини български прѣселенци, но тѣ не влезли въ състава на земледѣлческитѣ колонии и освенъ това, за тѣхъ ний говорихме на друго мѣсто.

Презъ 1780-тѣ години прѣселението на чуждестраннитѣ колонисти се усилва; дохождатъ колонисти отъ разни националности: Шведи, Нѣмци, Французи, Италиянци и др. отъ разнитѣ части на свѣта и това прѣселение се продължава непрѣкѫснато около 30 години.

Слѣдъ образуванието на Новороссийската губерния въ 1782 година, канцелярията за опекунството на чуждестран-

[1]) Наши колоніи. Введеніе. Клаусъ.

цитѣ била унищожена, а колониститѣ заедно съ „казеннитѣ крестяне“ минали подъ управлението на „директоритѣ на домоводството.“ Въ 1797 година, при правителствующия сенатъ била образувана „Експедиция государственнаго хозяйства, опекунство иностранныхъ и селскаго домоводства.“ Подъ управлението на тая експедиция минали и чуждестраннитѣ прѣселенци. Експедицията се състояла отъ нѣколко мѣстни (провинциални) контори, между които и една за колониитѣ на Южна Руссия[1]).

Новата българска колонизация въ Южна Руссия се начева въ края на маналото столѣтие, и се продължава въ началото на настоящето, когато въ България върлували кърджалиитѣ и делибашиитѣ. Тия разбойнически шайки подъ прѣдводителството на своитѣ главатари, между които по извѣстни сѫ били: Кара-Феизъ, Дели-Кадиръ, Кара-Мустафа и други, нападали села и градове, грабили и разорявали, като отнасяли плячка всичко въ свърталищата си. Тѣ грабили и зимно врѣме; като упостошили цѣла България, достигали чакъ до Цариградъ. Човѣшкитѣ мѫки принасяли особенно наслаждение на кърджалиитѣ. Вслѣдствие на тия мѫки и разорения, българскота население било принудено да остави роднитѣ си мѣста, и да се прѣселява въ чужди крайща. Много прѣселенци сѫ минали въ това врѣме въ Ромѫния, Бесарабия и Южна Руссия[2]).

Въ хронологически редъ, намираме слѣдующитѣ извѣстия за прѣселението на българитѣ въ Южна Руссия и за заселението имъ въ землeдѣлчески колонии:

Въ 1795 година, на прѣдставлението на генерала Тутолмина Императрица Екатерина II заповѣдала: Излѣзналитѣ отъ Анапа, Арменци да се заселятъ въ Нахичеванъ, а Българитѣ и Гърцитѣ, които идѫтъ отъ турскитѣ брѣгове — въ Степа (въ полето) около Одесса[3]).

Тукъ ще споменемъ, че около това врѣме се заселили въ Южна Руссия много Гърци, Арнаути и Черногорци. Около Одесса били заселени въ с. Александровка (или Арнаудовка) 900 души Арнаути отъ бившитѣ волентери, които вземали участие въ Русско-турската война въ 1787—1791 г. г.

[1]) Наши колоніи. Клаусъ.
[2]) Исторія Болгаръ. К. Иречекъ.
[3]) Исторія Новорос. края. А. Скалковскій.

Въ годинитѣ 1803—1804 около Одесса се заселили стотина семейства Черногорци, като образували земледѣлческата колония славеносербска[1]).

Въ 1801 година на единъ русски корабъ пристигнали въ Одесса стотина души Българи. По поводъ на тия Българи тогавашния Новороссийския губернаторъ Миклашевски прѣдставилъ слѣдующия рапортъ на императора Александръ I: „Като се намирахъ въ Одесса, по случай обиколката на ввърѣнната ми Новороссийска губерния, пристигна корабътъ принадлежащъ на рускоподанний шкиперъ, отставной пряпорщикъ Мискули. Той, като се връщалъ отъ Цариградъ въ Одесса, билъ принуденъ отъ бурята да се крие при румелийскитѣ брѣгове, при градеца Зополь (Созополь?) Тукъ при него дошле много семейства Българе и Гърци, жители на селото Кючюкъ-Буяликъ, на Одринския окрѫгъ, съ священника си и най-убѣдително го молили да ги спаси отъ бѣдствията, които сѫ теглили отъ кърджалийскитѣ разбойници подъ прѣдводителството на турчина Кара-Фейджи, който упостошавалъ и разорявалъ страната. Расказътъ за упостошенията на кърджалиитѣ потвърди и командира на флотата, отъ корабътъ „Красноселье“ — лейтенандъ Будищевъ. Шкиперътъ на кораба, ако и да съчувствовалъ на разоренитѣ си едновѣрци, но се отказалъ да ги земе съ себе си, тъй както нѣмалъ право на това. Но най-сетнѣ, като неможалъ да устои противъ плачътъ, и неотстѫпнитѣ имъ просби,земалъ съ себе си 18 семейства Българи и Гърци, съ свещенника имъ, всичко 148 души и ги прѣнесалъ въ Одесския портъ. Азъ ги распитвахъ лично — продължава губернаторъ — както шкипера, така и прѣселенцитѣ Българи и Гърци, и тѣ ми казахѫ че разбойницитѣ на Пазванъ-Оглу, отъ които повечето сѫ Турци, Албанци и Власи, около 5000 души, грабятъ и жестоко мѫчатъ православния народъ, като подпалватъ и горятъ не само жилищата, но и самитѣ хора. Вслѣдствие на това, бѣжанцитѣ дошле въ ужасъ и като се намѣрвали въ такова крайно и безпомощно положение, прибѣгнали къмъ послѣдньто срѣдство за своето спасение — обърнали се къмъ человѣколюбивия и милосердния русския императоръ, и

[1]) Сѫщо.

като били увѣрени въ неговата помощь, оставили отечеството си и дошле въ Руссия.

Тѣ расказватъ още, че подобно тѣмъ угнетени и разорени жители, готови да прибѣгнѫтъ къмъ покровителството на Руссия, само въ одринския окрѫгъ имало пó-вече отъ 360 села, на които ако имъ се помогне да се спасятъ въ Русия, може да се събирѫтъ около 7000 жители. Като взехъ прѣдъ видъ безпримѣрното великодушие на Вашето Императорско Величество въобще къмъ человѣческия родъ, азъ заповѣдахъ да се приематъ въ тукашния карантинъ, казанитѣ 148 души и да се хранятъ за смѣтка на хазната, до като да попрося позволение отъ В. И. Величество да ги заселѭ на градската земя, гдѣто и тѣ сами искатъ да останѫтъ. Така сѫщоще заповѣдате В. И. В. на какви основания да бѫдѫтъ заселени тия прѣселенци[1])".

На тоя рапортъ на Губернатора, царьтъ отговорилъ съ слѣдующия „именной указъ:" „Като разгледахъ Вашия рапортъ за пристигналитѣ въ Одесса Българи и Гърци отъ румелийскитѣ брѣгове, азъ одобрявамъ („апробую") мѣркитѣ зети отъ Васъ за гледанието и пропитаванието на тия единовѣрни намъ бѣжанци, тъй сѫщо и Вашето мнение за заселението имъ, за което се даде нуждната заповѣдь на експедицията на господар. хозяйство. Колкото за Българитѣ и Гърцитѣ, останали въ Одринския окрѫгъ — разорени и просящи нашето покровителство и защита, да не се викатъ, и съ тѣхъ прѣписка и сношение да нѣмате. Ако ли нѣкои отъ тѣхъ, безъ всяко подканвание отъ наша страна, прѣминѫтъ въ нашитѣ прѣдѣли, да ги приемете и да постѫпите сѫщо, както и съ горѣпоменатитѣ бѣжанци"[2]). Другъ указъ билъ даденъ на експедицията на „господар. хозяйство и пр." въ което се казва: . . . . заповѣдваме да се направи немедленно распореждание, щото: 1) Означенитѣ Българи и Гърци, прѣзъ Новорос. опекунска контора, да бѫдѫтъ заселени на основание сѫществующитѣ закони за подобни случаи, а особенно на основание манифеста отъ 1763 година; но до когато имъ се построятъ кѫщя, да останатъ въ мѣстата, прѣдоставени тѣмъ отъ новороссийский губернаторъ. 2) Потрѣбнитѣ пари за тѣхнитѣ обзаведения да се зематъ

[1]) Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи. т. XXVI, № 20,035 стр. 805.
[2]) Полное собр. закон. Рос. Имперіи. т. XXVI, № 20,035, стр. 805.

отъ сумитѣ; които се намиратъ въ експедицията, а за получванието на тия пари своеврѣменно, нуждната сума да се земе заемообразно отъ Новороссийската казенна палата; и 3) Експедицията да опрѣдѣли лготнитѣ години, срока на плащанието даденитѣ заемообразно пари, за налозитѣ и задлъжненията на тия бѣжанци, както и на ония, които за напрѣдъ би могли да се прѣселятъ — слѣдъ истичанието на лготнитѣ години. Така съставенитѣ правила („положенія") да се внесятъ въ правителствующия сенатъ, отъ гдѣто ще се прѣдставятъ менъ на утвърждение"[1]).

Както се вижда, самъ императорътъ земалъ живо участие въ сѫдбата на Българитѣ — бѣжанци, като имъ прѣдоставялъ разни удобства и прѣимущества. Той казалъ, че не трѣба да се викатъ въ Русия турскитѣ подданници, по всѣка вѣроятность, по политически причини, но и той както и прѣдшественницата му Екатерина II, безсъмнѣние е желаелъ да се увеличи народонаселението на Руссия. На 16 Юний 1800 год., царьтъ писалъ на губернатора Миклашевски: „Вий казвате, че настоящитѣ безпорядъци и разорения въ Румелия ни даватъ възможность да спечелимъ голѣмо число Българе и други християне, които се спасяватъ у брѣговетѣ (русски) на Черното море. Но въ това вий можемъ да имаме успѣхъ само тогава, ако първитѣ прѣселенци намѣрятъ у нашето правителство нуждната поддържка и удовлетворение, съобразно съ състоянието и желанието на всѣки единъ отъ тѣхъ. За това Ви заповѣдвамъ („поручаю") да положитѣ всичкитѣ си старания, щото всичко да става съобразно съ моитѣ намѣрения и ползата на повѣрената Ви губерния. Своеврѣменно да ми съобщавате за всичкитѣ Ви распореждания по тоя въпросъ, а така сѫщо колко прѣселенци пристигатъ отъ турскитѣ области, кѫдѣ и какъ ги располагате на жителство. Само по себе си се разбира, че никой отъ тѣхъ неможе да бѫде подчиненъ на помѣщчицитѣ („укрѣплёнъ")[2]).

Малко по́-кѫсно слѣдъ това, когато русский посланникъ въ Цариградъ, тайний съвѣтникъ Томара, прѣдставилъ на правителството си, както за желанието на Българитѣ да се прѣселятъ въ Руссия, така и за възможноста на такова

[1]) Полн. соб. законовъ и пр. XXVII, № 20,103. стр. 5.
[2]) Полн. собр. законовъ. XXVII, № 20,293, стр. 161.

прѣселение, императоръ Александръ далъ напълно своето съгласие да се викатъ тия прѣселени въ Руссия. Той заповѣдалъ да се пазарятъ търговски кораби за прѣнасянието имъ въ Одесса и Керчъ, и да се заселятъ между своитѣ еднородци въ кръмский полуостровъ и около Одесса[1]).

Новитѣ прѣселенци дохождали по двѣ направления по море — отъ черноморскитѣ български прѣдѣли въ Одесса и Керчъ, и по сухо, прѣимущественно отъ сѣверна България прѣзъ Влахия, Молдовия и Бесарабия, отъ гдѣто прѣзъ рѣката Днестръ минавали въ Русия, и се заселявали въ Тираспулския уѣздъ (окржжие). Съгласно съ прѣдставлението на Експедицията, въ 1802 г., и на Новороссийската опекунска контора, за подоброто и по здравото заселение на бѣжанцитѣ Гърци и Българи, императорътъ издалъ указъ, въ което казва: „тъй като въ Тираспулския уѣздъ, гдѣто сж се заселявали прѣселенцитѣ до тогава, не се намиратъ пó-вече свободни мѣста, то за напрѣдъ, на бѣжанцитѣ, които дохождатъ да се засѣляватъ въ пуститѣ мѣста на Мелитополския уѣздъ (кръмъ) по рѣкитѣ Берда, Молочна и др., да се даде на тие бѣжанци — Българе и Гръцн по 30 десетини земя за скотоводство и земледѣлие. На ония отъ прѣселенцитѣ, които иматъ собственно имущество, да не се отпущатъ отъ хазната помощи“.

Пристигналитѣ разноврѣмено прѣселенци — Българе, еднитѣ населени въ Херсонската губерния (сегашна) основали слѣдующитѣ колонии, на които имъ дали названията на селата отъ отечеството си, отъ гдѣто се изсѣлили: 1) Кючюкъ Буялъкъ (Аджълъкъ, по прѣдишното название на мѣстноста) на устието на рѣката „Болшой Аджълъкъ“ гдѣто се влива въ езерото съ сжщото название. 2) „Болшой (Буюкъ) Буялъкъ (Кошково) на рѣката „Кошача“; 3) Терновка, на устието на рѣката Терновка, гдѣто се влива въ р. Ингулъ (близо до г. Николаевъ). Другитѣ засѣлени въ Таврическата губерния (кръмския полуостровъ) образували колонията „Стариий кръмъ“ въ Феодосиевский уѣздъ[2]).

Въ 1804 г. пристигнали прѣзъ р. Днестръ, Българи изъ Турция, въ такова голѣмо количество, щото императорътъ заповѣдалъ на герцогъ Ришелье (губернатора) да вземе

[1]) Полн. собр. зак. XXVII, № 20,343, стр. 200.
[2]) Наши колоніи. Клаусъ.

на́й-бързи мѣрки, за да имъ приготви жилища на опрѣдѣленитѣ по отрано мѣста, и да имъ се дадѫтъ нуждинтѣ помощи. Тия прѣселенци основали колониитѣ 1) Кубанка на 25 верста далечъ отъ Одесса и 2) Паркани на р. Днестръ, срѣщу гр. Бендеръ.

Въ 1806 год. въ Херсонската губерния, въ Тираспольский уѣздъ се основала още една колония — Катаржина[1]).

Въ сѫщата 1806 год. въ Епаторийский портъ (кръмъ) пристигнали нѣколко семейства Българи *отъ Анатолия* и се прѣселили на развалинитѣ на татарското село „Балта Чокракъ", като образували колонията съ сѫщото име[2]).

Така прѣселившитѣ се Българи въ горѣказаннитѣ колонии, скоро привикнали на новото си отечество, и, благодарение на поддържката на правителството, напрѣдвали въ економическото си благосъстояние. Графъ Ришелье, слѣдъ една обиколка по Южна Руссия, въ доклада си до императора, нарекалъ българскитѣ колонисти „безподобни". Обаче трѣба да се каже, че нѣмскитѣ колонисти, като прѣселивши се на прѣдварителни условия, се ползовали съ по́-голѣми блага и били по́-добрѣ устроени економически.

Въ 1818 година „Новороссийската контора за опекунството на чуждестраннитѣ" била унищожена, а новообразуваннитѣ български колонии се управлявали отъ новосъставения „попечителния комитетъ за чуждестраннитѣ прѣселенци въ Южна Руссия", и отъ подвѣдомственното на това учреждение „попечителна контора на херсонскитѣ колонии". Непосрѣдственнитѣ началници на колониитѣ сѫ били окрѫжнитѣ смотрители.

Българитѣ въ горѣказаннитѣ колонии на 1851 година сѫ били 18.435 души.

---

[1]) Наши колоніи. Клаусъ.
[2]) Исторія Новоросійскаго края. А. Скалковски.

Къмъ терминологията на българската фауна.

Отъ Ан. Тошевъ.

Въ XXXV книжка на „Период. Списание“ бѣхъ обнародвалъ една статия подъ надсловъ: „Къмъ терминологията на българската флора“. Тукъ пъкъ давамъ списъкътъ на зоологическитѣ названия които можахъ да сѫберѫ едноврѣменно съ ботаническитѣ. Този списъкъ щѣше да излѣзе заедно съ горнята статия, нъ неговата непълнота и желанието да го обогатѭ съ повече названия, добрѣ провѣрени[1]), ме накара да го ставѭ за пó-сетнѣ. Днесь, до колкото ми позволихѫ обстоятелствата, той е готовъ и го поднасямъ на читающата публика, увѣренъ, че колкото и да е кратъкъ и непъленъ, все ще може принѣ, каква-годѣ полза както на българския Рѣчникъ тъй и на зоологическата ни номенклатура, която, за жалость, въ нищо не прѣвъсходствува посестримата си — ботаническата[2]). Споменахъ Българский рѣчникъ, защото статии, като тая, не сѫ лишени отъ филологически характеръ, а това е толкозъ пó-добрѣ, защото тъй изслѣдванието и изучванието на терминологията става пó-лесно и пó-логично. За пó-голѣмо улеснение названията тукъ сѫ наредени по азбученъ редъ, тъй като.

---

[1]) Казахъ *добрѣ провѣрени*, защото на туй трѣбва да се обръща нáй-голѣмо внимание при събиранието названия отъ народа, толкозъ пóвече, че пó-голѣмата часть отъ наименуванията на животни и растения у насъ сѫ названия, съ които се означава нáй-често родътъ а не видътъ съ исключение на тия животни и растения, които сѫ нáй-обикновенни. Тъй напр. по нази има нѣколко вида сколопендри нъ намъ почти всички тия видове ни сѫ извѣстни съ името многокраки. Другъ примѣръ: въ България и Македония има повече отъ 25 вида Trifolium а за всички тѣзи видове ний имаме названието детелина, трифилъ и пр., което е родовото а не видовото. Сѫщото нѣщо съ родоветѣ Astur, Plantago, Chenopodium и пр. и пр. Разбира се, въ такъвъ случай, найблагоразумното е или добрѣ да се испита, дали извѣстно название е видовото или, ако не сме увѣрени, да се задоволимъ за сега само съ родовото, ако искаме да избѣгнемъ неволно заблуждение.

[2]) Нѣкои отъ тия названия сѫ помѣстени въ IV—VII Книжка на „Книжици“ въ статията „къмъ Българский Рѣчникъ“ отъ Д. Матовъ и А. Тошевъ, нъ понеже сѫ изопачени при напечатванието, ний счетохме за нужно да ги помѣстимъ тукъ поправени.

свѣнъ латинскитѣ термини, азъ счетохъ за неизлишно да рибавьж френскитѣ и рускитѣ. Отказахъ се само отъ трудътъ аучната класификация е неприспособима и даже неуместна. а печатаме всичкитѣ сжществующи въ досегашнитѣ учебщи по зоологията наимѣнувания, като се надѣьж, че е догатъчно само латинското название, за да може да се направи каква да е справка.

Alauda arvensis, alouette, жа́воронокъ.
Чучули́га — ист. бъл. Щипъ.
Чувжрли́ка — Гевгелие.
Чуфарли́га — Трудъ I. 366 ст.
Чучу́лига — Велесъ, Охридъ.
Чочка.
Чучурли́ка — Костурско Леринъ.
Чуралига — Тетово.
Чучу́рлига — Прилѣпъ, Битоля.
Чефарли́га — Неготинъ (Тиквешко).

Anguilla vulgaris, anguille — угорь.
Ангу́ла — Воденъ, Гевгелие, Енидже.
Ягуля — Рѣсенъ.
Змио́рка — Ст. Загора.
Ѭгуля — Охридъ, Струга.
Ахе́лъ — Сухо, Неврокопъ, Сѣръ.
Ягула — Прилѣпъ, Битоля, Скопие.
Йогуля — Крушово, Галичникъ.
Е́нгуля — Бобища.

Anas, canard утка; canard mâle — селезень.
Ша́тка ж. ша́торъ м. Скопие, Велесъ, Щипъ, Кавадарци.
Па́торъ м. Воденъ.
Паталро́къ м. Струмица, Охридъ!
Па́тка — ж. ист. б. пато́къ м. Стара Загора, Ямболъ, Рѣсенъ, Струга, Сухо.
Па́йка ж. па́якъ м. — (Битоля), Прилѣпъ, Дебръ.
Папаро́къ м. Енидже.
Би́ба ж. Воденъ, Кукушъ, Кайлярско, Струмица.
Ма́ница ж. — Копривщица, пжтаро́къ м.
Патжр́ъ м. Пищигово (Т.-Пазардж.)
Ша́торъ м. Велесъ.
Би́бка — ж. Загоричане — Бобища.

Патóръ м. Пáтица ж. Враца.
Папи́ж — Гевгелие, Ениджe, Гумендже.
Шóтка — Призрѣнъ.
Aequus mulus[1]), mulet, мулъ.
Катѫ́ръ — Ст. Загора.
Мѫ́ска — Гевгелие, Рѣсенъ, Струга, Охридъ, Призрѣнъ, Воденъ, Гумендже.
Му́ле — Сѣръ, Долни-Порой, Неврокопъ, Сухо.
Мáска — Прилѣпъ, Велесъ. Струмица Битоля.
Мóска — Галичникъ.
Astur nisus, épervier commun.
Вéтрушка — Велесъ Прилѣпъ.
Ви́ца — Конче (Розовишко).
Керкенéкъ — Ст. Загора.
Керкенéзъ, гъркинéкъ! Гевгелие Ениджe, Струмица.
Керкенéцъ — Сухо; керкенéцка — Леринъ.
Кéркенесъ Сѣръ.
Гереки́на — Враца.
Anguis fragilis, orvet commun, вертеница — мѣдянка.
Слѣпóкъ — Ст. Загора.
Смокъ? Прилѣпъ.
Слепитрóкъ — Баялци.
Слепи́гѫшъ — Враца.
Anas boschas, le canard ordinaire, кряква, дикая или кряковая утка.
Ди́ва мáница — Копривщица.
Дивá пáйка — Прилѣпъ.
Mutacilla alba, bergeronnette, hochequeue, трясогуска или плиска бѣлая.
Стѫ́рчичка.
Стѫрчи́-опáшка — Ст. Загора.
Тресóпашка — Дрѣнокъ
Тресиóпашка — Прилѣпъ; трéсиопашка — Бобища, Загоричане.
Си́пка? — Ениджe, Гумендже, Гевгелие, Кукушъ.
Търсй-гѫзица — Враца.
Bos bubalus buffle, буйволъ
Бийолъ — Битоля, Рѣсенъ, Тетово; бúолъ — Леринъ, Горно Броди и пр.

[1]) Особенно го има въ Мориово (Прилѣпско).

Бйболъ — Кукушъ
Бийблица ж. Прилѣпъ.
Bombryx pavonia, le paon de nuit, ночной павлинъ.
Вещерица — Пищигово.
Мáмница — Стара Загора.
Вéщица — Враца.
Вéшкица — Струга.
Самовйла — Гумендже, Енидже, Гевгелие; самóвила Прилѣпъ, Битоля. (Въ Прилѣпъ съ това название наричѫтъ почти всичкитѣ голѣми и шарени пеперуди).
Вещица — Скопие.
Cicada orni, cigale, кузнечикъ.
Жéтварче — Рѣсенъ, Охридъ.
Скрѫжъ — Призрѣнъ.
Скрежъ — Кавадарци, Гевгелие, Енидже-Вардаръ. Гумендже.
Жетвáръ-áре — Воденъ.
Скрéжецъ — Струга.
Жéженéче — Струмица.
Църкалецъ — Щипъ.
Цѫрцорецъ — Велесъ, Папрадища.
Кречъ — Дойранъ, Кукушъ, Петричъ, Горно-Броди, Долни-Порой.
Жéтваръ Леринъ, Тетово, Прилѣпъ.
Жýжелъ — Рѣсенъ? Жýжалъ — Крушово.
Coccinella Septempunctata, bête à Dieu, божья коровка.
Бóжия крáва — Струмица.
Кáля бубáля — Воденъ.
Мáра — Дойранъ, Воденъ, Кавадарци.
Велйгденче — Велесъ, Охридъ, Призрѣнъ.
Бóжия бубáлька Пазаръ (Енидже Вардаръ).
Дáскалче — Сухо.
Велйвденче — Рѣсенъ.
Литъ-мáра Петричъ.
Невѣ́стица, Галичникъ, Крушово.
Пýтмара — Скопие.
Кукумáра — Бобища, Загоричане.
Великденска буба — Леринъ.
Гýроль — Горно-Броди.
Гóсподюва момйчка — Айватото.

Бо́жия кра́вичка — Гевгелие.

Corvus pica, le pie, соро́ка.

Кж̀ркараска — Сѣръ.

Стра́чка[1]) — Бабища, Велесъ, Прилѣпъ, Рѣсенъ, Струга Битоля, Загоричане, Ватоша (Тиквешко).

Какара́ска — Гевгелие, Дойранъ, Баялци; какара́цка Гумендже, Ениджe.

Сра́чка — Воденъ.

Сврáчка — Кавадарци.

Свра́ка — ист. б. Призрѣнъ.

Свакара́тка — Щипъ.

Cuculs canorus, cocou commun, кукушка вѣщая.

Кукуви́ца — ист. б.; ку́кувица — Неврокопъ, Петричъ, Сѣръ, Гевгелие.

Кука́вица — Велесъ, Костурско, Гевгелие, Кавадарци.

Кука́йца — Прилѣпъ, Битоля, Рѣсенъ, Охридъ, Струга, Крушово.

Кукъ — Воденъ, Гумендже.

Ку́ко — Сухо.

Ди́ва стра́чка — Загоричане.

Cyprinus carpio, carpe vulgaire, карпъ.

Шаранъ ист. б.

Крапъ — Гевгелие, Дойранъ, Воденъ, Прилѣпъ, Кукушъ, Скопие.

Cygnus, Cygne, Ле́бедь.

Люлебедъ — Воденъ.

Ла́бедъ — Охридъ.

Ли́бедъ — Гумендже, Ениджe.

Cocarias garrula, le rollier, сивоворо́нка.

Синя-гарга.

Корка́ръ-га́рга (отъ кокаръ) Ст. Загора.

Синя́чка — Воденъ.

Бокчи́йка — Чирпанъ.

Corvus corax, corbeau, воронъ, вранъ.

Га́рванъ ист. б. Велесъ, Охридъ, Прилѣпъ.

Га́вранъ — Ениджe — Вардаръ, Охридъ.

Га́вринъ — Кукушъ.

Corvus monedula, choucas, галка.

---

[1]) Стра́чката стра́гори. — Прилѣпъ. Съ това тя прѣдсказвала дохажданието на гости.

Га́рга ист. б. Мегленско.

Ка́рга Воденъ, Дойранъ.

Ча́вка — Велесъ, Охридъ, Кукушъ, Гевгелие, Битоля, Прилѣпъ.

Врана.

Corvus cornix, la corneille, ворона.

Га́лица — Прилѣпъ; гали́ца — Загоричане.

Пепеля́вата врана — учеб. на Ур. и Ат.

Ciconia alba, cigogne, а́истъ.

Штѫ́ркѫлъ или Штѫ́ркелъ ист. б.

Шчѫркъ — Велесъ, Прилѣпъ, Штркъ, Враца.

Ча́пѫлъ — Горно-Броди; ча́пле — Сѣръ.

Ли́лекъ — Чирпанъ.

Лайле́къ — Петричъ; лееле́къ — Неврокопъ.

Штѫ́ркѫлъ — Сухо, Гевгелие; штѫркъ — Охридъ, Галичникъ, Битоля.

Columba, pigeon, голубь.

Гу́лубъ — Рѣсенъ, Щипъ, Скопие; гá лѫбъ, Петричъ, Велесъ.

Го́лобъ — Струга, Сѣръ, Охридъ, Горно-Броди

Гу́ладъ — Прилѣпъ.

Гу́лабъ — гу́лаби — Крушово, Галичникъ.

Cimex lectularius, punaise, постельный клопъ.

Тафта́битка — Рѣсенъ, тахта́ба — Ст. Загора.

Тафтаби́да — Загорчане, Бабища.

Древе́йнца — Охридъ.

Стѣница — Скопие, Призрѣнъ, Струмица, Враца.

Тѫхтаби́та — Воденъ, Тѫхтабитъ — Кукушъ.

Тафта́бита — Прилѣпъ.

Бикъ — Горно-Бороди м. ч. Би́ци

Cancer, crabe, Крабъ.

Кривъ ракъ.

Приколатъ — Воденъ.

Пърколá жъ — Ениджe-Вардаръ,

Coturnix vulgaris. Caille commun, перепелка об.

Пѫтпѫдъкъ — ист. б. Сѣръ, Горно-Броди.

Подпо́лошка[1]) — Рѣсенъ, Крушово, Прилѣпъ.

Пѫтпѫдѫ́нка — Сухо.

---

[1]) Споредъ прѣданието тази птица носи това име, защото тя била жена жетварка, която си изгубила дѣтето подъ полозитѣ жито и да го намѣри се обърнала на птица.

Пѫтпѫ́дица — Охридъ.
Пѫтпѫдáкъ — Кукушъ, Враца.
Патпадайка — Цьрна-Гора (Скопско).
Esox lucius, brochet commun, щука обик.
Штука — ист. б.
Тýрна (гръцки) Воденъ, Гумендже, Кукушъ.
Шчука — Рѣсенъ, Велесъ.
Erinaceus europaeus, herissou d' Europe, ёжъ.
Тѫрѫлéшъ — Ст. Загора и др.
Ежъ — Воденъ, Велесъ, Копривщица.
Ешъ — Прилѣпъ, Гумендже, Охридъ, Гевгелие.
Epeira diadema, épeïre diadème, крестовникъ.
Крьстоносния паякъ.
Пѫтникъ — Охридъ.
Emberiza citrinella, le bruant, овсянка.
Жълтонгерица — Кукушъ.
Жѫтка — Градево (Горно-Джумайско).
Elaphis quaterradius, couleuvre à quatre raies, полосатый полозъ.
Смокъ — Ст. Загора и др.
Мишкáръ — Лозенградско.
Домашáръ — ?
Formica rufescens, la fourmi, рыжаго муравья.
Конь — м. ч. кове — с. Пищигово, (Т.-Пазард.), Кукушъ.
Цѝгански мрáви -- Дебърско.
Егѝпечки мрáви — Велесъ.
Кóньски мрáви — Скопие, Кратово; тýрски мрáви — Кочане, Тетово.
Falco, faucon соколъ.
Сóколъ — Прилѣпъ; сокóлъ — Горно-Броди, Неврокопъ, Петричъ.
Асмаджайка — Воденъ.
Fringilla domestica, moineau, воробей домашній.
Дживгáръ (на м.) — Враца.
Врáбче — Кавадарци, Прилѣпъ.
Врапчáнъ — Гевгелие, Воденъ, Ениджe.
Рáбче — Струга, Охридъ.
Врáбецъ м. — Прилѣпско.
Врабица ж.
Джуджугáнъ? — Петричъ.

Falco pygargus, le pygargue, орланъ.
Ўбишка — Щипъ.
Обишка — Неготинъ (Тиквешко).
Foetorius vulgaris, belette, ласица.
Царúе нéстица — Струга.
Лáсица — Призрѣнъ, Крушово (сравни съ русското).
Иéнюва бўлчица.
Бўлчица — Сливенъ.
Бáйновка — Търновско.
Попадúйка — Сопотъ.
Нéстулька — Рѣсенъ.
Кальмáнка — Ахжчелеб.
Невестўлка — Сухо, Враца, Ениджe, Гумендже, Воденъ.
Невестўлька — Горно-Броди (Сѣрско) Загоричане.
Цáрева кéрка — Велесъ.
Кждáнка — Сливенъ, Ямболъ, Кукушъ.
Власица — Прилѣпъ.
Пиши-попадийка, невѣстулка — Копривщица.
Царé невéстулка — Охридъ.
Гиминджúкъ — Петричъ.
Foetorius putorius, putois commun, хорекъ.
Поръ ист. б.
Тóрче — Охридъ.
Мжрсўлка — Солунско.
Fringilla carduelis, chardonneret, щегленóкъ.
Кждáнка Копривщица — Кждж-кушю.
Кжткжджнка — Воденъ.
Кáджнче — Прилѣпъ.
Стиглицъ.
Grillotalpa vulgaris, courtillière, медвѣдка.
Куконóщекъ — Сопотъ.
Конюшчипъ — Велесъ.
Слéпо-кўче — Папрадица (Велешко).
Рáчка — Дойранъ, Гевгелие, Кукушъ, Гумендже.
Рáчецъ — Воденъ, Ениджe-Вардаръ.
Конощипица — Сливенъ.
Кромúдарецъ — Битоля.
Кромидáрка — Леринъ, Загоричане, Бобища.
Коншчипъ — Скопие.
Койньощúпъ — Прилѣпъ.

Усйлка — Сѣръ.
Попó-прáсе — Струга.
Конóщипъ — Враца.
Gryllus domestica, grillon domestique, сверчóкъ.
Чýрка — Петричъ, Либяково (Неврокопско).
Чýркуль — Горно-Броди.
Штýрецъ — Кукушъ, Драма, Гумендже.
Штýрче — Гевгелие.
Шчýрецъ — Велесъ, Загоричане, Рѣсенъ, Воденъ.
Шкю́рецъ — Прилѣпъ.
Garrulus glandarius, geai d' Europe, сойка, рóнжа.
Сóйка — Прилѣпъ и ист. б.
Усóйка.
Шйрка — Бобища.
Сóкя — с. Лѣшко (Горно-Джумайско,) Враца.
Смакéла? Кукушъ.
Hirudo officinalis, sangsue med., пиявица.
Пиéвица — ист. б.
Пиѧ́йца — Рѣсенъ, Битоля, Прилѣпъ, Струга.
Пййвица — Гевгелие, Сѣръ.
Пиявйца — Загоричане, Воденъ, Ениджe-Вардаръ, Призренъ.
Пияутка — Горно-Броди.
Пивѫйца — Охридъ.
Пиявица — Велесъ, Скопие, Галичникъ.
Пиóвица — Копривщица.
Пеевица — Пищигово (Т.-Пазард.).
Пиевйца — Щипъ, Петричъ Сухо.
Helix pomatio, grand escargot, улитка.
Пóлджавъ — мил. 532: буба леже буба не, самаръ носи, коинъ не, рогове има, волъ не (гат.).
Пóлджафъ — Прилѣпъ, Битоля.
Пѫлджакъ? — мил. 531: мале малечко палавать и кукята на себе носитъ (гат.).
Пóвецъ — Леринъ.
Пóлжай — Охридъ?
Пѫ́лжай — Папрадища (Велешко) Галичникъ.
Пажóкъ — Горна Джумая.
Плжовецъ.
Плѫлѫжóкъ — Воденъ, Гумендже.

Плу́жекъ — жкове — Ямболъ.
Плужковъ ист. б.
Охлюфъ — ви — Ст. Загора, Сливенъ („Охлюфче бохлюфче" и пр.).
Пижо́къ — Кукушъ.
Прѫжло́къ — Дойранъ, Гевгелие, Сѣръ.
Пѫ́ржайка — Велесъ, пѫржа́йка — Кавадарци.
Сли́мокъ — Сухо.
Лига́вецъ — Загоричане и Кайлярско.
Пѫ́лжавъ — Струга.
Бу́херъ — Копривщица („Буере ведере и пр.).
Роглецъ — Мил. 352.
По́жковецъ и пѫ́лжовецъ — Вратца.
Ру́йкулъ — Горно-Броди.
Стри́горъ — стри́горче — Пищигово (Т.-Пазард.) („Стригориго тодорче").
Шомпалъ — Черпанъ.
Шалангозъ (гр.).
По́ужокъ — Рѣсенъ.
Сѫлменъ — Старчица (Неврокопско).
Смилекъ — Зарово.
Салякъ, шалякъ — Висока.
Пужъ — Призрѣнъ.
Пѫржо́къ — Петричъ.
Пу́жафъ — Скопие, Тетово.
Спо́лжафъ — Дебръ.
Пишовякъ — Горна Джумая.
Hirundo, hirondelle, ласточка.
Ласто́йца — Струга, Прилѣпъ, Битоля, Охридъ, Рѣсенъ.
Лестови́чка — Гумендже — Гевгелие, Сухо.
Ласто́вица — Галичникъ, Велесъ.
Ле́стовица — Кукушъ, Неврокопъ.
Ля́стовица — Горно-Броди.
Limax, limace, слизенъ.
Лига́вецъ — Воденъ.
Пу́жеръ — Ст. Загора.
Ци́гански плу́жговъ — Сопотъ
Плу́жекъ — Сливенъ.
Во́дна пѫржайка — Велесъ.
Голъ по́ужокъ — Рѣсенъ.

Дивъ пѫлжо́къ — Гумендже.
Голъ ру́йколъ — Горно Броди.
Дивъ лига́вецъ — Бобища.
Ли́гавецъ — Прилѣпъ, Битоля.
Голъ пу́жафъ — Скопие.
Зѣмски бу́херъ — Копривщица.
Дифъ по́лжафъ — Прилѣпъ.
Голъ пижо́къ — Кукушъ.
Пѫлжо́къ — Сухо.
Locusta, sauterelle, кузнечикъ.
Скѫкѫле́цъ — Ст. Загора и др.
Ска́кулецъ — Охридъ Галичникъ; скаку́лецъ — Бобища, Загоричане, Прилѣпъ.
Ска́чка — Велесъ, Скопие, Призрѣнъ, Гевгелие.
Скака́лецъ — Гумендже, Воденъ; ска́калецъ, Сухо, Неврокопъ.
Ска́калицъ — Кукушъ; ска́калъ — Сѣръ, Горно-Броди.
Lacerta agilis, lésard des murailles, ящерица.
Гу́шчеръ — Велесъ, Прилѣпъ.
Гушче́рица — ж. Охридъ, Прилѣпъ.
Lepus timidus, lièvre commun, заяцъ.
За́енцъ — Сухо.
За́йцъ — Воденъ, Гевгелие, Кукушъ.
За́ецъ — Кавадарци; за́яцъ — Призрѣнъ.
Зо́екъ — Галичникъ; за́якъ — ист. б. Скопие, прилѣпъ, Битоля и пр.
Lucanus cervus, cerf volant, рогачъ.
Ко́вачъ — Бобища.
Кова́чъ — Воденъ.
Сечко — Рѣсенъ.
Е́ленъ — Скопие, Тетово, Гостиваръ, Църна гора (Скопс.) Куманово.
Ро́гачь — Велесъ.
Lumbricus terrestris, ver de terre ordinaire, lombric terrestre, дождевой червь.
Глистя́ — Ст. Загора и др. гли́ске м. ч. — Вратца.
Дождовецъ — Тетово,
Смуле́цъ — Гевгелие.
Цъ́рвецъ — Битолско.
Цъ́рфъ — Прилѣпъ.

Дъждóвникъ — Горно-Броди, Сѣръ, Скопие.

Lampyris splendidula, vers luisant.

Свѣ́тулка[1]) — Скопие, Ц. Гора; свитýлка — Ст. Загора, Кочане.

Бльскавичка или блештýкавичка — Радовишъ.

Свéтка — Гостиваръ, Тетово; свúтка, Куманово, Кратово.

Цвúтка — Дебръ.

Светкáвица — Команово.

Maleagris gallopavo, dindon, индюкъ.

Мишрóкъ — Гевгелие, мисúрокъ — Воденъ.

Мúсиръ — Велесъ, Прилѣпъ, мисúръ — Кукушъ.

Кю́рка — ж. Призрѣнъ.

Лю́ранъ — м. „

Мúска — Загоричане, Мúса — Долни-Порой, Рѣсенъ. Струга.

Мúсирка — ж. Гевгелие, Велесъ, Воденъ; мисúрка — Ст. Загора.

Пульта — Струлища.

Гýргуръ — Сухо.

Пýйка — Неврокопъ.

Mus ratus, le rat, крыса.

Глýфецъ — Загоричане, Бобища, Леринъ.

Плжхóкъ.

Плж'óкъ — Пищигово (Т.-Пазард.).

Плжшóкъ.

Стáоръ — Прилѣпъ.

Стáворецъ — Велесъ, Крушово; стáворецъ — Струмица, Петричъ.

Срóпникъ — Горно-Броди.

Глýшецъ — Рѣсенъ, Прилѣпъ.

Плхъ — Вратца.

Мишки — ед. ч. глушецъ, м. ч. глуфци — Прилѣпъ, Охридъ, Струга, Битоля.

Мишъ — м. ч. миши — Воденъ, Енидже, Кукушъ, Гевгелие. . . . .

Musca domestica, mouche, обыкн. муха.

Мýа — Загоричане, Прилѣпъ.

---

[1]) Повѣрието казва, че ако я́ туришъ въ чаша пълна сь вода и испиешъ тая вода ще оздравѣешъ, ако си боленъ. Ако ли я́ туришъ въ сждъ, въ който има малко брашно, ще паспори.

Муа — Рѣсенъ, Струмица, Ениджe.
Му́е — Тетово.
Му́ха — Сухо, Сѣръ, Неврокопъ, Горно-Броди.
Oniscus murarius, cloporte, мокрица водяная.
Мага́ренце Ур. и Ат.
Дана́вичка.
Гж҆глекъ — Дойранъ.
Ко́лаче — Дебръ.
Подка́меникъ — Радовишъ, Скопие.
Мо́крица —Команово, Църна-Гора (Скопско).
Мо́крецъ — Тетовско, Велесъ, Кратово.
Ovis aries, belier, баранъ.
Овенъ или Брафъ — Прилѣпъ; ове́нъ ист. б. Сухо, Горно-Броди.
Кочъ — (Ст. Загора), Гевгелие; Кюсемъ-Гевгелие.
Бравъ — Сѣръ, Скопие, Рѣсенъ.
Агне, което бовае.
Млѐкарче — Велесъ.
Ягнье — Призрѣнъ, Крушово.
Агне, късно родено.
Шилѐже — Воденъ, шѝлеже, мѣжду ягънце и овца — Прилѣпъ, Галичникъ.
Шѝле — Горно-Броди.
Су́гаре — Велесъ, Прилѣпъ.
Сугa̍ре — Воденъ.
Pulex irritans, puce, блоха.
Бл҆жха — Сухо, Копривщица.
Б҆жа — и — Велесъ.
Бо́лфа — Дебъръ, Битоля, Охридъ.
Бо́о[1]) — Рѣсенъ.
Бл҆жа — Гумендже.
Бжлха́ ед. ч. б҆жлхи м. ч. — Ст. Загора.
Б҆жлха — Скопие, Горно-Броди.
Бу́ха — Щипъ.
Бу́а — Струмица, Петричъ, Скопие.
Б҆жлва — Загоричане, Бобища, Струга, Галичникъ, Крушово, Леринъ.
Б҆жла — Ениджe-Вардаръ, Воденъ, Гевгелие.
Бжхл҆ж — Пищигово.

[1]) Второто *о* кратко; съ членъ: боата, съ *а* кратко подиръ *о*.

Бо́лва — Прилѣпъ.

Picus, pic. дятель.

Клука́й-дъ́рво — Прилѣпъ.

Кѫлвачь — ист. б.

Клукодървецъ — Папрадища, Велесъ; клюкодървецъ — Неготинъ.

Де́тле (сравни съ рус. название), Бобища, Воденъ.

Дѫрва́ръ — Гевгелие.

Клю́кавецъ — Рѣсенъ.

Клю́карецъ — Щипъ.

Кѫлванджи́къ — Сопотъ.

Кѫлванджикъ.

Тахта-кушъ — Висока.

Кѫ́лвачъ — Битоля, Охридъ.

Ко́вачъ — Загоричане.

Клюви́-дърво — Вратца.

Perca fiuviatilis, pérche, окунь.

Рѣчний костуръ Б.

Бабой, Гергечъ Л. З.

Рѣчния бибанъ М.

Пирки́я — Дойранъ.

Perdrix cinerea, la perdrix grise. Сѣрая куропатка.

Яребица ист. б.; я́рбица — Гевгелие, ист. б.

Ере́мбица — Костурско.

Ереби́ца — Кукушъ, Призрѣнъ, Сухо, Щипъ; е́рбица – Горно-Броди.

Ере́бица — Прилѣпъ, Ёрбица — Ст. Загора, Галичникъ, Велесъ, Охридъ.

Parus coerulus, la mesange bleu, лазоревка.

Синица — Дрѣнокъ.

Малкитѣ на *Pediculus capitis,* головая вошь и на *Pediculus vestimenti,* платяная вошь:

Вчене́. чене́ — Калоферъ.

Све́нче — Кукушъ.

Све́нче — Воденъ, Гевгелие, Гумендже.

Штине́ — Сопотъ, Ст. Загора.

Во́фчиня — м. ч. Прилѣпъ.

Во́фче ед. ч.

Пче́не — Горни-Броди, Неврокопъ.

Че́нче — Сѣръ.

Се́мче — Бобища, Загоричане.

Liotheum pallidum (aptera, отд. mallophaga).

Шве́лки — Щипъ, Петричъ.

Кокоша въшка

Кокѐшина — Воденъ, кокоши́на — Ст. Загора, Леринско.

Вошка́ница — Скопско.

Кокошинка — Сливенъ.

(Кокошкини́ вѐшки — Прилѣпъ).

Се́мче, м. ч.; семчени́пчa — Загоричане.

Кокоша́ница — Прилѣпъ; кокоши́нци — Враца.

Strix fiammea, effraye commun, пугачъ.

Ху́тка — Щипъ.

Кукумяфка ист. б. Костурско, Гумендже.

Утъ — Охридъ.

Кукуве́йка — Воденъ, Гевгелие, Ениджe — Вардаръ.

Утка — Прилѣпъ, Скопие, Кавадарци, Велесъ, Битоля.

Улейка — Рѣсенъ.

Кукуме́вка — Леринъ, Кукушъ; кукуме́фка — Вратца.

Пу́кьлъ — Крушово.

Кукувѝя — Призрѣнъ.

Strix bubo, grand duc, филинъ.

Бу́хълъ ист. б.

Буфъ — Воденъ, Прилѣпъ, Рѣсенъ, Ениджe, Бобища, Битоля.

Ду́хо (ср. съ фр.) — Гевгелие.

Бу́хо — Струмица, Сѣръ; бухъ — Велесъ.

Буля́къ — Враца.

Думъ — Кукушъ.

Бухъ — Крушово Щипъ

Scolopendra, scolopendre, сороконожка.

Стоно́га, скорпия, многокрака — ист. б.

Сто́ножецъ — Велесъ; стоно́жица Охридъ.

Скрипя́ — Ст. Загора[1]) и др.

Стонога́лица — Галичникъ.

Попадѝйка — Воденъ; попа́дия — Тиквешъ.

Кържаклѝйка (тур.) Гевгелие.

Кържаякъ (тур.) Петричъ.

Стоногѫ́лка — Рѣсенъ.

Суя́къ — Сливенъ.

[1]) Въ Ст. Загора подъ туй название се разбиратъ нѣколко вида сколопендри.

Сòякъ — Щипъ.
Штипýлка — Горно-Броди.
Стонòжица — Стругa.
Стонóгалка — Прилѣпъ.
*Scorpio europaeue*le scorpion, скорпiонъ
Скорпѝя — Враца.
Акрепъ — Тетово, Призрѣнъ.
Чкрáпия — Рѣсенъ.
Скрокъ — Воденъ.
Скрáпля — Гевгелие, Петричъ, Гумендже.
Чкрáпля — Велесъ.
Sterna hirundo, hirondelle de iner, морская ласточка.
Об. рибаръ.
Чапъ.
Коклѝка — Воденъ.
Susscrofa domestica, cochon domestique.
Бѝшка — Дойранъ, Кавадарци.
Бѝша — Гевгелие, Загоричане ж. Маторица.
Прàсе — Кукушъ, Битоля.
Свѝйна — Прилѣпъ.
Вепъръ (ср. съ ст. слав.) — Тетово; въ́перъ — Крушово.
Маторица — Костурско; матóрица ж. — Прилѣпъ.
Малкото свинче: *кърмакъ* — Рѣсенъ.
Голѣмата м. свиня: *кърнакъ* а женската: *свинка* — Горно-роди.
Нескопена свиня — Нѐрицъ — Воденъ.
Гýде — Скопие.
Sphinx, le sphinx, бражникъ.
Трѣ́ска — Кукушъ, Копривщица, Сопотъ.
Talpa europea, la taupe commune, кратъ.
Кжртъ ист. б. Щипъ, Велесъ, Кавадарци, Крушово рилѣпъ.
Жртъ — Призрѣнъ.
Кжртичѝна — Гевгелие, Гумендже.
Кжрчетѝна — Воденъ.
Кжртѝца — Струмица, Горно-Броди; кортѝца — Петричъ.
Кжртъкъ — Леринъ, Сухо къртóкъ.
Кжрточѝна. — Кукушъ.
Turdus merula, morle, черний дроздъ.
Сколóвранецъ — Прилѣпъ, Велесъ; сколовранъ — Рѣсенъ

Скóвранъ — Воденъ, Дойранъ; скóвранецъ — Щипъ.
Скóвринъ — Кукушъ; скòвранъ — Мачуково.
Кйосъ — Джбово (Гевгел.), Гумендже, Враца.
Дввóрецъ — Загоричане.
Косъ ист. б. Прилѣпъ, Неврокопъ, Бобища.
Дифъ кьосъ — Дрѣнокъ.
Врáгово пѝле — Кукушъ?
Сколоврáнка — Леринъ.
Дровъ — Горно-Броди.
Скорофáнецъ — Ватоша (Тиквешко).
Le tedard, головàстикъ.
Попадѝйка — Враца.
Калугерици — Загоричане.
Цигански риби — Пищигово (Т.-Пазард.).
Калаерѝчки — Бобища.
Егюпски риби — Кавадарци, Тиквешъ (Егюпци знач цигани).
Кòпане — Дойранъ, Сухо.
Мжрмòрци — Воденъ, Гумендже.
Прáпорци — Призрѣнъ.
Скжрдокопане — Градоборъ (Сол.); скжрдокóпане - Висока, Сѣръ.
Вжртокòпанецъ — Кукушъ.
Главòчъ — Ямболъ.
Главýнекъ — Т.-Пазарджикъ.
Пòпови лъжѝчки — Ст. Загора и др.
Мжрморци — с. Куфалово (Солун.); мжрмарци — с. Ма чуково (Гевгел.).
Калоерѝца — Загоричане (Костурско).
Мрáморци — Прилѣпъ.
Testudo graeca, la tortue, черепаха.
Жéлька — Воденъ, Бобища, Рѣсенъ, Струга, Битоля Папрадища.
Жéлва — ист. б. Висока, Неврокопъ.
Жéлка — Велесъ, Прилѣпъ, Дойранъ, Кукушъ, Кава дарци.
Кóстена жаба.
Кóстеница — Вратца.
Жèйлка — Горно-Джумайско.
Жáба съ корá — Сопотъ.

Личинката на насѣкомото: *tabanus bovinus*, taon.
Вжгарéцъ — рци — Пищигово (Т.-Пазард.), Враца.
Вжргòленъ — òлци — Острово.
Ягарецъ, я́гарци — Прилѣпъ, Велесъ.
Tinca vulgaris, tarche vulgaire, линь.
Линъ ист. б. — Воденъ.
Линаръ — Кукушъ.
Troglodytes, oiseau mouche, крапивникъ.
Орѣхче — ист. б.
Муши-трънъ — Ст. Загора.
Орѣшко Кжзжнлъшко.
Подплѐтница — Гевгелийско.
Орефче — Прилѣпъ.
Гургулу́шка? — Горно-Броди.
Орѣ́шкофчи — Сопотъ.
Upupa epops, la huppe, обыкнов. удодъ.
Пупавецъ — Бобища.
Пу́пунецъ — Рѣсенъ, Битоля, Прилѣпъ, Велесъ, Охридъ, Дрѣнокъ.
Пупу́нецъ — Щипъ; пу́паницъ — Кукушъ.
Гйонъ — Воденъ, Гевгелие, Енидже, Вардаръ.
Ци́ганско петлѐ — Враца.
Овчарско пиле — М.
Черкѐсъ — Копривщица.
Vipera berus, vipere commune, обыкнов. гадюкъ.
Пипиля́нка — Ст. Загора и др.
Лютѝца — Гевгелие, Дойранъ, Призрѣнъ.
Улога́та змия — Воденъ.
Сòйница — Леринъ.
Присóйница — Прилѣпъ.
Усòйница — Рѣсенъ, Сопотъ, Велесъ, Скопие.
Усòйна змия — Щипъ, Бобища.
Vipera ammodytes, amodyte.
Змѝя сорокче — Прилѣпъ.
Качу́ляста змия́.
Сивякъ змия́ — Воденъ.
Vespertilio, chauve-souris, летучая мышь.
Прѝлепъ ист. б.
Лѝлякъ — Велесъ, Прилѣпъ, Охридъ, Бобища, Гевгелие, Кукушъ, Загоричане, Дойранъ.

Сўмракъ — Горна-Джумая.
Каралѐнъ — Дабиля (Струмишко).
Нѻйкно пи̂ле м. ч. нойкни пилишча — Воденъ, Гуменджe.
Сѫрча — Ениджe-Вардаръ.
Гѝджe-кушу́ (тур.) Сухо.
Вечѐрно пи̂ле — Висока.
Лиликана — Сѣръ.
Киоръ съчанъ — Неврокопъ.
Кйоръ лелѐкъ — Призрѣнъ.
Vultur fulvus, vautour, коршунъ.
Доганъ (бѣлоглавъ лешоядъ)?
Вўнтуръ — Воденъ.
Малко конче:
Мўле — Гевгелие.
Ждрѐбче — Рѣсенъ, Струга, Охридъ, Скопие, Прилѣпъ.
Ждрѐбче — Велесъ, Призрѣнъ жребе.
Жребе — Крушово.
Малко магаре:
Пѫрле — Гевгелие, Велесъ, Кавадарци, Прилѣпъ.
Мўли — ист. б

ДВѢ ХАДЖИ ЙОАКИМОВИ КНИГИ.

(Съ приложение на единъ малъкъ ръкопись).

Съобщава Н. А. Начовъ.

Г-нъ М. Дриновъ, покрай издирванията си за книжовната дѣятелность на иеромонаха Кирилла Пейчиновича, обърнѫ пръвъ надлежното внимание и на другъ единъ не пó-малко важенъ, ала исто така забравенъ работникъ по нашата книжнина въ началото на настоящий вѣкъ. Думата е за присно-паметний иеромонахъ Хаджи Йоакима, който, споредъ бѣлѣжкитѣ на г. А. Шоповъ[1]), билъ учитель на Кирилла Пейчиновича. Въ статията си „Нѣколко бѣлѣжки за Хаджи Йоакима, даскала Кръчовскаго“[2]), г. Дриновъ даде описанието на книгата *Митарства,* нáй-малката отъ 3-тѣ обнародвани отъ Хаджи Йокима книги, която онъ (Дриновъ) ималъ случай да види. Азъ могохъ да издирѭ другитѣ двѣ Хаджи Йоакимови книги[3]), именно: *Чудеса Пресвятыя Богородицы* и *Различна поучителна наставленія,* съ чието описание тукъ идѫ да допълнѭ свѣдѣнията за книжовната дѣятелность на тоя нашъ писатель. Тия два труда още пóвече подигатъ Хаджи Йоакимовото значение въ началото на новата ни книжнина, толкозъ пóвече, че послѣдний отъ нихъ се явява не като простъ прѣводъ, а като самостоятелна работа. Они сѫ писани съ народенъ български езикъ и съдържатъ въ себе си, както описанитѣ отъ г. Дриновъ „Митарства“, любопитенъ материалъ за началната история на нашето възраждание. Добрѣ ще стори оня, който се погрижи да изброи и допълни свѣдѣнията за жизнедѣятелностьта на родолюбивий и тъй заслужилий нѣкогашенъ Кърчовский даскалъ.

---

[1]) Глед. Сборн. на Мин. на Нар. Просвѣщ. кн. III, стр. 61.

[2]) Гл. Период. Списание кн. XXXIV, стр. 569.

[3]) Съ тѣхъ се сдобихъ благодарение на приятелската услужливость на г. Андрея Стояновъ, управителя на българското училище въ Тетово.

* * *

Първата отъ реченитѣ двѣ книги, т. е. *Чудесата*, състои отъ 103 страници, които иматъ 20 сантим. надлъжь и 17 нашиpь, и въ които сѫ вмѣстени по 28 реда на страница. Моятъ екземпляръ е подвързанъ съ дебели корици, облѣчени отгорѣ съ мешинъ, а отдолу по гърба на книгата — съ яко двойно тъмно-синкаво платно. Хартията е въздебелка, бѣла, нъ отъ увехтѣвание потъмнѣла. Буквитѣ, въ сравнение съ тия на Хаджи Теодосиевата първа българска печатница, сѫ пó-дребни, нъ несравненно пó-ясни и пó-хубави, и печатътъ пó-чистъ. Отпрѣдъ на книгата, веднага слѣдъ корицата, е прѣшита една рѫкописна тетрадка съдържаѭща нѣколко „жития“, за която ще расправѭ въ края на тоя си члѣнъ.

Пълното заглавие на книгатя, написано на русско-словѣнский езикъ на първата страница, се изрича, дума по дума и редъ по редъ, съ слѣдньото:

ЧУДЕСА
Престы́ѧ Бг҃оро́дицы,
преведе́ни ѿ книгата
Амартоло́нъ Сотиріа,
на
Болга́рскій ѩзы́къ ра́ди по́лзы
и҆ поꙋче́ні́ѧ, и҆ спасені́ѧ ро́да хрі́стїа́нскагѡ;
трꙋ́домъ и҆ настоѧ́ні́емъ
благопочтенноро́дныхъ господа́рѡвъ
и҆ кꙋ́пцевъ
Дими́трїа Фїлі́пповича,
Жи́телѧ Кра́товскагѡ, ро́домъ и҆зъ Єгри́дере-Пала́нка,
и҆
Дими́трїа Зꙋзꙋ́ра
Сечищѧ́нина.
Въ Бꙋ́динѣ гра́дѣ
Печа́тана писмены Кра́л: Оунїверсїте́та Пешта́нскагѡ
1817.

Отъ това заглавие виждаме, че Хаджи Йоакимъ е обнародвалъ *Чудесата* въ сѫщата година съ *Митарствата*,

и че за тѣхното издание сѫ прѣдстояли иститѣ благопочтеннородни господари и търговци Димитрий Филипповичъ отъ Криворѣчна Паланка и Димитрий Зузура отъ Сечища[1]), които виждаме и за „Митарствата“.

Името на прѣводача не е показано въ самото заглавие на книгата, а се споменува на 2-й листъ 1-ва страница въ една бѣлѣжка, напечатана съ пó-едри букви и прѣдшествуѭща имената на спомощницитѣ за изданието на книгата. Привождамъ тия бѣлѣжки и списъка на спомощницитѣ исцѣло.

Сїѧ̀ здѣ̀ совершѝшасѧ Ἀрхїерéемъ Гдⷭ҇и́номъ, Гдⷭ҇и́номъ Ἀѵѯéнтїемъ[2]) Кюстендѝлскимъ, трꙋ̀домъ же Іωакíма въ монáсѣхъ многогрѣ̀шнагω, вдохновéнїемъ же Дх҃а стагω подáша хртолюбцы на совершéнїе книги сéѧ чꙋдесá Бг҃омáтере, и҆ ѻ҆у҆вω:

Касабá Крáтово. Трáйче Кмéтъ грóша 25, Дїмѝшко Фїлíповичь 50, Нéшо Мáрковичь 15, Стóйчо пóпъ Сѵмώновичь 15, Стóйчо Хаджѝ-Стáнковъ 10, Сѵмωнъ Мѝлевче 10, Іωакíмъ Мазáкъ[3]) 10, Стоѧ́нъ Стамболѝ 10, Безцéна попъ Сѵмώнова 10. Самокóвъ. Геωргїй Гергѝновъ 20, Гю́ро 20, Бéлко ѻ҆вéцъ Собирáтель 50. Дꙋ̀пница. Нїкóла Крáто 50. Селò Рѝла. Стойца[4]) Кмéтъ 25. Паланка. Ἀлéѯїй Попóвчевъ 50, Стóйчо Іωвáновъ 15, Давíдъ Ієрéй 10, Бéлко 10, Стóйчо Чꙋ̀нгáръ 10, Хацѝ[5]) Стоѧнъ 10, Ἰкíмъ Корꙋбáнъ 10, Млáденъ Мáрковъ 10. Кóчани. Трáйко Хазрджѝ 40, Хаджѝ Бóинъ ѿ Зрнóвщица 50, Хаджѝ Стáменъ 15, Спáсе ѿ Грдóвцы 25, Мωѵсéй Ієрéй 25. Село Кокóшинѣ. Пáѵле Ієрéй 25, Петрóнїа монáхъ поклóнникъ дáлъ грóша 25. Скꙋ̀пїе. Бáдїѧ 50, Хаджѝ Шáре 25, Цвѣ̀та 50, Пáѵле Кюрчїѧ 10, Папꙋ̀джїй Ѻ҆бщо 10, Димѝшко Казанджѝ 6. Стрꙋ̀мница. Трáйко Ἀбрáшъ[6]) 50.

Заслужва да се обърне внимание на това, че между градоветѣ, които първи сѫ проявили милѣянъето си за българска книга съ записванието спомоществования както за

[1]) Гл. бѣлѣжката на г. Дринова въ Пер. Списание кн. XXXIV, стр. 571.

[2]) Моля читателя да несмѣсва името на тоя Авксентий, гръкъ, съ онова на доблестний нашъ иерархъ прѣждебивший Велешкий митрополитъ Авксентий — единъ отъ 3-тѣ стълпове за църковната ни самостоятелность. Послѣдний въ 1830—35 год. е билъ още монахъ въ Рилский мънастирь. При това онъ не е бивалъ Кюстендилский митрополитъ, а само е управлявалъ Кюстенд. епархия по поручение, въ качеството си на Велешкий митрополитъ. Гл. Пер. Списание кн. 33—34, стр. 617—18.

[3]) Сѫщий прѣкоръ се срѣща и въ г. В. Търново.

[4]) Името *Стоица* е доста распространено въ Т.-Пазарджикско.

[5]) Трѣбва да е, безъ съмнѣние, печатарска погрѣшка, вм. **Хаџи**.

[6]) Истийтъ прѣкоръ има въ Стара-Загора.

„Чудесата“, така и за „Различня поуч. наставления“, — е и Струмица, градъ подпаднжлъ днесъ съвсѣмъ подъ игото на гърцизма. Любопитно е още, че на онуй врѣме между спомощницитѣ на Хаджи Йоакимовитѣ трудове се срѣщатъ и отъ женский полъ: *Безцена, Цвѣта, Бадия* и пр.

Книгата съдържа 67 чудеса (отъ нихъ 64-тѣ си иматъ редовната нумерацая, 65-то погрѣшно е означено за 66 и двѣтѣ нáй-подирни сж безъ нумерация) или сказания за чудесата на св. Богородица, съ притурка слѣдъ нихъ и „ѿ ст҃а́гѡ вселе́нскагѡ сѵно́да седма́гѡ пра́вило“ за почитанието на Богоматерь, изложено на църковно-словѣнский езикъ и напечатано съ пó-едри букви. На чело на 1-ва страница отъ текста, който захваща слѣдъ списъка на спомощницитѣ, има кржгло изображение на св. Тройца, украсено отъ двѣтѣ страни съ широки пера и въ което се четжтъ думитѣ: гд҃ь саввао́ѳ, і҃с х҃с, д. с. Книгата се свършва съ речитѣ: Слава въ Тр҃цѣ єди́номъ Бг҃ꙋ. На края ѝ има прибавено оглавление. писано изъ ржка, гдѣто заглавията сж изложени пó-накратко и при това на простъ езикъ, понеже въ книгата много отъ тѣхъ сж написани съ русско-словѣнский езикъ. Подиръ туй оглавнение на крайната праздна страница отдолу стои тая ржкописна бѣлѣжка: сене 1845 м҃ецъ: іюліа:: 10: данъ·) товарі жіто ченца на спасена ѡ ѧдоаръце сватъ нашъ товаротъ по м҃е: 45: гроша ї пословомъ ті говорімъ четірієсетъ ї петъ гроша чіні сꙋма сосве: гроша: 270: сꙋмꙋ[1]) далъ. Тая бѣлѣжка и оглавлението трѣбва да сж писани отъ нѣкогашний стопанинъ на книгата, Тетовецъ, а понеже почеркътъ прилича на оня отъ първата половина на ржкописната тетратка съ „житията“, то заключавамъ, че и послѣдната е писана въ първата половина на настоящий вѣкъ. Въ оглавлението се срѣща буквата ѣ, употрѣбена, както и въ житията, вмѣсто *к' г'* и *ѣ* (гл. бѣлѣжкитѣ ми пó-нататъкъ).

За правописанието и езикътъ както на тая книга, така и на описваната слѣдъ нея, оставамъ да споменж пó-долу въ езиковнитѣ си бѣлѣжки върху двѣтѣ.

Споредъ свѣдѣнията, които г. Дриновъ стори добрината да ми даде, „Чудесата“ сж имали още двѣ издания: второто печатано въ Букурещъ на 1846 и третьото въ Самоковъ на 1851 г.

---

[1]) *Сумъ му. в'* бѣлѣжкитѣ ми пó-долу.

Въ г. Иречковий книгописъ е забѣлѣжено, че Хаджи Йоакимъ е обнародвалъ на 1814 г. въ Будинъ български прѣводъ на „Амартолонъ Сотириа“. Ако тая бѣлѣжка е вѣрна, то „Чудесата“ трѣбва да сѫ изводъ отъ тоя Йоакимовъ трудъ, макаръ че остава малко непонятно, защо, като сѫ биле веднѫжъ напечатани въ цѣлата книга, е трѣбвало да се печататъ и отдѣлно въ изводъ. Въ такъвъ случай обнародванитѣ отъ Хаджи Йоакима книги би станѫли на брой четире вмѣсто три, както се знаѭтъ до сега. Сѫдейки по заглавието на „Чудесата“, гдѣто изрично е казано, че они сѫ *„прѣведени* отъ книга Амартолонъ Сотириа на болгарский языкъ“, а не *извадени, извлѣчени* или *прѣпечатани* отъ българский ѝ прѣводъ, азъ съмъ пó-наклоненъ да приемѫ, че сѫ прѣведени направо отъ оригинала на речената книга. Както и да е, важното е да се знае, да ли дѣйствително Хаджи Йоакимъ е обнародвалъ на 1814 българский прѣводъ на „Амартолонъ Сотириа“; защото отъ рѣшението на тоя въпросъ ще се види, кой нáй-напрѣдъ е захванѫлъ да печата новобългарски книги, писани съ народенъ български езикъ: дали наший Кърчовский даскалъ Йоакимъ или неговий ученикъ Кириллъ Пейчиновичъ (съ своето *„Огледало“* отъ 1816 г.)?

За да видятъ читателитѣ, какъвъ е езикътъ на Чудесата, привеждамъ буквално тукъ двѣ изъ нихъ.

Сказáниїе, кáкѡ ѡ҆слепéле Є҆врéи, и҆ є҆днóмъ рꙋкà ѿсѣ́чена; и҆ когà вѣ́ровалъ, рꙋкá мꙋ и҆зцѣлѣ́ла ѿ престы́ѧ Бцы.

ЧꙊДО 1.

Оу҆ ѻ҆нова врéме, когá сáкалъ Гдь нáшъ Іи҆съ Хртóсъ своѧ̀ мáйка ѿ ѻ҆вой вѣ́къ на нбнꙋю и҆ блаженнꙋю жи́знь и҆ живóтъ да ѝ ѿтведè, да цáрствꙋе сосъ негò во вѣ́ки, тоги́ва се собрáле си́те стїи ап҃ли, ѻ҆блацы ги́ донéле ѿ си́те страни́, ѿ си́ѡтъ вѣ́къ на преставлéніе нéйно; когá ѝ ви́дѣле се зарàдовале; и҆ ѻ҆на и҆мъ казáла, кáкѡ кѣдà[1]) и҆де къ сладчáйшемꙋ снꙋ своемꙋ̀. И҆ се помоли́ла, и҆ ги блгослови́ла си́чките, кóи быле тáмѡ; и҆ легнáла чи́стѡ и҆ хꙋбáвѡ на своѐ легàло; и҆ сѝ предáла пречтаѧ своѧ̀ дꙋшà оу҆ рꙋки снꙋ своемꙋ̀ и҆ Бгꙋ; тоги́ва по повелѣ́нїю зéле носи́лото съ Бжественнымъ ѻ҆нымъ

[1]) И тука, както въ „Митарствата“, *кѣ да* и много още рѣчи сѫ напечатани слѣти една съ друга.

скиніемъ и̂ носиле съ бголѣпною честїю на гробѹ помле на погребеніе ѡ̂пѣло; и̂ стїи аггⷢлы невидимѡ помле и̂ ѭ̂ испракале; а Євреи ѿ зависть слепи, пошле многѹ, сакале да превратать носилото на престлм Бца; ама оу той часъ и̂мъ дошелъ газепъ ѿ Бга, и̂ сите ѡ̂слепеле; а̂ еденъ хичъ не се бомлъ, се фана за носилото сосъ рѹките; ѿле сила Бжїм, и̂ чѹдо престым Бцы, а̂гглъ Бжїй мѹ ѿсѣкалъ и̂ двѣте рѹки; и̂ мѹ виселе на ѻ̂дръ Бгматере, сите Євреи гледале това страшно чѹдо: а̂ стый а̂плъ Петръ мѹ реклъ: Вѣрѹй, там є̂ и̂стинням мти сна Бжїм, и̂ да се исцѣлишь: а̂ ѻ̂нъ сосъ плачь и̂ со слези вѣровалъ и̂ дошелъ, и̂ се доставилъ до рѹките неговы, що мѹ виселе; и̂ така мѹ се залепиле на составите, и̂ се исцѣлилъ; това чѹле и̂ дрѹгїите Євреи що выле слепи. Вѣровале и̂ прогледнале; и̂ сичките, кои прогледнале, сите дошле, и̂ ѭ̂ испракале до гробот со страхъ и̂ блгоговѣніемъ; и̂ по закопѹенѣ то слѹшале три дни надъ гробот пѣніе а̂ггелѡвъ стыхъ, докатъ ѭ̂ и̂занеле, воскресла и̂ на нбо близѹ сна єѧ и̂ Бга ѿишла; какѡ снъ нейнъ Іисъ Хрсъ претерпѣлъ смерть и̂ погребеніе; така и̂ мти, какѡ него, да претерпи; и̂ да се всели оу гробъ; є ѿ тамѡ да и̂де въ пренебнам; н ные да се оувѣриме; за що кѣда ѿ гробовите да ѡ̂живееме, кога Гдъ и̂зволи, а̂ма ные сме должни, да претерпиме, да и̂згніеме оу гробъ; да ны се ѡ̂чисти снага ѿ грѣховным тежины, а̂ стѣйшее тѣло прчтым Дѣвы ѡ̂ще ѿ зачатїм выло є̂ ѡ̂свщенно Дхомъ стымъ, кое не се развалило въ рождествѣ, ни пакъ во гробъ се изгнило нейно пречтое тѣло; сосъ нейна помощь и̂ млтва и̂ насъ да ны занесе оу цртво небесное, а̂минь.

Ѿ причащемсм ѻ̂трочѣ Єврейско, и̂ не сгоревшемъ въ пещи,

ЧѸДО 38.

Оу Цариградъ и̂мало еденъ Євреинъ, ѻ̂нъ и̂малъ едно дете седемь годиии, и̂ ѿишло оу црква сосъ деца хрстїански и̂ се пречестило; а̂ попъ не го позналъ: и̂ ѿишло дома, казало на татка и̂ на майка. Какѡ чѹлъ татко мѹ се разлютилъ, какѡ дѹшманъ Хртовъ: и̂ фаналъ дѣтето, и̂ фрълилъ го оу фѹрнм запалена сосъ силенъ ѻ̂гинь; и притѹрилъ древа многѹ, да и̂згори поскорѡ; а̂ма що є̂ зачѹвалъ въ Вавїлонѣ три ѻ̂троки, той и̂збавилъ и̂ това дѣте: стомло оу ѻ̂гинь, какѡ на хладно мѣсто, и̂стрѣчала майка мѹ, дошла до фѹрнмта сосъ големъ плачь мыслила, да є̂ и̂згорело дѣтето; и̂ дошле комшїи хртїани, и̂ видѣле дѣте живо, и̂ и̂звадиле го ѿ фѹрнмта; а̂ на негово мѣсто тѹриле татка мѹ и̂ и̂згорелъ; послѣ

прашале дѣтето, какω ωстанало живо, оно рекло: Таа жена, що е оу църквата, дека самь се пречестилъ, що дръжи дѣте на рѹки, она стоеше при мене и покрываше ме сосъ пола нѣзина, и не дойде огнь при мене, и познали члвѣцы, защо е престаѧ Бца была: и така майка мѹ и детето се крестили, и дрѹгїи многѹ Еврей за ради това чѹдо кръстихасе, и вѣрѹвали оу Гда нашего Іиса Хрта, емѹже слава во вѣки, аминь.

* * *

Минувамъ на другия, на́й-важния Хаджи Йоакимовъ книжовенъ трудъ. Онъ е едно раскошно и доста крупно издание, което е било чудо за врѣмето си, па и сега даже прави честь на младата ни книжнина. Тукъ вече достойний иеромонахъ поднася на народа си нѣщо самостоятелно, книга „сочиненная“ отъ него. На туй издание обърнѫто е внимание и за вънкашната му страна. Печатъ хубавъ, хартия хубава и дебела, букви ясни и по́-едри отколкото тия въ „Чудесата“. Понеже двата[1]) екземпляра, що добихъ отъ двѣ разни мѣста, иматъ една порядъчна и досущъ еднаква подвързия, заключавамъ, че книгата трѣбва подвързана да се е продавала.

Книгата състои отъ 310 страници (освѣнъ 6-тѣ страници съ имената на спомощницитѣ), които иматъ 23 сантим. надлъжь и 19 наширь, по 25 реда въ страница. На първата страница стои слѣдньото заглавие, което привеждамъ пакъ дума по дума, редъ по редъ:

РАЗЛИЧНА
поѹчителна наставленїѧ
сочиненнаѧ їеромонахомъ
Їωакимомъ хаџи
настоѧнїемъ же
почтенороднагω господара
нешы марковича
родомъ ѿ кратова.

[1]) Вторий екземпл. ми достави г. Л. Димитровъ, главний учитель въ Дебъръ. У него липсватъ заглавний листъ и спискътъ на спомощницитѣ отпрѣдъ, а хартията му отъ употрѣбение е по́-вече почърнѣла.

въ Бꙋдинѣ градѣ,
Печатано при Кралевскомъ Ѹнїверсїтетѣ писмены Славено-Сербскїѧ печатни. 1819.

(Между редоветѣ: „родомъ ѿ Кратово“ и „въ Будинѣ градѣ“, тамъ гдѣто азъ съмъ турилъ чърта, има въ крѫгъ поставено и наоколо съ цвѣтя украсено изображение на Спасителя, сѣдящъ на прѣстолъ и въ лѣвата рѫка държащъ книга, а съ дѣсната благословящъ, съ надписъ отгорѣ: і҃с х҃с.).

Отъ горното заглавие се научаваме, че Йоакимъ въ 1819 г. е билъ вече *иеромонахъ* и *хаджия*, както е нареченъ въ българский книгописъ на г. Иречка. Право заключава, слѣдователно, г. Дриновъ, че онъ (Йоакимъ) е станѫлъ иеромонахъ и хаджия наскоро слѣдъ 1817.

Отъ 2-й листъ нататъкъ, слѣдъ думитѣ, написани съ малко по-едри букви като заглавие и турени подъ една винетка съ кръстъ въ срѣдата: Помѧни Гд҃и всѣхъ православнихъ, въ цѣли 6 страници се излага списъкътъ на мѣстата и имената на спомощницитѣ на книгата, който, като любопитенъ отъ нѣкоя и друга страна, заемамъ пакъ изцѣло по́долу.

Градъ Филибè, Гдр҃ъ Бѧко. гроша 600, Анастасъ Терзїѧ 14. Ново Селò Щипско 500. Маѯимъ Їерей 35. Карафиль Кметъ 10. Стоѧнъ Геѡргїа Поклоницы 10. Іанко Карацà 5. Карафиль Геѡргїевъ 5. Тасо Даскалъ 10. Доне Терзїѧ 5. Село Щипско Балванъ Бано 10. Градъ Самоковъ Їоанчо Чорбацѝ 50. Захарїѧ Поклонникъ 25. Димитрїа 25. Катерина Поклоница 25. Геѡргїа Дойковъ 50. Гюрѡ 50. Мито Боѧџи 25. Захарїа Аваџѝ 10. Миташъ Аваџи 10. Кръсто Крꙋша 10. Анастасъ 5. Селò Самокѡвско Шипочанъ Милчо 25. Село Говедарцы Христо 5. Геѡргїа Бръзанъ 5. Аданасїа 5. Доспей Махала Бѧко 5. Спасо ѿ Маџари 5. Стоѧнъ Малїи 5. Градъ Самоковъ Лазаръ Кметъ 50. Димитрїа Христовъ 10. Їѡаннъ Грозда́новичь 10. Й дрꙋгїй Їѡаннъ Грозда́новичь 10. Корчемницы 14. Захарїа Черешаръ 5. Геѡргїа Ножаръ 10. Петре Боѧџи 5. Михаилъ Славковъ 5. Захо Разлокли 10. Мито Пꙋшкаръ 5. Христо Дойковъ 5. Градъ Дꙋпница Їоанчо 11. Градъ Щипъ Никола 10. Софронїѧ Монахїа 10. Село Щипско Барсаково Илїа 10. Селò Неманицы Левко 50. Селò Станꙋловцы Бошко Даскалъ 10. Село Щипско Долѧни Филиппъ 8. Градъ Радовишъ Маноилъ 5.

Ми́цо Мѹмџѝ 5. Ми́цо Сапѹнџѝ 5. Гра́дъ Стрѹ́мница 50. Ӥлі́а 10. Тра́йко Ѧбра́шъ 10. Манойлъ и̂ Коно́мовичь 10. Мнтыр̀ъ Гю́рнџа Дорѡ́дей Ӥгѹ́менъ 10. Село Со́потъ Ле́vко Іере́й 10. Гра́дъ Кра́товѡ Тра́йчо Кме́тъ 15. Дими́тріа 10. Ста́нко Покло́никъ 10. Сто́йна 10. Стано́йка 10. Сто́йче Покло́никъ 10. Єvдо́кїѧ 10. Сто́йчо Поповичь 10. Нешо Марковичь 15. Се́ло Кра́товско Шле́гово Ѧданáсіа Іере́й 10. Ӥлі́а Іере́й 10. Село Довезе́нцы Па́vле 12. Градъ Велесъ, Па́но Покло́никъ 10. Гра́дъ Би́толіа, Стефа́нъ На́но 25. Гра́дъ Ско́піе, Ша́ре Покло́никъ 25. Димитріа Іере́й Кра́товскы 10. Ігѹ́менъ Іѡани́кіа Кѹчевишки 15. Монахъ Михайлъ Пезовецъ 10. Папѹџіи Ѿбщо 10. Село Дебр́ско Га́ри Пе́тре Теле́дѹръ 10. Ма́рко 8. Село́ Деберско Тре́санче Кѹ́зманъ 10. Село Дебр́ско Лазарово́поле Нико́ла Дарковски 8. Село Деберско Га́лнчникъ Митре 10. Гра́дъ Гостива́ръ Петре Бомџи́ 15. И̂ Ѿбщо да́ли 20. Гра́дъ Џѹмаѧ́ Ма́но 5. Никола Сотнръ Чохичи Ѿ Нишъ 10. Ѿ градъ Нишъ Димитриѧ, Стойинѹ Іѡ́ванъ 10. О̃дъ Лесковацъ Георгіе Ѳодоровичь 14.

Първитѣ трудове на Кърчовский даскалъ, безъ съмнѣние, сѫ направили името му пó-извѣстно, та за тая му книга се явяватъ пó-голѣмъ крѫгъ спомощници и отъ двата пола. Они се набиратъ не само отъ западно-българскитѣ (македонски) градове, нъ, като прѣскачатъ до *Нишъ* и *Лѣсковацъ*, допиратъ и до *Филибе* (Пловдивъ). Господарь Вълко, който е записалъ тукъ нáй-крупната сума 600 гроша за издавáнието на книгата, не ще да е, мислѭ, другъ освѣнъ покойний Вълко Чалъки, бащата на г. Д-ръ Г. Вълковичъ — сегашний дипломатический агентъ въ Цáриградъ. Между спомощницитѣ отъ гр. Кратово, срѣщаме и тука, както въ „Чудесата“, името на Неша Марковичь почтенородний оня господарь, съ *настояваньето* на когото е издадена книгата. Нъ понеже за едната и за другата книга онъ е записалъ всичко по 15 гроша, то съгласно съ г. Дринова заключавамъ, че прѣдстоянието на споменуванитѣ почтенни търговци за издаванието на Йоакимовитѣ трудове се е заключавало въ прѣговоритѣ съ печатницата за напечатванието имъ, въ съдѣйствието за тѣхното распространявание и пр.

На чело на листа, отгдѣто се захваща собственно текстътъ на книгата, има изображение на Спасителя, прѣдставенъ да колѣни, съ дѣсницата си сочащъ къмъ небето, а съ лѣвата рѫка държащъ хоругва съ кръстъ на върха. Отъ

странитѣ на вѣнеца стоѭтъ думитѣ, отъ едната і҃с., отъ другата — х҃с., а вѫтрѣ въ вѣнеца буквитѣ: ѡ о н. Изображението стои въ единъ крѫгъ, украсенъ отвѫтрѣ съ зари, а отвънка съ цвѣтя — отдѣсно и отлѣво.

Книгата състои отъ сказания, слова и тълкувания. Тука намираме: видѣние на св. Василия за безкръвната служба, сказание отъ Св. Писание за службата на 7-тѣ ангели, слова и сказание отъ Св. Иванъ Златоустъ защо християнитѣ не държѫтъ чисто истинната вѣра, слово за търпѣние бѣди и неволи; отъ книга Маргарітъ, вѣра Божия, за Ивана Богослова; слово много хубаво за християни, слово заради които се каятъ и искатъ спасение, слово заради зависть, за страшний сѫдъ, за съгрѣшавание съ ума, за св. причащение; слово що не може да се искаже и изрече, слово за чудо много удивително и пр.; тълкования отъ разни текстове отъ Евангелието и Ветхий Завѣтъ, съ кратки поучения; тълкование на молитвата Господня, Богородице Дѣво радуйся, символа на вѣрата; обяснение за храна, свещеннитѣ сѫдове и одежди по питания и отвѣти; „отъ псалтирь мало поучение и сказание“, нѣкои стихове отъ св. Писание на слов. езикъ и пр. и пр. Заглавията негдѣ не сѫ отдѣлени и слѣдватъ наредъ съ текста. Отъ текстоветѣ изъ св. Писание едни сѫ на българский езикъ, а други сѫ оставени на църковно-словѣнский езикъ.

За образецъ отъ езика и на тоя Хаджи Йоакимовъ трудъ, азъ правѭ долния букваленъ изводъ отъ него, именно отъ страници 1—2, 79 и 161.

Видѣніе С҃тагѡ Василіа.

С҃тый Василій великій молился Б҃гꙋ дамꙋ даде бл҃годать и премꙋдрость и разꙋмъ, дае халисъ сосъ неговите дꙋми даможе да соверши безкровнꙋю слꙋжба сирѣчь с҃таѧ літꙋргіа, и да дойде на негѡ Дх҃ъ с҃тый; и по шестъ дни выде като дамꙋ се занелъ оумо. и оуседміо день дошелъ на негѡ Дх҃ъ с҃тый, и тогива почелъ с҃тый. Василіа да слꙋжи с҃таѧ літꙋргіа, и така слꙋжилъ саки день безкровнаѧ жертва що несе заколѣе животина добицы и ѻвцы, ами се заколѣе самъ си Хр҃тосъ, и понеколкꙋ време сосъ вѣра и съ м҃лтва многꙋ фаналъ даписѣе ради с҃таѧ літꙋргіа що е многꙋ покриена Б҃жіѧ работа и оу таѧ нощь ꙗвимꙋсе Г҃дь въ видѣніи сосъ а҃плы, слꙋжилъ сосъ просфора като щосе слꙋжи літꙋргіа на с҃томъ жертвенницѣ и исправилъ с҃тагѡ

Васі́лїа, дигна́лъ го̀ и҆ ре́че мꙋ: какво̀ то щоси ще́лъ и҆ просилъ, дасѐ напо́лнатъ твойте оу҆ста̀ похвалы̀, та сосвойте и҆стинный дꙋ́ми да принесе́шъ безкро́внꙋю слꙋ́жбꙋ, а҆ ѻ҆́нъ стана̀ и҆ растреперисе, неможе да погле́дне сосъ ѻ҆́чы на Г҃да щомꙋ́се ꙗ҆ви́; и҆ потова́ видѣ́нїе ѿи́дѐ оу҆ цр҃квата, и҆ приблизѝ при ст҃ы́й ѻ҆лта́ръ, и҆ фатѝ да дꙋ́ма и да пи́ше гре́чески на ха́ртїа, тка̀: дасѐ напꙋ́натъ мойте оу҆ста̀ хвале́нїа, такѡ̀ да пое́мъ твоѧ̀ сла́ва: Г҃ди Б҃же нашъ, щосѝ созда́лъ на́съ и҆ оу҆ве́лси ны̀ оу҆то́ѧ живо́тъ, и҆ дрꙋ́ги мл҃твы за ст҃а́ѧ лї́тꙋргїа, и҆ пощо̀ сбр҃шѝ мл҃твите дигна̀ про́сфората сосѐ се́рдце и҆ дꙋ́маше: Вонмѝ Г҃ди І҆и҃се Х҃ртѐ Б҃же на́шъ ѿ ст҃а́гѡ жили́ща твоегѡ́, и҆ ѿ пр҃то́ла твоегѡ́, и҆ прїидѝ во е҆́же ѡ҆ст҃и́ти на́съ, щото̀ горѣ́ сѣди́шъ при О҃ца̀, и тꙋ́ва на́мъ неви́димѡ стойшъ, и҆ сподо́би со́съ твоѧ̀ дер= жа́вна рꙋка̀ препада̀ти на́мъ пречт҃аѧ твоѧ̀ сна́га, и҆ чт҃на́ѧ кро́вь, и҆ на́мъ на си́чките лю́ди. Това̀ А҆рхїере́ата като̀ свръшꙋваше, Ѵ҆ѵвꙋ́лъ со́съ пе́рвите церко́вницы клирї́ки видо́ха свѣ́тъ ꙗ҆́вный защо̀ ѡ҆сї́ѧ ѡ҆лта́ръ и҆ А҆рхїере́ата, и҆ видо́ха не́кои мꙋ́жи оу҆ пресвѣ́тли бѣ́ли дре́хи що бѣ́ха и҆ ѡ҆бико́ли́ли вели́кагѡ А҆рхїере́а ст҃а́гѡ Васі́лїа; това́ какво̀ видо́ха оу҆плаши́ли сѐ и҆ мно́гꙋ сѐ по чꙋди́ли; и҆ падна́ха на ѡ҆чи́теси, слъзи испꙋ́щаха и҆ сла́веха Б҃га. До тꙋ́вае виде́нїето на ст҃а́гѡ Васі́лїа, така̀ и҆ сега̀ бꙋ́дꙋе на ст҃а́ѧ лї́тꙋргїа дохо́ди х҃ртосъ сосъ а҆п҃ли и҆се зако́лꙋе; заради насъ грѣ́шнїи; се́ки де́нь сѐ мꙋ́чи за чл҃вѣцы.

Є҆ѵ҃лїе.

Нижѐ вжига́тъ свети́лника и҆ поставлѧ́ютъ е҆го̀ подспꙋ́домъ, но на свѣ́щницѣ; и҆ свѣ́титъ всѣ́мъ и҆́же въ хра́минѣ сꙋ́ть.

Толкова́нїе:

А҆́зъ речѐ; запали́хъ свѣ́тъ на ва́ше се́рдце и҆ на висо́ко тꙋ= ри́хъ вы; да свети́те на си́чките, а҆ а҆ко̀ ще́те дави́ неꙋга́сне то́ѧ свѣ́тъ си́рѣчь до́брїи даръ, това́е на ва́ша волѧ; е҆тѐ това́е ва́мъ ре́чено данекрі́ете то́ѧ свѣ́ть си́рѣчь оу҆че́нїе ва́ше а҆мѝ на дрꙋ́ги да свѣ́ти ва́шїѡ живо́тъ; зара́дъ това̀ речѐ: така̀ дапросве́тне свѣ́тъ ва́шъ предъ чове́цы; та дави́датъ ва́ша добра̀ ра́бота и҆ дапросла́= ватъ ваща̀ ва́шегѡ Б҃га щоѐ на н҃бсѝ. Х҃рто́съ така̀ речѐ, и҆ І҆ѡаннъ Златоꙋ́стїй. А҆́ко не́кой не оу҆чи за́висти ра́ди, те́шко немꙋ на стра́= шенъ сꙋ́дъ Б҃жїй, ѻ҆́нъ немо́же дави́ди ра́й; а҆ми́е де́лъ на лиси́цы, и҆ дрꙋга́ръ дїа́волскїй.

А҆́кѡ не́кой живее́ хꙋ́бавѡ по зако́нъ Б҃жїй чисто, и҆лѝ Попъ; конда́е: и҆ а҆кѡ неще да́ꙋчѝ дрꙋги́те х҃рті́ани, така̀ да зна́е защо̀ нещѐ дасѐ спасѐ; а҆ми щедаго̀ ѡ҆сꙋди́ Б҃гъ оу҆ мꙋ́ките вѣ́чнїи: ѻ҆́нъ неꙋчи́лъ ѿ мръза́, и҆ ѿ за́бнсть.

Защо̂ но́сатъ на рꙋ́цє прєстєнь;

Зна́мєнїє ниша́нъ, хр̂стїа́нство показꙋ́є да разꙋмѣ́єтє, пе́рстєнь є̆сть зало́гъ Дх҃а ст҃агѡ, Бг҃ъ ре́калъ совєрше́нная блага́я тоги́ва да́ва кога́є врємє, а̂ сєга̀ нѝ да́ва на́мъ като́ не́кой зало́гъ, а̂ на стра́ше́нъ сꙋ́дъ щєда̀ и̂спы́та тїѧ щото́ носи́ли пе́рстєнь дали́гиса чꙋва́ли чи́сто, като̀ и̂̆мъ ги́ да́лъ По́по, ѽнъ и̂̆мъ ги́ да́лъ чи́сти, а̂ тїѧ а̂ко̀ ходи́ли же́ны по дрꙋ́ги мꙋ́жи, а̂ мꙋ́жи по дрꙋ́ги же́ны, оны тїѧ пе́рстєны ги и̂спогани́лы, и̂ гѝ стори́ли гна́сны и̂ се́бє и̂ Бг҃ꙋ, а̂ко̀ щя́тъ мо́жатъ дагѝ и̂змыѧ́тъ со́съ по́стъ и со́съ пла́чъ, си́рѣчь дасѐ пока́ѧтъ, и̂ Бг҃ъ гѝ проща́ва: и̂ ні́є смє́ мно́гꙋ хр҃тїани: а̀ смѐ єдна̀ сна́га; а̂ хр̂сто́съ на́мъ є̃ глава̀; ѿ ста́ѧ цр̂ковь и̂ ѿ ст҃о́є крєщє́нїє, затова̀ ре́клъ хр̂то́съ ми́ръ ва́мъ, това є̃ ми́ръ да смѐ є̂дно̀ като̀ є̂дна̀ сна́га разꙋмѣ́й.

* * *

Отъ прѣгледваньето на двата описани по́-горѣ Хаджи Йоакимови трудове правѭ кратки езиковни бѣлѣжки:

1. Правописанието въ „Чудесата“ и въ „Различна поучителна наставленіа“ е истото онова словѣно-русско правописание, каквото, споредъ описанието на г. Дринова, виждаме и у „Митарствата“. Тукъ несрѣщнѫхъ, колкото и да дирихъ буквата ѣ, която въ Митарствата се срѣщала 2—3 пѫти.

2. Езикътъ е сѫщо така оня народенъ български езикъ, какъвто е и на Митарствата. И двата труда на нашия иеромонахъ идѫтъ да ни убѣдятъ, че онъ е знаялъ хубаво майчиний си езикъ не само по западно-българскитѣ (македонскитѣ), нъ и по источнитѣ му говори. Книгитѣ си, като прѣдвазначени да се четѫтъ отъ вситѣ му единородци, онъ се старалъ да пише съ езикъ, гдѣто вситѣ да го разбиратъ. За това често една дума отъ едно нарѣчие въ текста се обяснява веднага съ друга или съ двѣ думи отъ други нарѣчия или говори; или пакъ въ една сѫща статия думата е турена въ форми по разни говори. Така напр. въ „Чудесата“: *свѣща, свéкя,* и *свешъ* (все въ едно чудо, стр. 77); *кукя* и *каща,* (стр. 90), *безъ четъ, безъ брой,* (47) и др. и пр.; въ „Наставленията“: сакалъ ище́лъ (стр. 54), дре́хитє ха́лища (19), бываєтъ станꙋ́є (4), *тяхъ* си́рѣчь нихъ (80), двѣ ри́зи, двѣ кошꙋ́ли (87), ма́йкѧ, ма́йка (53) и ма́кѧ (12), пра́тєнъ прово́дєнъ (4); *ноенъ* (89), *нойна* (Ч., 32), *нéзинъ, нéзина* (Ч., 90), и *нейнъ, нейна* (Ч., 6).

3. Самогласнитѣ *л* и *р* се срѣщатъ и въ двѣтѣ книги: *Велко* (въ спомощн на Наст.), *свърши* (тамже, стр. 2), *Зрновщица Градовци* (села въ спомощн. на Ч.), нъ има и: *Кръсто, Брѣзанъ* (спом. Н.), *свѐршуваше* (тамже, 2), *соврѣшуе* и *доврѣшуе* (12). Така сѫщо срѣщатъ се формитѣ: *да се напу́нать* (Н., 2), *да се напо́лнать* (тамже, 1) *исполнуватъ* (стр. 5).

4. Членътъ за м. р. ед. ч. е *от* или *о*: *сиштъ вѣкъ, царо, дворо, попотъ;* мн. ч. *те*.

5. Окончанието *ие* или *ье* на имена отъ ср. р. писано съ *ѣ* или съ *їе*: *трепере́нѣ, пла́ченѣ; покаянїе, исцѣленіе, здравіе*.

6. *Ѫ* замѣняванъ съ *а* или съ *ѹ*: *испа̀диле* (Ч., 6), *пать* (9), *престапилъ* (14), *мажки* (25), *мажотъ* (26), *длабоко* (Н., 298); а *мѹка, рука̀, пу́покъ*. Така сѫщо: *самъ* (Ч., 20) и *самь* (9), нъ и *съмъ* (9), *ла́жа* (22), *лажо́внїи* (Н., 26). А *сълзи* писано *слѫзи* или *сле́зи*. Глаголната форма *сѫ* (сѫтъ) = *са* или *се*.

7. Глаголната форма *ке* писана е и *кѣ*, а срѣща се и *ще* (Н., 27), *щатъ* (26).

8. *Ъ* (или *ь*) въ края на думитѣ негдѣ отпада: *пред него* (Н., 19) *пред страшни сѹдъ* (25), *оувѐлси ни* (2), *гнилоста* (19).

9. Глаг. оконч. 3 л. мн. сѫщо по негдѣ пада: и да и́датъ на та́ѧ церква кой са́каѧ по́мощь, и да нахо́датъ здра́віе на снага́та, и спасеніе на дѹшата (Ч., 14).

10. За личното мѣстоим. ж. р. дат. п. се срѣщатъ формитѣ: *ной, ѐ, ѐй, ней, и́*.

11. Ударенията, често погрѣшени въ печатаньето, не сѫ поставени все споредъ единъ говоръ.

12. Въ книгата на Хаджи Йоакима се срѣщатъ прѣснѫти и нѣкои любопитни рѣчи: *попри́ща (врѣста* ч. 102); *старб.* пъпришть), *вети́ла* (ч. 13; отъ старб. вѣтъ; *вѐтамъ* се срѣща и въ Прилѣпский говоръ) обѣщала, втаксала; *млатове* (Н. 198); стрб. млатъ се срѣща и въ Горно-Бродский говоръ) чукове, *ружилъ* (Н. 29; ср. стрб. рѫгъ, рѫгатисѧ. Въ Ст. Загора *ру́гамъ)* гълчалъ, хокалъ; *па́сторка* (Ч. 22; ср. стрб. пасторъка, пасторъкы и новоб. *пасторкъ)* несѫща дъщеря, *раждáлници* (Н. 148; въ Велешко — *вражалици)* гледачки и др. Въобще всестранното изучване на Хаджи Йоакимовитѣ трудове би дало доста любопитенъ материалъ за нашитѣ филолови.

Остава ми сега да расправѭ за прибавената към книгата „Чудеса“ ръкописна тетрадка, за която споменѫхъ по́-горѣ. Она състои отъ 14 листа (28 страници), които иматъ 20 сантим. надлъжь и 14 наширь. Първата страница отъ 1-й листъ е праздна, оставена като корица: по нея има драскано съвсѣмъ отъ неопитна рѫка нѣщо като кѫща и двѣ ангелчета. Текстътъ на рѫкописа захваща отъ другата страна на 1-й листъ. Праздни сѫ оставени още 25 и 28 страници, споредъ нашата нумерация[1]). Между 24 и 25 страници трѣбва да е имало и други листъ или листове, защото писаното на 24-та страница не е завършено долу. Писана е тетрадката на бѣла, яка и жилава като пергаментъ хартия, съ църковни букви и съ черно мастило. Споредъ почерка, она трѣбва да е писана отъ двѣ рѫцѣ; защото отъ извѣстно мѣсто освѣнъ че писмото различава, като се приближава до скорописното, буквата *д* е писана на нѣколко мѣста като гр. γ, *ф* като φ, нъ и вмѣсто *й*, както е до това мѣсто, тукъ срѣщаме все ї.

Рѫкописътъ съдържа 4 „жития“, 3 евангелия и едно недовършено поучение за Рождество Христово, всички написани на простонародната рѣчь по единъ отъ западно-българскитѣ говори, именно по Тетовский. Двѣтѣ страници (26 и 27) отъ послѣднитѣ два листа сѫ испълнени съ мѫдри изрѣчения на турский езикъ, писани съ българско писмо. Споредъ както забѣлѣжихъ и по́-горѣ, тетрадката трѣбва да е писана въ първата половина на настоящето столѣтие.

Рѣшихъ да обнародвамъ цѣлъ тоя паметникъ (съ исключение на недовършеното поучение за Рождество и турскитѣ изрѣчия), защото освѣнъ гдѣто го намирамъ интересенъ отъ нѣкои страни, нъ го смѣтамъ и за единъ цѣненъ документъ за простонародната ни рѣчь по единъ нетолкова познатъ и изученъ западно-българский говоръ. Освѣнъ прѣпинателнитѣ бѣлѣзи, които за по́-лесно четенье поставихъ, защото въ рѫкописа они съвсѣмъ липсватъ, и освѣнъ гдѣто раздѣлихъ нѣкои думи, писани слѣти въ рѫкописа, никакви други измѣнения не си позволихъ. Буквата *и* навредъ е написана съ двѣ точки отгорѣ (*й*); азъ ѭ оставихъ безъ точки.

---

[1]) Казваме споредъ нашата нумерация, защото въ рѫкописа ни листоветѣ, ни страницитѣ нѣмѫтъ никаква нумерация.

ЖИТИЄ СВЄТИ ЋЄѠРЋИѦ[1]).

Ꙋ некоє времє кога билъ царъ диѡклитиѧнъ ꙋ римъ, ѡн билъ неверникъ, многꙋ на христѧни досадꙋвалъ, ги вертелъ[2]) кеде[3]) негоа вера. ѡн билъ идолопоклоиникъ. Да мꙋ се поклонꙋа[4]) на богоитє негои, праћалъ люди негови по свака страна: кои се непоклонꙋе на верата нивна, со мзраци ги прободꙋвалє и дрꙋго мꙋчение имчинилє. Ꙋ тоа времє се слꙋчи чꙋдни христовъ воинъ ћеѡрћиѧ свѧти, родомъ ѿ кападокииска земла[5]). Татко неговъ ꙋ сиромашество поминꙋвалъ. Ћеѡрћиѧсвѧти, кога дошолъ до двaесе годинє, разбралъ за цара диѡклитиана (защо) давалъ мꙋченне на христѧни. Що да ималъ малꙋ многꙋ стока, га[6]) раздалъ по сиромаси и кинисалъ[7]) да иде предцара римскаго. и почналъ да мꙋ збори: ѡ царю[8])! Що е ѡва неправда, що чинишъ ти на православнаѧ вѣра христѧнска? Яли[9]) се надеашъ на идоли ваши? тиѧ не ве[10]) носа[11]) предлице божиѡ, предꙋмаисе[12])! идоли не са[13]) богови, но христосъ е богъ истиненъ и тои единъ господъ во славѣ бога ѡца. дꙋмаитесе и наꙋчитесе! не се измамꙋите! и тогаи царотъ прекратилъ збореѣто и се зачꙋдилъ. а що билъ некои човекъ[14]) при царо наиблизꙋ го викалє

---

[1]) Буквата ћ въ цѣлий ржкописъ се срѣща 59 пжти въ слѣднитѣ рѣчи: ћеѡрћиа (26 пжти), анћелъ и анћелское (8) маћешникъ (3), еванћелие (3), ћаволиѧ (гяволия), нацѣла, пріоћале, дохоћаа, ћꙋрешлиѧ (5); праћалъ, кꙋћа (пракьалъ, кукьа, 2); свћти (свѣти, свети, 5), тћло (2), посћдилъ, господћ (2); копћ, копие, 2); веселћ (1). Ще рече отъ 59 мѣста всичко на двѣ буквата ћ е употрѣбена за означаванье мекото *к (кь, кj, к')*, 45 пжти е турена намѣстото на меко *г (гь. гj, г')*, 9 пжти вмѣсто *ѣ* и 3 пжти въ окончанието на думи всѣсто *ье, йе,* или *іе.* Това ясно показва колко писачътъ или прѣписвачътъ е знаялъ значението и употрѣбението й. Срѣщаме въ ржкописа и така писани рѣчи: *ке, нокъ* (вм. нокь), *госпогенъ, пракямъ, руке, ноге, пасейки, копаїкї.* Нѣкои отъ по-старитѣ Тетовци и до сега пишятъ ћ вм. џ. Са́мо тия, що сж учили при сръбский учитель Стойко, който прѣди 20—25 год. даскалувалъ въ Тетово, могжтъ да различаватъ ћ отъ ђ и џ.

[2]) Въ разговорната рѣчь *въртилъ.* Подъ влияние, на словѣно-русского правописание, така сж написани и думитѣ: *дерво, держалъ, сонъ, смердливъ, мезракъ* и пр., вм. *дъ̀рво, дъ̀ржалъ, сънъ смъ̀рдливъ, мъ̀зракъ,* както се изговарятъ въ Тетово.

[3]) *Ке́де* вм. *кж́де,* както е по Тетовский говоръ, казватъ *Горянитѣ.* Тъй се наричатъ жителитѣ отъ мухамеданскитѣ 7—8 села отъ Тетовската кааза, на западъ отъ Тетово, които говорятъ по български. Тукъ *кеде* може и да е писано тъй пакъ подъ влиянието на словѣно-русского правописание.

[4]) 3 л. мн. ч.=покланяватъ, покланятъ.

[5]) Въ разговорната рѣчь *зе́мнья.*

[6]) Мѣстоим. форма *га* вм. *ѭ, я* има и въ Ст. Загорский говоръ.

[7]) Потеглилъ, тръгнжлъ.

[8]) Въ говор. езикъ *ца́ре: че́стити царе!*

[9]) Гл. бѣлѣжка та за тая дума по́-долу.

[10]) = ви.

[11]) Гл. 3 л. мн. н. вр. = носѭтъ; гл. бѣл. 32.

[12]) Отъ *ду́мамъ* = мислѭ.

[13]) *Са* = сж; *а* се изговаря тъмно между *а, и.* В Гостиварско се срѣща и формата *сатъ* (сжтъ).

[14]) Въ разгов. р. *чу́екъ.*

магнєнтиѧ, ѡнъ мȣ ѡдгоѡрилъ: много противо зборєнѣ мȣ зборє на царѧ нашєго. каковъ човєкъ си ти? мȣ ѿговорилъ ђорђиѧ свѧти: ѧ сомъ[1]) христѧнинъ и христа вѣрвємъ. Тогаи царотъ заповєда на слȣгитє нєгои:носитє го ȣ зєнданъ! носєики го и мȣка даваитємȣ! па го викна да го праша[2]): ђєѡрђиє! ѡстаи твоє бєзȣмиє! поклониcє на богови наши! мȣ ѿговора ђєѡрђи свѧти: ѧ имамъ истинаго бога исȣса христа. Тогаи царотъ многȣ сє налюти, заповєда на чаркои да го тȣра[3]). а ђєѡрђиє свѧти траєшє и молєшєсє богȣ. царъ го глєда како дає ȣмрєнъ. ђєѡрђиє! камо ти богъ твои? тогаи мȣ сє ѧви анђєлъ господєнъ[4]) и мȣ рєчє: нєбои сє, ђєѡрђиє! богъ со тєбє є. пȣщиѧ го ѡд чаркови що имашє ранє, свємȣ ицєлиѧ. пакъ мȣ кажалє на царотъ. тогаи царотъ заповєда: ȣсрєдє градъ носитє го и со мєзракъ[4]) да го прокинєтє! тогаи тєло свєтомȣ ђорђию сє ȣчини ка стȣдєно ѡловѡ, нищо пакостъ нєможатъ да стора. пакъ царотъ заповєда: ископаитє варница, тамо нєго тȣритє го! три дєна[5]) ȣ вариница стоѧ и богȣ сє молилъ. паки заповєда на слȣгитє: ѿворитє ђєѡрђиѧ, єдна коска[6]) ѡднєго донєситє. ѡтидоа, го ѡтвориѧ, го наидоа цєлъ зравъ, со лицє свєтло. свє що бєа люди тȣє[7]), сє зачȣдилє, го ѡднєлє при царотъ. и ѡнъ сє зачȣдєлъ и мȣ рєчє: „ђєѡрђиє! ѡтъ кєдє имашъ ѡваѧ сила твоа и що имашъ голєма ђаѡлиѧ[8])?“ ђорђиѧ свєти мȣ отгавара: „виє сє мамитє, сє поклонȣєтє на идоли. ѧ имамъ истинаго бога исȣса христа: вє жалимъ защо виє стє слєпи. тога царотъ рєчє на слȣгитє: ѡблєчитємȣ чизмє со клинци ȣгрєани! со камџици тєпаитє го и прєдсєбє тєраитєго. пакъ го прашȣє царотъ: како ти са чизмє. али ти са погодєни? ѿговара ђорђиѧ свѧти: христосъ богъ ми є помошникъ, що сотворилъ нєбо и зємлѧ и мєртви ѡдъ гробъ ги ѡживȣалъ, слєпи со ѡчи ги сторилъ. тогаи рєчє царотъ на атанасиѧ, що мȣ билъ мађєшникъ[9]): що да мȣ чинимо сєга? ѡнъ мȣ рєколъ: да го ѡднєсємо ȣ гробища, нєка ѡживє єдного човєка со бога нєгоѡго! и наистина го однєсоа, сє помолї богȣ єдиномȣ. єдинъ гробъ мȣ сє ѡдвори плочата, излєголъ човєкъ живъ ѿ гроботъ. свє що бєа народъ сє исчȣдилє. тои що бєшє мађєшникотъ

[1]) *Сомъ* — съмъ, въ Тетовскитѣ села, като Брѣзна, Елошникъ; а въ Тетово = *сумъ*.
[2]) = пита.
[3]) Турѭтъ.
[4]) Гл. бѣлѣжка 2.
[5]) Въ Тетово *дънъ дѐнъска*; а день въ думитѣ *Вѐликдень*, *Пѐтровдень* и пр.
[6]) Кость.
[7]) Тукъ.
[8]) Гьаблия, дяволия.
[9]) Въ разговорната рѣчь *Мѝгйошникъ*.

царевъ се поклони светомȣ ћеѡрћию, защо ѡнъ многȣ мȣ досадилъ, ѡтрови ȣ чаша мȣ давалъ да пие. царицата що мȣ била, га викале александра, и ѡна мȣ се поклонила и заверȣа[1]) истинаго бога. когаи[2]) виде царотъ тоа чȣдо, мү рече на воиникотъ неговъ! пресечи мȣ глава на тои що ѡживелъ ѡдъ гроботъ, а ћеѡрћиѧ ѡднесите го ȣ занданъ! тамо почна чȣдеса да чини. све що беа народъ, све поверȣа, ѡтидоа да мȣ се поклона. що имало болници ѡдсвака нешла[3]), нашле исцеление. и дрȣги некои простъ ѡрачъ, го викале гликериѧ,ималъ единъ волъ. пасейки го на некое место високо, падни волотъ се ȣтепа. чȣлъ имало помощъ ѡд светого ћеѡрћиѧ, пришолъ мȣ се помолилъ. ѡнъ мȣ реколъ: со името господоѡ иди ке го наидешъ живъ; христосъ богъ ке го ѡживе вола твоего. и ѡтиде, кога го наиде, се разрадȣа, ѡтиде ȣ градъ да прокажȣе[4]) вистина богъ е христѧнъски. се згодиле[5]) тȣе цареи люди, мȣ казале на царотъ. пратилъ люди да го тȣра на мȣчение ȣ таѧ нокъ[6]) ћорћїѧ свѧти мȣ дошла мало дремка, мȣ се ѧвилъ богъ, го помазнилъ[7]) по ранете, и мȣ тȣрилъ венецъ на глава и мȣ реколъ: „небои се ћеѡргие! со мене ке бидешъ ȣ раи“. на ȣтрото пакъ го викналъ царотъ да го праша: ћеѡргие! преклонисе со мене ке царȣешъ. ѡнъ мȣ рекалъ на царотъ: когаи толко си меималъ на милостъ, да ме ѡднесешъ ȣ церквата ваша да видимъ вашите богови. се срадȣва царот, зеде со себе воиниците ѡтидоа ȣ нивно капище. почна свети ћеорћиѧ да имъ збори на идолите: али сакате ѡд мене кȣрбанъ да ви дадемъ. Ка що беа бездȣшни, почнаа[8]) да збора: мие несме[9]) богови, токȣ сме диѧволи. тогаи рече свети ћеѡрћиѧ: ете ви богоите сами ви казаа**). и тои саатъ се расипаа**). мȣ рекоа слȣгите на царотъ: загȣби го ѡвогоа[10]) маћешника! заповеда царотъ главата да мȣ пресеча[11]), мȣченикъ се стори за името христосоѡ. когаи видела царицата божи чȣдеса, притерчала светомȣ,

---

[1]) Повѣрва.

[2]) *Кога̀й, то̀гай,* когато, тогава.

[3]) Въ народната рѣчь *нѐолья,* неволя, болесть.

[4]) *Да прикѫжуе,* да приказва.

[5]) Случили се, намѣрили се.

[6]) Вм. *нокь.*

[7]) Погладилъ (помазалъ = *по̀мажалъ*).

[8]) Гл. форма 3 л. мн. н. вр. = почнуватъ, а трѣбва да бѫде мин. св. *по̀чная,* почнѫхѫ. Така сѫщо: *кѫ̀жая* (казахѫ), а не *казаа;* се *раси̇̀пая,* а не *расипаа.*

[9]) Въ разговорната рѣчь *сме* и *смо.*

[10]) Въ разгов. рѣчь *овѐгоа,* тогова.

[11]) Прѣсѣчѫтъ. Тетовский говоръ има три спрежения: I на *емъ: ко̀емъ, ко̀ешъ, кѐе* — мн. *ко̀емо, ко̀ете, ко̀а;* II на *имъ: со̀лимъ, со̀лишъ, со̀ли* — мн. *со̀лимо, со̀лите, со̀лья* (*соля;* а отъ *учимъ* — *уча*); III на *амъ: ви̇̀камъ, ви̇̀кашъ, ви̇̀ка* — мн. *ви̇̀камо, ви̇̀кате, ви̇̀каа.*

на нози мȣ паднала и неизи глава е[1]) пресекле, мȣченически венецъ е тȣриле. премилостивн богъ и светаѧ богородица и свѣти ћеорћиѧ да бȣда помошници.

ȣ месецъ априлиѧ 23 денъ.

ЖИТИЕ КРСТИТЕЛЮ[2]) ИѠАНȢ.

Денешномȣ светомȣ иѡанȣ да знаемо що мȣ е житие негово. премилостиви богъ мȣ се нажали за люди, ги создаде да има со нихъ милостъ, да ида ȣ раи. а мие никои не се издȣмȣвахме да наидемо виделина. тиѧ времинѧ що да бехмо све идоа ȣ вечна мȣка. пакъ издȣма богъ да се воплоти ȣ люди. понапре ке го прати светого иѡана да пророчествȣва, да ȣчини шаитлекъ ке се роди христосъ. като некои царъ дошло мȣ редъ да царȣе: напре ке напраи сараи и столнина, посе да седне ȣ нихъ. захариѧ и елисавета, татко и маика на светого иѡна, ѡни биле престарени, ама биле ȣгодни богȣ да рода светого иѡана. на денешенъ денъ мȣ е рождението. како звезда деница що се родȣе предсолнце поденица и солнце ѡгревȣе, тако и богъ пратилъ анћела гаврила захарию, кеде чинилъ законъ[3]) ȣ време евреиско, мȣ се застоалъ ȣ ѡлтаръ на десна срана[4]), мȣ вели: захарие! ме пратилъ богъ да ти кажемъ ке родишъ сина на старостъ, името ке мȣ биде иѡанъ. — захариѧ мȣ ѡтговора на анћелотъ: како може да ни се роди синъ: ѧ престаренъ и жена моа престарена — мȣ рече анћелотъ на захариѧ: заповетъ божи ке бȣде, а ти що си неповерȣвалъ немъ да видешъ до време рождението мȣ! и се роди свети иѡанъ, имале законъ ȣ ѡсми денъ име мȣ ставале, адетъ имъ било татко мȣ име да каже. а ѡнъ, покомъ[5]) неможелъ да збори, и посакалъ щица да мȣ напише името иѡанъ. по напишȣенѣто прозборелъ, татко и маика се расвеселиле и на сиѡтъ народъ се сторило виделина. проидоа шесъ месеци се роди христосъ со неизказани чȣдеса. мȣ казале на царотъ ирода: чȣдесно дете се родило. царотъ се додȣмалъ да не мȣ земе царството, пратилъ по земла що се нашћаа деца ѡтъ две години доле, све да се посеча. разбрала маика мȣ на светаго иѡана, зела го детето, побегнала ȣ планина да се скрие со него. неможела да наиде скривно[6])

[1]) *ie* = мѣст. ѝ ней.

[2]) Въ Тетово казватъ *кърстъ, пърстъ, върстникъ*, а не *крстъ, прстъ, врстникъ*. До колкото могохъ да распитамъ, самогласно *р* несѫществува.

[3]) Литургия, служба: *ýтре кье ùма ли зàконъ?*

[4]) *т* отпада въ нѣкои рѣчи: *срана, сраф, срàшни* вм. страна, страхъ, страшния.

[5]) Въ говоримий езикъ *покомъ* нѣма, а има *пòщо, пòщомъ, вàщо*.

[6]) Вм. *скрùшно*, както би трѣбвало да бѫде по тетовский говоръ.

место, се помолила богꙋ, се ѡтворила една карпа[1]), тамо се скриле и тамо чꙋдеса се сторило: еденъ изворъ вода протеколъ на карпата, финикъ дерво[2]) имало и тоа родно имсе сторило, когаи било потребно да кина ѡднего, само дерво се наведнꙋвало и па се исправало. слꙋгните цареи го тражиле, не го нашле, се вратиле мꙋ казале на царотъ. пакъ ги прати царотъ кеде татка мꙋ на светого иѡана. ѡнъ се зъгоди ꙋ церква, законъ чинеше. мꙋ велеа слꙋгете: наиди ни сина ти твоего! и ѡнъ имреколъ: не знамъ сина мое кеде е. пакъ царотъ прати слꙋгите: ако не го дава сина си, него да го ꙋбиете. и ѡнъ имъ рече: ако ми ꙋбиете телото, господъ ке ми прима дꙋшата. и го ꙋбиѧ. по четириесе дена ѡтъ како го ꙋбиѧ захариѧ, се представи и маика мꙋ и ѡстана свети иѡанъ дете малоѡ ꙋ пещерата. идеше анѓелъ го ранеше и го чꙋваше дꙋри порасна. тако мꙋ било потребно богꙋ да пророчествꙋе за христа, да се стори виделина на православни христѧни. преблаги богъ и светаѧ богородица и днешни свети иѡанъ крститель и сви светци да бꙋда помощници! аминъ.

ЖИТИЕ ПРЕПОДОБНЫѦ ПАРАСКЕВЫ

бсѣхъ православнаѧ вѣра що сме да пофалиме бога и светци божи, това намъ потребно естъ. тиѧ светихъ ꙋгодници що ги празнꙋваме, и тиѧ люди биле живеале биле како насъ, а сега имаа пофала и ѡтъ бога и ѡтъ насъ. достоини биле и се молиле богꙋ не саде мꙋшка пола, но и женска. днешнаѧ параскева голꙋбица[3]) христова ꙋ неизино време кога билана ѡвѧ светъ[4]), све богꙋ се молила и е прималъ богъ молението и ѧ[5]) прославилъ и на небо и на землѧ,тѣло неизино е целокꙋпно. послꙋшаите да чꙋете чꙋдеса. ꙋ земла сербска близꙋ при града каликратиѧ било некое село, го викале епифатъ[6]). ꙋ тоѧ село се родила светаѧ параскева ѡдъ блага лоза и ѡдъ татка и ѡдъ маика, ходиле по заповедъ божи. пощо биле ѡни достоини, и чедото го наꙋчиле на богомолсто. имъ дошло време се представиле ѡни во небесни ѡбителъ. ѧ ѡставиле ꙋ домъ да повела со брата неизиного ефтимиѧ, що билъ тои после епископъ мадитински и много преславнаѧ чꙋдеса ꙋчинилъ во животта

[1]) Канара, скала.
[2]) Вм. *дървo*; в. бѣл. 2.
[3]) *Голýбица* се казва и въ разговорната рѣчь.
[4]) По́-употрѣбително е *óвьа векъ*.
[5]) Мѣстоим. форма *я* въ тетовский говоръ е *га*, в. бѣл. 6.
[6]) Епиватъ (Боядосъ) — въ Южна Тракия, на брѣга на Срѣдиземното море,. Св. Петка се е подвизавала въ края на X или въ началото на XI в. Голубинский. Ист. Правосл. Церквей, 667.

неговъ. светаѧ параскева како била достоена чинила богомолсто, ѡставила домъ, ѡтишла во пꙋстини ꙋ планина да пости и да се моли богꙋ рамно со анћели седала[1]) и ѡна догинѧла[2]) како боговидцꙋ илию и светомꙋ иѡанꙋ крстителю: трава ѧле, со тоа живеале. кои може да искаже неизини метание и на гола земла леганѣ? саде ѡко ѐжиѡ га гледало. и мислила какоѳъ ѱоапъ христꙋ богꙋ ке дадемо и да чꙋе сладки гласъ негови.тогаи диаволъ[3]) е завидилъ, е се ѧвилъ како срашни звери, а она се прекръстила[4]), нечисти диаволъ како паꙋчина[5]) се растꙋраше. милостивомꙋ богꙋ мꙋ се дожали, е пратилъ анћела ѿ ѡблаци да е реча[6]) да оставишъ пꙋстини жителъ, да идешъ ꙋ татковина ти твоа! подобно е тебе да ѡдадешъ тамо тело[7]) твое, а дꙋхъ твоі да поіде на анћелское селеніе. і ѡна ѡставіла пꙋстіное место і ѡтішла ꙋ царіграда во церква светаѧ софіѧ. ѿ тамо ѡтішла ꙋ таткоіната сі, мало време жівеала а богомолсто непременіла. дошло е време да предаде дꙋша богꙋ, і тело е закопале на неізбрано место. блізꙋ е некоі посніkъ ꙋ пещера постілъ. се слꙋчило некоі со геміѧ плівалъ по море. ꙋ геміѧта імало некоі човекъ ꙋмренъ, го фръліле накраі прі морето, се ѡсмерділо телото негово. посніkотъ повелелъ на некоі человеці да закопаа ѡноі смердлівъ трꙋпъ. копаікі гробъ, наідоа тѣло неізгніено, не предꙋмале[8]) еліе[9]) светло това тѣло, токꙋ го ставіле наднего. некоі ѿ тіѧ люді що нашле телото і едного вікале ћорћіѧ, мꙋ се казала на сонъ царіца со светлі аліща[10]) і мꙋ рекла: ћорћіе! що тꙋрівте ѡніа смердлівъ трꙋпъ на мое смірено тело? і некоа жена, га вікале ефіміѧ, і ѡна тоа віденіе віделa. на ꙋтрото ѡба[11]) кажꙋале. како чꙋле людї, се стерчале і се срадꙋале како азно[12]) когаі нашле. га ѡднеле ꙋ церква светі апостолъ петеръ і павелъ ꙋ село епіфатъ. много чꙋдеса чініла тамо. по тоа много не е време заміналo, імало некоі благочетіфъ іѡанъ[13]) кралъ бꙋлга(р)скі і сес(=р)бъскі, чꙋлъ за тіѧ светі мощі, многꙋ мꙋ се ѡміleле. пратілъ блаженаго марка епіскопа і со дрꙋгі

[1]) По тет. гов. трѣбва да бѫде: *сéдила.*

[2]) Вм. *догдньала,* приличала.

[3]) Въ разг. р. *гьàволъ.*

[4]) Би трѣбвало да очакваме: *се прекърстила.*

[5]) Въ разг. р. *паéжина.*

[6]) По тетовски *рéче,* а не *рéча.*

[7]) Отъ туй мѣсто захваща другия почеркъ въ рѫкописа.

[8]) Непрѣмислили.

[9]) *Ели е* нѣма, а има *али е.*

[10]) *Алища* — дрѣхи. *Щ.* въ тетовский говоръ = *шт.*

[11]) *Оба* и *óбайца,* двама.

[12]) *Азно* ср. р. = хазна.

[13]) Иоанъ Асѣнъ II, въ врѣмето на когото сѫ биле принесени мощитѣ на св. Петка. Гл. Дриновъ Ист. пр. на бълг. църква, 95; Голубинский, Ист. правосл. церквей, 668.

свєщєнїцї, гї пренесле чеснїѧ мощї ѿ епїфатъ во болгарска земла ꙋ гратъ тръново ї гї поставїлє ꙋ церква[1]), ї тамо многꙋ чꙋдеса чїнїла. по тоа времє станалє тꙋрцї ѿ шамъ воїска со цара селїма, зеле землѧ гръческа ї се(р)бъска ї болгарста, нападналє ꙋ града терново, све є стока награбїлє ї по церквє стребро разємале ї свѣтеї мощї гї дїгналє, гї ѡднен(=л)є ꙋ цариградъ, гї поставїлє ꙋ сараї своі. ї пакъ тамо чꙋдеса чїнїлє не саме хрїстѧнї се поклонꙋвалє, но ї тꙋрцї прї- ѡѣалє. пакї царотъ гї далъ на патрїка, гї ставилє ꙋ церква па- трїчка. некої благочестївъ їѡанъ воївода[2]) ѿ молдавска землѧ многꙋ їмалъ любовъ за тїѧ свѣтї мощї да гї земє. пратїлъ по нїфъ мо- ленїє патрїархꙋ. молбата негоа мꙋ прошла, мꙋ гї пратїлъ тїѧ свѣтї мощї. трї мїтрополїтї: їѡанїкїа їраклїнскаго, парѳенїѧ андрїанополскї ї ѳеѡфана палеѡнпронскї гї ѡднесє ꙋ малданска землѧ ꙋ гратъ ѧшъ, гї поставїлє ꙋ церква, кеде вїлє трї светїтелеї, со големъ радосъ ї со многꙋ почестъ во лето на хама (храма?) ѡктомврїѧ 14 дена.

житїє светомꙋ дїмїтрїꙋ.

светї велїко мꙋченїкъ дїмїтрїѧ роденъ бїлъ ꙋ солꙋнъ гратъ ѿ благород(н)ї ї благочестївї родителї. татко неговъ бїлъ воївода на солꙋнъ гратъ. тогашно време бїло їдолопокло(н)ство, а ѡнъ ве- рꙋвалъ во православнаѧ вера, во їсꙋса хрїста ї неможелъ да се каже защо їмало многꙋ мꙋченїє на хрїстѧнї, а заповедї дръжалъ, сїромасї гледалъ, ꙋ своїте сараї две їконї їмалъ — едната їкона ѡбразъ хрї- стовъ, а дрꙋгата богородїца со златнї бїсерї нареденї; кандїло їм палїлъ, со їзмїрнї темѧнъ[3]) гї кадїлъ, законъ чїнїлъ ї богꙋ се молїлъ. чедо немалъ ї за тоа жалїлъ ї богъ немꙋ мꙋ прїмалъ молбата. (м)ꙋ се родї светї дїмїтрїѧ ї све солꙋнъ се разрадꙋва, защо бїло разꙋмно ї красно. когаї почна (да) познає ї да прозборꙋє, татко негофъ го ѡднесе претъ краснї їконе молба чїнї ї дете да ꙋчї почна богꙋ да се молї ї на татка млого[4]) се ꙋмїлї. тогаї пратї за некого попа да го кръстї ї да го мїроса. ї ꙋ возрастъ големъ се ꙋчїнї негофъ татко мꙋ се представїлъ ї по себе чедо ѡстафї[5]). чꙋлъ царотъ максїмѧнъ, го повїкалъ да го їспрашꙋє. многү мꙋ се на царотъ ꙋмїлї ї го поставї на солꙋнъ первеїшїна[6]) воївода. їм почна

¹) *Църква,* а не *церква.*

²) Споредъ Палаузова името на молдавский войвода, чрѣзъ старанието на когото мощитѣ на Св. Петка сѫ биле принесени около 1640 отъ Търново въ Яшъ, е било Лунулъ, а не Иоаннъ виж. у Дринова Ист. пр. на бълг. църква, 95.

³) *Измирни тъмянъ, смирна.*

⁴) Въ разг. рѣчь *млóгу и мнóгу.*

⁵) Трѣбвало би да бѫде *óстаи.*

⁶) Въ разг. рѣчь *първейшина.*

да імъ біде сȣдіѧ, све гї наварте[1]) на православнаѧ вера. мȣ казале[2]) на царотъ, многȣ се налютїлъ на славнаго дїмїтрїѧ, го повїкалъ да сȣдї. а ѡнъ разбра за щѡ го вїка, заповеда на слȣгїте негові: да земете їменїе мое, да дадете све по сїромасї. пакъ отїде претъ лїце царево. царъ мȣ велї: дїмїтрїе! защо сїмї заповетъ мої недержалъ? каква вера їмашъ? а ѡнъ мȣ кажалъ: ѧ сȣмъ во їмѧ (и)сȣса хрїста во православнаѧ вѣра. ї царотъ се налютї, заповеда на слȣгїте: ѿнесїтего на мȣченїе ȣ темнїчїна. светї дїмїтрїѧ мȣ се ȣчїнї занданотъ како светлї сараї, а лȣкавї дѧволъ мȣ се преѡбразї. мȣ се сторїлъ како аждеръ[3]), го подлапна за нога. а светї дїмїтрїѧ се помолї богȣ ї се прекрстї, аждеротъ се невїдї дека ѡтїде. тогаї мȣ пратї богъ анъђела сокраснї венецъ предъ лїце негово їмȣ рече: мїръ тебе срадалче хрїстофъ! а светї мȣ ѡдгово(р)ї: радȣюсѧ ѡгосподѣ веселюсѧ. по тоа време мȣ дошло некої кеїфъ на царотъ ке праї веселѣ. їмалъ некої сїленъ пелїванцїѧ, їмето мȣ біло лїѧ, ѿ вандалска землѧ, много борецъ бїлъ їгї ȣтепȣалъ со копѣ. їмало тамо некої момче, несторъ го викале їмалъ многȣ поȣченїе ѿ свѣтого дїмїтрїѧ їмȣ се нажалїло (защо) хрїстѧнїнїте гї ȣбївалъ (лиѧ), ѡтїшолъ прї него ȣ занданъ да мȣ земе благословенїе да наднаса[4]) лȣкаваго лїѧ. свѧтї дїмїтрїѧ го благосȣа[5]) ї мȣ рече: со їме хрїстосоѡ да побѣдїшъ лїѧ ђȣрешлїѧ! ї тамо ѡтїде, го ȣморї несторъ лїѧ ї на копѣ го тȣрї. вїделъ царотъ ї много се налютїлъ, пратї людї ї него го загȣбїѧ, мȣ казале максїмѧнȣ царȣ, зе несторъ благословенїе ѿ свѧті діміт(р)іѧ на денешні денъ і свѧті дімітріѧ го загȣбіле на денешні денъ ȣ ѡктомвріѧ 26.

ванђелїе велїде(н)ско.

како беше вечерта ȣтоїденъ ȣдїнъ ѿ сȣботата, вратата біла затворена, тамо дека беха[6]) ȣченїцїте негові се собрале зарадї страхъ їȣдеїскї, доїде їсȣсъ ї застана на стредъ[7]) нїмъ, їмрече: мїръ вамъ! ї това когарече, їмпоказа рȣкете ї ногете ї ребрата мȣ. тогаї чїрацїтесе возрадȣаа кога вїдоа господа. а їсȣсъ їмрече: пакї мїръ вамъ!

---

[1]) *Нáвърте* — обърнѫ.

[2]) Въ раз. р. се срѣща *казале* и *кáжале*.

[3]) Отъ турската дума *еждеръ* и *еждерха* = ламия, драконъ (ср. и. у солунската триезична книга, 3).

[4]) *Надваса* (надвие), а не *наднаса*. Въ Тетово: да се *васамо* = да се боримe.

[5]) Въ Тетово: *блабсуемъ*, пов. *блабсуй ме!* а по селата *блабсилямъ*, *блаосилей ме!* благославямъ, благослови ме!

[6]) Въ разг. рѣчь *х* пада: *беа*, *бдиле*.

[7]) Въ говор. езикъ *средъ*.

каме пратилъ ѿтецъ мої їа ві пракамъ. їкога рече това, дȣхна їрече їмъ: пріміте дȣха светаго! на кого простіте греховите[1]), да імъ е простено, а на кого не ке простіте, да не е простено. а Ѳома, що беше ѿ дванадесете щосе велеше блізнецъ, небеше тȣе[2]) со ніхъ кога доїде їсȣсъ. ї мȣ рекоа дрȣгіте чїрацї: видохме господа. ї ѡнъ імъ рече: ако невїдїм рȣцїтемȣ[3]) ї ранїтемȣ ѿ клінцїте, ї ако нетȣ=ріімъ рȣка моа во ребрата негоі некеїмъ[4]) да верȣемъ.

еванѓеліе, рече гост(=п)отъ за некоа прїтча, да се готвїме за царства небесно: некої царъ почналъ да чїнї свадба на сїна своего ї пратілъ слȣге да викаа людї, тїа, що гї вїкна, не мȣдохоѓаа. пакъ пратї другї слȣге, речїте їмъ: доїдїте! терпезата[5]) е ȣготвена, вравїте саїска, све ȣготвено. ѡнї непослагаа[6]), сї ѿтїдоа кої на село, еднї на пазаръ, а еднї па їмъ фатїа слȣгете, гї їстепаа, наїпосле гї ȣтепаа, чȣ царотъ, се налютї ї пратї воїскл, гї погȣбї ȣбїфцїте ї градотъ го їзгоре. тога їмъ рече на своїте людї: покомъ трепезата стаена, вїканїте небїле достоїнї за свадба, їдїте по раскъ(р)снїцете[7]) кого ке наїдете, да вїкнете ї харнї ї лошї. ѿтїдоа ї наїдоха ї вїкна їсполнїа сладбата. ѡтїде царотъ да гї вїдї, рїде некого човека не променетъ[8]) во свадбї(н)скїте алїща, мȣ вече: зашо несї се проме=нїлъ, токȣсї, дошелъ со рȣба нечїста? тоа е човекъ нечїсъ, кръ=щенето свое мȣ потемнело, а ѡнъ се ȣплаши, неможеше да прогоѡрї. тогаї рече царотъ на слȣгете: верзїте мȣ[9]) рȣкїте ї ногете, ѿнесте го во темнїчїната, ї тамое мȣка вечна. мнозїна са за на сутъ званї, мало ѡстанале їзбранї.

еванѓеліе лȣка. ї во ѡнїа днї кїнїса марїа да їде ȣпланїска страна сопохїтȣене тамо бїлъ градъ їȣдовъ. влегла во кȣѓата за=харїїна, се наїдоа со елїсавета і га зравȣа[10]). ї когаї га зравȣа марїа елїсавета, ї се разїгра детето ȣсерцето елїсаветїно їсе їсполнїла[11]) со дȣхомъ светї. їсвїкало детето ѿсерцето маїкїномȣ со големъ гласъ ї рече: благословена сї тї вжена їблагословенъ плодотъ що тїе ȣ серцето ї ѡдъ дека доїде маїка на господа моего прї мене когаї ме зравȣа мї доїде гласъ во ȣшїте мої разїграе младенецъ у серцето.

---

[1]) Въ разговорната рѣчь *гре́ойте.* [2]) Тука. [3]) Въ Тетово: *ру́кье*, а *руци* (и *раци*) казватъ въ с. По́рѣче. [4]) По тет. гов *нейкьемъ.* [5]) *Търпеза*, а не *терпеза.* [6]) Непочетохѫ, необърнѫхѫ внимание. [7]) Кръсгопѫтищата. [8]) Непрѣмѣненъ, необлѣченъ. [9]) По тетовски: *вържи́тему.* [10]) *Зравуамъ*, поздравявамъ. [11]) Въ Тетово: *полнъ, -лна, -лно; во́лна, волкъ, волъ,* нъ има и *по́унъ* (пъленъ), *во́уна, во́укъ, во́у, бо́лна,* и *бо́уна* (въ послѣдний случай *о* се изговаря ясно и протегнѫто, а *у* — кратко). Нъ *слънце* неможе да направи *со́унце.*

Два документа отъ Пелагонийската (Битолската) епархия.

Съобщава Д. В. Македонский.

Гърцитѣ твърдятъ, че въ Македония отъ незапомнени врѣмена въ църквитѣ и училищата се е пѣло и чело само на гръцкий езикъ, който и билъ въобще писменний езикъ на нейното население, а българский езикъ е захванжлъ да се употрѣбява само отъ около тридесеть години насамъ, именно отъ когато Българетѣ захванжхж да търсятъ църковни правдини и да искатъ своя самостоятелна църковна иерархия. Неоснователностьта на това твърдѣние на Гърцитѣ, ако и да е очевидна и да не подлежи на съмнѣние, не е злѣ обаче да се обори то и съ писменни документи отъ пó-стари врѣмена, каквито документи не сж рѣдкость и могжтъ да се намѣрятъ твърдѣ много въ Македония почти въ всичкитѣ градове и въ много села, стига да се залови нѣкой съ търсението имъ. А пъкъ Сърбитѣ отъ школата Милошь Милоевича тржбятъ на всеуслишание и употрѣбяватъ простими и непростими срѣдства, за да убѣдятъ учения свѣтъ, че въ Македония неотдавна, а само отъ двадесеть години, нáй-много е влѣзълъ въ употрѣбение българский езикъ, и то отъ страхътъ на Турцитѣ, а пó-прѣди населението тамъ е употрѣбявало сърбския езикъ въ всичко. Даже и сега говореното отъ Македонцитѣ нарѣчие било сърбско, но малко покварено вслѣдствие на влиянието, което еималъ върху него въ послѣдньо врѣме българский езикъ, казватъ и увѣряватъ Сърбитѣ. Тие наши сжсѣди не искатъ да си дадмтъ трудъ да ислѣдватъ и изучжтъ македонското нарѣчие, за да могжтъ послѣ да го сравняватъ съ другитѣ словѣнски нарѣчия (езици), и да видятъ, къмъ кое отъ тѣхъ то е пó-близко. Това не искатъ да сторжтъ Сърбитѣ, защото убѣдени сж, че резултатътъ

отъ такъво едно изслѣдвание и сравнение на македонското нарѣчие съ другитѣ словѣнски нарѣчия не може да бѫде другъ, освѣнь какъвто го знаемъ ние, т. е. въ тѣхна — на Сърбитѣ вреда и въ полза на Българетѣ. Въ македонското нарѣчие не само неопрѣдѣлително наклонение у глаголитѣ нѣма, както и въ источно-българското, но конструкцията му е съвършенно еднаква съ конструкцията на послѣднето. съ исключение на съчетаванието въ рѣчьта мѣстоименията (пóвече личнитѣ и възвратното) и причастията на глаголитѣ. Послѣднето обаче отклонение на македонското нарѣчие отъ источно-българското не е сърбизмъ, защото сърбский езикъ нѣма такива свойства, а се въвело въ употрѣбление у Македонцитѣ може би отъ влиянието на гръцкия езикъ. Кой знае пъкъ, може нѣкога да се докаже, че изрѣченията като тия: го имамъ видено, то гледамъ, имамъ купено, сумъ дошьлъ и пр. вмѣсто: видѣлъ съмъ го, гледамъ го, купилъ, дошьлъ съмъ, сѫ пó-правилни и не сѫ станѫли отъ влиянието на гръцкия езикъ, тъй като и въ повечето европейски езици се употрѣбява именно тая форма въ говорението и писанието. Французитѣ казватъ: je l'ai vu, je le vois, j'ai acheté, je suis venu, а нѣмцитѣ: ich habe es gesehen, ich habe es gekauft, ich bin angekommen, т. е. употрѣбяватъ и тѣ, като македонцитѣ, мѣстоимението прѣдъ глагола и спомагателния глаголъ прѣдъ причастието. Но нека оставимъ на филолозитѣ и грамматицитѣ това, за да го изслѣдватъ и се произнесѫтъ върху него, а ние да се върнемъ на прѣдмета си.

Че въ Македония, даже въ нáй-затънтенитѣ нейни страни, българский езикъ не е билъ съвършенно изчезнѫлъ и слѣдъ унищожението на Охридската архиепископия, и че на него сѫ пишели Българетѣ тамъ своитѣ званични актове, това го доказватъ множество документи, изнамѣрени до сега, както и двата документа отъ нáй-погърчената епархия — Пелагонийската, които сѫ прѣдметъ на настоящитѣ нѣколко редове. Отъ тия дукументи единий е актъ за продавание недвижимъ имотъ, протоколъ, чрезъ който Прилѣпчане на 15-й май 1837 сѫ продали на съгражданина си попъ Цвѣтко за осьмстотинъ гроша едно църковно мѣсто. Тоя документъ е отъ голѣма важность и има значение не само етнографическо и филологическо, но и юредическо; той е крѣ-

постенъ актъ за стопанисване и владѣние на недвижимъ имотъ. За да издадѫтъ тоя актъ Прилѣпскитѣ градоначалници (първенци), священници и всички християне отъ тоя градъ, мали и голѣми, се събрали на общо събрание. направили съвѣтъ, въ който се съгласили „самопроизволно", т. е. безъ принуждение отъ другиго, да продадѫтъ на попъ Цвѣтко едно църковно мѣсто. Подобни продажби, види се, се извършени прѣдъ общинитѣ, а не прѣдъ гражданскитѣ власти. Отъ прочитанието на тоя документъ всѣкий ще забѣлѣжи, че първитѣ и послѣднитѣ нѣколко редове въ него сѫ на черковно-словѣнский езикъ, а останѫлитѣ на говоримия българский езикъ. Черковно-словѣнското показва, че е имало особенна форма (формуляръ) за съставяние на подобни актове, а българското е доиспълвание на праздното мѣсто, т. е. пишело се на неговото мѣсто и се отбѣлѣзвало названието на продаваемия имотъ, имената на сѫсѣдитѣ и името на купувача. Писаното въ тоя документъ на говорния езикъ: „*Отъ кукитѣ вакъвскіи, що бѣше прежде церквата, мало мѣсто продаваме на попъ Цвѣтка комшиа при попа Ангелета, и до язотъ, и отъ сокакъ до реката, за гроша осемстотини*" е на чисто Прилѣпско нарѣчие, на езикъ, който и днесь Прилѣпчане говорятъ. Членътъ, това неотамлемо притежание и достояние само на българския езикъ отъ всичкытѣ словѣнски езици, е употрѣбенъ въ четери думи: *кукитѣ*, *церквата*, *язотъ*, *реката* много правилно и сѫвсѣмъ на мѣсто. А формитѣ: *на попа Цвѣтка, при попа Ангелета* не сѫ ли тоже достояние и свойственни само на българския езикъ? Иматъ ли Сърбитѣ подобни форми въ езика си? — Нека сами отговорятъ на това.

Тоя документъ носи тъкмо двадесеть и петь подписа и всичкитѣ сѫ писани съ български букви. Читательтъ трѣба да обърне особенно внимание въ тие подписи и ще забѣлѣжи, че въ тѣхъ нѣма нито въ единъ сърбското фамилно окончание *ичь* или *икь*, а въ два подписа личи окончанието *овъ*, което е свойственно тоже само на българския езикъ, а не и на сърбския; тие подписи сѫ: *Петре Николовъ* и *Костадинъ Илиовъ*. Окончанията въ другитѣ подписи не сѫ нито на *овъ* и *евъ*, нито на *ичь* или *икь*, а сѫ прости: *Кимо Грабула*, *Кондо Мирче* и пр. Както се вижда, българското фамилно окончание *овъ* и *евъ* не е ново, както нѣкои

искатъ да кажѫтъ, нито е заето или заимствовано отъ Руситѣ, а твърдѣ старо и наше. Въ 1837 никой въ Прилѣпъ не можеше да бѫде заразенъ отъ руссизмъ. Формата *Грабула* вмѣсто *Грабуловъ* и *Мирче* вмѣсто *Мирчевъ,* макаръ и днесъ да е въ употрѣбение у Българитѣ, нѣма съмнѣние се е образувала подъ влиянието на турския езикъ и на Турцитѣ, които тоже се подписватъ: *Мехмедъ Али, Мустафа Османъ, Еминъ Сеизъ* и пр. Читательтъ ще забѣлѣжи още, отъ подписавшитѣ се въ тоя документъ Прилѣпчане единъ: Хаджи Христо епитропъ (първий подписъ) се е подписалъ *логоѳети.* Логоѳетъ е титла, която сѫ носили въ Гърция и въ Византия ученитѣ — списателитѣ и пазителитѣ на държавния печатъ, на държавнитѣ книжа и документи. Хаджи Христо отъ Прилѣпъ е носилъ или му е била дадена тая титла, види се, за това, защото е билъ епитропъ на църквата — пазитель на църковнитѣ ключове и имоти. *Логоѳети* не е множественно число, както може да помисли нѣкой, а единнственно отъ гръцката рѣчь λογοθέτης, безъ буквата ς на края, и се отнася само за Хаджи Христо. Българетѣ и сега, особенно въ Македония, казватъ *логоѳети,* вмѣсто *логоѳетъ.*

Ето сега и цѣлото съдържание на Прилѣпския документъ съ подписитѣ въ него, който е писанъ съ церковни букви:

Настоѧщимъ сі́ писа́ніемъ быва́етъ ꙗвле́нно всє́мъ и всѧ́комꙋ, ца́рскомꙋ сꙋ́дꙋ тве́рдо твори́мъ ка́ко мы градонача́лници, и свѧщє́нници, и про́чіи вси христиꙗ́ни ѿ градъ при́лепъ, собра́хомсѧ самопроизво́лно. отъ кꙋките вакъвскіи, що беше прежде церквата. мало мѣсто продаваме на попа цветка комшиа при попа ангелета, идо ѧзотъ, и отъ сокакъ до реката. за гроша осмстотини. того ради дає́мъ є̂мꙋ́ сію́ на́шꙋ рꙋкꙋподпи́саннꙋю и̂ме́ни.

ꙗ̃коже здѣ́ ѿ̂дóлѣ ꙗ̃вно видитсѧ, и подписанно. и вѣрно всє́мъ, и тве́рдо да бꙋ́детъ, во вѣ́къ вѣ́ка. и достовѣ́рними свидѣ́тели. во и̂звѣстнѣ́йшее оу̂твержденіє поставлꙗ́емъ, и здѣ́ подпи́сꙋемсѧ.

1837: м҃цъ ма́ій денъ 15

подписа́ша сѧ градонача́лници	и свѧщє́нници:
логодети Хаџи христо епитропъ	Икономъ папа Христо
здраве хрісте хаџи кочо	<ѧсъ попъ павле
моісо крапче	папа ангеле

Даме ха: Кр̑і
Христе х. Иліѧ
мопсо хаџи христо пазо
петре николовъ.
иовко касапъ
костадинъ илиовъ
хаџи кочо шише
кочо чучуръ
наидо косте
петре бранде
попъ андреа
Христе даскалъ
Иовче Іосифъ векилъ
епитропъ
Кимо грабула
Моисо Гаро
Кондо мирче
секула попе
ѧковъ касапъ
христе шоше.

Тоя документъ, както се вижда отъ самото му съдържание, е билъ даденъ на попъ Цвѣтка, за да владѣе безпрепятственно продаденото му църковно мѣсто, а се намѣрилъ прѣди нѣколко врѣме случайно у негово всепрѣподобие архимандрита Кирила (въ Прилѣпъ), между книжата му. Тоя архимандритъ сега е на около седьмдесеть и петь години.

Другий, вторий документъ е едно позволително писмо или прѣдписание за вѣнчание (вула) отъ Пелагонийския (Битолския) владика Венедикта, който бѣше архиерей на Пелагонийската епархия до 1868, до попъ Наума въ село Кадиино-село, което отстои около два часа на сѣверъ отъ Прилѣпъ. Попъ Наумъ е още живъ и оригиналътъ на писмото се намира у него. У другъ единъ священникъ отъ Мориховскитѣ села се намира друго едно прѣдписание отъ сѫщия владика Венедиктъ, съ което послѣдний прѣдписвалъ на първия, какви такси трѣбва да зима за извършванието на църковнитѣ трѣби. Тоя послѣдний документъ не съмъ виждалъ, но надѣѭ се подиръ малко врѣме да получѫ и отъ него единъ вѣренъ и точенъ прѣписъ. Прѣдписанието на Венедикта до попъ Наума отъ Кадиино-село носи дата 9-й септемврий 1856; то е печатано, неизвѣстно гдѣ, но по всѣка вѣроятность въ печатницата на Цариградската гръцка патриаршия, съ църковни букви, освѣнъ думитѣ въ него: па̑ Наумъ, Кадіно̀ се́ло, Іωаки́ма Гру́ювъ, стоѧнка мо́йсоа, бра́къ вто́ри и 7вріа, които сѫ писани съ рѫкописно писмо.

Тоя документъ, както и оня що се намира у неизвѣстния ми священникъ отъ Мориховскитѣ села, сѫ важни именно за това, че сѫ писани на българский езикъ и сѫ излѣзли отъ митрополията на Пелагонийската епархия,

която и до днесъ гърцитѣ не искатъ да признаѭтъ, че е населена само съ Българи и нѣма никакви Гърци у нея, съ исключение на нѣколко Власи въ Битоля, Прилѣпъ и въ три села. Цариградската гръцка патриаршия едва въ 1868 се принуди отъ обстоятелствата официялно да признае, че и въ Пелагонийската епархия имало малко (!) Българи, и то само въ Прилѣпъ и казата му. А отъ тия писма на Венедикта до селскитѣ священници въ епархията какво излиза? Излива, че патриаршията твърдѣ добрѣ и много пó-отрано е знаяла че населението въ тая епархия не само е българско, но и че то знае да чете и пише само на своя езикъ — българский, а не на гръцкий, освѣнъ въ града Битоля, гдѣто дѣйствително нѣмаше българско училище по онова врѣме, и въ тритѣ влашки села. Ако на патриаршията това не бѣше извѣстно, тя не щѣше да позволява на Пелагонийския владика да пише до паството си, особенно до священницитѣ, на варварския български езикъ, нито щѣше да му позволява да си печати въ собственната нейна печатница писмата си и вулитѣ си на тоя езикъ.

Езикътъ въ писмата на Венедикта е много чистъ; той е литературний български езикъ.

Ето цѣлото съдържание и на тоя документъ:

Благоговѣйнѣйшій свѧщéнниче Па҃ Наѹмъ поюͅщій въ свѧщéнной Цéрквѣ Бг҃оспасáемагѡ селá Кадінò сéло молитствуемъ тѧ̀ ѻ҆тéчески: Вѣнчáй Ї҆ѡакимa Грѹювъ со стоѧнка Мóисоа — бракъ втóри — внимáваюіщъ добрѣ́ да бы не станáло нéщо противъ Божéственни те и҆ свѧщéнны те закóни, и҆ли противъ Политически те ѻ҆бы́чаи, защо пóслѣ и҆машъ да дадéшъ ѿвѣ́тъ.

ПЕЛАГѠНІАС *В Н.*	1856: мѣ́сѧца 9: 7вріа

Печатътъ въ това писмо е на Венедикта и той е съ словѣнски букви, за което свидѣтелствуватъ двѣтѣ букви въ него: Н. и С, само че думата е съ гръцко окончание *ас*, вмѣсто *ийскій* = Пелагоніас = Пелагонійскій. Нѣма съмнѣние, че у Венедикта е имало и гръцки печатъ.

Но кое е било лицето и какъ се е наричало, което е служило на Венедикта за писарь на българский езикъ? Азъ заварихъ тоя гръцки владика въ Битоля въ 1868, но

нито тогава, нито по́-послѣ не съмъ се научилъ да е ималъ особенъ писаръ за българския езикъ. Извѣстно ми е само, че Венедиктъ, прѣди да се ръкоположи за архиерей, живѣлъ е дълго врѣме въ Видинъ, като дияконъ на Видинския митрополитъ, говорѣше свободно български, а слушалъ съмъ че е билъ и родомъ Българинъ отъ Нишъ или отъ селата му. Слѣдователно, не безъ основание може да се допусне, че писмата си на Българский езикъ той самъ си ги е писвалъ.

Въ писмото на Венедикта до попъ Наума въ *Кадиино-село* срѣща се тоже българското фамилно окончание *овъ* или *евъ* = *ювъ*. Венедиктъ казва на попа: вѣнчай Іωакима Гру*ювъ* со Стоянка Мой*со(в)а*. Буквата *ю* въ думата Груювъ не трѣба да се произнася по Македонския говоръ, като звукътъ *iу*, а като звукътъ *йо*, както го пишемъ и произнасяме днесъ, или приблизително като русското произношение на *ё*, когато пада ударението върху него. Види се, Венедиктъ не е писалъ Груйовъ, както ние бихме го писали днесъ, споредъ мѣстното произношение, по съображение, че буквата *ю*, като сложна и произлѣзла отъ два гласежа: *i* и *о*, или все едно като йотировано *е*, трѣба да се произнася като *йо* а не като *iу*. Впрочемъ това може да е и право. Въ думата *Мойсоа* очевидно е пропуснѫта или изоставена буква *в*, пакъ споредъ мѣстното произношение. Тая буква дѣйствително се изоставя въ нѣкои случаи, особенно когато слѣдва да се употрѣби между двѣ гласни и въ началото на рѣчьта и то не само въ македонското нарѣчие, но и въ източно-българското, като: *глаа* вмѣсто *глава, коамъ* вмѣсто *ковамъ, уйко* вмѣсто *вуйко, олъ, ода* вмѣсто *волъ, вода* и пр.

Документи, като тия два, трѣба да се издирватъ, защото още ги има по общинитѣ и у други лица, и да се обнародватъ изцѣло, като имѣющи важно значение въ много отношения.

НѢКОЛКО ДУМИ ЗА КАРАМАНЦИТѢ.

Пише Черновѣждъ.

Въ началото на статията „нѣколко бѣлѣжки върху остатоцитѣ отъ Печенеги, Кумани, както и върху така нареченитѣ народи Гагаузи и Сургучи, въ днешна България“, обнародвана въ Периодическото Списание на Българското Книжовно Дружество въ Срѣдецъ, между друго, се споменува, че „една часть отъ Арменцитѣ, които живѣѭтъ въ Цариградъ, Варна и други градове у Европейска Турция, касателно езикътъ, сѫ съвършенно потурчени и пишѫтъ турски съ арменски букви; сѫщо така и нареченитѣ Караманлии, православни християне въ вѫтрѣшностьта на Мала-Азия, потомци на византийскитѣ мало-азийци, за сега чуватъ грънкий езикъ само въ църквата и училището. Това вече знаялъ и Стефанъ Герлахъ, който прѣкаралъ въ Цариградъ отъ 1573 до 1578 год., че тия хора, наистина, сѫ отъ грънка вѣра, ала говорятъ турски и незнаѭтъ, или твърдѣ малко, грънкий езикъ и че сѫ изъ Карамания“[1]).

[1]) Показаната статия, написана на нѣмски отъ Д-ръ К. Иречекъ, е прѣведена на български и обнародвана въ XXXII и XXXIII книжки на Периодическото Списание на Бълг. Книж. Дружество въ Срѣдецъ. Отъ нея се установява, че Печенегитѣ и Куманитѣ сѫ отъ турско потекло и че остатъци отъ тѣхъ сѫ днешнитѣ Гагаузе въ Варненско и Сургучетѣ въ Одринско, говорящи и до сега турский езикъ. Че тия послѣднитѣ по народность сѫ Турци, нема никакво съмнѣние, като се иматъ прѣдъ видъ езикътъ, нравитѣ, обичаитѣ, па и физиогномията имъ. Може да се вѣрва, че тѣ сѫ приеле християнската вѣра още въ византийскитѣ врѣмена, прѣди, или слѣдъ, прѣселяванието и заселяванието имъ по староппланинский полуостровъ, гдѣто нό-вечето отъ тѣхъ сѫ се изгубиле между народитѣ, при които сѫ се заселиле, живѣле и на които подъ черковното или политическо владѣние сѫ се намирале и се намиратъ. Колкото за Гагаузетѣ въ Бессарабия, тѣ сѫ, както е знайно, прѣселени отъ Варненско, може би и отъ Одринско, въ врѣмето на русско-турската война прѣзъ 1829 год. Въ турско врѣме Гагаузетѣ въ Варненско, както и сега нό-вечето отъ тѣхъ, а така сѫщо и Сургучетѣ въ Одринско, защото се намиратъ подъ грънкото духовно владѣние, сѫ минувале и минуватъ за Гърци. Гагаузетѣ и Сургучетѣ пишѫтъ съ грънки букви турски рѣчи; бессарабскитѣ употрѣбяватъ българска писменность и прѣди послѣдната русско-турска война, може да се каже, минувахѫ за Българе. Гагаузетѣ и Сургучетѣ могѫтъ да изгубятъ езика си, както нό-вечето отъ тѣхъ сѫ го вече изгубиле, ала никога и вѣрата си, защото сѫ религиозни фанатици. Тѣ щѫтъ да сѫ честити ако единъ день

Понеже споменатата статия не е написана нарочно за говорящитѣ турский езикъ Арменци и за Караманлиитѣ, та пó-нататъкъ вече се не споменува въ нея за тѣхъ, за това, макаръ и на кратко, въ тая щѫтъ да се кажѫтъ нѣколко думи за тия народи, и то възъ основание на нѣкои исторически свѣдѣния и на данни, лично придобити между тия послѣднитѣ.

Говорящитѣ днесъ въ Мала-Азия, въ Цариградъ и въ други нѣкои мѣста у Европейска Турция и България турский езикъ християне, — Караманци и Арменци, сѫ тоже отъ турско потекло, по народность Турци, каквито сѫ Сургучитѣ въ Одринско и Гагаузитѣ въ Варненско, за които е вече доста расправено въ горѣспоменатата статия, освѣнъ за ония 3—4 гагаузски села, които се намирѫтъ въ Сѣрский Санджакъ (у Македония). Това може да се утвърди отъ обстоятелствата, които пакъ се излагатъ въ тая статия.

Както е знайно, едно отъ заселенитѣ въ Мала-Азия турски плѣмена, прѣзъ единадесетий вѣкъ бѣше основало една държава, наречена *румска държава,* съ столица градъ Изникъ (Никея), която доста врѣме траяла. Това плѣме е било отъ така нареченитѣ западни Турци, наиваеми *Селджуци.* Помежду народитѣ, които сѫ населявали румско-селджукската държава, състояща се отъ нѣколко подвластни княжества, нѣма съмнѣвание, че е имало и Гръци. Доста е за вѣрвание, че тия Гърци може да сѫ биле византийски, ала царствующитѣ сѫ биле Турцитѣ. Така сѫщо е за вѣрвание, че много отъ тия послѣднитѣ сѫ приеле християн-

се прѣтопѫтъ въ Българе или Гръци и така да прѣстанатъ омразнитѣ за тѣхъ названия Гагаузе и Сургуче и натякванието, види се, по прѣдание, че Турцитѣ имъ отрѣзале езицитѣ, та забравиле природний си езикъ. — Тука е умѣстно да се забѣлѣжи казванието на единъ ученъ Гръкъ отъ Варна, възъ основание на научнитѣ му издирвания за произхожданието на Гагаузетѣ и Сургучетѣ, че той е съвършенно убѣденъ, какво тия послѣднитѣ не сѫ нито Словѣне, нито Гръци, ами сѫ Турци християне, приеле християнството, когато сѫ се заселявале въ тъдѣвашнитѣ страни презъ византийското или българското врѣмена. Той мисли, че и днешното название на града Варна да е персийско, татарско, куманско, което му е дадено отъ заселившитѣ се въ него и по околностьта му Печенеги и Кумани, както и много други градове до сега още иматъ турско-татарски названия въ Добруджа, Делиорманъ и Тузлукътъ, а не че тия турски названия имъ сѫ дадени отъ пó-послѣ прѣселенитѣ изъ Азия и заселивши се въ тѣхъ Татаре и Турци, тъй, като тоя градъ (Варна) нáй-напрѣдъ се наричалъ *Одиссосъ,* послѣ, прѣдполага *Дионисопулисъ* и нáй-послѣ *Варна,* която не е нито гръцка, нито словѣнска рѣчь. Че Варна е била нáй-напрѣдъ Одиссосъ, между други доказателства, той показва на една монета, която се нахождала въ старинопазилището (музейя) на варненското гръцко училище и която отъ едната си страна имала надписъ ΚΥΡΣΑ ΟΔΗΣΣΙΤΩΝ, а отъ другата изобразенъ Зевсъ (Юпитеръ) съ жезълъ въ рѫка.

ството въ незапомнени врѣмена, когато Ромеитѣ (византийскитѣ Гърци) сѫ владѣле страната, особенно въ врѣмето на византийско-никейското царство, по която причина, види се, и селджукската държава се нарекла *румска* (римска, ромейска).

Слѣдъ паданието на тая държава, отъ ней подзластнитѣ княжества се повдигнале нѣкои независими държавици, между които сѫ биле тая на Караманцитѣ, съ столица градъ Коня (Икония), която траяла повече отъ 150 години подиръ основанието си, и оная на Османцитѣ[1]), съ столица Енишехиръ (Новградъ). Едвамъ въ 15-й вѣкъ, откакъ прѣвзехѫ Константинополь, Османцитѣ завладѣхѫ и държавицата на Караманцитѣ, и то слѣдъ нѣкои доста несполучливи войни, започнати отъ Мурадъ I-й, та довършени отъ Мохамедъ II-й.

Безспорно е, че пó-голѣмата часть отъ населението на караманското княжество е било отъ едно потекло, отъ една народность, — турска, съ това на османското, сѫщоврѣменно въздигнато съ първото подиръ растурянието на селджукската държава, като се вематъ прѣдъ видъ еднаквитѣ имъ обичаи, занятия, облѣкла, говоръ, както и турско-татарската физиономия и на мухамедане и на християне, различаващи се само по вѣрата, както, до нѣгдѣ и въ нра-

[1]) Прѣди да се растури румско-селджукската държава, господарьтъ ѝ подарилъ една, — почти необработена и малко заселена, — область съ градътъ ѝ Ескишехиръ (Стариградъ) близо до Енгюре (Анкора), на Ертогрулъ, главатаръ на едно пастирско плѣме отъ источнитѣ Турци мохамедане, за това, че той съ своитѣ хора помогналъ на подчиненитѣ му (на селджукский господарь) князове въ една война съ нѣкакво си нападателно татарско плѣме. Ертогрулъ се заселилъ съ хората си въ подарената му земя и останалъ зависимъ, подчиненъ, на селджукско-румский владѣтель. Подиръ Ертогруловата смърть, тоя послѣдний подарилъ, за военни услуги, и на сина му Османъ градътъ Карахисаръ (черна, страшна, крѣпость или твърдина) съ окрѫжието и далъ му чинъ *Князъ*. По такъвъ начинъ се повдигнало още едно турско, мохамеданско, княжество въ румско-селджукско-турската държава. Слѣдъ растурянието на тая послѣдната, Османъ стана независимъ, завладѣ отъ падналата и отъ византийската държави нѣколко градове, които присъедини къмъ своята, а за столица си избра градътъ Енишехиръ (Новиградъ). Откакъ синъ му Орханъ прѣвзе Бруса, по Османова заповѣдь, столицата се прѣнесе въ тоя градъ, у който го (Османъ) и погрѣбохѫ подиръ смъртьта му. Отъ тоя Османъ, както се знае, днешнитѣ владѣющи Турци мохамедане се наричатъ *Османлие* (Османци, Османовци) и той е родоначалникътъ на сегашний османски царствующи домъ. Отъ негово врѣме вече се почнува уголѣмяванието и разширяванието на османското царство въ Азия, а слѣдъ 30 години войскитѣ на синъ му Орханъ навлѣзохѫ въ Европа прѣзъ дарданелский протокъ, та излѣзохѫ на Калиполъ, прѣвзехѫ тоя градъ и други нѣколко градове отъ Византийцитѣ, — напоконъ и цѣлий староплънински полуостровъ съ Константинополъ, па най-послѣ отидохѫ и пó-далечь въ Европа и въ Азия. Споменатий Орханъ е, който тури основата на турското владание въ Европа и устрои *еничари* (новата войска).

витѣ. И еднитѣ и другитѣ сѫ религиозни фанатици, ала, поради нееднаквостьта на вѣрата имъ, помежду Караманцитѣ християне и мохамедане не сѫществува никаква вѣроисповѣдна омраза, а пъкъ за народна, нето прѣзъ ума имъ минува. — Не може обаче да се не забѣлѣжи, че караманскитѣ мохамедане се намиратъ още въ първобитно стоение и сѫ тихи, кротки, искренни и правдолюбиви, като раитѣ (поданницитѣ, християне), тогава когато Османцитѣ сѫ хитри, лукави и немирни, или войнственни, тъй като, съ измѣняванието на обстоятелствата, тия послѣднитѣ почти измѣниле и нѣкогашнитѣ си добри нрави[1]). Въобще Караманцитѣ християни и мохамедане се различаватъ отъ Османцитѣ мохамедане, по мѣгкитѣ си нрави, — нравитѣ на тия послѣднитѣ сѫ груби и буйни. Отъ всѣка страна Караманецътъ се намира по́-високо въ нравственно отношение отъ Османецътъ. — Къмъ османското колѣно принадлежѫтъ и извѣстнитѣ буйни Зейбеци, които населяватъ много села и градове около Смирна и Бруса. Кюрдитѣ обаче не сѫ Турци; тѣ сѫ особенъ народъ съ особенъ езикъ и сѫ мохамедане. Твърдѣ малко има между тѣхъ християне.

Макаръ и да е имало въ караманската държавица грѣцко население, то е било много по́-малко отъ турското и отнапоконъ се е слѣло съ това послѣднйото, защото днесь никѫдѣ въ чисто караманскитѣ области (Икония, Кесария, Анкора, Никея, Юзгадъ, Кършехири и още други нѣкои) никакъ се не чува гръцкий езикъ, при всичко, че половината почти отъ християнското население исповѣдва гръцката православна вѣра, тогава когато православното християнско население въ областитѣ Требизондъ, Синапъ и

[1]) Всичкитѣ добри качества, които сѫ имале, когато основале малката си държавица и когато послѣ завладѣле старопланинский полуостровъ, малко по́-малко Османцитѣ ги изгубиле, а на̀й-вече откакъ се смѣсиле съ Византийцитѣ и откакъ завладѣле Багдадъ, отъ гдѣто Сюлейманъ I-й прѣселилъ въ Станболъ много улеми, имами, мюфтии и други мохамедански вѣроучители и законоучители. За развалянието на нравитѣ си Османцитѣ длъжѫтъ, както на тия послѣднитѣ, така и на потурченитѣ Византийци. Отъ първитѣ се научихѫ да мразатъ християнетѣ, да гонѭтъ и да прѣслѣдватъ всичко нехристианско, а, по́-рано, отъ вторитѣ, — на развратъ, раскошество, кражби и, въобще, на безнравственность. Колкото е била отъ една страна въ добро положение османската държава въ врѣмето на Сюлейманъ I-й (1520—1566 г.), толкова отъ друга страна, поради развалянието нравитѣ на Османцитѣ, почнала да клони на растурянне. Тоя султанъ разбралъ това, та, за да обуздае службашетѣ и еничаретѣ, по съвѣта на великий везиръ Мехмедъ Соколлу, наредилъ закони за данъцитѣ, за войската, за наказанията, за това го и нарекле *законодатель*. Сюлейманъ I-й е, който подписалъ единъ видъ договоръ (трактатъ) съ Франция, и отъ тогава вече захващатъ договоритѣ на Турция съ европейскитѣ държави, — извѣстнитѣ капитулации, отъ които и ние днесь теглимъ.

въ други още сѫсѣдни на Карамания области говори гръцкий езикъ, — нѣкогашното почти византийско нарѣчие, слѣдователно, пó-вече помежду това послѣднйото православно население може да се дирятъ „потомцитѣ на византийскитѣ мало-азийци“, отъ колкото между караманцитѣ, и още пóвече като нѣкогашното требизондско царство е било основано отъ Комненовци (Византийци), по край които, доста е за вѣрвание, сѫ се прѣселиле и заселиле византийски гърци. А пъкъ е извѣстно, че въ много пó-отдавнашни врѣмена по тия черноморски страни е имало гръцки поселения, както е имало и по ония на европейский брѣгъ.

Караманцитѣ християне всѣкога наричатъ сѫсѣдитѣ и сънародницитѣ си мохамедане съ названията *ислямъ,* или *мюслюманъ* (правовѣренъ); *мемлекетли,* или *вилаетли* (съотечественникъ, съобластникъ); само въ прѣзрителни, укорителни случаи казватъ *тюркъ,* а всичкитѣ други мохамедане, освѣнъ Арабитѣ, отъ кѫдѣто и каквато народность да сѫ, наричатъ *Османлии,* и това название тѣ мислятъ за не толкова хубаво; пъкъ нáй-укорителното е когато рекѫтъ *Урукъ,* (Юрукъ, Юруци, турско пастирско-скитающе се плѣме). Никога обаче не наричатъ Османцитѣ *ислямъ,* или *мюслюманъ.* — Караманцитѣ мохамедане наричатъ съотечественницитѣ си християне *крѫстянъ, ристянларъ* (християнинъ, християне) и *мемлекетли,* или *вилаетли,* както и християнетѣ наричатъ тѣхъ, а другитѣ турско-подданни християнски народи, — *рая* (въ смисъль на подчинени, подвластни тѣмъ, подданници). Както е извѣстно, Османцитѣ наричатъ християнетѣ *гявуре, кяфире* (невѣрници нечисти). Тѣ твърдѣ рѣдко ги наричатъ християне, или съ народнитѣ имъ названия, освѣнъ поразбранитѣ ужъ, които въ пóвечето случаи казватъ *рая.* Та и не прѣди много години Османцитѣ и въ самитѣ званични книжа така наричахѫ християнскитѣ си подданници.

Отъ Караманцитѣ християне, както се споменѫ, почти половината сѫ Православни, а останалитѣ сѫ Григорианци, Католици и нѣколко Протестанти. Първитѣ сами се наричатъ *румъ миллети* (римски, ромейски народъ), както Османцитѣ въ пó-новитѣ врѣмена бѣхѫ почнале да наричатъ всичкитѣ си православни християнски подданници, а никога, или твърдѣ рѣдко, казватъ да сѫ Караманци. Може

би, това народно название (румъ миллети) да си даватъ, по прѣдание, отъ нѣкогашната румско-селджукска държава. — Вторитѣ, защото исповѣдватъ господствующата у Арменцитѣ вѣра, се наричатъ *ермени миллети* (арменски народъ). Еднитѣ пишжтъ съ грѣцки букви, а другитѣ — съ арменски, ала турски рѣчи. Въ училищата си, у които се учжтъ колкото да си записватъ, първитѣ употрѣбяватъ грѣцкото азбуке, а вторитѣ, — арменското. Така сжщо и въ църквитѣ: православнитѣ си служжтъ съ грѣцки, а григориянцитѣ, — съ арменски книги, на богуслужението става на грѣцки и арменски езицъ. — Третитѣ, които сж по-малко отъ православнитѣ и отъ григориянцитѣ, се наричатъ *католикъ миллети* (католишки народъ). Тѣ сж бивши григорианци, които отъ прѣди 70—80 години сж се съединиле съ Римско-Католишката Църква, както и нѣкои сжщи Арменци. Тѣхното писание и четение е сжщо както и у григориянцитѣ. Тѣ се обиждатъ, докачатъ, когато имъ се рече не само *Караманецъ*, ами и *Арменецъ*, при всичко че самитѣ сжщински Арменци, — биле тѣ григорианци, католицы, или протестанти, — сами се наричатъ *Хай* (Арменецъ), а Армения, — *Хайстанъ*. — Протестантитѣ Караманци, ако сж биле по-прѣди григорианци, пишжтъ и четжтъ като тѣхъ, ако ли православни, — тоже както тия послѣднитѣ. Тѣ се наричатъ *християнъ миллети* (християнски народъ). — Всичкитѣ християне Караманци, и отъ четиритѣ исповѣдания, макаръ все да споменуватъ думата *миллетъ* (народъ, народность), съ която мислятъ, че показватъ на народностьта си, никакъ не разбиратъ значението на тая дума. Тѣ смѣсватъ въ едно понятията за народностьта и вѣрата; до толкова сж заблудени въ религиозний си фанатизмъ, щото никога не могжтъ се убѣди, че тия рѣчи, една отъ друга иматъ особенни значения.

Като не знае народностьта си, или не иска да я показва въ сжщность, Караманецътъ така сжщо никога не споменува и за названието на родината си. Той всякога казва, че е *Анатоллу* (Анатолецъ) и че *ватанъ, вилаетъ, мемлекетъ* (отечество, область, родина) му е *Анатоли* (Анатолия, Мала Азия), ала никога, както казахъ по-горѣ, не споменува да е *Караманлж* (Караманецъ), мѣстно название отъ областьта Карамания, което Гърци, Арменци, Българе, Ос-

манци и всички други народи даватъ на Караманцитѣ. И не само християнетѣ, ами и мохамеданетѣ се така сами наричатъ, когато се отнася за родината имъ.

Караманскитѣ християне никакъ не употрѣбяватъ грѫцката рѣчь *киръ*, *кириосъ* и арменската *баронъ* (господинъ). Вмѣсто тия рѣчи, тѣ казватъ *агà, дай, коджà, амўджа* (байо, вуйчо, старче. чичо), а знаѭщитѣ да пишѫтъ и четѫтъ пòвече, особенно османски, се наричатъ *ефенди* (въ смисълъ на ученъ човѣкъ, книжовникъ). Тѣ никакъ не разбиратъ писменний османски езикъ, разбира се освѣнъ ония отъ тѣхъ, които сѫ пòвече прочитале писанитѣ имъ на турски езикъ книги съ гърцки, или арменски букви, тъй като нѣкои духовни, църковни, или научни думи, несѫществующи въ турский езикъ, сѫ вземени отъ персийский или арабский езикъ. Забѣлѣжително е, че тѣ много пò-лесно изучватъ мѫчний писменъ османски езикъ, френский, английский, или други нѣкои европейски езици, отъ колкото грѫцкий, или арменский езицъ, на които (на двата послѣдни) и мѫчно привикватъ да говорятъ. И не само въ врѣмето на Стефанъ Герлахъ, ами и сега има въ Стамболъ православни и григориански домородства, — (както и католишки и протестантски, които въ него врѣме още не сѫ си биле промѣниле вѣрата), на които домашний езикъ е турский, макаръ помежду едновѣрцитѣ си и въ училищата да сѫ научиле грѫцкий или арменский езикъ. Дори и ония отъ тѣхъ, които сѫ ги научиле, като ги говорятъ, познаватъ се, че не сѫ природни Грѫци или Арменци. Колкото пъкъ за католицитѣ и протестантитѣ Караманци, тѣмъ и прѣзъ ума не минува да се учатъ грѫцки или арменски.

Собственнитѣ, кръстителнитѣ, имена на Караманцитѣ сѫ църковно-библейски и почти турски. Пò-вечето обаче отъ първитѣ, правилно или неправилно сѫ потурчиле, приспособиле, на езика си. Ето, за примѣръ, нѣколко имена: *Арсланъ, Асланъ* (Левъ), *Мелекъ* (Ангелъ), *Алтѫнъ* (Злато, Златанъ), *Гюлъ* (Шипокъ, тръндафилъ), *Бюлбюлъ* (Славей), *Хорозъ* (Пѣтелъ), *Темиръ* (желѣзо, Желѣзъ), *Мурадъ* (Намѣрение), *Аллахверди* (Богъ даде), *Муса* (Мойсей), *Даудъ* (Давидъ), *Ибрахимъ* (Авраамъ), *Якубъ* (Яковъ), *Елиасъ* (Илия), *Юсуфъ* (Иосифъ), *Закаръ* (Захарий), *Юванъ* и *Praванесъ* (Иванъ), *Истепанъ* (Стефанъ), *Киркоръ* (Григоръ), *Кеоркъ* (Георги), *Потосъ*

*

(Фотий), *Никосъ* (Никола) и други такива. Само ония измежду тѣхъ, които научиле по нѣколко гръцки или арменски думи, по нѣкога употрѣбяватъ църковнитѣ рѣчи *светецъ* и *църква, храмъ* на развалено гърцки *айосъ, еклиса* (вмѣсто *агиосъ,* и *еклисия,* както *сурфъ* и *ехеци,* тоже развалено арменски (вмѣсто *сурпъ* и *егехеци*), а всичкитѣ други, безъ разлика, казватъ по турски *азисъ* (святъ, светецъ) и *джами. джемаатъ* (събрание отъ вѣруѭщи на молитва).

Книжнината на караманскитѣ християне се състои отъ доста църковни, духовни, нравственно-религиозни, исторически, дори и нѣкои научни книги, на които отъ прѣди много години се е започнало дѣятелно и още слѣдва печатанието и издаванието имъ съ гръцки и арменски букви на турский езикъ. Прѣзъ послѣднитѣ години много такива се издадохѫ и до сега още се издаватъ отъ протестантскитѣ мисионерски дружества. Като набожни хора, или по́-добрѣ. религиозни фанатици, Караманцитѣ охотно обичатъ да четѫтъ книги съ църковно-духовно съдържание.

За завладѣванието на Карамания отъ Османцитѣ, Караманцитѣ иматъ двѣ прѣдания, отъ които едното приказватъ православнитѣ, а другото — григорианцитѣ. Православнитѣ казватъ, че едно врѣме си имале *амиръ, емиръ.* споредъ други *бей* (названия, които разбиратъ въ смисълъ владѣѭщъ, царствуѭщъ воевода, или князь), който билъ много ревностенъ християнинъ и богобоязливъ, па му не стигало дѣто градилъ църкви, и мънастире въ Коня (Иконня), ами и въ Кайсеръ (Кесария) съградилъ голѣмъ и хубавъ мънастирь на свети Василий. (Измежду всичкитѣ светци, православнитѣ Караманци на́й-много тачѫтъ и славятъ тоя святитель, който имъ билъ съотечественникъ, съпародникъ, и който имъ далъ християнската вѣра). Като видѣлъ това, османский царь му завидѣлъ, и обявилъ му война, която се продължавала много години. На́й-послѣ, защото Османцитѣ биле много, па имъ помагале дори и християне отъ Румелия (разбира се Европейска Турция), прѣвзеле му земята; нѣкои отъ християнскитѣ храмове прѣобърнале на мохамедански, а други растуриле, та отъ градивото имъ съградиле нови джамии, текета, медресета (нѣщо прилично на християнскитѣ мънастире и духовни училища), мостове и чешми, които сѫ биле развалиле, додѣ траяла войната.

Откакъ Османцитѣ му прѣвзеле земята, амирътъ побѣгналъ и се скрилъ въ чужди земи; пакъ се явилъ и нѣгдѣ-си ратувалъ съ Османцитѣ, ала нищо неможелъ да имъ стори, та вече се отчаялъ и съ помощьта и покровителството на свети Василий побѣгналъ въ Кудусишерифъ (Иерусалимъ), гдѣто осталалъ да умре. Откакъ вече се не чулъ и не видѣлъ амирътъ, османский царь имъ испращалъ христиански валии (главни управители), ала мюсюлманетѣ (разбиратъ караманскитѣ мохамедане) захванале да ги не щѫтъ, ами поискале пакъ амиръ. Тогава падишахътъ (царьтъ) захваналъ да имъ испраща шахзадета и бейзадета (царски и княжески синове) за амири, па нáй-напоконъ захваналъ пакъ да имъ испраща валии, ала вече Османци.

Приказванието на григорианцитѣ е почти сѫщото въ подробноститѣ, съ малки измѣнения относително завладѣванието и управлението отпослѣ, само че, вмѣсто за свети Василий, тѣ казватъ за свети Григорий (Киркоръ), когото така славятъ и почитатъ, както православнитѣ — Василий, защото той (свети Григорий) утвърдилъ, заякчилъ, между Арменцитѣ християнството, което макаръ и да биле приеле отдавна, не било турено на здрави основи. Освѣнъ това, вмѣсто за *амиръ,* тѣ приказватъ за *такаворъ* (арменска рѣчь, която значи *царь*) Аршакъ, единъ отъ нѣкогашнитѣ царйове на сѫща Армения, нѣколко стотини години прѣди да се явѫтъ на свѣтъ Османцитѣ, и, вмѣсто Икония, или Кесария, тѣ различно показватъ на градове у турска Армения, като Ерзерумъ, Ванъ, Мушъ, Езиргянъ и други такива. Въобще тѣхнитѣ приказвания въ показанитѣ случаи сѫ съобразни съ вѣрата имъ и съ нѣкои прѣдания, които сѫ чуле отъ сѫщинскитѣ Арменци за нѣкогашното имъ царство.

Ако на Гагаузитѣ и Сургучитѣ е тежко и мѫчно, когато нѣкои отъ Българетѣ и Грьцитѣ имъ натякватъ, че Турцитѣ имъ отрѣзале езицитѣ, та забравиле да говорятъ български или грьцки, то, напротивъ Караманцитѣ християне, а нáй-вече православнитѣ и григорианцитѣ, по прѣдание, види се, станало по внушение на духовенството, сами исповѣдватъ и утвърждаватъ че тѣ биле, — първитѣ, Гърци, а вторитѣ, Арменци, ала когато Османцитѣ прѣвзеле тѣхната земя, забраниле имъ, подъ страхъ на наказание, да не говорятъ вече грьцки и арменски, освѣнъ турский

езикъ. По́-напоконъ за тая цѣль Османцитѣ отрѣзале езицитѣ на *карабашитѣ* и *деспотитѣ* (попове и владици) имъ и на всичкитѣ жители въ градоветѣ, за това забравиле народнитѣ си езици и захванале да говорятъ турский езикъ.

Прѣданието за завладѣванието Карамания отъ Османцитѣ, което, въ продължение на 400—500 години, може да се е измѣнило или допълнило, се несъгласява напълно съ историческитѣ свѣдѣния, а именно: казванието, че, когато имъ прѣвзеле земята, Османцитѣ имале на помощь и християне отъ Румелия, се не отнася до съвършенното завладѣвание на Карамания въ врѣмето на Мохамедъ 2-й, въ втората половина на 15-й вѣкъ, защото Мурадъ 1-й е воювалъ противъ караманский князь, въ втората половина на 14-й вѣкъ, съ помощна сърбска войска отъ двѣ хиляди души, прѣдводителствувана, заедно съ другитѣ войски, отъ воеводата му Тимурташъ, ала отъ тогова, както се вече каза, се захванахѫ войнитѣ, а не биде вземена Карамания. За вѣрвание е обаче приказванието, че, откакъ Османцитѣ му прѣвзеле земята, караманский емиръ пакъ се явилъ и ратувалъ противъ тѣхъ, тъй като, подиръ съвършенното покоряване и завладѣвание на Карамания отъ Османцитѣ, нейний побѣгналъ князь се опитвалъ да я отнеме отъ тия послѣднитѣ въ врѣмето на Баязида 2-й, кѫдѣ крайя на 15-й вѣкъ обсаждалъ дори и Икония, като му дошълъ на помощь и Джемъ, брататъ на тоя послѣдний, когато се побунилъ противъ Баязида зарадъ наслѣдството на прѣстола, ала несполучилъ. И, наистина, това е било послѣднйото опитвание за караманската независимость, или пъкъ за прѣминуванието ѝ отъ единъ чуждъ владѣтель въ рѫцѣтѣ на другъ такъвъ. И приказванието, че османский царь имъ испращалъ християнски управители, царски и княжески синове за такива, може да е вѣрно, като се вземе прѣдъ видъ, че, въ по́-вечето случаи, откакъ завладѣле нѣкои християнски държави, османскитѣ султани сѫ имъ оставяле за управители прѣдишнитѣ владѣтели, ако не сѫ убивани, или пъкъ имъ сѫ назначавале и испращале християне за такива и че, единъ подиръ другъ, двама отъ синоветѣ на Мохамедъ 2-й, именно Мустафа и гореспоменатий Джемъ, сѫ бивале управители, или царски намѣстници, въ Карамания.

Утвърждението обаче, че Османцитѣ забраниле на Караманцитѣ да говорятъ природний си езикъ, или че отрѣзале езицитѣ на попове, владици и на други жители, не е вѣрно, защото, ако е тая причината, то сѫщата участь трѣбваше да сполети и требизондскитѣ Гръци, називаеми Лазове, които и до сега говорятъ, както се каза пò-горѣ, 4-500-годишното се грѫцко нарѣчие, тогава когато Османцитѣ много пó-рано завладѣхѫ требизондската държава, съпрѣдѣлна съ караманската; това щѣше да сполети и Арменцитѣ въ другитѣ страни на сѫща Азиатска Турция, които и до день днешенъ си говорятъ арменски, както си говорятъ и единородцитѣ имъ въ Руссия, Персия и въ други нѣкои мѣста. Независимо отъ казанното, Османцитѣ завладѣхѫ и въ Европа много други народи, които и до сега си сѫ запазиле народнитѣ езици, макаръ и да почнахѫ (Османцитѣ) много късно да радѫтъ за изгубванието на народнитѣ названия на разнитѣ области и народи въ държавата си[1]). Нито Гръцитѣ, нито Българетѣ и Сърбетѣ,

[1]) До царуванието на султанъ Махмудъ 2-й, голѣмитѣ управителни дѣления на Османската Държава сѫ се имепувале по названията на пó-вечето отъ народноститѣ, които сѫ населявале странитѣ. Тия управителни части се наричале *мемлекети* или *ейялети*, и прѣдѣли имъ сѫ биле почти сѫщитѣ, които сѫ имале при завладѣванието имъ отъ Османцитѣ. Така, Долня-Мизия, включително съ Добрица, или Доброджа, се наричала *Булгаристанъ;* Босна съ Ерцеговина и Сърбия, — *Босна-мемлекети:* Морея съ островитѣ, Епиро-Тесалия и Южна Албания, — *Юнанистанъ-мемлекети,* понеже Турцитѣ наричатъ Гръцитѣ отъ Еллада *Юнанли, Ионийци,* както и Византийцитѣ *Румъ, Ромеецъ, Римлянинъ;* Тракия, безъ Стамболъ и Одринъ, Македония, Сѣверна Албания и Западна България, защото сѫ се намирале види се, ту подъ византийско, ту подъ българско или сърбско владѣние, — сѫ съставяле *Румелли-мемлекети,* който ималъ за главенъ градъ Срѣдецъ. Така било и въ Азиатска Турция: Армения се наричала *Ерменистанъ-мемлекети;* Требизонтъ съ Карамания, — *Лазистанъ-мемлекети,* по причина, че требизондската область пó-вече е населена съ Гръцитѣ, називаеми *Лазове,* за които споменахъ въ статията, и така нататакъ. Смѣсенитѣ отъ разни народности мемлекети или ейялети сѫ носиле названията на главнитѣ имъ градове, като за примѣръ: *Едирне-ейялети.* Тия мемлекети сѫ се управлявале отъ единъ, а по нѣкога отъ пó-вече бейлербейове, паши и воеводи, отъ които нѣкои сѫ биле полузависими отъ султана, комуто плащале само извѣстенъ данъкъ, а въ военно врѣме му доставяле войска, па и сами ходиле да я прѣдвождатъ и да ратуватъ. Окрѫжията и околиитѣ се управлявале отъ голѣмци, които сѫ носиле освѣнъ названията *паша* или *войвода,* и други турски прозвища, като, за примѣръ, *бейлеребей, спахия* и други такива. Споменатото дѣление на държавата не е припятствувало на деребейоветѣ *(феодале),* полузависими, на които владовищата се нахождале въ мемлекетитѣ да упражняватъ произволни правà върху подвластнитѣ си населения, отъ каквато и да сѫ народность, тъй като и тѣ (деребейоветѣ) давале султану войска, ходиле съ нея на война и плащале му данъкъ. — Мнозина отъ нашитѣ остарѣле сънародници може още да помнятъ когато сѣдалището на румелийский бейлербей (князь на князоветѣ) бѣше до танзимата (единъ видъ държавенъ съвѣтъ за прѣобразования, съставенъ презъ 1840 год.) въ Срѣдецъ, гдѣто е било прѣнесено отъ Пловдивъ, слѣдъ съвършенното покоряваиие на България и слѣдъ прѣвземанието на Константинополъ. Тоже още мнозина стари хора могѫтъ да помнятъ когато търновский управитель е носилъ названието *Търново-войводасѫ* и ко-

нито Арнаутетѣ си забравихѫ езикътъ, макаръ и да сѫ биле, — и да сѫ още нѣкои отъ тѣхъ, — около 500 години подъ османското владичество, нито пъкъ ония отъ тѣхъ ги забравихѫ, на които е било наложено мохамеданството, каквито сѫ Бошнацитѣ, — Сърби, така називаеми отъ областьта Босна[1]), Българетѣ — Помаци, около Орѣховско, Ловечско

гато управительтъ на Галата (нѣкогашенъ геновезски градъ срѣщу Константинополь, прѣзъ залива Златенъ-Рогъ, а слѣдъ прѣвземанието му отъ Османцитѣ, присъединенъ на Стамболъ, съ който се съединява чрезъ два мостове надъ залива) се наричаше *Галата-войводасѫ*, а пъкъ днесь само помѣщението на управлението се нарича *войвода-конагѫ* и улицата, която води по край него, — *войвода-сокакъ* и Rue Voïvoda. — Когато се въцарилъ султанъ Абдулъ-Меджидъ и се наредилъ *танзимата*, за който споменахъ по-горѣ, Османцитѣ захванале да подражаватъ нѣкои европейски държави и да се стрѣмѭтъ да потурчѭтъ разнитѣ народности въ държавата си, а пъкъ за това трѣбваше по-напрѣдъ да се изгубятъ и забравятъ народнитѣ названия на разнитѣ области, които названия наумѣвахѫ на населяющитѣ ги народи за тѣхната народность, за тѣхното минало, та така по-лесно да ги слѣѭтъ въ едно. За тая цѣль Високата Порта отмѣни народнитѣ названия на мемлекетитѣ, отъ които много распрѣдѣли на по-малки. Така въ Европа Булгаристанъ мемлекети се раздѣли на силистренски, видински и нишски *ейялети;* румелийский, — на софийски, битолски, скопски и пр. и пр., както и въ Азия: Ерменистанъ-мемлекети, на вански, ерзерумски, диарбекирски и харпутски ейялети: Лазистанъ-мемлекети, — на требизондски, синапски, конийски и други ейялети, и така нататакъ. (Въ Европа, само Босна съ Ерцеговина, и до завземанието имъ отъ Австро-Маджаретѣ прѣди 10—11 години, запази названието си *Босна*). По-послѣ, въ врѣмето на Абдулъ-Азисъ (1864—1865), когато, за съсрѣдоточавание властьта и управлението, Османцитѣ унищожихѫ ейялетитѣ, та съставихѫ *вилаети* (области), цѣла България биде распрѣдѣлена между Дунавский, Одринский, Битолский и Солунский вилаети, отъ които въ първий влѣзвахѫ само нѣкогашнитѣ Силистренски, Видинински, Нишски и Срѣдецски ейялети, или санджацитѣ (окрѫжия) Срѣдецъ, Нишъ, Видинъ, Руссе, Търново, Тулча и Варна, съставяющи прѣди танзимата, освѣнъ Срѣдецъ, Булгаристанъ ейялети или мемлекети. Тука е умѣстно да се каже, че въ цариградската конференция на 1876 год. пратенницитѣ на шестьтѣ голѣми европейски царства настоявахѫ да се раздѣли България на източна и западна области, отъ които въ първата влѣзвахѫ санджацитѣ Търново, Руссе, Тулча, Варна, Сливенъ, Пловдивъ, безъ Ахѫ-Челеби и Султанъ-Ери, каазитѣ (околии) Свиленградъ (Мустафа-паша), Късъл-Агачъ и Лозенградъ (Крък-клисе), съ главенъ градъ Търново, а въ втората, — санджацитѣ Срѣдецъ, Видинъ, Нишъ, Скопия, Битоля, Сѣръ и каазитѣ Струмица и Велесъ. Въ 1878 год. обаче сѫщитѣ тия голѣми европейски държави, чрезъ пратенницитѣ си на берлинската конференция, отнехѫ отъ България санджацитѣ (окрѫжията), Сѣръ, Битоля, Скопия, Нишъ, Тулча, Сливенъ, Пловдивъ, и каазитѣ Струмица, Велесъ, Свиленградъ, Лозенградъ и Късъл-Агачъ, та оставихѫ, или по-добрѣ, създадохѫ една България по-малка и отъ бившиий Дунавски Вилаетъ. Едвамъ презъ 1885 год. пакъ влѣзохѫ въ състава на България само санджацитѣ Пловдивъ и Сливенъ. — Но, да си дойдѫ на думата. Незабавно слѣдъ уреждането на вилаетитѣ, Османцитѣ се опитахѫ да турятъ въ дѣйствие мисъльта си за потурчванието на разнитѣ народности въ царщината си, като захванахѫ отъ училищата. Мнозина наши единородци знаѭтъ и помнятъ, когато Мидхадъ паша, валия (главенъ управитель) на Дунавский Вилаетъ, поиска да тури рѫка на българскитѣ училища и щѣше да сполучи, ала, благодарство на родолюбивитѣ имъ настоятелства и тогавашний български печатъ въ Цариградъ, спомаганъ отъ френский вѣстникъ Courier d'Orient, потурчванието на българскитѣ училища неможа да стане. Въ 1876 год. обаче османската конституция, която сега сѫществува само по име, обяви всичкитѣ жители на Османската Държава, безъ разлика на народность и вѣра, за Османци, макаръ въ тая конституция и да не сѫ прѣдвидѣни много отъ правдинитѣ, които иматъ жителитѣ мохамедане, за другитѣ народи отъ разни исповѣдания.

[1]) Бошнацитѣ (Сърбе) мохамедане сѫ приеле мохамеданството още въ врѣмето на Мохамедъ 2-й, който е завладѣлъ Босна (1464 г.) слѣдъ прѣвземанието на Кон-

и по Родопа[1]), нѣкои отъ Грѣцитѣ на нѣколко мѣста и острови около днешна Гърция, каквито сѫ, за примѣръ, по-

стантинополъ, когато пó-вечето отъ тѣхъ, особенно болеритѣ, станале мохамедане, а 30 хиляди влѣзле въ състава на новата войска (еничари). Царьтъ имъ Стефанъ и синътъ му, които самоволно се прѣдале съ условие да имъ се запази живота, биле убити.

[1]) Вѣрно се незнае кога е наложено мохамеданството на Българетѣ мохамедане (Помаци) въ сѣверна България, ала може да се вѣрва, че това е станало слѣдъ прѣвземанието на Ловечь, градъ, който се е бранилъ много врѣме прѣдъ Турцитѣ, та сѫ го завладѣле едвамъ въ врѣмето на Баязидъ 2-й, слѣдъ прѣвземанието на Константинополъ, а пъкъ на Помацитѣ отъ и около Родопа помохамеданчванието може да е започенато и то въ разни врѣмена, въ царуванията на Сюлейманъ 1-й и на Мурадъ 3-й (1520—1580 год.), при които е билъ великъ везиръ Мохамедъ Соколлу, и се е продължавало до Мохамедъ 4-й (1687 г.), на когото великий везиръ Карамустафа Кюпрюлю, като неможя да прѣвземе Виена, по негова заповѣдь биде закланъ въ Бѣлградъ, както и много християнски войници сѫ биле избити, а на други пъкъ, насилственно е наложено мохамеданството. (Че Родопцитѣ сѫ ходиле войници въ пълната смисъль на думата, както сѫ ходиле християне, Българе, и отъ други страни, за примѣръ отъ Панагюрище, Попинци, Цалапица, служи за доказателство, между друго, и до скоро сѫществувавшитѣ имъ войнишки села). Стефанъ Захариевъ, споредъ една записка отъ ҂ах (1600 г.), обнародвана въ „Описание на Татар-Пазарджишката кааза“, стр. 67 и 68, 1870 г., казва, че Българетѣ отъ Цѣпина сѫ помохамеданчени прѣзъ 1657 год. въ врѣмето на споменатий Мохамедъ 4-й, когато, дѣйствително, тоя султанъ е ималъ война съ Венецианетѣ прѣзъ тая година, но въ такъвъ случай датата на записката излиза не вѣрна, като се вземе прѣдъ видъ че тя е писана прѣзъ 1600 год., 57 години пó-рано отъ случката; писана е, когато царувалъ Мохамедъ 3-й, който не е ималъ война съ Венецианетѣ. — Отъ врѣмето на Сюлеманъ 1-й, когато се започналъ и единъ редъ велики везири отъ българско потекло, отъ които повечето сѫ много заслужиле на Османската Държава, може да се вѣрва, че и тѣ сѫ настоявале и помагале, подъ разни начини, за распространяванне мохамеданството между сънародницитѣ си, особенно въ Тракия и Македония (около Неворкопъ, Сѣръ, Драма, Кавала и други нѣкои мѣста). На първо мѣсто отъ тия велики везире е Мохамедъ Соколлу (отъ гр. Соколъ), който е занимавалъ дължноста великъ везиръ при султанетѣ Сюлейманъ 1-й, Селимъ 2-й и Муратъ 3-й, па самъ оставилъ дължностьта; той е управлявалъ държавата прѣзъ всичкото царувание на слабий Селимъ 2-й; сключавалъ е договори съ Австрия, Полша и Венецианетѣ; още по онова врѣме той мислилъ за прокопаванието на суезский провлакъ и за съединяванието на Донъ съ Волга, ала кроежитѣ му останале не извършени, по причина на вѫтрѣшни бъркотии; той е прѣвзелъ Тунисъ и Кипръ, който подиръ послѣдната русско-турска война, Турцитѣ отстѫпихѫ на Ингелизетѣ. Мохамедъ Соколлу, споредъ нѣкои, е отъ града Соколъ, въ Сърбия или Ерцеговина, и е билъ Сърбинъ Ерцеговинацъ, а споредъ други (Турци) — отъ Фет-islямъ (Кладово, днесь въ Сърбия) и билъ Българинъ. Той ималъ роднина, който е билъ патриархъ въ Ипекъ: ималъ е много богатство, билъ е голѣмъ земевладѣлецъ и ступанинъ на много села и градове; той умрѣлъ прѣзъ 1579 год. Макаръ нѣкои пѫтници чужденци и да твърдятъ, че той е отъ сърбско потекло, обаче това положително се не знае, нито пъкъ обстоятелството, че като е ималъ нѣкакъвъ сродникъ, — братъ, или братовчедъ, — патриархъ въ Ипекъ, може да служи за доказателство, че Соколлу е Сърбинъ, защото въ онова врѣме, както е извѣстно, който, отъ каквато народность и да бѫде, наддадеше пó-вече пари, или къмъ когото пашитѣ благоволехѫ, той ставаше не само ипекски, ами и охридски, константинополски и какъвъто искаше патриархъ, па билъ той способенъ или не за званието си. — Подиръ Соколлу Мохамедъ идѫтъ Кюпрюлиевцитѣ, родомъ отъ гр. Велесъ, а именно: Мохамедъ, който билъ безкниженъ, ала строгъ, справедливъ и достоенъ държавникъ; слѣдъ неговата смърть, наслѣдилъ го синъ му Ахмедъ, който прѣвзелъ Кандия и умрѣлъ на-скоро, — на 41 годишна възрасть, та негово мѣсто дошълъ братовчедъ му Карамустафа, за когото се спомена пó-горѣ, който обсаждалъ Виена и щѣлъ да я прѣвземе, ако не билъ дошълъ да помогне на Австрийцитѣ поляшкий кралъ Иванъ Собески съ войскитѣ си; Ахмедовий братъ, Мустафа, който отнелъ отъ Австрийцитѣ Драгоманъ, Пиротъ, Нишъ, Видинъ и Бѣлградъ, които тѣ, както и много други мѣста, биле прѣвзеле отъ Турцитѣ подиръ разбиванието имъ при Виена; Хюсейнъ, добъръ вѫтрѣшенъ

вечето отъ жителитѣ на островъ Критъ[1]), и повечето отъ живѣющитѣ въ Европейска Турция Арнауте (Албанци, Шкипетаре)[2]). Освѣнъ тия, има Арабе, Сирийци, Кюрди и

устроитель и управитель; Ибраимъ, който прѣвзелъ много градове и мѣста отъ Персия и когото послѣ, по исканието на Еничаретѣ, слабодушний Ахмедъ 3-й заповѣда да убиѭтъ, а по-послѣ свалихѫ и самаго него отъ прѣстола. Единъ нашъ писатель казва, че Кюпрюлиевцитѣ сѫ отъ града Кюпрю, въ Мала Азия, ала като се има прѣдъ видъ какви умни, дѣятелни, смѣли и прѣдначинателни сѫ биле тия хора, неможе да се допустне, че тѣ сѫ Азиятци. Тѣ сѫ отъ старий градъ Билазора, Велесъ, а турски Кюпрюлю (отъ *кюпрю,* — мостъ). И г. Иречекъ погрѣшно нарича Мохамедъ Кюпрюлю Албанецъ (История Болгаръ, 1878 г., стр. 583), когато въ сѫщата история, стр. 88, казва горѣнаписаното за названието на Велесъ. Подиръ тия велики везире, въ по-новитѣ врѣмена се явява руссенский паша Мустафа Байрактаръ отъ село Трѫстеникъ, който тури на прѣстола Махмудъ 2-й, на когото стана великъ везиръ и усили въ него мисълта за унищожаванието на Еничаретѣ. Други турски голѣмици сѫ биле: египетский паша Мехмедъ-Али отъ помашкото село Мустратлѫ, близо при гр. Кавала, въ което е съградилъ хубава джамия съ имаретъ и богати приходи, както и въ Кавала медресе (духовно училище), у което прѣди 15—16 години се учехѫ по-вече отъ 100 души. все помаци отъ околнитѣ страни. А въ наше врѣме не отдавна се знаѭтъ Дервишъ паша отъ Ловечъ, говорящъ добрѣ нарѣчието на тамошнитѣ Помаци, бившиий главенъ заповѣдникъ на войскитѣ въ Босна, а напоконъ испращанъ съ разни порѫчки въ Египетъ и по други мѣста; Джевдетъ паша, тоже отъ Ловечъ и говори добрѣ български, ученъ човѣкъ, историописецъ на Османската Държава, около 15 години Министръ на Правосѫдието въ Турско, отъ която длъжность прѣди една или двѣ години се оттегли; Абдулъ-Керимъ паша, споредъ нѣкои отъ Родопа, а споредъ други, отъ чирпанскитѣ села, или отъ Ахѫ-Челеби, почти малоученъ, говорящъ свободно хасковско-чирпанското българско нарѣчие, бивший воененъ министръ, послѣ главенъ заповѣдникъ на войскитѣ въ турско-сърбската война (1876 г.), и по-късно такъвъ и въ врѣмето на русско-турската война (1877 г.), но щомъ генералъ Цимерманъ прѣмина Дунавъ, султанътъ го уволни и, по присѫда на военний сѫдъ въ Стамболъ, той биде испратенъ на заточение въ единъ отъ архипелажскитѣ острове, гдѣто и умрѣ. По онова врѣме между Турцитѣ въ Станболъ се мълвеше, че, като отъ българско потекло, Абдулъ-Керимъ нарочно билъ пропустналъ Русситѣ да прѣминатъ Дунава. На една закуска Абдулъ-Керимъ изѣждаше по 20—30 яйца, а едно агне — на единъ обѣдъ. Той бѣше едъръ, високъ, крупенъ, мургъ (черникавъ) и сухъ човѣкъ.

[1]) Османцитѣ сѫ прѣвзеле отъ Венецианетѣ островъ Критъ, съвършенно около 1714 год., ала войнитѣ сѫ се захванале още отъ врѣмето на Мохамедъ 4-й. Ония отъ мохамеданетѣ Критяне (Гърци) насилственно сѫ приеле мохамеданството, както и повечето отъ Българетѣ и Сърбетѣ мохамедане, и за да запазѭтъ животътъ и имотътъ си. Може обаче нѣкои отъ тѣхъ да сѫ приеле мохамеданството още когато Арабетѣ сѫ владѣяле острова. Критянетѣ мохамедане сѫ до крайность фанатици, а пъкъ ни дума разбиратъ отъ арабский, или турский езикъ. Тѣ се не различаватъ отъ христиенетѣ Гърци нито въ езика, нито въ облѣклото, нито въ обичаитѣ, нито въ нравитѣ, па и занятията, и търговията имъ, сѫ еднакви. По физиогномията си и мохамедане и христиене приличатъ на Мавритѣ.

[2]) Завладѣванието на Албания е почнато отъ Мохамеда 1-й, продължавало се прѣзъ царуванието на Мурадъ 2-й и свършило се въ врѣмето на Мохамедъ 2-й, слѣдъ продължителни войни и бранения на владѣтеля й князь Александръ (Искендеръ бей), синъ на Георги Кастриотъ, когото напоконъ султанътъ оставилъ за управитель на областьта, да му плаща данъкъ и да му дава войска въ военно врѣме. И самъ князь Александръ е прѣдвождалъ войскитѣ си заедно съ Османцитѣ, въ нѣкои бойове. По едно врѣме той се побунилъ противъ Османцитѣ за независимостьта на народа си, ала не сполучилъ, защото се поминалъ при Шкодра (Скутари), и така съ неговата смърть умрѣла и се свършила за всѣкога независимостьта на Арнаутетѣ. (Споредъ нѣкои италиански историописаче, Искендеръ бей е отъ българско потекло. Баща му Георги Кастриотъ, който билъ Българинъ, ималъ дѣда, който се именувалъ Бранила, а Александровата майка била Сърбкиня). Подиръ това, повечето отъ Арнаутетѣ насилственно сѫ приеле мохамеданството, а по-късно, въ разни врѣмена, други станале Римо-Като-

други народности въ Азия и Африка, мохамедане и христиене, завладѣни отъ Османцитѣ, които и до днесь говорѭтъ природнитѣ си езици. Слѣдователно, възъ основание на изложеннитѣ съображения, неможе да се приеме за вѣрно

лици. Тѣ сѫ давале на Високата Порта много достойни граждански и военни служаше. Въ по́-вечето бойове сѫ участвувале като прѣдня стража и юнашки сѫ ратувале, ала пакъ мисъльта за независимостьта не е излѣзвала изъ ума имъ, кога се е прѣдставялъ сгоденъ случай, дори и сега още, въ наше врѣме. Въ първата четвъртина на тоя вѣкъ, Али паша Тепеделинъ, управитель на Янина, се побунилъ противъ султанъ Махмудъ 2-й, за независимостьта на Албания и се споразумѣлъ съ гръцкитѣ бунтовници (за освобождението на днешна Гърция) да дѣйствуватъ заедно, ала, слѣдъ доста бранение, прѣдателски падналъ въ рѫцѣтѣ на Османцитѣ, които незабавно го убиле въ 1822 год. Отъ тогава и до сега обаче Арнаутетѣ пакъ не сѫ прѣставале да се заговарять и бунтуватъ противъ Османцитѣ, както вече споменахъ. Както български, така и много арнаутски юнаци сѫ загинале за гръцката свобода. — Ония отъ образованитѣ Арнауте (разбира се, че сѫ се училе на чужда книга), които се признаватъ, че сѫ такива, именно *Шкипетаре* (защото и мнозина учени има, които се казватъ Гърци, Българе, или Италианци), мислятъ да сѫ потомци на нѣкогашнитѣ Пелазги, а пъкъ други утвърдяватъ, основающи се на нѣкои нѣмски историописаче, че сѣвернитѣ Арнауте, или Гегитѣ, сѫ отъ потеклото на старитѣ Илирийци, а южнитѣ, или Тоскитѣ, отъ онова на старитѣ Епирноти; трети, като иматъ прѣдъ видъ, че на много арнаутски рѣчи коренитѣ сѫ латински, други почти чисто латински, съ гръцки или арнаутски крайници, настояватъ да казватъ че сѫ отъ латинско плѣме. Азъ мисля, че първото казвание е по́-вѣрно, защото Гегитѣ и Тоскитѣ не сѫ два различни народи, като ще видимъ по́-послѣ, ами сѫ единъ народъ съ еднакви нрави, обичаи и съ единъ езикъ на два главни говори, много по́-близни, отъ колкото българскитѣ, — тракомизийското съ македонското. А пъкъ такива случаи има между много европейски народи. Арнаутитѣ населяватъ Епиро-Тесалия, Албания, нѣкои страни отъ стара Сърбия и Македония, по́-вечето отъ седемьтѣ Йонически острови, много мѣста въ Гърция, около Атина, па и въ самий тоя градъ има махали, у които свободно се говори арнаутский езикъ. По́-голѣмата часть отъ тѣхъ се намира въ първобитното си стоение, макаръ и да сѫ населени на хубаво мѣстоположение, по́-вече по край морето, и иматъ сѫсѣди истѫщени и търговски народи, каквито сѫ Гърцитѣ и Италианцитѣ. Въ разни врѣмена много прѣселенци отъ тѣхъ въ Южна Италия сѫ се поиталианчиле. По езика си, Арнаутетѣ въобще се наричатъ *Шкипетаре*, което значи *соколи* или *соколовци*, отъ арнаутската рѣчь *шкипеа*, — *соколъ*. Тѣ се дѣлятъ на много, така да се каже, плѣмена, отъ които по́-главни сѫ три. Населяющитѣ южнитѣ страни се наричатъ *Тоски*, а сѣвероисточнитѣ, — *Геги*, и сѣверозападнитѣ, — *Миридити*, отъ които повечето сѫ Римокатолици, а другитѣ Мохамедане. Тия послѣднитѣ имахѫ нѣкакво-си самоуправление съ единъ бей (князь) на чело, ала прѣди 25—30 години Османцитѣ имъ го отнехѫ. Нарѣчието на Гегитѣ и Миридититѣ е еднакво, а онова на Тоскитѣ, както казахъ по́-горѣ, твърдѣ малко се различава отъ това на първитѣ. Ето, за примѣръ, единъ показъ, който прѣписахъ отъ два псалтира, единътъ на гегенско, а другий на тоскенско нарѣчие: първий съ латински, а вторий, съ гръцки букви:

Гегенско:	*Тоскенско*:	*Български*:
Псалмъ VII. О Зот Перънла *ем*, *шпърѣ мбъ тюи*: шпъто-мъ преи гкиѳ' *атюнев кеи* мъ ндиекинъ, еде *лиро*-мъ: мос *ръмбеѣъ ндони* херъ *анъмику* шниртинъ *т' см порси* леон, еде мос е *шкюеѣъ*, па мос *кенунъ* шпътимтар.	Псалмъ 7. О Зот Перъндиа *им*, *мбъ тю шпърева*: шпъто-мъ преи гкиѳ' *атюре кеъ* мъ ндиекънъ, еде *руаймъ*: мос *ръмбенѭ ндонѭ* херъ *анъмикъ* шпиртинъ *т' имъ поси* леон, еде мос е *тшкюе*-нѭ, па *гкъжнуръ* шпътимтар.	Псаломъ 7. Господи Боже мой, на тебе се надѣѭ: спаси ме отъ всичкитѣ ми гонители и избави ме: да не би да грабне врагътъ (неприятельтъ) душата ми като левъ, и ѭ раскъсне, безъ да се намѣри избавитель.

утвърждението на Караманцитѣ христиене относително го́ворътъ, езикътъ имъ.

Отъ казаното до тука положително се установява, че както Гагаузетѣ и Сургчетѣ сѫ Турци христиене, така и Караманцитѣ въ Мала Азия сѫ такива и, както, напротивъ, има нѣкои Българе, Сърбе, Арменци и Гръци мохамедане, безъ да си сѫ забравиле народнитѣ езици отъ страхъ да ги не накажатъ, тогава когато Османцитѣ, поради еднаквостьта на вѣрата имъ, сѫ могле да влиянѫтъ върху тѣхъ и даже насилственно да имъ наложѫтъ езика си, по какѫвто

Буквата ъ е гласна; има гласъ като ѫ. Тия думи, напечатани съ полегати (курсивъ) букви, различаватъ една отъ друга въ двѣтѣ нарѣчия.

Арнаутитѣ, безъ исключение на плѣме и на вѣроисподание, макаръ повечето и да сѫ груби, жестоки, отмъстителни, вѣроисповѣдни фанатици, ала пакъ сѫ и гостоприемци; подъ тѣхната стрѣха много пѫти и неприятельтъ имъ е нахождалъ покривъ и храна. Тѣ нематъ писменность. Православнитѣ Тоски, като по́-близо до Гърция, употрѣбяватъ гръцкото писмо и минуватъ за Гръци; православнитѣ Геги, ближни до Българе и Сърбе, употрѣбявахѫ словѣнско-черковното азбуке, а отъ 20—25 години насамъ захванахѫ да четѫтъ и пишѫтъ само по български и днесь минуватъ за Българе; Католицитѣ Миридити държѫтъ латинското азбуке и по́-набожнитѣ се наричатъ *кристени*, — христиене; Мохамеданетѣ, — биле тѣ Тоски, Геги, или Миридити, си служѫтъ съ арабското писмо и се наричатъ помежду си, както и всичкитѣ други, *шкипетаре*, освѣнъ духовнитѣ, които се казватъ *ислямъ* или *мюсюлманъ*. — Тука му е мѣстото да се каже, че прѣди 24—25 години, протестантскитѣ мисионере бѣхѫ захванале да издаватъ Светото Писание и други духовни, нравственни и исторически книги на нарѣчията на Тоскитѣ и Гегитѣ съ гръцки и латински букви, каквито сѫ и горѣспоменѫтитѣ два псалтире, които книги се прѣвождахѫ и пишехѫ отъ единъ ученъ и вѣщъ на шкипетарский езикъ Арнаутинъ отъ Елбасанъ, — Константинъ Кристофоридитъ Елбасанаситъ (Константинъ Христофоровъ Елбасански), на когото помагахѫ още двама други учени Арнауте, — единъ Тоска и единъ Гега. Подиръ 4—5 години обаче, по прѣдначинанието на тоя сѫщий Арнаутинъ, отпослѣ службашъ на Високата Порта, се състави въ Стамболъ една комисия отъ учени Арнауте, подъ прѣдсѣдателството на Васса паша (православенъ Арнаутинъ, Тоска, членъ на Държавний Съвѣтъ), за да нареди азбуке, особенно, отдѣлно отъ гръцкото, латинското и словѣнското (каквото е арменското), за арнаутский езикъ и да уреди писменъ шкипитарский езикъ, състоящъ се отъ двѣтѣ главни нарѣчия. Тая комисия, която се състоеше отъ христиене православни и католици, нареди азбукето, много лесно за писание и хубаво на-гледъ, съ което напълно можеше да се пишѫтъ и произнасятъ бѣлѣзитѣ и звуковетѣ на шкипитарский езикъ, безъ да сѫ турнати нѣкои знакове на буквитѣ, както ставаше съ гръцкото и латинското азбуке. Когато комисията свърши работата си, поиска парична помощь отъ живѣющитѣ въ Стамболъ богаташе Арнауте и османски паши, за да уреди печатница и да почне да издава книги на шкипитарски езикъ, въ нея се записахѫ за членове и много Арнауте мохамедане, занимающи голѣми служби на Високата Порта, записахѫ се и много парични помощи. Види се обаче, че на великий везиръ Мидхатъ паша се не понравило щото и мохамеданетѣ Арнауте да вэематъ участие въ работа, която се отнася до събуждането, просвѣтяванието и повдиганието на народа имъ, макаръ отъ начало и да спомагаше на комисията нравственно, та така да може нѣкакъ си да отдѣля христиенетѣ Арнауте отъ Гърцитѣ и Българетѣ, както чрезъ нѣкои паши, още живи единородци, бѣше намислилъ да отдѣли македонскитѣ Българе отъ Мизийскитѣ и Тракийскитѣ, — заради това, той заповѣда на всичкитѣ участвующи въ работата службаше да се оттеглятъ отъ комисията, запрѣти събиранието на подписанитѣ помощи, прѣдсѣдательтъ ѝ Васса паша испрати за управитель на Ливанъ, и така комисията не можя да постигне цѣльта си. Арнаутетѣ пакъ останахѫ да си пишѫтъ съ гръцко, латинско, българско и арабско азбуке.

начинъ имъ сѫ наложили и вѣрата си. Разликата е само тая, че Гагаузетѣ и Сургучетѣ сѫ отъ едно, а Караманцитѣ сѫ отъ четери христиенски исповѣдания. Както еднитѣ, така и другитѣ незнаѭтъ народностьта си, или пъкъ не искатъ да признѭтъ че сѫ отъ турско потекло, отъ турска народность, обстоятелство, което би имъ правило честь за тѣхната народна гордость.

А една часть отъ Арменцитѣ, които живѣѭтъ въ Цариградъ, Варна и други градове у Европейска Турция, говорящи турский езикъ, може да сѫ се прѣселили и заселили сами по ония мѣста, по търговски, или други нѣкои цѣли, или пъкъ по политически и други нѣкои причини сѫ прѣселени въ неизвѣстни врѣмена отъ византийскитѣ царйове, или османскитѣ султане. Всеизвѣстно е, че тия послѣднитѣ сѫ прѣселвале и заселвале Османци въ новозавладѣнитѣ си европейски области, па и Българе отъ Европа въ Азия, отъ които Българе още има дири (слѣди) не само около Бруса, Измитъ (Никомидия), ами и около Юскюдаръ (Скутари), насрѣщний на Константинополъ азиатски градъ[1]).

[1]) Както е извѣстно, откакъ прѣвзехѫ Търново, Видинъ и други още български страни, Турцитѣ прѣселихѫ много Българе въ Мала Азия, които се заселихѫ между градоветѣ Бруса и Икония. а въ по́-новитѣ врѣмена бѣхѫ се прѣселиле и заселиле по оная страна още Българе. Послѣднитѣ, които бѣхѫ си запазиле народностьта, повечето отъ тѣхъ слѣдъ освобождението се завърнахѫ и се населихѫ по варненското окрѫжие. Обаче, освѣнъ тия Българе, въ нѣкогашната Витиния (днесь Худавендикярски или Брусенский вилаетъ), която, прѣди появяванието на Османцитѣ, е влизала въ прѣдѣлитѣ на врѣменното византийско-никейско царство, е имало много Българе, които, както се знае, още въ 8-й вѣкъ сѫ оставиле България, та прѣзъ Черно Море заминале и сѫ се заселиле по оная страна. Тия Българе сѫ биле назначени отъ послѣ като единъ видъ пазаче на византийскитѣ прѣдѣли въ Мала Азия. По́-късно повечето отъ тѣхъ сѫ загинали и сѫ се изгубиле въ войнитѣ между Никеовизантийцитѣ и Селджуцитѣ, за запазвание царството на първитѣ отъ послѣднитѣ. На много мѣста отъ Бруса къмъ Икония още сѫществуватъ развалинитѣ отъ градове и села, за които мѣстнитѣ хора казватъ, че нѣкога си въ тѣхъ сѫ живѣле Българе. Тука, въ днешний Брусенски Вилаетъ, има дори, близо до Кешишъ дагъ (иноческа гора), една планина, която се именува Булгаръ дагъ (българска гора), както и други гори, или планини, съ названия Котелъ, Яловецъ, Томанецъ и една рѣка, именуема Сушица, па и много още споменици които сѫ доказателство, че тука сѫ живѣле Българе. Тия названия трѣбва да сѫ дадени отъ първитѣ заселени Българе, прѣзъ 8-й вѣкъ, защото отъ послѣ прѣселенитѣ — при тогавашнитѣ турски могѫщество, слава и влияние, — вѣроятно е, не сѫ могле да даватъ български названия на извѣстни мѣстности. Още и до прѣди 15—20 години въ оная страна у много христиенски (погръчени) и мохамедански (потурчени) домородства бѣхѫ запазени български обичаи, па дори и облѣклото имъ много прилича на онова, което се носи въ прѣславската и котленската околия, — само че вмѣсто българската гугла, кожанъ калпакъ, на главитѣ си мѫжетѣ носятъ турски фесове, или бѣли кауци отъ вълненъ пластъ. Между христиенетѣ се срѣщатъ и български погръчени имена, като Злати (Златанъ), Стояни (Стоянъ), Веселосъ (Веселъ, Веселинъ), Здрави (Здравко), Великосъ (Велико, Велко), Вочани (Божанъ), Велцо (Велчо или Бѣлчо), Вулко (Вълко) и

На край, добрѣ е да се знае, че главнитѣ занятия на Караманцитѣ, — биле тѣ християне или мохамедане, — сѫ скотовъдството и разни търговски прѣдприятия, особенно по чужбина. Тѣ въдятъ хубави говеда, голѣмитѣ и тлъсти карамански овце, прочутитѣ анкорски кози съ дългата и мѣгката като коприна козина, отъ която се изработватъ разни хубави и скѫпи платове. Макаръ и да имъ е доста плодовита земята, тѣ твърдѣ не обичатъ да ѭ работятъ, за това мнозина отъ тѣхъ сѫ отишле по чужбина, а на́й-много въ Смирна, Константинополъ и насрѣщний му азиятски градъ

още много други. Тия хора, които трѣбва да сѫ потомци на прѣселенитѣ прѣди падането на България, сѫ много кротки, — и християне и мохамедане. Главнитѣ имъ занятия сѫ скотовъдство и земледѣлие, а по-богатитѣ търгуватъ съ жива стока. Нѣкои се занимаватъ и съ бубовъдение, та изваждатъ хубава коприна (свила), отъ която въ брусенкитѣ дѣлници се изработватъ разни и хубави копринени платове, особенно платна, които се продаватъ на всѣкадѣ низъ Турско. Ако не сѫ биле распръснати по нѣколко домородства низъ градоветѣ и селата, заселени съ Турци и Гърци, а да сѫ биле заселени само тѣ, сами, за да образуватъ села и градове, както прѣселенцитѣ въ Бессарабия, нѣма съмнѣние, че не сѫ щѣле да се изгубятъ до сега тия Българе. А че още до началото на 14-й вѣкъ, когато е захванала да се основава Османската държава, сѫ останале нѣкои отъ тѣхъ, или, както сѫ наричани Гърци, които разбирале българский езикъ, служи за косвенно доказателство и казванието на г. Иречека (История Болгаръ, 1878 год., стр. 379). — Отъ потеклото на прѣселенитѣ въ 8-й вѣкъ Българе, въ историята на Османцитѣ се срѣщатъ: 1) Кйосе Михалъ бей, който е билъ единъ отъ първитѣ съвѣтници и воеводи на султанъ Османъ 1-й и който дѣятелно е участвувалъ въ първото устрояване и нареждание на малката му азиатска държавица. За заслугитѣ на Кйосето (човѣкъ безъ косми по лицето, — безъ брада и вѫси, мустаки), споменатий султанъ му подарилъ една мѣстность съ нѣколко села, на която отпослѣ Кйосе Михалъ бей заселилъ днесь сѫществующий градецъ Михаличъ (въ Брусенский Вилаетъ), като го нарекълъ на името си Михаличъ. — 2) Хаджи Илия бей (Хаджи Илбегки), който въ врѣмето на Мурадъ 1-й, между другитѣ градове, е прѣвзелъ Димотика, а послѣ, заедно съ Лалашахинъ, на когото османскитѣ историци не показватъ родното мѣсто и породицата, е участвувалъ при прѣвземанието на Одринъ. Слѣдъ това, както е извѣстно, Лалашахинъ го испратилъ съ 10 хиляди, или споредъ нѣкои, съ 4 хиледи души войска на прѣгледъ, съгледателство (рекогнисцировка), а въ случай, и да се бие съ войскитѣ на подчиненитѣ на българската държава князове отъ Родопа, Сѣверозападна Македония и на нѣкои сърбски князове, или деспоте. Войскитѣ на тия послѣднитѣ макаръ и да биле много повече отъ оная на Хаджи Илия, ала той намѣрилъ сгоденъ случай: нападналъ ги по срѣдъ нощь, когато, уморени, спале край Марица (по пѫтя отъ Одринъ за Пловдивъ), та ги поразилъ, — нѣкои се нахвърляле въ Марица и се удавиле, а други Турцитѣ истрепале, безъ никакво противение. (Тука му е мѣстото да споменѫ, че Хамеръ и други нѣкои писаче, които сѫ се водиле по него, погрѣшно казватъ какво въ споменатитѣ български и сърбски войски имало Власи и Маджаре. Тоже погрѣшно Хамеръ казва, че Лалашахинъ се билъ при Самоковъ съ сърбский кралъ). Прѣди 18—20 години прѣподавательтъ на османската история въ турското училище у Одринъ, Омеръ, нигдѣ не споменува въ учебника си Хаджи Илбеки, а на всѫдѣ Хаджи Илия бей, като притуря, че е отъ находящий се близо до Бруса градецъ Балѫкесеръ, тогава населенъ съ Българе. — 3) Карахалилъ Джяндерели, брусенски сѫдия въ врѣмето на Мурадъ 1-й, послѣ главенъ воененъ сѫдия и слѣдъ това назначенъ отъ сѫщий султанъ за великъ везиръ, подъ име Хайрединъ паша, която служба е задържалъ до смъртьта си, около 20 години. Подъ началството на Хайредина, османскитѣ войски сѫ прѣвзеле Родопа, Сѣръ, Кавала, Битоля, Прилѣпъ, Щипъ, Кратово и Кюстендилъ, когато при завладѣванието на тоя послѣдний градъ самъ султанъ Мурадъ 1-й дошелъ за тая цѣль отъ Бруса, на когото лично, подъ извѣстни условия,

Скутари, гдѣто се занимаватъ съ голѣми и малки разни търговии. Тѣ едвамъ въ 10-12 години по еднѫждъ се прибиратъ за нѣколко мѣсеци, или на́й-много за една година, на родината си, за да видятъ челедьта си. Рѣдко се случава щото тѣ, особенно православнитѣ, да заведѫтъ на чужбина домородствата си. Между голѣмитѣ търговци, банкери и влиятелни хора въ Константинополъ, до прѣди нѣколко години се виждахѫ и караманскитѣ домородства, — отъ разни християнски исповѣдания, — Мурадоглу, Аллахвердиоглу, Бюлбюлоглу, Алтѫноглу, Мисайлоглу, Исаоглу, Енидюня

се прѣдалъ кюстендилский на българската държава подчиненъ князь Константинъ Драгашъ. Въ врѣмето на Хайредина, воеводата Инджe-Балабанъ (тънкъ-голѣманъ, исполинъ) е прѣвзелъ градътъ Срѣдецъ, който Българетѣ завладѣле още въ началото на 9-й вѣкъ. Спорѣдъ нѣкои турски историописци, градътъ Срѣдецъ е прѣвземенъ съ измама, а споредъ единъ старъ рѫкописенъ турски исторически календаръ (Таквими Тарихъ), — прѣдалъ се по миренъ начинъ. Турскитѣ историци не споменуватъ собственното име на Инджe-Балабанъ, нито за породицата му, ала за вѣрвание е, че и той е билъ отъ българско потекло, — отъ витинийскитѣ Българе, като се има прѣдъ видъ, че Османцитѣ не сѫ давале военни служби на Румеитѣ (Гърцитѣ). Бившийй византийски управитель на Бруса, Евреносъ, който е билъ единъ отъ голѣмитѣ воеводи на Мурадъ 1-й, каквито сѫ биле и Лалашахинъ, Хаджи Илия и Тимурташъ, се прѣдполага да е отъ арменско или българско потекло, понеже, споредъ споменатий Омеръ, и той билъ отъ града Балѫкесеръ, родно мѣсто на Хаджи Илбеки. По прѣдложение на Хайредина, още когато билъ кадия въ Бруса, е учредена новата войска (ени-чари). Джевадъ (сега великъ везиръ), който е писалъ и издалъ (прѣзъ 1299 г. по арабско годишно броение, или нѣщо прѣди 7 – 8 години) една часть отъ военната история на Османцитѣ, казва, че откакъ тия послѣднитѣ прѣминале въ Европа и завладѣле християнски страни, тѣ добиле нужда за повече войски, защото трѣбвало да се пазѫтъ прѣвземенитѣ мѣста, заради това, по распорежлание на Хайрединъ, захванале да вzематъ по едно на петьтѣ отъ всичкитѣ християнски здрави дѣца на държавата си, а именно отъ Арменци и Българе, а слѣдъ завладѣванието на Босна и Албания, вземале сѫ Босняци и Арнаути. По такъвъ начинъ, види се, може да се е случвало, щото отъ нѣкое домородство да сѫ вземани всичкитѣ дѣца, а отъ друго да се не взема ни едно. Тия дѣца сѫ испращани въ Бруса, Калиполъ и Одринъ да живѣѭтъ въ султанскитѣ градини и кьошкове, додето порастѫтъ, и тамъ, подъ нагледванието и управлението на единъ, двама или трима стари опитни войници мохамедане, привиквале на суровъ животъ, хранилe се съ груби и прости ѣстиета, упражнявале се тѣлесно, като сѫщеврѣменно имъ се проповѣдвало и мохамеданството. А за да не могѫтъ да запомнятъ своята народность, вѣрата, своитѣ и бащинитѣ си имена, наричале ги съ турски имена и по родното имъ мѣсто, като Асмедъ Филибели, Мустафа Едирнели, Османъ Брусалѫ и така нататакъ. Откакъ ставале около 20—21 годишна възрасть и навиквале вече на такъвъ суровъ, грубъ животъ и строга военна редовность, въвождале ги въ войската, у която, слѣдъ служение извѣстни години, позволявало имъ се да се оженятъ. Знамето на 12-та еничарска дружина било левъ. Тя е била дружината на сейменитѣ, по́-послѣ *тирдаре*, които сѫ днешнитѣ турски *нишанджие*, или *стрѣлци*. Историописецътъ Турчинъ не обажда да ли тия нови войници сѫ обрѣзвани, споредъ мохамеданската вѣра, ала тѣ всѣкога сѫ вземале християнки за жени, които, щѫтъ не щѫтъ, приемале мохамеданството, па и много такива до смърьта си оставале християнки. Съ тая наредба Хайрединъ е ималъ за цѣль щото християнетѣ да намаливатъ, а мохамеданетѣ да се наммножаватъ. До Селимъ 1-й (1510 год.) строго забранено е било чужди подданници да се вzематъ за еничари, па и още по́-вече е било запрѣтено на чужденци да узнаватъ устройството и наредбитѣ на еничаритѣ. Отъ Гърцитѣ и отъ чуждитѣ подданници еничари не сѫ вземани, а само заробенитѣ (побѣденитѣ, завладѣнитѣ) сѫ потурчвани и способнитѣ сѫ въвождани въ войската да вършѫтъ извѣстни работи. Така сѫщо и отъ

и още нѣколко такива. — (Евангелъ Мисайлоглу бѣше богатъ търговецъ на карамански стоки, — кайсерска пастърма и овце, — а пó-послѣ отвори и печатница, въ която исключително се печатахѫ книги за православнитѣ Караманци. Той издаваше и единъ вѣстникъ *Анатолъ* (Анатолия, или български *Истокъ)* за православнитѣ Караманци, съ гръцки букви на турски езикъ, както вече знаемъ каква е книжнината на православнитѣ. Написалъ и напечаталъ е, испърво въ подлистникъ на вѣстника си, а послѣ въ особни книжки, и турска история прѣзъ 1875 г. Въ първ. забѣл. стр. 451 на

Сърбитѣ не сѫ вземали еничари, защото, до съвършенното имъ покоряване, — подиръ прѣвземанието на Константинополъ, — тѣ сѫ давале помощна войска на Османцитѣ, както виждаме, че, заедно съ тия послѣднитѣ сѫ ходиле на ратъ въ Мала Азия, — въ врѣмето на Мурадъ 1-й противъ карамански господарь, обстоятелство, споменато въ статията, и въ врѣмето на Баязидъ 1-й противъ Татаринътъ Тимуръ, или Тамерланъ, който и зароби тоя послѣдний. Въ тоя бой всичкитѣ Османци прѣминале към страната на Тамерлана, та само 20 хил. души сърбска помощна войска и 15 хиляди еничари, всички отъ българско потекло, сѫ се били юнашки. Пó-късно, ужъ сами родителитѣ сѫ захванале да даватъ доброволно по едно дѣте, или 25 аспри откупъ, и на такива момци не било налагано мохамеданството, освѣнъ ония, които доброволно го приемале. Споредъ наредбитѣ на еничаритѣ, както мохамеданскитѣ, така и христиенскитѣ войници сѫ имале еднакви правà и длъжности; всѣкой, споредъ достойнството си, е можалъ да занимава високи служби. Турскитѣ историописаче никакъ не споменуватъ за потеклото на Хайредина, който, по вѣра мохамеданинъ, е билъ зетъ на извѣстний прилѣпски князь Марко Кралевичъ, жененъ за сестра му Ангелина, а споредъ прѣданието и нѣкои пѣсни, Хайрединъ паша всѣкога говорилъ съ жената си по езика и, защото она не знаяла турски, — слѣдователно, може да се вади заключение, безъ никакво сомнѣние, че и той е отъ витинийскитѣ Българе, приелъ мохамеданството още въ младитѣ си години. Подиръ смъртьта на Хайредина, службата на великъ везиръ взелъ синъ му Али паша, който е прѣвзелъ Търново, Овчѫскъ (Провадия) и Шуменъ. Тоя послѣдний градъ се прѣдалъ безъ бой. — 4). Слѣдъ покоряванието на България ние виждаме, прѣди спомѣнатитѣ въ забѣл. на стр. 447 отъ българско потекло първенци, занимаѭщи високи служби въ Османската Държава, и тия: Шишмановий синъ Александръ, назначенъ за султански намѣстникъ въ Самсонъ, а послѣ — управитель на Смирна, и двата градове въ Мала Азия. Синътъ на послѣдний български царъ Иванъ Шишманъ 3-й, щомъ падналъ въ рѫцѣтѣ на побѣдителитѣ, се потурчилъ. Участвуѭщитѣ при прѣвземанието на Константинополъ: великий везиръ Гази Михалоглу Махмудъ паша; братъ му Гази Михалоглу Мохамедъ бей, който опустошилъ всички византийски села и градове отъ Одринъ до Константинополъ съ еничаритѣ си, които сѫ биле все христиенски синове, какъвто и главатарьтъ имъ; Балтаоглу Сюлейманъ бей, *булгарданъ дйонме* (отъ Българинъ станалъ Турчинъ, ренегат), *серъ командантъ* (главенъ заповѣдникъ) на морскитѣ войски съ 140 корабли, и Ахмедъ паша, тоже булгарданъ дйонме, главенъ заповѣдникъ на сухопѫтнитѣ войски, — сѫ отъ мѣстнитѣ, европейски Българе. Слѣдъ прѣвземанието на Константинополъ, споменатитѣ двама Михалови синове, Махмудъ и Мохамедъ, споредъ една „фезлекеи тарихи Османи“ (кратка османска история), печатана прѣзъ турската 1286 г. (около прѣди 20 години) у държавната печатница въ Стамболъ, въ врѣмето на Мохамедъ 2-й уравниле съ земята градоветѣ въ Маджарско и Славония и съ побѣдитѣ си надъ германскитѣ войски, или тѣла, корпуси (алемания ордуларѫ) прѣобърнале страната на пепелъ, случка, която е станала около 1470 до 1475 год. Гази Михалъ бей, бащата на казаннитѣ двама опустошители и разорители, нѣма сомнѣвание, е Ихтиманский воевода, който около тридесетъ години слѣдъ прѣвземанието на Самоковъ и Ихтиманъ отъ Турцитѣ се прѣдалъ на тия послѣднитѣ, които го нарекли бей (князь) и като влѣзълъ на турска служба, билъ се нѣгдѣ, побѣдилъ, за това го и нарекле Гази (побѣдитель). Гази Михалъ бей е ималъ четирма синове:

тая статия сѫ прѣписани нѣкои свѣдѣния отъ тая история. Домородството Енидюня (Новъ свѣтъ) е банкерско и отдавна врѣме тая челедь е влиятелна въ грьцката константинополска патриархия).

Нáй-послѣ, нека се спомене, че Караманцитѣ християне, безъ разлика на исповѣданията имъ, сѫ давале на Високата Порта много достойни службаше и нáй-многото отъ християнскитѣ и́ подданници, които сѫ занимавале високо и видни длъжности въ Османската Държава, сѫ биле и сѫ Караманци, ала, по причина на повечето имъ турски, или потурчени имена, само отблизо познавающитѣ ги сѫ знаяле, че сѫ християне. Като османски държавни службаше, тѣ сѫ повече Османци и отъ самий султанъ, каквито сѫ въобще службашетѣ и отъ другитѣ християнски народности, каквито може да е имало и нѣкои отъ Българетѣ службаше, прѣди освобождението на страната ни. — И между остарѣлитѣ владици на грьцката константинополска патриархия до скоро имаше, па може и до сега да има, мнозина отъ караманско потекло, които, макаръ и да знаяхѫ по грьцки всичкото четиво за службата, всичкитѣ редове и

изъвстнитѣ вече Махмудъ паша и Мохамедъ бей, отъ които първий е билъ ступанинъ на самоковската и ихтиманската околия, а вторий — на нѣколко села въ Търновско Окрѫжие и на сегашний околийски градецъ Бяла (Руссенско Окрѫжие); Гази Али бей, — на плѣвенско, и Хадъръ бей, — на градеца Виза (въ Одринский Вилаетъ) съ нѣколко села и мѣста. Тия четворицата сѫ събирале данъцитѣ отъ ония страни и градове; тѣ сѫ биле деребейоветѣ: почти всичко е било тѣхно. Гробоветѣ на Гази Михалъ бей и на сина му Хадъръ сѫ въ Одринъ, гдѣто първий е съградилъ джамия съ имаретъ (задушнина, — мѣсто, отъ което се раздаватъ ѣдения и пиения за душата на починалий основатель на джамията, или каквото и да е друго богоугодно и човѣколюбиво завѣдение) и мостътъ надъ рѣката Тунджа, нарицаемъ и до днесь *Гази Михалъ бей кюпрюсу* (мостъ на побѣдителя князь Михалъ). Види се, че Михалъ бей е съградилъ моста, прѣди да приеме мохамеданството, защото на седмий му сводъ има кръстъ и думитѣ **IC XC НIКЯ**, или пъкъ, ако го е съградилъ слѣдъ като станѫлъ мохамеданинъ, нѣма никакво съмнѣвание, че мостътъ е граденъ възъ основитѣ на нѣкой старъ, растуренъ мостъ, останале отъ византийскитѣ врѣмена. При джамията, моста и имарета на тоя послѣдний въ Одринъ, е и махлата, която носи неговото име, па, освѣнъ нея, въ сѫщий градъ, има и друга махла, около джамията на султанъ Селимъ, *Михалкочъ махала*, вмѣсто *Михалковичъ*, а пакъ въ Кастамонийский Вилаетъ (у Мала Азия) има една нахия, която се нарича Гази Михалоглу. Караманецътъ Мисайлоглу, за който споменахъ въ статията, казва въ турската си история, отъ която доста съмъ се ползувалъ, че Михалоглу Махмудъ паша построилъ въ *„арнаутский градъ София“* една бююкъ (голѣма) джамия. Тая джамия, споредъ доста вѣрни свѣдѣния, е находящата се въ Срѣдецъ, при улица Леге, Бююкъ Джамия, а не както нѣкои погрѣшно казватъ, че е черната джамия (днесь служаща за затворница, тъмница), която съградилъ Лала Мехмедъ паша. Дйонметата (потурченитѣ българе) сѫ биле пó-лошави и пó-фанатици отъ самитѣ Османци мохамедане. Тѣ обаче много обичале да строѭтъ и богоугодни заведения, като джамии, имарети, медресета (духовни мохамедански училища) чешми, мостове и други подобни на тия.

обряди, ала едвамъ-ли нѣкои отъ тѣхъ можехѫ да говорятъ колко-годѣ грьцкий езикъ. Такъвъ и отъ такова потекло бѣше и нѣкогашиий патриархъ Софроний, който въ врѣме на българо-гръцката църковна расиря, за нѣколко врѣме бѣше (около прѣди 27 години) гръцки константинополски патриархъ.

Панигюрище, 14-й Септемврий 1891 г.

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ.

(Народни пѣсни отъ Малешевско).

Съобщава *А. П. Стоиловъ*.

1.

Рус Еле́на ма́кья[1]) пле́ла
Си́тно пле́ла, ліу́то кле́ла:
„Да би дал Бок, Рус Еле́но,
Не скина́ла ру́са ле́са[2]),
Ни по ве́тар, ни по сънце,
Ни по іасна ме́сечина,
Ту́рци ти ле́са скина́ли,
Бу́гарье ѩ окаіали,
Циганье ѩ расплишта́ли[3]),
Да си шибаа коньето“.
На Еле́на дожале́ло,
Па си стана́ла, та бега́ла,
Та си оіде[4]) краі Дунаф
С' Ду́нава сборе́ваше[5]):
„Дунаве-ле, ти́'о[6]) во́до!
Приби́раш-ле ми гре'о́ве:
На ма́ічини ми ѩдо́ве,
На ба́штини ми жа́лбове,
На бра́тови ми пре́корци,
На сна́'ини ми на́думци
На дру́шкини ми по́тсмифци?“
Ти'и Ду́наф гово́реше:
„На 'но́гу сме гре'о збра́ли,
И на те́бе кье го збе́рем“.
Ту́ку ри́пна, та в' Ду́наф . . . . .

Забѣлѣжка. Гърленитѣ г, к, когато стоятъ прѣдъ мѣка гласна, се **умѣкчаватъ**: ги=гьи, ке=кеь. При все това за *ке* употрѣбихме умѣкчително ь по навикъ, а не по нѣкое особенно произношение на *к*—въ ке.

---

[1]) Макья вм. маіка. Знакътъ *ь* го употрѣбихме като знакъ за омѣкчение.
[2]) *леса* значи плетенка, коцле.
[3]) расплиштали=расплитатъ, отплитатъ.
[4]) оіде=поіде.
[5]) Покраі збореваше въ говорътъ се слуша думаше, говореше.
[6]) Апострофътъ е туренъ въ собственното си значение т. е. означава отпаданието на нѣкоіа буква, каквото тукъ звукътъ *х*: *ти'о* вмѣсто *тихо*.

С' ко́са Ду́наф препиши́ла,
А ту ви́кна ко́лку мо́же:
„Дунаве-ле, ти́'о во́до!
Кердоса́і ме, бел Ду́наф,
Да ме Ту́рчин не кердо́са,
Ма́кьа у грех да не ту́ра,
И ма́кьа ми, и ба́шта ми,
И си́чка ро́да нао́колу.
Збира́іте се, мре́ни ри́би,
Изгри́зете бе́ло лице́,
Като кра́сата[1]) іа́бъ'ка;
Испи́те ми црѣни о́чи,
Ка́ту два сту́дна кла́денци;
Опасе́те та́нки ве́жди,
Като си́тна детѐлина“.
И отта́де мензалджи́и[2]),
Мензалджи́и, абарджи́и[3]),
Не́што им се заслуша́ло,
Ка́то мома́ в' Ду́наф по́е[4]),
А ту вела́т и гово́рат:
„Позапре́те вра́ни ко́нье,
Та пода́іте чингелье́то
С' по́-дъ'гите о́ртоми,
Да ги фрѣлим ф' ти́'и Ду́наф,
Да изва́дим мре́на риба“.
Позапре́'а вра́ни ко́нье,
Та зима́'а чингелье́то
С' по́-дъ'гите о́ртоми,
Фрѣли'а ги ф' ти'и Дунаф;
Не извади́'а мре́на ри́ба,
Извади́'а Рус Еле́на,
Рус Еле́на, ма́ла мома́.
Ма́ри ве́ро, пу́ста кле́тво,
Ка[5]) іа е ма́кьа прокле́ла,
Се́[6]) іа та́ка стигна́ло!

Слушана отъ Маргита Петкова въ с. Ратово, 1891 год. м. Августъ.

2.

Костади́не[7]), ма́ло дете́!
Де́лба де́лат четво́рица бра́тья
Коста́ди́на дел не чина́т.

[1]) Красата=малко нѣщто киселко, а сѫщеврѣменно и благо.
[2]) мензалжии=инжинери.
[3]) абарджии=аберджии, вѣстители.
[4]) пое=пѣе.
[5]) ка=какво.
[6]) се=всичко.
[7]) Гласнитѣ *о* и *а* въ думата Костадине се произнасятъ дълго, — обаче не е квантитетъ, а това го изисква напѣвътъ.

Ко̆стӑди́на дожале́ло.
Стана́ о́іде го́ре в' гора,
Горе в' гора, в' планина́та,
Та се на Бо́га помоли́:
„Бо́же ми́ли, Бо́же Ви́шни!
Створи ме не́што ди́вьаче,
Не́што ди́вьаче, су́ра-еле́на:
Да па́са тре́ва зеле́на,
Да пи́іа во́да студе́на,
Да ла́да се́нкьа ла́дена
На бра́тови ми жа́лбове".
Ка си іе Бо́га помо́лил,
Така́ му и Го́спот да́де:
Створи́ го Го́спот, створи́,
Да пасе́ тре́ва зеле́на,
Да пие́ во́да студе́на,
Да ла́ди се́нкьа ла́дена.
Него́вата ми́лна ма́кьа
Каде́ 'оди, се́ си пла́че:
„Ко̆стӑдине, мили сину!
Каде́ те бра́тьа дена́'а?
Да ли те во́да однесе,
Или в' огин фръли'а?
Па си 'о́іде у плани́на,
Да си бере́ су'и дръва;
И там го ма́кьа тера́ла,
Тера́ла, жално плака́ла:
„Ко̆стӑдине, ми́ли си́ну!
Оти[1]) те ни́каде не́ма,
Каде́ те братьа дена'а?"
Ка[2]) си дочу́ млат Костӑди́н
С' нозе́те ѝ[3]) дръва набра́,
С' ро́говете ѝ подигна́,
От жа́лби ѝ се не прика́жа
Дека си іе син Ко̆стӑди́н.
На ма́кьа гово́реше,
Не ѝ ре́че — оі ле ма́ле,
Но ѝ ре́че — ми́ла ба́бо:
„Кога́ и́деш у село́то,
Кье те сретна́т ловджиите,
Кье те сретна́т, кье пи́тат,
Да не си ме, бре, кажа́ла".
Ка іе дочу́ла него́вата,
Него́вата ста́ра ма́кьа,
Не чека́ла до́ма да и́де,

[1]) Оти=защто.
[2]) *ка*=като.
[3]) *ѝ* мѣстоим. III л. ед. ч. дател. п. ж. р.

От далéк и́де и ви́ка:
„Е ви́ска[1]) мóи сина,
Мóи си́на пушкали́и,
Пушкали́и и ловджи́и!
Вие по гóра 'óдите,
Ама лова не на'óдите![2])
Іазека на дръ̀ва óідох,
Там видóх сýра-елéна“.
Ка дочý'а нéіни си́на,
Надигнá'а танки пýшки,
Оідо'а в' гóра зелéна,
Наідó'а сýра-елéна,
Утепá'а сýра-елéна,
Сýра-елéна говóреше:
„Братьа-ле, мили братченца!
На си́те дéлба чинéте,
И на мáкьа дел чинéте,
Да ѩдé, да се наѩдé,
Оти и̂ се милно моли́х,
Да ме мéне не кажýва,
Дека сам в' гóра зелéна“.
Тогаі се братьа сети́ли,
Дека им іе брат Ко́ста́ди́н.

Слушана отъ Гюргя Арсова въ с. Пехчово, 1891 година, м. Юлий.

3.

Стоіáне, морé Стоіáне!
Ви́диш ле гóра висóка?
Си́лен се óгин светéше,
Мáшко се детé печéше,
Тамо са си 'аідýците,
Та мáшко детé печé'а.
Накарáли бáшта му,
Бáшта му дръ̀ва да берé,
'Ем да берé, 'ем да поé;
Накарáли са мáкьа му,
Мáкьа му режéн да върти́,
'Ем да връти́, 'ем да поé;
Накарáли са сестри́ му,
Да играіáт и да поіáт.
Детéнце от режéн дýма:
„Татку-ле, милу тáтенце,
Полéчка бéри дръ̀вата,
И крóтку вáли óгине,

[1]) виска=визека.
[2]) наодите=намирате.

Изгоре'а ми очи́те,
Веке́ не мога да гле́дам!"
На ма́кьа ве́ли, го́вори:
„Мале-ле, мила маічице,
Поле́ка врѣти реже́но,
Расклапа'а се костите!"
На сестри ве́ли, гово́ри:
„Сестри-ле, мили сестрички,
По́-кро́тку играіте 'о́рото,
Поле́ка поіте песните,
Но́гу ми в' гла́ва припадна́
Веке́ не мога да слушам!"

Слушана отъ Петра Димитриева въ с. Чифлико, 1891 год. м. Августъ.

Малешевската околия се състои отъ слѣдующитѣ 15 села: 1) Пехчово, 2) Негрево, 3) Спиково, 4) Пасъкъ, 5) Чифлико, 6) Умлена, 7) Смаймерово, 8) Митрашинци, 9) Будинарци, 10) Мачово, 11) Владимирово, 12) Робово, 13) Русиново, 14) Ратово и 15) Берово.

Виждъ описанието имъ въ в. „Новини", II год.

(Народни пѣсни отъ Разлошко).

Записа *Нехтѣлинъ*.

1. Яна Гіурова и Татаре.

Я́ну, мари Я́ну, іубава Я́ну,
Причу́ла сѐ е іубава Я́на!
Пу'сѐ гра́да и нoф' паза́р,
Ни се купу́ва, ни се пруда́ва,
Ни се наи́ма кой да а купи.
Нае́л ми сѐ е Гіуру вуйво́ду
Дне́скя си я Гіуру прекупѝ,
Утре му гла́си дуйдо'а,
Да и́де Гіуру с' угримна во́скя,
И дуйдо́'а и ути́де.
Гіуру пу́оди, ма́йци нара́че,
„Ой ма́ле ма́ле, ми́ленкя ма́ле,
У́баве гле́дай 'у́бава Я́на
Ф'у́трумъ ѝ да́вай, ми́ленкя ма́ле,
Ліута ракиа, благи стафи́ди,
А на пла́дина, ми́ленкя ма̀ле,
Студе́на во́да, дебе́ла се́нкя.
Вечер ѝ давай, ми́ленкя ма́ле,
Бе́ла пуга́че, руи́чку вину".
Та днескя ле си Гіуру ути́де,
Па у́тре ми пленцѝ дуйдо́'а,
Та си плени́'а 'убава Яна,

Плени́'а я, заруби́'а я,
Удве́ду'а́ я ф'татарцка земя.
Седѐ си Гіуру девет го́дин,
Деве́та го́дин Гіуру пу'о́ди,
Ут'далек' иде, на ма́кьа ру́ка:
„Ой ма́ле, мале, миленкя мале,
Да си излезе, да ме посрешне,
Да ми пуфати вранята коня,
Да ми субу́е жъти бутуши“.
Макьа му вели́, гуво́ри:
„Та днескя лѐ си, Гіуру утиде,
Па утре пле́нци си дуйдо́'а.
Та пуплени́'а 'убава Яна,
Пуплени́'а я, заруби́'а я,
Удве́ду'à я ф'тата́рцка зе́мя“.
А той си вели́, гуво́ри:
„Ой ма́ле, мале, ми́ленкя мале,
О дай ми, ма́ле, тригуди́шна,
Тригудишна ба͡ела пчени́ца
Да си на́зуба вра́ната ко́ня.
О дай ми ма́ле, тригудишну,
Тригудишну руи́чку вину,
Да си на́пуа враната коня
Та кіу си ида да си до́веда,
Да си до́веда 'у́бава Я'на“.
Та си ути́де въ татарцка земя,
Татарцка земя, ф'арнаутцка.
От[1]) іе билò за неда͡сла,
Той гу стигнà ду пла́дина.
Ду три си 'ора и́гра'а;
Пръвуту 'ору Яна изво́жда.
Гіуру се фанà ду Яна да изво́жда,
Яна си му вели́, гуво́ри:
— Наза́т' наза́т, чу́жджи іунак,
Чу́жджи іуна́к, Гіуру васли́ку,
Ке ми стро́шиш сѧ́рмену кула́нче,
— Аку, гу строша нек' гу строша.
Купи́л гу съм, па́ ке гу ку́па,
— Наза́т, наза́т чужджи іуна́к,
Ке ке ми згвацаш жъти бутуши.
— Аку 'и згвацам, нѣка 'и згвацам,
Купил 'и́ съм па ке 'и купа.
А тя му вели́, гуво́ри:
„— По́стуй Гіуру пучекай,
Нека си по́дуа цръну татарче.
И Гіуру си́ а малку пучекà
Та си пудуи́ цръну татарче,

[1]) От Ходъ, пѫть.

Та си́ а на врану конче качи́.
От іе било̀ за нед͡аеле,
Той си стигна ду пладина“.

Слушана отъ Янчето Ив. Базьова отъ с. Якоруда.

2. Мари́а рубина.

Мари́ мари́е, кіурпѐ ’убава!
Усаи́н ту̀рчин руби́ни ка́ра,
Руби́ни ка́ра, кле́ти влаи́ни,
Си́чки руби́ни би́е и ка́ра,
Кіурпѐ Мари́а на̀й-вече би́е,
На́й-вече бие, на́й-вече кара.
— „Мари о́стай си машко́ту детѐ,
Мари о́стай гу го́ре нат’ селоту!
— „Бок си те уби́л Усаи́н ту̀рчин
Ка кіу кайдисам да гу о́ста’а,
Ке зами́наа селцки дрърварѐ,
Ке зами́наа, ке гу зе́маа,
Ке гу зе́маа, ке гу фрълаа,
Ке гу фрълаа фуф пу̀ста го́ра.
Турчину дума, гуво́ри:
— „Мари кайди́сай, та гу о́стай:
Ліулкя му връ̀зи за ви́та ела̀,
В͡аетер ке ду̀не, ке гу заліу̀ля,
Руса̀ ке ро́си, ке гу иска́пе,
Кушу̀та ми́не, ке гу надо́й“.
И тя си рукна̀, та си заплака̀:
„Бок си те уби́л Усаин ту̀рчин,
Ка кю кайдисамъ да гу о́ста’а!

Слушана отъ Анчето Базьова отъ с. Якоруда.

(Народни пѣсни и припѣвки отъ Пирдопско).

Записалъ *Г. Герговъ.*

1. На трапеза.

Има̀ла ма̀йка, има̀ла,
Има̀ла до пет дъщери́,
— Едного́ си́на Стоя́на.
Па ги на госте викале,
До сряд нощ пиле и еле.
На́й-ма́лката му сестри́ца
Доведе дете галено.
Ка рече во́да, та во́да —
„Води́ца, уи́чо, води́ца!“
Во̀да нема̀ ни ка̀пка.

Стоя́н си йузе два мѐнци[1])
Та си на во́дя йутиде,
На вòда на воденична.
Там си завари млад Стоя́н,
Три жени, три самодѝви,
Мѐсечина си свàлея,
Му̀рга я кра́ва пра́веа,
Та пресно мля́ко до́еа.
Една Стоя́ну лѐля му,
Втора Стоя́ну стрина му,
Трѐтя Стоя́ну на́на[2]) му.
Като видя́а Стоя́на,
Леля Стоя́ну думаше:
„Мил лелин, лелин Стоене,
„Пò-скоро домà да с' идеш,
„Та да ти вари́ ма́йка ти,
„Си́нята бяла тентя́ва,
„Жълтата куманѝчата
„В' гърне необже́жено;
„Ти да та лели полее,
„Дуде петлите не пе́ле."
Дуде си Стоя́н утѝде,
Дуде да вари́ ма́йка му
Синята бяла тентява,
Тие петлите попе́ле.
Стоян са с' душа́ раздели́.
Като пет сестри́ плачеа
До синйо не́бе са чу̀еше.

Испѣла Ив. Іонина, 60 год., 2 Марта 1892.

2. На седянка.

Стоя́н по дво́ри йодеше,
Богу са ми́лно мо́леше:[3])
„Я, дай ми, Бо́же, я да́й ми!
Я да́й ми, ма́шко детѐнце,
Три го́дин да го погледам,
Па курба́н да го зако́ла,
Курба́н на Свети́ Или́я."
Д' седя́ Го́спод, де слуша́?
Да́де му Го́спод, да́де му,
Да́де му ма́шко детѐнце,
Та го три го́дин поглѐда,
Па доде Свети́ Или́я.
Стоя́н по дво́ри йо́деше,
Дрѐбни си слъ́зи ро́неше,
Вла́шки ножо́ве точѐше,

[1]) Котли. [2]) Вуйна. [3]) Всѣки стихъ се повтаря кога се пѣе.

Ножо́ве черночи́рене.
А детенце му думаше:
„Защо́ ти, та́тко,ноже́нце.“
Тама́н[1]) е това́ изре́кло
Нави́ му ру́со главе́нце.
Глас му са чу йот Бо́га:
„Маре́, Стойе́не, Стойе́не!
Не коли, маре́, дете́нце:
Дете́нце курба́н не ста́я
На иди в' ста́до гуля́мо,
Та фани́ ва́кло йегънце,
Та го на курба́н заколи́,
Курба́н на Свети́ Илия́.“
Стоя́н си пусна́ дете́нце,
Ути́де в' ста́до гуля́мо,
Та фана́ ва́кло йе́гънце,
Та го на курбан зако́ли,
Курба́н на свети́ Илия́.

3. На хоро.

Ива̀н ма̀йка прати́:[2])
„Иди́, иди, ма́мо,
Доле йу До́нкини,
Та ми и́скай, ма́мо,
До́нка́ йе́ребица,
Си́ва гълъби́ца.
Ако ти я дада́т,
Ти са позабави́,
Яко я не да́ват,
Ти си ско́ро доди́.“
Че ща д'и́да, ма́мо,
Доле во́в чарши́я,
Да си кро́я, мамо,
Дре́и калу́герски,
Калу́гер да и́да,
Ду́вник да до́да,
Да си исповя́дам
И ста́ро и мла́до.
И Донка ще до́де
Да я исповя́дам
Па ща да и́ реча:
Казвай, казвай, Донке!
Що си съгрешила
На млади години
Съсъ млади йергене.

---

[1]) **Тъкмо.**
[2]) **Всѣки стихъ** се повтаря кога се пѣе.

4. Хороводна.

Стойке-ле, лудо, младо.
Вечеряло ли си,*)
Вода пило ли си?
— Не сам вечеряло,
Не сам вода пило.
Майци воз ядове,
Тейну воз каъре,
Че ма не дадуа,
Де сам сама щяла,
Щяла и обичала
Сиромашко място
За гулямо момче; —
На ми ма дадуа,
Де са сами щеле,
Щеле, йобичеле
Чорбаджиско място
За мънинко момче.

5. Хороводна.

Яно, мома Яно!
Била ли е Яна,*)
Войводува слуга,
Войводу служила
Три дни и три нощи,
Дурде задрямала,
Рака й трепнала,
Крондир испустила,
Крондир с' руйно вино.
Дека вино капна,
Тамо е израсло
Дръво яворово,
Корен е пустило
Дур до бяло море,
Слъпе е слъпило
Дур до синйо небе,
Рожба е родило
Ситен бял маргарец; —
От де са създеа
Птици злато-крилци,
Та си йокълваа
Ситен бял маргарец.

6. Боленъ Гйорги.

Болен Гйорги, се болен лежи,*)
Дене лежи в' алица,

*) Всѣки стихъ се повтаря, кога се пѣе.

Нощé йóди по планинé,
По планине, по рудине.
Зáран дóде преду́ слъ̀нце.
Гйóргйовица млáда бу́лка,
Тя си Гйóргйу отговáря:
„Ей та тéбе, бóлен Гйорги,
Девет гóдин се бóлен лежи́ш,
Денé лежи́ш в' áлища,
Нощé йóдиш по планинé.
Соса ми, додéя ми,
Дай ми прóшка да се жéна!“
Бóлен Гйорги отговáря:
„Ей та тéбе, Гйоргйовице,
Гйóргйовице, млáда бу́лка,
Премини́ са, натруфи́ са,
Па си тръгни́ низ чарши́я,
Та си йоди́, та си дири́,
Та си дири́, та си глéдай,
Ако нáйдеш катó Гйóрги
Тъкá у́бос, тъкáф левéн,
Прóсто да е, йожени́ са!“
Послу́ша го Гйóргйовица,
Премени́ са, Натру́фи са,
Па си тръгнá изъ чарши́я,
Та си йóди, та си ди́ри.
Ни́де не можá да си нáйде,
Тъкá у́бос, тъкáв левéн.
Тя си е домá йути́шла,
Та на Гйóрги йотговáря:
„Лелé вáре, бóлен Гйóрги!
Съдя́ оди́ф, съдя́ гледáф,
Ни́де неможáф да нáйда
Твóйта йубос, твóйта левéн
Дéвет гóдин бóлен лежи́ш,
Йоще дéвет да ми лежи́ш,
Па не ща да те напу́стна.“

7. Пѣсень на бране лѣшници.

Запя́ла момá в' гора зелéна,
В' горá зелéна, в' осóйна стърнá.
Ка я йе зачу́л бре калу́гера,
Той си момáта люто кълнéше:
„Убил та Гóспод, бре мáлка мóмé!
Че що не запя́ от озáран,
От озáран от вчéра зáран;
Дурде не бех са покалу́герил!
Пус да остáне чéрното руо,
Оган да гори калимáвките,
Вóда да нóси бя́лата книга“.

Прѣпѣвки.

1) По пóле гезмé Йвáне,
Домáшна áйта Ми́ко ле.

2) Си́тно йóдене Ми́ко ле,
Милно глéдане Иовáне.

3) Áлен бужу́р на планинá, Мико,
Наведи́ са откъсни́ го Иване.

4) Белá са крѣпа белéйе,
Никóла за Анна лудéе

5) Чéрна чиря́ша ви́сеше,
Йован за Анна ми́слеше.

6) Длъги дру́мове, Ми́ко ле,
Я ги по скъси́, Йовáне ле!

7) Шита нагръдка Áно ле,
Сладка прегрѫ́дка, Йовáне ле.

Забѣлѣжка. Собственнитѣ имена при прѣпѣвкитѣ сѫ непостоянни. Прѣпѣвачкитѣ турятъ името на този и на тая, когото и която искатъ да прѣпѣѭтъ.

Прѣпѣванията ставатъ прѣзъ лѣтнитѣ работни дни.

(Народни пѣсни и припѣвки отъ Трѣвна и околноста).

Записа *Уста-Генчовъ.*

1.

Седнал — й Диман-чорбажи
Да ядѐ Диман, да пиѐ
Съ девят свои синове,
Съ осем свои снъхи́чки.
Секи си ядѐ и пиѐ
И са веселба весели.
Янчица снъха нáй-млада,
Най-млада, ала нáй-умна, —
Ни яде Янка, ни пие,
Нити са веселби весели.
Никуй ѝ Янка ни съзрял,
Най—я ѝ съзрял свекър ѝ,
Свекър ѝ Диман-чорбажи,
И си той Янка пупитал:

„Янчице, снъха на́й-млада,
Най-млада, ала на́й-умна,
Защо си, Янке, ни ядеш,
Ни ядеш, Янке, ни пиеш,
Нити, веселба веселиш?
Да ли ти — й ясте ни угодну,
Или ти — й винце ни сладку?“
Янка Диману думъши:
„Свекри ле, Даман-чорбажи,
Мен ми — й ясте угодну
И ми — й винци сладичку.
За идно мислѭ и жалѭ,
Що да сторѭ и направѭ: —
Сноши си ази утидух
На айдушкити кладенци,
Там си юнаци заварих,
Юнаци мени питахѫ:
„Янчице, булка убава,
Къде й, Янке, свекър ти,
Свекър ти, Диман-чорба́жи?“
И азъ юнаци излъгъх,
Чи умре Диман-чорбажи
И девят негуви синове;
Куму струвъхми тритѝни, шистѝни,
Диману гудина щи струвъми.
Юнаци мени казъхѫ:
„Ний ще сички да додим
На Димануви стру̀вани“
Я идни, свекре, да са скрий
Във мойта гъста градинка,
Във чарвената калинка.“
Диман си, Янка, пуслуша
И в градинка са путули.
Чи са юнаци надошлѐ
На Дима̀нуву стру̀вани.
Янка са скору разшъта
И си юнаци нъгостѝ,
Чи ги Янка затвори
В Димануву яки сараи
И си юнаци там избѝ.

Слушана отъ Неда Алачкина въ Трѣвна.

2.

Планината са развива,
Гьоргю са сърце налѝва,
Кату червенка ябълка.
Гьорги Дафинки думаши:

„Дафинке, душке, Дафинке,
Събирай, душке, рубата,
Рубата, душке, юнашката,
Пък ас ша сбирам юнаци.
Събѝра Гьорги, утбѝра
Ду седемдесе́т юнака,
Ду седемдесе́т и седѫм,
Чи ги Гьорги заведи
На връх на Стара-Планина,
На айдушката равнина.
Стуели малко, ни многу,
Стуели ду шес месеца.
Юнаци думат на Гьоргьо:
„Гоьрги ле, братко, въйвода,
Лятуту доде, мина са,
Немами кяра никаква,
Ни кяра, нити пичала“
Гьорги са люту расърди,
Чи си са виком прувикна:
„Ой, ви вази, юнаци,
Я скору тука илатѝ!
Тукъ ши азнъта да мини,
На девят сиви катъра.“
Чи са азнъта убра́ли,
Убрали и разделили:
Секиму пу шес иляди.

Слушана отъ Дена Иванова отъ колиби Джуровци, Трѣвненска околия.

3.

Снощи си дуде млад Стуян
Ут дълга пѫтя — Цари-град.
Чи си на порти пу'лопа,
Конче му с' крака путро́па,
И на Русанка викаши:
„Стани ми, Русанке, утворѝ,
Утвори нощи утключѝ“.
Ни е станала Русанка,
Най ѝ станала майка му.
Стуян мами си питаши:
„Къде ѝ, мамо, Русанка,
Русанка, мойта ступанка?
Да ли-й с булките на черква,
Да ли-й с мумитѣ на уро,
Или-й у мамини си на гости?“
— „Кату ма питаш да кажѫ:
Нит-й с булкити на черква,
Нит-й с мумите на уро,

Нит-й у мамини си на гости.
Вчера си минѫ Кир-Янку,
Кир-Янку, млад гимиджия.
Чи си Русанка той купи
За седям уки жълтици.“
Чи й́ заплакал млад Стуян, —
Русанка тръгнъл да търси.

Слушана отъ Неда Алачкина въ Трѣвна.

Прѣпѣвки.[1])

1.

Пупял петел на лива́дки,
Зачу́ли гу куко́шчици,
Ви́рнъли си упа́шчици, —
Чи утишле́ въз питела.
Пител во́ди вра́ньу кончи,
На кончиту синю сидло,
На сидло́ту младу булчи,
На булчиту зелен вянец
На вянеца три триперу́шки;
Как трипе́рът тес трипе́ру́шки,
Тъй трипери Дончу за Цана.

2.

Звъннълу-й звънче приз селу,
То́ не е звънче звъ̀ннâлу,
Ами й́ мума вързана.
Чи коя ли-й мума вързана?
— Рада й мума вързана.
У Петкову куляно.
Рада му са моляши:
„Пусни ма пусни, Петко ле!“
Той на Рада думаши:
„Как шѫ та пусна, Радо ле?
Как шѫ та пусна, либи ле!
На пушка ми си измéрена,
На книшка ми си исписана“.

3.

Два дола дълбоки, дълбоки,
Два видя широки, широки.
Сичкити муми ша минѫт,
Станка ни можи да мини,
Чи Стойку ѭ й принесâл,
Нищу й зърар ни сторил.

---

[1]) **Тия пѣсни си** пѣѭтъ момитѣ и иргенитѣ **едни-други на шега, като споменуватъ въ тѣхъ своитѣ** имена.

Най й скъсал синцити.
Викна Станка, заплака:
„Олиле, варе-бриваре!
Мен ма мама убива!“
Чи Стойку ѭ мирѐши:
„Мълчи, Станке, ни плачи,
Ас ти правѭ кунцѝти,
Ти шѫ нижиш синцѝти“.

4.

Вода тиче, вода тиче
Ут бялу камъчи,
— Чи кой тѝча, чи кой тѝча
Вода да налей?
— Минка тѝча, Минка тѝча
Вода да налей.
— Чи куму ѭ, чи куму ѭ
На диген занася?
— Стуяну ѭ, Стуяну ѭ
На диген занася,
Да ни риче, да ни риче:
„Изгурях за вода“,
Най да ричѐ, най да ричѐ:
„Изгурях за Минка“.

Слушани отъ Неда Генчова въ Трѣвна.

Вѣрвания и обичаи изъ Пирдопъ.

Съобщава *Г. Гергевъ*.

На Св. Харалампия, когото наричатъ „Чуминъ день“, хората слѣдъ едене не метатъ изъ кѫщата си съ метла, защото щѣла да ги измете чумата.

Когато испращатъ нѣкой на печала, испращатъ прѣди тръгването му другъ да налѣе вода въ бѣлъ мѣдникъ (котелъ), съ която срѣща пѫтника, който отива на печала, прѣдъ портата (вратата) и я излива прѣдъ него (пѫтника) и слѣдъ него за да му върви кяра като вода. Ако сѫ го испратиле до края на града, испращачитѣ на връщание събиратъ по пѫтя сачки (клечки) и скубятъ зелена трева. Клечкитѣ събиратъ за да се не връщатъ праздни, та и испратения да се не връща празденъ. Тревата скубятъ съ сѫщата цель и като я донесѫтъ, посаждатъ я нѣйде по двора си.

Ако мѫжъ или жена излиза първъ пѫть прѣзъ лѣтото да жъне, трѣбва да си крие сръпа, за да не го види нѣкоя трудна (тежка) жена, защото, ако го види, то на този, който носи сръпа, ще излѣзе по рѫцетѣ една корава буца, която наричатъ „дете“.

Когато умре нѣкой въ махалата, комшиетѣ, ако не сѫ прѣзъ пѫть т. е. ако сѫ въ сѫщия въртопъ (кварталъ), не работятъ, защото щѣло да имъ излѣзе по тѣлото „мрътво кось“ (буца корава като камъкъ, която изъ день въ день расте). Ако нѣкой отъ този кварталъ, въ който е мрътвеца, иска да работи, минава въ другъ кварталъ.

Спроти (срѣщу) срѣда и петъкъ женитѣ, които иматъ малки дѣца, не работятъ, защото, ако работятъ, дѣцата имъ ще келясатъ.

Първата и послѣдната сѫбота отъ м. Мартъ наричатъ „Мáртина Сáбота“, и прѣзъ тези дни не работятъ никакви кърски (полски) работи, нито пакъ се миѭтъ, перѫтъ и не замесватъ квасъ прѣзъ този день, за да ги не бие градъ.

КНИЖНИНА.

I. РЕЦЕНЗИИ.

1. Wlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung von D-r Gustav Weigand, Privatdocent an der Universität Leipzig. Mit vier Lichtdruckbildern. Leipzig 1892. XXXVI+78.

Наредъ съ трудоветѣ на Бояджи, Миклошича и др., — и книгитѣ на Вайганда ставатъ необходими при изучението на влашкиятъ езикъ въ Македония, извѣстенъ подъ името куцовлашки, цинцарски, цънцарски, македоно-румънски[1]). Прѣдварително добрѣ запознатъ съ румънскитѣ нарѣчия, до колкото е туй възможно чрѣзъ разпитвания и чрѣзъ литературни източници, Вайгандъ, за да турне изучението на македоно-румънското нарѣчие на оная степень точность, каквато се изисква отъ съврѣменната филология, е прѣдприелъ двѣ пѫтувания въ Македония и се е бавилъ тука доста врѣме, за да може да събере много и точни наблюдения. Прѣдъ другитѣ учени, които се занимаватъ съ румънскиятъ ез., той има вече тая прѣднина, че не е принуденъ като тѣхъ да лучка фактоветѣ, а ги знае отъ собствено наблюдение[2]). Прѣзъ втория си екскурсъ Вайгандъ е прѣкаралъ въ Македония 16 мѣсеца. Вече и първото му пѫтувание се послѣдва отъ важни резултати, които сѫ изложени въ съчинението му „Die Sprache der Olympo-Walachen, nebst einer Einleitung über Land und Leute.“ (Leipz. 1888. VI+141[3]). А сега, резултатитѣ отъ второто пѫтувание сѫ тъй голѣми, дѣто въ съчинението, което извадихъ по́-горѣ въ заглавието на това си извѣстие, се трактува само единъ диалектъ, и

[1]) Съ издирванията на Миклошича по румънскиятъ езикъ и съ тѣхното значение както за романската, тъй и за славянската филология, българскитѣ читатели могѫтъ да се запознаѭтъ отъ статията на Л. Милетичъ: „Д-ръ Францъ Миклошичъ и славянската филология“, (Сборн. на Мин. V отд. отпеч. стр. 113—116 и 129—131). Какъ почтително се отнасятъ ученитѣ къмъ издирванията на Миклошича, посветени на неславянскитѣ индогермански езици, може да се види отъ този кратъкъ отзивъ на Вайгандъ върху неговитѣ „Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte: „съ свойственото си искуство разработва тука Микл. звукословието на македорумънския, истрорум. и дако-румънския диалектъ. Ако той относително мак.-румънския диалектъ имз и погрѣшни възгледи, това е защото той е разполагалъ съ недостатъченъ и ненадѣженъ материялъ, а отъ друга страна, дѣто той никога не е билъ самичъкъ въ страната, и поради туй по необходимость се е намиралъ въ съмнѣние относително изговарянието на думитѣ:“ (Olympo Wal. 104).

[2]) Ср. прѣдната бѣлѣжка подъ 1).

[3]) Между другитѣ учени и Миклошичъ посрѣщнѫ тази книга съ една ласкава рецензия, гл. Deutsche Litteraturzeitung, 1889, стр. 268.

то съвсѣмъ неизвѣстенъ до сега на учения свѣтъ. Покрай това (78 страници), тука се даватъ нѣкои свѣдѣния за народа и за страната на този новъ диалектъ (стр. XI—XXVI). Ето кои сѫ влашкитѣ мѣстности, които обгръща този диалектъ, и които сѫ прѣдставени на една карта на стр. XXVII: Нонте (Нот'е), Бориславъ, Лунси, Ошин въ Мегленията, на с. отъ Паякъ планина; сетнѣ: Л'умница, Хума, Сирминина, Којнско, Купа, Цернарека (Църнарека?), Баровица, — въ Караджово, на з. отъ желѣзната линия Велесъ-Солунъ, на з. отъ Гевгелие и на с. отъ Гумендже.

Сичкитѣ тѣзи 11 села, заедно съ Ливади броѭтъ около 16.000 душъ власи, които сѫ отъ християнско и мухамеданско вѣроисповѣдание и сѫ обиколени отъ българско население.

Като говори случайно за българитѣ, Вайгандъ прави прости и кратки, но правдиви и безпристрастни бѣлѣжки. Впечатлѣнията върху народнитѣ отношения въ Македония на единъ европеецъ, дошелъ тука съ чисто научни интереси, сѫ твърдѣ интересни за насъ и много поучителни за тѣзи, които оспорватъ нашата народность въ Македония, и азъ ще си позволѭ да посочѫ, какво говори авторътъ за тукашната българо-гръцка борба.

„Чисти гърци въ тази часть на Македония (рѣчьта е за Гевгелийската кааза) нѣма, но работата е, че владицитѣ, докторитѣ и учителитѣ[1]), ползувайки се съ гъркоправославната вѣра[2]), така сѫ прѣобърнѫли ума на бѣднитѣ необразовани селени, щото послѣднитѣ очекватъ спасението си само отъ присъединение къмъ Гърция[3]). Само въ поново врѣме сполучи българската партия отъ сѣверъ[4]) да стѫпи на здрава основа. Въпрѣки нáй-голѣмото усилие на гръцката пропаганда и на ужасни суми, които се жертвуватъ ежегодно, селата се изплъзватъ едно подиръ друго отъ гръцкитѣ рѫцѣ, людето почватъ да разбиратъ, на коя страна падатъ тѣ естествено“ и т. н. (стр. XVIII). На гърцитѣ нѣма да ареса това мѣсто въ книгата, както, увѣрени сме, ще ги раздразнѭтъ и др. нѣкои мѣста, като напр. мислитѣ и наблюденията, съобщени на стр. XIX и XXXIV. На послѣднята страница Вайгандъ безпощадно рѣже и осѫжда гръцката пропаганда измежду влашкото население.

---

[1]) Разбира се, гръцкитѣ.

[2]) Источноправославната вѣра. Това послѣдно название на нашата вѣра, която сме приели отъ гърцитѣ, се прѣдпочита у насъ нѣкакъ си инстинктивно прѣдъ названието *гъркоправославна*, и то ми се чини много пó-добро. Исторически смисълъ има названието „гъркоправославна вѣра“, както и названието „римско-католическа“, но какъвъ вѣроисповѣденъ идеалъ, каква надѣжда за бѫдещето распространение и проповѣдване на вѣрата се заключава въ него, не разбирамъ. Та и другиятъ терминъ не е съвсѣмъ сгоденъ.

[3]) Това е вѣрно особно за влашката интелигенция въ Македония.

[4]) Ако авторътъ иска да каже, че безъ нъравствената поддържка отъ страна на източнитѣ българи, народното възрождение въ Македония не щѣше да бѫде фактъ, то той нѣма право. Вижъ между другото и статията ми „Кратка расправия по етнографията на Македония“, гл. VII—IX (Пер. Спис. XXX), а също Слав. Изв. 1890, № 18, дѣто съ фактове се посочва, че българското възраждане се е почнѫло и въ Македония едноврѣменно съ източна България, ако не и пó-прѣди въ нѣкои македонски градове.

Колко се отличава влашкото нарѣчие въ Караджова и Мегленията отъ другитѣ македоно-влашки говори, които съставятъ една група[1]), вижда се и отъ куриоза, който Вайгандъ ни съобщава на стр. XX. Когато той, слѣдъ нѣколко деня штудуване този диалектъ се понавикнѫлъ да се споразумѣва съ населението, неговиятъ слуга, влахъ родомъ отъ Влахо-Клисура, неможѣлъ да принаучи говора на своитѣ съотечественици, нито колкото за да се споразумѣва съ тѣхъ, та се е разговарялъ съ тѣхъ български.

Пълно оцѣнение на даннитѣ по новоизнамѣрения говоръ, както и на тѣхнитѣ обяснения, прѣдложени отъ автора, оставяме да ни изнесѫтъ романиститѣ. Ще укажѫ само на нѣкои чърти, съ които мегленско-влашкото нарѣчие се отдѣля рѣзко отъ другата група македоно-влашки нарѣчия. Латинскитѣ *pj*, *bj* (тука *j* нѣма палатал енъ характеръ) си остаятъ неизмѣнени, както въ дако-румънското и истрорумънското нарѣчие, а не даватъ палатални *k' g'*[2]): мегл. *pert*, дакорум. *perd*, *pjerd;* македорумънско *kjerdu*, истрорумънско *pljerdu*. Мегленското нарѣчие запазило е сѫщо и *vi*, което, извѣстно е, въ другитѣ македонски говори дава *ji*. Отъ друга страна, съ останѫлитѣ македонски говори е свързано мегленското нарѣчие по това, че намѣсто палатално *k*, дава *ts*, както и сички други македонски говори.

---

[1]) За другитѣ влашки говори авторътъ бѣлѣжи на едно мѣсто (Die Spr. д. Olympo-Walachen) че тѣ може да се изгубѭтъ слѣдъ малко врѣме. Какъ изглежда работата у караджовскитѣ и мегленскитѣ власи?

[2]) За физиложкия характеръ на тѣзи звуци въ македоно-румънскитѣ диалекти гл. у Вайганда Die Spr. д. Olympo-Walachen, стр. 43. Тука той хвърля свѣтлина върху едно заблуждение, въ което сѫ попаднѫли много учени, и Миклошичъ въ туй число, именно върху отождественото на румънскитѣ *к'*, *г'* съ маджарскитѣ *ty, gy*. Споредъ В. рум. *к'*, *г'*, сѫ *к*-звукове, въ това рѣшително се е билъ убѣдилъ той слѣдъ внимателно наблюдение. Въ единъ разговоръ той ми съобщи, че отъ таково свойство намира той и българскитѣ *к'*, *г'* въ Македония и ги различава отъ сръбскитѣ ћ, ђ, и то въ основа на спектроскопически наблюдения. Прѣди да ми се прѣдстави другъ случай, щѫ се въсползувамъ отъ настоящия, за да допълнѭ онова, що е казано върху макед. *к'*, *г'* въ глава IV на статията ми „Кратка расправия“ и пр. Разликата между макед. *к'*, *г'* (тѣ сѫ и источ.-бълг., само че въ по́-ограничено число случаи ни се вѣстяватъ тукъ) и между сръбскитѣ ћ, ђ си личи хубаво, когато се зема общопознатото сръбско произношение на ћ, ђ съ шипещи характеръ. Въ по́-далечнитѣ отъ насъ сръбско-хърватски диалекти, на Адриятическитѣ острови намѣсто това произношение се явява едно по́-близко до нашето, дѣто разликата по между имъ мѫчно се хваща: то сѫ твърдѣ меки *т' д'* безъ шипещи характеръ. Мѣстото на небцето, дѣто езикътъ опира при изговарянето имъ, е твърдѣ малко по́-нанапрѣдъ къмъ устата отъ мѣстото на небцето, дѣто се учлѣняватъ макед. *к' г'*; оттука и минимално нищожната разлика по между двата тѣзи реда звукове, която осѣща слуховиятъ органъ при възприетието имъ. Прѣзъ послѣднитѣ двѣ години съмъ ималъ случай да слушамъ сръбско-хърватска рѣчь и съмъ се убѣдилъ, че нормалното изговаряне на ћ ђ у сърбитѣ отъ кралството и у хърватитѣ се отличава значително отъ изговарянето на *к' г'*, но наредъ съ това изговаряне съмъ чувалъ, ако и твърдѣ рѣдко даже у сѫщитѣ индивидуми, и мѣкитѣ *т' д'*, които иматъ особенъ характеръ и редовно се употрѣбяватъ въ нѣкои далматински говори. Ето защо македонскитѣ *к' г'* не се прѣдставятъ като нѣщо съвсѣмъ странно на ония наблюдатели, които сѫ навикнѫли къмъ сръбскитѣ ћ и ђ и покрай нормалното изговаряне сѫ чували у сърбитѣ и *т' д'*. Проф. Лескинъ и д-ръ Облакъ сѫ склонни да отождествѭтъ моето изговаряне на нашитѣ *к' г'* съ сръбското. Проф. Лескинъ сè не ги отождествява съвсѣмъ. Ще си позволѭ да бѫдѫ нескроменъ като споменѫ за единъ частенъ разговоръ, въ който проф. Лескинъ смѣташе появлението въ Македония на *к' г'* — ст. сл. шт, жд отъ *тj, дj,* за сръбско влияние. Но възможно ли е, ако земемъ за примѣръ велешкия

а не *tŝ* (то е *ч* звукъ, на който втората съставна часть е шипеще *с'*, тождествено съ простонародното гръцко σ шипеще) както истрорум. или *tš* както доко-рум.; палатално *g* дава *z*, което прѣдполага макед. *dz*, когато дако-рум. показва *dž*, доста близко до истро-рум. *ž*. Въ морфологията мегленското нарѣчие рѣшително застава на страна на дако.-рум., — обстоятелство, което добива голѣма важность отъ това, дѣто и единъ голѣмъ брой думи съвпадатъ само между тия двѣ нарѣчия (гл. § 171). На основание на тѣзи и подобни съображения Вайгандъ прѣдполага, че нáй-напрѣдъ отъ общото румънско дърво се е отдѣлило македонското нарѣчие, сетнѣ мегленското заедно съ истрийското, а че нáй-сетнѣ тия двѣтѣ едно отъ друго. При това мегленското нарѣчие „съединява дако-рум. съ македо-рум. нарѣчие тъй тѣсно, щото става невъзможенъ сѣкой опитъ да се сматрятъ и двѣтѣ като самостоятелно развити отъ латинскиятъ езикъ“ (§ 185). Вайгандъ прѣдполага, че мегленскитѣ власи водѫтъ потеклото си отъ ония власи, които сѫ зели участие въ образуванието на второто българско царство. Това е тъменъ исторически въпросъ. Нѣкои дохождатъ до тамъ, дѣто и Асѣновцитѣ искарватъ отъ влашка кръвь, на основание на нѣкои неясни исторически указания. Може би, нататъшнитѣ обнародвания ще ни дадѫтъ нѣщо повече, нѣкоя подпорна точка, но отъ досегашното се вижда, че словѣнскитѣ елементи на мегленскитѣ власи не ни издаватъ нѣщо специално източно-българско, та да прѣдполагаме, че тѣзи власи сѫ се скитали пó-напрѣдъ низъ източно-българско, прѣди да додѫтъ въ сегашнитѣ си жилища.

За насъ сѫ много любопитни словѣнскитѣ елементи въ мегленското рум. нарѣчие. Твърдѣ пó-многобройни сѫ тѣ, отколкото въ другитѣ македо-рум. говори. И то се много лесно разбира. Власитѣ въ Крушово, Магарево и др. сѫ се заселили едвамъ прѣди нѣколко де-

говоръ, щото въ сички думи, въ сички случаи да се провре това влияние? Само думата *мóшне* прѣдставя едно исключение тука, но и тя може да е дошла отъ пó-западнитѣ говори, дѣто *шт, жд, ш* и пр. намѣсто ст. сл. шт жд сѫ твърдѣ чести. Ако праслав. *tj dj* сѫ прѣминали въ този говоръ прѣзъ *шт жд*, възможно ли е да нѣмаме сега нито една убѣдителна диря отъ сѫществуванието на този стадиумъ, когато прѣдполагаме че тѣзи звукове *шт жд* сѫ измѣстени чрѣзъ влиянието на чужда фонетика? Отъ друга страна, не можемъ да се спремъ и върху теорията, която прѣдлага Мазингъ въ съчинението си Zur Laut und Accentlehre der macedonischen Dialekte, и споредъ която македонскитѣ говори, заедно съ словинскитѣ и съ ония сръбско-хърватски, дѣто царуватъ характернитѣ *т' д'* намѣсто ћ ђ, сѫ съставяли нѣкога си едно плѣме: у тѣхъ *tj dj* сѫ дали *т' д', к' г'*. Какво да правимъ тогава съ *шт жд, ш, ж*, които срѣщаме въ македонскитѣ диалекти? Отъ истокъ не идѫтъ тѣзи звукове въ тоя случай, а отъ зап. македонскитѣ диалекти. Колкото за нáй-южно макед. говори (айватовски, солунски, нѣговански и др.), и въ тѣхъ въ казанитѣ случаи се срѣща *шт* наредъ съ *к'*. Отъ пó-подробнитѣ издирвания ще се види, кѫдѣ клони развитието на езика, какво е тука поново, а какво се губи. Ако излѣзе, че въ старо врѣме тука е господствувало *шт*, то това обстоятелство, както и рѣдкото появление на ѣа на мѣсто *ѣ* може да приготви добро прибѣжище за тѣзи, които търсѭтъ отечеството на староцърковно-словѣнскиятъ езикъ въ южна Македония. По врѣмето на словѣнскитѣ апостоли особеното изговаряне на ѫ ѭ е било пораспространено не само въ Македония, но и въ Мизия и Тракия. Словѣнскитѣ географически имена въ Гърция, до колкото може да се прослѣди първоначалната имъ форма, говорѭтъ благоприятно за прѣдположеното изговаряне на *ѣ* у словѣнскитѣ плѣмена, нáй-напрѣднѫли въ движението си на къмъ класическитѣ, гръцки земи.

сетина години, а прѣди туй сѫ се намирали въ по́-малко съприкосновение съ българетѣ. Въ много случаи Вайгандъ изрично доказва българското влияние не само въ словарния запасъ, но и въ фонетиката. Така, изчезванието на *h* той добрѣ обяснява чрѣзъ влиянието отъ страна на былар. ез.[1]). Впрочемъ, въ фонетиката ще сѫ малобройни случаитѣ, дѣто нашиятъ езикъ е повлиялъ на власитѣ. Твърдѣ често се срѣщатъ общи явления въ фонетиката на бълг. и влашкиятъ ез., забѣлѣжени вече отколѣ отъ филолозитѣ, но неразяснени съвсѣмъ удовлетворително. Струва да се отбѣлѣжи, че неударенитѣ *о* и *е* въ цинцарскитѣ говори мѫчно се отличаватъ въ изговарянието отъ *и*, *ı* (Olympo-Walachen, 20). Сѫщото е съ тѣзи звукове въ сѫщото положение и въ много западнобългарски говори, когато тѣ въ източнитѣ бълг. говори повечето сѫ се прѣобърнѫли на сѫщи *и*, *ı*, а въ срѣдньобългарскитѣ, въ туй число и сѣверо-източно-македонскитѣ, тѣ сѫ повече или по́-малко ясни и отворени *о*, *е*. Но както и въ други такива случаи[2]), така и тука, не може да се говори съ увѣреность за взаимно влияние, поне за сега. Българското потекло на заетитѣ у насъ влашки думи Вайгандъ е улучилъ токоречи винѫги, и ако тука си позволѭ да извадѭ повечето или и сичкитѣ тука относещи се думи отъ книгата му, това го правѭ за любопитство на нашитѣ читатели и за да изтъкнѫ нѣкои въпроси по историята на нашиятъ езикъ, на чието разрѣшение нататъшнитѣ обнародвания на Вайгандъ много ще спомогнѫтъ. За своя цѣль и авторътъ е събралъ на купъ нѣколко словѣнски елементи въ § 177.

gloabă Geldstrafe — глоба.

skâmp[3]) teuer — скѫпъ; въ печатнитѣ рум. книги: **скѫмп** — avarus, carus и пр.

perós haarig, ср. перчимъ?

lenós faul — лѣность; за сега въ макед. говори съмъ срѣщалъ само *лéн*, *л'áн* и прил. *л'áнаф;* друм.[4]) **лѣнеш**, **лѣнекос**, **лѣніос** piger; у Кавалиотисъ λιάνε: ννιο λιάνε piger sum: „vielleicht *mi o* (est) *l'áne*". Mikl. Rum. Unters., Denkschr. XXIII 208.

ljutenik Nacken — чрѣзъ метатезисъ отъ *тилник?*

glubaf (нам. glupaf?) dumm — глупавъ; недотамъ употрѣбяна въ мак. говори дума.

bistri hell.

sfakŭ jeder — сѣкой; странно, че така именно звучи думата само въ говоритѣ, погранични само съ сърбскитѣ, когато въ срѣдня Македония — *sékoj*, *sékyj* и пр.

---

[1]) Нашитѣ *муа* нам. *муха* и пр. У насъ сравнит. но е ново това явление.

[2]) Въ охр. и рѣс. говори ударено *а* въ съсѣдство съ *м*, *н* се обръща въ ъ: *мъ́мит*, и пр. Но има случаи, дѣто *м*, *н* нѣма прѣдъ или слѣдъ *а*, а то е обърнато въ ъ, и ние не знаемъ, дали такива случаи сѫ се появили по сетнѣ, когато е имало доста думи съ *мá*→*мъ́* и пр., та езикътъ е допуснѫлъ *á*→ъ.

[3]) Прѣдъ видъ на типографически спънки, намѣсто по́точнитѣ букви, снабдени съ много синкретични знакове, каквито по насъ нигдѣ още нѣма, употрѣбямъ старитѣ, ако и не толкова точни означения.

[4]) Дакорумънски, въ печ. книги: приведенитѣ форми сѫ земени отъ Миклошича и Cichac.

tuku nur — токо, Вел. *туку*.
leva links — лѣво.
toxki di neão Ballen aus Schnee 34 — топки снѣгъ; *neão* е отъ *nivem, nive*, а *topki*, вѣроятно, е отъ бълг. ез., както показва суфиксътъ.
aku wenn — ако.
verujá glaubte — вѣрвахъ.
pisiít ср. пишѫ.
kukotu Hahn не е необходимо отъ бълг. ез.
klătsé si grăbăiaskă fing an zu kratzen 60 ср. гребѫ.
gol leer; ср. друм. **голѥск, гол** и пр.
galitšuni Verhätschelung, ср. галѭ.
groapă Graben } ср. друм. **гропницъ** и др.
grop Grab }
potšudés erstaune 42; ср. *да се почудам?*
pojată Stall; ср. сърб. *појата* stabulum, Stall, но между другото и conclave, Kammer.
trăjéš ertrage; ср. траѭ.
sfăršită letzter; ср. свършенъ.
vrémi Wetter — врѣме.
vlagă Feuchtigkeit.
babă Grossmutter.
lêk Arznei — лѣкъ.
burék Nier — бѫбрекъ, вел. и др. *бу́брек*.
mânkă Mühe, друм. **мѹнкъ** labor и пр.
raj Paradies — рай.
dêdo Grossvätärchen — дѣдо.
tsapă Spiess (сърб. *цијеп* и бълг. *цѣп* не ми сѫ извѣстни съ досущъ таково знач.).
oglindală Spiegel — огледало.
vrăptšán Sperling — вод. *врапчáн*.
napkum 60, 61, *napkuma* 64 wieder — *нáпкун, напкунта* вод., кук. и др.
anglăvit — главе́нъ (наетъ).
si ubidêskă — да обидва (да тършува).
surumáu — сиромахъ,
rutšōk — ручокъ.
sfirbă — свирене, si svirêskă — да свири.
pustani — постана, умори се.
lof — ловъ.
divi — диви.
prāk — прагъ.
ōpku — **опакъ** вел. и др.
drubi zerstückelte — раздроби.
să turêskă um auszuschütten — да изтури.
lisitsa — лисица.
prikazma — *приказна* вел.; види се, другадѣ *приказма* срав. сърб. *песма*.
drăžaua Stiel — държале, държава.

kužatsi Pelzen — кожуси, ср. друм. **кож** pellis, **кожок** vestis pellica и пр.

lovatšu Jäger.

vulovár (vakar) Rinderhirte.

Формитѣ като *oglindală*, *mânka* и пр. показватъ, че и срѣдъ непосрѣдственитѣ български сѫсѣди на тѣзи власи въ неотколѣшно минѫло е царувало сѫщото старинско изговаряне на ж ѧ, което въ широки размѣри е зачувано въ Костурско, но и то доста разглобено[1]). За пóпрѣдишното изговаряне на ѣ у тукашнитѣ българи не печелимъ никакво данно: *l͡eak* мѫчно може се изкара отъ *лек*, но срѣщу него стоѭтъ *lenós*, *leva*, *trebujašte* и т. н. т. Впрочемъ заб. прибавеното при *lenós*. Може би, съ врѣме и отъ цинцарското нарѣчие ще получимъ и ние указание върху тоя въпросъ, при сé това, че мѣняването *e*→*ea* при извѣстно положение може въ заетитѣ думи да прѣдизвика и въ случай безъ таково положение *e*→*ea*, и наопаки да прѣправи (чуздото) *ea* на *e* (?) въ други говори, та по този начинъ става мѫчно издирванието. Ако туримъ наредъ новогръцкото *χράνος* (отъ нашето хрѣнъ) и куцовл. *hrenu* (Olympo-Wal. 36), трѣбва да заключимъ, че власитѣ отсетнѣ сѫ измѣнили звука *e͡a* на *e* въ тази заета дума, споредъ както е почнѫла да звучи тя у сѫсѣднитѣ имъ българи, съ течение на врѣмето. Това трѣбва да е станѫло съ сичкитѣ такива думи въ куцовл. На ст. 28 Olympo-Wal. казва Вайгандъ, че *ea* въ *nveásta* Braut, *streahă* überhängendes Dach се основаватъ на прилично изглашение на този звукъ въ чуждиятъ езикъ. Но това не можемъ да утвърждаваме, защото тука *ea* е могло да стане и на рум. почва отъ *e* (гл. законитѣ на стр. 26). Само тогава бихме смѣяле да утвърждаваме това, когато отъ нѣкоя прѣкроена до непознаваемость бълг. дума въ куцовл. бихме могли да видимъ, че *e͡a* не е плодъ на законитѣ на рум. фонетика.

Тука ще извадѭ нашенскитѣ елементи въ куцо-влашкиятъ езикъ, колкото ми се попаднѫхѫ при прочитанието на другата книга на Вайганда (Die Spr. d. Olympo-Wal.), особенно въ сборничето на края:

răsboju — разбой (станъ, Webstuhl)

zvaltse 39 — совалка

sboare 138 — зборови, збороі, *sburets* 122, *sburescu* 145

zilešti, *žălea* 119—плачи, жали

goale 112 — голи

ubor 119 — оборъ

(*să* stau) *mprostu* 116 — простъ, а сѫщо тъй и нѣкои отъ упражненията, притурени у Бояджи къмъ граматиката му:

trâ csudâ 150 ἐξαίρετον εἶναι

nemalo (bunu) 150 μέτριον

zâkonu 151 συνήθεια

si resplatescu 154 νὰ ἀνταμείψω ще да е навѣрно вмъкнѫто отъ друм., както често прави Бояджи.

[1]) Сѫщото се доказва и отъ истрорум., дѣто ж се прѣдава чрѣзъ u^n_n и a^n_n (Mikl. Rum. Unters. I, Denkschr. XXXIII 84), а за минѫлата сѫдбина на тѣзи звуци въ истбълг. свидѣлствува между другото и друм. нарѣчие мѫндрѹ, добѫндеск и пр.)

slabilje 155 ἀδυναμία. Сѫщо прилича да не се е говорило отъ съотечественицитѣ на Бояджи.
uboru 164 αὔλιον Vorhof
gardină 166 — градина
peshtereas 192 σπήλαιον
njiză (elji) 192 низъ [= измежду] (тѣхъ)
isvoru 193 и пр.

Въ сборника на Петрическу, който ми е познатъ отъ цитати, словѣнскитѣ думи ще да сѫ слабо застѫпени.

Поне дордѣ ни се прѣдстави такава картина на елементитѣ въ куцо-влашкото нарѣчие, каквато намираме у Cichac (Dictionnaire d' étymologie dacoromaine) за дакорумънското, приведенитѣ думи удовлетворяватъ доста любопитството ни. Между другото, тѣ показватъ, че както въ куцо-влашкото нарѣчие и въ албанскиятъ езикъ, така и новогръцкиятъ сѫ проникнѫли често едни и сѫщи наши думи. Когато въ сичкитѣ тѣзи езици си личи словѣнското потекло на такивато думи, трѣбва да приемемъ, че е имало единъ купъ причини, защо имено тѣ да проникнѫтъ навсѫдѣ низъ сѫсѣдитѣ. И сетнѣ, щомъ въ двата езика въ заимствуването не се съмнѣваме, то и за третиятъ езикъ ще бѫдемъ наклонни къмъ таково мнѣние. Нашитѣ думи *оборъ*, *законъ* и *стрѣха* сѫ влѣгли въ албанскиятъ и румънскиятъ езикъ, и вече това обстоятелство намалява кредита на сички прѣсилени доказателства, които искатъ да отричатъ подобно потекло за новогръцкитѣ думи: ὄβορος (νουβορός), ζάκονον (ξακόνι), ὀστρέχα (ὀστρέχά, ἀστρέχα и пр.), — думи, които най-лесно се изказватъ отъ нашиятъ езикъ.

Твърдѣ много думи сѫ прѣминѫли и отъ други езици въ куцовл. прѣзъ българския:
stomnă — стомна
jelà — ела
bibà — Fleisch, пóпрѣди, както у насъ и у турцитѣ — Truthenne (Вайгандъ) и др.

Даже на словообразуванието е повлиялъ бълг. езикъ. Прѣдлогътъ *за* (ză) при глагола служи, както и у насъ, за да се означи почването на дѣйствието или състоянието: *zălătoroá* 59 fing an zu bellen, залая, *nebún* 28 hässlich и др. Но особенно заслужва да се укаже, дѣто въ нарѣчията е проникнѫлъ нашия суфиксъ *та*, който си води потеклото отъ члена за ж. р. ед. ч.: *dimneatsa ta* 77 am Morgen — на зараньта и др. Извѣстно е, че нарѣчия като *напкунта*, *дзастрата* и пр. не сѫ рѣдкость въ Македония, а трѣбва отколѣ да сѫществуватъ, щото да повлияѭтъ и върху словообразуването въ куцовл. езикъ.

Приликата между българското и влашкото нарѣчия въ Македония отива и въ частности, така въ прѣхода на значението: *kăntát* gelehrt е досущъ аналогично съ нашето *пеíáнъ*[1]). Сѫщо и цѣли изречения сѫ еднакво образувани: *de bun maj bun* ganz vorzüglich 32 — *от áрно пó арно*. *Bini venis, furtati!* — *Bini afloám, furtati!* — *добро*

[1]) Въ Воденъ, Кукушъ и пр. *пиíáн*, и отъ тука каламбуръ: *пиíáн човéк* — ученъ човѣкъ.

до̀jде, — добро на̀jдов и др. подобни съвпадения иматъ понѣкога общъ характеръ за балканскитѣ народи, и мжчно е да се опрѣдѣли, кой отъ тѣхъ е заемалъ, а кой е прѣдлагалъ своето.

На́й-сетнѣ, изучението на влашкитѣ говори е важно за насъ и по това, че то докосва единъ исторически въпросъ, именно за врѣмето на дохождането на дѣдитѣ ни въ Балканския полуостровъ Както отвждъ Дунавъ, въ влашкитѣ земи, сж се повлашили твърдѣ много Блгари, така и въ нашитѣ земи много Власи сж се прѣтопили въ нашата народность. Подирньото обаче не е станжло въ такива широки размѣри, както първото, но при все тоза не е можѣло да остане безъ каквогодѣ послѣдствие: нашиятъ езикъ притежава доста романски елементи, между които нѣкои ще да сж отъ румънски ез. Върху тѣзи думи нѣма на подробно да говорж, понеже на часа твърдѣ малко могж да прибавьж къмъ сбирката, която се намира у М. Дриновъ, Заселеніе Балканскаго полуострова Славянами, стр. 140—141. При това, само слѣдъ по̀-пълното познание на македонорумънския рѣчникъ ще можемъ да видимъ, какво изглежда като заето направо отъ румънскиятъ ез., какво отъ неговия прѣдшественникъ, отъ латинския (въ една отъ вулгарнитѣ му форми), и какво е дошло у насъ прѣзъ други уста. За вѣрване е, че и слѣдъ едно таково прѣглеждане за нѣкои думи ще трѣбва да допуснемъ, че водятъ потеклото си отъ лат. ез. Това ще дойде да потвърди отново не само учението на Дриновъ за врѣмето на заселяванието на Балкански полуостровъ отъ Словѣне, — разумѣва се, главнитѣ доказателства на това положение сж съвсѣмъ други, — но и загатванията му за балканското отечество на такива християнски термини, съ които Миклошичъ е подкрѣпялъ своята теория за панонщината на староцърковно слов. ез. Ср. Л. Милетичъ, Д-ръ Фр. Микл. и пр. (Сборн. на Мин. V.) отд. отпеч. 123—125, и Дриновъ на посоч. м.

Лайпцигъ, Януарий 1892.

Д. Матовъ.

---

2. Идеологическа классификация на Българскитѣ прѣдлози. Пловдивъ 1890 година. Направилъ И. Пѣевъ Плачковъ.

„Дьяволътъ не е тъй черъ, както го изображаватъ“ (Посл.)

При стремлението на нашитѣ учени да се специализиратъ въ сериозния трудъ, когаче и критиката отъ день на день става по̀-срога и по̀-трѣбователна. Не останж книжка горѣ-долу съ извѣстна тяжесть отъ къмъ съдържанието, която да не е била подвъргнжта, споредъ станжлия обичай, на нейната прѣсжда, да не е минжла прѣзъ нейната стърга.

Тосъ обичай не е лошъ; той става на толкосъ по̀-потрѣбенъ, на колкото писателитѣ ни изъ-день-въ-день се умножаватъ и специализиратъ, а авторитетътъ и популярноста имъ въ книжнината ни растжтъ, — а колкото всѣко умствено произведение, което излиза изъ подъ перото имъ, написано съ извѣстна тенденция, трѣбва да се

квалифицира и классифицира, за да му се даде мѣсто, което му прилича въ нашата и тъй прѣпълнена съ всѣкакъвъ баластъ книжнина, споредъ русската пословица: „всякъ сверчокъ знай свой шестокъ“. Казватъ, писательтъ носи съ себе си своя умственъ багажъ; по тяжеста и качеството на тоя багажъ сѫдятъ и за неговитѣ нравственни сили. Кой каквото иска да каже, нъ това си е истина. Отъ тая истина не избѣгватъ дори и самитѣ критици, у които гѫделътъ да расчепковатъ по тънко, каквото имъ се попадне подъ рѫка и въ очи, често се обръща на сръбелъ, ба и на страсть къмъ моноглаголонието, а по нѣкога и къмъ мѫдрословния педантизмъ.

Лоше е, когато писательтъ клони къмъ педантизма, а въ разсѫжденията си все мѣрка да подсѣва просце у кореня по идеитѣ си; нъ още пó-злѣ е, когато и критикътъ не пада пó-долу отъ него и се овладава отъ сѫщия поцрекъ (побудителна охота), особито когато е най кѫсогледъ или извънредно далекогледъ, та, или на далечъ не види, или пакъ не може да съгледа това, което цвърти и пищи́ подъ самия му носъ, и се принуждава постоянно, ту да се кача на високи кукили, ту часъ по часъ да слиза отъ тѣхъ, за да вижда и схваща нѣщата и впечатленията, които тѣ пораждатъ. Ала работата не състои въ това или въ обичая, а въ характера на врѣмето ни.

Ний едва поченахме да се поотърсваме отъ отскорошната си простотия и гламовщина, и вече бързо-бързо крачимъ къмъ периода на надутостьта и перението, та да ли идеитѣ ни, да ли разсѫжденията ни, или характерътъ ни, или критиката ни нѣма да се понадуѭтъ, или поне да се по-ококорятъ!

Нъ да не се увличаме, па и нѣма защо. Това ни дойде на ума, когато прочитахме книжката съ горний насловъ и си припомняхме, какво ни се е дрънкало едно врѣме за нея. Не малкó се замислювахме ний надъ нейната задача, надъ съдържанието ѝ, надъ цѣльта и ползата, която би трѣбвало и може да извлѣче отъ нея единъ систематикъ-писатель, единъ методистъ-учитель по български езикъ, единъ специалистъ за студиитѣ си по живота народна рѣчь. И не малко нѣщо ни минѫ прѣзъ ума: и дреболиитѣ въ нашитѣ грамматики, и смѣсенитѣ понятия на нашитѣ грамматици, и празднотиитѣ, които срѣщаме изъ учебнитѣ рѫководства по езика ни, и, съ една дума — въ езикознанието, система и методата му. Колкото пóвече вниквахме въ съдържанието ѝ, толкосъ повече срѣщахме и оправдавахме истината, че още малко е направено и много прѣдстои да се върши, да се провѣрява, да се разработва и прѣработва, систематизира и прочее, въ езикознанието ни. Колко специаленъ трудъ, какви сили се изискватъ за всестранното изучване на живота ни рѣчь и за поставянието ѝ на трайни научни основания, áко тая книжка отъ къмъ объема и съдържанието си ни се видѣ шъпа вода, хвърлена въ морето на българското езикознание. Шъпа вода е тя, наистина, нъ тая шъпа, като ѭ разгледашъ пó-отблизо, прѣдставя ни цѣло езеро, въ което плаватъ пръснѫти по водитѣ му безбройни кораби, корабчета и други направи за плувание, едни нови новничички, други вехти, потъмнѣли отъ вѣковетѣ, трети полугнили, разнебитени, крѣпятъ се още и като че

едва дочакватъ случая да се распаднѫтъ и да исчезнѫтъ съвсѣмъ. Въ всичкитѣ по единъ капитанъ, ала какъвъ капитанъ! своеволенъ, опаченъ, настоятеленъ, халисъ-републиканецъ, който си знае правата, работата, върви по волята си, управлява коритото си, както си ще, и не се вдава по никакъвъ начинъ на чужда команда. Отъ всѣкѫдѣ викатъ: чувай се, дай проходъ, отстѫпи! И всичкитѣ плаватъ, промѫкватъ се, прѣнасятъ се, сближаватъ се до сбъхтование, отдалечаватъ се, замѣняватъ си мѣстата и се въртятъ, като че ги движи водоврата на българския разумъ. И слава Богу, нито единъ не потъва. Това сѫ прѣдлозитѣ въ езеро на живия български езикъ.

Магически разнообразенъ е колоритътъ на прѣдлозитѣ въ картината на българската рѣчь. Вѣчно пъргави, трѣвожни, вѣчно подвижни, сновящи, въ коя гъвка на мисъльта не се вървратъ, на коя не услужватъ съ своята готовность и усложливность? Гдѣто не ги сѣешъ въ старобългарската рѣчь, тамъ въ новобългарската пониквать. И ето, че благодарение тѣмъ, и разумътъ е доволенъ, и мисълта на български става опрѣдѣлена и ясна, и българската рѣчь, сита, пълничка, гладичка, на колкото ѝ прилича, колкото и да сѫ повлияли за разнебитванието ѝ преживѣнитѣ трудни, вандалски обстоятелства.

Широко е значението на българскитѣ прѣдлози, това го знаяхме ний отколѣ; това ще узнае и всѣкъ новакъ, ако се заинтересува отъ подобна книжка, като Г-нъ Плачковата.

Любопитния читатель, въ прочитанието ѝ ще се доведе до много полѣзни, нови мисли. Интересующий се ще види въ нея много нѣща и данни, събрани на купъ. Грамматикътъ ще намѣри много готови образци за форми съ прѣдлози и, може би, ще се принуди да погледне по́-издѫлбоко на значението на прѣдлозитѣ и на тѣхната обширна служба въ замѣстянието на старитѣ синтетични падежни форми отъ старобългарския езикъ, да ги изучи по́-подробно, да си добие по́-точно знание, необходимо за неговото значение и работата му.

Стилистътъ и той ще се ползува отъ тая книжка, защото тя ще го наведе да се запознае по́-отблизо съ разликата между много провинциални прѣдложни форми и приетитѣ въ писменноста ни прѣдложни форми, за да може, при неустойчивоста на българскитѣ прѣдлози, да се припазва и да прѣчистя слогътъ си и отъ къмъ тая страна.

Ето отъ коя страна на́й-много погледнахме ний на тая книжка.

Признаваме се, не е гениаленъ трудътъ на г. Плачкова, та и за гениалность тукъ дума не остава. Той дори не е завършенъ. Специалиститѣ по стар. и нов. българский езикъ, които се броятъ у насъ на пръсти, нѣма да се зачудятъ, защото малко ново ще видятъ въ него. Нъ има множина съ по́-малка подготовка, домарасли, рѣчи ги, които се лутатъ изъ тъмнината или въ маглитѣ на различнитѣ недоскопосани етимологии и синтаксиси, и напрасно тръсятъ въ тѣхъ свѣтлинка за обяснение на много неясни за тѣхъ въпроси, на които сѫ връхлетили сами, или ги е навела практиката имъ, а пъкъ съдържанието на тая книжка, ако не ги задоволи съвсѣмъ, ще ги усумни въ достаточностьта на знанието имъ, и ще ги опѫти да се учатъ прилѣжно, за да станатъ истински прѣподаватели на езика си.

Въ единъ отъ сборницитѣ на Министерството на Народното Просвѣщение се повдигнѫ единъ грозенъ облакъ и се сложи върху тая книжка. Умѣстенъ ли бѣ той въ тоя си видъ? Да и не, ще отговоримъ. Да, защото въ него педантизмътъ и излишното се побъркали съ просто научното. Не, защото винѫги има полза тамъ, гдѣто трудътъ е основанъ върху базитѣ на една истина, и, помимо всѣкакви, често, кабалистически експликации, кѫсата истина на една права мисъль прогледва въ много по́-широкъ объемъ. Много пѫти тая кабалистика, особенно въ слога, е врѣдила дори на специалиститѣ автори за по́-лесното и ясно схващание на основнитѣ идеи въ списанията имъ. Колкото за възможнитѣ грѣшки и пропуски, тѣ сѫ свойственни често и на великитѣ умове, какво ли пакъ да се рече за младитѣ сподвижници въ сериозната наука.

Главната грѣшка въ Г-нъ Плачковото съчинение състои въ класификацията на българскитѣ прѣдлози, само и само за гдѣто, по наше мнѣние, тя го е увлекла и го е захласнѫла въ съвсѣмъ едностранчива посока. Нъ и тая грѣшка не е за умирачка; защото отъ вникванието въ подробноститѣ на изложеното въ книжката му се види, че депозитътъ на знанията му е билъ много по́-богатъ съ материалъ, инъкъ тя не би възбуждала ума къмъ толкосъ нови и неизбѣжни прѣмислювания. Наречи Г-нъ Плачковъ книжката монологическо значение на българскитѣ прѣдлози въ свръзъка съ синтаксиса на българския езикъ; постарай се онъ да употрѣби по́-простъ начинъ за обяснението на прѣдлозитѣ и тѣхното значение, като важни части отъ рѣчьта, съ помощьта на които се движи нашата народна рѣчь, той би билъ по́-лесно и веднага разбранъ, а пакъ критицитѣ му, ако не искажахѫ много по́-високо мнѣние за труда му, щѣхѫ поне да го причислятъ къмъ изряднитѣ и неотложно полѣзнитѣ, а това щѣше да му стигне и за насърдчение, и за правственна награда. По тоя начинъ Г-нъ Плачковъ щѣше да избѣгне немилоста на по́-голѣмитѣ авторитети и отъ навѫсванието и нагрочванието на зѫбата критика, да го жвака, тегли, распиня, цапа и маца дори за маловажни и никакви грѣшчици.

Искамъ да кажѫ, намѣсто Г-нъ Плачковъ да се ударяше само на классификация и да располага темата си по тоя начинъ, да губи много нѣщо отъ сѫщественно важното, не щѣше ли да бѫде по́-добрѣ, ако развиеше ония мѣста отъ съчинението си, за които само загатва или ги оставя за до пѫти, и ни расправяше, какъ прѣдлозитѣ, като явяватъ своето относно значение, явяватъ го само въ съобществото съ други знаменателни думи; че тий не сѫ орѫдия, нъ срѣдства за изражавание понятията въ мисъльта; че и думитѣ, които тий прѣдвождатъ, сѫ въ зависимость отъ други, наречени управляющи; че прѣдлозитѣ влиятъ върху съгласованието на главнитѣ думи съ второстепеннитѣ, на второстепеннитѣ съ второстепенни въ прѣдложенията. Какъ въ синтактическо отношение прѣдлозитѣ въ новия ни аналитиченъ езикъ заематъ службата на нѣкогашнитѣ падежни флексии, сега исчезнѫли, съ рѣдки остатъци въ езика ни; какъ формитѣ съ

прѣдлогъ, макаръ аналитични да сѫ, нъ все се намиратъ въ свръзка съ тия флексии.

Разгледано отъ тая страна, значението на прѣдлозитѣ, дало би причина да се поговори пó-обширно за старитѣ флексии и за днешнитѣ, като остатъци, за тѣхното опрѣдѣлено и неопрѣдѣлено значение. Слѣдъ това могло би да се говори за влиянието на прѣдлозитѣ върху окончателното разнебитвание истинското значение и силата на старитѣ синтетични падежни форми. Тогава замѣнението на тия стари падежи съ прѣдлозни форми би се уяснило пó-добрѣ, ако би се пояснило именно кой падежъ замѣстя думата съ тоя или оня прѣдлогъ; за какво е служала синтетич. падежна форма въ прѣдложенията, и за какво служи прѣдложната. Самъ Г-нъ Плачковъ въ книжката си дава ни доста примѣри за замѣстение прѣдлогъ съ прѣдлози и форми съ форми.

Едно врѣме прѣдлозитѣ управлявали отъ единъ до три падежа, нъ никога пóвече отъ три, и то нѣкои по единъ, други по два, трети по три. Коя е причината, гдѣто у насъ се срѣщатъ прѣдлози, които споредъ значението, което придаватъ на думата, послѣднята за едно съ прѣдводителя си заема мѣстото на всичкитѣ косвенни падежи отъ ст. бѣл. езикъ и наистина ли българскитѣ прѣдлози придружаватъ думи само въ винит. падежъ? Г-нъ Плачковъ загатва и за тоя въпросъ, нъ изрично не го обяснява. Споредъ насъ, колкото и да сѫ разнебитени прѣдлозитѣ въ нов. бълг. рѣчь, тий пакъ сѫ свързани въ нѣкои отношения съ стар. б. падежна форма.

Въ старобългарский езикъ всѣкъ прѣдлогъ е можалъ да стои само прѣдъ дума съ извѣстна постоянна флексия, зависявша отъ значението, което ѝ той придавалъ. Днесь, скандалъ, свързватъ прѣдлози и думи и имъ наржчватъ да стоятъ въ винителенъ падежъ на подобие:

р. . . . . . Мѣстото *на кжщата* е все мое, ... **дома, домоу,**
д . . . . . Мѣстото принадлежи *на кжщата*, **домоу, домоки.**
в. . . . . . *На кжщата* кацнж гължбъ, ... **домъ,**
тв. . . . . Мерише *на вино* (автор. прим.) **кнкъмъ.**
прѣд. . . . *На двора* има камъньє . . . . . **дкорѣ.**

Въ сжществителнитѣ имена сж е запазила само една здрава и читава флексия за именит. падежъ и друга за звателния. Флекситѣ на косвеннитѣ падежи сж остатъци случайни, слабосилни, и твърдѣ устжпчиви:

Приехъ писмо отъ Иванъ и отъ Ивана — все е едно; писахъ на Иванъ, на Ивана (и Ивану);

Викнжхъ Иванъ и Ивана;

Ходихъ съ Иванъ и съ Ивана;

Говорихъ за Иванъ и за Ивана, — не дипъ врѣдятъ на ухото. Коя отъ двѣтѣ флексии е башъ флексия на винит. падежъ? Влияе ли тукъ прѣдлога врьхъ падежа на думата, както далъ Богъ?

Това само за прѣдлозитѣ като частици, стоящи отдѣлно отъ думитѣ и влияющи на значението (смисъла) имъ и на службата имъ въ прѣдложенията. А какво и колко би трѣбвало да се каже и за службата имъ като префикси у имената, глаголитѣ, нарѣчията и пр.?

Какви длъжности не испълняватъ тий и тукъ; колко разнообразни понятия прѣдаватъ на думитѣ отъ единъ коренъ или отъ една основа! Колко усложнения причиняватъ тий и колко недоразумѣния въ словопроизводството или при откриванието на коренитѣ въ думитѣ! (Оставямъ на страна фонетическитѣ измѣнения). Влиянието имъ върху измѣнението на видоветѣ на глаголитѣ, които и до днесь още не сѫ изслѣдвани, и които сѫ едно богатство, особенно богатство въ езика ни, е единъ твърдѣ важенъ дѣлъ за развивание, защото дневното имъ значение, въ много случаи запазено цѣличко въ службата имъ, като приставки у глаголитѣ, могло би да се поясни нагледно и осязателно. Дори залозитѣ на глаголитѣ не оставатъ безъ влиянието имъ, и често прѣтърпѣватъ доста силни катастрофи. Съ една дума, капризитѣ на малкитѣ дѣца пó-лесно могѫтъ да бѫдѫтъ схванѫти, отколкото капризитѣ на прѣдлозитѣ, и то българскитѣ.

Ала да свършимъ, за да не паднемъ въ повторения или въ полилогия.

Трудътъ на Г-на Плачкова, ако и да е едностранчивъ за сега и непъленъ, все пакъ възбужда впечатлѣние и заслужва да се прочете съ пóвечко внимание. Знанието не липсува у Г-нъ Плачкова. Ако той и до толкосъ съумѣлъ да подведе българскитѣ прѣдлози подъ една толкосъ трудна и неуловима классификация, и въ сѫщото врѣме обѣщава да ни каже и други още пó-занимателни нѣща, той ще съумѣе да разбере надѣждитѣ, които възлагаме и на него, като на младъ споборникъ въ научното пъприще. Нѣмаме цѣль да го учимъ, какъ да гледа на труда си, а само му напомнюваме, какво очекватъ, не авторитетнитѣ специалисти, нъ стотинитѣ учители по българския езикъ. Едно нѣщо само му желаемъ—да не се увлича въ друго, освѣнъ въ реалното и уловимото въ езика, и вѣрваме, че и той не ще си поплюе на рѫцѣтѣ, та, ако бѫде все тъй трудолюбивъ и за напрѣдъ, единъ день може и да запуши устата на зѫбестата критика.

В. Поповичъ.

---

3. Българскитѣ юнашки пѣсни отъ Г. Поповъ. Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. Книга III., стр. 247—282 и Кн. IV., стр. 270—279.

Токо що приведената отъ мене за разборъ статия има за прѣдметъ изслѣдванието на българскитѣ юнашки пѣсни. Въ нея авторътъ ни дава въ началото една кратка характеристика за юнашкитѣ пѣсни въобще, върху историческата имъ цѣна, за смѣсванието на разнитѣ епохи отъ историята на народа — юнашкия периодъ съ митическия и историческия съ присъединението на битови черти. Въ нашитѣ юнаци и тѣхнитѣ врагове авторътъ срѣща образи на нѣкакви си древни титанически или митически сѫщества. Като единственъ факторъ за обяснение смѣсванието на разнитѣ епохални черти, на срѣщающитѣ се въ пѣснитѣ анахронизми, исторически и географически противорѣчия му служи обстоятелството, че тѣзи послѣднитѣ се разказватъ не по лѣтописа а по паметьта и устнитѣ прѣдания на народа, които

сѫ прѣминували отъ едно поколѣние въ друго още отъ на́й-отколешнитѣ врѣмена. Юнацитѣ, въспѣвани въ пѣснитѣ, раздѣля на двѣ категории: 1) *юнаци надъ юнаци* и 2) *просто юнаци*, като изброява и еднитѣ и другитѣ и изказва извършенитѣ отъ тѣхъ подвизи, споредъ както ни сѫ прѣдадени въ народното творчество. Юнацитѣ отъ първата категория отнася съ право къмъ единъ по́-старъ съ митическия тѣсно свързанъ периодъ; юнацитѣ отъ втората категория, исторически личности отъ епохата на покоряванието на България отъ Турцитѣ, отнася къмъ единъ по́-младъ съ историческитѣ дани тѣсно свързанъ периодъ.

Прѣди всичко отъ изслѣдователя на южнословѣнский епосъ, български или сръбски, се изиска да изучи обстоятелно обема на този послѣдния, а това сѫ цѣлъ редъ пѣсни и епизоди въ разни редакции и варианти, произлѣзли отъ много обстоятелства. Разнообразия и богатъ материалъ, черпенъ въ течение на столѣтия сѫщо съ такова разнообразие на пѣсни и епизоди за единъ и сѫщъ сюжетъ; различието на мѣстноститѣ, гдѣто пѣснитѣ сѫ изниквали или гдѣто тѣ сѫ били прѣнасяни; и на́й-сетнѣ много други случайности, подъ влиянието на които пѣснитѣ сѫ се измѣнявали и изпорчвали въ течение на многовѣковното имъ сѫществувание въ паметьта на народа — сичко туй е било единъ силенъ факторъ за смѣсването на една епоха съ друга, на една историч. личностъ съ друга за приписванието нѣкой подвигъ отъ единъ юнакъ на други, за появление на анахронизми, исторически и географически противорѣчия.

За да можемъ да си съставимъ пълно и ясно понятие за туй, какъ народния епосъ рисува нѣкое важно събитие, нѣкои геройски подвигъ, за да получимъ една нагледна жива картина върху вървежа на работитѣ въ този или онзи геройски подвигъ, отъ насъ се изисква, прѣди всичко, да разгледаме всичкитѣ редакции и варианти отъ пѣснитѣ на всѣки единъ отъ тѣзи сюжети, и послѣ да опрѣдѣлимъ точно сѫщественнитѣ различия на редакциитѣ и вариантитѣ а заедно съ туй и тѣхната общность, тѣхното единство, на което тѣ базиратъ. При това ще се окажатъ нѣкои черти на́й-древни, първобитни; други много или малко по́-кѫсни, а между тѣзи послѣднитѣ такива, които се обясняватъ съ историята или мѣстностьта, и такива, въ които се виждатъ явно черти на испорченость. Тъй напр. виждаме въ пѣсеньта № 182 у Качановски, гдѣто, противъ всичкитѣ други варианти, нѣкъкъ неестественно се разказва, че Момчилъ, когото хваналъ Черния Арапинъ, помолилъ този послѣдния да го пустне и да му даде малко мегданъ, а Арапинътъ самъ да иде при сестра му Перусія, Арапинътъ го послушалъ. Тогава Момчилъ зема саблята, разврътялъ се налѣво надесно, та оборилъ до три хиляди Турци, послѣ хваща и самия черпъ Арапинъ и му изважда душата *съ два пръста*. По́-вече отъ очевидно е, че при тази нелогична свръзка на фактоветѣ, този мотивъ непринадлежи къмъ първоначалнитѣ, а е комбиниранъ, види се, по́-послѣ отъ нѣкой пѣвецъ, комуто исходътъ на работитѣ касателно сѫдбата на Момчила не се е аресвалъ. Подобно нѣщо виждаме и въ една пѣсень, записана отъ мене въ Пирдопъ, въ която е смѣсенъ мотивътъ

за разпаранието на *Груица Дѣтенце* отъ Марко Кралевике, въ което намѣрилъ 12 сърца, споредъ както това се разказва въ пѣсеньта № 122 отъ Миладиновския Сборникъ, съ Дѣте Дукатинче[1]). Туй смѣсвание е произлѣзло на всѣки начинъ отъ туй обстоятелство, че въ нѣкои мѣста на България пѣсни за Груица Дѣтенце рѣдко и почти никакъ не се срѣщатъ. Освѣнъ това, едни редакции сѫ пó-кратки други пó-распространени, въ едни се прѣдава епическия материалъ за нѣкой герой на откѫслеци като го дробятъ на епизоди и посвящаватъ на всѣки епизодъ отдѣлна пѣсень, други редакции напротивъ групиратъ въ едно цѣло всичко, което се отнася къмъ единъ герой, и по такъвъ начинъ се сбиратъ всичкитѣ тѣзи малки епизоди въ една сводна редакция. Всичкитѣ извѣстни намъ редакции и варианти за отдѣлнитѣ юнаци и тѣхнитѣ подвизи сѫ, отъ къмъ критическа страна въ казаната статия слабо засѣгнати. Такова ненаучно отношение къмъ материала на българския юнашки епосъ не стои въ хармония съ основнитѣ правила на съврѣменната филологическа критика. Разнитѣ мотиви въ народнитѣ юнашки пѣсни често прѣминаватъ единъ въ други, подвизитѣ на единъ юнакъ често се приписватъ другиму, чертитѣ отъ една епоха се смѣсватъ съ тѣзи отъ друга, географическитѣ мѣстности се забръкватъ една съ друга. Отъ науката се изисква да намѣри каузалната свърэка, да опрѣдѣли причинитѣ, вслѣдствие на които сѫ се развивали противорѣчията и изпорчванията, и по тозъ начинъ да възстанови кои мотиви принадлежатъ къмъ първоначалния циклусъ, т. е. да се опрѣдѣли първобитностьта или въобще древностьта на разнитѣ редакции и варианти. Сравнителний методъ, разработенъ толкова блѣскаво отъ знаменития руски ученъ А. Веселовски и отъ нѣкои нѣмски учени, би служилъ на г. Попова като рѫководство за постигание горѣ-долѣ на нѣкои отъ горнитѣ важни резултати. Не подлежи на никакво съмнѣние, че е отъ голѣма важность и полза изучванието на нашия епосъ сравнително, особно съ сръбскитѣ юнашки пѣсни и рускитѣ билини, а отъ части и съ разказитѣ на скандинавскитѣ Едди, или германскитѣ Нибелунги. Такова изучвание е безъ съмнѣние необходимо за разяснение на много инакъ тъмни и необясними явления. Нѣкои отъ русскитѣ учени обърнахѫ вече внимание и къмъ южнословънския епосъ. Тъй напримѣръ, освѣнъ Веселовски, и г. Халански въ статията си: К вопросу о заимствованіях в южнославянском эпосѣ (Русскій Фил. Вѣстникъ XI-84) привожда нѣкои важни и интересни паралелли. Господинъ Поповъ не си е зелъ труда да се ограничи поне само съ сравнението на нашитѣ и сръбски юнашки пѣсни, които така тѣсно сѫ свързани, щото критическото изслѣдвание на еднитѣ безъ другитѣ е немислимо, да, както се чини, иматъ нашитѣ пѣсни много общо и съ гръцкитѣ. По този начинъ, ще се укаже, до колко и въ какво именно отношение еднитѣ

[1]) Считамъ за нуждно да кажѫ, че Дукадинъ е позната страна на географията и историята, а не както казва г. Поповъ. Сравни Glasn. 5, 77. гдѣто се казва въ една лѣтопись отъ началото на XVI в. Za sije dali jemu (Arsoju) knjaženije dardanskoje, i setvariša jego duxà, ot čedo potomь Dardanija nazvali ja Dukatin ini pišut imélъ Arsóje sina, Dukà imenemъ, i ot nego prozvanъ bystъ, Dukatinъ'.

*

сѫ повлияли на другитѣ, до колко единъ народъ е заимствовалъ отъ други и какви измѣнения сѫ прѣтърпявали пѣснитѣ при прѣминаванието имъ отъ единъ народъ въ други, Тъй на пр. отъ рецензията на г. Дринова върху сборника на Качановски (с. П. Сп. IV) виждаме:

1) Какъ сръбскитѣ пѣвци сѫ замѣнили истинскитѣ Момчилови убийци (Кантакузенъ, нареченъ въ българскитѣ пѣсни, както всѣки Византииски императоръ, царь Костадинъ отъ Стамбола града, и Умуръ-бегъ, Андолия — църна арапина́) съ краля Вукашина, който не е зелъ никакво участие въ битката при Перитор ъ;

2) Града Перитор ъ, при който загиналъ Момчило и който се е намиралъ при Архипелагъ, сръбскитѣ пѣвци сѫ убъркали съ Пирлиторъ „Према Дормитору" въ Херцеговина.

Относително Марко Кралевичъ, твърди господинъ Поповъ, че неговия образъ у насъ не е достигналъ онзи идеалъ, който билъ успѣлъ да създаде сръбския юнашки епосъ. Какъ е дошълъ авторътъ до туй заключение, остава за насъ тайна. Поне за Кралевича Марко ние очаквахме малко по́вечко. Ако г. Поповъ не се е потрудилъ да приведе паралели, възъ основата на които той вади горньото си потвърждение, трѣбваше поне да земе подъ внимание туй, което е вече събрано, готово за него — думата ми е, че г. П. трѣбваше да земе прѣдъ видъ поне статията на г. професора Ягича за Краль Марко въ V. томъ на Archiv für slav. Phil. да тури въ паралелъ.

Заимствованието на разни геройски разкази отъ единъ народъ у други стои въ свръзска и съотвѣтствова изобщо на всѣко литературно заимствование. Тъй въ на́й-ново врѣме е доказано, че много сюжети отъ разказитѣ на европейския срѣдни вѣкъ сѫ заети отъ Византиискиа Югъ. По този начинъ сѫ се разпръснали въ срѣднитѣ вѣкове на западъ и на истокъ разказитѣ за Александръ Велики, за Соломона, за седемтѣ мѫдерци и т. н. Разбира се само по себе си, че самостоятелното разработвание на заимствованото, умното схващание на цѣлото и групиранието подробноститѣ, акомодирание положенията и притуряние къмъ взетото ново, — зависи отъ развитието на самия този народъ, и отъ туй до колко е той надаренъ съ фантазия.

Въ своитѣ начала засяга юнашкия епосъ доисторическата епоха на създанието на мититѣ, и послѣ като се изолира заедно съ езика и народностьта въобще, заяква въ родната мѣстность, и като се развива въ течение на извѣстенъ периодъ на епическото творчество, вноси въ съдържанието си черти отъ народния животъ и на́й-главнитѣ исторически данни. Отъ историческитѣ народни пѣсни ние не трѣбва да изискваме исторически вѣрно изображение на дѣйствителнитѣ събития, както не изискваме това отъ историческитѣ драми, повѣсти, поеми и пр., иначе тѣ не би спадале въ областьта на поезията. Въ лицето на нашитѣ юнаци, както тѣ се въспѣватъ въ нашитѣ пѣсни, авторътъ срѣща нѣкакви си древни титани или митически сѫщества. Въ що именно намира митическото, гдѣ, при кои тѣхни постѫпки тѣ стоятъ вънъ отъ человѣческата нравственность, и въ кои свои дѣйствия тѣ сѫ подчинени на нравственнитѣ закони, гдѣ прѣстава митологията и гдѣ начина историята, — за всичко туй не узна-

ваме нищо отъ казаната статия. За опрѣдѣление на митологическитѣ принципи на нашия епосъ трѣбваше авторътъ да си земе за образецъ първия блѣстящъ митологически изслѣдователь въ областьта на руския епосъ, Буслаева, който справедливо може да се нарече русски Гриммъ.

Относително етнологическата страна на нашия епосъ, въ която като въ огледало се вижда отражението на народния духъ, не се споменува нищо.

Тоже и хайдушкия периодъ, прѣставенъ съ редъ пѣсни за юнаци, като Стоянъ, Велко, Богданъ, Човдаръ, Вълко и пр. и пр., въ лицето на които потиснатия български народъ изявява съ прѣкритость отъ страхъ на прѣслѣдвание и наказание отъ страна на Турцитѣ, своя вълнующъ се и негодующъ духъ, не е застѫпенъ въ казаната статия. Макаръ, че характерътъ на тѣзи пѣсни е пóвечето лирически, но все. пакъ се срѣщатъ и много епически черти, за туй трѣбваше и тѣ да. се зематъ подъ внимание, отъ което, поставени въ паралелъ съ пóстаритѣ, можѣше много ясно да се види, до колко още живѣе въ народа епическа творческа сила, и какъ тази послѣднята изчезва съ развитието на единъ народъ и съ неговото излизвание отъ примитивното си състояние. Не отъ пó-малка важность и научна цѣна сѫ такива въпроси, като, напримѣръ, отъ кого се пѣѭтъ народнитѣ юнашки пѣсни, гдѣ именно нáй-много се срѣщатъ, какъ сѫ тѣ разпространени и въ какъвъ обьемъ.

Вѣна, 1 Августъ 1891 година.

Манолъ Ивановъ.

II. КРАТКИ ВѢСТИ ОТЪ КНИЖОВНИЙ И НАУЧНИЙ СВѢТЪ.

Рѣчникъ на българский езикъ отъ Найдена Герова. Съ голѣмо удоволствие бързаме да съобщимъ на читателитѣ си радостната вѣсть, че старий български книжовникъ г. Н. Геровъ е захванѫлъ вече да печата нáй-знаменитися свой книжовенъ трудъ — *Рѣчникъ на българский езикъ,* тълкуванъ пакъ на български, вкратцѣ и на русски езикъ, до колкото е нужно за пó-доброто проумѣвание на разнитѣ значения на думитѣ както за Русситѣ така и за сами насъ. До нинѣ сѫ се отпечатали думитѣ на рѣчника само отъ буквата *А* и една часть отъ букв. *Б*. Пó-долу излагаме нѣколко думи съ изтълкованията имъ заедно отъ сѫщий рѣчникъ, и тó само отъ буквата *Б,* защото твърдѣ малко има чисто български думи отъ буквата *А*. Извадenитѣ думи отъ рѣчника не вървятъ строго една слѣдъ друга по азбучений редъ както сѫ въ рѣчника, защото ний ги отбрахме като такива, които ни се видѣхѫ пó-лични и пó-съотвѣствени за примѣри, по които читателитѣ да могѫтъ и сами да си съставятъ колко-годѣ ясно понятие за самия рѣчникъ, било отъ къмъ вънкашната било отъ къмъ вѫтрѣшната му уредба, толкова пóвече че инакъ примѣритѣ излагаме приблизително така, както си сѫ въ рѣчника.

Рѣчникътъ се печата на доста хубава, бѣла хартия и на форматъ току речи като академическия „Словарь церковно-славянскаго

и рускаго языка", (второ издание, Петербургъ, 1867—8 г.), или по̀скоро като второто издание на „Српски Рјечник" (истумачен њемачкијем и латинскијем рјечима. Скупио га и на свијету издао Вук Ст. Караџић. у Бечу. 1852 г.), сирѣчь на голѣма осмина и на всѣка страница по два стълпца. Началнитѣ думи, както и ония слѣдъ тѣхъ, на които става позивъ (съсилка) като начални български думи, сѫ означени съ по̀-едри и по̀-дебели букви; българскитѣ обяснения на думитѣ сѫ означени съ обикновенни по̀-дребни букви, наречени гармонъ; само българскитѣ изрѣчения (фрази) сѫ означени съ курсивни букви отъ сѫщий видъ — гармонъ. А русскитѣ думи и изрѣчения, съ които се тълкуватъ и прѣвождатъ българскитѣ, сѫ означени пакъ съ дебели но по̀-дребни букви, за да се различаватъ по̀-добрѣ отъ българскитѣ думи и фрази. Началнитѣ думи и другитѣ слѣдъ тѣхъ считани като начални, както и русскитѣ думи въ рѣчника сѫ означени съ ударение, за по̀-правилното имъ изговаряние. На лево отъ горѣ до началната буква отъ всѣка турска начална дума въ рѣчника стои звѣздица.

Рѣчникътъ ще съдържа не по̀-малко отъ 60,000 думи, които заедно съ изтълкованията имъ ще могѫтъ да се вмѣстятъ на̀й-малко въ 120 печатни коли, и цѣлия рѣчникъ ще да се изкара отъ печатъ едвамъ въ течение на двѣ години врѣме. За по̀-добро употрѣбявание на рѣчника, той ще бѫде раздѣленъ на четире тома, та всѣки томъ ще се състои отъ 25 печатни коли, ако не и отъ по̀-много. Горѣспоменѫтий академически „Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка" брои около 115,000 думи, а Караџићовий „Српси Рјечник" до 50,000 Ще каже, българский рѣчникъ отъ г. Н. Герова ще бѫде по̀богатъ и по̀-пъленъ отъ споменѫтий „Српски Рјечник". Така и трѣбаше да бѫде, защото тойзи излазя на свѣтъ четиредесеть годинъ по̀-кѫсно отъ сръбскиятъ, който обаче и до днесъ не си е изгубилъ класическото достойнство, ако и да е по̀-кратъкъ.

Колкото за самото достойнство отъ къмъ вътрешната уредба на българский рѣчникъ отъ г. Герова, ний за сега неможемъ специално да се произнесемъ съ достаточна вѣрность и пълнота, не можемъ да си дадемъ мнѣнието подробно така както трѣбува, защото работата още не е излѣзла на свѣтъ цѣла, и прѣди всичко нѣмаме още на рѫцѣ надлежнитѣ обяснения за уредбата на рѣчника отъ самия му авторъ, които обяснения, по всѣка вѣроятность, ще бѫдѫтъ изложени въ начало на рѣчника, разбира се, тепърва, когато ще бѫде той отпечатанъ до край. Ала ний, които не отколѣ имахме случай да видимъ и разгледаме една значителна часть отъ него въ рѫкописъ, можемъ безъ стѣснение и увлѣчение да кажемъ още отъ сега, че тойзи капиталенъ трудъ, ако го погледнемъ и само като материалъ, да кажемъ — не съ достаточна вѣщина изработенъ, пакъ ще бѫде, по богатство и пълнота, на̀й-драгоцѣнно и на̀й-важно прѣобрѣтение до сега въ новата българска книжнина, и за дълго врѣме ще да е единственна по рода си на̀й-потрѣбна и на̀й-полезна книга за всѣки Българинъ, който има колко-годѣ образование. Тукъ ще намѣриме доста вѣрно изложени и истълкувани несамо почти всички български по̀-употрѣби-

телни и пó-извѣстни думи и покрай тѣхъ голѣма часть отъ фразитѣ, що се употрѣбяватъ въ живата ни рѣчь отъ българското простолюдие, ами и значителна часть отъ думитѣ, що се употрѣбяватъ изключително въ писменния нашъ езикъ или въ разговора между пó-образованитѣ ни еднородци, каквото може всѣки да сѫди отчасти и по долу-изложенитѣ примѣри, що сме извадили отъ рѣчника за показъ.

Не може, разбира се, да има никакво съмнѣние, че тойзи рѣчникъ, както всѣко човѣшко дѣло, не ще бѫде лишенъ отъ недостатъци, на мѣсти пó-значителни, на мѣсти пó-маловажни, но тѣ лесно ще могѫтъ да се отстранятъ постепенно отъ други наши пó-вѣщи сегашни и бѫдѫщи езиковѣдци, кое съ поправение на разнитѣ му погрѣшки, кое съ допълняване на дѣйствителнитѣ му празнини. И така, единъ день и това българско дѣло ще стигне до възможното си съвършенство. Тукъ обаче намираме за неизлишно да забѣлѣжимъ макаръ само пѫтемъ, че между друго своеобразнитѣ форми на езика и устарѣлото и сѫщоврѣменно съвсѣмъ непрактично правописание на г. Герова, което никакъ се несхожда съ общоприетото днесъ правописание на българский езикъ, както отъ друга страна и странната пунктуация въ рѣчника му, па нáй-сетнѣ и повтарянието на еднакви по значение български фрази за тълкувание, неумѣстното употрѣбение на нѣкои думи за пояснение — не малко ще попрѣчватъ въ правилното и пó-бързо ползувание особенно на ония лица, на които филологическитѣ познания въобще и частно по българский езикъ сѫ твърдѣ ограничени, а такива именно лица днесъ за днесъ сѫ у насъ нáй-многобройни, понеже и до тосъ часъ не сме се сдобили съ една пълна, свѣсно изработена граматика на българский езикъ.

Както и да е, но, безъ да се пущаме въ пó-дълга расправа за прѣимуществата или за недостатъцитѣ на тойзи рѣчникъ, смѣемъ да кажемъ, че съ неговото първо издание ще се положи вече яка основа на българската лексикография, и той ще бѫде единъ доста цѣненъ вносъ отъ българска страна въ областа на общото индоевропейско и особно на словѣнското езиковѣдение. А това не е малка честь за нововъскръснѫлия нашъ народъ прѣдъ другитѣ образовани днесъ народи. Това дѣло ще послужи за твърдѣ осязателно и важно доказателство, че ний вече сами си проправяме пѫть да влѣземъ въ реда на културнитѣ народи. Ний се надѣваме даже, че появението на тойзи рѣчникъ ще бѫде въ новия нашъ животъ едно отъ нáй-радостнитѣ и нáй-насърчителнитѣ събития за всѣки Българинъ, защото тогасъ ще видимъ на лице въ читавъ образъ, какво безмѣрно богатство се таи въ нашата жива рѣчь, тепърва отъ тогазъ ще зачнемъ пó-разумно да цѣнимъ достойнството на своя народъ, отъ тогасъ ще усѣтимъ подъ себе-си една пó-яка опора за крѣпко самостоятелно работение къмъ бѫдѫщия нашъ исторически животъ. На кѫсо да кажемъ — ний вѣрваме, че съ изданието на тойзи свой почтенъ трудъ, г. Геровъ прибавя една къмъ свѣтлитѣ страници въ новата българска история[1]), а това е единъ та-

[1]) Нѣка споменемъ тукъ вкратцѣ нáй-блѣскавитѣ страници въ новата наша история: 1) Нововъзражданието на българский народъ съ подновение на книжнината ни, съ отваряние училища, читалища и други мѫжски учenолюбиви и женски дружества; 2) все-

къвъ фактъ, който не може да не послужи и той къмъ пораждането на истинска народна гордость въ сърцата на оние наши еднородци, които днесъ може още да се лишаватъ малко или много отъ тая на̀й-благородна доблесть, съ която се украсяватъ всички порядочни граждане у всѣки народъ.

Такива отрадни чувства и мисли се възбудихѫ въ насъ, когато видѣхме и разгледахме току една часть отъ рѣчника, за който е тукъ думата ни.

Срѣдецъ, Февруарий 1892.

В. Д. Стояновъ.

Ето извадения материалъ отъ българский рѣчникъ на г. Герова за показъ:

Безсъ̀ница, *с. ж.* Кога не може человѣкъ да спи, не го хваща сънъ отъ мысль или отъ что да было; разсъница; **безсо́ница, безсо́нье.**

Бе́зтрага, вм. безъ трага, безъ дырѫ. Кога ся іадосатъ на нѣчто, казватъ: *безтрага го!* сир. да иде да се не види. *Иди безтрага!* махни ся оттука, иди да се невидишь, да не остане ничто отъ тебе; **пропади́-ты!** *Отиде у безтрага,* съвсѣмь далече, много надалечь.

Безу́мнъій, — мьнъ и — менъ, мна, мно, *пр.* 1) Който нѣма умъ, слабоумнъій, глупавъій; **безу́мный, глу́пый.** *По́-добрѣ разуменъ душманинъ, нежели безуменъ пріатель. Безуменъ гость домакына кани. Безумнъій всякога блядослови. Безъ умъ пойде, безъ умъ си дойде. Безумнъій и другитѣ-тѣ избезумıава.* 2) Който си е изгубилъ ума, лудъій; **сумасше́дшій, — мно,** *нар.* Глупаво, глупашкъі, ахмашкъі, будалскъі, лудо; **безу́мно, глу́по.**

Безцѣ̀нность, *с. ж.* Кога нѣчто спорядъ достоинство-то си надминува всіакѫ цѣнѫ; **безцѣ̀нность.**

Безцѣ̀ннъій, — ньнъ и — ненъ, нна, нно, *пр.* Безцѣннъій, безцѣнатъій, что е толкова хубаво, та цѣнѫ нѣма, твърдѣ скѫпъій; **безцѣ̀нный, драгоцѣ̀нный.** *Безцѣннъі камьнıе;* **драгоцѣ̀нные ка́мни.**

Даромь да ти е, юначе,
Мое прочюто войводство
И моіа сабліа френгиіа
Съ девятъ безцѣннъі камьніе. *Пѣс.*

Добра жена — безцѣненъ камыкъ.

Безче́тнъій, — тьнъ и — тенъ, тна, тно, *нар.* Что нѣма четъ, безбройнъій, твърдѣ много; **безчётный, безчи́сленный, несмѣ́тный. — тно,** *нар.* Твърдѣ много, безъ четъ, безбройно, безкрайно; **безсчётно, безчи́сленно, несмѣ́тно.**

Безче́тъ, *нар.* вм. *безъ четъ.* Твърдѣ. *Безчетъ много,* твърдѣ много.

Безчловѣ̀чнъій, — чьнъ и — ченъ, чна, чно, *пр.* Който ся влада не като человѣкъ, който нѣма человѣчьство, немилостивъій, лютъій;

народната ни борба за подновение на черковната ни иерархия; 3) домогванията ни за политически правдини; 4) съединението на южна съ северна България; 5) славното отблъсване на сръбското нашествие въ България отъ младото наше храбро войнство, и пр.

безчеловѣчный, — чно, *нар.* Нечловѣчьскъı, безчловѣческъı, люто; **безчеловѣчно.** *Повали го та го наби безчловѣчно.*

Безчя́децъ, *с. м.* Който нѣма чядо; бездѣтецъ, бездѣтникъ; **бездѣтный, безча́дный.**

Безчя́діе, *с. ср.* Нѣманıе чядо, бездѣтство; **бездѣтество, безча́дие, безча́дство.**

Безчя́дка, *с. ж.* Когато нѣма чядо, бездѣтка, бездѣткъıнıа; **бездѣтная, безча́дная.**

Хубава Добро болıарко,
Болıарко, Добро, безчядко! *Пѣс.*

Безчя́днъıй, — дьнъ и **— денъ, дна дно,** *пр.* Что нѣма чяда; бездѣтнъıй, безчелıаднъıй; **безча́дный, бездѣтный.**

Безъ, *прѣдл.* Показва нѣманıе; **безъ.** *Остали смъı безъ хлѣбъ;* **мы оста́лись безъ хлѣба.** *Прѣкарахъ нощь-тѫ безъ сънъ;* **я провёлъ ночь безъ сна.** *Безъ Бога и безъ слогѫ, кажи: не могѫ. Безъ гайдѫ веселııа гола неволııа. Страшно безъ брашно. Безъ грошь врядъ си лошь. Безъ здравıе имотъ — омразенъ животъ. Женемъ е безъ попъ,* сир. не е вѣнчанъ: отговарıатъ, кога пъıтатъ за ергенъ жененъ ли е. — **Безъ да,** казва ся прѣди глаголъı, както **безъ** прѣди имена; **оборо́тъ рѣчи, замѣня́ющій дѣеприча́стіе:** *IАдохъ безъ да сьмъ гладенъ;* **я ѣлъ не бу́дучи голо́днымъ.** *Той е отишьлъ безъ да пъıта, безъ да знаѫ азъ;* **онъ уѣхалъ не спроси́вшись, безъ моего́ вѣ́дома. — Бе́зъ врѣмя,** като *нар.* Не у врѣмя, не на врѣмя, не когато трѣбва; **безвре́менно, не во́ время.** *Дойде безъ врѣмя;* **онъ пришёлъ не во́ время.** *Умрѣ безъ врѣмя,* още младъ при дни, при животъ; **онъ у́меръ еще молоды́мъ.** *Безъ врѣмя гость отъ Турчинъ по́-лошь.* — **Безъ вѣрѫ,** като *пр.* а) Който не вѣрва, не ся довѣрıава; **недовѣ́рчивый.** *Стоıана е безъ вѣрѫ, мисли, че всички ѭ лъжѭтъ.* б) Който не е за вѣрѫ, когото не трѣбва да вѣрвамъı; **кото́рому нельзя́ вѣ́рить.** *Не работи съ него, той е безъ вѣрѫ, ще тя измами.* — **Безъ друго,** като *нар.* Непремѣнно; **непремѣ́нно.** *Безъ друго да го направишь, че много ни трѣбва.* — **Безъ ма́ло, безъ ма́лко,** като *нар.* Насмалко; **едва́, безъ ма́лаго, чуть.** *Безъ малко не́ ока. Безъ малко щıаше да падне;* **чуть не упа́лъ.** В. **безма́лко.** Тоıа прѣдлогъ кога е сложенъ съ рѣчи, които ся начинатъ отъ буквъı *к, п, т, х, ц, ч, ш, щ,* изричıася *бес.*

Бей! *межд.* За чюденıе. *Чюдна работа, бей, нито единъ да не дойде!* В. б.

Биго́ръ, *с. м.* Камъıкъ на шюплъı като гѫбѫ, что става въ нѣкои пещеръı по таванıа, по стѣнъı-тъı и долу, дѣто капе вода и отъ неѭ остаıа утайка, коıато ся вкаменıава; **капе́льникъ, на́кипъ, натёкъ, сталакти́тъ.** 2) *Солено бигоръ,* нѣчто твърдѣ много прѣсолено, та едвамь ся ıаде или не може и да ся ıаде; **что нибу́дь сли́шкомъ солёное, горлопя́тина.**

Би́ло, *с. ср.* 1) Дѣлъ на планинѫ, върхъ-тъ, отдѣто отъ двѣ странъı иде нанадолнище; **сыртъ, водораздѣ́лъ горы́.** 2) Най-горний врьхъ, рѫбъ на покръıвъ на уградѫ; **конёкъ.**

Да ли сѫ буйни вѣтрове
Или сѫ тяжкы снѣгове,
Что си тьмница прокапа
На само било въ срѣдѫ-тѫ,
Че ми перчема накапа. *Пѣс.*

3) Гряда, что ся туріа на било на уградѫ; **князь, конь.** 4) Обще врьхъ на нѣчто; **ма́ковица, ма́ковка.** *Било на копѭ;* **ове́ршье.**

Бисе́ръ, *с. м. сьб.* 1) Бѣлы или нѣколко жлътникавы топчета, что ся вадять отъ нѣкаквы скойкы и ся продупчвать на мониста за низаніе, а сѫ твьрдѣ скѫпы; маргаритъ; **жемчу́гъ.** *Едно зрьно бисеръ;* **жемчу́жина, пе́рло.** *Подправенъ бисеръ;* **бу́сы.** *свиніа отъ бисеръ не отбира.* 2) Расг. *Convallaria majalis,* гергёвденчя, гергёвы бабкы, моминска сльза, двуликъ; **ла́ндышъ.**

Бисе́рянъій, нъ, на, но, *пр.* Бисерный, что е отъ бисеръ или има бисеръ; **жемчу́жный.** *Бисеряна огрьлица.*

Би́ѭ, ешь, билъ (би́вамъ), *гл. д.* 1) Бьхтѫ, удріамь ударъ слѣдъ ударъ; **бить.** Вмѣсто *биѭ нѣкого* казвать и дрьвѭ, дънѭ, жюлѭ, млатѫ, мѣшинѭ, налагамь, пухамь и др., както и рускы: **валя́ть, дуть, ката́ть, колоти́ть, таска́ть** и проч. *Бихѫ го до смрьть. Мирувай, че щѫ тя биѭ. Да го биешь, ще ти плаче; да го галишь, ще ти ся смѣе. Да го биешь, ще плаче; да му ся оставишь, ще ти ся смѣе. Вчера ма е било, днесь ми е мило. Като та е било, зачто ти е мило? Кого биѭть и не бѣга, кому давать и не зима? Когото не биѭть, той не плаче. Стори добро да тя биѭть. Въ чюждѭ кѫщѫ не си простирай крака-та да не тя биѭть. Дльгопрѫтъ веднѫжь бие. Бий циганчя-то прѣди да строши тыквѫ-тѫ (стовнѫ-тѫ). Бий добро, по́-добро; бий зло, по́-зло: бий лоше, по́-лоше. Бий кожюха, по́-топлъ; бий женѫ си, по́-мила. Бий женѫ-тѫ си — бий главѫ-тѫ си. Билъ ли си козѫ-тѫ, не щешь гадешь млѣко. Попъ ако бие, простый трѣбва да прибие. Бий го, доклѣ ся качи свиніа на дьрво. Бие самара, като не й ся пада да бие магаря-то.* 2) Трепѭ, убивамь, морѭ, уморіавамь; **бить, убива́ть.** *Биѭ мечкы. Има чюмѫ въ село, и бие по нѣколко души на день. Вѣра вѣрѫ не бие.* 3) За пушкѫ: удріамь, карамь, гонѭ. *Таіа пушка бие надалечь;* **это ружьё бьётъ хорошо́.** *Пушка-та ми бие на двѣстѣ раскрачи;* **моё ружье хвата́етъ, берётъ на двѣсти шаго́въ.** *Когото Господь пази, пушка не го бие. Съ топъ да го биешь, нѣма да искаришь двѣ пары отъ него.* 4) Чюкамь, ковѫ, забивамь. *Бий желѣзо-то, доклѣ е горящо;* **куй желѣзо, пока́ горячо́.** *Той не бие студено желѣзо. Единъ бие въ клинеца, другъ въ плочѫ-тѫ.* 5) Удріамь на нѣчто за да звьни, да дрьнка, да тупа, да бльска. *Часъ-тъ (часовникъ-тъ) бие шесть;* **часы́ бьютъ шесть.** 6) За срьдце-то и жилы-ты: тупамь. *Срьце-то ми бие;* **се́рдце бьётся.** *Жила-та ми бие скоро;* **пульсъ у меня́ бьётся ско́ро.** 7) Сочѭ, глядамь, клонѭ. *Работа-та бие не на добро;* **дѣло на то сма́хиваетъ, что не быть добру́, не предвѣща́етъ успѣха.** 8) За шіаровы-ты: удріамь, докарвамь. *Бие на жлъто, на зелено;* **имѣетъ желтова́тый, зеленова́тый цвѣтъ.** — *Бие градъ,* вали, чюка градъ; **градъ идетъ.** *Дѣдо Господь бие съ градъ, и ты удри съ камьніе. Градъ бие и въ нъщвы-ты.* — *Биѭ си главѫ-тѫ,* а) мыслѭ, чюдѫся за нѣчто какъ е, какво да

го правѭ; **ломáть себѣ гóлову.** *Работа — да си биешь главѫ-тѫ съ нея;* **гловолóмное, мозголóмное дѣло.** б) Каѭся, разкайвамся; **кáяться, раскáиваться.** *Земи два камъка, та си бий глава-та да ти дойде умъ-тъ.* — *Биѭ масло,* брькамь, бутамь, бучкамь масло; **бить, пáхтать, сбивáть мáсло.** *Бие водѫ-тѫ да пустне масло. Били смы водѫ-тѫ, не ще пустне масло.* — *Биѭ памукъ, іаринѫ, козинѫ,* дрьнкамь гы, брькамь гы да ся разчешѭтъ за да ся прядѫтъ; **бить, трепáть хлопчáтую бумáву, шерсть и т. п.** — *Биѭ пѫть,* врьвѭ въ пѫть. *Билъ сьмь пѫть цѣлъ день, та сьмь се уморилъ;* **я шёлъ цѣлый день, и посемý устáлъ.** — *Бие слънце,* удріа, хвапа, грѣе слънце; **грѣть (о солнцѣ).** *Въ таѭ стаѭ бие слънце.* — *Бие топлина,* иде топлина; **идётъ тепло́.** — *Бие свѣтлина,* иде, удріа свѣтлина. *Свѣтлината ми бие въ очи-ты, та не могѫ да глядамь.* — *Бие мя съвѣсть-та,* грызе мя, мѫчи мя; **сóвѣсть мýчитъ, грызётъ.** — *Биѭ тъпанъ,* а) тъпамь тъпанъ; **бить въ барабáнъ.** б) Разнасіамь, разказвамь нѣчто да се разчюе; **разглашáть, барабáнить.** *Праздна Мара тъпанъ била.* — *Биѭ си шягѫ съ нѣкого,* подигравамся, глумѭся съ него; **шутúть, глумúться надъ кѣмъ.** *Биѭ въ главѫ,* зашемедіавамь, докарвамь главоболие; **отýривать, производúть головнýю боль.** *Вино-то бие въ главѫ.* — *Биѭ въ очи,* правѭ да ми ся вглядвать, влизамь въ очи! **кидáться въ глазá.** — **Бúѭся,** 1) *гл. възвр.* Бъхтѫся, удріамся; **бúться.** *Бий го по крака-та, да не ся бие по главѫ-тѫ. Биеся като слѣпъ прьчь на гаслѫ.* 2) Залѣгамь, радѫ, чалѫщиствамь; **бúться, старáться.** *Всякой ся бие за да добые.* 3) *гл. вз.* Бъхтѫся съ нѣкого; **бúться, дрáться.** *Пѣе и Бое ся биѭть. Бийтеся, не карайтеся. Двама ся биѭтъ, единъ плаче. Билася Мара съ юнака, че му строшила кривака. Билися двѣ ятрьвы, па и двѣты свѣкрѫвѫ-тѫ.* 4) Воювамь, имамь, правѭ бой; **воевáть, вестú войну.** *Русситы сѫ ся били съ Турци-ты много пѫти.*

ІА излѣзь, излѣзь, ІАно моме,
Та си поглядай горѣ и долу,
Та да си видишь какъ си ся биѭть,
Какъ си ся биѭть Турци съ Московци. *Пѣс.*

5) *гл. стр.* Бывамь битъ; **быть бúтымъ.** *Който не слуша, ще се бие. Мирувай да не ся биешь.* — *Биѭся съ умъ,* чюдѫся, маѭся, какво да правѭ; искамь да ся сѣтѫ за нѣчто, да разберѫ; **размышлять, ломáть гóлову.** — *Рыба-та ся бие,* мрѣстися, врьга си икрѫ-тѫ. хайвіара; **бить икрý, метáть икрý, метáть, пускáть молóки, рóститься.**

Благословéние, *с. ср.* Благословъ: 1) Кога нѣкой благослови нѣкого или нѣчто, благословиіа, благословніа, благословка; **благословéніе.** 2) Изволение; **позволéніе, соглáсіе на что.** *Баща ми ми даде благословение да ся оженѭ.* 3) Благодатъ отъ Бога, берекетъ; **изобúліе благъ.** *Дѣто съгласие, тамъ и Божие благословение.*

Благословéнъıй, *пр. стр.* в. **благословѭ.**

Благословиіа, *с. ж.* 1) Кога благослови нѣкой нѣкого; благословение, благословка, благословніа, благословъ; **благословéніе.** *Имай благословиѭ, па и хлѣбецъ въ торбѫ-тѫ.* 2) Думы-ты, изречениіа-та, что се казвать за благославіаніе. Ето единъ примѣръ благословиіа,

коњто казвать суръквари, кога гъ дари нѣкой сланинѫ и сървне: *Славѣте и благославіайте дружина! Богу помолимся! Дарили благодарили, кѫсъ сланинѫ, бучкѫ сърене, капка по капкѫ сбирано, прѣзъ цѣдилкѫ цѣденно. Колкото капки капнѫлы, толко агънца блѣйнѫлы, толкось іаренца тропнѫлы; овчици поле покрълы, козици горѫ счястилы; прасци прѣдъ вратнѭ: квикъ! квикъ! квикъ! свиніе изъ блато; грухъ! грухъ! грухъ!*

Благословка, *с. ж.* Благословиіа.

Благословнъій, — вьнъ и — венъ, вна, вно, *пр.* Что е прилично да бѫде; мунасипъ; **пристойнъій, благовиднъій. — вно,** *нар.* Прилично, мунасѫпъ; **пристойно, благовидно.**

Благословніа, *с. ж.* Благословиіа.

Благословъ, *с. м.* в. **благословение.**

Благословѭ, ишь, — вилъ, *гл. свр.* отъ **благославіамь; благословить.** Кога ся стави нѣкой съ священикъ, съ калугеръ и съ владыкѫ, казва имъ: *благослови,* или *благословите,* а тии отговарiѭтъ: *да си благословенъ,* или *Господъ да тя благослови.* Кога да пие нѣкой прѣдъ духовно лице, намѣсто да благослови, казва на духовно-то лице; *благослови, отче.* — **венъій,** *прич. стр.* 1) Когото е благословилъ Богъ: **благословеннъій.** Что е освятенъ съ благословение; **благословеннъій.** *Благословенъ хлѣбъ. Тага работа е благословена,* сир. отъ неѭ има печіалѫ, има благодатъ. *Благословено вино, проклято пиіанство.*

Благословіавамь, *гл. мн-кр.* отъ **благословѭ.**

Благословіаваніе, *с. ср.* отъ **благословіавамь.**

Благость, *с. ж.* 1) Доброта; **благость.** 2) Сладость; **сладость.**

Благувамь, *гл. ср.* 1) Добрувамь, живѣѭ честито, съ всичко добро, богувамь; **добровать, блаженствовать.** 2) ІАмь блажно, блажѭ, мрьсѫ; **ѣсть скоромное, скоромничать.**

Благуваніе, *с. ср.* 1) Добруваніе, богуваніе, живѣіаніе честитъ животъ. 2) Блаженіе, мрьсеніе.

Блазнѭ, ишь, — нилъ, *гл. д.* Лъжѭ, вадѫ отъ главѫ, прѣлъгвамь, льстѫ; **соблазнять, обольщать, искушать.** *Нѣчто тя блазни. Блазни го діаволъ на сънъ. Блазни го пангo,* накарва го діаволъ-тъ да прави зло. *Дѣто тебя блазни, азъ съмь ходилъ и ся врьщамь. Блазни го дупя за прѣсно млѣко.* **Блазнѭся,** *гл. възвр.* и *стр.* Лъжѭся, прѣльгвамся, льстѫся; **соблазняться, обольщаться.** *Отъ малко нѣчто ся блазни.* — **зненъій,** *прич. стр.* Лъганъій, прѣлъгванъій, льстенъій.

Блазніа, *с. ж.* в. **блазненіе.**

Блазѣ, *нар. Блазѣ ми, блазѣ ти, блазѣ му,* честитъ сьмь, честитъ си, честитъ е; **счастливъ я, ты, онъ; благо тебѣ, ему.** *Блазѣ си му. Блазѣ си му на ума. Блазѣ си му на търпѣливѫ-тѫ душѭ. Блазѣ глухому, че два пѫти чюе.*

Близо и **близу,** *нар.* 1) Не далечь; **близко, недалёко, неподалёку.** *Пристѫпи близо. Близо при града. Изъ кривъій пѫть е поблизо. Близо при цариа — пъленъ ти джёбъ близо до цариа — пъленъ ти гробъ.* 2) Почти, почьти, токо-речи, като-речи, безъ малко; **почти, безъ малаго.** *Той има близо три грошиа. Близо (безъ малко) двѣстѣ*

годинѣ сѫ ся изминѫлы; **прошло́ безъ ма́лаго двѣсти лѣтъ.** *Чiасъ-тъ е близо два;* **второ́й часъ въ исхо́дѣ.** — *По́-близо;* **бли́же.**

Близосѣдъ, *с. м.* Който сѣди, който има живѣлище-то си близо при другы, комшиiа; **сосѣдъ.**

Блу́дкавъый, въ, ва, во и

Блу́дкъый, дка, дко, *пр.* Блюдкавъый; казвася за нѣчто което или слади, или е мазно, или е подправено нѣкакъ, та iаденiе-то е противно; бла́навъый, блѣна́вый; **при́торный.** *Блудкаво iастие. Блудкавъı думы,* безсолнъı думъı, думъı та да ти ся покрьти отъ тѣхъ; **при́торныя рѣ́чи, — во** и **— дко,** Бла́наво, блѣнаво; *нар.* **при́торно.** *Блудкаво ми е въ уста-та.*

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СРѢДЕЦЪ.

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА В. Д. СТОЯНОВА.

ГОДИНА ОСМА.

КНИЖКА XL.

Умъ царува,
Умъ робува,
. . . . .
Нар. пословица.

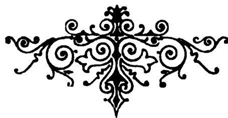

СРѢДЕЦЪ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1892.

Безъ прѣдплата никому не се даватъ книжкитѣ отъ Пер. Списание, нито отъ другитѣ издания на Българското Книжовно Дружество.

Ржкописи, обнародвани или не, никому не се възвръщатъ назадъ.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Книжка XL. **Страница.**

Геологическо-петрографическо описание на Срѣдня-Гора между рѣкитѣ Стрѣма и Тополница и на съсѣднитѣ ней страни.

(Съ една геологическа-колорирана карта въ масщабъ 1: 210,000).

Отъ Г. Н. Златарски.

Въведение.[1]

Срѣдня-Гора, която се намира на югъ отъ Стара-Планина и на сѣверъ отъ Родопитѣ, отдѣлена е отъ първата съ Златишко поле, а отъ Родопитѣ съ пространната долина на р. Марица. Тя се простира отъ истокъ къмъ западъ и има географическо положение, точно опрѣдѣлено между рѣкитѣ Тополница и Стрѣма; Тополница опасва Срѣдня-Гора отъ къмъ сѣверъ и западъ, а Стрѣма — отъ сѣверо-истокъ и истокъ. Тъзи естественно затворена планина има на длъжъ около 60 и на ширъ до 30 километра.

Физиогномията на Срѣдня-Гора не малко се различава отъ оная на Стара-Планина: прѣди всичко, тя не е тъй висока както послѣдната, доволно е широка, отличава се съ слабо издадени, пóвечето заоблени върхове, споредъ което и твърдѣ незабѣлѣжителни се виждатъ отъ далечъ. Срѣдната височина на Срѣдня-Гора достига до 1372 м. и нáй-високата ѝ точка се намира на върхътъ Богданъ (1570 м.) юго-източно отъ Копривщица. Склоноветѣ на тази планина не сѫ еднакво стръмни на всички страни: на сѣверъ къмъ Златишката котловина тѣ биватъ нáй-стръмни, пó-малко биватъ къмъ истокъ, а на югъ планината се спуща постепенно въ терраси и незабѣлѣжно се губи къмъ р. Марица.

Срѣдня-Гора е украсена съ хубави, доста стари лѣсове, въ които нáй-често се забѣлѣзватъ дѫбъ и букъ; сѣверната ѝ часть е пó-

---

[1] Първий отдѣлъ отъ настоящата ми студия е напечатанъ още въ 1890 г. въ Мемоаритѣ на Вѣнската Академия на Наукитѣ (Ein geologischer Bericht über die Srednja Gorá, zwischen den Flüssen Topolnica und Strema, mit einer geologischen Karte. Massstab 1: 300,000. LVII. Band der Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften, Wien 1890).

гориста отъ южната и източната по́-вече отъ западната; нъ по височинитѣ ѝ се намиратъ твърдѣ често и тлъсти полѣни, по които пасѫтъ, прѣзъ по́-голѣмата часть на годината, голѣми стада отъ едъръ, хубавъ добитъкъ.

Всичкитѣ води, които извиратъ въ Срѣдня-Гора, вливатъ се въ Марица; главнитѣ артерии, които приематъ тѣзи води, сѫ рѣкитѣ: Тополница, Луда-Яна и Стрѣма.

Като една отъ малко достѫпнитѣ страни на България, Срѣдня-Гора е била до недавна съвсѣмъ слабо позната въ научната литература. Лежанъ (Lejèan) и фонъ Хохщетеръ (v. Hochstetter) сѫ почти първитѣ, които сѫ опрѣдѣлили едновремѣнно, нъ независимо единъ отъ други, нейното географическо положение, а до прѣди тѣхъ, нито единъ отъ пѫтешественницитѣ по Балканский полуостровъ не сѫ имали ясно понятие за тъзи планина; па и самъ Ами Буе, (Ami Boué), както и фонъ Бартъ (v. Barth) сѫ мислили, че Срѣдня-Гора съставлява нераздѣлна часть отъ Стара-Планина. На́й-добрата географическа карта на тъзи страна сѫ съставили русскитѣ военни топографи, прѣзъ послѣдната Русско-Турска война, а на́й-хубавото географическо описание на вѫтрѣшностьта ѝ има да длъжимъ на българския историографъ Г-нъ Д-ръ Константинъ Иречекъ.[1])

Още по́-малко е писано за геологический съставъ на Срѣдня-Гора. Причината на това е, че до прѣди мене ни единъ не е пропѫтувалъ тъзи страна, съ цѣль да ѭ проучи геологически. За Ами-Буе, Срѣдня-Гора несѫществува географически, но въ неговата манускриптна геологическа карта на Европейска Турция, ний виждаме че мѣстото на тъзи планина е означено съ *Schistes cristallins* и *Granite*.

Първий, който е писалъ нѣщо по геологията на Срѣдня-Гора, е билъ фонъ Хохщетеръ; учений геологъ казва: „върху геологический съставъ на тъзи планина, могѫ само толкова положително да кажѫ, че основата ѝ е на всѣки начинъ кристалическа.“[2]) Той е наблюдавалъ при с. Баня, на източната страна на Срѣдня-Гора, нѣкои камъне и, понеже ги е намѣрилъ гранитни, фонъ Хохщетеръ е помислилъ, че Калоферския гранитъ се простира непрѣкъснато и въ Срѣдня-Гора; сѫщий показва гнайсъ и микашистъ на сѣверъ отъ Т.-Пазарджикъ и около р. Тополница. Фонъ Хохщетеръ продължава така: „надъ Татаръ-Пазарджикъ, на западъ отъ Тополница, прѣобладава гнайса и микашиста. Върху тѣзи кристалически основни

---

[1]) Периодическо списание, кн. VIII, IX, X, год. 1884.
Konst. Jireček — Cesty po Bulharsku, Praha 1888, p. 209—281.

[2]) *v. Hochstetter* — Die geologischen Verhältnisse des östlichen Theiles der europäischen Türkei. Jahrb. d. k. k. geologischen Reichsanstalt, XX. Band 1870, p. 431.

планини, почиватъ безъ съмнѣние мезозойски пластове, които иматъ сѫщата старостъ и сѫщий петрографически характеръ, както и ония въ Караджа-дагъ. И така ний имаме въ румелийското Срѣдньо-горие, на югъ отъ Балкана и паралелно съ тая планина, въ посока отъ истокъ къмъ западъ, Трияски (отчасти, възможно и Юрски) и Кредни наслагвания, които отначало сѫ били съединени, а сега прѣсѣчени съ дълбоко-измити долини, които достигатъ до кристалическата основа. Пó-специялното разчленение на тѣзи мезозойски образования е една задача, която има да се рѣши въ бѫдѫще."[1])

Профессоръ Д-ръ Францъ Тула (F. Toula) въ своята геологическо-прѣгледана карта на Балканский полуостровъ отъ 1882 г. различава три формации въ Срѣдня-Гора: сѣверната е означена като микашистъ и гнайсъ, срѣдната — като гранитна.[2])

Въ картата на Херм. Шкорпилъ (1882), при която нѣма никакъвъ разяснителенъ текстъ, голѣма часть отъ Срѣдня-Гора е означена като кристаллинична; въ юго-западната ѝ страна се намиратъ и седиментарни скали отъ Триясъ или Диясъ (неопрѣдѣлено отъ какви пластове), които се простиратъ отъ Петричъ къмъ ЮИ. посока; на сѣверъ отъ седиментарнитѣ скали, простира се къмъ Панагюрище една ерунтивна зона, състояща отъ Авгитъ-Андезитъ, Долеритъ и Базалтъ.

Въ пó-новата си карта отъ 1884 год. сѫщий господинъ, безъ да ни каже причинитѣ, колорира Срѣдня-Гора малко пó-другояче. Той означава сѣверо-западната половина като гранитна, а останалата като гнайсна. Колкото пъкъ за седиментарнитѣ скали отъ Триясъ или Диясъ, той ги прѣименува въ Флишъ (Неокомъ).

Прѣзъ 1882 год. Х. Саннеръ (H. Sanner) изслѣдва нѣкои части отъ южна България и на два пѫти се е приближавалъ до Срѣдня-Гора, безъ да влѣзе въ нея. Той казва така: „за запознаванието геологическото устройство на Срѣдня-Гора, пѫтуванието ми е малко способствувало."[3]) Той е намѣрилъ на източната страна на Кьоселеръ-баиръ парчета отъ раздробенъ гранитъ, за което е и помислилъ, че източната страна на Срѣдня-Гора състои само отъ гранитъ. При Семетлии къмъ Тополница, Саннеръ е констатиралъ гнайсъ въ дебели пластове, а не далеко отъ това мѣсто тънки слойеве отъ гнайсъ, които се измѣнуватъ съ микашисти. „Цѣлий Кайракъ-баиръ, про-

[1]) *v. Hochstetter*. — l. c. p. 431.
[2]) *F. Toula*. — Geologische übersichtskarte der Balkan-Halbinsel. Petermann's geogr. Mitheil. 1882, Oktober.
[3]) H. Sanner. — Beiträge zur Geologie der Balkan-Halbinsel. Zeits. d. D. geolog. Ges. XXXII. 2. p. 488.

дължава сѫщий, състои отъ гнайсъ и микашистъ."[1]) Пó-долу той описва, при Дуванлии, и еруптивнитѣ жилки отъ липарить, като дава подробно описание и за микроскопический съставъ на тая скала. Саннеръ разгледва доста обстоятелственно и мезозойскитѣ пластове, които фонъ Хохщетеръ смѣстя между Копривщица и Панагюрище и прави слѣдующето, доста праведно заключение: „Струва ми се обаче, цѣлия този поясъ отъ мезозойски пластове, въ сѣверната часть на Срѣдня-Гора, който самъ за себе си е много проблематически понѣ въ продължението му до Кеселеръ-баиръ, (вѣр. Кьоселеръ-баиръ) да бѫде невѣроятенъ. Необращая внимание на това, че азъ намѣрихъ въ долинитѣ на потоцитѣ, които слизатъ отъ Срѣдня-Гора, само кристалинични парчета и никакви отломки отъ седиментарни камъне, единъ минний инженеръ, живущъ въ Пловдивъ, който е пропѫтувалъ Срѣдня-Гора прѣзъ Панагюрище и Копривщица, ми яви, че прѣзъ врѣме на пѫтуванието си, той не е намѣрилъ нийдѣ пó-млади седиментарни скали, а само гнайсъ и микашистъ."[2]) — Пó нови изслѣдвания нѣмаме.

При такива слаби познания и съмнителни мнѣния за геологическото устройство на Срѣдня-Гора, азъ пропѫтувахъ прѣзъ лѣтото на 1886 год. въ разни посоки, тъзи хубава страна на нашето отечество и повъзможность трудихъ се да ѭ изуча пó-точно. Маршрутътъ, който слѣдвахъ е слѣдующий:

1. Отъ Пирдопъ прѣзъ Душанци до Копривщица.
2. Отъ Копривщица прѣзъ Буная пл. до Смиловене.
3. Една забиколка отъ Копривщица до Богданъ пл.
4. Отъ Копривщица прѣзъ Попъ, Бичъ, до Панагюрище.
5. Отъ Панагюрище къмъ бѣлата пръсть и прѣзъ с. Баня, Бѫта до Панагюрище.
6. Отъ Панагюрище прѣзъ връхъ Братiя до Челопечъ.
7. Отъ Челопечъ по Тополница до Поибрене.
8. Отъ Поибрене прѣзъ Арамлиевецъ, Каменица до Петричъ.
9. Отъ Петричъ до Мечка.
10. Отъ Мечка до Лѣсичево.
11. Отъ Лѣсичево прѣзъ Иелшица до Панагюрище.
12. Отъ Панагюрище прѣзъ Стрѣлча до Старо-Ново-село.
13. Отъ Старо-Ново-село до Копривщица.
14. Отъ Копривщица прѣзъ Клисура до Карлово.
15. Отъ Карлово прѣзъ Баня, Хисарскитѣ бани до Пловдивъ.

---

[1]) H. Sanner, l. c. p. 489.
[2]) H. Sanner, l. c. p. 490.

Такъвъ единъ маршрутъ въ научнитѣ ми екскурзии, даде ми възможность да могж да съберж всички нуждни данни по съставянието на приложената, при настоящата ми студия, геологическа карта на Срѣдня-Гора.

I. Общий отдѣлъ.

Прѣгледъ на формациитѣ.

Цѣлата геология на Срѣдня-Гора може да се резюмира така: Главната основа на цѣлия массивъ, между рѣкитѣ Тополница и Стрѣма състои пó-най-вече отъ гранитъ-гнайсъ, гнайсъ и разни кристалинни шисти отъ Азойчна ера, прѣзъ които се показватъ разни гранитоидни и трахитоидни скали. Първитѣ се явяватъ на разни мѣста между гранитъ-гнайса, гнайса и микашиста, а другитѣ като андезити и трахити завзематъ въ юго-западната часть на Срѣдня-Гора едно опрѣдѣлено и доста голѣмо пространство. Заедно съ послѣднитѣ скали въ западната и юго-западната страна на този массивъ, върху Азойчнитѣ кристалинни шисти почиватъ доломитно-варовити скали и варовито-лѣскарни (мергелни)[1]) шисти отъ Триясъ, а върху тия, както и непосрѣдно, върху микашиста лежжтъ и Кредни пѣсчени, лѣскарно-пѣсчени, варовито-лѣскарни, синкави и червинкави пластове. Около рѣкитѣ по политѣ на Срѣдня-Гора, както и въ равнищата около сжщата гора намираме само Дилувий и Аллувий.

Гранитъ-гнайсъ. Пó-голѣмата часть отъ Срѣдня-Гора е съставена отъ гранитъ-гнайсъ и гнайсъ, между които се намиратъ още амфиболъ-гнайсъ, амфиболитъ, микашистъ, амфиболошистъ, хлоритошистъ и серицитошистъ. Тѣзи скали, които съставятъ почти главната часть на Срѣдньо-горский массивъ, начеватъ на западъ при Враньски камикъ и се простиратъ на истокъ дори до р. Стрѣма; на сѣверъ тѣ недостигатъ до р. Тополница, а на югъ сж ограничени съ еруптивната трахитна зона и дилувиялното равнище на Марица. Въ този така опрѣдѣленъ массивъ на нѣколко мѣста констатирахъ гранитни, диоритни, диябазни и порфиритни жилки, които пробиватъ пó-най-вече гнайса и гранитъ-гнайса. Сжщий массивъ непрекжснато прѣминава и въ Балкана. Малъкъ единъ поясъ отъ гранитъ-гнайсъ и гнайсъ намираме и въ югозападната часть на Срѣдня-Гора, отъ Поибрене къмъ Лѣсичево, но тукъ прѣобладава пó-вече сжщинския гнайсъ. Гранитъ-гнайсътъ е, прочее, най-важната и нáй-распространената скала въ Срѣдня-Гора. Отъ него е съставена голѣма часть отъ Кли-

[1]) Въ бждъще думата *лѣскаръ* ще употрѣбяваме на мѣсто думата *мергелъ*.

машката пл. и околноститѣ на Копривщица; гранитъ-гнайсътъ се намира между Старо-Ново-село и Копривщица, между Копривщица и Клисура, на сѣверъ отъ Панагюрище къмъ Тополница, около Поибрене къмъ Лѣсичево, между Панагюрище и Старо-Ново-село и пр. и пр. Не се съмнѣвамъ, че отъ сѫщата скала ще бѫде съставена, повечето и источната часть на нашия массивъ, която поради непристѫпностьта на планината неможихъ да посѣтѭ. Понеже въ моитѣ екзкурзии на много мѣста констатирахъ този гранитенъ-гнайсъ, иска ми се да вѣрвамъ, че той е единъ отъ фондаменталнитѣ скали на нашата планина.

По́-голѣмата часть на гранитъ-гнайса се показва въ массивно състояние, но има го и малко-много наслаганъ, ето защо при опрѣдѣлението на тая скала, азъ си послужихъ на́й-вече съ микроскопа. Ако ли пъкъ искаме да го опрѣдѣлимъ съ просто око, ний ще бѫдемъ принудени да причислимъ голѣма часть отъ него между мусковитъ-гранита.

Както ще видимъ при микроскопическото описание на скалитѣ, не е голѣмо разнообразието на минералнитѣ елементи въ гранитъ-гнайса. Тѣзи елементи сѫ: фелдспатъ, който се явява като ортокласъ, олигокласъ и микроклинъ, послѣ кварцъ, обикновенно бѣла, а твърдѣ рѣдко и тъмна слюда (на върха между Копривщица и Клисура, Медетъ-дере, около Поибрене и пр.), гранатъ, апатитъ, твърдѣ рѣдко магнетитъ и цирконъ, а като второстепенни руди — епидотъ и лимонитъ. Съ малки варияции, тѣзи сѫ главнитѣ минерали, които се намиратъ въ нашия гранитъ-гнайсъ. Обаче, количеството на тия минерали е твърдѣ промѣнливо; при едни кварцътъ е въ изобилие, а при други фелдспатътъ или слюдата. Съ малки исключения, граната може да се вземе като общъ въ тая скала.

До колкото ми бѣше възможно да наблюдавамъ тия скали, азъ се увѣрихъ, че почти никѫдѣ на повърхностьта, прѣзъ кѫдѣто минахъ, неможихъ да ги намѣрѭ съвсѣмъ прѣсни; всички безъ исключение сѫ прѣтърпѣли промѣнения, едни по́-вече, други по́-малко, па има и съвсѣмъ растрошени и раздробени, както това се вижда на СЗ. отъ Копривщица. Тамъ гдѣто скалитѣ сѫ массивни и прѣтърпѣли по́-малки промѣнения отъ атмосферилиитѣ, тѣ стърчатъ надъ земята въ особенни фигури, като прѣдставляватъ вкаменени дървета, стълбове, или пъкъ биватъ натрупани, единъ възъ други, и групирани наедно, както това се случва при гранитнитѣ скали. Такива хубави фигури и струпани камъни се виждатъ на югъ отъ Копривщица къмъ водораздѣла.

Вечъ пó-горѣ казахъ, че скалитѣ се показватъ пó-вечето массивни и пó-малко наслагани. Както въ едина, така и въ другий случай, тѣ биватъ прѣмрѣжени съ много кварцитни бѣли и червеникъви жилки отъ разна дебелина. При ония гранитъ-гнайси, при които наслагването може още отъ части да се забѣлѣжи, пластовитѣ имъ сѫ наклонени исключително къмъ югъ и югозападъ, като затварятъ различенъ жгълъ съ хоризонта.

Биотитъ-гнайсъ, мусковитъ-гнайсъ, амфиболъ-гнайсъ. Заедно съ гранитъ-гнайса и почти въ еднакви размѣри, въ Срѣдньо-горский массивъ се намира и гнайсъ, като: биотитъ, мусковитъ, и амфиболъ-гнайсъ. Първий отъ тѣхъ се приближава къмъ гранитъ-гнайса, а послѣдний къмъ амфиболита. Въ ограничения массивъ, между рѣкитѣ Тополница и Стрѣма, гнайсътъ има пó-вечето кафеяна и зелена и пó-малко бѣла слюда; но почти всичкитѣ съдържатъ малко-много и амфиболъ, който на мѣста е прѣобърнатъ въ хлоритъ. Фелдспатътъ почти на всичкия гнайсъ е прѣтърпѣлъ измѣнения, но пакъ сé има възможность да се разпознае ортокласътъ отъ олигокласътъ, а при нѣкои забѣлѣзва се и пó-малко микроклинъ. Кварцътъ е чистъ и бистъръ или пъкъ испълненъ съ твърди, течни или газообразни включения. Бѣлата слюда твърдѣ на рѣдко иде самостоятелна и пóвечето е станала отъ тъмна слюда, която е въ изобилие. Сфенъ и апатитъ има въ много гнайси, а магнетитъ, гранатъ и пиритъ само въ нѣкои. Рутилни иглички се намиратъ само въ Поибренския амфиболъ-гнайсъ. Хематитътъ, лимонитътъ и хлоритътъ, които срѣщаме въ нашия гнайсъ, сѫ секундарни произвѣдения. Споредъ съставнитѣ минерални елементи и споредъ структурата на скалата, нашитѣ гнайси биватъ твърдѣ различни: едни иматъ бѣла, други шарена, а нѣкои даже и тъмна боя; едни биватъ массивни, а други ясно наслагани; при едни сѫ распознаватъ съ просто око главнитѣ минерали, други сѫ ситнозърнести, па даже гѫсти и компактни. Голѣма часть отъ гнайса е промѣненъ, раздробенъ и покритъ съ ржждиви пятна. Както ще видимъ при описателната часть на камънитѣ, както и въ топическата геология на Срѣдня-Гора, нашитѣ гнайсни скали варириратъ твърдѣ много.

Въ приложената геологическа карта на Срѣдня-Гора, гранитъ-гнайсътъ и гнайсътъ сѫ колорирани съ една боя; това бѣхъ принуденъ да направѭ, защото не бѣше възможно да отдѣлѭ еднитѣ отъ другитѣ; и двѣтѣ тѣзи скали твърдѣ много се смѣсватъ и мѫчно може да се опрѣдѣли гдѣ начева едната, и гдѣ другата. Както при първитѣ скали, така сѫщо и въ гнайса намираме кварцитни бѣли жилки,

а пластоветѣ сж наклонени къмъ югъ, или малко къмъ юго-западъ; само при Арамлиевецъ, на западъ отъ Поибрене и извънъ Тополница, растрошенитѣ гнайсни пластове падатъ подъ 20° къмъ сѣверъ.

Микашистъ, амфиболитъ, амфиболошистъ, хлоритошистъ, серицитошистъ. Особенно развити и характеристични микашисти намираме въ сѣверната часть на Срѣдня-Гора и извънъ р. Тополница. Голѣма часть отъ тия скали се показатъ въ Златишкото поле при Мирково, Златица, Пирдопъ и пр., но като растрошени, тѣ по́-добрѣ могжтъ да се наблюдаватъ покрай брѣговетѣ на Тополница, гдѣто тѣ биватъ доста прѣсни, цѣли, па даже и компактни. Тукъ нашитѣ скали се цѣпятъ почти отъ истокъ къмъ западъ и стръмно се спущатъ къмъ югъ. Микашисти се откриватъ и на югъ отъ трахитнита еруптивна зона и отъ двѣтѣ страни на Тополница. Тѣ се простиратъ и къмъ Ихтиманскитѣ планини. Но микашисти се намиратъ и въ централния массивъ, стиснжти въ тънки пояси между гнайса и гранитъ-глайса, освѣнъ онзи на сѣверъ отъ Старо-Ново-село, който има по́-голѣма дебелина. Микашистътъ на́й-вече изобилствува около Копривщица и между този градъ и Панагюрище; до колкото ми бѣше възможно, означилъ съмъ ги въ геологическата си карта, но до гдѣ могжтъ тѣ да се простиратъ къмъ истокъ и западъ, това не ми е извѣстно. На сѣверъ отъ трахитния терренъ, пластоветѣ на микашиста паджтъ къмъ една посока, къмъ югъ и юго-западъ, но жгъла, който тѣ затварятъ, твърдѣ е промѣнливъ. Така напр. на югъ отъ Челопечъ жгълътъ износи 30—40°, въ Дълга Рѣка къмъ Клисура 30—45°, на върха Братйя 30—32°, при старото беклеме на Климашъ, пластоветѣ на микашиста стоятъ почти вертикално, а така сжщо и въ долътъ Ширинейка на ЮЗ. отъ Копривщица, при Милева Рѣка тѣ се спущатъ подъ 45° къмъ югъ и пр. Друга е посоката на пластоветѣ на западъ отъ Поибрене и на югъ отъ Каменецъ; тукъ микашиститѣ сж наклонени къмъ сѣверъ, СЗ. и СИ.; на ЮИ. отъ Поибрене тѣ падатъ къмъ Ю. и ЮИ. Въ цѣлия нашъ изслѣдванъ терренъ, азъ намирамъ почти за невъзможно да се опрѣдѣли границата между микашиста и гнайса, защото голѣма часть отъ Срѣдня-Гора е покрита съ ливади, гори и съ дебела почва; при колорирането на картата, азъ се намирахъ въ затруднение и много пжти бѣхъ принуденъ да черпя свѣдѣния за террена, само отъ разхвърленитѣ на повърхностьта каменни парчета, както това направихъ къмъ върховетѣ: Бичъ, Богданъ, Лисецъ, Братйя и пр.

Въ микашиста на Срѣдня-Гора, както и въ онзи, който се намира около нея, нáй-изобилна е бѣлата слюда, въ голѣми и малки люспи, както това нáй-хубаво се вижда въ Златишката котловина; но въ микашиста къмъ срѣдата на планината съ бѣлата иде твърдѣ често и тъмна слюда. Кварцътъ е общъ и изобиленъ почти на всѣкждѣ. Въ единъ гранитизиранъ микашистъ къмъ Лѣсичево, прѣзъ който се провиратъ пегматитни жилки, намѣрихъ и малко фелдспатъ; въ сжщата скала забѣлѣзахъ апатитъ и гранатъ; гранатъ има въ изобилие въ микашиста къмъ Златица. Малко на юго-истокъ отъ Копривщица, въ бѣлата слюда на единъ микашистъ както и въ кварца намиратъ се малки игличкп отъ серицитъ, а вѣроятно ще има въ тѣхъ и силиманитъ; въ сжщата скала има и магнетитъ. Сфенъ и леукоксенъ съ магнетитъ и пиритъ се намиратъ въ микашиста на Крецулъ къмъ върхъ Богданъ.

Съ микашиста твърдѣ често идмтъ амфиболитъ (срѣщу Буная, Пирдопъ при турскитѣ гробица и пр.), амфиболошистъ (между Старо-Ново-село и Копривщица), хлоритошистъ (въ р. Клисура), серицитошистъ (на ЮИ. отъ Копривщица къмъ Богданъ). Къмъ Клисура, въ Дълга Рѣка се забѣлѣзватъ и отъ послѣднитѣ шисти, и азъ вѣрвамъ, при пó-подробни изучвания на тия скали, ще могжтъ да се намѣрмтъ още и други шисти.

Массивни кристалинни скали. Въ кристалинния горски массивъ на Срѣдня-Гора между гнайса и микашиста, излизатъ на много мѣста жилки отъ массивни кристалинни скали, които могжтъ, по Розенбуша, да се поредятъ така:

Гранитъ има при Медетъ-дере къмъ кулата, при Шейовецъ и Лѣсичево.

Пегматитъ се намира въ пó-голѣмо изобилие, отъ колкото сжщий гранитъ. Хубавъ пегматитъ пробива гнайснитѣ скали къмъ Смиловене между Копривщица и Стрѣлча, на сѣверъ отъ Лѣсичево, между Старо-Ново-село и Копривщица, на истокъ отъ Клисура и пр; а растрошенъ има го на СЗ. отъ Копривщица, на СИ. отъ Панагюрище, при вторитѣ колиби къмъ Арамлиевецъ и пр. Сжщъ ***аплитъ-гранитъ*** се намира не далеко отъ рѣкитѣ Тополница и Рорачъ.

Гранититъ излиза на Лисецъ при бачията, при Азана и къмъ върха Братйя.

Амфиболъ-гранититъ и порфиръ-гранитъ съ амфиболъ констатирахъ между Панагюрище и Златица къмъ Кулата.

Сиенитъ има на сѣверъ отъ Поибрене.

Диоритъ съ кварцъ, въ Медетъ-дере къмъ Кулата.

Диябизъ съ оливинъ или габбро съ лабрадоръ на СИ. недалеко отъ Копривщица.

Порфиритъ се намира между Лѣсичево и Дуванлии, при изворитѣ на Медетъ-дере, а *ортофиритъ* — на Лисецъ при бачията, при изворитѣ на Медетъ-дере и въ дола на бѣлата прьстъ при Панагюрище.

Една тъмна скала съ *тремолитъ* отъ рода на серпентина излиза въ тънка жилка на сѣверъ отъ Лѣсичево.

Отъ седиментарнитѣ скали въ Срѣдня-Гора намираме:

Триyски, доломитно-варовити скали, и Дияски (?) червени и бѣли пѣсченици. Въ сѣверо-западний жгълъ на наший массивъ, намиратъ се надъ микашиститѣ едни доломитни, разно-боядисани варовити скали, испрѣмрѣжени съ бѣли калцитни жилчици, на които пластоветѣ къмъ Петричъ падатъ подъ 28-30°, къмъ ЮЗ., а при Врань-камикъ подъ 45° къмъ СЗ. Тѣзи скали начеватъ на $4^1/_2$ килом., источно отъ Петричъ, показватъ се отъ двѣтѣ страни на р. Тополница и се простиратъ отъ ЮЗ. къмъ СИ. Съставътъ на доломитния варовикъ не е на всѣкждѣ еднакъвъ, и затова на нѣкои мѣста той бива ту пó-вече ту пó-малко доломитенъ. Намира се пó-малко въ тънки, а пó-вече въ дебели пластове, но има го даже и почти грамаденъ, безъ да може на него да се заблѣжи нито слѣда отъ стратификация. Въ послѣдний случай слабо кипи съ киселинитѣ, неправилно се чупи и мжчно форматизира. Атмосферилиитѣ неправилно сж измили повърхностьта му, за което около Тополница се виждатъ твърдѣ бизарни фигури. Освѣнъ тъмни доломитно-варовити скали, забѣлѣзватъ се още червеникъви и възжълти; първитѣ или червеникъвитѣ по външность много приличатъ на ургонскитѣ варовити скали. Доломитно варовититѣ пластове лежжтъ почти конкордантно надъ микашиститѣ и несъдържатъ никъкви органически остатъци.

Къмъ Врань-камикъ, сжщитѣ скали иматъ свѣтло или тъмно пепеляна боя и особенно приличатъ на ония дломитни скали, които се намиратъ на сѣверъ отъ Твърдица при мѣстностьта Докса. При Врань-камикъ въ скалитѣ се забѣлѣзватъ твърдѣ често и единъ видъ малки неправилни пукнатини, подобни на тия, които съединяватъ двѣ части отъ човѣшкия лжбъ, и които сж твърдѣ характеристични за балканския Триясъ.

На върхътъ Врань-камикъ забѣлѣзватъ се и варовити брекчи или брекчасть варовикъ, на които цемента бива варовитъ или пѣсченъ. Измежду съставнитѣ части на брекчата, виждатъ се и доломитно-варовити парчета.

Както при с. Петричъ, така сѫщо и при Врань-камикъ, доломитний варовикъ почива непосрѣдно на микашиста, безъ да показва ни най-малкитѣ слѣди отъ вкамености.

Недалеко Петричъ, тамъ именно гдѣто р. Тополница приема южна посока, надъ доломитнитѣ скали, конкордантно се показватъ пѣсчено-варовито глинени слойеве съ бѣла слюда, набити и пепеляно зеленикъви, които къмъ Петричъ тѣ ставатъ глинено лѣскарни. Тия скали, които мѣняватъ често боята си и биватъ даже и червени, немогѫтъ точно да се опрѣдѣлятъ, по нѣманье вкамености, и затова незнамъ къмъ кѫдѣ да ги причислѭ, да-ли къмъ Триясъ, или пъкъ къмъ Кредна формация. Ако гледаме на пѣсчеництѣ (бѣли и червени), които лежѫтъ надъ тѣхъ, на югъ отъ Петричъ, и които по съставътъ си отговарятъ пó-вече на Дияски отъ колкото на Кредни, тогава нѣма съмнѣние, че горнитѣ глинени пластове трѣбва да приброимъ къмъ Триясъ, а пѣсчеництѣ въ Диясъ. Азъ се въздържамъ за сега да се произнесѫ за старостьта на тия всички пластове, както и за червенитѣ и бѣли пѣсченици, които въ малка зона се намиратъ тука. Споредъ мене, до като се ненаправятъ пó-подробни изучвания, въпросътъ остава нерѣшенъ.

Кредна формация. Кредната формация е прѣдставена въ Срѣдня-Гора въ пó-голѣми размѣри отъ колкото Триясъ. Намира се между Петричъ и Поибрене, и се простира на истокъ дори до Срѣлчанската рѣка, въ околноститѣ на Попинци; на западъ прѣминава р. Тополница и се простира къмъ Каменица и Смолско. Тъзи формация е прѣдставена тука съ глинени варовити скали, съ пѣсчени глинени пластове и лѣскарни пѣсченци съ бѣла слюда; въобще съставътъ на тия скали както и дебелината на пластоветѣ твърдѣ много се измѣняватъ, сѫщото е и съ тѣхната боя. Голѣма часть отъ Кредннтѣ пластове почиватъ върху Трияскитѣ, но има и такива, които лежѫтъ върху микашисти; въ първий случай тѣ лежѫтъ конкордантно, а върху микашиста дискордантно.

На сѣверъ отъ Поибрене Креднитѣ пластове лежѫтъ конкордантно върху едни червени и бѣли пѣсченици, тѣ биватъ тука лѣскарни, и глинени пепеляни пѣсченици, богати на бѣла слюда и на органически остатъци. Между послѣднитѣ нáй-много се распознаватъ *Екзогиритѣ* (Exogyra) които отговарятъ на *Exogyra columba* Lam.; но има и други бивалви (bivalves), които като въ каменни ядки немогѫтъ пó-точно да се опрѣдѣлятъ. Тия пѣсченици спущатъ се подъ 14° къмъ югъ и по вънщность много приличатъ на Пърдиловскитѣ въ

Ловченский Окрѫгъ и на ония, които се намиратъ въ Керсенликъ на истокъ отъ Елена.[1])

Малко пó-на югъ отъ това мѣсто показватъ се само червени варовито-глинени пластове, подобни на Лозенскитѣ при София[2]), но тукъ тѣ стоятъ почти вертикално и само подъ малъкъ ѫгълъ сѫ наклонени къмъ югъ. Подобни червени пластове се намиратъ и при Поибренскитѣ кошари, но тѣ сѫ наклонени къмъ сѣверъ. При с. Баня Креднитѣ пластове падатъ къмъ истокъ и къмъ югъ, а на $2^3/_4$ килом. южно отъ Панагюрище къмъ ЮИ.

На югъ отъ Мечка червенитѣ глинени пластове лежѫтъ дискордантно върху микашиста и се спущатъ къмъ ЮЗ. подъ ѫгълъ 60-70°, но малко пó-южно тѣ мѣняватъ съвършено посоката на паданието си (къмъ СИ.) Това размърдванье на пластоветѣ трѣбва да отдадемъ на трахитната и андезитната ерупция.

Ония пластове на сѣверъ отъ Карнаре[3]) отговарятъ напълно на нашитѣ въ Срѣдня-Гора, и затова ний ги сматряме за съврѣменни съ тия.

Кватернеръ: Дилувий и Аллувий. Около Пирдопъ и въобще въ пó-голѣмата часть на Златишката котловина се намира твърдѣ хубавъ льосъ (löss), който съдържа много бѣла слюда и доволно фелдспатни частици; льосътъ е мазенъ, пърхакъ и ситенъ, отличава се съ пепеляна боя и нийдѣ недостига до 2 м. дебелина. Нашия льосъ лежи тукъ върху грамъдака (чакълъ, geröle, gravier), който е твърдѣ распространенъ въ Златишката котловина.

Покрай брѣговетѣ на Тополница, намиратъ се на много мѣста Дилувиялни и Аллувиялни нáноси, които образуватъ малки равнища и низски терраси. При Копривщица, въ горнето течение на сѫщата рѣка, намираме една малка продълговата отъ сѣверъ къмъ югъ котловина, която е испълнена нáй-повече съ Аллувий. Съ сѫщий материялъ е испълнена и малката Панагюрска котловина; пръстьта къмъ срѣдата на котловината е бѣлизнява, пепелива, пръхкава и пѣсъчлива, а по крайщата испълнена съ Дилувий, съставенъ отъ раздробени парчета отъ гнайсъ.

Пó-голѣмо пространство завзема Дилувиялната и Аллувиялната котловина на р. Стрѣма на СИ. отъ Срѣдня-Гора. Дилувиялнитѣ наноси въ тъзи котловина се намиратъ къмъ политѣ на Стара-Пла-

[1]) Г. Н. Златарски. Геологически и палеонтологически бѣлѣжки между Плѣвенъ и Троянский Балканъ. София 1884, стр. 14.

[2]) Г. Н. Златарски. Геологически изслѣдвания на сѣверъ отъ Балкана между рѣкитѣ Искъръ и Янтра. София 1888, стр. 9.

[3]) *Fr. Toula.* — Geolog. Untersuchungen im centralen Balkan — Wien 1889, p. 49.

нина, а Аллувиялнитѣ къмъ равнището около рѣката Стрѣма; както еднитѣ, така и другитѣ постепенно и незабѣлѣзано се сливатъ въ едно. По политѣ на Балкана Дилувия се показва хубаво въ дълбокитѣ ровини на камениститѣ терраси, особенно между Сопотъ и Карлово. Твърдѣ добрѣ е развита кватернарната формация по цѣлата дължина на Срѣдня-Гора, отъ истокъ къмъ западъ, като образува разни терраси отъ раздробения материялъ на нашия массивъ. Аллувиялния наносъ лежи повечето въ равнището, южно отъ Дилувиялнитѣ терраси. Бигоръ или тухолъ се намира на нѣколко мѣста отъ дѣсната страна на Тополница, на СИ. отъ Петричъ, гдѣто се образува и днесь още.

Млади вулканически скали: Андезитъ, липаритъ, трахитъ и вулканически туфъ. Трахитнитѣ скали сѫ изобилни въ югозападната часть на Срѣдня-Гора и тѣ биватъ твърдѣ разновидни. Липарити, трахити, андезити пробиватъ гнайса, микашиста и креднитѣ пластове и, прѣзъ кѫдѣто сѫ минали тия скали, оставили сѫ слѣди въ съсѣднитѣ камъне. Съ горнитѣ вулканически скали намираме заедно андезитни туфи и вулканически пепель.

Въ цѣлия нашъ прѣдѣлъ гдѣто се забѣлѣзватъ андезити и трахити, не се намиратъ никакви вулкански брѣгове и никакви характеристични кратери, но тѣхното вулканическо естество неможе тукъ никакъ да се оспори. Ерозията и въобще дѣйствието на атмосферилиитѣ сѫ нивелирали всички външни бѣлѣзи на ерупцията, и сѫ ни оставили единъ твърдѣ скалистъ прѣдѣлъ, лишенъ отъ всѣка вегетация.

Въ голѣмо затруднение се намирамъ за да се произнесѫ като кога сѫ могле да се разлеѭтъ тѣзи скали, да ли въ края на Кредна, въ началото на Терциярната, миоценска или олигоценска формация. Ако гледаме на самитѣ андезити, липарити и трахити, то на всѣки начинъ ще кажемъ, че тѣхното изливание е станало по възможность пó-рано, защото минералитѣ на тия скали сѫ малко-много промѣнени, па даже и нови минерали сѫ се образували въ тѣхъ. Така напр. въ фелдспата намираме секундарни произвѣдения, а амфиболътъ и авгитътъ сѫ промѣнени и пр. Такива растрошения сѫ ми дали материялъ за размишления, и много се колебахъ къмъ кѫдѣ да приброѭ много отъ скалитѣ, да ли къмъ андезититѣ, или къмъ порфирититѣ. Ето, по какви причини азъ бѣхъ принуденъ да отдѣлѭ голѣма часть отъ андезититѣ и да ги приброѭ къмъ порфирита. Послѣднитѣ споменахъ пó-горѣ, когато описвахъ въ кратко старитѣ еруптивни скали и пó-вече ще кажѫ за тѣхъ въ описателната часть на камънитѣ.

Андезити се намиратъ близо до Попинци (авгитъ-андезитъ) и между Петричъ и Мечка (амфиболъ-андезитъ).

Прѣкрасни *липарити* има при Каменица, къмъ Дуванлии, между Лѣсичево и Дуванлии, както и на сѣверъ отъ Лѣсичево.

Трахитътъ е пó-распространенъ отъ прѣдидущитѣ двѣ скали. Намираме го типиченъ между Петричъ и Мечка, а трахитъ съ черна слюда — на върхътъ Врань-камикъ; авгитъ-трахитъ има при Попинци, между Петричъ и Мечка, а амфиболъ-трахитъ — между Бѧта и Панагюрище, между Петричъ и Мечка, близо до Каменица и на югъ отъ Панагюрище.

Распространенъ е и *туфътъ* и азъ ще спомена само нѣкои такива мѣста: при Попинци на югъ отъ Панагюрище и пр.

Руди.

Отъ досегашнитѣ изслѣдвания въ Срѣдня-Гора сѫ намѣрени слѣдующитѣ руди:

Злато сѫ измивали до прѣди нѣколко години отъ р. Тополница, гдѣто този скѫпоцѣнъ минералъ се намира въ малки количества. *Пиритътъ* е въ пó-голѣми количества: намира се въ трахитнитѣ скали на ЮЗ. отъ Панагюрище, въ Кривий-долъ при Дуванлии, на сѣверъ отъ Елшица къмъ Бѧта, на западъ отъ Синевецъ въ дола Сарѫ-яръ и пр. Пиритътъ иде пó-вечето съ *марказитъ*, а отъ раздробението и на двата минерала образувалъ се е на много мѣста *мелантеритъ*. *Халкопиритъ* придружава пирита въ Кривий-долъ на сѣверъ отъ Лѣсичево, но този минералъ е въ малки количества. Прѣкрасни голѣми кристали отъ *рутилъ* се намиратъ въ раздробенитѣ микашистни скали около Пирдопъ. *Лимонитъ* въ видъ на окъръ се образува отъ нѣкои извори, които извиратъ на Климашъ. На югъ отъ Елшица копаѭтъ една мазна червена *окрозна пръсть*, позната въ тия мѣста подъ името *канѫ*, — която е станала отъ растрошението на трахитнитѣ скали, въ които се намира пиритъ. *Гранатъ* се намира на много мѣста въ микашиста около Златица и въобще въ гранитъ-гнайса на Срѣдня-Гора. Доста хубавъ *каолинъ* се намира по брѣговетѣ на СЗ. отъ Копривщица; този каолинъ е отъ раздробението на пегматитнитѣ жилки и на гранитния гнайсъ. Въ Климашкия брѣгъ, тамъ гдѣто се намира каолина, водитѣ които извиратъ отъ тамъ, сѫ бѣли като млѣко и разнасятъ чистия, бѣлъ, ситенъ каолинъ въ низскитѣ мѣста, гдѣто постепенно го наслагватъ. При Смиловене намира се въ бѣлизнявата пръсть една черна смола, която много прилича на *ретинитъ*. Тъзи смола се

вижда въ видъ на ятки, парчета, па даже и въ видъ на прашецъ. Въ сѫщитѣ условия се намира нашата смола въ Рорачкия долъ, недалеко отъ Тополница, при Реме́нъ, на югъ отъ Бичъ п.л., както и на сѣверъ отъ с. Крастово.

Топли минерални извори.

Въ южното подножие на Срѣдня-Гора се намира, почти отъ истокъ къмъ западъ, една пукнатина, отъ която извиратъ многобройни топли минерални води. Водитѣ на по́вечето извори отъ незапаметни врѣмена сѫ уловени и събрани въ бассейни и днесь тѣ служатъ за лѣчебни бани на населението. Такива топли минерални извори имаме:

1. Въ Карловска околия юго-източно отъ с. Баня, на които водата при извора има температура 47·5° C. Минералната вода е доволно бистра, но малко блуткава, има слаба миризма по симпурний водородъ (H_2S).

2. Хисарскитѣ бани сѫ едни отъ на́й-важнитѣ въ южна България. Тѣ състоятъ отъ 5 главни затворени бассейна, една покрита перачница и отъ нѣколко открити извори. На́й-високата температура на тия бани се намира въ „Хавуза" 49°C, послѣ идѫтъ: „Момина" съ 48°C, „Кипчеза" съ 45°C, „Чулуджа" съ 41°C и „Инджеза" съ 41°C. Водата на перачницитѣ има 42°C., съ исключение на Инджеза почти въ всичкитѣ прѣобладаватъ слѣдующитѣ соли: карбонатъ-натриевъ (Na_2CO_3) хлоръ-натриумъ ($Na\ Cl$) и сулфатъ-натриевъ (Na_2SO_4), почти всички съдържатъ вѫглична кислота (CO_2) и въ твърдѣ малки размѣри желѣзенъ карбонатъ (Fe_2CO_3).

3. Въ Крастовскитѣ бани сѫ два бассейна, въ първий намираме температура 48°-50°C и водата безъ миризма и вкусъ, а въ вторий 49°-50°C на който водата мирише по симпорний водородъ (H_2S).

4. Въ с. Стрѣлча топлата вода извира отдолу подъ дъскитѣ, съ които сѫ послани двата резервоара. Въ бассейна водата има 38°C и е слабо симпурна.

Недалеко отъ тѣзи бани, въ срѣдъ селото извира друга една топла вода съ 33°C.

5. На единъ километръ западно отъ с. Баня (Панагюрска околия) намиратъ се тоже горещи минерални води, които тукъ извиратъ измежду червенитѣ варовито-глинени пластове, наклонени подъ 35° къмъ истокъ. Топлата вода се събира тукъ въ два затворени бассейна, отъ които температурата на едина, на 14 юлий, при вънкъшна температура 31°C и атмосферно налѣганье 728 м. м., имаше 41°C. Въ сѫщий день, температурата на вторий бассейнъ имаше 45·5°C.

Водата и на двата бессейна е бистра, слабо-симпорна. но безъ миризма и безъ боя.

При село Баня, освѣнъ въ тия два бассейна, топла вода извира още на 8—9 отворени мѣста, гдѣто много болни намиратъ полза, когато се киснатъ въ тинята на минералната топла вода.

6. Между с. с. Баня и Бѫта, при яза на воденицата на дѣда Лулча Груева, извиратъ тоже топли минерални води, на които температурата е пó-ниска отъ първитѣ.

7. Расказвахѫ ми, че хладки минерални извори имало и при с. Поибрене; тия обаче, не съмъ imалъ случай да посѣтѭ и да прѣмѣрѭ температурата имъ.

II. Специялний отдѣлъ.

Петрографическо описание на скалитѣ отъ Срѣдньогорский кристалиненъ массивъ.

Кристалиннитѣ скали на Срѣдня-Гора могѫтъ да се подраздѣлятъ на три отдѣлни групи:

А. Красталинни шисти.

Б. Стари массивни скали.

В. Млади вулканически скали.

Въ първата група влизатъ: I. Гранитъ-гнайсъ (а. Мусковитъ гранитъ-гнайсъ; б. Мусковитъ, биотитъ гранитъ-гнайсъ; в. Биотитъ гранитъ-гнайсъ); II. Гнайсъ (а. Мусковитъ-гнайсъ; б. Биотитъ-гнайсъ; в. Амфиболъ-гнайсъ); III. Амфиболитъ; IV. Разнитѣ шисти като: микашистъ, амфиболошистъ, хлоритошистъ и серицитошистъ.

Втората група объема: I. Гранитъ (а. Мусковитъ-гранитъ; б. сѫщъ гранитъ; в. Гранититъ и г. Амфиболъ-гранитъ); II. Порфиренъ-гранитъ съ амфиболъ; III. Сиенитъ; IV. Кварцъ-диоритъ; V. Диябазъ съ оливинъ или габбро съ лабрадоръ; VI. Порфиритъ и Ортофиритъ; VII. Скала съ тремолитъ.

Въ третята група ще смѣстимъ: I. Авгитъ и амфиболъ-андезитъ; II. Липаритъ; III. Трахитъ и IV. Разни туфи.

А. Кристалинни шисти.

I. Гранитъ-гнайсъ.

а) Мусковитъ гранитъ-гнайсъ.

1. *На истокъ отъ Копривщица*, недалеко отъ града намира се единъ бѣлъ, дребнозърнястъ гранитъ-гнайсъ, съ изобилие на срѣбърно-

бѣла и слабо-зеленикава слюда. Кварцътъ и фелдспатътъ сѫ захарно бѣли и неотлѫчими съ просто око, гранатътъ е ясенъ и се намира въ червени малки зрънца. Скалата не е въобще твърда и лесно се дроби.

Подъ микроскопа и въ поларизованата свѣтлина, тънкитѣ препарати на тъзи скала показватъ особенно хубавъ мозаикъ. Кристалитѣ и кристалнитѣ зърна не сѫ еднакво голѣми, но варыратъ много по величина. Между тѣхъ распознаваме: олигокласъ, ортокласъ, мусковитъ, кварцъ, гранатъ и апатитъ.

Олигокласътъ се вижда пòвечето въ голѣми кристали и кристални зърна, въ прости и комбиновани форми; нáй-често се забѣлѣзватъ срасляци по албитъ-периклинъ. Почти при всичкитѣ олигокласни кристали се виждатъ знаци за растрошение; при едни пò-вече при други пò-малко. Това растрошение се показва, въ начало, въ малки непрозрачни млѣчни пятна, които се умножаватъ постепенно и завладяватъ кристалитѣ. На включения олигокласътъ се показва доволно чистъ, но въ него пакъ се забѣлѣзватъ тукъ-тамъ кристалчета и зърна отъ фелдспатъ, апатитъ и частици отъ слюда.

Ортокласътъ види се да е пò-запазенъ отъ растрошение, но и въ него се виждатъ мѫтни мѣста; този минералъ е пò-вечето въ зърна отъ колкото въ кристали, и твърдѣ често затваря въ себе си апатитни иглици.

Бѣлата слюда лесно се разпознава отъ другитѣ минерали, както макро-така и микроскопически. Въ поларизованата свѣтлина плочицитѣ на слюдата иридиратъ нáй-много на червено, зелено и жълто. Тия плочици се виждатъ стиснати и насочени (ориентирани).

Кварцътъ е въ зърна отъ разна величена; бистъръ е и доволно чистъ. Обикновено въ него се виждатъ ситни правилни кристалчета (вѣроятно цирконови) ориентирани въ разни посоки. При едни отъ тия микролити много ясно сѫ призмитѣ и пирамидитѣ, а при други, тѣ не сѫ до тамъ ясни, и даватъ съмнѣние да не бѫдѫтъ другъ нѣкой минералъ. Въ Кварца има доволно чужди минерали, въ твърдо, течно и газообразно състояние, но тѣхното естество неможе ни при силно увелечение да се разпознае.

Слабо-червеникастия гранатъ виждаме въ ситни заоблени зрънца, но тѣ не сѫ въ изобилие. Повърхностьта имъ е грапава, защото сѫ доста напукани.

Апатитътъ се вижда въ неговитѣ главни форми. Имаме длъгнясти разрѣзи на кристалитѣ съ тѣхната свойственна комбинацѝя и шестожглясти основни разрѣзи. Кристалитѣ на апатита сѫ малки.

2. *На истокъ отъ с. Стрѣлча* намираме гранитъ-гнайсъ съ изобилие на бѣла слюда, ориентирането на която може да се види и съ просто око. Тѣзи бѣли като сребро люспици не сѫ много голѣми и отговарятъ по величина на кристалнитѣ зърна на другитѣ два елемента отъ тъзи скала. Макроскопически фелдспатътъ неможе да се распознае отъ кварца. Скалата е растрошена и има свѣтлива боя. Подъ микроскопа много нѣщо неможе да се види въ нея, защото тъзи скала е прѣтърпѣла доволно голѣми промѣнения. Въ този гранитъ-гнайсъ виждатъ се голѣми и малки кристали отъ фелдспатъ, кварцъ и слюда. Фелдспатътъ е каолинизиранъ, изобилния кварцъ е бистъръ, а слюдата исключително почти мусковитна. Въ скалата се забѣлѣзватъ и парчета отъ лимонитъ, като секундарно произвѣдение.

3. Гранитъ-гнайсътъ отъ *Климашъ при Груевъ гробъ* не се различава много отъ оня, който се намира на истокъ отъ Копривщица (1). Отличава се съ бѣлъ цвѣтъ, има ситни зърна и почти гѫстъ показва. Калиевата слюда е въ малъкъ размѣръ и има слабо зеленикъва боя, фелдспатътъ е прирасълъ съ кварца и въ твърдата скала се забѣлѣзватъ тукъ-тамѣ и гранатни зърна.

Въ тънки препарати подъ микроскопа, този камъкъ показва слѣдующитѣ минерали:

Фелдспатътъ въ видъ на ортокласъ, микроклинъ и олигокласъ, бива твърдѣ растрошенъ. Пó-запазени и пó-бистри биватъ малкитѣ кристални зърна на ортокласа, и въ такъвъ случай твърдѣ мѫчно се разпознаватъ отъ кварца. Такива зърна въ поляризованата свѣтлина се показватъ пепеливо-сиви. Микроклинътъ е повече каолинизиранъ отъ ортокласа и твърдѣ често се случва едвамъ да може да се распознае. Микропертитната структура на този минералъ може нáй-добрѣ да се распознае при малкитѣ кристални зърна, защото при голѣмитѣ тя е пó-вечето исчезнала отъ растрошението на минерала. Олигокласъ има твърдѣ малко въ този гранитъ-гнайсъ.

Слюдата се вижда въ препарата въ пó-голѣми количества отъ колкото макроскопически. Отъ нея забѣлѣзваме разрѣзи паралелни съ основний пинакоидъ, но пó-вечето е въ неправилни парцалчета. Бѣлата слюда се вижда като да е наредена въ скалата и ориентирана въ извѣстни посоки.

Кварцътъ е въ доволно бистри зърна, въ които виждаме и микролити, вѣроятно отъ апатитъ. Зърната му сѫ малки и равномѣрно разсѣяни между фелдспатнитѣ. Червеникъви распукнати гранатни кристалчета твърдѣ често се намиратъ въ тъзи скала. Кристалната

имъ форма е спазена, но почти всички, безъ исключение, иматъ затжпени ржбове и жглове.

Апатитътъ, освѣнъ въ иглясти кристалчета, намира се и въ по́-голѣми призми.

4. *На срѣдъ прѣвала сѣверно отъ Лѣсичево* излиза единъ гранитъ-гнайсъ подобенъ на пегматитъ или по́-добрѣ на аплитъ, който само подъ микроскопа може да се опрѣдѣли. Фелдспатътъ му е мѣснато-червеникъвъ, кварцътъ дияманто-стъкленъ, а слюдата бѣла съ срѣбъренъ блѣсъкъ. Послѣдний минералъ не е отъ изобилнитѣ.

Микроскопически съзираме, че голѣмитѣ кристали на фелдспата сж съвършено промѣнени и отъ тѣхъ е останала само една сѣнка. Освѣнъ отъ ортокласъ, слѣди могжтъ да се видятъ и отъ плагиокласъ. Кварцътъ е изобиленъ, както въ голѣми така и въ малки кристални зърна. Той не е чистъ, по обикновеному, но затваря разни остатъци и парчета отъ други минерали, особенно хубаво се виждатъ въ него рутилни иглички. Кварцътъ е още распуканъ, а въ пукнатинитѣ му се намиратъ понамѣстени разни нечистотии. Бѣлата слюда се забѣлѣзва като самостоятеленъ минералъ въ длъгнясти плочки, но има го и като секундарно произведение, станалъ отъ фелдспата. Възжълтозеленикавия епидотъ дихроитиченъ на нѣкои мѣста, който тоже е произведение отъ растрошението на други минерали, испълва доволно много препарата. Тукъ се вижда добрѣ епигенезата на епидота и мусковита отъ фелдспата. Лимонитъ има доста въ скалата, той онечиства крайщата и пукнатинитѣ на кварца, и е станалъ отъ растрошението на магнетита, отъ който едвамъ има по нѣкое още спазено зрънце.

5. *Отъ сжщий локалитетъ* и въ компактната зона на една пегматитна жилка съ гнайса е събрана тъзи скала. Тя е бѣлизнява и съставена отъ червеникъвъ и бѣлъ фелдспатъ, отъ стъкленъ кварцъ и отъ изобилие на бѣли малки слюдни люспици. До колкото може да се види подъ микроскопа, тъзи скала е прѣтърпяла силни механически дѣйствия; тя е била прѣтискана, па даже и до нейдѣ сдробявана. Тѣзи дѣйствия могжтъ особенно хубаво да се видятъ на нѣкои фелдспатни кристали; при това още въ препарата се съглеждатъ и тънки жилщици, испълнени съ кварцъ. Инфилтрацията на кварца станала е навѣрно отпослѣ, слѣдъ като е билъ вече нашия гнайсъ гранитизиранъ. Фелдспатътъ е ортокласенъ, но има и по малко микроклинъ и олигокласъ; всичкия почти фелдспатъ е прѣтърпѣлъ малки или голѣми промѣнения. Кварцътъ е въ малки зърна и единъ отъ на́й-изобилнитѣ елементи въ тъзи скала; той испълва и пукна-

тинитѣ. Слюдата е мусковитъ и доволно разсѣяна въ препарата; но всичката слюда не е първобитна, защото има и такава, която е станала отъ фелдспата. Въ кварца се забѣлѣзватъ и малки цирконови кристалчета.

6. *На сѣверо-западъ отъ Старо-Ново-село за Копривщица* гранитъ-гнайсътъ има пепеляно-бѣлъ, шаренъ изгледъ, въ който лесно се распознаватъ минералнитѣ елементи, отъ които е той съставенъ. Тази скала има малко бѣла слюда и твърдѣ много кварцъ. Подъ микроскопа нашата скала се показва извънредно растрошена и особенно фелдспата, който е нечисть, непрозрачно-мѫтенъ и въобще каолинизиранъ. Този минералъ се намира като ортокласъ и олигокласъ; послѣдний едвамъ може да се распознае отъ ортокласа. Кварцътъ е изобиленъ и въ по́-голѣми количества отъ фелдспата; неговата повърхность е растрошена, распукната и вѫтрѣшностьта му онечистена отъ разни минерали. Споредъ препарата, мусковитъ има твърдѣ малко, но въ самата скала тъзи руда се вижда да е по́-изобилна. Освѣнъ тия, въ препарата се забѣлѣзватъ още епидотъ, лимонитъ и апатитъ. Първий минералъ е въ зърна, а вторий въ неправилни парчета; и двата тия минерали сѫ епигенетични. Колкото за апатита, той е въ малки правилни кристалчета, които се намиратъ на́й-много въ кварца.

7. *На СИ. недалеко отъ Копривщица* се показва гранитъ-гнайсътъ не отъ на́й-твърдитѣ. Съдържа по́-вече фелдспатъ, а по́-малко кварцъ. Фелдспатътъ е растрошенъ, мѫтенъ и нечистъ, и се явява като ортокласъ, микроклинъ и олигокласъ. Кварцътъ не е много чистъ и зърната му сѫ распукнати. Слюдата е бѣла и въ продълговати люспици, а апатитътъ въ игличасти кристалчета. Скалата е онечистена съ лимонитъ.

б) Мусковитъ, биотитъ гранитъ-гнайсъ.

1. *На сѣверъ недалеко отъ Поибрене* се намира единъ дребнозърнястъ гранитъ-гнайсъ, който съдържа бѣла и тъмна слюда. Кварцътъ и фелдспатътъ сѫ добрѣ смѣсени, и затова макроскопически немогѫтъ да се распознаятъ единъ отъ други. Въ раздробената скала се виждатъ и гранатни зрънца. До колкото може да се види подъ микроскопа, отъ всичкитѣ минерали, които съставляватъ този гранитъ-гнайсъ, на́й-първо мѣсто завзема фелдспатътъ. Тойзи минералъ се намира въ кристални зърна отъ разна величина, които въ поляризованата свѣтлина съставляватъ хубавъ мозаикъ. Фелдспатътъ не е спазенъ, въ него е влѣзалъ процессътъ на растрошението, и за-

това въ него се забѣлѣзвать мѫтни и млѣчни пятна. Този минералъ може да се подраздѣли така: на ортокласъ, микроклинъ и олигокласъ. Ортокласътъ се показва въ прости срастнали кристали по карлсбадский законъ. Микроклинътъ е характеристиченъ по своята си структура, а при олигокласа сѫ твърдѣ чести срасляцитѣ по албитъ-периклинъ. Микроклинътъ види се да е отъ нáй-изобилнитѣ, а олигокласътъ въ пó-малки количества отъ първитѣ два вида фелдспатъ. Измежду кристалитѣ на олигокласа забѣлѣзвать се и такива, на които пукнатинитѣ сѫ испълнени съ кварцъ.

Послѣ фелдспата на второ мѣсто иде калиевата слюда, която между кръстосанитѣ Николови призми се отличава отъ другитѣ минерали по сидефенитѣ си бои. Почти всичкитѣ слюдни кристали се виждатъ въ препарата въ длъгнясти призматични разрѣзи. Съ бѣлата слюда иде заедно и магнезиева слюда, която има маслено-зелена и кафенияна боя; и тъзи слюда иде въ длъгнясти разрѣзи, както и калиевата, но отличава се отъ нея, освѣнъ по боята си, още и по дихроизмътъ си.

Кварцътъ е чистъ, бистъръ и въ зърна безъ опрѣдѣлена форма. Въ нѣкои отъ тия зърна виждатъ се редове отъ микролити, но има и твърди, течни и въздухообразни включения. Съ силно уголѣмение, едвамъ се виждатъ либелитѣ на затворенитѣ течности. Въ кварца се виждатъ затворени дребни, но добрѣ израсли кристалчета вѣроятно отъ цирконъ; сѫщий минералъ затваря още фелдспатни кристални зърна и частици отъ бѣла слюда.

Освѣнъ тия елементи въ тъзи скала има още: распукани, червеникъви зрънца отъ гранатъ; апатитни иглици, въ видъ на микролити, нáй-често въ фелдспата; лимонитъ като секундарно произведение.

2. *Въ Медетъ-дере къмъ кулата* гранитъ-гнайсътъ бива два вида, единътъ има синкава боя, другия възжълта. И въ двата се намиратъ двѣтѣ слюди и кварцъ въ достатъчно количество; въ възжълтия се забѣлѣзвать микроскопически доста голѣми фелдспатни кристали. Главната микроскопическа разлика на тѣзи два гранитъ-гнайса, състои именно въ плагиокласа. Ний ще опишемъ тука оная скала, която е лишена отъ плагиокласъ.

Нáй-важното, което се забѣлѣзва подъ микроскопа, е че слюдата и кварцътъ се показватъ ориентирани. Фелдспатътъ е мѫтенъ, нечистъ и пó-многото каолинизиранъ, той е пó-най-вече ортотоменъ; въ скалата се забѣлѣзвать малко и микроклинъ, нъ никакъ и плагиокласъ.

Главнитѣ включения на фелдспата сѫ апатитъ и слюда. Кварцътъ разреденъ между фелдспатнитѣ зърна, може лесно да се распознае по чистотата си, при всичко че и той не е съвсѣмъ чистъ. Два вида слюда има въ тая скала, биотитъ и мусковитъ. Първата е кафенияна и зелена, а другата бѣла; и двѣтѣ сѫ разсѣяни правилно и въ серии ориентирани. Бѣлата слюда иде самостоятелно, но има и такава, която е станала отъ промѣнението на тъмната; тази епигенеза може да се види подъ микроскопа. Биотитъ има преобърнатъ и въ хлоритъ. Въ скалата има твърдѣ малко магнетитъ и апатитъ.

в) Биотитъ гранитъ-гнайсъ.

1. *На истокъ отъ Копривщица* се намира единъ дребнозърнястъ гранитъ-гнайсъ, който се състои отъ една бѣла фелдспатно кременна масса, въ която се забѣлѣзватъ люспици отъ зелена слюда и гранатни червени зърна. Желѣзно-магнезиевата слюда сѫпила е вече въ растрошение и около слюднитѣ люспи образувала е червено-ужълти пятна, които правятъ камъка шаренъ. Съ просто око никъква бѣла слюда не се забѣлѣзва въ този гранитъ-гнайсъ споредъ което се и различава отъ другитѣ ней сродни скали на Срѣдня-Гора.

Макаръ и този гранитъ-гнайсъ да е наченалъ да се растрошава, то пакъ той се показва единъ отъ на́й-твърдитѣ. Съдържа по́-вече кварцъ и по́-малко фелдспатъ. Фелдспатътъ е доволно прѣсенъ, но има и такива кристали, при които процессътъ на растрошението е проникналъ съвършено. Отъ фелдспата на́й-първото мѣсто завзема микроклина, на който кристалитѣ иматъ разна голѣмина. Послѣ иде ортокласа въ зърна и на́й-малко има олигокласъ. Включенията на фелдспата сѫ: слюда, апатитъ и фелдспатъ.

Слюдата е нечиста зелена, отличава се съ срѣденъ дихроизъмъ, показва се въ раскъсани парчета и рѣдко въ правилни форми. Колкото и изобиленъ да се вижда съ просто око биотитътъ въ скалата, то въ препаратитѣ този минералъ се показва въ малки количества. Въ една голѣмичка слюдна плоча, забѣлѣзва се подъ микроскопа друга, въ противоположна посока положена слюдна плочица но не биотитна, а мусковитна; ако прочее има въ тая скала и бѣла слюда, то тя може да бѫде промѣнена отъ черната, или пъкъ да се намира самостоятелно, но твърдѣ въ незначителни количества.

Кварцътъ е въ неправилни зърна; той е испълненъ съ включения, отъ които едни сѫ наредени въ редове, а други неправилно разсѣяни въ кремъка. Освѣнъ твърди, има течни и въздухообразни включения.

Гранатътъ иде по́-вечето въ доста голѣмички кристалчета, отъ които нѣкои иматъ до 0·7 м. м. дължина и 0·45 м. м. широчина; почти всички иматъ распукана повърхность и червеникъва боя.

Апатитътъ е въ длъгнясти призматични кристалчета и въ микролити. Въ фелдспата често се виждатъ апатитни шестожгълни разрѣзи. Лимонитътъ се явява въ видъ на червенкасти пятна.

2. *На върха между Копривщица и Клисура* намира се единъ бѣлъ, като нечистъ мряморъ, гранитъ-гнайсъ, въ който се забѣлѣзва тукъ-тамъ, по нѣкое малко листенце черна слюда и малки червени гранатни зрънца. Съ просто око, фелдспатътъ и кварцътъ сж неотлъчими, но скалата не е отъ на́й-твърдитѣ.

Въ тънкитѣ препарати и подъ микроскопа въ тъзи скала се вижда малко фелдспатъ и много кварцъ. Първий минералъ се явява като ортокласъ, микроклинъ и олигокласъ; той е малко или много проникнатъ отъ растрошение и затова нѣкои кристали се показватъ мътни. При олигокласа се виждатъ срасляци по периклинъ-албитъ, а микроклинътъ е твърдѣ характеристиченъ. Кварцътъ е въ изобилие и то въ голѣми и малки кристални зърна; не е много чистъ и има твърдѣ неправилно распукана повърхность. Магнезиевата слюда има кафенияна и зеленикъва боя, а съ нея се вижда и малко калиева, която навѣрно е станала отъ тъмната слюда. Червенитѣ кристалчета, които виждаме въ тъзи скала сж гранатни, а бѣлитѣ игличасти кристалчета въ кварца — апатитни.

II. Гнайсъ.

а) Мусковитъ-гнайсъ.

На западъ отъ Поибрене послѣ третитѣ колиби къмъ Арамлиевецъ намираме единъ бѣлъ гнайсъ, въ който не влизатъ никакви тъмни елементи. Макроскопически въ тази скала забѣлѣзваме бѣла мусковитна слюда, бѣлъ каолинизиранъ фелдспатъ, синкаво-бѣлъ кварцъ и нищо по́-вече. Наслаганието на този гнайсъ е ясно, правилно.

Подъ микроскопа, освѣнъ горнитѣ сжщественни елементи, забѣлѣзватъ се още и апатитъ въ ситни микролитични кристалчета, които като включения се намиратъ особено въ кварца.

Въ главната масса, кристалнитѣ зърна иматъ почти една и сжща голѣмина, но между кварцовитѣ има и по́-голѣмички. Кварцътъ се намира въ най-голѣми количества отъ другитѣ минерални елементи, и затова въ поларизованата свѣтлина ний виждаме цѣлъ мозаикъ.

Фелдспатътъ е мжтенъ и нечистъ, повечето е ортотоменъ и само малко плагиокласенъ. Бѣлата слюда е тоже въ изобилие и се распознава въ поляризованата свѣтлина единственно по живитѣ си бои.

б) Биотитъ-гнайсъ.

1. *Между Старо-Ново-село и Копривщица* намира се единъ твърдѣ шаренъ но массивенъ гнайсъ, въ който се забѣлѣзва равновѣсие помежду бѣлитѣ и червенитѣ елементи. Фелдспатътъ има сивобѣла, отчасти зеленикъва боя, черната слюда се свѣти въ скалата, а тамъ гдѣто е струпана, забѣлѣзва се и малко амфиболъ. Този гнайсъ е прилично добрѣ запазенъ отъ растрошение, а понеже е массивенъ, той прилича много на гранитъ.

На́й-първото мѣсто, въ тънкитѣ препарати, завзема черната слюда. Кристалитѣ на този минералъ се отличаватъ съ кафенияна боя и съ силенъ дихроизъмъ, доволно сж чисти отъ чужди минерали, биватъ расхвърляни въ скалата или пъкъ биватъ групирани. Фелдспатътъ и особенно ортокласътъ е претърпѣлъ измѣнения; той е по́вечето каолинизиранъ, мжтенъ, нечистъ. Въ препарата се виждатъ и по нѣкои кристалчета олигокласъ, които биватъ чисти и спазени отъ растрошение. Кварцътъ не е много чистъ отъ включения, а при това неговитѣ зърна не сж съвсѣмъ цѣли, но по́-вечето распукани. Освѣнъ въ голѣми, кварцътъ се намира и въ малки зърна, па даже испълва и малки, фини пукнатини. Тукъ се забѣлѣзва и разъѣденъ кварцъ (quartz corrodé). Амфиболъ има малко въ наший гнайсъ, около който има групиранъ и хлоритъ. Бѣла слюда има твърдѣ малко, и тя ще бжде навѣрно секундарно произведение. Магнетитътъ въ зрънца твърдѣ рѣдко се забѣлѣзва.

2. *Подъ Ищерово* заедно съ амфиболъ-гнайсъ намираме гнайсъ съ черна слюда. Скалата е твърда, почти массивна, има пепеляно-зеленикъва боя, и въ нея освѣнъ кварцъ, други минерали съ просто око незабѣлѣзваме. Изобилието на кварцътъ може особенно добрѣ да се види подъ микроскопа. Този минералъ съдържа въ себе си множество течни и твърди включения, които съ слабо увеличение се виждатъ като нечистотии. Фелдспатътъ е въ малки количества и се явява като ортокласъ и олигокласъ. Колкото измѣнения да е претърпѣлъ фелдспатътъ, въ него се́ могжтъ да се видятъ както сраслящитѣ, така и полисентетичната структура на олигокласа. Зелената слюда и малкото амфиболъ сж растрошени. На́й-интересното, което можемъ да кажемъ за тъзи скала е, че тя съдържа въ голѣми количества типиченъ сфенъ, въ кристали и въ кристални зърна. Боята

на сфенътъ е почти никъква или пó-точно слабо-ужълта, а релиефътъ забѣлѣжителенъ; въ поляризованата свѣтлина той има сиво-пепелявна боя.

3. *Къмъ Лѣсичево* гнайсътъ прилича пó-вече на гранитъ. Основата му е шарена, пепеливо-сива, зеленикъва, въ която се виждатъ белизневи раздробени фелдспатни зърна и зелени пятна отъ растрошена слюда. Твърдѣ рѣдки сѫ прѣснитѣ кристали на фелдспатътъ, както и шестожгълнитѣ правилни кристали на биотитътъ.

Разгледанъ съ внимание подъ микроскопа, нашия гнайсъ е доволно промѣненъ. Нáй-първо, което бие въ очи е, че той прѣди всичко е много кварцитенъ и неговитѣ кварцови зърна сѫ испълнени съ многобройни включения. Фелдспатътъ е въ пó-малки количества отъ кварцътъ и той е твърдѣ промѣненъ; олигокласътъ се распознава отъ ортокласътъ само по многосложната си структура. Отъ другитѣ минерали ще спомена тъмно-зелената слюда, бѣлата слюда, зелений амфиболъ, магнетитътъ и хематитътъ. Въ зелената слюда както и въ амфиболътъ сѫ концентрирани почти всичкитѣ магнетитни зрънца. Бѣлата слюда и хематитътъ иматъ изгледъ на секундарни минерали.

4. *Въ рѣка Клисура* гнайсътъ се распознава на прьвъ погледъ, чернитѣ елементи или тъмната слюда е наредена въ паралелни линии, а цѣпивостьта ясна. Скалата е получила шаренъ изгледъ отъ биотитътъ и неговитѣ растрошения. Кварцътъ е въ зърна отъ срѣдня голѣмина и почти нáй-изобилния минералъ. Като зарасълъ съ фелдспата, съставлява една зърнисто-кристалинна основа. Фелдспатътъ е само малко промѣненъ и се показва като ортокласъ, микроклинъ и въ незначително количество като олигокласъ. Слюдата е кафеяна и се отличава съ силенъ дихроизъмъ. Скалата е онечистена съ лимонитъ, станалъ отъ растрошението на черната слюда.

в) Амфиболъ-гнайсъ.

1. *На сѣверъ отъ Поибрене* намира се единъ амфиболъ-гнайсъ, който неможе да се различи отъ оня, изъ околноститѣ на Самоковъ. Тъзи скала е правилно прошарена, защото има равновѣсие между бѣлитѣ и чернитѣ елементи; на една страна има фелдспатъ и кварцъ, а на друга амфиболъ и черна слюда. И четиртѣхъ минерали, могжтъ лесно да се распознаятъ макроскопически; фелдспатнитѣ зърна сѫ добрѣ срастени съ кварцовитѣ, отъ които само по боята си могжтъ да се различаватъ отъ тѣхъ; фелдспатътъ е захарно-бѣлъ, мжтенъ, а кварцътъ синкаво-бѣлъ и прозиренъ. Биотитътъ е въ хубави черни,

свѣтливи люспи, а пъкъ амфиболътъ въ тъмно-зелени длъгнясти призми. Скалата е яка и може дълго врѣме да противостои на атмосферилиитѣ.

Подъ микроскопа фелдспатътъ се вижда пó-вечето триклиненъ (олигокласъ) отъ колкото ортотоменъ; кристалитѣ и кристалнитѣ зърна и на двата фелдспата не сѫ съвсѣмъ чисти и лишени отъ растрошение, но сé пъкъ се забѣлѣзватъ и съвсѣмъ чисти и бистри подобни на кварцътъ. Многосложната направа на олигокласътъ, както и свойственнитѣ му срасляци виждатъ се още много хубаво. Микропертитната структура на микроклинътъ по нѣкоги е ясна. Но голѣма часть отъ фелдспатътъ е съвършенно замъгленъ и каолинизиранъ или пъкъ епидотизиранъ, тъй щото става почти невъзможно опрѣдѣлението на кристаллографската му система. Фелдспатътъ не е тоже чистъ отъ чужда минерали; въ него се намиратъ фелдспатни зърна, частици отъ амфиболъ, ситни магнетитни зрънца и малки иглички отъ апатитъ.

Кварцътъ е въ изобилие, както въ малки, така и въ голѣми зърна; той не е тукъ тъй чистъ и бистъръ, както сме навикнали да го гледаме, но испълненъ съ разни игличасти микролити, вѣроятно отъ рутилъ, и микроскопически пори, испълнени съ разни газови и течности. Поритѣ иматъ пóвечето длъгнясть ликъ и пó-рѣдко се виждатъ съвършенно кржгли. Движущитѣ либели на течноститѣ се забѣлѣзватъ подъ едно увеличение отъ 780 пжти. Измежду твърдитѣ включения има и такива, които сж стъклени и които нѣматъ опрѣдѣлени форми; споредъ мене тѣзи аморфни частици даватъ нáй-голѣмата нечистотия на кварцътъ.

Амфиболътъ е зеленъ и въ препарата невиждаме разрѣзитѣ на цѣли кристали, но само на тѣхнитѣ части; срасляцитѣ сж чести. Този минералъ бива само или въ дружество съ биотитътъ, съ който се и прѣплита. Между кръстосанитѣ Николови призми, боята на амфиболътъ се мѣнява отъ зелена на синкъва, па даже и на ужълточервеникъва. Релативно съ кварцътъ, амфиболътъ бива пó-чистъ и свободенъ отъ чужди минерали; въ него се забѣлѣзватъ само частици отъ фелдспатъ. а тукъ-тамъ и по нѣкой кристалчецъ отъ апатитъ, или магнетитъ. Доволно силенъ е дихроизмътъ на амфиболътъ и боята му се мѣнява отъ оливно-зелена до бледо-ужълто зелена.

Магнезиевата слюда е кафеяна и се отличава тоже съ якъ дихроизъмъ. И тукъ неможемъ да забѣлѣжимъ рудата въ кристали, но само въ длъгнясти кжсове, или неправилни парчета; нѣкои отъ слюднитѣ частици показватъ въ поляризованата свѣтлина силна

призация, а други никъква, даже има и такива люспи, които сѫ пълно кафеяни и безчувственни къмъ дихроизма. Биотита е въ изобилие въ скалата, и може по количество да се сравни съ амфибола, или даже да е пó-изобиленъ отъ него.

Апатитътъ въ видъ на микролити се намири въ фелдспатътъ, кварца и амфибола.

Макаръ отъ рѣдкитѣ минерали, магнетитъ се намира тоже въ нашата скала.

Рутилни иглички има въ кварца.

2. *На югъ отъ Ищерово* има единъ шаренъ амфиболъ-гнайсъ, съ дрѣбнозърняста структура, въ който можемъ да различимъ съ просто око само тъмно-зеления амфиболъ; кварцътъ и фелдспатътъ сѫ добрѣ зарасли та немогѫтъ да се распознаятъ. Но въ скалата се вижда кварцътъ и въ форма на лещи, наредени паралелно съ слюднитѣ редове.

Амфиболътъ е изобиленъ и се отличава по кафеяно-зелената си боя. Вижда се пó-вечето въ голѣми неправилни парцали, отъ колкото въ малки: пó-малко се намира въ правилни кристали. Въ препарата се забѣлѣзва амфиболъ разрѣзанъ подъ 124°; този минералъ се отличава съ силенъ дихроизъмъ, доволно е чисть отъ чужди минерали, и е прѣтърпѣлъ слаби изменения.

Послѣ амфибола, както по количество така и по важность имаме да споменемъ фелдспатътъ, който по чистотата си едвамъ може въ обикновенна свѣтлина да се распознае отъ кварца. Неотказвамъ, че има и такъвъ фелдспатъ, който е мѫтенъ и растрошенъ, но той е въ незначителни количества спрямо чистия и запазения. Бистръ се показва и онзи фелдспатъ, който има распукната повърхность. Фелдспатътъ се показва въ кристални зърна отъ разна голѣмина и пóвечето е ортотоменъ; има го още и като микроклинъ и олигокласъ.

Кварцътъ се намира тоже въ зърна, и се разпознава отъ фелдспатътъ единственно по живитѣ си бои, измежду кръстосанитѣ Николи. Този минералъ не е до тамъ бистъръ, колкото би трѣбвало да бѫде, защото въ него се виждатъ множество микролитни включения въ разни форми и въ разни минерали.

Апатитътъ, въ хубави малки призми, е въ изобилие. Има сфенъ въ нашата скала, който се показва въ заоблени зърна, съ силенъ релиевъ и пепеляна боя; сфенътъ се намира и въ сраснали кристали.

Лимонитътъ е групиранъ около амфиболътъ или пъкъ въ видъ на мрѣжи испълва скалата.

3. *На жгъла между рѣкитѣ Тополница и Рорачъ* събрахъ една тъмно-пепелива, массивна скала, която въ пó-детайлирано изучване се показа за амфиболъ-гнайсъ. Подъ микроскопа амфиболътъ се показва въ двѣ бои: въ оливно-зелена и ужълто-блѣдо-зелена; послѣдний амфиболъ се отличава съ силенъ дихроизъмъ, когато при оливо-зеления това свойство е пó-слабо. Амфиболътъ е въ кристали, разно ориентирани, той е прѣсенъ и чистъ на включения, освѣнъ въ рѣдки случаи, гдѣто въ него се съгледватъ магнетитни зрънца или апатитни кристалчета. Амфиболътъ се явява и въ микролити. — Фелдспатътъ е значително въ пó-малки количества отъ колкото амфиболътъ; кристлизиранъ е въ моноклинна и триклинна система. Първий фелдспатъ е пó-изобиленъ отъ другия и като да слепява кристалитѣ на амфиболътъ съ плагиокласътъ. Фелдспатътъ не е прѣтърпѣлъ още измѣнения и затова той е бистъръ и твърдѣ чистъ. — Кварцътъ е почти толкова, колкото и фелдспатътъ и мжчно може да се отлжчи отъ послѣдний минералъ. Намира се въ зърна не до тамъ свободни отъ чужди включения, между които нáй-първото мѣсто заема сфенътъ и апатитътъ. Сфенътъ е въ зърна и твърдѣ богато е распръснатъ въ препарата. Апатитътъ е тоже въ изобилие и се явява било въ видъ на включения, било самостоятелно. Въ скалата има и доволно магнетитъ, въ едри зърна безъ опрѣдѣлена форма; пиритъ има малко.

4. *При изворътъ Войводинецъ* намира се гнайсъ, който прилича на прѣдидущия отъ Рорачкия долъ. Единственната разлика между тѣхъ е, че този амфиболъ-гнайсъ е запазилъ цѣпивостьта си, а при Ророчкия тя е не-ясна. Скалата е тъмно-пепеляна и съставена отъ дребни зрънца стиснати между си; макроскопически само амфиболътъ се вижда.

Подъ микроскопа, освѣнъ амфиболъ се забѣлѣзватъ още: олигокласъ, кварцъ, сфенъ, апатитъ, магнетитъ и лимонитъ.

Амфиболътъ е кафеяно-зеленъ и единъ отъ първитѣ минерали въ този гнайсъ. По боя можемъ да го раздѣлимъ така: а) амфиболъ съ зелена боя и б) амфиболъ съ бледо-кафеяна боя. Зелення амфиболъ показва слабо дихроитично свойство, а кафеяния доволно силно. Амфиболътъ въобще има распукната повърхность и затваря въ себе си разни твърди включения, между които нáй-забѣлѣжителни сж: магнетитъ, апатитъ и сфенъ.

Кварцъ и фелдспатъ има несравнено много пó-малко отъ амфиболъ. И двата минерали се намиратъ въ малки зърна, чисти и бистри сж и само въ поларизованата свѣтлина могжтъ да се отлжчатъ единъ отъ други.

Апатитътъ е въ микролитни иглици и се намира затворенъ не само въ амфибола, но и въ фелдспата.

Магнетитътъ играе важна роля въ този гнайсъ. Сфенътъ е въ малки количества.

III. Амфиболитъ.

1. *Отъ Пирдопъ при турскитѣ гробища* имамъ една шарена дребнозърняста скала, която може да се назове амфиболитъ. Тъзи скала е съставена отъ бѣли фелдспатни зърна и зелени амфиболни кристали.

Разгледана въ тънки препарати, тъзи скала показва като да прѣминава въ амфиболъ-порфиритъ. Кристалитѣ на амфибола сѫ идиоморфни, отличаватъ се съ кафенияна боя и силенъ дихроизъмъ, но има нѣкои на които краищата или вѫтрѣшностьта биватъ промѣнени въ хлоритъ. Интересно е да се наблюдава тука, какъ нѣкои кристали сѫ съвсѣмъ хлоритизирани и отъ първобитний амфиболъ е останала само контурата. Голѣма часть отъ кристалитѣ сѫ стѫпили въ растрошение, тѣхната повърхность е распукана и грапава, биватъ мѫтни, а въ поляризованата свѣтлина показватъ живитѣ бои на авгита. — Фелдспатътъ се вижда въ длъгнясти кристали, както и при андезититѣ, но е тоже мѫтенъ, нечистъ и въ разни стадии на растрошението. — Кварцътъ се намира въ микроскопически зърна, които може би да сѫ станали отъ фелдспата. Въ нѣкои кварцови зърна, намираме и по нѣкое магнетитно зрънце. Магнетитътъ е твърдѣ малко и се намира по́-вечето като включение въ амфибола и фелдспата.—Хлоритътъ, съ жълто-зеленикъва боя, е групиранъ около амфиболнитѣ кристали.

2. *Срѣщу Буная* намира се една твърда, компактно-черна и тежка скала, която тоже приброихъ между амфиболита. По външность тъзи скала показва, като да е съставена само отъ тъмнозеленъ амфиболъ и нищо по́-вече.

Въ тънки препарати на́й-изобиленъ се вижда зеления амфиболъ, въ разни разрѣзи: паралелно съ главната ось на кристалитѣ, вертикално и косо. Този минералъ отличава се съ силенъ дихроизъмъ и съдържа въ себе си както апатитъ, така и фелдспатъ. Въ скалата има доволно и прѣсенъ фелдспатъ, който принадлежи исключително почти на ортокласа. Кварцъ има твърдѣ малко, а магетитъ достатъчно.

IV. Разни шисти.

а) Микашистъ.

1. *На 2 килом. юго-источно отъ Копривщица къмъ Богданъ* намираме единъ промѣненъ микашистъ, който се цѣпи правилно и

има свѣтливо-шарена боя, въ която на́й-много преобладава зеленатa. Слюдата е въ срѣдни люспи, по́-най-вече бѣла, а кварцътъ въ дребни зрънца, които само подъ микроскопъ могѫтъ да се забѣлѣжатъ. До колкото се вижда, въ нашия микашистъ не се виждатъ никакви кварцови лещи, за което и твърдѣ правилно се цѣпи. Отъ хидратирано-оксидирванието на магнетитнитѣ зрънца образували сѫ се ужълто-ръждиви пятна, които особенно хубаво се виждатъ на расцѣпнитѣ плочи.

На́й-изобилния минералъ въ тъзи скала е бѣлата слюда; въ неѭ се намиратъ, като произведение отъ растрошението, едни малки иглици, които поларизиратъ хубаво и които носятъ всичкитѣ бѣлѣзи на серицита. Отъ сѫщитѣ иглици забѣлѣзваме и въ кварца, между които навѣрно ще се намѣрятъ и микролитни кристалчета отъ силиманитъ. Въ бѣлата слюда се намиратъ и зрънца отъ магнетитъ. Забѣлѣзва се въ тънкитѣ препарати и малко зеленикъва слюда, която по дихроизма си се различава отъ хлорита. Кварцътъ е тоже изобиленъ въ скалата и се явява въ неправилни зърна отъ разна голѣмина. Нѣкои зърна сѫ распукани, а пукнатинитѣ испълнени съ лимонитъ и частици отъ мусковитъ. Кварцътъ е изобщо чистъ и бистъръ и подъ силно увеличение въ него се забѣлѣзватъ малки пори и твърди микролити отъ серицитъ. Хлоритътъ е зеленъ като трѣва и непоказва никъкво дихроитично свойство. Хлоритътъ е распръснатъ въ скалата въ неправилни масси и концентрира въ себе си магнетитнитѣ микролити. Магнетитътъ е въ изобилие като ситенъ прашецъ и на́й-вече бива събранъ въ хлорита. Неговитѣ зрънца се виждатъ още размѣсени съ едни тъмно-зелени микролити, които немогѫтъ да се распознаѭтъ да ли сѫ актинолитни, биотитни, или други; нѣкои отъ тѣзи микролити иматъ кафенияно-зелена боя и слабъ дихроизъмъ, а поларизованата свѣтлина никакъ не дѣйствува на тѣхъ. Подъ слабо увеличение всички тия микролити се виждатъ черни и въ такъвъ случай мѫчно могѫтъ да се отлѫчатъ отъ магнетита.

Като критерий за распознаванието еднитѣ отъ другитѣ, азъ си послужихъ съ това, че около по́-вечето магнетитни зрънца се е образувалъ единъ вѣнецъ отъ ръжда, когато около зеленитѣ нѣма никакъвъ. Отъ секундарнитѣ минерали ще споменѫ кафенияно-червения лимонитъ, който е распръснатъ въ неправилни масси въ скалата.

2. *На сѣверъ отъ Лѣсичево по стръмнинитѣ на Срѣдня-Гора* прѣзъ гнайса и микашиста се показва една пегматитна жилка, която е оставила слѣди отъ промѣнение въ съсѣднитѣ кристалинни шисти. Механическитѣ дѣйствия на еруптивната жилка, върху на-

шитѣ микашисти, могѫтъ особенно добрѣ да се видятъ въ тънкитѣ препарати на скалата. Има много кристали, които сѫ извити, други сѫ прѣпукнати, расчупени па даже размѣстени отъ първобитното мѣсто. Голѣма часть отъ пукнатинитѣ на тия кристали е испълнена съ малки жилчици отъ кварцъ, което испълване е станало послѣ появяването на съсѣдната еруптивна жилка.

Всичкитѣ тѣзи явления се забѣлѣзватъ въ слюдата, въ кварца и особенно въ фелдспатнитѣ кристали, които тоже се намиратъ въ нашиий микашистъ. Кварцътъ е въ изобилие, въ голѣми и малки кристални зърна; той е чистъ и бистъръ и, освѣнъ апатитни микролити, други минерали въ него не се констатиратъ. Въ нашиий микашистъ има тоже и разъѣденъ кварцъ (q. de corrosion). Бѣлата мусковитна слюда е въ по́-малки количества отъ колкото кварца, и тя се намира въ малки сплощени и длъгнясти парчета съ нитъкаста структура. Фелдспатътъ е развитъ като ортокласъ, олигокласъ и микроклинъ и е добрѣ запазенъ отъ каолинизиранье. Механическитѣ дѣйствия, които е прѣтърпѣла скалата, отражаватъ се на́й-много на фелдспата и особенно на плагиокласа.

Освѣнъ горнитѣ минерали въ скалата се намиратъ още: гранатъ въ кристали съ слабо червеникъва боя и съ грапава распукната повърхность; апатитъ въ малки иглички, които се намиратъ по́-вечето въ кварца и по́-малко въ фелдспата; има и малко кафениянъ лимонитъ.

3. Когато се отива по *Крецулъ за Богданъ*, намира се микашистъ съ неопрѣдѣлена боя; той бива зеленикъвъ, бѣло-червеникъво-ръждивъ съ зеленикъво пепеливи мѣста, поради съдържанието си на кварцови ятки съ восъчено-жълта боя, цѣпи се несъвършенно и на повръхностьта на расцѣпенитѣ мѣста, виждатъ се малки люспици отъ бѣла слюда.

Въ тънки плочици виждатъ се слѣдующитѣ минерали: кварцъ, слюда, магнетитъ, хематитъ и лимонитъ.

Кварцътъ е въ зърна отъ разна голѣмина и може да се счита за на́й-изобиленъ минералъ; зърната не сѫ всички цѣли, по́-многото сѫ распукани и по краищата импрегнирани съ лимонитъ, така щото, контурата имъ е точно отбѣлѣзана съ този секундаренъ минералъ. Въ кварца твърдѣ рѣдко се виждатъ включения отъ кафеяна слюда. Слюдата бива два вида, бѣла — калиева и зеленикъво-кафенияна — магнезиева; първата се распознава само въ поляризованата, а послѣднята въ обикновенната свѣтлина. Зеленикъвата слюда непоказва никакъвъ дихроизъмъ и затваря въ себе си лимонитъ и пиритъ. Въ скалата

се забѣлѣзва и единъ зеленъ минералъ, който може да бѫде промѣненъ амфиболъ. Твърдѣ важна роля играй въ този микашистъ и желѣзний пиритъ; той се намира въ малки зрънца, пó-вечето събрани въ купове и пó малко распръснатъ въ скалата. Голѣма часть отъ пирита е прѣобърната въ лимонитъ и хематитъ. Въ скалата се намиратъ още въ кристални зърна сфенъ, леуковсенъ и магнетитъ.

б) Амфиболошистъ.

Този шаренъ, бѣло-зеленъ амфиболошистъ е намѣренъ между *Старо-Ново-село и Копривщица.* Въ него особенно хубаво се виждатъ макроскопически зеленитѣ кристали на амфибола; бѣлата часть на скалата е сравнително пó-малка отъ тъмната; цѣпителностьта е ясна.

Подъ микроскопа амфиболътъ има боята на трѣвата, но явява се и ужълто-зеленъ. Послѣдний трѣбва да се сматря за промѣненъ амфиболъ, защото има и пó-слабъ дихроизъмъ. Непомалко е и фелдспатътъ, но като каолинизаранъ, неможе да се распознае въ каква система е кристализиранъ. Кварцъ има твърдѣ малко, и до колкото се вижда, той ще бѫде секундарно произведение.

в) Хлоритошистъ.

Събранъ въ *р. Клисура,* този хлоритошистъ има пепеляно-зеленикава боя и доста мазенъ се показва между пръститѣ. Въ тъзи скала, съ просто око, само бѣлата слюда може да се види, всичко останало е набито, гѫсто и слѣдователно неясно.

Бѣлата слюда се вижда въ голѣми и малки кристали и распознава се между кръстосанитѣ Николи. Мусковитътъ е чистъ, пóвечето е развлеченъ на длъжъ, а при това още и ориентиранъ. Твърдѣ е растрошенъ фелдспатътъ, но пакъ могѫтъ да се распознаянъ ортокласнитѣ и плагиокласнитѣ кристали. Хлоритътъ е въ изобилие и неправилно разсеянъ въ препарата; споредъ наблюденията, които направихъ въ тънкитѣ препарати види се да е имало въ скалата и амфиболъ, който е прѣобърнатъ въ хлоритъ. Въ наший микашистъ има и кварцъ и въ пó-едритѣ му зърна забѣлѣзватъ се течни включения съ движущи малки либели; освѣнъ този, намира се въ скалата и много секундаренъ кварцъ.

г) Серицитошистъ.

Недалеко отъ Копривщица въ юго-источна посока, съ микашиста се намиратъ шисти съ серицитъ, които твърдѣ много при-

личать на микашисти. Бѣлата слюда е въ изобилие, една часть е запазена, а друга прѣобърната въ силиманитъ. Серицитътъ е тоже въ голѣми количества, но да ли трѣбва да се сматря като първобитенъ минералъ или като секундаренъ, това остава въпросъ. Въ скалата нѣма никакъ фелдспатъ.

Б. Стари масивни скали.

I. Гранитъ.

а) Мусковитъ гранитъ.

1. Тази скала е събрана въ *Рорачката рѣка,* тамъ гдѣто тя се влива въ Тополница. Нейното сѫщинско мѣстонахождение не ми е познато, но азъ вѣрвамъ че пороитѣ сѫ ѭ донели тукъ не отъ много далечно мѣсто отъ Срѣдня-Гора.

Споредъ фелзитната основа на тъзи скала, человѣкъ би помислилъ, на първъ погледъ, че има прѣдъ себе си нѣкой порфиръ съ кварцъ. Но разгледвана съ внимание, тя показва че е гранитна скала, която се приближава къмъ аплитъ.

Фелзитната нейна основа е станала отпослѣ, защото скалата е прѣтърпяла силни миханически дѣйствия, които особенно се виждатъ на фелдспата и кварца; рѫбоветѣ и ѫглитѣ на тия два минерала сѫ строшени. При фелдспата и особенно при плагиокласа виждаме извити и прѣкривени кристали, безъ да сѫ биле растрошени, а кварцътъ е деформиранъ и неговата структура е съвършено промѣнена отъ натиска.

Слюдата е съвсѣмъ малко въ сравнение съ тия два главни минерала на гранита; отъ нея едвамъ може тукъ-тамъ да се види по нѣкое малко кѫсче. Въ скалата, освѣнъ малко магнетитъ, по́-вечето прѣобърнатъ въ червенъ хематитъ, други минерали не се забѣлѣзватъ.

По външность скалата се показва набита и никакъ не прилича на гранитъ; фелдспатътъ има месната червена боя, а кварцътъ сиво-бѣла; макроскопически слюдата не се забѣлѣзва; скалата е доволно твърда.

2. *На сѣверъ отъ Лѣсичево* намира се една пегматитна жилка, която се провира измежду гнайса и микашиста; този еруптивенъ камъкъ прѣзъ кѫдѣто е поминалъ, произвелъ е въ съсѣднитѣ скали твърдѣ важни промѣнения. Този гранитъ, който може пегматитенъ да се нарече, има едри зърна и кристали, и състои отъ червеникъвъ фелдспатъ (навѣрно ортокласъ), отъ едри люспи, бѣла слюда и отъ бѣли кварцови зърна. На́й-изобиленъ и въ на́й-голѣми кристали се намира фелдспата.

Освѣнъ тая пегматитна жилка, въ Срѣдня-Гора има още много такива, които ще опишемъ при подробното описание на маршрутитѣ.

б) Мусковитъ биотитъ-гранитъ или сѫщъ гранитъ.

1. *Въ медетъ-дере къмъ кулата* показва се единъ писанъ твърдъ гранитъ, съ сбити зърна. Съставнитѣ му минерали като да си държатъ равновѣсие, както въ количество така и по величина на зърната. Фелдспатътъ е пó-вечето бѣлъ, но забѣлѣзва се още ужълтъ и меснато-червеникъвъ. Боядисания фелдспатъ получилъ е колорита си отъ растрошението на ония руди, които съдържатъ желѣзо. Фелдспатнитѣ кристали сѫ силно стиснати помежду другитѣ съставни елементи, и само съ голѣмо внимание могѫтъ да се разлѫчатъ отъ другитѣ. Кварцътъ е доста точно распрѣдѣленъ въ камъка и неговитѣ зърна свѣтятъ помежду фелдспатнитѣ; има пепеляно-ужълта боя и силенъ блѣсъкъ; неговитѣ зрънца именно свързватъ силно елементитѣ на камъка и го правятъ нерастрошимъ. Слюдата е разсѣяна равномѣрно въ нашата скалà, и тя се явява тука въ двѣ бои: тъмно-зелена и бѣла; първата е пó-изобилна отъ втората. Съ просто око забѣлѣзватъ се въ гранита още и пиритни зрънца, които отъ хидратацията и оксидацията сѫ прѣобърнати въ ръжда.

Подъ микроскопа и въ тънки плочици калиевата слюда се показва безъ боя и само въ поляризованата свѣтлина може да се распознае по живитѣ си бои. Тази слюда се вижда нáй-вече въ дългнясти парцалчета, по които се забѣлѣзва цѣпивостьта на минерала; има мѣсто, гдѣто тя се показва като слепени нитки. Освѣнъ бѣла има още и зелена и ужълто-черна слюда. Черната слюда затваря въ себе си черни магнетитни зрънца. Зелената като трѣва слюда отличава се съ особенно силенъ дихроизъмъ.

Кварцътъ е въ неправилни малки и голѣми зърна, намѣстени между фелдспата; той не е до толкова чистъ и бистъръ, но пакъ може да се распознае отъ фелдспата. Нечистотиитѣ на кварца биватъ три вида: едни сѫ стъклени, другитѣ течни и газообразни; между първитѣ освѣнъ фелдспатни, намиратъ се и едни иглечасти дълги форми, които навѣрно ще бѫдѫтъ рутилъ. Микроскопическитѣ шупчини на кварца иматъ разновидни форми, но окрѫглитѣ сé зематъ връхъ надъ другитѣ; въ тѣхъ сѫ ясни малкитѣ либели, отъ които едни сѫ въ постоянно движение, а другитѣ стоятъ мирни; първитѣ прочее сѫ испълнени съ течности, а другитѣ съ газове. Фелдспатътъ, колкото мътѣченъ и каолинизиранъ да е, може между кръстосанитѣ Николи да се раздѣли въ ортокласъ, микроклинъ и плагиокласъ

(олигоклась). Той се вижда по най-вече въ кристални зърна и между ортокласа често се забѣлѣзватъ срасляци по Карлсбадский законъ. Полисентетичната структура на плагиокласа неможе пó-добрѣ да се види. Както при ортокласа, така и при олигокласа каолинизацията е влѣзла дълбоко въ кристалнитѣ зърна, така щото, въ такъвъ случай прѣдъ насъ се намиратъ едни нечисти пятна, които въ поляризованата свѣтлина се показватъ като аморфни. Такива пятна често затварятъ въ себе си частици отъ слюда или други минерали, даже и малки частици отъ нерастрошенъ ортокласъ и кварцъ, които въ поляризованата свѣтлина даватъ особенъ мозаикъ. Въ фелдспата се виждатъ апатитни иглици. Освѣнъ тия, въ скалата се забѣлѣзватъ още пиритни, въ лимонитъ полурастворени зрънца и магнетитни.

Понеже този гранитъ се намира въ контактъ съ микашиста, той е промѣненъ много отъ явленията на контактностьта; той е растрошенъ и промѣненъ отъ прессията и особенно се приближава къмъ порфирния гранитъ.

2. Отъ *Шейовецъ* гранитътъ е шаренъ и растрошенъ. Съ просто око въ него можемъ твърдѣ лесно да распознаемъ главнитѣ елементи, отъ които е съставена скалата. Фелдспатътъ се явява въ кристали и е бѣлъ, бистъръ, чистъ и съ ясна цѣпителность, послѣ въ кристални зърна каолинизирани, млѣчно-бѣли и ужълто-червено-боядисани. Съ фелдспата добрѣ зарасли се забѣлѣзватъ бистритѣ, сиво-пепеляни кварцови зърна, но въ пó-малъкъ размѣръ отъ фелдспатнитѣ. До колкото може макроскопически да се види, нáй-много има тъмна слюда въ тъзи скала; бѣлата слюда е въ пó-малъкъ размѣръ. Слюдата е распрѣсната или пъкъ въ групи събрана.

Подъ микроскопа фелдспатътъ се показва въ два вида, като ортокласъ и микроклинъ; въ първий случай, фелдспатътъ е твърдѣ растрошенъ, мѫтенъ и нечистъ, а микроклинътъ се показва пó-стъкленъ, пó-чистъ, пó-бистъръ отъ ортокласа, а слѣдователно и пó-малко промѣненъ отъ него. По свойственната му характеристична структура, той се распознава твърдѣ лесно, въ поляризованата свѣтлина, отъ ортокласа.

Въ тънки препарати кварцътъ се вижда тоже въ онова изобилие въ което и фелдспата; испълненъ е съ твърди, течни и въздухообразни инклузии. Въ него се забѣлѣзватъ и малки безбройни цирконови иглички, въ видъ на микролити, които само съ силно увеличение могѫтъ да се видятъ. Кварцътъ е въ голѣми и малки зърна, бива распукнатъ и пукнатинитѣ му испълнени съ лимонитна материя.

Слюдата е два вида, черно-кафенияна и бѣла. Биотитната слюда тамъ, гдѣто е слабо растрошена, има силенъ дихроизъмъ. И мусковитътъ и биотитътъ се намиратъ въ изобилие и то въ голѣми плочи и малки кѫсове. Отъ растрошението на тъмната слюда образувалъ се е доволно много лимонитъ, както и епидотъ.

3. При *Лѣсичево* се намира ситнозърнястъ пепеливо-сивъ гранитъ, прошаренъ тукъ-тамъ само отъ тъмно-зелена слюда, на която кристалитѣ сѫ пб-голѣми отъ другитѣ. Ситнозърнястата структура на този гранитъ се вижда особенно хубаво подъ микроскопа и въ поларизованата свѣтлина. Той прѣдставлява цѣлъ мозаикъ, съставенъ отъ кварцови и фелдспатни кристални зърна, които могѫтъ лесно да се распознаѭтъ едни отъ други; кварцътъ по живитѣ си бои, а фелдспатътъ по непрозирностьта си. Но всичкитѣ кристални зърна на фелдспата не сѫ мѫтни и каолинизирани; ония на микроклина запазили сѫ още добрѣ своята микропертитна структура. Има и по нѣкой плагиокласенъ кристалъ. Кварцътъ е несравнено въ пб-голѣми количества отъ фелдспата. Слюдата е зелена-магнезиева и бѣла-калиева. Зелената слюда е прѣтърпѣла голѣми измѣнения, и затова ѭ виждаме, ту въ хлоритъ, ту въ желѣзний хидроксидъ прѣобърната. Бѣлата слюда въ неправилни кѫсчета е распрѣсната въ наший гранитъ. Намиратъ се още и гранатни зрънца.

в) Биотитъ-гранитъ или гранититъ.

1. *На Лисецъ пл. при бачията* гранита прилича на сиенитъ. Елементитѣ му иматъ срѣдня величина и се распознаватъ съ просто око. Нáй-първо мѣсто заема кварцътъ, второто мѣсто заема бѣлия и бѣлочервенкавия фелдспатъ, както и черната или тъмнозелената слюда, въ хексагонални люспи. Въ скалата има и доволно желѣзни руди, които въ растрошената скала особенно хубаво се виждатъ.

Подъ микроскопа слюдата има зелената боя на трѣвата, но явява се и ужълта. И двата вида биотитъ показватъ силенъ дихроизъмъ и между кръстосанитѣ Николи тѣ иридиратъ силно на сивожълто и мораво. Черната слюда като да е служила за срѣдище на нечистотиитѣ и на магнетитнитѣ зрънца; въ нѣкви люспици забѣлѣзва се и малко лимонитъ. Въобще слюдата е прѣтърпяла много измѣнения. Кварцътъ е въ кристални зърна, но не е тъй бистъръ както трѣбва да бѫде: той съдържа множество твърди и течни вещества; послѣднитѣ се виждатъ само подъ силно увеличение и шуплиницитѣ биватъ пб-вечето окрѫгли. Фелдспатътъ е растрошенъ много и почти каолинизиранъ, само на нѣкои мѣста той бива пб-бистъръ

и то къмъ вѫтрѣшностьта на кристала. Както плагиокласътъ (олигокласътъ) така сѫщо и ортокласътъ еднакво сѫ каолинизирани; ортокласътъ се вижда да е въ по́-голѣми количества отъ олигокласа. Апатитъ има въ микролитни и голѣмички кристали, а магнетитъ въ зърна и прахъ, който е събранъ въ слюдата, около нея, или пъкъ въ самостоятелни групи на мѣстото, гдѣто се е намирала слюдата. Епидотътъ е твърдѣ характеристиченъ въ наший гранитъ, но той е станалъ отъ растрошението на слюдата; ето защо на́й-послѣ епидотътъ се намира по́-вечето въ слюдата.

2. *Къмъ върха Братия* намира се дребно-зърнястъ гранитъ, на който въ свѣтливо-зеленикъвата и бѣлата основа виждаме частици отъ тъмно-зеленъ минералъ, който е слюда. Скалата е компактна и твърда, въ нея се забѣлѣзватъ малко халкопиритъ или пиритъ.

Подъ микроскопа кварцътъ се вижда въ зърна, но не е въ изобилие; той не е отъ на́й-честитѣ, защото съдържа твърди парченца; течни и газообразни включения не се забѣлѣзватъ. Слюдата е зелена и има слабъ дихроизъмъ, но има случаи, гдѣто това свойство почти никъкъ не се забѣлѣзва и слюдата е хлоритизирана. Този минералъ, при всичко че е въ голѣми количества, но той е обикновенно въ малки частици; има обаче и такива частици, които сѫ запазили хексагоналната си форма. Фелдспатътъ е много каолинизиранъ и млѣченъ, но, при всичко туй, полисентетичната структура на плагиокласа се́ може да се распознае и да се отлѫчи отъ ортокласа. До колкото може да се види, триклинния фелдспатъ е въ изобилие. — Магнетитътъ е разсѣянъ въ скалата, въ зърна и кристали; пиритътъ е по́-малко отъ него и прѣобърнатъ въ лимонитъ. Отъ секундарнитѣ минерали искамъ да спомена още епидота и хлорита; първий има жълта боя и е доста изобиленъ, а вторий зелена като трѣва.

3. *При Азана* има единъ гранитъ съ срѣдни зърна и пропорционално распрѣдѣлени елементи. Фелдспатътъ е отчасти каолинизиранъ, а черната слюда слабо промѣнена. Поради голѣмото количество на кварцови зърна, тъзи скала е доволно твърда.

Въ тънки препарати освѣнъ гранитнитѣ елементи, виждатъ се още: апатитъ, малко хлоритъ и лимонитъ.

Фелдспатътъ е твърдѣ много промѣненъ; той е мѫтенъ, нечистъ и непрозраченъ. Освѣнъ ортокласъ, въ нашия гранитъ има още и микроклинъ, който е полукаолинизиранъ.

Както единътъ, така и другия фелдспатъ само въ голѣми кристали се вижда. Кварцътъ не е чистъ и бистъръ, но испълненъ съ много включения и прѣмрѣженъ съ неправилни пукнатини. Слюдата е

кафенияна и раскжсена, а пó-малко въ кристални правилни плочи. Ржбоветѣ на послѣдний минералъ сж преобърнати въ хлоритъ. Апатитътъ е въ иглички и се намира затворенъ въ кварца, а лимонитътъ испълва пукнатинитѣ на сжщий минералъ.

г) Амфиболъ-гранититъ.

Къмъ Кулата, между Панагюрище и Златица. Този полуразтрошенъ амфиболъ-гранититъ е шаренъ, фелдспатътъ му е въ кристали и кристални зърна, които иматъ слабо-зеленикъва а тукъ-тамъ и червеникъва боя; амфиболътъ е въ тъмно-зелени призми и въ зърна отъ сжщата боя; останалитѣ минерали, които влизатъ въ състава на тъзи скала, могжтъ само съ микроскопъ да се распознажтъ.

Подъ микроскопа фелдспата се вижда кристалинизиранъ въ двѣ кристалографски системи, въ моноклинна и триклинна. Първия фелдспатъ е въ пó-малки количества, отколкото втория; освѣнъ въ кристали, този минералъ се намира и въ зърна. Кристалитѣ сж доста голѣми и много отъ тѣхъ сж чисти, бистри и снабдени съ концентрична зонална структура; при нѣкои ортокласни кристали забѣлѣзватъ се и срасляци по Карлсбадский законъ. Останалитѣ кристали и кристални зърна сж пó-вечето каолинизирани; тѣ сж нечисти, мжтни распукани, а нѣкои даже и епидотизирани. Растрошението на фелдспата се забѣлѣзва и при многобройнитѣ олигокласни кристали, така щото при нѣкои полисентетичната структура едвамъ може да се распознае. При олигокласа твърдѣ чести сж срасляцитѣ по албитъ, но има и по Карлсбадский законъ. Фелдспатътъ затваря твърдѣ малко чужди минерали, най чести сж: ситни магнетитни зрънца и малки амфиболни кристалчета; апатитнитѣ микролити рѣдко се виждатъ въ фелдспата.

Амфиболътъ е зеленъ и дихроитиченъ, намира се въ призматични голѣми и малки кристали. Нѣкои отъ тия кристали затварятъ въ себе си магнетитъ, но пó-вечето сж съвсѣмъ чисти. Амфиболътъ не е на всѣко мѣсто еднакво дихроитиченъ, защото има мѣста прѣобърнати въ хлоритъ. Въ поляризованата свѣтлина едни кристали сж чувствителни и показватъ живи бои, други непоказватъ тѣзи бои.

Въ скалата има и черна слюда съ кафеяна боя, въ правилни хексагонални плочици, на които голѣмия диаметъръ има до 2 м. м. Има обаче и зелена слюда, която показва твърдѣ слабъ дихроизъмъ.

Кварцътъ не е тъй изобиленъ въ този амфиболъ-гранититъ, както при другитѣ гранити. Намира се въ кристали и кристални зърна, но не дотамъ чистъ и бистъръ, понеже съдържа твърди и течни

конкреции. Кварцътъ се распознава по живитѣ си бои въ поларизованата свѣтлина.

Магнетитътъ е доволно изобиленъ; вижда се въ зърна и кристали, на които голѣмината достига до $5^{1}/_{2}$ м. м., пó-вечето е въ малки разъѣдени кристали, които се намиратъ главно въ амфибола и пó-малко въ фелдспата.

Освѣнъ горнитѣ въ скалата има още: сфенъ и апатитъ; първий минералъ се отличава по ужълто-кафеяната си боя и распукнатата си повърхность, а втория по кристалитѣ си. Сфенътъ е въ неправилни доста голѣми зърна, групирани около магнетита. Апатитътъ се намира самостоятелно, но-пó-вечето като микролити въ фелдспата.

Като секундаренъ минералъ ще споменемъ епидота и хлорита.

II. Порфиренъ-гранитъ съ амфиболъ.

Медетъ-дере къмъ кулата. Ако да се необърнеше внимание на препаратитѣ, тъзи скала трѣбаше да се назове сиенитъ, отколкото порфиръ-гранитъ съ амфиболъ. Микроскопически въ нея прѣобладаватъ бѣлитѣ елементи, а чернитѣ плуватъ спорадично въ скалата; ето защо камъкътъ е шаренъ. Фелдспатътъ respective плагиокласътъ е ясенъ; неговитѣ разрѣзи съ бисерния си блѣсъкъ се виждатъ съ просто око; сѫщото е и съ тъмнозеленитѣ призматични кристали на амфибола, които заедно съ първитѣ сѫ зарасли въ микрокристалината основа. Голѣмината на амфибола и плагиокласа е разна, и отъ първитѣ кристали нѣкои достигатъ 4—5 м. м. на дльжъ; между тѣхъ има и микролити. Напротивъ фелдспатнитѣ кристали се виждатъ само въ длъгнясти призми, които тоже достигатъ до тъзи величина. Въ камъка се забѣлѣзватъ още хексагонални люспи отъ слюда и моноклинни кристали отъ сфенъ (титанитъ); първия минералъ има черна боя и силенъ блѣсъкъ въ процѣпнитѣ плочи, а другия кафениянo-восъчна боя и срѣденъ блѣсъкъ. До колкото може да се види съ просто око, сфенътъ е пó-изобиленъ отъ слюдата. Слюдата е още прѣсна и доволно може да противостои на атмосферилиитѣ.

Въ тънки плочици кристализираната основа е съставена отъ ортокласъ и кварцъ. Въ поларизованата свѣтлина скалата е цѣль мозаикъ. Фелдспатнитѣ кристални зърна при всичко, че сѫ стѫпили малко въ растрошение, тѣ пакъ се показватъ чисти и бистри. Кварцътъ е тоже въ кристални зърна отъ сѫщата голѣмина, но не е тъй чистъ и бистъръ, защото съдържа доволно включения. Въ тъзи основа между фелдспата и кварца забѣлѣзватъ се магнетитни зърна, малки

късчета отъ амфиболъ, черна слюда, сфенъ, магнетитъ и хематитъ, но въ по́-малъкъ размѣръ отъ фелдспата.

Фелдспатътъ билъ той моноклиненъ или триклиненъ, еднакво е запазенъ. Въ неговитѣ кристали се забѣлѣзватъ нѣкои мѣста размѫтени и каолинизирани, но по́-голѣмата му часть е бистра като кварцъ. При ортокласа зоналното градение на кристалитѣ може да се види даже и въ обикновенната свѣтлина, а при олигокласа полисентетичната структура — само между кръстосанитѣ Николи. Ортокласътъ е въ доста голѣми кристали, но рѣдко сѫ запазени цѣлитѣ имъ форми; по́-вечето се виждатъ въ полвини и три четвъртини. При всичко, че при нѣкои има и пукнатини, но, тѣ пакъ малко сѫ промѣнени.

Срасляцитѣ сѫ рѣдки при ортокласа, но изобилни при олигокласа, гдѣто, освѣнъ другитѣ, забѣлѣзваме още и срасляци по албитъ-периклинъ. Фелдспатнитѣ кристали съдържатъ малко включения; на́й-забѣлѣжителнитѣ въ тѣхъ сѫ: микролити отъ амфиболъ, апатитъ и биотитъ, както и малко сфенъ, и магнетитни зрънца. Микроклинътъ е съмнителенъ въ тъзи скала.

Амфиболътъ е въ изобилие и кристалитѣ му се отличаватъ съ зелена боя; величината имъ е разна, отъ на́й-малкитѣ микролити до на́й-голѣмитѣ. Тѣзи кристали се отличаватъ съ силенъ дихроизъмъ и съ голѣмо богатство на включения, между които на пръвъ планъ иде магнетитното желѣзо, на втори — сфенътъ и на послѣдний — апатитътъ. Въ поляризованата свѣтлина амфиболътъ показва живи бои и многобройни срасляци. Амфиболътъ, освѣнъ въ кристали, намира се и въ раскѫсани парчета.

Въ малки количества е слабо-кафенияната, черна слюда, която твърдѣ лесно може да се распознае отъ амфибола; тя има по́-малки кристали отъ амфибола, но намира се и въ микролити.

Сфенътъ не е раздѣленъ еднакво въ камъка, а се вижда по́-вечето групиранъ на нѣкои мѣста и особенно около амфибола. Този минералъ прѣимущественно се намира въ кристални зърна, отъ колкото въ кристали съ правилна контура; отличава се съ характеристичната си боя, ужълто-червеникъва, която се мѣнява, когато обръщаме анализатора или поляризатора. Той е слабо дихроитиченъ, има грапава повръхность и между кръстосанитѣ Николи, освѣнъ въ рѣдки случаи, той запазва естественната си боя. На́й-правилни сѫ ситнитѣ сфенови кристалчета, въ които се виждатъ още по́-ситни магнетитни зрънца.

Магнетитътъ е въ пó-голѣми размѣри отъ сфена и пó-вечето въ зърна отъ колкото въ правилни кристали. Пó-малкитѣ зърна сѫ групирани въ амфибола и около него, а пó-голѣмитѣ самостоятелно сѫ распрѣснати въ основата.

Апатитътъ освѣнъ въ микролити и затворенъ въ други минерали, намира се и въ пó-голѣмички кристали между другитѣ минерали.

Ясно-кафениянъ хематитъ има твърдѣ малко, но той ще бѫде секундаренъ минералъ.

III. Сиенитъ.

Близо Поибрене. Подобенъ на диоритъ или амфиболитъ този сиенитъ има дребни зърна, които съ око могѫтъ да се раздѣлятъ на двѣ: а) на амфиболъ и б) на фелдспатъ. Първий минералъ е тъмно-зеленъ и се намира въ неясни кристали, а фелдспатътъ въ кристални зърна и кристали. Плагиокласътъ се распознава по блѣскавостьта на прѣцѣпнитѣ си плочи. Поради размѣсванието на амфибола и фелдспата, скалата е получила единъ шаренъ и доста приятенъ изгледъ.

Подъ микроскопа, освѣнъ сѫщественнитѣ минерали на тая скала, фелдспатъ (олигокласъ, ортокласъ) и амфиболъ, забѣлѣзватъ се още: магнезиева слюда, титаново желѣзо, леукоксенъ, кварцъ, апатитъ, магнетитъ, хематитъ или лимонитъ.

Фелдспатътъ е стѫпилъ пó-вечето въ растрошение и въ него се виждатъ разни нечистотии, мѫтни пятна и распукнати мѣста; има даже и такива фелдспатни кристали, които отъ разрушителний процессъ, показватъ почти микрофелзитна структура; тѣзи кристали сѫ отъ части епидотизирани или въ кварцъ прѣобърнати. При такива прочее фелдспатни кристали, кристалографската система може да се познае само ако има пó-спазена часть, гдѣто може да се наблюдава многосложната или простата структура на кристала. При всичко туй, въ нашия сиенитъ се забѣлѣзватъ и доста спазени кристали, по които можемъ да се убѣдимъ че пó-голѣмата часть на фелдспата е триклиненъ (олигокласъ). Освѣнъ другитѣ сраслянци въ скалата сѫ чести и сраслянцитѣ по албитъ-периклинъ. Фелдспатътъ на сиенита е твърдѣ богатъ на включения; въ него се виждатъ микролити отъ амфиболъ, апатитъ, магнетитъ и други аморфни и кристализирани минерали, които немогѫтъ да се опрѣдѣлятъ.

Амфиболътъ е ужълто-зеленикъвъ или ужълто-кафениянъ. Този минералъ може да се счита единъ отъ нáй-изобилнитѣ въ този сиенитъ. Кристалитѣ му биватъ пó-вечето събрани въ други и пó-рѣдко оса-

мотени. Противното се вижда въ микролитнитѣ кристали на амфибола, гдѣто всѣко кристалче бива отдѣлно за себе си и съ съвършенно правилна форма. Къмъ центъра на нѣкои отъ голѣмитѣ кристали, вижда се какъ прѣминава амфиболътъ въ слабо-зелена слюда, впослѣдствие на което се поражда въпросъ, да ли и другата магнезиева слюда не е станала отъ амфибола. Освѣнъ горний амфиболъ въ скалата се забѣлѣзва и единъ червеникъво-ужълтъ лимонитенъ амфиболъ, който е боядисанъ отпослѣ отъ растрошения магнетитъ и хематитъ. На включения амфиболътъ е пó-чистъ отъ фелдспата, защото затваря въ себе си само малки зрънца отъ магнетитъ и твърдѣ рѣдко хематитъ; лимонитътъ, като продуктъ на растрошението намира се въ малки мрѣжи.

Зелената слюда е въ малки количества, но и тя се показва доволно промѣнена, при всичко че е запазила още малко дихроитичното си свойство; сѫщо и твърдѣ малко кварцъ се намира въ този сиенитъ.

Апатитътъ е пó-вечето въ микролити, въ длъгнясти призматични кристалчета, но има го и въ нáй-голѣми кристали. Титановото желѣзо е тоже въ малки кристалчета, около които се образувалъ леукоксенъ. Магнетитътъ и хематитътъ равномѣрно сѫ распрѣдѣлени въ скалата и тѣ се намиратъ пó-вечето събрани въ амфибола и слюдата, отъ колкото въ фелдспата. Отъ тѣхното растрошение се е появилъ лимонитътъ.

Тъзи скала могла би да се нарече още гранитъ съ амфиболъ и диоритъ. Първото наименование не приѣхъ, защото кварцътъ е въ твърдѣ малки количества; но и диоритъ не го нарѣкохъ, защото съдържа пó-вече олигокласъ а по малко слюда и кварцъ. Въ такъвъ случай, нáй-добрѣ отговаря названието сиенитъ.

IV. Кварцъ-диоритъ.

Въ Медетъ-дере къмъ Кулата намѣрихъ този шаренъ едрозърнястъ кварцъ-диоритъ. Амфиболътъ е тъмно-зеленъ и въ голѣми призматически кристали, а фелдспатътъ синкъво бѣлъ въ кристални едри зърна. Въ скалата има равновѣсие между тия два минерала и тѣ сѫ тъй срастнали, щото съставляватъ една доста твърда скала. Освѣнъ тия два минерала, виждатъ се микроскопически групирани въ масси, желѣзенъ и мѣденъ пиритъ, които се распознаватъ по боитѣ си. Подъ микроскопа констатирахъ още: малко кварцъ, апатитъ, магнетитъ и лимонитъ.

Пó-вечето фелдспатъ е мѫтенъ и испълненъ съ нечистотии; намира се въ голѣми кристали и кристални зърна. При всичко, че

този минералъ е промѣненъ, но пакъ многосложната структура на плагиокласа се още добрѣ познава при повечето кристали. Олигокласътъ е въ пó-голѣми количества отъ ортокласа. Най-обикновеннитѣ включения въ фелдспата сѫ пиритътъ и апатитнитѣ кристалчета, но и тѣ твърдѣ нарѣдко се срѣщатъ.

Въ сѫщий почти размѣръ съ фелдспата и тоже въ голѣми кристали се намира тука и амфиболътъ. Боята му е зелена, ужълто зелена или слабо-зелена; но, всичкитѣ тия нюанси на боитѣ никакъ не пречатъ на дихроитичното свойство на този минералъ.

Осамотени кристали отъ амфибола невиждаме, пó-вечето сѫ въ отдѣлни групи; всевъзможни кристални разрѣзи можемъ да наблюдаваме въ тънкитѣ препарати, па даже и вертикални на главната ось. Тукъ може смѣло да се каже, че амфиболътъ е служилъ за центъръ на пиритнитѣ кристали, защото почти сичкия този минералъ се намира затворенъ въ него или около него; като включения виждатъ се още и фелдспатни кристалчета съ плагиокласна структура, послѣ неправилни кѫсчета отъ лимонитъ и твърдѣ рѣдко по нѣкое магнетитно зрънце.

Кварцътъ е прозиренъ, чистъ и бистъръ, свободенъ отъ течни включения, но затова съдържа неопрѣдѣлими твърди включения. Този минералъ се явява въ зърна, безъ опрѣдѣлена форма, и не се знае да ли неще да бѫде секундарно произведение. Кварцътъ се намира само тукъ-тамъ между фелдспатнитѣ кристали.

Изобиленъ е пиритътъ, който, както казахъ и пó-горѣ, е събранъ почти въ амфибола. Този минералъ се намира пó-вечето въ неправилни зрънца и пó-нарѣдко въ правили кристали.

Магнетитътъ е въ малки количества, а червенкъвия лимонитъ е распръснатъ само въ амфибола.

V. Диябазъ съ оливинъ или габбро съ лабрадоръ.

На сѣверо-истокъ, близо при Копривщица излиза въ жилки една извънредно твърда пепеляво-зеленикъва скала, която може да се назове диябазъ съ оливенъ или пъкъ габбро съ лабрадоръ. Съставнитѣ части на тъзи скала сѫ неясни; виждатъ се въ нея, наистина едни тъмно-зелени кристалчета, но съ просто око немогѫтъ да се разбератъ да ли сѫ авгитни или амфиболни; блѣдо-зелений фелдспатъ е въ малки зрънца и въ призматични кристалчета, а тукъ-тамъ въ скалата свѣти и по нѣкое ситно пиритно зрънце.

Подъ микроскопа цѣлата масса се вижда кристализирана. Найглавния минералъ е тука моноклинния пироксенъ или авгитътъ, който

се цѣпи подъ 93°. Този минералъ се отличава съ мораво-червеникава боя и твърдѣ слабъ дихроизъмъ. Авгитътъ се намира както въ голѣми, така и въ малки кристали и въ първий случай повърхностьта му е съвършенно испрѣмрѣжена съ неправилни пукнатини. Голѣма часть отъ авгита се е промѣнила въ хлорита материя и това промѣнение се вижда особенно хубаво по краищата на кристалитѣ, гдѣто зелената материя постепенно завладава кристала. Авгитътъ е чистъ отъ включения.

Послѣ авгита второто мѣсто завзема триклинния фелдспатъ, или лабрадорътъ. Той се намира нáй-повече въ длъгнясти кристали, малко-много промѣнени. Съ лабрадора иде и малко ортокласъ зеленикъвъ оливинъ въ типични форми, но растрошенъ се намира въ скалата. Сфенъ има доволно и около него леукоксенъ. Въ пó-голѣми количества е пиритътъ отъ сфена, около който се намира лимонитъ. Хлоритна материя се забѣлѣзва нáй-вече около авгитнитѣ кристали.

VI. Порфирити и ортофирити.

а) Порфиритъ.

Между Лѣсичево и Дуванлии. Тази скала се показва на нѣколко мѣста въ гранитъ-гнайсния терренъ на сѣверъ отъ Лѣсичево, къмъ Дуванлии по политѣ на Срѣдня-Гора. Тя се намира въ жилки, както и липаритътъ, и се отличава съ пепеливо-сива, слабо-зеленикъва боя. Макаръ и микрокристализиранъ, въ този порфиритъ се виждатъ тънки като иглички кристали отъ амфиболъ и по нѣкое млѣчно-бѣло кристалче отъ фелдспатъ. Скалата е много твърда.

Въ тънки плочици и подъ микроскопа, тъзи скала въ обикновенната свѣтлина се вижда нечиста, въ която се намиратъ зелени кристали и кристалчета отъ амфиболъ, черни зрънца отъ магнетитъ, ужълтъ епидотъ и зеленъ хлоритъ. Само въ поляризованата свѣтлина се распознаватъ фелдспатнитѣ лабрадорни кристали. Основата е микрокристализирана и съставена почти отъ фелдспатни кристалчета, отъ амфиболъ и магнетитъ. Лабрадорътъ е въ изобилие и то въ малки кристали па даже и въ микролити, а ортокласътъ въ пó-голѣми кристали, но въ пó-малки количества. Послѣдний фелдспатъ е промѣненъ и каолинизиранъ, и може само при нѣкои по спазени кристали да се распознае.

Паралелно съ фелдспата намира се и амфиболъ. Този минералъ се явява въ едри длъгнясти кристали съ свѣтло-кафенияна или съ ужълто-сламена боя и въ микролити съ зелена като трѣва боя.

При голѣмитѣ кристали се виждатъ по нѣкога смѣсени и двѣтѣ бои. При амфибола на тъзи скала има случаи, гдѣто кафенияната боя прѣминава въ зелена, но азъ мислѭ, че всичкия зеленъ амфиболъ не е прѣобърнатъ отъ кафениянъ, но че има и първобитно зеленъ амфиболъ. Както при единътъ така и при другия амфиболъ, дихроизмътъ е ясенъ но не и еднакъвъ; при ония кристали, при които хлоритизиранието е напрѣднало, дихроизмътъ е съвсѣмъ слабъ или никакъвъ. Когато разгледваме съ просто око скалата, вижда се като да прѣобладаватъ голѣмитѣ кристали на амфибола надъ микролитнитѣ, но микроскопически показва се противното. Амфиболътъ е чистъ отъ чужди минерали и само рѣдко се вижда въ него по нѣкое и друго магнетитно зрънце или парче отъ лимонитъ. Срасляцитѣ сѫ рѣдки при този минералъ.

Магнетитътъ е тоже единъ отъ многочисленнитѣ минерали въ въ този порфиритъ; намира се въ кристални зърна и въ микролити, отъ колкото въ голѣми кристали; тукъ-тамъ се виждатъ и групи отъ магнетитъ.

Епидотътъ се намира въ два вида, въ кристални зърна съ цитроненъ жълтъ цвѣтъ и като епигенетиченъ минералъ въ амфибола; въ послѣдний случай той има съвсѣмъ слабо-ужълта боя или пъкъ е безъ боя.

Като секундарни произведѣния ще споменемъ още хлорита, хематита и лимонита; първий минералъ е станалъ отъ амфибола, а останалитѣ два отъ магнетитното желѣзо.

б) Андезитенъ-профиритъ.

1. *При изворитѣ на Медетъ-дере* се намира една порфирна прѣсна скала съ тъмно-сиво-пепеляна основа, която нарѣкохъ андезитенъ-порфиритъ. Фелдспатнитѣ кристали, които се бѣлѣѭтъ въ нея, се виждатъ още прѣсни, а магнезиевата слюда се свѣти въ хексагонални призми.

Подъ микроскопа нó-вечето фелдспатъ е прѣсенъ и непромѣненъ, твърдѣ слаби растрошения се забѣлѣзватъ въ него. Чести сѫ срасляцитѣ по карлсбадский законъ, а при плагиокласа и по албитъ-периклинъ. При ортокласнитѣ кристали се вижда и зонално градение, а къмъ срѣдата кристалитѣ сѫ прѣобърнати въ калцитъ. Микролититѣ сѫ въ изобилие и нáй-вече олигокласнитѣ микролити.

Подиръ фелдспата трѣбва да споменемъ амфибола и магнезиевата слюда. Послѣдния минералъ се показва въ двѣ бои, въ жълта

и зелена. Послѣднята е въ пó-голѣми количества, но и въ двата случая е запазено дихроитичното имъ свойство. Амфиболътъ едвамъ може да се отлжчи отъ мусковита; има кафеяно-зеленикъва боя и доволно силенъ дихроизъмъ, отъ слюдата той може да се распознае само по цѣпивостьта си. И двата тѣзи минерали се явяватъ както въ голѣми кристали, така сжщо и въ микролити.

Твърдѣ малко се забѣлѣзва магнетитъ въ този порфиритъ, и той е групиранъ пó-вечето въ слюдата отъ колкото въ амфибола.

Въ кристалинната основа не малко се забѣлѣзва и кварцъ въ зърна, който по своето естество трѣбва да се причисли между секундарнитѣ произведения.

Хлоритътъ е тоже епигенетиченъ отъ амфибола и слюдата.

2. *Между Лѣсичево и Дуванлии.* Тъзи скала излиза отъ гнайса въ жилка до 1 м. дебела и има пепеляно-зеленикъва, ситнозърняста структура. Разгледана съ просто око, тъзи скала пó-вече прилича на вулканически туфъ отколкото на порфиритъ. Подъ микроскопа виждаме, че скалата е прѣтърпѣла голѣми растрошения въ всичкитѣ си минирали.

Основата е прѣпълнена съ бѣлизняви фелдспатни промѣнени микролити, а между олигокласа има и срастнали кристали. Сфенътъ е пó-пече прѣобърнатъ въ леукоксенъ; епидотътъ е ужълтъ или бѣлизнявъ; основата е прѣпълнена съ хлоритъ. И въ този порфиритъ имаме секундаренъ кварцъ.

в) Ортофиритъ.

1. *На Лисецъ при бачията* се намира твърдѣ прѣсенъ и твърдъ ортофиритъ. Той има порфирна структура и сиво-зеленикъва основа, въ която особенно добрѣ се распознаватъ бѣлитѣ фелдспатни кристали и тъмнозеленитѣ хексагонални плочици на слюдата.

Подъ микроскопа основата се вижда полустъклена и въ нея се намиратъ освѣнъ фелдспатни кристали и слюда, но още: магнетитъ, апатитъ, лимонитъ и кварцъ. Фелдспатътъ е въ голѣми кристали и въ микролити, отъ които първитѣ сж промѣнени и каолинизирани, а вторитѣ спазени. Фелдспатътъ е пó-вечето ортотоменъ и пó-малко се явява плагиокласенъ. Биотитътъ е зеленъ и види се да е промѣненъ много; той се намира освѣнъ въ кристали но и въ парцалчета, които испълватъ основата. Черната слюда има слабъ дихроизъмъ и пó-вечето е прѣобърната въ хлоритъ. Магнетитътъ е изобиленъ въ видъ на кристали, зърна, и въобще въ микролити; послѣднитѣ само съ уве-

личително стъкло могжтъ да се видятъ въ тънкитѣ препарати. Магнетитътъ е групиранъ нáй-много около слюдата. Апатитътъ не е тоже отъ рѣдкитѣ минерали и се распознава по своята форма и бистрота. Не малко се забѣлѣзва въ основата и кварцъ, като секундарно произведение. Лимонитътъ е въ пó-малки количества отъ кварца.

2. *На западъ отъ Панагюрище въ дола на Бѣлата пръсть.* Въ този локалитетъ скалата е пепеляво-сива и по вънкшность твърдѣ растрошена; лъщжтъ се въ нея малки пиритни кристалчета, които отъ оксидиранието и хидратиранието боядисватъ разно скалата и ѭ раздробяватъ. Едвамъ въ пепелявата основа могжтъ да се забѣлѣжатъ кристалитѣ на фелдспата, които сж почти каолинизирани.

Подъ микроскопа, въ тънкитѣ препарати неможе много нѣщо да се види въ обикновенната свѣтлина. Нáй-ясни сж пиритнитѣ кристалчета и пиритнитѣ зрънца, които сж разсѣяни въ основата и особенно въ слюдата и около нея; послѣ се забѣлѣзва блѣдозеленатa слюда, която е разкжсана, раздробена и отчасти промѣнена въ една зелена материя. Въ поляризованата свѣтлина, основата се показва микрофелзитна и испълнена съ метаморфозирани вещества. Фелдспатътъ е ортокласенъ и твърдѣ промѣненъ; отъ кристалитѣ му е останала само една сѣнка. Освѣнъ въ голѣми кристали ортокласътъ се явява и въ малки кристали и микролити, които макаръ и малко сж распукани и каолинизирани. Въ основата се намиратъ още и кварцови малки зърна, които безъ съмнѣние сж секундарно произведение. Такова сжщо произведение е и епидотътъ въ слюдата, който е добрѣ обѣлѣзанъ въ обикновенната свѣтлина съ ужълта боя, а въ поляризованата съ жълто-червена. Отъ пирита се е образувалъ и малко червенъ хематитъ.

3. *При изворитѣ на Медетъ-дере* намѣрихъ единъ раздробенъ, ситнозърнястъ пепеливо-сивъ ортофиритъ, който пó-вече прилича на вулканически туфъ. Въ основата се виждатъ бѣли каолинизирани фелдспатни кристалчета и зелени едни пятна, станали навѣрно отъ растрошението на черната слюда.

Подъ микроскопа много неможе да се види въ тъзи скала. Въ фелзитната основа забѣлѣзва се нáй-първо ортокласни каолинизирани кристали и кристалчета, отъ които само контурата е останала. Зеленикъвата слюда, която е въ голѣми количества, тоже е въ растрошение и непоказва никакъвъ дихроизъмъ; тя е прѣобърната пóвечето въ хлоритъ. Има и лимонитъ въ скалата, станалъ отъ биотита и магнетита.

VII. Скала съ тремолитъ.

Недалеко Лѣсичево излиза прѣзъ гнайса една тъмно-черна, почти набита, твърда скала, въ която съ просто око неможе много нѣщо да се види. Тъзи скала азъ нарѣкохъ тремолитна скала, защото съдържа извънредно много тремолитъ, пó-най-вече въ игличасти кристали. Този минералъ нѣма никаква боя, и отличава се съ своя забѣлѣжителенъ релиевъ. Въ поляризованата свѣтлина, пó-голѣмата часть отъ тремолитнитѣ кристали показватъ твърдѣ живи бои. Пó-многото отъ тремолита може да се каже, че е серпентинизиранъ, но въ скалата сѫщъ серпентинъ ненамираме. Освѣнъ тремолитъ забѣлѣзватъ се и пиритни зърна, пó-вечето прѣобърнати въ лимонитъ.

Тъзи скала ще приброимъ между серпентина.

(Слѣдва).

Сегашното и недавното минжло на градъ Велесъ.

Кратъкъ очеркъ отъ К.

(Продължение отъ книжка XXXIX и свършекъ.)

II.

Черковно-училищенъ прѣгледъ.

1. Велешкитѣ владици отъ 1800 до 1855 год.

Стари въспоминания. — Игнатий (1797—1842). — Неговото държание съ българскитѣ първенци. — Пѣение въ църквитѣ по славянски. — Истрѣбяване на славянскитѣ стари книги. — Съграждание на двѣтѣ Велешки църкви. — Почвание да се чете на дѣсния налогъ въ св. Пантелеймонъ по гръцки. Теоклитъ (1842—1847). — Неговото недобро начало. -— Обноскитѣ му съ първенцитѣ. — Желанието му да служи по славянски. — Прѣмѣстване на Теоклита въ Беръ и по нататашния му животъ. -- Авксентий 1847—1855). — Неговото богатство и сила. — Неговитѣ обноски по́-черковно-училищнитѣ работи. — Диганието на Авксентия отъ Велесъ.

Твърдѣ слаби въспоменания сж останали отъ миналото столѣтие за черковнитѣ и общинскитѣ работи въ Велесъ. Знаятъ само старитѣ Велешане, че тѣхната епархия е била часть отъ Охридската Архиепископия и че, подирь паданието на тази Архиепископия, е прѣминала на право въ зависимость отъ Патриаршията. Нѣма никакви паметници, останали отъ старитѣ владици, нито се знае даже името на нѣкого отъ тѣхъ. Говори се, че до половината на миналото столѣтие Велешкия владика е живѣлъ въ стария градъ. Показватъ даже до днесъ мѣстото, дѣто е била старата митрополия. Вѣроятно е, че владицитѣ сж били Гърци. Обаче имаме вѣрни свѣдѣния, че въ църквитѣ се е пѣло на славянски. Иначе е било и невъзможно. Никой не е зналъ по онова врѣме въ Велесъ гръцки да чете и да пише. Както и да е, но славяно-българското учение не е угаснало тамъ и прѣзъ този на́й-тъменъ периодъ за нашия народъ. Х. Мише Кушевъ, дѣдо на сегашния Мишо Кушевъ се е родилъ около 1740 г. и е живѣлъ до 1855 год. Той е билъ единъ отъ християнскитѣ първенци въ градътъ и на младини се е училъ да чете и пише на славяно-български. Макаръ че е билъ сѣкога единъ отъ първитѣ

човѣци около митрополията, но той гърцки не е знаялъ нито да чете нито да говори. Тефтеритѣ си е държалъ на български. Види се, че той е жалилъ, дѣто немогълъ гърцки да говори и пише. Както ще видимъ пó-послѣ, той е испровождалъ единъ отъ синоветѣ си въ Солунъ да учи гърцка книга, понеже никждѣ на друго мѣсто по Македония не се е учила тая книга. И други старци, които сж доживѣли отъ миналото столѣтие до пó-новитѣ врѣмена, си сж служили само съ славянскитѣ писмена. Пó-надолѣ ние ще се распространимъ пóвечко за тогавашното учение.

Работитѣ отъ настоящето столѣтие сж пó-добрѣ запазени въ паметьта на населението. Отъ начало на това столѣтие владика въ Велесъ е билъ *Игнатий*. Той билъ гъркъ отъ Лариса, и е стоялъ около 45 години владика въ Велесъ, дѣто е и умрѣлъ въ дълбока старость прѣзъ 1841 год. Той е билъ човѣкъ простъ, необразованъ и почти безграмотенъ. Да чете по гърцки е умѣлъ, но да пише не. Едвамъ е турѣлъ своя подписъ. Сичкото му старание е било да живѣе добрѣ съ народа и да се държи съ първенцитѣ градски, та да запази мѣстото си отъ патриаршията, на която сѣкога е било пó-изгодно да мѣнява често владицитѣ, защото е прѣдавала епархиитѣ съ доста добри заплати. А българскитѣ първенци сж били силни въ тѣзи врѣмена, и противъ тѣхното желание не е могло никакво промѣнение да стане съ владицитѣ.

Въ него врѣме въ църквата се е пѣло по славянски, и той не е обърналъ на това никакво внимание. Самъ той е служилъ по гърцки, когато е присжтствувалъ въ църквата. Гърцко учение тоже не е имало още, и никой тукъ не е мислилъ да въведе такова.

Но, види се, отъ Цариградъ силно вече се наченали да настояватъ за истрѣблението на славянскитѣ паметници и за въвождането на гърцкия езикъ въ църквитѣ и училищата по градоветѣ. И ако послѣднитѣ двѣ нѣща Игнатий не се е помжчилъ да ги испълни, то е било само, защото считалъ това нѣщо невъзможно. Колкото за истрѣбление на старитѣ книги, той се е погрижилъ усърдно да услужи на своя върховенъ началникъ въ Фенеръ. Владиката е обиколилъ всичкитѣ мънастири въ епархията си и що е намѣрилъ стари книги, изгорилъ ги е. Нѣкои отъ пó-разбранитѣ граждане сж почнали да роптажтъ за тжзи варварска постжпка на владиката, но, види се, че първенцитѣ не сж обрѣщали сериозно внимание на това, понеже тѣ сж си мълчали. Живъ свидѣтель на това горѣние книги е сегашния старъ священникъ въ Велесъ попъ Георгий, който тогава още младо даскалче, е придружавалъ владиката въ нѣкои отъ тѣзи варварски

пжтешествия по старитѣ църкви. Священникътъ исповѣдва, че той тогазъ билъ убѣденъ, какъ тѣзи вехтари съдържатъ еретически поучения, които били достойни за огъньтъ. Самъ той е изгорилъ единъ купъ книги въ една селска църква.

Въ Игнатиево врѣме сж направени и двѣтѣ сегашни църкви въ Велесъ. На Пърцорѣкъ до тогава е имало единъ малъкъ параклисъ и една малка църквица въ Рилския метохъ. Въ 1837 год. Пърцорѣчкитѣ първенци сж издѣйствували позволение за 2 мѣсеца да си изградътъ храмъ на южната часть на градътъ, на мѣстото на старата църква. (Вѣроятно едноврѣмешенъ мънастирь). И наистина, съ чудна бързина гражданитѣ сж сполучили да въздигнатъ една прѣкрасна църква за онова врѣме. Работило е цѣлото население. И на дюлгеритѣ не е оставало нищо друго, освѣнъ съ голѣма бързина да градатъ. Камъни, дърва, варъ, всичко е било принасано, приготвяно и подавано отъ населението. Църквата е освятена отъ Игнатия и наречена *„св. Спасъ.“* Още отъ самото начало богуслужението въ нея се начинало на славянски.

Спротивчани. (Жителитѣ на западния брѣгъ на Вардаръ) не сж могли да гледатъ безъ зависть на хубавата църквица на *пърцорѣчани,* която денонощно стояла право прѣдъ очитѣ имъ, на високия брѣгъ на срѣщната страна. Още пó-мжчно имъ било, когато въ недѣленъ или празниченъ день тѣ гледали отъ своитѣ кжщи цѣли върволици християни, упжтени към отстранената отъ градътъ църква. Тѣ се заканили да си направятъ църква, и не само да направатъ, но да я направатъ далечъ пó-хубава отъ онжзи на своитѣ отсрѣщни съсѣди. Тѣ имали сжщо тъй малка църквица направо срѣщу пърцорѣчката.

На чело на движението се поставили двама отъ градскитѣ първенци: Х. Янко Кушевъ и Давче Богдановъ. Направата се почнала прѣзъ 1840 год., макаръ че тжзи година била страшна скжпия (брашното се продавало 2 гр. оката). Работата била блѣстяще свършена.

Въ раскошната долинка на южната страна на градътъ високо подъ Вардаръ била въздигната въ една година врѣме прѣкрасната църква „св. Панталеймонъ.“ Тя е много пó-голѣма отъ срѣщоположната й св. Спасъ, че въ нея могжтъ свободно да присжтствуватъ 2000 души християни. Живописътъ сравнително е добъръ, но и тукъ нѣма нѣщо, което особенно да привлича вниманието на посѣтителя. Дворътъ е заграденъ наоколо съ високъ дуваръ, който отъ горнята и долнята страна прѣгражда долината съ яки подкрѣпления. Дворътъ е

пъленъ съ грамадни дървета, които лѣтѣ правать мѣстото едно отъ нáй-прохладнитѣ.

Игнатий въ послѣдньо врѣме почналъ да настоява да се чете въ църквитѣ и по гърцки. Той сполучилъ това само въ западния Велесъ, дѣто захванало да се чете отъ дѣсно по гърцки, отъ особенъ псалтъ, когото той самъ доставилъ.

Въ 1842 год. умрѣлъ владиката Игнатий и билъ погрѣбенъ въ църквата св. Пантелеймонъ.

Теоклитъ (1842—1847). Подирь Игнатия билъ проводенъ отъ Цариградъ за владика въ Велесъ единъ младъ гърцки калугеръ Теоклитъ. Той достигналъ този санъ съ много непрѣпоръчителни срѣдства. Билъ въ Патриаршията простъ калугеръ, но се отличавалъ съ голѣма хитрость. Въ това врѣме живѣлъ въ Цариградскитѣ царски дворове нѣкой си гъркъ Кара Яни, който занимавалъ нѣкакви висока длъжность и ималъ голѣмо влияние въ Патриаршията. Този Кара Яни водилъ развратенъ животъ и Теоклитъ му служилъ, като сводникъ. За награда Кара Яни му издѣйствувалъ Велешката осиротѣла епархия, и той, едва 30-годишенъ, станалъ владика.

Посрѣщнали го въ Велесъ много студено, но пó-сетнѣ гражданитѣ живѣли добрѣ съ него; тѣ нѣмали поводъ да се оплакватъ отъ постжпкитѣ му. Въ това врѣме вече и двѣтѣ части на градътъ си имали български общински училища, и владиката никакъ не имъ се мѣшалъ въ работата. Прѣди него е имало вече гъркъ учитель въ митрополията, на когото е плащалъ Игнатий лично. Види се, той е билъ натоварéнъ отъ патриаршията съ тая теготба. Въ Теоклитово врѣме пакъ е имало гърцки учитель, но не е билъ вече въ митрополията, и отъ нея не му се е плащало. Теоклитъ се е мжчилъ да се научи да чете по славянски, и е пѣлъ по нѣкой пжть нѣкои кратки нѣща на славянски. Отъ това пó-развититѣ граждани трѣбва да сж били доволни, защото духътъ на възраждането е билъ вече проникналъ въ него врѣме. Ще видиме пó-надолу, че единъ отъ развититѣ Велешани, Ангелко Палашовъ се е наричалъ: „Зритель и настоятель словено-болгарской училища пърцорѣчкогъ.“ Освѣнъ това Теоклитъ не е билъ грабитель, не е притѣснявалъ народа за пари. Живѣлъ е твърдѣ распуснато, и едва му е стигало да се прѣхранява съ това, що е получвалъ. Вѣроятно, той не е проваждалъ нищо въ Цариградъ и тамъ на да ли сж били доволни отъ него, защото противъ волята му въ 1847 год. сж го прѣмѣстили въ Беръ (Верея). Когато да замине за новото си мѣсто, той е земалъ на заемъ пари отъ нѣкои

български първенци. И той, както и прѣдшественникътъ му, не е знаялъ български, и се е разговарялъ съ гражданитѣ по турски.

Въ Беръ Теоклитъ се е сѣтилъ да печели пари. Неизвѣстно ми е, колко е стоялъ тамъ, но отъ тамъ той е заминалъ за Свята Гора съ една доста порядочна суммица; тамъ си построилъ една хубавичка кѫщица до единъ гръцки мънастирь, и живѣлъ като свободенъ и доста състоятеленъ калугеръ до смрътьта си.

Авксентий (1847—1855). Този е извѣстния Авксентий, който пó-сетнѣ е земалъ дѣятелно участие въ църковния въпросъ. Той е завзелъ мѣстото на Теоклита въ Велесъ. Авксентий е билъ родомъ Българинъ отъ Самоковъ; получилъ е своето образование ѝ въспитание въ рилския мънастирь; билъ е епископъ на кюстендилския митрополитъ, а пó-подирь е билъ назначенъ митрополитъ въ Мостаръ, отъ дѣто въ 1847 год. е прѣмѣстенъ въ Велесъ.

Авксентий е дошелъ отъ Херцеговина съ грамадно богатство. Той, щомъ се остановилъ въ Велесъ, наченалъ да води единъ такъвъ раскошенъ животъ, какъвъто до тогазъ не сѫ виждали въ Велесъ. Митрополията била украсена богато. Единъ цѣлъ купъ слуги и гавази имало около него. Правилъ скѫпи пиршества. Държалъ нáй-хубави конье въ цѣлия градъ. Държалъ се е високо, строго и съ заповѣднически тонъ спрямо околнитѣ си. Прѣдъ Турцитѣ е билъ гордъ и упоритъ, което нѣщо скоро му е спечелило много неприятели между пó-първитѣ бегове. Когато е минувалъ прѣзъ градътъ, винаги е ѣздилъ великолѣпенъ арабски конь, и е билъ послѣдованъ отъ много слуги и гавази. Задавалъ тонъ на цѣлото общество. Той е давалъ пари на заемъ на всѣкиго, който му е поискалъ, и обикновенно не е търсилъ никакъвъ записъ. Но тежко на оня, който на уречения день не е внисалъ дългътъ си, владиката го е строго наказвалъ. Той е можалъ да арестува когото ще въ митрополията. Ималъ е голѣма власть въ конака; каймакаминътъ нищо не е вършилъ, безъ да попита Авксентия; всичкитѣ чиновници му сѫ биле длъжни, за това ги е ималъ всѣкога въ рѫцѣтѣ си. Подирь 2—3 години Авксентий е ставалъ пълновластенъ заповѣдникъ въ градътъ. Не е имало кой да му противоречи, а напротивъ всичкитѣ сѫ се бояли отъ него. Той е назначавалъ казначея, който е събиралъ правителственнитѣ даждии. Тоя чиновникъ е билъ Българинъ и тефтеритѣ му сѫ стояли въ митрополията.

Когато излизалъ владиката по градътъ, прѣдъ него сѫ вървѣли 6 дупли священници. А когато е излизалъ вънъ отъ градътъ, водили сѫ слугитѣ му 8 коня облѣчени въ чоха. Селянитѣ сѫ го посрѣщали,

като царь. Той силно е защищавалъ населението отъ турскитѣ произволи, за това именно е билъ любимъ на простия народъ. Но мнозина отъ по́-виднитѣ граждани тайно сѫ биле противъ него; едни сѫ негодували, защото не ги е допущалъ до обществениитѣ работи, а самъ диктаторски се е распореждалъ съ всичко, а други сѫ го обвинявали въ сребролюбие. Той е зималъ за рѫкополаганието на единъ священникъ 106 минца. Когато нѣкои първенци му направиле бѣлѣжка за това нѣщо, Авксентий гнѣвно имъ отговорилъ: *Отъ васъ. за васъ.* И наистина той е пърскалъ много пари за сиромаситѣ.

Авксентий не се е бъркалъ въ училищнитѣ работи, а ги е оставилъ подпълно на църковнитѣ общини да се распореждатъ съ тѣхъ. Макаръ че борбата срѣщу гърцката книга бѣ вече отдавна повдигната и велешкитѣ търговци отъ самото начало ѝ съчувствували, владиката се е показвалъ много равнодушенъ по тоя въпросъ. Той оставилъ гърцкия учитель на покой, и само когато нѣмало вече кой да му плаща, тоя учитель исчезналъ, безъ да го гони нѣкой.

Но единъ пѫть владиката се намѣсилъ въ училищнитѣ работи, като искалъ да защити влашкото меншество. Намѣсата му, обаче, останала безъ послѣдствие, което рѣдко е бивало въ неговия животъ.

Власитѣ въ Велесъ искали да си отворятъ гърцко училище и поискали църквата св. Спасъ да имъ брои годишно 6 хиляди гроша за училището. Това било въ 1854 год. Владиката се съгласилъ, и издалъ заповѣдь на църковнитѣ епитропи да броятъ по 6 хил. гроша годишно на гърцкото училище. Тая заповѣдь срѣщнала силно противодѣйствие. Велешкитѣ първенци заявили на владиката, че тоя въпросъ трѣбва да се разгледа отъ едно градско народно събрание. Владиката се съгласилъ. На събранието се явили и всичкитѣ Власи. *Зафиръ Ангеловъ,* единъ отъ на́й-първитѣ граждани, почналъ да говори. „Трѣбва на́й-първо, казалъ той, да видимъ колко пари сѫ потрошени, до дѣ се направи тая църква, и кой е потрошилъ тия пари, па тогава лесно ще се види, кой има право да търси приходитѣ на църквата. Х. Оце Коджабашията е потрошилъ 36 хиляди гроша, до дѣ извади ферманъ за църквата, а до дѣ се направи тая църква сѫ похарчени още повече отъ 100.000 гроша. Истина ли е това?“ „Истина“, отговорило събранието. „Тогава да видимъ, колко сѫ дали Власитѣ за църквата, рѣкълъ дѣдо Зафиръ. На́й-богатия влахъ Никола Бога е далъ 2700!“ Послѣ отъ тефтера било извадено всичко що сѫ дали Власитѣ, и излѣзла една сумма около 8 хил. гроша. Тогава дѣдо Зафиръ попиталъ посраменитѣ Власи, колко приходъ имъ се пада отъ църквата. Тѣ се отказали отъ исканието си.

Владиката билъ сърдитъ нѣколко врѣме на дѣдо Зафиръ, не защото гърцкото училище се неотворило, а защото думата му се нагазила. Пó-сетнѣ, обаче, тѣ се помирили и биле до смърть нáйдобри приятели.

Въ черквата обикновенно Авксентия служилъ по гърцки, но много пѫти, било по свое желание или по просба отъ страна на българскитѣ първенци, той е служилъ по славянски, особенно на нѣкои голѣми праздници. По селата той е служилъ по славянски. Въ черквата св. Пантелеймонъ продължавалъ гърцкия псалтъ да пѣе отъ дѣсна страна по гърцки. Владиката не е искалъ да измѣни редътъ, когото е заварилъ. Въ св. Спасъ гърцкото пѣение не се завело. Пърцорѣчани останали твърди застѫпници на славянската литургия, и никога не позволили въ черквата имъ да се пѣе по гърцки.

Турскитѣ бѣгове силно негодували противъ Авксентия. Правителственнитѣ власти макаръ че му се подчинявали подъ пълно, но роптанието растяло противъ владиката. Той рѣшавалъ прѣсѫди въ митрополията си отъ сѣкакво свойство, той освобождавалъ затворени човѣци, безъ да пита нѣкого. Много оплаквания биле испроводени до Цариградъ противъ владиката. Подирь свършванието на Русско-Турската война (1853—54), великия Везиръ поискалъ отъ Патриарха диганието на Авксентия отъ Велесъ.

На 1855 год. е дошла заповѣдь, и отъ Патриархътъ и отъ великия Везиръ, да се дигне Авксентия отъ Велесъ.

Нѣкои отъ пó-старитѣ велешани расправятъ, че Авксентий е билъ принуденъ отъ турското население да си подаде оставката. Когато той на св. Никола билъ отишълъ въ ближния мънастирь св. Архангелъ, нѣколко въоружени бегове отишле подирь него въ мънастирьтъ и му заявили, че той трѣбва непрѣменно да си подаде оставката. Въ противенъ случай, тѣ съ сила ще го принудятъ да напустне Велесъ. Авксентий се съгласилъ и подписалъ оставката си.

Обаче, като се земе прѣдъ видъ гордия и непрѣклонния характеръ на владиката, неговата сила въ Велесъ и пр., трѣбва да се приеме, че той е напустналъ епархията си по заповѣдь отъ Цариградъ, а не по принуждение отъ велешкитѣ Турци. Твърдѣ е възможно, че тая заповѣдь е дошла, когато Авксентий е билъ въ мънастирьтъ и радостнитѣ Турци сѫ побързали да му я съобщатъ още сѫщия день, и прѣдъ неговитѣ очи да искажатъ удоволствието си за това нѣщо.

Отъ патриаршията назначили Авксентия за митрополитъ въ Драцо. Макаръ, че той се е държалъ много лоялно спрямо патриар-

шията, но, види се, че пакъ сж се бояли отъ него, като Българинъ и сж искали да го тикнатъ далечъ отъ родния му край. Авксентий не се съгласилъ на това прѣдложение, па е заминалъ за Рилския мънастирь.

Народътъ тържественно испроводилъ своя любимъ владика. Авксентий плакалъ при раздѣлата си съ велешани. Тѣ не го забравятъ и до днесъ. Съ въсхищение расправятъ старцитѣ, какъ се трѣперали Турцитѣ отъ тоя упоритъ богаташъ — владика.

И Авксентий не забравилъ Велесъ. Той е ималъ постоянна прѣписка съ велешкитѣ първенци въ всичкото врѣме, до дѣто е траялъ черковния въпросъ, дѣто той игра такъва видна и енергическа роль, щото името му остава тѣсно свързано съ тоя въпросъ.

Авксентий открито е излѣзналъ срѣщу патриаршията, когато тя му е отказала Кюстендилската епархия, дѣто той дълго врѣме е билъ епископъ и дѣто народътъ го е искалъ.

Подирь заминаванието на Авксентия, дошълъ е за владика въ Велесъ *Антимъ*. Въ негово врѣме велешани отворихж борба на патриаршията и съ неговото испжждание тури се край на фенерското владичество въ Велесъ. Прѣди да говоримъ за тая епоха, ще изложимъ ходътъ на училищното дѣло до тогазъ въ Велесъ, защото, както ни е извѣстно, училищнитѣ наши работи сж тѣсно свързани съ черковнитѣ.

2. Велешкитѣ училища до черковната борба.

Четение и писание на славяно-български въ миналото столѣтие. — Частнитѣ учители. — Тѣхното учение и възнаграждението имъ. — Попъ Наунъ. — Даскалъ Кице. — Даскалъ Митре (1810—1854). — Животътъ и учението на Даскалъ Митре. — Неговото ставание общински учитель 1832 год. — Заслугитѣ му. — Въвеждание безплатно учение въ западно-велешкото училище. — Даскалъ Спиридонъ. — Костадинъ Самоковлията. — Другаритѣ му. — Дамаскинъ (1849—1856). — Пълното въвеждание на Ланкастерската метода въ Велешкитѣ училища. — Учители въ западното училище до 1850 год. — Нѣщо за Георги Трайковъ. — Будимировичъ 1850 до 1856 г. — Иорданъ Костадиновъ Джинио. — Неговото учение въ Велесъ. — Черти отъ животътъ му. — По-голѣмитѣ успѣхи на пърцорѣчене въ училищно и черковно отношение. — Ангелко Палашовъ. — Чърти отъ животътъ му и общественната му дѣятелность. — Уреждание на училищно настоятелство въ Пърцорѣкъ на 1843 год. — Училищния капеталъ. — Смѣтки на училищата въ Пърцорѣкъ. — Георги Икономовъ отъ 1856 до 1861 год. — Неговата дѣятелность въ училищнитѣ и черковни работи. — Подиганието на западно-велешкото училище. — Първото празнувание на св. Кирилъ и Методия въ Велесъ. — Кратки бѣлѣжки за животътъ на Икономовъ вънъ отъ Велесъ. — Нешковичъ, учителствуванието му въ Пърцорѣчкото училище. — Георги Милетичъ. Учителствуванието му въ Велесъ. — Бѣлѣжки и животътъ му вънъ отъ Велесъ.

Отъ незапаметни врѣмена е имало въ Велесъ частни учители, които сж учили дѣцата да четатъ по църковно-славянскитѣ книги и да пишатъ на българския езикъ. Ние видѣхме вече, че Х. Мишо

Кушевъ се е училъ около 1750 год. на славянобългарски книга въ Велесъ. И не само той, но и всичкитѣ негови пó-състоятелни връсници сж учили на сжщата книга. Х. Мишо е потвърдявалъ, че въ неговата младость е имало стари учители, които тоже сж се учили въ Велесъ. Азъ съмъ твърдѣ убѣденъ, че подирь първитѣ погроми при покоряванието на страната отъ Турцитѣ, въ много мѣста на Македония а сжщо тъй и въ Велесъ, останалитѣ живи грамотни мжжя сж почнали да учатъ на книга тѣхнитѣ млади съотечественници по домоветѣ си, защото не е било възможно общо училище да се отвори. Та не само по мънастиритѣ се е задържала славяно-българската писменность, ами и въ много градове, единъ отъ които е билъ и Велесъ. Друго потвърдявание на това сж Велешкитѣ попове. Отъ когато се помни, въ Велешкитѣ цьркви се е служило на славянски, а въ Велесъ сѣкога е имало църки. До врѣмето на Игнатия въ църквитѣ сж чели по старитѣ книги. Подирь тѣхното изгаряние, въведени сж биле въ църквитѣ само нови печатни книги.

Въ началото на настоящето столѣтие е имало и въ двѣтѣ части на Велесъ нѣколко частни учители. Тѣ сичкитѣ сж учили дѣцата въ своитѣ кжщи, като се опрѣдѣляли за това по една пó-широка стая отъ домътъ си. Учението се е начевало съ аз-буке-то, подирь него е слѣдовала наусницата, послѣ наредъ псалтирьтъ, святчето, апостальтъ, и въ твърдѣ рѣдки случаи нáй-сетнѣ евангелието. Освѣнъ това, учили сж дѣцата да пишатъ съ гжше перо по книга, и сж ги учили още четиритѣ първи дѣйствия. Кога сж въведени арабскитѣ цифри, не е извѣстно. Знае се, че върсницитѣ на Х. Мишо сж писали числата съ църковни букви.

Сѣко дѣте плащало въ недѣлята по веднжжъ за учението. Това плащание се наричало *Сжбботница,* защото въ сжббота се давало. Плащало се е различно, спорeдъ авторитетътъ на даскальтъ. Нѣкои сж зимали по 10 пари въ мѣсеца, други по 20 пари и 30 пари. А биле сж случаи, дѣто на нѣкои извѣстни даскали се е плащало по 1 грошъ и по 60 пари. Освѣнъ това, сѣко дѣте е давало въ недѣлята по една пара за чистение. Зимѣ носили дърва за отопление.

Когато нѣкое дѣте свършвало нѣкоя книга, то прѣди да начене слѣдующата, родителитѣ му сж давали обѣдъ, на който освѣнъ ближнитѣ роднини бивалъ е и даскальтъ и нѣкой отъ другаритѣ на дѣтето. Подирь ѣдението, другаритѣ на честития ученикъ го поставяли на една дъска, зимали го, и съ пѣние „Достойно есть“ го занасяли на прагътъ и чукали главата му отъ горния прагъ на вратата съ викове: Достоенъ! Подирь това учительтъ получава нѣкой даръ и се разнасяли.

Освѣнъ по домоветѣ на частнитѣ учители, въ метоха на Рилския мънастирь на Пърцорѣкъ, сѣкога е имало по единъ учитель, комуто се плащало по сѫщия горѣизложенъ начинъ.[1])

Нáй-стария учитель, когото помнятъ сега живущитѣ стари човѣци, е билъ *Попъ Наунъ,* родомъ отъ Велесъ. Кѫщата му е била на западната страна на градътъ. Училъ е дѣцата въ своята кѫща. Той е учителствувалъ дълги години, и е билъ прочутъ даскалъ на врѣмето си. По всѣка вѣроятность е почналъ да учителствува кѫдѣ краятъ на миналото столѣтие, и е учителствувалъ до кѫдѣ 1815—20 год. Когато той умрѣлъ, синътъ му *Даскалъ Кице* е завзелъ мѣстото му и той даскалувалъ до кѫдѣ 1835 г. Въ негово врѣме е имало още доста много учители, които сѫ биле ученици на баща му.

Малко пó-късно отъ Попъ Наунъ въ Пърцорѣкъ почналъ да даскалува другъ единъ мѫжъ, който е добилъ голѣма извѣстность. Това е билъ *Даскалъ Митра* (Митре). Той е билъ родомъ отъ с. Нагоричени (Кумановско). Почналъ е да учителствува въ Велесъ около 1810 год. Сѣдалището му било Рилския Метохъ. Тамъ той училъ дѣцата, тамъ и живѣлъ, ялъ и пилъ въ сѫщата стая, дѣто били ученицитѣ му. Учението се начевало сутрина рано и се свършвало вечерь късно. На обѣдъ ученицитѣ яли въ училището, и подирь това прѣзъ лѣтото лягали тамъ да си поспатъ единъ часъ, и послѣ пакъ се начевало учението. И Даскалъ Митра си спалъ заедно съ тѣхъ, подирь обѣдния часъ. Въ първо врѣме, той е събиралъ на недѣлята по 60 пари отъ своитѣ ученици. Пó-послѣ приходътъ му се е увеличилъ доста много; било е врѣме, когато той е събиралъ по 6—7 гроша въ недѣлята.

Точно неможе да се опрѣдѣли животътъ на Даскалъ Митра. По едно врѣме той отивалъ въ Скопие да учителствува, но скоро пакъ се повърналъ въ Велесъ, дѣто е ималъ вече доста почитатели. Ходилъ е облѣченъ, както другитѣ граждани, само на главата си

[1]) Азъ съмъ твърдо убѣденъ, че по кѫщята въ Велесъ ще се намѣратъ останали стари тефтери или други нѣкои книги, по които ще може пó-добрѣ да се сѫди за грамотностьта на Велешани въ началото на настоящето и даже въ миналото столѣтие. Въ единъ черковенъ тефтерь има записано отъ началото:

1829: апрілія 23:

Х: димо тѣри сермиа вдуканъ горъні пари 1446.

Този тефтеръ е подаренъ, види се, на църквата пó-послѣ, защото подирь 2—3 бѣли страници на него се почватъ църковни смѣтки въ 1845 год.

Х. Димо, който е писалъ горнето, трѣбва да е ималъ поне 35 или 40 год. Пó-млади самостоятелни търговци рѣдко сѫ се срѣщали по онова врѣме. Х. Димо трѣбва да се е училъ кѫдѣ началото на настоящето столѣтие, когато вече цифритѣ сѫ били арабски.

носилъ една висока шапка отъ черна агнешка кожа. Училъ е и момичета и момчета заедно. По едно врѣме почналъ въ сѫббота да прѣдава черковно пѣние. Даскалъ Митра е пѣялъ самъ много хубаво въ църква, заради това народътъ го обичалъ много.

Почнало да се говори изъ между градскитѣ първенци въ Пърцорѣкъ да се плаща на Даскалъ Митра една заплата отъ църковнитѣ приходи, той да учи дѣцата безъ пари. Това мнѣние намѣрило въ скоро врѣме много привърженици. Нáй-сетнѣ единъ день се събрали градскитѣ първенци и рѣшили едногласно да се плаща на Даскалъ Митра отъ църковния ковчегъ, тъй сѫщо и училището да се поправя и наглежда отъ църковнитѣ епитропи. Това е било около 1832 год. *Даскалъ Митра станалъ общински учитель и въ Пърцорѣкъ учението станало безплатно.*

За да се достигне въ онова врѣме до подобни резултати — до безплатно учение, трѣбва твърдѣ много да сѫ спомогнали онѣзи велешки търговци, които се карали въ Австрия сахтиани, и сѫ видѣли тамъ общински училища.

Не е извѣстно, каква заплата е получавалъ даскалътъ въ началото. Въ послѣднитѣ врѣмена му се е плащало до 1400—1500 гр. на годината.

Даскалъ Митра е доживѣлъ до стари години. Около 22 години той е билъ общинский учитель. За послѣденъ пѫть неговото име се срѣща въ черковнитѣ тефтери прѣзъ 1854 год. Старостьта го е принудила да остави учителствуванието. Очитѣ му не сѫ можали вече да видятъ добрѣ, и скоро подирь напущанието на училището, той е ослѣпѣлъ. Умрѣлъ е кѫдѣ 1857—58 година, като достигналъ дълбока старость, оставилъ подирь себе си двама синове, които сѫ биле псалтове въ черковата.

Този многозаслуживши даскалъ е принесълъ грамадно полза на Велесъ. Пó-голѣма часть отъ граммотнитѣ стари хора сѫ негови ученици. Множество учители въ Велесъ и въ други градове на Македония сѫ получили образуванието си при Даскалъ Митра.

Въ западния Велесъ пó-късно се е начинало безплатното учение. Спротивчани отиватъ сé подирь Пърцорѣкчани. Едва около 1840 г. и тамъ почнали черковнитѣ епитропи да плащатъ на учители отъ църковнитѣ приходи.

Двѣтѣ части на Велесъ работили независимо една отъ друга. Както църковнитѣ и училищнитѣ имъ дѣла, тъй сѫщо и всичкитѣ имъ общински работи биле отдѣлно. Това се е протакало до нáй-новитѣ врѣмена.

Отъ другитѣ учители на Пърцорѣкъ пó-извѣстни сѫ долу-изложенитѣ:

Даскалъ Спиридонъ. Той е билъ родомъ отъ Загори (Янинско), не е извѣстно, кѫдѣ се е училъ. Билъ е твърдѣ развитъ човѣкъ. Той е начналъ да изоставя настрана науснињата и псалтирьтъ, прѣподавалъ е св. История, География и Грамматика. Обаче отъ глагольтъ нататъкъ не е отивалъ. Билъ е общински учитель, но се занимавалъ сѫщеврѣменно и съ билярство, въ което е ималъ много голѣмъ успѣхъ. Учителствувалъ е 1847—1852 год.

Въ това врѣме се събрали въ Пърцорѣчкото училище много ученици, така щото не е било възможно само на единъ или двама учители да ги учатъ, затова, освѣнъ Даскалъ Митра и Спиридонъ, ние срѣщаме въ това сѫщото врѣме въ Пърцорѣкъ още слѣдующитѣ общински учители:

Костадинъ Самаковлията, който е училъ грамматика и География; той е полудѣлъ въ Велесъ. *Георги Скотевъ,* велешанинъ ученикъ на Даскалъ Митра, получавалъ 800 гроша годишна заплата и *Димко Х. Давчевъ,* сѫщо той велешанинъ и ученикъ на Даскалъ Митра, получавалъ 500 гроша заплата.

Около 1849 год. билъ повиканъ отъ Рилскиятъ мънастирь единъ младъ монахъ, *Дамаскинъ* за главенъ учитель въ Пърцорѣкъ. Тоя монахъ въ скоро врѣме спечелилъ симпатията на населението. Онъ почналъ да казва рѣчи въ църквата, да обяснява значението на праздницитѣ и да показва длъжноститѣ на гражданитѣ. Тия рѣчи сѫ правили силно впечатление на населението. Дамаскинъ е учителствувалъ до 1856 год. Той е въвелъ подпълно ланкастерската метода въ Пърцорѣчкото училище. Тогазъ вече въ училището е имало таблици и всичкитѣ уреди, които сѫ биле нужни за улесняванне на прѣподаването. Въ това врѣме се е образувало въ Пърцорѣкъ и особенно училищно настоятелство, което се е занимавало исключително съ училищнитѣ работи.

Дамаскинъ спечелилъ такава голѣма почеть между населението, щото кога велешани се избавихѫ отъ хомота на Фенеръ, избрахѫ него за свой владика.

Слѣдъ като въ западния Велесъ се въвело безплатното учение, и тамъ ученицитѣ се увеличили до толкова много, щото не е било възможно да се минува съ единъ учитель. На 1850 година въ западния Велесъ срѣщаме четирма общински учители, именно: *Елисей Попъ Теофиловъ,* който е учителствувалъ отъ 1840—1860 година, той е билъ велешанецъ и въ Велесъ получилъ своето образо-

ванне. Около 1845 год. е останалъ общински учитель, а на 1860 г. се е запопилъ. Получавалъ е прѣзъ 1850 год. 2000 гроша годишна заплата.

Георги Трайковъ, сжщо велешанецъ. Той е единъ отъ добритѣ работници по образованието въ Велесъ. Почналъ е да учителствува въ 1840 год., получвалъ е заплата въ началото 1000 гроша годишно. Учителствувалъ е 16 години въ Велесъ. Съ своето трудолюбие и съ своятъ добъръ нравъ, той станалъ много обиченъ на населението. Въ 1856 год. се е запопилъ и священнодѣйствува до днесъ въ Велесъ, дѣто отъ нѣколко години насамъ е прѣдсѣдатель на българската община, и се отличава и до днесъ съ своето радѣние за учебното дѣло.

Другитѣ двама учители сж били: *Янко Менкаджия и Андонъ Кирковъ,* които сж зимали по 900 гроша годишна заплата.

И тъй около 1850 година, църквата св. Пантелеймонъ е плащала 5000 гроша годишно за учители.

Отъ това врѣме на сетнѣ разноскитѣ сж се увеличили, защото заплатитѣ на учителитѣ станали пó-голѣми.

Ланкастерската метода е била подпълно въведена и въ училището на западния Велесъ. Одавна наусницата и псалтирьтъ били отстжпили мѣсто, на новитѣ науки. Прѣподавало се е числителница, география, катехизисъ, священна история и псалтика, като редовни прѣдмети. Нѣкои учители сж прѣподавали и грамматика и българска история. Имало е записки отъ тия прѣдмети, оставени отъ Дамаскина.

Много е вѣроятно, че новото учение въ западното училище е прѣминало отъ Пърцорѣкъ, дѣто го е организиралъ испърво Дамаскинъ. Той е прѣобразовательтъ на велешкитѣ училища.

Около 1850 год. западното училище е имало главенъ учитель единъ Сърбинъ, който се казвалъ *Будимировичъ.* Онъ е първия Сърбинъ, що е учителствувалъ въ Велесъ. Будимировичъ е избѣгалъ въ Бѣлградския затворъ, дѣто е стоялъ поради нѣкакво си политическо прѣстжпление. Дошълъ е въ Велесъ, дѣто гражданитѣ на радо сърдце го приели за учитель. Той е учителствувалъ 6 години въ градътъ. Скоро е изучилъ мѣстния говоръ, оженилъ се е за велешанка и тъкмѣлъ да се останови окончателно въ тоя градъ. Авксентий го зелъ при себе си като секретарь. Населението е било много доволно отъ него. Но нѣкои Турци го мразали. Когато нѣкой си Омеръ паша заминувалъ прѣзъ Велесъ съ войска за Шкодра, дѣто имало арнаутско въстание, то велешкитѣ Турци наклеветили Будимировичъ на пашата, че е лошъ човѣкъ. Българскитѣ първенци се

застжпили за него, но немогле да му помогнжтъ. Пашата го дигналъ съ себе си и го отвелъ до Призрѣнъ. Вслѣдствие на голѣмитѣ молби и настоявания отъ страна на владиката Антимъ, Будимировичъ билъ освободенъ въ Призрѣнъ, но му било заповѣдано да не живѣе въ Велесъ. Онъ отишълъ въ Магарево до Битоля, дѣто и умрѣлъ. Будимировичъ е билъ извѣстенъ, и като добъръ винарь. Правилъ е нáй-хубавото вино въ градътъ.

Прѣзъ 1856 год. въ западния Велесъ се е почнало да се прави новото училище. Прѣзъ 1857 год. то било готово. Тогазъ градскитѣ първенци се съгласили да намѣрятъ за главенъ учитель нѣкой отличенъ ученъ мжжъ. За такъвъ имъ билъ прѣпорженъ *Георги Икономовъ* отъ Дупница.

Отъ това врѣме училищнитѣ и общинскитѣ работи и въ двѣтѣ части на Велесъ встжпвать въ нова ера. Начена се вече борбата съ гръцкия владика, и за тжзи борба ние ще говоримъ пó-нататъкъ. Тукъ сме длъжни, прѣди всичко, да споменемъ нѣщо за още единъ работникъ въ полето на образованието на Велесъ, който е доживѣлъ до нáй-ново врѣме, той е *Юрданъ Костандиновъ Джино*, родомъ отъ г. Велесъ. Джино е получилъ образованието си въ Самоковъ, върналъ се е въ Велесъ, и почналъ да учи дѣца въ кжщата си въ Пърцорѣкъ. Точно, кога е наченалъ да учителствува, не е извѣстно. Споредъ показанията на нѣкои пó-стари велешани, това е било около 1845 година. Прѣподавалъ е по Ланкастерската метода, но турналъ единъ особенъ порядъкъ въ училището. Дѣцата раздѣлилъ на части. На 10 души наставилъ онъбашия, които носили по една червена панделка на рамото си. Послѣ имали чауши съ по една жълта тенекийка на гърдитѣ си и юзъбашия съ дървени сабли. Тия военни чиновници гордо се расхождали изъ градътъ съ своитѣ украшения. Тѣ пазили миръть въ училището и проваждали дѣцата до домоветѣ имъ. Прѣди наченованието на занятията, дѣцата наредени съ своитѣ началници отъ страни, произнасали високо молитви. Сжщото ставало и подирь учението. Лѣтѣ молитвата се правила на улицата. Въ врѣме на обѣдната молитва се събирало множество народъ да гледа на дисциплиниранннитѣ ученици и на строгия имъ учитель. Той сполучилъ да прибере множество ученици въ кжщата си. Защо Джино не е ставалъ общински учитель, не ми е извѣстно. Или той е искалъ да бжде независимъ, или общинаритѣ не сж биле съгласни съ него, за да приематъ неговия редъ въ училището. Може би, боели сж се, да не би властитѣ да протестиратъ противъ войнишкия редъ, който въвелъ Джино. За Турцитѣ е било много неприятно да гледатъ

Джиновитѣ юсъбашии съ дървени дълги сабли да се расхождатъ по улицитѣ. И наистина по едно врѣме правителството запрѣтило да носятъ ученицитѣ сабитѣ и другитѣ вънкашни бѣлѣзи. Запрѣтено било още на улицата да се прави молитвата.

Джино не могълъ да се примири съ тѣзи запрѣтявания. Той напусналъ Велесъ, и отишълъ въ Скопие да търси поминака си. Тамъ е билъ около 5 години общински учитель. За неговия животъ въ Скопие не ми е извѣстно нищо. Отъ Скопие заминалъ за Прилѣпъ, дѣто останалъ тоже учитель нѣколко години, и напусналъ градътъ, защото, както, ще видимъ пó-долу, спечелилъ си неприятелството на Битолския владика, който му направилъ голѣми пакости.

Джино билъ срѣдня ръсть човѣкъ, сухъ и много лютъ. Не пилъ ни вино ни ракия; ялъ обикновенно само хлѣбъ, безъ всѣкакви ястия. Пó-нататъкъ ние ще се повърнемъ да поговоримъ още единъ пжтъ за останалата часть отъ живота на Джино, който е оставилъ голѣми въспоменания за себе си въ Велесъ.

Отъ всичкото казано до тука се вижда, че Пърцорѣчени вървѣли въ всичко пó-напрѣдъ отъ своитѣ съсѣди на Западния брѣгъ. Тѣ пó-напрѣдъ отворили общинско училище, пó-напрѣдъ си направили църква, пó-напрѣдъ се сдобили съ пó-развити учители.

Освѣнъ това, тѣ не сж допущали никога въ църквата имъ да се пѣе по гърцки, нито сж търпѣли гърцки учители нѣкога, било частенъ, било общински. Западнитѣ Велешани ги испрѣварили само съ направата на новото си училище. Но Пърцорѣкчани скоро ги послѣдвали и направили, както ще видимъ, много пó-добро училище.

Този успѣхъ на источнитѣ Велешани менъ се струва, че се дължи главно на обстоятелствата, дѣто тѣ сж били много пó-богати, защото тамъ била главната търговия, и дѣто тѣ сж били пó-независими отъ владишкото влияние. Владицитѣ сж живѣли сѣкога на западната страна на Вардаръ, и тамъ сж могли да упражняватъ едно извѣстно влияние, което никога не е било въ полза на българскитѣ училища. За похвала на Велешани, това влияние не е достигнало никога до тамъ, щото тѣ да изоставятъ своитѣ български училища и да повикатъ Гърци за учители, нито пакъ да се откажатъ отъ славянското богослужение. Владицитѣ сж служили по гърцки, но поповетѣ не сж ги послѣдвали. Въ послѣднитѣ години на Игнатиевото владичествувание се въвело отъ дѣсната страна въ църква да се пѣе по гърцки. Това е било нáй-голѣмия успѣхъ на гърцизмътъ въ Велесъ. Колкото за гърцкия учитель, който въ Игнатиево врѣме билъ доведенъ въ митрополията да учи дѣца, той не

направилъ никакви успѣхи. Владиката успѣлъ да прѣговори нѣколко отъ първенцитѣ да си учатъ дѣцата при него, но населението си останало вѣрно на своитѣ български учители. А пакъ отъ какъ на българскитѣ учители почнало да се плаща отъ църквата, гръцкия учитель загубилъ всѣко значение. Подирь смрътьта на Игнатия, той е напусналъ митрополията и останалъ като частенъ учитель. Въ врѣмето на Авксентия тоя учитель незабѣлѣжно изчезналъ отъ сцената.

Единъ отъ нáй-дѣятелнитѣ граждане въ Пърцорѣкъ е билъ *Ангелко Палашовъ.* Нему твърдѣ много се дължи за нарежданието на училищнитѣ работи. Той се е родилъ въ послѣдната четвертъ на миналото столѣтие. Билъ е синъ на богати родители, които търгували съ Пеща, дѣто баща му каралъ сахтиани. Татко му искалъ да се научи синътъ му славянска книга и нѣмска, за да му е полѣсно да води търговията си съ нѣмскитѣ търговци. Той за това го е испроводилъ да се учи въ *Землинъ.* Стариятъ Палашовъ не е послѣдовалъ примѣрътъ на Х. Мице Кушевъ, който е билъ сѫщо така единъ отъ първитѣ богаташи на западния Велесъ. И Х. Мице ималъ два сина и искалъ на едного да даде пó-добро образование; но той вѣровалъ, че такова образование може да се получи на гръцки езикъ, затова проводилъ синътъ си въ Солунъ, а другиятъ му синъ Х. Янко си останалъ въ Велесъ и училъ на българска книга.

Ангелко Палашовъ се научилъ да чете и пише по нѣмски и сърбски, върналъ се въ Велесъ и захваналъ търговията на баща си, която дълги години твърдѣ успѣшно вървѣла. Би трѣбвало да се очѣква, че Палашовъ ще се появи въ Велесъ съ сръбски идеи, както е ставало много често съ ония Българи, които сѫ учили въ гръцки училища, и сѫ почнали да се наричатъ Гърци. Но тогазъ не е имало, кой да мисли даже за Сърби въ Македония и Палашовъ си останалъ Българинъ. Той е билъ наджханъ съ патриотизмъ и съ нáй-голѣмо старание се завзелъ да уреди една добра община въ Пърцорѣкъ, заедно съ училищно настоятелство. По всѣка вѣроятность, въ Пеща Палашовъ се е срѣщалъ съ нѣкои Българи търговци отъ сѣверна България и старателно е челъ всичко, що могълъ да намѣри писано на български. Той е ималъ печатъ съ левъ въ срѣдата и корона надъ главата му, на когото значението е расправялъ подробно на своитѣ съотечественници и ги е каралъ да се въсхищаватъ отъ неговия левъ. Отъ тоя печатъ азъ намѣрихъ само единъ отпечатъкъ, отъ когото привождамъ копие.

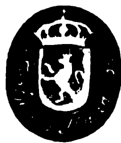

Палашовъ се е трудилъ много за училищата въ Пърцорѣкъ. Той заедно съ другитѣ първенци сѫ наредили училищно настоятелство, което е почнало да дѣйствува прѣзъ 1843 година. Настоятелитѣ сѫ се наричали училищни епитропи. Тѣ сѫ условяли учителитѣ, плащали имъ сѫ заплатитѣ, нагледвали сѫ училището и сѫ го снабдявали съ нуждниТѣ потрѣби. Прѣзъ 1845 год., това настоятелство се сдобило и съ печатъ, формата на когото се вижда тукъ изложената рисунка.

Печатътъ е отъ ония, които сѫ биле уведени въ българскитѣ училища по прѣдложение на В. Априлова изъ Одесса, и на́й-първо въ г. 1835 при отварянието на новобългарското училище въ Габрово, родното мѣсто на Априлова. Както се вижда отъ рисунката, петѣлътъ е зиналъ да кукурига, което напомнюва на Българитѣ,

че зората е настѫпила и е врѣме за събуждание. Задъ петѣлътъ стои отсѣчено дърво, отъ което, обаче, поникнала нова клонка съ единъ добъръ листъ. Това дърво, по всѣка вѣроятность, ни прѣдставлява онищожената отъ гърцкото духовенство българска писменность, която на ново покарала.

Кѫдѣ 1845—6 година търговията на Палашовъ не вървѣла добрѣ, но той безпрѣстанно се трудилъ за училищнитѣ работи, и прѣзъ 1847 година билъ избранъ за членъ въ училищното настоятелство, дѣто се завзелъ въ всичкитѣ си сили да уреди неговитѣ смѣтки.

Ние тукъ изваждаме отъ тефтерътъ, когото е държалъ Палашовъ слѣдующитѣ нѣколко редове, които прѣдшествуватъ неговитѣ смѣтки. Отъ това ще видятъ читателитѣ, колко много влиялъ сърбския езикъ на тогавашнитѣ Българи, които сѫ се учили въ сърбски училища и колко твърди привърженици сѫ оставили тѣ на своята българска народность.

Мц҃а Април 23-а лѣто 1847-о

Iанко Христовъ и другары бысть 4 годины епитропы на училището Словено-Боларгско Перцоречкой ст҃аго Ђеоргия Самописца.

Iзрадиле капеталъ отъ нищо отъ № 1 до № 52. . . . . .

Облигацiй и броени гроша	34.749
Болны облигацiй има отъ гроша	9.960
Овaia дѣйствуе Iанково со дружината . .	44.709

Отъ тукъ се вижда, че Iонка Христовъ съ нѣкои другари е съставлявалъ първото училищно настоятелство въ Пърцорѣкъ, понеже

това настоятелство почнало да съставлява капиталътъ на училището отъ нищо. Сжщо се вижда, че населението доста много пожертвувало за своитѣ училища. По-нататъкъ въ книгата сж изложени имената на сичкитѣ пожертвуватели и сж означени суммитѣ, които сѣки единъ е жертвувалъ въ налични пари или въ записи.

По-надолу сжщия пише:

Азь грѣшный и рабъ Божіи Анѓелько Палашовъ зрытель и настоятѣль словено-болгарской ўчилиште прьцеречкогъ стаго Георгіа Самописца начна водиты рачунъ сосъ страхъ Божій и да будетъ милость и благодать верху мя Божій будій аминъ.

месецъ Априлъ 23-а **лѣто** 1847-о

Белесъ городъ.

Тукъ виждаме, че Георгія е написано съ словено-българската буква Г. Това ни показва, че Палашовъ обичалъ, наистина, сръбското ѓ, което турилъ и въ печата си, но пакъ се побърквалъ и писалъ г, както писали тогава сичкитѣ негови съграждани. Словото городъ и буквата Э, съ която е написана думата эпитропъ, ни показватъ, че Палашовъ трѣбва да е прочиталъ русски книги.

Подиръ това Палашовъ е написалъ още слѣдующето:

Воимія отца и сина и стаго Духа: Аминъ! Со милости Божію мый же двама эпитропы училищный словено-болгарскогъ стаго Ѓеоргия Самописца за грѣшній Анѓелько Палашовъ и Х. Мишко Х. Стояновичъ влегохме эпитропы да служимо на нашево училище съ душомъ и съ тѣломъ сосъ тимъ уставотъ (заглавиетъ) на годину рачунъ предаваты со страхъ Божій потомже за во будуще другу годину друѓій эпитропи да се поставатъ со общинско изиранѣ да будетъ то-есть да има щогодъ понятіе отъ наука училищна и тако далѣ! И отъ една година више эпитропъ да не буде! Ного како дойѓе годината да моли община училищна рачунъ да си предаде со страхъ Божій. Да покаже приходъ и зходъ . . . .

. . . .

Белесъ у 30-и **Априль**
лѣто 1847-о

Печ. Белеското
Бжлгарск: училиш.
1845.

Това послѣднето показва, че Палашовъ се е боялъ, да не би нѣкои отъ училищнитѣ надзиратели да злоупотрѣбява пари и да не дава смѣтки, а да иска и за напрѣдъ да си остане въ настоятел-

ството. Още той е искалъ, щото тѣзи настоятели да отбиратъ що-годѣ отъ наука, да не сѫ съвсѣмъ прости човѣци. Отъ това писмо се вижда още, че училищнитѣ епитропи сѫ били двама.

Палашовъ е турилъ въ редъ сичкитѣ смѣтки на училището. Приходитѣ сѫ се състояли отъ лихвитѣ на облигациитѣ и отъ цървата. Расходитѣ сѫ били заплатитѣ на учителитѣ. Той много често е посѣщавалъ училището и постоянно настоявалъ да се почне направата на ново училище, но общината още била слаба, за да почне направата на едно такова училище, каквото желаяли да иматъ.

Точни свѣдѣния за смъртьта на тоя добъръ работникъ не можахъ да съберѫ. Той е умрѣлъ, по всѣка вѣроятность, около 1850 год. и е ималъ 70 годишна възрасть.

Прѣзъ 1848 год. Пърцорѣчката община е имала капиталъ въ облигации 43.912 гроша. Отъ лихвата на тѣзи облигации и отъ църковнитѣ приходи се е поддържало училището. Църквата, като е посрѣщала своитѣ разноски, давала е годишно на училището около 13.000 гроша.

Подирь Палашовъ сѫ се намѣрили добри негови прѣемници, които съ голѣмо старание сѫ рѫководили общественнитѣ и училищнитѣ работи въ Пърцорѣкъ.

Противчани также се завзели и си уредили общината по сѫщия начинъ, както тѣхнитѣ съсѣди. Издали облигации. Сичкитѣ пó-състоятелни човѣци зели всѣкой споредъ силитѣ си. Нѣкои сѫ плащали редовно лихва на 1000 и на 2000 гроша. Пó-бѣднитѣ на 400—500, а имало мнозина, които внасали по на 100 гроша лихвата.

И тъй въ единъ кѫсъ периодъ Велешкитѣ училища направили голѣми успѣхи, Велешани си наредили общински училища; основали училищни капитали, отъ приходитѣ на които е трѣбвало да се поддържатъ тия училища. Училищата отъ своя страна направиле добъръ успѣхъ. Старата метода на прѣподаванието исчезнала и отстѫпила мѣсто на Ланкастерската метода, съ което нѣщо образованието се тикнало много напрѣдъ. Прѣзъ този периодъ сѫ се приготвили добри граждани и смѣли борци въ Велесъ, които чакали само удобно врѣме да почнатъ борбата срѣщу Патриаршията, която тѣ блѣскаво свършихѫ прѣзъ идущия периодъ.

Като се увела новата метода, училищата въ Велесъ въ скоро врѣме твърдѣ напрѣднали. Ученици отъ година на година се събирали пóвече и пóвече, и трѣбвало вече числото на ученицитѣ да

се увеличи. Ето една смѣтка за годинитѣ 1853 и 1854, извадена отъ школския тефтеръ на Пърцорѣкъ:

Епитропъ школски Коста Радевъ прѣдава хесапъ за двѣ години на общината.

1853	На Георгия Даскалотъ за 2 лѣта	5301
53	На Димитря Даскалотъ за 3 мѣсеца плакямь .	170
54	За женското школе за две даскалици	500
53	За 2 лѣта на Мица Козарска	510
54	На Андрея Даскалотъ за 9 мѣсеца	820
54	За 7 мѣсеца на Митра Милова	140
54	На Митра Даскалотъ	1060
55	За 6 мѣсеца на Дамаскинъ Даскалотъ	2540

Въ 1853 год. първъ пѫть се срѣщатъ учителки въ Велесъ и то двѣ. Вече въ Пърцорѣкъ имало женско школе. Кога е то отворено, остава неизвѣстно. На всѣкойслучай не е по-рано отъ 1850 година. И съ женското школе Пърцорѣкъ прѣварилъ западния Велесъ. Виждаме сѫщо, че и заплатитѣ на учителитѣ почнали да се качатъ. Дамаскинъ вече получвалъ 5000 гроша годишно, която сумма на онова врѣме е била една голѣма заплата.

Подиръ направата на новото училище въ 1857 год., гражданитѣ, както споменахме, потърсили нѣкой способенъ мѫжъ за главенъ учитель. И наистина намѣрили способенъ човѣкъ въ лицето на *Георги Икономовъ*, родомъ отъ Дупница. Условенъ билъ за 10 хиляди гроша годишно. Той се завзелъ да нареди училището, както трѣбва. Подиръ свършванието на таблицитѣ, ученицитѣ учили аритметика, грамматика, всеобща история, българска история и кратъкъ катехизисъ.

Икономовъ не се задоволилъ само съ училището. Той усилено работилъ измежду гражданитѣ. Проповѣдвалъ търсение на български владици и самостоятелна черкова. Още на 1858 година по инициативата на Икономова за първъ пѫть се отпразнувалъ Св. Кирилъ и Методия въ Велесъ. Подиръ водосвета учительтъ държалъ пламенна рѣчь на Велешани, въ която имъ очерталъ живота на Св. Солунски братия, напомнилъ имъ, че Българитѣ сѫ имало славно минало, че тѣ сѫ имали своя самостоятелна църква. Тукъ билъ и владиката, който ислушалъ до край рѣчьта и ненаправилъ никаква забѣлѣжка на учителя.

Отъ тая година на сетнѣ праздникътъ на Св. Кирилъ и Методия станалъ вече народенъ праздникъ въ Велесъ, и редовно се празнувалъ съ тържество отъ гражданитѣ.

Икономовъ е слѣдилъ съ голѣмъ интересъ ходътъ на черковната борба въ Цариградъ и въ България. Но не само той, ами градскитѣ първенци и отъ двѣтѣ части на Велесъ сѫ се занимавали съ църковния въпросъ. Обаче, Икономовъ трѣбва да е далъ силенъ потикъ на работата. Всичкитѣ цариградски вѣстници сѫ имали достатачно число абонати въ този градъ.

Икономовъ е учителствувалъ до началото на 1862 г. въ Велесъ. 4-годишното му стоение въ тоя градъ направило епоха въ обучението на дѣцата. Той рѫководилъ не само ученицитѣ, ами и учителитѣ. Отличавалъ се съ хубавото си говорение и се стрѣмялъ съ кротость и съ съвѣти да поправя лошавитѣ ученици, а не съ тоягата, както обикновенно се практикувалъ до негово врѣме. Билъ е голѣмъ неприятель на папагалското учение и постоянно е съвѣтовалъ другаритѣ си, да не принуждаватъ ученицитѣ машинално да изучватъ уроцитѣ си. Нáй-любими прѣдмети на Икономова сѫ биле граммативата и историята. И двата е прѣподавалъ по записки. Прѣподавало се е и грамматика и прѣди него на ученицитѣ, но по такъвъ начинъ, щото тѣ твърдѣ малко отбирали, а Икономовъ съ добрия си начинъ на прѣподаванието успѣлъ да постави тоя прѣдметъ на приличното му мѣсто въ училището.

Съ своя добъръ характеръ Икономовъ се харесалъ на всичкитѣ граждани и до сега сѫ запазени нáй-добри въспоменания въ Велесъ за него. Онъ е вдѫхналъ на Велешката младежь оная енергия и народенъ духъ, съ който тая младежь се е отличила въ борбата противъ гърцкия владика.

Считамъ за нуждно да изложѫ тукъ нѣкои свѣдѣния за животъ и дѣятелностьта на Икономова и вънъ отъ гр. Велесъ. Името на тоя мѫжь трѣбва да се постави между имената на нáй-добритѣ наши народни дѣятели, които се появихѫ въ началото на втората половини на пастоящето столѣтие.[1])

Г. Икономовъ се е родилъ на 12-й Октомврий 1822 год. въ гр. Дупница. Първоначалното си образувание е получилъ при забѣлѣжителния български даскалъ Неофитъ Рилски. Още като дѣте, Икономовъ се отличилъ съ прилѣжанието си и способностьта си. Родителитѣ нежалили нищо само да дадѫтъ на своя синъ нáй-добро образование, за каквото могло тогава да се мисли. Тѣ проводили 18-годишенъ Георгия да се учи въ Пловдивъ. Въ Пловдивъ онъ стоялъ

---

[1]) Тия свѣдѣния ми достави г. В. Абаджиевъ, секретарътъ на градското общинско управление въ гр. Дупница, който ги е събралъ отъ роднини на покойния Икономовъ, нáй-вече отъ брата му Х. Михаилъ Икономовъ.

една година и съ позволение на баща си отишълъ въ Цариградъ и постжпилъ въ едно ново открито училище въ Арнаутъ-Кьой, дѣто между другото се прѣподавали турски, френски и гърцки езикъ. Въ 3 години Икономовъ свършилъ курсътъ на училището и се завърналъ въ родния си градъ. Това било прѣзъ 1844 год. Слѣдующитѣ 1845—46 учебни години той останалъ учитель въ Дупница. Прѣзъ сжщата година се оженилъ за една своя съгражданка. Икономовъ се е отличилъ още отъ първитѣ години като способенъ учитель. Гражданитѣ искали да остане той и за напрѣдъ въ Дупница, но Икономовъ не се съгласилъ и прѣминалъ въ г. Карлово, дѣто е останалъ учитель 3 години наредъ, послѣ се прѣмѣстилъ въ Сопотъ, дѣто е даскалувалъ още три години.

До дѣто е стоялъ въ тия два града, Икономовъ е зималъ нáй-силно участие въ борбата по черковния въпросъ.

Прѣзъ 1851 год. той е напусналъ България и заминалъ за Букурещъ да подише малко на свобода. Тукъ той е прѣкаралъ 5 години. Занимавалъ се е съ търговия и писателство едноврѣменно. Търгувалъ е съ гайтани. Написалъ е въ Букурещъ една брошура съ заглавие „Оглѣдало на гърко-арнаутскитѣ Биляро-Бузаджий, шарлатани-хикими“, напечатана въ 1855 год. Съ тая брошура, която азъ не съмъ видѣлъ, Икономовъ е проповѣдвалъ противъ омразнитѣ Гърци, които душѣхж тогава българския народъ, па още и до днесь душатъ една голѣма часть отъ него. На слѣдующата година е излѣлъ отъ печатъ: *„Краткій най-новій писмовникъ“ отъ Георги Икономовъ Дупничанеца*. И двѣтѣ книжки сж напечатани въ Букурещъ въ печатницата на Иосифъ Копайниковъ.

Види се, че търговията и свободния животъ сж омързнали на на Икономова, защото още прѣзъ 1856 год. той заминалъ за Самоковъ, дѣто останалъ една година учитель и прѣзъ 1857 г. билъ повиканъ въ Велесъ отъ западно-велешката община.

За неговата четирегодишна дѣятелность въ тоя градъ казахъ вече нѣщо.

Прѣзъ 1861 год. Икономовъ се завърналъ въ дома си и двѣ години се занимавалъ съ домашни работи. Здравието му въ Велесъ е било малко расклатено. Въ Дупница онъ се е много поправилъ и прѣзъ 1863 год. се условилъ учитель въ Прилѣпъ.

Въ Прилѣпъ Икономовъ е учителствувалъ само една година, и тя е била нáй-злочестата прѣзъ цѣлото врѣме на учителствуването му. Той се завзелъ въ Прилѣпъ да прѣобразува училището, както бѣ направилъ пó-прѣди въ Велесъ. Изначало това му спечелило

симпатиитѣ на всичкитѣ граждани, особенно на младежитѣ. Но по́-послѣ се появила противъ него опозиция. която силно му огорчила животътъ. Една отъ по́-богатитѣ прилѣпски фамилии имала родственникъ, който се училъ въ Атина и искалъ да го направи главенъ учитель въ Прилѣпъ. За да се успѣе въ това нѣщо, трѣбвало да се подкопа авторитетътъ на Икономова между населението. Съ тая цѣль почнали нѣкои Прилѣпчани да говорятъ, че отъ новото учение на Икономова нѣма никаква полза, че е безполѣзно да се учатъ граматики и географии, че ученицитѣ неотбиратъ това що учатъ и пр.

Добрия учитель се е много вълнувалъ отъ тия безсъвѣстни свои противници. Той на ново се е билъ вече разболѣлъ отъ охтика и станалъ много раздражителенъ. Когато дошло врѣме да прави испитъ, то противницитѣ му задавали на дѣцата разни безсмисленни въпроси и съ това ги обърквали въ отговоритѣ имъ. Прѣзъ това врѣме болестьта му се много усилила, и щомъ се свръшили испититѣ, той напусналъ Прилѣпъ и се върналъ дома си, дѣто подирь 4—5 мѣсечно болѣдувание умрѣлъ на 1865 год. на първия день на свѣтлата недѣля.

Прилѣпчани и до сега си спомнюватъ за способния учитель, който съ тѫга на сърцето си напусна тѣхния градъ, благодарение на нѣколцина отъ по́-богатитѣ имъ съграждане.

Икономовъ оставилъ едно момиченце подирь смъртьта си, което се е учило въ Цариградския Лицей, но и то скоро умрѣло отъ гърдна болѣсть, която е била, вѣроятно, наслѣдство отъ татко му.

Такъвъ е въ по́-вечето случаи печаленъ животътъ на по́-вечето отъ нашитѣ стари учители и народни възпитатели!

До дѣто Икономовъ управлявалъ училищата въ западния Велесъ, въ Пърцорѣкъ идатъ за главни учители единъ подирь другъ двама Сърби. Въ онова врѣме, за което говоримъ, не сѫществуваше тая омраза между Сърбитѣ и Българетѣ, която въ ново врѣме за пакость и на двата народа се повдигна, за това българскитѣ общини много често сѫ давали приемъ въ училищата си и на Сърби, които тогазъ не сѫ дохождале като пропагандисти на сърбизма, а просто като учители да търсатъ прѣхраната си.

Първия отъ тия двамина е битъ *Нешковичъ,* който е учителствувалъ въ Велесъ отъ 1856 до 1858 год.

Споредъ расказа на нѣкои велешани, Нешковичъ е побѣгналъ отъ Сърбия вслѣдствие на политически нѣкакви смутове, които станали въ столицата. Когато дошълъ въ Велесъ, гражданитѣ отъ Пърцорѣкъ търсили учитель, защото въ сѫщото врѣме Дамаскинъ напусналъ училището. Като се пърснало слухъ, че единъ ученъ мѫжъ отъ Бѣлградъ дошълъ въ Велесъ, повикали го и го условили за учитель. Герги Милетичъ, който дошълъ подирь Нешковича въ Велесъ, казва, че нѣкои велешки търговци, вързщайки се отъ Виена, спрѣли се въ Бѣлградъ и се отнесли къмъ Бѣлградския митрополитъ да имъ прѣпорѫча нѣкой добъръ учитель. И онъ имъ посочилъ Нешковича, когото и довели въ градътъ си.

Нешковичъ билъ свършилъ правото въ Пещенския университетъ. Той дошълъ заедно съ жена си, която тоже учителствувала. Двамата получавали 10 хил. гроша годишна заплата. Въ училището биле уведени за пърьъ пѫть сърбски книги отъ тогози Нешковича. Обаче въ първоначалното училище, дѣто прѣподавалъ Георги Скотевъ, се запазили таблицитѣ на Доброплодний. Нешковичъ, за да даде прѣдъ очитѣ на гражданитѣ пó-голѣмо значение на училището, нарѣкълъ го „Търговско училище.“ Тамъ се прѣпадавало србска велика читанка, србско-славянска грамматика, прва знаньа, кратак катехизисъ и кратка свещена история. Тия книги сѫ доставяли посрѣдствомъ нѣкой си комисионеринъ Христодуловъ въ Нишъ. Вѣроятно никой не се е намѣрилъ да протестира противъ онова нововедение въ училището. То носило името българско, а се прѣподавало въ него сърбска книга. Каква добра почва е била тогазъ за распространявание на сърбската книжнина по ближнитѣ до сърбското княжество български земи! Българитѣ сѫ отваряли училища, а не сѫ имали учители, тѣ сѫ биле принудени да търсятъ дѣто можатъ. Ето защо съ готовность тѣ се приемали всѣки Сърбинъ, който е пожелавалъ да учителствува въ България. Какъ той прѣподава, за хората е било повечето пѫти отъ второ значение. За тѣхъ главното е било да се научатъ дѣцата да четатъ и пишатъ и да правятъ „есапъ.“ Това е сѫщото явление, както е било въ старо врѣме, кога български учители и попове сѫ ходили да учатъ Сърбитѣ и Русситѣ.

Нешковичъ е стоялъ въ нáй-добри отношения съ Икономова. Никаква вражда не е сѫществувала между тѣхъ, а напротивъ подпомагали си сѫ въ работата. Отъ всичко това излиза, че Нешковичъ не е ималъ никаква агитаторска задача. Въ противенъ случай, той не би можалъ да живѣе въ Велесъ въ приятелство съ Икономова, който е билъ горещъ български патриотъ.

Двѣ години Нешковичъ много добрѣ прѣминалъ въ Велесъ, и билъ условенъ на Гергьевъ день 1858 год. третий пѫть за учитель. Обаче скоро подирь условянието се повдигналъ нѣкакъвъ споръ между него и общината по поводъ на нередовното плащание на заплатата му.

Нешковичъ даже се отнелъ до сѫдебнитѣ власти по тоя поводъ, и вслѣдствие на това общината го дигнала отъ училището.

Скоро подирь това онъ заминалъ за Бѣлградъ.

Дълго врѣме училището стояло безъ учитель. Общината писала по всичкитѣ пó-голѣми градове до познати лица да имъ намѣрятъ нѣкой добъръ учитель. Такова писмо било писано и до прѣжния велешки владика Авксентий, който билъ вече въ Цариградъ.

Въ началото на 1859 год. Авксентий имъ испроводилъ отъ Цариградъ *Георги Милетичъ* за учитель. Понеже тоя мѫжъ е игралъ една доста видна роль, като български учитель въ Македония, считаме за нужно да дадемъ нѣкои кратки свѣдения за животътъ му.[1])

Георги Милетичъ се е родилъ прѣзъ 1837 год. въ селото Мошоринъ, което се намѣрва въ Южна Унгария близо до градъ Тителъ. Първоначалното си образование е получилъ въ Тителъ, и слѣдъ това свършилъ реалното нѣмско училище въ Митровица. Като искалъ да се избави отъ военната служба, младия Милетичъ избѣгалъ изъ Австрия въ 1858 год. и дошълъ въ Босна, дѣто прѣстоялъ малко врѣме и съ единъ прѣдприемачъ отишълъ въ Африка, дѣто нѣколко врѣме работилъ при раскопванието на Суезкия каналъ. Слѣдъ това дошълъ въ Цариградъ и тамъ въ скоро врѣме се запозналъ съ Велешко-Кюстендилския Авксентия. Владиката много обикналъ Милетича и го убѣдилъ да отиде въ Велесъ за учитель. Той се съгласилъ и прѣзъ февруарий 1859 год. се озовалъ въ тоя градъ, дѣто се условилъ съ Пърцорѣката община за главенъ учитель до Георгевъ день за 700 гроша.

Училището било много растроено, защото дълго врѣме стояло безъ учитель. При новия учитель се събрали на първо врѣме 32 ученика отъ разна възрасть и подготовка; повечето отъ тѣхъ биле бивши ученици на Нешковича. До краятъ на годината Милетичъ прѣподавалъ по старитѣ сръбски учебници, едно защото тѣ за него биле пó-сгодни, а друго защото ученицитѣ си ги имали готови. Но сѫщеврѣменно онъ прѣподавалъ българска история по записки, като черпилъ материалъ изъ в. „България." Милетичъ изъ първо

[1]) За тия свѣдѣния има да се благодари на г. Л. Милетичъ, синъ Г. Милетичъ и прѣподаватель въ Софийската Классическа Гимназия.

врѣме е говорилъ направо по сърбски на дѣцата, но тѣ като не можали добрѣ да го разбиратъ, онъ се завзелъ да научи мѣстния велешки говоръ, въ което нѣщо успѣлъ много скоро.

Подиръ испита, който станалъ на Гергьовъ день, общината условила Милетича за 6000 гроша за година врѣме. Тая година онъ намѣрилъ за нужно да уведе въ училището български учебници и то сжщитѣ, които биле уведени отъ Икономова въ западния Велесъ. За добъръ случай въ това врѣме миналъ прѣзъ Велесъ единъ книгопродавецъ отъ Дановата книжарница, и отъ него биле купени нужнитѣ книги. Нѣмало само грамматика и за това учительтъ се отнелъ въ гр. Дойранъ до единъ учитель, който му доставилъ Партениевата славяно-болгарска грамматика.

И така учението и учебницитѣ въ двѣтѣ части на Велесъ се изравнили. А това е било отъ голѣма полза за градътъ, дѣто много често ученици отъ едното училище отивали въ другото. На по-старитѣ ученици Милетичъ е прѣподавалъ нѣмски езикъ. Нѣмски езикъ е прѣподавалъ и предшественника му Нешковичъ. Сжщеврѣменно той съставилъ ученически пѣвчески хоръ, който пѣлъ по праздницитѣ по кжщята. Паритѣ, събирани отъ пѣнието и отъ четение псалтиря, се употрѣбявали за купуване на учебници. Годината била свършена благополучно и отъ испититѣ гражданитѣ останали много доволни. Условили го и за идущата година пакъ за сжщата заплата. Прѣзъ тая година (1860) той се оженилъ за велешанка Евка Х. Попъ-Даова, и тъкмѣлъ да се останови окончателно въ Велесъ. Рѣдко нашитѣ учители иматъ щастието да се остановатъ за дълго врѣме на едно мѣсто. Много причини има, които ги принуждаватъ да водятъ скитнически животъ. Прѣзъ 1861 г. Милетичъ напустналъ Велесъ, защото не могло да стане споразумѣние за заплатата му. Нѣкои граждани налегали да се намали заплатата му, онъ не склонявалъ и се прѣмѣстилъ въ Щипъ, дѣто го канили да учителствува.

Въ Щипското училище заварилъ български книги, на които прѣподавали прѣдшественницитѣ му. Той си нарeдилъ сжщитѣ учебници, по които прѣподавалъ и въ Велесъ. Приетъ билъ много добрѣ отъ гражданитѣ и се задържалъ въ тамошното училище отъ есеньта 1861 год. до Августъ 1864 год. — цѣли три години. Въ Щипъ Милетичъ е оставилъ сжщо, както и въ Велесъ добри въспоминания за себе си.

Слѣдующата година билъ условенъ за главенъ учитель въ Видинъ, дѣто тоже заварилъ доста уредено училище. Въ тоя градъ

Милетичъ неможалъ дълго врѣме да живѣе. Жестоко прѣслѣдованъ отъ владиката Паисия, онѣ се принудилъ прѣзъ 1865 год. по великденскитѣ праздници да избѣга. По тоя поводъ станали въ Видинъ вълнения противъ владиката, и много граждани биле затворени въ градътъ или испроводени въ Рущукъ и Едрине. Илия Цановъ, който служилъ при Видинския тогавашенъ паша, много енергически се застѫпилъ за гражданитѣ и доста имъ помогналъ.

Като избѣгълъ отъ Видинъ, скитникътъ учитель отишълъ въ Цариградъ, и подирь кѫсо врѣме заминалъ за Кукушъ, дѣто останалъ учитель отъ 1865 до 1868 год. — до Гергьовъ-день. Тукъ ималъ за другаръ и тритѣ години г. Шапкаревъ.

Прѣзъ 1868 год. оставилъ Кукушъ и заминалъ за Струмица, дѣто стоялъ единъ мѣсецъ. Неизвѣстно ми е, да ли е учителствовалъ тамъ, или е стоялъ безъ работа. Сетнѣ се условилъ за учитель въ Ватоша. Тукъ му дошла до главата една голѣма неволя. Онъ силно се мѣсилъ въ борбата срѣщу гърцкото духовенство, затова Струмишкия владика Иеротей го зелъ на очи, и търсилъ случай да го прѣмахне. Случаятъ му се падналъ, когато Солунския валия Акивъ Паша дошълъ въ Струмица по служебни работи. Владиката билъ на пашата приятель, и пашата останалъ на квартира при него. Фанариотинътъ оклеветилъ Милетича, че ималъ нѣкакви сношения съ бунтовнически чети, що минали Дунава. Безъ сѣко изслѣдование, била дадена заповѣдь да се запрѣ Ватошкия учитель, като лице опасно за държавата. Тъкмо на Ивановъ-день 1869 год. той билъ уловенъ отъ заптиитѣ, върѕанъ и откаранъ въ Велесъ, послѣ въ Солунъ, дѣто стоялъ въ затвора до Гергьовъ-день. За него се застѫпили нѣкои влиятелни Велешани, а най-вече *Паша Динко*. Сѫдилището го освободило съ условие, че неможе да живѣе на друго мѣсто освѣнъ въ Велесъ, и неможе да учителствува безъ особенно разрѣшение.

При все това, като нѣмало що да прави и отъ що да живѣе, онъ тайно се условилъ за учитель въ Велесъ, дѣто стоялъ до Априлий 1870 год. Въ това врѣме дошълъ въ Велесъ Битолския мутесарифъ. Гражданитѣ тържественно го посрѣщнали. Милетичъ се осмѣлилъ да му държи рѣчь, защото вѣровалъ, че нѣма нищо да му стане, тъй като тоя паша много благосклонно се отнелъ въ Солунъ спрѣмо него. Но работата не излѣзла тъй. Пашата обърналъ внимание на него, и подигналъ прѣдъ гражданитѣ въпросъ, какъ се смѣяли они да го уславятъ, безъ знание и разрѣшение на правителството. Учительтъ билъ принуденъ да напустне длъжностьта си.

Тогава се почнало направата на желѣзната линия Солунъ-Скопие, и той успѣлъ да си намѣри работа при нея. Останалъ като драгоманинъ на компанията и работилъ между Велесъ и Скопие до 1873 год. Сетнѣ заминалъ за София, дѣто служилъ при работението на линията София-Кюстендилъ до началото на Сърбско-Турската война.

Щомъ изгърмѣла пушка на полуострова, Милетичъ напустналъ работата си и бѣгалъ въ Ромѫния за бойното поле. Той е постѫпилъ въ четата на Панаиотъ Хитовъ, дѣто е испълнявалъ службата на секретарь. Съ тая чета онъ е билъ на Чипоровския балканъ. учавствувалъ е въ стражението при Корито и пр. Подирь отварянието на Русско-Турската война, прѣминалъ е въ редоветѣ на русскитѣ войски, дѣто служилъ въ Червения кръстъ до краятъ на войната. Подирь освобождението е занимавалъ разни длъжности въ България. билъ е адвокатъ, а сега живѣе свободенъ отъ сѣко занаятие при синътъ си въ София.

И тъй тоя добъръ работникъ въ продължение на 12 години е испълнявалъ трудната учителска длъжность въ Македония, работилъ отъ сърдце и душа, трудилъ се да услужи на народа, който му о далъ приемъ и го приемалъ нáй-хубаво на всѣкждѣ, дѣто се показалъ. Онъ се е отнелъ съ пълно уважение спрѣмо езика и националнитѣ чувства на македонскитѣ Българи. Нито на ума му не е дохаждало да се съмнява върху националностьта на Македонцитѣ, и когато въ ново врѣме се появихѫ сърбскитѣ претенции за тая страна, той ги е посрѣщналъ испърво съ очудвание, а сетнѣ съ негодувание.

3. Борбата съ гръцкия владика.

Владиката Антимъ (1856—1868). — Характерътъ на владиката. — Неговото държение спрямо гражданетѣ. – Голѣмото количество пари, що събиралъ владиката. — Опрѣдѣляване отъ страна на Българитѣ особенна заплата на владиката. — Клеветение на българскитѣ първенци, като размирници. — Несполука и напущание на епархията отъ Антима. — Минуванието на Мехмедъ паша Кърбазлията прѣзъ Велесъ. — Наклеветвание Джино отъ Венедикта, Битолския владика. — Затварянне на Джино и отправянието му въ заточение. — Освобождавание и послѣдния животъ на Джино. — Прѣговори между Битолския мутесаривъ и Велешани относително владишката заплата. — Връщание на владиката въ Велесъ. — Пó-важнитѣ български първенци. — Нови клевети отъ владиката прѣдъ мушиpътъ Исмаилъ паша. — Изобличение на владиката. — Възбуждание на духоветѣ. — Събрание въ училището на 5-ий Декемврий 1868 год. — Отказвание отъ патриаршията. — Испѫждание владиката отъ митрополията. — Доноси на владиката за бунтъ въ Велесъ. — Изслѣдованията на Ахмедъ паша. — Умното държение на Българетѣ. — Причисляване на Велешката епархия къмъ българската църква. — Испровождането на Ахмедъ паша.

Прѣзъ Мартъ 1856 год. дошълъ въ Велесъ новия владика *Антимъ*. Той билъ Гръкъ и незналъ една българска дума. Ока-

залъ се слабохарактеренъ и безъ всѣкаква енергия човѣкъ. Въ нищо не можалъ да се сравни съ прѣдшественника си. Народътъ го приелъ още въ самото начало много студено. Антимъ видѣлъ, че положението му е много лошаво, и рѣшилъ да се държи добрѣ съ градскитѣ първенци. Почналъ да учи български и въ църквата, когато служилъ, челъ нѣкои кѫсички нѣщa на славянски. Гърцкия псалтъ билъ вече изчезналъ отъ дѣсния палогъ; Антимъ не обърналъ на това никакво внимание. Владиката видѣлъ, какво голѣмо влияние има учительтъ Икономовъ въ градътъ, за това се държалъ много добрѣ съ него. Дохождало често пѫти рѣчь между владиката и гражданитѣ за църковния въпросъ, който на ново билъ подигнатъ подирь войната, владиката се исказвалъ сѣкога въ полза на Българитѣ. Това накарало нѣкои Велешани да мислятъ, че съ тоя владика тѣ лесно могѫтъ да се опълчатъ срѣщу патриаршията, когато това стане нуждно. А борбата, която избухна на сѣкѫдѣ по българскитѣ земи срѣщо гърцкитѣ владици, силно интересувала Велешани. Отъ самото начало тѣ имали прѣписка съ г. Д-ръ Чомакова и пó-сетнѣ съ владиката Авксентия, когато той се обявилъ открито срѣщу патриаршията.

Не се минало много врѣме и отношенията между владиката и гражданитѣ почнали да истиватъ. Първитѣ недоразумѣния се появили вслѣдствие голѣмата алчность на владиката за пари. Хитрия Гъркъ, до дѣто отъ една страна се подлизвалъ на първенцитѣ, отъ друга страна скубѣлъ народа по нáй-откритъ начинъ. Той успѣвалъ да извади годишно отъ Велешката епархия, която сравнително съ другитѣ е много малка, повече отъ 3000 лири. По тоя поводъ се появило роптание срѣщу владиката; той дълго врѣме не обрѫщалъ на това внимание, и продължавалъ да скуби пари отъ народа, както и пó-прѣди. Негодуванието противъ него постоянно растяло. Владиката искалъ да затвори очитѣ на Българитѣ, като ги лъгалъ, че той е готовъ, щомъ дойде сгодно врѣме да се откаже заедно съ сичкото си паство отъ Патриарха, и то всрѣдъ св. литургия на нѣкой голѣмъ праздникъ. Види се, че гражданитѣ не сѫ му вѣрвали, защото на 1860 година единъ день се събрали пó-виднитѣ граждани и рѣшили да прѣдложатъ на владиката 50 хиляди гроша годишна заплата. Това рѣшение било прѣдложено на Антима, но той го отхвърлилъ категорически. Това събитие е дало поводъ на откритата борба, която се поведе отъ Велешане срѣщу владиката.

Антимъ не стоялъ празденъ. Той се опиталъ да си състави партия между нѣкои отъ гражданитѣ, но прѣтърпѣлъ пълна неспо-

лука, а негодуванието противъ него станало общо. Гражданитѣ му заявили, че ще зематъ мѣрки противъ събиранието на владичнината. Владиката протестиралъ прѣдъ властитѣ, и на 22 Юлий си подалъ оставката.

Въ началото на Августъ по-голѣмата часть отъ Велешкитѣ първенци биле на панаиръ въ гр. Прилѣпъ. Владиката, възползуванъ отъ това тѣхно отсѫтствие, поискалъ да ги оклевети прѣдъ властитѣ. Той се явилъ прѣдъ единъ отъ най-влиятелнитѣ Турци прѣзъ него врѣме въ градътъ — Хаджи Исмаила и му доложилъ, че въ градътъ между Българитѣ се готви бунтъ и главнитѣ виновници за това биле *Зафиръ Ангеловъ, Х. Георги Дърндаръ, Мише Кушевъ. Икономовъ* и други нѣкои. Обаче съ тия си постѫпки владиката направилъ голѣма грѣшка. Хаджи Исмаилъ билъ единъ отъ старитѣ Турци съ рицарски благороденъ характеръ. Той много хубаво познавалъ Велешкитѣ първенци и отъ единъ пѫть разбралъ, че владиката ги клевети. Х. Исмаилъ, безъ да проговори дума на тая работа, поискалъ писменно заявление, което и получилъ. Тогава Турчинътъ явно исказалъ мнѣнието си на владиката. „Ти Десподъ Ефенди, му казалъ Х. Исмаилъ, лъжишъ и лъжишъ за това, защото Българитѣ не ти позволяватъ да обирашъ народътъ. Това азъ го знаѭ много хубаво. Менъ ми е много жалъ, дѣто съмъ принуденъ да ти кажѫ въ очитѣ. Но другояче е невъзможно. На мѣсто да правимъ такива интриги и да смразяваме народа съ царщината, стори добрината да оставишъ Велесъ и въ името на Вашия Богъ, азъ те молѭ да не правишъ такива работи другъ пѫть.“

На 10-ий Августъ владиката заминалъ за Цариградъ. На 15-ий тоя мѣсецъ градскитѣ първенци се върнали отъ панаира. Х. Исмаилъ ги повикалъ при себе си, разказалъ имъ това, що станало между него и владиката. Ужасно негодование се повдигнало въ градътъ противъ владиката. Турчинътъ посъвѣтовалъ Българетѣ да бѫдѫтъ тихи и много прѣдпазливи при заминаванието на везирътъ, който се очѣквалъ въ градътъ.

Прѣзъ 1861 год. пристигналъ Великия Везиръ Мехмедъ Кѫбразлията въ Велесъ. Както ни е извѣстно, онъ пѫтувалъ по държавата съ цѣль да изучи истинското положение на раята и главно оплакванията на Българитѣ противъ гръцкитѣ владици.

По него врѣме Битолския митрополитъ е билъ единъ способенъ и хитъръ Гръкъ, именуемъ Венедиктъ. Той дошълъ въ Велесъ да посрѣщне Везиря, като приготвилъ единъ цѣлъ редъ оплаквания

противъ своето паство, а главно противъ Българскитѣ учители. Особенно той мразилъ Иорданъ К. Джино и Икономовъ.

Везирътъ билъ тържественно посрѣщнатъ отъ народа и се остановилъ на нѣколко врѣме въ градътъ. Венедиктъ се явилъ при него и енергически защищавалъ гърцкия велешки владика. Той заявилъ на Везиря, че едничкитѣ виновни, за всичкитѣ неприятности, станали въ Велесъ между Антима и гражданитѣ, сж учителитѣ Икономовъ и Джино. Тѣ сж подбудили народа да се вълнува. Икономовъ билъ оклеветенъ, като русски шпионинъ, който ималъ постоянни сношения съ Руссия, а Джино четялъ разни прѣстжпни книги, и билъ сърбски агентъ въ Македония. Владиката е ималъ добри свѣдѣния за библиотеката на Джино. Той знаялъ, че въ дома му има горския пжтникъ отъ Раковски, Дунавски Лебедъ и пр., заради това наймного сипѣлъ клевети противъ него. Особенно налѣгълъ на това, дѣто Джино училъ дѣцата на талимъ.

Джино билъ отчаянъ неприятель на Венедикта. Прѣслѣдовалъ го и съ слово и съ дѣло. Подирь, като се върналъ отъ Скопие, той заминалъ за Прилѣпъ, дѣто билъ общински учитель и не пущалъ случай да проповѣдва противъ гърцкитѣ владици изобщо и частно противъ Венедикта. Венедиктъ често е дохаждалъ въ Прилѣпъ и живѣлъ тамъ дълго врѣме. Джино и тука лице въ лице го прѣслѣдовалъ. Единъ пжть го изложилъ на смѣхъ на цѣлия градъ. Въ митрополията Венедиктъ смъмралъ Джино, защо отивалъ по нужда въ владишкия нужникъ. Джино жестоко си отмъстилъ, той заключилъ владиката въ сжщия нужникъ и, до дѣто прислугата чула отчаянитѣ викове на арестуванния владика, минали се четире-петь часа. Цѣлия градъ съчувствувалъ на тая луда постжпка на Джино, и владиката билъ осмѣянъ отъ Прилѣпчани.

Джино билъ принуденъ скоро да остави Прилѣпъ, и пакъ се установилъ въ Велесъ да учителствува.

Пашата заповѣдвалъ да се направи обискъ въ домоветѣ на двамата наклѣветени учители, и дѣйствително въ домътъ на Джино биле намѣрени съчиненията на Раковски. Той билъ на часътъ запрѣнъ. Владиката възтържествувалъ, а гражданитѣ биле принудени да се потаяватъ. Разнело се слухъ, че щѣлъ да бжде запрѣнъ и Икономовъ, макаръ че между книгитѣ му нѣмало нищо прѣстжпно. Нѣкои отъ първенцитѣ сж отнели съ просба до г. Гавраилъ Кръстевичъ който билъ въ свитата на пашата да подѣйствува прѣдъ везиря за да не пострада Икономовъ. Кръстевичъ ги увѣрилъ, че това нѣма да стане и ги успокоилъ доста много.

Кѫбразлията заминалъ за Битоля, и отъ тамъ се върналъ назадъ въ Цариградъ. Джино билъ заточенъ нѣйде въ Мала Азия. Той билъ жестоко истезаванъ отъ заптиитѣ по пѫтя. Отъ ударътъ съ единъ камшикъ му било пърснато едното око. Велешани постоянно се трудяли да го освободятъ, и подиръ двѣ годишно заточение посрѣдствомъ съдѣйствието на цариградскитѣ Българи, той билъ освободенъ. Прѣзъ 1863 год. той се върналъ назадъ и захваналъ стария си занаятъ, учителствуването. Събралъ си на ново една доста добра библиотека и много челъ. Забѣлѣжило се, обаче, едно силно измѣнение въ характера му подиръ заточването. Той съвсѣмъ се отстранилъ отъ обществото. Събиралъ се съ малцина човѣци, съ които разговарялъ по черковния въпросъ, но видно участие въ борбата не земалъ. Ограничилъ се съ писвание въ вѣстницитѣ. Въ послѣднитѣ години се прѣдалъ на изучване сърбската литература. Получавалъ сърбски списания, казватъ че писалъ въ сърбския гласникъ нѣкакви статии. Отъ какво свойство сѫ биле тѣзи статии, не ми е извѣстно. Милоевичъ се опиталъ да влѣзе въ по́-близки сношение съ него. Той даже нѣколко пѫти го убѣждавалъ да прѣмине въ Сърбия и му обѣщавалъ сърбска пенсия. Джино, обаче, не билъ отъ тѫзи категория човѣци, каквито дирилъ Милоевичъ и си останалъ въ Велесъ. Казватъ нѣкои Велешани, че сърбската академия го е била избрала за свой почетенъ членъ, което му спечелило много неприятности въ градътъ.

Джино останалъ нежененъ до смрътьта си. Той умрѣлъ въ 1882 год. като почтенъ старецъ въ Велесъ.

Какво е станало съ неговата библиотека, не ми е извѣстно. Въ домътъ му сѫ останали нѣколко годишни течения отъ сърбския гласникъ и нищо повече. Нѣкои говорятъ, че въ врѣме на войната той унищожилъ книгитѣ си, други говорятъ, че или той на стари години или нѣкои отъ ближнитѣ му продали по́-важнитѣ му книги на нѣкой си Сърбинъ, който нарочно за това дошълъ въ Велесъ. Желателно е по́вече и по́-точни свѣдѣния да се съберагъ за тоя доста замѣчателенъ Велешанинъ.

Събитията въ Велесъ по врѣме на дохожданието на Кѫбразлията трѣбва много да се насърдчили велешкия владика. Той се върналъ въ епархията си прѣзъ 1862 год. Но не му е провървѣло добрѣ, защото прѣзъ 1863 год. го виждаме пакъ да напуща Велесъ и да отива въ Цариградъ. Велешани отказали плащание на владичнината. Въ сѫщото врѣме отъ страна на първенцитѣ заминалъ за Цариградъ Зафиръ Ангеловъ да види хубаво, какъ отиватъ тамъ

българскитѣ работи и да земе точни инструкции за пó-нататашни дѣйствия.

Между това Патриаршията се опитала съ помощьта на Битолския мутесарифъ да изравни въпросътъ между Велешани и владиката.

Вѣроятно къмъ тая мѣрка е налѣгалъ нáй-много Битолския владика, който трѣбва да е билъ въ добри отношения съ пашата.

Понеже Велесъ тогава административно е зависелъ отъ Битолския мютесарифъ, то той на 1864 год. дошълъ въ Велесъ да уреди владишкия въпросъ. Събралъ първенцитѣ и имъ казалъ, че тѣ сѫ длъжни да се подчиняватъ на своя владика. Тѣ му отговориле, че владиката признаватъ, само немогѫтъ да ту плащатъ толкова много пари. Тѣ изложиле на пашата, че владиката зима толкова много пари отъ народа, колкото ни единъ царски чиновникъ не зима, и че този обиръ не се прѣдвижда отъ царскитѣ закони. Освѣнъ това, тѣ притуриле, че владиката интригува противъ народа, че не знае български езикъ и въобще е човѣкъ некѫдѫренъ. Пашата изслушалъ всичко това много хладнокръвно, послѣ заявилъ на първенцитѣ много строго, че законитѣ ги задължаватъ да почитатъ своитѣ духовни началници, които се ползуватъ отъ нáй-пълното царско довѣрие, въ противенъ случай пашата ще ги счита, като недобри човѣци. Българитѣ омѣкнали твърдѣ много, но подъ никакъвъ начинъ не се съгласявали владиката да събира владичнина, както било пó-прѣди. Дошло се до съгласие. Тѣ обѣщали на пашата да му плащатъ 24 хил. гроша годишно, а пашата имъ обѣщалъ, че нѣма да слуша никакви владишки интриги. Вслѣдствие на това обѣщание прѣзъ 1865 год. владиката на ново дошълъ въ градътъ. Народътъ го приелъ много студено. Никой не отишълъ да го посрѣщне, и той останалъ съвсѣмъ студенъ спрямо Българитѣ. Живѣлъ като чуждъ човѣкъ въ градътъ.

Българетѣ нáй-внимателно слѣдили за ходътъ на работата по цѣлия полуостровъ. Въ градътъ имало голѣмо число развити мѫжя, които напълно разбирали положението на работитѣ, кореспондирали постоянно съ цариградскитѣ дѣйци и съ околнитѣ македонски общини. Издаванитѣ въ Цариградъ вѣстници се чели съ голѣма охота. Духоветѣ отъ день на день ставали пó-възбудени. Велешани нѣмали нужда да се борятъ за своитѣ църкви и училища — и еднитѣ и другитѣ биле подпълно въ тѣхни рѫцѣ и на тѣхно расположение. Селата биле съвсѣмъ солидарни съ градътъ. Тиквешъ, който спада въ Велешката епархия, тоже билъ подпълно свободенъ отъ сѣкакво гръцко влияние. За Велешани е била важна борбата въ Цариградъ.

Тѣ биле готови всѣкой часъ да испждятъ Антима, щомъ получатъ за това инструкции отъ тамъ. Но отъ столицата нѣмаше нищо положително да се знае. Борбата кипѣше тамъ, както и пó-напрѣдъ. Събирахж се събори въ Патриаршията, правѣхж разни проекти, но до никакви положителни резултати не се дохождаше.

По едно врѣме Антимъ пакъ почналъ да любезничи съ нѣкои Българи. Говорилъ, че желае да се държи едно съ народа и че дѣто народътъ пожелае да върви, тамъ и онъ ще го послѣдва. Велешани като знаяли по опити, какъ и пó-напрѣдъ ги лъгалъ владиката, не се подавали. Неговата цѣль е била да се увеличи съ нѣщо заплатата, а освѣнъ това, може би, владиката се е съмнѣвалъ за исхода на борбата, а нему не се е щѣло да загуби епархията си въ случай, че Българетѣ сполучатъ. Наистина, нѣкои първенци се приближили до владиката, но довѣрие къмъ него нѣмали. Еднжжъ му прѣдложили, че ако онъ на единъ голѣмъ праздникъ се откаже отъ Патриаршията, то Велешани никога нѣма да го оставятъ. Владиката отговорилъ уклончиво. Въ Велесъ живѣлъ единъ Влахъ отъ Сачища, *Захо*, за когото споменахме пó-вече, кога говорихме за спахиитѣ. Той се уплашилъ, да не би наистина владиката да се присъедини къмъ Българетѣ и писалъ за всичко, що научилъ, на патриаршията.

Види се, че отъ Цариградъ се зели сериозни мѣрки противъ владиката, защото той скоро подирь тия нѣща се обърналъ къмъ Захо, който отпослѣ станалъ неговъ нáй-главенъ съвѣтникъ. Къмъ двамата се присъединилъ единъ отъ влашкитѣ първенци въ градътъ, *Ташула*. До това врѣме всичкитѣ Власи се държали съ Българитѣ. Ташула успѣлъ да отцѣпи до 30 кжщи, които съставиле владишката партия.

Поведението на владиката, тоя пжть ни нáй-малко не смутили Българетѣ. Велешкитѣ първенци стоели въ много добри отношения съ нáй-първитѣ и нáй-влиятелнитѣ турски кжщи. Съ първенцитѣ билъ народътъ. Една добра интелегенция стояла подирь тѣхъ, готова на сѣкоя минута да дѣйствува. Младитѣ въ градътъ горѣли отъ нетърпѣние да испждатъ владиката. Тѣхъ ги сдържали старцитѣ, които искали безъ шумъ да се свърши работата.

На чело на общественнитѣ работи въ западния Велесъ стояли: *Янко Весовъ*, Х. *Янко Кушевъ*, *Михаилъ Кушевъ*, *Георги Богдановъ*, *Зафиръ* Х. *Ангеловъ*, Х. *Георги Дърндаръ*, *Петъръ Свакяровъ*, *Арео Караборовъ и* Х. *Давче Дърндаръ;* подирь тѣхъ идѣли още мнозина отъ пó-младитѣ на тогавашно врѣме, каквито сж биле, Петрушъ Бояджиевъ, Паунъ Пешовъ, Костаки Х. Ангелковъ, Андрей

Весовъ и пр. Всичкитѣ тия мжжя били добри търговци, които виждали по нѣколко пжти Пеща и Виена, и располагали съ прѣвъсходни капетали. Зафиръ Х. Ангеловъ се броилъ, като водитель на движението.

И Пърцорѣчани не били осжждни отъ видни човѣци. Тамъ на чело на общественнитѣ работи стоели: *Андрей Мискиновъ, Динко Х. Каменковъ, Петрушъ Шулевъ, Неде Х. Димитриевъ, Косте Кусевъ, Георги и Петрушъ Х. Стояновѝ, Георги Х. Димовъ, Х. Пензо Навичевъ, Коста Машевъ* (Влахъ) и *Михалъ Чекердековъ* (Влахъ). Фамилията на Шулевци стояла на чело на движението.

Прѣзъ 1867 год. заминува *Муширъ Исмаилъ паша* за Босна съ войска. Той се спрѣлъ въ Велесъ нѣколко деня, до като да испроводи всичката войска на къмъ Скопие. Съ него билъ извѣстния въ него врѣме Битолския първенецъ *Димко Радевъ,* който билъ таинджия на войската.

Владиката посѣтилъ пашата и между другото му съобщилъ, че той твърдѣ много се съмнѣва за вѣрноподанностьта на нѣкои отъ първенцитѣ Българи. Тѣ иматъ сношение, казалъ владиката на пашата, съ Московцитѣ и съ Сърбитѣ, трѣбва царското правителство добрѣ да внимава, да не стане неожиданно нѣщо въ Велесъ.

Пашата съобщилъ всичко това на своя таинджия. Радевъ побързалъ да го увѣри, че тукъ се крие проста гърцка клевета, като се помжчилъ да му разясни неприятелскитѣ отношения между владиката и народа.

Тогава Исмаилъ паша повикалъ Михаилъ Кушевъ и му обявилъ, че до него сж дошли свѣдѣния, които много злѣ прѣпоржчатъ българскитѣ първенци въ Велесъ. Кушевъ не се завзелъ да защищава Българетѣ, той просто помолилъ пашата да събере турскитѣ първенци при себе си, и да поиска отъ тѣхъ свѣдѣния за поведението на Българетѣ въ градътъ.

И това станало. Въ стаята на царския Муширъ се събрали сичкитѣ Турски първенци. Пашата имъ расказалъ, защо ги е повикалъ и въ името на пророкътъ поискалъ да узнае отъ тѣхъ, нѣма ли нѣкаква опасность за царството отъ Българетѣ въ Велесъ. Забѣлѣжило се силно роптание отъ агитѣ срѣщу владиката. Исмаилъ Бей, единъ отъ нáй-първитѣ Турци въ градътъ, горещо защитилъ Българетѣ и нарекълъ владиката интригантинъ и клеветникъ. Това направило силно впечатление на пашата. Той на часътъ повикалъ владиката и прѣдъ цѣлото турско събрание, като го укорилъ за лъжливитѣ му доноси, казалъ му да стои мирно и тихо въ градътъ, да слуша

*

българскитѣ чорбаджии, които се вѣрни на царя, „инакъ тѣ иматъ пълно право да те прогонятъ, казалъ пашата, защото те хранятъ и обличатъ и ти даватъ богатство, а ти си се завзелъ да ги клеветишъ!“

Тая постѫпка на Антима е страшно възбудила гражданитѣ противъ него. Цѣлия градъ се развълнувалъ и всички едногласно искали неговото изгонвание. Владиката, обаче, немислилъ да остави своето паство тъй лесно. Него трѣбвало да го исхвърлятъ изъ градътъ, както стана съ всичкитѣ почти гърцки владици по Българско.

Извѣстно ни е, че прѣзъ 1868 год. въ цариградскитѣ правителственни сфери се осѣти нуждата да се тури край на църковната распря между Българитѣ и фенерската Патриаршия. Когато Али Паша видѣ, че сами двѣтѣ воюющи страни нѣма да се помирятъ, завзе се самъ лично да уреди тоя въпросъ. Въ министерския съвѣтъ бѣхѫ изработени два проекта, които прѣзъ Октомврий се подадохѫ на Патриаршията и на Българитѣ да се съгласятъ върху единътъ. Патриаршията отхвърли и двата, а Българитѣ приѣхѫ първия, който твърдѣ много удовлетворяваше народнитѣ стрѣмления.

Водителитѣ на борбата въ Цариградъ съобщихѫ на всѣкѫдѣ по Българско радостната вѣсть, че нáй-сетнѣ правителството се съгласява да се удовлетворятъ Българитѣ. На всѣкѫдѣ станахѫ народни тържества по тоя случай.

На 2-ий Декемврий пристигнало и въ Велесъ съобщение за тая работа. Отведнѫжъ по градътъ гърмнали думитѣ: българската църква се отдѣля и става самостоятелна!

Градскитѣ първенци незабавно отиватъ въ правителственния домъ, явяватъ своята благодарность на правителството и съобщаватъ, че ще има молебствие за здравието на Султанътъ. Хукюматътъ радостно посрѣщналъ първенцитѣ и заявилъ, че ще се поднесе на Султана вѣрноподанническитѣ чувства на народа.

Подирь това, на 5-ий Декемврий станало събрание въ училището, въ което едногласно се приело рѣшението, че Велешката епархия се отказва отъ Патриаршията. Тукъ била избрана една 6-членна депутация, състояща отъ *Д. Карамфиловъ*, *К. Шулевъ*, *Т. Х. Митовъ*, *Д. Свакяровъ*, *П. Урумовъ* и *П. Дърндаръ*. Тая депутация трѣбваше да отиде при владиката, да му съобщи народното рѣшение и да го покани да священнодѣйствува на 6-ий Декемврий (Св. Никола), като спомене въ Богослужението на мѣсто името на Патриарха, Светия Български Синодъ.

Депутацията се явила прѣдъ Антима и му съобщила горѣизложеното. Владиката отказалъ да служи въ църква. Казали му, че ще исхвърлатъ и неговото име. — Както искате сторѣте, — имъ казалъ владиката.

Вий сте длъжни да послушате народа! — рекълъ единъ отъ присѫтствующитѣ.

Владиката много се уплашилъ. Той видѣлъ, че депутацията е съставена отъ нáй-буйнитѣ младежи на градътъ, и си помислилъ да не би да му направятъ нѣкаква пакость, обърналъ се къмъ тѣхъ и имъ казалъ:

На мира ме оставѣте! — Правѣте що знаете.

На другия день всичкото българско население се събрало въ църквата Св. Пантелеймонъ, дѣто станала тържественна служба отъ градскитѣ священници и за първъ пѫть се исхвърлило Патриаршеското име изъ Богуслужението. Подирь това станало водосветъ въ училището и цѣлия день народътъ се веселилъ изъ улицитѣ.

Сѫщеврѣменно на каймакамина било заявено, че народътъ се отказва веднѫжъ за винаги отъ гърцкия Патриархъ.

На 7-ий Декемврий станало 2-ро събрание въ училището. Рѣшено било безъ много разсѫждения избраната отъ миналото събрание депутация да отиде при владиката, да му съобщи, че народътъ го вече непризнава за свой духовенъ началникъ и да вземе отъ него свидѣтелствата за вѣнчавание и тефтеритѣ на митрополията.

Още сѫщия день депутацията се явила прѣдъ владиката и му прѣдала желанието на народа. Той изначало поискалъ да се държи гордо и равнодушно приелъ извѣстието, което вече очѣквалъ. Не му се искало, обаче, да прѣдаде книжята, но като се размѣнили нѣкои и други остри думи между него и Българитѣ, уплашилъ се и прѣдалъ всичко, що му искале.

Въсхищението въ градътъ растѣло. Сѣкаква частна работа била оставена на страна. На 9-ий Декемврий станало 3-то събрание, дѣто се зело рѣшение да се испѫди владиката отъ митрополията. Сѫщитѣ прѣдставители се отправиле при владиката и го поканиле въ единъ срокъ отъ 7 деня да испразднi митрополията. Владиката казалъ, че ще направи това нѣщо съ пълна готовность и наистина още сѫщия день се прѣнелъ отъ митрополията въ една частна кѫща. На другия день владиката подалъ такрирь на каймакамина, съ който му се оплаква противъ шестьтѣхъ граждани, съставляющи депутацията, че тѣ съ сила го нападнали въ митрополията и искале да го прогонятъ отъ тамъ.

На 12-ий Декемврий каймакаминътъ повикалъ шестимата въ Мезлиша. Тамъ присѫтствували, като членове на Мезлиша двама отъ градскитѣ първенци, именно Х. Давче Дърндаръ и Х. Пано Кушевъ.

— Какъ смѣете да нападате владиката? — Попиталъ каймакаминътъ, — когато онъ е царски човѣкъ, има царски ферманъ и съ царско позволение служи тукъ?

На мѣсто младитѣ Ончо Дърндаръ се исправилъ прѣдъ каймакамина и му казалъ:

— Тия сѫ наши дѣца. Тѣхъ не питай, а насъ. Азъ отговарямъ за тѣхъ. — Питамъ, какъ се смѣяли тѣ да въстанатъ противъ владиката? — Цѣлия народъ възстана и го не иска. Казвашъ, че е царски човѣкъ, а азъ казвамъ, че е неприятель на царьтъ. Народътъ го покани да служи въ църквата за здравието на Султана, а той високомѣрно се отказа. Ние двама господари не можемъ да имаме. Освѣнъ Султана никого непризнаваме. Тия дѣца народа ги испрати при владиката, и тѣ сторихѫ само това, що имъ бѣ заповѣдано.

— Не трѣбваше да пращате младитѣ, — рекълъ каймакаминътъ омѣкнато, — тѣ сѫ буйни и сѫ могле нѣкоя пакость да сторятъ.

Подирь това депутацията била отпусната, а въ градътъ тържеството за побѣдата се продължавало.

Владиката употрѣбилъ послѣдньото срѣдство, присѫщно на фенерскитѣ служители. Той съобщилъ въ Патриаршията телеграфически, че противъ него се подигнали нѣкои отъ развратнитѣ млади Българи, които биле напоени съ бунтовнически духъ. Тѣ нападнали на домътъ му, но народътъ поискалъ да запази владиката. Станали сериозни смущения и сбивания. Пролѣло се кръвь. Мѣстнитѣ власти не сѫ въ състояние да одържѫтъ порядъкътъ, затова положението въ градътъ е много критическо. Това лъжливо донесение имало своитѣ послѣдствия.

Патриархътъ на часътъ съобщилъ съдържанието на телеграммата на правителството. Великия Везиръ заповѣдалъ на Солунския валия да вземе нáй-бързи мѣрки, да умири вълнението въ Велесъ. Понеже Велесъ спадалъ подъ Битолския санджакъ, то солунския валия, Акивъ паша, прѣдалъ везирската заповѣдь на тогавашния Битолски мутесарифъ, Ахмедъ паша.

Тоя паша тръгналъ за Велесъ на 4-ий Януарий, на 1-ий день на байрама, съ едно отдѣление войници. Битолскитѣ български първенци узнали работата и, прѣди пашата още да тръгне, тѣ проводили човѣкъ въ Велесъ, който съобщилъ на Велешани за всичката

тая работа, и имъ казалъ да се стягатъ добрѣ, че пашата билъ твърдѣ много разгнѣвенъ на Велешани.

Велешани зели мѣрки. Тѣ поканили турскитѣ първенци на едно събрание, и имъ разказали за клеветитѣ на владиката, като ги помолили да засвидѣтелствуватъ прѣдъ сърдития паша самата истина. Турцитѣ едногласно зели страната на Българитѣ и обѣщали да имъ помогнѫтъ.

Кязимъ Бей, единъ отъ нáй-виднитѣ Турци, ималъ чифликъ въ селото Изворъ, прѣзъ което щѣлъ да мине пашата. Той се отправилъ на своя чифликъ ужъ по частна работа. Когато пашата приближилъ до Изворъ, беятъ излѣзълъ да го посрѣщне съ всичкитѣ си придворни и, слѣдъ обикновеннитѣ поздравления, помолилъ пашата да се отбие на чифлика му да испие едно кафе. Но пашата бързалъ, понеже въ неговото въображение постоянно се прѣставлявали бунтовницитѣ Българи и кървавитѣ сцѣни въ Велесъ.

— Кажи ми, кога си излѣзълъ отъ Велесъ? — Попиталъ пашата.

— Прѣди два часа. — Отговорилъ беятъ.

— А що има тамъ а, вишитѣ Българи бунтъ направиле?

— Какъ паша ефенди! — Казалъ зачудено беятъ. — На царския животъ всичко мирно и тихо въ нашия градъ.

— Всичко мирно! Може ли да бѫде?

— Съвсѣмъ мирно. Нашитѣ Българи сѫ добра и мирна рая; никога въ нашия градъ не е имало бунтове.

— Въ името на пророкътъ, кажи ми, нищо ли нѣма въ градътъ?

— Моята глава отъ влакно е пó-тънка прѣдъ царската сабя! Ако лъжѫ, нѣка бѫдѫ наказанъ. — Отговорилъ съ гордъ и увѣренъ тонъ беятъ.

Пашата се поуспокоилъ и се отбилъ да пие кафе на чифликътъ.

— Има ли, — попиталъ онъ, — разбрани човѣци въ градътъ.

— Какъ не! — рекълъ Кязимъ. — Въ нашия градъ между християнитѣ има първенци, които сѣка година отиватъ въ Виена и Пеща, а има и такива, що се излизали и прѣдъ царьтъ.

Беятъ употрѣбилъ всичкото си искуство да го прѣдума да остане и да прѣспи на чифликътъ му. Врѣмето било много студено и пашата подирь малко колебание склонилъ, и съ войницитѣ се отбилъ въ селото.

До дѣто беятъ расказвалъ на пашата едно и друго за Велесъ, за добрата рая, за лошавия владика, до дѣто го нагостилъ и напоилъ, единъ неговъ пратенникъ отишалъ въ Велесъ, съобщилъ

всичката работа на Българитѣ, успокоилъ ги и имъ казалъ, че на другия день прѣдъ обѣдъ Ахмедъ паша ще бѫде въ Велесъ, и че гражданитѣ трѣбва да го посрѣщнѫтъ, както трѣбва.

Българетѣ приготвили тържественно посрѣщание на Ахмедъ паша. Цѣлия градъ излѣзълъ на вънъ заедно съ свещеницитѣ. учителитѣ и ученицитѣ. Пашата билъ трогнатъ. Учительтъ Босилковъ му казалъ прѣвъсходна рѣчь, пълна съ комплименти на турски езикъ. Ученицитѣ испѣли турски пѣсни.

— Защо, чорбаджиларъ, на този студъ сте си правиле безпокойствие и сте излѣзли заедно съ дѣцата? Казалъ пашата.

— Когато твоето свѣтло лице, паша ефенди, отива толкова голѣмъ пѫть да се безпокои само за нашето спокойствие, — казалъ единъ отъ гражданитѣ, — то що остава за насъ?

Щомъ мутесарифътъ пристигнълъ въ градътъ, повикалъ каймакамина, кадията, мезлиша и нѣколко по́-първи Турци, расправилъ имъ, защо е дошълъ, каква телеграмма има отъ владиката и поискалъ отъ тѣхъ, като вѣрни синове на царството, да му расправятъ, защо Българетѣ дигатъ глава противъ своя владика.

Турцитѣ му отговориле едногласно, че никакви смущения не сѫ станали въ градътъ и че Българетѣ тукъ сѫ на́й-вѣрни подданници на Султана.

Сичкитѣ работи тукъ излизатъ отъ владиката, — казалъ единъ бей. Той е човѣкъ лошавъ и музафиренъ. И лани наклевети Българетѣ прѣдъ Исмаилъ паша, и сега ги е клеветилъ. Тѣ го не искатъ въ църквата си и въ митрополията си. И какъ ще го искатъ, когато онъ ги клевети, като бунтовници на царщината!

Тѣ сѫ исхвърлили неговото име отъ молитвитѣ си и поменуватъ Султана, — казалъ кадията.

Ние ставаме порѫчители за Българитѣ тукъ, — казалъ другъ, но за владиката не. Той е лошавъ човѣкъ.

Сичко това било достаточно да убѣди пашата, че Велешкитѣ Българи не сѫ виновни въ нищо.

Той повикалъ на другия день българскитѣ първенци и първия въпросъ, който имъ задалъ билъ:

— Вие живѣете ли добрѣ съ Турцитѣ въ градътъ?

— Ние сме готови сичкото си имане и главитѣ си да заложимъ за тѣхъ!

— Ами съ владиката какъ сте?

— Не го искаме! казали въ единъ гласъ Българетѣ.

Той ги попиталъ, защо не го искатъ. Расправиле му, че не е добъръ човѣкъ, че е грабитель, че ги клевети прѣдъ царщината, не иска да пѣе въ църквата по български да го разбира народа, а пѣе на гърцки, и други подобни.

На пашата било заповѣдано да умири Българитѣ и да ги принуди да се покорятъ на владиката. Той дълго ги убѣждавалъ за това нѣщо, заплашвалъ ги, че ще пострадатъ, тѣ останали на своето си: не щемъ го, та нещемъ.

Пашата распустналъ множеството, а оставилъ при себе си само Зафиръ Ангеловъ, Х. Георги Дърндаръ, Мише Кушевъ и Ан. Х. Мишевъ.

— Погрѣшка сте сториле, — рекълъ имъ мѣко пашата. — По другъ пжть трѣбваше да вървите.

— Нѣмаше другъ пжть, паша ефенди! — рекалъ единъ отъ присжтствующитѣ.

— До като онъ ви е владика съ царски ферманъ, неможете да възставате противъ него, защото възставате противъ законитѣ.

— Ние сме готови да прѣтеглимъ наказанието, що ни се пада за нарушението на законитѣ, — казалъ другъ, — но владиката пакъ го не искаме.

— Послушайте ме! — Рекълъ имъ пашата. — Вие сте стари човѣци и умни глави. Ако искате, вие можете да се оплачите отъ владиката и на сждъ даже да го теглите, но неможете да го испждите, до като въ неговитѣ ржцѣ е ферманътъ. Утрѣ имате праздникъ; азъ искамъ да поканите владиката да служи въ църквата.

— Много и прѣмного сме ви благодарни, паша ефенди, за бащинскитѣ съвѣти, що ни давате!

— Отговорилъ дѣдо Зафиръ. Ние сме готови да те послушаме, но нѣка ви е извѣстно още отъ сега, че щомъ стжпи владиката въ църква, ни единъ християнинъ нѣма да отиде тамъ. Владиката има царски ферманъ, но царя не почита; отказва да служи за неговото здравие, когато цѣлия народъ искаше това. Какъ можемъ ние съ него заедно въ църква да стоимъ?

Пашата билъ покъртенъ отъ тия думи.

— Много е лошаво! — отговорилъ. — За единъ калугеръ да не иде всичкия народъ въ църква не бива. И сега Европа вика, че ние сме диви, а подирь такива случаи, що ще стане! По̀-добрѣ народътъ да иде въ църква, а калугера да не ходи!

Послѣ той се обърналъ къмъ гражданитѣ и имъ притурилъ:

Ходѣте си свободно. Бѫдѣте благоразумни! Утрѣ искамъ да светите вода на Вардаръ.

Подирь това билъ повиканъ владиката при пашата. Слѣдъ обикновеннитѣ поздравления, пашата поискалъ отъ владиката да му расправи пó-подробно за бунтътъ и за кървопролитието, което станало въ градътъ. Владиката се объркалъ. Той заявилъ, че кръвь не е паднало, но бунтъ е станалъ противъ него. Дѣто той съобщилъ въ Цариградъ, че имало кървопролитие, то било само, защото той вѣровалъ, че такова нѣщо може да стане, и искалъ да се зематъ мѣрки да се прѣдвари злото. — Най links послѣ, — рекълъ владиката — малко ли е това, дѣто на сила ме испѫдихѫ оть митрополията!

— Въ такъвъ случай, — отговорилъ му пашата, ти трѣбваше да се обърнешъ за помощь къмъ хукюмата. Защо дигашъ тоя шумъ? Българитѣ сѫ обидени и дигатъ давия противъ тебе, дѣто ги наричатъ бунтовници; Турцитѣ сѫ порѫчители за тѣхъ. Всички въ градътъ сѫ противъ тебе.

— На-ли тѣ ме нещатъ и азъ ги не искамъ! — Казалъ владиката.

— Много хубаво, тогава дай си оставката.

И владиката си подписалъ оставката въ присѫтствието на пашата.

Още въ сѫщия день Ахмедъ паша подалъ една дълга телеграмма на Великия Везиръ въ Цариградъ. Тая телеграмма е имала горѣдолу слѣдующето съдържание:

Дойдохъ въ Велесъ. Намѣрихъ сичко мирно и тихо. Никакъвъ бунтъ, нито кръвопролития, нито сбивания сѫ станали. Сичкитѣ христиани сѫ Българи, вѣрни поданници на империята. Турското население порѫчителствува за тѣхъ. Владиката е упоритъ човѣкъ и интригантъ. Българитѣ го молиле да служи на 6-ий Декемврий въ църквата за здравието на Султана, той отказалъ. Противъ него се повдигнало вълнение. Цѣлото христианско и мухамеданско население е противъ владиката. Той си подаде днесъ оставката. Христианитѣ ме молятъ да Ви явя, че тѣ нежелаѭтъ да признаватъ гърцката църква. Чѣкамъ заповѣдитѣ Ви.

На слѣдующия день билъ праздникътъ Богоявление. Въ църквата станало тържественна служба. Цѣлия народъ подирь службата се стекълъ на пърцорѣчкото училище, оттамъ отишълъ на Вардаръ, дѣто станалъ водосвета по такъвъ начинъ, както никой пѫть до тогава не ставалъ. Пашата се въсхищавалъ на раскошното зрѣлище отъ своя чердакъ, който стоялъ на противния брѣгъ на Вардаръ.

Деньтъ се миналъ много весело. Моавининътъ на пашата отъ негова страна върналъ визитъ на градскитѣ първенци и на всѣкѫдѣ имъ говорилъ да бѫдѫтъ мирни и тихи, и сичко ще се свърши въ тѣхна полза.

На 7-ий Януарий пашата заповѣдалъ да повикатъ въ конакътъ му всичкитѣ пó-първи човѣци отъ християнитѣ. Подирь единъ часъ врѣме около 250 души граждани биле събрани на опрѣдѣленното мѣсто, които съ голѣмо нетърпѣние очѣквали да видятъ, защо сѫ повикани. Скоро се появилъ Ахмедъ паша веселъ и съ цигара въ устата. Извадилъ една телеграмма отъ Великия Везиръ и я прочелъ на народътъ.

Съдържанието ѝ било приблизително слѣдующето:

Повикай Велешкитѣ българи и имъ кажи, че грѣшкитѣ, които сѫ направили напослѣдъкъ, имъ се прощаватъ отъ милостивиятъ нашъ Господарь, Султана. Тѣ трѣбва отъ сега натататъкъ да бѫдѫтъ мирни граждани. Владика отъ гърцката Патриаршия нѣма да имъ се праща. Записани сѫ вече въ паството на Българската църква. Нѣка бѫдѫтъ спокойни, до когато се уреди Българската църква, и тогава ще получатъ българска владика.

Събрания народъ съ неописуемъ ентусиазмъ посрѣщналъ това неожиданно нáй-благоприятно за него извѣстие. Почнали се викове. Да живѣе Султана! Да живѣе Ахмедъ паша! На часътъ събранитѣ сѫ пръснали по градътъ по сичкитѣ улици и викали, кой колко гласъ ималъ: *Избавихме се отъ гърцкиятъ владика!*

Извѣстието като гърмъ се разнесло по цѣлия градъ. Сѣки напущалъ работата си и се прѣдавалъ на ликувание. Приятелитѣ се цалували по улицитѣ и се поздравлявали съ побѣдата. Първенцитѣ благодариле на пашата и сѫщеврѣменно поднесли телеграфически благодарностьта си и на Великия Везиръ.

На другия день Ахмедъ Паша билъ испроводенъ отъ градътъ по нáй-тържественъ начинъ. Чаршията била затворена, и всичкитѣ граждани отишле на испровожданието. Съ това градътъ искалъ да искаже още веднъжъ благодарностьта си на умния и справедливия паша.

На испровожданието учителката Мария, която била Сърбкиня, държала рѣчь. Тя казала на пашата, че Българската история нѣма да забрави услугата, която той съ своята справедливость направилъ на българския народъ, а Велешани денонощно ще молятъ Бога за неговото здравие. Пашата въ отговора си се извинилъ, че му не останало врѣме да посѣти заведението, дѣто се образоватъ бѫдѫщитѣ

майки на народа, и помолилъ учителката да въспитава добрѣ юношеството, като го поучава на любовь и прѣданность къмъ законитѣ.

Слѣдъ това и учительтъ Босилковъ казалъ рѣчь на пашата на турски езикъ. Той съ на́й-пишни фрази благодарилъ на пашата отъ страна на народа за добрината, която онъ сторилъ на градътъ.

— Азъ, — отговорилъ пашата, — идѣхъ въ Велесъ много разлютенъ на Българетѣ, но като видѣхъ, че тѣ сѫ прави, постѫпихъ, както диктуватъ интереситѣ и законитѣ на империята. На Васъ, учителю, прѣдстои голѣма длъжность да въспитавате юношеството, да служи вѣрно на царя и на отечеството си!

Тоя отговоръ се посрѣщналъ съ неописуема радость отъ множеството.

Власитѣ стоѣли отдѣлно отъ Българитѣ. Пашата като миналъ покрай тѣхъ, посъвѣтвалъ ги, да се не дѣлятъ отъ събратията си християни, защото сѫ много малко и сами отдѣлно нищо не могѫтъ да сторятъ.

И тъй, благодарение на извънредната прѣдпазливость и тактичность отъ страна на Велешкитѣ първенци; благодарение на училищата, които подготовихѫ свѣстна и енергическа младежь; благодарение на народътъ, който единодушно се държѣше за своитѣ първенци, владишкия въпросъ въ Велесъ се рѣшилъ въ пълна полза на Българитѣ.

Безъ явната помощь на турскитѣ голѣмци, Българитѣ не бихѫ могли да излѣзатъ тъй честито отъ борбата. Знайно е, какви голѣми бѣди наносвахѫ клеветитѣ на фанариотитѣ върху българското население. И въ Велесъ владиката нѣколко пѫти употрѣби това старо орѫжие, но не му се удаде, защото Българитѣ се държѣхѫ яко и майсторски.

4. Българскитѣ владици въ Велесъ.

Генадий (1870—1872). — Несполука въ изборътъ. — Характерьтъ на владиката. — Неговото отстранение. — Дамаскинъ (1872—1875). — Неговото избирание. — Тържественното му посрѣщание. — Приготовления за отивание на владиката въ Струмица. — Пълната несполука на прѣдприятието. — Лошавитѣ послѣдствия отъ това нѣщо. — Исканието на Власитѣ една отъ българскитѣ църкви и часть отъ гробищата. — Енергическото държение на Българитѣ по тоя въпросъ. — Смущения въ градътъ. — Убиванието на единъ Българинъ. — Несполука на Власитѣ. — Липсувание на енергия въ българския владика. — Охладявание на народа къмъ него. — Отстраняванието му. — Попъ Тодоръ, като владишки намѣстникъ (1875—1878). — Послѣднитѣ опити на гръцкия владика противъ Българетѣ. — Енергическото държение на Попъ Тодора. — Неговото затваряние. — Надѣждитѣ на Велешани подиръ св. Стефанския трактатъ и осуетяванието имъ.

До 1870 год., когато се образува Българската Екзархия, Велешката епархия останала безъ владика. Българската община управля-

вала епархията, безъ да срѣщне какво-годѣ прѣпятствие, било отъ страна на народа, или отъ страна на властитѣ.

Гърцкия владика останалъ въ Велесъ, но никой не обръщалъ на него внимание. Той си живѣлъ въ една влашка кѫща, и не се показвалъ даже на улицата.

Между епархиитѣ, които се отстѫпвахѫ съ султански ферманъ на Българската Екзархия, бѣше както ни е извѣстно, и Велешката епархия.

Велешани трѣбваше да си изберать владика. На онова врѣме това нѣщо не бѣше лесна работа, понеже нѣмаше достатъчно число владици. Отъ Екзархията билъ прѣпорѫчанъ за владика бившия Дебърски владика *Генадий* (1870—1872). Тоя Генадий билъ по народность Влахъ, родомъ отъ Битоля. Вслѣдствие на нѣкои спорове, които възникнали между него и Патриархътъ, онъ се отказалъ отъ Патриаршията, и миналъ подъ вѣдомството на Екзархията.

Велешани избрали Генадия за владика, но скоро видѣли, че не сѫ сполучили въ изборътъ си. Той билъ човѣкъ старъ, ималъ повече отъ 65 години. Нѣмалъ никакво образование, незнаялъ даже да служи хубаво по славянски. Рѫководилъ го единъ неговъ синъ. който се училъ въ Атина, и билъ много добъръ момъкъ. Първата година владиката добрѣ поминалъ въ Велесъ, но втората не била така благополучна. Владиката билъ човѣкъ кротъкъ и добродушенъ, но на старини, както съ много човѣци става, онъ станалъ сребролюбецъ. Рѫкополагалъ свещенници по на 20 кѫщи, безъ да знае да ли сѫ они граммотни или не. Немалъ сила прѣдъ правителственнитѣ власти, немалъ нужната енергия да рѫководи епархията.

Всичко това накарало Велешани да искатъ оставката на владиката. Той не се забавилъ да напустне Велесъ. Това било прѣзъ началото на 1872 год. Скоро подирь оставката си Генадий умрѣлъ.

Велешката епархия останала пакъ безъ владика. Тоя пѫть гражданитѣ рѣшили да бѫдѫтъ много внимателни при изборътъ си.

Избиранието станало прѣзъ м. Септемврий. На Велешани биле прѣдложени нѣколко кандидати, между които се намиралъ *Архимандритъ Дамаскинъ*, оня сѫщия калугеръ, който прѣзъ 1849 г. станалъ учитель въ Пърцорѣкъ и въвелъ подпълно Ланкастерската метода въ Велешкитѣ училища. Той оставилъ много добри въспоминания въ градътъ, за това сега Велешани единодушно го избрали за свой священноначалникъ.

Дамаскинъ (1872—1875). Щомъ било съобщено въ Цариградъ за избора на Дамаскина, онъ билъ рѫкоположенъ тамъ за

Велешко-Струмски митрополитъ. Още Генадия Велешанитѣ наричали Велешко-Струмски. Съ това имали намѣрение да присъединятъ и Струмица на епархията си.

До като да се подпише ферманътъ на новия владика, минало се доста врѣме, и той тръгналъ прѣзъ 1873 год. за великденскитѣ праздници да бѫде въ Велесъ. Гражданитѣ му приготвили на́й-тържествено посрѣщание. Всички очѣквали съ нетърпѣние новия владика.

Въ това врѣме валия въ Солунъ билъ Митхадъ паша, извѣстниятъ турски реформаторъ.

Въ Солунъ той билъ противъ гърцкитѣ владици, като желаялъ по какъвто и да е начинъ да се убие тѣхната голѣма сила, съ която располагале. Това било извѣстно на Велешани и тѣ писали прѣдварително на своя владика, щомъ дойде въ Солунъ, и направи визита на пашата, да отвори съ него разговоръ за Струмица и да му загатне за желанието си да отиде и въ тоя градъ, понеже населението му искало да се присъедини къмъ Велешката епархия.

И наистина Дамаскинъ, щомъ пристигналъ въ Солунъ, отишълъ при Митхадъ паша, придруженъ отъ секретаря си Малѣевъ, който билъ много способенъ момъкъ и отлично владѣялъ турския езикъ. Въ разговорътъ си Дамаскинъ загатналъ на пашата за Струмица, Малѣевъ подзѣлъ въпроса и майсторски го прѣдставилъ. Валията не се исказалъ ясно, но далъ да се разбере, че, ако народътъ поиска владиката, властитѣ нѣма да прѣпятствуватъ.

Въ Солунъ пристигнали и нѣколко първенци отъ Велесъ да придружатъ владиката въ пѫтуванието му. На станцията въ Криволакъ го посрѣщнало множество народъ отъ Тиквешъ. Той влѣзналъ тържественно въ *Неготинъ,* главното мѣсто на Тиквешъ и подирь два деня тръгналъ прѣзъ селото за Чичевския мънастирь, св. Архангелъ. На всѣкѫдѣ се трупали цѣли хиляди селяни да цалуватъ рѫка на първия български и Българинъ владика, който стѫпва въ земята имъ подирь толкова години. На св. Архангелъ се събрало таково множество селяни, щото цѣли полѣни около мънастиря биле усѣяни съ народа.

Отъ мънастирьтъ владиката, придруженъ отъ тълпа селяни, пѣшаци и коняци, се отправилъ за Велесъ. Цѣлия градъ излѣзълъ при мънастирьтъ св. Димитрия на посрѣщание. Учительтъ Василъ Поповичъ държалъ една прѣкрасна рѣчь на владиката. Мнозина плакали отъ радость. Митрополитътъ съ сичкото множество се отправилъ въ църквата св. Пантелеймонъ, дѣто се извършилъ молебенъ.

Подиръ молебенъ народътъ се събралъ въ училищния дворъ, дѣто се веселилъ до срѣдъ нощь.

Кой не знае, съ какъвъ ентусиязмъ българския народъ посрѣщаше своитѣ народни владици! Петвѣковния робъ усѣти сила въ себе си. Той се бори мѫжки, бори се съ една голѣма сила, бори се съ Гърцката Патриаршия, която бѣше втория владѣтель на Полуострова подиръ Султанското правителство. А кой ще откаже, че Патриаршията не напъна всичката си енергия, не употрѣби нáй-дѣятелскитѣ мѣрки, не си послужи съ нáй-нискитѣ срѣдства, да одуши въстаналия Българинъ?

Инстинктивно Българинътъ съзнаваше, че първата му крачка бѣ извънредно сполучлива, ето защо цѣлия народъ се прѣдаде на неимовѣрно ликувание.

Ако безъ владици, безъ официални народни водители, толкози много се спечели, то какво блѣскаво бѫдѫще трѣбваше да си прѣдрича народътъ, когато виждаше вече тѣзи водители прѣдъ очитѣ си!

. . . .

. . . .

Естественно бѣше разочорованието, което скоро послѣдва на много мѣста изъ нашето отечество, подиръ дохаждането на българскитѣ владици. Пó-вечето отъ тия владици не отговаряхѫ на ратоборния духъ, който бѣ се развилъ въ мирскитѣ водители на народа.

Великденскитѣ празници минали много весело въ Велесъ. Подиръ празницитѣ се избралъ епархиаленъ съвѣтъ.

Двѣтѣ Велешки общини се съединили въ една и гражданитѣ се завзели съ енергия да турятъ редъ, както въ общинитѣ тъй и въ училищнитѣ работи.

Между това и планътъ за прѣвзиманието на Струмица билъ окончателно уреденъ. Въ Струмица и въ селата било подготвено населението да посрѣщне владиката и да го признае за свой духовенъ началникъ, щомъ онъ стѫпи въ тѣхнитѣ мѣста. Нáй-енергически работилъ по тоя въпросъ Костадинъ Шулевъ, който билъ отъ душа и сърце прѣдаденъ на дѣлото, но и въ самата Струмица имало распалени сторонници на българския владика.

Прѣди да стане това нѣщо, Велешани рѣшили още веднѫжъ да сондиратъ Митхадъ паша по тоя въпросъ. За тая цѣль отишле 6 души отъ Велешката община при пашата. Онъ ги приелъ много добрѣ и явно имъ съобщилъ, че народътъ отъ Струмица иска владиката, той може свободно да иде, но не имъ далъ никакво официално съглашение за това нѣщо.

Пратеницитѣ се върнали и владиката се отправилъ за Струмица, придруженъ отъ Костадинъ Шулевъ. Минали безъ сѣко прѣпяствие въ Струмишката епархия. Селянитѣ отъ сѣкадѣ се стекли да посрѣщатъ владиката. При селото Давидово го посрѣщнала една депутация отъ градътъ Струмица. Въ депутацията биле *Захо Маханджи, Наче Ковачъ, К. Русевъ и Костидинъ Пѣевъ*[1]). Въ селото Василево ги посрѣщнали много селяни отъ ближнитѣ до градътъ села. Но тукъ се явилъ и особенъ пратеникъ отъ каймакамина, който явилъ на владиката, че не трѣбва да дохажда въ Струмица, понеже е опасно да не станатъ смущения въ градътъ.

Владиката се уплашилъ отъ това съобщение и явилъ на Шулева, че ще се върне. Това довело до отчаяние, както Шулева, тъй и Струмишката депутация. Напразно говорили на владиката, че никаква опасность нѣма, че това е хитрость, скроена отъ гръцки Струмишки владика, че никой нѣма да излѣзе противъ тѣхъ, и пр. и пр. Дамаскинъ останалъ непоколебимъ и се върналъ назадъ.

Тая слабохарактерна постѫпка имала въ всѣко отношение много лошави резултати за Българитѣ.

Струмишкитѣ патриоти се върнали назадъ, посрамени и отчаянни. Народътъ въ Струмица се обезкуражилъ, като си съставилъ съвсѣмъ долно понятие за силата на българския владика. Гъркоманитѣ съ гърцкия владика се окуражили още пó-вече, и българското дѣло въ тоя градъ е толкова останало назадъ, щото и до днесь въ Струмица нѣма нито българско училище, нито община.

Въ Велесъ тая случка направила много лошаво впечатление. Сичкитѣ граждани осѫдиле постѫпката на владиката; тѣ неочѣквали такъва слабость отъ единъ влидика, който въ Турция има голѣмо значение, който знае, че народътъ е съ него и нáй-послѣ знае още, че ако и тайно, но валията съчувствувалъ на постѫпката.

Тъй отъ самото начало работата на Дамаскина не тръгнала добрѣ. Секретарьтъ му, който много хубаво работилъ и си спечелилъ голѣма симпатия, скоро си подалъ оставката, и владиката загубилъ въ неговото лице единъ способенъ другарь и вѣренъ помощникъ.

Прѣдъ 1874 год. се появи на сцѣната на ново гърцикя владика, Антимъ. Той отъ страна на влашката община, която броила 40 кѫщи, се обърналъ къмъ правителственнитѣ власти и поискалъ да се от-

[1]) Захо Маханджи е умрѣлъ; Наче Ковачъ се е прѣселилъ въ България, Костадинъ Руссевъ е билъ единъ отъ тия Струмишки патриоти, щото пожертвовалъ цѣлото си състояние въ борбата съ гърцкия владика, а неговия братъ е билъ утровенъ отъ Воденския владика. К. Пѣевъ е сега гъркоманъ и църковенъ епитропъ въ Струмица.

пусне на тая община една отъ градскитѣ цѫркви, именно св. Спасъ, и да имъ се даде мѣсто отъ градскитѣ гробища. Въ владишкия такриръ било изложено, че въ Велесъ има 4 цѫркви. Отъ Патриаршията силно настояли да се удовлетвори това искание на владиката, и наистина отъ Солунъ дошла заповѣдь, щото Българитѣ да дадатъ св. Спасъ и часть отъ гробищата на Власитѣ.

Това нѣщо било съобщено официално на владиката. Гражданитѣ силно възнегодували и заявиле на Дамаскина, че тѣ неприематъ нито едното нито другото отъ исканията на Власитѣ. Между това Българската община подъ прѣдсѣдателството на владиката отговорила на правителството, че свѣдѣнията, които то има относително цѫрквитѣ въ Велесъ, сѫ криви. Въ градътъ, гласѣлъ отговорътъ, нѣма 4 градски цѫркви, а само двѣ, именно Св. Пантелеймонъ за западната часть на градътъ и Св. Спасъ за источната. Освѣнъ тия цѫркви въ Пърцорѣкъ има единъ Параклисъ въ Рилския метохъ, но той е частно притежание на Рилския мънастирь. Св. Димитрий не е градска черква а мънастирь вънъ отъ градътъ. На това основание Българитѣ не могѫтъ да дадѫтъ на Власитѣ св. Спасъ, а сѫ готови да имъ направятъ една черковичка, колкото се пада на 40 кѫщи население, което се дѣли отъ българската община.

Тоя отговоръ на българитѣ отишълъ въ Цариградъ. До дѣто да се даде отъ тамъ окончателно разрѣшение на въпросътъ, въ Велесъ станало едно смущение относително гробищата. Битолския вилаетски мезлишъ настоялъ да се отстѫпи една отдѣлна часть отъ гробищата на Власитѣ. Велешани заявиле на правителството, че не приематъ това рѣшение.

Въ това сѫщето врѣме умрѣла една Влахинка и Власитѣ поискали да се опѣе въ цѫрквата св. Спасъ. Българитѣ заявили, че това е възможно, но опѣванието да стане съ български попове. Покойницата била отнесена въ черковния дворъ. Събрало се около цѫрквата голѣмо множество народъ. Въ това врѣме Велешкия мезлишъ съ българския владика се появили въ гробищата да отдѣлятъ мѣсто за Власитѣ. Народътъ страшно вознегодувалъ противъ своя владика. Начевало се открито роптание. Мезлишътъ билъ принуденъ да се върне назадъ, безъ да направи нѣщо. Вопрѣки на́й-енергическитѣ мѣрки, що зели българскитѣ първенци да не стане нѣкой скандалъ, произлѣзнало сблъскване между Власитѣ и нѣкои Българи. Власитѣ биле принудени да бѣгатъ, но въ мѫтежътъ единъ Българинъ билъ промушенъ съ ножъ. Станало страшно смущение между народа. Страститѣ се распалиле и Власитѣ, що не могле да избѣгатъ, биле

изложени на голѣма опасность отъ страна на тълпата. Благодарение на пб-първитѣ и пò-влиятелнитѣ Българи и на полицията, повече кръвь не се пролияло.

Станало народно събрание, въ което владиката билъ уворенъ за мѣкошевината си. Българитѣ заявиле по нáй-енергически начинъ, че недаватъ нито църква, нито отдѣлни гробища на Власитѣ.

Правителството било принудено да направи отстжпка на Българитѣ, като се бояло отъ пó-нататашни смущения. И църквитѣ и училищата останали на Българитѣ.

Особенна коммисия била отредена да испита кой е повдигналъ смущението въ градътъ и кой е убийцата на Българина. Оказалъ се, като убийца нѣкой си Тоиде Вого, който билъ арестуванъ въ Солунъ. Но, когато настжпи 1875 год. и за Българитѣ въ Македония повѣя другъ вѣтъръ, Тоиде Бого бѣше освободенъ и сжщеврѣменно арестуванъ единъ Българинъ, като лъжесвидѣтель. Тоя Българинъ си истѣглилъ твърдѣ много. Лежалъ затворенъ до въскачванието на прѣстола на Султанъ Хамидъ.

Дамаскинъ постепенно, постепенно изгубилъ сѣкакво влияние въ Велесъ. Той станалъ съвсѣмъ бездѣятеленъ и подирь нѣколко оплаквания отъ страна на велешанитѣ до Екзархията, онъ билъ повиканъ прѣзъ Септемврий 1875 год. въ Цариградъ, дѣто останалъ, като членъ въ синода. Една година пò-послѣ Дамаскинъ умрѣлъ въ единъ мънастирь около Пловдивъ.

Попъ Тодоръ. (1875—1878). Слѣдъ отстраняванието на Дамаскина, билъ проводенъ отъ Цариградъ Попъ Тодоръ Митовъ за владишки намѣстникъ. Изборътъ тоя пжть билъ сполучливъ. Попъ Тодоръ се държалъ много добрѣ, както съ народа, така и съ властитѣ. А като земемъ прѣдъ видъ, че той е управлявалъ епархията въ нáй-мжтното врѣме и то като простъ попъ, трѣбва да му отдадемъ справедливата похвала за енергията му и безстрашието му въ онова врѣме, когато много лесно се хвъргаше вжжето на вратътъ.

Гърцкия владика Антимъ не стоялъ празденъ въ Велесъ. Той намѣрилъ случай да си отмжсти на нѣкои свои върли противници отъ Българитѣ. Въ Велесъ дошълъ за каймакаминъ единъ черкезинъ, който билъ чистъ разбойникъ. Владиката го подкупилъ да направи пакость на Мише Кушевъ. Чифликътъ на Кушевъ въ с. Чичево билъ изгоренъ съ всичката прибрана храна отъ полето. Самъ Мише едва се избавилъ съ бѣгство отъ разбойническитѣ куршуми. Скоро подирь това кжщата на Кушевъ била запалена отъ къмъ пжтьтъ. Стекли се човѣци да гасять, но като отишле въ конака за тулум-

битѣ, намѣрили ги разглобени на части. Станало явно на всичкото население, че каймакаминътъ съ владиката си сж турнали за цѣль да съсипятъ тая кжща. Направили се много оплаквания отъ народътъ противъ каймакамина.

Даже и нѣкои Турци възстанали противъ неговитѣ явни злочинства. Тогава една депутация отъ граждани Турци и Българи се явила прѣдъ Солунския валия, и поискали смѣняванието на каймакамина. Валията арестувалъ депутацията и я върналъ подъ конвой въ Велесъ. Но оплакванията пакъ се подновили и черкезина билъ прѣмѣстенъ отъ Велесъ.

Скоро подирь него и Антимъ трѣбвало да напустне градътъ. Онъ билъ назначенъ за Сараевски митрополитъ, която длъжность запазилъ до окупиранието на Босна и Херцеговина отъ Австрийцитѣ. Сетнѣ билъ пенсиониранъ и умрѣлъ въ Виена.

Попъ Тодоръ редовно засѣдавалъ въ мезлиша и гласътъ му тамъ, подкрѣпяванъ отъ двама ази християни, ималъ вѣсъ. Год. 1876 злѣ се отразила на българскитѣ работи въ Македония. За велешани тя прѣминала безъ особенни потрясения. Но прѣзъ 1877 год. Българитѣ почнали да се прѣслѣдватъ. Попъ Тодоръ билъ арестуванъ въ Солунъ, дѣто стоялъ до подписанието на св. Стефанския договоръ. Тогава онъ билъ освободенъ и отишълъ въ Велесъ пакъ като прѣдсѣдатель на общината. Това било за Великъ-день прѣзъ 1878 година.

Велешани почнали да се готвать за посрѣщанието на Русситѣ съвсѣмъ явно. Направиле байряци, украсили училището, ученицитѣ приготовили пѣсни за посрѣщанието, а гражданитѣ — вино; но писано било другояче да излѣзе работата! Европейския ареопагъ остави Македония на Турция, и напусто бѣхж протеститѣ на Македонцитѣ. Попъ Тодоръ заедно съ нѣколко първенци замина за Цариградъ да протестиратъ прѣдъ чуждитѣ прѣдставители за строгата присжда въ Берлинъ, но рѣшението не се върна и протестирующитѣ намѣрихж за по добрѣ намѣсто въ Велесъ да отидатъ въ освободена България, дѣто имъ се усмиваше новия животъ.

5. Велешкитѣ училища до русско-турската война.

Отецъ Алексий отъ 1861 до 1868 г. — Кратки бѣлѣжки за неговото учителствувание по Македония. — Костадинъ Босилковъ отъ 1868 до 1872 г. — Направата на новото училище въ Пърцорѣкъ. — Василь Поповичъ отъ 1869 до 1873 год. — Уреждание на училището. — Дѣятелностьта на Поповича. — Раздори между гражданитѣ и отстраняванието на учителя. — Кратки бѣлѣжки за училището до войната — Първото прѣставление въ Велесъ.

Прѣзъ врѣмето, до дѣто траеше борбата съ владиката, училищата въ Велесъ сж направиле много добри успѣхи. Особенно се е

въздигнало училището въ западния градъ съ своя учитель Икономовъ. Тогава то е било едно отъ на́й-добрѣ уреденитѣ училища въ Македония. Така сѫщо и Пърцорѣчкото училище съ Милетича е било поставено много добрѣ.

Подирь тия двама учители, които почти едноврѣменно напустнали Велесъ, училищата въ западния градъ зели прѣднината. За главенъ учитель тамъ билъ условенъ *Отецъ Алексий*, Зографски монахъ. Тоя калугеръ е посвятилъ цѣлия си животъ на учителското поприще въ Македония. Въ 1856 г. нѣколко чорбаджии отъ Поленинъ, като биле на поклонение въ Св. Гора, условили младия калугеръ Алексия за учитель. Той билъ родомъ отъ Галичникъ, получилъ образованието и въспитанието си въ Зогравски мънастирь, дѣто билъ и подстриганъ. Първъ пѫть той почналъ да учителствува въ Поленинъ на български езикъ, но сѫщеврѣменно прѣподавалъ и на гърцки. Отъ неговото учителствувание се почва възраждането въ тоя градецъ, който има́ по́-сетнѣ да се бори съ единъ отъ на́й-отчаянитѣ и на́й-деморализиранитѣ фанариотски владици, какъвто бѣше Милетия, наричанъ отъ населението Дели Милетия. Въ Поленинъ той е стоялъ 1 или 2 години, и билъ принуденъ да напустне градътъ.

Кѫдѣ е билъ Отецъ Алексий до 1861 год., не ми е извѣстно. Знайно е, че въ тая година той е билъ условенъ учитель вмѣсто Георгия Икономова, и благодарение на кроткия си нравъ, на умѣнието си да се държи добрѣ съ първенцитѣ, онъ е можалъ да стои въ Велесъ, до 1868 год. Редътъ, който е билъ заведенъ отъ Икономова, се поддържалъ въ училището прѣзъ всичкото негово учителствувание.

Въ по́-послѣднето врѣме нѣкои отъ гражданитѣ, особенно буйнитѣ младежи, не биле доволни отъ учительтъ. Тѣ искали щото българския учитель да бѫде на́й-ревностния гонитель на гърцкия владика, а Отецъ Алексий, макаръ че билъ отъ душа прѣдаденъ на българското дѣло, държалъ се доста лоялно спрѣмо владиката. Това, може би, е причината, дѣто той е оставилъ Велесъ прѣзъ 1868 година, когато борбата дойде въ на́й-жаркия си периодъ.

Отъ Велесъ Зографския монахъ е отишълъ въ Тиквешъ, дѣто е учителствувалъ въ Кавадарци и Ватоша, билъ е въ Прилѣпъ и въ други мѣста по Македония. Въ на́й-ново врѣме подирь Русско-Турската война той въспитваше юношеството въ Дебърско, дѣто доста много е прѣтеглилъ. Отъ 1—2 години е напустналъ учителствуването, и се е отеглилъ въ София да прѣкара старинитѣ си.

Желателно е Отецъ Алексий да напишеше нѣщо пó-вечко за учителствуванието си по Македония и въобще за епохата, прѣзъ която той е работилъ по разни краища на тая страна.

Мѣстото на Отца Алексѣя е завзелъ *Костадинъ Босилковъ,* който е учителствувалъ отъ краятъ на 1868 год. до срѣдата на 1872 год. Прѣди да бѫде учитель, той е билъ книжарь въ Велесъ. Отличавалъ се е съ добра воля. Гледалъ си е много хубаво училищната работа. Прѣзъ негово врѣме ученицитѣ биле раздѣлени на классове. Зималъ е много живо участие въ борбата срѣщо владиката, затова се е ползувалъ отъ голѣмъ почетъ между гражданитѣ. Онъ е владѣлъ много хубаво турския езикъ и рѣчитѣ, които е държалъ, както при посрѣщанието, тъй и при испровожданието на Ахмедъ паша, правили силно впечатление на слушателитѣ. Босилковъ заедно съ учителствуванието се е занималъ и съ книгопродавание.

Около 1869 год. Пърцорѣкчани пристѫпили къмъ направата на ново училище, нѣщо, което отдавна желаяло населението. Главенъ начинатель въ работата билъ единъ отъ градскитѣ първенци, именно *Чокалъ Димко,* който самъ вложилъ 60 хил. гроша доброволно пожертвование за новото училище. Скоро се намѣрили и други негови послѣдователи, и се събрала една доста голѣма сумма за училището. Прѣзъ 1870 год. се почнала работата.

Въ кѫсо врѣме се издигнало едно прѣкрасно здание, недалеко отъ лѣвия брѣгъ на Вардаръ. Зданието е дълго 20 метра, широко 15 метра и $9^1/_2$ метра високо. Направено е на два ката. Посрѣдата сѫ направени широки салони, а отъ странитѣ сѫ направени хубави свѣтли и просторни стаи за ученицитѣ.

Въ краятъ на 1869 год. или началото на 1870 год. билъ условенъ за главенъ учитель въ Велесъ *Василь Поповичъ,* доскорошенъ прѣподаватель въ Софийското Военно Училище. Поповичъ е стоялъ 3 години въ Велесъ. Получавалъ е заплата около 12.000 гроша. Велешкитѣ училища при него достигнали върхътъ на своето развитие. Тоя учитель развилъ чудна енергия въ градътъ. Взаимнитѣ училища биле уредени, намѣсто таблицитѣ била въведена звучната метода. Классното училище получило пълна организация.

При Поповича се съединили двѣтѣ общини въ една; съединили сѫ и градскитѣ училища. Горния катъ на новото Пърцорѣчко училище останалъ за классоветѣ. Въ долния катъ на училището се помѣстило първоначалното мѫжко и женско училище въ Пърцорѣкъ.

Главното западно училище станало за помѣщение на мѫжкото първоначално училище, а женското първоначално се помѣстило въ друго здание.

Классното училище имало 3 класса. Момичета, които свършвали отдѣленията, влизали въ классоветѣ заедно съ момчетата.

Поповичъ си спечелилъ всеобща симпатия между населението. а Велешкото училище се прославило по цѣла Македония.

Прѣзъ 1873 год. се появили раздори между Велешани, които имали за слѣдствие отстраняванието на способния учитель отъ градътъ имъ. Тия раздори биле прѣнесени въ училищнитѣ работи. Едни отъ гражданитѣ въстанали противъ Поповича и искали да дадатъ на негово мѣсто Иосифъ Ковачевъ. На чело на противницитѣ на Поповича стояли староитѣ Велешки първенци. Партизанитѣ на Поповича възнегодували противъ своитѣ съграждани и се почнала една недостойна за Велешани борба. Владиката стоялъ съвършенно неутраленъ, и съ това още пó-вече ожесточилъ и еднитѣ и другитѣ противъ себе си.

Противницитѣ на Поповича повикале Ковачева въ Велесъ. условиле го за 12.000 гроша. Намѣрили и двама негови помощници съ по 6000 гроша заплата, и рѣшили да отворятъ отдѣлно училище. Съ доброволно пожертвование биле събрани сичкитѣ нужни сумми за това училище.

Ожесточението дошло до тамъ, щото турското правителство намѣрило за нужно да се намѣси въ борбата. Резултатътъ билъ, че по заповѣдь на правителството сѫ отстраниле и двамата учители отъ Велесъ.

Прѣзъ слѣдующата учебна година биле условени за учители въ главното училище *Никола Живковъ, Симидовъ* и *Дрънадаровъ.* Хубавата наредба се запазила, що оставилъ Поповичъ, но никой отъ наслѣдницитѣ му не можалъ да си спечели такъва слава, каквато спечели онъ. Прѣзъ зимата за първъ пѫть се дало прѣдставление въ Велесъ отъ учителитѣ по инициативата на Живковъ. Била прѣдставена драмата. . . . .

Прѣдставлението имало голѣмъ успѣхъ въ градътъ, както между гражданитѣ, така и между турскитѣ чиновници. Учителитѣ не жалили ни трудъ ни врѣме, за да угодятъ на населението.

Тоя учителски съставъ е траялъ до 1876 год.

Голѣми неволи нанесохѫ тритѣ размирни години на българ. население въ Македония. Кървавитѣ произшествия въ България, сърбско-турската и русско-турската войни гибелно се отразихѫ на

българщината въ Македония, която току що бѣ се изправила на собственнитѣ си нозѣ.

Велесъ е единъ отъ ония малко градове, що на́й-слабо почувствувахж тригодишното землетресение на полуострова. Освѣнъ затварянието на прѣдсѣдателя на общината, никакви затваряния, нито убийства не сж станали въ тоя градъ.

Разбира се, че тежкитѣ даноци, постоянни ангарии и глоби отъ всевъзможенъ родъ и съвършенното спиране на търговията, ужасно злѣ се отразихж на икономическото състояние на народа.

Училищата прѣзъ това врѣме едвамъ сж се крѣпили. Главенъ учитель до 1878 год. е билъ Тончо Мариновъ. Неговия тихъ и смиренъ характеръ е билъ по̀вече отъ пригоденъ на онова врѣме за учителското звание, което на́й-жестоко се прѣслѣдваше отъ властитѣ

6. Женското образование.

Занемарвание на женскитѣ училища. — Липсувание свѣдѣния за първитѣ учителки. — Баба Недѣля. — Мария Сърбкинята. — Сава Дудакова. — Зумбуля Петрова.

Женското образование е останало много назадъ сравнително съ мжжкото въ Велесъ. Па не само тамъ, това е било на всѣкждѣ по насъ. Отъ една страна нѣмаше учителки, а отъ друга — нашитѣ старци невиждахж никаква практическа полза отъ обучението на момичетата, за това не се интересувахж толкова за женскитѣ училища. Съвсѣмъ малко свѣдѣния можахъ да добиж за нѣкои учителки въ Велесъ, които излагамъ тукъ, само и само да не остане съвсѣмъ куцо изложението ни за училищата отъ къмъ тая страна.

Още когато учителитѣ сж учили дѣцата въ частнитѣ кжщи, биле сж случаи, дѣто нѣкои граждани отъ Велесъ сж проваждали и момичетата си да учатъ книга. Така напр. Знае се, че при даскалъ Митра сѣкога е имало и по 4—5 дѣвойчета. Вѣроятно и по̀сетнѣ сж отивали нѣкои момичета, заедно съ момчетата въ общинското училище да се учатъ.

По́-послѣ се е появила нужда за особенни учителки, които да учатъ момичетата. Коя е била първата учителка въ Велесъ, не е извѣстно. Отъ тефтеритѣ на Пърцорѣчкото училище виждаме, че тамъ въ 1854 год. е имало особенно женско школье́ съ двѣ даскалици. Имената имъ не сж запазени, така сжщо никакви въспоминания за тѣхъ не сж останали.

Прѣзъ 1864 год. виждаме, че има женско училище и въ двѣтѣ части на Велесъ. Въ Пърцорѣкъ сж учителствували *баба Недѣла Петкова* и дъщеря ѝ *Станислава*. Тѣ сж учителствували нѣщо

4 години. Баба Недѣля е една отъ нáй-старитѣ учителки въ Македония, тя е обиколила съ дъщеря си всичкитѣ пó-главни градове въ Македония, била е въ Солунъ, въ Прилѣпъ, въ Охридъ и пр. Желателно е да се съберать нѣкои пó-точни свѣдѣния за тая учителка. Азъ не можахъ нищо положително за нея да узная. Въ Велесъ казвать, че тя оставила добри въспоменания подирь себе си. Нѣкои Прилѣпчани пакъ съвсѣмъ не добрѣ се отнасять за нея.

Въ това сѫщето врѣме въ западния Велесъ учителка е била една сърбкиня Мария; тя е учителствувала отъ 1864 до 1869 год. Била е доведена отначало, като частна учителка за нѣкои кѫщи, послѣ станала общинска. Прѣподавала е на сръбски езикъ. Прѣзъ послѣднитѣ двѣ години нѣколко пѫти общинаритѣ ѝ говорили да въведе български учебници въ училището, тя не се съгласявала и за това била отстранена кѫдѣ началото на 1869 год. отъ училището.

На мѣстото на Мария прѣзъ 1870 год. била условена за учителка *Сава Дудикова,* която е учителствувала 3 год. въ Велесъ. Тя е била много способна и прилежателна мома. Подъ рѫководството на Поповича наредила много хубаво женското училище, така щото то неотстѫпвало на мѫжкото първоначално училище.

Тя се омѫжила за Поповича прѣзъ 1873 год. и напустнала училището.

Въ Пърцорѣкъ главна учителка е била *Зумбуля Петрова* отъ Стара Загора. Тя е учителствувала отъ 1869 до 1873 год. и въ нищо не падала пó-долу отъ другарката си Сава.

Тия двѣ учителки сѫ спечелили голѣма симпатия въ Велесъ и сѫ оставили добра паметь подирь себе си.

Велесъ подирь тѣхъ немогълъ дълго врѣме да се сдобие вече съ способни учителки.

7. Общинско-училищнитѣ работи подирь войната.

Изселявание на интелигенцията. — Упадъкъ на училищата. — Подобрѣнието имъ напослѣдъкъ. — Приходи и расходи на общината. — Училищна статистика.

Подирь войната общественнитѣ дѣла въ Велесъ прѣтърпѣха тежъкъ кризисъ. Отъ една страна голѣмото осиромашвание на народа, а отъ друга изселванието на интелигенцията доведе градътъ до упадъкъ.

Въ кѫсо врѣме едно голѣмо количество Велешани отъ нáй-добрата класса на градътъ се изселили въ България.

Когато първитѣ пришелци въ София намѣриле добра работа, то потекле нови, и въ 2 години отгорѣ Велесъ запустѣ. Всѣкиму

е извѣстно, че въ София има цѣла Велешка колония, че рѣдко ще намѣришъ градъ въ България, дѣто нѣма Велешанинъ.

Азъ не се завземамъ да осждамъ тия граждани, които така лесно напустнахж бащинитѣ си огнища, само и само да подишатъ на свобода, но тежко е загубата за страната; освободена България запусти Македония, като извлече отъ нея нáй-добритѣ сили и простия народъ въ Македония, оголѣлъ, осиромашалъ, остана самъ да се бори съ толкова неприязнености. Трѣбва да съжаляваме още единъ фактъ, а той е, $^{9}/_{10}$ отъ изселенитѣ Македонци много лесно забравихж своето отечество, и не се обръщатъ вече къмъ него. Тѣ забравихж тия училища, благодарение на които тѣ достигнахж до голѣмитѣ постове въ България. Ние имахме и имаме Велешани, Прилѣпчани и пр. на нáй-високи постове въ Княжеството, имаме богати търговци отъ тия мѣста и покажете ми, колцина се сѣтихж да испроводятъ помощь на училищата въ своето отечество. Менъ ми е извѣстенъ само единъ Македонецъ, живущъ въ Плѣвенъ, който редовно испроважда по 2000 лева годишно на училището, което го е въспитало. Това е много неприятна истина! Я да погледнемъ на гръцкитѣ търговци въ чужбина. Отъ цѣлия свѣтъ тѣ испроваждатъ своята лепта на силогоситѣ въ Македония. Ето защо сѣрския гръцки силогосъ располага съ 2000 лири редовенъ годишенъ приходъ.

И тъй за Велесъ настанахж тежки врѣмена. Отъ прѣжната търговия остана само сѣнка, а отъ интелегенцията — ни сѣнка. Нáй-напрѣдъ училищата усѣтихж кризата. Общината осиромаше и нѣмаше отъ дѣ да плаща на учителитѣ. Църквитѣ не можахж вече да събиратъ пари. Общината се обърна къмъ нѣкои мънастири, но и тѣ бѣхж вече съвсѣмъ западнали. Трѣбваше да се хвърга училищенъ данъкъ на гражданитѣ, а тѣ бѣхж съвсѣмъ сиромаси. Единъ два опита се оказахж твърдѣ несполучливи. Лицата, които стоѣхж на чело на работитѣ, сж мжчѣхж и не знаяхж що да направатъ съ своитѣ училища. Нѣкои прѣдлагахж да се затворятъ классоветѣ и да останатъ само отдѣленията, но мнозина въстанахж противъ това нѣщо и классоветѣ не се затворихж, но за това заплатитѣ на учителитѣ се намалихж до минимумъ. Главния учитель трѣбваше да получава не пòвече отъ 35 лири годишно, а заплатата на нѣкои учители отъ отдѣленията не надминиваше 6—8 лири.

Таково било положението на училището въ Велесъ до 1888 г. Числото на ученицитѣ бѣ се твърдѣ намалило. Нѣмаше половината ученици отъ колкото имаше до войната. Родителитѣ търсѣхж на дѣцата си каква-годѣ работа, за да искарватъ поминака си. Отъ

1888 год. работитѣ на градътъ почнахж постепенно да се поправятъ. Съ успѣшното обработване на афиона, населението малко се посъвзе. Това се отрази много добрѣ и на общинскитѣ работи. Общината на чело съ достойния си прѣдсѣдатель, священника Георги Трайковъ, постоянно се грижеше да намѣри пó-добри пó-сгодни за училищата. Прѣзъ 1889 год. бѣхж сж събрали гражданитѣ въ училищното помѣщение, и слѣдъ като говорихж нѣколцина за лошавото положение на училището, рѣшихж да събержтъ волни помощи по между си. И наистина за първъ пжть се събрахж около 50 лири. Прѣзъ 1890 год. нѣкои отъ Велешанитѣ повдигнахж въпросъ да се поискатъ помощи и отъ ония тѣхни съграждани, които за сега не живѣжтъ въ градътъ имъ, но друго едно пó-голѣмо събрание отъ населението отхвърли това прѣдложение, съ мотивировка, че ако изселенитѣ тѣхни съграждани ги болѣше сърдцето за училищата, които имъ се дали първоначалното образование, то тѣ сами щѣхж да принесатъ до сега лептата си прѣдъ олтаря на образованието. Между гражданитѣ се събра една двойна пó-голѣма помощь отъ колкото е събрала въ пó-прѣдната година.

Въ настояще врѣме Велешката община се състои отъ 12 души членове, които сѣка година се избиратъ отъ народа. Тукъ му е мѣстото да кажемъ нѣколко думи за достойния прѣдсѣдатель на тая община. Попъ Георги Трайковъ е прѣдсѣдатель на общината отъ 1878 год. на самъ. Той е единъ дѣятеленъ старецъ, който има около 65 години възрасть. Отъ 1840 до 1856 год. е билъ учитель въ Велесъ, а отъ тогава до днесъ — 35 години, — той е священникъ въ градътъ, и си е спечелилъ всеобща симпатия между населението. За жалость, дѣто такива работници рѣдко се срѣщатъ по насъ. Отъ двѣ години насамъ общината при сичкитѣ си оскждни срѣдства отпуща на прѣдсѣдателя си по 8 лири годишна заплата.

При общината има училищна коммиссия, състояща отъ 6 души, която се грижи за училищата въ селата. Тая коммиссия е успѣла прѣзъ настоящата година да отвори 6—7 нови селски училища. Сжщо тъй има училищно настоятелство, което се грижи за градскитѣ училища. То заедно съ прѣдсѣдателя на общината, условя учителитѣ, грижи се за помѣщенията и за всичко, що се касае до училищата.

Общината има подъ своя надзоръ освѣнъ двѣтѣ градски църкви още 4 мънастира, които се намиратъ въ епархията. За тия мънастири общината назначава сѣка година по единъ настоятель, който държи редовни смѣтки за приходитѣ и расходитѣ. Една малка часть

отъ мънастирскитѣ приходи зима Велешката община за градското трикласно училище. Освѣнъ тѣзи грижи общината разглежда всичкитѣ спорове отъ духовно естество между Българитѣ. Нейнитѣ рѣшения се уважаватъ отъ населението. Спрямо правителственнитѣ власти въ послѣднитѣ години общината е успѣла да се постави много добрѣ. Наистина, тя неможе да завземе онова положение, което е имала цѣли 50 години почти до 1875 год., но сравнително тя е успѣла много. И това прави честь на Велешанитѣ.

Приходитѣ на общината се състоятъ:

1) *Отъ вули.* За сѣкое позволение за свадба се зима.

2) *Отъ мънастиритѣ.* 4-тѣ мънастири даватъ около 10 хил. гроша на общината. Тѣ сж много западнали, защото и населението около тѣхъ е осиромашѣло, и неможе да жертвува тъй, както това е било едно врѣме.

3) *Отъ завѣщания.* Въ Велесъ се е освѣтилъ единъ прѣкрасенъ обичай да завѣщава сѣки Българинъ прѣди смъртьта си по нѣщо за училищата. Изначало само пò-богатитѣ сж правиле подобни завѣщания, но отъ 4—5 год. насамъ този обичай е станалъ всеобщъ. Нàй-голѣмата сиротица въ Велесъ има приготвена поне една бѣла меджидия, която стои вързана въ единъ вжзелъ на дъното на сандъкътъ. Когато попътъ отиде да даде святитѣ тайнства на болната, тя ако неможе да говори, ще му посочи, сандъкътъ и дѣдо попъ и роднинитѣ знажтъ, че тамъ има нѣкоя жълтичка, спестена за да се поднесе въ прѣдсмъртния часъ на олтаря на науката. Тѣ търсятъ и намиратъ подарока.

Въ една особенна книга, която попътъ носи съ себе си при причистяванието на болния, се записва името на подарителя и количеството на подарока. Въ една особенна недѣля се прави литургия за успокоение душитѣ на всички, които сж подариле нѣщо на училищата и се споменуватъ имената имъ.

4) *Училищенъ данъкъ.* Въ видъ на волни помощи сѣки възрастенъ велешанинъ е задълженъ да внесе по нѣкоя пара за училището. Този данъкъ е отъ $^1/_2$ бѣла меджидия до 2 лири на богата кжща. 5—6 кжщи плащатъ отъ 5 до 10 лири годишно.

5) *Приходъ отъ българскитѣ църкви.* Този приходъ, обаче, никакъ не влиза въ касата на общината. Той си има особенно назначение. Двѣтѣ градски църкви даватъ мѣсечно по 320 оки брашно и по 200 гроша на бѣднитѣ отъ тѣхнитѣ енории. Освѣнъ

това епитропитѣ имъ се грижатъ за поправкитѣ на училищата и за отоплението имъ.

Всичкитѣ общински приходи съ мѫка достигатъ цифрата 500 л. т. Това ни показва, че при най-добрата воля на Българитѣ въ Велесъ, като сиромашията е много голѣма, не могѫтъ да се съберѫтъ достатъчно количество пари, за да се посрѣщатъ както трѣбва общинскитѣ нужди. Едно врѣме приходитѣ на тая община сѫ надминували 1500 лири, достигали сѫ и до 2000 лири.

Отъ тия пари 400 лири отиватъ само за заплата на градскитѣ учителки и учители, 44 лири се плащатъ на 4 слуги, които служатъ въ училището, 8 лири на прѣдсѣдателя на общината, 30 лири — на секретаря въ общината, а съ осталитѣ се посрѣщатъ разни градски нужди. Ако въ края на годината се окаже недоимъкъ, което често се случва, мѫчатъ се гражданитѣ да го покриѭтъ съ волни помощи.

Прѣзъ настоящата 1890/91 учебна година училищата въ Велесъ сѫ поставени доста добрѣ, сравнително съ другитѣ македонски общински училища.

Въ двѣтѣ части на градътъ има по едно първоначално училище. Въ Пърцорѣкъ мѫжкото и женско първоначални училища сѫ смѣсени и се помѣщаватъ въ долния катъ на новото голѣмо здание, за което вече споменахме. Училището е посвятено на св. Георгия. Въ западния Велесъ мѫжкото първоначално училище е отдѣлено отъ женското, то е посвятено на св. Кирилъ и Методия. Трикласното училище се помѣщава въ горния катъ на Пърцорѣчкото училищно здание. Момичетата и момчетата сѫ смѣсени.

Слѣдующата таблица нагледно ни показва числото и распрѣдѣлението на ученицитѣ въ гр. Велесъ.

Първоначално училище.

Името на училището	Ученици					Ученички					Всичко ученици	Всичко ученички	Ученици и ученички
	Забавачница	I отдѣл.	II отдѣл.	III отдѣл.	IV отдѣл.	Забавачница	I отдѣл.	II отдѣл.	III отдѣл.	IV отдѣл.			
Св. Георгий	100	51	43	28	30	20	16	9	6	5	252	56	308
Св. Кирилъ и Методий .	130	60	62	53	28	—	—	—	—	10	333	10	343
Женско училище	—	45	25	24	—	70	47	25	19	—	94	161	255
Всичко . .	230	156	130	105	58	90	63	34	25	15	679	227	906

Триклассно училище.

	I классъ	II классъ	III классъ	Всичко
Момичета	43	22	10	75
Момчета	15	8	1	24
Всичко . .	58	30	11	99

И тъй ученици и ученички въ Велесъ има 1005. Като се земе прѣдъ видъ общото число на Българитѣ въ Велесъ, което възлиза на 10,450, ние виждаме, че приблизително на 10 души население имаме единъ ученикъ. Това е една доста добра пропорция.

Въ велешкитѣ училища прѣподаватъ 13 души учители и 6 учителки. Между учителитѣ единъ се назначава отъ общината за директоръ на всичкитѣ училища. Директорътъ само може да прави бѣлѣжки на учителитѣ, той имъ е правия надзиратель. Ако има нѣкои настоятель или гражданинъ да прави нѣкаква бѣлѣжка за каквото и да било, що се касае до училището, то трѣбва тая бѣлѣжка да се съобщава на директора.

Директорската длъжность испълнява отъ 6 год. насамъ Господинъ Н. Мискиновъ, който е свършилъ гимназиалното си образование въ Руссия, и е билъ двѣ години въ Женевския университетъ, дѣто е училъ естественнитѣ прѣдмети. Този господинъ е единъ отъ нáй-трудолюбивитѣ, нáй-способнитѣ и нáй-скромнитѣ македонски учители — труженници, които азъ до сега познавамъ. Между учителитѣ той си е спечелилъ уважение, а между гражданитѣ — почеть. Той се задоволява съ една скромна заплата отъ 70 турски лири.

Отъ другитѣ учители двама сж свършили Солунската мжжка гимназия; трима — 6-ий классъ при сжщата гимназия; 3-ма — 4-ий классъ въ Скопската Прогимназия; трима — само 3-ий классъ.

Отъ учителкитѣ, една е свършила Шуменското педагогическо училище, една — Солунската Гимназия, една 3-ий классъ въ Битоля и 3 само — 1-ий классъ.

За да бжде пó-нагледенъ напрѣдъкътъ, който сж направиле училищата въ нáй-ново врѣме, ние излагаме тукъ една сравнителна таблица за числото на учащитѣ се прѣзъ послѣднитѣ четире учебни години.

Учебна година	Забавачници		Първоначални училища								Классове								Всичко		Общото число на ученицитѣ
			I отд.		II отд.		III отд.		IV отд.		I кл.		II кл.		III к.		IV к.				
	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	Ученици	Ученички	
1887/88	176	55	157	28	103	28	97	21	48	6	49	5	26	3	7	—	7	—	670	146	816
1888/89	212	57	132	37	99	27	96	22	54	20	40	14	11	2	10	2	—	—	651	181	835
1889/90	218	61	149	41	143	23	86	24	52	17	41	13	16	3	—	—	—	—	705	182	887
1890/91	230	90	156	63	130	34	105	25	58	15	43	15	22	8	10	1	—	—	754	251	1005

Макаръ, че числото на ученицитѣ въ нѣкои отдѣления не върви все напрѣдъ, а въ нѣкои години се е намалявало, но ние видимъ, че общото каличество на учащитѣ се постоянно повишава и въ 4 години ѝма едно уголѣмявание съ 25°/₀. Особенно се е увеличило числото на ученицитѣ прѣзъ настоящата година.

Сравнително числото на ученичкитѣ се уголѣмява много по-силно отъ онова на ученицитѣ.

До дѣто прѣзъ 1887/88 учебна година ученичкитѣ съставляваха едва 18°/₀ отъ числото на учащитѣ се, то прѣзъ послѣдната 1890/61 учебна година тѣ достигать 25°/₀. Това ни показва, че се вече съзнава нуждата отъ женското образование.

МАКЕДОНИЯ ВЪ МИНАЛОТО Й.[1])

Стари области съ стари градове.

(—Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας συνταχθεῖσα κατὰ τὰς πηγὰς καὶ τὰ βοηθήματα ὑπὸ Μαργαρίτου Γ. Δημητσᾶ, καθηγητοῦ. Μέρος Πρῶτον: Χωρογραφία. Ἀθήνησι, 1870. — Μακεδονικά . . . . Μέρος δεύτερον, Τοπογραφία, οὗ προτέτακται ἐν εἴδει προλόγου καὶ εἰσαγωγῆς πραγματεία ἱστορική τε καὶ φιλολογική. Ἀθήνησι. 1874.

(— Стара География, съставена по източниците и спомагателните книги, отъ Маргарита Г. Димицà, профессоръ. Часть първа: *Хорография*. Атина, 1870. г. — Македонски нѣща . . . . Часть втора: *Топография*, съ Историческа и литературна студия въ видъ на Прѣдисловие и Въведение. Атина, 1874. г.).

Отъ Димитриева.

VII.

Кои и какви сѫ били земитѣ, отъ които постепенно се образувало голѣмото, знаменитото старо македонско господарство? На този въпросъ отговаря до нѣйдѣ втората часть на г. Димицовия трудъ, която има за прѣдмѣтъ, главно, *Топографията* на Македония въ указанитѣ вече пó-прѣди граници.[2]) Въпрѣки брой разногласия по нáй-прежното раздѣление на тази страна, г. Димица приема и изброява *двадесеть* отдѣлни земи или области, *епархии*, както ги нарича той, които, всички съ пъленъ почти самостоятеленъ нáй-напрѣдъ политически битъ, били отъ врѣме на врѣме, и подъ разни прѣдлози, завоювани една подирь друга отъ владѣтелитѣ на първоначалното, малкото господарство *Иматия*, и били присъединени къмъ това македонско господарство. Така то достигнало, нáй-вече при Филипа (360—337. п. Х.), при сина му Александра великаго (336—323. п. Х.), Филипа III 220—179. п. Х.), непримиримия врагъ на Римлянетѣ и, за врѣме, съюзникъ даже съ Анибала

[1]) Виж. Пер. Сп. Ср. XXXVII—XXXVIII.

[2]) За името *Македония*, между много други производства, пó-много или пó-малко произволни, Siekler казва, че, вѣроятно, то се образувало отъ Финикийската дума *Мъкедъ*, която значила като нѣщо *цѣнно, благородно*, както и на арабски подобно една дума значила *благородна, почтенна страна*. До колко е вѣрно и това производство, то е въпросъ. — Въ Библията *Македония* се нарича *Хетиимъ* (Маккав.: А. 1), а македонеца *Киттимъ*, който билъ и синъ на *Иаванъ* (Генес.: 1. 4. Исаи: К Г. 1; Мак.: К. 5).

(215. п. Х.) срѣщу тѣхъ, достигнало до една пространна и могущественна държава въ Старо-планинския полуостровъ. Невъзможни сѫ тукъ, само отъ себе се разумѣва, подробноститѣ по описанието на всички тия области, както и на всички споменувани въ тѣхъ, пó-много или пó-малко извѣстни, градове. Доволно ще бѫде, ни се чини, да се обозначатъ до нѣйдѣ тия области, па при тѣхъ да се спомене по нѣщо си и за нѣкои само отъ тия градове. Картината нѣма така да бѫде пълна, но, изобщо, тя ще прѣдстави едно достаточно очъртание за добро разбиране труда, съ който се занимаваме. Бѣлѣжимъ при това мимоходомъ, че освѣнъ тия раздѣления на разни области, едни пó-голѣми, други пó-малки, Македония, въ старо врѣме, а най-вече при Филипа (359—337. п. Х.) и при сина му Александра великаго, се раздѣляла главно на двѣ неравни части, т. е. на горня и на долня Македония (ἡ ἄνω καὶ ἡ κάτω Μακεδονία); отъ тѣхъ първата объемала всички крайбрѣжни до Егейското море страни отъ устието на р. Места до онова на р. Саламврия, а втората — всички други срѣдиземни и сѣверо-западни области. Това раздѣление, природно по само себе, е било и първото, па, въпрѣки всичкитѣ други, и пó-прѣжни и пó-послѣшни раздѣления на области и окрѫзи, то си е останало до самото растуряные на македонското господарство отъ Римлянетѣ, т. е. до 168. г. п. Х., а има и списатели, които говорятъ за долня и горня Македония даже и подирь тази рокова за Македония година. Както и да е, думата е сега тукъ за пó-частнитѣ раздѣления.

VIII.

Двадесетьтѣ области сѫ слѣдующитѣ:

* * *

1) *Иматия* (Ἠμαθία), която се нахождала между двѣтѣ рѣки *Бистрица* (Ἀλιάκμων) и тъй наричания сега *Карашмакъ* или *Мавронери* (Λουδίας), а се простирала къмъ истокъ до самото крайморие между устията на тия двѣ рѣки. Тази область е била първоначалното ядро, първото огнище на макед. господарство, область планинска и водоизобилна, плодородна и обработвана както въ старо, така и въ сегашно врѣме. Столица на господарството нáй-напрѣдъ е билъ гр. Едесса или Еге (Ἔδεσσα и Αἰγαί), думи, които означавали изобилие отъ вода, каквато мисль исказва и днесь още пó-новото име на тоя градъ *Воденъ*, съ което билъ прѣкръстенъ въ пó-кѫсно врѣме отъ Българетѣ. Основанъ още прѣзъ IX-й вѣкъ

п. X., гр. Едесса останалъ столица на малкото македонско господарство до въсцаряваньето на Архелая (413—399. п. X.), който избралъ за таквазъ столица гр. Пелла, за който ще стане дума по-долу. Но, ако и прѣстаналъ да е столица отъ онова врѣме, гр. Едесса не изгубилъ за това съвършенно и своето първо значение. Той останалъ като единъ видъ свещенъ градъ въ Македония, както едно врѣме е билъ Персеполъ въ Персия, както въ сегашно врѣме Москва въ Россия, и пр.; той билъ почитанъ като първоначалното срѣдище и свещенното огнище на растящето господарство, мозолей за царьетѣ, некрополъ за страната; при това той билъ и единъ отъ нáй-хубавитѣ градове въ това господарство. Римския историкъ Титъ Лвий го нарича въ своето врѣме (59. п. X. — 19. сл. Хр.) градъ отличенъ, знаменитъ (nobilis urbs), а Римлянетѣ, кога завладѣли Македония окончателно, държѣли тамъ гарнизонъ, какъвто, впрочемъ, билъ оставилъ тамъ за врѣме и извѣстния Ипирски царь Пирръ (Πύῤῥος), когато нахлулъ той въ Горня Македония за да накаже царя ѝ Антигона (274. п. X.), по причина, че този послѣдния му обрекълъ помощь при похода му срѣщу Римлянетѣ въ Италия, а послѣ не устоялъ на думата си. Прѣзъ срѣдния вѣкъ, както много други македонски градове, така и гр. Едесса, ако и укрѣпенъ и почти непристѫпенъ, пострадалъ всѣчески отъ нашествията на разни народи, каквито, както е извѣстно, бѣхѫ нахлули почти на всѣкѫдѣ по Европа, нáй-вече въ юго-источна Европа. Отъ тие народи обаче само Българетѣ успѣли, прѣзъ IX-й вѣкъ, да се установятъ тамъ трайно като население, защото, политически, подирь паданьето на първото българско царство, гр. Едесса, ако и прѣкръстенъ вече Воденъ и вече български градъ, подпадналъ обаче отново подъ Византия, послѣ пъкъ подъ Сърбитѣ прѣзъ XIV стол.; отъ Сърбитѣ градътъ билъ разграбенъ и изгоренъ, а и жителитѣ му се распръснали; но, подирь оттеглюванието на оние кратковрѣменни владѣтели, мнозина отъ распръснатитѣ жители пакъ се завърнали въ тоя градъ и го сградили отново, така щото въ него и до днесь се съхраняватъ много стари развалини и паметници, свидѣтелствующи за древностьта и знаменитостьта на първата македонска столица. Отъ името на македонския гр. Едесса билъ нареченъ послѣ съ сѫщото име и другъ единъ градъ Едесса въ Сирия подирь Александровия походъ. Чърковно гр. Воденъ е влизалъ въ Охридската архиепископия. Както въ старо врѣме, така и въ сегашно Едесса или Воденъ се описва като единъ отъ нáй-красивитѣ, отъ нáй-щедро надаренитѣ отъ природата и отъ

на́й-живописнитѣ по своето мѣстоположение градове. „Въ тоя, прочее, на́й-древенъ градъ, казва г. Димица, е била люлката на македонската сила; въ неговия чистъ горски въздухъ закрѣпна воинственния народъ, и всѣки къмъ него погледъ очарователно е укрилявалъ надѣждитѣ и усилвалъ е пожеланията на тоя народъ. На тоя камъкъ, на тая скала сѫ вияли гнѣздото си орлитѣ, на които било орисано единъ день да обгърнатъ съ своитѣ крила половината отъ свѣта, нѣщо, което се и извърши чрезъ Александра великаго.“ — Други забѣлѣжителни градове въ Иматия били Верия (Βέῤῥοια, сега, тур. Караферия), втори градъ подирь Едесса, отъ който го раздѣля едно разстояние отъ 7—8 часа, градъ издигнатъ, въ на́й-старо врѣме, на една височина, съ изгледъ прѣкрасенъ, съ изобилие вода, па още и съ история небезинтересна въ миналото му. Прѣвзетъ отъ Атинянетѣ въ началото на Пелопонската война, но даденъ отъ тѣхъ на съюзника имъ Пердика II, царствующаго тогисъ тамъ, този градъ билъ прѣдаденъ на Римлянетѣ (168. п. Х.) отъ трима свои граждане, които оставили послѣдния македонски царь Персея и прибѣгнали къмъ Римлянетѣ. Гр. Верия замѣстилъ гр. Пелла, подирь разрушението на тоя послѣдния прѣзъ VI-й вѣкъ сл. Х.; римския императоръ Филипъ (244—249. сл. Х.), който често ходилъ въ Македония, спиралъ се на отпочивка въ Верия, гдѣто и водилъ игри и разни тържества. Прѣзъ цѣлия срѣденъ вѣкъ, този градъ се споменува като градъ укрѣпенъ и цвѣтущъ, при всичкитѣ нашествия и възъ него отъ страна на разни народи, отъ които Българетѣ го и завладѣли за доста врѣме. Прѣзъ края на XIII-то столѣтие, той станалъ абълка прѣния между Сърбитѣ и византийскитѣ Палеолози; но съ дохождането на Турцитѣ, турилъ се за него край на притязанията и на еднитѣ и на другитѣ. Гр. Верия е забѣлѣжителенъ и въ чърковно отношение. Въ него е проповѣдвалъ самъ апостолъ Павелъ по пѫтуваньето си тамъ, идейки отъ кадѣ Солунъ и той самъ е основалъ въ него първата черкова,[1]) която, подвѣдомственна по́-напрѣдъ на Солунския прѣстолъ, била подведена послѣ подъ прямото вѣдомство на Цариградската Патриаршия. Като останки отъ стария градъ съхраняватъ се около 60 надписи гръцки и нѣкои римски статуйки, стълпни ѝткѫси, развалини отъ стари храмове, една стара площадь (сега Ески-Пазаръ). Има още и двѣ кули

[1]) Бра́тїѧ же а҆́бїе въ нощи̑ ѿсла́ша Па́ѵла и Сі́ла въ Бе́рїю; и҆̀же пришє́дше, и҆до́ша въ собо́ръ І҆ꙋде́йскій . . . И҆ ꙗ҆́кѡ ᲂу҆вѣ́даша, и҆̀же ѿ Солꙋ́нѧ І҆ꙋде́и, ꙗ҆́кѡ и҆ въ Бе́рїи проповѣ́дасѧ ѿ Па́ѵла сло́во Бо́жїе, прїидо́ша и҆ та́мѡ движꙋ́ще и҆ смꙋща́юще наро́ды. А҆́бїе же тогда̀ бра́тїѧ ѿпꙋсти́ша Па́ѵла и҆ти̑ на помо́рїе, ѡ҆ста́ста же Сі́ла и҆ Тїмоѳе́й та́мѡ (Дѣѧнїѧ, А҆пⷭ҇кала. гл. 17.)

византийски, както и една стѣнна ограда, отъ врѣмето, може би, на сърбското тамъ владѣние. — За трети забѣлѣжителенъ градъ въ Иматия се споменува Китионъ (Κίτιον, вѣроятно при сегашний Νάουσα, бълг.: Негушъ). — *Науса* или *Негушъ* има и своя съврѣменна история. По увѣщанията и подъ прѣдводителството на своитѣ граждане: Зафираки, Караташо, Ганчо, този градъ възстана презъ 1822 г. при разгара на гръцкото възстание въ оно врѣме. Юнашки се борили прѣзъ цѣли мѣсеци жителитѣ му съ оние отъ околностьта срѣщу Турцитѣ. Принудени обаче да се оттеглятъ въ укрѣпения градъ, тѣ и така героически се противили на Абдулъ-Абутъ Паша и, както казватъ, тѣ избили до 8,000 души неприятели; но намалени и сами истощени всячески, тѣ рѣшили да излѣзатъ изъ града съ оржжие, и да си пробиѭтъ пѫть низъ неприятелската войска. Въоржженитѣ излѣзли наистина и отчасти успѣли; но самия градъ билъ веднага прѣданъ на огънь и преобърнатъ на развалини отъ нахлулия въ него неприятель; безоржжното население, отъ всѣка възрасть и отъ всѣкъ полъ, било немилостиво исклано; пощадени били само по́-красивитѣ моми и жени, отведени послѣ въ робство. Числото на искланитѣ възлизало, казватъ, на 6.000. Расказватъ още за една сцена, наистина трогателна, наистина трагическа. Когато въ града всички се убѣдили, че не може вече да се противостои на неприятеля и че опасностьта била належаща, много моми, па още и жени съ малки дѣчица на ржка, рѣшили единодушно да се принесѫтъ жъртва на отечеството, да прѣдпочетѫтъ смъртьта прѣдъ неминуемото заробяванье. И тѣ се хванжли всички на хоро покрай близката рѣка *Карашмакъ* и, като играли, се хвърляли една слѣдъ друга въ дълбочинитѣ на буйната вода. По тозъ начинъ тѣ загинжли всички до послѣднята. Съврѣменната история на мжченическия нашъ истокъ расказва и за други подобни сцени, извършени героически отъ моми и майки съ дѣца подъ мишница по сжщитѣ съображения да си запазятъ по́-скоро честьта и свободата чрезъ самоволна смърть, отъ колкото да спасятъ живота си за позоръ послѣ и робство.[1]) — Областьта Иматия била населена отъ Пеласги.

---

[1]) Тази съврѣменна история за така пострадалия г. Негушъ срѣщнахме послѣдне я въ книжката на г. Колостипи за Македония. Μακεδονία ἤτοι Μελέτη οἰκονομολογική, γεωγραφική, ἱστορική καὶ ἐθνολογική τῆς Μακεδονίας ὑπὸ Ἰωάννου Ν. Καλοστύπη, ἐν Ἀθήναις, 1886, книжка, която носи отпечатъка на греко-македонски патриотизмъ, но която, въ много отношения, не е безъ стойность. Авторътъ описва въ цвѣтущи слогъ хубостьта на Македония, наричa ѭ първа стража и крѣпость на Елинизма и дава слѣдующата статистика за нейното население. Гърци Македонци 957.000; Мусулмани 467.000; Българе 182.500; Евреи 69.500; Власи, Ромжни, Сърбе 12.500. Всичко 1,688.500. Той дава доста интересни свѣдѣния и за българското учебно дѣло въ Македония, но натяква на Ексархията и на Българетѣ, че се опитвали да усвоятъ цѣла Македония

*

* * *

2) Пиерия (Πιερία). Тя се нахождала къмъ юго-истокъ отъ Иматия, простирала се тоже до морето между устията на р. Бистрица и р. Саламврия и стигала до многовръхния Олимпъ, жилището на боговетѣ и на Музитѣ, отъ гдѣто тѣ се наричатъ и *Пиериди* (Πιερίδες μοῦσαι); тази областъ е извѣстна като първоначална люлка на гръцката поезия, а е била присъединена къмъ малкото макед. господарство отъ Пердика I (700—652. п. Х.). Въ нейнитѣ приблизително прѣдѣли се нахождатъ сегашнитѣ гр.: Елевтерохори (стар.: Μεθώνη), Китросъ (стар.: Πύδνα), Платамона, Катерина и п. ч. По случай на гр. Китросъ или старата приблизително Пидна, трѣба да се забѣлѣжи тукъ, че послѣдния македонски царь Персей (Περσεύς), прѣдъ побѣдоносното римско оржжие билъ прибѣгналъ най-сетнѣ въ този укрѣпенъ градъ заедно съ златнитѣ Юпитерови статуи и съ всички други съкровища и драгоцѣнности; но, разбитъ и тука отъ Римския военачалникъ Емилия Павла (168. п. Х.), именно въ полето между двѣтѣ рѣки Есона и Левка (Αἴσων, сега Мавронери, Λεῦκος, сега Пеликасъ), малко къмъ сѣверъ отъ сегашното с. Катерина, той съ жена си, съ двамата си синове, съ дъщеря си и съ около 250 македонски началници, билъ отведенъ плѣнникъ въ Римъ, гдѣто, подиръ като украсилъ триумфа на побѣдителя, свършилъ живота си въ черна тъмница, отъ гладъ, споредъ едни, отъ налагано безсъние, споредъ други. Тъй, въ тази мѣстность, въ единъ жгълъ отъ старославната Пиерия, жилището на еллинскитѣ богове и Музи, се е турилъ по тоя начинъ край на македонското царство въ Европа. — Жителитѣ на Пиерия, Пиери или Пиероти, били тракийско плѣме.

3) *Елимия* (Ἐλίμεια, Ἐλιμιῶτις). Страна планинска, тази областъ имала за граници, отъ къмъ югъ Камвунскитѣ гори (Καμβούνια ὄρη, Волуца), които сж нж и раздѣляли отъ Тессалия; къмъ истокъ, Пиерия и Олимпъ, къмъ сѣверъ Иматия и другата областъ Еордея, която иде тукъ пета на редъ пó-долу, а отъ къмъ западъ план. Граммосъ (Βερκετήσιον) и областа Орестида, която ще доде тукъ четвърта на редъ. Въ прѣдѣлитѣ на Елимия, населена съ туземни Македонци или прѣселени Ипироти, се нахождали приблизително сегашнитѣ градове Сервия (Селфиче), Кожанъ, Сисанъ, Селица, Гревена, Сятища и пр. Забѣлѣжителенъ е града Сервия, расположенъ всрѣдъ тѣсно-дългата долина между р. Бистрица и Пиерийскитѣ гори, както и пó-новия градецъ *Велвендосъ*. Основанъ прѣзъ VI-й вѣкъ сл. Хр. г. Сервия получилъ първоначалното си

наименование отъ Сърбитѣ, на които императоръ Ираклий (610—641) отстжпилъ тази мѣстность за живѣянье. Турското пакъ име *Селфиче,* което значи *сливи,* получилъ той отъ тамошното изобилие *сливи,* голѣмъ износъ отъ каквито ставалъ и до днесь не само за по другитѣ части въ Македония, но още за Тессалия, Епиръ и пр. Съ естественни укрѣпления гр. Сервия е билъ заграденъ прѣзъ срѣдния вѣкъ и съ яки стѣни, даже три наредъ, споредъ описанието, което даватъ Византийцитѣ. Сърбитѣ не стоѣли много врѣме въ тоя градъ; той си осталалъ пакъ подъ Византия; но прѣзъ X-ия вѣкъ той подпадналъ подъ властьта на Българетѣ, послѣ пакъ подъ Византия, сетнѣ, отново, подъ Сърбитѣ, отъ които нáй-послѣ го прѣвзели Турцитѣ, които въ оно врѣме прѣкратявали така много спорове между Византийци, Сърби и Българе.

* * *

4) *Орестида* (Ορεστὶς и Ορεστιὰς и Ὀρεστία). Въ границитѣ на тая область попадатъ сега Костурското езеро и гр. Костуръ (Καστορία, стар.: Κέλετρον), Грамиста, Анаселица, Маврово, Клисура. Костуръ е градъ отъ нáй-старитѣ, укрѣпенъ отъ самата природа съ планини и води, подпадналъ и той прѣзъ X-й вѣкъ подъ властьта на Българетѣ, обстоятелство, за което нѣмало никакво съмнѣние, казва г. Димица; но той отново билъ прѣвзетъ отъ Византия, отъ която пъкъ го взелъ по договоръ сърбския краль прѣзъ XIV-то столѣтие (1350), а послѣ пакъ миналъ подъ Византия, до като дошли нáй-сетнѣ Турцитѣ та турили и тукъ край на всички други прищѣвки за него. Тъй пъкъ се разрѣшавали неразрѣшими инакъ прения за нѣкои земи и градове въ този жгълъ отъ юго-источна Европа. Костуръ е билъ и първия митрополитски тронъ отъ Охридската Архиепископия. — Старитѣ жители на области Орестида били тоже Пеласги по происхождение.

* * *

5) *Еордеа* (Ἐορδαία). Тя е почти посрѣдъ Македония по указанитѣ граници; населена тоже отъ Пеласги нáй-напрѣдъ, тази область е объемала сегашнитѣ гр. Острово, Катраница, Каляри и пр., както и тритѣ езера, т. е. *Сарагьолското* (Βεγορρῖτις λίμνη), *Островското* (Κέλλη или Κέλλαι) и Петричкото къмъ западъ, тъй сжщо и рѣката Потава (Ἐορδαϊκὸς ποταμὸς). Тази область е била просичана отъ знаменития Игнатиевъ пжтъ (Via Egnatia). Главния неинъ градъ се наричалъ съ сжщото име *Еордея* и се нахождалъ юго-источно отъ езерото Острово при сегашното с. Катраница на

рѣката Потава. Този градъ, запазенъ до X-й вѣкъ сл. Хр., билъ разрушенъ отъ Българетѣ прѣзъ сжщото столѣтие. Отъ него има днесь само нѣкои развалини при Катраница. Отъ Българетѣ по това врѣме билъ разрушенъ и другъ единъ градъ въ тази областъ, именно *Арниса* (Ἄρνισσα), при сегашното село Албанкьой.

* * *

6) *Линкосъ* и *Линкиститъ* (Λύγκος и Λυγκηστίς). Тя е областъ тоже просичана отъ Via Egnatia, както и сега отъ шоссето. Подъ тия двѣ имена се разумѣвала оная страна, която, заселена отъ Линкиститѣ, плѣме туземно, обемала приблизително сегашнитѣ Прѣспенско, южната часть отъ планинитѣ Перистери и Неречка, часть отъ Битолското поле и всичкото Флоринско окржжие до Горничево и Баница. Знаменитъ градъ въ тази областъ е билъ едно врѣме Ираклия (Ηράκλεια), нареченъ още и Пелагония (Πελαγωνία) отъ името на близката областъ, за която ще бжде дума по-долу. Дълги сж прѣнията за дѣйствителното мѣстоположение на този изчезналъ градъ; но, споредъ г. Димица, той се нахождалъ не далеко отъ сегашний гр. Битоля, къмъ юго-западъ отъ него, възъ послѣдния край на единъ продълговатъ хълмъ, издиганъ при подножията на западната страна отъ пл. Перистери и простиранъ на дължь отъ сѣверъ къмъ югъ, до сегашното село Буково; всичко това се доказвало отъ станалитѣ тамъ нѣкои раскопи, отъ намѣрени монети и пр. Основанъ прѣзъ 359. г. п. Х. градъ Ираклия билъ първостепененъ по тази мѣстность, а подирь разрушението на македонското царство отъ Римлянетѣ прѣзъ 168. п. Х. и раздѣлението отъ тѣхъ Македония на 4 главни части, той билъ главния градъ на четвъртата часть; въ него даже се събиралъ съвѣта отъ прѣдставителитѣ на другитѣ области и тамъ тѣ избирали годишнитѣ управители наричани *Политархи*. Цвѣтущъ и прѣзъ 5-тѣхъ първи столѣтия отъ християнската ера, гр. Ираклия пострадалъ веднжждь ужасно отъ Готитѣ прѣзъ 479 г., билъ послѣ съвършенно разрушенъ отъ Българетѣ при тѣхното по тия мѣста нахлуванье прѣзъ IX-й вѣкъ, а намѣсто него билъ издигнатъ по-къмъ сѣверъ другъ градъ, нареченъ най-напрѣдъ не Ираклия, но *Пелагония*, отъ името пакъ и той на поменатата областъ Пелагония, къмъ което име обаче Българетѣ при тѣхното тамъ владичество, прибавили и второ: *Вутелионъ*, споредъ Византийцитѣ, *Битоля* отпослѣ, думи означающи и едната и другата *обитель, мънастирь*, било отъ нѣкой мѣстенъ тамъ сжществовавшъ нѣкога мънастирь, било отъ други такавъ при

близкото село Буково; погръчено, това име станало *мънастиръ* (μοναστήριον), отъ гдѣто и Турцитѣ го наричатъ и до днесь *Манастиръ.*[1]) Освѣнъ разрушенията отъ страна на Българетѣ, гр. Битоля и цѣлата му околность потърпѣли послѣ какви не други бѣди, било при заминаваньето отъ тамъ на Кръстоносцитѣ, безчинията и разоренията на които сѫ били въобще твърдѣ далеко отъ да съотвѣтствуватъ на приписванитѣ имъ рицарски чувства и на священната имъ миссия, било при сръбскитѣ нашествия за усвояванье страната, било, пó-послѣ, при военнитѣ прѣдприятия на Ипиротскитѣ деспоти. Гр. Битоля чърковно подпадалъ тоже подъ вѣдомство на Охридската Архиепископия до 1767. г. — Други второстепенни градове имало въ тази область, като Мелитонъ (Μελιττῶν), Веви (Βεύη), Вригиасъ (Βρυγιὰς) и пр.

* * *

7) Пелагония (Πελαγωνία); подъ това име се разумѣвала срѣдната часть отъ басейна, образуванъ отъ р. Еригона (Черна) къмъ сѣверъ отъ Битоля и съ граници, отъ западъ, Илирийскитѣ гори наричани отъ Византийцитѣ Пиринеи, отъ югъ — областитѣ Линкистида и Еордея, отъ истокъ — р. Вардаръ, отъ сѣверъ — округа Девриопъ (Δευρρίοπος, Прилѣпско поле), който образува южната часть на Пеония къмъ сѣверъ отъ басейна на рѣката Еригона. Както се каза пó-горѣ, името на областьта Пелагония се давало

[1]) Думата Βουτέλιον се срѣща на гръцки у Кедрина, живѣлъ прѣзъ XIV-то ст., както и на латински Butella у Gulielmus Tyr. Колкото за самото производство на името *Вутелионъ, Битоля* и *Мънастиръ* сѫществуватъ, казва г. Димица, двѣ мнѣния у пó-новитѣ списатели. Отъ тѣхъ едни произвождатъ това име отъ български, което е и истината, казва той, а други пъкъ отъ арнутския езикъ, което е, казва, погрѣшно и рожба на фантазията. На това второ мнѣние билъ и Hahn (Albanes: Stud: p. 272. № 224) който, казва г. Димица, като иска всичко да албанизира, прави слѣдующето заключение: „Днешния главенъ градъ на Пелагония, *Битоля* или *Витоля* происхожда вѣроятно отъ албанското birroja (бироя), което значи гълъбъ, и юго-источно отъ него се издига съвършенно негръцка мѣстность планината Перистери; думата Перистери обаче е ново-гръцката форма за *гълъбъ*.“ Hahn, ако и да посѣтилъ града Битоля, не знае обаче, бѣлѣжи г. Димица, положението на пл. Перистери (стар. (Βαρνοῦς), и така той лесно прѣмѣстя тази планина отъ западъ на града къмъ юго-истокъ. Ami Boué пъкъ — слѣдва г. Димица — ако и да твърди най-напрѣдъ, че името е словѣнско, относлѣ обаче се съгласява съ мнѣнието на Hahn-а и казва: „Toli-Monastir est appelé en Slave Bitoglia . . . il pourrait provenir du mot albanais de Wittoja qui signific un pigeon, parceque les Schkipetares ont habité ce pays avant les Slaves (което се види да е взето отъ въздуха, казва въ скоби г. Димица). Ainsi s'expliquerait aussi fort le nom Grec de Peristeri, pigeon, donné par les Grecs et les Zinzares à la haute pyramide, qui domine cette ville“. — За българското происхождение на *Битоля* се произнася и Tafel. Но и Hahn, види се, измѣнилъ послѣ мнѣние въ своето извѣстно Reise von Belgrad nach Salonik. p. 186. Тукъ и той казва, че тази дума, по всѣка вѣроятность, происхождала отъ словѣнското *обитавати* и че Мънастирь било просто прѣведено отъ *обитель.* Той прибавя да каже, че за това происхождение на тази дума билъ длъженъ на Французския въ Битоля вице-консулъ г. Grimbault.

и на градоветѣ, пó-напрѣдъ, Ираклия, а пó-послѣ Битоля, при всичко, че тие градове не сѫ били въ нея, а въ близо-сѣдната Линкистида, съ която сѫ я и смѣсвали често. Отъ градоветѣ въ Пелагония нѣма слѣди, а първоначалнитѣ ѝ жители били едно плѣме, наричано Пелагони.

* * *

8) Пеония (Παιονία), една отъ нáй-голѣмитѣ области въ Македония; тя се полага въ сѣверната часть отъ басеина на Еригона и се простира къмъ истокъ до р. Струма и Родопитѣ, а къмъ югъ до устието на р. Вардаръ. Тя объемала въ прѣдѣлитѣ си сегашнитѣ Кърчово, Прилѣпъ, Тетово (Калканделе), Велесъ, Струмица, Радовицъ, Кюстендилъ, Сѣръ, Драма, и тя се е раздѣляла на три Пеонии: *западна,* къмъ сѣверната часть отъ Вардара и Еригона, която мѣстность се наричала и Девриопъ (Δεὐῤῥίωπος), име давано и на единъ тезоимененъ градъ; Пеония *Амфакситида* (Ἀμφαξῖτις) къмъ другата останала часть отъ Вардара, и Пеония *Парорвилия,* около Орвилоса, отъ гдѣто и името ѝ. Разни сѫ били така нареченитѣ Пеонски плѣмена; но за происхождението на Пеонитѣ въобще, дошли отъ Азия въ Европа и заселени въ Македония къмъ сѣверната часть отъ Вардара, има твърдѣ голѣми разногласия. — Стари градове въ първата Пеония се бѣлѣжатъ Девриопъ (Δευῤῥίοπος), лежащъ къмъ западната часть на Прилѣпското поле възъ единъ хълмъ при дѣсния брѣгъ на р. Черна,[1]) Стимвара (Στύμβαρα и Στύβεῤῥα) вѣроятно къмъ сѣверъ отъ Девриопа между Прилѣпъ и Крушово. Самия Прилѣпъ се нахожда ако не на сѫщата мѣстность, гдѣто се е издигалъ едно врѣме градъ *Алкомене* (Ἀλκομεναί), то безъ друго близо до него, и той още прѣзъ X-й вѣкъ, е билъ сграденъ тамъ отъ Българетѣ. Но разрушенъ пó-кѫсно отъ Турцитѣ при прѣвземаньето му, Прилѣпъ останалъ само съ единъ кварталъ при политѣ на пл.: Ба(в)уна, тукъ Трѣскавецъ, кварталъ наричанъ *Варошъ.* Пó-новия Прилѣпъ, съграденъ къмъ югъ отъ стария, запазилъ срѣдневѣковното си и, по всѣка вѣроятность, казва г. Димица, българско име, еллинизирано отъ Византийцитѣ въ Прилапосъ (Πρίλαπος). Прилѣпъ, поради високото, укрѣпеното и твърдѣ сгодното си положение, служилъ като едно прибѣжище и една удобна позиция на византийскитѣ императори срѣщу Сърбитѣ прѣзъ XIII и XIV столѣтия. Въ *Амфакситида* пъкъ нари-

[1]) За сѫществованието на тоя градъ Девриопъ свидѣтелствува единъ твърдѣ старъ надписъ намѣренъ въ близкото тамъ село Чепихово, на една плоча запазена яка и безъ никаква поврѣда на надписа.

чана *Пеония* се намѣрвали отъ дѣсния брѣгъ на Вардара, Вилазора (Βυλάζωρα, Велесъ), главенъ градъ на тази Пеония; Стови (Στόβοι), до сливаньето на Черна съ Вардара, градъ отъ на́й-староитѣ, разрушенъ прѣзъ IV-то столѣтие сл. Х., издигнатъ отново, но пакъ разрушенъ отпослѣ; Авидонъ или Амидонъ, Антигония, Стене (Στεναί), сегашния Демиръ-Капу. Отъ лѣвия пъкъ брѣгъ на Вардара били: Естреонъ (Αἴστραιον) сег. Струмица, наречена прѣзъ срѣдния вѣкъ и Тивериуполъ (Τιβεριούπολις), *Довиросъ* (Δόβηρος), малко къмъ югъ отъ сегашния Дориянъ и отъ тезоименното езеро, градъ разрушенъ и той отъ Българетѣ въ врѣме на нашествията имъ по ония мѣста; Астивонъ (Ἄστιβον) сег. Щипъ, като една отъ станциитѣ по via Egnatia. *Паророрвилската Пеония* обьемала пъкъ сегашнитѣ Кратово, Кюстендилъ, Дупница и Малешево (Μαλαίσιον).

* * *

9) Дардания (Δαρδανία). Дарданитѣ, живѣяли отколѣ въ южната часть отъ горня Мизия (сегашна Сърбия) и распространени до Скарда (Шаръ-Планина); когато по́-послѣ, при послѣднитѣ Македонски царье, взели врьхъ надъ Пеонитѣ, които държали сѣверната страна отъ къмъ р. Вардара, тѣ отблъснали тие Пеони къмъ сѣверъ отвадъ Скарда и план. Орвилоса и отъ тогива тази сѣверна страна отъ къмъ Вардара се нарекла Дардания и Дарданика (Δαρδανική), отъ името на новитѣ завоеватели, име, което прѣодолѣло послѣ прѣзъ всичкото римско владичество и прѣзъ цѣлия срѣденъ вѣкъ. Дарданитѣ, происходящи отъ Троянскитѣ Дардани, се прѣдставляватъ отъ старитѣ списатели като съвършенно диви и необдѣлани, живущи въ пещери и по купища (ἐν κοπρίαις), при всичко, че, отъ друга страна, тѣ били похвалявани отъ сѫщитѣ за любовта имъ къмъ музиката. Като воинственни людие, тѣ често нападали на сѣверозападна Македония и станали така на́й-опасни врази на македонското господарство. Но, на́й-послѣ, Филипъ III (220—179. п. х.), като прѣвзелъ столицата на Пеонитѣ, Вилазора (Βυλάζωρα, Велесъ), положението на която било твърдѣ сгодно за отблъсванье Дарданскитѣ нашествия, прогонилъ Дарданитѣ къмъ сѣверъ, а съ прѣвземането столицата имъ Скупи (Σκοῦποι, Скопия), той обезпечилъ отъ къмъ сѣверъ границитѣ на господарството до самитѣ пл. Скарда и Орвилоса. При всичко това, тази сѣвероисточна часть отъ Македония запазила и въ послѣдующе името на Дарданитѣ, ако и да съставила часть отъ Македонското господарство. Както и да е, тукъ е думата за Дардания къмъ югъ отъ веригата на тия планини, която Дардания

е объемала Скопската окръжность, простирана къмъ югъ до гр. Велесъ, къмъ истокъ до гр. Куманово (Κουμάνοβο), а, къмъ сѣверъ, до линията на Скарда и Орвилоса, гдѣто сѫ били македонскитѣ проходи къмъ сѣверъ. Тази Дардания наричана южна и македонска, въ различие отъ Дардания къмъ сѣверъ отъ Скарда и Орвилоса, принадлежаща къмъ горня Мизия (сегашна Сърбия), е съставяла пó-напрѣдъ сѣверната часть отъ Пеония. Подиръ разрушението на македонското господарство отъ Римлянетѣ, собственна Дардания била присъединена къмъ другата, сѣверната, а пó-послѣ при раздѣлението на Империята въ врѣмето на Константина великаго Дардания образувала особенна область подведена подъ Илирийския Ексархатъ и си останала така прѣзъ цѣлото Византийско врѣме. Главенъ градъ на Дардания билъ Скопия, съграденъ, неизвѣстно кога, но вѣроятно, отъ Дарданитѣ, които замѣстили тамъ Пеонитѣ. Расположенъ при Вардара, той е билъ въ сѫщото врѣме и на пѫтя отъ Иллирия и горня Мизия чрѣзъ Скарда за въ Македония, и обратно, и е служилъ като ключъ срѣщу разнитѣ нашествия отъ Иллирия и Мизия въ Македония, та за това македонскитѣ царье сѫ гледали да го завладѣѭтъ, както и Вилазора (Велесъ), по сѫщитѣ причини. Ако и да има нѣкои разногласия, но види се, че гр. Скопия е издигнатъ на мѣстото на единъ другъ градъ, наричанъ Синтия (Σιντια). Въ врѣмето на Византийцитѣ, г. Скопия прѣвзели Сърбитѣ и той station сталъ за врѣме сѣдалище на сърбскитѣ царье, но послѣ той билъ отново прѣвзетъ отъ Византийцитѣ, отъ които пъкъ го земятъ пó-сетнѣ Турцитѣ, цѣненъ отъ всички за единъ пригоденъ и укрѣпенъ градъ. За Скопия има мнѣние, че билъ отечество на Императора Юстинияна и че, слѣдователно, този градъ билъ и сѣдалището на Иллирийския Архиепископъ, сѣдалище наречено Първа Юстинияна (Πρωτη Ἰουστινιανή). Таквозъ мнѣние исказватъ Mannert, Forbiger, и Hahn, основающи се на единъ, както се види, тъменъ и неопрѣдѣленъ пассажъ у Прокопия. Но г. Димица оборва това мнѣние като противно на всички официални документи и на всички други византийски списатели, които изрично казватъ, че Първа Юстинияна е Охридъ, а не другъ градъ. Колкото за мѣсторождението на императора Юстинияна, то може, казва, да се търси всѣкадѣ другадѣ, но не и въ г. Скопия, при всичко, че наистинна това мѣсто до сега не е точно опрѣдѣлено.

* * *

10) Алмопия (Ἀλμωπία); тя е приблизително днешне *Могленско*, наречено отъ Византийцитѣ Моглена (Μογλενὰ), а отъ Турцитѣ

Караджобаши. Споредъ г. Димица, въ тази малка область имало днесь 46 села, на които жителитѣ били Българе и Турци, но живѣли животъ злощастенъ и окаянъ, както и първоначалнитѣ ѝ още жители, Армани, Пеласги, Македонци. Градове въ тази область се споменуватъ Орма (Ορμα), сегашното с. Трезино; Апсалосъ (Ἄφαλος), сегашното сел. Драгоманци, гдѣто и до днесь се намирали стари останки; Европосъ (Εὔρωπος), замѣстенъ отъ сегашното Палеокастронъ (Παλαιόκαστρον), при стичането на два притока, т. е. Черна-Рѣка и Врлица, гдѣто тоже се бѣлѣжатъ остатки нѣкои отъ византийско врѣме.

* * *

11) Ботиея (Βοττιαία, Βοττιαῖς и Βοττία); заселена на́й-напрѣдъ отъ Пеони и Пеласги, а по́-послѣ отъ Вотиейци дошли отъ Крета, тази область объемала мѣстноста къмъ югъ на днешния градъ *Яница* до крайморието и съставлявала срѣдната часть отъ полето, което се простира отъ Воденъ до Солунъ. Тази околность объемала сега около 20 села съ градеца Яница и тя е, къмъ югъ, между устията на р. р. Бистрица и Вардара, пѣсъчлива, а въ срѣдата, блатиста, къмъ сѣверъ пъкъ доста плодородна. Тя би могла, казва г. Димица, да стане още по́-плодородна, както Иматия, ако би била по́-гжсто населена и по́-добрѣ обработена, както другочъ. Но днесь е тамъ пустиня. Както и да е, между нѣколко градове въ тази область изчезнали отколѣ, знаменитъ и забѣлѣжителенъ билъ гр. Пелла (наричанъ по́-напрѣдъ и Βούνομος), при днешнето с. Агии Апостоли (Ἅγιοι Ἀπόστολοι), старата, както споменахме, столица на старото македонско царство отъ врѣмето на Архелая (413—399 п. х.); градъ богато украсенъ, отечество на Александра великаго, мѣстопрѣбиванне на не по́-малко великия му учитель Аристотеля, главенъ градъ, при римското владичество, на третята отъ четиритѣ части, на които била раздѣлена Македония тогисъ, разсипанъ по́-послѣ, неизвѣстно кога, но оставилъ развалини, забѣлѣжни и до днешенъ день. — Имало въ тази область и други още нѣкои градове, но съ неизвѣстни днесь мѣстоположения.

* * *

12) Мигдония (Μυγδονία и Μυγδονίς), заселена отъ Мигдони, Тракийско плѣме, а послѣ отъ Идони (Ἠδωνοί), тракийско тоже плѣме, объемала всичката страна къмъ сѣверъ отъ Термейския Заливъ и Халкидийский полуостровъ съ пространство, въ което влизатъ приблизително сегашнитѣ Кулакя, Авратъ-Хисаръ, Езерото

Лангада и. п. ч. Въ нея имало доста градове, но безъ особенно значение, освѣнъ главния и знаменитъ градъ Солунъ, който заслужва отдѣлно изучванье отъ всѣка страна.

* * *

13) Халкидийский Полуостровъ (Χαλκιδική Χερσόνησος), така нареченъ, едно, отъ прѣселенцитѣ въ него изъ Халкида въ о. Евбия (Негрепонтъ), друго, отъ изобилието въ драгоцѣнни метали, особенно мѣдъ (Χαλκός). Той се наричалъ още и тракийски полуостровъ, защото първоначално той билъ заселенъ съ Тракийци и принадлежалъ на Тракия, а билъ присъединенъ къмъ Македония по́-послѣ. Въ тази область, пълна съ исторически въспоминания, сѫ се нахождали, между други, и историческитѣ градове Олинтъ (Ὄλυνθος, днесь Агиомамасъ), Потидея (Ποτίδαια), Кассандрия, Стагиръ (Στάγειρος, сега, Липсасда), отечеството на Аристотеля, който за това е и извѣстенъ особенно подъ названието *Стагиритъ* (Σταγειρίτης, Стагиритски философъ). Въ тази область се издига знаменития и историческия, и въ старо и въ ново врѣме, *Атосъ* (Ἄθως, Света Гора). Халкидийския полуостровъ се раздѣля на двѣ неравни части, западна и источна, а южната му часть образува три малки полуострова съ особенни имена.

Единъ отъ тие три малки полуострова е и така наречения въ старо врѣме *Акти* или, поменѫтия вече *Атосъ,* въ по́-послѣдне врѣме. (Ἀκτή, Ἄθως) отъ тождеименната гора, която просича тоя полуостровъ на длъжь и която стига, юго-источно, до една отъ на́й-голѣмитѣ височини. Атосъ, не безъ историческа извѣстность и въ старо врѣме, придобилъ е особенно значение прѣзъ срѣдния вѣкъ и до днесь подъ новото си име Агионъ Оросъ (Ἅγιον Ὄρος, Света Гора) за издигнатитѣ тамъ общеизвѣстни монашески обители. Подирь като говори за нѣкои стари градове въ този полуостровъ, въ Атоса, градове съ мѣстоположения малко или много извѣстни, като Сани, Тиссосъ, Клеоне и. п. ч. (Σάνη, Θύσσος, Κλεωναί), но всички отъ рано още изчезнали, почти безъ слѣди днесъ за днесъ, г. Димица посветява нѣколко страници особенно за Света-Гора, за нейното, още отъ първитѣ врѣмена на християнството, заселение съ распръснати по нея отшелници и пустиняци, а по́-послѣ, именно отъ IX-й вѣкъ и постепенно по́-нататъкъ, за направата и издиганьето на сегашнитѣ атонски мънастири, за тѣхното устройство, за тѣхнитѣ библиотеки и за съхраняванитѣ въ тѣхъ гръцки и словѣнски рѫкописи, 2800 гръцки и 445 словенски; като говори за тия рѫкописи г. Димица

се оплаква, че светитѣ отци отъ Света-Гора всѣкога съ тържественость посрѣщали чужденцитѣ и съ готовность имъ услужвали въ всичко, а къмъ туземнитѣ людие отъ Истокъ тѣ се отнасяли студено и не рачили да имъ покажатъ каквото трѣба въ интереса на науката; тъй щото той, ако и самъ да ходилъ въ Света-Гора, за нея се научилъ много повече отъ книгитѣ на тие чужденци, нежели отъ светитѣ отци. При всичко това, нѣщо ново пакъ, било по атонската история въобще, било пó-извѣстнитѣ 21 мънастиря въ Атоса, нѣма у него. Забѣлѣжителни сѫ само съвѣтитѣ, които авторътъ отправя къмъ отцитѣ отъ староуважаемия и до небеса возвишающия се Атосъ, да разбератъ, че врѣмето, въ което живѣемъ, не е врѣме на тъмнина и на невѣжество и на застой, но врѣме на движение, на духовно възобновяванье и възраждание, та ги кани да си отворятъ и тѣ очитѣ и да видятъ съврѣменното чърковно вълнение, да видятъ до каква низость е стигналъ римския Понтификсъ чрѣзъ своето non possumus (не можемъ), чрезъ съблазнителния догматъ за непогрѣшимостьта, чрезъ ненависта къмъ просвѣщението и на науката. „Вижте, имъ казва, до кѫдѣ сѫ дошли нашитѣ чърковни работи!“ И той ги съвѣтва да упражняватъ наистина богочестието, но да пригърнѫтъ въ сѫщото врѣме и просвѣщението, да издигнѫтъ, при Божиитѣ храмове, и храмове на Музитѣ.

* * *

14) Кристония (Κρηστωνία и Κρηστωνική); тя се простирала къмъ сѣверъ отъ Мигдония и объемала басеина на р. Лахана, лѣвъ притокъ на р. Галико (стар. Ἐχέδωρος) сѣверо-источно отъ Авратъ-Хисаръ и Килкиджи. Градове стари съ пó-забѣлѣжително значение въ тази область се споменуватъ, освѣнъ Кристона, и други като Антигония, Ксилополи, Терпилъ, Каравия (Ἀντιγόνεια, Ξυλόπολις, Τέρπιλλος, Καραβία). Въ Кристония имало и една силна крѣпость, градена по заповѣдь на византийския императоръ Андроника младшаго при рѣката *Галлико,* гдѣто е сега Авратъ-Хисаръ. Тази крѣпость била наречена *Гинекокастронъ* или *женска крѣпость,* защото тя била тъй непристѫпна щото пазенето ѝ могло, казватъ, да се повѣри и на жени. *Авратъ-Хисаръ* пъкъ се нарича по турски отъ една жена *Марулия,* която прѣзъ 1774. г. юнашки противостояла отъ тази крѣпость срѣщу Турцитѣ. — Старитѣ ѝ жители били тракийски Пеласги.

* * *

15) Висалтия (Βισαλτία), къмъ истокъ отъ Кристония и къмъ сѣверъ отъ източната часть на Мигдония; заселена съ Тракийци,

тя се простирала отъ пл. Вертиска (Ченгелъ-долъ) до р. Струма и ез. Керкенитида (Κερκενιτις, Πρασιάς, Тахино) и объемала страната, която днесь образува окрѫжностьта на г. Нигрита и с. Сохо. Отъ градоветѣ ѝ пò-многото изчезнали твърдѣ рано. Таквизъ сѫ били Осса (Ὄσσα), вѣроятно до сегашното село Сохо, гдѣто имало и развалини, Аргилъ (Ἄργιλος) по всѣка вѣроятность до сегашното село Кючукъ-Оршова, Кердилионъ (Κερδύλλιον) тъй сѫщо, по всѣка вѣроятность, около сегашното с. Буюкъ-Оршова; Екалитере и Оресхия (Αἱ Καλλίτεραι καὶ Ὀρεσκία), на които мѣстоположението трѣбало, казва г. Димица, да се търси между сегашния г. Нигрита и с. Сохо, и нáй-послѣ, Евпория (Εὐπορία) на юго-западния брѣгъ на ез. Керкинитида при излизаньето отъ това езеро на р. Струма, и г. Верга (Βέργα) на сѫщия брѣгъ около сегашното с. Тахино.

* * *

16) Синтика (Σιντική); често смѣсвана съ пó-горнята область, тя е объемала по край Струма, къмъ сѣверъ на Висалтия, пространството отъ сегашния гр. Нигрита до Петричъ и р. Понта (Струмица), единъ отъ притоцитѣ на Струма. Забѣлѣжителенъ въ нея градъ билъ тъй наречения *Ираклия Синтика* (Ἡράκλεια Σιντική), сегашното с. *Зервохери,* при всичко, че за това мѣстоположение има разногласия. Тази Ираклия не трѣба да се смѣсва съ историческата Ираклия до Битоля, за която говорихме пó-горѣ. — Жителитѣ ѝ били Синти, тракийско или пеласгийско плѣме.

* * *

17) *Медика* (Μαιδική), область доста пространна и ограничавана, къмъ югъ, отъ Синтика, къмъ западъ, отъ Пеония и Дардания отчасти, къмъ истокъ, отъ Орвилоса (Пиринъ-планина), а пъкъ, отъ къмъ сѣверъ, отъ Скомонъ (Рила и Витоша). Тя объемала страната, която днесь се простира къмъ истокъ отъ Кратово, Радовичъ, Струмица до Мелникъ и отъ къмъ сѣверъ на тоя градъ пространство покрай р. Струма. Отъ градоветѣ ѝ пó-важенъ билъ Петра (Πέτρα), който е запазилъ и до днесъ почти името си *Петричъ; Десудава* (Δεσούδαβα), въ околностьта на сегашния мънастирь Ливоскица и недалечь отъ Куманово; Иамфорина (Ἰαμφορίνα), главния градъ на областьта, съ мѣстоположение мѫчно да се опредѣли, но, вѣроятно, до сегашното с. Ямпорана. — Медицитѣ били тоже тракийско плѣме.

* * *

18) *Идонисъ* (Ἰδωνίς); заселена отъ Идони, тоже тракийско плѣме, тя объемала южната часть отъ сегашнитѣ Зихна, Алистрата

и Драма, и има, къмъ сѣверъ, р. Анжиста, а къмъ югъ пл. Пирнари (Παγγαῖον ὄρος). Въ нея сѫ били градоветѣ Амфиполи (Ἀμφίπολις, сега Неохори или Еникьой), Филипи (Филипечикъ), около който на 42 г. п. X. е станала прочутата битка между Октавия, отъ една страна, и Брута и Кассия, отъ друга, и гдѣто прѣзъ 53 г. сл. X. е проповѣдвалъ Апостолъ Павелъ, който послѣ отправилъ къмъ жителитѣ на тоя градъ и извѣстното свое прѣкрасно послание къмъ Филипийци. Отъ Филипи се съхраняватъ и до днесь доста развалини. Тукъ се нахождалъ и гр. Галипсосъ, за който стана дума пó-горѣ, (Стр. 6—7) близо до сегашното с. *Пиргосъ*. Тукъ е и гр. Кавала (Χριστούπολις) въ сѫщия заливъ, но на друга страна, на който заливъ, въ старо врѣме, се нахождалъ и гр. Датосъ (Δάτος и Δάτον), гдѣто сега е Елевтеруполи (Ἐλευθερούπολις), и гдѣто, пó-послѣ, близу до него билъ издигнатъ гр. Неаполи (Νεάπολις), който замѣстилъ г. Датосъ. Когато пъкъ, прѣзъ VI—VII-я вѣкъ, по всѣка вѣроятность, билъ разрушенъ и гр. Неаполи, види се, че жителитѣ му прибѣгнѫли на мѣстностьта, гдѣто сега е гр. Кавала, и новото тамъ заселение на Неаполититѣ се нарекло Христуполисъ (Χριστούπολις), подъ което име и често се споменува отъ списателитѣ подирь IX-о столѣтие. Новия този градъ, издигнатъ сѣверо-източно отъ Неаполи възъ стръмна, скала провлечена къмъ морето и укрѣпена, служи като вратня и ключъ на Македония и на Тракия. Той билъ укрѣпенъ отъ Андроника старшаго съ дълга стѣна, простирана отъ морето до край тамошната гора. Хубавото мѣстоположение на този градъ обърнало вниманието на Генуезитѣ, които го и обевили за търговско срѣдище на източна Македония, и отъ които той получилъ новото си име Кавала, за происхождението на което има разни мнѣния, но, пó-вѣроятно е, че то происхожда отъ самото природно положение на мѣстноста. Кавала, като такавъ градъ, е привлѣкълъ тоже вниманието и на Турцитѣ, на които се отдава и направата, къмъ сѣверо-истокъ отъ града, на единъ водопроводникъ, отъ който сега се съхраняватъ само развалини, при всичко, че той е билъ поправянъ отъ Ибраимъ Паша и въ наше врѣме. Както и да е, този срѣдневѣковенъ градъ, съхраненъ почти въ цѣлоста си, служи за пристанище на източна Македония и западна Тракия и чрезъ него става, отъ една страна, износа на необработенитѣ произведения, отъ друга, вноса на всички нужни потрѣбности.

* * *

19) Одомантика (Ὀδομαντική и Ὀδομαντίς). Тя се простирала къмъ югъ отъ гр. Сѣръ до езерото Керкинитида (Тахиносъ), къмъ

сѣверъ, до Мелникъ, къмъ истокъ, до градоветѣ Драма, Неврокопъ и р. Места. Тукъ е Сѣрското поле, 14 часа на длъжъ отъ западъ къмъ истокъ, именно отъ Бутково до Чаязъ, а на ширина 10 часа разстояние: поле плодовито съ разни произведения, а нáй-повече памукъ, отъ който става доста износъ за въ Австрия, Албания, Босна и други още мѣста, но наводнявано зимно врѣме, въ голѣма часть, отъ прѣливанието на рѣката Струма. Тази хубава область Одомантика населявали въ старо врѣме двѣ Пеонски плѣмена, наричани Сиропеони (Σιροπαίονες) и Пеопли (Παιόπλαι), които имали за столиченъ градъ Сѣръ. По тоя случай, ето какво расказва Иродотъ за тѣхни двама началници Пигрита (Πίγρης) и Мантия (Μαντύης). Понеже тѣ и двамата искали да господствуватъ надъ тия двѣ пеонски племена, то за постиганье тази си цѣль, тѣ заминали и двамата за гр. Сарда въ М. Азия да тръсятъ тамъ помощь и поддържка отъ Персийския монархъ; но тѣ не отишли сами; съ себе си тѣ зели и хубавата си сестра, мома трудолюбива; тя носила на главата си сѫдъ, пъленъ съ вода, водила съ рѫката си единъ конь, а въ сѫщото врѣме прѣла ленъ и вървѣла; когато минувала така при персийския монархъ Дария, той останалъ очуденъ както отъ хубоста, така и отъ трудолюбието на дѣвицата, която въ едно и сѫщо врѣме вършила три работи; като распиталъ монархътъ и се научилъ, че всички Пеонски жени сѫ така трудолюбиви, той веднага заповѣдалъ на военачалника си Мегаваза да прѣвезе въ Азия всички Сиропеони и Пеопли, това, което било и наскоро извършено, вопрѣки съпротивлението на тие двѣ Пеонски плѣмена. Така испразнена тази область отъ тѣхъ, дохаждатъ та ѭ зематъ и населяватъ живущитѣ пó-напрѣдъ малко къмъ югъ Одоманти, пеонско и тѣ плѣме, споредъ Иродота, (V. 16) или тракийско, споредъ Тукидида (II. 101), отъ името на които се нарекла и самата область. Самостоятелна въ начало, както и всички други македонски области, тя била прѣвзета въ врѣмето на Филипа и Александра и останала часть отъ македонското господарство до покоряваньето му отъ Римлянетѣ (168. г. п. х.), при които тя влизала въ първата часть отъ раздѣлението Македония на четери части, която първа часть е имала за главенъ градъ Амфиполи. Подиръ 16 години обаче, прѣзъ 152. п. х. Одомантика става чистъ римски окрѫгъ; но тогисъ нѣкой си Адрискосъ, който се свилъ като синъ на Персея и се нарекълъ лъжовно Филипъ (Ψευδοφίλιππος), успѣлъ та отнелъ отъ Римлянитѣ голѣма часть отъ Македония, като побѣдилъ около Пидна (приблизително сегашния Китросъ) чрѣзъ прѣвъсходна конница римския военачалникъ Метелла; разбитъ обаче и самъ пó-

послѣ въ Одомантското (сега Сѣрско) поле, той загубилъ тамъ 25 хиляди человѣци по край Струма и билъ прѣдаденъ на Римлянетѣ отъ свой хора. Когато пъкъ, прѣзъ 395. сл. Х. Империята се раздѣлила на двѣ части, източна и западна, а Македония, влѣзла въ източната часть, се подраздѣля и тя на двѣ голѣми области, Одомантика, заедно съ всичката страна къмъ истокъ отъ Солунъ и съ доста голѣма часть отъ къмъ западъ, се вчислява въ първата отъ тия двѣ области, която объемала 31 градове, отъ които само 3—4 сѫ се запазили до днесь. Но главния, първостепенния градъ въ областа Одомантика билъ, още отъ старо врѣме, града Сѣръ разнообразно писанъ и споменуванъ на гръцки (Σῖρις, Σέρραι, Σιρρά, Σίραι, Σιρραίων πόλις, Σάρρα и Φεραί). Кога е основанъ този градъ, точно не се знае, но безъ друго той е сѫществувалъ прѣди V-я още вѣкъ п. х., защото Иродотъ го споменува съ първото му име Σῖρις, като расказва, че часть отъ побѣденната въ Гръция Ксерксова войска, на завръщанието си за Азия, пострадала отъ разни бѣди и болѣсти, та била оставена въ нѣкои македонски градове, между които и Σῖρις, Сѣръ. Нѣма съмнѣние, че името Сѣръ, Σῖρις има сродство съ името на живущитѣ пó-напрѣдъ въ Одомантика Сиропеони, за които споменахме пó-горѣ, и съвсѣмъ произволно е производството му отъ Seres, по името ужъ на едно индийско племе Sêres, спредъ англичанина Clarke у Tafel-a, de via militari Bomaororum lgnatia, стр. LXV, съ което производство самъ Tafel се подиграва. Не обаче, при всичко това, отъ твърдѣ голѣма извѣстность въ старо врѣме, гр. Сѣръ, съ значение немаловажно презъ срѣдния вѣкъ, станалъ особенно знаменитъ и завиденъ прѣзъ четеритѣ послѣдни столѣтия отъ срѣдния вѣкъ при непрекѫснатитѣ почти и кръвопролитни борби на Византийскитѣ императори срѣщу Българетѣ и Сърбитѣ, когато той е билъ нáй-значителния и нáй-укрѣпения отъ всички градове, находящи се между Струма и Места. Описванъ отъ византийскитѣ списатели като градъ силно укрѣпенъ, великъ, богатъ, хубавъ, митрополъ, превъсходенъ отъ всѣка една страна, гр. Сѣръ за всички тия преимущества се прѣдставя отъ тѣхъ и като абълка прѣния между Българетѣ и Сърбитѣ, отъ една страна, и византийскитѣ императори, отъ друга. Между друго, Българетѣ прѣвзели тоя градъ прѣзъ 1206 г., срутили стѣнитѣ му и го разграбили; но като не могли да зематъ и крѣпкия му къмъ сѣверъ варошъ, тѣ останали господари само на града 39 години, подирь което врѣме, прѣзъ 1245 г. императоръ Иоанъ Дука го отнелъ отъ тѣхъ; пó-послѣ обаче сърбския краль Стефанъ Душанъ прѣвзима отъ Византийцитѣ сѫщия тоя градъ и

въ него той се коронясва прѣзъ 1345 г. царь отъ мѣстния тамъ епископъ Макария, па, като се и оженилъ за Елена, дъщеря на императора Андроника, той сталалъ съюзникъ на Византия; но послѣ, при нови сблъсквания, три пѫти прѣвзиманъ и всячески пострадалъ, гр. Сѣръ билъ възобновенъ отъ Сърбитѣ и заграденъ съ стѣна, развалини отъ която се съхранявать и до днесь, а въ вароша има още и останки отъ укрѣпленията и отъ кулитѣ, надъ по-голѣмата отъ които стои и надписъ керамиденъ на словѣнски: „Еленина Кула.“ — Други градове въ тази область се споменувать Скотуса (Σκοτούσα), къмъ сѣверъ отъ Сѣръ по via Egnatia между горѣпоменѫтата Сантика Ираклия, Дрависка (Δραβησκος, сег. Драма) и Филиппи; той служилъ като станция по казания пѫть и съотвѣствующъ, за положението си, на сегашния *Демиръ-Иссаръ;* на мѣстото на сегашния Мелникъ или приблизително тамъ сѫществувалъ, по крайней мѣрѣ, споредъ г. Димица, града Гарискосъ (Γαρησκὸς) при подножията на Орвилоса (Иринъ-Планина), а не на Неврокопъ, както полагалъ Leake.

* * *

20) *Грѣцка* или *македонска Иллирия* (Ἑλληνική ἢ Μακεδονική Ἰλλυρία). Иллирия, казва тукъ г. Димица, която въобще обемала срѣдната часть отъ западната страна на Старо-планинския полуостровъ, се раздѣлала въ старо врѣме на двѣ части, отъ които сѣверната се наричала варварска или римска Иллирия, а онази часть, която се простира къмъ югъ отъ нея, отъ устието на р. Дрина (Δρεΐλων) до пл. Акрокеравни, и която е къмъ западъ на пл. Скарда (Шаръ-планина), който я раздѣля отъ собственна Македония, се нарича просто *Иллирисъ* и *Иллирия* по името на заселившето се въ нея старо плѣме, *македонска* пъкъ за прѣвземанието ѝ отъ Македонцитѣ, а *еллинска* поради многобройнитѣ въ нея стари еллински колонии. Сѫщата тази часть отъ общата Иллирия се нарѣкла прѣзъ IV-то столѣтие сл. хр. и Новъ Ипиръ (Νέα Ἤπειρος) въ различие отъ стария Ипиръ. Еллинската или македонската Иллирия, имуща за граници къмъ сѣверъ р. Дрина, къмъ югъ пл. Акрокеравнитѣ (Ακροκεράυνια ὄρη), къмъ истокъ Скарда (Шаръ-планина) и къмъ западъ Адриатическото море, обема южната часть на сегашна горня Албания и сѣверната часть отъ сегашна долня Албания, отъ града Лиссосъ до гр. Иерихо (ст. Ὠρικὸς). Тази тъй опрѣдѣлена Иллирия била завоевана отъ Македония отчасти при Филипа и Александра, съвършенно пакъ послѣ при прѣдпослѣдния македонски царь Фи-

липъ III (220—179), за което се нарекла и македонска, каквато и дѣйствително останала до дохаждането на Римлянетѣ.

Тия сѫ, накратко, 20-тѣ области, на които се е раздѣлѣла въ старо врѣме Македония, по мнѣнието поне, което е приелъ и което поддържа г. Димица. Всички тѣ иматъ своето историческо и географическо значение. Но едно пó-дължко спиранье тукъ върху послѣдната Область отъ старото македонско царство, *Иллирия,* види ни се да не е безъ нѣкой интересъ.

IX.

Какво плѣме сѫ били Иллирийцитѣ? По тоя въпросъ разногласили още старитѣ писатели и географи, разногласятъ още и днесь пó-новитѣ. Едни считатъ Иллирийцитѣ за прадѣди на населяющитѣ сега тази страна Албанци, други пъкъ ги държатъ за прадѣди на Словѣнетѣ, но положително не се знае нищо, казва г. Димица. Той мисли само, че Албанцитѣ иматъ за прадѣди древнитѣ Пеласги, а Иллирийцитѣ, плѣме самостоятелно, клонили, още отъ начало, пó-вече къмъ заселившитѣ се по Иллирийското крайбрѣжие Гърци и, нáй-послѣ, завоевано отъ Македонцитѣ, това плѣме било и погърчено отчасти, та взело така да говори двѣ нарѣчия, едно иллирийско, друго гърцко, както за това свидѣтелствували запазенитѣ и до днесь гръцки надписи въ срѣдня Иллирия.

Отъ Иллирийскитѣ плѣмена пó-извѣстни сѫ били *Дассарититѣ* (Δασσαρῖται), които живѣли къмъ източната часть отъ Македонската или Еллинската Иллирия, часть наречена *Дассарития*, въ Охридския басейнъ до р. Дрина и Дебърско къмъ сѣверъ, а къмъ югъ, до отвъдъ сегашния гр. Корицá. Отъ нáй-напрѣдъ Дассарититѣ били нáй-опаснитѣ врази на Македонцитѣ, до толкозъ опасни, щото при Дассаритския царь Вардилиса (Βάρδυλις), който основалъ голѣмо и силно Дассаритско господарство (385. п. х.), насмалко Македония, веже подъ дань, да стане и съвършенно иллирийска область, ако да не би се качилъ на македонския прѣстолъ Филипъ (359. п. х.), който не само накаралъ, подиръ разни походи, Иллирийцитѣ да отстѫпятъ всички македонски земи, но разширилъ още македонското господарство до Охридското езеро заедно съ Дассаритската столица, сегашния Охридъ. Едно противомакедонско движение пó-послѣ отъ Клита (Κλεῖτος), сина на Вардилиса подпомагвано отъ нѣкои съсѣдни самостоятелни владѣтели, било скоро потушено отъ самаго Александра великаго прѣди похода му въ Азия. Подиръ разни опитвания, ту успѣшни, ту злополучни, за господарственна самостоятелность,

Дассаритиа, при поевяванието пó-послѣ на Римлянетѣ, присъединяюща се, по волята на своитѣ мѣстни по име само — владѣтели, ту къмъ тѣхъ, ту къмъ Македонцитѣ, които нáй-послѣ и зели тамъ връхъ окончателно и распространили господарството си къмъ западъ до Адриятика, Дассаритиа, заедно послѣ съ цѣла Иллирия и цѣлото македонско господарство пада и тя подъ Римлянетѣ, както и всички други близосѣдни страни, едни пó-рано, други пó-кжсно. При раздѣлението отъ Римлянетѣ Македония на 4 части, гърцката или македонска Иллирия, въ която влизала Дассаритиа, се прибавя къмъ четвертата отъ тия части, до като при новото пъкъ раздѣление на римската империя отъ Константина великаго, тази грьцка или македонска Иллирия съставлява часть отъ тъй наречения Иллирикъ съ главенъ градъ, нáй-напрѣеъ Сирмионъ, послѣ Солунъ, пó-послѣ Първа Юстинияна, а отъ Теодосия великаго тя получва името Новъ Ипиръ съ главенъ градъ Дурацо (Δυῤῥάχιον, стар. Ἐπίδαμνος), като образувала така тринадесетата отъ 64-тѣхъ области на византийската империя, въ която пъкъ пó-послѣ тя съставлява съ сжщия главенъ градъ деветата *тема* (θέμα, земно административно раздѣление) съ Дация, съ стария Ипиръ, Дардания и Пеония. — При Дассарититѣ. къмъ сѣверъ особенно, въ горньо сега Дебърско живѣло и едно друго племе, тъй нареченитѣ *Пирусти* (Πειροῦσται), безъ особенна нѣкоя извѣстность.

Въ Дассаиртия имало нѣколко градове, отъ които извѣстенъ и забѣлѣжителенъ още отъ старо врѣме билъ сегашний Охридъ, издигнатъ покрай сѣверния брѣгъ отъ Охридското езеро единъ отъ нáй-първитѣ. Той е извѣстенъ въ историята съ три имена: първо (*Лихнидосъ*, Λυχνιδός), отъ нáй-старо врѣме, второ *Първа Юстинияна* (Πρώτη Ἰουστινιανή) отъ VI-ий вѣкъ сл. х., третьо Охридъ (Ἀχρίς, или Ὀχρίς), отъ X-ий вѣкъ и до днесъ. Не се знае тоже какъ е отъ нáй-напрѣдъ сграденъ този градъ, нѣма обаче съмнѣние, че той е единъ отъ нáй-старитѣ и че той е сжществжвалъ прѣдъ IV-ий още вѣкъ п. х. Отъ гдѣ происхожда старото му име *Лихнидосъ*, съ което, впрочемъ, се нарича и самото езеро? При многото прѣдположения между които и това, че то происхождало ужъ отъ финикийската дума *ликнотъ* (licnoth), която значила *тръсть, басъ*, каквито ги имало при езерото, нáй-вѣроятното и нáй-съотвѣственното съ самата природа види се да е, че името *Лихнидосъ* за града, *Лихнитисъ* за езерото иде отъ еллинскитѣ думи *лихносъ* (λύχνος, свѣтилникъ), лихнитисъ (λυχνῖτις, свѣтликавъ, па и камъкъ свѣтълъ, прозраченъ) поради свѣтлоста, бистротата, прозрачноста на водитѣ отъ езерото:

име, прочее, което е нáй-вѣрно изражение на природната хубость въ този случай.[1]) Главенъ градъ на Дассаритития и послѣ на Иллирия, Лихнидосъ, подирь покоряването, отъ Римлянетѣ, на Македония, останалъ въ Римската империя до IV-то столѣтие, когато той се присъединилъ къмъ источната, византийската империя, въ която се и славилъ като единъ градъ богатъ съ древности, щастливъ и многолюденъ. Това му щастие, види се, да е обърнало кадѣ края на V-й вѣкъ (479. сл. Х.) вниманието на Готитѣ къмъ него, и за това тѣ се и опитали да го прѣвзематъ, но били тамъ храбро отблъснати, та го оставили, и се отправили къмъ западъ до Епидамна (Дурацо), който и прѣвзели. Ако и пострадалъ послѣ отъ землетресение, Лихнидосъ обаче не изчезнува отъ историята. Той ималъ таквозъ значение, щото билъ нареченъ Митрополъ на новия Ипиръ. Но прѣзъ VI-то столѣтие той замѣнява първоначалното си име съ друго, съ второто: *Първа Юстинияна,* отъ името на императора Юстинияна. Въ Лихнидосъ ли или тамъ близу нѣкждѣ е билъ роденъ императоръ Юстиниянъ (словѣнския *Упраудa),* това е въпросъ. Но безспорно е, че Лихнидосъ е упражнилъ правата на извѣстната въ историята автокефална Архиепископия, подъ името *Първа Юстинияна* било отъ тъй наистина прѣименувания самия Лихнидосъ, било отъ тамъ нѣкадѣ близу находящето се и послѣ разсипано Юстиняново мѣсторождение. Както и да е, подирь четери столѣтия изчезва и името *Първа Юстинина,* а има съмнѣние за изчезнуванието и на самия даже градъ. Той се издигналъ обаче отново на сжщото мѣсто. Но, така или инакъ, той се явява съ друго име, когато Българетѣ, распространявани къмъ юго-западъ на Старо-планинския полуостровъ, прѣвзели и тия мѣста. Това третьо име е запазеното и до днесь Охридъ (Οχρίς), подъ което се захваща нова ера за този градъ и новъ списъкъ на архиепископи отъ него. Прѣвзетъ отъ Българетѣ, Охридъ билъ за врѣме, както е извѣстно, и столица на българското царство. Разногласия има и за происхождението на думата Охридъ; но, съгласно съ други писатели, па съгласно, ако не се лжжемъ, и съ мѣстното прѣдание по тоя прѣдмѣтъ, г. Димица казва, че пó-право и пó-положително му се види производ-

[1]) Тъй се отзивава за това и Ami Boué въ единъ откжсъ, привожданъ по бѣлѣжка и отъ г. Димица. „Le bassin d'Ochrida, казва, ou jadis Achridà, située à 2,015 p: st le lae le plus beau et le plus élevé de la Turquie . . . . D'un autre côté, Ochrida fait au bout du lac environ l'effet de Genève sur celui de Leman. Cette comparaison parait d'autant plus naturelle que les eaux bleues du lac d'Ochrida l'emportent peut-être en transparence sur celles du Rhonc à sa sortie du lac Suisse. La dénomination de Lychndos, du Lychis, translucide, lui était bien due, puisqu'on aperçoit les poissons au fond de l'eau depuis 50 a 60 p. de hauteur.“

ството на думата отъ *Ах! ритъ* (ἀχ-ρίδ), като бѣлѣжи, че първото значило *хубаво, прѣвъсходно*, а второто — *хълмъ, рътъ*. *Ах*, или *Ох* не знаемъ да ли значи хубаво, прѣвъсходно, но, като се приеме прѣдположението, че Българетѣ при прѣкрасния видъ на Охридското мѣстоположение, извикали ужъ съ удивление *Ох!* или *Ах! ритъ!* (отъ гдѣто Ох-ридъ или Ах-ридъ), нѣма съмнѣние, че съ това си удивително възклицание тѣ сѫ искали да искажатъ хубоста, прѣлеста на мѣстото. Но кой рѫчателствува за всичко това? Въ всѣкий случай, si non e vero, e bene trovato, може да се каже, като се земе прѣдъ видъ рѣдкото, живописното мѣстоположение на Охридъ и на Охридското езеро.

Както е извѣстно, Охридската Ахриепископия, прѣзъ този трети периодъ на гр. Лихнидосъ, и при нейното распространено вѣдомство се наричала и всея Болгаріи (πάσης Βουλγαρίας), подъ която титла, казва тукъ г. Димица, служили 40 архиепископи всички родомъ Гръци до самото ѝ унищожение прѣзъ 1767 г. Но, чудно наистина и нечакано тукъ срѣщанье по тоя случай! Ние Българетѣ не сме още свършили, па много далечь сме още отъ да свършимъ, както се види, съ оплакванията си, оплаквания всѣкога люти и горчиви, срѣщу цариградската Патриаршия за гдѣто прѣзъ поменѫтата 1767 г. тя уничтожила Охридската Архиепископия. Но за сѫщото уничтожение на сѫщата тази Архиепископия, — кой би повѣрвалъ? — люто и горчиво се оплаква срѣщу сѫщата Патриаршия и еллинския ученъ патриотъ, македонеца г. Димица.[1]) „Уничтожението, казва той, на тази Архиепископия, прѣдизвикано отъ ненаситната алчность и доксомания, славомания на онази епоха, отъ една страна докара упадъка на цвѣтущия до онова врѣме по ония мѣста еллинизмъ, а отъ друга, пъкъ, страна, то породи послѣ проклѣтия български въпросъ, този уродъ на безмислинноста и на безумието на управляющитѣ нашитѣ чърковни работи!“ (Том. II стр. 627—628). Причинитѣ на тия оплаквания не сѫ еднакви, — за това нѣма съмнѣние, — но не ли тѣ иматъ единъ и сѫщий источникъ, уничтожението на една Архиепископия, отъ която и едни и други сѫ очаквали всевъзможни блага, всевъжможни чудеса за народното щастие. Ахъ! Колко честита, колко благополучна имала да бѫде възъ земното кълбо Българщината, колко легко щѣло да бѫде за нея и самото турско иго, ако на тази Охридска Архиепископия не би се прѣкращавалъ самостоятелния животъ прѣзъ 1767! Не виждате ли, не знаете ли

[1]) Г. Димица е издалъ прѣди години и особенна книжка за Охридската Архиепископия: Περὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδοη и пр.

отъ историята? До тази рокова епоха 1767 г. Българщината въ Турско, Българщината въ Македония особенно не ли добруваше, не ли процъвтяваше всячески като на земски рай? Ахъ! отъ друга страна, какъ свѣтло щѣлъ да свѣтне, какъ чудно щѣлъ да блѣсне и да цъфне въ Турско, въ турска особенно Македония и около нея, какви славни сѫдбини щѣлъ да има Еллинизма, ако тази пакъ сѫщата Охридска Архиепископия би слѣдвала да живѣе автокефално при политическото турско владичество! Нищо, види се, друго не побъркало ни на еллинизма, ни на Българщината да бѫдѫтъ честити, да постигнатъ уврѣме блѣскави сѫдбини, а само богопроклѣтото унищожение на тази клѣта Архиепископия, ако и самата нейна история прѣзъ цѣли 12 столѣтия да дава поводъ на безбройни и въпиющи разногласия за нейното основание и за нейната участь въобще прѣзъ този дългъ врѣмененъ периодъ! Тъй се самообълщаватъ често народитѣ, тъй тълкуватъ тѣ миналитѣ си бѣди и злощастия, тъй се жаляватъ тѣ по нѣкогаждь за едно приключение, обмисленно или случайно или прѣдизвикано може би отъ врѣмето, за да оправдаѭтъ, въ извѣстно врѣме, своето незавидно положение, своитѣ измами въ златни, но неосѫщественни надѣжди. Па съ такива историйки и съ такива исторически заключения, като г. Димицовитѣ въ данния случай, се хранятъ цѣли поколѣния! Подобни противорѣчия въ желанията и оплакванията на народитѣ не сѫ рѣдкость въ историята. Уви! Тъй се утѣшаватъ тѣ за едно минало съ горчиви въспоминания, на тъй се и насърдчватъ, види се, за постиганье пò-добро бѫдѫще. А чудното е, че, колкото повече имъ се говори по тоя случай за словото Божие, за черкови, за Архиепископии и за Архиепископи, толкозъ повече вѣрата имъ отъ всѣка друга страна ослаббва и се расклаща до дъно, толкозъ пòвече словото Божие вѣхне и мре, а вѣрата имъ, напротивъ, въ такива историйки и въ таквизъ исторически заключения става пò-жива, пò-твърда и пò-непоколебима.

„Тъй, прочее, казва г. Димица, троеименния този еллински градъ Лихнидосъ, бивша столица на Дассаритня, митрополъ на новия Ипиръ, автокефална Архиепископия, и приврѣменна столица на основаното тамъ нѣкогаждь българско господарство, се съхранява и до днесь на сѫщото положение и пази стари гърцки паметници, като надписи гърцки и римски, разни статуи, подземни гробници и здания, прѣобърнати отъ християнството въ църкви, числото на които възлѣзло, казватъ, до 360. Отъ тѣхъ пò-знаменити били три, църквата на св. Климента, ученика на Кирилла и Методия, прѣобърната подлѣ въ джамия и днесь почти разрушена до самитѣ основания; църквата

на света София, съградена прѣзъ Х-о столѣтие по името на Цариградската св. София, прѣобърната и тя послѣ въ джамия и запазена и до днеска; и, нáй-послѣ, църквата на св. Богородица, издигната прѣзъ 1055 отъ архиепископа Теодула, която се съхранява и до днесь, наричана митрополитска."

Освѣнъ Охридъ, въ стара Дассаритиа имало и други нѣкои градове, като Антипатрия, Хрисондионъ и Гертусъ (Ἀντιπάτρια, Χρυσονδίων, Γερτοῦς) наречени и тритѣ съ едно име Фиватиди (Φοιβάτιδες), но срутени и изчезнали, та днесь не се знае даже точно и мѣстоположението имъ. Други стари градове, като Енхелане, Кераксъ, Сатионъ, Вии, (Ἐγχέλαναι, Κέραξ, Σατίων, Βοιοί), се споменуватъ още отъ старитѣ, но мѣстоположението имъ е тоже мѫчно да се опрѣдѣли. Г. Димица обаче заключава, че вѣроятно първия отъ тия градове, Енхелане, наименуванъ така отъ изобилието и хубоста на рибитѣ *Енхели* (Ягули, Змиорки, Иланъ-Балѫкъ, стар. гр. Ἐγχέλεις) се нахождалъ близу до сегашния гр. Струга, при исхода на р. Дрина отъ езерото, гдѣто и до днесь изобилувалъ този родъ риба; а втория гр. Кераксъ — въ края на западния брѣгъ на езерото при сегашния градецъ Поградеши; третия пъкъ, Сатионъ — въ югоисточния брѣгъ на езерото, не далеко отъ прѣдидущия, на сегашното село Любаница, гдѣто погрѣшно нѣкои си отъ пóновитѣ списатели поставяли самия *Лихнидосъ;* тъй сѫщо и гр. Вии се нахождалъ въ западния брѣгъ на езерото при политѣ на Кандавскитѣ (Волуца, Амарвисъ) гори. Между пъкъ тия два прѣдпослѣдни града издига се въ езерото голѣма и висока скала съ изгледъ отъ нáй-живописнитѣ, а на върха на тази скала стърчи сградена знаменитата по своето положение обитель на прѣподобнаго Наума, едного отъ учителитѣ на великаго Кирилла, казва г. Димица, въ която мѣстность едно врѣме просвѣщавалъ варварскитѣ народи този Наумъ, който и издигналъ тази обитель, гдѣто послѣ и починалъ. На 2-ий юний всѣка година се води тамъ въ негова паметь голѣмъ праздникъ, на който се стичатъ отъ разни мѣстности хиляди поклонници. Мѣстоположението на тази обитель е тъй прѣлестно, щото, споредъ Hahn-а, придружающия го по пѫтуванието му тука D-r Srekely, въ своя въсторгъ при тоя изгледъ извикалъ: „Тукъ да си направимъ по една колибка, добро е тукъ да се живѣе", по евангелското: добро̀ є҆́сть на́мъ здѣ̀ бы́ти; и сотвори́мъ здѣ̀ три̑ сѣни̑ (Лѵк. Ѳ҃! 28). — Забѣлѣжителенъ градъ въ Дассаритиа е билъ тоже и Пилионъ (Πήλιον), сѣвероисточно отъ сегашния гр. Корица или, въ всѣки случай, до него близу, ако не и на сѫщото негово мѣсто,

градъ, въ който ходилъ и самъ Александръ великии и побѣдилъ въстаналитѣ тамъ Иллирийци подъ прѣдводителството на горѣпоменатия царь Клита (Κλεῖτος).

Като третьо Иллирийско плѣме подирь Дасарититѣ и Пируститѣ, се бѣлѣжатъ *Пенеститѣ* (Πενέσται), живущи въ сѣверната часть отъ долината на черния Дринъ до южната часть отъ Призрѣнско. Страната имъ се наричала *Пенестия* (Πενεστία) и съотвѣтствувала приблизително съ сегашно *Дебърско,* наречена съ това име прѣзъ срѣдния вѣкъ (Δέβρη и Δίβρα), и раздѣлена въ долня, Dibra inferior, която е равна и плодородна, и въ горня, Dibra Superior, планинска и почти безплодна. За главенъ градъ Пенестия е имала тъй наречения *Искана* (Ὕσκανα) а за второстепененъ Инионъ (Οἴνειον), разрушени и двата въ войнитѣ на Македония срѣщу Римлянетѣ (180 г. —168 п. х.) — Друго, *четвърто* плѣме въ казанната *Гръцка* или *Македонска* Иллирия били *Еордеитѣ,* различни. отъ жителитѣ на поменатата пó-горѣ Еордея (. . . . .) въ срѣдня Македония. Тази Иллирийска Еордея, поставяна приблизително въ мѣстноста на сегашнитѣ гр. *Елбасанъ* и *Тирана* съ рѣката *Скумби* (стар. Γενοῦσος) посрѣдъ нея, имала и тя своя самостоятелность до покоряването ѝ отъ Македонцитѣ нáй-напрѣдъ, отъ Римлянетѣ пó-послѣ заедно съ цѣла Македония. Отъ тритѣ пó-забѣлѣжителни въ нея градове Дивома и Давлия (Δήβομα η Δαυλία) и Скамба (Σκαμπεῖς), двата първи отъ рано още били разрушени, а третия, расположенъ по извѣстната via Egnatia покрай р. Генуса, и вѣроятно на самата мѣстность, гдѣто е сега гр. Елбасанъ, билъ столния градъ на Еордея, но той билъ разрушенъ при нашествието на варварскитѣ народи по ония мѣста прѣзъ X и XI-ий вѣка, а, по всѣка вѣроятность, отъ Българетѣ, когато тѣ основали столицата си въ Охридъ, по мнѣнието поне на Tafela въ своето съчинение de via militari Romonorum Egnatia (стр. 24). — Като *пето* плѣме въ казаната Иллирия се споменуватъ *Албанцитѣ,* къмъ сѣверъ на токо — що поменжтитѣ Еордеи и къмъ западъ на Панеститѣ, а къмъ югъ до окржжието на сегашния гр. Кроия, граденъ презъ XIII-то столѣтие, намѣсто разсипания пó-старъ градъ Алванополи (Ἀλβανόπολις), находящи се тамъ близу нѣкждѣ.

Албанцитѣ сж едно отъ нáй-старитѣ плѣмена въ сѣворо-западната часть на Старо-планинския полуостровъ, сжщински Иллирийци или потомци на Пеласгитѣ, при всичко, че послѣдне нѣкои поискахж да ги произведжтъ и прѣселятъ въ Иллирия едва ли не прѣзъ VII и VIII-й вѣкъ сл. хр. отъ Кавкаска Албания: мнѣние, срѣщу което възстана съ

наученъ авторитетъ извѣстния Fallmerayer, който изрично казва по тоя въпросъ слѣдующето. „Опитванието да се обори туземството на Иллирийскитѣ Албанци и да се свали тѣхното въ сегашна Албания заселяване дору до VIII-то столѣтие подиръ Христа, сѫ опитвания, които трѣба да се отхвърлятъ отъ критиката като исторически безосновни, погрѣшени и безнаучни."[1]) Както се знае, езикътъ на Албанцитѣ е клонъ отъ индогерманското езикословно стебло и тѣхното сродство съ старитѣ Еллини и Римляне е безспорно; не е вѣрно обаче мнѣнието у нѣкои пó-нови Албанци, че ужъ Албания се наричала Иматия и че, слѣдователно, Александръ великий билъ роденъ въ тѣхното отечество. Това заблуждение происхождало отъ мѣстнитѣ имена *Матисъ,* мѣстность, и *Матисъ* тезоименна рѣка, които, полантинчени отъ нѣкои си списатели, станали *Ематия, Ематусъ,* и така послѣ били взети отъ нѣкои си за И(е)матия, първоначалната македонска областъ. Тъй обесня ватъ това заблуждение и други, но нáй-вече Fallmerayer въ горѣпоменатѫто му съчинение за Албанцитѣ. Г. Димица, инакъ твърдѣ благосклоненъ къмъ Албанцитѣ, казва, по тоя случай, че нѣкои си отъ младитѣ Албанци прибѣгвали къмъ таквизъ срѣдства и пригрѫщали таквизъ измислици за да си създадатъ едно не само пó-старо, но и пóславно народно минало, отъ каквото били лишени, поне прѣзъ столѣтия и прѣди Христа. Както и да е, Албанцитѣ, отдалечени отъ знаменития римски пѫть Egnatia и заселени въ мѣста планински, живѣли осамотени до почти XI-то столѣтие сл. хр., когато се севяватъ било като съюзници, било като наемни войници, било като помощници на византийскитѣ или на други пó-послѣ, Франскитѣ, управители, до 1260 г. Отъ това врѣме насамъ, прѣзъ едно разстояние отъ 70 почти години, тѣ се отцѣпватъ отъ Иллирския Деспотатъ, обевяватъ се независими, прѣвзиматъ Дурацо отъ Неаполитанцитѣ и много други крѣпости държани тамъ отъ Византийцитѣ и отъ Сърбитѣ. При византийския императоръ обаче Андроника III (1336.) тѣ биватъ отново покорени; но, както и да е, това врѣме и послѣдующето до 1477, съставлява героическия периодъ на албанското плѣме. Прѣзъ този периодъ, при военнитѣ прѣдприятия, значителни части отъ Албанцитѣ се прѣселватъ въ Еллада, гдѣто и оставатъ.

[1]) Das Versuchen das Autochtonenthum der illyrischen Albanier . . . wergzudemonstriren und ihre einwanderung auf das achte Säculum nach Christus herabzudrücken, sind demnach als geschichtlich *unbegründet*, *irrig*, *unwissenschaftlich* und kritisch zurückzuweisen. Ph. Fallmerayer, Das albanesische element in Griechenland. (Abtheil. p. 1). — Забѣлѣжително е, че мнѣнието за иноземството на Албанцитѣ било поддържано и отъ единъ гръкъ, Никоклиса (Νικοκλῆς), срѣщу когото, казва г. Димица, съ люгость, съ ирония и съ нѣмска дълбока ученность възсталъ сѫщий Fallmerayer.

Както другитѣ страни, така и Албания обаче пада прѣдъ побѣдоносното оржжие на Османцитѣ; но велики, славни, геройски и общеизвѣстни сж подвзиитѣ, които извършихж тѣ срѣщу тѣхъ прѣзъ това врѣме, нáй-вече подъ началството на прочутия Скендербега, станалъ почти баснословенъ чрѣзъ храброста и смѣлоста, които е противопоставялъ успѣшно, пó-вече отъ четвърть столѣтие, на безбройни полчища Турска войска, когато всичко друго около отечеството му било вече пропаднало, Сърбия, България, сама Византия, Гърция и. п. ч. Обсадата отъ турцитѣ на албанската столица Кроия (1450—1472) и защитата на тоя градъ отъ Скендербега сж една голѣма, страшна, кървава борба, като послѣденъ отчаянъ, но славенъ подвигъ за рѣшението сждбата на Старо-планинския полуостровъ прѣзъ цѣли столѣтия, сждба рѣшена, нáй-послѣ, но рѣшена въ полза на полумѣсеца. „Ако обаче, бѣлѣжи тукъ Fallmerayer, ако Албанцитѣ и да сж търтени така долу, ако и да лежатъ поразени отъ 400 години насамъ като снаги исполински, обсипани съ тежъкъ товаръ планини, тѣ не сж умрѣли; и днесь още Иллирийската земя трепере и се расклаща, когато Скипитарьтъ размърда своитѣ вързани, обковани членове.“ — Името *Албанци* се распространило пó-послѣ за цѣла Иллирия, южна и сѣверна, която и до днесь се означава съ това име. — Други още плѣмена, като *Партини* (Παρθῖνοι), *Тавлантии* (Ταυλάντιοι), *Вулини* (Βουλῖνοι), *Аванти* (Αβαντες) сж населявали македонска Иллирия въ старо врѣме, плѣмена всички, отъ нáйнапрѣдъ самостоятелни и съ собственни владѣтели, но отпослѣ подчинени на Македония, а, пó-кжсно, на Римлянетѣ. Повече нѣщо за тѣхъ не му е тука мѣстото.

X.

Забѣлѣжителни сж обаче слѣдующитѣ градове изобщо въ македонска Иллирия: 1. *Лиссосъ* (Λισσός), градъ основанъ отъ Сиракузския тиранинъ Дионисия старшаго прѣзъ 385. г. п. X. при лѣвия брѣгъ на р. Дрина, не далеко отъ морето, съ цѣль, като съюзникъ на Иллирийцитѣ, да владѣе той тази часть отъ Адриатика, та да може отъ тамъ да замине къмъ Ипиръ, па и пó-нататакъ. Издигнатъ на една висока мѣстность непристжпна, градътъ билъ укрѣпенъ, украсенъ разнообразно и снабденъ съ пристанище, което прибирало до двѣстѣ кораби. Слѣдъ смъртта на основателя му той останалъ на Иллирийцитѣ, до като дошло врѣме, около 200 г. пр. х., да стане и той градъ македонски, а пó-послѣ римски. При всички нашествия отъ страна на варварскитѣ народи, той устоялъ прѣзъ цѣлия срѣденъ

вѣкъ, а прѣзъ 1386. г. той билъ превзетъ отъ Венециянцитѣ, подъ които и останалъ до 1467. год., когато тамъ умрѣлъ и албанския герой (Скендербегъ); а послѣ го взели Турцитѣ, отъ които подиръ 2 години миналъ пакъ у Венециянитѣ и, нáй-сетнѣ, повторно и окончателно пакъ у Турцитѣ чрезъ договоръ отъ 1506. гдо. За пó-нататашната сждба на тоя градъ г. Димица не знае нищо положително.
2. *Епидамнъ* (Ἐπίδαμνος, Δυῤῥάχιον, Дурацо). Той е отъ всички градове на македонската Иллирия нáй-стария, нáй-знаменития, нáй-историческия и нáй-пригодния, по хубавото си мѣстоположение, за търговия, каквато е и водилъ; градъ издигнатъ на юго-западната часть отъ провлечения малъкъ полуостровъ къмъ югъ отъ Лиссосъ. Той билъ една отъ старитѣ еллински колонии, заселена още отъ 627. пр. х., укрѣпенъ и почти непристжпенъ, щастливъ и многолюденъ, съ свои собственни учреждения, единъ видъ свободна и честита гръцка република при адриатическото море. Но въ него се развиватъ отъ рано междуособици. Пó-заможнитѣ граждане, аристократитѣ, се изгонватъ отъ демократитѣ. Изгоненитѣ обаче прибѣгватъ къмъ близки варварски народи, като Тавлантийцитѣ (Ταυλάντιοι) и, съединени съ тѣхъ, ходятъ та безпокоятъ и обиратъ града и отъ сухо и отъ море, като въ сжщото врѣме опустошаватъ всичко по околноста. Демократитѣ, тъй обсадени, тъй притѣснявани испращатъ нáй-напрѣдъ посолство въ Корфу (Κέρκυρα), като тѣхенъ митрополъ, за помощь, но отблъснати тамъ, тѣ се отнасятъ до Коринтъ, самъ митрополъ на Керкира. и Коринтянетѣ приематъ да помогнатъ на притѣсненитѣ въ Епидамна демократи. Отъ тукъ сблъскване между Керкира и Коринтъ и прѣдставянье нáй-послѣ распрята прѣдъ народното събрание въ Атина. Както е извѣстно, тия събития, за Епидамна при Адриатика, ставатъ една отъ главнитѣ причини за избухванье подиръ малко извѣстната пелопонеска война между Атина, която поддържала Керкирейцитѣ, и Спарта, която бѣ се заловила съ защитата на Коринтянетѣ. Както и да е, пó-послѣ Епидамнъ минува ту подъ мѣстнитѣ иллирийски царье, ту подъ македонскитѣ, ту подъ Римлянетѣ за врѣме, ту пакъ подъ Македонцитѣ (215 п. х.); но, нáй-послѣ, и той става окончателно римско владѣние, получва нови укрѣпления и се прѣименува отъ Епидамнъ въ Дирахионъ (Dyrrhachium), при всичко, че има въпросъ, да ли Дирахионъ е съвършенно единъ и сжщи градъ съ стария Епидамнъ. Дирахионъ станалъ сега първата скеля на Римлянетѣ, исходната за тѣхъ точка за всички имъ военни прѣдприятия срѣщу Иллирия и Македония. Отъ Дирахионъ е захващалъ прочутия военень римски пжть via Egnatia, който прѣзъ Иллирия,

Македония и Тракия е стигалъ до Еллиспонта. Въ Дирахионъ е прѣкаралъ шестнадесетмѣсечно заточение римския държавенъ мѫжъ и ораторъ Цицеронъ, който и съ благодарность говори за него; въ Дирахионъ прибѣгалъ и Помпеий и около Дирахионъ сѫ се дали двѣ знаменити битви между двамата римски съперници въ онова врѣме. При империята, Дирахионъ се обевява за римска колония и поради голѣмата си търговия той се нарича *Тържище при Адриатика* (Taberna Adriae); при Константина же великаго той се подвежда въ византийската империя и се укрѣпява отново. Пострадалъ послѣ разнообразно, прѣвзетъ даже за врѣме отъ Готитѣ, той два пѫти билъ разрушенъ отъ землетресение (345 и 520), но отново издигнатъ отъ Юстинияна, а украсенъ и укрѣпенъ отъ императора Анастасия Дикора (491—518), родомъ отъ сѫщия градъ. Ако и цвѣтущъ въобще до X-й вѣкъ, той ималъ прѣзъ това врѣме да посрѣщне не една бѣда вслѣдствие на разни нашествия; прѣзъ XI-й вѣкъ той пада въ рѫцѣтѣ на Българетѣ, но въ 1042 него го зема отново Византия, до като нáй-послѣ на 15 Февруарий 1082 год., той се прѣдава на обсадившитѣ го кръстоносци, но подирь три години той се освободилъ и миналъ пакъ подъ Византия, на която и останалъ вѣренъ до прѣвземаньето Цариграда отъ Латинитѣ (1204. г.). Отстѫпенъ на 1206. г. Теодору Ангелу Комнину, кръстоносцитѣ, пó-послѣ, го завоеваватъ отново и го държатъ до 1370, прѣзъ което разстояние той се почти разсипва съвършенно отъ едно ужасно землетресение, станало на 1270. г. Прѣвзетъ послѣ отъ Венециянцитѣ, тѣ го държатъ до 1501. г. когато дохождатъ та го завладѣватъ Турцитѣ, подъ които се намира и до днесь.— Чърковно, гр. Епидамнъ или Дирахионъ съставялъ единъ видъ автономия още отъ старо врѣме; казватъ даже, че основатель на първата чъркова билъ самъ Апостолъ Павелъ, но това е въпросъ, а вѣроятното е, че тамъ е имало основана чъркова още отъ 1-я вѣкъ. Дирахийскитѣ чърковни началници се наричали нáй-напрѣдъ епископи, но отъ X-й вѣкъ тѣ се зоватъ архиепископи и митрополити. Дирахийската чъркова е била прѣдставлявана въ всичкитѣ почти чърковни събори чрезъ своитѣ пó-стари началници, а подъ своето вѣдомство отъ X-то столѣтие тя броила 15 епископии на длъжъ по крайморието отъ гр. Антивари до пл. Акрокеравни. Неизвѣстно е, кога е била унищожена тази Дирахийска чърковна власть, но безъ друго това трѣба да е станало прѣди 13-то столѣтие, защото въ изложението на императора Андроника Палеолога (1282—1320) за подвѣдомственитѣ на цариградския Патриархъ Митрополии споменува се въ това чис

и Дирахийската като петдесета на редъ. — „Дирахионъ сѫществува и днесь още, казва г. Димица, малъкъ и скроменъ сега градецъ въ сравнение съ миналата му слава, но всё живичъкъ и цвѣтущъ като оазисъ посрѣдъ господствующата пустота и варварщина по онова крайморие, на което пословичното плодородие и пригодното за търговия мѣстоположение обърнали въ старо врѣме вниманието на Гърцитѣ, та основали тамъ колонии. Сега въ тоя градецъ, на което, казва, ученолюбивата община поддържа цвѣтущи разни еллински училища и за двата пола, нищо друго отъ старата му слава и блистателность не е останало, а само една крѣпость и една стѣна, поправени въ разни врѣмена съ развалинитѣ на разсипанитѣ паметници, храмове, статуи и. п. ч. отъ които останки нѣкои се бѣлѣжатъ още тукъ-тамѣ, както и разни надписи, гръцки и римски.“ 3) Знаменитъ градъ въ Иллирия билъ и тъй наречения нáй-напрѣдъ *Антипатрия*, съграденъ отъ Кассандръ Антипатровъ въ началото на IV-то столѣтие пр. х., къмъ юго-истокъ отъ Епидамна, по лѣвия брѣгъ на рѣката *Апсосъ* (Ἄψος, сега Ергентъ, Варатиносъ), градъ и природно и искуственно укрѣпенъ, но при прѣвземаньето му отъ Римлянетѣ прѣзъ г. 200 п. х. разсипанъ и растуренъ, до като жителитѣ му едни били избити, други распродадени като роби. Той билъ отново издигнатъ едва подиръ шесть столѣтия отъ сестрата на императора Теодосия младшаго (453) Пулхерия, отъ която се и нарекълъ *Пулхериуполисъ,* подъ което име и се споменува до IX вѣкъ, като значителенъ градъ въ Новия Ипиръ. Когато пъкъ Българетѣ завладѣли Иллирия, тѣ го прѣименували въ *Бѣлъ-градъ,* както прѣименували и на много други градове имена гръцки или латински. *Бѣлградъ,* хубавъ градъ, било прѣводъ на думата Пулхериуполисъ, която наистина значи хубавъ градъ, отъ латинското pulcher, хубавъ, и гръцкото πόλις, градъ;[1]) но Бѣлградъ Византийцитѣ прѣправили послѣ на Веллеграда или Веллаграда (Βελλέγραδα, Βελλάγραδα). Пò-послѣ този градъ се нарекълъ просто и се нарича и до днесъ *Верати* или Арнаутъ-Бѣлиградъ, въ различие отъ сърбския Бѣлиградъ. Както толкозъ други, така и този градъ е билъ абълка прѣния между Македонци, Иллирийци, Римляне, Българе, Византийци, а пò-послѣ и Италиянци, обстоятелство, което показва

[1]) Pulcheria vero a pulchro nomen habebat. Ideo Bulgari qui diu in nostra Illyride praevalucrunt, et pluribus locis mutatis graecis vel latinis nominibus, Bulgarica nomina indiderunt, ejus urben nomen, significato retento. Bulgarica dialecto Belgradum dixerunt, quod lingua Slovonica, qua Bulgari utebantur, pulchram urbem vel pulchrae significabat; nam *grad* urbem significat et *bel* in omnibus septentrionibus populis, pulchrum valet: ex Pulcheriopoli igitur Belgradum dicta fuit ea civitas, quae nuns Belgrado dicitur. Palmerii, graeciae antiquae descviptio. p. 219 (разумѣва се, споредъ привода отъ г. Димица).

неговото пригодно мѣстоположение и неговото значение прѣзъ срѣдния вѣкъ. Но Турцитѣ дошли та турили и за него край на всичка прѣния, като го прѣвзела прѣзъ 1440 г. — Чърковно Пулхериуполисъ е билъ най-напрѣдъ подь вѣдомството на Диррахийската архиепископия до IX—X вѣкъ, а пò-послѣ, отъ врѣмето на българското владичество по ония мѣста той билъ присоединенъ къмъ Охридската архиепископия подъ новото си име *Бѣлградъ*. Днесь тази Бѣлградска митрополия образува шестедесетия тронъ отъ подвѣдомственнитѣ на Цариградската Патриаршия. 4) Четверти, знаменитъ и исторически градъ въ тази пространна область билъ стария г. *Аполлония* (Ἀπολλωνία), издигнатъ тоже къмъ юго-истокъ отъ Епидамна, още въ нáй-старо врѣме, прославенъ послѣ като центръ, въ ония мѣста, на наука и свѣтлина, а затритъ за всѣкога изъ книгата на живитѣ прѣзъ шестия още вѣкъ. Колония гръцка съ мѣстна автономия, този градъ, подиръ много перипетии, влѣзълъ въ състава тоже на македонското царство, както и другитѣ близки до него градове. Въ него сѫ прибѣгали пò-послѣ Помпей, Цезаръ, Антоний, Брутъ при междуособнитѣ прѣзъ тѣхното врѣме римски войни. Като центръ на еллинското образование, което сѫ търсили прѣзъ онова врѣме Римлянетѣ, въ него билъ испратенъ отъ Цезара и племеника му Октавий, на 18-годишна възрасть, за да довърши тамъ въспитанието си; но подиръ едва ли шестмѣсечно прѣбивание въ тоя градъ, Октавий получва печалната новина за убийството на Цезара и тръгва веднага за Римъ, гдѣто, както е извѣстно, той поема върховното управление на свѣта. Много надписи и много съхранени монети свидѣтелствуватъ за миналата слава на тоя градъ, който е тоже билъ главенъ пунктъ на Via Egnatia. На мѣстото на този знаменитъ градъ Аполония, тамъ близу, днесь се издига единъ скроменъ мънастирь на света Богородица, гдѣто, извѣстенъ подъ името Полина (Πολλίνα), намѣсто шумъ отъ народнитѣ събрания, казва Pouqueuille, и на акламацитѣ въ театра, като еднички гласове се издаватъ и възвишаватъ изъ подъ развалинитѣ на изчезналия градъ религиозни пѣснопѣяния къмъ небето въ славословие на неизмѣняемаго Бога. Юго-източно отъ Аполлония, прѣди стичането на р. *Сусица* (стар. Πολυάνθης) съ *Воюса* (стар. Ἀῷος), отъ лѣвия ѝ брѣгъ имало единъ видъ священна мѣстность, наричана *Нимфей* (Νυμφαῖον) и прочута въ старо врѣме за своитѣ природни качества. Тамъ, казватъ, горѣлъ огънь, който излизалъ изъ единъ камъкъ и се наричалъ безсмъртенъ (πῦρ ἀθάνατον), защото той никога не изгасвалъ и постоянно се издавалъ надъ земната върхнина. Въ разстояние около

четери аршина отъ огнеизригвателния камъкъ расли зелена дубрава и присноцвѣтущи дървеса, които обаче огъньтъ никога въ нищо не поврѣждалъ. Подъ камъка имало извори, които издавали катрань и смола (Πισσα καὶ ἄσφαλτος), пó-нататъкъ хълмъ съ рудница отъ катрань, а близу тамъ, нáй-послѣ, и едно гадалище (μαντεῖον). Тукъ запитвачътъ можилъ да се допитва за всичко що желаялъ, освѣнъ за смърть и за женидба. Запитвачътъ, подирь зададения въпросъ и обикновенната молитва, хвърлялъ тамянъ въ огъня, който го приемалъ, ако желанията на запитвача е имало да се сбѫднѫтъ, но го отблъсвалъ въ издаванитѣ пламаци, ако желанията му сѫ били неосѫществими. За всичко това пише не единъ отъ старитѣ списатели. Зà тоя слухъ споменува и самъ Аристотель. Но пó-новитѣ, при тия свѣдѣния, като испитали работата отблизу, намѣрили и мѣстноста и расказанитѣ въ нея явления за близки до истината, само, че тѣ всичко истълкували по обикновеннитѣ природни закони. Мѣстноста днесь се нарича *Селеница*, расположена въ ѫгъла на триѫгълника, който се образува отъ рѣката Воюса и отъ стичащата се съ нея Сусица, а изригваното количество отъ катрань и смола било толкозъ голѣмо, щото казватъ, цѣла Европа би могла да се снабдява съ катрань отъ тази руда безъ страхъ за намаляване; около тази пъкъ рудница отъ катрань намѣрва се почти на всѣкадѣ селитра (тяфъ), смѣсена съ разни елементи (οὐσίαι) още неанализирани. Тамъ селянетѣ твърдятъ, че тѣ всѣка почти нощь виждатъ синикави пламъци, лѣтящи надъ земната повърхность. Колкото за катраня, той билъ и анализиранъ и съставнитѣ му части днесь сѫ извѣстни. — Къмъ юго-истокъ тоже отъ Аполония билъ и града Виллисъ (Βύλλις, Βυλλιακή), днешното българско *Градище*. 5) Други пó-извѣстни градове, къмъ западната часть на Иллирия при Адриатика, сѫ днешнитѣ *Авлона* (Αὐλών), отъ грѣцкото αὐλών = тѣсенъ проходъ, защото наистинна такъвъ е тамъ образувания морски каналъ: градъ съграденъ вѣроятно прѣзъ първото столѣтие сл. Х. и станалъ постепенно твърдѣ значителенъ, особенно при кръстоноснитѣ походи, понеже той служилъ като главна скеля за приходящитѣ отъ срѣщна Италия. Градъ византийски, Авлона прѣзъ 1082 билъ прѣвзетъ отъ Норманитѣ, а слѣдъ тѣхното пó-послѣ оттеглюванье той подпадналъ въ власта на прочутото иллирийско семейство Балса, единъ отъ началницитѣ на което обаче, побѣденъ отъ визира Июсифъ, отстѫпилъ града на Венециянитѣ, но и тѣ, притиснати пó-послѣ отъ Турцитѣ, хвърлили на въздуха прѣзъ 1691 г. крѣпоста и се оттеглили. — Чърковно гр. Авлона билъ подъ

вѣдомството на Дирахийската Архиепископия, а не подъ автокефалната Охридска Архиепископия, както казва Иеросалимский Досител. Това поне мнѣние поддържа г. Димица. Къмъ юго-източната часть на Авлонския заливъ се намиралъ града *Иерихо* (Ὡρικός), тоже градъ отъ на́й-староитѣ, прѣвзетъ отъ Македония прѣзъ 214 п. Х., а отъ Римлянетѣ прѣзъ 168 г. п. Х. На този градъ излѣзълъ Цезаръ като прѣслѣдвалъ Помпеия. Развалинитѣ отъ разрушения старъ градъ сѫ незначителни. Между Иерихо и Авлона, по крайбрѣжието, споменуватъ се още и гр. *Канина* и *Главиница*, както и *Антигония* по́-навѫтрѣ при границитѣ на Иллирида и Ипиръ. Канина е билъ абълка прѣния между Византийцитѣ, Франкитѣ, Българетѣ, които го владѣли за нѣкое врѣме и въ който, казватъ, князувалъ Крали Марко; владѣли го послѣ и Албанцитѣ и Турцитѣ, които го прѣвзели окончателно при Баязита. Главиница се е нахождала, по всѣка вѣроятность, на сегашното село Игуменица по крайморието и нѣма съмнѣние, казва г. Димица, че този градъ е българска направа, защото Българетѣ владѣли по тия мѣста прѣзъ IX-й и X-й вѣкъ; българското пъкъ име *Главиница* не значи, казва, друго освѣнъ каквото и гръцката дума Κεφαλληνία, отъ гдѣто се види, че той билъ издигнатъ на високо и укрѣпено мѣсто. Колкото за *Антигония* има голѣмъ споръ за нейното мѣстоположение, но и той билъ тадѣва нѣкѫдѣ, основанъ отъ Антигона, наричанъ Гоната (283—240. п. Х.), отъ името, впрочемъ, на когото има нѣколко градове Антигонии, както въ Халкидийския полуостровъ, въ Кресония, въ Пеония и п. ч.

XI.

Съ болка на сърдцето съкращавахме, речи хвърчешкомъ, и сега спираме тукъ географическитѣ, топографически и исторически свѣдѣния за тази область Иллирия, останала почти неизвѣстна настинна, поне за мнозина отъ насъ, но пълна съ интересъ както по положението си, така и за нейното минало, па не по́-малко интересна и за насъ Българетѣ особенно, гдѣто не веднаждъ и дваждъ и не на едно мѣсто ни прѣнася отечественната история, както е забѣлѣжилъ читательтъ по́-горѣ. Съ земя баснословно плодовита, съ исторически еллински колонии, цвѣтущи като оазиси всрѣдъ неопитомени още и примитивни жители, съ брой малки самостоятелни господарства, почти въ постоянни помежду си недоразумѣния, тя влиза полека-лека въ състава на македонското царство. При Римлянетѣ тя става не само исходна точка за по́-нататашни походи, но още и театръ на войни и военно поле, въ което

се срѣщатъ и сбиватъ гигантски нáй-знаменититѣ римски главатари и пълководци, воюющи за първенство въ Римъ, за господството надъ свѣта. Тукъ, между друго, по рѣката Апсосъ (Ἄψος, Ергентъ, Вератиносъ) до Адриатика Цезаръ прибѣгнжлъ до смѣлость отъ нáй-необикновеннитѣ за да избѣгне недалеко отъ неговото становище отстоящия лагеръ на Помпеия. Прѣоблеченъ като простъ смъртенъ и посрѣдъ тъмна нощь, той се качва съ нѣкои свои вѣрни служители на една ладия, непознатъ ни на управителя ѝ, ни на гребцитѣ, съ цѣль да замине на срѣща, въ Италия, въ сегашния градъ Бриндизи, та отъ тамъ да земе и пó-скоро да прѣкара отъ къмъ отсамкашния брѣгъ очакваната отъ толкозъ врѣме, но неявяваната войска. И тѣ, по рѣката, слизатъ така до морето посрѣдъ голѣми мжчнотии. Но тукъ вълни свирѣпи и вѣтъръ буенъ тласкатъ на дирѣ ладията и управительтъ ѝ се отчайва. Тогасъ Цезаръ се открива, хваща за ржка очудения управитель и му отправя слѣдующитѣ достопаметни думи: „Върви напрѣдъ, юначе! дързай, и не се бой отъ нищо. Цезара возишъ ти и Цезаровата сждба, която плува заедно съ него.“ Управительтъ и гребцитѣ удвояватъ усилия и ладията излиза изъ рѣката и се впуща въ морето. Но вѣтърътъ и вълнитѣ я тласкатъ отново надирѣ къмъ брѣговетѣ и насмалко да потъне. Цезаръ вижда невъзможностьта и заповѣда връщането назадъ, което се и извършило, безъ да се сѣти за нищо близкия тамъ неприятель. Тъй тукъ се е разигравала сждбата на Римъ, сждбата на свѣта. — Прѣзъ срѣдния вѣкъ Иллирия е часть отъ Византийската империя, но какви не други народи не нахлухж тамъ и не владѣхж, кои пó-дълго кои пó-кжсо врѣме! И днесь тя живѣе подъ сѣнката на полумѣсеца. Какъвъ материалъ за подробни расказп и описания! Всѣка почти педа земя къмъ иллирийскитѣ крайбрѣжия има историческо значение. Но тукъ ние не пишемъ история, ни кратка, ни пространна нито на Иллирия, нито на Македония изобщо, на която първата е била нейното продължение къмъ западъ.

XII.

Криво е на македонеца г. Димица да слуша, че въ тази страна, въ Македония, която той е тъй добрѣ изучилъ въ нейното минало, днесь имало Словѣне, имало особенно Българе, и то съ особенни народни стрѣмления, съ особенни народни притязания! Разбира се душевното, въ такъвъ случай, настроение на единъ ученъ мжжъ, у когото се е, токо-речи, въплотило отдавнашното минало на една страна, къмъ която го привързватъ още священни връзки по кръвь

я по сродство, и за която, отъ всичко се види, че той милѣе отъ сърдце. Но, ако не се лъжемъ, историята не се учи само за удовлетворение едно ефимерно любопитство или просто за блѣскаво, но безполезно обогатяванье паметта съ разни знания отъ миналото, а, чини ни се, тя се учи и за поучение, за ръководство, па още, въ много случаи, и за утѣшение не само на частни лица, но и на народи и на цѣли племена. Миналото може да послужи за утѣшение и въ настоящето, било като насърдчванье въ налаганата отъ самата природа борба за животъ, било като примѣръ за волно или неволно подчинение на създаванитѣ отъ историята закони. По стотини, речи, се броятъ народитѣ и племената, които сѫ живѣли или сѫ минали въ нашия прѣстаръ Старо-планински полуостровъ въобще, въ Македония особенно. Гдѣ сѫ днесь тие стари народи и племена, по-многото отъ които сѫ имали до нейдѣ и особенна история? Гдѣ сѫ Дасарититѣ, гдѣ Пеонитѣ, гдѣ Дарданитѣ, гдѣ Пируститѣ, Пенеститѣ, Партинитѣ, Авантитѣ и други още и други, по-вече или по-малко звѣстни, съ които е прѣиспълнена старата македонска история? 'ви! На нѣкои отъ тѣхъ сѫ досущь заличени дору и слѣдитѣ. Всепоядѫщето врѣме всичко погълна, както баснословния Кроносъ Сатурнъ), олицетворението на това врѣме, е поглъщалъ собственитѣ си дѣца. Свѣтътъ върви, расте, се развива старѣе — прѣзъ упъ, за зла честь, развалини и катастрофи, частни, държавни, племенни. Изчезнахѫ, загинахѫ, затрихѫ се тие народи и племена, поднали, по единъ или по другъ начинъ, по една или по друга ричина, въ бездънната, въ ненаситната яма, гдѣто всичко, ако не гне, се прѣтопява, се видоизмѣнява: земята обаче на която сѫ живѣли, радѣли, борили тие народи и племена, не носи ли, не рани ли и днешенъ день други народи, други племена, други не по име за сега, по възпитание, по вѣрвания, по прѣдания, по рави, по обичаи, по езикъ и п. ч.? Какъ Словѣнетѣ, какъ Бълретѣ особенно сѫ замѣстили въ по-голѣмата часть отъ Македония бивши нѣкои народи и племена, отъ каквото происхождение да сѫ били тѣ? Отговорътъ на тоя въпросъ, поне по извѣстни кои данни отъ историята, може би да не е отъ най-мѫчнитѣ; главното е тукъ, че въ тази часть отъ тази страна други племена народи отстѫпили, както и да е, едно извѣстно врѣме, прѣдъ зспорно по-нови наистина, но самонатрапени нейни госте, които тѣли да вематъ мѣстото на по-първитѣ ступани, и които, както види, нѣматъ на умъ да отстѫпятъ доброволно на други сегашната обстановка или пъкъ да измѣнятъ за тѣхъ своя народенъ и

плѣмененъ битъ. Какво да се прави? Таквизъ сж били всѣкога, таквизъ, види се, ще бждатъ и за напрѣдъ законитѣ на историята. Гърци ли или други нѣкои народи е измѣстилъ едно врѣме Българинътъ изъ ония поне мѣста отъ Македония, гдѣто е заселенъ сега той, фактъ очевиденъ е, че днесь въ тази страна живѣе едно плѣме, което само се нарича българско, — на́й-силното и на́й-необоримото доказателство за неговата народность. Кой знае какво бждяще готви, какви сждбини прѣдпазва Орисницата и на Гърци и на Българе и на Сърби, па и на всички други плѣмена въ нашия старъ полуостровъ, видѣлъ и патилъ какво не прѣзъ толкозъ столѣтия? Но за сега факта си е фактъ; и ако има нѣкой, който да не би трѣбало никога ни да се чуди, ни да се стрѣска при таквизъ исторически измѣнения, този нѣкой не ли би трѣбало да бжде историкътъ, за когото настоящето не е освѣнъ едва ли замѣтна една точка въ безграничния океанъ на вѣковното пространство, надъ който той се прѣдполага, че плава свободно, наблюдава отъ високо, записва свѣтовнитѣ вълнения кога по́-тихи, кога по́-бурни, и привиква така самъ къмъ всички измѣнения въ историята на человѣчеството, които му се прѣдставятъ тъй като обикновенни явления въ природата? Г. Димица не е да не разбира тоя исторически законъ. Самата история на Македония, съ която е той тъй добрѣ и тъй подробно запознатъ, може да бжде отъ на́й-поучителнитѣ уроци въ тоя случай. Защо този исторически законъ да не му объясни и всички происшедши въ Македония плѣменни, народни, па, ако ще, и политически и чърковни прѣврати? Защо този законъ да не го направи по́-скептикъ, по́-философъ, по́-хладнокръвенъ и по́-безпристрастенъ сждия, та да уталожва той самъ скърбта си при срѣщанитѣ промѣнения, да укротява побивающитѣ го тръпки при нѣкои нечакани, но естественни събития въ историята, да поддържа и да утѣшава духа си при каквито и да сж исторически явления, а на́й-много вече да го научи, че съ историята просто на миналото мжчно май би било да се разрѣшатъ практически и окончателно нѣкои съврѣменни народни въпроси? Длъжность е наистина патриотизмътъ у всѣки гражданинъ и длъжности налага всѣки искрененъ потриотизмъ. Между друго, той има и право да търси насърдчвания, да търси срѣдства за самозащита въ въспоминания отъ миналото. Подобни примѣри не само не сж рѣдкость, но сж, рѣчи, и общо правило у всички народи. Но, въ всѣки случай, намѣсто оплаквания, по́-много или по́-малко горчиви, за гдѣто настоящето се евява различно отъ миналото, намѣсто сърдни за това и намѣсто виходки далечъ отъ историческия

разумъ, не ли е тоже длъжность — длъжность философска въ сжщото врѣме и пакъ патриотическа, — да се изучи пó-добрѣ, да се разбере пó-пълно и да се оцѣни по практически сегашното положение, каквото го е създала историята, па върху тази основа да се търси съ взаимна патриотическа грижа единъ справедливъ modus vivendi . . . до ново поне распореждание отъ сжщата история, до нова поне заповѣдь на сждбата? . . .

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ.

(Народни пѣсни, събрани отъ *Ӳстагенчовъ*).

1.

Ймала-й мáма, ймала-й
Иднигò сйна Стуя́на,
Ни за син ни за дъщеря́,
И нéгу мáма ужéни.
Стуя́н са скáра с мáйка си,
И на мáйка си дýмаши:
„Мáйно-ле, да ми утделйш:
Ут къща, ут пукъ́щнина,
Ут нйва и ут ливáда.“
Мáма Стуя́ну дýмаши:
„Ут куго́ да та утделѣ́?
Да ли ут брáта пó-стáря?
Или ут систрá пó-млáда?“
Стуя́н са жáлба нажалй,
Чи си вънка излéзи
На широ́ки, рáвни двурòви,
На двóра има бял кáмък,
Стуя́н на нéгу пусéдна.
Ут Бóга книйшка паднáла
На нéгувуту куля́ну.
Стуя́н си книйшка расчèти,
На книйшката си пйшало:
„Да óди Стуя́н, да óди,
Къдé щè Стуя́н да óди,
Ут мáйчина си смрьт щи мре;
Мáйка му шѫ гу убйи,
Мáйка му шѫ гу затрйн“
Стуя́н си в къщи пувлèза
И на Гýнка си дýмаши:
„Гýнке-ле, бýлка, ýбава.
Сбирай ми, Гýнке, стя́гай ми,
На дъ́лга пътѫ шѫ йда.“
Кат’ рèчи Стуя́н, замйна,
Бýлка пуд бýлу устáви.

О́дил й малку, ни мно́гу,
О́дил й девїет гуди́ни,
Спиче́лил де́вят и́ляди;
На ум му дуде́ за Гу́нка,
Що ѭ под бу́лу уста́ви.
Чу́ди са Стуя́н, ма́и се,
Как да си но́си пари́ти.
Чи си, той ста́ду наку́пи,
Ду три́ста си́ви гуве́да.
Гувида́ри си приста́ви,
На гувида́ри ду́маши:
„Ка́райти ле́ка-пуле́ка,
Ази щѫ напре́д да и́да,
Тъс ве́чер куна́к да пи́ша.“
Чи са край тях прими́нали.
Гу́нка пу дво̀ри о́дяши
И си гуве́да дуе́ши
И на гуве́да ду́маши:
„Пу́сти ва ва́зи гуве́да,
Три́нки ва Стоя́н уста́ви,
Пък триста́ шѫ ва зава́ри“
Стуя́н в пътя си върве́ши
И на Гу́нка си ду́маши:
„Гу́нке-ле, бу́лка у́бава,
И́ма ли куна́к за ме́ни?
За ме́ни и за ко́ня ми?“
Гу́нка Стуя́ну ду́маши:
„Ас и́мам ста́ра свикърва,
Не́ѭ шѫ и́да, да пи́там.“
О́дила-й Гу́нка, пи́тала-й
И сѫ на Гу́нка ка́зали:
„И наш и́ Стуя́н тъй о́дил,
Тъй о́дил за куна́к, тъй пи́тал“
Пуснъла-и́ Гу́нка Стуя́на.
Де́ту си ко́ня въ̀ржеши,
И там си гу пак върза,
Де́ту си пу́шка каче́ши
И там пак си ѭ закачи.
Стуя́н на Гу́нка ду́маши:
„Гу́нке-ле, бу́лка у́ба̀ва,
Пусти́лай, Гу́нке, пу́слагай,
Ко́лкуту два́ма да ле́гнът.“
Гу́нка пътнику ду́маши:
„Пътниче, ка́лно-дру́мниче,
Ас и́мам ста́ра свикъ̀рва,
Не́ѭ шѫ и́да да пи́там.“
Гу́нка свикъ̀рва си пи́та
И свикъ̀рва й ду́маши:

„Ти иди́, лигни́ въз не́гу,
Чи той ѝ пътник-търго́виц,
Чи не́гу ний шѫ зако́лим,
Че пари́те му шѫ зе́мим.“
Чи сѫ два́мата ле́гнали,
Туга́с са-й Стуян иска́зал . . . .
И сѫ си сла́дку заспа́ли.
Чи ма́йка му гу изде́бна
И му глава́та утря́за
И на Гу́нка си пови́ка:
„Я ста́ни, Гу́нке, пустани̇́
Кръвиту да си пучи́стим,
Търго́вчи да си заро́вим.“
Туга́с си Гу́нка запла́ка,
На свикъ́рва си ду́маши:
„Що закла́, мамо, сина́ си?!
Този и́, ма́мо, наш Стуя́н!“ [1])

(Слушана отъ Цана Кичючкина въ Трѣвна).

Обща бѣлѣжка къмъ горнята пѣсень. Събитието, което се съдържа въ горѣизложенната пѣсень, е едно отъ на́й-грознитѣ злодѣяния на хора, които отъ безкрайно лакомство за имотъ надминаватъ и на́й-лютитѣ звѣрове съ кръвнишкия си нравъ. За жалость и срамъ на човѣшкия родъ, такива злодѣяния сѫ ставали и у насъ въ България, каквото показва тъй нагледно горнята пѣсень. А още по́-нагледенъ примѣръ за такова сѫщо злодѣяние, намѣрваме изложенъ въ „Български Книжици“ (Цариградъ, часть III. 1860 Октомврий, кн. II. стр. 141—148) подъ насловъ: *„синъ убитъ отъ майка си.“* Привличаме вниманието на читателитѣ да прочетѫтъ това изложение, въ което доста обстоятелно се описва злодѣянието, за да видятъ какъ една майка погубва сина си по сѫщия начинъ, по сѫщи побуждения и при обстоятелства почти еднакви, каквито сѫ въ поменѫтата пѣсень. Това злодѣяние, което покъртва човѣку душата, се е извършило въ едно малко селце близо при гр. Нишъ въ г. 1860 прѣзъ пролѣтта. А прѣзъ м. Августъ сѫщата година била е наказана злодѣйката съ бѣсилка по рѣшението на сѫда, който е билъ съставенъ отъ турци и християне, по заповѣдь на великий везирь Къбрѫзлията, който прѣзъ несѫ година пѫтува́ изъ България да изучи положението на Българетѣ спрѣмо българския черковенъ въпросъ. З. р.

2.

Ут как са се́лу засе́ли,
Айду́ти ни сѫ влива́ли,

[1]) Разказвачката каза, че Стояновата майка станала *пишманъ*, като заклала сина си. Кагато я попитахъ: да не би пѣсеньта да слѣдва още, тя ми отговори, че до тука се била свършвала.

Сигá са кáнжтъ да влязът;
Кáнили сж са и влéзли.
Сред сѐлу урó игрáи,
Сред сéлу, на сред мигдáня,
Сред урó байряк зибúхж
И пуд байряка седнáхж,
На ред мумúти гледáхж,
Йдин другú си думáхж:
„Кой мóжи пузнá Нидéля,
Баш-топчийската джщеря?
Койту Нидéля пузнаи,
Въз нéьж да са улуви.“
Ни ьж и пузнáл ни йдин,
Най ьж й пузнáл млад Стуян
Млад Стуян, млáди войвóда,
Чи въз Нидéля утúди
И ьж за ръка улуви́,
И ьж ут урó утдели
И на Нидéля дýмаши:
„Пóмниш ли, Нидельо, знáиш ли.
Кугá бях у вас рáтайчи,
Рáтайчи и измикѐрчи.
Ази са бóлѣн развулях,
И ти пуйсках вудúца,
Пък ти ми вудá ни дáди,
Ами хляб бéши мéсила,
И дéту си ръцéти умúла,
Нéьж ми вудá пудáди.
Ази ти лéбиц пуйсках,
Пък ти ми лéбиц ни дáди,
Ами бéши ляба упéкла,
Упéкла и устъргала,
И ми курúчки пудàди.
Как кáжиш сигá, Нидéльо,
Как кáжиш сигá, как дýмаш?“
Нидéля Стуяну дýмаши:
„Пусни ма, бáйно, Стуéне,
Азú съм бúла глýпава;
Пумúйка са пие за главá,
Курúчки се ядът за сърци.“
Стуян Нидéля пувѐди,
В планинáта ьж завéди,
На Бащá й абéр прувóди:
Да дáва бащá й, наддáва,
Да дáва тувáр имáни.
Нидéля да си искýпи.
Бащá ѝ тувáр прувóди,
Стуян имáни ствáри,

Нидѐлина главá натувàри
На бащá ѝ ѭ прувóди.

(Слушана отъ Неда Алачкина въ Трѣвна).

3.

Сéднъли са сидимдисéт мѝна
Да ядѫт, пиѭт и са веселѭт.
Залѝва им Денѝца-кралѝца,
Денѝца-кралѝца, мумá бушнакѝня.
Кат залѝва, чáша ни дулива,
Дулѝва ѭ с нéйни бѝстри сълзи;
На куму́ си чáша как пудáди,
Сéки си ѭ за ръка улувѝ.
Утгувáря Денѝца-крáлила,
Денѝца-кралѝца, мумá бушнакѝня:
„Чи аку́ съм на сéкигу слу́га,
Та нѝ съм ас на сéкигу жинá;
На сéкиму чáша как пудáдох,
Сéки си ма зá ръка улувѝ.
Счу́пихти ми мóйти тънки пръсти,
И на пръсти бисцéнни прътени,
На пръстени — бисцéнни кáмъни.“

(Слушана отъ Баба Петрук'ца Скоргувата, Трѣвна).

4.

Я изгрéй, изгрéй, месицо,
Гóри в гурáта зилéна;
В гурáта ѝма мънастѝрь,
В мънастѝря — кѝлиѭ.
Там, лижѝ Свитá Марѝя;
Нидéля ни е излязвала.
Сигá-ѝ Марѝйка излязла,
Със злат са ръжéн путпѝра,
Със злат са качу́л кáчу́ли,
Атлáс-пилинѝ перéши,
Чи ги Марѝйка прустѝра
На мáла злáтна върлѝна.
Кугá са на зад пувърна —
Чи то ѝ нéма дéтиту,
Дéтиту златоу́стуту,
Дéтиту златопръстуту.
Вѝкна марѝйка да плàчи:
„Бóжни-ле, вѝшни Гóсподи,
Чи кой ли бéши душмáнин,
Дѐтиту да ми украдня,
Дѐтиту златоу́стуту

Дѐтиту златопръ̀стуту?!“
Самси̂ са Го́спод уба̂ди:
„Мълчи́, Марийо, ни пла́чи!
Дѐтиту ти и́ при ме́ни,
На зла́тен о́дър стуе́ши,
С зла́та я́бълка игра́и.“

(Слушана отъ Попъ-Алексувица въ Трѣвна).

5.

Ой фти́чко, фти́чко,
Пъ̀стра сла̀вейко,
Що ра́ну рани́ш?
Що в зори́ пе́иш,
Що в зо́ри пе́иш,
Гора́ люле́иш?
Що с крилца́ трипти́ш
Въ̀ршито кършиш?
Що с крачка́ ро́ниш
Стени гръма́дни?
— Куга́ ма пи́таш,
Пра́ву да ка́жа:
Сно̀щи ми̂нахѫ
Три́ма търго́вци.,
Най-напре́д въвви́
Коямжи-Гьо́рги.
Чи ми уткра̀дна
До три фти́ченца,
До три фти́ченца,
Пъ̀стри сла̀вейки,
Чи ги зане́си
В ца́рскити дво́ри,
Чи им напра́ви
Злати́ кафе́зи.
За'ар ѥдя́хѫ,
Ви́ну пия́хѫ,
Ви́ну пия́хѫ,
Съ̀лзи ро́нѫхѫ.

(Слушана отъ Неда Генчова въ Трѣвна).

6.

Пе́йти, муми́, пе́йти си,
И свирѐти, мо́мци,
На наш'ти сиде́нки,
За̀лис да са сто́ри,
Да са ни усе́ти
Драга́нува ма̂йка,
Чи и́ па̂днъл Драга́н

Ут висо́ка ила́,
Чи са-й наби́л Драга́н
На ило̀ву че́пи —
На два́та си но́жа
На чифте́ пищо́ви.
Пак са-й усе́тила
Драга́нува ма́йка;
Пу ра́вни дво̀ри о́ди,
Жа́лно, ми́льно пла́чи
Ила́ люто кълнѐ:
„Илѝце, кръвнѝце,
Драга́нув душма́не,
Що ти сто̀ри Драга́н,
Сто̀ри и напра́ви?!„
Ила́ утгува́ря:
„Сам да по́мни Драга́н,
Как щѫ са той ка̀чи
На висо́ка ила́
Да ва́ди че́рни о́рли.“

(Слушана отъ Баби Иван'ца въ Бичкийнятя; Габровско).

7.

Ура́л дя́ду на муги́лка,
В се́лу му са стъ́тен чулу,
Стъ́тен чулу, га́йда сви́ри,
Га́йда сви́ри, тъ́пън би́и.
Чи нати́ри два́та во́ла,
Два́та во́ла в два́та до́ла,
„Ешти, въ̀лци, два́та во́ла,
Два́та во́ла в два́та до́ла!“
Чи ути́ди на бирбе́ря
И убръ́сна бя́ла брада́.
Чи ути́ди на уро́ту
И са фа́на ду муми́ти,
Ду муми́ти на́й-дубри́ти.
И муми́ти си пи́таши:
“У́бав ли съм, дя́дувата?“
Утгува́рятъ му муми́ти:
„У́бав си, дя́до, и не твъ̀рди,
Кату пра́си упърла̀чи,
Кату е́ри путстрига̀чи.“

(Слушана отъ Неда Генчова въ Трѣвна).

8.

— Испиши́ ма, Ди́мо Ди́мчо,
На пу́шката,
На пу́шката Ди́мо, Ди́мчо,
На къва́ла

Кугá мéриш, Дúмо, Дúмчо,
Да ма глéдаш,
Да ма глéдаш, Дúмо Дúмчо
И да ми са рáдваш.
— Испиши́ ма, Нáнко, Нáнке,
На ýрката,
На ýрката, Нáно, Нáнке,
На къжъла;
Кугá придéш, Нáно, Нáнке,
Да ма глéдаш,
Да ма глéдаш, Нáно, Нáнке,
И да ми са рáдваш.

(Слушана отъ Тодорица Недина въ Трѣвна).

9.

Кóлкуту сѫ, мáмо, дéня в гудúната,
Тóлкузи съм, мáмо, грáда убикулúл,
Чи ни́йди ма, мáмо, бóлѣс ни намéри,
Ни бóлѣс намéри, нити черна чýма.
Сигá тýка дóйдух, тук ма бóлѣс нáйди.
Тук ма бéлѣс нáйди, бéлѣс чéрна чýма.
Ас щѫ да си умрѫ́, умрѫ́ да загúнѫ.
Чи ни ми е мúлу ни́йди за нúкугу,
Най-мнóгу ми-й мúлу за рáнена кóня,
За рáнена кóня и за първу лúби.
Чи áзи си нéмам нúкъди нúгугу,
Кой щи да гу глéда, кой щи му са рáдва:
Ази си úмам идúн стар бащúца,
Идúн стар бащúца, и той си загúна,
Чи áзи си имам иднá стáра мáйка,
Иднá стáра, мáйка и тя си ни мóжи,
И áзи си úмам иднó млáду бýлчи,
Кой ще да гу глéда, кой ще му са рáдва
И да му са рáдва, алá за дрýгигу.
Мáмо, катý умрѫ́, умрѫ́ да загúнѫ
Да ма зарóвити на пъть, на кръступъть
На главá ми, мáмо, чушмá направéти.
На сърцé ми, мáмо, градúнка уградéти,
На кракá ми, мáмо, лузá пусадéти.
Койту мóмък минú, конь си да напуú,
Коя мумá мúни, цвéти да уткъсни,
Цвéти да накúти, мéни да пуменé.
Койту в пътя мúни, грóзди да си хáпни
И да си пуменé: „Бог да прустú юнак.“

(Слушана отъ Неда Алачкина въ Трѣвна).

(Слѣдующитѣ двѣ пѣсни сѫ събрани отъ Ив. Бакаловъ).

1.

Тодо́рка пла́тно тъче́ши
Съ че́тери бра́ни[1]) кина́ря.[2])
Ма́ма и́ на́тра[3]) отби́ра.[4])
Тодо́рка жа́лно пла́чаши,
Сълзи до земя́ ро́няши,
Пла́тното люто кълнеши:
„Пу́сто уста́ло туй пла́тно!
„Кога́ го тъкѫ́ без мира́к,
„Без мира́к, ма́мо, без севда!
Ма́ма Тодо́рки ду́маши:
„Тодо́рке, ми́ла ма́мина!
„Що тъче́ш пла́тно и пла́чиш?
„Осно́ва ли тий късли́ва,[5])
„Бърдото ли ти зами́ча,[6])
„Ни́щелки ти ли нескá́чѫт?“
Тодо́рка ду́ма ма́ми си:
„Ма́йно ле, ста́ра майно ле!
„Не ми — й осно́ва късли́ва,
„Ни ми бърдото зами́чя,
„Ни́щелкитѣ ми се ска́чът:
„Най пла́чѫ, най са кахаря́ —
„Ли́би ми нѣма ту́кана!
„Ли́бито, ма́мо, първото,
„Първото ли́би Тодо́рчо!
„Той е салда́тин отише́л
„Въ пу́стата Плѣвен касаба́!
„Който и́ въ Плѣвен отише́л,
„Ве́че са наза́д невърнѫ!
„Се си във Плѣвен заги́на!
Туку́ туй ду́ма Тодо́рка,
Кога́ надо́лу погле́дна,
Отдо́лу към Оря́вица,
Отдо́лу и́дѫт салда́ти:
Чети́рма мла́ди капра́ли,

---

1) Набърчени, начупени, неравни.

2) По двѣтѣ страни на основата за платното турятъ по нѣколко жици или по́-дебела или по́-тънка прежда, отъ оная на основата, та когато платното е истъкано, тѣзи жици отъ основата заедно съ вътъка прѣдставляватъ отличителни брѣзни по всичката дължина на платното, но само въ краищата.

3) Преждата отъ основата за платното, която се простира отъ нищелкитѣ до долното крусно́ на стана.

4) Расправянето жицитѣ на натрата, когато се заплетени, се нарича отбирана.

5) Която се късѫ.

6) Когато зѫбитѣ на бърдото сѫ поврѣдени, то се разнищятъ влакната отъ жичкитѣ на основата и образуватъ гърчели на жичкитѣ. Тогава бърдото мѫчно може да се мърда.

Съ чѐтири бѣ́ли ка́тани,
Съ чѐтири о́стри маждря́ка,
Съ Чѐтери бѣ́ли байря́кя!
Като́ ги видѣ Тодо́рка,
Ко́лкото тъчѐ, по́-тъчѐ,
Ко́лкото бърза, по́-бърза!
Не́йното ли́би въ тѣхъ бѣ́ши,
Не́йното ли́би Тодо́рчо!
Като из пѫтя вървя́хѫ,
У Тодо́ркини влязохѫ,
Чи на врата́та хло́пахѫ
И на Тодо́рка ду́махѫ:
„Слѣзни́, Тодо́рке, отвори́!
„Отво́ри, та ни отключи́!
И Тодо́рка и́ ста́нала,
Ста́нала и отво́рила.
То́дор Тодо́рки думаши:
„Тодо́рке, ли́бе Тодо́рке!
„Тодо́ро, оже́ни ли са?
„Горка́! Задуми́ ли са?“ . . .

(Слушана въ Дрѣново, Търновско).

2.

Запѣ́ли ми са, ма́йно ле!
Двѣ ма́лки моми́,
Въ гора́ зеле́на, ма́йно ле,
Подъ мънасти́ря,
Подъ мънасти́ря, ма́йно ле,
Подъ ля́сковския,
Като запѣ́хѫ, ма́йно ле,
Слънцето спря́хѫ.
Отъ гдѣ ги зачу́, ма́йно ле,
Мла́до дя́конче,
Чи им гово́ри, ма́йно ле,
Мла́до дя́конче:
„Ой ви ва ва́зи, ма́йно ле,
„Двѣ ма́лки моми́,
„Двѣ ма́лки моми́, ма́йно ле,
„Като́ двѣ звя́зди,
„Що ни запѣ́хти, майно ле,
„Онъзъ годи́на,
„Онъзъ годи́на, ма́йно ле,
„Прѣди́ Вели́к-день?
„Доде́ ни бѣхъ си, майно ле,
„Ка́па нало́жил,
„Ка́па нало́жил, ма́йно ле,
„Че́рно обля́кал?!“ . . .

(Слушана отъ Велика Гекува въ с. Батошово, Севлиевско).

(Народни пѣсни изъ Горно Джумайско въ Македония).

Записалъ *А. П. Стоиловъ.*

1.

Рождение и женидба на дѣте Михаилчо съ Янгелина Кралъ-Митрева.

Снóшти ми се мáшко детé роди́
Оцу́тра[1]) іе дума продумáло:
„Ви́каі, мáле, трои́ца пóпове,
И си ви́каі двами́на ку́мове,
Дáти кърстат детé у пéлени
Та пá стáни, мáле, у́главиме[2])
У́главиме Крал-Митрéва штéрка
Крал-Митрéва штрéка Іангели́на.“
Мáкьа се іе чу́до зачуди́ла:
„Бре какфó іе товá чу́до чу́до!“
Викá мáкьа трои́ца пóпове
И си викá двами́на ку́мове.
Покърсти́ си товá мáшко детé
Покърсти́ го детé Ми́’аилчо.
Па си станá мáкьа, углави́ го,
Углави́ му Крал-Митрéва штéрка,
Крал-Митрéва штéрка, Іангели́на.
Па Думá’а вели́ за сфáдбата:
Накани́’а ки́тени сфáтове,
Накани́’а о три бéли градá
Ку’а билó у света недéла,
Доіде замáн[3]) да си крéнат:[4])
Си[5]) сфáтове на кóнье іа’на’а,[6])
Млáдожена мáкьа го пови́ва,
Пови́ла го ф’ сфи́лни пéлени
И го пові̀ с’ ибриши́м повóі,
Та го тури́ ф’ шари́на льу́лчица,
Па и́спрати млáда млáдожена.
Па оідо’а на Крáлови двóри.
Си сфáтове од кóнье слезнá’а,
Слезнà’а на тръпéза седнá’а,
Млáдожена од льу́лкьа сфали́а
Зе го кумó у дéсната рáка,
Тагó държи́ на чéсна тръпéза.
Ка[7]) го видé Крало, чéсти Крáло,
И он си іе на чу́до настанáл:
„Бре, какфá іе млáда, млáдожена!“
И́звéдо’а штéрка Іангели́на,
И́звéдо’а іа по тръпéзата,
Да цели́ва на кумóте рáка,

[1]) оцу́тра=отсутра. [2]) углавиме=згодиме. [3]) замáн=врѣме. [4]) кренат=тръгнат. [5]) си=всички. [6]) іа’на’а=яхнаха. [7]) ка=когато.

На кумо́те и на старекоте
И се́ редом по кі́тни сфа́тове.
Ка го виде́ште́рка Іангели́на,
И она́ се чу́дом зачуди́ла:
„Бре, какфо́ пу́сто дете́ кье зе́ма!“
Доіде́ зема́н да се ве́нчава’а.
Расплака́ се мла́да мла́дожена.
Си[1]) теши́’а, не се у́тешува.
Прогово́ри ште́рка Іангели́на:
„Про́сти ме́не, ку́ме, господи́не!
Іа да́іте ми мла̀да мла́дожена,
Ега[2]) би го іа́зе утеши́ла.“
Одгово́ри кумо́, господи́но:
„Про́сто да іе премла̀да куми́це,
И од ме́не про́сто, и од Бога!“
Па си зема́ мла́да мла́дожена.
Теши́, теши́, не може́ да у́теши,
А ту ма’на́ с де́сната ра́ка,
Удари́ го ме́гьу двете́ ве́жди.
Од пърстен му беле́к остана́ло,
Да го носи дете́ до живо́та.
На башта́ си вели́ и гово́ри:
„А оі, та́тко, а оі, мили та́тко!
Іа кье и́да на сфе́крови дво́ри,
Та кье но́са ру́ба неве́стинска,
И кье но́са та́нката прекро́фка[3])
Ти да чу́ваш мла́да мла́дожена,
Да го чу́ваш до де́вет го́дини
Дури зе́ме сам ко́на да іа’а
Дури́ зе́ме сам пу́шка да но́си,
Дури́ земе́ сам джили́т[4]) да и́гра,
Тогаі пра́ти мла́да мла́дожена.“
Па стана́’а сфа́тове, крена́’а,
По́ведо’а мла́да Іангели́на,
Одведо’а іа на сфа́тови дво́ри,
Остави’а мла́да, мла́да мла́дожена,
Остави’а мла́да, на ба́штини дво́ри.
Носи́ла іе ру́ба неве́стинска;
Не́ іа носи́ до де́вет го́дини,
Но іа носи́ до де́вет ме́сеци.
Па расна́ло дете́, порасна́ло.
Зелаа́ло іе сам ко́на да іа’а,
Зелаа́ло іе сам пу́шка да фръ́ла,
Зелаа́ло іе сам джили́т да и́гра.
Не го чу́ва до де́вет го́дини

[1]) си=всички. [2]) ега=дано. [3]) прекрофка=прѣвезъ (онзи платъ съ който се прѣиватъ булкитѣ). [4]) джилит=надпрѣпускание.

Но го чу̀ва до дѐвст мѐсеци.
Пуштѝ ца̀ро детѐ Мѝ'алчо,
Пуштѝ го до̀ма да си отѝде.
Па си стана̀ детѐ та си крена̀,
Та припуштѝ нис поле широ̀ко;
Нѝ го сѝлен ветѐр додувіаше,
Нѝ го іасно сънце догрѐваше.
Ангелѝна стоѝ на чердаци,
Та си глѐда с' шѝмшир о̀гледало,
А ту̀ велѝ, велѝ и гово̀ри:
„Оі-ле, ма̀ле, оі ле бре, сфекърво!
А ка̀чи се го̀ре на чарда̀ци,
Да по̀гледнеш нис по̀ле широ̀ко,
Какфо̀ добро̀ нис полѐто іазди;
Ко̀на іа'а, кон като̀ планѝна.
Седло̀ но̀си с' злато̀ полѝено,
Узда̀ но̀си с' злато̀ полѝено,
Та сѝ ѝгра джилѝт на висо̀ко,
Ѝ си фръла пу̀шки на далѐко!"
Покачѝ се нѐіната сфекръва:
Ту̀ку го̀ре ма̀лку погледа̀ла,
А ту велѝ, велѝ и гово̀ри:
„Бре блага̀тка ма̀кьа с' тове сѝна!"
Дофтаса̀ло това̀ лу̀до мла̀до,
Дофтаса̀ло на нѐгови дво̀ри,
Прогово̀ри нѐговата ма̀кьа:
„А оі, лу̀до, лу̀до, тапа̀ мла̀до!
Од дѐка си, лу̀до, од кадѐ си?"
Прогово̀ри детѐ Ми'аилчо:
„А оі, ма̀ле, а оі, мѝла ма̀ле!
Іа̀зе не сам това̀ лу̀до мла̀до,
Туку̀ сам ти сѝно Ми'аило!"

(Слушана въ с. Кърджово отъ Ната Гошева).

2.

Мома Іова и двѣ невѣсти самовили.

Марѝ Іо̀во, мо̀ме Іо̀во!
Не наідѐ ле нѐіде во̀да,
Не Наідѐ во̀да какфа̀ да іе,
Да омиеш бѐло лицѐ,
Бѐло лицѐ од пра̀'ове,
Цръни о̀чи од съзове!
Туку̀ оідѐ, мо̀ме Іо̀ве,
Туку̀ оідѐ та̀мо го̀ре,
Та̀мо го̀ре ф' планина̀та,
На самовѝлско ѐзеро?
Та̀мо наідѐ две невѐсти,

Две невести самовили,
Де бана'а машки деца,
Де бана'а, де льула'а,
Та на Іова говоре'а:
„Мори Іово, моме Іово!
Аіде Іово, с'нас да идем,
Да ни носиш лаковето
Лаковето и стрелите:
Дани льулаш машки деца
Да ги льулаш, да ги банаш!"
Іова им се милно моли:
„Две невести самовили!
Ногу сте ме почекали,
Опт' ме малу почекаіте:
Да проиграм Лазарица,
Лазарица и Велиден
И убави ден Гьургьофден;
Та доідете на Спасофден,
На Спасофден на соборе,
Од далеко се задаіте,
Моми перва потрашете,
Вишо ми Іова извишете
Вишом небо пред облаци,
Да не види моіа макьа
Да не види кои друми,
Кои друми кье ударим!"
Оште малуі почека'а.
Преиграла Лазарица,
Лазарица и Велиден,
И убави ден Гьургьофден;
Та доідо'а на Спасофден,
На Спасофден на соборе.
Од далеко се зададо'а,
Запрашна, замахлиа,
Моми перьа поломиа,
Вишо ми Іово извишиа.
Вишом небо пред облаци.
Не видела неіна макьа,
Кои друми удариле.

(Слушана въ с. Лешко отъ прѣзвитера Цвѣта Мазнеова).

КНИЖНИНА.

I. РЕЦЕНЗИИ.

1. *Dr. Antoni Kalina.* Studyja nad historyją języka bulgarskiego. Kraków, 1891 (Двѣ части, стр. 385+205). Отъ М. Дриновъ.

Новиятъ трудъ на познатия професоръ отъ лвовския университетъ А. Калина, издаденъ отъ краковската академия на наукитѣ, се явява като първи опитъ за по́-пълно изложение историята на българския езикъ, собственно на звуковетѣ и формитѣ му. Г. Калина се е снабдилъ съ доста обилни и разнообразни материяли за това свое съчинение, прѣдприето на́й-вече съ цѣль да изясни отношенията на българския езикъ къмъ стария църковно-словѣнския. Той направилъ едно дълговрѣменно пѫтувание низъ българскитѣ области не само въ княжеството и въ бившата източна Румелия, но и въ Тракия и Македония. Освѣнъ непосрѣдственното запознаванье съ разнитѣ български говори и опознаванье съ това, което е било направено въ българската литература по изучванье диялектологията и историята на езика, това пѫтуванье му е дало възможность да изучи и доста голѣмо количество малкоизвѣстни рѫкописни паметници, запазени въ библиотекитѣ: Софийска (до 50), на Книжовното дружество (19) и Пловдивска (до 35). Авторътъ се е възползувалъ и отъ много български рѫкописи, които се намиратъ вънъ България, споредъ изданията или пъкъ споредъ описинията на Востоковъ, Срезневски, Ламански, еп. Амфилохий, Миклошичъ, Ягичъ, Новаковичъ, Шолвинъ и Поливка. Отъ неговото внимание, за жалость, сѫ избѣгнѫли тука нѣкои издания, които съдържатъ тъй сѫщо любопитенъ материялъ за историята на българския езикъ, каквито сѫ: описанията на рѫкописнитѣ събрания на Императорската (русска) Публична Библиотека и на Хлудова, българскитѣ грамоти, издадени отъ Шафарика и Срезневски, а тъй сѫщо и влахобългарскитѣ грамоти на Венелина. Подирнитѣ бихѫ могли до нѣйдѣ да допълнятъ забѣлѣженитѣ отъ самия авторъ празднини въ неговитѣ източници за XV. вѣкъ. За този вѣкъ г. Калина би могълъ, струва ни се, много лесно да се въсползува и отъ българския Прологъ, който се намира въ библиотеката на лъвовския университетъ и който е твърдѣ интересенъ по езика, ако сѫдимъ споредъ нѣкои бѣлѣжки за него, напечатани въ Науковия Сборникъ отъ Петрушевичъ. Не можемъ да не съжаляваме тъй сѫщо, че на автора сѫ останѫли неизвѣстни и наблюденията на Прэйса върху нѣкои малко познати български паметници и че

й твърдѣ малко, па и то само отъ втора ржка, е могълъ да се лзува отъ издирванията на Билярски за срѣднебългарския вокаъзмъ по патриаршеския списъкъ отъ Манасиевата хроника.

Съ пó-голѣма сравнително пълнота сж събрани отъ г. Калина зоритѣ и помагалата по съврѣменната българска диялектология. зумѣва се, той не е могълъ да си послужи съ излѣзлитѣ на свѣтъ послѣднитѣ петь-шесть години въ голѣмо количество диялекто-гически материяли, издадени въ сборницитѣ на Любеновъ, Илиевъ, инистерството на Народното Просвѣщение, Д. Мариновъ, Шапкаревъ зъ Солунскитѣ книжици; не е могълъ тъй сжщо да се ползува тъ нѣкои пó-нови издирвания отъ българскитѣ филолози: Теоювъ, Милетичъ, Матовъ, Цоневъ и др. Ала отъ това, което е било адоно по тази часть пó-рано, той е извлѣкълъ, може се каза, оречи всичко сжществено, и го е извлѣкълъ съ познаванье на отата. Намиратъ се, наистина, въ книгата му невѣрно разбрани ги и форми, напримѣръ: думата *млодзина*, диялектични вариянтъ *мнодзина* или *мнозина* (отъ *мнози, многъ)*, взета като произведена *младъ* (I, 129—130); турско-персийската *дувар* или *довар* е взета *дверь;* прилагателната *сетни* (сравни старославянск. **сѣтьнъ**), е га като числителна отъ **сѣто** (I, 193); звукъ *о* въ думата *сноха* **ъха**) се приема като диялектична замѣна на звукъ *а*, и др. т. ькнжли сж се тукъ и по нѣкои съмнителни или и просто нетъкмо дадени звукови явления, отговорностьта за които пада обаче не автора, а на издателитѣ на нѣкои отъ неговитѣ източници. Впроъ такива несъглеждания сравнително не сж много въ разгледваната насъ книга.

Споредъ посоченитѣ диялектологични и исторически материяли, Калина е могълъ да наблюдава и издирва историческото развитие българскитѣ звукове и форми въ продължение на осемь вѣка съ в. включено. За пó-старитѣ врѣмена, отъ които не сж останжли ива паметници, той се ползува съ словѣнскитѣ елементи, които рѣщатъ въ езицитѣ гръцки и румжнски, и сж влѣзли въ тѣхъ ечето чрѣзъ българскитѣ словѣни.

Възъ основа на сжщо такъвзи материялъ, който се е упазилъ маджарския езикъ и въ разнитѣ латински източници отъ XI—XII ь и който се досѣга до историята и топографията на южноѣнскитѣ земи, а тъй сжщо възъ основа на познатитѣ остатъци езика на седмиградскитѣ българи, авторътъ е гледалъ да изясни шенията на българския езикъ къмъ другитѣ южнословѣнски въ старитѣ врѣмена, па се е опитвалъ да проникне въ тайната на жданието на всичкитѣ тѣзи езици. По тѣзи въпроси, на които осветени първитѣ сто страници отъ разгледваната книга, г. Ка-, който се ползувалъ тукъ и отъ издирванията на нѣкои исто-, е дошелъ до слѣднитѣ заключения.

Южнитѣ словѣни около началото на VI. вѣкъ потеглили отъ нинитѣ при Днѣпъръ къмъ долния и срѣденъ Дунавъ, отдѣто соро захванжли да се прѣселяватъ и на дѣсния брѣгъ на тази

рѣка, като сѫ потеглили една часть къмъ Цариградъ и Гърция, а друга часть къмъ Адриатическото море и Хорутанскитѣ Алпи. Въ VI—VII вѣкъ тѣ вече завземали всичкитѣ земи, които се простиратъ отъ устията на Дунавъ до изворитѣ на Сава, отъ Пелопонесъ до западна Хорутания, и въ етнографическо отношение съставяли едно цѣло, което малко се различавало въ своитѣ части. Ала отсѣтнѣ въ тази едничка по езика си словѣнска вѣтка взели да се обособяватъ отдѣлни нарѣчия; въ IX вѣкъ тѣ вече сѫ били разцѣпени на три групи: *българска*, въ източнитѣ и срѣдни части отъ Балканския полуостровъ до Пелопонесъ и рѣка Морава, а тъй сѫщо и въ частитѣ отъ стара Дакия, *сърбохорватска* и *панонскословенска* (I, 22, 43, 48, 81 и 101). Въ езика на панонскитѣ словѣни, къмъ които тука е обърнѫто особно внимание (74—91), още въ IX. вѣкъ сѫ били вече обозначени доста ясно онѣзи черти, съ които се характеризува сегашната кайковщина: юсоветѣ сѫ били замѣнени по́-вечето съ *о* и *е*; *ѣ* се е произнасялъ като *е*, съчетанието *тј* прѣминѫло въ *шч* или въ *ч*. Съ тѣзи и нѣкои други черти езикътъ на панонскитѣ словѣни още въ врѣмето на словѣнскитѣ първоучители се е отличавалъ отъ онзи езикъ, който намираме въ езика на Зографското евангелие и въ еднороднитѣ съ него паметници, съвсѣмъ неосновно наречени панонски. На послѣдния въпросъ г. Калина се спира и въ другитѣ части отъ книгата си, дѣто се досѣга до него и отъ други страни; и всѣки пѫть все по́-вече и по́-вече се укрѣпява въ исказаното тука за него заключение.

Не може се каза, че всичкитѣ изложени тука положения сѫ потвърдени отъ автора съ таквизи доводи, които да ги направьѫтъ яки и твърди. Нѣкои отъ тѣхъ сѫ основани върху лигвистиченъ материялъ, малко разработенъ, дору лошо распрѣдѣленъ по категории на пространството и врѣмето, и се прѣдставятъ твърдѣ смѣли, толкози по́-вече, че и ислѣдванията на историцитѣ, съ които се е мѫчилъ авторътъ да ги подкрѣпи, не се отличаватъ съ непогрѣшимость. Безъ да гледаме това, ние сме много благодарни на г. Калина за рѣшението му да се спре върху досѣгнѫтитѣ въ неговото въвеждание твърдѣ важни и мѫчни въпроси, нѣкои отъ странитѣ на които сѫ добрѣ изслѣдвани. Освѣнъ това натрупаниятъ тукъ отъ него лингвистиченъ материялъ, взетъ не само изъ познатитѣ статии на Миклошича, но и изъ нѣкои други съчинения, а тъй сѫщо изъ първоначалнитѣ източници отъ IX—XII вѣкъ, значително правятъ по́-малко заплетено издирваньето генезиса на южнословѣнскитѣ нарѣчия и тѣхнитѣ взаимни отношения въ на́й-старитѣ прѣдисторически врѣмена.

Минуваме къмъ главното съдържание на разгледваната книга, т. е. къмъ наблюденията на автора върху историческото развитие на звуковетѣ и формитѣ на българския езикъ, дѣто това се намира въ несравненно по́-добри условия относително източницитѣ. Като събира и туря въ редъ грижливо звуковитѣ и морфелогичнитѣ черти на разнитѣ говори отъ сегашния български езикъ, и като отбѣлѣжва сходствата имъ съ стария църковно-словѣнски и отличията имъ отъ него, г. Калина особно подробно се спира върху явленията отъ послѣдния

ѥдъ, и по пѫтя на едно послѣдователно слизанье отъ горѣ на долу, ъ наше врѣме къмъ дѫлбоката старина, слѣди постепенното развитие на тѣзи явления до самия моментъ на зачеваньето имъ.

Не е мѣсто тука да се впущаме въ подробна оцѣнка на дребнитѣ изслѣдваиия по езика, които напълнятъ до 500 страници. Ние е се ограничимъ само съ нѝй-общи бѣлѣжки върху тѣхъ.

Заключенията, до които е стигнѫлъ авторътъ по главния прѣдетъ на своето издирвание, въ общи черти сѫ такива:

Съврѣменниятъ български езикъ излазя прѣмъ потомъкъ отъ гария църковно-словѣнски езикъ; той е продуктъ отъ вѣковно разитие и отъ естествении прѣобразования на послѣдния въ самого бе си. Тѣзи прѣобразования, захванѫти въ областьта на вокализма ь сближение на физиологически сродни, ако и отъ нѝй-напрѣдъ доста ѣдко отличавани единъ отъ други звукове, неизбѣжно трѣбвало да ѣдизвикатъ съотвѣтна нивелировка и въ областьта на морфоюята, особно въ склонението. По такива чисто звукови процесси е нищожена постепенно значителната часть отъ падежнитѣ окончания; другата часть отъ тѣхъ, както и нѣкои глаголни форми, сѫ затрити ъ други фактори, именно отъ грамматическа аналогия. Дѣятелстьта на тѣзи два фактора се е захванѫла още прѣди XI-ия вѣкъ, както свѣдочѫтъ тъй нареченитѣ панонски паметници, още тогава билъ опрѣдѣленъ нейниятъ характеръ и пѫть, по който тя е върла въ по̀-нататъшнитѣ вѣкове. Нѣкои звукови черти, свойственни старня църковно-словѣнски езикъ, и само нему, както и много ари форми, сѫ уцѣлѣли отъ съсипителното дѣйствие на казанитѣ два ктора, и сѫ се упазили тукъ-тамѣ и до тосъ часъ въ разнитѣ съѣменчи говори, като живи свидѣтели за тържеството на старобълского езикъ съ езика на Зографското евангелие и нему подобни ри паметници.

До подобни заключения сѫ дохождали и други изслѣдователи, отъ никого до сега тѣ не сѫ били изнесени съ толкози много ктове, както е направено въ разглежданата книга. Въ источницитѣ г. Калина, както се посочи по̀-горѣ, се намиратъ праздннни, но имаме юва да мислимъ, че тѣхното запълнянье ще може само да уякчи юженитѣ тукъ заключения. За да подтвърдимъ това, което ей сега захме, ще си позволимъ да приведемъ нѣкои примѣри.

Като доказва, че е възможно да сѫществуватъ въ български езикъ ива форми за повелително наклонение, както сѫ *биятс, пишате* 155, 190), които Миклошичъ е броилъ за свойственни само на дполагани панонски, г. Калина потвърждава тѣзи свои съображения о съ немного примѣри, взети при това отъ такива български паметци, въ които послѣдователитѣ на Миклошича могѫтъ да заподозрятъ онското влияние. Имаме право да мислимъ, струва ни се, че за ива подозрѣния не би останѫло̀ мѣсто, ако авторътъ би подкрѣъ своитѣ доводи и съ примѣри отъ народния български езикъ, вито и наистина се срѣщатъ въ нѣкои говори отъ послѣдния, между

другитѣ и въ плѣвненския, дѣто азъ чухъ отъ устата на жителитѣ въ историческото село Бо́хотъ: *пия́те, беря́те, недя́йте*[1]) и пр.

Неопрѣдѣленното наклонение съ окончание *тъ*, което твърдѣ често дохожда въ много български ржкописи на редъ съ окончанието *ти* и въ което авторътъ вижда остатъкъ отъ супинъ (II, 170), и до сега си го има въ нѣкои търновски говори, дѣто неведнжжъ ми се е случвало да чуж тая форма; тя е вече и отбѣлѣжена въ граматикитѣ на Момчиловъ, Радоловъ[2]) и др.

Формата на сложното склонение отъ мжжски родъ единствено чисцо на *ой*, която доста често се срѣща въ таквизи стари паметници, каквито сж Марійнското евангелие и Синайския псалтирь, авторътъ могълъ да намѣри само въ Парамейника на Григоровича и въ българската Александреида отъ XVI в. (II, 67, 183), когато тя се срѣща и въ други паметници, напр. въ една твърдѣ любопитна грамота отъ XIII в.: **Бильскоі кладѧзь, свѧтоі Геѡргиѥ, Всакоі дльгъ** и проч. Тази форма и до сега живѣе въ нѣкои югозападни говори: доброй, дебелой, богарской и т н.[3]) Ще посочж още към твърдѣ распространеното въ западнитѣ говори мѣстоимение *овой*.

На г. Калина ще бжде приятно, мислимъ, да се научи, какво и въ минжлото врѣме отъ дѣйствителното причастие (II, 174) сж уцѣлѣли и до сега по нѣкои остатъци, напр. *скришемъ* и *скришомъ) скришема* и *скришома* (вижъ Рѣчника на Дювернуа), въ които има творителенъ падежъ единствено и двойствено число отъ **съкрыкъ, скрыкша** (колкото за паданьето на *в* сравни *стори* отъ створи и др. т.).

Отъ склонението на съгласнитѣ основи, освѣнъ посоченитѣ отъ автора форми, сж се упазили още *дъщи, дъще* (Дювернуа); *дванадесте, тринадесте, петнадесте* (мѣстний един. число на *е); мислеще, стояче, служаяче* (им. множ.). Па и отъ други именни склонения има упазено много по́-вече отъ това, което е приведено въ разгледваната книга (вижъ статията на г. Милетича въ кн. II отъ Мин. Сборникъ, 1890 г.). Сжщето може да се каже и за мѣстоименията, както и за сложното склонение, отъ които сж се упазили и таквизи форми, както *светехи*, или *светей* (дат. един. число); *светие, небесние* (въ охридския говоръ — *небески).*[4]) Къмъ това ще прибавимъ още, че исказаннитѣ отъ автора

[1]) Тъй сжщо въ Шумненско и въ Провадийско, особенно по тамкашнитѣ села народътъ си казви: *ходя́те, кълня́те, скокня́те, удря́те, пиша́те, сваля́те, търколя́те,* и пр. и пр.

Б. ред.

[2]) Подобно и въ Котленско (въ самия Котелъ, Жеравна, Градецъ, Медвенъ, Ичера, Катунища и пр.) спазилъ се е и до сега остатъкъ на формата отъ неопрѣдѣлително наклонение, н. пр. при такива случаи: *не е позна́тъ, ще-ли бжде хубаво врѣмето и утрѣ; на двору не е вѝдѣт* (въ Жеравна, а въ Котелъ *вѝгѣт) кой иде, чи е мръчнна като рог.*

Б. ред.

[3]) Подъ тази иста категория спадатъ и сжществителнитѣ собственни имена отъ мжжски родъ, които сж собственно прилагателни имена, употрѣбявани за сжществителни, н. пр. *Радо́й, Благо́й, Драго́й* и пр.: *Драго́й* въ Шумненско се казва и *Драгѝй*.

Б. ред.

[4]) Думата *другъ* въ Шумненско един. ч. за м. р. е: *други,* ж. р. *друга,* ср. р. *друго;* мн. ч. за всички родове има двѣ форми, едната за означение на непознати прѣдмети, която гласи: *други* и *другие,* а втората форма за извѣстни прѣдмети, която

II, 87) недоумѣния относително мѣстоименната форма *ними* излазятъ неумѣстни, понеже споредъ думитѣ на г. Матовъ, родомъ изъ Македония, тази форма ѭ има въ охридския говоръ (Отчетъ на Солунската гимназия за 1889, стр. 5).

Въ заключенията на г. Калина, които ни тука занимаватъ, има само единъ пунктъ, който изисква нѣкое ограничение: разбираме утвърждението на автора, че историческото развитие на българския езикъ е вървѣло досущь по естественъ пѫть, станѫло подъ исключителното влияние на процесси, които сѫ произлѣзли вътрѣ въ този езикъ. Това положение се доказва въ много мѣста отъ разгледваната книга, нáй-вече въ първитѣ страници отъ втората часть, посветени на разбора на Миклошичева възгледъ върху растройството на българското склонение. Знаменитиятъ славистъ въ 1871 г., въ прѣдговора къмъ издадената отъ него тогава българска повѣсть за Троянската война (Starine, III) приписва това дѣло исключително на вѫтрѣшни фонетични процесси и при това рѣдко се исказва срѣщу вънкашнитѣ влияния, особно срѣщу влиянията на албанцитѣ. Малко по-кѫсно, във второто издание на своята Морфология (1876 год.), той показя досущь съ другъ възгледъ, като казва, че българскиятъ езикъ е смѣсь отъ словѣнски езикъ съ езика на сроднитѣ съ албанцитѣ тракo-иллирийци. Срѣщу този възгледъ, който, трѣба да кажемъ, Миклошичъ е поддържалъ до края на живота си, се бори г. Калина; и го намира за съвсѣмъ неоснованъ, въ което ние напълно сме съ него съгласни, толкози повече, че при неговитѣ заключения можемъ да прибавимъ още по нѣщо. Ала струва ни се, че авторътъ нѣма до кѫдѣ право, като отрича и всѣкакви други вънкашни влияния върху българския езикъ. Не можемъ да се съмнѣваме, че когато българскитѣ словѣни сѫ се прѣселявали на Балканския полуостровъ, поселението е билъ силно романизуванъ и че романско население въ прѣдѣ значително количество е живѣло тамъ заедно съ българитѣ до XI—XII вѣкъ. Въ синтаксиса на българския езикъ, както и въ речника на думитѣ му, намираме доста значителни романски елементи, които донѣйдѣ сѫ познати и на г. Калина. Позволително е да се мисли, че тази романска стихия е могла да причини нѣкое влияние и сѫщо и върху склонението. По́-нататъкъ, безъ да говоримъ за саситѣ и за нѣкои други старонѣмски колонисти въ покрайбалканскитѣ области, ние що посочимъ върху етнографическитѣ разбърквания станали въ българскитѣ области въ XI—XII вѣкъ, въ врѣме на византийското господство, когато тѣзи области сѫ били силно елинизувани, и освѣнъ това сѫ били длъжни да приемѫтъ грамадно

: *другиетѣ*, н. пр. *едни́ върве́т, дру́ги (и дру́гие) сиде́т; мо́мчефтата, дѣ́ту ѫк ут Пръсла́ф сѫ се́ о́тбур юна́ци, жмж ут тяф пу́льната сѫ сирума́шки и, а дру́гиетѣ булѣ́рски*, или книжовно: *момчетата, що дойдохѫ отъ Прѣславъ, отборъ юнаци, на половината отъ тѣхъ сѫ сиромашки синове, а другитѣ и.*

Въ Жеравна и до днесъ се е запазилъ остакъкъ отъ формата на сложното ние за женский родъ един. число, им. и зв. п. на пр. при такъвъ случай: *Бо́же, Бугуро́дице ми́лая, избави́ мѫ ут лю́ти душма́ни.*

Б. ред.

количество печенѣжски и половски колонисти. Въ това врѣме, споредъ свидѣтелството на съврѣменнитѣ историци (Кинама и др.) тука сж били прѣселени отъ византийското правителство голѣмъ брой жители отъ покрайсавска и сѣверна Паннония (по всѣка вѣроятность словѣни), а тъй сжщо и много сърби отъ расската и съсѣднитѣ съ неѭ области. Сърби сж били прѣселявани въ разни български области и пó-рано: да си спомнимъ думитѣ на Багрянородни върху това, че неговиятъ съврѣменникъ, българския царь Симеонъ, като завзелъ една извѣстна сръбска область, прѣселилъ всичкитѣ нейни жители отъ мало до голѣмо въ България. Сжщиятъ писатель посочва, че подирь сгромоляеваньето на велико-моравската държава отъ маджаритѣ, много моравани сж се изселили въ България. Да се спремъ за сега на тѣзи свидѣтелства. Върху тѣхъ до днесь твърдѣ малко сж обръщали внимание онѣзи, както сж издирвали сждбинитѣ на българския езикъ; не се досѣга до тѣхъ и г. Калина, ако и, споредъ нашето мнѣние, тѣ бихж могли да хвърлятъ свѣтлина върху нѣкои странни явления въ българската диялектология и въ писменнитѣ паметници, явления, които оставатъ загадъчни и подиръ изслѣдванията на нашия авторъ.

Подтвърждение на своето мнѣние, което ни тукъ занимава, г. Калина търси и въ познатитѣ паметници отъ езика на исчезнжлитѣ неотдавна седмигридски словѣни, които той брои за потомци на старитѣ дакийски българи. Като посочва къмъ поразителното сходство на езика въ тѣзи паметници (записани въ началото на този вѣкъ) съ нáй-новия езикъ на отвждцунавскитѣ българи, авторътъ вижда въ този фактъ важно доказателство за това, че езикътъ както на дакийскитѣ, тъй и на отвждцунавскитѣ българи, безъ да се гледа различната историческа сждбина на еднитѣ и другитѣ, се е подчинявалъ на едни и сжщи видоизмѣния, които сж зависѣли слѣдователно не отъ нѣкакви си вънкашни влияния, но отъ едни и сжщи вжтрѣшни причини (II, 194—197). Ние сме досущь съгласни съ г. Калина въ това, че седмиградскитѣ паметници сж писани на български езикъ. При неговитѣ доводи по този въпровъ ще си позволимъ да прибавимъ, че и думата *юме* вмѣсто *име*, която се срѣща въ тѣзи паметници и надъ която сж се тъй замисляли нѣкои учени, се употрѣбя тъкмо въ този видъ въ нѣкои покрайбалкански говори. (Вижъ въ рѣчника на Дювернуа; въ 3-ия отчетъ на профес. Кочубински, стр. 52; въ разгледваната книга I, 174). Да прибавимъ още, че гръцизмитѣ, които се срѣщатъ въ седмиградскитѣ паметници, сжществуватъ и въ езикъ на отвждцунавскитѣ българи. Ала тъкмо това поразително сходство на сравняванитѣ тука езици ни прѣчи да приемаме седмиградскитѣ българи за прѣми потомци отъ дакийскитѣ, и ни кара да мислимъ, че тѣ сж се изселили въ седмиградско отъ Балканския полуостровъ въ XII-ия, или пъкъ въ XIII-ия вѣкъ. (Вижъ статията на профес. Пича въ извѣстията на чеш. науч. друж. за 1888: Die Dacischen Slaven und Csergeder Bulgaren).

Като намираме за неумѣстно да се спираме тука върху други, не съвсѣмъ правилни, споредъ нашето мнѣние, възгледи и тълкувания

а г. Калина, ще забѣлѣжимъ само, че тѣ се отнасятъ до частни ъпроси или разни дребни факти, и не сж отъ такова свойство, дѣто а могжтъ да подкопаjктъ научното значение на разгледваната книга. 'ази книга, поради богатството на събрания въ нея материялъ, доейдѣ съвсѣмъ новъ, както и поради сполученото освѣтление на много грани отъ историческото развитие на българския езикъ, безъ съмнѣне ще заеме приличното си мѣсто въ реда на капиталнитѣ трудове) словѣнското езикознание.

Харковъ, 21 Мартъ 1892 г.

(Отъ русски прѣведе: **Д-ръ А. Боруйски**).

2. *Н. Тиховъ*, Очеркъ грамматики западно-болгарскаго нарѣчія сборнику болгарскихъ пѣсенъ В. В. Качановскаго. Казань. Типофія императорскаго университета. 1891 год. 8⁰ VIII+278 с. цѣна р. 25 к.

Наскоро излѣзе отъ печатъ кандидатското съчинение на Н. Тива, бивши студентъ по филологията въ казанския университетъ, дъ горния надсловъ. Казаното съчинение испърво е било напечаю въ „Ученыя Записки императорскаго казанскаго университета", етнѣ и въ отдѣленъ отпечатъкъ. Отъ самия надсловъ на съчинето се вижда, че г. Тиховъ при характеризиранието западнитѣ тгарски говори се ползувалъ исключително отъ сборника на г. В. чановски. Въ прѣдговора си авторътъ обяснява, че това му налаа темата, зададена нему отъ Казанския историко-филологически културетъ, като е била формулирована: „Характеристика западногарскаго нарѣчія по сборнику пѣсень В. В. Качановскаго." Споредъ и тема авторътъ изработилъ съчинението си въ 1888 г., но сетнѣ, ато професоръ В. А. Богородицки забѣлѣжилъ (въ „годичный ъ въ императорскомъ казанскомъ университетѣ за 1888 год." . 102), че темата „была формулирована не особенно удачно", той работилъ съчинението си съгласно съ указанията на професора ородицки. Прѣработката се състояла въ това, че авторътъ взелъ основа старо-българския езикъ и, като излиза отъ него, указва обеноститѣ на западно-българското нарѣчие" все по сборника на ановски. Колко е било мжчно на автора да прѣдстави особеноѓѣ на „западно-българското" нарѣчие при тия условия, лесно се бира, особенно като се вземе въ внимание това, що казва авторътъ одготовката си, потрѣбна за такава работа: „Я не могъ полагаться нѣ на записанныя формы, не имѣлъ возможности слышать жи- болгарскаго языка и работалъ надъ изслѣдуемымъ нарѣчіемъ ь будто надъ такой древностью, отъ которой остались только неительныя несовершенныя написи. Затѣмъ — я не имѣлъ въ виду кой работы по языковѣдѣнію, писанной только на основаніи пѣ- или другихъ памятниковъ, вслѣдствіе чего я долженъ былъ изобрѣтать систему и подводить подъ нее имѣющуюся въ рукахъ

массу фактовъ изъ языка. Немудрено по этому, что у меня встрѣтятся *неточности* и *непослѣдовательности*" (V—VI) Да нѣмашъ понятие за единъ езикъ изобщо, а още пó-малко за неговитѣ нарѣчия, и да сѣднешъ та да съчинишъ едно нарѣчие по единъ сборникъ отъ всѣкакви и всѣкакъ записани пѣсни, ето това е задача, която испълнилъ г. Тиховъ. Той незнае, въ какво се състоѭтъ обще-българскитѣ свойства на това нарѣчие, за това неможе да има понятие за неговитѣ особености; той незнае особеноститѣ на другитѣ български нарѣчия, за това той неможе да каже, кое е и до гдѣ се простира западно-българското нарѣчие; той незнае общитѣ западно-български свойства и за това неможе да каже, въ какво отношение се намиратъ разнитѣ мѣстни говори по широка Западна България. Ето поради това той не е изложилъ никакви особености, а просто извадилъ всичкитѣ отдѣлни думи отъ сборника и ги групиралъ въ първата си часть, която той счита за „фонетика", въ групи, споредъ каквото намѣрилъ еднакво въ тѣхъ отъ къмъ звуковетѣ, сравнително съ старобългарския езикъ. Наприм. Качановски написалъ вмѣсто стб. **ръ (дръко)** на 20 мѣста *ры*, на други 20 *ир*, на трети *ре* и пр., а г. Тиховъ всичко приема за чиста монета и изрежда, че „древнеславянскому звуку **ы**" съотвѣтствували въ „западно-болгарскомъ нарѣчіи" 1) ы, 2) и, 3) е и пр, като потвърждава всичко това съ *всичкитѣ* съотвѣтни примѣри, които има у Качановски. Сѫщо така постѫпва и съ думитѣ въ II часть — морфологията. При тази слаба теоретическа подготовка и голѣмата наивность, които показва авторътъ, не е била възможна пó-нещастна тема, отъ темата, която факултетътъ му е далъ.

Слѣдъ толкова други материяли, обнародвани въ България отъ добри познавачи на езика, трѣбваше вече да се знае, че сборникътъ на Качановски за чисто езикови студии нищо не чини. Снисходителното одобрѣние, което изрече г. Дриновъ за този сборникъ, злѣ се е разбрало и твърдѣ прѣцѣнило. Правописанието на Качановски е „кривописание", защото той не се е придържалъ о фонетическия принципъ, а тъй смѣсвалъ и фонетика и етимология каквото му дошло на умъ — щото да се чудишъ, особено като се вземе въ внимание, че записвачътъ се е заелъ за тая работа вече като свършенъ специалистъ-славистъ. Въ прѣдговора на стр. II. г. Качановски казва: „правописаніе, принятое собирателемъ въ изданіи этого сборника болгарскихъ пѣсенъ, отличающееся отъ принятаго въ новоболгарской литературѣ, не можетъ быть осуждаемо, какъ нововведеніе: филологическое изданіе народныхъ памятниковъ требуетъ *вѣрной* передачи всѣхъ оттѣнковъ говора, чему неудовлетворяетъ современное новоболгарское правописаніе." Като четемъ вѫтрѣ въ сборника, увѣряваме се въ печалната истина, че г. Качановски е писалъ прѣдговора прѣди да запише пѣснитѣ. Каква фонетика въ слѣдуѭщитѣ записани думи: четвертый (213), оды (348), айды (ibid), майтя (351) вм. майк'а, вырле, (133), дутянъ (227) вм. дук'ан, кыща (122), тюрчія (227) вм. к'урчиа, свѣщы (227); мѣсецы (ibid), платьемь (292) вм. плачем, въеднага (ibid), вм. войск'а, дердана (326) вм. г'ердана, пыть (332) и др. Каква роль испълняватъ буквитѣ: ѣ, ъ, ь, ы?! Явно е, че руското етимологическо

правописание е взело голѣмо участие при „вѣрной передачи всѣхъ оттѣнковъ говора.“ Чудно е, че самъ г. Тиховъ отъ една страна съзнава недостатъцитѣ на едничкия си источникъ, като казва: „самое записиваніе пѣсенъ представляетъ большія несовершенства; прежде всего бросается въ глаза сильное вліяніе русской орѳографіе, отсутствіе въ большинствѣ пѣсенъ ударенія и — самое главное — письмо *не фонетическое,* а грамматическое“ (VI). Но при все това, по́-долу казва: „здѣсь я дложенъ замѣтить, что написанія В. В. Качановскаго внушаютъ мнѣ всетаки больше довѣрія, чѣмъ написанія въ сборникахъ Миладыновьхъ, Верковича и тѣмъ болѣе — Безсонова“. . . . . Не спорявамъ факта, че и казанитѣ сборници не сѫ лишени отъ недостатъци, но да се поставятъ, особено Миладиновия, по́-нолу отъ Качановския сборникъ є твърдѣ смѣло. И защо да внушава по́-вече довѣрие Качановски, когато въ сборника му въ една и сѫща пѣсень една и сѫща дума се прѣдава на 3—4 начина. Ний-сетнѣ г. Тиховъ трѣбваше да прочете и оцѣнката на тоя сборникъ въ Соф. Пер. Спис. XIX—XX 202—208, гдѣто е показано надъ всѣко съмнѣние, че Качановски, отъ къмъ езика, е записвалъ некритично.

Географическитѣ показания на страната ни у г. Тихова сѫ много оскѫдни. Нѣма да грѣшѫ ако кажѫ, че и съвсѣмъ оскѫдни. Така напр. Македония за г. Т. е окрѫгъ съ околиитѣ: Девгелія (Гьевгелия), Паланка и Струга, когато Охридъ, Велесъ и Мелникъ съставляватъ съвсѣмъ отдѣлни окрѫзи! Когато г. Т. цитира нѣкои примѣри отъ Палачко, за него е все едно да ги припише на цѣлия „Македонски“ окрѫгъ?!

Единъ отъ главнитѣ недостатъци, който се показва на пръвъ погледъ въ книгата на г. Т. е, че изслѣдванията му не сѫ историческо-сравнителни. Авторътъ самъ н знае, на коя почва стои, когато сравнява звуковетѣ, та изложението му е много разбъркано; особено фонетиката стои подъ всѣка критика. Като четешъ, задълбочавашъ се въ единъ досаденъ звуковъ хаосъ и съ голѣмо нетърпѣние прѣлистващъ листоветѣ, за да се избавишъ да броишъ хиляди замѣни на единъ и сѫщи звукъ, безъ да можешъ си прѣдстави що годѣ ясна картина за звуковитѣ измѣнения въ западно-българскитѣ говори. Авторътъ е чувствувалъ подобно нѣщо, затова е ималъ добрината, на нѣколко послѣдни страници да изброи разнитѣ замѣни на единъ сѫщъ звукъ.

Самъ г. Тиховъ, въ една рецензия върху трудътъ на г. Н. Герова („Буквы ъ и ь въ старомъ церковно-славянскомъ языкѣ“), изисква отъ съврѣменния лингвистъ-изслѣдователь три нѣща: „Во первыхъ, общее, но точное понятіе о сравнительномъ языковѣдѣніи и о его законахъ, которые уже выработаны этой наукой; во вторыхъ, точное знакомство съ источниками и пособіями по тѣмъ въпросамъ, съ которыми намѣренъ работать изслѣдователь; въ третыхъ, ясное сознаніе цѣли изслѣдованія, которая должна быть постоянно предъ глазами изслѣдователя.“ (Гл. ученыя записки Императорскаго Казанскаго университета. Год. LVIII, книга шестая 1891 г. Казань. Критика и библиографія). Г. Тиховъ обвинява г. Герова, защото нѣмалъ предъ видъ казанитѣ условия, но и той не ги е испълнилъ; отъ

изложеното пó-долу ще се види, че г. Т. не е запознатъ добрѣ нито съ науката, нито съ езика ни. Колкото се отнася до третьото условие, то е съвсѣмъ незачетено: г. Тиховъ се заелъ да пише граматика на западнитѣ български говори, а пъкъ съчинението му взема сѣкашъ тенденциозенъ характеръ, понеже излиза, като че ли цѣльта му е била да покаже сръбскитѣ черти въ западното българско нарѣчие, при всичко че и отъ този въпросъ не отбира. Той съ математическа точность опрѣдѣля, че едикое си село по тѣзи признаци било сръбско, а по други — българско. Смѣшно е, че села на растояние половинъ часъ едно отъ друго ги искарва отъ разна народность. А пъкъ общото му велико заключение е, че названието „западно-българско нарѣчие“ било криво, а пó-право било да се казва „юго-восточнымъ сербскимъ нарѣчіемъ“. Пó-долу казва: „очевидно, что этотъ терминъ „западно-болгарское нарѣчіе“ можетъ быть принятъ только условно, какъ принималъ его и я“ (278).

Слѣдующитѣ „сербскія черты“ намира г. Т. въ западнитѣ български говори:

1) произношението на стб. ѫ като *у*;
2) „ „ „ ъ „ *а*;
3) „ „ „ ь „ *а*;
4) измѣнението на праслав. **tj* въ *т'* (ћ);
5) „ „ „ **дј* „ *д'* (ђ);
6) „ „ мѣкото *д'* „ *ђ*;
7) „ „ „ *т'* „ *ќ*;
8) „ „ съчетан. лъ „ *у*;
9) измѣн. окончанието на II минѫло дѣйств. прич. м. р. въ *о* (=стб. лъ);
10) творит. пад. ед. ч. на - *ом* - *ем*;
11) родит. пад. ед. ч. на - *го*, - *га* (прилагат. отъ м. р.);
12) неопрѣд. наклонение на *ти* и
13) употрѣблението на лабиалното *л*.

А за „болгарскія черты“ взима само шесть:

1) произношението на старобълг. ѫ като *а* и *ѫ* (=ъ);
2) „ „ „ ъ „ *о* и *ѫ* (=ъ);
3) „ „ „ ь „ *е*;
4) измѣнението на праслав. **tj* въ *щ*;
5) „ „ „ **дј* „ *жд*;
6) окончанието *а* въ I л. ед. ч. сегашно и бѫд. врѣме.

Понеже цѣлото изложение граматиката на „западно-българското“ нарѣчие нѣма никаква научна стойность, затова не струва много да се занимаваме съ съдържанието на тая дебеличка брошура (278 стр.), въ която авторътъ напълно е „изчерпалъ“ своятъ източникъ — сборникътъ на г. Качановски. Ние за примѣръ ще споменемъ нѣкои нѣща, за да освѣтлимъ всички, които по заглавието на тая книга — одобрена отъ факултета — може би много или поне нѣщо очакватъ. Въ книгата се доказва съ многобройни примѣри, които захващатъ по цѣли страници, всѣка важна особеность. Така се доказва напр. че

ападно-българското *а* „соотвѣтствуетъ древнеславянскому звуку *а*“ въ уимитѣ: Ангелино, Андреа, апостолъ, баща и пр. и пр; че *а* се запазва ъ „цѣломъ рядѣ примѣровъ изъ морфологіи: въ именахъ существи-ельныхъ жен. рода и пр. и пр., пъкъ даже и въ съединение съ лавнитѣ *р*, *л*, което било „особенно достойно замѣчанія“, а защо? ащото „въ то время, какъ въ русскомъ языкѣ изъ -ра-, -ла- раз-илось *-оро-*, *-оло-*, въ западно-болгарскомъ нарѣчіи всюду мы встрѣ-аемъ такіе примѣры, какъ: браду, врагъ, враны, градъ и пр.“ (стр. 5). ругъ на мѣсто г. Тихова въ такава работа би показалъ, какъ не мо *а*, но и другитѣ самогласни въ западно-българскитѣ говори се говарятъ постоянно ясно, независимо отъ ударението, а колкото за ι, *ла* би знаелъ, че това не е само западно-българско, но че е и що-българско, сърбско-хърватско, словенско и ческо произношение че слѣдователно не е „особенно достойно замѣчанія,“ особено пъкъ ѣбваше да знае, че руското *-оро-*, *-оло-* не се е „развило“ отъ , ла, а отъ една общеславянска форма *ор*, *ол* между двѣ съгласни, ъ която се е развило и ра, ла. А че г. Тиховъ и послѣдньото не-ае, показва на стр. 16, гдѣто казва: „въ русскомъ языкѣ *изъ* древне-ав. сочетаній -рѣ-, -лѣ, развились т. наз. полногласныя формы, въ игарскомъ же нарѣчіи, какъ въ другихъ слав. языкахъ нхъ нѣтъ ав. соч. -ра-, -ла-). Понеже Качановски често е написвалъ *ѣ* вм. *е*, Т. мисли, че *ѣ* „указываетъ, по всей вѣроятности, на мягкость едшествующаго согласнаго. Напр. вѣжди, вѣра, вѣрвамъ и пр. ѣдватъ двѣ страници примѣри 22—23). Между разнитѣ „чередо-ія“ на зв. *ѣ* (разбира се на писмо), г. Т. забѣлѣжилъ примѣри, ото се явява „*а* вм. *ѣ*“ (§ 11), напр. цала, цана, уцанилъ. и това му се дѣло особено характеристично: „это соотвѣтствіе имѣется главнымъ азомъ на почвѣ польскаго языка и при извѣстныхъ только усло-хъ“ (277. § 25). Г. Тиховъ, види се, чулъ нѣщо, че въ полския къ сжществува прѣгласъ *'е-іа* прѣдъ твърда сричка, а нѣма ни ятие за българското источно нарѣчие, което тъкмо по произно-нието на *ѣ* се отличава отъ западното. Качановски съ своето вописание е прѣдалъ въ нѣколко примѣри ъ чрѣзъ *е*: бечва чка), сенъ (сънъ), петекъ (петъкъ) и др. (стр. 20 § 30), а г. Тиховъ поводъ на това казва: „соотвѣтствіе звука *е* = древ. слав. ъ есть а изъ особенностей *чешскаго* языка, и это явленіе мы замѣчаемъ слѣдующихъ селеніяхъ зап. българ. нарѣчія“ (изброява слѣдъ селата на стр. 277). А защо пъкъ да е само ческа особеность, що не напр. и полска особеность? — Г. Тиховъ все тъй про-жава: „къ *рускимъ-же* особенностямъ относится и соотвѣтствіе др.-янскому ѫ звука *а* и *ја* (я)“ (276); по́-долу казва: „отра-іе др.-слав. ѫ въ *о* составляетъ особенность *словинскаго* языка; -болгарское нарѣчіе представляетъ примѣры и такого рода“ (276) . Най-интересни сѫ за г. Тихова разнитѣ чередованія на *буквитѣ* правописанието на Качановски: всички непослѣдователности и ки погрѣшки, заедно съ печатнитѣ, на послѣдния съставляватъ ни особености на западното българско нарѣчие. Тукъ ще намѣримъ и нѣща: а „чередуется“ съ о: вадимъ (!) и водимъ; грабемо,

грабнаа и гроба, гробиште, Дунавъ и Дуновъ, кафе и кофе (!), кавчадзи (!) и ковчадзи (!), кокале и коколе, равно и ровно, старайтю и старойтя и др. (11); чередованіе *е* съ *ѣ*: раце и рацѣ, нозе и нозѣ, боле и болѣ, време и врѣме и пр. (15); *е*=*ж* (!): окепало! (ужъ=**окжпало**), скепо (**скжпо**) (18); „кромѣ того замѣчается чередованіе *е* и *и* (изрѣдка ы): алтено и алтына, ангелиски и ангилиски, огень (!) и огинь (21); *и* съ *ы*: обичамъ и обычамъ, високи и высоки, криви и крыви, риба и рыба и пр. и пр. (26); *и* „усилвается" въ *ѣ*: сидимъ-сѣднемъ, видимъ-исповѣдаме (27); *и* „измѣняется" въ *о*: біемъ-бой (!!), піемъ-поимъ, поишта (28); *и*, подъ вліяніемъ предшествующаго твердаго согласнаго, измѣняется въ ы": зазыдешъ (= **закъзидшин**), разыгра (28). Защото Качановски пише: кервь, кьрвь, кревь, кырвь, кьрвь, корвь, кровь и пр. г. Тиховъ заключава, че тукъ *р* трѣбва да е „слогообразующе." Така сжщо мисли и за *л*. Много куриозни заключения е направилъ г. Тиховъ, като не е знаялъ значението на нѣкои думи: на стр. 9 взема думата маана (= ма(х)ана = недостатъкъ) за еднозначуща сь думата меана (ме(х)ана = кръчма) и отъ тамъ заключава, че *е* се измѣнява въ *а*; въ една охридска пѣсень, на стр. 20 § 30, думата бечви (особенъ видъ потури) взима ва еднозначуща съ стб. дума **бъчкы** (мн. ч. отъ **бъчка**) и отъ тамъ заключава, че *е* прѣминава въ *ъ*; думата *ручокъ* (Кюстендилско) взема за еднозначуща съ **ржка** и заключава, че *ж* се произнасяло като у. Като се сили да докаже, че и въ Кюстендилско се произнасяло *ж* като у, взема стб. дума **скоутъ**, която въ старобълг. езикъ се писала ужъ съ *ж*. На стр. 22—24 § 38 г. Т. излага цѣлъ листъ примѣри само да докаже, че „ѣ совпало съ др. слов. **ѣ**." Подобно произношение на стб. **ѣ** въ западнитѣ говори нѣма; то е до сжщъ равно съ произношението на старобълг. **є**.

Изобщо се вижда, че г-нъ Тиховъ е училъ физиологията на звуковетѣ, защото всегдѣ гледа да покаже това съ нѣкой звукофизиологически терминъ, но разбира се не на мѣсто, понеже той нѣма понятие за звуковата стойность па *буквитѣ* у Качановски. При все това той нáй-напрѣдъ опрѣдѣля звукътъ, напр. за *и* казва: „начертаніе *и* означаетъ *узкій палятальный* гласный звукъ *и*." Тиховъ, разбира се, знае, какъ Руситѣ произнасятъ. Или: „начертаніе *у* указываетъ *а)* на *узкій твердый гласный* и *б)* на *придувной губной согласный*" и т. н. Г. Тиховъ е най-добъръ примѣръ, гдѣто можемъ да видимъ, какво значение има да учишъ обща звукофизиология, а да не схващашъ, какво е историческо развитие на звуковетѣ. У него звуковетѣ и то все на „западно-българска почва" ту се „чередуватъ," ту се „развиватъ," ту се „измѣняватъ" единъ въ други, като смѣсва старо съ ново, общославянско съ българско, печатни погрѣшки съ истински езиковни факти и пр. и пр., както се вижда и отъ примѣритѣ, които пó-горѣ приведохме. Ужасно не методично и не вѣжествено! Който незнае, що е историческо развитие въ езицитѣ, гдѣ ще разбере днесь, кои черти въ славянскитѣ езици сж стари, кои нови, кои сж особености, а кои общи. Напраздно е челъ Т. хърватски текстове (39), напраздно се е запознавалъ и съ други славянски езици, като не е

никвалъ въ историческото имъ развитие. Врѣмето е измѣнило много ѣщо въ тѣхъ, въ много случаи днесь се схождатъ звуковетѣ на а славянски езика, гдѣто въ една стара епоха е сѫществувала злика, а, който не знае това, би рекълъ: ето това е сърбска или ва е полска особеность. Г. Тиховъ гледа въ книгата си да покаже, кто рекохъ по́-горѣ, до колко е неговото западно-българско нарѣчие ългарско“ и до колко е „сърбско,“ ала за тая задача той ни на́йко не е приготвенъ, защото нито знае, що е и що може да бѫде съ общо и диалектично българско, и що е сърбско. За такава заа се изискватъ добри диялектологични познания и на двата сѫсѣдни ка, а не стига единъ сборникъ при съвършено незнание на езика райно слаба теоретическа подготовка. Това днесь трѣбва да се и въ Казань, и да не се гледа леко на подобни въпроси, защото ъ ще испадне славянското езикознание до безполезна играчка, а, въ която всѣки може да умува. А г. Тиховъ тъкмо отъ тази а се показва въ пълната си наивность, като съчинилъ и една вищна „диялектологична“ карта, въ която всѣко село или градъ, пвани отъ нѣкоя пѣсень въ сборника, сѫ отбѣлѣжени съ разни и червени) условни чертици, що показватъ ту сърбски, ту бълн черти въ езика му.

Казахме вече, че г. Тиховъ нѣма понятие за границитѣ на това, той нарича западно-българско нарѣчие, а при туй той не прави ка между мѣстни говори и една цѣлость, която трѣбва да съъ тѣзи говори чрѣзъ нѣкои свои общи свойства. Такива общи ва не показва, а се хваща о отдѣлни думи и гово́ри, ту за нату за говори. Нѣма съмнѣние, че въ пограничнитѣ мѣста, два славянски езика, ще има и смѣсени говори, произлѣзли отъ собни влияния на двата езика. Такива смѣсени говори има всегдѣ границитѣ между Сърбитѣ и Българетѣ. Но тѣзи чисто погра-говори нетрѣбва да се отъждестяватъ съ една такава голѣма цѣлость, каквото е западното българско нарѣчие. Г. Тиховъ ра отъ тъзи нѣща: той гледа да улови въ сборника на Кан нѣкоя дума, гдѣто му се чини, че има сърбска черта и ето теглилъ на картата къмъ онова село или градъ, отъ гдѣто е і, червена линия — знакъ на сърбска особеность. Нищо не ко даже езикътъ на цѣлата пѣсень говори противъ оная не„сербская особность,“ която се вмъкнѫла или поради това, че ь на г. Качановски, като скиталъ по Сърбия, развалилъ роднарѣчие, или просто по неразбирание отъ страна на г. Качали, на́й-сетнѣ, поради печатна погрѣшка.

-споренъ е въпросътъ за ония случаи, гдѣто се чува *у* вм. ерта не българска. Понеже *у* вм. ѫ на́й-редовно се чува въ нитѣ съ Сърбия мѣста, може да се допусне, че е сърбско но трѣбва въпросътъ инакъ да се изучи и да се опрѣраницитѣ на това влияние. *а* вм. ъ не дава право на г. Тиrі да счита за сърбско влияние, защото той трѣбваше на́йда знае, какъ стоѭтъ въ това отношение българскитѣназападнитѣ говори ъ-звукъ, билъ той = стб. ѫ или ъ, често

се е измѣнилъ въ секундаренъ *а*-звукъ, който исторически нѣма нищо общо съ сърбския еровъ *а*-звукъ. Не веднѫжъ се е забѣлѣзало, че трѣбва да се прави разлика между българскитѣ *к'*, *г'* (отъ *тј, *дј) и сърбскитѣ *ћ* и *ђ*: к' и г', колкото и да сѫ поднебни, но въ основата остаятъ все пакъ гърлени, а когато ћ и ђ сѫ чисти небни звукове; мѣкитѣ *т'* и *д'* сѫ познати и въ другитѣ незападни български говори, така щото тѣ не могѫтъ да бѫдѫтъ само сърбска черта. Примѣритѣ за о = лъ сѫ изъ пѣсни отъ Вранско, а има *само* по единъ примѣръ отъ Софийско и Търнско; примѣрътъ отъ Софийско не е нищо друго освѣнъ печатна погрѣшка, както показва смисълтъ, спр. напечатано *имао* вм. имало:

Отговáра Гойковиче младо:
„*имао* самъ отъ злато ябълко
Те ми спаде денесь у Бояну —
Те го жалимъ, преболѣе немогу“
(стр. 254 ст. 103—106).

Отъ смисъла се вижда, че тази дума е срѣденъ родъ 2-ро минѫло дѣйствие прич., а г. Тиховъ ѭ взелъ за мѫжки родъ. Единственния примѣръ, който привежда отъ Търнско, е „Београду.“ Че пѣвачьтъ въ Търнъ казалъ „Београду“, както е научилъ думата отъ Сърби, не значи, че и Търнчане говорѭтъ *о* вм. лъ.

Въ развитието на славянскитѣ езици виждаме двѣ противуположности: до като юго-слав. езици запазватъ пóвечето стари глаголни форми (praesens, imperfectum, aorist и др.), другитѣ славянски езици, (словенски, руски, полски и чески) сѫ изгубили всичкитѣ глаголни форми освѣнъ сегашно врѣме, и съ помоцьта на причастията изразяватъ всичкитѣ глаголни врѣмена. Губеньето на aorist-а и imperf-а въ тѣзи езици не е много пó-малка загуба, отколкото изгубваньето на косвенитѣ падежи въ новобългарския езикъ. Сърбохърв. ез. държи срѣдата. Отъ старобългарскитѣ паметници заключаваме, че бълг. ез. е употрѣбявалъ всичкитѣ падежни окончания и глаголни форми, а по срѣднобългарскитѣ паметници забѣлѣзваме постепеното изчезванье на падежитѣ и неопрѣдѣлителното наклонение, до като днесь сѫ изчезнѫли съвършено, и само тукъ-тамѣ въ народнитѣ говори се срѣщатъ малки остатъци. Въ такива остатъци, запазени въ западнитѣ бълг. говори, г. Тиховъ вижда „сербскія черты“ (стр. 270 § 19, 271 § 20, § 21), при всичко че самъ споменува: „Ничтожные, сравнительно, остатки сохранились отъ падежей . . . .“ (стр. 109 § 34). Колкото се отнася до окончанието -ом, -ем при женскитѣ имена, които въ стб.ез. окончаватъ на -оѭ, самъ г. Тиховъ ги тълкува: „что въ словахъ „душомъ“, „рукомъ“ окончаніе -омь не остатокъ др. слав. оконч. -оѭ, а тоже самое окончаніе, что и въ словахъ „редомъ“, „вѣкомъ“, „Богомъ“ распространившееся путемъ аналогій и на слова женскаго рода“ (109). Остатъцитѣ отъ infinitiv-а и лабиалното *л* могѫтъ да бѫдѫтъ и български, защото сѫ сѫществували въ стб. ез., както и въ сърбския езикъ. Постепенното имъ изчезванье виждаме по срѣднобългарскитѣ паметници. Най-характеристичнитѣ български бѣлѣзи — отсѫтствието

косвенитѣ падежи и употрѣблението на члена — г. Тиховъ не е
нислилъ между „болгарскія черты", както въ заключението, така
ı картата.

Ала нека оставимъ тѣзи умувания на г. Тихова, които още пó-
показватъ, до колко той е некритиченъ, особенно въ такъвъ родъ
оси, гдѣто трѣбва не само да изброява „чередованія", а да по-
и положителни знания. Да свършимъ съ общо заключение, че
трудъ е толкова некритиченъ, щото именно съ това той въз-
ı сенсация. Друго значение този трудъ нѣма.

С. Ив. Барутчиски.

---

3. Статистически Свѣдения за Земледѣлческата Производителность гария при надвечерието на I-то Българско Земледѣлческо-Проино Изложение. Отъ М. Георгиевъ, Началникъ на Отдѣлението жавнитѣ имоти, горитѣ, земледѣлието и търговията при Миството на Финанситѣ и Директоръ на I-то Българско Земле-о-Промишленно Изложение, София, 1892.

не просимъ извинение отъ читателитѣ за дължината на това
е. Грѣшката не е наша, а на почитаемий авторъ. Той можеше
з, че тая интересна брошура се издава отъ IV-то отдѣление
нистерството на Финанситѣ — което щѣше да бѫде цѣла истина
бликата пакъ щѣше да отдаде всичката честь за нея нему,
Началникъ на казаното отдѣление. Нъ той прѣдпочете да
лото си име и всичкитѣ си титли, като има очевидното жела-
еоспоримата смѣлость да привлече връзъ себе си всичкитѣ
ı всичкитѣ критики за това първо пó-свойтъ родъ на бъл-
писание.

з почваме съ хвалбитѣ. Високо похваляваме г. М. Георгиевъ
ативата, която е ималъ да издаде, по поводъ на първото
о изложение, първий опитъ по едно систематическо оцѣнение
га земледѣлческо производителность. И за да оправдаемъ
юхвала, ние за длъжность считаме да приведемъ тукъ пó-
факти и цифри, които тая брошура съдържа.

:е дѣли на двѣ части: 1) Общето земледѣлческо-икономи-
гояние на България прѣзъ 1891, и 2) земледѣлческата про-
ность на България по окрѫзи, все прѣзъ сѫщата 1891 г.
есннитѣ данни влизатъ въ първата часть. Споредъ тия данни,
която има пространство 9,927.600 хектара, отъ които:

тѣ захващатъ хектари	2,170.000
та хектари	96.000
нитѣ, бостанитѣ и пр. хектари . . .	45.312
цитѣ хектари	312.000
ѣ, балталъцитѣ и храсталацитѣ хектари	1,332.429
енитѣ мѣста, пѫтищата, блатата и пр. „ .	445.000
ѣ и пашитѣ хектари	5,526.859
рия, казваме, която има хектари	9,927.600

*

прѣзъ 1891 год. е имала едно земледѣлческо производство отъ лева 903,063.004 а именно:

а) Отъ почвата.

1.	Отъ	житни храни и слами лева . . .	309,919.149
2.	„	сѣно, оровъ и фий лева	28,599.016
3.	„	индустриални растения (ленъ, гюлъ, тютюнъ) и пр. лева	7,230.191
4.	„	грозде лева	36,028.227
5.	„	зеленчуци, варива, овощия и пр. лева .	36,156.300
6.	„	гори, балталъци, шумаци и пр. „ .	28,460.591
7.	„	мери, паши и пусти мѣста лева . .	300,752.042
8.	„	непоменжти пó-горѣ растения лева . .	2,700.000
Всичко		приходъ отъ почвата лева	750,145.516

б) Отъ животнитѣ.

1. Отъ добитъкъ, кокошки, пчели, буби и пр. лева 152,917.488

А всичко отъ почвата и животнитѣ лева . . 903,063.004

Слѣдователно, като земемъ пространството и населението на България, земледѣлческото производство на единъ четвъртитъ километръ се пада по лева 9.038, на глава отъ цѣлото население по лева 286·20, а на глава отъ земледѣлческото население по лева 339.

Прѣзъ сжщата година княжеството е произвело житни храни килогр. 2,009,063.160 или на глава по килогр. 636, а само пшеница на глава по килогр. 336.

България прѣзъ казаната година е имала приблизително слѣдующий добитъкъ:

1. Говеда	главъ	1,680.983
2. Коние	„	325.526
3. Овци	„	7,060.353
4. Кози	„	1,453.462
5. Свине	„	441.062
Всичко	„	10,961.386

Оцѣненъ за лева 272,609.758.

На единъ четвъртитъ километръ се падатъ, слѣдователно, по глави 111, а на 1.000 душъ население по глави 3.475 а именно:

Говеда	се	падатъ	на	1.000	душъ главъ	533.
Конне	„	„	„	„	„ „	104.
Овци	„	„	„	„	„ „	2.238.
Кози	„	„	„	„	„ „	460.
Свинне	„	„	„	„	„ „	140.

Подиръ тия цифри относящи се до България, книжката дава сравнителни таблици за житнитѣ храни и за добитъка на разни европейски държави. Отъ тия таблици излиза, че като се земе производството и числото на добитъка на глава, България между всичкитѣ европейски държави държи *първо* мѣсто по производството на

еницата и числото на овцитѣ, *второ* мѣсто по производството на тнитѣ храни и *трете* мѣсто по числото на говедата.

Съ тия таблици се свършва първий отдѣлъ отъ книжката.

Споредъ таблицитѣ, дадени въ вторий отдѣлъ, въ 1891 на́й-итий окрѫгъ по производството на житни храни, сравнително съ ыението, е билъ Разградский, а на́й-бѣдний Видинский; на́й-тий, сравнително съ пространството, пакъ по производството на ни храни, е билъ Силистренский окрѫгъ, а на́й-бѣдний Трънский; богатий, откъмъ дребенъ и едръ добитъкъ, е билъ Бургаский, й-бѣдний Севлиевский; и на́й-послѣ, на́й-богатий, откъмъ едрий гъкъ, е билъ Свищовский, а на́й-бѣдний Софийский окрѫгъ.

Всичкитѣ тия сравнителни таблици сѫ твърдѣ интересни и ние ожемъ да не похвалимъ чиновника, който ги е работилъ, както ляваме и началника, който ги е внушилъ.

Нъ книжката не съдържа само сравнения, а и нови прѣброява- нови оцѣнения. Нѣкои отъ тия цифри сѫ основани на даннитѣ и отъ десятъка, беглика и серчима. Нъ какъ сѫ намѣрени гѣ, г. М. Георгиевъ не ни казва въ своята брошура. Вѣроятно искалъ неговитѣ свѣдѣния да се приематъ отъ публиката съ о довѣрие, съ което се посрѣщата разнитѣ официални Annuaires ques или Statistische Jarhbücher на други държави. Нъ тия ации се обнародватъ не отъ частни лица, а отъ разни Мини-а или разни Kaiserliche Statistische Aemter, та нѣматъ нужда казателства. И ние пакъ можехме да повѣрваме г. М. Георгиевъ ole ако нѣкои отъ неговитѣ цифри да не бѣхѫ тѫй противни и официални цифри, обнародвани въ България, и ако нѣкои овитѣ оцѣнения да не бѣхѫ тѫй много патриотическо-опти-ки.

да не бѫдемъ голословни, ние пристѫпваме къмъ факти. итателитѣ ни видѣхѫ, че споредъ г. М. Георгиевъ, въ 1891 ія имала:

ви хектара	2,170.000
ри и паши хектара	5,526.859
веда главъ	1,680.983
ние „	325.526

й като хектарътъ е равенъ съ десеть дюлюма, ще се каже, 1891 ние сме имали 21.700.000 дюлюма ниви, а 55,268.590 аши или пасбища, както ги нарича г. М. Георгиевъ.

бихме твърдѣ много искали да знаемъ, какъ сѫ намѣрени ое цифри, защото не отдавна — въ 1890 — Индустриалната я, въ своитъ докладъ до г. Министра на Народното Про-даваше (Стр. 4 и 31) съвсѣмъ други цифри, а именно:

г дюлюма	17,918 769
г и пасбища[1]) дюлюма	2,002.660
да главъ	1,249.996

[1]) ...устриалната Коммиссия не е употрѣбила наистина думата мера, нъ отъ текстъ се разбира, че подъ думата *пасбища* тя разумѣва и *меритѣ*.

Коние главъ	147.147
Мулета и магарета главъ	67.489

Кои отъ тия цифри сѫ прави, кои криви? Иска ни се да вѣрваме, че ония на г. М. Георгиевъ, като по́-нови, сѫ по́-прави, нъ бихме желали да срѣщнемъ въ самата му книга основание за нашата вѣра.

Читателитѣ видѣхѫ тъй сѫще, че споредъ г. М. Георгиевъ, земледѣлческото производство на България за 1891 г. се било въскачило на лева 903,063.004, сумма, която, между другитѣ, съдържа и слѣдующитѣ пера:

„Отъ гори, балталъци, шумаци и пр. . .	лева	28,960.591
„ мери, паши и пусти мѣста . . .	„	300,752.042
„ добитъкъ, кокошки, пчели и пр. .	„	152,917.488

За първата отъ тия три сумми въ брошурата е казано, че била прѣсмѣтнѫта толкозъ приблизително, колкото е възможно. Отъ горското управление, както се научаваме, не сѫ били дадени никакви данни. Отъ страна ни се каза, че биле турени по 10 кола дърва за горение на кѫща въ България, прѣсмѣтнѫтъ е и строителний материалъ и намѣрено е количеството отъ лева 28,960.591. Тоя начинъ на прѣсмѣтание ни се види доста примитивенъ, а добитата отъ него цифра доста прѣувеличена.

Примитивенъ е тѫй сѫще начинътъ, по който е прѣсмѣтнѫтъ приходътъ отъ меритѣ, пашитѣ и пуститѣ мѣста. „Този приходъ, казва брошурата, е прѣсмѣтнѫтъ въ отношение на прѣхранвание добитъкътъ, едръ и дребенъ, въ продължение на 260 дни на годината." Като турите по 6 стотинки на день на овца и коза, и по 30 ст. на парче едръ добитъкъ, вие дѣйствително ще намѣрите за 260 дни огромната сумма отъ около лева 300,000.000. Нъ пита се, правъ ли е тоя способъ за прѣсмѣтание и трѣбваше ли тая цифра да фигурира въ таблицата на земледѣлческото производство, когато на крайтъ на сѫщата таблица фигурира и приходътъ отъ добитъка?

И дѣйствително, тревата на нашитѣ мери и паши сама по себе нѣма за наший земледѣлецъ никаква стойность. Тя добива стойность слѣдъ като се прѣобърне отъ добитъка му въ работа, отъ една страна, въ жребета, телета и ягнета, въ месо, млѣко и вълна, отъ друга. Щомъ отъ тия послѣднитѣ, щомъ отъ добитъка, почитаемий авторъ на тая книга е турилъ приходъ лева 152,917.488, той не трѣбваше да туря и приходъ отъ мери и паши лева 300,752.042, или поне, ако го турѣше, трѣбваше да го свали отпослѣ отъ общата цифра на земледѣлческото производство[1]).

[1]) По поводъ на производството отъ добитъка, ние ще си дозволимъ да направимъ и слѣдующитѣ бѣлѣжки:

а) Г. М. Георгиевъ туря приходъ отъ животнитѣ — rente des animaux (32,715.171. по 12% отъ капитала имъ), отъ жребета (2,334.375), отъ телета (4,343.280), отъ вълна и козина (15,574.168), отъ ягнета и ярета (14,570.924), отъ яйца (11,437.500), отъ млѣко (71,085.826), отъ медъ (525.000) и отъ буби (331.444), нъ е забравилъ прасетата, които трѣбва да принасятъ на нашето селско население по́вече отъ колкото пчелитѣ и бубитѣ.

б) Тревата която ѣдѫтъ животнитѣ, фигурира въ производството на почвата. Защо тогава не фигуриратъ въ него цвѣтята и черничевитѣ листа, съ които се хранятъ пчелитѣ и бубитѣ?

Ще ни се забѣлѣжи, вѣроятно, че таблицата за земледѣлческото изводство на България е направена точно споредъ белгийската[1]). Белгийцитѣ нѣматъ мери, сѣното което фигурира въ таблицата може да се коси, дига и продава, когато тревата на нашитѣ мери може да се оползотворява по сѫщий начинъ. Освѣнъ това. други оди, като Французи и Нѣмци, не прѣсмѣтатъ земледѣлческото сп изводство тъй както Белгийцитѣ[2]).

При всичката, обаче, недоказанность на нѣкои отъ цифритѣ и галенность на нѣкои отъ оцѣненията, ние пакъ повтаряме, че кката на г. М. Георгиевъ е интересна и внушителна. Ние я прѣ чавме на всички. Ние особно я прѣпорѫчавме на нашитѣ млади ета, социалиститѣ, които се напъватъ да докажатъ, че България ѣла вече за тѣхний наученъ социализмъ.

Като съзнаватъ добрѣ, че огромната часть отъ богатството у насъ рѫцѣтѣ на земледѣлцитѣ, тѣ легкомисленно поддържатъ, въ ий и чуждий печатъ, че тия наши земледѣлци сѫ фиктивни само жатели на това богатство, че тѣ сѫ голи, осиромашѣли, и че иматъ лѣмъ интересъ да видятъ социализма въдворенъ у насъ. „Спо мѣткатa на Индустриалната Коммисия, казва г. Д. Братановъ,[3]) , че съ земледѣлие се занимаватъ въ Княжеството 2,211.547 и обрабртватъ 17,918.769 дюлюма или 1,791.876 хектара ниви. дѣлческитѣ пакъ касси въ Княжеството сѫ издали въ записи Януарий 1890 г. 22,423.548 лева. Като раздѣлимъ послѣдната на числото на земледѣлцитѣ ще видимъ, че на всяки земледѣ ъ Княжеството се пада 10 л. 15 ст. дългъ, безъ да смѣтаме ѣ, които плащатъ на касситѣ; а като раздѣлимъ сѫщата сумма юто на хектаритѣ, колкото се обработватъ въ Княжеството, ме, че на хектаръ земя се пада дългъ 12 л. 50 ст. приблизи пакъ безъ лихвитѣ. Освѣнъ това, откакъ излѣ е законътъ, съ е разрѣшава на Банката да дава заеми подъ ипотека на ниви, и други земи, тия заеми порастнѫхѫ отъ лева 2,687.632 до 77, отъ които като туримъ само 5 мил. издадени подъ ипотека и др., ще намѣримъ, че на единъ хектаръ се пада дългъ още ст. приблизително безъ лихвитѣ. Така щото излиза, че на ектаръ земя се пада дългъ едно връзъ друго 15—16 лева. а цѣна на единъ хектаръ земя у насъ не надминава тая отъ тукъ *ясно е, че земята у насъ я иматъ земледѣлцитѣ име, а въ сѫщность не е тѣхна.*"

котовъдството у насъ трѣбва да е единъ съсипителенъ занаятъ, откакъ до ойто ѣде на година трева за 300 мил. лева, и може-би за 80 мил. още слама, , ярма и др., дава на година всичко приходъ лева 152,919.488.

[1]) ...nnuaire Statistique de la Belgique, 1889, p. 255, Production Agricole.

[2]) ...послѣднитѣ Annuaires Statistiques de la France и Statistische Jahrbücher für e Reich. Че храната на добитъка трѣбва да се спада отъ общото производ а страна е ясно доказано въ прѣнията, станѫли лани прѣдъ Французското ко Дружество между Г. г. Е. Levasseur и Le Trésor de la Rocque и отпе обна брошура (Note sur la Valeur de la Production Brute Agricole. Paris, 1891).

[3]) ...е Социализмътъ и има ли той почва у насъ. Отъ Д. Братановъ. Търново, 85. Напослѣдне, сѫщата теза се защищава и отъ г. П. Хр. Габровский. лий 1892).

Скромни дирачи на економическата истина по насъ, ние много мнѣния сме чували и чели, нъ никога не сме срѣщали такова *ненаучно* заключение, каквото подчъртанитѣ пó-горѣ думи на наший *наученъ* социалистъ. Какъ г. Братановъ не се сѣти, прѣди да напише тия рѣдове, да погледне въ наший бюджетъ? Въ него той щѣше да види, че населението по насъ плаща всяка година емлякъ 4$^1/_2$ мил. лева, които, по 4 на хилядото, прѣдставляватъ недвижими имоти за 1,125.000.000 лева. А отъ тия 1 милиардъ 125 милиона нáй-малко 650-тѣ милиона прѣдставляватъ стойностьта на земледѣлческитѣ ни земи — тжй нарѣченитѣ, въ финансовий езикъ, непокрититѣ стежания — и то оцѣнени отъ емлячнитѣ коммиссии, които обикновенно не оцѣняватъ високо. Притурѣте при тѣхъ стойностьта на селскитѣ покрити стежания — 280 мил. лева нáй-малко[1]) — и стойностьта на животнитѣ, оцѣнени отъ г. М. Георгиевъ на лева 272,609.758, и вие ще надминете милиарда и ще бждете много далечь отъ количеството 27,423.548, което, споредъ Г. г. Братановъ и Габровски, било тжй обременително, щото у насъ земледѣлцитѣ имали земята само на име, а въ сжщность тя не била тѣхна. Прочетѣте книгата на г. Георгиевъ и вие ще се съгласите, че нашитѣ селяне могжтъ да платятъ тоя свой дългъ отъ лева 27,423.548 къмъ Банката и Земледѣлческитѣ Касси само съ стойностьта на ягнетата и вълната на овцитѣ или съ цѣната на часть отъ млѣкото, добито отъ животнитѣ.

Брошурата на г. М. Георгиевъ е внушителна и въ друго едно отношение. Тя може да прѣувеличава пространството и прихода на нашитѣ общински мери, нъ все пакъ не остава съмнѣние, че тия мери, обработвани или поне стопанисвани както трѣбва, ще произведжтъ едно огромно богатство. Дѣ отива сега това богатство? То влиза като трева въ храната на едни животни, които, откакъ изидатъ и чудо слама, косено сѣно, ячемикъ и пр., не даватъ освѣнъ единъ доходъ отъ лева 151,917.488. Защо тжй? Дали причината на това се не крие въ факта, че меритѣ по насъ сж самото *социализирано* срѣдство за производството, самата собственость ползованието отъ която принадлѣжи не на частни лица, а на общината, на коммуната? И ако това лоше стопанство — тая Miszwirthschaft — владѣе сега въ такива едни прости срѣдства за производство, каквито сж меритѣ, какво ли ще бжде ако се социализиратъ, при днешнето умственно и нравственно състояние на нашитѣ селяни, тѣхнитѣ земи и животни?

Разбира се, че въпросътъ за меритѣ трѣбва да се изучи основно, прѣди да се утвърди нѣщо положително. Ние за сега само питания поставяме. Нъ тжй като едно отъ тия питания подига жизненний въ-

[1]) Ето точнитѣ цифри за 1888 г. които има добрината да ни съобщи Г. Боевъ, Началникъ на Отдѣлението за Прѣкитѣ Данъци при Министерството на Финанситѣ:

Стойность на непокрититѣ стежания	Въ селата	лева	587,842.496
	„ градоветѣ	„	52,762.065
„ „ покрититѣ „	„ селата	„	278,403.764
	„ градоветѣ	„	188,459.288
	Всичко	лева	1,107,467.613

Тая стойность отъ 1888 г. насамъ се е увеличила.

ѣ на умственното и нравственно състояние на нашитѣ земледѣлци, ь ще бѫде дозволено, мислимъ, прѣди да свършимъ съ социалиѣ, да имъ отправимъ нѣколко думи.

Не, Господа, не се мамѣте. Не е истина, че земята не е на наѣ селяне. Може да има нѣкои беземелни работници, нъ огроммасса е собственница, и прѣстѫпление е за васъ, млади сили, е занимавате съ друго освѣнъ съ подиганието на тая масса. ітѣ земледѣлци сѫ господари на земята. Нъ тѣ сѫ роби на ата, на невѣжеството, на себелюбието. Залѣгнѣте да ги избавите ова робство. Станѣте практикующи земледѣлци, пѫтующи учинародни наставници. Научѣте ги, какъ да работятъ земята, какъ дятъ добитъка, какъ да живѣятъ человѣшки, какъ да се отнокъмъ ближний си. Вдъхнѣте имъ чувството на дълга, на закона, авед.ливостьта — чувство, безъ което е немислимо едно що-годѣ ю устройство на обществото. Просвѣтѣте и дисциплинирайте мътъ, волята, сърцето. Улеснѣте имъ кредита: не ги компройте, като твърдите на лѣво и на дѣсно, че тѣ сѫ съвършенно нжли. Ощастливѣте ги до нѣйдѣ въ настоящето, приготвѣте ълно за бѫдѫщето. И когато, слѣдъ години, ваший и нашийи прахътъ на нашитѣ дѣца се социализира въ общата, колна гробница — земята — тогава може-би ще настане епохата, нашитѣ внуци ще могѫтъ съ полза да говорятъ на тѣхнитѣ — що е социализмъ и има ли той почва у насъ.

це една дума, все по поводъ на книгата на г. М. Георгиевъ. бѫде отправена къмъ нашитѣ официални учители по земледѣ- IV-то Отдѣление при Министерството на Финанситѣ и Инлната Коммиссия, съ своитѣ органи, при Министерството на то Просвѣщение.

ошурата на г. М. Георгиевъ се била раздавала, при отваря Пловдивското Изложение, на нѣкои отъ привилегированитѣ които бѣхѫ поканени на него. Това наше Изложение се поече и ще се посѣщава още отъ много непривилегировани землескотовъдци, за които именно въ началото то бѣ назначено. се не раздаватъ и тѣмъ даромъ нѣкои брошури, съдържающи и наставления по земледѣлието и скотовъдството? Защо да жатъ, на многобройнитѣ депутации отъ селяне, кѫси сказски, вани отъ показвание на нѣкои нагледни образци по прѣдто могѫтъ да разберѫтъ? Защо да се не устрои и единъ ледѣлческий Съборъ? И тритѣ тия идеи могѫтъ да се ітъ отъ нашитѣ непѫтующи и пѫтующи учители, съ по нѣкои по́-интилегентни наши земледѣлци. Изисква се само инициатива, едно трескаво усърдие, и още една услуга ще на нашето младо стопанство отъ нашето първо изложение.

Ив. Ев. Гешовъ.

II. КРАТКИ ВѢСТИ ОТЪ КНИЖОВНИЙ И НАУЧНИЙ СВѢТЪ·

Пролѣтна расходка отъ София до Кокалянский мънастирь прѣзъ с. Бистрица, и завръщание отъ помен҃жтий мънастирь до София прѣзъ селата Кокаляне, Панчерево и Горубляне (:Природнитѣ хубости на мѣстата между София и с. Бистрица. — Село Бистрица и старинитѣ му. — Кокалянский мънастирь. — Българската стара крѣпость Урвичъ. — Сребърна чаша отъ царь-Иванъ-Шишмана. — Народно старо прѣдание за Урвичъ и за послѣднитѣ дни отъ царуванието на царь-Иванъ-Шишмана. — За събирание и запазвание старинитѣ въ България. — Богатството на нумизматическитѣ сбирки при народнитѣ музеи въ София и Пловдивъ. — Пѫтьтъ между Кокалянския мънастирь и селата Кокаляне и Панчерево. — Вкаменена Българка заедно съ бозайничето си. — Добритѣ качества на българскитѣ селяне и тѣхния на́й-главенъ недостатъкъ. — Правилното народно просвѣщение за прѣуспѣванието и доброчестината на отечеството. — Райската хубость на Урвичската клисура. — Клетата минута при завоеванието на България отъ Турцитѣ. — Завѣтнигѣ мисли на царь-Шишмана и свѣтлото бѫдѫще на България).

1.

Въ недѣля сутринта, на 26 Априлий т. г., съ единъ приятель отъ София упѫтихме се за село Бистрица, гдѣто пристигнѫхме часътъ въ $7^1/_2$. Това село се намѣрва отъ София къмъ югъ или малко къмъ югоистокъ, на растояние до 15 километра. Отъ сутринта до вечерта него день врѣмето бѣше прѣкрасно: топло и много хубаво; атмосферата се пълнѣше съ тънка и приятна миризма отъ младитѣ разновидни трѣви и пролѣтни цвѣтя, по раскошнитѣ полѣни и ливади около Столицата и селата Дървеница, Беглеръ-Чифликъ, Бистрица и пр. Многобройнитѣ вадички и поточета съ бистритѣ си прохладни води, които се спущахѫ отъ гърдитѣ на величественна Витоша, сливахѫ се едни въ други, за да образуватъ по́-голѣми вади и потоци, дордѣто тие се събирѫтъ въ златоносний Искъръ, и правѣхѫ тази мѣстность още по́-хубава, още по́-привлекателна. Есенскитѣ посѣви бѣхѫ израстнѫли вече до двѣ педи на височина, нѣкои и до единъ лакъть. Отъ дърветата едни съвършенно бѣхѫ напѫпили, други пуснѫли вече листья и нѣкои богато бѣхѫ се разцъвтѣли. На сѫдѣ овчари и говедари се виждахѫ да подкарватъ радостно своитѣ чърди и стада на пролѣтна па́ша. А низъ роснитѣ ливади припкахѫ засмѣни селенчата — момченца и момиченца — да събиратъ киселецъ и отборъ цвѣтя, за да кичатъ своитѣ майки и сестри у дома си; нѣкои отъ тѣхъ радостно се провиквахѫ, други сладко пѣяхѫ, за да искажѫтъ на Създателя радоста си за неговитѣ безкрайни добрини на свѣта. На тѣхната душевна веселба мили другарки имъ бѣхѫ всѣкакви птички, които летѣхѫ отъ едно мѣсто на друго и весело, весело църтѣхѫ. Слънцето позлатяваше всичката околность съ животворнитѣ си зари, отъ които утренната роса по ливадитѣ и лѫкитѣ лъщѣше като милиярди брилиянти, посипани върху тая мѣстность, и ний имахме прѣдъ очитѣ си неописуема хубость по това Софийско поле до гиганска Витоша. И така цѣлия изгледъ бѣше крайно очарователенъ отъ природнитѣ красоти на всички тия мѣста, прѣзъ които минахме него день и ги видѣхме отъ София до Бистрица и на татъкъ, до завръщанието си сѫщий день вечерта обратно въ столицата.

Село Бистрица се намѣрва на сѣвероисточний рѫбъ на Витоша, около 300 метра на височина отъ Софийско поле, срѣдъ една по-

ата котловина, прѣзъ която съ силна бързина се спуща потокътъ трншки отъ изворитѣ си изъ Витоша. Тойзи потокъ никога не прѣва, и въ лѣтнитѣ горещини прохлаждава селото, напоява му многоинитѣ градини и ливади, кара му много воденици, и пр. Всичкитѣ ове на Бистричане се покриватъ съ великолѣпни орѣхови и други щни дървеса, които едри порасвать и раждатъ плодъ изобилно. ъ селото по вдлъбнжтитѣ ржтове между друго растжтъ и прѣни малини, ягоди, боровинки и пр. Около половинъ километъръ селото къмъ сѣверъ намѣрватъ се остатъци отъ много стари илини, и тѣхната мѣстность се нарича „калугерови ливади"; тамъ мѣрватъ римски и други стари монети. Изъ тия развалини се іаватъ и много хубави, четвъртити и доста голѣми, добрѣ испетуфли, които, по здравата си направа, трѣба да сж отъ римско тъ по́-отколешно византийско врѣме. Въ Бистрица има 180 кжщи, първоначално училище и една доста хубава, малка черквица, въ служатъ двама мѣстни священника. По́-младия, попъ Стоянъ Георгиевъ, е забѣлѣжителенъ особно по това, че онъ отпрѣди ко годинъ чулъ, па и до нинѣ все му се чува отъ врѣме на , единъ таянъ гласъ, както самъ увѣрява, отъ устата ушъ на Богородица възъ горѣспоменжтитѣ „Калугерови ливади", че ѣстность е священна, че, като ıѫ раскопаıѫтъ, ще намѣрятъ ни *царски съкровища отъ царь-Асѣньовци* и пр., и, на́й-послѣ, ристойно да се въздигне мънастирь на това священно мѣсто ото на христиенетѣ, и пр. Негово благоговейство добавя да че върху мѣстноста „Калугерови ливади" било едно врѣме *Свята Гора*, и че тази мѣстность, слѣдователно, не е друго сега *мънастирище*. По настояването на дѣдо попъ-Стояна, Бистриправили сж единъ малъкъ, дъсченъ параклисъ на „Калугерови ", кждѣто редовно всѣки день ходи дѣдо попъ да прави молитва; азнични дни, особенно кога е хубаво врѣмето и кърската работа свършена на селянетѣ, тамъ става молебенътъ доста тържевъ присжтствието на много народъ отъ селото, и стари и млади, е и жени. Когато обаче се случало да не отиде дѣдо попъ да ави обикновенната молитва на „Калугерови ливади", онъ се ілъ, и не можалъ да оздравѣе, дордѣто не иде на поменжтото се помоли, каквото други пжть.

Бистрица климатътъ е доста здравъ, и за това Бистричане мжжието сж едри, снажни, здрави и въобще доста хубавци, руси, съ правилни, чисто словѣнски чърти. Ала тѣ се храобрѣ и живѣıѫтъ тъй долньо и просто, каквото и другитѣ българяне изобщо; инакъ, тѣ щѣхж да бждать още по́-здрави ги людие.

трица е едно отъ на́й-старитѣ села около Витоша, и за това сж се и до днесь много стари българско-словѣнски лични общи думи, каквито по други мѣста изъ България на рѣдко ъ, както *Станислав; по́том* съ значение *послѣ, сетнѣ*, и пр. чане и до днесь запазили сж се много народни умотворения: ни, приказки, прѣдания, баяния, врачувания, вѣрвания, разни

дѣтски игри, и пр. Между епическитѣ пѣсни намѣрватъ се и такива, съдържанието на които се тегли отъ дълбока старина, и въ тия именно пѣсни срѣщатъ се стари думи, каквито съвсѣмъ на рѣдко се употрѣбяватъ въ обикновенний разговоръ на селянетѣ, или даже не имъ знаѭтъ вече никакъ значението; въ тѣхъ употрѣбява се пó-рѣдко членътъ, и срѣщатъ се често падежни форми, доста правилни по свойствата на срѣдньобългарския езикъ, какъвто ще да е билъ говоримия простобългарски езикъ въ западнитѣ страни на България прѣди 500—600 годинъ. За вѣщото събиране на такивато материяли отъ полето на народнитѣ умотворения изисква се пóвече врѣме и нарочно пѫтувание въ пó-удобни случаи, и тó, разбира се, отъ компетентни хора.

И така село Бистрица, по своето мѣстоположение, климатъ и население, е едно отъ нáй-здравитѣ, хубавитѣ и любопитнитѣ села въ Софийската околность.

2.

Слѣдъ една почивка отъ единъ и половина часъ въ с. Бистрица, тръгнѫхме отъ тамъ за Кокалянский мънастирь по пѫтя, който води къмъ югъ, право на с. Желѣзница. Това село е далечъ отъ Бистрица около 7 километра. На излизванието си отъ Бистрица застигнѫхме надъ селото една весела чета отъ моми и момци, съпровождана отъ гайди и тъпани, която чета отиваше да прави пѫтя между реченнитѣ села. Какви радости и драгости се изобразявахѫ по лицата на тая млада българска дружина отъ двата пола, която отиваше да поработи за общото добро и на двѣтѣ ближни села, въ тойзи хубавъ пролѣтенъ день, при сладката свирня на народната музика! Като извървѣхме половината пѫть, отбихме се отъ лева страна по югоисточна посока, и низъ ливади и малки спускове слѣзохме въ една гиздава долчина, дѣто се спрѣхме около половинъ часъ, за да направимъ ранната си закуска. Слѣдъ това, по сѫщата посока възкачихме се на срѣщния рѫтъ, който има височина до 50—60 метра. Като повървѣхме около половинъ километръ по билото на рѫтътъ, стигнѫхме до височинитѣ на единъ дълбокъ, много стръменъ и криволивъ долъ, прѣзъ който съ голѣма бързина тече рѣката Ведéна[1]) и се втича долу въ Искъра, половинъ часъ на югъ отъ с. Кокаляне. По козя пѫтека слѣзохме доста мѫчно до самата рѣка, която трѣбаше да прѣбродимъ два пѫтя, за да стигнемъ до друга козя пѫтека на отсрѣщния брѣгъ на рѣката, и по сѫщия начинъ излѣзохме горѣ на другия върхъ на долътъ, който трѣба да има пóвече отъ 250 метра височина. Тойзи долъ, ако и да е твърдѣ стръменъ и отъ двѣтѣ си страни, но пакъ е обраснѫлъ съ хубава млада гора (лѣсъ), та има раскошно живописенъ изгледъ. Отъ подирния върхъ, нареченъ *„Гърковъ дѣлъ“*, вече се прогледнѫхѫ зданията на мънастирския чифликъ, къмъ който се упѫтихме по височинитѣ, тъкмо къмъ истокъ, и, като извървѣхме около

[1]) Рѣката Ведена се образува главно отъ два потока; единьтъ, който минува прѣзъ селото Желѣзница, а другиятъ нареченъ *Ягуля*, който тече отъ югъ и се влива въ първиятъ, подъ с. Желѣзница, около 3 километра на истокъ.

километра пжть по нáй-високото бърдо на „Гърковъ дѣлъ“, стиг-
:ме до една пó-малка долчина, съ доста полегати страни, които лесно
квърлихме. Слѣдъ това минжхме още прѣзъ два малки хълмове
ѣзъ нѣколко ливади и нивя, и стигнжхме на самия чифликъ, дѣто
рихме игумена на мънастиря Кокаленски, негово високопрѣподобие
Iер. Пантелеймона, който ни прие много любезно. Безъ много
ние, тръгнжхме отъ чифликя за мънастиря, като слѣзохме прѣзъ
хубава, едра и богата гора, срѣдъ която се намѣрва мънастиря,
) 100 метра надолу отъ върха на мънастирский ржтъ, който е
дѣ стръменъ и високъ до 500 метра надъ р. Искъръ отъ лева
а. Мънастирьтъ изгледва като грамадно гнѣздо срѣдъ раскошна
възъ много върла стръмнина. Това чудесно мѣстоположение на
тиря възбужда въ душата на човѣка неизразимо благоговѣние
Бога и силни душевни пориви отъ възвишенни мисли и чувства,
квито Провѣдението надарява человѣчестевото къмъ неговото
ршенствование и блаженство.
На мънастиря стигнжхме тъкмо въ 1½ часътъ, и остахме тамъ
до 4. Наобѣдвахме се и като си поотпочинжхме, разгледахме
тирскитѣ здания и черковицата. Отъ зданията нáй-отколешнитѣ
 броjжтъ стотина годинъ отъ направата си. И самия храмъ,
носи името *Св. Архангелъ Михаилъ*, въздигнжтъ е едвамъ прѣди
нъ вѣкъ върху основитѣ на стария храмъ, отъ който не е
ло нищо запазено. Въобще въ тойзи мънастирь, който инакъ
и съ живи спомени отъ околното население още отъ самото
ние на България отъ Турцитѣ, не сж се запазили до тосъ часъ
чи никакви достопаметни нѣща, освѣнъ една малка сребърна
а която има прѣдание че е отъ послѣдния български царь
Шишмана. Формата на тази чаша, която може да сбира до
а течность, е сжщо като малка кратунка, и направата ѝ не
ъ искусна, само закривената ѝ дръжка се свръшва възъ видъ
жла глава отъ лъмя. По съобщението на негово високопрѣо-
тво срѣдецкий митрополитъ г. Партений, такива чаши се на-
и по други наши святи обители, като въ Рилския мънастирь,
уновский мънастирь близу при Татаръ-Пазарджикъ, негли
дѣ. Тия чаши, служатъ на мънастирскитѣ отци за пиенье
да особенно на Богоявление.
ь всичкитѣ тия чаши само оная въ Рилския мънастирь била
ма, пó-хубаво изработена, наоколо-връстъ пó-вече позлатена,
 имала характеръ пó-старински отъ колкото другитѣ. По
 мислимъ, че отъ царь-Шишманово врѣме може да е само
 чаша, а другитѣ отпослѣ да сж биле направени по нейна
кто се види, отъ дълбоко уважение къмъ нейната драгоцѣнна
Допущаме обаче вѣроятноста, че оргиналната чаша отъ царь-
 се е съхранявала първоначално въ Кокалянский мънастирь
пó-вѣрно въ Шишмановата крѣпость *Урвичъ*, която се на-
 дѣсния брѣгъ на р. Искъръ къмъ сѣвероисточна страна
лянский мънастирь, и на която усжднитѣ остатъци и до
гъ възъ тази мѣстность. За сждбинитѣ на тази стара бъл-

гарска крѣпость, при послѣднитѣ дни на царь-Шишмановото царувание има едно, ако и доста старо, но и до днесь твърдѣ живо, упазено прѣдание, което намѣрваме отбѣлѣзано и въ прочутата българска лѣтопись отъ приснопаметний Паисий. Това прѣдание ето какъ гласи въ реченната лѣтопись: „Те́рновските господа́ри[1], и̓ царь Ши́шманъ (не могли), да стоетъ на срещо́ ту́рците, но избѣгли отъ Те́рново, и̓ отъ заго́ріе и̓ отъ ста́ра планина́, и̓ отишле́ въ градъ Софіа, и та́мо заста́ли въ нѣкой те́сны мѣста́, по край и̓скаръ, и по вито́ша гора́, и̓ та́мо и̓мали по́мощъ отъ се́рбыте, и̓ отъ краля Вукаши́на, и̓ (отъ) охридски бо́лгари и̓ 7 лѣта стоялъ царь Ши́шманъ въ Софіа покрай и̓скаръ. та́мо и̓мало монастырь оурвичь, тве́рдый градъ, и̓з около́ вода́ обхо́ждала, и та́мо съ малко́, войска́, стояли и̓ Те́рновскій Велмо́жи, преживе́ли и̓ кри́ли са отъ ту́рцыте. но като́ взяли ту́рцыте отъ Вукаши́на охри́дската земля, и̓ та́мо нави́ли и̓ покори́ли докра́й и̓ тоги́ва тамо се сконча́ли, и царь Ши́шмана и̓ войска́та му, и̓ велмо́жите бо́лгарски. за това́ и̓ до нынѣ по тіа мѣста́ нами́ра се мно́го и̓мѣніе въ земля́та. защо въ оніа времена́ человѣцыте скри́вали, и̓ закопа́вали отъ страхъ ту́рскій. послѣ та́мо си изгни́ло въ земля́та.“

Тукъ изложенний текстъ вземаме изъ единъ ржкописенъ прѣписъ отъ сжщата Пайсиева лѣтопись, който се намѣрва между ржкописитѣ въ столичната Народна Библиотека и Музей, подъ брой 62, виж. стр. 41. А на стр. 61 въ напечатаната Пайсиева лѣтопись, (подъ название „*Царстсвенникъ или Исторія Болгарская*, у Будину“ 1844) сжщото прѣдание гласи така:

„Въ тоя убо бой слѣдъ 9 мѣсяцы, виде Іоаннъ Шишманъ, защо ще навіятъ Турцыте избѣгна со сичкото си воинство и со сичките си велможы нощемъ изъ Терновъ и отиде въ Средецъ, то есть Софія. Подобно избѣгнаха и сичките, които живееха въ Мачинъ, Растолъ или Силистра, Русчукъ, Сищовъ, Никопоть и Плевенъ, некои убо въ Средецъ, а некои въ Дакія. И тога обладаха Турцыте и Терновъ и сичките речены градове, въ лѣто Господне 1396.

Отидевъ же Іоаннъ Шишманъ въ Софія, *скры сичките царски сокровища въ монастырь Урвичъ*,[2]) който беше край Искаръ сосъ тверды стѣны огражденъ, и изоколо му вода отъ секаде: гдѣто остави и малку воинство, а самъ съсъ другото си воинство ополчи се противу Турцыте, и би се 7 години.“

Помежду тие горѣспоменжти „царски сокровища“ твърдѣ е възможно да е била и оная чаша, която се намѣрва сега въ Рилския мънастирь, споредъ увѣрението на иеродиакона г-на Евгения Рилски при Срѣдецката митрополия, и по която изказахме прѣдположение да

---

[1]) Тукъ подъ думата *господари* трѣба да се разбира *велможи*, каквото се види по-долу въ сжщий текстъ.

[2]) Отъ насъ сж нарочно почъркнати тия думи.

сж се направили и други подобни чаши за други наши мънастири, каквато е и сегашната чаша въ Кокалянский мънастирь. Но, кога и какъ е станжло отнасянието на първоначалната чаша въ Рилската обитель отъ Урвичката крѣпость, или же пó-вѣроятно отъ Урвичкия мънастирь, който ний наричаме тукъ съ сегашното му общеупотрѣбително име *Кокалянский мънастирь*, ний не бѣхме честити да се сдобиемъ съ нѣкои пó-везки извѣстия за колко-годѣ удовлетворително разрѣшение на тойзи доста любопитенъ въпросъ, освѣнъ единъ скроменъ разказъ отъ отца Пантелеймона, игумена на Кокалянский мънастирь, който разказъ, споредъ насъ, има тѣсна вързка съ горѣказанното прѣдание. Разказътъ е слѣдующий: Отецъ Пантелеймонъ се намѣрва на Кокалянския мънастирь отъ 30 годинъ насамъ, и прѣдшественникътъ му е приживѣлъ около 50 годинъ при тойзи мънастирь, и починжлъ е на 80 годишна възрасть. Той му разказвалъ, че по врѣмето, когато Кърджелиитѣ и даалиитѣ били върлували изъ България, (а това е било въ края на минжлото и въ начало на текущето столѣтие), нѣкои отъ пó-първитѣ старци изъ ближнитѣ мънастири, които сж зазнайли, че отъ старо врѣме има скрити царски съкровища въ Урвичската крѣпость, раскопали тия съкровища, между които се намѣрвало и разни български (словѣнски) ржкописни книги на кожа, и всички тие драгоцѣнни работи отнесли скритомъ на друго мѣсто пó-безопасно, татъкъ кждѣ Рилската планина, дѣто ги закопали подъ зидоветѣ на една стара черкова. Отъ тѣхъ само една сребърна чаша оставили за споменъ въ Урвичкий мънастирь, „която казва дѣдо игуменъ, и до сега се пази въ тоя мънастирь, като нáй-драгоцѣнна святина отъ послѣдния български царь Иванъ-Шишмана.“

Ако и да допуснемъ, че съдържанието на тойзи расказъ е до сущъ вѣрно, пакъ пó-скоро е за вѣрвание, че оргиналната царь-Шишманова чаша е оная, която се намѣрва въ Рилския мънастирь, защото, както се каза и пó-горѣ, тя била пó-голѣма, пó-хубава и пó-старовидна отъ другата при Кокалянский мънастирь. Дордѣго обаче не се видятъ тия чаши да се сравнятъ и изучатъ добрѣ отъ вѣщи познавачи на такива старини, мжчно е да се утвърждава, на коя отъ двѣтѣ принадлежи оригиналноста.

3.

Както и да е, но прѣданието за тази старина, сжщо и за самитѣ фатални сждбини на царь-Шишмана по тия мѣста въ крия на царуванието му, сжществува и до днесь твърдѣ живо, несамо между хората отъ Кокалянский мънастирь, ами тъй сжщо и между населението отъ всичкитѣ околни села, дору и въ Самоковъ. Като срѣщаме това прѣдание отбѣлѣжано и въ българската лѣтопись отъ Отца Паисия, която е съставена тъкмо прѣди 130 годинъ (г. 1762), можемъ да допуснемъ, че той го е внесълъ въ своята лѣтопись или отъ другъ пó-старъ български паметникъ, или просто го е чулъ измежду населението въ Софийско и Самоковско, дѣто по онова врѣме, безъ съмнѣние, това прѣдание ще да се е помнѣло много пó-живо отъ колкото сега.

Въобще за прѣвзиманието на България отъ Турцитѣ ний още твърдѣ малко знаемъ, защото още не сѫ се открили пълни и точни свѣдѣния по тойзи въпросъ. А особно за послѣднитѣ воевания на царь-Шишмана съ Турцитѣ, както и за послѣднитѣ дни на живота му, току рочи още не се знае нищо точно и ясно. Заради това ний не можемъ да не считаме твърдѣ драгоцѣнно горѣказанното народно прѣдание за послѣднитѣ воевания на царь-Шишмана съ Турцитѣ по долината на р. Искъръ, между София и Самоковъ, толкова по́-вече, че основата на това прѣдание не може да не бѫде истинна. Любознателнитѣ читатели ще намѣрятъ нѣколко доста любопитни подробности за това прѣдание, изложени отъ г. Ефр. Каранова въ Пловдивското Пер. Списание *„Наука“* (г. 1881, стр. 495—502) и отъ г. Влад. Качановскій въ неговий *„Сборникъ западно-болгарскихъ пѣсенъ“* (Санктпетербургъ, 1881, стр. 214—217). Къмъ тия подробности ний прибавяме слѣдующитѣ нѣколко реда.

Въ горѣказанното село Бистрица и до днесь се продължава сѫществованието на онова злочесто домочедие, за което има прѣдание между Бистричане, че отъ родътъ на това домочедие произхождала жената, която била станѫла издайница на отечеството, като показала пѫтьтъ на Турцитѣ за Урвичската крѣпость. Името на това семейство е *Ноевци*, отъ които има днесь потомци двама братия, единъ *Ангелко*, другий *Анто*, и тѣхний братовчедъ *Божилъ*. Никоя работа не имъ вървѣла на добро, и все отъ злочестина били прислѣдвани тие горки Ноевци, и въ домоветѣ имъ нѣмало благословия: не можали да си завъдятъ колко-годѣ жива стокица, и да се сдобиѭтъ баремъ съ малко имотецъ; та и дѣцата имъ не живѣяли, и които оставали живи, не вирѣяли добрѣ, ами по́вече били чамави, недѫгави.

Около дестина километра на югъ отъ горѣказанното село Желѣзница, отъ лева страна на пѫтя, кога се отива за село Ярлово, намѣрва се една малка, порутена крѣпость възъ едно рѫтче, която околнитѣ жители наричатъ *Шишманово кале или градище.*

Въ подробноститѣ на това прѣдание не малко забѣлѣжително е и това обстоятелство, дѣто населението въ Софийско вмѣсто царь-Шишманъ казва цар-Ясен, а въ Самоковско споменува се по́-вече първото име отъ колкото второто. Така или инакъ, но отъ тукъ може да се направи това заключение, че, прѣзъ врѣмето на второто българско старо царство, като на́й-много се прослави царския родъ на Асѣньовци, станѫлъ е тойзи родъ толкова популаренъ дору и между простолюдието въ България, щото всѣки послѣшенъ български държавенъ владѣтель считалъ се отъ простолюдното население за дѣйствителенъ потомъкъ на Асѣновския царски родъ, и за това на много мѣста въ западна България замѣнява се името царь-Шишманъ съ царь-Ясѣнь. Тукъ е достойно за забѣлѣжвание и това нѣщо, дѣто въ село Бистрица сѫществуватъ и до днесь четири семейства отъ единъ старъ родъ, на когото прѣзимето е *Асеновци.*

Слѣдъ горѣизложенното намираме за умѣстно да забѣлѣжимъ, че полето на разнитѣ наши народни прѣдания не е още почти никакъ почекнѫто, и прѣданията дордѣто не сѫ изчезнѫли още отъ народната

ни паметь, извиква ни вече належаща потрѣбность да ги съберемъ и обнародваме вѣщо, защото много въпроси и фактове въ българската история, които до сега сѫ тъмни или твърдѣ малко разъяснени, ще се освѣтлятъ, кой пó-вече кой пó-малко, съ свѣстното обнародвание на тия прѣдания. Съ не пó-малка вѣщена и добросъвѣстность е желателно да се откриватъ и вѣщественнитѣ археологически прѣдмѣти въ България, каквото разнитѣ рѫкописи, надписи, изображения, монети, разнитѣ утвари, статуи, нанизи, разнитѣ домашни украшения, сѫдове, сѫчива, облекла, разнитѣ труфила, и пр., съ които ще се убогатяватъ нашитѣ народни музеи[1]) и ще служатъ прѣкрасно градиво за българската отечественна наука. Отъ тия наши драгоцѣнни старини, както е извѣстно, голѣмо множество е вече изнесено въ чужбина, но пъкъ има още доста да се открижтъ и съберѫтъ, стига само, слѣдъ откриванието имъ, да се запазватъ въ България за винѫги. А това, споредъ насъ, може да се постигне съ пълна сигурность, ако се повѣрява откриванието и събиранието имъ исключително на Българе, и тó на такива Българе, които, по своето отлично родолюбие, се радватъ на всеобщо почитание.

Слѣдъ такова вѣщо събиране, изучване и запазване на тия драгоцѣнни работи, желателно е да се популизирватъ между нашето общество баремъ пó-важнитѣ отъ тѣхъ, до колкото бѫде възможно, посрѣдствомъ явтино изготвени други сѫщи като тѣхъ — по тѣхенъ образецъ, и по тойзи начинъ на вѣрно ще се породи въ народа вкусъ, желание и съзнателна обичь къмъ драгоцѣнни прѣдмети отъ минѫлитѣ врѣмена на България. А всичко това води къмъ народно самосъзнание, което е несамо нáй-скѫпоцѣнното украшение но и нáй-великата нравственна сила на историческитѣ народи. Добъръ примѣръ за подражание къмъ тази цѣль направили сѫ вече нѣкои наши висши сановници, като си порѫчали (яптардисали) и доставили отъ Вѣна по образеца на царь-Шишмановата сребърна кратунка други сѫщи такива — за домашно украшение, и ний имахме случай да видиме отъ тѣхъ, прѣкрасно изработени, по дадения образецъ. Такива же могѫтъ

[1]) Господинъ Д-ръ *Б. Пикъ*, професоръ при университета въ Цюрихъ, който отъ двѣ години насамъ е испратенъ отъ Берлинската Академия да разгледа и изучи нумизматическитѣ сбирки при разнитѣ европейски общи и частни музеи, и който е единъ отъ отличнитѣ ученици на прочутия германски историкъ Момзенъ, на прихожданието си отъ Петербургъ прѣзъ Киевъ и Одесса за Цариградъ прѣминѫ нарочно прѣди единъ мѣсецъ и прѣзъ свободна България, и се спрѣ по 5-6 деня въ Пловдивъ и София, за да разгледа и нашитѣ нумизматически сбирки при музеитѣ въ реченнитѣ градове. Той е останѫлъ много доволенъ и отъ посѣщението си въ България, защото е намѣрилъ нашитѣ нумизматически сбирки несамо нáй-добрѣ наредени и описани отъ всички, които билъ видѣлъ въ пѫтуванието си, но и защото тие сбирки, особенно що се отнасятъ до Мизия и Тракия, намира за нáй-богати до нинѣ въ Европа: между друго имаме 15 парчета стари, много рѣдки и твърдѣ драгоцѣнни римски, гърцки и византийски монети — *уника*, а други сѫщо тъй драгоцѣнни 150 парчета, каквито при другитѣ нáй-знаменититѣ европейски музеи едвамъ се намѣрватъ по една или нáй-много по двѣ парчета. Цѣлата нумизматическа сбирка при Столичния музей и въ Пловдивъ възкачва се вече на брой до 6500 разни стари монети, между които има и нѣколко български — отъ царетѣ ни Асѣнь първий, Асѣнь вторий, Светославъ, Михаилъ, Иванъ Шишманъ, Срацимиръ и пр.

да се поржчатъ и отъ стъкло, за да излѣзатъ съвсѣмъ ефтени и достжпни за всѣкиго.

Отъ начало на това столѣтие чехскитѣ народни дѣйци между другитѣ и тойзи способъ сж употрѣбявали за пробуждание народния духъ и самосъзнанието у своитѣ притиснжти единородци, и днесь въ колибата и на нáй-сиромашкия чехски селянинъ ще намѣришъ изображения или статуйки, които прѣдставляватъ ликоветѣ на чехскитѣ славни князове, царие и на други тѣхни отлични мжжие. По сжщия пжть сж вървѣли напрѣдъ и другитѣ народи да се развиватъ, да стигнжтъ до пълното си народно самосъзнание, да станжтъ силни и да се прославятъ въ историята на человѣчеството.

4.

Понеже бѣхме се рѣшили съ приятеля си — да се завърнимъ сжщия день въ София, трѣбаше во врѣме да тръгнемъ отъ Кокалянския мънастирь за село Кокаляне и отъ тамъ за столицата, прѣзъ с. Панчерево и Горубляне. И така, часътъ въ 4, като се простихме съ добрия игуменъ на мънастиря, упжтихме се низъ едрата мънастирска и пó-дребна гора, по вързлата стръмнина на долу, и слѣзохме до буйната рѣка Ведéна, прѣзъ която има дървенъ мостъ.

Отъ тукъ на горѣ по рѣката, надъ лѣвия нейнъ брѣгъ, на растояние около стотина крачки, стърчи по стръмната скала единъ исправенъ камъкъ, който отъ далечъ прилича на една голѣма женска фигура, държаща въ обятието си едно малко дѣтенце. Народното прѣдание казва, че тойзи камъкъ прѣдставлява оная жена отъ с. Бистрица, която, съ бозайничето си въ ржцѣ, била слѣзла отъ селото си заедно съ Турцитѣ, и показа имъ пжтеката за урвичската крѣпость. За това прѣдателство Богъ билъ проклелъ тая злочеста Българка на вѣчни врѣмена да се вкамени съ рожбата си, и да стои въ тая вълшебна скала, като позоренъ стълпъ прѣдъ потомството на 500-годишна мжченица България.

Отъ горѣпоменжтий мостъ тръгнахме прѣзъ разсѣчената скала наречена *„просѣченикъ“* и излѣзохме вече на доста равенъ пжть и, посрѣдъ хубави нивя, ливади и полѣнки, стигнжхме въ с. Кокаляне, дѣто се поспрѣхме на една малка почивка. Мѣстата между Кокаляне и Панчерево сж тъй хубави, каквото отъ „просѣченикъ“ до Кокаляне, и ний никакъ не усѣтихме, какъ пристигнжхме до с. Панчерево.

Въ едното и въ другото село видѣхме се съ добри селяне, разговорихме се за тѣхния помúнъкъ, и тѣ остахж много благодарни отъ нашитѣ распитвания за разнитѣ имъ селско-стопански занятия и животъ; драго имъ бѣше да чуватъ усърдни разговори отъ устата на жители отъ „градо“ за многотрудния но честния и нáй-заслуженний животъ на селянетѣ, които сж главната опора на всѣка държава и народъ, особенно като за българский народъ. И, наистина, българскитѣ селяне заслужватъ похвала отъ много страни, защото тѣ, собственно отъ природа, сж въобще много добри, въ сѣко отношение: набожни, нравственни, духовити, умни, юначни, честни, мирни, скромни, трудолюбиви, пестовни, великодушни, гостоприемни и пр. качества нáй-

отлични за всѣки порядоченъ човѣкъ и нáй-необходими за доброчестината на човѣшкия родъ. Само, по исторически причини, нашитѣ селяне останжли сж инакъ много прости, неучени, и днесь за днесь простотата е нáй-главния имъ недостатъкъ, който обаче заченва да се намалява доста забѣлѣжно, благодарение на правилното и пó-енергично распространение на народното образование въ страната ни, особенно отъ послѣдньо врѣме насамъ. Но, за пълното напрѣдвание и благоденствие на българскитѣ селяне, освѣнъ нужното благовъспитание и образование, необходими сж и такива добри закони, които — и въ нравственно и въ материално отношение — да дѣйствуватъ все благотворно на селското ни население, а това може да се постигне твърдѣ добрѣ, ако испълнителитѣ на законитѣ бжджтъ хора всѣкога просвѣтени, честни и благородни — въ нáй-строгъ смисъль на думата. Само ония страни се наслаждаватъ съ пълна доброчестина, въ които населението, както въ селата така и въ градищата, се сдобива съ добро въспитание, съсъ здрави и полезни знания, каквито сж нужни за неговия духовенъ и практиченъ животъ, и съ добри закони, които нáй-добросъвѣстно се испълняватъ. Така и нашия народъ, като се въспитава добрѣ, като се сдобива съ добри познания и като се управлява мждро съ добри закочи, непрѣменно ще стане напълно честитъ: ще стане силенъ, съвършенно независимъ и свободенъ, и ще се наслаждава съ пълно благоденствие отъ плодоветѣ на своето всестранно и правилно развитие и на своя честенъ трудъ. Това желаьтъ и къмъ това се стрѣмятъ и полагатъ усилията си всичкитѣ ни просвѣтени родолюбци, и нѣма никакво съмнѣние за пълното увѣнчавание на тѣхнитѣ желания и стрѣмления, защото българския народъ, ако и да носи тежкитѣ окови на петь-вѣковното си робство, все пакъ не загина съвършенно, а, напротивъ, можá и да заварди всички ония свои нравственни сили, съ помоща на които потжпканитѣ народи рано или късно възкръсватъ, за да проживѣьтъ другъ новъ, пó-славенъ и пó-дълготраенъ исторически животъ.

Тия мисли и чувства се възбудихж въ насъ, когато се разговорихме съ нѣколцина селяне въ горѣказаннитѣ села.

Въ часътъ $6^1/_2$ тръгнжхме отъ Панчерево вече съ фаитонъ, и, като минжхме покрай богатото село Горубляне, стигнахме тъкмо въ 8 часътъ въ София, много весели и крайно благодарни отъ тази хубава пролѣтна расходка.

Но, на тази расходка нáй-голѣмо наслаждение усѣтихме въ душата си, и дълбоко бѣхме трогнжти, когато видѣхме царь-Шишманавата чаша на мънастиря, и особенно когато слѣзохме отъ тамо къмъ рѣката Ведéна, низъ стръмната урва по тѣсния пжть между низската гора, отъ дѣто много добрѣ се вижда пó-голѣмата часть на славната Урвичска клисура отъ двата брѣга на р. Искъръ, и дѣто тъкмо срѣщу насъ, на дѣсния брѣгъ на Искъра, съгледахме достапаметната българска крѣпость *Урвичъ*. Около тая крѣпость прѣди 500 годинъ е било съвършенно заровено второто българско старо царство, споредъ народното прѣдание, което изложихме пó-горѣ. Тъкмо отъ срѣдата на пжтя, между мънастиря и рѣка Ведéна, изгледътъ на клисурата е

*

тъй хубавъ, тъй великолѣпенъ и разкошенъ, щото човѣкъ остава смаянъ, и не може да се насити отъ райскитѣ хубости на тази мѣстность въ нашата драга та́тковина: многобройнитѣ и разновиднитѣ нейни върхове, хълмища, долчини и върли спускове сѫ покрити на мѣсти съ едра и по́вече съ дребна но хубава гора, съ буйни трѣви и съ прѣкрасни горски разни цвѣтя; а прѣзъ дълбокото дъно на клисурата хучи велегласно старославний Искъръ, който отъ далечъ прилича на златенъ коланъ, опасващъ кръста на хубавата снага на клисурата. Но тукъ изгледътъ става още по́-величественъ, още по́-очарователенъ, като си наумимъ какво епохално събитие за българский народъ е станѫло прѣди 500 годинъ въ тойзи дивенъ български прѣдѣлъ!

Тази, прочее, знаменита клисура е била очевидната свидѣтелка на оная клета минута, когато българския царь Иванъ Шишманъ е полагалъ послѣднитѣ си усилия, дано да отблъсни окончателното завоевание на България отъ Турцитѣ; тази священна мѣстность е видѣла, какъ храбро сѫ се борили българскитѣ знатни войводи и другитѣ ни велможи заедно съ подчиненитѣ имъ вѣрни войници — да запазятъ честа и славата на България прѣдъ свирѣпитѣ Османци. О ти, прѣкрасна Клисуро, като си била свидѣтелка на оная страшна и грозна катострофа, защо баремъ сега не разкажешъ намъ — на свободнитѣ Българе: кѫдѣ-ли се дѣнѫ тогава българското царско домочедие и неговитѣ роднини, на които ужаснитѣ писъци и ридания сѫ се разнасяли изъ твоитѣ священни пригръдки, потѫнѫли въ сълзи, единственното утѣшение на тие погибаѭщи наши царственни мѫченици отъ мръснитѣ рѫцѣ на върлия душманинъ! Колко-ли кърви сѫ истекли тукъ — прѣдъ твоитѣ очи — отъ погинѫлитѣ български ратници, и колко-ли сълзи сѫ се пролели изъ горка България отъ клетитѣ майки на тия храбри български синове! Какви ли мѫки и стенания си чула, о ти горда клисуро, отъ устата на тие наши умираюци юнаци! Колко ли сѫ били тежки и тѫжовни тѣхнитѣ прѣдсмъртни чувства и мисли за поробя́ванието на България! О Боже, великий Боже!..

На́й-сетнѣ, отъ тебе, славна клисуро, ний чакаме да ни убадишъ вече завѣтнитѣ мисли на царь-Шишмана за насъ — българскитѣ потомци. Съ тия мисли ний пламенно ще се насърчимъ и, въорѫжени съ мощната животворна и благодатна сила на науката и народното просвѣщение, всинца ще се втурнимъ къмъ испълнение прѣдстоящитѣ нови народни благоначенания, които сѫ нужни за постигание желаемото свѣтло бѫдѫще на *цѣла* България.

Срѣдецъ, на Петровъ-день, 1892.

В. Д. Стояновъ.

III. КНИГОПИСЪ.

1. **Старобългарска граматика** *съ упражнения, образци изъ старобългарскитѣ паметници и рѣчникъ. Съставилъ* **Д-ръ Л. Милетичъ.** *За срѣднитѣ учебни заведения. Второ прѣработено и допълнено издание. София. Държавна печатница. 1892. 8°. стр. IV+182.*

Първото издание на горѣозначения учебникъ се появи на свѣтъ прѣди 4 години (1888 г.), но той още тогава се указа недостаточенъ за назначението си, защото бѣше

изработенъ въобще твърдѣ на кратко, и главно защото въ него липсваше токуречи съвършенно словосъчинението, — именно тая важна часть, въ която вече живо, хармонически и цѣло се изявява както формалната (вънкашната), така и психическата и логическа (вжтрѣшната) страна на езикътъ, въ който, тъй да се каже, езикътъ оживѣва, се проявява въ безбройнитѣ си разни видове. Заради това, г. Милетичъ добрѣ стори, дѣто не закжснѣ да издаде учебника си втори пжть, вече прѣработенъ и значително допълненъ нáй-много съ онова, отъ което се лишаваше първото издание на учебника му. Особенно за българската грамотна младежь твърдѣ важна граматическа часть е словосъчинението на старобългарский езикъ, защото въ неж нацѣлно се раскриватъ нáйсжщественнитѣ различия между новобългарския и стария ни езикъ: въ тая часть се прѣдставя рѣчта на нашитѣ прадѣди вече читава, свързана съ употрѣбение падежи (безъ и съ прѣдлози), неопрѣдѣлително наклонение, и пр., които въ днешния ни езикъ вече несжществуватъ. Но, разбира се, за пълното граматическо проумѣвание и изучвание на старобългарския езикъ, необходимо е първо да се изучи добрѣ неговото звукословие (фонология или фонетика), слѣдъ това и видословието (формологията) му, което безъ знанението на звукословието также е невъзможно да се проумѣе и усвои както трѣба.

Тукъ обаче, нуждно е да се каже нѣщо повече. Само основателното изучвание на старобългарска граматика, поне каквато е горѣозначената, може да улесни българската учаща се младежь въ съвършенното ясно проумѣвание и усвояване законитѣ на новобългарския езикъ. Прочее, прѣподаванието на старобългарский езикъ въ всичкитѣ наши срѣдни учебни заведения трѣба да се извършва всѣкога правилно и отъ вѣщи лица, за да се постига пó-успѣшно цѣлта, за която се прѣподава тойзи езикъ въ нашитѣ училища. Тукъ онъ трѣба да се счита единъ отъ нáй-важнитѣ учебни прѣдмети и по тая особна причина, че нáй-първо на тойзи священъ езикъ ний сме се просвѣтили въ християнското учение, на него се е зачеижла и нашата писменность, па и отъ хилядо годинъ насамъ все на сжщий езикъ се молимъ Богу, и въ черква и дома, заедно съ всичкитѣ други православни Словѣне и Ромжне, писменноста на които първоначално се е захванжла все на старобългарский езикъ; въ X вѣкъ областа на старобългарский говоримъ и писменъ езикъ се е простирала отъ Пеща чакъ до Солунъ и до брѣговетѣ на Черно-море; а до паданието на българското и сръбското царство подъ Турцитѣ, старобългарский езикъ, съ нѣкои (нáй-много фонетически и формологически), измѣнения, билъ е несамо черковенъ, но тъй сжщо и книжовенъ езикъ както намъ така и на Сърбитѣ; такъвъ е билъ сжщий езикъ и на Русситѣ, дору и на Ромжнетѣ нѣщо до прѣди 200 годинъ. Да не се забравя и това, че старобългарский езикъ, по богатство и разнообразие на своитѣ форми и конструкция, не е пó-доленъ отъ старитѣ класически езици, даже и надминува латинский езикъ, особенно по богатството на формитѣ си — въ склоненията и спреженията. А за специалнитѣ европейски филолози, било тѣхния прѣдмѣтъ изключително старитѣ класически или нѣкой отъ модернитѣ индоевропейски езици, още отъ нѣколко годинъ насамъ се е усѣтило нужда отъ запознаванието имъ и съ старобългарский езикъ, и за това уведено е вече прѣподаванието на тойзи езикъ по всичкитѣ университети несамо въ Руссия и Австрия, но отчасти и въ Германия, дору и въ Франция и Англия. Освѣнъ това, въ Чехия, (негли и въ други словѣнски области въ австро-маджарската държава) отъ нѣколко годинъ насамъ захванжло е задължително да се прѣподава на кратко въ горнитѣ класове на срѣднитѣ учебни заведения и старобългарский езикъ въ сравнение съ стария и новия чехски езикъ.

Ето до какъвъ степенъ е стигнжла вече важноста и значението на старобългарский езикъ въ областа на индоевропейското и особенно на общословѣнското днешно езиковѣдѣние.

И така, старобългарската граматика на г. Милетича се издава втори пжть тъкмо на врѣме и въ такъва пълнота, че тя, поне за сега, удовлетворява достатъчно нуждата по изучванието на старобългарский езикъ въ срѣднитѣ наши учебни заведения. Нейното съдържание вкратцѣ е слѣдующето:

Въведение, въ което на кратко се расправя за старобългарский езикъ, нѣщо изъ историята му, за старобългарската азбука и писменность, и, нáй-сетнѣ, прѣдставя се дѣление граматиката на три главни части: 1) звукословие (фонетика); 2) видословие (формология), и 3) словосъчинение (синтаксисъ).

1. *Звукословие*, въ което се разглеждатъ звуковетѣ на езика и разнитѣ имъ промѣнения въ думитѣ на рѣчта (говора).

2. *Видословие*, въ което се излагатъ видоветѣ (формитѣ) на промѣняемитѣ думи въ рѣчта, сирѣчь излагатъ се видоветѣ на тия думи по склонения или спрежения.

3. *Словосъчинение*, въ което се излагатъ синтактичнитѣ особености на езика.

Освѣнъ горѣизложеннитѣ основни части, въ учебника сѫ турени, дѣто трѣба, и твърдѣ умѣстни и достатъчни примѣри и нарочни упражнения отъ разни текстове, взети изъ старобългарски паметници. Въ края на граматиката има особно избрачи образци изъ старобългарскитѣ паметници, писани съ кирилски и глаголски букви. Най-сетнѣ, тукъ е прибавено и рѣчникъ, дѣто сѫ прѣведени на новобългарски всичкитѣ старобългарски думи, които се намѣрватъ въ учебника непоняти за учащитѣ се.

Изцѣло взетъ, учебникътъ е изработенъ съ вѣщина и знание на прѣдмета — тъкмо споредъ изискуемитѣ днесъ условия за такъва работа. Той се отличава между друго и съ това, че езикътъ въ изложението на материала е на сѫдѣ доста чистъ, ясенъ и вразумителенъ, както трѣба да бѫде езикътъ въ сѣки учебникъ. Нарѣдко се срѣщатъ въ него по нѣкои обикновенни думи, особни термини и изрѣчения не дотамъ чистобългарски, или прѣдставени не съвсѣмъ по свойствата на българский езикъ. Вмѣсто *синтакса* по̀-добрѣ е *синтаксъ, синтаксисъ* или още по̀-добрѣ *словосъчинение*, а на̀й-добрѣ само — *съчинение*. Тази дума се е увела отъ русски въ писменния новобългарски езикъ (още прѣди 60 годинъ), съ нея обаче доста добрѣ се изказва на български широкото понятие на терминътъ *синтаксисъ*, защото произхожда отъ нашъ глаголъ *чинѭ;* сѫществ. глаголно *чѝненье*=правенье, съ прѣдлога *съ*=*съчѝненье*, което означава *съста̀вене, сътворѐнье, сглобя̀ванье събиране, нарежда̀ние*. И така, *словосъчинение* или просто *съчинение* — въ на̀й-тѣсенъ смисълъ — трѣба да означава тукъ *сглобяване, складване, нареждание* нѣколко разни *думи*, (изразающи всѣка особно понятие), *въ една цѣлость така, щото тази цѣлость да исказва читава разбрана една или повече мисли за единъ прѣдметъ:* **дѣтѧ приходитъ; отьць любитъ сꙑна; изиде пилатъ вънъ и глагола имъ; въпрашааше Ісоусъ оучникꙑ своѩ**, и пр.

За по̀-виденъ недостатъкъ между нѣкои други въ тойзи учебникъ намѣрваме также недоста ясни и пълни по̀вечето отъ параграфитѣ за употрѣбяванието на падежитѣ съ прѣдлози, дѣто инакъ доста много сѫ турени съотвѣтствующи примѣри.

Съ текстоветѣ въ примѣритѣ и упражненията заякчаватъ се ученицитѣ на врѣме въ усвояванието на разнитѣ граматически правила; а, слѣдъ такъво прѣкарвание на цѣлата граматика, тѣ придобиватъ още по̀-голѣма полза отъ упражняванието си въ прибавенитѣ образци въ края на книгата, съ помоща на рѣчникътъ.

Отъ къмъ вънкашна страна, учебникътъ е издаденъ также много добрѣ: на прилична осмина, съ хубави букви, на чиста бѣла хартия, така щото нѣма какво по̀вече да се иска отъ тази страна на книгата, защото и нейната цѣна е доста умѣрена — само два лева. Такъвъ учебникъ, като старобългарската граматика на г. Милетича, не може за сега още тъй скоро и тъй лесно да се распродаввa у насъ. Но тойзи учебникъ, вѣрваме, ще стане настолна книга особенно за всѣкиго, който се занимава съ старобългарский езикъ и писменность както и съ новобългарский езикъ, билъ той учитель или само ученикъ.

Най-сетнѣ, ще си позволимъ да искажемъ горещо желание: искаме да видимъ по̀-скоро издадена отъ г. Милетича *Историческа граматика на българский езикъ* заедно и *такъва съотвѣтствующа христоматия*.

Срѣдецъ, срѣщу голѣма Света Богородица, 1892.

В. Д. Стояновъ.

---

2. **Елинска Христоматия** *съ обяснение на български и съ елино-българско словарче отъ* **Марко Д. Балабановъ**. *Часть първа. София. Държавна печатница. 1892.*

Старо-гръцкиятъ така и ново-гръцкий езикъ е областьта, дѣто г. Балабановъ може да работи съ на̀й-голѣма полза за насъ, и то особено колкото се отнася до прѣводи изъ класически писатели и съставяние рѫководства. Настоящата книга е първа часть отъ пособието, голѣмината на което не можемъ прѣдвидѣ, като не знаемъ, да-ли не ще се послѣдва то и отъ единъ учебникъ по граматиката. Авторьтъ е отложилъ прѣдговора си за други пѫть, та ни е оставилъ въ недоумѣние и по други въпроси. Текстоветѣ съ обясненията залавятъ 98 стр., рѣчничето, напечатено както и обясненията съ подребенъ шрифтъ, — 81 стр. Слѣдъ първитѣ 18 стр. отдѣлни фрази, вървятъ избрани кѫсове отъ Иероклея, Есопа, Елияна, Лукиана, Иоанна Златоуста, Ксенофонта и тн., отначало по̀-малки и по̀-леки, сетнѣ — по̀-голѣмнчки, но сѐ такива, дѣто по конструкцията да не прѣдставятъ голѣми мѫчнотии. Първитѣ 18 стр. упражнения, раз-

подѣлени на отдѣли: върху имената, прилагателнитѣ и пр., ми се виждатъ недостатъчни, за да могжтъ се почнж нататъшнитѣ кжсове, дѣто отведнажъ се срѣщатъ форми отъ разни категории, и обясненията не сж вече тъй подробни. Освѣнъ това, въ първитѣ упражнения върху нѣкои образци има малко примѣри, така напр. върху склонението на думи като λαγώς, гл. упр. II, когато напр. за образуванието степени у прилагателнитѣ сж прѣдставени доста разни примѣри, кои обгръщатъ сички начини на това образование, и то въ 16 прѣдложения, гл. стр. 10. Обясненията сж доста равномѣрни, особено въ началото, дѣто рѣдко нѣщо не е снабдено съ глосси, понѣкога даже много подробни, защото даватъ сичко раздробено. Рѣчничето съдържа много думи, нѣщо около 3000. Само ползуванието съ учебника може да покаже, да-ли има испуснжти думи въ рѣчничето, но, до колкото се убѣдихъ отъ честитѣ си провѣрки, не ще да има такива. Прѣводътъ на думитѣ не остава почти нищо да се желае. Авторътъ показва една наклоность към старословѣнски и русски думи, камъ каквото нѣщо го настроява, види се, старината и духътъ на прѣдмѣта му. На мѣсто *пастирь* би било по моему подобрѣ *овчарь* или *телчарь*. Παῖς може се прѣведе само чрѣзъ *дѣте, момченце, и момче*, русската дума *мальчикъ* (стр. 25) е излишна, сжщо тъй и затѣйвамъ [зло] (стр. 47) и др. Ἀστεῖα би трѣбвало да се прѣдаде чрѣзъ сжщ. име, и то съ провинциализма *смѣшки*. Понѣйдѣ г. Б. не се ограничава само съ прѣвождание чрѣзъ чисти български думи, най прибавя и нѣкои гърцизми, щомъ има у насъ такава отъ прѣдметнитѣ грѣцки думи. Това го ненамирамъ за излишно. Добрѣ е, дѣто г. Б. се е въздържалъ отъ етимологизуване. Книжката е напечатена доста добрѣ и внимателно.

Тойзи трудъ не е голѣмъ за автора му, но изработенъ е съ вѣщина и знание, и, като прьвъ по рода си въ ново врѣме у насъ, той заслужва вниманието на образованото ни общество и най-паче на оние наши младежи, които сериозно се занимаватъ съ основателното изучване на старогръцкий езикъ, и които, слѣдователно ще могжтъ да се ползоватъ доста много отъ него.

София, 14. VII. 92.

Д. Матовъ.

Извънредно Главно Събрание на Друж. „Напрѣдъкъ“, въ гр. Виена, държано на 24/6, 26/8, 27/9 Априлъ/Май 1892.

Протоколъ I.

Присѫтствуватъ лично: г. г. *Н. С. Ковачовъ*, *Савва Е. Паница*, *Г. В. Киселовъ*, *Христо Дановъ*, *Янко С. Ковачевъ*, *Ст. Д. Кесяковъ*. *Мих. Атанасковичъ* и Българското Книжовно Дружество отъ София, прѣдставлявано отъ г. *Георги Н. Златарски*, дѣйствителенъ членъ на Книжовното Дружество и членъ на управителний му съвѣтъ, а чрѣзъ пълномощия: г. *Ст. Стамболовъ*, прѣдставляванъ отъ г. *Д. Минчовичъ*, г. *Г. Д. Начовичъ* прѣставляванъ отъ г. *Георги Н. Златарски*. Негово Блаженство Българский Екзархъ *Иосифъ* и г. *Евлогий Георгиевъ*, прѣдставлявани отъ г. *Савва Е. Паница*, г. *Георги Шоповъ*, прѣдставляванъ отъ г. *С. Стойковичъ*, г. *Савдо Шулевъ*, прѣдставляванъ отъ г. *Янко С. Ковачевъ* и г. *П. Н. Генишовъ*, прѣдставляванъ отъ г. *С. Д. Кесяковъ*.

Прѣдсѣдательтъ на Дружеството „Напрѣдъкъ“ г. *Н. С. Ковачовъ* тъкмо въ 6 часа п. пладне, съ една кратка но съдържателна рѣчь откри това извънредно главно събрание и, слѣдъ като констатира присѫтствието на нуждното число членове, било лично или чрѣзъ пълномощия, съгласно §§ 18 и 20 отъ Дружествения Уставъ, обяви го за компетентно.

Избра се за секретарь на събранието г. Г. Н. Златарски.

Прѣгледахѫ сѫ пълномощията на отсѫтствующитѣ членове дѣйствителни и, слѣдъ като тѣ се намѣрихѫ за редовни, пристѫпи се веднага къмъ прочитанието на едно извлечение отъ протоколитѣ на Дружеството, държани отъ основанието му до днесь, а така сѫщо се прочетохѫ и имената на възпитаницитѣ, поддържани отъ Дружеството, заедно съ израсходванитѣ за тѣхъ суммы.

Слѣдъ това се изложихѫ причинитѣ, които сѫ подбудили членоветѣ да свикатъ настоящето извънредно главно събрание, за растурянието на Дружеството „Напрѣдъкъ“ и ликвидиранието на смѣткитѣ му, и, като се уважихѫ напълно отъ присѫтствующитѣ, пристѫпи се къмъ въпросътъ като какъ да се употрѣби дружествения капиталъ. Всичкитѣ присѫтствующи членове, послѣ дълги и живи дебати, рѣшихѫ единогласно да се завѣщае, подъ извѣстни условия, всичкия дружественъ капиталъ на Българското Книжовно Дружество въ София.

Формулирането на това рѣшение се остава за бждащето засѣдание. Г. *Георги Н. Златарски* поблагодари отъ името на управителний съвѣтъ на Българското Книжовно Дружество за това цѣлесъобразно и благородно рѣшение.

Избра се тричленна коммиссия, състояща отъ г. г.; *Г. В. Киселовъ*, *Димитъръ П. Минчовичъ* и *С. Стойковичъ*, на която се възложи прѣгледването и ликвидирането смѣткитѣ на дружеството „Напрѣдъкъ."

Понеже бѣше вече късно, рѣши се да стане слѣдующето събрание въ Недѣля. Засѣданието се закри въ 9 часа вечерьта.

Виена 24/6 Априлий / Май 1892 г.

Под. **Н. С. Ковачовъ**
„ **Савва Е. Паница**
„ **Христо Г. Дановъ**
„ **Г. Н. Златарски**
„ **Ст. Д. Кесяковъ**

Под. **Г. В. Киселовъ**
„ **Д. П. Минчовичъ**
„ **С. Стойковичъ**
„ **Янко С. Ковачевъ**
„ **М. Атанасковичъ.**

Протоколъ II.

Прѣдсѣдательтъ г. *Н. С. Ковачовъ* отвори засѣданието въ 10 часа пр. пл. Присжтствуватъ г. г. *Н. С. Ковачовъ*, *Савва Е. Паница*, *Георги В. Киселовъ*, *Христо Г. Дановъ*, *Янко С. Ковачевъ*, *Ст. Д. Кесяковъ*, *Мих. Атанасковичъ*, *С. Стойковичъ*, *Д. Минчовичъ* и *Г. Н. Златарски*.

Пристжпи се веднага къмъ формулирането рѣшението по завѣщанието на Дружественния капиталъ. Всички присжтствующи, приехж слѣдующето рѣшение:

I. Да се ликвидира Дружеството „Напрѣдъкъ" и да се завѣщае всичкия неговъ капиталъ на Българското Книжовно Дружество въ София, слѣдъ като се одържи отъ него веднажъ за винаги: а) една сумма за поддържанье дружественния стипендиятъ по пѣнието Никола Тодоровъ отъ Разградъ, до свършванието му наукитѣ му въ Чехия; и б) една сумма за полаганье ежегодно, по единъ вѣнецъ на гробътъ на покойния *Георги Брѣговъ* отъ Т.-Пазарджикъ, починалъ и погрѣбанъ въ Виена на Юлий 1884 год.

Размѣрътъ на тая сумма ще опрѣдѣли избранната троечленна коммиссия за прѣгледвание и ликвиданье смѣткитѣ на Дружеството „Напрѣдъкъ."

II. Българското Книжовно Дружество се задължава да вложи този капиталъ като фондъ отъ Дружеството „Напрѣдъкъ" въ Виена, подъ лихва въ Българската Народна Банка, и само когато той нарасте на 75.000 (седемдесетъ петъ хиляди) лева златни, да може Книжовното Дружество, да употрѣбява доходътъ му за премиранье (премии) или издаванье книги, съгласно § 31 отъ Уставътъ на Българското Книжовно Дружество.

Забѣлѣжка: Книжовното Дружество се задлъжава да положи всички старания за събирането на заемообразно раздаденитѣ сумми отъ Дружеството „Напрѣдъкъ", както и на тия, — израсходвани за въспитанието на разни ученици, които не сѫ испълнили задълженията си спрѣмо Дружеството „Напрѣдъкъ."

Понеже часътъ бѣше 12½, отложихѫ се останалитѣ въпроси за слѣдующето послѣдньо засѣдание, което се опрѣдѣли въ пондѣлникъ на 6 часа п. пл.

Виена 26/8 Априлий/Май 1892 г.

Под. **Н. С. Ковачовъ**	Под. **Г. В. Киселовъ**
„ **Савва Е. Паница**	„ **Д. П. Минчовичъ**
„ **Христо Г. Дановъ**	„ **С. Стойковичъ**
„ **Г. Н. Златарски**	„ **Янко С. Ковачевъ**
„ **Ст. Д. Кесяковъ**	„ **М. Атанасковичъ.**

Протоколъ III.

Прѣдсѣдательтъ г. *Н. С. Ковачовъ* откри засѣданието точно въ 6 часа п. пл. Присѫтствуватъ г. г. *Н. С. Ковачовъ, Савва Е. Паница, Георги В. Кисeловъ, С. Стойковичъ, Хр. Г. Дановъ, Янко С. Ковачевъ, Д. П. Минчовичъ, С. Д. Кесяковъ, М. Атанасковичъ* и *Г. Н. Златарски.*

Прочетохѫ се протиколитѣ отъ първитѣ двѣ засѣдания; първия се прие безъ измѣнение, а втория съ забѣлѣжка, че всѣка книга, която се премиира или издава отъ доходътъ на дружественний фондъ, да носи, на заглавната страница: „Наградена отъ фондътъ на Дружеството „Напрѣдъкъ" въ Виена."

Коммиссията за прѣглежданието и ликвидиранието смѣткитѣ на Дружеството „Напрѣдъкъ" докладва, че избраната коммиссия е прѣгледала подробно смѣткитѣ му и ги е намѣрала точно спорѣдъ изложенитѣ годишни билянцови. За сега дружеството притежава облигации

отъ 7150 рубли, които сѫ минати въ смѣтка за . .	фиор.	8.055.65
Влогове въ Шпаркасса	„	1.151.85
45 сръбски лозове, прѣсметнати за	„	1.511.67
Единъ Брауншвайгски лозъ, прѣсметнатъ	„	35.—
500 Наполеондора, дадени заемообразно на Кюнстендилското град. общ. управление	„	4.842.50
500 Наполеонд., дадени въ Свищовъ подъ гаранция	„	4.842.50
Готови пари	„	2.274.99
	фиор.	22.714.16

Въ бонове: *Ив. Шишмановъ* .	фиор.	100.—		
Н. Кърджиевъ . . .	„	350.—		
Г. Кожухаровъ	„	225.—		
Д. Стрезовъ	„	781.58		
Въ разни	„	293.33	„	1.749.91
			фиор.	24.464.07

Забѣлѣжка: Курсоветѣ на наполеондоритѣ, русскитѣ облигации, сръбскитѣ лозове сѫ приети тъй както сѫ минати въ книжката въ Дружеството. При реализиранието имъ обаче ще има една печала отъ около 1000 (хиляда) австр. фиоринта.

Отъ ученици, които не сѫ испълнили своитѣ задлъжения спрѣмо Дружеството, има да се дирятъ:

Отъ *Илия Георговъ* отъ Велесъ	фиор.	2057.35
„ *Иванъ Шишмановъ* освѣнъ споменатий бонъ отъ Свищовъ	„	3321.26
„ *Г. Мишайковъ* отъ Самоковъ	„	1277.21
„ *С. Владимирский*	„	559.97
	фиор.	7215.79

Сѫщата коммиссия остава, съгласно § 42 отъ Уставътъ на Дружеството „Напрѣдъкъ“ да ликвидира въ пó-скоро врѣме Дружественитѣ смѣтки.

Всичкитѣ събрани на това извънредно главно събрание исказватъ своята признателность и благодарность къмъ високо-славното Долньо Австрийско Правителство, което благоволи да покровителствува Дружеството „Напрѣдъкъ“ прѣзъ цѣлий периодъ на неговото сѫществувание.

Исказва се особна благодарность на Дружествениятъ съвѣтъ и особено на г. Прѣдседателя *Н. С. Ковачовъ,* който съвсѣмъ безпристрастно и ревностно води всичкитѣ дебати на събранието.

Той обяви събранието въ $8^1/_2$ часа вечерьта за закрито.

Виена, 27/9 $\frac{\text{Априлий}}{\text{Май}}$ 1892 г.

Под. **Христо Г. Дановъ**	Под. **Д. Минчовичъ**
„ **Г. Н. Златарски**	„ **С. Стойковичъ**
„ **Савва Е. Паница**	„ **Янко С. Ковачовъ**
„ **Н. С. Ковачовъ**	„ **Мих. Атанасковичъ**
„ **Г. В. Киселовъ**	„ **Ст. Д. Кесяковъ.**

Билянцъ на Българското Дружество „Напрѣдъкъ“ Виена.

Да дава.

			фиор.	кр.	фиор.	кр.
Май	9	За приститѣ ни отъ Настоятелството	—	—	2.568	32
„	11	За събранитѣ въ Свищовъ заеми 500 нап. à 9·50 . .	—	—	4.750	—
„	11	За $6^1/_2$% лихва на горнитѣ 500 нап. отъ 20/9 1891, до 7/5 1892 франк. 415·30 . .	197	27		
		Лихва отъ русскитѣ облигации 103·75 рубли, 5% = 98·56 рубли à 1·25 фиор.	123	20		
		Лихва отъ вложенитѣ въ спѣстителнитѣ касси	43	—		
		Лихва отъ кассови бона . .	5	52	368	99
„	25	Продадени 7.150 рубли въ русски облигации			9.325	06
		Продадени 45 сръбски лоза .			1.747	55
		Продадени 1 брауншвайгски лосъ			60	—
		Събрани отъ спѣстителни касси			1.151	85
					19.971	77

Да зема.

			фиор.	кр.
Май	31	За внесени на книжовното Дружество въ София чрезъ Българската Народна Банка франк. 36.761·50*) à 9·50 .	17.461	72
		Пагуби отъ 4 дубиозни бона .	264	83
Юний	7	Оставени за издържание друж. степендиянтъ и други спорѣдъ протокола отъ 7 Юний	2.245	22
			19.971	77

Виена, 7 Юний 1892 год.

Ликвидационната Коммиссия на Българското Дружество „Напрѣдъкъ“ въ Виена.

Г. В. Киселовъ. **Ст. Стойковичъ.** **Д. П. Минчовичъ.**

*) Освѣнъ тия внесохме на Българското Книжовно Дружество София:

1) 10.000 франка златни, записъ отъ Кюстендилското градско общинско управление. 2) Фиор. 100 — записъ отъ Иванъ Шишмановъ въ София. 3) Фиор. 225 — записъ отъ Георги Кожухаровъ въ Сливенъ. 4) Фиор. 350 — записъ отъ Н. А. Кърджиевъ въ Руссе. 5) Фиор. 1.277·21 записъ отъ Георги К. Мишайковъ въ Кюстендилъ. 6) Фиор. 781·58 записъ отъ Дончо К. Стрезовъ въ Копривщица.

Протоколъ.

Днесь на 7 Юний 1892 год. ликвидационната коммиссия, избрана въ извънредното главно събрание на Българ. Дружество „Напрѣдъкъ“ въ Виена на 24/6 Май т. г. държи, послѣдното си засѣдание по ликвидирване на дружественния имотъ.

При реализирванието дружеств. имотъ, указахѫ се 4 дубиозни бона отъ сумма фиор. 264·83 и констатира се, че чистата сумма придобита отъ продажба на ефектитѣ, възлиза на фиор. 19.706·94 (деветнадесеть хиляди седемстотинъ и шесть 94/100), отъ които се задържахѫ фиор. 2.245·22 (двѣ хиляди двѣстѣ четиредесетъ петъ и 22/100) прѣдназначени за издържание на Дружеств. Степендиянтъ Никола Тодоровъ, до свършание курса по пѣянието въ Прага, за полагание ежегодно вѣнецъ на гроба на покойния Георгя Брѣгова и за разни други непрѣдвидени разноски. Останалитѣ фиор. 17.461·72 (седемнадесеть хиляди четиристотинъ шестдесетъ и единъ и 72/100) които прѣобърнати отъ Наполеондоръ фиор. 9·50, правятъ златни лева 36.761·50 (тридесеть и шесть хиляди седемстотинъ шестьдесетъ и единъ и 50/100) се внесохѫ, съгласно протоколъ II. отъ 26/8 Май на извънредното главно събрание, чрезъ Българската Народна Банка, на Българското Книжовно Дружество въ София.

Тукъ задържанитѣ фиор. 2245·22 (двѣ хиляди двѣстѣ четиредесеть петь и 22 100) се облѣкохѫ въ лихвоносящи книжа и се прѣдадохѫ на съхранение на Г-да Брат. *Е. Паница.*

Виена, 7 Юний 1892 год.

Ликвидационната Коммиссия на Българ. Друж. „Напрѣдъкъ“ въ Виена.

Г. В. Киселовъ. Д. Минчовичъ. С. Стойковичъ.

Благодарность

къмъ членоветѣ на бившето Дружество „Напрѣдъкъ“ во Вѣна отъ името на Управителний Съвѣтъ на Българското Книжовно Дружество въ Срѣдецъ.

—

Съгласно съ рѣшението на Управителния Съвѣтъ на Българското Книжовно Дружество, като прѣпечатваме тукъ горньото изложение на „Извънредното главно събрание на дружеството *Напрѣдъкъ* во Вѣна, държано на 24/6, 26/8, и 27/9 Априлъ/Май 1892“, отъ името на рѣченний Съвѣтъ съ особенно задоволение исказваме сърдечна благодарность и признателность на всички господа членове на бившето дружество *Напрѣдъкъ* за тѣхното благородно и толкова похвално рѣшение, по което се прѣдоставя на Българското Книжовно Дружество да управлява имота му и да употрѣбява прихода отъ тойзи имотъ, съгласно съ § 31 отъ устава си. Съ това рѣшение бившето дружество *Напрѣдъкъ* само по форма прѣстава да съществува, а въ дѣйствителность тó ще продължава съществуванието си пакъ съ сѫщата първоначална своя просвѣтителна задача за България, защото съ прихода на имота му ще се издаватъ дѣлни и полезни съчинения за народа, въ заглавието на които всѣкога това ще се означава изрично.

Заради това, почтеннитѣ членове на бившето дружество *Напрѣдъкъ* во Вѣна заслужватъ всѣка похвала отъ всички родолюбиви Българе.

Отъ Управителний Съвѣтъ.

1642—92

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СРѢДЕЦЪ.

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА В. Д. СТОЯНОВА.

ГОДИНА ОСМА.

КНИЖКА XLI—XLII.

Умъ царува,
Умъ робува,
. . . . .
Нар. пословица.

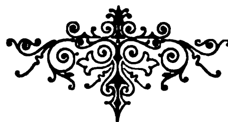

СРѢДЕЦЪ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1893.

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СРѢДЕЦЪ.

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА В. Д. СТОЯНОВА.

ГОДИНА ОСМА.

КНИЖКА XLI—XLII.

Умъ царува,
Умъ робува,
. . . . .
Нар. пословица.

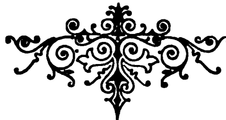

СРѢДЕЦЪ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1893.

Безъ прѣдплата никому не се даватъ книжкитѣ отъ Пер. Списание, нито отъ другитѣ издания на Българското Книжовно Дружество.

———

Ржкописи, обнародвани или не, никому не се възвръщатъ назадъ.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Книжка XLI и XLII. Стр.

Населението въ Княжество България по тритѣ първи прѣброявания.

Отъ М. К. Сарафовъ.

Отъ освобождението насамъ населението на Княжеството е роено три пѫти:[1]) на 1-й Януарий 1881, 1885 и 1888 години. Първото прѣброяванье е направено само за Сѣверна България — ившето Княжество —, второто — само за Южна България — бившата Источна Румелия —, а третьото — за съединенитѣ вече двѣ Българии — егашното Княжество. Разстоянията измежду тия общи прѣброявания к 4, 3 и 7 години, та отъ това се вижда, че сравняванието даннитѣ не може да става твърдѣ лесно. Въ туй отношение напраена е погрѣшка, като не се е уважило рѣшението на международний статистически конгресъ, споредъ което прѣброяванията трѣба ı се правѭтъ въ края на годинитѣ, които свършватъ съ 0 или 5, ıто се повтарѭтъ на́й-често на 5 години. За Сѣверна България, орото прѣброявание се тъкмеше на 1 Януарий 1886, а третьото ı 1 Януарий 1891 год. Съ прѣбързванието прѣзъ 1888 даннитѣ ъ нашитѣ прѣброявания сѫ станѫли несравняеми съ ония въ угитѣ държави, и мѫчно сравняеми измежду себе си. За изравние въ това отношение, ние трѣбаше да чакаме края на 1895 год., тъй като се заповѣда ново прѣброявание на 1 Януарий 1893, остава чакъ 1900 год., когато можемъ да влѣземъ въ реда на угитѣ държави.

Резултатитѣ отъ тритѣхъ споменѫти прѣброявания съдържѫтъ въ слѣдующитѣ публикации на нашето Статистическо Бюро и на

[1]) За да бѫдѫ по́-точенъ трѣба да споменѫ слѣдующий пасажъ въ единъ докладъ Финансова Министръ, отъ 7 Августъ 1880, до Княза (Държавенъ Вѣстникъ, бр. 67 1880 год.): „Нашето Министерство на Вѫтрѣшнитѣ Дѣла направи, наистина, презъ 9 год., едно опрѣдѣление числото на народа. Но, че това опрѣдѣление не е задовоелно види се отъ това, че то е станало на разни начини въ сѣка тогавашна губерния, обща система и рѫководителство сѫ липсували и че самото опрѣдѣление е станало въ едно точно опрѣдѣлено врѣме.“ Трѣба да забѣлѣжѫ тъй сѫщо, че и резултатитѣ това първо прѣброявание не се намиратъ публикувани.

онова при Дирекцията на Финанциитѣ въ бившата Източна Румелия, които публикации и служжтъ за изворъ на настоящата ми студия.

1. *Прѣдварителни резултати отъ прѣброяването населението на 1-й Януарий 1881 г.* Печатано въ София 1881 г. Една книжка, която обема кжщи, домакинства и населението само по родъ (мжжье: граждане и войници) за сѣка община, околия и окржгъ.

2. *Списъкъ на населенитѣ мѣста (по прѣброяванието 1-й Януарий 1881).* Печатано въ София 1885 год. Една книжка, въ първий дѣлъ на която сж наредени по азбученъ редъ сичкитѣ населени мѣста въ бившето Княжество, съ указание въ коя община, околия и окржгъ се намира мѣстото, и колко жители има. Вторий дѣлъ съдържа азбучний редъ на окржзитѣ, околиитѣ и населенитѣ въ тѣхъ мѣста, заедно съ броя на жителитѣ, но по административното дѣленье отъ 1882 год. За краткость ще означавамъ тоя списъкъ въ студията си съ *Списъкъ 1885*.

3. *Общи резултати отъ прѣброяването населението на 1-й Януарий 1881 г.* Печатано 1884 година. Въ седемъ таблици показани сж броеветѣ по родъ, женидбенно отношение, вѣроисповѣдание, матеренъ езикъ, връсть, родно мѣсто и подданство отдѣлно за сѣки отъ тогавашнитѣ 21 окржгъ въ Княжеството.

4. *Окончателни резултати отъ прѣброяване на населението на 1-й Януарий 1881 год.* Печатано въ София 1890 год. Въ единъ огроменъ и непрактиченъ томъ отъ 1336 страници изложени сж даннитѣ за кжщи, домакинства, родъ, женидбенно отношение, вѣра, матеренъ езикъ, подданство, мѣсторождение, възрасть, занятия и немощи на населението за сѣко населено мѣсто отдѣлно. Околиитѣ съставляватъ единица, а сбороветѣ за окржзи не сж направени. Даннитѣ за отсжтствующето население липсватъ. Тамъ, гдѣто ще употрѣбявамъ даннитѣ отъ тая публикация, ще ги означавамъ съ *Таблицитѣ 1881.*

5. *Резултати отъ пребронвание на населението въ Източна Румелия на 1885 Януарий 1.* Шесть книги, I—VI, за сѣки окржгъ по една, отъ които първитѣ три е издало Източно-Румелийското Статистическо Бюро въ Пловдивъ 1885 год., а другитѣ три, — Статистическото Бюро на Съединена България въ София, на 1888 год. Тия публикации съдържатъ броеветѣ на кжщитѣ, дюгенитѣ и магазиитѣ въ оградитѣ на кжщитѣ, дюгенитѣ и магазиитѣ отдѣлни отъ кжщитѣ, въобще зданията, домакинствата, и послѣ даннитѣ за населението по родъ, народность, мѣсторождение, женидбенно отношение, грамотность, възрасть, вѣроисповѣдание, подданство, занаятъ и за-

нятие и отсѫтствующе население. Даннитѣ сѫ показани за сѣко населено мѣсто отдѣлно, безъ означение скупнитѣ административни общини, каквито, вѣроятно, не е имало. Сбороветѣ сѫ направени само за околии. Тия книги ще означавамъ съ *Таблицитѣ 1885*.

6. *Общи резултати отъ прѣброяване на населението въ Южна България (Источна Румелия) на 1885 Януарий 1-ий*. Печатано въ София 1888. Тая книга обема сичкитѣ данни на прѣдидѫщитѣ публикации, съ тая само разлика, че броеветѣ се отнасять само за околиитѣ; сбороветѣ за окрѫзи сѫ направени и пресмѣтнѫти сѫ общитѣ постотци.

7. *Резултати отъ прѣброяване на населението въ Сѣверна и Южна България на 1-ий Януарий 1888 год.* Печатани въ София на 1888 год. Двадесеть и три книжки, I—XXIII, за сѣки окрѫгъ по една. За кѫщитѣ и зданията нѣма свѣдѣния. Населенитѣ мѣста сѫ сгрупирани на административни околии, и за сѣко населено мѣсто, до колкото е било възможно, показани сѫ слѣдующитѣ данни за населението: домакинства, родъ, мѣсторождение, женидбенно отношение, вѣроисповѣдание, матеренъ езикъ, подданство, грамотность, възрасть, звания и занятия, немощи и отсѫтствующе население. Сбороветѣ сѫ направени само за околии. За краткость, тия 23 книги ще означавамъ съ *Таблицитѣ 1888*, и тъй като окрѫгътъ ще бѫде винаги показанъ, лесно е да се знае коя свѣзка се мисли.

8. *Общи резултати отъ прѣброяване на населението въ Княжество България на 1-ий Януарий 1888*. София 1890. Тая книга повтаря сѫщитѣ данни на прѣдидѫщитѣ по околии и ги сбира въ окрѫзи, като сѫ прѣсмѣтнѫти, по единъ непрактиченъ начинъ, процентитѣ за мѫжье и жени отдѣлно.

По край тия статистически публикации употрѣбихъ и:

9. *Списъкъ на общинитѣ въ Княжество България*, издаденъ отъ Министерството на Вѫтрѣшнитѣ Работи. София 1891. Въ тоя списъкъ сѫ наредени по азбученъ редъ окрѫзитѣ и въ сѣки окрѫгъ околиитѣ, административнитѣ общини и населенитѣ мѣста. За сѣко населено мѣсто е показанъ броя на кѫщитѣ, броя на населението (безъ раздѣленье на мѫжье и жени), което се дѣли на Българи и Небългари, броя на членоветѣ, които се избиратъ отъ всѣко населено мѣсто за общинскитѣ съвѣти, и най-послѣ разстоянията, въ километри, на общинский центръ до населенитѣ мѣста, които съставятъ общината, до околийский и окрѫжний градъ. Даннитѣ за населението, въ по̀-голѣмата часть, се посрѣщатъ съ ония на Статистическото Бюро; но за нѣкои околии се различаватъ, което показва

че сѫ правени и отдѣлни прѣброявания. Отъ събранитѣ свѣдѣния въ Министерството на Вѫтрѣшнитѣ Дѣла излиза, че даннитѣ сѫ печатани тъй както сѫ получени отъ окрѫжнитѣ управители, така, че неможе да се дадѫтъ пó-други обяснения. Тоя списъкъ ще означавамъ съ *Списъкъ 1891*.

Прѣброяваньето отъ 1881 стана съ прѣброителни листове за всѣко домакинство, а онова отъ 1888 съ бройни лични листчета, каквито, за първото прѣброявание, се направихѫ отъ сетнѣ въ Статистическото Бюро. Това обстоятелство разяснява причината за закѫсняванието публикациитѣ отъ 1881 г. Но, отъ друга страна, при сѫществующето образование на массата, първий начинъ на прѣброявание трѣбва да се счита като по цѣлесходенъ за изнамѣрвание истинскитѣ броеве въ Княжеството. Коя система е употрѣбена, прѣзъ 1885 год., въ бившата Источна Румелия, не ми е извѣстно, но, споредъ свѣдѣнията на Статистическото Бюро, излиза, че и тамъ сѫ употрѣбени прѣброителни челядни листове. Наредбитѣ за прѣброяванието на 1 Януарий 1881 сѫ печатани въ Държавенъ Вѣстникъ № 68 отъ 30-й Августъ 1880, и указътъ за направяние прѣброяванието е издаденъ на 15 Августъ 1880. Пó-сетнѣ наредбитѣ сѫ гласувани отъ Народното Събрание и утвърдени като законъ (Държавенъ Вѣстникъ брой № 91 отъ 13-й Декемврий 1880). Прѣброяванието отъ 1888 год., както и прѣдстоящето на 1 Януарий 1893, наредено е само съ Княжески указъ, а издаденитѣ наредби не сѫ публиковани. Съ това е направена погрѣшка въ двойно отношение: гражданитѣ сѫ могли да откажѫтъ да отговарятъ на даденитѣ имъ въпроси, и прѣброяванието е изгубило много отъ тяжестьта, която му припада; отъ друга пакъ страна, общественното мнѣние не е могло да бѫде освѣтлено върху значението на прѣброяванието, и съ това се е затворилъ единъ пѫть, който е можалъ най много да помогне за постиганието вѣрни резултати. Относително вѣрностьта на даннитѣ, ще имамъ случай пó-сетнѣ, при сѣки отдѣлъ, да направѭ нуждниТѣ забѣлѣжки. За сега се ограничавамъ съ факта, че публикациитѣ отъ 1888 и 1890 год. сѫ печатани, а вѣроятно и даннитѣ въ първоначалнитѣ записвания сѫ четени съ такава немарливость и нехайство, щото употрѣбението даннитѣ става почти невъзможно безъ прѣдварително изпитвание и сравнение. Може да се каже, че нѣма страница безъ погрѣшки въ броеветѣ и въ текста. Имената на населенитѣ мѣста сѫ толкозъ погрѣшени, щото познаванието имъ, често пѫтя, може да стане само по налучквание. Ето нѣколко образци:

Нѣкои имена на населенитѣ мѣста въ окрѫзитѣ Бургазъ и Варна.

Споредъ Таблицитѣ 1885	Споредъ Таблицитѣ 1888	Споредъ Списъка 1891
Казалъкъ-Ени-Махле	Казалъкъ	Къзълъкъ-Ени-Махле
Малко-Ченге	Малкоча (Малкочене)	Малко-Ченге
Топъ-Кьой	Той-Кьой	Той-Кьой
Урумъ-Ени-Кьой	Наумъ-Ени-Кьой	Урумъ-Ени-Кьой
Маджарларъ	Аваджаларъ	Маджарларъ
Баръкъ	Нарякъ	Барѫкъ
Калгамачъ	Кайгамачъ	Калгамачъ
Ораманъ	Орманъ	Ораманъ
Ходжаларъ	Хаджимаръ	Ходжамаръ
Бюкюрджилии	Бюкюрденелии	Бюкюрджелии
Караджиларъ	Короджиларска	Караджиларе
Теляль-Кьой	Телякъ-Кьой	Теляль-Кьой
Герделий	Гердеме	Герделии
Шихлари	Исиплари	Шихларе
Абадъ-Кьой	Абдалъ-Кьой	Абдалъ-Кьой
Джумазлий	Джумалий	Джумалии

Споредъ Таблицитѣ 1881	Споредъ Списъка 1885	Споредъ Таблицитѣ 1888	Споредъ Списъка 1891
Дели-Бей-Кьой	Делне-Бей-Кьой	Дольо-Бей-Кьой	Дольо-Бей-Кьой
Юзубейликъ	Юзлю-Бейли-Кьой	Юзъ-Гюбенликъ	Юзгъ-Гюбенликъ
Калфа	Калфа	Дургутъ-Калфа	Дургутъ-Калфа
Юслусяоларъ	Юнусчиларъ	Юнусчиларъ	Юнузчиларъ
Фандѫклѫ-Енидже	Фанджклѫ-Енидже	Енидже	Енидже
Дарасии	Дурасии	Даралии	Дурасѫ или Казѫлчбашъ
Куюджукъ	Куюджукъ	Куюмджукъ	Куюджукъ
Неби-Коюсу-Малджиларъ	Малджиларъ	Малджиларъ	Малджиларъ
Ай-Орманъ	Ай-Орманъ	Ахъ-Орманъ	Ай-Орманъ
Караджа	Сарѫджа	Сараджа	Сарѫджа
Опанча	Опанча	Пачево	Опанча
Чаф.-Вели-Махле	Шахъ-Вели-Махле	Шахъ-Вели	Шахъ-Вели
Саламанъ	Салманъ	Саиманъ	Саламанъ
Хасѫмъ-Деде	Хасѫмъ-Деде	Хасѫмъ-Дере	Хасѫмъ-Дере
Петрешанъ	Потрешанъ	Петрушанъ	Петрушанъ

Първитѣ населени мѣста, за които не е минѫто нищо въ вторий стълбецъ, се намиратъ въ окрѫгъ Бургазъ, а останѫлитѣ въ — Варна. Показанитѣ тука, далеко неизчерпватъ листата на неправилно написанитѣ имена: изброихъ само такива, които ми се видѣхѫ за по цѣлесходни да прѣдставѫтъ сѫщностьта. Подобни погрѣшки се срѣщѫтъ въ сичкитѣ околии, и поправянието имъ би изисквало съставянието на цѣлъ рѣчникъ. За неясностьта и неразбиранието въ това отношение, спомогнала е и друга една непростима погрѣшка. Тамъ гдѣто административнитѣ общини сѫ съставени само отъ едно мѣсто, както и за околиитѣ и окрѫзитѣ, тия не сѫ означени просто съ името на населеното мѣсто, а отъ него е направено прилагателно. Съ това се е йоще повече затъмнило узнаванието сѫщинскитѣ имена на мѣстата. Така напр. въ околията Орхание има

общини Божениш*ка*, Лапниш*ка*, Лжжен*ска*, Новачен*ска*, вмѣсто общинитѣ Боженица, Липница, Лжжене, Новачени; въ околията Попово: Баракниш*ска*, Водичен*ска*, Гогов*ска*, Опачен*ска*, Саръ-Насжф*ска*, вмѣсто Бракница, Водица, Гагово, Опака, Сарнасжфъ. Списъкътъ 1891 е много пó-сполучливо уреденъ отъ къмъ тая страна. Наистинна и въ него имената на общинитѣ и околиитѣ сж означени съ прилагателнитѣ, направени отъ сжществителнитѣ собственни, но за това пъкъ имената на населенитѣ мѣста сж винжги показани и отдѣлно. Само отъ забѣлѣзаното до тука се вижда, че ние неможемъ йоще се похвали съ точно установено наименование на населенитѣ си мѣста, макаръ да сме правили три прѣброявания и Статистическото ни Бюро да сжществува вече 12 години!

Като провѣрихъ населенитѣ мѣста въ публикациитѣ на Статистическото Бюро, въ Списъцитѣ на населенитѣ мѣста отъ Бюрото и Министерството на Вжтрѣшнитѣ Работи намѣрихъ, че има населени мѣста, които не се срѣщатъ въ резултатитѣ отъ тритѣ прѣброявания. Даннитѣ на поменжтитѣ публикации сравнявахъ съ картата на Русский Генераленъ Щабъ и съ оная издадена отъ Г-на Хр. Данова. Русската карта, която имахъ на расположение, е фотографическа снимка отъ тъй наречената двуверстовка и се отнася, за жалость, само на Сѣверна България, така че ми бѣше невъзможно да простръ тия сравнения и на бившата Източна Румелия. Тъй като липсванието на населенитѣ мѣста може да бжде важно и за даннитѣ на самото прѣброявание, извадихъ ги отдѣлно и наредихъ по азбученъ редъ. За пояснение трѣба да кажж, че първото име слѣдъ онова на населеното мѣсто означава околията а второто общината, въ което се е намирало броеното село или колиби по врѣмето на прѣброяванието. За прѣброяванието отъ 1-й Януарий 1885, което се отнася на бившата Източна Румелия, второто име обикновенно липсва, защото, както забѣлѣжихъ и пó-напрѣдъ, въ областьта не е имало скупни административни общини. Тамъ гдѣто Списъцитѣ отъ 1885 и 1891 сж въ съгласие съ таблицитѣ отъ 1881 и 1888, за тѣхъ не се споменува нищо.

Населени мѣста, прѣброявани на 1-й Януарий 1881 г. или 1885 г., но които се ненамиржтъ въ Таблицитѣ за прѣброяванието на 1-й Януарий 1888 год.

Аджиздаръ. Варна. Гевреклеръ. Списъкъ 1885: Джиздаръ. Списъкъ 1891: Джиздаръ, *изселено*.

Ашикларъ-Станция. Кеманларъ. Ашикларъ.

Бей-Кьой. Сейменъ. Споредъ Дановата карта намира се измежду Караманлии, Бюлюджакъ, Шереметъ и Кара-Бунаръ. И въ Списъка 1891 го нѣма.

Бѣлковци, колиби. Елена. Беброво.

Баглари, „ Елена. Кипилово. Въ Списъцитѣ 1885 и 1891 и въ картитѣ не се намира.

Болѣрци, кол. Елена. Шейтани. Списъка 1891: *Долни Болѣрци* общ. Елена.

Брѣжници, кол. Елена. Лазарци.

Базауртъ. Кесарово. Чобанъ-кьой. Вѣроятно *Безатлари* споредъ Списъка 1891, означено *изселено*.

Борушъ. Куцина (Горня-Орѣховица). Куцина (Поликраище). Списъка 1891: *изселено*.

Барборци, кол. Трѣвна. Кара-Иванци.

Влайковци, кол. Трѣвна. Керяка.

Гавренъ. Никополъ. Гаурени. На картитѣ не се намира. На руската карта Гаурени е означено съ *Градешты*. Гавренъ, вѣроятно, погрѣшно отдѣлно отъ Гаурени.

Гювендиклий. Хаджи-Елесъ. Списъка 1891 показва го като изселено. *Горньо-Дере-кьой*. Хаджи-Елесъ. Списъка 1891: *изселено*. } Нѣма на картата Дановъ.

Горньо-Геновци. Елена. Шейтани. Списъка 1891 год. показва и въ община Яковци.

Ганювъ-Ханъ. Трѣвна. Селска Рѣка. Списъка 1891 показва о въ общ. Раданци.

Девня-Рѣка. Правадия. Девня. Въ Списъка 1891 и на картата Дановъ нѣма го. Русската карта означава: *Девницкія мѣлници*.

Джелеплеръ. Хаджи-Елесъ. Списъка 1891: *изселено*.

Даръ-Обасъ. Карлово. Списъка 1891: *изселено*.

Драма. Каваклий. На Дановата карта намира се измѣжду алфа-кьой, М. Манастиръ и Казълджиклии.

Дерей-Вакъфъ | Айтосъ. Означени вѣроятно съ *Гердеме-Дере*
Дерей-Зияметъ | и *Айваджикъ-Дере* въ Таблицитѣ 1888.

Доспатлии. Елена. Доспатлии. На картитѣ намира се *Тозатлии,* но далеко отъ селата, които съставляватъ общината. Таблицитѣ за 1888 и Списъка 1891 имжтъ община Доспатлийска, но е и населено мѣсто Доспатлии.

Дарабоглу. Елена. Стеврекъ. Списъка 1891: *Дура-Боглу*. Русската карта: *Тарабулузларъ (Дробусларъ) (?)*

Долапчии, кол. Елена. Костелъ. Въ Списъка 1891 и на картитѣ не се намира.

Долня-махала. Кесарово. Чобанъ-кьой. На картитѣ не се намира. Споредъ Списъка 1891 селото Чобанъ-кьой, *изселено,* се дѣляло на Горньо и Дольньо. Долня-Махала е вѣроятно послѣдньото.

Дупини, кол. Трѣвна. Габровци. Списъкътъ 1891 има *Дупини* село въ окол. Габрово, общ. Боженци.

Димиевъ-Ханъ, кол. Трѣвна. Селска Рѣка.

Дачовци, колиби. Трѣвна. Черни-Върхъ.

Дебневски колиби. Севлиево. Дебневски колиби. 1888 г. броени вѣроятно въ село Дебнево, околия Троянъ. Списъкътъ 1891: нѣма.

Ени-Махле. Ново-Село. Реджебъ-Махле. Списъкътъ 1891: нѣма. Въ руската карта се намира на сѫщото мѣсто, което въ Дановата е означено съ *Янково-Ново.*

Енчовци, колиби. Елена. Блъсковци.

Женовица, кол. Елена. Беброво.

Злайновци, „ Елена. Костелъ.

Звънковци, „ Трѣвна. Дишколъ.

Исакъ-Факово. Карлово. Спис. 1891: Исакъ-Факѫ, *изселено.*

Имамъ-Махле, Елена. Исаклари.

Ирговоглу-Махле. Елена. Исаклари. Списъкътъ 1885: Иргювоглу. На картитѣ не се намира.

Инирецu, кол. Трѣвна. Габровци.

Канлии (Меджитъ-Сюнетлеръ). Казанлѫкъ. Списъкътъ 1891, вѣроятно погрѣшно, го минава въ общината Салтъково.

Кутуци, кол. Елена. Буйновци.

Косчуларъ, колиби, Елена. Константинъ.

Кайшиковци, кол. Елена. Распоповци.

Крильовци, „ Елена. Распоповци.

Кѫшла-кьой. Кесарово. Чобанъ-кьой. Списъкътъ 1891 показва го безъ население.

Кошу-кьой, (Кушия). Хаджи-Елесъ. Списъкътъ 1891: *изселено.*

Кьосе-кьой на Марица. Харманлии. Списъкътъ 1891 има го.

Комарово-Чифликъ. Берковица. Бальовци.

Кюлюменли-Махала. Ловечъ. Голецъ. Списъкътъ 1891: *Келеменли-Махала,* безъ население.

Крушовъ-долъ. Тетевенъ. Тетевенъ.

Коджа-Бунаръ. Попово. Неизвѣстно. На картитѣ се намира измежду селата Чаиръ-кьой, Горски-Сѣновецъ и Николаево (Юрюклери). Списъкътъ 1891 нѣма го.

Калфа. Разградъ. Калфа. На картитѣ не се намира. Вѣроятно погрѣшно отдѣлено отъ Калфа-Дере, община Хасанларъ.

Кокаленитѣ, колиби. Габрово. Козирогъ.

Кавѫрджиклий. Чирпанъ. Споредъ Дановата карта намира се на лѣвий брѣгъ на Марица измежду Балабанлий и Кара-Атлии. Списъкътъ 1891: нѣма го.

Конарскуто, колиби. Трѣвна. Бахрекъ.

Креслювци, „ Трѣвна. Бахрекъ.

Килифарски мънастирь. Трѣвна. Габровци.

Курмазлий. Дърманци (Ловечъ). Каленикъ (Радювени). Русската карта: *разорено*. На Дановата карта не се намира. На русската карта е показана и *Еланлѫ-махала*, която не е броена и въ 1881 год.

Кѫнча, кол. Трѣвна. Кара-Иванци.

Крѫнча, „ Трѣвна. Катранджиитѣ. Списъкътъ 1891 има го въ сѫщата община.

Коджа-Огларъ. Сърнена Гора. Списъкътъ 1891: *изселено*.

Мирашъ. Ловечъ. Лисецъ. Списъкътъ 1891: *изселено*.

Мангалѫ-Махала. Ловечъ. Микре. Списъкътъ 1891 показва го безъ население.

Мънастирь св. Илия. Тетевенъ. Тетевенъ.

Мънастирь Тетевенски. Тетевенъ. Тетевенъ.

Мишювци, кол. Габрово. Лисичарка.

Мирилковци, кол. Елена. Беброво.

Мийковци, кол. Елена. Буйновци.

Малчци, колиби. Елена. Распоповци.

Макакларъ, кол. Елена. Стара-Рѣка.

Мемишъ-махле. Елена. Стара-Рѣка.

Марювци, кол. Трѣвна. Войнежа. Списъкътъ 1885: *Марговци*.

Малко-Българени, колиби. Трѣвна. Пѫрша. Списъкътъ 1891: *Българенитѣ*.

Муслу-чаллѫ. Сърнена-Гора. Споредъ списъка 1891 с. Суютчукъ изгорѣло, а жителитѣ му се прѣселили въ Муслу-чаллѫ, което и нарѣкли Суютчукъ.

Насѫплий. Чирпанъ. Нѣма го и на картата.

Орлювци, колиби. Елена. Плаково. Списъкътъ 1885: Орловци.

Острювци, „ Трѣвна. Кара-Иванца.

Пачели, кол. Габрово. Етъра. Спис. 1885: *Пачели (Шумели)*.

Пиперитѣ, колиби. Габрово. Етъра.

Пачеджии, „ Елена. Палици.

Пабакъ, колиби. Трѣвна. Караджовци. Списъкътъ 1885: **Побакъ,** Списъкътъ 1891: Побжкъ.

Пжровци, колиби. Трѣвна. Габровци.

Плужна. Сухиндолъ. Горско Сливово. Списъкътъ 1891 го **има** въ околия Паскалювецъ, община Вишовъ-Градъ. Споредъ **тогавашното** административно дѣление, прѣзъ 1888 год., селото **трѣба да** е влизало въ околия Севлиево.

Пепеляна, колиби. Трѣвна. Пжрша.

Равна, колиби. Елена. Тодювци.

Рилский Мънастирь. Дупница. Рила.

Рамазанъ, кол. Елена. Деде-Балъ. Списъкътъ 1891 **показва** Рамазанъ-махалеси въ община Чаталъ-Дере като изселено.

Рибарица колиби. Тетевенъ. Тетевенъ. Списъкътъ 1885: **нѣма ги.**

Рендювци, колиби. Габрово. Козирогъ. Списъкътъ 1885: *Ренювци (Реднювци).*

Руйновци, колиби. Трѣвна. Пжрша.

Соколарски-Соватъ. Бѣла-Слатина. Джурилово.

Семетъ-кьой. Кесарово. Джумалж-кьой. Списъкътъ 1891 **има го** въ община Кжзларъ-кьой.

Срабье, колиби. Трѣвна. Бахрекъ. Списъкътъ 1885: *Сърбье.*

Стража, кол. Трѣвна. Бѣлица.

Саласука, кол. Трѣвна. Катранджиитѣ. Списъкътъ 1891 **има го** въ околия Дрѣново, община Катранджиитѣ.

Сатж-Огларъ. Сърнена-Гора. Списъкътъ 1891: *изселено.*

Танури, колиби. Елена. Буйновци.

Тилкилери. Елена. Константинъ. Списъкътъ 1891 има го **само** въ азбучний рѣчникъ, безъ население.

Тюмбелеръ. Елена. Константинъ.

Тошовци. Елена. Костелъ.

Танчовци. Елена. Лазарци. Списъкътъ 1891 има ги.

Тричковци. Елена. Распоповци.

Троянски Мънастирь. Троянъ. Колибето.

Теке-Махале. Разградъ. Теке-Махале. Списъкътъ 1891 **има го** въ община Малка Ада.

Ушувци, колиби. Трѣвна. Дишколъ.

Улеи, кол. Трѣвна. Селско-Рѣшковци. Списъкъ 1885: *Улянитѣ.*

Урвата, кол. Трѣвна. Черний-Върхъ. Списъкъ 1885: **нѣма го.**

Хаджи-Салилъ-Махле. Харманлии. Броено въ 1885 г. **заедно** съ Хаджи-Хюсеинъ.

Хайридинджа. Харманлии. Списъкътъ 1891: *изселено.*

Хатипъ. Елена. Стара-Рѣка. Списъкътъ 1885: *Хатипъ-Махала*. (ъщий списъкъ има Хатипъ-Махале и въ общ. Кипилово.

Халилъ-Ходжа-Махле. Елена. Исаклари.

Хасановци. Елена. Доспатлии. Списъкътъ 1885 нѣма го. Списъкътъ 1891: *Стояновци (Хасановци)*.

Халиловци. Елена. Доспатлии.

Хаджи-Ахматларъ. Елена. Стеврекъ.

Христовци, кол. Трѣвна. Черни-Врьхъ. Списъкътъ 1891 има ги.

Червенъ-Градъ. Изворъ. Мусулъ. Споредъ руската карта Червенъ-Градъ сѫ колиби въ Сърбия, отъ които нѣколко кѫщи се намиратъ въ България.

Черна-Рѣка. Изворъ. Дукатъ. Споредъ руската карта: *колиби* измежду Мусулъ и Горня-Любата. Църна-Рѣка се споменува и въ Рапорта на комисията по Господарскитѣ и Чифлишки земи въ Кюстендилъ.

Чипоровски Мънастиръ. Берковица. Чипоровци.

Черни-Витъ / *Черни-Витъ-Колиби* | Тетевенъ, Тетевенъ. Сп. 1885 нѣма ги.

Черневци. Габрово. Боженци. Списъкътъ 1885: *Черновци*.

Читалъ-Юкъ. Чирпанъ. Нѣма го и на картата.

Чаладжи-кьой. Елена. Стеврекъ.

Чешнеджи-кьой. Кесарово. Джумалѫ-кьой. На Дановата карта: *Чешмеджи-кьой* измежду Мастѫмъ-кьой, Демирджилеръ и Каваkларъ.

Чобанъ-кьой. Кесарово. Джумалѫ-кьой. Списъкътъ 1891 показва го безъ население.

Шейтанджикъ-станция / *Шумла-родъ* | Нови-Пазаръ. Таблицитѣ за 1881 погрѣшно ги броятъ като отдѣлна община, а Спис. 1885 погрѣшно минава и двѣтѣ въ общ. Каспичанъ.

Юренджикъ: Елена. Стеврекъ.

Юлджу-кьой. Кесарово. Кѫзларъ-кьой. Сп. 1891: *Йолджу-кьой*.

Юсеинлеръ. Кесарово. Кѫзларъ-кьой. Сп. 1891: безъ население.

Язаджии. Елена. Палици.

Язла. Хаджи-Елесъ. Списъкътъ 1891: *изселено*.

Населени мѣста, прѣброявани на 1 Януарий 1888, а не се намиратъ въ таблицитѣ отъ прѣброяванията на 1881 или 1885 год.

Айваджикъ-Дере. Айтосъ. Кереметликъ. Прѣдставлява, вѣроятно, едно отъ селата Дерей-Вакъфъ и Дерей-Зияметъ, въ Таблицитѣ отъ 1885.

Армени, колиби. Габрово. Армени. Списъкъ 1885: *Арменитѣ.* броени въ Гжбени.

Арабаджии, колиби. Елена. Костелъ.

Ахматлари. Елена. Стеврекъ. Списъкътъ 1891 нѣма го. И въ двѣтѣ карти се намира близо до Стеврекъ.

Арабаджи-кьой. Харманлии. Коюнлии.

Александрово. Ески-Джума. Чикендинъ. На Дановата карта Александрово се намира измежду Салтакларъ и Чикендинъ нѣщо на сѣверъ отъ линията, която ги съединява. Русската карта на това мѣсто не показва никакво село.

Александрово. Прѣславъ. Ришъ. На Дановата карта се намира на сѣверъ отъ линията Ришъ (Чалж-Кавакъ)—Байрамъ-Дере. Русската карта нѣма тамъ село.

Бабинъ-Лжкъ. Троянъ. Кнежа. Споредъ Списъкътъ 1885 броено е 1881 год., но неизвѣстно гдѣ.

Бжзовецъ. Рахово. Долня-Гноеница. На мѣстото, гдѣто въ Дановата карта е показано *Бжзовецъ,* руската карта има *Бозовелъ,* но не е показано ясно като село.

Ботево. Рахово. Мънастирище. Списъкътъ 1885 има, въ околията, *Ботево (Бързински-Соватъ)* а въ самитѣ Таблици отъ прѣброяванието 1881 печатано *Крива-Бара* съ броя на жителитѣ на село Ботево.

Беязъ-Махла. Севлиево. Кръвеница. Списъкътъ 1891: *Боазътъ.* Руската карта, но много далеко, има *кол. Боазы.*

Българи-Мах. Севлиево. Млѣчово.

Баиръ-Махале. Елена. Константинъ.

Баиръ Махле. Елена. Стара-Рѣка.

Вирово. Кутловица. Вирово. Списъкътъ 1885 нѣма го. Въ руската карта означенъ *Ханъ Вирово* на сжщото мѣсто, гдѣто въ Дановата карта е показано село *Вирово.*

Велчово. Троянъ. Скандалото. На картитѣ не се намира.

Велчевци, колиби. Троянъ. Троянъ. На картитѣ: *Велческо.*

Вропци, кол. Габрово. Трѫньето. Списъкъ 1891: *Врапцитѣ.* Споредъ Списъкътъ 1885 *Врабци* броено, но неизвѣстно въ кое село.

Враниловци, кол. Габрово. Враниловци. Споредъ Спис. 1885 броено въ с. Гжбени. Руската карта има *Врангуловци.* Дановата го нѣма.

Водици, колиби. Габрово. Етъра.

Войнишка, махала. Севлиево. Кръвеникъ.

Вели-кьой. Елена. Исаклари. Списъкътъ 1885 го показва безъ население.

Върлювци. Елена. Шейтани.

Гердеме-Дере. Айтосъ. Гердеме. Прѣдставлява вѣроятно, едно отъ селата означени съ Дерей-Вакъвъ и Дерей-Зияметъ въ Табли-цитѣ отъ 1885.

Гераневци. Тетевенъ. Радиненци. Въ Списъцитѣ 1891 и 1885 нѣма го. Намира се на Русската и на Дановата карти.

Гумощникъ. Троянъ. Гумощникъ. Спис. 1891: *Гуможникъ;* споредъ Списъкътъ 1885 броено въ с. Млѣчево.

Голѣма Рибня } Троянъ. Троянъ. Списъкътъ 1891 ги нѣма, а
Габарска } не се намиражтъ и на картитѣ.

Горевци. Габрово. Раховци. Списъкътъ 1891: *Гаревци.*

Граднишки колиби. Севлиево. Граднишки колиби. Сп. 1885: *Гладнички колиби,* броени въ с. Градница.

Горни-Край. Елена. Дрѣньта. Списъкътъ 1885: *Горни-Край,* броено въ Тодювци.

Дувалари. Карнобатъ. Ачлари.

Делибалтинъ-Чифликъ. Радомиръ. Радомиръ. Споредъ Списъкътъ 1885 броено въ гр. Радомиръ.

Добри-Долъ. Ломъ-Паланка. Добридолъ. Тамъ, гдѣто Дановата карта показва Добри-Долъ, на руската нѣма населено мѣсто. Нѣщо на Югъ е означено *Добродолский,* но не като село.

Дебнево. Троянъ. Дебнево. Споредъ Списъкътъ 1885 броено заедно съ Дебневски колиби.

Длъжковска } Троянъ. Троянъ. Списъкъ 1891 ги нѣма, а не
Дудьовци } се намиражтъ и на картитѣ.

Джумриитѣ. Габрово. Мичковци. Списъкътъ 1885: *Джум-риитѣ,* броено неизвѣстно гдѣ.

Дѣлжкъ. Севлиево. Граднишки колиби.

Дѣбѣлий-Дѣлъ. Севлиево. Гжбени.

Драгневци
Драгановци
Дисманица } Колиби. Севлиево. Драгневци. Колибитѣ Дисманица не се намиражтъ на Дановата карта.

Демиръ-кьой. Кесарово. Кжзларъ-кьой. На картитѣ не се намира.

Енбие-Махале. Добричъ. Гелинджикъ. Списъкътъ 1891: *Ембие-Махале.* На руската карта не се намира.

Енювъ-Ржтъ. Севлиево. Батошево.

Зеленикъ-Махала. Троянъ. Бѣлий-Осъмъ. Списъкътъ 1891 нѣма. Руската карта: *колиби Зеленецкия.*

Иланлжкъ. Добричъ. Гелинджикъ. Списъкътъ 1885: неизвѣстно гдѣ броено. Русската карта: *разорено*.

Ирневска | Троянъ. Патрешко. Списъкътъ 1891 нѣма ги. Не
Йовенска | се намиратъ и на Дановата карта.

Ибрахимъ-Махле. Акъ-Каджнларъ. Усулъ-кьой. Сп. 1885: *Ибрямъ-Махле*. община Хасанъ-Факж, броено въ с. Дорутларъ.

Ичме-Дере. Елена. Туркоклии.

Костекчилеръ (Кюстекчилеръ). Добричъ. Гелинджикъ. Списъкътъ 1885: *безъ население*.

Карманъ-Махле. Добричъ. Гелинджикъ. Не се намира нито въ списъцитѣ 1885 и 1891, нито въ картитѣ. Указа № 315 отъ 26 Априлъ 1883 споменува че с. *Иланлжкъ* се състои отъ Махалитѣ *Куру-Ембие* и *Караманъ*.

Каджкьой. Добричъ. Аптаатъ. Списъкътъ 1891: *Каджкьой (Горньо)*.

Кехманлжкъ. Ново-Село. Гулица. Списъкътъ 1885: *Кехмалогжкъ*, безъ население.

Калинитѣ. Габрово. Етъра. На картитѣ не се намира.

Костенъ. Севлиево. Батошево. Списъкътъ 1891: *Кастелъ*.

Купенъ. Севлиево. Гжбени.

Крушево. Каваклии. Гердеме.

Кара-Кушлари. Елена. Константинъ. Вѣроятно *Кара-Куртлари* въ Списъкътъ 1891.

Кечи-Дере | Елена. Стара-Рѣка. Послѣдньото е вѣроятно
Карашцари | *Карамцалари* въ Списъкътъ 1891.

Куцаровци. Търново. Плаково. Списъкътъ 1885: безъ население.

Костовци. Трѣвна. Станчовъ-Ханъ. Въ Сп. 1891 не се намира.

Кирѣево. Кула. Раковица. На руската карта нѣма село на мѣстото гдѣто Дановата карта показва Кирѣево.

Калиманица. Берковица. Боровци. Споредъ Списъкътъ 1885 броено неизвѣстно гдѣ.

Кнежа. Троянъ. Кнежа. Въ списъка 1891 не се намира. Русската карта: *кол. Княжевецкія*, Дановата карта: *колиби Кнежа*.

Камено-Бърдо-Махала. Троянъ. Ново-Село. Списъкътъ 1891 нѣма го. Не се намира и на картитѣ. Руската има: *кол. Каменскалака*, а Дановата: *кол. Каменица*.

Калчевска. Троянъ. Троянъ. Въ списъка 1891 нѣма го. Не се намира и на картитѣ.

Коралии. Габрово. Лисичарка. Списъкътъ 1885: *Каралии*. неизвѣстно гдѣ броено.

Кметчера, Габрово. Лисичарка. Списъкътъ 1891: *Кметчета.*

Лисия, колиби. Дупница. Драгоданъ. 1881 год. броени, вѣроятно, заедно съ колибитѣ *Текия.* Списъкътъ 1891 има *Лисия* и *Текия* заедно.

Лжкътъ. Троянъ. Троянъ. Въ списъка 1891 нѣма го. Не се намира и на картитѣ.

Локарево | Севлиево. Млѣчево. Списъкътъ 1891: *Лакарево*
Лугуритѣ | и *Ругулетъ*(?); на картитѣ не се намиржтъ.

Ливадкитѣ. Елена. Дрѣньта. Въ списъка 1891 нѣма го. Не се намира и на картитѣ.

Мурсалъ-кьой. Балчикъ. Дуванъ-Ювасж. Тамъ гдѣто на Дановата карта е означено Мурсалъ-кьой, русската карта има: *мѣсто раз. д. Той-Коюсу,* а и селото *Той-Коюсу* е означено нѣщо на С.-З.

Малкочъ. Балчикъ. Каварна. Списъкътъ 1885: безъ население.

Мала Рибня | Троянъ. Троянъ. Списъкътъ 1891 нѣма ги. Не
Макаревецъ | се намиржтъ и на картитѣ.

Малка-Шаханкая. Ловечъ. Голецъ. Списъкътъ 1891: нѣма я. Списъка 1885: *Шаханска-Махала,* броена въ с. Микре. На картитѣ не се намира нито Малка-Шаханкая, нито Шаханска-Махала.

Миневци. Габрово. Раховци.

Михаиловци, колиби. Габрово. Враниловци. Списъкътъ 1885: *Михаловци,* неизвѣстно гдѣ броено.

Мързини, кол. Габрово. Етъра. Списъкътъ 1891: *Мързени.*

Музга, кол. Севлиево. Гжбени.

Малиново кол. | Севлиево. Млѣчово.
Мариновци кол. |

Мръткиня, кол. Елена. Драгиици. Спис. 1891: *Мрътвината.*

Миховци, кол. Елена. Миховци. Списъкътъ 1891: нѣма го. Не се намира и на картитѣ.

Нова-Шипка. Ново-Село. Кюпрю-Кьой. На руската карта мѣстото на Нова-Шипка, споредъ Дановата, е означено съ *Кесеръ.*

Николаево. Радомиръ. Радомиръ. Списъкътъ 1885: броено въ с. Радомиръ.

Новаковци. Севлиево. Драгневци.

Нетковци. Елена. Лазарци. Списъкътъ 1891: *Нюшковци.* Списъкътъ 1885: *Нюшковци* безъ население.

Острецъ. Троянъ. Острецъ. Спис. 1885: броено въ Ново-Село.

Осиковска Лакавица. Орхание. Осиковска Лакавица. Споредъ броя на населението при броеньето 1881, смѣсено, вѣроятно, съ Осиковица.

Паразъ. Добричъ. Каралии. Списъкътъ 1891: *Порiязъ.* Списъкътъ 1885: *Порiязъ,* неизвѣстно гдѣ броено.

Попешка. Троянъ. Троянъ. Списъкътъ 1891: нѣма го. На Дановата карта има *Попешка,* на руската: *Попишка.*

Поповци. Габрово. Лисичарка. Списъкътъ 1885: безъ население.

Пършевци. Габрово. Търньето.

Попска-Махала. Севлиево. Стокитѣ.

Петковци. Елена. Палици. Спис. 1891: *Петковци (Сейрени).*

Попъ-Димитровци, кол. Елена. Распоповци.

Пралювци. Трѣвна. Станчовъ-Ханъ. Въ Спис. 1891 нѣма го. Не се намира и на картитѣ.

Рачовци, кол. Трѣвна. Скорци. Списъкътъ 1885 го има въ община Черни-Върхъ. Вѣроятно едно и сѫщо съ *Дачовци* въ Таблицитѣ за 1881 год.

Ресилеръ. Балчикъ. Джафли-Ючъ-Орманъ. Въ русската карта: *Ресимлеръ.*

Равнище, кол. Тетевенъ. Равнище. Споредъ Списъкътъ 1885 броено въ с. Видраре.

Райковска. Троянъ. Троянъ. Нѣма го въ Списъкътъ 1891; не се намира и на картитѣ.

Райновци. Габрово. Враниловци. Списъкътъ 1885: *Райнувци* неизвѣстно гдѣ броено.

Сюртю-кьой. Балчикъ. Каварна. Списъкътъ 1885: неизвѣстно гдѣ броено.

Сусузъ-кьой. Добричъ. Гелинджикъ. Списъкътъ 1885: безъ население. На руската карта означено като разорено.

Стари-Долъ. Дупница. Дупница. 1881 г. броено, вѣроятно, въ гр. Дупница.

Скандалото. Троянъ. Скандалото. Споредъ Списъкътъ 1885 броено въ с. Млѣчово.

Стоевци, кол. Габрово. Враниловци. Списъкътъ 1885: броено неизвѣстно гдѣ.

Савчовци, кол. Габрово. Жълтешъ.

Сарани кол. | Габрово. Златари. Списъкътъ 1885: неиз-
Спасовци кол. | вѣстно гдѣ броени.

Семерджии, кол. Габрово. Кметовци. Списъкътъ 1885: неизвѣстно гдѣ броено.

Стокитѣ, кол. Севлиево. Стокитѣ.

Сюпюкчилеръ. Елена. Доспатлии. Списъкътъ 1891: *Сюнюкчилеръ.* Списъкътъ 1885: *Сюнекчилеръ,* безъ население.

Сюлюменчовци, кол. Елена. Беброво. Списъкътъ 1891: *Силименчовци*; списъкътъ 1885: *Силименчовци, безъ население.*

Становецъ. Нови-Пазаръ. Сенебиръ. Списъкътъ 1885: *неизвѣстно гдѣ броено.*

Стеовитѣ. Трѣвна. Станчовъ-Ханъ. Списъкътъ 1891: нѣма ги.

Търовци. Трѣвна. Дишколъ. Списъкътъ 1891: нѣма ги.

Тузлука. Габрово. Лисичарка.

Трънжитѣ. Габрово. Лисичарка. Спис. 1891: *Трънженитѣ.*

Табашка-Махала. Севлиево. Кръвеникъ.

Тумбалово, кол. Севлиево. Стокитѣ.

Тонбе. Елена. Константинъ. Списъкътъ 1891: *Тюлбе* (?)

Търханджии. Елена. Лазарци. Спис. 1885: *безъ население.*

Търновецъ. Радомиръ. Изворъ. Сп. 1885: *Търновецъ-Чифликъ, неизвѣстно гдѣ броено.*

Талясъмъ. Троянъ. Патрешко. Сп. 1891: нѣма го. Дановата карта има само *Патрешко*, а руската нѣма и това, но има, въ околията, други колиби непоменати нито въ Таблицитѣ, нито въ Списъцитѣ.

Трапито. Троянъ. Троянъ. Списъкътъ 1891: нѣма го. Руската карта има *Колыбы Трапи* .. (нечитливо). Дановата ги нѣма.

Угорелецъ. Севлиево. Гѫбени.

Урушъ-Боохчу. Елена. Стеврекъ. Спис. 1891: *Урумъ-Бей* (?) На картитѣ нѣма го.

Ханища. Трѣвна. Раданци.

Хюсеинъ-Кьой. Балчикъ. Сюлейманлѫкъ. Спис. 1885: *броено въ с. Мурфача.*

Цайкевци, кол. Габрово. Кози рогъ. Списъкътъ 1885: *броено заедно съ Сейкевци.*

Чаушъ-Махле. Добричъ. Каралии. 1888 год. броено заедно съ с. Хасѫрлѫкъ.

Черневци, кол. Габрово. Кметовци. И въ двѣтѣ прѣброявания колиби *Черневци* има и въ община Боженци.

Черни-Върхъ. Трѣвна. Трѣвна. Въ списъкътъ 1891 и на картитѣ не се намира.

Шумата. Габрово. Буйновци. Спис. 1885 има го въ община *Сълтешъ,* но неизвѣстно гдѣ броено.

Шумата. Севлиево. Батошево.

Шопитѣ. Севлиево. Кръвеникъ. На картитѣ не се намира.

Шюкюлери. Елена. Константинъ .Сп. 1891: *Шюкюрлери*.
Шипчени. Габрово. Кози рогъ.

Положително неможе да се утвърждава, че сичкитѣ горѣпоказани мѣста не сѫ броени презъ едно отъ прѣброяванията. Ний видѣхме, че списъка 1885 дава, често пѫти, обяснения, какъ населението на нѣкои села или колиби е смѣсено съ населението на други. Познато ми е, че за прѣброяванието отъ 1881 год. въ Статистическото Бюро се направихѫ основателни изучавания въ това отношение, като се провѣрявахѫ самитѣ прѣброителни листове, и резултатитѣ щѣхѫ да се печататъ заедно съ подробнитѣ публикации. Това не се направи, а принудени сме да се задоволимъ съ кратскитѣ бѣлѣжки въ Списъка 1885. За прѣброяванието отъ 1888 не сѫ печатани никакви бѣлѣжки относително сливаньето населението на разни населени мѣста. До колкото можихъ да се наутѫ, въ Статистическото Бюро не сѫ правени провѣрки за установяваньето и поправяньето такива погрѣшки, та посемъ-сега не могѫтъ и да се направѭтъ. Неостава, слѣдов., друго освѣнъ да се констатира намѣреното. При това забѣлѣзвамъ, че е твърдѣ вѣроятно особенно за ония села и колиби, които се намирѫтъ въ Таблицитѣ 1881 и Списъка 1891, да не сѫ броени на 1-й Януарий 1888, или пъкъ бройнитѣ имъ лисчета не сѫ се намѣрили въ Статистическото Бюро при изработваньето материяла, било че не сѫ стигнѫли до разработванье, било че сѫ биле изгубени, прѣди да стигнѫтъ до Бюрото. Забѣлѣжкитѣ въ Списъка 1891 *изселено* немогѫтъ да се считатъ рѣшающи въ това отношение, защото годината на изселяваньето не е показана, а, както ще видимъ пò-сетнѣ, тѣ се относѭтъ и за села, които прѣзъ 1888 година сѫ биле населени. Въобще трѣба да се признае, че има основателни причини да се вѣрва, какво даннитѣ на Статистическото Бюро за населението на Княжеството на 1 Януарий 1888 год. не сѫ вѣрни и по самий суровъ брой на жителитѣ.

Като оставямъ на страна имената на населенитѣ мѣста, които по типографически погрѣшки, твърдѣ често, почти не се познаватъ, длъженъ съмъ да споменѫ, че нѣкои села приехъ да отговарятъ едно на друго, като сравнихъ, било числото на населението, било мѣстоположението имъ по картитѣ, или пъкъ нѣкои бѣлѣжки въ Списъцитѣ. Пò-напрѣдъ вече казахъ, че Списъкътъ 1885 показва населението на селата споредъ прѣброяванието отъ 1881, а оня отъ 1891 — повечето споредъ прѣброяванието 1891, така щото, тамъ гдѣто имаше неясность въ имената, можахѫ да послужѫтъ числата на населението. Ето нѣколко подобни села.

Таблицитѣ 1888.	Таблицитѣ 1881 или 1885.	На какво основание се приема, че селата въ прѣдидущитѣ два стълбца сж едно и сжщо.
айракъ-Махле	Касжкларъ-Кайракъ	Околия Айтосъ. Сп. 1891: Касжкларъ-Кайракъ Махле. (По мѣстоположение и броя на населението.)
мирь-Махле	Касжкларъ-Емиръ-Махле	Окол. Айтосъ Сп. 1891: Емиръ-Кьой. (По мѣстоположение и броя на населението.)
аджи-Махле	Касжкларъ-Хаджи-Махле	„ „ Сп. 1891: Хаджи-Махле. (По мѣстоположение и броя на населението.)
адъръ-Махле	Надъръ	„ „ Спис. 1891: Надърларъ. Дановата карта погрѣшно минава Надъръ въ околия Анхияло. (По мѣстоположение и броя на населението.)
вдалий	Синдаля	Окол. Добричъ. Сп. 1885: *Сендалии* По броя на населението.
риджа	Егирджикъ	Окол. Добричъ. Сп. 1885: *Ерджи,* Сп. 1891. *Ерджии.* По броя на населението.
и-Енифе	Калфа	Околия Добричъ. Сп. 1885: *Али-Анифе.* По броя на населението.
ра-Багларъ	Балларъ	Окол. Добричъ. Сп. 1885: Кара-Багларъ.
либе	Бѣла-Рѣка	„ Ново-Село. Русската карта: *Бѣлая (Белибе).* Спис. 1885 има *Белибе,* безъ население, въ общ. Гулица и *Бѣла-Рѣка* въ общ. *Горни-Чифликъ;* но послѣднето село не се намира въ границитѣ на общината и въобще въ околията. Въ състава на общ. Гулица 1881 влизала Бѣла-Рѣка.
ра-Ягдж	Кайредие	Окол. Ново-Село. Списъкъ 1885: *Кайрадие.* Сп. 1891: *Каръ-Ягдж.* Дановата карта: *Каръ-Ягдж;* Русската карта: *Кайряды (Кайрлы).*
ра-Агачъ / фуларъ	Кара-Агачъ	Окол. Провадия. Сп. 1885: има само *Кара-Агачъ.* Сп. 1891 има *Кара-Агачъ* и *Софуларъ* отдѣлно. Дановата карта има едно село *Кара-ачъ-Софуларъ;* руската карта има на сжщото мѣсто само *Карагачъ (Карачъ).* Въ границитѣ на общината, и въобще въ околията, на картитѣ не се намира отдѣлно село Софуларъ.
а-Манлии	Кара-Махла	Окол. Провадия. Сп. 1885: *Караманлж.* По броя на населението.
авешско Лакавишска	Лакавица	Окол. Орхание. По мѣстоположение и насел.
—	Бошнякъ	„ Кула. с. *Бошнякъ* намира се въ таблицитѣ за 1881 г. два пжти: въ общин. Делейна и въ общин. Царь-Петрово. При сборовете зето само веднъжъ.
тино	Слатинъ-Чифликъ	Околия Радомиръ. Списъкъ 1885: *Слатинъ-Чифликъ.* Сп. 1891: *Слатино.* Руската карта: *Слатино Чифл.* Дановата карта, приблизително на сжщето мѣсто, само *Чифл.*
ардево	Комарово	Окол. Берковица. Списъка 1891: *Берковица* и *Комарево* съставляватъ една община съ 5445+239 жит. Споредъ Таблицитѣ 1888: *Берковица* и *Катардево* (на друго мѣсто *Катарево)* съставляватъ пакъ една община съ 4977+261 жители. На картитѣ не се намира Катардево или Катарево.

Таблицитѣ 1888.	Таблицитѣ 1881 или 1885.	На какво основание се приема, че селата въ прѣдидущитѣ два стълбца сж едно и сжщо.
Бариево	Борисово	Окол. Ломъ-Паланка. Споредъ списъка 1891 въ общината Дрѣновецъ влиза *Борисово* а не *Бариево*. Погрѣшката поправена отсетнѣ въ Таблицитѣ.
Орсоя	О. Мах. (Ботево)	Окол. Ломъ-Паланка. Споредъ списъка 1885 и броя на населението означеното мѣсто съ *О. Мах. (Ботево)* е сжщото *Орсоя*. Спис. 1885 показва отдѣлно *Ботево* (Омеръ-Махала). Послѣдното мѣсто е означено въ Таблицитѣ за 1881 съ *Омеръ-Махала*, а въ ония за 1888 съ *Ботево*.
Дольо-Цибаръ	Турский-Цибаръ	Окол. Ломъ-Паланка. Руската карта има: *Цибаръ-Паланка;* Дановата: *Долний-Цибаръ*. По броя на населението може да се приеме, че тритѣ тия имена сж за едно и сжщото мѣсто.
Кеманларе	Комарларе	Околия Сърнена-Гора. Споредъ списъка 1891 въ общината Брѣзово влиза *Комарларе* а не *Кеманларе*.
Аюсеиларска (Хюсеиларска)	Хасанларъ	Окол. Разградъ. Списъка 1891: *Хасанларъ*.
Лѣпица	Липица	„ Бѣла Слатина. Списъка 1885: *Липица* и *Липница*. Сп. 1991: *Лѣпица*.
Горний-Вадинъ, Долний-Вадинъ	Вадинъ	Окол. Рахово. Спис. 1885 има само *Вадинъ*. Спис. 1891 има *Вадинъ (Горний)* и *Вадинъ (Долний)*. Дановата карта има *Горний* и *Долний Вадинъ*. Руската: *Новый* и *Старый Вадинъ*.
Бривина	Кривина	Околия Бѣла. Споредъ спис. 1891 въ общината Бѣляново влиза *Кривина*.
Прусна (Прушна)	Просена	Окол. Руссе. Списъка 1891: *Просена*.
Старо-Село	Старъ-Смилъ	„ Тутраканъ. Сп. 1885: *Старъ-Смилъ*; Сп. 1891: *Старо-Село*. На картитѣ нѣма *Старо-Село*. Съставътъ на общината еднаквъ презъ 1881 и 1888.
Мусетларъ	Махсутларъ	Околия Тутраканъ. Сп. 1885: *Махсутларъ*. Списъка 1891: *Мусатларъ*. На картитѣ нѣма *Махсутларъ*. На руската карта *Мусатларъ* и *Пжтраклии* замѣнили мѣстата си.
Ерменлуй	Ерменица	Окол. Никополь. Списъкъ 1885: *Ерменлуй*.
Новаченска	Вѣтхо-Новачене, Ново-Новачене	„ Никополь. Сп. 1885: *Вѣтхо* и *Ново-Новачени*. Сп. 1891: *Новачени*. Руската карта: *Новачи* и *Ново-Новачи*. Дановата карта само *Новачени*.
Грухчова-Махала	Плухчу-Махала	Окол. Севлиево. Спис. 1885: *Глуха-Махала*. Сп. 1891: *Грухчова-Махала* въ окол. Паскалювецъ. Руската карта: *Грухчукъ-Махле*. По състава на общината 1881 и 1888.
Крумунска	Крушуна	Околия Севлиево. Списъцитѣ 1885 и 1891: *Крушуна*.
Силистра-Бохчаларъ	Силистра-Бахча	Окол. Акъ-Каджиларъ. Сп. 1885: *Силистра-Бахчаларъ* и *Силистра-Бохчаларъ*. Сп. 1891: *Силистра-Бохчаларъ*.
Доруларъ	Доглураръ	Окол. Акъ-Каджиларъ. Спис. 1885 и 1891: *Догруларъ*.

Таблицитѣ 1888.	Таблицитѣ 1881 или 1885.	На какво основание се приема, че селата въ прѣдидущитѣ два стълбца сѫ едно и сѫщо.
Камелеръ	Кемерлеръ	Окол. Акъ-Каджнларъ. Спис. 1885 и 1891: *Камерлеръ*.
Чилеръ-Дере-Махле	Чилеръ Дере-Махле	Окол. Акъ-Каджнларъ. Списъц. 1885 и 1891: *Чилеръ* и *Дерэ-Махле*, като отдѣлни села. И на картитѣ раздѣлени съ други села.
Байлеръ-Кьой	Балларъ	Окол. Акъ-Каджнларъ. Сп. 1885: *Байлеръ*. Сп. 1891: *Байлеръ-кьой*.
Сукунджукъ	Сукуюджукъ	Окол. Акъ-Каджнларъ. Спис. 1885: *Су-Куюджукъ*. Сп. 1891: *Су-Куйджукъ*.
Чанрекчий	Кирекчи	Окол. Акъ-Каджнларъ. Сп. 1885: *Чирекчии*. Сп. 1891: *Чийрекчии*.
Кашеджикъ	Каяджикъ	Окол. Куртъ-Бунаръ. Списъц. 1885 и 1891: *Клиседжикъ*. По броя на населението.
Есирджа	Есенгджикъ	Окол. Куртъ-Бунаръ. Спис. 1885: *Есирдже*. Сп. 1891: *Есирджа*. По броя на населението 1881.
Гюбенъ-Курфалъ	Курофалии	Окол. Каваклии. Сп. 1891: *Гюбелъ-Курфалии*. На Дановата карта има *Мая-Курфалии* и *Гюб. Курфали-Теке*. Първото се намира и въ Таблицитѣ 1888 и въ Сп. 1891.
юбенъ	Гюбелска	Окол. Каваклии. Сп. 1891: *Гюбелъ*.
юмлий	Гюменлии	Околия Каваклии. Списъкъ 1891: *Крумово (Гююмлий)* въ окол. Ямболъ. На картата не се намира *Гоменлии*. По населението *Гююмлий*=*Гюменлии*.
ни-Кьой	Саранлж-Ени-Кьой	Окол. Казжлъ-Агачъ. Спис. 1891: *Саранлж-Ени-кьой*. По състава на общината.
амбиларска	Кайбаларъ	Окол. Казжлъ-Агачъ. Сп. 1891: *Кайбиларъ*.
рта-Кьой	Ходжа-Кьой	Окол. Казжлъ-Агачъ. Сп. 1891: *Оджа-кьой*. По броя на населението.
алково	Лѣлково (Дервентъ-Малко)	Окол. Казжлъ-Агачъ. Спис. 1891: *Лалково*. Дановата карта: *Лалково (Мал. Дервентъ)*.
обелево рньо-Суфуларе	Горньо-Софулари (Скобелево)	Окол. Казанлжкъ. Спис. 1891: *Горньо-Софуларе* и отдѣлно *Скобелево*. Дановата карта: *Скобелево (Горньо-Софулари)*. Руската карта има, въ границитѣ на общината, само *Софиларъ*.
митлери	Канлии (Меджит-Сюнетлеръ) Семитлери	Околия Казанлжкъ. Списъкътъ 1891 има само *Симитлери*. Дановата карта: *Симитлери* и *Канлии* на близо едно до друго.
кисча	Еклеча	Окол. Нова-Загора. Сп. 1891: *Икисча*. Дановата карта *Икисча*. По броя на населението.
щ. Кара-Бунаръ съ селото Кара-Бунаръ и Апча	Кара-Буруыъ Япча	Окол. Стара-Загора. Сп. 1891: Селото *Япча* влиза въ общината *Кара-Буруиъ*. По броя на населението: *Кара-Бунаръ* = *Кара-Буруиъ* и *Апча* = *Япча*.
	Чукорово е погрѣшно минато 1881 въ окол. Ново-Селци, до като селата на сѣверъ отъ него влизатъ въ окол. Самоковъ.	
спѣй	Долни-Доспѣй	Окол. Самоковъ. Сп. 1891: *Доспей*. По население и мѣстоположение *Долни-Доспѣй*=*Доспѣй*.
гуновци	Богуновци	Окол. Брѣзникъ. Списъкътъ 1885: *Бегуновци*. Сп. 1891: *Бѣгуновци*.

Таблицитѣ 1888.	Таблицитѣ 1881 или 1885.	На какво основание се приема, че селата въ прѣдидущитѣ два стълбца сѫ едно и сѫщо.
Доковци	Дoгановци (Dokljevtzi)	Окол. Трънъ. Сп. 1885 и 1891: *Докьовци.*
Беренде-Изворъ	Изворъ	Окол. Царибродъ. Сп. 1885: *Изворъ.* Въ Сп. 1891 и на двѣтѣ карти: *Беренде-Изворъ.* По състава на общината.
Дъртика	Дрожейна	Окол. Царибродъ. Сп. 1885 и 1891 *Държина.*
Щатовци	Изатовци	„ „ Сп. 1885 и 1891: *Изатовци.*
Шумица	Сушица	Окол Горня-Орѣховица. Спис. 1885 и 1991: *Сушица.* На картитѣ не се намира *Шумица.*
Ревишъ	Рашъ-Кьой	Окол. Кесарово. Списъка 1885: *Рижъ-кьой (Ревишъ-кьой).*
Таптлари	Тоспатлари	Ок. Кесарово. Списъкътъ 1885: *Тоспатларъ.* Сп. 1891: *Тоспатлари.*
Туркете	Тюркюше	Окол. Кесарово. Сп. 1885 и 1891: *Тюркюше.*
Казоклари	Коваклий	Окол. Кесарово. Списькътъ 1885: *Коваклии (Ковлакл.).* Сп. 1891: *Каваклари.*
Шемилово	Шемшево	Окол. Търново. Сп. 1885 и 1891: *Шемшево.* На картитѣ не се намира *Шемилово.*
Калор-Кьой	Калфа-Кьой	Окол. Харманлии. Сп. 1891: *Калфа-Кьой.*
Кьосе-Базиргянъ	Орта-Махле	Окол. Шуменъ. Споредъ броя на населението и Списъка 1885 печатаното Орта-Махле е погрѣшно, и трѣба да бѫде *Кьосе-Базиргянъ.*
Ембие	Ембие-Скендеръ	Окол. Шуменъ. Спис. 1885 и 1891: *Ембие-Скендеръ.*

Слѣдъ установяванието тия пó-главни разлики може да се каже, че публикациитѣ на нашето Статистическо Бюро ставатъ сравневаеми едни съ други, т. е. едвамъ чрезъ външни помощни срѣдства могѫтъ по тѣхъ да се правѭтъ сѫщински статистически изучавания.

Прѣмахнѫтъ ли се погрѣшкитѣ поради недобро четенье или печатанье, излиза, че 127 населени мѣста отъ Таблицитѣ на прѣброяванията прѣзъ 1881 и 1885 год. не се намирѫтъ въ таблицитѣ на прѣброяваньето прѣзъ 1888 год.; наопаки 147 села, прѣброявани на 1-й Януарий 1888 год., не се намирѫтъ въ публикациитѣ на Статистическото Бюро за прѣброяванията прѣзъ 1881 и 1885 год. Ако ли отъ послѣднитѣ се извадѭтъ селата (36), които, споредъ Списъка отъ 1885 година, сѫ прѣброявани въ други села или не се е констатирало, въ кои села сѫ броени, то намираме, че отъ селата броени презъ 1888 само 111 не се съдържѫтъ дѣйствително въ Таблицитѣ за 1881 и 1885. Пъленъ списъкъ на населенитѣ мѣста въ Княжеството неможе, слѣдов., да се установи. Това е голѣма погрѣшка на прѣброяваньето отъ 1 Януарий 1888, която показва, че то е направено безъ сѣкакви приготовителни изучавания въ това отношение. А направяньето такива

е било много лесно, като се има прѣдъ видъ, че даннитѣ отъ първото прѣброяванье бѣхѫ вече готови. При това трѣба да забѣлѣжѫ, че руската карта съдържѫ много други колиби въ околиитѣ Тетевенъ, Троянъ, Севлиево, Габрово, Дрѣново, Трѣвна и Елена, които не се намирѫтъ въ Таблицитѣ на Статистическото Бюро, нито въ Списъцитѣ отъ 1885 и 1891 год.; Списъка отъ 1891 г. съдържа и много колиби въ околия Пещера, които не сѫ нито споменуватъ въ Таблицитѣ. Една отъ главнитѣ задачи на прѣброяваньето трѣбаше именно да бѫде установяваньето населенитѣ мѣста въ тия околии, толкова повече, че тѣ клонятъ да изчезнѫтъ, както ще видимъ пó-сетнѣ.

Публикациитѣ на Статистическото Бюро съдържѫтъ и други капитални погрѣшки. Така, въ подробнитѣ таблици за 1881 год. първата таблица за кѫщи, домакинства, родъ и женидбенно отношение на околията Балбунаръ, и таблицата за възрасть на околия Провадия не се намирѫтъ по реда си въ окрѫга, а се приложени на края безъ всѣко указание, така щото само случайно може да се намѣрѫтъ. За околията Ески-Джумая сброя по години не е печатанъ, и съ това се прѣкѫсва реда на сравнението, ако човѣкъ самъ не си направи тоя сборъ. За околия Разградъ общинитѣ сѫ така разбъркани, щото неможе човѣкъ да прави никакво сравнение. И подробнитѣ публикации за прѣброяваньето отъ 1888 год. не сѫ свободни отъ такива груби погрѣшки и опущения. Така напр. една отъ книжкитѣ, която имахъ за Свищовский окрѫгъ, имаше два пѫтя печатаната кола 2, а колата 3 липсваше, та послѣ ми дадохѫ една пълна книжка. За Радомирската околия половината отъ таблицата по матеренъ езикъ липсва, и въ бюрото не се намѣри книжка, която да има цѣлата таблица, а ми дадохѫ даннитѣ по една стара забѣлѣжка. Подобни погрѣшки ще покажѫ и пó-сетнѣ.

Йоще въ началото показахъ съдържанието на печатанитѣ публикации. Прѣгледатъ ли се тия и повърхностно, изведнъждъ забележдаме, че Статистическото Бюро се е ограничило да изложи повече суровий материялъ отъ прѣброяванията 1881 и 1888, като се е придържало до таблицитѣ начертани прѣзъ 1881 год. Но тя сѫ биле прѣдназначени само за първото прѣброявание, а йоще повече за пó-скорото съобщение пó-важнитѣ моменти въ народонаселението. Сѫщинското обработвание статистический материялъ е било запазено за пó-сетнѣ. Тая работа Статистическото Бюро не е извършило. Нѣщо повече. То е направило даже невъзможно сѣко пó-дълбоко сравнително изучвание резултатитѣ отъ прѣброяванията, щото е унищожило бройнитѣ лисчета отъ 1881 год. както и лич-

нитѣ листчета отъ 1888 година. Така ми се поне съобщи отъ Г-на Директора, когато, при срѣщанието на нѣкои интересни явления, го помолихъ да се направѭтъ пó-точни изучавания, като се разпрѣдѣлятъ лисчетата по извѣстни данни. Та и самий начинъ на унищожаванието е много оригиналенъ. Прѣброителнитѣ листове отъ 1881 год. биле продадени на ока, и бакалитѣ въ София завивали въ тѣхъ продаденитѣ си стоки! Тайната на съобщенитѣ отъ населението данни, за която на Западъ ставатъ толкова прѣпирни и която единственно улеснява събиранието вѣрни показания, толкозъ добрѣ се е запазила у насъ! Въ София трѣба много хора да сѫ се любовали, като сѫ получавали въ рѫцѣ съ купенитѣ бакалски стоки и свѣдѣния за състава на извѣстно домакинство въ Княжеството! При такова обхождание спрямо прѣброяванитѣ, не е чудно, ако тѣ показватъ нерадение къмъ прѣброяванията и се стрѣмятъ да избѣгнѫтъ отъ тѣхъ и да даватъ невѣрни показания.

Общитѣ Резултати за 1888 се различаватъ отъ ония за 1881 само въ едно: тѣ иматъ отдѣлно прѣсмѣтнати процентитѣ за мѫже и жени. Но тамамъ по тоя въпросъ Статистическото Бюро показва, че му се липсвали най-елементарнитѣ понятия по тая работа. Да земемъ за примѣръ процентитѣ по женидбенно отношение. Въ Бургазкий окрѫгъ има на пó-малко отъ 15 години: мѫжье $22{\cdot}_{41}$ %, жени $21{\cdot}_{10}$ %; неоженени: мѫжье $7{\cdot}_{50}$ %, жени $4{\cdot}_{17}$ % и пр. Но тия броеве не прѣдставляватъ отношенията на неожененитѣ мѫжье пó-стари отъ 15 години спрямо сичкитѣ мѫжье, или спрямо мѫжьетѣ пó-стари отъ 15 години въ окрѫга, а отношението на неожененитѣ мѫжье спрямо общий брой на *мѫжьетѣ и женитѣ* въ окрѫга. Като такива, тѣ нѣмѫтъ никакво значение, защото непрѣдставляватъ размѣра на неожененитѣ, както е опрѣдѣленъ въ всѣко първоначално рѫководство по Статистиката. Само сброя на тия проценти за мѫжье и жени има нѣкое значение. Бюрото е направило, слѣдов., излишна работа съ прѣсмѣтанието, та за това не е било нуждно да се забавя печатанието на Общитѣ Резултати съ двѣ години.

При сичкото си добро намѣрение да не критикувамъ, а да се ограничѫ на строги научни фактове и разсѫждения, неможахъ да не направѭ горнитѣ бѣлѣжки относително суровия материялъ, който имамъ на разположение. Инакъ, рискувамъ да бѫдѫ изложенъ на голѣми заблуждения, и да се изложѫ самъ на критика за невнимателно изучавание. Отъ друга страна, показанитѣ погрѣшки, както и ония, които ще споменѫ въ течение на изучаванието си, служѫтъ за доказателство че отъ мене неможе да се изисква абсолютно вѣрни

зучни заключения, а даватъ възможность да се уреджтъ по-добрѣ ннитѣ отъ прѣдстоящето третьо (четвърто) прѣброяване въ Княеството. На възможната забѣлѣжка защо съмъ се заловилъ да правж гатистика на Княжеството, когато самъ съзнавамъ непълнотата погрѣшкитѣ на даннитѣ, които ми служжтъ за основа, отговамъ, че отъ двѣ злини прѣдпочитамъ по-умѣренната, и че безъ добни изучавания нашата официялна статистика мжчно би се правила. Така, прѣминавамъ къмъ сжщностьта на задачата, която поставихъ.

I.

Прѣзъ послѣднитѣ години на турското господство, сегашното няжество — Сѣверна и Южна България — съставляваше двата лаета: Дунавски и Одрински.[1]) Отъ първий се отцѣпи само Тулнский санджакъ, а отъ вторий почти цѣлий санджакъ Одринъ, ь който само каазата Казжлъ-Агачъ остана въ Източна Румелия. ъ Косовский Вилаетъ въ Княжеството мина само Трънский окржгъ. министративното подраздѣление на Вилаетитѣ бѣше: санджакъ, аза, по негдѣ нахия, и община. При урежданието гражданското равление на освобождаемата страна, което отиваше паралелно военнитѣ дѣйствия,Руситѣ задържахж намѣреното администразно дѣление, като прѣкръстихж санджацитѣ на Губернии, а каатѣ на Окржзи. Така цѣлата територия на бившето Княжество бѣше здѣлена на петь губернии: Варна, Руссе (за кратко врѣме сжщеувала Губерния Свищовъ), Търново, Видинъ и София, и 31 окржзи: рна, Х. О. Пазарджикъ (Добричъ), Балчикъ, Провадия, Руссе, листра, Разградъ, Шуменъ, Ески-Джумая, Плѣвенъ, Свищовъ, кополъ, Търново, Османъ-Пазаръ, Елена, Габрово, Севлиево, зечъ, Видинъ, Бѣлоградчикъ, Ломъ, Берковица, Орѣхово, Враца, фия. Орхание, Самоковъ, Дупница, Радомиръ, Кюстендилъ и Трънъ. зшата Източна Румелия имаше пъкъ двѣ губерний: Пловдивъ Сливенъ, и 13 окржзи: Пловдивъ, Хасково, Чирпанъ, Ст.-Загора, анлжкъ, Пазарджикъ, Сливенъ, Ямболъ, Айтосъ, Анхияло, Месемя, Бургазъ и Нова-Загора. Това разпрѣдѣление остана до прианието въ сила опрѣдѣлението на Конституцията въ Сѣверна лгария и Органический Уставъ въ Южна. Споредъ тия, терито-

[1]) Сборникъ отъ закони, укази и други наредби върху административното дѣе територията на България, издадени до 1 Януарий 1890 година. Официялно ние отъ Министерството на Вжтрѣшнитѣ Дѣла. София. Държавна Печатница. 1890.

рията се дѣли на окрѫзи (департаменти), околии (кантони) и общини. За Источна Румелия Уставътъ опрѣдѣли и броя на окрѫзитѣ (Пловдивъ, Пазарджикъ, Хасково, Стара-Загора, Сливенъ и Бургазъ) и оня на околиитѣ (28), като остави да се опредѣлѭтъ само границитѣ на окрѫзитѣ и околиитѣ съ особенъ законъ. За Сѣверна България Конституцията постановява: „особенъ законъ ще се изработи за това административно дѣление върху начала за самоуправление на общинитѣ,“ и въ послѣдствие се издаде, по законодателенъ редъ, законьтъ отъ 25 Май 1880 г., съ който се унищожихѫ Губерниитѣ, а територията се раздѣли на 21 окрѫгъ, като се прѣдостави право на Министерский Съвѣтъ да опрѣдѣли „числото и прѣдѣлитѣ на околиитѣ.“ Съ указъ № 317 отъ 25 Юний 1880 се утвърди направеното разпредѣление окрѫзитѣ на околии, а опрѣдѣлението състава на послѣднитѣ е извършено, съгласно окрѫжното № 2117 отъ 5-й Юлий 1880, отъ окрѫжнитѣ управители, съвмѣстно съ окрѫжнитѣ съвѣти и градскитѣ общински управления, а утвърдено отъ Министерството на Вѫтрѣшнитѣ Дѣла. При това положение на работитѣ се направи първото прѣброявание на 1-й Януарий 1881, което се основа на слѣдующето административно разпрѣдѣление (21 окрѫгъ и 58 околии):

I	2	окрѫгъ Берковица; околии: Берковица и Кутловица.
II	5	Варна: Балчикъ, Варна и Х. О. Пазарджикъ (Добричъ).
III	8	Видинъ: Бѣлоградчикъ, Видинъ и Кула.
IV	10	Враца: Враца и Каменополе.[1]
V	12	Ески-Джума: Ески-Джума и Османъ-Пазарь.
VI	16	Кюстендилъ: Дупница, Изворъ, Кюстендилъ и Радомиръ.
VII	19	Ловечъ: Дърманци,[2] Ловечъ и Троянъ.
VIII	20	Ломъ-Паланка: Ломъ-Паланка.
IX	22	Орхание: Орхание и Тетевенъ.[3]
X	24	Плѣвенъ: Никополь и Плѣвенъ.
XI	26	Провадия: Ново-Село и Провадия.
XII	29	Разградъ: Кокарджа,[4] Попово и Разградъ.

[1]) Околия Каменополе унищожена съ законътъ отъ 28 Юлий 1882 и невъзстановена вече никога. Селата на тая околия прѣминали въ околиитѣ Враца, Бѣла-Слатина.

[2]) Околията Дърманци закрита съ указъ № 265 отъ 4-й Априлъ 1881 и открита пакъ съ указъ № 862 отъ 9 Октомврий 1881. Съ закона отъ 28 Юлий 1882 закрита окончателно. Селата й прѣминѫли въ околии Ловечъ, Тетевенъ, Луковитъ.

[3]) Съ указъ № 265 отъ 4 Априлъ 1881 затворена, и съ указъ № 862 пакъ отворена. По сетнѣ околията Тетевенъ присъединена на окрѫзитѣ Плѣвенъ и Ловечъ.

[4]) Закрита съ указъ № 265 отъ 4-й Априлий 1881, а открита пакъ съ указъ № 862 отъ 9-й Октомврий 1881. Законътъ отъ 28 Юлий 1882 прѣмѣсти сѣдалището на околийский началникъ и наименова околията Кеманларъ.

XIII 31 Рахово (Орѣхово): Бѣла-Слатина и Рахово.
XIV 35 Руссе: Балбунаръ,[1]) Бѣла, Руссе и Тутраканъ.
XV 36 Свищовъ: Свищовъ.
XVI 38 Севлиево: Габрово и Севлиево.
XVII 41 Силистра: Базауртъ,[2]) Силистра и Хасъ-кьой.[2])
XVIII 46 София: Искрецъ,[3]) Златица, Ново-Селци,[3]) Самоковъ и София.
XIX 49 Трънъ: Брѣзникъ, Трънъ и Царибродъ.
XX 55 Търново: Елена, Кесарово, Куцина,[4]) Сухиндолъ,[4]) Трѣвна и Търново.
XXI 58 Шуменъ: Нови-Пазаръ, Прѣславъ и Шуменъ.

Съ закона отъ 28 Юлий 1882 година, издаденъ по незаконо-ателенъ редъ, отъ 21 окрѫгъ се направихѫ само 14, като се слѣхѫ ведно Варненский и Провадийский окрѫгъ — въ Варненский, Шуменский и Ески-Джумайский — въ Шуменский, Врачанский, Орхайски и Орѣховский — въ Врачанский, Берковский и Ломъ-Паланкский — въ Ломъ-Паланкский, Софийский и Трънский — въ Софийский, Плѣвенский и Ловчанский — въ Плѣвенский. При това раздѣление, разумѣва се, много села прѣминахѫ отъ една околия въ друга, и нѣкои околии даже влѣзохѫ въ състава на другъ окрѫгъ. Числото на околиитѣ възлизаше на 56, като се унищожихѫ, отъ прѣпоменѫтитѣ, околиитѣ Каменополе, Дърманци, Куцина, Сухиндолъ и Кутловица, а отворихѫ околиитѣ Луковитъ, Горня-Орѣховица и Вълче-Дръма. Имената на окрѫзитѣ и околиитѣ останахѫ за напредъ по имената на сѣдалищата; направенитѣ измѣнения показахѫ въ забѣлѣжкитѣ. Окрѫзитѣ се раздѣлихѫ на три разряда, а околиитѣ на два. Границитѣ на околиитѣ се опредѣлихѫ въ съединено засѣдание на окрѫжний управитель, окрѫжний съвѣтъ и околийскитѣ началници, а се одобрихѫ отъ Държавний Съвѣтъ и се утвърдихѫ съ Княжеский указъ.

---

[1]) Закрита и пакъ открита на 4-й Априлъ и 9 Октомврий 1881.

[2]) Съ законътъ отъ 28 Юлий 1882 прѣнаименовани въ Куртъ-Бунаръ и Акъ-кѫнларъ.

[3]) Затваряни и пакъ отваряни на 4-й Априлий и 9-й Октомврий 1891. Сетнѣ непромѣнявани освѣнъ прѣмѣстванието нѣкои села. Види се да е имало административно разпореждание за наименование Искрецката на Петричка.

[4]) На 4-й Априлий 1881 околиитѣ Куцина и Сухиндолъ закрити. Съ телеграмма № 3680 отъ 8-й Априлъ 1881 год. Министерството на Вѫтрѣшнитѣ дѣла заповѣдало да се слѣѭтъ тия двѣ околии въ една — Липница, — като се присъединѭтъ нѣкои села отъ тѣхъ на околиитѣ Търново и Кесарово. Съ закона отъ 28 Юлий 1882 и тая околия затворена, а отворена нова околия съ сѣдалище въ Горня-Орѣховица.

На 10 Ноемврий 1882 г., съ Княжеский указъ № 782, направено е едно малко размѣстевание селата въ Разградский, Русенский, Ломский, Врачанский, Свищовский и Търновский окрѫгъ. Изворската околия се прѣнаименова на Босилеградска а Вълче-Дръмската на Кутловишка, и се утвърди „закона за опрѣдѣление границитѣ на околиитѣ въ Княжество България“, но това разпредѣление не трая за дълго врѣме. Съ Княжески укази отъ 20 Декемврий 1882, 17 Януарий 1883, 9 Мартъ 1883, 26 Априлий 1883, 12 Августъ 1883, 12 Септемврий 1883, 16 Септемврий 1883 разпоредено е прѣмѣстванието на села отъ една околия въ друга. Съ указъ № 408 отъ 5 Юний 1883 Босилеградската околия е прѣинаменована пакъ на Изворска; на 7 Декемврий 1883, съ указъ № 826, въ Търновский окрѫгъ открита е нова околия Дрѣново, въ състава на която влѣзли села отъ околиитѣ Търново, Трѣвна и Севлиево. Нáй-послѣ, по законодателенъ редъ, съ указъ № 16 отъ 19 Януарий 1884 се открихѫ на ново окрѫзитѣ Трънъ, Ловечъ и Орѣхово, като имъ се повърнѫхѫ околиитѣ почти въ сѫщото положение, както сѫ биле прѣзъ 1881 год. Така територията на Сѣверна България е била раздѣлена на 17 окрѫга и 57 околии.

Въ бившата Източна Румелия сѫ издадени само два закона за административното дѣление територията: на 29 Ноемврий 1879 и 6 Ноемврий 1880 год., които макаръ да не сѫ биле утвърдени отъ Високата Порта, биле сѫ приспособени отъ областното правителство. Разликата измежду първий и вторий състои се, освѣнъ размѣстванието нѣкои села, въ това, че се е закрила Копривщенската околия въ окрѫгъ Татаръ-Пазарджикъ и се отворила Сейменската околия въ Стара-Загора. Пó-сетнѣ, съ публично административенъ правилникъ прѣзъ 1885, сѣдалището на Овчехълмската околия е прѣмѣстено отъ Конаре въ Старо-Ново-Село. Така територията на Източна Румелия е била раздѣлена на 6 окрѫга и 28 околии. Слѣдъ съединението на двѣтѣ Българии, територията на новото Княжество се намали съ цѣла една околия — Кѫрджали — която прѣмина пакъ подъ непосрѣдственното владѣние на Султана. На 1-й Януарий 1885 год. въ тая околия сѫ се намѣрили 102 населени мѣста, отъ които двѣ — Кърджалѫ и Салманъ-Джумаатѫ — сѫ имали по 1200 и 1300 жители, а повърхностьта ѝ, споредъ пресмѣтанието на Г-на А. Кривошиевъ 743·7 квадр. километра. При това не трѣба да се забравя, че вече пó-рано бившата Източна Румелия бѣше изгубила отъ територията си, опредѣлена въ Берлинский Трактатъ, друга една околия — Тъмрѫшъ — нѣщо даже

б-голѣма (895·9 кв. килом.), която не е броена прѣзъ 1885 год. ововото управление не направи никакви измѣнения въ администраивното дѣление на бившата область. Само съ указъ отъ 15 Май 887 биле сѫ направени и тамъ скупни административни общини. о врѣмето на прѣброяванието отъ 1 Януарий 1888, териториятаı Княжеството била е раздѣлена, слѣдов., на слѣдующитѣ 23 окрѫга 84 околии:

I 4 Бургазъ: Айтосъ, Анхияло, Бургазъ и Карнобатъ.
II 9 Варна: Балчикъ, Варна, Добричъ (Х. О. Пазарджикъ), Ново-Село и Провадия.
III 12 Видинъ: Бѣлоградчикъ, Видинъ и Кула.
IV 14 Враца: Враца и Орхание.
V 18 Кюстендилъ: Дупница, Изворъ, Кюстендилъ и Радомиръ.
VI 21 Ловечъ: Ловечъ, Тетевенъ и Троянъ.
VII 24 Ломъ: Берковица, Кутловица и Ломъ (Ломъ-Паланка).
III 30 Пловдивъ: Карлово (Стрѣмска), Конушъ, Овчи-Хълмъ, Пловдивъ, Рупчосъ и Сърнена-Гора.
IX 32 Плѣвенъ: Луковитъ и Плѣвенъ.
X 35 Разградъ: Кеманларъ, Попово и Разградъ.
XI 37 Рахово (Орѣхово): Бѣла-Слатина и Рахово.
XII 41 Руссе: Балбунаръ, Бѣла, Руссе и Тутраканъ.
III 43 Свищовъ: Никополь и Свищовъ.
IV 45 Севлиево: Габрово и Севлиево.
XV 48 Силистра: Акъ-Кадѫнларъ, Куртъ-Бунаръ и Силистра.
VI 53 Сливенъ: Каваклии, Котелъ, Кѫзѫлъ-Агачъ, Сливенъ и Ямболъ.
VII 58 София: Златица, Искрецъ, Ново-Селци, Самоковъ и София.
III 63 Стара-Загора: Казанлѫкъ, Нова-Загора, Сейменъ, Стара-Загора и Чирпанъ.
IX 67 Т.-Пазарджикъ: Ихтиманъ, Панагюрище, Пещера и Т.-Пазарджикъ.
X 70 Трънъ: Брѣзникъ, Трънъ и Царибродъ.
XI 76 Търново: Горня-Орѣховица, Дрѣново, Елена, Кесарово, Трѣвна и Търново.
II 79 Хасково: Хаджи-Елесъ, Харманлии и Хасково.
II 84 Шуменъ: Ески-Джумая, Нови-Пазарь, Османъ-Пазарь, Прѣславъ и Шуменъ.

Това разпрѣдѣление потрая до 16 Декемврий 1889 год., когато съ „законътъ за въвеждание измѣнения въ административното дѣление територията на България“ се измѣнихѫ, по негдѣ, границитѣ на околиитѣ, та и едновремешната граница измежду Сѣверна и Южна България се прѣкъснѫ. Съ тоя законъ сѣдалището на околия Рупчосъ се прѣмѣства отъ Чепелари въ Хвойна; Изворската околия се обръща пакъ на Босилеградска; Орханийската околия се присъединява на Софийский окрѫгъ; Раховский окрѫгъ се унищожава. а двѣтѣ му околии се присъединяватъ на Врачанский окрѫгъ; околията Златица става околия Пирдопъ; сѣдалището на Овче-Хълмската околия се прѣмѣства пакъ въ Голѣмо-Конаре и въ Търновский окрѫгъ се образува нова — седма — околия съ сѣдалище въ с. Пaскалювецъ. Другитѣ опрѣдѣления на закона се отнасятъ до прѣминаванието села отъ една околия въ друга. Слѣдъ тоя законъ. слѣдов., окрѫзитѣ ставатъ 22, а околиитѣ 85.

Тъй като разноскитѣ за общински управления неможтъ да се носѫтъ отъ сѣко село, отъ друга пакъ страна има села твърдѣ малки и даже колиби отъ по нѣколко кѫщи, законътъ дава право на окрѫжнитѣ съвѣти да сгрупирѫтъ по нѣколко съсѣдни населени мѣста въ една административна община, както и да измѣняватъ това сгрупирание по нуждитѣ и заявленията на интересующитѣ се. Такива рѣшения на окрѫжнитѣ съвѣти утвърждаватъ се съ Княжески указъ. Министерството на Вѫтрѣшнитѣ дѣла издало е нѣколко особенни книжки по това разпрѣдѣление, отъ които най-важната е „Списъкъ на градскитѣ и селски общини въ Княжеството“, (утвърденъ отъ Г-да Регентитѣ съ указъ отъ 15 Май 1887 год. подъ № 157).

За да се види числото на общинитѣ и на населенитѣ мѣста по врѣме на тритѣ прѣброявания, както и въ сегашно врѣме, съставихъ долѣ показаната таблица. Но защото, поради погрѣшкитѣ, направени при печатанието резултатитѣ отъ 1881, точния брой на общинитѣ за тая година неможеше вѣрно да се установи, задоволихъ се съ приблизителнитѣ броеве. За тая цѣль и не приведохъ окрѫзитѣ и околиитѣ отъ 1881 год. въ границитѣ, които сѫ имали ония отъ 1888 год., а ограничихъ се да зема само едноименнитѣ околии и, като ги сгрупирахъ, приехъ че тѣ прѣдставляватъ окрѫзитѣ тъй както сѫ биле на 1-й Януарий 1888. Въ Южна България, както знаемъ, по врѣме на прѣброяванието отъ 1885 год. не е имало сгрупирани административни общини, за това и отдѣлихъ Областьта отъ Сѣверна България. Така получихъ слѣдующето.

Окржгъ	Споредъ публикациитѣ на Статистическото Бюро за прѣброяванията на 1 Януарий				Споредъ списъка на общинитѣ отъ Министерството на Вжтрѣшн. Дѣла	
	1881 или 1885		1888		1891	
	Общини	Населени мѣста	Общини	Населени мѣста	Общини	Населени мѣста
1. Сѣверна България, или бившето Княжество.						
арна	67	346	74	394	65	394
идинъ	36	146	61	146	58	145
раца	36	70	69	93	107	144
юстендилъ	76	299	78	302	76	299
овечъ	41	81	82	119	80	96
омъ-Паланка	93	150	62	153	59	153
лѣвенъ	26	47	62	74	44	72
азградъ	?	140	93	132	49	132
ахово	56	58	56	69	—	—
усcе	140	140	70	150	64	150
вищовъ	69	90	71	77	59	74
евлиево	36	201	66	256	62	272
илистра	44	180	30	148	35	148
офия	237	237	108	224	128	251
рънъ	43	188	36	198	36	198
ърново	81	597	160	632	158	706
Гуменъ	74	280	59	250	60	248
акриритѣ околии	63	124	—	—	—	—
сичко въ Сѣв. България	1218	3374	1237	3417	1140	3482
2. Южна България.						
ургазъ	—	228	45	229	57	228
ловдивъ	—	230	137	227	164	220
ливенъ	—	198	107	198	120	199
тара-Загора	—	269	135	265	203	268
-Пазарджикъ	—	128	101	128	76	158
асково	—	162	88	158	97	158
сичко въ Ю. България	—	1215	613	1205	717	1231
ъ цѣлото Княжество	1218	4589	1850	4622	1851	4713

За Разградский окржгъ неможеше да се опрѣдѣли и прибли-елний брой на общинитѣ прѣзъ 1881 год., защото населенитѣ ста въ околиитѣ Разградъ и Попово сж съвършенно разбъркани публикациитѣ на Статистическото Бюро. Но, тъй като броя на еленитѣ мѣста, по врѣме на двѣтѣ прѣброявания, е останжлъ ти сжщий (прѣзъ послѣдньото 8 пó-малко), а околията Кеман-ъ прѣзъ 1881 година имала 16 общини повече отъ колкото ѣзъ 1888, то нѣма да направимъ голѣма погрѣшка, ако прие-гъ, че през първото прѣброявание въ окржга Разградъ е имало ло 100 общини. Така броя на общинитѣ за бившето Княжество,

презъ 1881 год., се установява на около 1318. Сравнжтъ ли се тритѣ относителни броеве, констатира се, че въ Сѣверна България е имало стрѣмление да се намалява броя на административнитѣ общини, като се сгрупирватъ сé повече и повече населени мѣста въ една единица. За Южна България, наопаки се намира, че прѣминаванието отъ системата сѣко село и община къмъ сгрупирание административни общини е било много бързо, та е било нуждно да се уголѣми броя на послѣднитѣ, вече прѣзъ слѣдующитѣ двѣ години. По самий съставъ на таблицата други сравнения на броеветѣ въ четири-тѣхъ първи стълбци не би трѣбало да се правжтъ.

Отъ даннитѣ за 1881 год. види се, че въ три окржга — Рахово, Руссе и София — сѣко село е съставлявало и административна община. За 1888 подобно явление не се съглежда, но въ окржзитѣ Враца, Рахово, Плѣвенъ, Ловечъ, Свищовъ и Разградъ отъ една страна, а Пловдивъ и Сливенъ отъ друга, броя на населенитѣ мѣста значително се приближава къмъ оня на общинитѣ. Земжтъ ли се пъкъ околиитѣ като единица намиржтъ се слѣдующитѣ отношения по сжщото направление: Орхание 19 общини и 20 населени мѣста, Луковитъ 23 и 23, Бѣла-Слатина 27 и 31, Рахово 29 и 38, Плѣвенъ 39 и 51, Никополь 34 и 37, Свищовъ 37 и 40, Горня-Орѣховица 47 и 47, Търново 31 и 34, Ихтиманъ 21 и 24, Панагюрище 20 и 24, и Хаджи-Елесъ 22 и 26. Ако сгрупиранието на административнитѣ общини отговаря на мѣстнитѣ нужди, и е въ съгласие съ материялното състояние на населението, трѣба да приемемъ, че горѣпоменжтий поясъ на сѣверъ отъ Балкана обема въ себе си пó-голѣми и пó-заможни села. И на южната страна отъ Балкана се намира подобенъ поясъ, който захваща съ помѣнжтитѣ двѣ околии на Т.-Пазарджишский окржгъ и се продължава прѣзъ околиитѣ Овче-Хълмъ, Карлово, Казанлжкъ и Котелъ, но въ тия четири, отношенията не сж толкозъ изразителни.

Относително раздѣлението общинитѣ на градски и селски, нашитѣ законоположения не сж поставили йоще ясна межда. Пó-сетнѣ ще покажж, кои населени мѣста могжтъ да се считатъ като градски общини, като ще разпрѣдѣлж и населението на градско и селско. Официялний списъкъ на Министерството на Вжтрѣшнитѣ Дѣла признава 75 градски общини, които сж повечето сѣдалища на околиитѣ. Имената на тия градове лесно ще се намѣржтъ по съобщенната вече таблица за административното дѣление на Княжеството, като се има прѣдъ видъ, че сѣдалищата на слѣдующитѣ 18 околии не сж признати за градове, макаръ населението да над-

шнава по нѣкога и броя 4000 души: Ново-Село, Бѣла-Слатина, Кутловица, Овчи-Хълмъ, Сърнена-Гора, Рупчосъ, Луковитъ, Кеманаръ, Балбунаръ, Бѣла, Куртъ-Бунаръ, Акъ-Каджнларъ, Кжзжлъагачъ, Искрецъ, Ново-Селци, Сейменъ, Кесарово и Паскалювецъ. Отъ официялно признатитѣ пъкъ градове 9 не сж сѣдалище на колия: Месемврия, Созополь, Калоферъ, Сопотъ, Клисура (тритѣ рѣдиджщи въ околия Карлово), Лѣсковецъ, Пирдопъ, Етрополе, опривщица. Послѣднитѣ три влизжтъ въ околия Златица, така, че и заедно съ околията Карлово сж единственнитѣ въ цѣлото Княество, които брояжтъ по 4 града. А околиитѣ Анхияло, Бургазъ Горня-Орѣховица иматъ по два.

Както се вижда въ таблицата и за броя на населенитѣ мѣста шитѣ три извора не се съгласяватъ. Сравнжтъ ли се стълбцитѣ и 6 намираме, че разликитѣ сж значителни (като оставимъ страна Враца, Рахово и София, поради отцѣпванието или приединяванието на цѣли околии) въ окржзитѣ Ловечъ, Севлиево, рново и Т.-Пазарджикъ. Тия разлики произлизжтъ отъ непълното броявание повечето отъ колибитѣ въ околиитѣ Троянъ, Габрово, Дрѣво, Трѣвна, Елена, Пещера. Въ това отношение Списъкътъ 1891 пó-пъленъ отъ Таблицитѣ 1888 и разликата щеше да бжде йоще -голѣма, ако въ Списъка бѣхж минжти понѣ ония колиби въ Троската околия, които се намиржтъ въ публикацията на Статистикото Бюро. Нáй-голѣмий брой който намираме е 4713, но като имъ прѣдъ видъ многото йоще колиби и махали, които се намиръ на Русската карта, понѣ за Сѣверна България, а не сж споати нито въ Списъка, нито въ публикациитѣ на Статистическото ро, вѣрвамъ, че нѣма да се отдалечж много отъ истинната, ако тавж броя за населенитѣ въобще мѣста въ сегашното Княжество 4850. Непълнотата на даннитѣ отъ 1888 год., въ това отноние, се съглежда и по това, че разликата измежду тѣхъ и ония Списъка 1891 е пó-голѣма, отъ колкото разликата измежду двѣтѣ броявания, особеннно ако въ Списъка се бѣхж минжли и нѣкои лби, показани въ публикациитѣ на Бюрото. Сравнението сброеветѣ 2-й и 4-й стълбецъ на таблицата показва, че публикациитѣ по прѣяванието отъ 1888 имжтъ 33 населени мѣста повече, отъ колкото я за 1881 г. Но като се земе въ внимание, че Списъкътъ 1885 год. роява 79 населени мѣста които сж биле броени заедно съ други неизвѣстно гдѣ, или пъкъ сж биле безъ население, и които мѣста не минжти въ публикациитѣ за прѣброяванието 1881 год., то излиза първото прѣброявание (1881 или 1885) е констатирало 46 насе-

лени мѣста повече отъ колкото второто. Това явление не е необикновенно въ страни, като нашата, които прѣкарватъ първитѣ времена на политически животъ, а особенно когато населението имъ е тъй размѣсено въ етнографическо отношение. Събитията при и слѣдъ освобождението неможахѫ да не докаратъ и размѣстюване въ населението на Княжеството. Нѣкои населени мѣста сѫ биле напустнѫти отъ жителитѣ си, които или сѫ се изселили или пъкъ прѣселили. Длъжность на Статистическото Бюро бѣше да държи въ евидентность такивато населени мѣста, които по единъ или другъ начинъ трѣбаше да бѫдѫтъ отбѣлѣзани въ публикациитѣ му за 1888 год. Това като не е направено, помѫчихъ се да съставѭ списъка на изселенитѣ мѣста въ Княжеството, до колкото сѫществующитѣ данни ми позволявахѫ. За да се види гдѣ сѫ се намирали тия села, означихъ общината, околията, народностьта на бившитѣ жители и сегашнитѣ стопани на работната земя, споредъ Списъка 1891 т. е. по нáй-новото административно дѣление на Княжеството. Пò-точното мѣстоположение на изселенитѣ села, понѣ за Сѣверна България, опрѣдѣлихъ споредъ русската карта. Тъй като Дановата карта е нáй-нова и, може да се каже, нáй-вѣрно направена по русската, приехъ нея за обще — достѫпна, и когато селата се намирахѫ въ нея не ги търсѭхъ вече на русската. За нѣкои села въ Южна България опрѣдѣлихъ мѣстоположението имъ споредъ картата издадена отъ Г-на Я. С. Ковачева, която е съставена повече по оная на Австрийский Генераленъ Щабъ, та прѣдставлява, понѣ приблизително, положението на работитѣ прѣди освободителната война. Но трѣба да забѣлѣжа, че мѣстоположението на селата, по двѣтѣ български карти, май се непосрѣща, та за това, по негдѣ, трѣбаше да означѫ споредъ коя карта е опрѣдѣлено мѣстоположението. Много отъ селата, означени като изселени, не се намирѫтъ и на русската карта, което може да се разясни съ това, че тѣ сѫ биле запустели вече прѣзъ 1877—1879 год., когато е снемана картата, та слѣдитѣ имъ не сѫ биле доста видни за да се минѫтъ въ нея. Нѣкои отъ селата които се намирѫтъ въ слѣдующий списъкъ, ние срѣщнахме вече пó-горѣ, но повторението неможеше да се избѣгне. За ония села, които сѫ биле прѣброявани прѣзъ 1881, 1885 или 1888 год., показахъ въ забѣлѣжка броя на жителитѣ както и народностьта имъ, и така по негдѣ можихѫ да се контролирѫтъ или поправѭтъ показанията на Списъка 1891. Невѣрвамъ, че съмъ успѣлъ да съберѫ имената на сичкитѣ населени мѣста, които сѫ изчезнали изъ нашата География; това неможе да се постигне тъй лесно и бърже. Но за началото и направеното ще бѫде достатъчно.

Списъкъ на изселенитѣ мѣста въ Княжеството.

Име на мѣстото	Намирало се въ землището на община	околия	Народность на бившитѣ жители	Мѣстоположение	Сегашни стопани на работната земя
Али-Факово[1])	Черногорово	Т.-Пазарджикъ	Турци	Ковачовата карта го има недалеко, на Ю., отъ Кавакъ-Дере (споредъ Дановата карта) . . .	Разни.
Баллари	Кжзларъ-Кьой	Кесарово	„	. . . .	Нѣколко Търновчане
Бекирлии[2])	Калжчлии	Сърнена-Гора	„	Ковачовата карта го има нѣщо на С. отъ Тюркменъ (споредъ Дановата карта)	Калжчлиици.
Безатлари[3])	Кжзларъ-Кьой	Кесарово	„	*Бизатларъ* около 2 кил. на З. отъ Горн. Мастжнларъ	Нѣколко Търновчане
Божурище[4])	Гурмазово	София	Тат. и Черкези	. . . .	Държавата.
Борушъ[5])	Поликраище	Горн. Орѣховица	Турци	На шоссето Търново—Бѣла, малко на С. отъ моста на Русица.	Поликраищенци.
Буровински (колиби)	Флорови	Пещера	Помаци	. . . .	?
Възелъ	Чаталъ-Дере	Елена	Турци	. . . .	Деде-Балчане и Държавата.
Геджикли-Махла	Голецъ	Ловечъ	„	. . . .	Голечане и Микречане.
Голѣми-Соватъ	Филиповци	София	Черкези	. . . .	Иванянчане и Филиповчане.
Горни-Биволъ[6])	Враца	Ловечъ	Турци	*Горни-Бiулъ* на Юго-Зап. отъ Долни-Биволъ	Врачане и Остречане.

[1]) На 1-й Януарий 1885 имало: 216 д. Турци, 109 д. Цигани и 5 д. Българе; на 1-й Януарий 1888: 125 д. Турци и 12 д. Българе. Списъкътъ 1891 го показва безъ население.

[2]) На 1-й Януарий 1885 имало: 267 д. Турци и 29 д. Цигани. На 1-й Януарий 1888 Бекирлии и Калжчлии показани заедно, но по броя на жителитѣ на послѣдньото село, може да се приеме, че, по него врѣме, първото е било вече изселено.

[3]) Гл. стр. . . Базауртъ имало на 1-й Януарий 1881 г., 57 д. Турци.

[4]) На шоссето София—Сливница, близо до селото Пролеша, виждатъ се слѣди отъ улици и дворски огради. Прѣдполагамъ, че тука е било селото Божурище.

[5]) На 1-й Януарий 1881 г. бролло: 126 д. Турци, 20 д. Българе и 1 Ружанинъ. Въ Таблицитѣ 1888 не се намира.

[6]) Списъкътъ 1885 споменува Горни-Биволъ, като броено, неизвѣстно съ кое друго село.

Име на мѣстото	Намирало се въ землището на община	околия	Народность на бившитѣ жители	Мѣстоположение	Сегашни стопани на работната земя
Горньо-Дере-Кьой[1])	Козъ-Бунаръ	Х. Елесъ	Турци	. . . .	Околнитѣ села.
Горньо-Чобанъ-Кьой[2])	Кълзларъ-Кьой	Кесарово	„	Измежду Долни-Мастъниларъ и Куру-Дере (на Дановата карта Куруджаеренъ)	Нѣколко Търновчане
Гювендиклии[3])	Читакъ	Х. Елесъ	„	. . . .	Читакчане.
Гьокчелии[4])	Маноле	Сърнена-Гора	„	. . . .	Манолечане.
Дагъ-Махлеси	Чаталъ-Дере	Елена	„	Около 3 килом. на Ю.-З. отъ Имру-Кая (Деде-Балъ)	2-ма Деде-Балчане, 2-ма Еленчане и община Златарци.
Даръ-Обасъ[5])	Чукурлии	Карлово	„	На Дановата карта го има .	Чукурлиици.
Дебелъ-Дѣлъ	Храбърско	София	Татари	. . . .	Храбърчане и Гълъбовчане.
Дели-Кечи-Дереси	Стара-Рѣка	Елена	Турци	Руската карта има, въ общината, двѣ села *Кечи-Дере*. Онова до Конезлери означено у Данова *Кюа-Дере*	3-ма Еленчане и 1 Марянчанинъ.
Демиръ-Кьой	Опанецъ	Плѣвенъ	Татари	Измежду Кацамуница и Тръстеникъ	Държавата.

[1]) На 1-й Януарий 1885 Горньо-Дере-Кьой имало: 222 д. Турци и 51 д. Цигани, а Долньо-Дере-Кьой: 381 д. Българи и 78 д. Цигани; сичкитѣ 459 д., по вѣра, Мохамеданци. За 1-й Януарий 1888 Таблицитѣ имѫтъ само „Дере-Кьойска-община“ съ 501 д. Турци и 3 д. Българе. Списъкътъ 1891 дава за населението на Дере-Кьойската община — „Дере-Кьой (Долньо)“ -- 416 д. Небългаре. На Дановата карта, Дере-Кьой не се намира въ околия Х.-Елесъ. Даннитѣ по матеренъ езикъ и по вѣра за 1885 показватъ, че жителитѣ сѫ били Помаци. По броя на жителитѣ може да се прѣдполага или, че прѣзъ 1888 год. Долньо и Горньо-Дере-Кьой сѫ погрѣшно зети за едно село, или пъкъ, че жителитѣ на Долньо-Дере-Кьой сѫ се отчасти изселили слѣдъ 1888 год. Даннитѣ за народностьта прѣзъ 1888 и 1891 год. трѣба да сѫ погрѣшени.

[2]) Въ Таблицитѣ за 1881 и въ Списъка 1885 с. Чобанъ-Кьой не е раздѣлено на Горньо и Долньо, а имало е, по него врѣме 212 души Турци. Въ Таблицитѣ 1888 не се намира.

[3]) На 1-й Януарий 1885 имало: 253 д. Турци и 12 д. Българе.

[4]) На 1-й Януарий 1885 имало: 86 д. Българе, 56 д. Турци и 70 д. Цигане. Таблицитѣ за 1888 показватъ *Гючелии* заедно съ Маноле (само 14 д. Турци). По броя на жителитѣ може да се приеме, че Гьокчелии е било тогава изселено.

[5]) На 1-й Януарий 1885 имало: 153 д. Турци.

Име на мѣстото	Намирало се въ землището на община	Намирало се въ землището на околия	Народность на бившитѣ жители	Мѣстоположение	Сегашни стопани на работната земя
Денизъ-Беглии[1])	Сарая	Т.-Пазарджикъ	?	. . . .	Гелеменовци.
Джами-Махлеси	Каленикъ	Ловечъ	Турци	. . . .	Каленичане.
Джеленлеръ[2])	Караджалово	Х. Елесъ	„	На Ковачовата карта го има измежду Юртчи и Караджалово.	Караджаловчане.
Джиздаръ-Кьой[3])	Русларъ	Варна	„	На Дановата карта го има .	Гевреклерци.
Дикисанъ-Махлеси	Каленикъ	Ловечъ	„	. . . .	Каленичане.
Доганово[4])	Конаре	Т.-Пазарджикъ	Турци и Българе	На Дановата карта го има .	Нѣколко селяне.
Дольо-Османово	Красново	Овчи-Хълмъ	Турци	На Ковачовата карта го има .	Красновчане.
Дольо-Чобанъ-Кьой[5])	Кжзларъ-Кьой	Кесарово	„	*Гл.* Горньо-Чобанъ-Кьой . . .	Нѣколко Търновчане
Дуруклу-Махлеси	Каленикъ	Ловечъ	„	. . . .	Каленичане.
Еленере (Инелере)	Кара-Мусалъ	Т.-Пазарджикъ	„	На Ковач. карта има *Илечере* близо до Кара-Мусалъ	Частни лица
Емирлии	Черногорово	Т.-Пазарджикъ	„	На Дановата карта го има .	„
Иланли-Махлеси	Каленикъ	Ловечъ	„	*Еланлы Магала*, на Сѣверъ, до Угърчинска-Махала	Каленичане.
Исакъ-Факж[6])	Кочмаларе	Карлово	„	На Ковачовата карта го има, но е замѣнило, вѣроятно, мѣстото си съ Куру-Химитлии	Кочмарларчане.
Кавърджиклии	Демирджи-Нова-Махала	Овчи-Хълмъ	„	. . . .	Дудевчане.
Кара-Базиргянъ[7])	Гаргалжкъ	Балчикъ	„	Измежду Ириджа и Ели-Бей .	Държавата.
Кара-Пазарлии	Куру-Чешме	Хасково	„	На Ковачовата карта го има .	Гарвановчане, Сусамчане и Куру-Чешменчане.

[1]) На 1-й Януарий 1885 имало: 73 д. Турци, 39 д. Цигани и 2 д. Българе. Въ Таблицитѣ за 1888 показано заедно съ с. Гелеменово, и неможе да се види да ли е било изселено.

[2]) На 1-й Януарий 1885 имало: 250 д. Турци и 12 д. Цигани.

[3]) На 1-й Януарий 1881 имало: 110 д. Турци и 3 д. Българе.

[4]) Не се намира и въ Таблицитѣ 1885. Списъка 1891 бѣлѣжи, че Турцитѣ се изселили въ Турция, а Българетѣ въ Конаре. Това е станжло, види се, прѣди 1885.

[5]) Въ таблицитѣ за 1881 и въ списъка 1885 с. Чобанъ-Кьой не е раздѣлено на Горньо и Дольо, а имало е по него врѣме 212 души Турци. Въ Таблицитѣ 1888 не се намира.

[6]) На 1-й Януарий 1885 имало: 81 д. Турци.

[7]) Списъкътъ 1885 показва го безъ население.

Име на мѣстото	Намирало се въ землището на община	околия	Народность на бившитѣ жители	Мѣстоположение	Сегашни стопани на работната земя
Катерица[1])	Одърне	Плѣвенъ	Мохамедани (?)	На Дановата карта го има . .	Съсѣднитѣ села и Мандиковъ.
Кая-Бунаръ	Хотница	Търново	Турци	*Кара-Бунаръ* на Ю.-З., съвсѣмъ близо, до Хотница	4 съсѣдни села.
Кедиклеръ[2])	Еркечъ	Анхиало	„	На Дановата карта го има . .	Еркечане.
Келеменли-Махала[3])	Голецъ	Ловечъ	„	На Ю. отъ Голецъ има означено само *Колиби*	Голечане и Микречъ.
Келеменча	Хотница	Търново	„	*Каломенцы* измежду Ресенъ и Голѣмо-Ялари	4 съсѣдни села.
Клисе-Кьой[4])	Челопечъ	Пирдопъ	„	Измежду Челопечъ и Златица, подъ политѣ на Балкана . . .	Челопечане и Златичане.
Коджа-Огларъ[5])	Хамзаларе	Сърнена-Гора	„	На Дановата карта го има . .	Хамзаларчане.
Козница	Лъджене	Пирдопъ	Черкези	На линията Лъджене—Клисура, недалеко отъ първото	Държавата.
Кулфаларъ[6])	Ашикларъ	Османъ-Пазарь	Турци	*Калфаларъ* измежду Касъгларъ и Карадърлъ	Нѣколко Османъ-Пазарчане.
Кушия (Кошу-Кьой)[7])	Х. Елесъ	Х. Елесъ	„	. . . .	Х. Елесчане.
Къшла-Кьой[8])	Късларъ-Кьой	Кесарово	„	По срѣдата измежду Демирджилеръ и Кавлакларъ	2-ма Търновчане.

[1]) На 1-й Януарий 1881 имало: 512 д. Българе и 49 д. Турци, измежду първитѣ 3-ма Мохамедани. На 1 Януарий 1888 броялo: 139 д. Българе и 22 д. Турци. Отъ жителитѣ, при послѣдньото прѣброявание, 90 д. сѫ биле родени въ Турция а 71 — въ Княжеството. Това показва, че първитѣ жители като напустнѫли селото, то е било заселено на ново, както бѣлѣжи и Списъкътъ 1891.

[2]) На 1-й Януарий 1885 броялo: 131 д. Турци а при второто прѣброявание имало само 96 д. Турци.

[3]) Кюлюменли-Махала имала на 1-й Януарий 1881: 58 души Турци.

[4]) Не се намира въ Таблицитѣ нито за 1881, нито за 1888. Споредъ списъка 1891 имало 10 кѫщи на ново заселени, но това е станѫло, вѣроятно, слѣдъ 1888 год.

[5]) На 1-й Януарий 1885 имало: 183 д. Турци.

[6]) На 1-й Януарий 1881 броялo: 142 д. Турци, 5 д. Българи и 1 Сърбинъ. Въ Таблицитѣ за 1888 намира се само въ една таблица, безъ население.

[7]) На 1-й Януарий 1885 имало: 109 д. Турци. На Ковачевата карта означено е с. *Кочешъ* на Ю. отъ Хаджи.-Елесъ и близо до Дервентъ. Такова село не се намира нито въ Списъкътъ 1891, нито въ Таблицитѣ.

[8]) На 1-й Януарий 1881 имало: 64 д. Турци и 1 Българинъ.

Име на мѣстото	Намирало се въ землището на община	околия	Народность на бившитѣ жители	Мѣстоположение	Сегашни стопани на работната земя
Лалинци	Алдомировци	София	Черкези	. . . .	Алдомировчане и Бахалинчане.
Лопалчаларъ[1])	Еркечъ	Анхияло	Турци	На Дановата карта го има . .	Ораманчане.
Лѣшница	Дърманци	Луковитъ	Татари	Измежду Дърманци и Жгленъ, близо до послѣдньото	Дърманчане.
Мало-Село	Байлово	Ново-Селци	Турци	Измежду Гайтаново и Доганово, нѣщо на Сѣверъ	Гайтановчане. и Догановчане.
Малъкъ-Качамакъ	Дуранъ-Кулакъ	Балчикъ	Турци и 1 Бълг.	На Дановата карта го има . .	Държавата.
Мангалж-Махла[2])	Голецъ	Ловечъ	Турци	*Монгалей*, на линията Голецъ—Радюване, близо до Шаханкая (споредъ Дановата карта) . . .	Голечане и Микречане
Мастжнъ-Кьой	Кжларъ-Кьой	Кесарово	„	На Дановата карта го има . .	Нѣколко Търновчане
Мирашъ[3])	Лисецъ	Ловечъ	„	*Миражъ* на срѣдата измежду Лисецъ и Катунецъ	Лисецъ.
Мранчево[4])	Джбене	Карлово	„	На Дановата карта го има . .	Джбенчане.
Мургашъ	Желява	Ново-Селци	Черкези	. . . .	Държавата.
Мурханлии	Х. Елесъ	Х. Елесъ	Турци	. . . .	Х. Елесчане.
Муслу-Чалж[5])	Суютчюкъ	Сърнена-Гора	„	На Дановата карта го има . .	—
Рамазанъ-Махлеси[6])	Чаталъ-Дере	Елена	„	На Дановата карта го има, но погрѣшно поставено	4-ма Деде-Балчане 2-ма Еленчане и Държавата.
Рамъ-Кьой	Паша-Кьой	Кесарово	„	*Раамкжой*, измежду Долни-Мастжнларъ и Курудере, на С. отъ линията	Бр. Стамболови.
Ращане	Столникъ	Ново-Селци	Черкези	На линията Столникъ—Негушево, въ полето	Столничане, Дольно- и Горньо Малинчане.

---

[1]) *Лопачларъ* имало на 1-й Януарий 1885: 32 д. Турци. На 1-й Януарий 1888, подъ сжщото име, селото брояло 34 д. Турци.
[2]) На 1-й Януарий 1885 имало: 116 д. Турци.
[3]) На 1-й Януарий 1881 имало: 219 д. Турци, 6 д. Българе и 11 д. отъ „други народности".
[4]) *Маранчево* имало на 1-й Януарий 1885: 45 д. Турци и 25 д. Българе. По врѣме на второто прѣброяване, *Мранчово* имало: 71 д. Турци и 12 д. Българе. Списъкътъ 1891 показва го безъ население.
[5]) Гл. стр. . . На 1-й Януарий 1885 брояло: 202 д. Турци.
[6]) Таблицитѣ за 1881 и списъка 1885 имжтъ *Рамазанъ* с., безъ население.

Име на мѣстото	Намирало се въ землището на общината	Намирало се въ землището на околия	Народность на бившитѣ жители	Мѣстоположение	Сегашни стопани на работната земя
Ромча	Батулия	Искрецъ	Черкези	. . . .	Луковчане.
Саламатларе[1])	Паничери	Овчи-Хълмъ	Турци	На Дановата карта го има . .	Демирджилерчане.
Сатж-Огларъ[2])	Чакжре	Сърнена-Гора	„	Ковачовата карта го показва по срѣдата измежду Чакжре и Али-Факово	Чакжрчане и Балджиичане.
Свирча	Орѣховица	Плѣвенъ	Черкези и Абази	На Дановата карта го има . .	Държавата.
Севишлие[3])	Муртатлии	Сърнена-Гора	Турци	На Ковач. кар. *Севшели*, малко на Ю.-И. отъ Муртатлии . . .	Муртатлиичане.
Синанци	Горско-Ново-Село	Кесарово	„	На Дановата карта го има . .	Горско-Ново-Селчане и Държавата.
Софталари	Стара-Рѣка	Елена	„	На Дановата карта го има . .	1 Старо-Рѣчанинъ.
Сперла	Сеславци	Ново-Селци	Черкези	. . . .	Сеславчане и Буховчане
Страджа[4])	Шуменъ	Шуменъ	„	Подъ Ялджзъ-Табия на шосето Шуменъ—Разградъ	Шуменчане.
Сурла	Горни-Лозенъ	Ново-Селци	„	. . . .	Долньо-Лозенчане.
Сюлюманъ-Дере	Радиненецъ	Плѣвенъ	Татари	*Сулейм.-Дере* на Дан. карта .	4 съсѣдни села.
Татаръ-Кьой	Чокъ-Бунаръ	Кесарово	Турци	. . . .	1 Търновчанинъ и Държавата.
Телишъ[5])	Долньо-Камарци	Ново-Селци	Черкези	. . . .	Смолчане и Д.-Камарчане.

[1]) На 1-й Януарий 1885 имало: 52 д. Българе. На 1-й Януарий 1888 (въ община Демирджилери) имало 47 д. Българе. Списъкътъ 1891 показва го безъ население. Вѣроятно е, че старото население — Турци — е било замѣнено съ Българе и че показанията на Списъкътъ не сж вѣрни.

[2]) На 1-й Януарий 1885 брояло: 38 д. Турци, 18 д. Цигани и 9 д. Българе.

[3]) На 1-й Януарий 1885 имало: 118 души Турци, 41 д. Цигани и 1 Българинъ. Въ Таблицитѣ за 1888 показано заедно съ Рисъ-Кьой (Реизъ-Кьой), но двѣтѣ села иматъ по-малко жители отъ колкото послѣдньото имало прѣзъ 1885. Отъ това се вижда, че Севишлие трѣба да е било изселено, та и Реизъ-Кьой изгубило отъ населението си.

[4]) *Стража*, общ. Градище, на 1-й Януарий 1881 имало: 74 д. Българе. На 1-й Януарий 1888 год. броено заедно съ гр. Шуменъ. Види се, че слѣдъ изселването на старитѣ жители селото е било на ново заселено съ Българе.

[5]) Споредъ картитѣ Телишъ и Скорчино (Скършна) се зовжтъ планинитѣ измежду Долньо-Камарци и Смолско. Село съ това име не се намира. На русската карта е означено *Черкеско село (разор.)* измежду Смолско и Байлово, на правата линия що ги съединява. Вѣрвамъ, че това е селото Телишъ на Списъкътъ 1891.

Име на мѣстото	Намирало се въ землището на община	Намирало се въ землището на околия	Народность на бившитѣ жители	Мѣстоположение	Сегашни стопани на работната земя
Търнава	Ново-Селци	Ново-Селци	Черкези	Измежду Нови-Ханъ и Богданлии нѣщо на С. отъ Побитъ-Камикъ	Н.-Ханчане, Вакарелчане и Богданлийчане.
Тестеджи-Кьой	Кжзларъ-Кьой	Кесарово	Турци	Около $1._5$ кил. на Ю. отъ Каулакларъ (на Данов. кар. Кавлакларъ), на сжщото мѣсто гдѣто Данов. кар. има Чешнеджи-Кьой	Двама Лѣсковчане.
Угърчинска Махала	Угърчинъ	Ловечъ	„	Около 1 кил. на С. отъ Угърчинъ	Угърчинчане.
Узунъ-Смаилъ[1])	Ржжево-Конаре	Сърнена-Гора	„	Ковачовата карта го показва на С.-И. отъ Ржжево	Ржжево-Конарчане.
Хайридинча[2])	Сюля-Кьой	Харманлии	„	На Дановата карта го има . .	Три съсѣдни села.
Чакржцитѣ	Махлата	Плѣвенъ	Абази	На Дановата карта го има . .	Махленчане.
Чалж-Соватъ	Брѣшляница	Плѣвенъ	Черкези и Абази	*Ред. Колесоватъ* на Ю.-З. отъ Брѣшляница	Държавата.
Ченгене-Сарай	Орѣховица	Плѣвенъ	„	На Дановата карта го има . .	Държавата.
Ченогацитѣ	Чаталъ-Дере	Елена	Турци	. . . .	Деде-Балч., 1 Еленч. и Държавата.
Чилингирово	Дервентъ	Х. Елесь	„	. . . .	Козъ-Бунарчане и Дервентчане.
Чифликъ-Дере	Коланларе	Пирдопъ	Черкези	Само *Чиф.* на линията Коланларе—Карлиево, около $1._5$ кил. отъ първото	Челопечане и Коланларчане.
Юртлю-Махлеси	Чаталъ-Дере	Елена	Турци	На картитѣ има *Юртлукъ* .	3 Златарч., 1 Еленч. и Държавата.
Юсенлери[3])	Кжзларъ-Кьой	Кесарово	„	Измежду Джумалж-Кьой и Мастжнъ-Кьой, на С. отъ първото .	Нѣколко Търновч.
Язла[4])	Мюселимъ	Х. Елесь	„	Ковачовата карта го има измежду Козбунаръ и Мюселимъ .	Мюселимчане.

[1]) На 1-й Януарий 1885 имало: 99 д. Турци, 2 д. Българе и 1 Циганинъ. Въ Таблицитѣ за 1888 год. намира се заедно съ Ржжево-Конаре, но по населението види се да е било изселено.

[2]) На 1-й Януарий 1885 брояло: 129 д. Турци и 3-ма д. Българе.

[3]) На 1-й Януарий 1885 имало: 49 д. Турци и 1 Българинъ.

[4]) На 1-й Януарий 1885 имало: 43 д. Турци и 1 Българинъ.

За тия 90 села може положително да се каже, че сѫ изселени, или понѣ, че сѫ промѣнили едноврѣмешното си население. Къмъ тѣхъ трѣба да се прибавьѫтъ и ония населени мѣста, които сѫ прѣброявани 1881 и 1885, а не се намирѫтъ въ таблицитѣ за 1888 или въ списъка 1891. Та и тогава историята на изчезающитѣ населени мѣста нѣма да бѫде пълна, защото много отъ тѣхъ не сѫ били заварени отъ първитѣ прѣброявания. Това се съглежда и по малкий брой на селата, които сѫ показани, че сѫ били населени съ Черкези, Абази и Татари. Ако свѣдѣнията бѣхѫ пълни, то би трѣбало да вѣрваме, че тия нáй-нови прѣселенци въ нашето отечество сѫ се намирвали само въ окрѫзитѣ София и Плѣвенъ. За Южна България не е показано нито едно Черкезко село. Споредъ сегашнитѣ свѣдѣния, въобще изселенитѣ села на югъ отъ Балкана сѫ пó-малобройни, но констатираното имъ, понѣ веднъждъ, население е значително (въ списъка 28 села съ около 4000 д. Турци). Както е познато, народностьта, която напуща най-много огнището си, слѣдъ освобождението, сѫ Турцитѣ. Списъкътъ не ни показва въ това отношение нѣщо ново, а точнитѣ отношения въ тая посока ще изложѫ пó-сетнѣ. Нека забѣлѣжимъ йоще, че напустната работна земя е прѣминала повечето пакъ въ рѫцѣтѣ на земедѣлци. Значително исключение правьѫтъ само оставенитѣ земи въ Търновский окрѫгъ, гдѣто граждани сѫ завзели мѣстата на изселенитѣ Турци.

Освѣнъ изселяванието има и другъ факторъ, който измѣнява външний ликъ на нашитѣ географически карти: това сѫ засѣляванието нови села и даванието нови имена на сѫществующитѣ. Списъкътъ на населенитѣ мѣста, прѣброявани на 1888 и които не сѫ намирѫтъ въ таблицитѣ за 1881 и 1885, съдържа нѣкои показания въ отношение на първитѣ. Старанието ми да допълня или разширя тия свѣдѣния неуспѣ, защото въ Министерството на Вѫтрѣшнитѣ дѣла неможихѫ да ми дадѫтъ положителни данни. Тая работа ще извърши, може би, Статистическото Бюро въ една отъ бѫдѫщитѣ си публикации, та и азъ ще кажѫ нѣщо по нея, когато дойде дума за мѣсторождението на нашето население. Колкото за прѣкръщаванието на старитѣ села, като се рѫководихъ отъ даннитѣ на мое разположение, съставихъ слѣдующий списъкъ, който понѣ отчасти ще олѣсни четението на картитѣ и сравнението даннитѣ по прѣброяванието народа. И въ тоя случай задържахъ административното дѣление територията, тъй както се намира въ списъка 1891. Точното раздѣляние новитѣ отъ старитѣ двойни имена бѣше невъзможно да се направи, за това се и съединихѫ въ единъ

списъкъ. Изучаванието въ това направление прѣдполага познаванието баремъ нѣщо отъ турский езикъ, за това и неприехъ въ списъка имена, които сж само прѣводъ отъ Турски на Български или обратно. Списъкътъ съдържа сичко 158 имена, отъ които само за 86 може положително да се каже че сж нови. До каква степень повторенията земжтъ мѣсто въ послѣднитѣ, види се отъ това, гдѣто Александрово дохажда 11 пжтя, Николаево и Скобелево по 5 пжтя, Ботево, Крумово и Фердинандово по 4 пжтя, Борисово и Гурково по 3 пжтя. Така се е докарало, че почти една осма отъ сичкитѣ околии имжтъ по едно село Александрово. Въ отношение на прѣнаименованието селата, забѣлѣжително е да се спомене, че петината отъ новитѣ имена пада се, по равно, на околиитѣ Ломъ-Паланка и Ямболъ. Види се, че тия околии сж били честити да бжджтъ управлявани отъ лица, които не сж можали инъкъ да изразятъ омразата си къмъ минжлото и старото! Но невѣрвамъ, че хората които се занимаватъ съ История и География, да имъ бжджтъ много благодарни!

Списъкъ на населенитѣ мѣста въ Княжеството прѣнаименовани слѣдъ освобождението и на ония които имжтъ двойни имена.

Сегашно име	Прѣдишно или двойно име	Населеното мѣсто се намира въ Община	Околия
Абланица	Араплии	Абланица	Ловечъ
Аджиларе	Аладжаларъ	Аджиларе	Т.-Пазарджикъ
Александрия	Капаклии	Хардалии	Добричъ
Александрово	Кара-Кая	Даутлии	Анхиало
Александрово (заселено слѣдъ освобождението ?)	Ени-Кьой	Чикендинъ	Ески-Джумая
Александрово	Кара-Хасанъ	Александрово	Ловечъ
Александрово	Байрактаръ-Махле	Василовци	Ломъ-Паланка
Александрово	Митхатъ-Паша	Александрово	Свищовъ
Александрово	Черкеско-село	Ришъ	Прѣславъ
Александрово	Османлие	Александрово	Бѣлоградчикъ
Александрово	Хасанъ-Оглу, Хасаново	Александрово	Ямболъ
Александрово	Окчуларъ, Окчиларъ	Александрово	Казанлжкъ
Али-Анифе	Али-Калфа	Ези-Бей	Добричъ
Апта-Атъ	Абдулъ-Ехатъ	Хардалии	Добричъ
Асѣново	Упчелии	Симеоново	Ямболъ
Батенбергъ	Казжлъ-Мурадъ	Батенбергъ	Разградъ
Бистрица	Турско-Село	Долньо-Село	Кюстендилъ
Болу-Кжса	Драгановецъ	Болу-Кжса	Ески-Джумая
Борисово	Атлии	Хаджи-Димитрово	Ямболъ
Борисово	Ашаклии	Борисово	Казанлжкъ
Борисово	Хасанова-Махала	Дрѣновецъ	Ломъ-Паланка
Ботево	Бързински-Соватъ	Бързина	Орѣхово
Ботево	Юшенлии	Ботево	Добричъ
Ботево	Сабри-Кьой	Акчаръ	Видинъ

Сегашно име	Прѣдишно или двойно име	Населеното мѣсто се намира въ Община	Околия
Ботево	Омеръ-Махле	Мокрешъ	Ломъ-Паланка
Бояна	Кокарджа	Ботево	Добричъ
Брѣзовица	Паласъ-Кьой	Лилково	Рупчосъ
Брѣзово	Абрашларе	Брѣзово	Сърнена-Гора
Брѣстово	Кара-Агачъ	Брѣстово	Хасково
Буково	Лочъ-Бунаръ	Буково	Хаджи-Елесъ
Бѣла	Акъ-Дере	Бѣла	Варна
Бѣлево (-вско)	Гебедже	Бѣлево	Варна
Бѣла-Рѣка	Акъ-Дере	Бѣла-Рѣка	Прѣславъ
Бѣла-Черкова	Горни-Турчета, Мурадъ-Бей-Горний	Бѣла-Черкова	Паскалевецъ
Бѣлъ-Брѣгъ	Акъ-Яръ	Смѣдово	Прѣславъ
Български-Чардакъ	Голѣмъ-Чардакъ	Бълг.-Чардакъ	Овчи-Хълмъ
Василица	Капуджикъ	Василица	Ихтиманъ
Владимирово	Дели-Османларъ	Владимирово	Добричъ
Вѣтренъ	Хисарджикъ, Ени-Кьой	Вѣтренъ	Т.-Пазарджикъ
Вѣхто	Ески-Кьой	Злокученъ	Прѣславъ
Гарваново	Ени-Махле	Гарваново	Хасково
Говедаре	Сѫгърджикъ	Хаджиево	Т.-Пазарджикъ
Горньо-Александрово	Бургуджии	Горн.-Александрово	Сливенъ
Горско-Сливово	Даа-Сливова	Горско-Сливово	Севлиево
Гурково	Гяуръ-Куюсу	Гаргалѫкъ	Балчикъ
Гурково	Назъръ-Махле	Видболъ	Видинъ
Гурково	Уруцитѣ	Гурково	Орхание
Дебръщица	Дереджикъ	Црънча	Т.-Пазарджикъ
Деде-Балъ	Имру-Кая, Юмру-Кая	Чаталъ-Дере	Елена
Дервентъ	Ени-Махле	Дервентъ	Хаджи-Елесъ
Дивдѣдово	Ченгелъ	Дивдѣдово	Шуменъ
Димитрово	Демиръ-Баба-Теке	Кеманларъ	Кеманларъ
Добричъ	Хаджи-Оглу-Пазарджикъ	Добричъ	Добричъ
Долни-Турчета	Мурадъ-Бей-Долний	Долни-Турчета	Търново
Долни-Цибаръ	Цибаръ-Паланка, Турски-Цибаръ	Долни-Цибаръ	Ломъ-Паланка
Дондуково	Татаръ-Махле	Василовци	Ломъ-Паланка
Драгановци-Махла	Нова-Махла	Драгиевци	Севлиево
Драгомирово	Дели-Сюле	Драгомирово	Свищовъ
Елшица	Арнаутъ-Кьой	Елшица	Панагюрище
Емирово	Емиръ-Кьой	Кадиево	Добричъ
Ешикашлии	Шеихъ-Аслѫ	Ковачево	Т.-Пазарджикъ
Зараево	Кара-Хасанъ	Зараево	Попово
Златица	Пиринчлии	Златица	Сейменъ
Иванча	Куртъ-Аланъ	Каравеллеръ	Попово
Игнатиево	Кара-Баджакъ	Долни-Цибаръ	Ломъ-Паланка
Изворъ	Тавшанъ-Тепе	Хаджи-Димитрово	Ямболъ
Казачево	Татарето	Казачево	Ловечъ
Калиларъ	Кѫрлиларъ	Караларъ	Ихтиманъ
Калугерово	Гелвере	Калугерово	Т.-Пазарджикъ
Карапча	Гарибча	Дуранъ-Кулакъ	Балчикъ
Карезлии	Кара-Илиясъ	Карезлии	Т.-Пазарджикъ
Карлѫ-Кьой	Кралево	Карлѫ-Кьой	Ески-Джумая
Климентиново	Чирпилие	Климентиново	Пловдивъ
Климентово	Капаклии	Джаферлии	Варна
Княжово	Бали-Ефенди	Княжево	София
Княжева-Махла	Ислямъ-Махле	Крива-Бара	Ломъ-Паланка
Ковачево	Демирджилеръ	Ковачево	Т.-Пазарджикъ

Сегашно име	Прѣдишно или двойно име	Населеното мѣсто се намира въ Община	Околия
Козарево	Кадъ-Кьой	Кукорево	Ямболъ
Козловецъ	Турско-Сливо	Козловецъ	Свищовъ
Кокуда	Каляновци	Распоповци	Елена
Конаре	Кору-Кьой	Доганово-Конаре	Т.-Пазарджикъ
Константинъ	Ахметлии	Константинъ	Елена
Коруджи (-ево)	Юнусъ-Бююкъ	Гердима	Хасково
Костена-Рѣка	Кемикчи-Дере	Марковча	Нови-Пазарь
Кочево	Кьой-Тешъ	Осмаръ	Прѣславъ
Крива-Рѣка	Ири-Дере	Войвода	Нови-Пазарь
Крумово	Горня-Кумлуджа	Крумово	Варна
Крумово	Дервишъ-Махле	Долни-Цибаръ	Ломъ-Паланка
Крумово	Паша-Махле	Крумово	Конушъ
Крумово	Гюмлии	Крумово	Ямболъ
Крушово	Армутлии	Дълбокъ-Геренъ	Овчи-Хълмъ
Крѣстевичъ	Горньо-Османово	Красново	Овчи-Хълмъ
Лилково	Демирджи-Кьой	Лилково	Рупчосъ
Ловнидолъ	Чифтликъ	Ловнидолъ	Севлиево
Любленъ	Дагъ-Ени	Любленъ	Попово
Ляхово	Ясѫджи	Кьосе-Муратово	Т.-Пазарджикъ
Мала-Църква	Сърбско-Село	Говедарци	Самоковъ
Малки-Чардакъ	Турски-Чардакъ	Малки-Чардакъ	Овчи-Хълмъ
Михаилово	Черкешлии	Михаилово	Сливенъ
Могила	Мухла	Каспичанъ	Нови-Пазарь
Мухово	Фафина	Мухово	Ихтиманъ
Мѫгура	Курна-Могила	Гигенъ	Никополь
Нови-Пазарь	Ени-Пазарь	Нови-Пазарь	Нови-Пазарь
Николаево	Яя-Кьой	Налбантларе	Сливенъ
Николаево	Ешекчи (Сп. 1891 погрѣшенъ)	Николаево	Нова-Загора
Николаево	Джамбасъ-Махле	Голинци	Ломъ-Паланка
Николаево	Юрюклеръ	Чаиръ	Попово
Николаевска	Хаджрча	Николаевска	Варна
Нова-Шипка	Кесаръ	Кюпрю-Кьой	Ново-Село
Орѣхово	Рахово	Орѣхово	Орѣхово
Павелъ	Баня	Павелъ	Казанлѫкъ
Паницово	Алчакъ-Дере	Еркечъ	Анхияло
Паничарево-Ново } Паничарево-Старо }	Чанакчии	Паничарево-Ново	Бургазъ
Петковци	Сейрени	Палици	Елена
Пищигово	Айгѫръ-Кьой	Пищигово	Т.-Пазарджикк
Попово	Сърбски-Самоковъ	Крапецъ	Самоковъ
Радовци	Каперлии	Марянъ	Елена
Ревишъ	Рижъ-Кьой	Ревишъ	Кесарово
Ришъ (Рижъ)	Чалѫ-Кавакъ	Ришъ	Прѣславъ
Садово	Чешнегиръ	Садово	Конушъ
Сараньово	Саранъ-Бей	Сараньово	Т.-Пазарджикъ
Сарая	Коджа-Кьой	Сарая	Т.-Пазарджикъ
Сарѫ-Меше	Меше-Махле	Узунджа-Аланъ	Кесарово
Свобода	Ибрахимлии	Каяджикъ	Каваклии
Симеоново	Садѫ-Кьой	Симеоново	Харманлии
Симеоново	Османлии, Отманлии	Симеоново	Ямболъ
Скобелево	Метудово	Гозница	Ловечъ
Скобелево	Тюркмене	Скобелево	Сърнена-Гора
Скобелево	Кара-Хасърлии	Скобелево	Хаджи-Елесъ
Скобелево	Кюпеклии	Скобелево	Сливенъ
Скобелево	Горньо-Софуларе (Сп. 1891 и Табл. 1888 погрѣшени ?)	Скобелево	Казанлѫкъ

Сегашно име	Прѣдишно или двойно име	Населеното мѣсто се намира въ Община	Околия
Сливито	Кованлжкъ	Сливито	Казанлжкъ
Стамболово	Каба-Аплии	Ихтиманъ	Ихтиманъ
Становецъ	Юрюклеръ	Сенебиръ	Нови-Пазарь
Старо-Орѣхово	Дервишъ-Иванъ	Старо-Орѣхово	Варна
Стара-Рѣка	Урумъ-Чифликъ	Кукорево	Ямболъ
Стефанъ-Караджа	Ичме	Стефанъ-Караджа	Казанлжкъ
Стокитѣ	Селището	Стокитѣ	Севлиево
Стояновци	Хасановци	Доспатлии	Елена
Стражица	Кадж-Кьой	Стражица	Кесарово
Телишъ	Азизие	Телишъ	Луковитъ
Тича	Чатакъ	Тича	Османъ-Пазарь
Тополово	Тахталии	Тополово	Хаджи-Елесъ
Троица	Тружа	Осааръ	Прѣславъ
Турска-Лѣшница	Аладанлии	Турска-Лѣшница	Троянъ
Търхово	Духанджии	Търхово	Севлиево
Фердинандово	Аджмово	Фердинандово	Габрово
Фердинандово	Черкешлии	Фердинандово	Карнобатъ
Фердинандово	Дерменъ-Дере	Фердинандово	Пловдивъ
Фердинандъ	Голѣма-Кутловица	Фердинандъ	Кутловица
Хаджи-Димитрово	Нова-Махала	Хаджи-Димитрово	Ямболъ
Хубавене	Хуевене	Хубавене	Луковитъ
Царь-Петрово	Долни-Турчинъ	Царь-Петрово	Кула
Царь-Симеоново	Глотница	Видболъ	Видинъ
Царь-Шишманово	Голѣмъ-Турчинъ	Мокрешъ	Кула
Чамшадиново	Каранларъ	Хаджи-Хамза	Ихтиманъ
Юте-Махле	Хаджи-Ахмедъ-Махл.	Дуванларе	Кесарово
Ясенъ	Плаги-Гжзъ	Дисевица	Плѣвенъ
Ямурчево	Ягмурларъ	Аджиларе	Т.-Пазарджикъ

II.

Прѣброяванието народа на 1-й Януарий 1881 год. констатирало въ тогавашното Княжество 2,007,919 жители; онова на 1-й Януарий 1885 год., за бившата Източна Румелия — 975,030 ж. а третьото прѣброяване отъ 1888 — за сегашното Княжество 3,154,375 ж. Закона отъ 28 Юлий 1882 г. постановлява (§ 6) щото околиитѣ да имжтъ „отъ 25—50 хиляди жители, приблизително“. Въ сжщность, ето какъвъ е билъ броя на жителитѣ въ сѣка околия по врѣмето на тритѣ прѣброявания.

Население на околиитѣ раздѣлени на групи:

Пó-малко отъ 20,000 жители		Отъ 20,001 до 25,000 жители	
1881 или 1885	1888	1881 или 1885	1888
Балчикъ	Златица	Анхиало	Айтосъ
Брѣзникъ	Котелъ	Изворь	Анхиало
Златица	Рупчосъ	Рупчосъ	Балчикъ
Котелъ	Трѣвна	Сейменъ	Брѣзникъ
Ново-Село		Тетевенъ	Дрѣново
Царибродъ		Троянъ	Кесарово
			Сейменъ
			Царибродъ

От 25,001 до 30,000 жители

1881 или 1885	1888
Айтосъ	Балбунаръ
Балбунаръ	Бѣлоградчикъ
Бѣлоградчикъ	Изворъ
Дърманци	Ихтиманъ
Ихтиманъ	Орхание
Каменополе	Осм.-Пазаръ
Кокарджа	Панагюрище
Кутловица	Хаджи-Елесъ
Нови-Пазаръ	
Ново-Селци	
Орхание	
Панагюрище	
Рахово	
Сухиндолъ	
Трънъ	
Хаджи-Елесъ	

Отъ 30,001 до 35,000 жители

1881 или 1885	1888
Берковица	Бургазъ
Бургазъ	Бѣла
Бѣла	Габрово
Габрово	Искрецъ
Добричъ	Къзълъ-Агачъ
Искрецъ	Карнобатъ
Каваклии	Кеманларъ
Къзълъ-Агачъ	Кула
Карнобатъ	Кутловица
Кесарово	Луковитъ
Кула	Нови-Пазаръ
Кърджали	Ново-Село
Ловечъ	Ново-Селци
Нова-Загора	Овчи-Хълмъ
Овчи-Хълмъ	Пещера
Пещера	Самоковъ
Прѣславъ	Силистра
Радомиръ	Сърнена-Гора
Силистра	Тетевенъ
Сърнена-Гора	Трънъ
Тутраканъ	
Трѣвна	
Хасъ-Кьой	
Ямболъ	

Отъ 35,001 до 40,000 жители

1881 или 1885	1888
Базаурть	Акъ-Кадънларъ
Бѣла-Слатина	Берковица
Дупница	Бѣла-Слатина
Елена	Елена
Ески-Джумая	Ески-Джумая
Куцина	Каваклии

Отъ 35,001 до 40,000 жители

1881 или 1885	1888
Осм.-Пазаръ	Куртъ-Бунаръ
Самоковъ	Никополь
Сливенъ	Нова-Загора
Харманлии	Попово
	Провадия
	Прѣславъ
	Радомиръ
	Сливенъ
	Троянъ
	Тутраканъ
	Харманлии
	Ямболъ

Отъ 40,001 до 45,000 жители

1881 или 1885	1888
Видинъ	Конушъ
Враца	Ломъ-Паланка
Конушъ	Търново
Ломъ-Паланка	Чирпанъ
Попово	
Руссе	
Свищовъ	
Стара-Загора	
Стрѣма	
Чирпанъ	

Отъ 45,001 до 50,000 жители

1881 или 1885	1888
Кюстендилъ	Дупница
Никополь	Карлово
Провадия	Рахово
София	Стара-Загора
Т.-Пазарджикъ	Т.-Пазарджикъ
Търново	Шуменъ

Повече отъ 50,000 жители

1881 или 1885	1888
Варна	Варна
Казанлъкъ	Видинъ
Пловдивъ	Враца
Плѣвенъ	Горня-Орѣховица
Разградъ	Добричъ
Севлиево	Казанлъкъ
Хасково	Кюстендилъ
Шуменъ	Ловечъ
	Пловдивъ
	Плѣвенъ
	Разградъ
	Руссе
	Свищовъ
	Севлиево
	София
	Хасково

Прѣзъ 1881 год., въ бившето Княжество, най-малка по населението си била е околия Златица съ 14,282 ж., а най-голѣма — околия Севлиево съ 61,405 ж. За 1885 год., въ бившата Източна Румелия, имаме околия Котелъ съ 18,456 ж. и околия Хасково съ 55,372 ж. По врѣме на третьото прѣброяванье крайнитѣ околии въ сѫщий смисълъ сѫ: Трѣвна съ 17,397 ж. и Горня-Орѣховица съ 63,927 ж. Закона за административното дѣление Княжеството отъ 1882 смалилъ е значително числото на околиитѣ съ население 25—30 хиляди, 30—35 хиляди и 40—45 хиляди жители а уголѣмилъ числото на ония съ 35—40 хиляди и съ повече отъ 50 хиляди; но и той неможилъ да прѣмахне околиитѣ съ по́-малко отъ 25 хил. души, общий брой на които, прѣзъ двѣтѣ първи прѣброявания, е сѫщий както и прѣзъ послѣдньото. За бившата Източна Румелия точно половината отъ сичкитѣ околии сѫ имали население измежду 25 и 35 хиляди души, до като за бившето Княжество околиитѣ съ сѫщий брой население съставляватъ почти половината (26 отъ 58). Прѣзъ 1888 год. за да се състави половината на околиитѣ трѣба да се земжтъ въ смѣтка и ония които се намиржтъ въ групата 35 до 40 хиляди. Забѣлѣжително е йоще, че намалението и уголѣмението въ групитѣ 25 до 30 хил. и 35—40 хил. е еднакво и, че прѣзъ 1888 год. броя на околиитѣ, които сѫ имали повече отъ 50,000 жители е точно двоенъ отъ оня прѣзъ 1881 и 1885.

Закона отъ 16 Декемврий 1889 год. измѣни, малко или много, населението на стари 36 околии и отвори новата — Паскалювецъ съ 34,522 ж. Намаление е направено въ околиитѣ: Горня-Орѣховица (отъ 63,627 на 41,486), Трѣвна (отъ 17,397 на 14,277), Дрѣново (отъ 20,559 на 13,661), Ихтиманъ (отъ 27,870 на 18,417) Панагюрище (отъ 28,262 на 27,632), Пещера (30,889 на 29,980). Рупчосъ (отъ 18,751 на 17,952), Овчи-Хълмъ (отъ 33,388 на 28,702), Каваклии (отъ 35,246 на 34,759), Кжзжлъ-Агачъ (отъ 33,272 на 31,216), Кеманларъ (отъ 32,052 на 25,753), Хаджи-Елесъ (отъ 29,126 на 28,733), Ново-Село (отъ 31,039 на 27,137), Балбунаръ (отъ 26,251 на 25,625) Прѣславъ (отъ 36,085 на 32,610), Сейменъ (отъ 22,860 на 21,422), Орхание (отъ 27,614 на 27,460), Искрецъ (отъ 33,276 на 30,437), Свищовъ (отъ 51,387 на 48,449) и Севлиево (отъ 59,784 на 55,352). Уголѣмение въ населението е произлѣзло пъкъ за околиитѣ: Търново (отъ 44,501 на 49,478), Т.-Пазарджикъ (отъ 49,677 на 53,614), Пловдивъ (отъ 51,710 на 52,509), Конушъ (отъ 42,094 на 42,487), Ямболъ (отъ 35,525 на 37,796). Карнобатъ (отъ 30,176 на 30,448), Разградъ (отъ 50,928 на 57,227),

Вратца (отъ 59,848 на 60,002), Провадия (отъ 36,394 на 40,296), Руссе (отъ 59,205 на 60,331), Шуменъ (отъ 43,322 на 46,807), Стара-Загора (отъ 46,814 на 48,252), Ново-Селци (отъ 33,852 на 35,016), Златица (отъ 19,898 на 22,587), София (отъ 61,028 на 66,611) и Самоковъ (отъ 34,193 на 39,333). Съ малки исключения, слѣдователно, законътъ отъ 1889 намалилъ е и безъ това малкитѣ околии, а уголѣмилъ много отъ ония, които и тъй се имали голѣмо население. Види се, че направенитѣ измѣнения може да сѫ отговаряли на нѣкои мѣстнитѣ нужди, но пó-широкъ административенъ погледъ вѣроятно не е направенъ. А както се вижда отъ таблицата, която пó-горѣ съобщихъ, много околии съ слабо население би могли лесно да се махнѫтъ, безъ да се докача опрѣдѣлението на закона отъ 1882 год. Това е могло да се направи поне за ония околии, на които жителитѣ не сѫ разпръснѫти по малки населени мѣста и които могѫтъ да съставятъ доста копмактни общини.

За броя на жителитѣ въ единъ окрѫгъ законитѣ за административното дѣление на бившето и сегашното Княжество не съдържѫтъ никакво опрѣдѣление. Само Източно-Румелийский Органически Уставъ постановлява, че окрѫзитѣ немогѫтъ да имѫтъ пó-малко отъ четири и пóвече отъ шесть околии. Земи ли се броя на жителитѣ въ една околия измежду 25,000 и 50,000, то окрѫзитѣ не би трѣбало да имѫтъ пó-малко отъ 100,000 и пó-много отъ 300,000 ж.

Въ дѣйствителность разликата измежду броя на жителитѣ въ разнитѣ окрѫзи е твърдѣ голѣма, както се вижда отъ слѣдующето разпрѣдѣление.

Население на окрѫзитѣ раздѣлени на групи.

Пó-малко отъ 100,000 жители

1881 или 1885	1888
Берковица	Вратца
Вратца	Плѣвенъ
Ески-Джумая	Рахово
Ловечъ	Свищовъ
Ломъ-Паланка	Севлиево
Орхание	Трънъ
Провадия	
Рахово	
Свищовъ	
Севлиево	
Трънъ	

Отъ 100,001 до 125,000 жители

1881 или 1885	1888
Бургазъ	Бургазъ
Варна	Видинъ
Видинъ	Ловечъ
Плѣвенъ	Ломъ-Паланка
Разградъ	Разградъ
Силистра	Силистра
Шуменъ	Хасково

Отъ 125,001 до 150,000 жители

1881 или 1885	1888
Кюстендилъ	Т.-Пазарджикъ
Руссе	
Т.-Пазарджикъ	

Отъ 150,001 до 175,000 жители	
1881 или 1885	1888
Сливенъ	Кюстендилъ
София	Руссе
Хасково	Сливенъ

Отъ 175,001 до 200,000 жители	
1881 или 1885	1888
Стара-Загора	София
	Шуменъ

Пб-много отъ 200,001 жители	
1881 или 1885	1888
Пловдивъ	Варна
Търново	Пловдивъ
	Стара-Загора
	Търново

Прѣзъ 1881 год., нàй-малъкъ, по населението си, е билъ окрѫгъ Свищовъ съ 41,898 ж. а нàй-голѣмъ — Търново съ 217,523 ж. Бившата Источна Румелия не е имала окрѫгъ съ пб-малко отъ 100,000 ж. Нейнитѣ шесть окрѫга се намирѫтъ въ сичкитѣ групи, отъ които само една обема два. Нàй-малкий окрѫгъ тамъ е билъ Бургазъ съ 111,785 ж. а нàй-голѣмъ — Пловдивъ съ 226,253 ж. По врѣмето на първото прѣброяване, половината на окрѫзитѣ въ Сѣверна България имали сѫ население пб-малко отъ 100,000 души, а прѣзъ 1888 год. повече отъ половината на окрѫзитѣ сѫ имали пб-малко отъ 125,000 жители. Нàй-малъкъ по това врѣме билъ е окрѫгъ Трънъ съ 76051 ж. а нàй-голѣмъ — окрѫгъ Пловдивъ съ 226,013 ж.

Законътъ отъ 16 Декемврий 1889 направи само двѣ значителни измѣнения въ населението на окрѫзитѣ: уголѣмяването на окрѫга Вратца съ присъединяването двѣтѣ околии на бившия окрѫгъ Рахово и присъединяването околията Орхание отъ Вратца къмъ София. Въобще чрѣзъ тоя законъ промѣнено е населението въ слѣдующитѣ окрѫзи: Търново (отъ 205,344 на 212,684), Т.-Пазарджикъ (отъ 136,698 на 129,646), Пловдивъ (отъ 226,013 на 221,740), Сливенъ (отъ 161,303 на 161,031), Бургазъ (отъ 110,363 на 110,635), Вратца (отъ 87,462 на 146,783) Хасково (отъ 123,168 на 122,775), София (отъ 182,247 на 221,844), Свищовъ (отъ 90,876 на 87,938) и Севлиево (отъ 93,948 на 89,516). Другитѣ измѣнения въ околиитѣ като сѫ направени изъ една въ друга на сѫщий окрѫгъ, то населението на послѣднитѣ не е прѣтърпяло никакви измѣнения. Както се вижда, въ слѣдствие на тия измѣнения населението на два окрѫга отъ нàй-долнята група е йоще намалено, а на два въ нàй-горнята — йоще уголѣмено. Подобрѣние е уведено само за единъ окрѫгъ отъ нàй-долнята група, като е помѫкнатъ въ третята група, а единъ окрѫгъ е съвсѣмъ изчезнѫлъ.

Намалението въ окрѫзитѣ Т.-Пазарджикъ и Пловдивъ произлиза нàй-много отъ прѣмѣстванието села изъ окрѫзи на Южна

България въ окржзи на Сѣверна България: отъ околията Панагюрище прѣминжли въ околия Златица (Пирдопъ) селата Душанци и Лжжене; отъ околия Ихтиманъ — въ окол. Самоковъ селата Гуцалъ, Баня, Костенецъ, Радоилъ и Махала; отъ околия Овчи-Хълмъ — въ окол. Златица градътъ Копривщица. Тѣзи сж единственнитѣ мѣста, гдѣто едноврѣмешната граница измежду Источна-Румелия и Княжеството е прѣкъснжта. Въ источната часть на Княжеството, Балканъ остава, и за напрѣдъ, като естественна граница измежду сѣвернитѣ и южни окржзи.

За повърхностьта на Княжеството имаме, до сега, двѣ пó-положителни или пó-добрѣ приблизителни прѣсмѣтания, направени на основание картата отъ Руский Генераленъ Щабъ. Едното е направено отъ г-на Т. И. Каракашова и публиковано[1]) прѣди три години; другото пъкъ — отъ г-на А. Кривошиева. Общий резултатъ отъ послѣдньото е показанъ на картата, издадена минжлата година отъ Г-на Хр. Г. Дановъ, а даннитѣ за отдѣлнитѣ окржзи и околии самий Г-нъ Кривошиевъ. бѣше тъй любезенъ да ми съобщи. Че първото измѣрвание е направено по административното дѣление прѣди закона отъ 1889, нѣма съмнѣние, а вѣрвамъ, че и второто измѣрвание се относя на сжщото положение, макаръ на картата да сж означени околиитѣ и окржзитѣ тъй както сж сега (съгледахъ само една погрѣшка: селото Кечилеръ-Махле е въ околия Стара-Загора, а картата го има по старому въ околия Сейменъ). Причинитѣ за това мое вѣрвание сж, че прѣдадений мени списъкъ показва старитѣ окржзи Вратца и Рахово, че окол. Орхание не е минжта въ окр. София и, нáй-сетнѣ, че окр. Търново има само шестьтѣхъ стари околии, слѣдов. безъ окол. Паскалювецъ.

Като се оставжтъ на страна околията Кърджали и Тжмржшкитѣ села, минали пакъ подъ непосрѣдственното владѣние на Турция, за повърхностьта на сегашното Княжество имаме:

	Споредъ Г-на Кривошиева.	Споредъ Г-на Каракашова.	Послѣдний има повече.	
	въ квадратни километри			на %
Сѣверна България	62,139·0	64,493	2,354	3·79
Южна България	33,564·5	34,783	1,218	3·63
Сичко	95,703·5	99,276	3,572	3·73

[1]) „Сборникъ за Народни Умотворения, Наука и Книжнина“ издава Министерството на Народното Просвѣщение. Книга I, стр. 312.

За мѣрението двѣтѣ части на Княжеството отъ г-на Каракашова, знае се положително, че е правено по двѣ карти въ различни масщаби. Тъй като Г-нъ Кривошиевъ се е послужилъ съ сѫщитѣ срѣдства, трѣба да приемемъ, че и неговото мѣрение е направено по двѣ отдѣлни карти. Подъ тия условия и особенно слѣдъ прѣмахването на една погрѣшка, за която пó-сетнѣ ще говорѭ, числата за двѣтѣ части на България печелятъ въ отношение на вѣродостойностьта си. На първъ погледъ, почти еднаквостьта на процентитѣ за разликитѣ кара ни да вѣрваме, че послѣднитѣ произлизѫтъ отъ разликата на употрѣбениятъ аппаратъ и метода, а не отъ недостатъкъ на вѣщина и на внимателность отъ страна на Господа измѣрителитѣ; но това вѣрвание ще прѣтърпи едно измѣнение, както ще видимъ малко пò-нататъкъ. Тъй като измѣрването на Г-на Кривошиева е пò-ново и, както ми съобщи, той е правилъ повторителни провѣрявания за да се увѣри, че получената разлика не произлиза отъ погрѣшка въ смѣтанието, а отъ друга страна прѣдъ видъ на неговата пó-голѣма опитность въ прѣдмѣта, азъ съмъ наклоненъ да считамъ първитѣ броеве въ горнята таблица за пò-вѣрни. На сѣки начинъ, нѣма да се отдалечимъ много отъ истинната ако приемемъ повърхностьта на Княжеството 97,500 кв. километра — срѣдньото измежду двѣтѣ измѣрвания.

Тука трѣба да споменѫ и друга една разлика. На Дановата карта тритѣ броя за повърхностьта на Княжеството сѫ показани съ 68,579.$_4$, 27,125·$_7$ и 95,705.$_1$,. Общата повърхность, слѣдов., се тъй малко различава, щото не струваше нито да се спомене; но другитѣ четири броя значително се различаватъ по между си. Сравнението на даннитѣ за окрѫзитѣ, доведе ме до заключението, че разликата неможе да произлиза отъ прѣминаванието — направено на картата — на нѣкои села отъ Южна въ Сѣверна България. Наклоненъ съмъ пóвече да отдамъ разликата на една неволна погрѣшка въ събиранието. Ако на 27,125·$_7$ — повърхностьта на Южна България споредъ картата — приложимъ 6439.$_1$ — повърхностьта на окр. Стара-Загора споредъ Г-на Кривошиева — получаваме 33564.$_8$, сѫщий именно брой, който произлиза за повърхностьта на Южпа България, като съберемъ шестьтѣхъ нейни окрѫзи и който брой пó-горѣ минахъ като вѣренъ. Излиза, слѣдов., като вѣроятно, че повърхностьта на тоя окрѫгъ е минѫта, на картата, погрѣшно въ Сѣверна България.

За повърхностьта на отдѣлнитѣ околии и окрѫзи неможемъ да очакваме точни данни, защото границитѣ не сѫ съвършенно

строго направени и отъ самитѣ административни власти, а йоще пò-малко начертани на картитѣ. Г-да Каракашовъ и Кривошиевъ сж потеглили границитѣ само по селата, безъ да иматъ положителни свѣдѣния за землищата на пограничнитѣ села. По тая причина и повърхностното сравнение малката карта на Г-на Каракашова съ Дановата карта открива веднага значителни разлики за околиитѣ и окржзитѣ, и тамъ гдѣто съ закона отъ 1889 год. не се е направило никакво измѣнение въ административното дѣление. При такива условия съгласието на двѣтѣ измѣрвания, понѣ за нѣкои окржзи, е твърдѣ забѣлѣжително, и свидѣтелствува само за голѣмата внимателность и умѣние съ които сж работили поменжтитѣ Господа. Ето даннитѣ по окржзи, по реда на голѣмината имъ, както сж показани въ Сборника за Народни Умотворения и пр.

Окржзи	Г-нъ Каракашовъ	Г-нъ Кривошиевъ	% отъ цѣлата повърхность на Княжеството		Окржзи	Г-нъ Каракашовъ	Г-нъ Кривошиевъ	% отъ цѣлата повърхность на Княжеството	
	въ квадр. километри					въ квадр. километри			
Варна	8,378	7,734	8·44	8·08	Л.-Паланка . .	3,550	3,834	3·38	4·01
Пловдивъ . . .	6,954	5,905	7·00	6·17	Хасково . . .	3,517	3,525	3·54	3·68
Ст.-Загора . .	6,445	6,439	6·49	6·72	Видинъ	3,122	2,958	3·13	3·09
Сливенъ . . .	6,232	6,278	6·28	6·36	Рахово	2,908	2,747	2·93	2·87
Бургазъ[1]) . . .	5,878	5,960	5·92	6·23	Разградъ . . .	2,860	2,836	2·88	2·97
Т.-Пазарджикъ	5,757	5,457	5·80	5·70	Силистра . . .	2,783	3,001	2·80	3·13
София	5,587	5,367	5·63	5·61	Свищовъ[2]) . .	2,729	2,576	2·75	2·69
Кюстендилъ . .	5,319	4,593	5·36	4·80	Плѣвенъ . . .	2,694	2,683	2·71	2·80
Шуменъ . . .	4,896	4,590	4·93	4·80	Вратца	2,610	2,749	2·63	2·87
Търново . . .	4,879	4,652	4·92	4·86	Трънъ	2,183	2,130	2·2)	2·23
Ловечъ	4,191	3,807	4·22	3·98	Севлиево . . .	1,898	1,996	1·96	2·09
Русе	3,906	3,887	3·93	4·06					

За повечето отъ окржзитѣ, по двѣтѣ измѣрвания, сжществува отношението, намѣрено при общата повърхность: даннитѣ на Г-на Кривошиева сж пò-малки отъ ония на Г-на Каракашова. За 10 окржзи, ако приспособимъ констатираний процентъ за уголѣмение —3·80 —, отъ броеветѣ на вторий стълбецъ намираме приблизи-

[1]) Като се събержтъ 4-тѣхъ околии на окржга, пакъ по измѣрванието на г-на Каракашова, получава се 5886.

[2]) Сборътъ на двѣтѣ околии Никополь и Свищовъ дава 2732.

телно броевете на първий. Значителни отклонения прѣдставляватъ окрѫзитѣ: Варна (8.4 % разлика), Пловдивъ (17.8 %) и Кюстендилъ (15.8 %) отъ една страна, а Бургазъ (1.4 %, разлика въ противенъ смисълъ), Ломъ-Паланка (7.4 %), Силистра (7.2 %) и Вратца (5.%) отъ друга. Но за нѣкои окрѫзи като напр. Търново и Севлиево, Бургазъ и Сливенъ, Трънъ и Кюстендилъ разликитѣ въ повече и въ пó-малко се до нѣгдѣ изравняватъ. Необяснима остава само разликата за окр. Пловдивъ, която, на пръвъ погледъ, се явява като типографическа погрѣшка. Сравнението на даннитѣ за околиитѣ показва, че разликата произлиза главно отъ околията Рупчосъ, която споредъ Г-на Кривошиева има 1,183 кв. кил. а споредъ Г-на Каракашова — 2,059 кв. кил. Направеното прѣсмѣтание, по Дановата карта, за тая околия (която приехъ за трижгѫлникъ съ 50 кил. основа и 40 кил. височина) показа ми, че тя има приблизително 1000 кв. кил., така щото броя на Г-на Кривошиева трѣба да се признае за вѣренъ. Разликата за околия Рупчосъ прави 874 кв. кил. т. е приблизително толкова колкото е повърхностьта на Тѫмрѫшкитѣ села, споредъ Г-на Кривошиева. Това обстоятелство ме навежда на мисъльта да прѣдполагамъ, че Г-нъ Каракашовъ е направилъ, може би, погрѣшката да смѣта тия села въ околията Рупчосъ. Незнаѭ наистинна по кой другъ начинъ да се разясни тая значителна разлика, толкозъ повече, че, като се прѣмахне тя, отклонението на броевете отъ двѣтѣ измѣрвания за Южна България, изнася едвамъ 1 %.

Таблицата за повърхностьта на окрѫзитѣ показва почти сѫщий редъ съ оная за населението имъ (гл. стр. 757 и 758), стига само да захванемъ четеньето на едната отпрѣдъ а на другата отзадъ. Нáй-голѣма разлика въ това отношение прѣдставлява окр. Бургазъ. Оставимъ ли на страна малкитѣ исключения види се, слѣдов., че едно рационално разпрѣдѣление територията на окрѫзи йоще не е направено, макаръ и да имаме доста статистически данни за неговото извършване; а и въ административно отношение опитътъ е достатъченъ.

Сравнението повърхноститѣ на околиитѣ, по двѣтѣ измѣрвания, прѣдставлява йоще пó-голѣми отклонения. Това се съглежда и въ броевете за гѫстината на населението, които пò-долу ще видимъ. Наклоненъ съмъ да отдамъ разликитѣ повече на различното разграничение околиитѣ, отъ колкото на погрѣшки при измѣрванието, за това и нѣма да се занимавамъ съ тая работа. Даннитѣ на г-на

Каракашева се намиржтъ въ Сборника за Народни Умотворения и пр., книга I, стр. 314—315, а ония на Г-на Кривошиева съобщавамъ тука, та интересующитѣ се могжтъ сами да направятъ сравнението. Забѣлѣзвамъ, че отклоненията сж доста ясно изразени и въ слѣдующата таблица за гжстината на населението, та нѣма нужда да се сравняватъ сжщинскитѣ броеве за повърхностьта.

Като приспособихъ показаннитѣ данни за повърхностьта, намѣрихъ, че на единъ квадратенъ километръ се падало жители:

	Въ Сѣверна България		Въ Южна България		Въ цѣлото Княжество
	1881	1888	1885	1888	1838
Споредъ даннитѣ на г-на Кривошиева	$32{\cdot}_{31}$	$35{\cdot}_{30}$	$28{\cdot}_{08}$	$28{\cdot}_{63}$	$32{\cdot}_{96}$
„ „ „ „ Каракашова	$31{\cdot}_{13}$	$34{\cdot}_{01}$	$27{\cdot}_{10}$	$27{\cdot}_{63}$	$31{\cdot}_{77}$
„ срѣдний брой измежду двата	—	—	—	—	$32{\cdot}_{32}$

Въ цѣлото Княжество, слѣдователно, дохаждатъ на́й-малко 32-ма и на́й-много 34-ма души на единъ квадратенъ километръ. Сѣверна България въобще е била и остава по̀-гжсто населена отъ Южна. За сега нека констатирамъ йоще, че, споредъ по́-новото измѣрвание, гжстината на населението на Сѣверъ отъ Балкана се е уголѣмила за 7 години съ $8{\cdot}_{85}$ на стотѣхъ или, въ срѣдньо число, съ $1{\cdot}_{27}$ % въ годината, до като на Югъ уголѣмението за 3 години е $1{\cdot}_{95}$ % или, въ срѣдньо число, само $0{\cdot}_{65}$ % годишно. Разяснението на това отношение ще покажж по̀-сетнѣ.

За да се види, какъ е разпрѣдѣлено населението на България по разнитѣ окржзи и околии, изработихъ слѣдующата таблица, като приехъ за основа измѣрванието на Г-на Кривошиева съ прѣдположение, че то се относя на административното дѣление прѣди 1 Януаръ 1890 год. Въ скобки турихъ броеветѣ, които се получаватъ, ако измѣрванието се отнася на сегашнитѣ околии и окржзи, и то главно съ цѣль да покажж въ кои околии е станало измѣнение въ слѣдствие закона отъ Декемврий 1889 год. При сжществующитѣ отношения броеветѣ трѣба да се считатъ само приблизително, но тѣ сж достатъчни, за да покажжтъ главнитѣ бѣлѣзи въ това направление. Въ първий стълбецъ турихъ даннитѣ за повърхностьта на околиитѣ, тъй както ми се дадохж отъ Г-на Кривошиева, като испустнжхъ само десетинскитѣ мѣста и споредъ това заокржжихъ единицитѣ.

Околии и окржзи	Повърхность квадр. кил.	На единъ кв. кил. падатъ се жители споредъ мѣреньето: Каракашовъ	На единъ кв. кил. падатъ се жители споредъ мѣреньето: Кривошиевъ
Айтосъ	1,138	22·97	21·68
Анхияло	1,081	20·40	19·06
Бургазъ	2,338	14·63	14·99
Карнобатъ	1,409	21·32	21·42(21·61)
Бургазъ	—	18·57	18·59(18·56)
Балчикъ	1,840	14·95	13·19
Варна	1,505	39·69	38·78
Добричъ	2,843	18·99	24·19
Ново-Село	1,006	31·90	30·83(26·90)
Провадия	1,040	27·48	34·99(38·75)
Варна	—	24·68	26·78
Бѣлоградчикъ	1,174	27·23	25·21
Видинъ	869	48·89	59·07
Кула	915	35·28	37·99
Видинъ	—	37·06	39·11
Вратца	1,635	34·12	36·60(36·70)
Орхание	1,114	32·26	24·79(24·65)
Вратца	—	33·51	31·82
Дупница	1,312	27·75	35·26
Изворъ	1,029	20·95	24·59
Кюстендилъ	1,370	38·72	38·29
Радомиръ	888	35·74	44·08
Кюстендилъ	—	30·65	35·44
Ловечъ	1,466	32·06	35·31
Тетевенъ	1,254	23·73	24.60
Троянъ	1,087	29·29	33·15
Ловечъ	—	28·39	31·26
Берковица	1,300	30·34	27·20
Кутловица	1,232	29·77	27·32
Ломъ-Паланка	1,302	35·99	34·52
Ломъ-Паланка	—	32·17	29·79
Карлово	1,384	32·81	34·01
Конушъ	711	57·36	59.20(59·76)
Овчи-Хълмъ	1,197	28·35	27·87(24·00)
Пловдивъ	531	89·62	97·38(98·89)
Рупчосъ	1,183	9·11	15·83(15·19)
Сърнена-Гора	900	34·76	36·69
Пловдивъ	—	32·50	38·27(37.53)

Околии и окржзи	Повърхность квадр. кил.	На единъ кв. кил. падатъ се жители споредъ мѣреньето: Каракашовъ	На единъ кв. кил. падатъ се жители споредъ мѣреньето: Кривошиевъ
Луковитъ	903	36·45	36·33
Плѣвенъ	1,780	33·07	33·38
Плѣвенъ	—	34·16	34·30
Кеманларъ	813	37·69	39·42(31·67)
Попово	964	41·38	40·85
Разградъ	1,058	48·33	48·14(54·09)
Разградъ	—	42·79	43·15
Бѣла-Слатина	983	28·83	38·62
Рахово	1,765	30·68	27·66
Рахово	—	29·84	31·39
Балбунаръ	843	33·93	31·77(30·40)
Бѣла	1,012	32·98	32·86
Руссе	1,083	55·73	54·67(55·11)
Тутраканъ	948	34·60	37·16
Руссе	—	39·34	39·73
Никополь	1,197	30·19	32 99
Свищовъ	1,379	36·19	37·28
Свищовъ	—	33·76	35·25
Габрово	502	45·07	68.19
Севлиево	1,494	52·44	40·16
Севлиево	—	49·30	47·07
Акъ-Кадънларъ	1,218	36·28	30 76
Куртъ-Бунаръ	1,173	31·89	31·21
Силистра	610	55·84	55·02
Силистра	—	38·68	35·86
Каваклии	1,246	26·09	26·18(25·52)
Котелъ	731	22·10	24·13
Кжзжлъ-Агачъ	1,696	19·36	19·62(18·41)
Сливенъ	1,053	46·01	37·61
Ямболъ	1,452	23·62	24·47(26·03)
Сливенъ	—	25·88	25·69
Златица	676	27·63	29·44(33·41)
Искрецъ	1,207	23·85	27·37(25·21)
Ново Селци	768	33·78	44·09(45·39)
Самоковъ	1,739	24·01	19·66(22·50)
София	977	58·34	62·46(68·10)
София	—	32·62	33·96(36·14)

Околии и окрѫзи	Повърхность квадр. кил.	На единъ кв. кил. падатъ се жители споредъ мѣреньето: Каракашовъ	На единъ кв. кил. падатъ се жители споредъ мѣреньето: Кривошиевъ
Казанлѫкъ . .	1,775	34·61	30·11
Нова-Загора .	1,572	22·11	21·59
Сейменъ . . .	896	27·59	25·15(23·93)
Стара-Загора .	1,138	42·75	41·31(42·40)
Чирпанъ . . .	958	32·87	46·41
Стара-Загора .	—	31·56	31·59
Ихтиманъ . .	1,144	15·67	24·36(16·10)
Панагюрище . .	1,285	21·33	22·00(21·50)
Пещера	2,040	20·02	15·14(14·70)
Т.-Пазарджикъ .	989	44·75	50·23(54·21)
Т.-Пазарджикъ	—	23·74	25·05(23·76)
Брѣзникъ . . .	625	32·50	34·63
Трънъ	858	38·23	36·39
Царибродъ . .	648	37·12	35·79
Трънъ	—	34·84	35·70

Околии и окрѫзи	Повърхность квадр. кил.	На единъ кв. кил. падатъ се жители споредъ мѣреньето: Каракашовъ	На единъ кв. кил. падатъ се жители споредъ мѣреньето: Кривошиевъ
Гор.-Орѣховица.	1,220	36·36	52·15
Дрѣново . . .	357	55·57	57·59(38·27)
Елена	1,397	44·01	26·31
Кесарово . . .	617	20·65	36·48
Трѣвна	352	36·70	49·42(40·54)
Търново . . .	709	123·61	62·77(76·90)
Търново . . .	—	42·09	44·14
Хаджи-Елесъ .	737	51·28	39·52(38·98)
Харманлии . .	1,649	23·23	22·71
Хасково . . .	1,139	41·01	49·69
Хасково . . .	—	35·02	34·94(34·83)
Ески-Джумая .	795	45·87	44·26
Нови-Пазарь .	1,151	27·69	28·61
Османъ-Пазарь .	843	29·95	33·43
Прѣславъ . . .	1,145	34·24	31·51(28·48)
Шуменъ . . .	655	45·85	66·15(71·46)
Шуменъ . . .	—	35·89	38·28

Нàй-гѫсто населени сѫ окр. Севлиево, Търново и Разградъ, а послѣ дохаждатъ Русе, Видинъ, Шуменъ, Пловдивъ за да се довършатъ съ нàй-рѣдко населенитѣ — Варна, Т.-Пазарджикъ и Бургазъ. Въобще, изнадъ срѣдната гѫстина за Княжеството има 14 окрѫга, а изподъ — 9 окрѫга. Забѣлѣжително е, че голѣмитѣ градове: София, Пловдивъ, Русе, Варна не се намиратъ въ нàй-гѫсто населенитѣ окрѫзи. За нàй-гѫсто населенитѣ пъкъ околии отъ 5, въ три-тѣхъ има голѣми градове. Тия околии сѫ: Пловдивъ, Габрово, Шуменъ, Търново и София. Гѫстината на втората околия ми се вижда невѣроятна, и трѣба да произлиза отъ невѣрностьта на повърхнината. Подобни погрѣшки има, вѣроятно, и въ околиитѣ: Видинъ, Радомиръ, Рупчосъ, Сливенъ, Ново-Селци, Търново, Кесарово, Хаджи-Елесъ и др. Нàй-рѣдко населени сѫ околиитѣ: Балчикъ, Пещера, Бургазъ, Рупчосъ.

Приложенната карта I показва нàй-нагледно какъ е разпрѣдѣлено населението въ Княжеството по отношение на гѫстината. Тя е съставена на основание вторитѣ броеве въ горнята таблица. Отъ нея виждаме, че морский брѣгъ, съ исключение на околия Варна, вѣроятно само поради сѫществуванието на гр. Варна,

и Юго-Западний край на Княжеството сж нàй-рѣдко населени. Послѣдний може да се схване като естественно слѣдствие отъ балканистото мѣсто на околиитѣ Рупчосъ, Пещера и, отчасти, Ихтиманъ. Но сравнението на тия околии съ Троянъ, Габрово, Дрѣново, Елена показва, че сжществуванието само на горитѣ не е единственната причина за малкото население, а трѣба да има и други отъ економически или политически характеръ. За рѣдкостьта на населението въ околиитѣ Бургазъ, Анхияло и Балчикъ може да сж причина блатиститѣ мѣста въ първитѣ двѣ, които мѣста не само немогжтъ да бждҗтъ населени, но и уголѣмяватъ привидно повърхнината на земята, защото междуземнитѣ води не сж извадени при мѣрянието; за третята пъкъ — безводието въ вжтрѣшностьта. Околиитѣ Добричъ и Балчикъ сж единственнитѣ въ Княжеството, които нѣматъ рѣки или, ако ги имжтъ, тѣ сж сухи прѣзъ лѣтото. Тия мѣста ще останжтъ, вѣроятно, слабо населени до когато искуственно се снабдятъ съ потрѣбната вода.

Най-гжсто е населена срѣдата на Сѣверна България. Въ това отношение отличаватъ се долинитѣ на Искъръ и Янтра, които, по гжстината на населението си, надминаватъ значително срѣдньото за Княжеството. Слабата гжстина за околиитѣ Рахово и Никополь дължи се, вѣроятно, на безводнитѣ мѣста въ първата и сравнително многото крайдунавски блата въ втората. Ако такивато се извадяхж отъ повърхностьта и на Свищовската околия, и нейната сжщинска гжстина щѣше да бжде много пó-голѣма. Тъй сжщо по край рѣката Марица се намирҗтъ нàй-гжсто населенитѣ околии за Южна България. Исключение правятъ само околиитѣ Сейменъ и Харманлии. Долината пъкъ на втората голѣма рѣка въ Южна България — Тунджа — не е отбѣлѣзана въ това отношение. Тя прѣминава само една околия гжстината, на която се приближава къмъ оная за цѣлото Княжество — Казанлжкъ — а съставлява границата на една отъ нàй-слабо населенитѣ околии — Кжзжлъ-Агачъ. Като че ли и желѣзницата Руссе—Варна да е имала добро влияние за събиранието повече население. Мени липсватъ положителни данни за населението по тия страни прѣди направянието линията, та не могж да направя нуждното заключение; но за сега фактъ е, че тя прѣсича само една околия — Нови-Пазарь — гжстината на която се намира изподъ срѣдньото за Княжеството. Като оставимъ на страна голѣмитѣ градове, ние виждаме че нàй-гжстото население въ Княжеството е наредено въ два паралелна пояса: Сѣверний отъ Вратца до Шуменъ, Южний отъ Т.-Пазар-

джикъ до Хасково и три острова: Кула—Видинъ, Царибродъ—Трънъ—Радомиръ—Кюстендилъ—Дупница и Добричъ—Варна.

За сравнение нека служѫтъ слѣдующитѣ броеве.

Гѫстина на населението въ нѣкои държави:[1])

Белгия	208·$_7$	Сърбия	43
Англия съ Ирлан.	120·$_3$	Румѫния	41
Италия	105·$_2$	Испания	34·$_8$
Нѣмско царство	91·$_4$	Гърция	34
Австрия	79·$_6$	Европейска Русия	17·$_8$
Франция	72·$_3$	Шведия	10·$_6$
Унгария	54·$_1$	Норвегия	6·$_1$
Португалия	50·$_9$		

Броеветѣ за Сърбия и Румѫния не сѫ извадени отъ прѣброявания, а отъ прѣсмѣтанието населението имъ за 1880 год. Това трѣба да се има на умъ, ако се сравняватъ тия държави съ България.

Като свършвамъ тоя дѣлъ на студията си, трѣба да изразя своята благодарность на Г-на Подполковника Димитриева — началникъ на Учебното Бюро при Военното Министерство — за гдѣто има добрината да ми даде нѣколко екземпляра карти, които употрѣбихъ за диаграммитѣ си. Да ли картитѣ сѫ вѣрни и да ли административното раздѣление е вѣрно означено на тѣхъ, неизпитвахъ и нѣмаше защо да испитвамъ. Тѣ трѣбаше да ми послужѫтъ само като канава, а показанитѣ на тѣхъ околии считахъ, че прѣдставляватъ сѫщинскитѣ околии, имената на които сѫ означени на картата.

III.

Слѣдъ гѫстината на нашето население нека покажѫ, да ли естественнитѣ свойства на земята и сѫществующитѣ економически и политически отношения дозволяватъ събиранието много лица въ извѣстни мѣста т. е. образуванието градовце и градове. За мѣрка въ това направление въ Статистиката е поставенъ извѣстенъ брой. Прието е, че населенитѣ мѣста, които имѫтъ 2,000 или повече жители да се считатъ за градове, като се прѣдполага че кѫщята или дворовeтѣ на тия

[1]) Броеветѣ за Сърбия, Румѫния и Гърция сѫ извадени отъ Almanach de Gotha 1891. За другитѣ държави отъ Jahrbücher für National-ekonomie und Statistik, drt Falge, drt. Bd., 2. Heft. März 1892.

мѣста сѫ едно до друго, а не распрѣстнѫти. По тая мѣрка ще раздѣля и нашето население на *градско* и *селско*. На основание Таблицитѣ за 1881, 1885 и 1888 год. отлѫчихъ сичкитѣ населени мѣста съ 2,000 и повече жители, безъ да обрѣщамъ внимание на означението имъ въ официялний Списъкъ отъ Вѫтрѣшното Министерство. За да получѫ сравневаеми данни по тритѣ прѣброявания, подравнихъ окрѫзитѣ на Сѣверна България отъ 1881 год. съ ония отъ 1888 год. Така изчезнѫхѫ околиитѣ, затворени съ закона 1882 год. а се получиха понѣ приблизителнитѣ броеве за сѫщитѣ административни единици. Работата ограничихъ само на окрѫзитѣ, защото, съ прѣминаванието къмъ околии, даннитѣ би се много раздробили, а полученитѣ резултати и така сѫ достатъчни, за да ни покажѫтъ ясно сѫществующитѣ по насъ отношения. Не направихъ и особенно изучавание на административнитѣ общини, съставени отъ двѣ или повече отдѣлени села. И тѣхното изучавание е наистинна интересно, но то изисква съставянието на обширни таблици, които по́-приличатъ въ нѣкое официялно издание; отъ друга пъкъ страна неможахъ и да го направя както трѣба, защото употрѣбенитѣ публикации не сѫ никакъ точни въ това отношение.

Отъ сѫществующитѣ 84 околии, прѣзъ 1888 година, само деветь не сѫ имали нито едно населено мѣсто съ 2000 жители. Тѣ сѫ: Брѣзникъ, Бѣлоградчикъ, Кѫзѫлъ-Агачъ, Кутловица, Куртъ-Бунаръ, Ново-Село, Ново-Селци, Сейменъ и Царибродъ, а намирѫтъ се седемъ въ Сѣверна (окрѫзи Трънъ, Видинъ, Ломъ-Паланка, София, Силистра и Варна) и двѣ въ Южна България (окрѫзи Стара-Загора и Сливенъ). Както виждаме, тия околии сѫ распрѫстнѫти повечето по краищата на Княжеството. Отъ поменѫтитѣ околии само една се намира измежду на̀й-слабо населенитѣ, а три отъ тѣхъ влизѫтъ измежду ония, които надминаватъ срѣдната гѫстина за Княжеството. И отъ това се вижда, че отсѫтствието на по̀-голѣми населени мѣста не е знакъ на рѣдко население, а показва само, че економическитѣ отношения не дозволяватъ събиранието много жители на едно мѣсто, до като разпрѣснѫто, и значително население може да се прѣхрани.

Население въ мѣстата съ 2000 и повече жители.

Окржзи	1881 или 1885			1888			На 100 души въ окржга падатъ се	
	Мжжье	Жени	Сичко	Мжжье	Жени	Сичко	1881 или 1885	1888
Варна	24,824	19,886	44,710	25,359	22,029	47,388	24·96	22·93
Видинъ	15,052	14,100	29,152	16,765	14,942	31,707	28·08	27·41
Вратца	10,247	10,396	20,643	12,566	12,710	25,276	24·65	28·90
Кюстендилъ	12,607	11,201	23,808	14,622	13,338	27,960	16·17	17·16
Ловечъ	18,236	18,466	36,702	18,511	17,966	36,477	33·41	30·65
Ломъ-Паланка	8,931	7,183	16,114	8,750	7,825	16,575	15·69	14·51
Плѣвенъ	14,452	13,422	27,874	16,648	15,496	32,144	33·31	34·92
Разградъ	13,243	12,203	25,446	14,678	13,905	28,583	21·27	23·36
Рахово	11,747	11,134	22,881	16,090	14,826	30,916	30·17	35·63
Руссе	21,880	19,454	41,334	25,744	22,609	48,353	30·13	31·31
Свищовъ	13,417	12,357	25,774	14,297	13,528	27,825	32·33	30·62
Севлиево	12,056	11,618	23,674	11,234	11,480	22,714	24·99	24·18
Силистра	8,071	6,832	14,903	10,737	9,912	20,649	16·46	19·18
София	23,400	19,408	42,808	29,050	24,266	53,316	27·68	29·25
Трънъ	1,123	1,200	2,323	1,187	983	2,170	3·59	2·85
Търново	28,059	27,696	55,755	29,124	29,284	58,408	27·37	28·44
Шуменъ	25,305	22,745	48,050	25,025	23,283	48,308	28·23	27·49
Сичко въ Сѣверна България	262,650	239,301	501,951	290,387	268,382	558,769	25·00	25·47
Бургазъ	12,306	10,411	22,717	11,790	10,504	22,294	19·94	20·20
Пловдивъ	42,433	41,749	84,182	42,391	42,439	84,830	37·21	37·53
Сливенъ	24,631	26,266	50,897	25,052	26,974	52,026	32·56	32·25
Стара-Загора	23,525	23,802	47,327	24,887	25,313	50,200	24·31	24·68
Т.-Пазарджикъ	23,319	23,563	46,882	24,851	25,064	49,915	35·58	36·52
Хасково	14,737	13,522	28,259	15,591	14,173	29,764	23·14	24·17
Сичко въ Южна България	140,951	139,313	280,264	144,562	144,467	289,029	29·73	30·08
А сичко въ Княжеството	—	—	—	434,949	412,849	847,798	—	26·88

Въ отношение на градското население, слѣдов., споредъ послѣдньото прѣброявание, Сѣверна и Южна Бѣлгария ясно се различаватъ. Въ първата населенитѣ мѣста, съ повече отъ 2,000 д. жители обемжтъ четвъртината на цѣлото население, а тритѣ четвъртини живѣятъ въ въ пó-малки мѣста; въ втората, селското население е само $3^1/_3$ пжти пó-голѣмо отъ градското. Отъ друга страна, минимумътъ и максимумътъ на процентитѣ за окржзитѣ въ бившата Ист. Румелия сж 20 и 37, нáй-голѣмата разлика слѣдователно 17; на Сѣверъ отъ Балкана пъкъ имаме за сжщитѣ отношения 3, 36 и 33. Нáй-послѣ въ Сѣверна България има 8 окржга (Варна, Видинъ, Ловечъ, Ломъ-Паланка, Свищовъ, Севлиево, Трънъ и Шуменъ), или почти половината отъ сичкитѣ, въ които процентътъ на градското население

прѣзъ 1888 г. е пó-малъкъ отъ оня прѣзъ 1881 или, съ други думи, въ които градското население се е намалило или уголѣмило но пó-полека сравнително съ селското, до като въ Южна България има само единъ такъвъ окрѫгъ (Сливенъ), безъ да се зема въ внимание единъ вторий (Т.-Пазарджикъ), въ който процентътъ прѣзъ двѣтѣ прѣброяванния е останѫлъ почти сѫщий. Както ще видимъ пó-сетнѣ, окрѫгътъ Ловечъ ще трѣба да се извади отъ горний редъ, защото разликата произлиза отъ това гдѣто прѣзъ 1881 год. въ Ново-Село и Троянъ сѫ влѣзли и прѣброителнитѣ листове на нѣкои околни села и колиби. Разликата пъкъ за окр. Севлиево дохажда повечето поради намалението населението на с. Добромирка.

Въ нѣкои окрѫзи голѣмитѣ градове сѫ главната причина и за голѣмитѣ проценти. Не обръщаме ли на тѣхъ внимание, намираме, че населението на окрѫзитѣ Вратца, Ловечъ, Плѣвенъ, Рахово, Свищовъ, Търново и Т.-Пазарджикъ е събрано, сравнително съ другитѣ, въ пó-голѣми населени мѣста. Забѣлѣжително е, че се намирѫтъ околии, въ които нѣма градове съ повече отъ 3,000 души а процентътъ на градското имъ население е значителенъ. Така, въ околията Орхание повече отъ половината ($50{\cdot}_{53}$%) на цѣлото ѝ население живѣе въ мѣста съ повече отъ 2,000 ж.; околията Луковитъ градското население прави $38{\cdot}_{60}$%, въ окол. Х.-Елесъ — $33{\cdot}_{23}$%. Ако пъкъ вземемъ въ внимание и такива околии, които иматъ пó-голѣмички градове намираме: околия Кула, единъ градъ съ 3,500 д. и $31{\cdot}_{75}$% градско население; окол. Бѣла-Слатина, едно село съ 3,500 д. и $31{\cdot}_{56}$% гр. нас.; окол. Рахово, едно населено мѣсто съ 4,400 д., друго съ 5,000, д. $38{\cdot}_{79}$% гр. нас.; околия Никополь, едно мѣсто съ 4,800 д., $32{\cdot}_{45}$% гр. нас.; окол. Ихтиманъ, двѣ нас. мѣста съ 3,300 и 3,500 д., $51{\cdot}_{30}$% гр. нас. Отъ това се вижда, че броя на градското население не е тъй голѣмъ само поради градоветѣ, но и извънъ тѣхъ, населението е доста събрано въ разни точки на територията. Отношенията щѣхѫ да бѫдѫтъ йоще пó-изразителни за нѣкои окрѫзи, ако нѣмаше колибитѣ по сѣверната часть на Балкана и въ Родопитѣ. Но и тъй както сѫ даннитѣ ясно показватъ, че администрацията на страната може да бѫде една отъ нàй-проститѣ, безъ да има опасность за забавенье въ извършванието наредбитѣ на централната власть.

Въобще за цѣлото Княжество измежду 10,000 жители 2,688 д. живѣѭтъ въ населени мѣста съ повече отъ 2,000 жители. Въ това отношение [1]) Княжеството стои пó-горѣ отъ съсѣдитѣ си Сърбия и

[1]) Периодическо Списание на Бълг. Кн. Друж., книга III, стр. 20.

Ромъния. Сравнението процентитѣ на тритѣ прѣброявания показва, че, макаръ малко, има пакъ едно уголѣмение отъ 1881 на 1888 г. и отъ 1885 на 1888 г. Първото възлиза на годишни $0{\cdot}_{07}$ %, а второто — $0{\cdot}_{11}$ %. Ако се държи смѣтка за нѣкои погрѣшки, можемъ да приемемъ, че градското население, въ двѣтѣ части на Княжеството, се уголѣмява въ еднаквъ размѣръ по́-скоро отъ колкото въобще населението се уголѣмява.

Вмѣсто да показвамъ жителитѣ за сѣко мѣсто отдѣлно, азъ сгрупирахъ населенитѣ мѣста съ повече отъ 2,000 души на 7 купа, като разширихъ междитѣ на по́-високитѣ купове поради малобройностьта на мѣстата, които би ги иначе съставлявали. За по́-неизвѣстнитѣ имена, турихъ надѣсно и въ скобки името на околията, въ която се намиратъ. Тамъ, гдѣто за мѣстата съ по́-малко отъ 5,000 ж. имаше необикновенни разлики въ населението, измежду двѣтѣ прѣброявания, дадохъ въ бѣлѣжки точний брой на жителитѣ, като туряхъ винаги броя на първото прѣброяване прѣдъ оня отъ второто. Тия данни сѫ доста интересни, та по нѣкой пѫть показватъ и до колко вѣрно сѫ направени прѣброяванията.

Населени мѣста съ повече отъ 2,000 души споредъ прѣброяването отъ 1888 год.

Отъ 2,001 до 3,000 души	
Созопол	
Козлуджа (Варна)	
Врачешъ [1])	(Орхание)
Литаково [2]), Лю...	(Орхание)
Орхание	(Орхание)
Правецъ	(Орхание)
Осиковица	(Орхание)
Скръвена[3])	(Орхание)
Ново-Село (Видинъ)	
Бойница	(Кула)
Грамада	(Кула)
Раковица	(Кула)
Рила (Дупница)	
Божица[4]) (Изворъ)	
Друганъ[5])	(Радомиръ)
Радомиръ	(Радомиръ)

Отъ 2,001 до 3,000 души	
Радювени[6]) (Ловечъ)	
Видраре[7])	(Тетевенъ)
Лѣсидрѣнъ[8])	(Тетевенъ)
Голѣма-Желѣзна (Троянъ)	
Бѣжаново	(Луковитъ)
Дърманци[9])	(Луковитъ)
Ракита	(Луковитъ)
Торосъ[10])	(Луковитъ)
Махалата	(Плѣвенъ)
Тръстеникъ (Марашки)	(Плѣвенъ)
Кукленъ (Конушъ)	
Цалапица (Овчи-Хълмъ)	
Перущица (Пловдивъ)	
Широка-Лѫка[11]) (Рупчосъ)	

[1]) Врачешъ: 1881 г. — 1985 д., 1888 г. — 2288 д. — [2]) Литаково: 1881 г. — 1892 д., 1888 г. — 2226 д. — [3]) Скръвена: 1881 г. — 1672 д., 1888 г. — 2029 д. — [4]) Божица: 1957 и 2050 — [5]) Друганъ: 1836 и 2202 д — [6]) Радювени: 1655 и 2178.— [7]) Видраре: 3815 и 2249 д. — [8]) Лѣсидрѣнъ: 1987 и 2076 д. — [9]) Дърманци: 3249 и 2739 д. — [10]) Торосъ: 2343 и 2178 д. — [11]) Широка-Лѫка: 2095 и 2100 д.

Отъ 2,001 до 3.000 души

Село	Околия
Балтаджии[1]	(Сърнена-Гора)
Брѣзово[2]	
Калжчлии[3]	
Завѣтъ[4]	(Кеманларъ)
Калово	
Опака[5]	(Попово)
Паламарца	
Садина[6])	
Езерче	(Разградъ)
Торлакъ	
Борованъ	(Бѣла-Слатина)
Бѣла-Слатина	
Брѣница	
Галеничъ[7]	(Рахово)
Козлодуй	
Крушовени[8]	
Селановци	
Ветово[9]	(Балбунаръ)
Глоджово	
Тетово	
Щръклево[10]	(Русе)
Брѣстъ	(Никополь)
Гигенъ	
Бѣлени	(Свищовъ)
Горско-Сливово[11]	(Севлиево)
Рахманъ-Ашикларъ	(Акъ-Каджнларъ)
Афлатаръ[12]	(Силистра)
Бабукъ	
Калипетрово	
Козлуджа	(Каваклии)
Градецъ[13]	(Котелъ)
Жеравна[14]	
Голѣмо-Село	(Казанлжкъ)
Елхово	
Енина	
Годечъ	(Искрецъ)

Отъ 2,001 до 3,000 души

Село	Околия
Василица	(Ихтиманъ)
Костенецъ	
Мухово	
Поибрене	(Панагюрище)
Баня	(Пещера)
Доганово-Конаре	(Т.-Пазардж.)
Трънъ[15]	
Полски-Сѣновецъ	(Горня-Орѣховица)
Сушица[16]	
Златарица	(Елена)
Стражица[17]	(Кесарово)
Трѣвна	
Михалци	(Търново)
Ресенъ	
Самоводени	
Килифарево	(Дрѣново)
Дервентъ	(Хаджи-Елесъ)
Кара-Аланъ	
Караджиларъ	
Козъ-Бунаръ	
Хебибче	(Харманлии)
Нови-Пазаръ	(Османъ-Пазаръ)
Върбица[18]	
Бѣла-Рѣка	Прѣславъ
Прѣславъ	
Смѣдово	

Отъ 3,001 до 4,000 души

Село	Околия
Айтосъ	
Брѣгово[19]	(Видинъ)
Кула[20]	
Вълче-Дръма	(Ломъ)
Лѣтница[21]	(Ловечъ)
Троянъ[22]	
Луковитъ	
Калоферъ[23]	
Сопотъ[24]	
Голѣмо-Конаре[25]	(Овчи-Хълмъ)
Койнаре[26]	(Бѣла-Слатина)

---

[1]) Балтаджии 2089 и 2011 д. — [2]) Въ Таблицитѣ за 1888 г. означено Брѣзово съ *Кеманларе*. — [3]) Въ Таблицитѣ за 1888 г. означено Калжчлии съ *Бекирлии*. — [4]) Завѣтъ: 1551 и 2189 — [5]) Опака: 2359 и 2734. — [6]) Садинъ: 2637 и 2333. — [7]) Галеничъ: 1912 и 2218. — [8]) Крушовени: 1548 и 2049. — [9]) Ветово: 1797 и 2170. — [10]) Щръклево: 1936 и 2457. — [11]) Прѣзъ 1881 г. въ окол. Севлиево имало йоще едно село — Добромирка — съ 2,156 ж., което 1888 год. брояло само 1589 ж. — [12]) Афларъ: 1559 и 2400. — [13]) Градецъ: 2538 и 2537. — [14]) Жеравна: 2146 и 2126. — [15]) Трънъ: 2323 и 2170. — [16]) Сушица: 2392 и 2125 д. — [17]) Стражица (Кадькьой) 2255 и 2267 д. — [18]) Върбица: 2602 и 2627. — [19]) Брѣгово: 2726 и 3171 д. — [20]) Кула: 2913 и 3150. — [21]) Лѣтница: 2636 и 3030. — [22]) Троянъ: 3289 и 3029. — [23]) Калоферъ: 3928 и 3899. — [24]) Сопотъ: 3775 и 3686. — [25]) Голѣмо-Конаре: 3547 и 3882. — [26]) Койнаре: 2886 и 3520.

От 3,001 до 4,000 души

Тръстеникъ (Турски) (Никополь)
Сухиндолъ (Севлиево)
Маглишъ
Нова-Загора
Етрополе } (Златица)
Пирдопъ } (Златица)
Вакарель (Самоковъ)
Вѣтренъ } (Ихтиманъ)
Ихтиманъ } (Ихтиманъ)
Долня-Орѣховица } (Горня-Орѣховица)
Драганово[1]) } (Горня-Орѣховица)
Елена[2])
Дрѣново
Харманлии
Османъ-Пазаръ[3])

Отъ 4,001 до 5,000 души

Анхиало
Балчикъ[4])
Берковица[5])
Угърчинъ[6])
Ново-Село (Троянъ)[7])
Копривщица[8]) (Овчи-Хълмъ)
Кнежа[9]) (Рахово)
Рахово
Бѣла
Никополь
Пещера

Отъ 5,001 до 10,000 души

Бургазъ
Карнобатъ
Провадия
Дупница
Ломъ-Паланка
Ловечъ
Тетевенъ
Карлово

Отъ 5,001 до 10,000 души

Тутраканъ
Габрово
Севлиево
Каваклии
Котелъ
Казанлжкъ
Самоковъ
Панагюрище
Горня-Орѣховица
Лѣсковецъ (Горня-Орѣховица)
Ески-Джумая

Отъ 10,001 до 15,000 души

Добричъ
Вратца
Видинъ
Кюстендилъ
Плѣвенъ
Станимака
Разградъ
Свищовъ
Силистра
Ямболъ
Чирпанъ
Търново
Хасково

Отъ 15,001 до 20,000 души

Стара-Загора
Т.-Пазарджикъ

Повече отъ 20,000 души

Варна
Пловдивъ
Руссе
Сливенъ
София
Шуменъ

Въ цѣлото Княжество има 169 населени мѣста, или около $3 \cdot_5 \%$ отъ сичкитѣ градове, села и колиби, въ които живѣжтъ 2,000 и повече души. Както видѣхме по-напрѣдъ, официялний Списъкъ признава само 75 града, измежду които има седемъ съ по-малко

[1]) Драганово: 3872 и 3856. — [2]) Елена брояла 1881 г., съ Горни и Долни-Чукани 3302 д.; 1888 г., безъ тѣхъ, 3,005 д. — [3]) Османъ-Пазарь: 3832 и 3755. — [4]) Балчикъ: 3855 и 4272. — [5]) Берковица: 5429 и 4977. — [6]) Угърчинъ: 3616 и 4070. — [7]) Ново-Село: 6156 и 4728. — [8]) Копривщица: 4811 и 4686. — [9]) Кнежа: 4389 и 4988 души.

отъ 2,000 жители: Месемврия (816 м. и 923 ж. сичко 1,739). Клисура (въ околия Карлово, 668 м. + 907 ж. = 1,575), Попово (истоименна околия, 665 м. + 576 ж. = 1,241), Златица (964 м. + 1,007 ж. = 1,971), Брѣзникъ (868 м. + 817 ж. = 1,685), Цариградъ (1,052 м. + 733 ж. = 1,785) и Хаджи-Елесъ (725 м. + 557 ж. = 1,289). Споредъ приетата мѣрка, тия градове не можахѫ да се минѫтъ въ горѣпоказанната таблица. Отъ друга страна, Списъкътъ не признава за градове дванайсеть населени мѣста съ 3001 до 4000 жители (Брѣгово, Вълче-Дръма, Лѣтница, Голѣмо-Конаре, Койнаре, Тръстеникъ, Сухиндолъ, Маглишъ, Вакарель, Вѣтренъ, Долня-Орѣховица и Драганово) и даже четири населени мѣста съ 4001 до 5000 жители (Угърчинъ, Ново-Село, Кнежа и Бѣла). Не знаѭ, да ли измежду тия не се намиратъ села, съставени отъ колиби или махали, доста на раздалечъ една отъ друга, както напр. селото Вакарель и които, вече по това обстоятелство, не могѫтъ да имѫтъ бѣлѣзитѣ на градъ. Въ Таблицитѣ подобно нѣщо не се съглежда. Но, отъ друга страна, познати ми сѫ нѣкои отъ поменѫтитѣ населени мѣста, които не се различаватъ по състава си отъ други официялно признати градове. Споредъ Министерството на Вѫтрѣшнитѣ Дѣла, броя 75 на градоветѣ се съставя: отъ 40 населени мѣста въ тритѣ нáй-горни групи, 7 отъ първата, 13 отъ втората, 7 отъ третята група и 7 които не се намирѫтъ въ нашитѣ групи.

Отъ бѣлѣжкитѣ се вижда, че, въобще, населението на мѣстата съ пò-малко отъ 5,000 души доста бързо се уголѣмява. Исключение правѭтъ само 21 населено мѣсто, населението на които се е намалило или останѫло въ застой. За нѣкои отъ тѣхъ, като Видраре (въ него броено 1881 и с. Равнище), Ново-Село, Троянъ, намалението е привидно, защото прѣзъ първото прѣброяване, при изработване материяла, въ тѣхъ е влѣзло и чуждо население; но за другитѣ, или даннитѣ на прѣброяванията не сѫ вѣрни или пъкъ населението се е дѣйствително намалило. Върху това питание ще имаме случай и пó-сетнѣ да се повърнемъ. За сега, забѣлѣжвамъ само любопитното явление, че въ реда на тия населени мѣста се намирѫтъ Южно-Българскитѣ подбалкански градове: Копривщица, Сопотъ, Голѣмо-Конаре, Калоферъ, Градецъ, Жеравна, Широка-Лѫка, Балтаджии, а въ Сѣверна България: Берковица, Трънъ и Османъ-Пазарь.

Населението на 40-тѣхъ градове, които прѣзъ 1888 год. сѫ имали повече отъ 5000 жители е било съставено, по слѣдующий начинъ.

Градове съ повече отъ 5,000 жители.

Градове	1881 г. или 1885 г.			1888 г.			Градове	1881 г. или 1885 г.			1888 г.		
	Мѫже	Жени	Сичко	Мѫже	Жени	Сичко		Мѫже	Жени	Сичко	Мѫже	Жени	Сичко
Пловдивъ	18,189	15,253	33,442	17,817	15,215	33,032	Кюстендилъ	4,892	4,698	9,590	5,589	5,108	10,717
София	12,169	8,332	20,501	17,626	12,802	30,428	Самоковъ	5,070	4,900	9,970	4,807	4,851	9,658
Руссе	14,043	12,120	26,163	14,923	12,271	27,194	Казанлѫкъ	4,719	4'750	9,469	4,572	4,908	9,480
Варна	13,886	10,669	24,555	13,731	11,525	25,256	Севлиево	4,349	4,024	8,373	4,392	4,467	8,859
Шуменъ	12,445	10,648	23,093	12,608	10,553	23,161	Панагюрище	3,905	4,605	8,510	4,021	4,736	8,757
Сливенъ	10,064	10,184	20,248	10,596	10,297	20,893	Ески-Джумая	4,945	4,252	9,197	4,158	4,361	8,519
Стара-Загора	7,560	7,698	15,258	8,051	7,958	16,039	Ломъ-Паланка	4.322	3,182	7,504	4,487	3,712	8,199
Т.-Пазарджикъ	7,802	7,623	15,425	7,946	7,713	15,659	Карлово	3,511	4,034	7,545	3,742	4,294	8,036
Видинъ	7,388	6,326	13,714	8,290	6,482	14,722	Габрово	3,981	3,665	7,646	4,011	3,977	7,988
Плѣвенъ	6,049	5,424	11,474	7,591	6,716	14,307	Тутраканъ	3,759	3.413	7,172	4,050	3,876	7,926
Хасково	7,139	6,658	13,797	7,456	6,735	14,191	Дупница	3,980	3,549	7,529	3,971	3,948	7,919
Свищовъ	6,089	5,451	11,540	6,544	5,938	12,482	Каваклии	3,530	3,534	7,064	3,533	3,749	7,282
Станимака	5,989	5,795	11,784	6,108	6,083	12,191	Ловечъ	3,343	2,635	5,978	3,927	3,165	7,092
Разградъ	6,157	5,468	11,625	6,045	5,795	11,840	Лѣсковецъ	3,153	3,270	6,423	3,416	3,674	7,090
Силистра	5,924	4,718	10,642	6,051	5,363	11,414	Тетевенъ	1,921	2,292	4,213	2,934	3,033	5,967
Вратца	5,514	5,676	11,190	5,551	5,772	11,323	Бургазъ	3.539	2,326	5,865	3,408	2,341	5,749
Търново	5,871	5,376	11,247	5,873	5,441	11,314	Горня-Орѣховица	2,589	2,589	5,071	2,899	2,790	5,668
Ямболъ	5,573	3,198	10,771	5,683	5,558	11,241	Котелъ	2,430	3,580	6,010	2,195	3,473	5,689
Чирпанъ	5,727	5,846	11,573	5,452	5,572	11,024	Карнобатъ	2,546	2,493	5,039	2,568	2,528	5,096
Добричъ	5,244	4,323	9,567	5,609	5,108	10,717	Провадия	2,546	2,154	4,700	2,624	2,464	5,088

*

Безъ да се пущаме въ точни прѣсмѣтания, видиме, че населението на 28 града се е малко—много уголѣмило. Шесть града (Шуменъ, Разградъ, Търново, Вратца, Казанлжкъ и Карнобатъ) сж останжли почти въ сжщото положение, а въ шесть други (Пловдивъ, Чирпанъ, Самоковъ, Ески-Джумая, Бургазъ и Котелъ) населението се е очевидно намалило. За да се намѣржтъ, понѣ приблизително, причинитѣ на това намаление, сравнихъ броеветѣ за народноститѣ прѣзъ двѣтѣ прѣброявания, и намѣрихъ слѣдующето (за градоветѣ Пловдивъ и Шуменъ има пó-нататъкъ особенни таблици), като зехъ въ внимание Гърцитѣ само за гр. Бургазъ.

	Чирпанъ		Самоковъ		Ески-Джумая		Бургазъ		Котелъ	
	1885	1888	1881	1888	1881	1888	1885	1888	1885	1888
Българе . .	9,399	10,095	7,996	7,935	4,339	4,317	2,083	2,131	5,487	5,224
Турци . . .	1,790	747	608	187	4,587	4,057	1,268	1,149	492	3
Цигани . .	169	11	372[1])	404	247[1])	113	15	—	29	437
Евреи . . .	199	156	833	962	3	3	213	261	—	—
Гърци . . .	—	—	—	—	—	—	1,993	1,937	—	—

	Разградъ		Търново		Вратца		Казанлжкъ		Карнобатъ	
	1881	1888	1881	1888	1881	1888	1881	1888	1881	1888
Българе . .	4,898	5,324	9,738	10,482	9,766	10,245	7,259	7,498	3,396	3,486
Турци . . .	6,371	6,034	1,362	688	1,085	736	1,589	1,618	1,173	1,038
Цигани . .	90[1])	75	34[1])	11	127[1])	123	259	5	117	293
Евреи . . .	224	229	19	13	202	196	309	316	197	240

Съ исключение на три града, слѣдов., намалението или застоятъ произлиза единственно отъ пó-малкитѣ броеве за Турцитѣ и Циганитѣ прѣзъ 1888 г. Отъ друга страна, ясно се вижда, че липсата е анормална и не може да произлиза отъ слабъ брой раждания или голѣмъ брой умирания. Само за града Карнобадъ може да се приеме, че застоятъ се длъжи на естественни причини. Другитѣ пъкъ намаления трѣба да произлизжтъ отъ изселяванието на Турцитѣ и Циганитѣ. Въ градоветѣ Самоковъ, Ески-Джумая и Котелъ и абсолютнитѣ броеве на Българитѣ, въ разстояние на 7 и 3 години, не само не сж се уголѣмили, както трѣбваше да се очаква, а сж се намалили. За първитѣ два града намалението е наистина незначително, но за послѣдний то достига почти 5 %. Да ли тия неприятни обстоятелства произлизжтъ отъ демографически или отъ економически причини, не може да се установи, защото нашата Статистика по движението на населението не е йоще обработена, а печатанитѣ данни по прѣброяванията не сж достатъчни, за да се направи нужното

[1]) Тоя брой прѣдставлява „други народности“, защото Циганитѣ не сж отдѣлно показани за 1881 год.

изучавание, особенно при липсваньето бройнитѣ листове отъ 1881 и 1888 год. Уголѣмяванието броя на Евреитѣ въ Самоковъ, прави ме да прѣдполагамъ, че намалението на Българитѣ не ще се дължи на економически причини.

Отъ останжлитѣ 24 града, 5 сж населени почти исключително съ Българе (Панагюрище, Габрово, Лѣсковецъ, Тетевенъ и Горня-Орѣховица), а единъ — съ Гърци (Каваклий), така щото измѣненията се отнасятъ само къмъ тия народности. Другитѣ градове имжтъ смѣсено население, както се вижда отъ слѣдующето сравнение, до колкото бѣше възможно по даннитѣ на публикациитѣ.

Градове	Българе		Турци		Гърци		Цигани		Евреи	
	1881 или 1885	1888	1881 или 1885	1888	1881 или 1885	1888	1881 или 1885	1888	1881 или 1885	1888
Стара-Загора . .	11,912	13,312	2,599	2,071	44	91	309	254	332	415
Т.-Пазарджикъ .	10,018	11,510	2,600	1,587	388	240	618	803	1,259	1,277
Видинъ [1])	6,021	8,020	4,482	3,487	38	36	?	329	1,427	1,323
Плѣвенъ	9,319	11,638	1,589	1,908	8	16	?	249	203	340
Хасково	8,558	9,572	3,951	3,799	434	196	379	9	393	424
Свищовъ [2]) . . .	7,885	8,725	2,833	3,016	15	21	?	7	29	130
Станимака . . .	2,506	4,584	490	488	8,583	6,834	80	105	111	150
Силистра [3]) . . .	3,341	4,090	5,303	5,308	264	214	?	37	314	360
Ямболъ	8,290	8,825	1,507	1,252	120	181	48	116	745	783
Кюстендилъ . .	6,520	8,612	1,572	581	17	19	?	391	959	940
Добричъ [4]) . . .	3,645	4,212	4,175	3,888	79	135	?	511	113	138
Севлиево	6,772	7,801	1,541	1,021	1	2	?	13	—	—
Ломъ-Паланка .	5,195	5,673	1,389	1,512	7	7	?	271	361	347
Карлово	5,826	6,405	1,609	1,584	4	—	100	22	1	—
Тутраканъ [5]) . .	1,699	1,960	2,556	2,632	27	30	?	50	10	18
Дупница (1888 съ Стари-Долъ) .	5,792	6,812	656	85	23	51	?	168	812	688
Ловечъ	5,287	6,551	640	490	4	2	?	7	6	7
Провадия . . .	1,794	2,115	2,447	2,352	74	34	?	21	249	294

Сравнението показва, че, въобще, брóятъ на Българетѣ въ тия градове толкова бързо се уголѣмява, щото растението неможе да произлиза само отъ прѣвишението на ражданията надъ умиранията а трѣба да се дължи и на ново пришло население. Само за града

[1]) 1881 год. ималъ 620 Ружни; за 1888 год. Ружнитѣ непоказани отдѣлно.
[2]) 1881 год. ималъ 656 Ружни; „ „ „ „ „ „
[3]) „ „ „ 768 „ „ „ „ „ „ „
[4]) Други народности: 1881 г. — 1,613 д., 1888 г. — 1,922 д. Измежду послѣднитѣ, спорѣдъ вѣроисповѣданието, сж около 314 д. Арменци, а около 1,600 души сж, вѣроятно, Татари.
[5]) 1881 год. ималъ Ружни 2,804 д., а 1888 г. „други народности“ 3,220 души.

Станимака, въ който броятъ на Българетѣ, въ разстояние на три години, е почти удвоенъ, се вижда влиянието и на нѣкоя извънредна причина. Това е, вѣроятно, признанието за Българе на много Гърци, записани като такива прѣзъ първото прѣброявание. Сравнятъ ли се пъкъ градоветѣ помежду си, намираме, че въ растението броя на Българетѣ има голѣма разлика и че той се е нáй-слабо уголѣмилъ въ градоветѣ Силистра, Добричъ, Ломъ-Паланка, Тутраканъ, Провадия. За Турцитѣ пъкъ има противното явление. Явно е, че тѣхното намаление произлиза не отъ слабо разплодявание, а отъ напущанието мѣстата, въ които сѫ живѣяли. Само въ градоветѣ Плѣвенъ, Свищовъ, Ломъ-Паланка и Тутраканъ турский елементъ се е уголѣмилъ прѣзъ 7-тѣхъ години, но само въ първий и третий градове срѣдньото годишно растение надминава 1 %, така щото за останѫлитѣ 16 града изселяванието на Турцитѣ е несъмнѣнно.

Въ градоветѣ Т.-Пазарджикъ, Хасково, Станимака и Провадия броятъ на Гърцитѣ се е тъй бързо намалилъ, особенно като се има прѣдъ видъ, че за първитѣ три града измежду прѣброяванията има само три години, щото може да се помисли, че това произлиза отъ погрѣшка на прѣброяванието. Но земи ли се въ внимание пъкъ бързото имъ уголѣмение въ нѣкои други градове, трѣба да признаемъ, че намалението ще произлиза отъ признаванието на самитѣ Гърци какво показанията имъ при първото прѣброявание не сѫ биле вѣрни.

За Циганитѣ липсватъ даннитѣ отъ 1881 год., но види се, че тѣ слѣдятъ въ отношение на растението хода на турското население. Броятъ на Евреитѣ въобще се е уголѣмилъ. Съ значително нараствание еврейский елементъ отличаватъ се градоветѣ Стара-Загора, Плѣвенъ, Свищовъ и Станимака, а съ намаление — Видинъ, Кюстендилъ, Ломъ-Паланка и Дупница.

Двата нáй-голѣми града въ Княжеството прѣдставляватъ явна противность въ отношение растението броя на жителитѣ си: Пловдивъ загубилъ за три години 410 души, а София спечелила за седемъ години 10,000 души! Въ първий градъ абсолютний брой на женитѣ останѫлъ почти неизмѣненъ, въ вторий — растението въ броя на женитѣ е сравнително пò-бързо отъ онова на мѫжьетѣ. За намалението населението въ Пловдивъ, безъ съмнѣние, повлияло е прѣставанието му да бѫде политически центръ на една область, отъ което пъкъ обстоятелство се ползува София. Но това измѣнение, което влияе нáй-много на пришлото население, не е единствената причина. Прѣзъ 1885 год., въ града Пловдивъ живѣяли сѫ 11.505 мѫжье и 11,891 жени, сичко 23,396 души, които сѫ биле

и родени въ сѫщий градъ, а слѣдъ три години тия броеве падатъ нá 10,992 м. и 11,770 жени, сичко 22,762 души. За населението пъкъ което е било родено въ Княжеството, но извънъ града Пловдивъ, а живѣяло въ града по врѣме на прѣброяванията имаме: за 1885 г. — 6,810 души и за 1888 г. — 7,646 д. И слѣдъ съединението на двѣтѣ България, слѣдов., Пловдивъ, като голѣмъ градъ, не е прѣстанѫлъ да привлича въ себе си население извънъ, но настанѫли сѫ такива обстоятелства, щото много мѫжье и жени, родени въ него трѣбало е да го напустнѫтъ. За София имаме противно явление относително мѣстното население. Прѣзъ 1881 г. въ града е имало,[1]) родени въ сѫщото мѣсто 5,577 м. + 5,818 ж. = 11,395 д. а за 1888 г. броеветѣ сѫ се уголѣмили на 6,965 м. + 7,092 ж. = 14,057 д., така щото се е явава едно срѣдньо годишно естественно нараствание отъ 3%. Това, разумѣва се, не произлиза само отъ *коренното* население, защото въ нарастванието влизѫтъ и дѣцата на ония челяди, които въ разстояние на 7-тѣхъ години сѫ се прѣселили въ столицата.

Тъй като военнитѣ гарнизони значително влияѭтъ на състава на населението въ нашитѣ голѣми градове, а и чиновническата класса е достатъчно прѣдставлявана въ столицитѣ, поискахъ да изучѫ, въ това отношение, градоветѣ Пловдивъ и София. Но публикациитѣ на Статистическото Бюро не даватъ въ тая посока прями указания, защото въ тѣхъ населението не е раздѣлено на „военни" и „граждански", както е направено за първото ни прѣброяване въ „Прѣдварителнитѣ Резултати", и както това става на вредъ, а разпрѣдѣлението по звания и занаяти за 1881 год. е показано по *окрѫзи* и *окрѫжни градове,* за 1885 г. и 1888 г. пъкъ само по *околии* и за *цѣлото Княжество.* Сравнението, слѣдов., по градове неможе да се направи. Ако приемемъ, че даннитѣ за околиитѣ на двѣтѣ столици, прѣдставляватъ приблизително отношенията за градоветѣ Пловдивъ и София, то имаме за сравнение:

Въ Околия Пловдивъ:

	1885 г.			1888 г.		
	Мѫже	Жени	Сичко	Мѫже	Жени	Сичко
Войска и Жандармерия (за 1888 год. само „Войска")	1,608	286	1,894	1,815	73	1,888
Полиция, градски и селки комисари, агенти и пѫдари . . .	213	176	389	—	—	—
Държавни, окрѫжни и общински чиновници (за 1888 год. и „Полиция")	959	782	1,741	859	817	1,676

[1]) Периодическо Списание на Бълг. Кн. Друж. Кн. I. Стр. 148.

	Гр. София: 1881 г.			Околия София: 1888 г.		
Войска и Военно Управление	1,017	—	1,017	1,239	297	1,536
Граждански служби, Администрация, Полиция и сѫденье	419	2	421	1,742	1,238	2,980

Даннитѣ за 1888 год. се подраздѣлятъ:

1) Околия Пловдивъ: а) Войска и Военно Управление: самостоятелни 96 мѫже, помощници и слуги 58 жени, членове отъ семейството имъ на прѣхрана 1,719 м. и 15 ж.; б) Държавни служби и пр.: самостоятелни 610 мѫже, помощници и слуги 28 м. и 510 ж., членове отъ семейството имъ на прехрана 221 м. и 307 ж.

2) Околия София: а) Войска и Военно Управление: самостоятелни 1,239 м., помощници и слуги 297 ж.; б) Граждански служби и пр.: самостоятелни 1,183 м., помощници и слуги 141 м. и 679 ж., членове отъ семейството имъ на прѣхрана 418 м. и 559 ж. За 1881 год. подраздѣлението не е направено, а броеветѣ вѣроятно се отнасятъ само къмъ самостоятелнитѣ лица.

За 1885 год. Военнитѣ въ околия Пловдивъ сѫ били: самостоятелни висши чинове 80 м. и нижни 1,458 м., а отъ тѣхъ сѫ се прѣхраняли 70 м. и 286 ж.; Полиция — висши чинове 57 м., нижни 61 м., отъ които се прѣхраняли 95 м. и 176 ж.; отъ гражданскитѣ чиновници сѫ били самостоятелни 629 м., които сѫ подържали 330 м. и 782 ж.

Прѣди сичко, трѣба да се констатира една нееднообразность въ обработваньето статистический материялъ отъ 1888 год. Въ околия Пловдивъ види се, че само офицеритѣ сѫ минѫли като *самостоятелни,* тѣхнитѣ жени — като *помощници,* а войницитѣ сѫ смѣсени съ *членоветѣ отъ семейството* на първитѣ. За околия София пъкъ офицеритѣ, войницитѣ и слугитѣ имъ сѫ считани за *самостоятелни*; женитѣ, дѣцата и слугинитѣ имъ като *помощници;* така, за послѣдната категория — *членове отъ семейството на прѣхрана* неостанѫло нищо. Иначе неможе да се обясни неестественната огромна разлика въ броеветѣ. Това обстоятество принуждава ме да прѣдполагамъ, че, при обработваньто материяла, е липсвало строго единствено упѫтванье, и не е сѫществувалъ нито контролъ надъ работитѣ на отдѣлнитѣ чиновници въ Статистическото Бюро, нито пъкъ общъ прѣглѣдъ на изработеното. Само така е било възможно да се направи такова забърукванье и да се получѫтъ данни едвамъ ли способни за работа! За 1885 година пъкъ, необяснимо е распрѣдѣлението полицията на 57 висши чинове и само 61 нижни!

Тъй като полицията влиза прѣзъ 1888 год. въ подраздѣлението на гражданскитѣ чиновници, то отъ броя на послѣднитѣ трѣба да извадимъ нáй-малко толкова самостоятелни лица колкото ги е имало прѣзъ 1885 год. за да получимъ сравневаеми броеве.

Направили се сега сравнението на даннитѣ отъ двѣтѣ прѣброявания, намираме, че прѣзъ 1888 год. въ града Пловдивъ трѣба да е имало много пó-голѣмъ гарнизонъ отъ колкото прѣди съединението (1885 г.: офицери военни и жандармерийски 80 д.; 1888 г.: само военни офицери 96 души; 1885 г.: войници и жандарми 1,458; 1888 г.: само войници 1,719 души). Числото пъкъ на държавнитѣ, окрѫжни и общински чиновници смалило се е съ около 120 д. Тъй като уголѣмението на войницитѣ е много пó-голѣмо отъ намалението на служащитѣ, то излиза, че общото паданье броя на населението въ гр. Пловдивъ не е никакъ причинено отъ станѫлитѣ измѣнения въ тия двѣ звания; на опаки, тѣ би трѣбало да имѫтъ за слѣдствие нарастванье.

За града София, макаръ даннитѣ да не сѫ толкова еднородни, излиза пакъ, че броя както на военнитѣ, така и на гражданскитѣ служащи се е уголѣмилъ. Нѣма да се направи голѣма погрѣшка ако приемемъ, че числото на чиновницитѣ въ нашата столица се е нáй-малко удвоило въ разстояние на 7 години.

Останѫлитѣ четири голѣми града имѫтъ повече жители прѣзъ 1888 г. отъ колкото прѣзъ 1881 г. Но вникне ли се пó-дълбоко въ броеветѣ, намира се, че само градътъ Сливенъ има едно уголѣмение приблизително съ 1% годишно. Прѣдъ видъ, слѣдов., на общото срѣдньо годишно нарастванье въ Княжеството, трѣба да констатираме факта, че отъ шесть-тѣхъ града, които имѫтъ повече отъ 20.000 жители, само София се бързо уголѣмява, до като другитѣ назадватъ или се намирѫтъ въ застой.

Прѣдъ видъ на това обстоятелство и на бѫдѫщето имъ развитие, пó-близкото изучванье на шесть-тѣхъ наши нáй-голѣми градове не ще бѫде излишно. За това се и принуждавамъ да изложѫ, въ нѣколко таблици, абсолютнитѣ броеве и прѣсмѣтнѫтитѣ отъ тѣхъ проценти. За четири-тѣхъ града въ Сѣверна България обширни данни отъ първото прѣброяванье се намирѫтъ въ книжки I, III и IV на подновеното „Периодическо Списание на Бълг. Кн. Друж.“, а даннитѣ за Пловдивъ и Сливенъ отъ 1885 год. трѣбаше да минѫ сега въ таблицитѣ.

Числото на кѫщитѣ не е показано въ публикацинтѣ за прѣброяванието отъ 1888 г.; неможе, слѣдователно, да се прави срав-

нение съ прѣдишнитѣ прѣброявания. Относително домакинствата имаме слѣдующитѣ данни за прѣброяваньето отъ 1888 год., а туренитѣ въ скобки броеве за Пловдивъ и Сливенъ сѫ ония отъ 1885 г.

Въ градоветѣ:	Домакинства Едночленни	Домакинства Многочленни	На едно домакинство падатъ се лица
Пловдивъ . . .	324 (?)	6,852 (6,822)	4_{6} (4_{9})
София	206	5,689	5_{2}
Руссе	154	5,481	4_{8}
Варна	218	5.222	4_{6}
Шуменъ . . .	183	4.525	4_{9}
Сливенъ . . .	103 (?)	4.231 (4,702)	4_{8} (4_{3})

Въ градоветѣ Варна, София и Пловдивъ броятъ на домакинствата се е уголѣмилъ[1]) пó-бързо отъ колкото оня на жителитѣ. въ слѣдствие на което общата голѣмина на домакинствата се е намалила. Това произлиза отъ пó-многобройнитѣ домакинства съ едно лице, т. е. уголѣмението броя на бекяритѣ и отъ явяваньето на повече домакинства съ пó-малко лица т. е. съставяньето чрѣзъ оженвание нови домакинства. Въ градоветѣ Руссе и Шуменъ броя на едночленнитѣ домакинства почти не се измѣнилъ, а оня на многочленнитѣ се е намалилъ незначително (съ 27 и 21), което произлиза, вѣроятно, отъ недопълняньето съ приишло население мѣстото на изселившитѣ се Турци. По тая причина и голѣмината на домакинствата е порастнѫла. Само за града Сливенъ броя на домакинствата, въобще, е много паднѫлъ (съ 367), а ние видѣхме, че населението му се е уголѣмило. Тая голѣма разлика — почти 9% — въ разстояние на три години е необяснима.

Отношението измѣжду родоветѣ промѣнило се различно. Прѣзъ 1888 г. на 1,000 мѫжье падали се: въ Пловдивъ 854 жени (1885 г.: 839 ж.), въ София — 726 ж., въ Руссе — 822 ж., въ Варна — 839 ж., въ Шуменъ — 837 ж. и въ Сливенъ — 962 ж. (1885 г.: 1,052 ж.). Въ градаветѣ Варна, София и Пловдивъ женитѣ сѫ спечелили[2]) слѣдов., 71, 42 и 15 на 1,000 мѫжье, а въ Сливенъ, Руссе и Шуменъ изгубили по 90, 40 и 18.

Ето сега таблицитѣ за които пó-горѣ споменахъ и въ които даннитѣ за градоветѣ София, Руссе, Варна и Шуменъ сѫ ония отъ 1888 год.

[1]) Период. Сп. Кн. I стр. 135. Кн. III стр. 30--31.
[2]) Период. Сп. Кн. III стр. 32.

I. Прѣгледъ на населението по родно мѣсто въ шесть-тѣхъ града:[1])

Пловдивъ

Родени въ:	Мѫжье 1888 г.	Мѫжье 1885 г.	Жени 1888 г.	Жени 1885 г.	Сичко 1888 г.	Сичко 1885 г.	Проценти[2]) 1888 г.	Проценти[2]) 1885 г.
Общината	10,992	11,505	11,770	11,891	22,762	23,396	68·91	69·96
Окрѫга [3])	2,633	2,560	1,668	1,459	4,301	4,019	13·02	12·02
Другитѣ окрѫзи на Княж.	2,455	1,981	891	810	3,346	2,791	10·13	8·35
Турция	1,252	1,643	640	826	1,892	2,469	5·73	7·35
Други Държави и непознато родно мѣсто	485	502	246	267	731	767	2·21	2·29

Сливенъ

Родени въ:	Мѫжье 1888 г.	Мѫжье 1885 г.	Жени 1888 г.	Жени 1885 г.	Сичко 1888 г.	Сичко 1885 г.	Проценти 1888 г.	Проценти 1885 г.
Общината	9,029	9,319	9,576	9,800	18,605	19,119	89·05	94·42
Окрѫга	571	295	282	160	853	455	4·08	2·25
Другитѣ окрѫзи на Княж.	651	215	309	139	960	354	4·60	1·75
Турция	288	194	99	61	387	255	1·85	1·28
Други Държави и непознато родно мѣсто	57	41	31	24	88	65	0·42	0·33

София и Руссе

Родени въ:	Мѫжье София	Мѫжье Руссе	Жени София	Жени Руссе	Сичко София	Сичко Руссе	Проценти София	Проценти Руссе
Общината	6,965	8,715	7,092	9,373	14,057	18,088	46·20	66·32
Окрѫга	1,738	1,089	1,184	697	2,922	1,786	9·61	6·37
Другитѣ окрѫзи на Княж.	4,136	3,447	1,996	1,129	6,132	4,576	20·15	16·83
Турция	2,881	711	1,098	149	3,979	860	13·07	3·16
Други Държави и непознато родно мѣсто	1,906	961	1,432	923	3,338	1,884	10·97	6·92

Варна и Шуменъ

Родени въ:	Мѫжье Варна	Мѫжье Шуменъ	Жени Варна	Жени Шуменъ	Сичко Варна	Сичко Шуменъ	Проценти Варна	Проценти Шуменъ
Общината	7,086	8,189	7,643	9,052	14,729	17,241	58·32	74·44
Окрѫга	1,275	1,291	886	625	2,161	1.916	8·56	8·27
Другитѣ окрѫзи на Княж.	2,102	2,561	1,012	554	3,114	3,115	12·33	13,45
Турция	1,960	310	986	107	2,946	417	11·66	1·80
Други Държави и непознато родно мѣсто	1,308	257	998	215	2,306	472	9·13	2·04

[1]) Поради формáта на Период. Списание тия прѣгледи неможихѫ да се напечататъ въ облика, както ги бихъ приготвилъ и въ който броеветѣ можахѫ пò-лесно да се сравняватъ. Съединението на даннитѣ за градоветѣ София и Руссе, Варна и Шуменъ се направи само за да се незавзема много мѣсто съ таблицитѣ.

[2]) Процентитѣ въ тия стълбци, за сичкитѣ прѣгледи, показвать измежду 100 души, отъ двата рода заедно, по колко души се падатъ на подраздѣлението означено на-лѣво.

[3]) Въ окрѫга който носи името на града.

II. Прѣгледъ на населението по женидбенно отношение въ шесть-тѣхъ града:

Пловдивъ

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.
На 15 и пò-малко г.[1])	5,874	5,879	5,491	5,039	11,365	10,918	34·49	32·[illegible]
Измежду лицата на пò-много отъ 15 години сж:								
Неоженвани . . .	4,359	5,004	1,243	1,816	5,602	6,820	16·96	20·40
	36·49		12·29					
Оженени	7,019	6,890	6,031	5,903	13,050	12,753	39·30	38·13
	58·77		62·02					
Удовѣли	384	355	2,278	2,374	2,657	2,729	8·03	8·16
	3·22		23·37					
Напустнжти . . .	44	38	72	72	116	110	0·33	0·35
	0·37		0·74					
Неизвѣстно	137	63	105	49	242	112	0·73	0·35
	1·15		1·08					

Сливенъ

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.
На 15 и пò-малко г.[1])	4,163	4,295	4,202	3,938	8,365	8,233	40·04	40·[illegible]
Измежду лицата на пò-много отъ 15 години сж:								
Неоженвани . . .	2,062	1,742	1,100	1,298	3,162	3,040	15·13	15·02
	32·05		18·05					
Оженени	4,175	3,852	4,130	3,898	8,305	7,750	39·75	38·29
	64·90		67·78					
Удовѣли	145	161	845	1,028	990	1,189	4·74	5·88
	2·25		13·86					
Напустнжти . . .	16	13	7	20	23	33	0·11	0·1[illegible]
	0·25		0·11					
Неизвѣстно	35	1	13	2	48	3	0·23	0·0[illegible]
	0·55		0·20					

София и Русее

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	София	Русее	София	Русее	София	Русее	София	Русее
На 15 и пò-малко г.	5,134	4,655	4,919	4,404	10,053	9,059	33·04	33·31
Измежду лицата на пò-много отъ 15 години сж:								
Неоженвани . . .	4,876	3,844	1,143	1,276	6,019	5,120	19·78	18·[illegible]3
	39·03	37·44	14·30	16·21				
Оженени	6,630	6,074	5,046	4,878	11,676	10,952	38·38	40·[illegible]
	53·07	59·16	64·00	62·01				
Удовѣли	284	267	1,202	1,624	1,486	1,891	4·88	6·[illegible]
	2·28	2·60	15·25	20·63				
Напустнжти . . .	36	24	68	44	104	68	0·34	0·[illegible]
	0·29	0·23	0·87	0·56				
Неизвѣстно	666	59	424	45	1,096	104	3·58	0·38
	5·33	0·57	5·38	0·57				

[1]) За 1885 год. броеветѣ показвать мжжьетѣ на 16, а женитѣ на 14 и на пò-малко години.

Варна и Шуменъ

	Мжжье		Жени		Сичко		Нроценти	
	Варна	Шуменъ	Варна	Шуменъ	Варна	Шуменъ	Варна	Шум.
На 15 и по-малко г.	4,463	4,181	4,292	3,933	8,755	8,114	34·67	35·03
Измежду лицата на по-много отъ 15 години сж:								
Неоженвани . . .	3,669	3,304	1,540	924	5,209	4,228	20·63	18·86
	39·50	39·21	21·29	13·96				
Оженени	5,120	4,911	4,439	4,386	9,559	9,297	37·85	40·14
	55·25	58·27	61·37	66·26				
Удовѣли	244	186	1,076	1,267	1,320	1,453	5·23	6·27
	2·63	2·21	14·88	19·13				
Напустнжти . . .	28	26	36	29	64	55	0·25	0·24
	0·30	0·31	0·50	0·44				
Неизвѣстно	207	—	142	14	349	14	1·37	0·06
	2·23		1·96	0·21				

III. Прѣгледъ на населението по вѣроисповѣдание въ шесть-тѣхъ града:

Пловдивъ

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.
Православни	11,668	11,288	9,093	8,597	20,761	19,885	62·85	59·46
Католици	1,502	1,496	1,496	1,476	2,998	2,972	9·08	8·89
Протестанти	64	66	60	98	124	164	0·38	0·49
Армено-Григориянци . .	454	483	449	496	903	979	2·73	2·92
Израилити	1,096	1,075	1,152	1,111	2,248	2,186	6·81	6·54
Мохамедани	2,999	3,760	2,937	3,456	5,936	7,216	17·97	26·58
Други вѣри и непознати .	34	21	28	19	62	40	0·18	0·12

Сливенъ

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.
Православни	8,788	7,986	8,626	8,208	17,414	16,194	83·35	79·98
Католици	24	15	24	8	48	23	0·23	0·11
Протестанти	1	—	1	1	2	1	0·01	0·00
Армено-Григориянци . .	106	136	129	145	235	281	1·12	1·39
Израилити	209	207	194	206	403	413	1·93	2·04
Мохамедани	1,468	1,718	1,323	1,615	2,791	3,333	13·36	16·47
Други вѣри и непознати .	—	2	—	1	—	3	—	0·01

София и Руссе

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	София	Руссе	София	Руссе	София	Руссе	София	Руссе
Православни	12,980	8,580	8,505	6,329	21,486	14,909	70·61	54·82
Католици	764	334	600	367	1,364	701	4·48	2·58
Протестанти	110	91	72	74	182	165	0·60	0·61
Армено-Григориянци . .	68	500	38	415	106	915	0·35	3·36
Израилити	2,659	1,092	2,744	1,118	5,403	2,210	17·76	8·13
Мохамедани	859	4,242	722	3,914	1,581	8,156	5·19	29·99
Други вѣри и непознати .	185	84	121	54	306	138	1·01	0·51

Варна и Шуменъ

	Мжжье		Жени		Сички		Проценти	
	Варна	Шум.	Варна	Шум.	Варна	Шум.	Варна	Шум.
Православни	8,508	7,025	7,272	5,395	15,780	12,420	62·48	53·68
Католици	151	14	153	22	304	36	1·20	0·16
Протестанти	34	7	18	2	52	9	0·21	0·04
Армено-Григориянци . .	670	359	612	463	1,282	822	5·67	3·55
Израилити	398	566	361	596	759	1,162	3·00	5·02
Мохамедани	3,924	4,637	3,082	4,074	7,006	8,711	27·75	37·61
Други вѣри и непознати .	46	—	27	1	73	1	0·29	0·00

IV. Прѣгледъ на населението по майчинъ езикъ въ шесть-тѣхъ града:

Пловдивъ

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.
Българе	10,959	9,491	8,583	7,261	19,542	16,752	59·18	50·09
Русси	19	43	9	18	28	61	0·06	0·19
Сърби	3	?	2	?	5	?	0·01	?
Турци	2,813	3,720	2,802	3.424	5,615	7,144	17·00	21·57
Евреи	1,068	1,066	1,134	1,102	2,202	2,168	6·67	6·49
Цигани	187	59	161	53	348	112	1·06	0·33
Нѣмци	63	51	56	61	119	112	0·36	0·33
Френци	54	36	46	44	100	80	0·30	0·24
Гърци	1,996	2,910	1,934	2,587	3,930	5,497	11·90	16·44
Други и непознати . . .	655	813	488	703	1,143	1,516	3·46	4·53

Сливенъ

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.
Българе	8,270	7,471	8,138	7,713	16,408	15,184	78·34	74·99
Русси	6	4	4	1	10	5	0·05	0·02
Сърби	—	?	—	?	—	?	—	?
Турци	1,221	1,505	1,100	1,372	2,321	2,877	11·11	14·21
Евреи	209	200	194	201	403	401	1·93	1·98
Цигани	674	677	693	722	1,367	1,399	6·54	6·91
Нѣмци	4	3	4	—	8	3	0·03	0·02
Френци	—	—	—	—	—	—	—	—
Гърци	61	45	29	23	90	68	0·43	0·33
Други и непознати . . .	151	159	135	152	286	311	1·37	1·54

София и Руссе

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценте	
	София	Руссе	София	Руссе	София	Руссе	София	Руссе
Българе	12,211	8,232	8,046	5,997	20,257	14,229	66·58	52·33
Русси	78	45	42	29	120	74	0·39	0·27
Сърби	144	26	127	24	271	50	0·89	0·18
Турци	195	4,249	140	3,928	335	8,177	1·10	30·07
Евреи	2,520	967	2,582	1,008	5,102	1,975	16·77	7·27
Цигани	675	21	556	16	1,231	37	4·04	0·13
Нѣмнци	345	208	366	267	711	475	2·34	1·75
Френци	43	31	56	27	99	58	0·33	0·21
Гърци	202	229	124	109	326	338	1·07	1·24
Други и непзнати	1,213	915	763	866	1,976	1,781	6·49	6·55

Варна и Шуменъ

	Мѫжье		Жени		Сичко		Проценти	
	Варна	Шум.	Варна	Шум.	Варна	Шум.	Варна	Шум.
Българе	5,040	6,937	3,409	5,350	8,449	12,287	33·45	53·05
Русси	27	12	24	12	51	24	0·20	0·10
Сърби	10	3	5	4	15	7	0·06	0·03
Турци	4,072	4,499	3,497	4,029	7,569	8,528	29·97	36·82
Евреи	304	568	281	585	585	1,153	2·32	4·98
Цигани	316	28	302	32	618	60	2·45	0·26
Нѣмци	54	14	65	16	119	30	0·47	0·13
Френци	26	89	16	84	42	173	0·17	0·75
Гърци	2,616	30	2,807	15	5,423	45	21·47	0·20
Други и непознати	1,266	428	1,119	426	2,385	854	9·44	3·68

V. Прѣгледъ на населението по поданнство въ шесть-тѣхъ града:

Пловдивъ

	Мѫжье		Жени		Сичко		Проценти	
	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888	1885 г.
Поданници Български	15.755	16,073	13,734	13,962	29,489	30,035	89·27	89·81
„ Турски	1,008	986	644	470	1,652	1,456	5·00	4·35
„ Гръцки	508	533	432	373	940	906	2·85	2·71
„ Австр.-Унгар.	174	205	146	170	320	375	0·97	1·13
„ На други държави и непозн.	372	392	259	278	631[1])	670[2])	1·91	2·00

Сливенъ

	Мѫжье		Жени		Сичко		Проценти	
	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.
Поданници Български	10,389	9,973	10,230	10,152	20,619	20,125	98·70	99·40
„ Турски	163	51	38	5	201	56	0·97	0·28
„ Гръцки	3	6	1	6	4	12	0·02	0·06
„ Австр.-Унгар.	7	7	5	3	12	10	0·06	0·05
„ На други държави и непозн.	34	27	23	18	57	45	0·25	0·22

София и Руссе

	Мѫжье		Жени		Сичко		Проценти	
	София	Руссе	София	Руссе	София	Руссе	София	Руссе
Поданници Български	14,617	13,296	11,279	11,071	25,896	24,367	85·11	89·61
„ Турски	1,419	482	289	144	1,708	626	5·61	2·30
„ Гръцки	113	259	58	152	171	411	0·56	1·51
„ Австр.-Унгар.	566	430	510	437	1,076	867	3·54	3·19
„ На други държави и непозн.	911	456	666	467	1,577[3])	923[4])	5·18	3·39

[1]) Измежду тѣхъ: Русски 101 (59 м. и 46 ж.), непознати 35 д. — [2]) Измежду тѣхъ: Италиянски 200 д. (117 м. и 83 ж.), Русски 162 д. (99 м. и 63 ж.), Френски 126 д. (72 м. и 54 ж.), непознати 182 д. — [3]) Измежду тѣхъ: Сръбски 311 д. (173 м. и 138 ж.), Румѫнски 282 д. (150 м. и 130 ж.), Русски 184 д. (98 м. и 86 ж.), Френски 93 (43 м. и 50 ж.), непознати 264 д. — [4]) Измежду тѣхъ: Румѫнски 212 д. (90 м. и 122 ж.), Руссии 159 д. (95 м. и 64 ж.), Френски 97 д. (48 м. и 49 ж.), непознати 24 д.

Варна и Шуменъ

		Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
		Варна	Шуменъ	Варна	Шуменъ	Варна	Шуменъ	Варна	Шум.
Подданници	Български .	11,732	12,354	10,337	10,299	22,069	22,653	87·35	97·81
„	Турски . . .	890	132	285	79	1,175	211	4·63	0·91
„	Гръцки . . .	689	15	566	20	1,255	35	4·97	0·1[illegible]
„	Австр.-Унгар.	102	35	102	47	204	82	0·81	0·[illegible]
„	На други държави и непозн.	318	72	235	108	553[1])	180	2·19	0·[illegible]

VI. Прѣгледъ на населението по грамотность въ шесть-тѣхъ града:

Пловдивъ

	Мжжье		Жени		Сичко		Процента	
	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.
Грамотни	7,289	8,074	2,755	2,702	10,044	10,776	30·41	32·[illegible]
Неграмотни	10,528	10,115	12,640	12,551	22,988	22,666	69·59	67·[illegible]

Сливенъ

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.
Грамотни	4,308	3,755	2,019	1,370	6,327	5,125	30·28	25·31
Неграмотни	6.288	6,309	8,278	8,814	14,566	15,123	69·72	74·[illegible]

София и Руссе

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	София	Руссе	София	Руссе	София	Руссе	София	Руссе
Грамотни	9,207	6,498	3,095	2,635	12,302	9,133	40·43	33·[illegible]
Неграмотни	8,419	8,425	9,707	9,636	18,126	18,061	59·57	66·42

Варна и Шуменъ

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	Варна	Шуменъ	Варна	Шуменъ	Варна	Шуменъ	Варна	Шум.
Грамотни	5,658	5,310	2,132	2,284	7,790	7,594	30·84	32·[illegible]
Неграмотни	8,073	7,298	9,393	8,269	17,466	15,567	66·16	67·21

VII. Прѣгледъ на населението по връсть въ шесть-тѣхъ града:

Пловдивъ

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.
На 4 и по-малко год. . .	2,123	2,334	2,067	2,285	4,190	4,619	12·69	13·[illegible]
На 5 до 9 год.	1,725	1,548	1,626	1,587	3,351	3,135	10·14	9·35
„ 10 „ 14 „	1,667	1,829	1,454	1,650	3,125	3,479	9·46	10·41
„ 15 „ 19 „	1,482	1,740	1,386	1,569	2,868	3,309	8·69	9·[illegible]
„ 20 „ 24 „	2,102	2,374	1,058	1,340	3,160	3,714	9·59	11·11
„ 25 „ 29 „	1,278	1,818	1,117	1,567	2,385	3,385	7·23	10·13
„ 30 „ 34 „	1,163	1,534	1,119	1,040	2,283	2,574	6·91	7·70
„ 35 „ 39 „	1,311	1,446	1,091	1,037	2,402	2,483	7·20	7·43

---

[1]) Измежду тѣхъ: Русски 89 д. (54 м. и 35 ж.), Румжнски 85 д. (44 м. и 41 ж.). Френски 44 д. (26 м. и 18 ж.), непознати 67 души.

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1885 г.
На 40 до 44 год.	1,237	990	960	688	2,197	1,678	6·85	5·02
„ 45 „ 49 „	1,142	852	718	758	1,860	1,610	5·63	4 82
„ 50 „ 54 „	762	461	703	335	1,465	796	4·44	2·38
„ 55 „ 59 „	565	437	408	550	973	987	2·94	2·95
„ 60 „ 64 „	464	261	503	236	967	497	2·93	1·48
„ 65 „ 69 „	274	243	327	288	601	531	1·82	1·59
„ 70 „ 74 „	238	152	299	98	537	250	1·63	0·74
„ 75 „ 79 „	135	87	139	118	274	205	0·83	0·61
„ 80 и повече години .	146	40	238	67	384	107	1·18	0·32
Непознати години	3	43	1	40	5	83	0·01	0·24

Сливенъ

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	1888 г.	1885 г.	1888 г	1885 г.	1888 г.	1885 г.	1888 г.	1888 г.
На 4 и по-малко години .	1,490	1,784	1,420	1,818	2,910	3,602	13·93	17·79
На 5 до 9 год.	1.327	1,197	1,332	1,235	2,659	2,432	12·73	12·01
„ 10 „ 14 „	1,146	1,097	1,196	1,159	2,342	2,256	11·21	11·14
„ 15 „ 19 „	855	752	992	1,083	1,847	1.835	8·85	9·06
„ 20 „ 24 „	839	638	684	764	1,523	1,402	7·30	6·98
„ 25 „ 29 „	609	683	673	865	1,282	1,548	6·14	7·65
„ 30 „ 34 „	555	744	682	633	1,237	1,377	5·93	6·80
„ 35 „ 39 „	730	782	675	621	1,405	1,403	6·73	6·93
„ 40 „ 44 „	642	619	582	383	1,224	1,002	5·87	4·95
„ 45 „ 49 „	691	559	439	419	1,130	978	5·41	4·83
„ 50 „ 54 „	453	211	394	196	847	407	4·05	2·01
„ 55 „ 59 „	339	287	231	286	570	573	2·70	2·83
„ 60 „ 64 „	269	174	302	211	571	385	2·70	1·90
„ 65 „ 69 „	205	243	169	260	374	503	1·79	2·48
„ 70 „ 74 „	220	128	256	70	476	198	2·28	0·98
„ 75 „ 79 „	110	91	87	91	197	182	0·95	0·90
„ 80 и на повече години	115	54	181	68	296	122	1·42	0·60
Непознати години	1	21	2	22	3	43	0·01	0·21

София и Руссе

	Мжжье		Жени		Сичко		Проценти	
	София	Руссе	София	Руссе	София	Руссе	София	Руссе
На 4 и по-малко години .	1,877	1,486	1,754	1,338	3,631	2,824	11·93	10·39
На 5 до 9 год.	1,454	1,460	1,476	1,360	2,930	2,820	9·63	10·37
„ 10 „ 14 „	1,426	1,401	1,376	1,399	2,802	2,800	9·21	10·30
„ 15 „ 19 „	1,693	1,485	1,360	1,224	3,053	2,709	10·03	9·96
„ 20 „ 24 „	2,381	2,052	1,117	812	3,498	2,864	11·50	10·53
„ 25 „ 29 „	1,717	1,047	1,137	913	2,854	1,960	9·38	7·21
„ 30 „ 34 „	1,532	816	883	884	2,415	1,700	7·94	6·25
„ 35 „ 39 „	1,401	966	822	796	2,223	1,762	7·31	6·47
„ 40 „ 44 „	1,098	993	713	759	1,811	1,752	5·95	6·45
„ 45 „ 49 „	1,027	942	523	584	1,550	1,526	5·09	5·61
„ 50 „ 54 „	660	622	459	548	1,119	1,170	3·68	4·30
„ 55 „ 59 „	381	420	302	337	683	757	2·25	2·77
„ 60 „ 64 „	312	393	311	424	623	817	2·05	3·00
„ 65 „ 69 „	217	287	136	239	353	526	1·16	1·94
„ 70 „ 74 „	146	242	154	258	300	500	0·98	1·84
„ 75 „ 79 „	49	133	62	116	111	249	0·36	0·92
„ 80 и на повече години	107	166	139	266	246	432	0·81	1·59
Непознати години	148	12	78	14	226	26	0·74	0·10

Варна и Шуменъ

	Мѫжье		Жени		Сичко		Процента	
	Варна	Шуменъ	Варна	Шуменъ	Варна	Шуменъ	Варна	Шум.
На 4 и по̀-малко години .	1,563	1,385	1,444	1,336	3,007	2,721	10·90	11·74
На 5 до 9 год.	1,321	1,293	1,277	1,293	2,598	2,586	10·39	11·17
" 10 " 14 "	1,308	1,213	1,290	1,077	2,598	2,290	10·39	9·89
" 15 " 19 "	1,153	1,119	1,180	939	2,333	2,058	9·24	8·85
" 20 " 24 "	1,302	2,139	852	669	2,154	2,808	8·58	12·13
" 25 " 29 "	1,047	765	849	711	1,896	1,476	7·31	6·37
" 30 " 34 "	901	609	744	713	1,645	1,322	6·51	5·71
" 35 " 39 "	1,017	677	745	644	1,762	1,321	6·98	5·70
" 40 " 44 "	934	626	666	580	1,600	1,206	6·38	5·21
" 45 " 49 "	974	643	555	515	1,529	1,158	6·05	5·00
" 50 " 54 "	583	430	452	458	1,035	888	4·10	3·83
" 55 " 59 "	499	479	340	357	839	836	3·32	3·61
" 60 " 64 "	402	375	334	382	736	757	2·92	3·27
" 65 " 69 "	271	294	219	242	490	536	1·94	2·32
" 70 " 74 "	185	219	269	283	454	502	1·80	2·17
" 75 " 79 "	148	156	112	136	260	292	1·03	1·26
" 80 и на повече години	112	185	192	217	304	402	1·20	1·73
Непознати години	11	1	5	1	16	2	0·06	0·01

Отъ шесть-тѣхъ града, Сливенъ има на̀й-много жители (на 1000—891 души), които сѫ и родени въ града, а София — на̀й-малко (на 1000—462 д.). Сравнѭтъ ли се даннитѣ отъ прѣдишнитѣ прѣброявания,[1]) намира се, че, съ исключение на Варна, родeното въ града население постоянно се намалява въ сравнение съ приишлото. Разликата на процентитѣ отъ едното и друго прѣброяванье е именно за Пловдивъ 1, София — 9, Руссе — 2, Шуменъ — 4, Сливенъ — 5. При сичкото естественно умножавание на лицата, заселени въ столицата слѣдъ освобождението, релативний брой на роденитѣ въ София пакъ е изгубилъ въ срѣдньо число 1·3 % на година. За града Сливенъ пъкъ тая загуба възлиза даже на годишно 1·8 %, така щото, ако това отношение бѣше трайно, тоя градъ щѣше да прѣдставлява по̀-голѣма сила за привличание външни елементи. Но прѣглежданието таблицитѣ на званията показва, че уголѣмението въ Сливенъ произлиза на̀й-много отъ сбиранието въ града сравнително по̀-голѣмъ брой войници (около 400 души повече прѣзъ 1888 год. отъ колкото прѣзъ 1885 г.), така щото София остава единственъ градъ въ Княжеството съ извънрѣдно бързо растение чрѣзъ прииждание. Въ града Варна процентътъ на мѣстното население е съ 1·8 % по̀-голѣмъ прѣзъ 1888 год.

Процентътъ на опова население, което е родено въ Княжеството въобще, а живѣе въ нѣкой отъ шесть-тѣхъ града, е по̀-голѣмъ прѣзъ врѣмето на послѣдньото прѣброявание. Той е порастнѫлъ за Пловдивъ съ 3 %, София — 9 %, Руссе — 4 %, Шуменъ — 3·5 % а въ Сливенъ

[1]) Период. Спис., кн. IV, стр. 40.

се е удвоилъ; само въ Варна тоя процентъ е останѫлъ почти непромѣненъ. За роденитѣ пъкъ въ Турция процентътъ, въобще, се е намалилъ. Но това намаление е само привидно, а не че произлиза отъ сѫщинско намаление броя на лицата, родени въ Турция. Споредъ изработений именно материялъ за 1881 год., лицата, родени въ бившата Източна Румелия и живущи въ тогавашното Княжество, сѫ считани за родени въ Турция а прѣзъ 1888 год. сѫщото това население се явява като родено въ границитѣ на Княжеството. Сѫщата причина, слѣдователно, която спомага за уголѣмението процента на роденитѣ въ Княжеството, има за слѣдствие намалението процента на роденитѣ въ Турция. Трѣба да забѣлѣжѫ тука, че за 1885 год. азъ минахъ, като родени въ политическитѣ граници на бившата Източна Румелия ония лица, които сѫ живѣяли тамъ, а сѫ биле родени въ бившето Княжество. Подобна коректура за Сѣверна България не бѣше възможно да се направи. Нека споменѫ йоще, че въ градоветѣ Пловдивъ, Руссе, Варна, Шуменъ абсолутнитѣ броеве на роденитѣ въ Тракия, Македония и другитѣ части на Турция сѫ по̀-малки прѣзъ 1888 год. За София пъкъ има едно уголѣмение. Но оставятъ ли се на страна числата за роденитѣ въ Тракия (като Източно-Румелийци повечето) споредъ прѣброяванието отъ 1881 год., то се намира за сѫщинскитѣ отношения на роденитѣ въ Турция слѣдующето: въ София, Шуменъ и Варна тѣ имѫтъ срѣдньо годишно уголѣмение отъ 9·7 %, 4·5 %, и 3·4 %, а въ Руссе подобно намаление отъ 0·5 %. Дѣйствителното пъкъ нараствание на населението, родено въ Княжеството и което е живѣяло въ тия градове е: въ София срѣдньо годишно уголѣмение 7·7 %, въ Руссе — 3·4 %, въ Варна — 0·5 % и въ Шуменъ — 2·5 %. Така щото, съ исключение на Руссе, прииждането, на населението родено въ Турция (безъ Тракия по прѣброяванието 1881) е сравнително много по̀-силно, отъ колкото онова изъ Княжеството. Относително присѫтствието на иностранни елементи констатирва се, че процентътъ имъ се е уголѣмилъ въ София съ 2·4 %, въ Шуменъ съ 0·7 %, въ Варна — 0·2 %, въ Сливенъ — 0·1 % а намалилъ се въ Руссе съ 0·6 % и въ Пловдивъ 0·1 %. Че столицата на Княжеството упражнява най-голѣма привлекателна сила къмъ чужденцитѣ, не е нѣщо необикновенно; подобно обстоятелство сѫществува въ сѣка държава, която се намира въ редовни сношения съ външния свѣтъ.

Даннитѣ за женидбенното отношение на населението. — Прѣгледъ II — споредъ тритѣ прѣброявания се различаватъ значително

по групата, която обема лицата, сматряни, обикновенно, като неспособни за оженвание. Върху тоя принципиаленъ въпросъ ще се повърнѫ пó-сетнѣ. Отъ таблицата се вижда, че даннитѣ за 1888 г. немогѫтъ да се земѫтъ въ внимание при едно сериозно изучавание. Процентитѣ именно на лицата съ неизвѣстно женидбенно отношение сѫ тъй голѣми, щото въ София достигѫтъ даже до $3{\cdot}_{58}$ %. Това показва, че при обработванието материяла не е правена провѣрка и че за погрѣшкитѣ не сѫ искани никакви допълнителни свѣдѣния, както това се прави обикновенно на вредъ въ такива работи. При сичкий недостатъкъ на свѣдѣнията съглежда се,[1]) че въобще процентитѣ на неожененитѣ и удовѣлитѣ въ шесть-тѣхъ града сѫ се намалили, а ония на ожененитѣ и напустнѫтитѣ сѫ се уголѣмили. Съ исключение на послѣднитѣ, слѣдователно, промѣнението е станало въ добра посока; колкото за напустнѫтитѣ, измѣнението на които би показвало уголѣмението броя на нещастни женидби или морално отпадание, тѣхнитѣ проценти сѫ тъй малки и довѣрието въ даннитѣ толкова слабо, щото немогѫтъ да служѫтъ за основа и на вѣроятни заключения, а ще трѣба да се чакатъ даннитѣ отъ слѣдующитѣ прѣброявания. За удовѣлитѣ, ако се раздѣлятъ на двата рода, съглежда се знакъ на едно подобрѣние. Абсолутнитѣ и релативнитѣ броеве на довицитѣ сѫ се смалили много повече, отъ колкото ония на довцитѣ.

Освѣнъ общитѣ проценти въ таблицата виждаме и други, които сѫ турени на дѣсно подъ броеветѣ за сѣки родъ отдѣлно. Тѣзи проценти прѣдставлѣватъ измежду 100 души мѫжье (или жени) на пò-много отъ 15 години колко сѫ неоженванни, оженени, удовѣли и напустнѫти. Отъ тѣхъ се вижда че измежду 100 мѫжье, които сѫ прѣминѫли 15-та си година и живѣятъ въ тия градове около 40, не сѫ оженвани, а отъ останѫлитѣ 56 сѫ оженени и 2 души удовѣли. За женитѣ пъкъ само 15 не сѫ оженвани, 65 оженени и 20 удовѣли. Нàй-много неоженени мѫжье има въ София, а нàй-малко въ Сливенъ; за женитѣ тия отношения се намирѫтъ въ Варна и Пловдивъ.

Сравнението процентитѣ по вѣроисповѣдание[2]) — Прѣгледъ III — показва, че постотцитѣ за послѣдователитѣ на Православната вѣра сѫ се уголѣмили въ сичкитѣ градове. Печалбата е въ Пловдивъ $3{\cdot}_{39}$, въ София — $2{\cdot}_{07}$, въ Руссе — $8{\cdot}_{34}$, въ Варна — $4{\cdot}_{39}$, въ Шуменъ — $5{\cdot}_{69}$, въ Сливенъ — $3{\cdot}_{37}$. Макаръ и въ пò-малки размѣри,

[1]) Сравни Период. Спис. Кн. III. Стр. 39.
[2]) Период. Спис. Кн. III. Стр. 40.

констатира се и общо уголѣмение процентитѣ на католицитѣ, до като за протестантитѣ има намаление въ Пловдивъ и София, уголѣмение — въ Руссе, Варна и Шуменъ, а сѫщото положение — въ Сливенъ. И Армено-Григориянцитѣ спечелили слабо въ София и Руссе, а изгубили въ другитѣ градове. Съвършенно противоположено явление се срѣща за процентитѣ на Мохамеданцитѣ — огромно намаление. Загубата е въ Пловдивъ $8._{61}$, въ София — $0._{95}$, въ Руссе — $9._{90}$, въ Варна — $5._{24}$, въ Шуменъ — $7._{01}$ и въ Сливенъ — $3._{11}$. Послѣдователитѣ на тая религия, слѣдов., вмѣсто да се задържжтъ пропорционално въ състава на населението, клонятъ бързо къмъ изчезвание. Процентитѣ на Израилитенитѣ намалили сѫ се само въ София съ $3._{09}$ и въ Сливенъ незначително, а въ четиритѣхъ други града сѫ се уголѣмили, и то нaй-много въ Шуменъ — съ $1._{75}$. Тия уголѣмения и намаления сѫ, разумѣва се, сравнителни съ общото растение на града, а не прѣдставляватъ сѫщинското нарастване на отдѣлнитѣ религии. За да се намѣри послѣдньото, трѣба да се сравнжтъ и абсолутнитѣ броеве.[1]) Отъ тия се вижда, напр., че Израилитянитѣ и Мохамеданцитѣ въ София не само не сѫ изгубили нѣщо, но сѫ се уголѣмили съ $23._{3}$% и $22._{8}$% за 7 години, а въ срѣдньо число $3._{3}$% и $3._{2}$% на година. Но за Мохамеданитѣ въ другитѣ градове, паданието, което произлиза отъ абсолутнитѣ броеве, е много пò-значително отъ онова въ релативнитѣ. Тѣ прѣдставляватъ загуби, които сѫ обясними само чрѣзъ едно неестественно смаление. Нарастванието на Католицитѣ възлиза въ София до 9 на стотѣхъ годишно, въ Варна — 6, въ Руссе — 2. Бързо се уголѣмилъ и броя на Израилититѣ въ Шуменъ (съ 6%, въ срѣдньо число, годишно) и Варна (4%). За Православнитѣ има скоро нарастване само въ София, защото се намира, че тѣхний брой се е уголѣмилъ, за 7 години, въ столицата съ $41._{8}$%, въ Руссе съ $20._{3}$%, въ Шуменъ — $11._{5}$% и въ Варна съ $10._{1}$%. Тѣзи броеве даватъ срѣдньо годишно увеличение отъ 6%, $2._{9}$%, $1._{6}$% и $1._{4}$%. Релативното нараставание на Католицитѣ въ София е, слѣдователно, много пó-бързо отъ онова на Православнитѣ.

Голѣмитѣ проценти за „други и съ непознатъ майчинъ езикъ" — Прѣгледъ IV — отъ 1888 год. произлизжтъ отъ обстоятелството, че публикуванитѣ таблици непоказватъ отдѣлно Румжнитѣ, Татаритѣ, Арменцитѣ, Талиянцитѣ и др. Само за града София лицата, на които матерний езикъ останжлъ непознатъ, изнасятъ приблизително 1% отъ населението. Ние видѣхме пò-напрѣдъ, че и по вѣра

[1]) Период. Спис. Кн. I, стр. 145; Кн. III стр. 50—52.

въ столицата имаше 1 % непознати. Относително означението народноста трѣба да забѣлѣжѫ, че даннитѣ отъ 1881 год. имѫтъ заедно Сърбитѣ и Хърватитѣ, а като Евреи сѫ минѫти само ония, които говорѭтъ „шпаньолски“; даннитѣ отъ 1888 имѫтъ Сърбитѣ отдѣлно, като смѣсватъ Хърватитѣ, вѣроятно, въ „други словѣнски езици“, а за Евреитѣ е означена рубрика „еврейски“ матеренъ езикъ. Тъй като тоя езикъ въобще се неговори, то употрѣбението му за опрѣдѣление не е на мѣстото си и причинява двосмислие. Сравнѭтъ ли се процентитѣ отъ 1881 г.[1]) и 1885 съ ония отъ 1888, намираме, че съставътъ по народности на градското население нӑй-много се е измѣнилъ, по отношение на нӑй-многобройната народность, въ градоветѣ Пловдивъ, Руссе, Варна и Шуменъ. Българетѣ сѫ надѣляли надъ другитѣ народности въ Пловдивъ съ $9\cdot_{07}$ %, въ Руссе — $8\cdot_{91}$, Варна — $6\cdot_{09}$, Шуменъ — $5\cdot_{69}$, Сливенъ — $3\cdot_{55}$ и София — $2\cdot_{28}$. Втората пъкъ по численность народность — Турцитѣ — загубили сѫ, сравнително, въ сичкитѣ градове. Загубата е: въ Пловдивъ $4\cdot_{37}$ %, София $1\cdot_{51}$, Руссе $9\cdot_{13}$, Варна $6\cdot_{28}$, Шуменъ $5\cdot_{82}$ и Сливенъ $3\cdot_{10}$. На това обстоятелство се дължи прѣобръщанието българското население отъ абсолутно меншенство на болшинство въ градоветѣ Руссе и Шуменъ, а прѣминаванието му отъ четвъртина на третина въ Варна. Евреитѣ сѫ спечелили, сравнително, слабо въ Пловдивъ ($0\cdot_{19}$ %) и Варна ($0\cdot_{12}$), силно въ Шуменъ ($1\cdot_{78}$) а изгубили сѫ въ останѫлитѣ три града. Намалението за тѣхъ, по народность, въ София е $3\cdot_{45}$ т. е. съ $0\cdot_{36}$ по̀-голѣмо отъ колкото по вѣроисповѣдание: тая разлика произлиза отъ Израилитянитѣ, които неговорѭтъ шпаньолски като матеренъ езикъ, и сѫ се заселили въ столицита. Гърцитѣ сѫ се задържали почти въ сѫщий размѣръ въ петь града, а намалили се значително въ Пловдивъ, гдѣто имѫтъ една загуба отъ $4\cdot_{54}$ %. Циганитѣ прѣдставляватъ уголѣмение въ Пловдивъ, София, Варна, и Шуменъ а намаление въ Руссе и Сливенъ. Русситѣ сѫ изгубили въ сичкитѣ градове, съ исключение на Сливенъ, а френцитѣ сѫ спечелили въ Пловдивъ, Варна и Шуменъ. Нѣмцитѣ сѫ останѫли почти еднакво прѣдставлявани въ населението на петь града, а въ столицата сѫ се сравнително бързо уголѣмили.

Тъй като движението на народноститѣ въ шесть-тѣхъ града ще разясни общото тѣхно уголѣмение или намаление, направихъ едно сравнение на абсолутнитѣ броеве отъ тритѣ прѣброявания[2]) като прѣсмѣтнѫхъ срѣдньото годишно нарастване на сто-тѣхъ, ако

[1]) Период. Спис. Кн. III, стр. 42.
[2]) Период. Сп. Кн. I, стр. 149; Кн. III, стр. 55—57.

се прѣдполага, че това става равномѣрно. За нѣкои народности абсолутнитѣ броеветѣ сѫ твърдѣ малки, за да могѫтъ намѣренитѣ отъ тѣхъ проценти да се считатъ като положителна мѣрка, но и въ тоя случай тѣ сѫ достатъчни да покажѫтъ посоката и приблизителната понѣ ѣкость на движението.

Полученитѣ резултати сѫ слѣдующитѣ:

На 100 жители броени 1881 или 1885, за сѣка народность отдѣлно, има до 1888 г. годишно уголѣмение (+) или намаление (—) въ

Народности:	Пловдивъ	София	Руссе	Варна	Шуменъ	Сливенъ
Българе . . .	$+5{\cdot}_1$	$+6{\cdot}_0$	$+3{\cdot}_2$	$+3{\cdot}_2$	$+1{\cdot}_7$	$+2{\cdot}_6$
Турци . . .	$-8{\cdot}_0$	$-6{\cdot}_0$	$-3{\cdot}_2$	$-2{\cdot}_3$	$-2{\cdot}_0$	$-6{\cdot}_6$
Гърци . . .	$-11{\cdot}_1$	$+4{\cdot}_0$	$+2{\cdot}_1$	$+0{\cdot}_1$	$0{\cdot}_0$	$+9{\cdot}_3$
Евреи . . .	$+0{\cdot}_5$	$+3{\cdot}_0$	$+0{\cdot}_2$	$+1{\cdot}_1$	$+6{\cdot}_2$	$0{\cdot}_0$
Цигани . . .	$+34{\cdot}_0$	$+6{\cdot}_3$	?	$+8{\cdot}_3$	$0{\cdot}_0$	$-0{\cdot}_7$
Нѣмци . . .	$+2{\cdot}_0$	$+10{\cdot}_6$	$0{\cdot}_0$	$-1{\cdot}_6$	?	$+33{\cdot}_0$
Русси . . .	$-12{\cdot}_3$	$-5{\cdot}_6$	$-11{\cdot}_4$	$-5{\cdot}_8$	$-7{\cdot}_1$	$+16{\cdot}_6$

Прѣди сичко трѣба да се забѣлѣжи, че естественний ходъ, за сѣка народность е нейното уголѣмение, у насъ, понѣ съ 1% годишно. Сѣко отклонение отъ това правило означава, че за нея приижданието или изселяванието имѫтъ надмощие надъ редовното развитие. Отъ горнитѣ броеве се вижда, че Българетѣ се умножаватъ по редовенъ пѫть само въ Шуменъ, до като за другитѣ градове приижданието на външно население има голѣмо влияние. За Пловдивъ голѣмото нараствание на Българетѣ трѣба да произлиза и отъ отказванието на Гърцитѣ отъ показаний си матеренъ езикъ при прѣдишното прѣброявание. Въ сичкитѣ градове, броятъ на Турцитѣ сравнително бързо пада. Намалението неможе инакъ да се обясни, освѣнъ ако се допустне бързо напущание родното мѣсто. Земѫтъ ли се прѣдъ видъ сравнително голѣмитѣ броеве на турското население въ Шуменъ, Руссе, Варна, Пловдивъ та и Сливенъ, дохажда се до заключение, че намалението или застоятъ въ тия градове се длъжи на политически — изселяванието на Турцитѣ — а никакъ не на здравословни или економически причини. Подобенъ вървежъ на работитѣ ще потрае, вѣроятно, до когато турското население изчезне или се сведе на оня минимумъ, който ще види, че живѣянието въ земята, гдѣто се е родило, прѣдставлява по-голѣми удобства за спокойното му живувание и развивание.

Гърцитѣ не показватъ ни въ единъ градъ правилно умножавание. За тѣхъ играе голѣма роль приижданието или изселяванието.

Евреитѣ се развиватъ редовно до нѣгдѣ, въ София и Варна. Особенна привликателность, прѣзъ 7-тѣхъ години, за тѣхъ е ималъ градътъ Шуменъ, гдѣто измежду сичкитѣ народности тѣ имѫтъ найсилно нараствание. Необикновенно бързото растенье за Циганитѣ въ Пловдивъ наклоненъ съмъ да отдамъ на погрѣшки при прѣброяванието, защото необикновенно е да порасте броятъ имъ за 3 години отъ 112 д. на 348 д. особенно когато турский елементъ е толкова бързо падналъ. Подобно нѣщо трѣба да има и въ Шуменъ. гдѣто броятъ на Циганитѣ не се е почти промѣнилъ прѣзъ 7-тѣхъ години. За Нѣмцитѣ може да се каже положително, че тѣ се умножаватъ въ Пловдивъ и особенно силно въ София. Колкото за Русситѣ тѣ изчезаватъ бързо изъ сичкитѣ градове, защото явлението въ Сливенъ, поради слабий абсолутенъ брой, трѣба да се счита като проста случайность.

Сравнятъ ли се броеветѣ въ сѣки вертикаленъ стълбецъ отдѣлно намира се, че, съ малки исключения, Българетѣ се сравнително найбързо уголѣмяватъ. Исключение прави столицата, въ която броеветѣ на Нѣмцитѣ и Циганитѣ растѫтъ редативно по-бързо отъ ония на господствующий народъ. Види се, че прѣзъ 7-тѣхъ години, тѣзи двѣ народности сѫ намѣрили особенно сгодна почвата въ София.

Даннитѣ по подданство (Прѣгледъ V) отъ 1881 г., за четиритѣхъ града, немогѫтъ сигурно да се употрѣбяватъ, поради голѣмий брой лица, за които не е познато чии сѫ подданници. Но отъ сравнението[1]) се съглежда, че за сичкитѣ градове дѣлътъ на българскитѣ подданници, въ състава на населението, се е намалилъ, а ония на чуждитѣ подданници значително уголѣмилъ. Така, процентътъ на бълг. подданници е паднѫлъ въ София съ $6{\cdot}_8$, Руссе — $2{\cdot}_9$, Варна — $2{\cdot}_3$, Шуменъ — $0{\cdot}_9$, Сливенъ — $0{\cdot}_7$, а въ Пловдивъ останѫлъ непромѣненъ. Процентитѣ на Турскитѣ и Австрийски подданници се уголѣмили въ София съ $5{\cdot}_2$ и $1{\cdot}_6$, Руссе съ $2{\cdot}_0$ и $1{\cdot}_4$, Шуменъ съ $0{\cdot}_4$ и $0{\cdot}_2$, въ Сливенъ съ $0{\cdot}_7$ и $0{\cdot}_0$. Въ Пловдивъ размѣрътъ на Турскитѣ и Австрийски подданници се намалилъ съ $0{\cdot}_6$ и $0{\cdot}_2$ а въ Варна за първитѣ има намаление съ $1{\cdot}_5$ и за вторитѣ — уголѣмение съ $0{\cdot}_3$. Въ града София броя на роденитѣ въ Турция е наистинна порастнѫлъ съ 1,050 д. (отъ 2,929 прѣзъ 1881 на 3,979 д. прѣзъ 1888), което произлиза, вѣроятно, отъ прииждането на майстори — зидари и други работници за прѣустройството на столицата и обяснява покачванието броя на Турскитѣ подданници. Но за Руссе числото на роденитѣ въ Турция се е намалило съ 427 д., така щото пока-

[1]) Период. Спис. Кн. IV, стр. 47—48.

заното по-горѣ уголѣмение неможе да се обясни. За това съмъ и наклоненъ да отдамъ, въобще, нарастванието броя на Турскитѣ подданници на недостатъчностьта на даннитѣ отъ 1881 год. а може би и съзнанието на Българетѣ, родени въ Турция, че е по-износно за тѣхъ, ако се сматрѫтъ за Турски подданници, не е безъ влияние въ това отношение. Австрийски подданници има сравнително наймного въ София и Руссе, гдѣто броятъ имъ е порастнѫлъ, прѣзъ седемъ-тѣхъ години, въ срѣдньо число съ 13 и 8 на стотѣхъ годишно. Въобще най-много чужди подданници има въ София а наймалко въ Сливенъ.

Прѣброяванието отъ 1881 год. не обемаше въпросъ за грамотноста на населението — Прѣгледъ VI. Та и отъ публикациитѣ за 1888 не се вижда какво се е разбирало съ думата грамотность. За 4-тѣхъ града неможе, слѣдователно, да се правятъ сравнения. Въ Сливенъ процентътъ на грамотнитѣ се уголѣмилъ съ 5, за три години, а въ Пловдивъ се намалилъ почти съ 2. За послѣдний градъ, както се вижда, разликата произлиза само отъ изселившитѣ се мѫжье, защото броя на грамотнитѣ жени е даже по-голѣмъ прѣзъ 1888 год. За Сливенъ трѣба да има погрѣшка въ едно отъ прѣброяванията, защото порастванието броятъ на грамотнитѣ жени съ $12{\cdot}_8\%$ въ годината, ми се вижда невѣроятно. Ако само грамотноста е знакъ на образование, то трѣба да признаемъ че София има най-много образовани хора, а Сливенъ и Пловдивъ най-малко. Както се вижда отъ абсолутнитѣ броеве, има голѣма разлика ако се разглеждатъ грамотнитѣ лица по родове. Намира се именно:

Измежду 1,000 лица, отъ сѣки родъ отдѣлно, има грамотни:

	Мѫжье	Жени
София	522	242
Руссе	435	215
Шуменъ	421	216
Варна	412	185
Пловдивъ	409	181
Сливенъ	407	196

Десетъ години слѣдъ освобождението, слѣдователно, едвамъ половината отъ мѫжьетѣ и четвъртината отъ женитѣ, които живѣѭтъ въ нашата столица, знаяли сѫ да четѫтъ и пишѫтъ, ако дадемъ такова широко значение на думата *грамотенъ*. По отношение грамотностьта на женитѣ, слѣдъ София дохажда Шуменъ, а Пловдивъ остава най-назадъ.

Даннитѣ по връсть — Прѣгледъ VII —, отъ 1888 год. съдържжтъ една голѣма погрѣшка, която прави невъзможно сравнението имъ съ ония отъ 1881 и 1885 година. Бро́ятъ на населението е показанъ отдѣлно за сѣка година до 19-тата год. включително, а отъ тамъ се захващатъ петь-годишни групи, означени 20—25, 25—30 и т. н. Обикновенно населението се дѣли, наистина, на купове по 5 годишна връсть, както е направено и за двѣтѣ наши прѣброявания отъ 1881 и 1885. На гледъ, слѣдов., и даннитѣ за 1888 г. сж подѣлени на петь-годишни групи, така е поне означено и въ публикациитѣ: на 0—5 г., 5—10 г., 10—15 г., 15—20 г., 20—25 г. и т. н. Но въ сжщность, първата група обема само дѣцата които сж навършили четвъртата година т. е. купъ само отъ четири години, втората лицата, захванжли 5-тата и свършили 9-тата година, третята — лицата на 10 до 14 год. включително, и т. н. Така щото, групитѣ въ публикациитѣ за 1888 год. трѣбаше да се означжтъ: 0—4 г. 5—9 г., 10—14 г. и пр., както го и направихъ въ моята таблица. Куповетѣ слѣдъ четвъртата година съдържжтъ, дѣйствително, петогодишно население, но тия групи захващатъ и свършвжтъ въ публикациитѣ за 1881 и 1885, а и въ публикациитѣ на цѣлий свѣтъ, съ една година по-късно. Само по тоя начинъ и първата група обема дѣйствително петогодишно население, а слѣдующитѣ се означаватъ съ 6—10, 11—15, т. е. послѣдната година свършва съ 0 или 5 а не първата. Броеветѣ въ 2-й, 4-й и 6-й стълбци за Пловдивъ и Сливенъ обемжтъ сжщинскитѣ петь-годишни групи отъ 1885 год., та затова и процентитѣ за тая година сж сравнително по̀-голѣми отъ ония за 1888. Сравнителното изучавание населението на шесть-тѣхъ града по връсть ще бжде възможно, вѣроятно, слѣдъ публикованието резултата отъ прѣброяванието на 1 Януаръ 1893, но и въ тоя случай неще могжтъ да се слѣдјжтъ петьгодишнитѣ групи, защото измежду относителнитѣ прѣброявания ще има разлика отъ 11 и 7 години.

Като се земе прѣдъ видъ, че София има на́й-много пришло население и твърдѣ слабъ процентъ за оженени хора, невѣроятно се вижда въ столицата да е имало сравнително повече дѣца, отъ колкото въ Руссе, Варна и даже Шуменъ. Тъй сжщо невѣроятни ми се виждатъ процентитѣ за лицата, които сж надминали 80-тата си година въ сичкитѣ градове. За на́й-продуктивната връсть 15—49 година намираме въ София $57 \cdot _2 \%$, Руссе $52 \cdot _5 \%$, Пловдивъ $52 \cdot _0$, Варна $51 \cdot _3 \%$, Шуменъ 49% и Сливенъ $46 \cdot _2 \%$. Това явление е естественно, защото София има сравнително на́й-голѣмъ воененъ гар-

низонъ и столицата трѣба да упражнява най-голѣма привлекателна сила къмъ най-способната за работа часть на населението.

IV.

И тритѣ прѣброявания, съ които се занимаваме, показватъ присѫтствующето население, т. е. скупноста на сичкитѣ лица, които прѣзъ нощта на 31 Декемврий срѣщу 1-й Януаръ, сѫ се намирали гдѣто и да е въ границитѣ на Княжеството. Но отъ събранитѣ данни трѣба да може да се установи и брóятъ на сѫщинското законно население, което обема въ себе си сáмо лицата български граждани, и което въ другитѣ държави е опрѣдѣлено съ законъ. Въ това отношение у насъ несѫществуватъ никакви законоположения, особенно пъкъ отъ когато самитѣ прѣброявания се правятъ на основание прости административни заповѣди, то неможе и да се очакватъ законни опрѣдѣления въ това направление. Ако се сѫди по Списъкътъ, издаденъ отъ Министерството на Вѫтрѣшнитѣ Работи, за опрѣдѣлението броя на общинскитѣ съвѣтници, а може би и за народнитѣ прѣдставители, администрацията немисли, че е обвързана съ резултатитѣ отъ всеобщо направеното прѣброяванье; за тая цѣль тя като да употрѣбява и допълнителни свѣдѣния, събрани административнимъ пѫтемъ. Това е, разумѣва се, нейно право щомъ специялни закони не го забраняватъ.

При отсѫтствието на други опрѣдѣления, азъ ще считамъ за законно население (population légale) ония лица, които сѫ биле установени въ Княжеството по врѣме на прѣброяванието и сѫ декларирани за Български подданници.

Ето даннитѣ, до колкото бѣхѫ възможни, въ това отношение:

Подданници	Въ Южна България				Уголѣмение (+) или намаление (−) %	Въ Северна България				Уголѣмение (+) или намаление (−) %	Въ цѣлото Княжество 1888 г. %
	1885 г.	%	1888 г.	%		1881 г.	%	1888 г.	%		
Български . . .	938,841	99·06	947,977	98·66	+1·5	1,995,923	99·40	2,173.307	99·09	+8·91	98·95
Турски	4,291	0·45	7,015	0·73	+48·2	2,171	0·11	8,150	0·37	+115·9	0·48
Гръцки	2,580	0·28	3,455	0·36	+29·0	?	—	2,358	0·11	?	0·14
Румънски . . .	?	—	119	0·01	?	1,620	0·08	1,203	0·06	−29·5	0·04
Сръбски . . .	?		55	0·00	?	419	0·02	726	0·03	+54·0	0·03
Австро-Унгарски	679	0·07	672	0·07	−1·0	?	—	3,373	0·15	?	0·13
Други и непознати	1,289	0·14	1,648	0·17	—	7,736	0·39	4,317	0·19	?	0·19

Въ цѣлото Княжество, 1888 год., имало е 3.121,284 души български и 33,094 души чужди подданници. Послѣднитѣ правятъ приблизително 1% отъ общото население. За двѣтѣ части на Княжеството процентитѣ, прѣдставляющи дѣла на българскитѣ под-

даници въ състава на населението, сж по-малки прѣзъ 1888 год. а ония за чуждитѣ — по-голѣми, което показва, че чужденцитѣ постоянно се заселяватъ въ по-голѣмъ размѣръ, и се уголѣмяватъ, слѣдователно, много по-бързо.

Поради непълнотата и нееднообразието на печатанитѣ данни, броятъ на грьцкитѣ, румжнскитѣ, сръбскитѣ и австро-унгарскитѣ подданници неможеше да се намѣри за прѣброяванията отъ 1881 и 1885 год. Прѣзъ първото прѣброявание, броятъ на лицата съ непознато подданство възлиза на 2,894 души или $0\cdot_{15}\%$, та за това даннитѣ въ послѣдний хоризонталенъ редъ немогжтъ да се сравняватъ едни съ други. Измежду чуждитѣ подданници, прѣзъ 1888 год., първо мѣсто завзематъ турскитѣ, а послѣ дохождатъ австро-унгарскитѣ, румжнскитѣ и сръбскитѣ. Ако се земжтъ отдѣлно двѣтѣ части на Княжеството, въ Южна България, послѣ турскитѣ, има най-много гръцки подданници, а въ Сѣверна — австро-унгарски.

Сравнението даннитѣ отъ двѣтѣ прѣброявания показва, че българскитѣ подданници, въ Южна България, сж се уголѣмили, въ срѣдньо число, на година $0\cdot_{50}\%$, а въ Сѣверна — съ $1\cdot_{21}\%$. Тия размѣри сж твърдѣ слаби и могжтъ да се обяснжтъ само чрѣзъ изселяванье на населението. Наопаки, уголѣмението на турскитѣ подданници на Сѣверъ и на Югъ отъ Балкана — срѣдньо годишно $16\cdot_{5}\%$ и $16\cdot_{1}\%$ — е почти еднакво за двѣтѣ части на Княжеството и вижда ми се неестественно. Тъй сжщо, уголѣмението на гръцкитѣ подданници въ бившата Источна Румелия — почти 10% въ годината — трѣба да е прѣкалено и да произлиза отъ показанията на лица, които отъ 1885 год. до 1888 сж промѣнили своето мнѣние за подданството си.

Чуждитѣ подданници не сж никакъ еднакво разпрѣдѣлени въ разнитѣ части на Княжеството. Тѣ живѣжтъ почти исключително въ край-дунавскитѣ, край-морскитѣ, пограничнитѣ и въ ония околии на вжтрѣшноста, които имжтъ по-голѣми градове. Отъ 84-тѣхъ околии прѣзъ 1888 г. само въ 28 броятъ на чуждитѣ подданници прави повече отъ $0\cdot_{50}\%$ на населението. Тия околии сж слѣдующитѣ:

Околия:	На 100 д. жит. въ околията сж бълг. подд.	Околия:	На 100 д. жит. въ околията сж бълг. подд.
Пловдивъ	$91\cdot_{79}$	Варна	$94\cdot_{44}$
София	$92\cdot_{10}$	Руссе	$95\cdot_{06}$
Бургазъ	$94\cdot_{18}$	Анхиало	$96\cdot_{62}$

Околия:	На 100 д. жит. въ околията сж бълг. подд.	Околия:	На 100 д. жит. въ околията сж бълг. подд.
Конушъ	96·97	Плѣвенъ	98·95
Балчикъ	97·50	Хаджи-Елесъ . . .	99·05
Видинъ	97·83	Попово	99·07
Т.-Пазарджикъ . .	98·03	Стара-Загора . . .	99·18
Силистра	98·11	Свищовъ	99·22
Хасково	98·16	Самоковъ	99·23
Царибродъ . . .	98·69	Ямболъ	99·24
Балбунаръ	98·72	Добричъ	99·30
Шуменъ	98·80	Кюстендилъ . . .	99·41
Сливенъ	98·83	Ново-Селци . . .	99·43
Ломъ-Паланка . .	98·91	Харманлий . . .	99·52

Присжтствето на сравнително много чужди подданници въ околиитѣ Царибродъ, Самоковъ (Вакарель) и Ново-Селци обяснява се съ това, че желѣзнопжтната линия Царибродъ — София — Вакарель, която ги прѣминава, се довършваше въ началото на 1888 год. и че въ новоселската околия се намиратъ каменоломнитѣ, въ които повечето Италиянци вадяхж камънье за построяванието на София. За селото Омуръ-Бей-Кьой, въ околия Попово, почти половината (346 души) отъ населението му е минжто като труски подданници, което трѣба да е погрѣшка, защото прѣзъ прѣброяванието на 1881 год. такова нѣщо нѣма, а и прѣзъ 1888 г. цѣлото население е минжто като родено въ Княжеството, та неможе, слѣдов., да е имало чуждо подданство. Нàй-послѣ, за околията Балбунаръ многото чужди подданници произлизатъ отъ това, че за с. Ветово почти десетата часть отъ населението му е забѣлѣжена съ непознато подданство, макаръ и да е родено въ Княжеството, а въ селата Писанецъ и Тетово има 112 д. турски подданници, макаръ въ послѣдньото село да не сж живѣжли въобще хора, родени въ Турция.

Отъ сичкитѣ чужди подданници турскитѣ сж нàй-много пръснжти по Княжеството. Почти 83% отъ присжтствующитѣ отомански подданници живѣяли сж въ горѣпоменжтитѣ околии, измежду които слѣдующитѣ осемь обемжтъ повече отъ половината (56%): София (1,806 души, 12%), Пловдивъ (1,791 д., 12%), Варна (1,212 д., 8%), Бургазъ (988 д., 6%), Хасково (864 д.), Руссе (649 д.), Т.-Пазарджикъ (593 д.) и Видинъ (547 д.). Интересно е да се сравнжтъ даннитѣ по мѣсторождение и подданство за нѣкои околии отъ двѣтѣ прѣброявания. Тъй като пубцикациитѣ за 1881 г. непо-

казватъ отдѣлно сȃмо роденитѣ въ Турция, то сравнението неможе да стане съвършенно основателно, но за резултата това не ще бѫде отъ голѣмо значение, защото сѫщинскитѣ броеве на роденитѣ въ Турция сѫ или приблизително равни или пó-голѣми отъ тия които тука показвамъ.

Околия:	Родени въ Тракия и Македон. 1881 г.	Родени въ Турция 1885 г.	Родени въ Турция 1888 г.	Турски подданници 1881 г.	Турски подданници 1885 г.	Турски подданници 1888 г.
Видинъ . . .	583	—	684	164	—	547
Балчикъ . . .	2,222	—	1,659	13	—	333
Варна . . .	5,184	—	5,341	1,483	—	1,212
Добричъ . .	1,594	—	784	10	—	178
Кюстендилъ .	2,394	—	4,025	—	—	131
София . . .	2,818	—	4,214	99	—	1,806
Ломъ-Паланка	273	—	438	37	—	231
Плѣвенъ . .	2,103	—	700	5	—	268
Руссе . . .	867	—	905	71	—	649
Пловдивъ . .	—	2,658	2,069	—	1,515	1,791
Конушъ . . .	—	599	735	—	102	277
Т.-Пазарджикъ	—	718	772	—	261	593
Хасково . . .	—	619	1,179	—	309	864

Въобще вижда се, че броеветѣ за турскитѣ подданници се уголѣмяватъ сравнително пó-скоро, отъ колкото ония за роденитѣ въ Турция; по нѣкой пѫть има даже уголѣмение въ първитѣ и когато послѣднитѣ се намаляватъ. Това не е, наистина, общо правило за сичкитѣ околии, защото има и такива, гдѣто вмѣсто уголѣмение се срѣща намаление. Но при сичко това, съ тия броеве достатъчно сѫ констатира фактътъ, че приишлитѣ изъ Турция, слѣдъ 1881 и 1885 год., намирѫтъ пò-износно за себе си не сȃмо да се считатъ като отомански подданници, но и да се показватъ за такива официялно. Това явление невѣрвамъ да произлиза отъ погрѣшки въ първитѣ двѣ прѣброявания, защото тѣ сѫ направени отдѣлно, въ двѣ разни държави, а показватъ единъ и сѫщий резултатъ. Неостава, слѣдов., друго освѣнъ да приемемъ или, че приишлитѣ изъ Турция сѫ намѣрили отъ — сетнѣ нашитѣ закони много тежки или, че дипломатическото покровителство на отоманскитѣ подданници е станѫло прѣзъ послѣднитѣ години много пó-ефективно.

Деветь-тѣхъ десети отъ сичкитѣ грѫцки подданници, прѣзъ 1888 год., сѫ се намирали въ околиитѣ: Варна (1,258 д., 21,6 %)

Пловдивъ (957 д., $16\cdot_5$ %), Бургазъ (804 д., $13\cdot_7$ %), Конушъ (683 д., $11\cdot_8$ %), Анхияло (535 д., $9\cdot_2$ %), Руссе (411 д., $7\cdot_0$ %), Т.-Пазарджикъ (182 д.), София (177 д.), Силистра (87 д.) и Добричъ (57 д.). Въ петь-тѣхъ околии на Сѣверна България, гръцкитѣ подданници сѫ се намирали само въ сѣдалищнитѣ градове, за пó-важнитѣ отъ които пó-напрѣдъ говорихъ. Колкото за Южно-Българскитѣ околии, трѣба да се направи слѣдующето сравнение:

Населени мѣста:	Брой на гръцкитѣ подданници	
	1885 г.	1888 г.
Анхияло	148	475
Месемврия	19	53
Равда и Чимосъ	20	—
Ходжаларъ	17	—
Бургазъ	285	619
Каба-Сакалъ	182	—
Кѫялий	55	4
Созополъ	144	133
Сарѫ-Муса	—	13
Пловдивъ	906	940
Дерменъ-Дере	11	11
Станимака	359	635
Папазлии	12	11
Яхалии	11	—
Воденъ (Горний и Долний) .	46	24

Очевидно е, че горнитѣ промѣнения немогѫтъ да се считатъ като естественни. Или при прѣброяванието сѫ направени погрѣшки, или пъкъ Гърцитѣ искуственно сѫ искали да уголѣмѭтъ броя на елинскитѣ подданници. Прѣдъ видъ, че явлението е общо за нѣколко населени мѣста, наклоненъ съмъ да сматрямъ второто прѣдположение за пó-отговаряюще на истинната.

Измежду чуждитѣ подданници, за които може йоще да се прави сравнение, сáмо Румѫнскитѣ прѣдставляватъ значително намаление отъ 1881 на 1888 год. Това произлиза, вѣроятно, отъ Българитѣ родени въ Румѫния и Бессарабия, които съ врѣмето сѫ приели българско подданство. Румѫнскитѣ подданници сѫ живѣяли въ околиитѣ София (288 души), Руссе (217 д.), Силистра (128 д.), Варна, Балчикъ, Тутраканъ, Видинъ, Ломъ-Паланка, Пловдивъ, Свищовъ, Добричъ и Шуменъ, и то повечето въ сѣдалищнитѣ градове. Въ тия 12 околии сѫ се намирали $98\cdot_0$ % отъ сичкитѣ Румѫнски поддан-

ници. Главното имъ мѣстопрѣбивание сѫ, слѣдов., двѣтѣ столици и край-Дунавскитѣ градове.

Отъ Сръбскитѣ подданници почти половината (334 души) сѫ се намирали въ околията София. Пó-важни въ това отношение сѫ и околиитѣ: Видинъ, Ломъ-Паланка, Бѣлоградчикъ, Царибродъ. Руссе, Пловдивъ, Кула, Трънъ и Кутловица. Въ тия 10 околии сѫ биле 86% отъ Сръбскитѣ подданници.

Слѣдъ Турскитѣ, нáй-много сѫ разпрѫстнѫти въ Княжеството Австро-Унгарскитѣ подданници. Може да се каже че нѣма пó-голѣмичъкъ градъ, въ който да ги нѣма. За да се съставятъ 90% отъ цѣлия имъ брой трѣба да се земѫтъ слѣдующитѣ 20 околии: София (1,148 д., $28{\cdot}_4$%), Руссе (883 д., $21{\cdot}_8$%), Пловдивъ (320 д.), Видинъ (308 д.), Варна (204 д.), Царибродъ (146 д.), Шуменъ, Силистра, Бургазъ, Ломъ-Паланка, Т.-Пазарджикъ, Самоковъ, Рахово, Добричъ, Сливенъ, Плѣвенъ, Хасково, Свищовъ, Нова-Загора, Тутраканъ. Както се вижда отъ това изброяванье, тѣ живѣнѫтъ въ нáй-главнитѣ ни търговски мѣста. Колкото до народностьта имъ, отъ публикуванитѣ данни тя неможе да се опрѣдѣли, та нека очакваме, че направеното тая година прѣброявание ще обясни, както много други, така и това питание.

Подробнитѣ данни за сѣки окрѫгъ съдържѫтъ и слѣдующитѣ рубрики: подданници руски, французски, разни и непознати. Както за 1881 год. така и за 1888 г. брóятъ на послѣднитѣ е по нѣгдѣ сравнително много голѣмъ. Тъй като абсолютнитѣ броеве, съ исключение на голѣмитѣ градове, за рускитѣ и френски подданници сѫ сравнително слаби, то пропустнѫхъ да направѭ извлечение за сѣка околия, за да съставѭ общитѣ броеве за Княжеството, които не се намирѫтъ въ „Общитѣ Резултати.“

Отъ послѣдний стълбецъ въ нашата таблица се види, че чуждитѣ подданници заедно съ непознатитѣ съставляватъ $1{\cdot}_{05}$% отъ общото присѫтствующе население въ Княжеството. Абсолютнитѣ броеве на сичкитѣ небългарски подданници заедно съ ония, за които не се знае какви сѫ биле, сѫ 21,445 мѫжье и 11,646 жени. Така щото ако се приеме, че измежду непознатитѣ е имало до 3000 души Български подданници, то пакъ остава за чуждитѣ подданници нáй-малко 30,000 души. Срѣщу тия имало е, по врѣме на прѣброяванието 1888 г., вънъ отъ границитѣ на Княжеството 8,844 души български подданници. У насъ е имало, слѣдоват., $3\frac{1}{2}$ пѫтя повече чужденци отъ колкото наши хора въ чужбина.

(Слѣдва).

Геологическо-петрографическо описание на Срѣдня-Гора между рѣкитѣ Стрѣма и Тополница и на съсѣднитѣ ней страни.

(Съ една геологическа-колорирана карта въ масщабъ 1:210,000).

Отъ Г. Н. Златарски.

(Продължение отъ книжка XI. и свършекъ.)

B. Млади вулканически скали.

I. Андезити.

a) Авгитъ-андезитъ.

1. *Близо Попинци* намираме единъ тъмно-зеленъ, зърнястъ авгитъ-андезитъ, въ който се забѣлѣзватъ бѣли, слабо-зелени фелдспатни кристални зърна и множество червени хематитни пятна. Цѣлата скала изглежда като нѣкоя зърнясто набита масса, безъ да могжтъ да се распознаятъ всичкитѣ кристални елементи. Колкото и растрошенъ да се вижда по външность този андезитъ, то въ вътрѣшностьта си той е якъ, твърдъ и съ добрѣ запазени кристали, които само подъ микроскопа могжтъ да се видятъ.

Въ тънки препарати скалата е зеленикъва. Подъ микроскопа основата (Grundmasse) е тоже зеленикъва, но испълнена съ пепеливо-червеникъви пятна. Тъзи зеленикъва масса, не е еднакво распръсната въ препарата, тя е хлоритна; на мѣста бива натрупана и тъмно-зелена, а на мѣста толкова слабо-зелена, щото едвамъ може да се забѣлѣжи. Въ тази аморфна основа плуватъ множество фелдспатни микролити и доста едри кристалчета отъ авгитъ и фелдспатъ.

Авгитътъ е въ кристали, отъ които нѣкои сж съвършенно цѣли; тѣхната величина е различна, но между тѣхъ не се забѣлѣзватъ нѣкои голѣми кристали. Всички тия отличаватъ се съ слаба възжълто-зеленикъва боя, безъ да показватъ нѣкакъвъ дихроизъмъ. Авгитътъ има распукана, грапава структура, подобна на оливина; той

е слѣдователно въ първий стадий на растрошението; нѣкои отъ неговитѣ кристали сѫ захванали да се прѣобрѫщатъ въ хлоритъ. Авгитътъ е доволно чистъ и свободенъ отъ чужди минерали; твърдѣ рѣдко виждаме въ него по нѣкое магнетитно зрънце и нищо пó-вече. Между кръстосанитѣ Николи, авгитътъ силно поларизира, но не еднакво при всичкитѣ кристали; нѣкои кристали показватъ само една слабо-възжълта боя, а други даватъ сини, зелени и червени бои.

Фелдспатътъ е пó-вечето триклиненъ (вѣроятно лабрадоръ); чистъ и бистъръ е и доволно запазенъ отъ растрошение; има и кристали, които сѫ отчасти распукани. Кристалитѣ иматъ разна величина: отъ нáй-ситнитѣ микролитни иглици до нáй-голѣмитѣ, които достигатъ тука 1—1·25 с. м. на длъжъ. Микролитнитѣ кристалчета, почти всички, могѫтъ да се вematъ за лабрадорни. Между голѣмитѣ кристали забѣлѣзватъ се и санидинови, съ тѣхнитѣ характеристични срастванияпо Карлсбадский законъ. При нѣкои фелдспатни и особенно санидинови кристали, вижда се къмъ контурата на кристалния разрѣзъ една параллелна зона съ контурата отъ нечистъ и промѣненъ фелдспатъ. Рѣдки сѫ при санидина концентричнитѣ характеристични пояси. Въ фелдспата често се виждатъ парцалчета отъ зелена хлоритна материя.

Магнетитътъ е въ кристални едри зърна и въ микролити; въ послѣдний случай той е пó-изобиленъ отъ колкото въ първий. Малкото лимонитъ, който намираме въ скалата, е станалъ навѣрно отъ магнетита.

Хлоритътъ е доволно изобиленъ; той се намира пó-малко въ кристалитѣ (авгитъ, фелдспатъ), а пó-вече въ основата.

Въ скалата намираме много хубави зеолити, които има да се причислятъ къмъ мезотипа. Тѣзи зеолити иматъ възжълто-червеникъва боя, а въ поляризованата свѣтлина показватъ хубави черни кръстове.

2. *Отъ сѫщата мѣстность* имаме единъ пепеляно-моравъ авгитъ-андезитъ, който изглежда растрошенъ. Прѣцѣпнитѣ плочи на плагиоклаза блѣщѫтъ като стъкло, а кристалитѣ на този минералъ сѫ доволно голѣми. Боята на фелдспата е червеникъва и пепелява. Авгитътъ се вижда само въ растрошени кристали.

Въ тънки плочици тази скала се забѣлѣзва съвсѣмъ друга; тя не е до толкова растрошена, както се вижда макроскопически, а напротивъ въ нея се забѣлѣзватъ цѣли и доволно спазени кристали, както фелдспатни така сѫщо и авгитни. Скалата може да се назове микропорфирна.

Основата е пепеляно-червеникъва, на много мѣста възжълто-червена отъ растрошения магнетитъ; тя е почти напълно аморфна. Фелдспатътъ и авгитътъ като да си държатъ равновѣсие, и тѣ сѫ нáй-изобилнитѣ въ нашата скала. Кристалитѣ на фелдспата сѫ отъ разна голѣмина и пó-вечето лабрадорни; микролитнитѣ кристали на лабрадора сѫ въ пó-голѣми количества отъ едритѣ кристали. Дребнитѣ кристали сѫ доволно прѣсни, а голѣмитѣ сѫ стѫпили въ растрошавание; краищата на кристалитѣ сѫ още цѣли и добрѣ опрѣдѣлени, но вътрѣшностьта имъ е промѣнена, распукана и нечиста. Лабрадорътъ и въобще фелдспатътъ затварятъ въ вѫтрѣшностьта си парчета отъ други минерали, като: магнетитъ, хематитъ и лимонитъ. Има чести случаи, гдѣто фелдспатътъ се прѣобръща постепенно въ калцитъ. Авгитътъ се отличава съ хубави, слабо-зеленикъви кристали, отъ които нѣкои сѫ твърдѣ промѣнени. Структурата му е твърдѣ распукната, както и при оливина. Нáй-честитѣ включения въ авгита сѫ: магнетитъ, хематитъ, лимонитъ и фелдспатъ. Магнетитътъ е изобиленъ въ голѣми зърна и пó-рѣдко въ микролити. Този минералъ е доволно растрошенъ и прѣобърнатъ, отъ една страна, въ лимонитъ, отъ друга, въ хематитъ. Въ скалата се забѣлѣзва и много калцитъ, станалъ за смѣтка на фелдспата и авгита.

3. *Пакъ отъ сѫщата мѣстность* ще опишемъ още единъ авгитъ-андезитъ, който е доволно типиченъ. Въ една основа слабо-червенкъва, тъмно-пепеляна забѣлѣзваме сиво-бѣли фелдспатни и тъмно-зелени авгитни кристалчета. Макроскопически фелдспатнитѣ кристали се виждатъ пó-добрѣ спазени, отъ колкото авгитнитѣ, които пó-вечето биватъ растрошени въ зеленъ прашецъ. Въ количеството на тия два минерала нѣма голѣма разлика. Камъкътъ е доволно якъ и повърхностьта му, която е била изложена на атмосфернитѣ агенти, показва се червеникъво-възжълта; въ такъвъ случай фелдспатътъ е напълно каолинизиранъ, а авгитътъ въ сѫщото състояние както и вътрѣ въ камъка.

Подъ микроскопа нашия авгитъ-андезитъ има съвършенно порфирна структура. Въ червеникъвата основа разсѣяни сѫ голѣмички кристали отъ авгитъ, фелдспатъ и зърна отъ магнетитъ. Основата е аморфна и испълнена съ ситни магнетитни зрънца. Нáй-главната роля въ тъзи скала играятъ авгитнитѣ кристали, съ слабо-зеленикъва боя.

Кристалитѣ на авгита иматъ разна голѣмина — отъ нáй-ситнитѣ до голѣмитѣ. Забѣлѣжително е тука, че пó-голѣмитѣ кристали иматъ пó-опрѣдѣлена, пó-ясна и пó-съвършенна контура, отколкото мал-

*

китѣ кристали, които биватъ по́-вечето заоблени. Кристалитѣ сѫ распукани и иматъ грапавата структура на оливина, но има между тѣхъ гладки и чисти. Има кристали, на които вѫтрѣшностьта е прѣобърната въ желѣзенъ хидроксидъ.

Отъ включенията на́й-чести сѫ: магнетитътъ и ситни кристални зърна и кристалчета отъ фелдспатъ, както и стъклени парчета; по́-рѣдко намираме апатитъ. Между кръстосанитѣ Николи, авгитътъ силно поларизира, и боитѣ, които забѣлѣзваме тука, сѫ жълти, сини, червени и зелени. Често се намиратъ и срасляци.

Фелдспатътъ е въ по́-голѣми количества, отъ колкото авгитътъ, но той е прѣтърпѣлъ по-голѣми измѣнения отъ него; распуканъ е съвършенно и на полъ каолинизиранъ. Многосложната структура при по́-вечето кристали е ясна както и срасляцитѣ. Всичкий почти плагиоклазъ можемъ да причислимъ въ лабрадора, който може и при растрошенитѣ кристали да се распознае. Фелдспатътъ се намира по́-вечето въ голѣми кристали и твърдѣ малко въ микролити. На́й-обикновеннитѣ минерали, които се виждатъ въ фелдспата, сѫ слѣдующитѣ: магнетитни зрънца и малки авгитни парчета.

Магнетитътъ твърдѣ рѣдко се намира въ голѣми кристали и кристални зърна; въ ситни зрънца, той испълва червеникавата стъклена основа. Желѣзния хидроксидъ се вижда въ мрежи и неправилни възжълто-червеникъви парцалчета, распръснати въ препарата.

б) Амфиболъ-андезитъ.

Между Петричъ и Мечка има амфиболъ-андезитъ съ пепеляно-морава основа, въ която се виждатъ бѣли и зеленикъви кристалчета отъ фелдспатъ и черни отъ амфиболъ. Споменатитѣ тия минерали сѫ дребни и въ твърдѣ малки количества распръснати въ основата. Скалата е твърда, добрѣ спазена и микропорфирна.

Амфиболътъ е изобиленъ и по́-вечето въ кристали, отъ колкото въ кристални зърна; въ препарата се намиратъ всевъзможни разрѣзи, като вертикални на главната ось, паралелни съ нея, или наклонени; има и срасляци. Въ тънки плочи на́й-ясно се вижда амфиболътъ, който има оливно-зелена боя и силенъ дихроизъмъ; има обаче кристали, въ срѣдата на които се забѣлѣзва смарагдено-зелена боя и безъ дихроизъмъ; въ такъвъ случай кристалътъ трѣба да се сматря за хлоритизиранъ. Амфиболътъ не е винаги чистъ, защото въ много негови кристали се виждатъ черни магнетитни зрънца.

Фелдспатътъ е прѣтърпѣлъ силни промѣнения, за което се и показва подъ микроскопа мѫтенъ. Колкото и каолинизиранъ да е той,

то пакъ се забѣлѣзва полисентетичната структура на плагиоклаза, който се намира тукъ въ голѣми кристали и въ микролити. Нѣкои отъ голѣмитѣ кристали иматъ распукната повърхность, или пъкъ срѣдата имъ е епидотизирана и посипана съ една зеленикъва аморфна материя; както въ едина така и въ другия случай контурата на кристалитѣ е спазена.

Магнетитътъ е въ кристали, кристални зърна и въ черъ ситенъ прашецъ. Нáй-обикновеннитѣ форми на разрѣзитѣ му сѫ квадратнитѣ и триѫгълнитѣ. Тамъ, гдѣто е проникнала хидратацията, образувалъ се е и желѣзенъ хидроксидъ. Магнетитътъ е распрѣдѣленъ правилно въ основата. И апатитни длъгнясти кристалчета се констатирватъ въ този амфиболъ-андезитъ.

Основата е кристалинно аморфна и объема всички споменати пó-горѣ минерали, а освѣнъ тѣхъ още и секундаренъ кварцъ и зеленъ хлоритъ.

II. Липаритъ или Кварцъ-Трахитъ.

1. *Между Лѣсичево и Дуванлии* намира се липаритъ съ порфирна структура. Отъ елементитѣ, които забѣлѣзваме съ просто око, можемъ да споменемъ: едри кристали отъ кварцъ, бѣли кристали отъ фелдспатъ и зелени кристали отъ амфиболъ; основата е червеникъво-пепелива. Кварцътъ е изобиленъ въ скалата, отличава се съ диямантенъ блѣсъкъ, голѣма твърдость и синкаво-бѣла боя; пó-вечето се намира въ заоблени едри кристали и кристални зърна, отъ колкото въ точно правилни кристали. Фелдспатътъ е млѣчно-бѣлъ, защото растрошаването е проникнало дълбоко въ неговитѣ кристали. Въ сѫщий размѣръ съ фелдспатнитѣ кристали се намира и амфиболътъ въ блѣдо-зелени призми. Всичкитѣ тѣзи елементи твърдо сѫ свързани по-между си, посрѣдствомъ червеникъво-пепеливата основа, която по твърдостьта си се приближава къмъ кремъка. Структурата на скалата не е на всѣко мѣсто еднаква, защото има мѣста, гдѣто тя е до толкова ситнокристализирана, щото може да се нарече микрокристализирана. Тѣзи мѣста безъ кварцови зърна явяватъ се въ пятна, съ пепеливо-зеленикъва боя.

Подъ микроскопа кварцътъ се распознава лесно отъ останалитѣ минерали; прѣди всичко той е бистъръ, но не и съвсѣмъ чистъ. Отъ минералитѣ, които той съдържа, като включения, ще споменемъ, амфибола и магнетита; освѣнъ това, при силно увеличение, забѣлѣзватъ се въ него множество малки пори, испълнени съ газове

и течности; нáй-изобилни въ нашия кварцъ сж течноститѣ, които лесно се разпознаватъ по движащитѣ си либели. Формата на поритѣ е разновидна, но сé пó-вече се приближава къмъ заобленитѣ форми, па макаръ тѣ и да биле длъгнясти. При нѣкои кристали, поритѣ съ течноститѣ могжтъ да се броıжтъ на стотини, когато при други твърдѣ малко ги има или никъкъ. Дихексагоналнитѣ кристали на кварца сж ясни, ржбоветѣ имъ сж още остри, но има и такива, на които ржбоветѣ сж изглождени и заоблени. Забѣлѣжително е, че пó-вечето кварцъ е распукнатъ, а пукнатинитѣ му испълнени съ калцедонъ и парчета отъ амфиболъ.

Фелдспатътъ е доволно промѣненъ и затова нàй-хубаво може да се види въ поляризованата свѣтлина; въ обикновенната той неможе да се распознае въ основата. Той е нàй-вече ортотоменъ и твърдѣ на често се забѣлѣзватъ и срасляци по Карлсбадский законъ. Ортокластний фелдспадъ е въ голѣми и малки кристали и може да се каже, че послѣ кварца играе нàй-важната роля. Рѣдки сж пó-бистритѣ ортотомни санидинови кристали; има обаче и такъвъ ортоклазъ, който е отчасти епигенетизиранъ въ зърнястъ кварцъ. Като исключение се явява и триклинния фелдспатъ.

На третьо мѣсто стои амфиболътъ; този минералъ има зелена, като трева боя, а тамъ гдѣто е прѣтърпѣлъ промѣнения, тази боя е малко измѣнена. И въ двата случая, амфиболътъ има силенъ дихроизъмъ. Има амфиболъ прѣобърнатъ въ епидотъ и калцитъ, въ този случай само контуритѣ на кристалитѣ сж останжли, или пъкъ виждаме само нѣкои мрежи, испълнени съ бѣло-възжълта материя (епидотъ). Освѣнъ въ кристали, амфиболътъ се намира и въ неправилни парчета, съ всичкитѣ горѣописани свойства на минерала.

Епидотътъ се намира въ двѣ разни бои, — въ жълто-цитронгяста, съ слабъ дихроизъмъ и напукана структура и въ зеленикъво слабовъзжълта, или безбоенъ и безъ дихроизъмъ. Първий минералъ се показва самостоятелно въ кристални зърна, а другий испълва само кристалитѣ на амфибола. Азъ сматрямъ първий епидотъ като първобитенъ минералъ, а другий като секундарно произведение. Въ поляризованата свѣтлина, пó-живи сж боитѣ на първобитния епидотъ отъ другия.

Не пó-малко отъ епидота е и калцитътъ, но само като секундаренъ материялъ. Намира се въ амфибола и въ основната магма и е станжлъ повечето отъ амфибола и пó-малко отъ фелдспата. Въ калцита се намиратъ и парчета отъ епидотъ.

Пиритнитѣ кристали и прашкови зрънца се виждатъ различни въ основата. Твърдѣ често, едритѣ пирити се намиратъ групирани, а микролитнитѣ распрьснѫти. Пиритъ се намира и въ амфибола.

Въ основата и въ амфибола има и лимонитъ, станѫлъ отъ расрошението на пирита.

Основата е бѣлизнява и съ слабо-червеникъва нюанса; тя е нечиста. Освѣнъ фелдспата, въ обикновенната свѣтлина, подъ микроскопа, виждатъ се, сичкитѣ минерали. Структурата на основата и фелдспатнитѣ кристали могѫтъ да се наблюдаватъ само въ поляризованата свѣтлина. Основата е микрофелзитна, фелспатна, въ която има и малко калцитъ.

Да разгледаме сега подъ микроскопа пепеляно-зеленикавитѣ пятна, за които говорихме пó-горѣ. Тѣ сѫ трахитни, въ правата смисъль на думата, и състоятъ главно отъ ортоклазъ (санидинъ) и амфиболъ. Никакъвъ кварцъ не се вижда въ скалата. Пó-голѣмата часть отъ фелдспата е прѣтърпѣлъ измѣнение, той е каолизиранъ, или епидотизиранъ, но има и добрѣ спазени санидинови кристали, както и малко триклиненъ фелдспатъ. Амфиболътъ има сѫщата зелена боя, както и въ липарита, но само съ пó-слабъ дихроизъмъ. Нѣкои кристали сѫ прѣобърнѫти въ калцитъ, други въ епидотъ, а трети въ хлоритъ; мѫчно може да се намѣри цѣлъ, или поне добрѣ спазенъ кристалъ. Пиритътъ като магнетитенъ прашецъ, изобилно е распръснѫтъ въ тѣзи мѣста. Основата е зърняста и микрокристалинна.

2. *Отъ сѫщата мѣстность* е събранъ единъ липаритъ съ порфирна структура, въ основата на който виждаме бѣли фелдспатни кристали, едри и дребни кварцови кристални зърна и тъмнозелени призми отъ амфиболъ; магмата е пепеливо-зеленикава, а скалата твърда.

Ортотомния фелдспатъ се вижда подъ микроскопа, въ твърдѣ голѣми кристали; една часть отъ тия кристали е спазена, а друга стѫпила въ растрошавание. Всичкитѣ сѫ почти чисти, бѣли и свободни отъ чужди минерали; при нѣкои се забѣлѣзватъ срастнѫлитѣ плочи на срасляцитѣ, а при други — многосложната структура на триклиннитѣ кристали (олигоклаза); послѣднитѣ обаче сѫ рѣдкость.

Амфиболътъ е зеленъ, спазенъ и дихроитиченъ, но въ пó-малъкъ размѣръ отъ фелдспата; намира се въ кристали и неправилни парчета, но никакъ въ микролити. Освѣнъ въ магмата, кристали отъ амфиболъ има и въ кварца.

Кварцътъ е въ правилни дихексагонални кристали, а пó-малко въ кристални голѣми зърна, които сѫ достатъчно чисти и бистри

въ нѣкои се намиратъ шуплини, испълнени съ калцедонъ, или пъкъ микроскопически пори, испълнени съ течности.

Има и малко секундаренъ епидотъ.

Основата е чиста и безъ боя, и съставена отъ кварцъ и фелдспатъ.

3. *На сѣверъ отъ Лѣсичево.* Тъзи скала се съвършенно различава микроскопически отъ другитѣ наши липарити; тя е гѫста, набита и само тукъ-тамѣ се забѣлѣзва въ нея, по нѣкое зеленикъво, или червеникъво фелдспатно зрънце, нѣкое възсинкаво малко кварцово зрънце, или пъкъ едни тъмни точки. На пръвъ погледъ человѣкъ би помислилъ да има прѣдъ себе си всѣка друга скала, но не липаритна; само подъ микроскопа може да се разбере нейното естество. Камъкътъ има свѣтлива боя и прилича на нѣкой пепеливо-нечистъ, гѫстъ, пѣсъченъ варовикъ.

Въ тънки препарати нáй-изобиленъ се вижда кварца, който исключително се намира въ кристали. Тѣзи дихексагонални кристали сѫ малки, но пó-правилни отъ кристалитѣ на другитѣ минерали; тукъ рѫбоветѣ и ѫглитѣ сѫ добрѣ запезени. И тука кварцътъ съдържа шуплини, испълнени съ калцедонъ, пó-вечето кристали сѫ чисти и бистри. Газове и течности въ микроскопически пори намиратъ се и тука въ изобилие; движущитѣ имъ либели, съ силно увеличение, едвамъ могѫтъ да се распознаятъ. Разни видове разрѣзи забѣлѣзваме отъ кварцовитѣ кристали; пó-голѣмитѣ форми, които заслужватъ да се споменѫтъ, сѫ: правилни хексагони, ромби и хексагони съ параллелни пó-дълги страни. Тукъ се забѣлѣзва и кварцъ съ лѫчи (quartz aureolé, Strahlenkrone quarz) т. е. такъвъ кварцъ, на който разрѣзитѣ на кристалитѣ сѫ заобиколени съ микролити, тоже отъ кварцъ. При всичко, че кварцътъ е чистъ, той пакъ съдържа по нѣкой призматически кристалъ отъ амфиболъ или нѣкой кристалъ отъ магнетитъ.

Въ сѫщото количество се намира и ортокласния фелдспатъ, но понеже пó-голѣмата му часть е стѫпила въ растрошавание, то тѣ могѫтъ едвамъ да се распознаятъ въ поларизованата свѣтлина. Друго нѣмамъ що да кажѫ за фелдспата.

Твърдѣ рѣдко се вижда амфиболътъ; той е зеленъ и въ длъгнясти призми, но има го и въ неправилни форми. Показва дихроитично свойство, съдържа, тукъ-тамѣ, по нѣкое магнетитно зрънце или пъкъ парцалчета отъ лимонитъ. Нѣкои сѫ прѣобърнѫти въ хлоритъ.

Въ основата се забѣлѣзватъ, но твърдѣ рѣдко, зрънца и кристали отъ магнетитъ и титаново желѣзо. Нáй-доброто срѣдство за

распознавание тия два минерали сѫ ореолитѣ, които се намиратъ около тѣхъ; около магнетита има кафениянъ вѣнецъ, а около титановото желѣзо — пепеливо-сива материя, позната подъ името леукоксенъ.

Калцитъ твърдѣ често се вижда въ основата и въ фелдспата. Този минералъ е секундаренъ, както и лимонитътъ.

Основата е нечиста и изшарена съ малки червеникъви пятна; всичката кристализирана масса е съ макрофелзитна структура.

4. *Близо Дуванлии* има пепеливо-сивъ кварцовъ трахитъ, въ който се забѣлѣзватъ съ просто око едри кварцови кристали и кристални зърна, тъмнозелени кристали отъ амфиболъ и млѣчнобѣли кристали отъ растрошенъ фелдспатъ. Въ скалата се забѣлѣзватъ и пиритни ситни зрънца, които свѣтятъ като злато. Колкото и каолинизиранъ да е фелдспатътъ, скалата е твърда, цѣла и само на повърхностьта ръждиво-червеникъва.

Подъ микроскопа пепеливо-сивата основа е безъ боя, но твърдѣ нечиста; между кръстосанитѣ Николи основата е фелзитна, а скалата порфирна. Фелдспатътъ е въ хубави кристали, при които каолинизацията е дълбоко проникнала. Колкото и растрошени да бѫдѫтъ тѣзи кристали, тѣ пакъ позволяватъ да се распознаятъ къмъ коя кристалографска система принадлежѫтъ. Никаква полисентетична структура не се забѣлѣзва въ препаратитѣ, напротивъ доста ясни сѫ обикновеннитѣ срасляци на ортотомния фелдспатъ.

Кварцътъ е въ голѣми кристали и пó-рѣдко въ малки; нѣкои даже достигатъ дължина 8—10 м. м. Кварцътъ показва много пукнатини и геоди, напълнени съ калцедонъ и малки листенца отъ мусковитъ. Рѫбоветѣ на голѣмитѣ кристали сѫ истрити и заоблени; при малкитѣ кристали пó-добрѣ е спазена контурата. Кварцътъ е испълненъ съ пори, въ които, освѣнъ въздухообразни, има и течни вещества.

Амфиболътъ е зеленъ и снабденъ съ силенъ дихроизъмъ; той прилича на черна слюда, и само съ внимание може да се разбере неговото естество. Единъ само кристалъ безъ дихроизъмъ, който има отчасти хексагонална контура, дава съмнѣние за магнезиева слюда; въ него се забѣлѣзватъ включения отъ апатитни призматични кристалчета.

Въ оснавата и въ нѣкои минерали намира се една зеленикъва материя безъ дихроизъмъ, която може да бѫде серпентинъ или виридитъ (?).

Пиритътъ се невижда въ изобилие, но напротивъ забѣлѣзватъ се едни черни зрънца, пó-вечето хидротирано-оксидирани и прѣобърнжти въ лимонитъ.

5. *Отъ сжщата мѣстность* имаме липаритъ, който се различава отъ прѣдидущитѣ. Прѣди всичко той е гжстъ и пó-малко се распознаватъ неговитѣ елементи; съдържа пó-малко кварцъ, отъ другитѣ и има пепеляно-зелена основа. Кварцътъ като пó-рѣдъкъ, явява се въ пó-малки кристали; фелдспатътъ е бѣлизнявъ, амфиболътъ е оливно-зеленъ и пó-вечето прѣобърнжтъ въ една жълто-червена прашкова материя. Скалата може да се каже, че е прѣтвърда.

Подъ микроскопа основата се вижда твърдѣ нечиста и микрофелзитна: въ нея се распознаватъ, въ обикновенната свѣтлина, нáй-ясно кристалитѣ на кварца и амфибола, а пó-слабо фелдспатнитѣ кристали, които сж каолинизирани. Кварцовитѣ кристали пó-вечето сж изглождени и ржбоветѣ имъ заоблени, има обаче и съ остри ржбове; нáй-чиститѣ кварцови кристали сж малкитѣ. Въ кварца, освѣнъ калцедонъ и амфиболъ, намѣрватъ се въ голѣми количества и пори, испълнени съ течности. Фелдспатътъ се распознава въ поларизованата свѣтлина; неговитѣ кристали сж голѣми и се явяватъ и въ срасляци; несъдържатъ никакви включения. Зеления амфиболъ е въ кристали и неправилни кърпи; кристалитѣ сж голѣми, но намиратъ се и малки, па даже и микролити; този минералъ пó-вечето е прѣобърнатъ въ епидотъ. Макаръ и секундаренъ да бжде послѣдний минералъ, той се намира въ голѣми количества. Епидотътъ се намира въ фелдспата и амфибола, но той се вижда и въ самостоятелни зърна, групирани въ магмата. Въпросъ е, да ли послѣдний епидотъ е епигенетиченъ, или е първобитенъ. Въ скалата се намиратъ частици отъ лимонитъ, станжли навѣрно отъ магнетита и пирита, които може би сж се намирали въ нея.

6. *Недалеко Каменица,* липаритътъ е пепеляво-сивъ, неясно порфиренъ, и въ него се забѣлѣзватъ синкаво-бѣлизняви и съвършенно бѣли фелдспатни кристали. Пó-мжчно могжтъ да се распознаятъ, амфиболътъ и черната слюда и собенно тамъ, гдѣто скалата е стжпила вече въ растрошение. Макаръ и пó-голѣмата часть отъ скалата да е растрошена, то пакъ тя бива доста твърда, набита и може дълго врѣме да противостои на атмсферилийтѣ.

Основата е съставена отъ кварцъ и фелдспатъ, и подъ микроскопа, ако исключимъ нечистотиитѣ отъ растрошението на минералитѣ, тя нѣма никаква боя. Амфиболътъ е зеленъ, отъ ясно до тъмно-зеленъ, и споредъ това има и разенъ дихроизъмъ. Амфиболътъ

се явява въ голѣми, малки и раскъсани кристали, чести сѫ и срасляцитѣ; въ него има малко магнетитъ и магнезиева слюда. Фелдспатътъ е доволно распространенъ, но при това пакъ може да се распознае, да ли е ортотоменъ, — или санидитъ и триклиненъ, — или плагиоклазъ. Първия фелдспатъ като да е пó-запазенъ отъ втория, при него се забѣлѣзва и зонално граденье на кристалитѣ; не малко сѫ и срасляцитѣ по Карлсбадский законъ. Кварцътъ е въ кристали и въ кристални зърна, но твърдѣ рѣдко се виждатъ въ него съвсѣмъ правилни кристали. Въ зърна, кварцътъ е распръснатъ въ основата. Както еднитѣ така и другитѣ сѫ чисти и бистри. Доста голѣмички сѫ апатитнитѣ кристали, които идѫтъ пó-вече самостоятелно, отколкото въ видъ на включения. Магнетитътъ е изобиленъ въ скалата, и то пó-вечето въ едри кристали, но има го и въ ситенъ прашецъ. Секундарнитѣ минерали сѫ зеленикавата материя, групирана около кварца и лимонитътъ, распръснатъ въ основата.

III. Трахити.

а) Типиченъ трахитъ.

Между Петричъ и Мечка има типиченъ трахитъ. Отличава се съ тъмно-пепелива боя и гѫста основа, въ която плуватъ разни минерали. Нáй-първо се вижда амфиболътъ въ призматични кристали, послѣ фелдспатнитѣ кристали, които твърдѣ мѫчно могѫтъ да се распознаятъ съ просто око въ основата.

Въ тънки плочици, подъ микроскопа, скалата се вижда микропорфирна, а основата аморфна и нечисто-възжълта; въ нея се намиратъ множество кристали съ точна и правилна контура, между които първото мѣсто завзематъ фелдспатнитѣ, а слѣдъ тѣхъ идатъ амфиболнитѣ, авгитнитѣ и магнетитнитѣ кристали.

Фелдспатътъ, както рѣкохъ, се намира въ съвършенно правилни кристали, израсли въ стъклената нечиста основа; тѣзи кристали могѫтъ да се считатъ за нáй-чисти отъ всички останали. Тѣ сѫ бѣли и освободени отъ чужди минерали, но съ малко искючение, при пó-голѣмата часть се вижда, какъ е захванало отъ срѣдата растрошението на кристалитѣ. Ето защо срѣдата на пóвечето кристали бива напукана и грапава. Въ поляризованата свѣтлина забѣлѣзватъ се два вида фелспатъ: ортоклазъ и плагиоклазъ; първия е въ пó-голѣми количества отъ втория, и се явява като санидинъ съ зонално граденье на кристалитѣ. Величината на фелспатнитѣ

кристали е разна, има и микролити; сраслящитѣ сѫ чисти. Има кристали епидотизирани, но пó-вечето сѫ запазили фелдспатното си естество.

Амфиболътъ има блѣдо-кафенияно-зеленикава боя; вижда се обикновенно въ длъгнясти голѣми призми и пó-рѣдко въ малки кристали. Количеството на този минералъ никакъ не може да се сравни съ количеството на фелдспатнитѣ кристали, които, тъй да се каже, почти испълватъ аморфната основа. Въ амфибола намираме затворени зърна отъ магнетитъ и твърдѣ малко отъ фелдспатъ. Забѣлѣзватъ се и сраслящи.

Авгитътъ е пó-малко отъ амфибола; отличава се съ слабо-зелена боя и слабъ дихроизъмъ. Кристалитѣ на авгита сѫ безъ строго опрѣдѣлена контура и пó-вечето въ кристални зърна. Авгитътъ затваря въ себе си нàй-многото магнетитни зърна.

Освѣнъ въ авгита, магнетитътъ е распръснатъ и въ стъклената основа. Отъ него имаме цѣли кристали, кристални зърна и микролити. Въ нашата скала забѣлѣзватъ се и прѣкрасни зеолити (natrolithe).

Епидотъ намираме при нѣкои фелдспатни кристали, като секундарно произведение; сѫщото е и съ лимонита, който е станалъ не само отъ магнетита но и отъ амфибола.

б) Амфиболъ-Трахитъ.

1. *Между Бѫта и Панагюрище* амфиболъ-трахитътъ изглежда пó-вече зърнястъ отъ колкото порфиренъ; въ него кристалитѣ сѫ тъй гѫсто групирани, щото остава твърдѣ малко основа. Тази основа е пепеляно-сива, и въ нея се виждатъ бѣли кристалчета отъ фелдспатъ и тъмно-зелени отъ амфиболъ. Около послѣдний минералъ се е групирала една зелена материя, — станала отъ растрошението на амфибола. При всичко, че много отъ минералнитѣ елементи сѫ много промѣнени, то пакъ тази скала се показва доволно твърда.

Въ тънки плочици зеления амфиболъ е изобиленъ, и се показва въ всевъзможни разрѣзи. Особенно заслужва да се спомене тука, групирането на магнетитнитѣ прашкови зрънца около кристалитѣ на амфибола. които образуватъ малки вѣнци подобни на онния, които Проф. фонъ Чермакъ (v. Tschermak) е наблюдавалъ въ Кавкаскитѣ (resp. Кримскитѣ) амфиболъ-андезити при Коби.[1]) Магнетитни зрънца се намиратъ и въ самия амфиболъ, но въ пó-малъкъ

[1]) v. Tschermak.—Felsarten aus dem Kaukasus. Jahrb. d. k. k. geol. R.-Anstalt. 1872, p. 110.

размѣръ. Дихроизмътъ е доволно силенъ при амфибола. Фелдспатнитѣ кристали не сѫ отъ нáй-чиститѣ и нáй-бистритѣ, и много отъ тѣхъ биватъ распукани, па даже и епидотизирани. Нáй-изобиленъ се показва санидинътъ съ зонално граденье. Въ голѣмитѣ кристали на този минералъ забѣлѣзватъ се не само нечистотии и пукнатини но още и чужди минерали, като магнетитно желѣзо и червенъ хематитъ; пó-чисти сѫ малкитѣ кристали и особенно микролититѣ. Санидинови срасляци по Карлсбадский законъ често се забѣлѣзватъ въ скалата. Освѣнъ санидинъ, намираме малко и лабрадоръ въ пó-голѣми кристали.

Въ полу-стъклената основа забѣлѣзватъ се много зеолити и много магнетитни, голѣми кристални зърна; около послѣдний минералъ отъ растрошението сѫ се образували възжълти вѣнци. Червенъ хематитъ има пó-малко въ основата, а пóвече въ санидина и амфибола. Лимонитътъ се вижда въ основата само въ неправилни мрежи.

2. *Близо Каменица* намира се единъ твърдѣ стъкленъ трахитъ. Отличава се съ порфирна структура и червеникъво-пепеляна основа, въ която хубаво се виждатъ бѣлитѣ, фелдспатни и тъмнозеленитѣ, амфиболни кристали, както и чернитѣ, слюдни люспи. Найправилни се показватъ фелдспатнитѣ кристали; амфиболътъ и слюдата мѫчно се распознаватъ съ просто око.

Подъ микроскопа скалата се показва съвършенно порфирна. Въ нечистата основа плуватъ кристали отъ фелдспатъ, амфиболъ, слюда, магнетитъ и частици отъ хематитъ. Колкото и растрошенъ да бѫде фелдспатътъ, той пакъ може да се разгледа подъ микроскопа и да се опрѣдѣли, да ли е моноклиненъ или триклиненъ. Нáй-чисти се виждатъ санидиновитѣ кристали, отъ които едни иматъ концентрично граденье, други сѫ срастнали по Карлсбадский законъ, а трети се показватъ въ длъгнясти призматични кристали. Голѣмитѣ кристали биватъ распукани, или покрити съ непрозрачни пятна, а малкитѣ, напротивъ, биватъ чисти и бистри като стъкло. При плагиоклазнитѣ лабрадорни кристали, които сѫ въ пó-малко количество отъ санидина, се забѣлѣзва и многосложната ламеларна структура и то при едни пó-вече, при други пó-малко, споредъ степена на каолинизацията. Фелдспатътъ е свободенъ отъ включения и твърдѣ рѣдко се виждатъ въ него магнетитни зрънца, апатитни иглици, или амфиболни кристалчета. Амфиболътъ е зеленъ и се вижда нáй-вече въ призматични кристали, които по голѣмина не падатъ пó-долу отъ фелдспатнитѣ; но този минералъ се намира и въ микролити. Споредъ степена на дихроизма, можемъ да раздѣлимъ амфи-

бола на двѣ: едни сѫ дихроитични, въ пълната смисъль на думата, а при други едвамъ може да се забѣлѣжи това свойство. Биотитътъ е въ пó-малки количества отъ амфибола, неговата боя е кафеяна. Около слюдата се намира събранъ нáй-много магнетитътъ, гдѣто образуватъ неговитѣ прашкови зрънца — единъ видъ вѣнци; магнетитно желѣзо се намира и въ вътрѣшностьта имъ както и червенъ, като кръвь хематитъ. Магнетитътъ е изобиленъ въ скалата, кристалитѣ му сѫ още добрѣ спазени; този минералъ се намира и въ микролити. И титановото желѣзо не е отъ нáй-рѣдкитѣ минерали; распознава се отъ магнетита по млѣчно-мѫтнитѣ си леукоксенови пояси. Кварцътъ въ видъ на зърна, разсѣянъ въ основата, има да се сматря, като второстепенно произведение. Има още: апатитъ и много хематитъ; на послѣдний минералъ има да длъжи стъклената основа, своята червенина.

3. *Между Петричъ и Мечка*. При тази скала пó-слабо се забѣлѣзватъ кристалитѣ на амфибола отъ колкото въ прдѣидущата; има зеленикъво-пепеляна основа и порфирна структура.

Подъ микроскопа мѫчно може да се изучи този камъкъ, понеже пó-голѣмата часть отъ елементитѣ му сѫ стѫпили въ растрошавание. Фелдспатътъ е каолинизиранъ и епидотизиранъ, и споредъ това мѫчно може да се распознае кристалографската му система. Има пó-вече санидинъ и пó-малко лабрадоръ. Амфибольтъ е тоже промѣненъ; отъ него сѫ останали само очертитѣ (контуритѣ) на кристалитѣ. Голѣма часть отъ този минералъ е прѣобърната въ калцитъ и една зелена хлоритна материя; но калцитътъ, който е тъй изобиленъ въ нашата скала, не е само плодъ отъ растрошението на амфибола, но и на плагиоклаза. Магнетитътъ е спазенъ и вь малки размѣри; апатитътъ е въ иглички.

4. *Отъ сѫщата мѣстность* имаме амфиболъ-трахитъ съ тъмно-морава основа, въ която плуватъ дребни, зеленикъви, фелдспатни кристалчета и тъмно-зелени, дългнясти малки призми отъ амфиболъ. Въ прѣснитѣ мѣста скалата се вижда ситно-кристализирана до гѫста, а на повърхностьта, тамъ гдѣто сѫ дѣйствували атмосферилийтѣ, тя се показва микропорфирна; въобще този трахитъ е твърдъ.

Въ тънки препарати, въ нечистата, стъклена основа понамѣстени сѫ: амфиболътъ, фелдспатътъ и други минерали. Амфиболътъ има възжълто-зеленикъва, или тъмно-зеленикъва боя; първия амфиболъ е блѣдавъ, а другия затваря въ себе си, било въ видъ на зърна било въ пятна, една зелена зюмрюдена материя. Послѣдната се

намира и извънъ кристалитѣ въ стъклената основа, но не въ пятна, а въ неправилни мрежи. Амфиболътъ е въ малки кристали, еднакво и правилно растрошени въ основата. Хубави паралелипипедни и лозанжни разрѣзи се виждатъ въ препарата, както и срасляцци. Заслужва да се спомене тука, че този амфиболъ съдържа твърдѣ малко магнетитъ и има кристали съвсѣмъ чисти. Дихроизмътъ е пó-чувствителенъ при свѣтлия, отъ колкото при зеления амфиболъ.

Фелдспатътъ е въ пó-голѣми кристали отъ амфибола, но намира се и въ микролити; първитѣ сѫ полурастрошени и каолинизирани, а вторитѣ съвсѣмъ прѣсни. Малкитѣ триклинни кристалчета сѫ чисти, бистри, а голѣмитѣ освѣнъ дѣто сѫ промѣнени, но още и распукани. Тѣхното лабрадорно естество може да се види само при пó-малкитѣ кристали. Фелдспатътъ е пó-вечето санидинъ, който освѣнъ въ голѣми, съ зонално граденье кристали, намира се и въ микролити, распръснати въ основата. Лабрадорътъ е въ пó-малки количества отъ санидина. Въ голѣмитѣ фелдспатни кристали се забѣлѣзватъ магнетитни зрънца и една зелена хлоритна материя. Магнетитътъ се намира пó-вечето въ кристални зърна и пó-малко въ правилни кристали; той е изобиленъ и въ ситенъ прашецъ, който придава на стъклената основа една пепеляно-сива боя.

5. *Пакъ отъ сѫщата мѣстность,* амфиболъ-трахитъ съ тъмнопепелява гѫста основа, въ която се свѣтятъ тъмно и ясно-цвѣтнитѣ призматични кристали отъ амфиболъ и триклиненъ фелдспатъ. Скалата е твърда и добрѣ спазена отъ растрошение.

Подъ микроскопа, освѣнъ горнитѣ минерали, въ тъзи скала се намиратъ още магнетитъ, апатитъ, кварцъ, хлоритъ и хематитъ.

Два вида фелдспатъ има този трахитъ; единътъ е триклиниченъ, другия ортотоменъ. Първия, или олигоклазътъ се явява въ пó-едри кристали, но поради растрошението си едвамъ може да се забѣлѣжи полисентетичната му структура. Между дрбенитѣ кристали, нàй-първото мѣсто завзема ортоклазния фелдспатъ, който е санидинъ. Послѣдния минералъ е запазенъ още отъ растрошение, и затова той е чистъ и бистъръ. Ясни сѫ срасляцитѣ на санидина по Карлсбадский законъ. Растрошението на фелдспата нàй-много е проникнало въ плагиоклазнитѣ отъ колкото въ ортоклазнитѣ кристали. Неможе да се откаже, че и въ послѣдния фелдспатъ се забѣлѣзва растрошение, но въ пó-малъкъ размѣръ. Промѣненитѣ кристали, както въ едина така и въ другий фелдспатъ, иматъ грапава и нечиста повърхность, и пó-вечето сѫ испълнени съ една зеленикъва хлоритна материя. Като включения въ фелдспата се забѣлѣзватъ

амфиболъ и магнетитъ. При нѣкои голѣми кристали отъ фелдспата вижда се, въ обикновенната свѣтлина, зонална структура, която е обѣлѣзана съ зрънца отъ растрошенъ фелдспатъ и разни нечистотии, а по́-малко съ тънки, фини, паралелни черти, свойственни на санидина.

Другия растрошенъ минералъ е и зеления амфиболъ, който се показва въ разни нюанси, ту по́-тъмни, ту по́-свѣтливи, и въ дългнясти призматични кристали; по́-рѣдко е въ микролити. Този минералъ се отличава съ якъ дихроизъмъ и съ добрѣ запазени кристали отъ растрошение. Всевъзможни разрѣзи се забѣлѣзватъ въ препаратитѣ, като паралелно и наклонено на главната ось, или пъкъ почти вертикално на сѫщата; има и срасляци. Включенията на амфибола сѫ: магнетитни черни зрънца и апатитни иглички; хлоритната материя, която се забѣлѣзва въ него, е секундарно произведение. Магнетитътъ е въ голѣми количества; има го въ голѣми зърна, въ кристали и особенно въ микролити, разсѣяни по цѣлата скала. Този минералъ е доволно спазенъ, но има случаи, гдѣто около зърната му сѫ се образували кафенияни, лимонитни пятна.

Апатитътъ е въ микролитни иглички въ амфибола, а въ основата въ по́-голѣмички кристали. Алено-червений хематитъ въ неправилни форми се намира въ скалата. Отъ секундарнитѣ произведения ще споменѫ: кварцътъ въ нечисти вакуоли, и хлоритътъ съ зелена боя.

Основата има свѣтлива боя, но бива нашарена отъ магнетитнитѣ микролити и хлоритнитѣ частички. Въ поляризованата свѣтлина, тя се вижда полу-кристализирана и полу-аморфна. Между кристализиранитѣ елементи особенно влизитъ санидиновитѣ микролити и магнетитнитѣ зрънца.

6. *На югъ отъ Панагюрище* има амфиболъ-трахитъ съ пепеляво-зелена основа и слабо-порфирна структура. Амфиболътъ е въ малки количества и въ малки призми, фелдспатътъ е по́вечето въ зърна, и има бѣло-зеленикъва боя.

Микроскопически основата се вижда микрофелзитна, но има мѣста гдѣто бива и макрофелзитна. Тя съдържа, въ изобилие, и секундаренъ кварцъ. Въ нечистата основа намиратъ се слѣдующитѣ кристализирани минерали: 1) фелдспатъ, който се показва по́вечето въ голѣми кристали, и дава на скалата, подъ микроскопа, порфирна структура. Кристалитѣ на този минералъ сѫ нечисти, распукани, има даже и напълно каолинизирани; затварятъ въ себе си ситни амфиболни кристалчета и зърна отъ магнетитно желѣзо. Различаваме два вида фелдспатъ: а) ортоклазенъ, въ видъ на санидинъ.

и б) плагиоклазенъ, въ видъ на лабрадоръ. Първия се намира въ доста голѣми кристали, зонално градени, и твърдѣ рѣдко въ микролити; сѫщо въ голѣми кристали е и лабрадорътъ. Както едина така и другия фелдспатъ претърпѣли сѫ измѣнения, но тѣ допущатъ да се распознаятъ въ тънкитѣ препарати. Каолинизацията на санидина е захванала отъ срѣдата и правилно се распростира къмъ повърхностьта. 2) Амфиболътъ има сламено-кафенияна боя, а пó-рѣдко зеленикъва; не е въ голѣми кристали, но само въ малки и въ микролити; намира се и въ раскъсани парцали. Дихроизмътъ е ясенъ. Пó-малко се виждатъ въ препарата разрѣзитѣ на правилнитѣ и цѣлитѣ кристали, а пó-вече тия на нецѣлитѣ кристали. Сравнително съ другитѣ наши трахитни скали, амфиболътъ е доста чистъ отъ магнетитни зрънца. 3) Авгитъ въ растрошени почти кристали, съ слабо-възжълто-зеленикава боя и безъ дихроизъмъ; распознава се по грапавата си повърхность и по живитѣ си бои въ поляризованата свѣтлина. Нáй-чести се виждатъ въ него, като включения, магнетитни кристалчета. 4) Магнетитътъ се намира разсѣянъ въ основата, въ малки зрънца и микролити. Заслужва да се спомене тука, че на мѣстото на единъ амфиболенъ кристалъ, отъ който почти слѣда не е останала, се намиратъ групирани множество магнетитни зрънца, и така обѣлѣжили точно мѣстото и величината на кристала. Отъ растрошението на магнетита образувалъ се е на една страна (5) лимонитъ, а на друга — (6) хематитъ. Въ скалата се намира въ пятна една мораво-черна материя, която като не е въ кристали, неможе да се опрѣдѣли, като каква руда може да бѫде; обаче азъ не се съмнѣвамъ, че тя може да бѫде хидратирано-оксидирана, желѣзна-манганова, или само нѣкоя (7) манганова руда.

Като секундарни прозведения въ скалата се намиратъ и хубави (8) мезотипни зеолити (натролитъ).

7. *Отъ сѫщата мѣстность* имамъ единъ трахитъ, който особенно прилича, по външность, на типичния трахитъ между Петричъ и Мечка.

Въ тънки плочици основата е нееднакво пепеляно-червеникъва и съвършенно стъклена; въ нея се намиратъ распръснати кристали отъ фелдспатъ, амфиболъ, авгитъ и магнетитъ.

Амфиболътъ е тъмно-зеленъ и се намира въ голѣми кристали, както и въ ситни иглици (микролити); но има отъ тѣхъ и срѣдня величина. Освѣнъ въ кристали, нашия амфиболъ се вижда и въ раскѫсани парцалчета и въ ситни частици, които придаватъ на мѣста зеленикъвъ характеръ на основата. Въ пó-голѣмитѣ амфиболни кри-

стали има затворени чужди минерали, отъ които най-честитѣ сѫ фелдспатнитѣ ортотомни кристали и магнетитнитѣ кристални зърна. Забѣлзва се въ тѣхъ още лимонитъ въ мрежи, който е станалъ било отъ амфибола, било отъ магнетита. Дихроизмътъ не е еднакъвъ при всичкитѣ кристали; колкото сѫ пó-голѣми кристалитѣ, толкова пó-слабъ е дихроизмътъ.

Фелдспатътъ се намира въ хубави кристали, които правятъ скалата микропорфирна; между тѣхъ прѣобладаватъ пó-голѣмитѣ, отъ колкото микролитнитѣ кристали. Почти на всичкитѣ фелдспатни кристали срѣдата е мѫтна, нечиста; нѣкои отъ тѣхъ иматъ пукнатини, въ които сѫ понамѣстени, било амфиболни парчета, било магнетитни, черни зърна, или пъкъ водно-окисни желѣзни съединения; въ нѣкои кристали даже има и стъклени, аморфни пятна, навѣрно опални. Фелдспатътъ е кристализиранъ въ моноклинна и триклинна система. Отъ първата система имаме санидинови кристали съ зонално граденье и срасляци по Карлсбадский законъ. Лабрадорътъ види се да е въ пó-голѣми количества отъ санидина, и пóвече растрошенъ бива отъ него; има даже и съвсѣмъ епидотизирани кристали.

Авгитъ има доволно въ тази скала; този минералъ има слабозеленикъва боя и распукана повърхность съ незначителенъ дихроизъмъ. Въ поляризованата свѣтлина забѣлѣзватъ се и срасляци и живи разновидни бои, между които прѣобладаватъ синитѣ и зеленитѣ.

Магнетитътъ не е много изобиленъ въ този трахитъ, но пакъ се виждатъ отъ него доста голѣми кристали, които затварятъ въ себе си и фелдспатни кристалчета. На много мѣста магнетитътъ е прѣтърпѣлъ растрошение, и затова е прѣобърнатъ въ червенъ лимонитъ, който боядисва много скалата, и въ видъ на включения се намира въ авгита.

Въ единъ препаратъ, отъ тази скала, вижда се пукнатина, която минава не само прѣзъ основата, но и прѣзъ кристалитѣ, които се намиратъ въ нея. Тази пукнатина е испълнена съ фелдспатна зърняста материя и може да се нарѣче фелзитна.

8. *Пакъ отъ сѫщата мѣстность* имаме трахитъ съ порфирна структура, който е доста добрѣ спазенъ отъ растрошение. Подъ микроскопа основата се вижда онечистена отъ магнетитнитѣ прашкови зрънца и испълнена съ разни кристали, които споредъ важностьта си могѫтъ да се поредятъ така: Амфиболъ въ призматични кристали и въ микролити съ зелена боя се виждатъ въ препарата въ разни всевъзможни хубави разрѣзи. Този минералъ не е пораздѣленъ равномѣрно въ скалата, пó-вечето бива групиранъ.

Освѣнъ магнетитъ, амфиболътъ незатваря въ себе си други минерали. Амфиболнитѣ кристали като да сѫ служили тука за привлачивъ центъръ на магнетитния прашецъ, който на нѣкои мѣста бива до толкова натрупанъ, щото образува самата контура и на кристала.

Фелдспатътъ е прѣтърпѣлъ такива голѣми измѣнения, щото едвамъ между кръстосанитѣ Николи може да се распознае. Отъ него имаме санидинъ и лабрадоръ, и чини се послѣдний да е въ пó-голѣми количества отъ санидина. Фелдспатътъ е пóвечето въ голѣми кристали и въ неправилни зърна, бистри като кварцъ; послѣднитѣ трѣбва да считаме за секундарно произведение. При нѣкои препарати забѣлѣжва се доста запазенъ фелдспатъ, чистъ, бистъръ и съ срасляци по периклинъ-албитъ.

Въ скалата има и малко авгитъ съ слабо-зеленикъва боя, и никакъвъ почти дихроизъмъ. Този минералъ е распуканъ и доволно промѣненъ, често въ него се виждатъ и зелени хлоритни пятна; богатъ е на магнетитни включения.

Магнетитътъ се намира въ кристали, кристални зърна, но нáй-пóвече въ микролити, распръснати, въ основата. Има малко и апатитъ и хематитъ.

в) Авгитъ-трахитъ.

1. *Между Петричъ и Мечка.* Тази скала, разгледана съ просто око, показва се доволно спазена; има тъмно-пепеливо-сива боя, съ гѫста и набита основа, въ която плуватъ тъмно-зелени и черни кристали, отъ авгитъ и амфиболъ и ситни неправилни, бѣлизняви зрънца отъ фелдспатъ.

Подъ микроскопа основата е твърдѣ нечиста, пепеляна и пóвечето аморфна отъ колкото кристализирана. Въ нея нáй-ясни сѫ, исключая секундарнитѣ минерали, авгитътъ, амфиболътъ и магнетитътъ, а пó-слабо се вижда фелдспатътъ. Авгитътъ е нáй-изобилния минералъ въ скалата; отличава се съ слабо-зеленикъва боя и едвамъ може да се забѣлѣжи дихроитичното му свойство. Минералътъ е въ хубави и цѣли кристали, съ еднаква боя и въ разрѣзи, но нáй-вече хексагонални и октогонални. Съ малко исключение, пóвечето кристали иматъ распукана повърхность, както и оливинътъ, но различава се отъ послѣдний минералъ по срасляцитѣ и по слабо-живитѣ си бои между кръстосанитѣ Николи. Така сѫщо е важенъ за нашата скала и амфиболътъ съ кафеяната и кафеяно-зеленикавата си боя. Намира се тукъ въ пó-голѣми призматични кристали отколкото авгита, па още и въ микролитни кристалчета, разсѣяни равномѣрно въ осно-

вата. Амфиболътъ има силенъ плеохроизъмъ, съдържа пó-малко магнетитни кристалчета, и има пó-гладка повърхность отъ авгита. Въ нѣкои има и апатитни кристалчета. Всичкитѣ кристали отъ амфибола не сж спазени отъ растрошение, но има и такива, на които контурата е съвършенно разъѣдена. Фелдспатътъ е прѣтърпѣлъ измѣнения; той не е тъй чистъ и бистъръ, но пóвечето каолинизиранъ или епидотизиранъ; даже и контурата на пóвечето кристали е изчезнала. Пóвечето кристали сж санидинови, но има и плагиокластни; само въ единъ пó-голѣмъ кристалъ можихъ да забѣлѣжж полисентетичната структура на триклинния фелдспатъ. Кристалитѣ на фелдспата сж пóвечето срѣдни, но има голѣми както и микролитни.

Доста изобиленъ е магнетитътъ, който е събранъ пóвечето въ групи; рѣдко се виждатъ неговитѣ правилни форми. Апатитътъ въ иглички се намира въ основата и въ амфибола. Опалъ има доволно въ основата и испълва неправилни празднини.

Основата е полустъклена, полукристализирана, но тя бива на мѣста и фелзитна; твърдѣ е нечиста и испълнена съ разни микролити.

2. *Попинци.* — Близо до това село намира се една пепеляноморава, гжсто набита скала, съ зелени пятна, въ която съ просто око нито слѣда се забѣлѣзва отъ кристализирана структура.

Основата е прѣтърпяла голѣми измѣнения, тя е испълнена съ секундаренъ кварцъ. Освѣнъ авгитъ, лабладоръ, ортоклазъ и магнетитъ, въ основата се забѣлѣзватъ и много вулканически исхвърляни остатъци, които сж нападали въ растопената магма. Авгитътъ има слабо-възжълто-зелена боя, никакъвъ дихроизъмъ и извънредно живи бои въ поляризованата свѣтлина. Кристалитѣ му сж распукани, нечисти, раздробени и съдържатъ магнетитни включения. Лабрадорътъ както и ортоклазътъ сж прѣтърпѣли малки промѣнения; тѣ се намиратъ въ голѣми и малки кристали, както и въ микролити. Магнетитътъ е въ зрънца, малко или много промѣнени въ лимонитъ и хематитъ. Исхвърлянитѣ остатъци, въ видъ на малки бомби и нападали обратно въ магмата, иматъ тъменъ цвѣтъ и почти сжщитѣ кристали, които има и първобитната скала.

г) Биотитъ-амфиболъ-Трахитъ.

Отъ върха Врань-Камикъ. — При сичко че е много растрошенъ този камъкъ, той пакъ има спазена порфирна структура. Въ пепеливата основа распознаватъ се млѣчно-бѣлитѣ фелдспатни кристални зърна, биотитнитѣ люспи и амфиболнитѣ призми.

Колкото и растрошена да се вижда тази скала съ просто око, то подъ микроскопа и въ тънки препарати сѐ могжтъ още да се опрѣдѣлятъ минералнитѣ ѝ съставни части.

Фелдспатътъ е въ голѣми кристали, но до толкова каолинизирани, щото при всѣкой кристалъ неможе точно да се опрѣдѣли кристалографската система. Тукъ обаче ортоклазътъ е въ по́-голѣми количества, отъ колкото плагиоклазътъ, на който полисентетичната структура е изчезнала при по́вечето кристали. Има случаи, гдѣто въ обикновенната свѣтлина немогжтъ да се распознятъ кристалитѣ отъ основата, но въ поляризованата, при всичката каолинизация, сѐ пакъ може да се разбере контурата на такива кристали. Бѣденъ е фелдспатътъ на включения, и освѣнъ по нѣкоя малка люспица отъ черна слюда, или малко зрънце магнетитно, въ него друго невиждаме. Зеленикъвия амфиболъ е прѣтърпѣлъ силни измѣнения, той е почти хлоритизиранъ, и затова показва твърдѣ слабъ дихроизъмъ. Намира се по́вечето въ кристали и по́-малко въ неправилни късчета. Почти всичкитѣ магнетитни микролити сж събрани въ амфибола и около него.

Почти въ сжщий размѣръ съ амфибола, намира се и черната слюда, която по много нѣща се отличава отъ него. Биотитътъ има кафенияна боя и твърдѣ силенъ дихроизъмъ; види се да е малко промѣненъ този минералъ. Намира се само въ кристали, за което и въ препаратитѣ виждаме хексагонални плочици и длъгнясти разрѣзи. Магнезиевата слюда е свободна отъ всѣкакви включения.

Апатитътъ, въ хубави призматични призми, се намира изобилно въ основата, а кварцътъ, като секундаренъ — въ неправилни зърна; първий е въ изобилие, а другий въ малки количества. Магнетитътъ е тоже отъ изобилнитѣ минерали, и се намира, или въ основата или въ кристалитѣ. Отъ него се е образувалъ лимонитътъ.

IV. Разни туфи.

a) Андезитенъ туфъ.

1. *Попинци.* Тъмно-зелена, шарена скала съ ситнозърнястa структура, въ която, съ просто око, неможе много нѣщо да се види. Въ тънки препарати, подъ микроскопа, цементътъ на тъзи скала е нечисто-зеленъ, има кварцитенъ съставъ и е богатъ на калцедонъ. На́й-главнитѣ минерали въ този туфъ сж авгитътъ, фелдспатътъ и магнетитътъ. Първий отъ тѣхъ има слабо-зеленикъва и възжълта боя, и е единъ отъ на́й-изобилнитѣ минерали въ този туфъ; той се намира въ цѣли, до 3·5 м. м. дълги кристали, но по́-вечето е въ

парчета. Пó-многото авгитъ е лишенъ отъ дихроизъмъ, но почти всичкитѣ кристални парчета иматъ распукана, грапава повърхность, както и оливинътъ. Въ поляризованата свѣтлина, нѣкои кристали показватъ твърдѣ живи бои, но има и такива, които въ сѫщитѣ условия си оставатъ пепеляво-възжълти. Това може особенно хубаво да се разгледа въ срасляцитѣ, гдѣто едната полвина на кристала показва живи бои, а другата остава само възжълта. Като включения въ авгита се намиратъ само магнетитни, микролитни зрънца. Фелдспатътъ се явява въ пó-голѣми кристали отъ авгита, но има го и въ видъ на микролити; цѣли фелдспатни кристали сѫ рѣдкость. Една часть отъ този минералъ е много, или малко промѣнена, епидотизирана. Ортоклазътъ се явява като санидинъ, въ голѣми и микролитни кристали, съ свойственнитѣ му срасляци по Карлсбадский законъ. Плагиоклазътъ пó-вечето се намира въ голѣми, отъ колкото въ малки кристали, и чини се да бѫде лабрадоръ. Магнетитътъ се вижда въ голѣми зърна и въ микролити, распръснати въ основата а пó-рѣдко въ самитѣ кристали; голѣма часть отъ него е хидратирана и прѣобърната въ лимонитъ. Има и хлоритна материя въ основата, както и калцитъ.

2. *Отъ сѫщата мѣстность*. До като първата скала прилича много на трахитъ, то тази носи всичкитѣ бѣлѣзи на туфа. Скалата е дребно зърняста, зелена и твърдѣ растрошена. Въ тънки препарати, основата на нашия туфъ се вижда твърдѣ нечиста и различно боядисана, — червеникъва, кафенияна, или зеленикъва; тя е аморфна и испълнена съ заобленитѣ фрагменти на разни минерали, както и на тѣхнитѣ микролити. Лабрадорътъ е отъ нáй-изобилнитѣ, пó-рѣдко се вижда въ цѣли запазени кристали; пó-вечето е въ промѣнени парчета. Това промѣнение на фелдспата се начева отъ повърхностьта и се простира къмъ вътрѣшностьта на кристала; по тая единственна причина вѫтрѣшностьта на лабрадорнитѣ кристали е чиста, бистра и прозрачна, а контурата имъ мѫтна, нечиста и непрозирна. Непромѣнени и добрѣ спазени сѫ микролититѣ на лабрадора. Амфиболътъ е въ малки кристалчета и въ парчета, съ възжълта боя и съ слабъ дихроизъмъ. Така сѫщо се намира и авгитътъ, съ слабо-зеленикъва боя и грапава распукана повърхность. Авгитни кристали има и цѣли, па даже и доста голѣми; чини ми се, че авгитътъ е въ пó-голѣми количества отъ амфибола. Освѣнъ тия, въ този туфъ има и малки магнетитни зрънца, било като включения въ авгита, било самостоятелно въ основата.

3. *На югъ отъ Панагюрище* има зеленикъво-шаренъ твърдѣ характеристиченъ андезитъ-туфъ съ авгитъ. Въ шарената основа

особенно интересни сѫ тънкитѣ микроскопически пукнатини, които прѣминаватъ прѣзъ основата, прѣзъ самитѣ кристали, па даже и прѣзъ цѣлата скала; испълнени сѫ съ фелдспатна кристализирана материя, и се раздѣлятъ дихотомично, или пъкъ събиратъ по нѣколко такива наедно. Авгитътъ е въ заоблени, изглождени и въ распукани кристали и зърна, има зеленикъва или възжълта боя, слабъ или никакъвъ дихроизъмъ. Добрѣ е спазенъ фелдспатътъ, който може да се подѣли на ортоклазъ и плагиоклазъ (лабрадоръ). Въ основата се виждатъ множество ситни микролити, но на́й-вече лабрадорни. Магнетитътъ е въ изобилие, и то по́-много въ голѣми отъ колкото въ малки кристали. Около послѣдний минералъ се е образувалъ лимонитъ.

б) Вулканически туфъ.

Въ околноститѣ на Челопечъ събрахъ тази скала, която, по външность особенно, прилича на нашитѣ пѣсченици отъ долня Кредна формация. Камъкътъ има тъмно-пепелява боя, доволно е твърдъ, съставенъ е отъ дребни зрънца, между които се лъщи черна слюда.

Само подъ микроскопа тази скала може да се распознае, че е туфъ; черната слюда, фелдспатнитѣ кристали и кварцовитѣ парчета, цементирани сѫ съ единъ варовикъ, или варовитъ мергелъ, испълненъ съ микроорганизми (фораминифери и др.). По́-вечето фораминифери сѫ прѣобърнати въ глауконитъ.

И тритѣ минерали, които споменахъ по́-горѣ, сѫ въ добро състояние. Фелдспатътъ е чистъ и бистъръ като стъкло, намира се въ цѣли кристали и въ парчета. При ортоклаза (санидина) забѣлѣзва се и зонална структура; плагиоклазътъ и особенно лабрадорътъ е твърдѣ характеристиченъ. И кварцътъ се намира въ парчета и въ цѣли кристали; той несъдържа включения, и бива цѣлъ или распуканъ. Кафеяната слюда е сравнително по́-малко отъ двата прѣдидущи минерала, и тя не е промѣнена. Въ основата се намиратъ не съвсѣмъ ясни калцитни кристали, послѣ глауконитна, зелена материя, която завзема по́-вечето мѣстата на фораминиферитѣ; забѣлѣзватъ се и малко магнетитни зрънца.

Топическа Геология.

1. *Отъ Пирдопъ прѣзъ Душанци за Копривщица*. Около Пирдопъ (661 м.) се намира доста дебелъ пластъ отъ сиво-пепелява, малко мазна, пръхкава и твърдѣ ситна пръстъ, която съдържа много слюда и достатъчно фелдспатни отломки. Тази пръстъ прилича много

на *льоса* изъ край дунавското равнище, и достига на нѣкои мѣста до два метра дебелина; подъ нея излиза едъръ грамадакъ (чакълъ).

Въ малката могила, на истокъ отъ града, тамъ именно, гдѣто се намиратъ турскитѣ гробища, показватъ се по брѣга, въ видъ на зидове, растрошени микашисти, които се цѣпятъ отъ И.—З. и падатъ доста стръмно къмъ югъ (40°-50°). Колкото и растрошени да сѫ тѣзи скали, въ тѣхъ се забѣлѣзва бѣлата слюда и кварцитнитѣ бѣли зърна; малкото фелдспатъ е почти въ растрошение и боядисанъ жълто-червено отъ желѣзнитѣ съединения. Съ микашиста, макаръ и въ малъкъ размѣръ, се измѣнуватъ пластове отъ разни амфиболити, които сѫ тоже раздробени и растрошени както първитѣ скали.

Къмъ източната страна на Златишкото поле забѣлѣзватъ се и нѣколко могили (тумули), подобни на ония, които се намиратъ въ Софийското и Пловдивското поле. Първата такава една могила се издига на бърдото Тартарица, тамъ именно, гдѣто е била неотдавна, пограничната бивша митница между Сѣверна и Южна България. По сѫщото бърдо и къмъ южна посока се виждатъ още нѣколко такива могилки.

Отъ Тартарица постепенно се спуща бърдото къмъ малката Еленска рѣкичка, която тече отъ южното подножие на Балкана и минава покрай развалинитѣ на мънастиря Св. Илия. Нийдѣ наоколо, нито по брѣговетѣ на тъзи рѣкичка, неможе да се констатиратъ скалитѣ, които се намиратъ подъ почвата, тъй като всичко е покрито съ зеленената трѣва на Пирдопскитѣ ливади.

По край Еленската рѣкичка ний слѣзохме до малкото устие, нарѣчено Грамотникъ, което води до рѣка Тополница.

Еленска рѣкичка се излива въ р. Тополница, но прѣди тя да достигне тази рѣка, приема отъ дѣсно Катеровъ долъ, а отъ лѣво се издига едно голо бърдо, само съ трѣва обраснало, задъ което тече Малина рѣка, бившата наша граница къмъ Южна България. Долътъ Тузлу-дере, който минава край с. Лѫжене, се излива въ Малина рѣка. Навредъ, около тия долове и рѣкички, се показватъ само микашисти.

Отъ двѣтѣ страни на р. Тополница, измежду дърветата на бърдата, се издигатъ голи скали сé отъ микашисти, но тукъ тѣ сѫ запазени отъ растрошение, и затова биватъ компактни и цѣли; тѣ падатъ тоже къмъ югъ (подъ 30°) и съдържатъ бѣли кварцитни жилки.

Покрай р. Тополница има само дилувиялни и аллувиялни насипи, а въ самата рѣка — натъркаляни скали отъ Срѣдня-Гора, като разни микашисти, амфиболити, гнайси и пегматитни или аплитни гранити.

Прѣди да се стигне село Душанци, отварятъ се покрай Тополница едни малки долинки. Това село лежи тъкмо на подножието на Срѣдня-Гора, на една височина отъ 719 метра и близо него се излива въ горнята рѣка малката рѣкичка Куфарита, която има зачалото си при върха Попъ, на западъ отъ Копривщица.

Стръмна е сѣверната страна на Срѣдня-Гора и буйно е зарастнала къмъ Тополница, съ хубава зелена гора; къмъ срѣдата е оголена, но височинитѣ ѝ сѫ покрити съ гора. Щомъ оставихме Душанци, ний захванахме да възлизаме стръмнинитѣ ѝ, и дори до върха Климашъ ний имаме само микашисти, които се цѣпятъ отъ И.-З.; като падатъ къмъ Ю.-З.

При беклемето пластоветѣ на микашиста стоѭтъ почти вертикално, и само слабо сѫ наклонени къмъ Ю.-З. Отъ малката полянка, която намираме тука, има хубавъ изгледъ къмъ истокъ, западъ и сѣверъ.

Микашиститѣ се виждатъ дори до беклемето на Климашъ Тукъ тѣ исчезватъ и намѣсто тѣхъ се показва единъ гранитенъ почти массивенъ гнайсъ, който безъ микроскопическо изслѣдване би се взелъ за нѣкой мусковитъ-гранитъ. При този гнайсъ, не може съ просто око да се распознае кварца отъ фелдспата; бѣлата му слюда равномѣрно е распрѣдѣлена въ скалата и се отличава съ бѣло-зеленикъва боя. Съ лупа се виждатъ въ скалата и гранитни кристали. Гранитния гнайсъ дроби се неправилно, испълненъ е съ калцитни бѣли жилки, а на мѣста въ него се виждатъ зеленикъви микашисти, подобни на филитъ. Но този гранитенъ гнайсъ не е навредъ така массивенъ; има мѣста, гдѣто се распознава добрѣ неговата цѣпивость, и тогава пластоветѣ му падатъ къмъ югъ и юго-западъ.

Отъ Климашъ (1342 м.) до Копривщица се намира нȧй-вече гнайсъ и гранитенъ-гнайсъ, между които на три мѣста се показватъ микашисти и зеленикъви филити, които слѣдятъ сѫщата посока. Всичкитѣ скали, безъ исключение, сѫ прѣтърпѣли растрошение, а нȧй-вече гранитния гнайсъ, който е распуканъ, расцѣпенъ, па даже раздробенъ. Къмъ Копривщица има много отъ тия скали, натрупани въ видъ на каменити рѣки, които водитѣ сѫ натъркаляли отъ височинитѣ и стръмнинитѣ.

Около Копривщица (949 м.) се виждатъ само бѣли и голи сипеи отъ раздробенъ гнайсъ; никъкви зелени дървета, никъкви лѣсове не сѫ останали, всичко изсѣчено.

Особенно внимание заслужва тука каолинътъ, който се е образувалъ отъ пегматита и гранитния гнайсъ. Той се намира на С.-З. недалеко Копривщица, па и днесь още се образува. Пегматитътъ е съвършенно коалинизиранъ, и понеже въ него кварцътъ се намира въ ситни зрънца, то цѣлата масса се показва като да е съставена само отъ каолинизиранъ фелдспатъ. Водитѣ, които текѫтъ по тѣзи страни на Климашъ, сѫ бѣли като млѣко и твърдѣ богати на каолинъ; тѣ разнасятъ тази хубава пръсть и пó-надалеко ѭ оставятъ въ нискитѣ мѣста, като приготвятъ за бѫдѫщитѣ генерации, чистъ материялъ за порцеланъ.

Освѣнъ каолина по Климашъ се намиратъ извори, които съдържатъ твърдѣ много и желѣзни съединения, водитѣ на които, като излизатъ на повърхностьта, образуватъ твърдѣ хубавъ лимонитъ (окъръ).

Хубавия градецъ Копривщица, който е положенъ на една височина 949 метра, намира се въ малката, продълговата отъ югъ къмъ сѣверъ, дилувиялна и аллувиялна котловина, испълнена съ отломкитѣ и ситнитѣ частички на раздробенитѣ околни скали.

2. *Отъ Копривщица прѣзъ Буная пл. за Смиловене.* — На западъ отъ Копривщица, прѣзъ голѣмата стръмнина, ний прѣдприехме да се въскачимъ на Попъ пл. (1410 м.). По тази стръмнина, въ начало, се показа раздробенъ гнайсъ съ изобилие на бѣлъ кварцитъ, а пó-послѣ и на гранитъ-гнайсъ, въ който се виждаха микашисти и филито-подобни микашисти. Пластоветѣ на еднитѣ и другитѣ падатъ къмъ Ю.-Ю.-И., или пó-добрѣ къмъ югъ, подъ единъ жгълъ отъ 58°—70°. Къмъ Попова рѣка, на нѣколко мѣста се показахѫ между гнайса, микашисти и филити, а така сѫщо амфиболити и амфиболитни шисти. Микашистътъ е раздробенъ. Тази скала се вижда и тамъ, гдѣто захваща да се спуща стръмнината къмъ р. Ширинейка; тя се цѣпи отъ истокъ къмъ западъ и пластоветѣ ѝ стоятъ почти вертикално.

Рѣката Ширинейка извира отъ височинитѣ на Бичъ и приема отъ дѣсно Стръвна рѣка, която начева отъ Буная. Около брѣговетѣ на първата рѣка забѣлѣзва се само гранитенъ гнайсъ, който тукъ прилича особенно на гранитъ. Сѫщитѣ скали се простиратъ и пó-на югъ и само при Триполянската рѣка се показахѫ малко филитни-микашисти.

По́-на югъ при водораздѣла, по рѫтлинитѣ стърчатъ нашитѣ гранитни-гнайси и прѣдставляватъ разни особенни форми; тѣ се показватъ на мѣста като вкаменени дарвета, а на други — като стълбове, или пъкъ въ видъ на купове.

Отъ водораздѣла, гдѣто изгледътъ е величественъ, не само къмъ долината на р. Марица но и къмъ Родопитѣ, спуснахме се по единъ дълбокъ долъ, който отива къмъ Стрѣлча. Вредъ наоколо се вижда само нашия гранитъ-гнайсъ, но тукъ прѣзъ гнайса се показаха и много хубави пегматитни скали. Пегматитътъ е едро-кристализиранъ, и въ него се забѣлѣзватъ едри кристални зърна отъ фелдспатъ, отъ кварцъ и голѣми люспи отъ бѣла мусковитна слюда. Въ тази еруптивна скала се забѣлѣзватъ и червени кристалчета отъ гранатъ.

При Смиловене, въ една ливада, обърната на истокъ, се намира една черна смола, която много прилича на Ретинитъ. Тази смола е распрѫсната въ прьстьта на ливадата; подъ почвата излиза до 80 с. м. раздробенъ гранитенъ гнайсъ, който е прѣобърнатъ въ бѣла пръсть, богата на каолинъ. Въ тази пръсть се намира смолата, било въ видъ на ятки, било въ видъ на пръчици, или само като жълтъ прахъ, но всичко безъ правило. Смолата, обаче, не е изобилна и не обѣщава много. Почти въ сѫщитѣ условия се намира тази смола при Ро́рачкия долъ, недалеко Тополница, както и при Реме́нъ-долъ, на югъ отъ Бичъ-планина. Въ Ро́рачкия долъ, както и при Смиловене намѣрихѫ се и нѣколко ко́пани ями, отъ по́-прѣдишно врѣме, вѣроятно за изучване и търсение на тази смола. Даже при Смиловене се намѣрихѫ и расхвърляни туфли, както и остатки отъ едно старо здание; но колко старо може да бѫде това здание и за каква цѣль е било правено то, не може да се отгадае.

3. *Една забиколка отъ Копривщица до Богданъ пл.* Долината на Тополница при Копривщища, която е испълнена съ дилувий и хубавъ аллувий, простира се къмъ югъ и по сѫщата посока се разширочава се́ по́вече, гдѣто при устието на Крива рѣка постига своя максимумъ. Тази долина окрасена е съ хубави ливади, и понеже е напоена съ постоянна влага, трѣвитѣ растѫтъ въ неѭ много бърже. Около неѭ издигатъ се голи хълмове, зарасли тукъ-тамѣ съ трѣва и прорѣзани съ дълбоки долове; тѣзи долове по́-дълбоко сѫ измити по западнитѣ, отъ колкото по источнитѣ хълмове. По съсѣднитѣ върхове на Срѣдня-Гора стърчатъ по́вечето голи камъне, които образуватъ разни видове руини. Поповъ върхъ е тоже остъръ, но по него не стърчатъ голи скали.

Отъ лѣвата страна, по брѣговетѣ, се вижда само гранитъ-гнайсъ, пó-вечето растрошенъ. Нѣколко километра отъ Копривщица показахѫ се хлоритни и типични микашисти. Тѣзи скали не биватъ на всѣко мѣсто еднакви, и затова прѣминаватъ тукъ-тамъ и въ филитъ. Цѣпятъ се неправилно и подъ 46° падатъ къмъ югъ. Нашитѣ микашисти съдържатъ тукъ-тамъ и фелдспатни ятки, както и кварцитни; слюдата имъ е пó-вечето бѣло-зеленикъва, но има и черна слюда. Понеже тѣзи шисти съдържатъ и магнетитъ, то въ расцѣпенитѣ мѣста се вижда много ръжда. Кристалиннитѣ шисти отиватъ доста надалечъ и достигатъ до Длъжки долъ; тамъ се показва изново гранитния-гнайсъ, но той бърже исчезва и отстѫпва мѣсто на прѣдишнитѣ микашисти, между които се вижда рѣчений гнайсъ, само въ тънки пояси, придруженъ отъ кварцитни жилки.

Оставихме нáй-послѣ долината на Тополница и влѣзохме въ Крива-рѣка, която извира отъ височинитѣ на Богданъ-планина. Хълмоветѣ, които се издигатъ около тъзи рѣка, не сѫ стръмни, но полегати и оголени; въ брѣгътъ Стръвни-Заноги, срѣщу воденицитѣ, излизатъ гнайснитѣ скали, които пó-външность приличатъ на гранитъ. Колкото и растрошени да сѫ, тѣ сѫ запазили своята бѣла боя; въ тѣхъ фелдспатътъ се намира несравнено въ пó-голѣми размѣри, отъ колкото кварца и слюдата.

Въ Велковъ долъ се показа пакъ първия гнайсъ, а пó-горѣ амфиболитъ и микашистъ, на които пластоветѣ биватъ прѣвити и сгърчени.

Нáй-послѣ оставихме коритото на Крива-рѣка и по Крецулъ поехме къмъ Богданъ.

По билото, нáй-първо, се показа гранитъ-гнайсъ и не се мина много, ето пакъ микашисти подобни на гнайси, въ които има изобилна ситна слюда и желѣзни съединения, пó-вечето оксидирано-хидратирани. Микашиститѣ се продължихѫ дори до височинитѣ на Крéцулъ, а на върха се намѣрихѫ пакъ нашитѣ гнайсни скали.

На седлото, между този върхъ и Богданъ, пакъ се показахѫ микашисти, но като ограничени на малко пространство, тѣ бързо исчезнахѫ. Тѣхната граница обаче съ гнайса неможе да се опрѣдѣли, защото повърхностьта е покрита тука съ трѣва; при распознаванието на террена, ний се рѫководихме само по натрупанитѣ и расхвърлянитѣ камъни.

Върховетѣ на Срѣдня-Гора по тъзи страна сѫ безъ дървета и безъ лѣсове; тѣ сѫ покрити само съ трѣва; по високитѣ тѣзи ливади има много едъръ добитъкъ, който прѣбива тука на паша отъ пролѣтьта до есеньта.

Ний посѣтихме нáй-напрѣдъ Голѣмъ-Богданъ (1573 м.), а послѣ Малкий-Богданъ. Послѣдний върхъ е малко пó-високъ и има пó-добро положение отъ първия. Отъ Малкий-Богданъ се отваря великолѣпна панорама къмъ югъ, истокъ и особенно на сѣверъ къмъ Балкана; на западъ много се невижда, защото нѣкои височини отъ Срѣдня-Гора закриватъ тази страна. Когато е ясно, отъ Малкий-Богданъ се виждатъ хубаво всичкитѣ градове и села въ долината на Марица, послѣ Родопитѣ и нáй-високитѣ части отъ Стара-планина.

По върховетѣ, както на Голѣмий, така и на Малкий-Богданъ се намира исключително гранитенъ-гнайсъ. Този гнайсъ е разнозърнястъ по величината на зърната си, и разновиденъ по смѣсътъ си; отъ него имаме тука нѣколко вида.

Кристалиннитѣ шисти, които намираме между Голѣмъ-Богданъ и Бѣло-поле, сѫ прави микашисти, съдържатъ черна слюда, цѣпятъ се правилно и почти вертикално сѫ намѣстени пластоветѣ имъ. Но, между тѣхъ се намира и гранитенъ-гнайсъ, но въ малки количества.

Пластоветѣ на микашиста пó-долу завзематъ първобитната си посока и вмѣсто да стоятъ почти вертикално, тѣ сѫ наклонени къмъ югъ, подъ 40°-60°. Прѣдъ мѣстностьта Корита, една малка часть отъ тѣхъ сѫ наклонени къмъ сѣверъ; но пó-вечето падатъ къмъ югъ.

По източнитѣ върхове надъ Копривщица се распростира било гранитенъ-гнайсъ, било микашисти, като се измѣняватъ помежду си; на повърхностьта се забѣлѣзва и твърдѣ много бѣлъ кварцъ.

На истокъ, тъкмо надъ града, се показва въ гнайса една амфиболитна жилка, която достига до два метра дебелина. Амфиболитътъ се цѣпи хубаво и пластоветѣ му падатъ подъ 50° къмъ югъ. Гнайсътъ бива тука два вида: единътъ съдържа черна слюда и гранатни зрънца, другия напротивъ има бѣла слюда; първия отъ тѣхъ е доволно твърдъ, а послѣдния лесно се дроби.

4. *Отъ Копривщица прѣзъ Попъ, Бичъ, за Панагюрище.* На западъ отъ Копривщица възлѣзохме по стръмнинитѣ къмъ Попъ и намѣрихме само раздробенъ гнайсъ, който голѣмитѣ порои сѫ измили доста дълбоко. Едвамъ къмъ върхътъ се показахѫ, между гнайса, на двѣ мѣста микашисти. Послѣднитѣ скали могле би да се намѣрятъ и по нататъкъ къмъ Бичь и Панагюрище, но като закрити съ трѣва, неможихме да слѣдимъ распространението имъ.

Отъ Бичъ се спуснахме къмъ Елацитѣ въ дола Ремáнъ, гдѣто се показахѫ черни пѣсечиви и съ битумъ напоени камъни, каквито бѣха и Рóрачкитѣ. Тѣзи камъни се показватъ тукъ подъ коренитѣ

на единъ старъ букъ. Тѣхното пространство е ограничено и не твърдѣ значително. Всичко наоколо е гранитно-гнайсно.

Прѣди да стигнемъ въ Милева рѣка, явихѫ се пакъ микашисти, въ доста голѣмъ размѣръ, които сѫ наклонени подъ 30-45° къмъ югъ. Между тия кристалинни шисти се забѣлѣзвать и хубави амфиболити.

Прѣдъ Милева рѣка пакъ се показахѫ нашитѣ лъскави шисти, като се цѣпятъ въ сѫщата посока, въ която и прѣдидущитѣ. Но гнайсния терренъ заема тука по голѣми размѣри, па макъръ билъ той и растрошенъ. Отъ другата страна на Окошка рѣкичка имаме пакъ сѫщий терренъ.

Прѣди още да се въскачимъ на бърдото, което се издига на СИ. отъ Панагюрище, тъкмо при рѣката, отъ лѣва страна се показахѫ едни раздробени, пепеляво-бѣлизняви, кристалинни шисти, въ които само тукъ-тамъ се забѣлѣзва слюда. Тѣ иматъ съвсѣмъ изгледа на полукристалинни шисти и особенно на ония, които се намиратъ при Правешкитѣ ханове, или прѣди Новачене (Орханийско). Колкото и грамадни да се показватъ, азъ можихъ да констатирамъ на едно мѣсто, че тѣ се цѣпятъ отъ истокъ къмъ западъ, и падатъ подъ 30-35° къмъ югъ. Тѣхната дебелина е незначителна (около 3 м.) и тѣ се простиратъ отъ истокъ къмъ западъ.

Къмъ Панагюрище много е раздробенъ терренътъ, силата и дѣйствието на пороитѣ, които слизатъ отъ планината, било въ дъждовно или пролѣтно врѣме, когато се топѭтъ снѣговетѣ на Срѣдня-Гора, могѫтъ нáй-нагледно да се разгледатъ тука; има много дълбоки ровини, отъ които нѣкои достигатъ 8—12 м. дълбочина. Прѣдъ Панагюрище (533 м.) има дебели дилувиялни насипи, нанесени отъ буйнитѣ планински води.

На сѣверо-истокъ отъ града намиратъ се отворени карриери отъ раздробенъ гранитъ. Слюдата му е бѣла, а зърната отъ разна голѣмина. Пó-вечето е пегматитенъ гранитъ, който тукъ въ видъ на ганги се провира прѣзъ гнайса.

5. *Отъ Панагюрище къмъ бѣлата пръсть и прѣзъ с. Баня. Бѫта за Панагюрище.* Равнището, което се простира на ЮЗ. отъ града, покрито е пó-малко съ аллувиумъ и повече съ дилувиумъ, донесенъ отъ съсѣднитѣ върхове на Срѣдня-Гора; въ малкия долъ който тече отъ западъ къмъ истокъ, вижда се въ разрѣза какъвъ е състава на тъзи малка котловина; има само до единъ метъръ дебелина плодна земя, а останалото отдолу сѫ дилувиялни нáсипи. Почвата е пепеливо-бѣлизнява и твърдѣ подобна на оная при Пирдопъ.

Въ юго-западний кѫтъ на равнището, захваща долътъ на бѣлата пръсть. Бърдото, отъ гдѣто течс долътъ, състои отъ еруптивни скали, между които намираме ортофирити и трахити. Тукъ има и вулканически туфъ. Въ всичкитѣ тѣзи скали има толкова марказитъ и пиритъ, щото камънитѣ сѫ почти на растрошение. Но тия двѣ руди се явяватъ тука и въ кременни жилки. Въ долътъ и по брѣговетѣ скалитѣ като да сѫ горѣли, особенно отъ лѣвата страна и къмъ срѣдата на дола, гдѣто всичко органическо е онищожено. Тука виждаме камъни отъ разни бои съ всички нюанси: възчерни, кафенияни, жълти, червени, па даже зеленикъви и синкъви. Камънитѣ сѫ покрити съ кори и цвѣтъ отъ симпурно желѣзни соли (мелантеритъ), размѣсени съ симпуръ. На сѫщото мѣсто се е образувалъ, па и сега още се образува грамади окъръ, но като нечистъ, то той неможе да се употрѣбява за такъвъ.

Недалеко отъ това мѣсто, оставихме Панагюрското равнище и поехме бърдото, за да слѣземъ въ с. Баня. Това бърдо е съставено отъ сѫщитѣ трахитни скали, отъ които и дола при бѣлата пръсть; камънитѣ биватъ тука твърдѣ много раздробени. Щомъ поехме да се наваляме къмъ другата страна на бърдото, еруптивнитѣ скали бързо исчезнахѫ и вмѣсто тѣхъ се показахѫ глинени варовити скали, които се цѣпятъ прѣвъсходно въ плочи и много приличатъ на ония изъ околноститѣ на Лозенъ при София.[1]) Въ начало наклонътъ на пластоветѣ бѣше неясенъ, но пó-долу наслаганието стана ясно; пластоветѣ се цѣпяхѫ отъ сѣверъ къмъ югъ, и сѫ наклонени къмъ истокъ. Между тѣзи има още, пепеливи и синкъви глинени и мергелни пѣсченици, въ които се забѣлѣзватъ и ситни люспици отъ бѣла слюда. Тѣзи пластове съ горнитѣ заедно не се различаватъ много отъ ония, които съмъ намѣрилъ на южната страна на Чурямкий-Балканъ.[2]) Освѣнъ тия, тукъ се намиратъ още и пѣсчени глинени пластове, пó най-вече пепеливи, но има ги даже червеникъви, които се цѣпятъ правилно и спущатъ подъ 54° къмъ истокъ. Послѣднитѣ скали много се дробятъ.

До село Баня имаме сé сѫщитѣ скали, на които пластоветѣ падатъ пó-вечето къмъ истокъ, но има и такива пластове, които падатъ къмъ югъ. Послѣдний случай намираме прѣдъ село Баня.

Недалеко отъ това село се намиратъ горещи минерални симпурни води, които извиратъ измежду варовититѣ глинени и мер-

---

[1]) *Г. Н. Златарски.* — Геологически екскурзии въ юго-западна България, стр. 72.

[2]) *Г. Н. Златарски.* — Геологически изслѣдвания на сѣверъ отъ Балкана, между рѣкитѣ Искъръ и Янтра. София 1888, стр. 9.

гелни червени пластове, падающи тука подъ 35° къмъ истокъ. На двѣ мѣста тѣзи термални води сѫ уловени, въ изградени два бассейна, които служатъ за кѫпанье на населението. Първий бассейнъ има на длъжъ 6, а на ширъ 4 метра, зиданъ е до половина съ камъне, а на горѣ съ печени тухли; дълбочината му износи 1 м. 17 с. м. При външна температура отъ 31° С и атмосферно налягание отъ 728 м. м., температурата на водата въ бассейна имаше на 14 Юлий 41° С. Въ дъното на сѫщий бассейнъ виждатъ се хубаво пластоветѣ, отъ гдѣто извира водата. Вторий бассейнъ е пó-малъкъ отъ първия, зиданъ е както и първия и има температура при извора 45·5·С. Първия бассейнъ е опрѣдѣленъ за кѫпанье на мѫжье, а втория или пó-малкия за жени. И двата тѣзи бассейна провизорно сѫ покрити и иматъ отвори въ видъ на кубе. Относително термалната вода имамъ да забѣлѣжѫ, че както въ едина, така и въ другия бассейнъ, водата е безъ боя, слабо симпурна, нѣма миризма, бистра е и много прилича на Горнье-Банската при София.

Освѣнъ въ тия два бассейна, минерална топла вода извира още на 7—8 мѣста сé наблизо. Отъ тия неизградени извори образували сѫ се локви, въ които се киснатъ болнитѣ. Доказало се е, че кисненето въ тинята на такива локви е много пó-ползотворно, отъ колкото кѫпанието въ самитѣ бассейни; ето защо за пó-болнитѣ употрѣбяватъ тука тѣзи локви. Чини се като да е тѣхната вода по симпурна, отъ колкото оная на изворитѣ.

Тѣзи горещи води, които носятъ името „Баня“ (469 м.) лежѫтъ $^1/_4$ часъ западно отъ истоименното село, отъ лѣвата страна на Банската рѣка, която става отъ Меченската и Гергицевата бара. Банитѣ се намиратъ долу въ дола край рѣката, между два високи брѣга и около тѣхъ се показватъ само червенитѣ пѣсчени, глиненоварови пластове. Тѣзи бани принадлѣжѫтъ на близкото село Баня и макаръ да се отличаватъ съ добри и лечебни води, както и съ прѣкрасна околность, макаръ и да се посѣщаватъ прѣзъ горещитѣ дни на годината отъ многобройни посѣтители, то откровенно можемъ да кажемъ, че тука се непази никъкъ на чистотата, нѣма опрѣдѣленъ редъ за чистението на бассейнитѣ, за което самитѣ посѣтители сѫ принудени да ги измиватъ. Така сѫщо нѣма жилища за посѣтителитѣ и за болнитѣ, и нечистия старъ ханъ, който се намира близо банитѣ, не отговаря никакъ на назначението си. Бившето Румелийско правителство е било отпустнало една значителна сумма за направата на тия бани, но строителитѣ имъ израсходвали сѫ

подарената сумма и не сѫ даже изградили цѣлитѣ бани, а сѫ ги оставили полу-направени.

Тѣзи бани могле би да принесѫтъ голѣма полза не само на болнитѣ но и на здравитѣ, ако да би се доискарали и направили здания за живѣяние наоколо. Въ такъвъ случай тѣ нѣма никоги да се лишатъ отъ многобройни посѣтители, особенно изъ Панагюрище, Копривщица, Т.-Пазарджикъ, а възможно и отъ други по́-далечни мѣста.

Но, за нарежданието както на тия и други топли минерални води въ България, биле тѣ общински или частни, азъ съмъ на мнѣние щото самото правителство да вземеше иницията за нарежданието имъ и да задлъжи стопанитѣ, или общинитѣ съ законъ, или тѣ сами да ги направятъ, или пъкъ, ако не располагатъ съ нуждиитѣ срѣдства, да ги дадѫтъ на прѣдприемачи да ги направятъ, разбира се, като се ползуватъ послѣднитѣ нѣколко години съ приходитѣ имъ. Плановетѣ трѣбва да се удобряватъ отъ Правителството, и вѫтрѣшний правилникъ за редътъ, да бѫде общъ за всички бани.[1])

Отъ с. Баня до с. Бѫта показвать се и отъ двѣтѣ страни само глинени, пѣсчени и лѣскарни скали, които падатъ по́-вечето къмъ ЮИ. Между тия двѣ села, именно при бента на третята воденица, принадлежаща на дяда Лулча Груевъ, извира тоже гореща минерална вода, но понеже се смѣсва съ студенитѣ води, тя се показва само хладка.

Както казахме по́-горѣ, до Бѫта се продължаватъ се́ сѫщитѣ скали, но между седиментарнитѣ, на нѣкои мѣста, се забѣлѣзватъ и еруптивно-трахитни камъне.

Отъ с. Бѫта до главното шоссе и до първий долъ имаме само пѣсечивъ и варовитъ лѣскаръ, който малко по́-нататъкъ отстѫпва мѣсто на вулканическитѣ. Трахитнитѣ скали сѫ тука въ изобилие и между тѣхъ на́й-често се виждатъ трахитъ съ амфиболъ. Послѣднитѣ скали сѫ твърдѣ раздробени и испълнени съ зеолити.

На $2^1/_3$ килом. прѣдъ Панагюрище показа се една малка зона съ седиментарни скали, пѣсчено-глинени, пепеливо-червени, които се цѣпятъ хубаво и падатъ къмъ Ю.-И. Тѣзи седиментарни скали сѫ сѫщитѣ, които разгледахме по́-горѣ. Креднитѣ пластове се простиратъ дори до равнището прѣдъ Панагюрище, въ което се показатъ еруптивно-трахитни могили.

---

[1]) Настоящата статия е писана прѣди вотирането „Законътъ за топлитѣ и студенитѣ минерални води."

6. *Отъ Панагюрище, прѣзъ върха Братія за Челопечъ.* Въ сѣверо-западна посока прѣцѣпихме Панагюрското равнище, което е испълнено съ материяла на раздробения гнайсъ. Къмъ планината имаме прочее, само дилувий. Равнината е слабо разработена и засѣяна съ овесъ, ячмикъ и барабой, или пъкъ е оставена въ ливади. Пръстьта е тука бѣлизняво-пепелива, пръхкава и пѣсечива; върху нея, и особенно по стръмнинитѣ, обърнати къмъ югъ, може да вирѣе гюлътъ.

До Китката равнището постепенно се издига и отъ тамъ стръмнината захваща да става пó-малодостъпна. По странитѣ има и сипеи, както и ровини, въ които може да се разгледва основната скала — гнайсътъ.

По стръмнинитѣ къмъ Лисецъ (1382·5 м.) ний ще разгледаме пó-обстоятелственно гнайсътъ, който съставлява тази часть на Срѣдня-Гора. При всичко, че скалитѣ сѫ раздробени, тукъ можемъ да распознаеме два вида гнайсъ, отъ които единътъ съдържа бѣла слюда, а другий — освѣнъ нея и черна. Първия има млѣчно-бѣлъ фелдспатъ (ортотоменъ), отчасти боядисанъ отъ желѣзнитѣ съединения; мусковитътъ е въ изобилие, и неговитѣ люспи сѫ наредени пó-вечето паралелно, отъ колкото зонално; кварцътъ се распознава лесно отъ фелдспата, и е въ пó-малки количества, отъ колкото първитѣ два минерала. Втория гнайсъ изглежда като да има пó-едри зърна и съдържа пó-малко слюда отъ първия; неговия фелдспатъ е въ пó-голѣмо изобилие отъ слюдата и кварца, а този послѣдний въ пó-голѣми количества отъ колкото въ прѣдидущий гнайсъ. При това още слюдата се явява, тука, като бѣла и черна.

При Лисецъ се показахѫ ортофирити, подобни на оние порфирити, които се намиратъ на южната страна на Балкана при Челопечъ. Но тѣ бърже исчезнахѫ и на мѣсто тѣхъ се показа гранитъ, който прилича много на амфиболъ-гранитъ изъ Етрополский балканъ. Обаче този гранитъ изново отстѫпи мѣсто на порфиритната скала, която видѣхме нáй-първо при Лисецъ.

Не се мина много, показахѫ се и микашисти, които тоже незаематъ голѣми пространства; слюдата на тази скала е пó-вечето черна, но има ѭ и бѣла. Не е ясенъ наклонътъ на микашиста.

Къмъ Братийский преслопъ се виждатъ и гранити, на които елементитѣ сѫ твърдѣ растрошени.

Отъ преслопа къмъ върха, скалитѣ неможахѫ никакъ да се забѣлѣжатъ; по стръмнинитѣ само трева се вижда и тукъ-тамѣ по нѣкое расхвърлено парче микашистъ. Послѣдната скала констати-

рахме на върха Братѝя, гдѣто пластоветѣ ѝ се спущатъ къмъ Ю.-Ю.-З. (h. 14°), подъ жгълъ 32°.

Много върхове съмъ обиходилъ въ България, качвалъ съмъ се и на пó-високи планини, но непомня да съмъ ималъ такава една прѣкрасна панорама на всички четири страни, както отъ върха Братѝя (1517 м.). Този върхъ не е единъ отъ нáй-високитѣ въ нашето отечество, но отъ него изгледътъ е величественъ. Отъ никой другъ върхъ на Срѣдня-Гора неможе тъй хубаво да се види долината на р. Марица, съ всичкитѣ ѝ могили (тепета) и особенно Пловдивскитѣ и града Пловдивъ, както отъ тука; не пó-малко се види хубаво и Т.-Пазарджикъ съ околноститѣ си. Великолѣпна е картината къмъ южнитѣ части на Срѣдня-Гора, къмъ Родопитѣ, Рилската планина, Ихтиманскитѣ пл., Витоша съ Софийското поле. Хубаво се види отъ Братѝя и самата Българска столица и голѣма часть отъ Старо-Планинската верига. Хубавъ е изгледътъ отъ Витоша и Рила, но изгледътъ отъ Братѝя надминава всичко.

Когато се слиза отъ върха Братѝя къмъ пѫтя, който води къмъ Златица, по стръмнинитѣ се открихѫ само микашисти и пó-долу тѣ се замѣнихѫ съ ортофирити; послѣднитѣ скали до толкова сѫ растрошени и промѣнени, щото на първъ погледъ би ги взелъ всѣки за туфъ отъ колкото за ортофирити, или порфирити.

Къмъ кулата се показватъ разновидни скали, отъ които нáй-забѣлѣжителнитѣ сѫ: гранитъ, гранитъ-гнайсъ, гранититъ и диоритъ.

Отъ Кулата къмъ сѣверъ излизатъ гранити и гнайси, които се измѣняватъ съ микашисти, падающи къмъ югъ. Къмъ р. Тополница прѣобладаватъ микашиститѣ, между които се забѣлѣзватъ и амфиболити.

И двата брѣга на Тополница сѫ съставени исключително отъ микашисти, и тѣзи скали се простиратъ къмъ Златишкото поле, гдѣто оставатъ закрити подъ дилувиялнитѣ наслаги.

7. *Отъ Челопечъ по Тополница за Поибрене.* Отъ Челопечъ (704 м.) къмъ Тополница се слиза, посрѣдъ ниви и ливади, върху дилувиялнитѣ наслаги, които достигатъ до първата могила, която се простира отъ истокъ къмъ западъ. Въ дълбокитѣ долове, които се спущатъ отъ Балкана, силнитѣ планински води сѫ нанесли и натрупали въ купове или терраси много камънье. Но могилата, която се издига въ видъ на бърдо, съставена е отъ микашисти, на които пластоветѣ се спущатъ подъ 30—40° къмъ югъ. До Тополница забѣлѣзахъ на двѣ мѣста, между микашиститѣ и амфиболити,

а гнайсъ само на едно. Прѣдѣлътъ е богатъ на сипеи и ровини, въ които се вижда доста хубава грънчарска пръсть.

Когато се слѣзе край Тополница и отъ двѣтѣ страни на рѣката се виждатъ да стърчатъ само микашисти. Микашистътъ не е на всѣко мѣсто еднакъвъ; той ни се показва ту компактенъ, ту наслаганъ, или раздробенъ; между пластоветѣ има често и фелдспатни ятки.

Дѣсната страна на Тополница е пó-низска отъ лѣвата, гдѣто Срѣдня-Гора се издига твърдѣ стръмно и е покрита съ хубава зелена гора.

Около $4^1/_2$ килом. прѣди Петричъ, се завършватъ въ широката, малка долинка нашитѣ микашисти и почти конкордантно надъ тѣхъ се показахѫ тъмни доломитни варовити скали, испрѣмрежени съ бѣли калцитни жилки. Едни отъ тия скали сѫ прѣмного доломитни, други сѫ пó-малко; едни сѫ въ дебели пластове. други въ тънки; има ги даже и грамадни; нѣкои отъ тѣхъ сѫ червеникъви и твърдѣ мѫчно могѫтъ да се отличатъ петрографически, отъ набития Ургонски варовикъ на Кредна формация; пó-вечето скали иматъ тъмна боя. Тѣ се чупятъ неправилно и твърдѣ мѫчно се форматизиратъ, както въобще всичкитѣ доломитни камъне; слабо кипятъ съ киселинитѣ, и никакви почти органически остатъци тѣ несъдържатъ.

Варовито-доломитнитѣ скали се издигатъ и отъ двѣтѣ страни на Тополница, както ниско долу така сѫщо и по височинитѣ; но пó-вечето се забѣлѣзватъ тамъ, гдѣто има пó-малко гора, както това се вижда отъ дѣсната страна на р. Тополница.

Малко пó-долу се стѣснява коритото на Тополница и скалитѣ се приближаватъ и отъ двѣтѣ страни на рѣката. Скалитѣ се показватъ червеникъви, жълти, или възчерни и твърдѣ неправилно сѫ измити. Тѣхнитѣ особенни форми по хубостьта си надминаватъ ония, които намираме къмъ Скакавица. Рѣката прави силни лакатушки въ тѣсното корито между тѣзи скали; тѣхнитѣ пластове сѫ наклонни къмъ Ю.-З., подъ ѫгълъ 28—30°. Отъ дѣсната страна на Тополница се прави на нѣколко мѣста бигоръ.

Тамъ гдѣто се завива Тополница къмъ югъ показватъ се, надъ варовито-доломитнитѣ скали, въ конкордантно отношение, пѣсчено варовито-глинени скали съ бѣла слюда и съ пепеляно-зеленикъва боя, като се цѣпятъ въ тънки пластове. Къмъ Петричъ тѣзи скали биватъ пó-глинени, а въ самото село, пѣсчено-глинени и лѣскарни.

Споредъ нѣкои петрографически бѣлѣзи, иска ми се да вѣрвамъ, че послѣднитѣ скали не сѫ отъ сѫщата възрьсть, отъ която и доломитнитѣ-варовити скали. Послѣднитѣ, споредъ мене, сѫ отъ Триясъ, а пѣсчено-варовито-глиненитѣ скали — пó-млади, вѣроятно отъ Кредна формация. Въ Петричъ се забѣлѣзватъ, между другия камено-строителенъ материялъ и червени глинени скали, които не се отличаватъ отъ Лозенскитѣ при София. Ний ще имаме възможность да поговоримъ пакъ за тия пластове, когато дойдемъ до мѣстото на червено-глиненитѣ скали.

Нашитѣ варовито-глинени пластове се виждатъ и отъ другата страна (лѣвата) на оная рѣкичка, която се спуща отъ Смолско и не се знае, да ли се свършватъ тия скали при послѣдньото село или пó-нататъкъ.

Въ Петричъ (491 м.), отъ дѣсна страна на Тополница излизатъ само варовити-лѣскари и глинени пластове съ синкава боя; тѣ се цѣпятъ хубаво, но безъ да показватъ нито слѣда отъ вкамнености. Между тѣхъ се забѣлѣзватъ и лѣскарно-пѣсчени пластове, или глинени пѣсченици, тоже синкаво-пепеляни, съ пó-едри люспици бѣла слюда, отъ колкото въ първий лѣскаръ. Послѣднитѣ като пó-твърди остояватъ на раздробението, и затова ги виждаме пó-спазени отъ другитѣ, между които и стърчатъ. Както еднитѣ така и другитѣ пластове приличатъ на Криоцерскитѣ (Crioceras Schichten) при Кутловица, или на ония съ Амонититѣ въ Еленский проходъ, между Капинский мънастирь и с. Иовковци. Тѣ сѫ прочее отъ горний, или срѣдний Неокомъ, и пластоветѣ сѫ наклонени подъ 67° къмъ Ю.-З.

Щомъ оставишъ Петричъ, показватъ се синкаво-варовито-глинени пластове и надъ тѣхъ пѣсченици, както бѣли така и червени. Бѣлитѣ пѣсченици сѫ кварцитни и доволно твърди, а зърната имъ иматъ срѣдня голѣмина. Червенитѣ сѫ напротивъ глинени, биватъ и шарени, и много приличатъ на ония отъ околноститѣ на София, които опрѣдѣляме като Пермски (Диясъ). Бѣлитѣ и червенитѣ пѣсченици измѣняватъ пластоветѣ си, въ конкордантно положение сѫ къмъ Трияский варовикъ, и подъ 41° се спущатъ къмъ Ю.-Ю.-З.

Пó-долу надъ червения и бѣлия пѣсченикъ се явява, тоже конкордантно, единъ лѣскаренъ, или глиненъ пепелянъ пѣсченикъ, извънрѣдно богатъ на бѣли слюдни люспици и на органически остатъци. Между тѣхъ нáй-много се распознаватъ Екзогиритѣ, които могѫтъ да се опрѣдѣлятъ като *Exogyra* cfr. *columba* Lam. Има и други бивалви, но като въ каменни ятки (Steinkerne) немогѫтъ лесно да

се распознаятъ. Пѣсченицитѣ, въ които се намиратъ тия вкамености, сѫ наклонени подъ 14° къмъ югъ.

Тѣзи пѣсченици малко се различаватъ отъ тия, които се откриватъ въ Керсенликъ, на истокъ отъ Елена, или пъкъ отъ оние, които се намиратъ около Пърдилово, въ Ловчанский окрѫгъ.

Пластоветѣ, които разгледахме до тука съ разнитѣ вкамености, не се простиратъ непрѣкъснато къмъ югъ; тѣ биватъ на двѣ мѣста прѣцѣпени отъ трахитенъ туфъ и трахитни растрошени скали. Но вулканический терренъ бързо исчезна и на мѣстото му се показа глиненъ пѣсченикъ съ синкъва боя.

Малко пó-долу и отъ двѣтѣ страни на Тополница, показватъ се само червени варовито-глинени пластове, подобни на Лозенскитѣ при София, на които пластоветѣ почти вертикално стоятъ; тѣ иматъ слабъ наклонъ къмъ югъ.

При воденицитѣ и Поибренскитѣ кошари, нашитѣ червени лѣскари падатъ пакъ къмъ сѣверъ, а подъ тѣхъ излизатъ микашисти.

Подъ микашиста показва се, малко пó-наюгъ, и гранитъ-гнайсъ, подобенъ на оня, които се намира и на Климашъ къмъ Копривщица. Гнайсътъ варира, както по външность така сѫщо и по съставнитѣ си части; той бива по нѣкоги и твърдѣ растрошенъ; между пластоветѣ му се забѣлѣзватъ и амфиболити, както едрозърнясти, така и ситнозърнясти. Понеже гнайсътъ бива, отъ части, массивенъ и безъ да показва очевидна стратификация, той може на първъ погледъ да се причисли къмъ гранитнитѣ скали, отъ колкото къмъ гнайснитѣ. Това обаче двоумѣние исчезва щомъ се изслѣдва скалата подъ микроскопа. Гнайсътъ бива проникнатъ и съ сиенитни жилки.

8. *Отъ Поибрене прѣзъ Арамлиевецъ, Каменица за Петричъ.* По голитѣ ридове, които се издигатъ отъ другата страна на р. Тополница, скалитѣ сѫ много растрошени. Тѣ сѫ по нáй-вече амфиболитни и гнайсъ-амфиболитни. Тѣзи скали при всичко, че сѫ биле изложени дълго врѣме на атмосферилиитѣ, при всичко, че сѫ доволно растрошени, но тѣ пакъ сѫ спазили своя първобитенъ типъ. Амфиболититѣ биватъ и твърдѣ массивни и едрокристализирани, и затова тѣ приличатъ на диоритни скали; но между тѣхъ има и съ дребни зърна, на даже ситнозърнясти и компактни.

Нашитѣ гнайсни и амфиболитни скали прѣставатъ при Алачовскитѣ колиби, като отстѫпватъ мѣсто пакъ на микашиститѣ. Въ начало тѣ се показватъ ситнозърнясти и съ дрѣбни слюдни люспици, но пó-назападъ тѣ ставатъ типични и тѣхнитѣ пластове доста стръмно се спущатъ къмъ Ю.-З. Колкото отиваме къмъ Арамлиевецъ,

толкова пó-вече ставатъ характеристични микашиститѣ, и между Алачовскитѣ и слѣдующитѣ колиби посоката на наклона на пластоветѣ става противна т. е. къмъ С.-И.

При вторитѣ колиби една пегматитна жилка се показва прѣзъ микашиста. Елементитѣ на пегматита сѫ ясни и доста голѣми. При всичко, че фелдспатътъ е каолинизиранъ и раздробенъ, той се распознава лесно; този минералъ прѣобладава надъ кварцовитѣ едри зърна; мусковитътъ е въ голѣмички люспи.

Микашистътъ често се измѣнява по състава на минералнитѣ елементи; той губи често типичностьта си и прѣминава въ микашистъ, подобенъ на филитъ. Този послѣдний се отличава съ зеленикъва и възжълта-червеникъва боя, лепи се правилно и съдържа бѣла слюда въ ситни парченца. Скалата е ситно-зърняста, отчасти мазна, и като да съдържа малко и талкъ. Този микашистъ е твърдѣ растрошенъ.

Послѣ третитѣ колиби, въ микашиста се показа и една тънка зона отъ хубавъ гнайсъ. Този гнайсъ има свѣтлива боя и въ него се лъщи бѣла чиста слюда. Кварцътъ има възсинкъва боя, но едва ли може да се распознае отъ бѣлия фелдспатъ. Скалата е дребнозърняста и доволно растрошена; нейнитѣ пластове сѫ наклонени къмъ сѣверъ подъ 20°.

По оголенитѣ височини на Арамлиевецъ (1195 м.) се продължава сé растрошенъ микашистъ, между който се показватъ хубави, но раздробени амфиболити. Послѣднитѣ сѫ пó-вечето грамадни, отъ колкото наслагани, зърната имъ иматъ срѣдня голѣмина и съдържатъ пó-вече амфиболъ отъ колкото фелдспатъ.

При Коренливския кладенецъ, подъ върха Арамлиевецъ, както и къмъ Икунитѣ намираме микашистъ. Мѣстностьта Икунитѣ (1215 м.) е нáй-високата точка въ Ихтиманскитѣ планини, и има прѣкрасенъ изгледъ къмъ Софийското поле и къмъ Българската столица. Скалитѣ, които съставляватъ този високъ върхъ, сѫ сѫщитѣ, както и тия, които намѣрихме до тукъ, т. е. микашисти съ наклонъ къмъ С.-И.

И къмъ с. Каменица (640 м.) се показватъ само микашисти, между които се виждатъ и амфиболити.

Тъкмо на брѣга прѣдъ Каменица се видѣхѫ нови вулканически скали, сѫщи трахити и липарити. Послѣдната скала, на която основата е пепеляна, или зеленикъва, по вънкашний си изгледъ прилича пó-вечето на вулканически туфъ. Трахитътъ има порфирна структура и червеникъво възчерна основа. И двѣтѣ тѣзи скали

съставляватъ между червенитѣ лѣскарни пластове единъ еруптивенъ поясъ, който се простира отъ Ю.-И. къмъ С.-З. Брѣговетѣ, по които излизатъ вулканическитѣ скали, сѫ лишени отъ вегетация, а зеленикъвитѣ и пепелянитѣ камъни — разрушени и раздробени. Сѫщитѣ почти скали, подъ сѫщитѣ условия, се намиратъ и при Лозенъ въ Софийский окрѫгъ, за което мислѭ, че вулканическитѣ ерупции и въ двѣтѣ мѣста сѫ биле истоврѣменни.

Еруптивната зона се свършва прѣди с. Каменица, и тя нѣма по́-голѣма дебелина отъ 400—500 м.

Въ брѣга, който се простира на югъ отъ Каменица, забѣлѣзватъ се на́й-първо червени, лѣскарни, варовити пластове, които кипятъ съ киселинитѣ, цѣпятъ се въ тънки слойве и сѫ наклонени къмъ Ю.-Ю.-З. Подъ тѣхъ, въ селото, конкондартно се показватъ сиво-пепеляни лѣскари съ дребни пѣскови зрънца и ситни люспици бѣла слюда; тѣ се цѣпятъ по́-малко отъ червенитѣ, и силно се дробятъ и распадатъ; тѣ затварятъ съ хоризонта ѫгълъ отъ 25°.

Подъ горнитѣ слѣдватъ тънки пластове отъ глинени лѣскари, между които има и синкъви лѣскари (10—20 с. м. дебели), а подъ тѣзи — пакъ варовито-лѣскарни синкъви пластове. На́й-отдолу цѣлия комплексъ се завършва съ червени варовито-лѣскарни скали, които се цѣпятъ въ тънки и дебели компактни плочи. Послѣднитѣ скали се виждатъ и отъ двѣтѣ страни на дола, и се распознаватъ отъ далечъ по боята си.

При третята воденица, между червенитѣ пластове се показватъ и синкъви, а подъ тѣзи излизатъ пепеливо-синкъви.

При четвъртата воденица, червенитѣ пластове биватъ бѣлизняви и блѣди, па даже зеленикъви и синкъви.

Така прочее се измѣняватъ нѣколко пѫти пепеляно-синкъвитѣ и червенитѣ варовито-лѣскарни пластове; между тѣхъ често се срѣщатъ варовити, слабо-лѣскарни плочи и лѣскарни твърди пѣсченици съ бѣла слюда, каквито се намиратъ къмъ Осиковица.

Сѫщитѣ скали се простиратъ къмъ колибитѣ Бодятъ и къмъ Късяцитѣ, но тѣ тукъ пакъ биватъ пробити отъ една трахитна жилка, която едвамъ достига до повърхностьта.

Горнитѣ седиментарни скали се свършватъ едвамъ къмъ върха на бърдото, близо до Петричъ, и подъ тѣхъ се показватъ пѣсченици и пѣсчени-глинени пластове, богати на слюда и на хиероглифни испъкнали фигури. Тѣзи пѣсченици биватъ въ тънки и дебели пластове, могѫтъ особенно хубаво да се видятъ въ малката рѣкичка,

която иде отъ Каменица; тукъ тѣ иматъ тъмно-черни и червеникъви бои и въ тѣхъ — доста голѣми дупки, които водитѣ сѫ ископали.

Подъ пѣсченицитѣ излизатъ пакъ варовититѣ синкъви лѣскари и лѣскаренъ варовикъ, който описахме пó-горѣ при Петричъ.

Всичкитѣ тѣзи седиментарни скали виждатъ се на далечъ и на сѣверната часть на Смолска рѣка, а простиратъ се и до върховетѣ на Куръ-тепе, ако не пó-далечъ къмъ С.-З.

9. *Отъ Петричъ за Мечка.* Отъ лѣвата страна на Тополница и по брѣга, който се издига на Ю.-И. отъ Петричъ, — виждатъ се цѣлъ редъ наслагани скали. Нáй-първо се показватъ нашитѣ пѣсченици съ бѣла слюда, а подъ тѣхъ червеникъвитѣ варовити лѣскари, които пó-низско биватъ пепеляво-синкъви и съдържатъ между слоеветѣ си разни трахити и трахитни туфи. Пó-нагорѣ подъ тѣзи се показахѫ пакъ червенитѣ лѣскарни пластове.

Къмъ височинитѣ на бърдото еруптивнитѣ скали се виждатъ пó-често между седиментарнитѣ скали. Между послѣднитѣ особенно се забѣлѣзва единъ кварцовъ, отчасти глиненъ пѣсченикъ съ бѣла слюда и съ ситни зелени зрънца. Трахитнитѣ скали сѫ понамѣстени и между варовититѣ лѣскари.

Къмъ върха на брѣга, наклонътъ на пластоветѣ има противна посока; вмѣсто къмъ Ю.-З., пластоветѣ се спущатъ доста стръмно къмъ сѣверъ; но тѣ бързо завзематъ първобитното си положение.

На равнището намираме само вулканически трахитни и андезитни скали, между които се констатира и туфъ. Почти всичкитѣ тѣзи се отличаватъ съ зеленикъва и пепеливо-сива боя и съ раздробена повърхность, върху която нѣма не само дървета но и трѣва. На лѣво, доста далеко отъ пѫтеката, виждатъ се пакъ нашитѣ варовити червени лѣскари.

Вулканическитѣ наши камъни иматъ пó-вечето порфирна структура. Едни иматъ зеленикъва, други пепеляна, а трети пепеливочервеникъва основа; нѣкои отъ тѣхъ сѫ растрошени, други полурастрошени, но има и съвсѣмъ прѣсни парчета, при които има възможность да се изучатъ микроскопически. На много мѣста, върху растрошенитѣ еруптивни скали се виждатъ зелени пятна, подобни на малахитъ; обаче внимателното изучване докаказва, че зеленината непроистича отъ нѣкоя мѣдна руда, но отъ единъ зеленъ силикатъ, станалъ отъ раздробението на тѣзи скали.

Еруптивния терренъ завзема тука доста голѣмо пространство и се простира почти непрекъснато къмъ истокъ.

Врань-камикъ състои отъ трахитни скали съ порфирна структура и отъ растрошенъ туфъ. На Врань-камикъ се намиратъ расхвърляни и доломитно-варовити камъни, варовити брекчи и др. Доломитния варовикъ има сиво-пепеляна боя, ту свѣтлива, ту пó-тъмна, кипи мжчно съ киселинитѣ и несъдържа вкаменености. Повърхностьта на тази скала е бѣлизнява и неправилно измита; въ нея се забѣлѣзватъ, твърдѣ често и единъ видъ пукнатини, подобни на тия, които съединяватъ двѣ части отъ коститѣ на человѣшкия лжбъ. Този доломитенъ варовикъ не се различава много отъ оня надъ Твърдица, при Докса, за което го и причислявамъ въ Триясъ формация. Отъ сжщата старость е и брекчастия варовикъ, на който цементътъ е отъ чистъ варовитъ, отчасти пѣсченъ; въ него се виждатъ и варовити доломитни парчета; повърхностьта му е често полу-порозна.

На пжтя, който минава покрай Врань-камикъ, трахитътъ се показва прѣзъ доломитно-варовититѣ скали, а подъ тия излиза микашистъ, което ще каже, че и тукъ както и долу при Тополница, доломитно-варовититѣ скали лежжтъ непосрѣдно върху микашиста.

Доломитния варовикъ се показа нáй-първо — расхвърленъ по височинитѣ на Врань-камикъ и пó-послѣ — въ грамади на мѣсто, както и долу покрай р. Тополница. Неговитѣ пластове наклонени сж подъ 45° къмъ С.-З. Трахитни жилки на двѣ мѣста пробиватъ горний варовикъ, но дебелината имъ е незначителна, отъ 10—20 м.

До върха на селото слѣдва доломитенъ-варовикъ, който, като исчезва, замѣнява го вулканический туфъ. Въ послѣдний има заоблени парчета, въ видъ на бомби, на които величината се мѣнява отъ лукова до човѣшка глава. Тия вулканически бомби не сж друго освѣнъ трахитни и андезитни парчета, между които се виждатъ и расхвърляни парчета отъ кварцитъ, червенъ пѣсченикъ и конгломератъ; послѣднитѣ обаче сж въ незначителни количества спрямо другитѣ.

По височинитѣ, на лѣво отъ пжтя, се издигатъ въ форма на развалини само горнитѣ еруптивни скали; тѣ се простиратъ по билото и къмъ истокъ, а вѣроятно ще ги има и отъ дѣсната страна на пжтя. Сжщото може да се забѣлѣжи и къмъ с. Мечка, гдѣто террена е, тъй да кажж вулканически; само на едно мѣсто се показахж варовити лѣскари, но и тѣ заематъ много малко пространство.

Селото Мечка (640 м.) лежи въ една малка котловина и може да се види само тогава, когато се приближи человѣкъ до него. Терренътъ, върху който е построено това село, е тоже трахитенъ и андезитенъ.

10. *Отъ Мечка за Лѣсичево.* Около с. Мечка почти цѣлия прѣдѣлъ е съставенъ отъ трахитъ; отъ сѫщитѣ скали е съставенъ брѣга Илинъ-день, а нѣма съмнѣние, че и другия брѣгъ, прѣзъ който се отива въ Панагюрище, ще бѫде съставенъ тоже отъ вулканически камъни.

Малко пó-на югъ, тамъ именно гдѣто се отдѣля пѫтя за село Баня, показватъ се тукъ-тамъ и гранитовидни раздробени скали, възможно гнайсни, между които се забѣлѣзватъ и амфиболити. Пó-долу геологическитѣ отношения ставатъ неясни, тъй като всичко е покрито съ ливади и нѣма нийдѣ отворени профили; но отъ расхвърлянитѣ микашистни парчета иска ми се да вѣрвамъ, че основния терренъ ще бѫде микашистенъ.

Точно слѣдъ $1^1/_4$ часъ отъ Мечка показватъ се на мѣста и микашиститѣ, които макаръ и растрошени, виждатъ се да падатъ пластоветѣ имъ къмъ С.-И.

Не се измина много и микашиститѣ отстѫпихѫ мѣсто на червенитѣ варовито-лѣскарни пластове; послѣднитѣ се намиратъ въ дискордантно положение къмъ първитѣ и се спущатъ къмъ Ю.-З., като затварятъ жгълъ отъ 60—70°. Надъ червенитѣ се показахѫ пепеляно-синкъви глинени пластове, но пó-стръмно положени; тѣзи малко пó-малко промѣнихѫ наклона си къмъ С.-И. Това размърдвание и промѣнение трѣбва да отдадемъ на трахитнитѣ скали, които се намиратъ между тѣхъ.

Наслаганитѣ скали се простиратъ дори до кладенчето прѣдъ Ищерова, и иматъ сѫщий съставъ, както и ония при Петричъ. Освѣнъ варовито-лѣскарни, глинено-лѣскарни, има още и пѣсченоглинени пластове, които конкордантно всички се спущатъ къмъ Ю.-И.

Малко подиръ кладенчето, показватъ се трахитни скали и съставляватъ границата между Кредна формация и микашиститѣ. Послѣднитѣ скали съставляватъ главната формация къмъ Лѣсичево.

Но микашистътъ не се простира безъ прѣкъсвание, защото на нѣколко мѣста намѣрихме въ него гнайсъ, амфиболитъ, както и трахитни и липаритни ганги.

На западъ отъ върха Ищерова излиза единъ твърдѣ раздробенъ микашистъ, съ ситни бѣли слюдни люспи. Въ този микашистъ се намира и гнайсъ, подобенъ на гранитъ, съ бѣли и розови кварцитни жилки. Пластоветѣ на микашиста и гнайса сѫ наклонени къмъ Ю.-З. подъ разенъ жгълъ.

Микашистътъ е единъ отъ нáй-распространенитѣ скали. Първата трахитна жилка, която го прѣцѣпва, се намира на върха

между с. Мечка и Уруцитѣ. На прѣвала къмъ Тополница се намира пó-вечето гнайсъ, подобенъ на гранитъ. Но трахитъ има и пó-долу между гнайса, който варира твърдѣ много по външность и по съставнитѣ си елементи. Всички тия особенности и вариящии на тия и други скали изъ Срѣдня-Гора, ний имахме случай да разгледаме въ петрографический дѣлъ на нашата студия.

Микашистъ се показва, макаръ и въ малъкъ размѣръ, къмъ срѣдата на стръмнината, на сѣверъ отъ Лѣсичево; главната, обаче, роля играе тука гнайсътъ, въ раздробено състояние. На повърхностьта се забѣлѣзватъ тукъ-тамъ и пегматитни жилки, а къмъ Лѣсичево и една тъмно-зелено-черна скала, жилката на която има до 8 с. м. дебелина. Тази скала ний нарекохме тремолитна скала. Прѣдъ послѣдньото село се виждатъ и нѣколко липаритни жилки, както и мусковитъ-гранитни.

Около Лѣсичево (235 м.) се забѣлѣзва доволно дебелъ нанесенъ пластъ отъ ситна пръсть, подобна на льосъ; този нáносъ, саналъ отъ растрошението на гнайса и микашиста, особенно хубаво може да се разгледа пó-край брѣговетѣ на Тополница.

11. *Отъ Лѣсичево прѣзъ Елшица за Панагюрище.* По-югозападнитѣ склонове на Срѣдня-Гора виждатъ се дълбоки ровини, издълбани отъ силнитѣ порои и насипани съ чакълъ и раздробенъ материялъ, сжщъ дилувий. Почвата е пепеливо-бѣла, и въ нея вирѣе особенно лозата.

Недалеко Лѣсичево и въ долътъ, който слиза отъ Юруцитѣ, забѣлѣзва се една срѣдньозърняста скала, подобна на гранитъ, която въ сжщность е андезитенъ порфиритъ.

Въ Кривий долъ, или въ долътъ, който минава покрай Дуванлии, намираме лабрадоренъ порфиритъ и трахитъ, съсъ и безъ кварцъ.

Послѣднитѣ биватъ шарени, пепеливи или зеленикъви. Въ трахитътъ се намира: пиритъ, марказитъ, малко халкопиритъ, отъ растрошението на което се е образувалъ мелантеритъ и други симпорнисоли; на тия прочее руди и соли има да дльжимъ раздробението тука и на нáй-твърдитѣ скали.

Къмъ Дуванлии, по нѣмание на пиритни руди, липаритътъ е въ здраво състояние; неговата ганга е доста широка.

Въ дола има разхвърлени парчета отъ микашистъ, които сж нападали отъ пó-горѣ; този микашистъ се констатира на мѣсто прѣдъ Дуванлии, който тоже бива проникнатъ отъ липаритъ. Тукъ прочее, еруптивната ганга пробива микашиста, а не както пó-на югъ гнайсътъ.

Подъ самитѣ развалини на с. Дуванлии излива пакъ микашистъ, между пластоветѣ на който се показа и гнайсъ.

На горѣ къмъ върха и отъ татъкъ къмъ Елшица излизатъ разни млади вулканически скали, съ тѣхнитѣ туфи. Колкото и растрошени да сѫ тѣ, сé пакъ може да се распознае тѣхното естество. Много отъ тия скали се отличаватъ съ порфирна структура и биватъ разно боядисани, по нáй-вече зеленикъво и пепеляво. Споредъ микроскопическитѣ изслѣдвания, тѣзи скали се указахѫ: трахитъ, андезитъ и вулканически туфъ.

Трахитната формация се простира непрѣкъснато прѣзъ Елшица, Попинци, дори до рѣка Луда-Яна.

На югъ отъ Елшица, брѣговетѣ се червенѣятъ отъ далечъ: отъ тѣзи брѣгове копаятъ хубава червена и бѣла мазна пръсть, наречена хума; тази хума е станала отъ растрошенитѣ трахити, въ които е имало разни пиритни руди. На червената пръсть казватъ по тѣзи мѣста *кана*, и циганитѣ ѭ разнасятъ на далечь къмъ Копривщица и въ Пазарджишко, гдѣто ѭ продаватъ (ока кана, ока брашно) на населението за боядисванье кѫщи. Раздробени пирити се намиратъ и на сѣверъ отъ Елшица, на срѣдата на пѫтя къмъ с. Бѫта; послѣдньото мѣсто се нарича стипсата.

Отъ Елшица къмъ Попинци имаме сѫщата формация и сѫщитѣ камъни, раздробени както и пó-горѣ. Еруптцията се простира къмъ шоссето, къмъ с. Попинци и къмъ Кара-тепе на истокъ; до колкото се вижда, чини ми се, че и тази могила е съставена отъ тѣзи сѫщи камъни.

Въ дола Сарѫ-яръ на западъ отъ Синевецъ, има тоже раздробени руди и мелантеритъ. Брѣговетѣ на този долъ сѫ боядисани жълто и червено, както и ония, които се нанизватъ на западъ къмъ с. Бѫта.

По всичкитѣ хълмове, отъ лѣвата страна на р. Луда-Яна, стърчатъ сé вулканически скали, и сѫ нанизани като нѣкои подмоли (riff, récif) отъ западъ къмъ истокъ.

Варовити лѣскари се показахѫ едвамъ тамъ гдѣто р. Бѫта се излива въ р. Луда-Яна. Тѣзи скали иматъ тука сиво-пепелива боя, цѣпятъ се хубаво, и подъ 60—70° се спущатъ къмъ СЗ.

Седиментарнитѣ скали незавзематъ голѣмо пространство; тѣ бърже отстѫпватъ мѣсто на първитѣ наши трахити и туфи, които отиватъ къмъ сѣверъ до 2³/₄ килом. прѣдъ Панагюрище. Но прѣди да се влѣзе въ равнището, на послѣдний градъ, показватъ се още

веднъжъ варовититѣ лѣскари и на сѣверъ отъ тѣхъ нѣколко малки трахитни могили, наредени отъ истокъ къмъ западъ.

Панагюрското равнище испълнено е съ раздробения материялъ на съсѣднитѣ околни скали и то именно: гнайсъ, трахитъ, андезитъ и варовити лѣскари. Аллувиялнитѣ нáноси, на югъ отъ Панагюрище, сѫ твърдѣ добри за правяние на тухли и керамиди.

12. *Отъ Панагюрище прѣзъ Стрѣлча за Старо-Ново-Село*. Отъ Панагюрище къмъ Старо-Ново-Село, по южнитѣ поли на Срѣдня-Гора, владѣе голѣма монотония относително формациитѣ; нáй-растрошени сѫ гнайснитѣ скали.

На юго-истокъ отъ Панагюрище и на лѣво отъ пѫтя, който води къмъ Стрѣлча, откриватъ се безлѣсни височини, покрити само съ нивя и съставени исключително отъ гнайсъ съ бѣла слюда. На дѣсно отъ пѫтя и отъ татъкъ дола Мéрулъ (Свинарско дере) се простира, отъ западъ къмъ истокъ, единъ брѣгъ, украсенъ съ хубава зеленина и съставенъ отъ еруптивни трахитни и седиментарни лѣскарни скали. Ако разгледаме внимателно двѣтѣ страни на дола, то единъ особенъ контрастъ се забѣлѣзва между тѣхъ; отъ дѣсната страна на дола имаме една бѣла прьсть, станала отъ растрошения гнайсъ. по която расте само ръжъ, а лѣвата напротивъ е покрита съ черна хубава пръсть, станала отъ растрошението на варовититѣ лѣскари и на вулканическитѣ скали, по която расте хубава пшеница. Границата на този контрастъ, въ растително отношение има да се счита долътъ, който тече отъ истокъ къмъ западъ.

Варовититѣ лѣскари, които се намиратъ отъ татъкъ долътъ т. е. по лѣвия му брѣгъ, не се простиратъ твърдѣ много на истокъ; тѣ едвамъ могѫтъ да отидатъ на петь килом. източно отъ Панагюрище. Тѣхъ ги замѣстватъ къмъ истокъ трахитътъ и андезитътъ.

Цѣлата дѣсна страна на Мéрулъ е прочее съставена отъ гнайсъ, по която и ще слѣдимъ пѫтя си къмъ Стрѣлча.

И двѣтѣ височини, които раздѣлятъ Стрѣлча отъ Панагюрище, иматъ за основа исключително гнайсъ. Тази скала малко се отличава отъ оная, която имахме случай да разгледаме на сѣверо-истокъ отъ Панагюрище. Елементитѣ на гнайса сѫ дребни, кварцитнитѣ зрънца мѫчно могѫтъ да се отлѫчатъ отъ фелдспатнитѣ. Бѣлата слюда е въ ситни люспици и скалата е слабо наслагана. Раждивитѣ пятна, които се забѣлѣзватъ въ този гнайсъ, станали сѫ навѣрно отъ растрошението на желѣзнитѣ съединения.

Въ Стрѣлча (480 м.) отъ пукнатинитѣ на гнайса извиратъ минерални топли води, отъ които пó-голѣмата часть е уловена и прѣ-

карана въ банята, построена въ срѣдъ селото. Зданието е ново и правено прѣди 6—7 години; то е обърнато въ дължина отъ сѣверъ къмъ югъ и раздѣлено на двѣ отдѣления. Въ всѣко отъ тия отдѣления, намира се по единъ четвъртитъ бассейнъ, посланъ съ дъски, около който има по три реда камънни стъпала; дияметрътъ на бассейна износи $3^1/_2$ м. Въ тия бани особенни извори нѣма, горещата минерална вода, която има температура 38° С., извира отдолу, по между дъскитѣ и отъ странитѣ. Водата е слабо симпорна, но мѫчно може да се познае че е тъкава. Ако се държатъ въ тази вода срѣбърни прѣдмети, тѣ почернявать малко много, както и въ горещата вода на Бѫта.

Недалеко отъ банята намира се единъ изворъ съ хладка минерална вода и съ сѫщий почти химический съставъ, както главнитѣ извори на банята. Температурата на този изворъ има 33° С.

Въ Стрѣлча гнайсътъ се вижда пó-запазенъ отъ колкото тоя изъ околноститѣ на Панагюрище; първия гнайсъ не се различава много отъ другия, но освѣнъ другитѣ минерали съдържа още и червени гранатни зрънца. Сѫщий гнайсъ съ малки промѣнения се простира къмъ истокъ, къмъ Гор.-Османово.

Въ турскитѣ гробища на послѣдньото се виждатъ забити плочи отъ микашистъ, които по всѣка вѣроятность сѫ донесени отъ пò-вѫтрѣшнитѣ части на Срѣдня-Гора, защото тука освѣнъ гнайсъ не се забѣлѣзватъ други камъни.

Въ дола между Горне-Османово и Крастово гнайснитѣ скали получватъ пò-типиченъ характеръ, отъ колкото къмъ западъ; цѣпението на пластоветѣ бива отъ С.-И. — Ю.-З.

По южнитѣ поли на Срѣдня-Гора на много мѣста се забѣлѣзватъ дилувиялни и аллувиялни нàноси. Отъ послѣдний, при с. Крастово (341 м.), правятъ хубави керамиди.

Въ равнището между послѣдньото село и Крастовскитѣ бани се показва пакъ нашия гнайсъ.

Крастовскитѣ бани (342 м.) сѫ тоже на двѣ отдѣления отъ сѫщата голѣмина, както предидущитѣ въ Стрѣлча. Въ първий бассейнъ водата е безъ миризма и вкусъ, и има температура 48—50° С. Втория бассейнъ, подобенъ на първия, има температура 49—50° С. и мирише доста на симпурний водородъ. И тѣзи бани нѣматъ нуждната чистота и нужднитѣ удобства, които се изискватъ отъ здравословна точка зрѣние; тѣ принадлежѫтъ на Крастовската Община, която ги и дава подъ наемъ.

Брѣгътъ, който се намира на югъ отъ Крастово, е тоже гнайсенъ; отъ сѫщата скала състоятъ и брѣговетѣ на югъ отъ пѫтя, между Крастово и Старо-Ново-Село.

13. *Отъ Старо-Ново-Село за Копривщица.* Гнайсътъ, който играе особенна роля въ тази часть на Срѣдня-Гора, простира се отъ Старо-Ново-Село (341 м.) непрѣкъснато къмъ С.-З. на $2^1/_2$ килом., отъ гдѣто захващатъ смѣсено микашисти и гнайси. Гнайсътъ е почти въ массивно състояние, и лесно може да се уприличи на гранитъ; микашистътъ е напротивъ типиченъ, или поне такъвъ, какъвто видѣхме на много мѣста по Срѣдня-Гора. Слюднитѣ луспи на послѣдний камъкъ сѫ дребни и състоятъ не само отъ мусковитъ, но и отъ биотитъ.

Много е мѫчно да се види точно, къмъ кѫдѣ сѫ наклонени пластоветѣ на гнайса, обаче, тамъ гдѣто се измѣнява тази скала съ микашиста, забѣлѣзва се на́й-първо, че пластоветѣ се спущатъ доста стръмно къмъ С.-З., послѣ къмъ югъ, а по́-нататъкъ къмъ Ю.-З.

Гнайсътъ е различенъ, но на́й-вече има бѣли елементи; по-рѣдки сѫ ония гнайси, въ които се намиратъ и двѣтѣ слюди. Тукъ има още гранитъ-гнайсъ и амфиболошистъ.

Микашиститѣ се простиратъ прѣзъ Рачовъ-мостъ дори до поляната Нечуй-гласъ, отъ гдѣто начева само гнайсъ. Билото, слѣдователно къмъ Вълкъ-планина (1,253 м.), както и ребрата на тази висока часть отъ Срѣдня-Гора сѫ съставени исключително само отъ гнайсъ, подобенъ на гранитъ-гнайсъ. Прѣзъ нашия гнайсъ на нѣколко мѣста се показватъ гранитни ганги, по́-вечето пегматитни, на които точното положение неможе да се опрѣдѣли.

Нечуй-поляна има чудесно мѣстоположение; заобиколена е отъ С.-З. съ Стръвница, на сѣверъ съ Чефира (1,425 м.) и на С.-И. съ Алексица (1,533 м.), която се завършва съ твърдѣ остръ конически върхъ.

Отъ тази поляна много е стръмно на горѣ. По стръмнинитѣ освѣнъ гнайсъ друго ненамѣрихме, но и той се вижда раздробенъ въ дълбокитѣ ровини. Пѫтекета отива въ зигъ-загъ, прѣзъ една хубава дѫбова гора, посрѣдъ голѣми натъркаляни балвани отъ гранитъ-гнайсъ и гранитъ, на които голѣмината и формата биватъ различни. Нѣкои отъ тия канари достигатъ извънредна голѣмина; има между тѣхъ длъгнясти, но има и заоблени въ видъ на голѣми топки. Особенно красиви балвани има при Чучура, гдѣто дължината на нѣкои отъ тѣхъ достига 6—8 м., а диаметрътъ на окрѫглитѣ отъ 3—4 метра.

Много стари дървета въ тази мѣстность нѣма, защото сѫ изсѣчени; по́-вечето сѫ млади (7—8 годишни), но и тѣ разрѣдени. Ето защо тукъ виждаме безъ вегетация измити стръмнини, по които излизатъ голи камъни. Ако се продължава да се сѣче така немилостиво горага, както се е сѣкла до сега, тогава скоро ще дочакаме да видимъ и тази хубава часть на Срѣдня-Гора, лишена отъ дървета и въобще отъ всѣкаква зеленина, по която освѣнъ камъни, сипеи, друго нѣма да видимъ . . . .

На́й-високото мѣсто въ този ѫгълъ на Срѣдня-Гора се нарича Пересятница; то е малка една равнина, покрита съ трѣва, по която има расхвърляни парчета само отъ гнайсъ.

Къмъ Три-поляни, гнайсътъ съдържа и двѣтѣ слюди, черна и бѣла, за което и скалата бива шарена. И на Азана гнайсътъ е шаренъ.

Недалекъ Азана явяватъ се амфиболошисти и микашисти, които се измѣняватъ съ гнайсъ. По́-надолу къмъ Копривщица имаме сѫщитѣ скали, които по външность не се различаватъ много; така напр. микашиститѣ прѣминаватъ въ филити, амфиболошиститѣ въ амфиболити, а гнайситѣ въ гранитъ-гнайсъ.

14. *Отъ Копривщица прѣзъ Клисура за Карлово.* Щомъ оставихме града Копривщица, показа се на истокъ по р. Патрешка на́й-първо гнайсъ и малко по́-67послѣ микашистъ и филито-подобенъ микашистъ. Гнайсътъ е шаренъ, по по̀вечето бие на бѣло, защото бѣлата слюда прѣобладава надъ кафеяната; по процѣпа на кристалитѣ распознава се само фелдспатътъ отъ кварцътъ. Въ гнайса се забѣлѣзватъ и червени гранатни кристалчета.

Особенъ интересъ показватъ тука тритѣ еруптивни, доста дебели жилки, отъ единъ пепеливо-зеленикъвъ камъкъ, който прилича външно на́й-много на диябазъ. Споредъ микроскопическия анализъ, тази скала може да се нарече диябазъ съ оливинъ или пъкъ габбро съ лабрадоръ. Пепеливо-зеленикъвата скала е извънредно твърда и се явява само край дола, между гнайса; тя не излиза нийдѣ на повърхностьта. Първата отъ тия жилки има дебелина до 20 метра и е на́й-прѣсна и добрѣ спазена; другитѣ по́-нагорѣ биватъ не само промѣнени, но и много по́ тънки отъ първитѣ.

На върха на бърдото, което раздѣля Копривщица отъ Клисура, имаме само гнайсъ; сѫщото е и къмъ Клисура. Гнайсътъ е се́ онзи сѫщия, който разгледахме по́-горѣ, съ гранатъ. Въ гнайса на́й-често се намиратъ амфиболити, на които пластовeтѣ сѫ наклонени къмъ Ю.-З.

Гнайсътъ може да се раздѣли тука на нѣколко категории. Нáй-първо имаме този, който има само бѣла слюда и който е пó-вечето растрошенъ; послѣ пó-запазения и непромѣнения съ двѣ слюди; като трети може да се вземе гранитния гнайсъ съ гранатъ и пр.

Въ романтичнитѣ мѣста на Длъга-рѣка излиза пакъ гнайсъ, а пó-долу разни шисти, като: микашистъ, стеатитошистъ, а възможно и шисти съ серицитъ. Слойоветѣ на послѣднитѣ сѫ ясни и пластоветѣ наклонени къмъ Ю.-И. подъ ѫгълъ 30—45°.

Шиститѣ, които изброихме малко пó-горѣ, начеватъ на 3—4 килом., юго-западно отъ Клисура, и се простиратъ на истокъ отъ сѫщото село.

Въ малкия полуостровъ между Дълга и Стара-рѣка намиратъ се микашисти, амфиболошисти и други шисти съ разни бои, между които червеникъвитѣ и възжълтитѣ прѣобладаватъ. Има и амфиболити.

Щомъ се излѣзе отъ величественната прѣкрасна клисура на Дълга рѣка, влиза се слѣдъ малко въ селото Клисура. Това село защитено отъ сѣверъ, отъ запатъ и югъ има особенно хубаво положение, между стрѫмнитѣ Балкански височини и тия на Срѣдня-Гора. Село Клисура (725 м.) заема нáй-западната точка на розовата долина.

На истокъ отъ Клисура, по южнитѣ поли на Балкана, добрѣ се виждатъ силнитѣ ерозионни дѣйствия на водитѣ. Послѣднитѣ сѫ ископали тука дълбоки долища и разнесения материялъ насипали по долината, която се простира къмъ истокъ.

По Балканскитѣ стръмнини прѣобладава микашистътъ, но между пластоветѣ му има и гнайсъ. При Бѣлата вода, въ единъ дълбокъ долъ, микашиститѣ приличатъ на филити. Но щомъ се прѣмине долътъ, отъ другата страна на моста, показватъ се гнайси, които подъ дилувиялнитѣ насипи отиватъ къмъ истокъ, както и на югъ отъ дѣсната страна на Стара-рѣка, въ Срѣдня-Гора. Гнайсътъ е доволно раздробенъ, но пегматитнитѣ жилки сѫ почти запазени. Ний ще се задоволимъ да опишемъ тукъ единъ такъвъ гранитъ, който намѣрихме недалеко на истокъ отъ Клисура. Скалата е едрозърняста и съставена отъ фелдспатни червеникъви зърна и кристали (ортоклазъ), отъ пепеливо-бѣлъ кварцъ и срѣбро-бѣла слюда; въ камъка се забѣлѣзватъ и зеленикъви слюдни луспи. Подобенъ на този пегматитъ намираме въ Рилската пл. и при Трънъ.

Отъ Рахманлари цѣлата долина е испълнена съ дилувиумъ и аллувиумъ. Първий се намира къмъ политѣ на Балкана и постепенно се слива съ плодний аллувий, който испълва равнището къмъ

Срѣдня-Гора. Къмъ Балкана дилувиумътъ се явява въ каменити терраси, които между Сопотъ и Карлово тѣ постигатъ своя максимумъ.

Южната страна на Стара-планина е лишена отъ растителность и разровена отъ силнитѣ порои. Споредъ нападалитѣ отъ нея парчета, тя се вижда по тия страни съставена отъ филитни скали. Величественна е панорамата на скалитѣ, които се издигатъ надъ Сопотский мънастирь; покрай дола съ силни завои, каменититѣ брѣгове сѫ стръмни, високи и окрасени съ бизарни форми; тѣ се виждатъ особенно хубаво въ видъ на развалини, отъ лѣвата страна на споменатий долъ.

Въ една дълбока долина, защитена не само отъ сѣверъ, но и отъ истокъ и западъ, намира се прѣкрасния индустрияленъ градецъ Карлово (427 м.).

15. *Отъ Карлово прѣзъ с. Баня, Хисарскитѣ Бани за Пловдивъ.* При Карлово излизатъ дилувиялни терраси, на които главний материялъ е раздробенъ филитъ. Тия терраси постепенно се спущатъ къмъ югъ и почти незабѣлязани ставатъ пó-на югъ. Въ долината на Стрѣма отъ аллувиума и дилувиума се издигатъ на нѣколко мѣста малки могили, съставени пó-вечето отъ гранитъ. Дилувиялния нáносъ се простира до с. Баня и нѣщо пó-на югъ; подъ него навѣрно трѣбва да има гнайсъ изъ пукнатинитѣ на който извиратъ на много мѣста топли минерални извори.

Нáй-първия такъвъ изворъ се намира на Ю.-И., недалеко отъ с. Баня. Една часть отъ водитѣ на този изворъ сѫ уловени въ два бассейна, на които дияметрътъ на едина има около три метра. И двата тѣзи бассейна сѫ направени отъ дѣланъ камъкъ, съ подъ посланъ съ дъски и изградени добрѣ въ здание, гдѣто идатъ посѣтители отъ разни страни на България да се кѫпятъ. Температурата на водата, когато извира, е и въ двѣтѣ отдѣления 47·50 С., а въ бассейна — 43° С. Водата е бистра, безъ боя и слабо мирише по симпороводородъ.

На ЮЗ. h. 11, недалеко главната баня, намиратъ се наредени почти отъ С. къмъ Ю. нѣколко трапове, испълнени съ тиня, въ които извиратъ тоже горещи води (T=10° С.), гдѣто мнозина отъ болнитѣ намиратъ помощь.

Казватъ, че главата на водата се намирала близо Перилката; — послѣднята е на сѣверъ отъ главнитѣ бани, гдѣто водата извира тоже отъ едни трапове, наредени отъ СИ-ЮЗ.

Отъ с. Баня къмъ р. Стрѣма забѣлѣзва се плиткото корито на тази рѣка, за което и водата му е разлѣна извънъ брѣговетѣ.

Отъ дѣсната страна на Стрѣма откриватъ се пакъ нашитѣ гнайсни скали, които, както къмъ с. Михилци, така сѫщо и къмъ Хисарскитѣ Бани сѫ твърдѣ раздробени. Пó-рѣдко се вижда массивенъ гнайсъ, на който пластоветѣ сѫ наклонени къмъ ЮЗ, подъ единъ слабъ ѫгълъ. Между гнайса изъ околноститѣ на Хисарскитѣ Бани се намиратъ и мусковитъ-гранитни ганги.

Къмъ Хисаръ-Кесселери равнището е дилувиялно; натрупания материялъ достига дебелина пó-вече отъ метъръ. Почти на сѣверо-западний кѫтъ на тъзи равнина, намиратъ се знаменититѣ Хисарски Бани (370 м.), заобиколени само отъ западъ съ височинитѣ на Срѣдня-Гора. Изворитѣ на тия бани сѫ многобройни и водитѣ имъ сѫ уловени и събрани въ нѣколко бани, като: Хавуза (49° С.), Чуллуджа (41° С.), Инджеза (41° С.), Кюпчеза (45° С.), и Момина (48° С.). Една часть отъ тия води е отдѣлена за въ Перачницитѣ. Подъ Момина баня има и тъй нареченитѣ „Парилки“, които сѫ нѣколко (три) трапове, отъ гдѣто извиратъ топли минерални води; сѫщото е и въ Чаирлазѫ-гьолъ, при Бешъ-бунаръ.

Отъ Хисарскитѣ Бани къмъ Пловдивъ, на повърхностьта невиждаме никакви скали. Всичко е покрито съ черноземъ и съ зеленина, а само на нѣкои мѣста край доловетѣ се виждатъ раздробенитѣ отломки на гнайса въ видъ на дилувий и аллувий. Цѣлото равнище къмъ Пловдивъ е почти монотонно.

За ударението върху думитѣ въ рѣсенский говоръ отъ западно-македонското нарѣчие.

Отъ Х.

Западно-македонското нарѣчие е едно отъ на́й-оригиналнитѣ нарѣчия на българския езикъ. На това нарѣчие говори една голѣма часть отъ българскиятъ народъ, и, ако не за друго, а само по тая причина, то́ заслужва на́й-сериозно внимание на нашитѣ филолози. Независимо отъ това, въ него сѫ се запазили отъ старобългарския езикъ толкова хубави, чисто български думи и форми, и изобщо останало е таково богатство, щото е желателно, при развиванието и усъвършенствованието на новиятъ ни книжовенъ езикъ, да черпимъ материялъ отъ него съ пълни рѫцѣ. Но пъкъ отъ друга страна, въ сѫщото това нарѣчие има и такива особенности и архаически остатъци, които, и да е желателно да ги има въ новиятъ ни книжовенъ езикъ, твърдѣ е късно вече да се въвеждатъ въ него отъ сега нататъкъ, и за това сѫ осѫдени да останатъ за всѣкога като провинциализми.

Обаче изучванието и на тѣзи отличителни черти и археизми отъ Западно-македонското нарѣчие е важно, — едно защото чрѣзъ тѣхъ могѫтъ да се освѣтлятъ нѣкои тъмни страни въ нашата млада филолологическа наука и да се обяснятъ нѣкои явления въ другитѣ нарѣчия, дору и въ самиятъ ни книжовенъ езикъ, които (явления) безъ това би ни се показали странни и необясними; а друго, — защото самитѣ тѣзи археизми и особенности могѫтъ по нѣкога да да послужѫтъ и за по̀-доброто и по́-съзнателното усвояване граматическиятъ строй на езикътъ ни. Безъ подобно изучване и обяснения на архаическитѣ остатъци и оригиналнитѣ черти на нашитѣ нарѣчия (особенно западнитѣ), мнозина отъ насъ ще продължаватъ да смятрятъ чистобългарскитѣ особенности на тѣзи нарѣчия, като нѣщо чуждо, привнесено отъ другъ чуждъ езикъ въ нашиятъ.

Между такивато особенности на Западно-македонското нарѣчие, които заслужватъ да се изучжтъ и запазятъ като архивъ на езикътъ, а не и за да се въвождатъ въ книжовния езикъ, е и *ударението* върху думитѣ, което съставлява една отъ на́й-оригиналнитѣ чърти отличающи това нарѣчие отъ всичкитѣ други български нарѣчия. Ударението и интонацията при говорението сж една отъ на́й-главнитѣ причини, гдѣто Западно-македонското нарѣчие, на първо врѣме за непривичното ухо се прѣдставлява толкова отдалечено отъ другитѣ наши нарѣчия и отъ книжовния ни езикъ. Това странно ударение и странната интонация въ произнасянието на думитѣ сж накарали мнозина да мислятъ, че ударенито въ това нарѣчие се е образувало подъ влиянието на сърбския езикъ, или даже че то е цѣло сърбско. По тая причина срѣщалъ съмъ доста интелигентни наши людье, които, като разговарятъ съ нѣкой простъ человѣкъ отъ Западна Македония, и като искатъ да му говорятъ на неговото нарѣчие, мжчатъ се да изговарятъ думитѣ споредъ ударението въ сърбски езикъ, и съ това се показватъ още по̀-странни за него. Азъ самъ отъ начало, като не бѣхъ чулъ да се говори по сърбски, и като слушахъ подобни мнѣния за ударението въ това нарѣчие, бѣхъ наклоненъ да мислж така; но по́-послѣ, като се запознахъ съ сърбски езикъ, видѣхъ, че ударението, което се употрѣбява въ Западно-македонското нарѣчие, е поне толкова (ако не и по̀-вече) несвойственно и странно за сърбски езикъ, колкото и за другитѣ български нарѣчия.

Като се заинтересувахъ съ този въпросъ, дълго врѣме недоумѣвахъ за това странно мѣнявание на ударението въ думитѣ и, като неможахъ да си обяснж правилата, по които то се ржководи, мислѣхъ, че както въ другитѣ български нарѣчия, и въ книжовния ни езикъ ударението е произволно, и неслѣдва никакви опрѣдѣлени правила, — така трѣбва да бжде и въ Западно-македонското нарѣчие. Но едно по̀ внимателно наблюдение върху говорението ме убѣди, че ударенито въ това нарѣчие слѣдва едни опрѣдѣлени правила, и че въ това отношение Западно-македонското нарѣчие е напълно оригинално, защото, до колкото знаж, подобни правила за ударението не се срѣщатъ ни въ единъ отъ езицитѣ на съсѣднитѣ народи: арнаутски, турски, гръцки, влашки и сърбски. Единъ само прѣгледъ на настоящата ми статия, вѣрвамъ, ще убѣди всѣкиго въ справедливостьта на тѣзи ми думи.

Азъ не се завземамъ да обяснж, нито кога сж се появили, нито какъ и защо сж се развили такива правила за ударението въ

Западно-македонското нарѣчие, а само констатирамъ единъ фактъ, като прѣдоставямъ на компетентнитѣ лица да разрѣшжтъ тѣзи въпроси. Бихъ си позволилъ обаче тука да споменж само мимоходомъ като прѣдположение, че мени ми се струва, какво изгубването на падежитѣ трѣбва значително да е повлияло и върху самото ударение на думитѣ, и че говорътъ се е стремилъ да си послужи съ ударението и интонацията на гласътъ, за да си дотъкми онова, що е изгубилъ въ ясностьта и опрѣдѣлителностьта на рѣчьта съ изгубването на падежнитѣ окончания. На такъва мисълъ поне ни навеждатъ: съединението на членоветѣ къмъ думитѣ (относително ударението); съединението на прѣдлозитѣ съ нѣкои имена, прѣдъ които тѣ стоятъ; особенната интонация на гласътъ въ въпросителнитѣ прѣдложения, слѣдъ изгубването на въпросителната частица „*ли*“ (въ Рѣсенския говоръ) и др. нѣкои подобни факти, които ни показватъ, че съ изгубването на нѣкоя форма, измѣнява се, и ударението, и самата интонация при говорението. Азъ мислж още, че за да се образуватъ подобни правила за ударението въ това нарѣчие, не малко влияние е оказала и поетическата размѣрена рѣчь отъ народнитѣ пѣсни, пословици, гатанки, баяния, тжжачки и пр.

Изучване правилата, които управляватъ ударението върху думитѣ въ Западно-македонското нарѣчие, не само ще отмахне заблуждението да се счита тó като привнесено отъ чуждъ езикъ, или да се приписва появлението и развитието му на влиянието на сърбски езикъ, но още, вѣрвамъ, не малко ще послужи на оние български учители, които се трудятъ въ Западна Македония, за да разберштъ тая особенность на мѣстното нарѣчие, та чрѣзъ това да могжтъ пó-лесно да накаратъ ученицитѣ си, да привикнжтъ на общо-употрѣбителното въ книжовний ни езикъ ударение, като имъ обърнжтъ вниманието върху ония особенности отъ мѣстното нарѣчие, които тѣ нáй-много трѣбва да избѣгватъ въ книжовний езикъ. Понеже това ударение върху думитѣ, което се употрѣбява въ Западно-македонското нарѣчие, нѣма да се въведе въ книжовний ни езикъ, а ще остане за винжги като единъ провинциализмъ, то желателно е ученицитѣ (както изобщо и всѣки малко много интелигентенъ человѣкъ) да отвикнжтъ отъ него, и да не го употрѣбяватъ вече при разговоритѣ и четението. Но това е твърдѣ мжчно за всѣкиго, който още отъ малъкъ е навикналъ на това толкова опрѣдѣлено ударение, та за това и учителитѣ въ Западна Македония срѣщатъ доста голѣмо затруднение, до като научжтъ ученицитѣ си да четжтъ

правилно споредъ ударенията.[1]) Азъ вѣрвамъ, че ако бихѫ знали правилата, по които се рѫководи ударението въ Западно-македонското нарѣчие, учителитѣ твърдѣ много бихѫ си спомогнали въ разрѣшението на тая задача.

Въ настоящата си статия, обаче, азъ нѣма да разглеждамъ какви сѫ правилата, които управляватъ ударението въ цѣлото Западно-македонско нарѣчие, а ще се спрѫ само върху единъ отъ говоритѣ на това нарѣчие, а именно — върху Рѣсенскиятъ говоръ: едно, защото азъ на́й-добрѣ познавамъ този говоръ (като такъвъ — посредъ който съмъ се родилъ и отрасълъ) и друго, защото, споредъ моето мнѣние, едва ли ще се намѣри друго говоръ отъ цѣлото Западно-македонско нарѣчие, гдѣто ударението да слѣдва такива строго опредѣлени правила, и да бѫде така послѣдователно приложено, както е въ Рѣсенский говоръ.[2])

Но прѣди да пристѫпѭ къмъ изложението на прѣдметътъ, ще кажѫ нѣколко думи за самиятъ *Рѣсенски говоръ*.

Когато се минува отъ Битоля за Охридъ, почти на срѣдъ пѫтьтъ между тия два града, на самото шоссе е расположенъ градъ *Рѣсенъ*, който е главно мѣсто и единственъ градъ на *Прѣспанската* долина. Въ административно отношение цѣлата Прѣспанска долина съставлява само една *кааза* отъ Битолскиятъ вилаетъ съ главенъ градъ Рѣсенъ и се нарича *Рѣсенска кааза*, а се дѣли на двѣ *нахии: Горна-Прѣспа* съ главно мѣсто градъ Рѣсенъ,

[1]) Че това затруднение е голѣмо, доказва се отъ фактътъ, че лица, които не сѫ се учили дълго врѣме въ училище, или не сѫ живѣли въ мѣста, гдѣто се говорятъ другитѣ български нарѣчия, доста мѫчно отвикватъ отъ употрѣбяванието на това ударение; а има и такива, които никога не могѫтъ съвсѣмъ да отвикнѫтъ отъ него. Като живо доказателство на това могѫтъ да послужѫтъ мнозина (между които и доста интелигентни лица), които, ако и да сѫ се прѣселили отъ 10—12 год. насамъ въ София и другадѣ изъ свободна България, все още напълно не могѫтъ да отвикнѫтъ отъ този оригиналенъ провинциализмъ въ произнасянието на думитѣ.

[2]) Не могѫ да кажѫ, че знамъ добрѣ другитѣ говори отъ Западно-македонското нарѣчие, нито пъкъ че имамъ събрани нѣкои особенни свѣдѣния отъ тѣхъ по отношение къмъ ударенията, та за това не смѣѭ да утвърждавамъ положително. Но, до колкото съмъ могълъ да наблюдавамъ въ сношенията и разговоритѣ си съ много лица отъ разни страни, гдѣто се говори Зап.-Мак. нарѣчие, мислѭ, че правилата, които управляватъ ударението въ Рѣсенския говоръ, дѣйствуватъ сѫщо така и въ по́-голѣмата часть отъ Западно-македонското нарѣчие. Това поне може да се каже съ голѣма вѣроятность за говоритѣ въ околноститѣ на: Битоля, Охридъ, Струга, Долни-Дебъръ, Горни-Дебъръ, Кичево, Крушово и отчасти: Прилѣпъ, Гостиваръ и Те́тово. Колкото за другитѣ мѣста, гдѣто се говори на Западно-македонското нарѣчие, като напр.: селата на Призренскитѣ българе мухамедани — *Торбешитѣ*, околноститѣ на Скопие (до Вардаръ на Сѣверъ), Велесъ, Тиквешъ, Морйово, Долна-Прѣспа и др., то тѣ, като съставляватъ прѣходъ къмъ другитѣ български нарѣчия (съ исключение на Торбешкиятъ говоръ), отстѫпватъ въ много отношения отъ правилата за ударенията, които се употрѣбяватъ обикновенно въ Западно-македонското нарѣчие, или пъкъ ги слѣдватъ само отчасти.

и *Долна-Прѣспа* съ главно мѣсто село *Пѫпле,* гдѣто сѣди особенъ *Мюдюрь.* Названията Горна-Прѣспа и Долна-Прѣспа, които до скоро врѣме сѫществувахѫ, въ послѣдньо врѣме почвать да излизатъ изъ употрѣбление, като се замѣняватъ съ думитѣ: Рѣсенска нахия и Прѣспанска нахия, така щото названието *Прѣспа* почва да се прѣдава само на Долна-Прѣспа (Юго-Источната часть на долината), гдѣто дѣйствително се намиратъ развалинитѣ на бившата Самуилова столица — Прѣспа. Самото население на Прѣспанската долина си дава название споредъ това административно дѣление. Ако се попита нѣкой отъ жителитѣ на Долна-Прѣспа, отъ гдѣ е, той всѣкога ще отговори, че е отъ *Пре́спа,* или че е *пре́спанецъ,* ако ли се попита нѣкой отъ жителитѣ на Горна-Прѣспа, на сѫщиятъ въпросъ ще отговори, че е отъ *Ре́сенско,* а само нѣкои старци и то твърдѣ нарѣдко вече, ще се намѣрятъ да кажѫтъ, че сѫ отъ *Горна-Пресна* Жителитѣ на Рѣсенската нахия наричатъ своитѣ съсѣди отъ Юго-Источната часть на долината просто съ името *пре́спанци,* и говорътъ имъ — *пре́спански.* Както въ административно отношение, българското население отъ Прѣспанската долина се дѣли сѫщо така и по говорението си на Горно-прѣспански и Долно-прѣспански говори. *Долно-прѣспанскиятъ* или собственно *Прѣспанскиятъ говоръ* съставлява единъ видъ прѣходъ отъ Западно-македонското къмъ Источно-македонското нарѣчие, а именно — къмъ Костурскиятъ говоръ отъ това послѣдньото; а *Горно-прѣспанскиятъ* или *Рѣсенския* — е особенъ говоръ отъ Западно-македонското нарѣчие, и съставлява нѣщо срѣдньо между Битолскиятъ и Охридскиятъ говори, отъ които твърдѣ малко се отличава.

Въ настоящата си статия азъ ще имамъ прѣдъ видъ винѫги само този Горно-прѣспански говоръ, като ще го наричамъ постоянно ***Рѣсенски*** — по името на г. Рѣсенъ, и споредъ както го нарича въ послѣдньо врѣме самото население, което го говори.*)

---

*) Населението на Прѣспанската долина състои: отъ Българи, Арнаути, Турци, Власи и Цигани (около 200 кѫщи). Огромната часть отъ населението на тая долина съставляватъ *Българитѣ,* които споредъ вѣрата си се дѣлятъ: на християне и мухамедане. Българитѣ християне населяватъ всичкитѣ села и половината отъ г. Рѣсенъ, а мухамедане-българи има въ градътъ и още въ 3—4 села, като: Ца́редворъ, Ко́зякъ, Ла́фци (Влахци) и др. *Арнаутитѣ* сѫ распрѣснати по цѣлата долина по нѣколко кѫщи въ селата, особенно въ Долна-Прѣспа; има нѣколко кѫщи и въ градътъ. *Турцитѣ* на брой сѫ твърдѣ малко, живѣѭтъ само въ градътъ, и происхождението имъ е твърдѣ съмнително, защото не знаѭтъ и не могѫтъ да се научѫтъ хубаво да говорятъ по турски, а бъркатъ въ говорението си много български думи и цѣли фрази, а освѣнъ това, и по турски говорятъ съ сѫщитѣ ударения върху думитѣ и съ сѫщото произношение, съ каквото говорятъ и мѣстното българско нарѣчие, напр.: *бу́ гьун ка́лктъм е́ркен, а́лдъм ту́феги, гиттим а́ва* и др. так. Нѣкои мислятъ, че тѣ сѫ

Отъ Рѣсенскиятъ говоръ до сега сѫ се явили съвсѣмъ малко образци въ печатътъ, така щото тѣ не могѫтъ да дадатъ человѣку доста материалъ за наблюдение върху този говоръ. Но колкото и да сѫ малко напечатанитѣ до сега образци отъ народни произведения по Рѣсенския говоръ, азъ не съмъ ималъ възможность да ги видѭ и за това, при издирванието правилата, които управляватъ ударението въ този говоръ, азъ съмь се ползувалъ само отъ своитѣ свѣдѣния и отъ такива думи и фрази, които самъ съмъ могѫлъ да запишѫ. По тази причина, за потвърждение на правилата, които се излагатъ тука пó-долу, азъ нѣма да цитирамъ нищо отъ онова, което до сега е било напечатано, като образци отъ Рѣсенскиятъ говоръ, защото, както и пó-горѣ споменѫхъ, нѣмамъ ги сега подъ рѫка и не могѫ да си ги доставѭ за скоро врѣме.

Впрочемъ, даже и да бихъ ималъ възможность да видѭ тѣзи напечатани образци, азъ съ голѣма прѣдпазливость бихъ се ползувалъ отъ тѣхъ, особенно щомъ работата се касае до *ударението*, защото отъ опитъ знаѭ, че събирачитѣ на народни умотворения отъ Западно-македонскитѣ говори, даже онѣзи отъ тѣхъ, които сѫ родомъ отъ сѫщото мѣсто, отъ гдѣто събиратъ народнитѣ умотворения, не отбѣлѣзватъ напълно вѣрно ударението така, както се говори. Това неотбѣлѣзване или криво отбѣлѣзване на ударението става несъзнателно, или даже по нѣкога и съзнателно. Съзнателно не отбѣлѣзватъ събирачитѣ ударението по двѣ причини: първо — защото считатъ, че ударението не е толкова важно нѣщо, та за

сѫщи Турци родомъ, но като били малко и като попаднали между Българитѣ и българскитѣ потурнаци, забравили били езикътъ си. Тая мисъль имъ възбуждатъ софтитѣ, които дохождатъ по рамазанътъ отъ Цариградъ и които, особенно въ послѣдньо врѣме, сѫ обърнали сериозно внимание за *потурчванието* на Помацитѣ въобще, и дѣйствително, Рѣсенскитѣ Турци въ послѣднитѣ години твърдѣ усърдно изучватъ и съ голѣма охота говорятъ турскиятъ езикъ. При всичко това, азъ пакъ съмь на мнѣние, че всичкитѣ Турци въ Рѣсенъ сѫ сѫщо такива потурнаци, каквито сѫ и другитѣ тѣхни съсѣди-помаци въ градътъ и селата: Кóзякъ, Царедворъ и др. *Власитѣ* (Цинцаритѣ) живѣѭтъ въ градътъ (около 150 кѫщи) и въ ближното до Рѣсенъ село Янковецъ (около 25—30 кѫщи); тѣ съставляватъ гъркоманската партия въ Рѣсенъ и наричатъ себе си *Гърци*, ако и да не знаѭтъ ни една дума по гръцки. Съ помощьта на турското правителство, тѣ сѫ завладѣли (отъ прѣди 10—15 год. насамъ) единичката въ градътъ църква и половината отъ общото градско училищно здание, въ което, съ помощьта на гръцкиятъ Силогосъ отъ Битоля, поддържатъ гръцки училища: мѫжско и дѣвическо. *Циганитѣ*, които сѫ дошли въ Рѣсенъ отъ кѫдѣ Янинско, вѣроятно прѣди 70—80 години, заедно съ Власитѣ, исповѣдватъ мухамеданска вѣра, а говорятъ по арнаутски. Тѣ сѫ занаятчии—желѣзари и, понеже въ градътъ има отъ тѣхъ около 200 кѫщи, то поради тѣхъ и поради нѣколко прѣселени арнаутски фамилии, арнаутскиятъ езикъ се говори доста въ Рѣсенъ. Само Българитѣ и Власитѣ сѫ християне, а Турцитѣ, потурнацитѣ—Българи, Циганитѣ и Арнаутитѣ сѫ всички мухамеданци. Арнаути-християне нѣма въ Прѣспанската долина. Отъ другитѣ народности, освѣнъ Българитѣ, по селата живѣѭтъ и по малко Арнаути; а Турцитѣ, Циганитѣ и Власитѣ живѣѭтъ само въ градътъ (и въ селото Янковецъ има 25—30 кѫщи Власи).

това може и да не се отбѣлѣзва, и второ — защото имъ се вижда чудно и непонятно, та се срамуватъ да прѣдставятъ въ такъвъ смѣшенъ видъ своето родно нарѣчие прѣдъ читателя. Подобни събирачи, като знаѭтъ, че всички Българи отъ другитѣ нарѣчия се присмиватъ на това ударение, отъ неразбранъ срамъ стараѭтъ се да смѣгчатъ и да изравнятъ нѣкои твърдѣ оригинални ударения, та за това, или съвсѣмъ не отбѣлѣзватъ ударенията, или ги отбѣлѣзватъ криво. Несъзнателно пъкъ отбѣлѣзватъ ударенията оние събирачи, които не сѫ родомъ отъ сѫщото мѣсто, отъ гдѣто събиратъ народнитѣ умотворения и не познаватъ основателно мѣстниятъ говоръ. Такива събирачи, както и оние отъ мѣстнитѣ жители, които сѫ запознати съ книжовния езикъ, или съ другитѣ български нарѣчия, безъ да искатъ, испадатъ въ погрѣшки при отбѣлѣзванието на ударенията, защото мислятъ, че въ прѣдложението всѣка дума непрѣменно трѣбва да си има и ударението, когато напротивъ, въ много отъ Западно-македонскитѣ говори нѣкои отъ думитѣ губятъ ударението си, ако сѫ съединени по извѣстенъ начинъ въ прѣдложение, а други — приематъ ударение на такива слогове, гдѣто пó-напрѣдъ не сѫ имали. По нѣкога, при всичката старателность и при всичкото внимание на събирачътъ, самиятъ расказвачъ го въвежда въ заблуждение, безъ да ще. Когато подобенъ събирачъ запише фразата, счита за нуждно да попита повторно расказвачътъ, за да постави пó-вѣрно ударенията, но въ такъвъ случай самиятъ расказвачъ му казва съвсѣмъ друго ударение, а не такова, каквото го е произнесълъ вече първъ пѫть. При това, и расказвачътъ и събирачътъ мислятъ, че не правятъ никаква грѣшка, защото на всѣка отдѣлна дума турятъ по едно ударение, и то такова ударение, което наистина е свойственно на думата, кога е вземена отдѣлно.

Къмъ тѣзи волни и неволи погрѣшки въ отбѣлѣзванието на ударенията, трѣбва да се притурятъ и многочисленнитѣ печатни погрѣшки, които е много мѫчно да се избѣгнѫтъ съвършенно, защото твърдѣ нарѣдко се случва да държи корректурата самъ събирачътъ, или поне лице, основателно запознато съ говорътъ, образци отъ който се печататъ. Като се има прѣдъ видъ всичко до тука казано, вѣрвамъ че всѣки ще се съгласи съ мене, че относително ударенията въ Западно-македонскитѣ говори, человѣкъ трѣбва да се ползува съ голѣма прѣдпазливость отъ напечатанитѣ до сега образци.

* * *

Когато человѣкъ за пръвъ пѫть обърне внимание върху ударението въ Рѣсенскиятъ говоръ, ще му се покаже, че то е тол-

кова непонятно и подвижно, толкова непослѣдователно и произволно, щото ще си състави понятие, че не се поддава на никакво правило; въ една фраза отъ два реда може да се срѣщне една и сѫща дума съ двѣ-три различни ударения, а пó-нататъкъ, — сѫщата дума, че е изгубила съвсѣмъ ударението си. При всичко това, обаче, ударението въ този говоръ слѣдва едни строго опрѣдѣлени правила, или, пò-допрѣ да се каже, едно *общо правило*, отъ което, като слѣдствие, проистичатъ още нѣколко други правила.

За пó-голѣма ясность въ изложението на тѣзи правила, ще раздѣлимъ статията си на двѣ части: въ първата часть ще се расправя за ударението върху думитѣ, когато сѫ взети всѣка отдѣлно, а въ втората — за ударението върху думитѣ, когато по извѣстни причини сѫ съединени помежду си, за да изразятъ само едно понятие, или пъкъ сѫ съединени въ цѣло прѣдложение, за да изразятъ нѣкоя мисъль.

I.

За ударението върху думитѣ, когато сѫ взети отдѣлно една отъ друга.

Всѣка дума, взета отдѣлно, какаквато часть на рѣчьта и да е и колкото многосложна и да е, има въ Рѣсенскиятъ говоръ само едно удирение, на което мѣстото е строго опрѣдѣлено, и зависи всѣкога отъ количеството на слоговетѣ въ думата.

Общото правило за ударението, което може да се нарече общъ законъ въ този говоръ, е това: *ударението всѣкога стои на третиятъ слогъ, като се смѣта отъ краятъ на думата къмъ началото ѝ;* то никога неможе да прѣмине на четвъртия, петия и пр. слогове, смѣтани отъ краятъ на думата, нито пъкъ да бѫде на послѣдниятъ и прѣдпослѣдниятъ ѝ слогъ. Само когато думата е едносложна или двусложна, ударението по необходимость стои на единственниятъ слогъ на едносложната дума и на вториятъ слогъ отъ двусложната дума. *Примѣри:* бре́г, ри́д, нó́ж, мъ́ж, вра́та, кро́сно, ре́ка, мо́ре, тре́ва, се́но: ко́шница, пе́рница, га́лица, пла́нина, ла́дина, (хладина), ле́дина, о́гнище, на́пивам, и́спразва, о́денье, о́тзади, о́цпреди, по́така, о́тстърна; Бога́риіа, юна́щина, нао́паку, прегре́швенье, горе́щница, умо́рнина, скрива́лище, куту́рица; испопла́шванье, испретре́сивме, попречу́кано, умира́чката; испродаде́ните, (са) испренаде́авме, поднапие́ните, доработве́ещем и пр. Изобщо, отъ кол-

кото слога и да състои думата, ударението трѣбва да стои на третиятъ слогъ отъ краятъ, и въ никакъвъ случай неможе да замине този слогъ и да падне пó-близо къмъ началото на думата, нито пъкъ — на послѣдниятъ или на прѣдпослѣдниятъ ѝ слогъ.

Като се съобразява съ това общо правило, Рѣсенсккиятъ говоръ всѣкога въ двусложнитѣ и трисложнитѣ думи поставя ударението на първиятъ слогъ, и това съ такава послѣдивателность, щото неправи исключение нито за собственнитѣ имена, нито за каквито и да било други думи; така напр., слѣдующитѣ собственни имена се произнасятъ така: Вáсиль, И́ван, Стóіан, Бóжин, А́врам, А́ндон, А́танас, А́настас, Ни́кола, А́ндриіа, Кóстадин, Е́лена, И́рина, Пéткана, Е́втим и пр. Това правило се варди толкова строго, и хората толкова сѫ навикнали на него, щото не само българскитѣ думи и собственни имена, но даже и всички други иностранни думи и собственни имена се произнасятъ споредъ това общо правило, което на всѣки непривикналъ се прѣдставлява толкова странно и смѣшно, а за всѣки Рѣсенецъ е толкова естествено, щото съвсѣмъ мѫчно може да отвикне отъ него. Даже рѣсенскитѣ Турци и Помаци говорятъ турски езикъ, като се съобразяватъ съ това правило и като го прилагатъ неизмѣнно и за всички турски и арнаутски думи, които сѫ влѣзли въ тѣхниятъ говоръ.[1]) Примѣри: Ру́шчук, Сви́щов, Си́листра, Кьóстендиль, Бу́ргас, Е́дрене, Кáзанлък, Кáловер, Гéлибоу̌, И́змир (Смирна), Джу́маіа, Узунджово, Пáриш, Бу́куреш, Гáлац, Брáила, Мóра, А́тина, А́влона, А́йнорос (Света-гора), Е́нишер, (Ени́-Шехи́р), Бéрат, Е́льбасан, Турно-Сéверин, Смедéрево, Кáйльари, У́скюдар, Орхáние, Меджи́дие, Ази́зие, Ру́салим или ІЕру́салим, А́надоу̌, Ми́сер (Египет) Тарáбулус (Триполи) Ги́рит, Аарáбистан, Арнáутлук, Кáрадак (Черна-Гора), Дáльіан (италианецъ), Мáджар, Мóсков, Москóвиіа, Пéтърбург, О́деса; —

Пéтраиль, кáравиль, трéндавиль, панáгиіа, литу́ргиіа, вáнгеле, áпостоу̌, псáу̌тир (псалти́рь), мáртир и мáртор, скéпарь (тесла), пóндила (хлѣвъ), дзéвгар (чифтъ), дéксам (въсприемамъ), (са) кéрдоса, пи́лидру́м, (перидромос), Въ́ртолум (Св. Вартоломей), тъ́рпеза, áвлиіа, попе-áвендо, (αὐθέντα); —

---

[1]) Заслужва да се спомене тука като куриозъ единъ фактъ, който ми е съобщенъ отъ единъ учитель въ Западна Македония. Когато той прѣподавалъ французски езикъ, мнозина ученици произнасяли французскитѣ думи споредъ това ударение, напр. индикатив прéзан (indicatif présent), пáртисип пáсе (participe passé), жáве дéманде (avais demandé) и пр., и имъ било мѫчно да отвикнѫтъ отъ това произношение.

Ка́диіа, евѐндиіа, за́бит, ка́баат, у́кюмат, ма́сраф, мѐсариф, ка́ймакам, ва́лиіа, а́скер, тѐртип, му́насип, па́мбук, а́рач, джа́ндар, пу́сат, джѐза, ту́фек, тувѐкчиіа, сува́риіа, аджа́миіа, лакъ́рдиіа, му́абет, кону́штисва, бую́рдисва и др.

Срѣщатъ се наистина по нѣкога нѣкои трисложни и многосложни думи съ ударение на прѣдпослѣний слогъ, сир. на вториятъ слогъ отъ краятъ на думата, но тѣ не сѫ исключение отъ общото правило, защото всички подобни думи сѫ скратени, та при поставяние на ударението се взема въ смѣтка и скратениятъ слогъ, за който говорътъ е запазилъ споменъ, и който въ най-пѐ-вечето случаи се е замѣнилъ съ *й*. Така напр.: ласта́йца, піиа́йца, богоро́йца, воло́йте, Ива́ной, спола́йти, ода́вде, одъ́нде, кона́ка, зима́ва, лето́во, есена́ва, година́ва, и пр. сѫ скратени отъ думитѣ: ласто́вица, пи́явица, богоро́дица, воло́вите, Ива́нови, испола́ети, от-о́вѫде, от-о́нъде, кон-о́вака, зима́-ова, лето́-ово, есена́-ова, година́-ова.*)

Като едничко исключение отъ общото правило за ударенията върху думитѣ, въ Рѣсенский говоръ съмъ чулъ думата *одва́й* (едвамъ), покрай *о́двай,* но и тая дума, мислѭ трѣбва да е приела това ударение по подражание на голѣказаннитѣ съкратени думи, или трѣбва да се счита скратена отъ мѣстния падежъ, двойственно число и прѣдлогътъ *о,* сир. че трѣбва да е била първоначално *о-два́ю.*

Въ народнитѣ пѣсни, пословици, гатанки и въ други отъ народнитѣ умотворения, които сѫ исказани съ измѣрена стихотворна рѣчь, срѣщатъ се исключения отъ това правило, но тѣ трѣбва да се считатъ като поетически волности, отпущани само въ стихотворната рѣчь, за да се запази размѣрътъ, ритмата и ударението на стѫпката въ стихътъ, както ще се разясни въ краятъ на настоящата статия. Така напр. въ слѣдующитѣ примѣри: А́сан, со въ́рвца *опа́сан;* Господи брани от го́ли *дебра́ни;* Ко́леда-лѐда, па́днала грѐда, ударила деда . . . . ста́ни ми старче со ку́цо мага́рче и пр.; думитѣ: *опа́сан,* вмѣсто о́пасан, *дебра́ни,*

*) Думитѣ: зима́ва, лето́во, и пр. се произнасятъ по́-често така: зима́ава, лето́ова, есена́ава, година́ава, което е и по́-правилно и несъставлява исключение отъ общото правило. Може още да се прѣдположи, че това удвоение на гласната е станало, за да се означи продължителность на врѣмето, защото, ако се каже само *зи́мава* — значи тази зима, а кога се каже *зима́ава* — означава въ продължение на тая зима; напр.: *зи́мава* са згоди мно̀гу ло̀ша (значи: тая зима се случи лоша), но: *зима́ава* ке рабо́таме во Стъ́мбоў — (значи: въ продължение на тая зима ще работиме въ Цариградъ); *годи́нава* бъ́рго по́мина, но: *година́ава* врѐмето бѐше до́ждливо, сир. въ продължение на тая година и пр.

вмѣсто **дéбрани** и *магáрче*, вм. **мáгарче** сѫ употрѣбени само за да се запази ритмата и размѣрътъ на стихътъ, но въ обикновенната рѣчь никога не се употрѣбяватъ така.

Мѣстението на ударението въ думитѣ.

Както и пó-горѣ се споменѫ, ударението въ Рѣсенския говоръ зависи отъ количеството на слоговетѣ въ думата, защото, споредъ общото правило, ударението стои винѫги на третиятъ слогъ отъ краятъ. Заради това, като слѣдствие отъ общото правило, проистича друго едно правило, споредъ което: *щомъ се измѣни числото на слоговетѣ въ думата, измѣнява се и ударението, като се мѣсти къмъ начато или къмъ краятъ на думата, за да заеме обикновенното си мѣсто — третиятъ слогъ отъ краятъ.* Напр.: **ю́нак**, **ю́наци**, **юна́щина**, **юнащи́ната**; тука въ първата и втората думи ударението остава неизмѣнно на първиятъ слогъ, съгласно съ общото правило, защото едната дума е двусложна. а другата — трисложна. Въ третята дума — *юна́щина* — ударението е прѣмѣстено, и е прѣминало на слѣдующиятъ слогъ къмъ краятъ, защото къмъ окончанието на думата е притуренъ новъ слогъ, та ударението остава на четвъртиятъ слогъ, като се смѣта отъ краятъ на думата, което е противъ общото правило и, за да се избѣгне това, ударението се мѣсти на единъ слогъ къмъ краятъ на думата, и дохожда по такъвъ начинъ пакъ на третиятъ слогъ отъ краятъ. Въ четвъртата дума — *юнащи́ната* — ударението минува още единъ слогъ пó-нататъкъ къмъ краятъ, защото къмъ думата се е прибавилъ още единъ слогъ. Изобщо трѣбва да се гледа щото, отъ колкото слога и да състои думата, ударението всѣкога да бѫде на третиятъ слогъ отъ краятъ, сир. подиръ него да слѣдватъ два слога безъ ударение. Примѣри: **бóгарин**, **бóгари**, **богáрите**, **бóгарче**, **богáрнньа**, **богарчи́ньата**; **макéдонец**, **макéдонци**, **македóнците**, **македóнчиньа**, **македончи́ньата**;*) **гóсподин**, **господинот**, **господи́новци**, **господинóвците**; **кóшница**, **кошни́ците**, **кóшниче**, **кошни́чиньа**, **кошничи́ньата**; **кóса**, **кóсевме**, **пóкосив**, **испóкосив**, **испонáкосив** и пр.

---

*) Националното име *българин* е останало въ Рѣсенскиятъ говоръ *бóгарин* по двѣ причини: 1-во, защото въ този говоръ обикновенно ъ (а понѣкога и ь по подражание) се замѣнява съ *о*, като напр.: **вóлна**, **кóлна** (кълна), **мóлза**, **пóлно**, **дóлго**, **тнóко** (тънко) и пр. та по тая причина и името *българин* трѣбвало е да се произнася *болгарин;* и 2-ро, защото, споредъ друго едно правило въ сѫщиятъ говоръ буквата *л* въ слоговетѣ: ал, ел, ил, ол, ул, ъл, юл, іел, йол. се обрѫща въ кратко *у*, и фонетичеки трѣбва да се отбѣлѣзва съ буквата „ў“, ако подиръ тѣзи слогове слѣдва съгласна

Отъ казанното до тука става явно, че ударението върху думитѣ въ Рѣсенскиятъ говоръ не е постоянно, а се мѣсти, като се съобразява съ уголѣмяванието или намаляванието на слоговетѣ въ думата. Но понеже, при разнитѣ измѣнения на думитѣ, могжтъ да се притурятъ слогове и къмъ началото и къмъ краятъ на думата, а сжщо и при умаляванието на слоговетѣ — могжтъ да се умаляватъ или отъ началото или отъ краятъ на думитѣ, за това тука трѣбва да разгледаме: какво става съ ударението, когато се притурятъ или отнѣматъ слогове въ началото на думата, и какво става — когато се притурятъ или отнѣматъ въ краятъ.

1. Когато се притурятъ слогове къмъ началото на думата, то ударението се мѣсти и върви отъ краятъ къмъ началото на думата, като слѣдва при това слѣдующитѣ правила:

а) Ако думата, къмъ началото на която се притурятъ нови слогове, е трисложна или многосложна, то колкото слога и да се притурятъ отпрѣдъ, ударението не се измѣнява и не се мѣсти, защото вече е поставено на обикновенното си мѣсто — третиятъ слогъ отъ краятъ на думата; напр.: о̀дивме, избо́дивме, испоо̀дивме; се́коа (сѣкога), иссе́коа, испосе́коа, испонасѐкоа; ре́ковме, порѐковме, нарѐковме, испонарѐковме и пр.

б) Ако думата е двусложна и отпрѣдъ се прибави още единъ слогъ, то ударението минава на прибавениятъ слогъ, защото тогава думата става трисложна и ударението, споредъ общото правило, трѣбва да мине на третиятъ слогъ отъ краятъ, или иначе — върху първиятъ слогъ отъ трисложната дума, напр. ка́за, по́каза, и́сказа; кри́іа, по́кривам, откривам; пи́іа, и́спивам; а́рен, по́арен, на́й-

---

буква или ъ, като напр.: ка́ў (калъ), ви́каў (викалъ), пепеў (пепелъ), петеў (петелъ), велеў, сторнў, о́шоў (отишолъ), чуў (чулъ), іаў (ялъ) и пр.; а се задържа буквата *л* въ тѣзи слогове, само ако слѣдва слѣдъ нея гласна буква или ь, сир. когато трѣбва да се произнесе мѣко, напр.: се́каль (прахъньь), ме́тиль, ви́тиль, тре́ндавиль, би́лька, и пр. Вслѣдствие на това послѣдньо правило, и горѣприведенитѣ думи въ Рѣсенский говоръ се произнасятъ: во́ўна, ко́ўна, мо́ўза, по́ўно, до́ўго, и затова и националното име се е произнасяло *бо́ўгарин*, отъ което по́-послѣ станало *бо́гарин*. При това трѣбва да се забѣлѣжи, че послѣдньото правило за измѣнеиието на *л* въ *ў* дѣйствува еднакво, безъ да се гледа, кждѣ се иамира слогътъ, въ началото, въ срѣдата, или въ краятъ на думата. Впрочемъ, въ послѣдньо врѣме, особенно въ градътъ, подъ влиянието на училищата и книжнината, сж започнали вече да произнасятъ *л* и да не го замѣняватъ съ *ў*. — Колкото пъкъ за думата *Македо́ния* и другитѣ производни отъ нея думи, трѣбва да се забѣлѣжи, че тази дума е чужда и сега влиза въ употрѣбление между населението, и че относително ударението, както тая, така и производнитѣ отъ нея други думи, се съобразяватъ съ общото правило. Заради това, неможе да се каже и никждѣ не се казва: Ма́кедониіа, ма́кедонец, ма́кедонче и пр., както изобщо Българитѣ отъ другитѣ нарѣчия се присмиватъ на Западнитѣ Македонци, че ужъ тѣй сими наричали себе си, защото това би било противъ общото правило за ударенията, а се казва: Македо́ния, маке́донци, и пр.

арен и пр. Но слѣдъ това вече колкото други слогове и да се притурятъ отпрѣдъ, ударението си остава неизмѣняемо, защото думата е станала трисложна (глед. пó-горѣ буква *а*), напр.: гóра, и́згоре, испои́згоре; ту́ва, óттува; стъ́рна, óтстърна, нáстърна, по-нáстърна и пр.

в) Ако думата е еднасложна, то, като се прибави къмъ началото ѝ само единъ слогъ още, ударението прѣминува на напрѣдъ къмъ този прибавенъ слогъ, защото, споредъ общото правило, ударението въ всѣка двусложна дума стои на първия ѝ слогъ. Ако ли къмъ едносложна дума се прибавятъ въ началото ѝ два слога едно по друго, то ударението прѣминува на вторията прибавенъ слогъ, сир. върху първията слогъ отъ цѣлата дума, която въ този случай става трисложна. Но слѣдъ това вече колкото слога и да се прибавяватъ отпрѣдъ, ударението си остава неизмѣнно все на третията слогъ отъ краятъ, споредъ общото правило и споредъ както се расправи пó-горѣ (глед. бук. а и б); така напр. отъ пив (пихъ), като се притури единъ слогъ отпрѣдъ, става: и́спив, нáпив, а като се притурятъ два слога, става и́знапив, сир. ударението минува върху вторията прибавенъ слогъ. Други примѣри: брáв (брахъ), нáбрав, пóнабрав, испóнабрав; скри́в (скрихъ), (са) зáдскрив, (са) пóзадскрив; ми́в (михъ), и́змив, и́спомив, испóизмив; глéд, пóглед и пр.

Сѫщитѣ тѣзи правила се пазятъ, и когато се намаляватъ слоговетѣ въ началото на думитѣ, сир. гледа се, щото слѣдъ намаляванието на слоговетѣ, ударението пакъ да стои на третий слогъ отъ краятъ; а, остане-ли думата само трисложна или двусложна, ударението стои все на първий слогъ. Разликата въ този случай състои само въ това, че ударението се мѣсти отъ началото къмъ краятъ на думата, и то само слѣдъ като стане думата двусложна или едносложна, а до като е многосложна или трисложна, както и да се съкращава, ударението си стои неизмѣнно все на третията слогъ отъ краятъ, напр. испонарéковме, испорéковме, порéковме, рéковме; испонáкосив, понáкосив, нáкосив, кóсив и пр.

Забѣлѣжка. Въ Рѣсенскиятъ говоръ частицитѣ, които се притурятъ прѣдъ думитѣ, за да покажѫтъ степеньта на сравнение, въ която е поставена думата, се смѣтатъ всѣкога като нераздѣлна часть отъ тая дума и като неинъ слогъ, и то не само нáй-употрѣбителнитѣ въ послѣдньо врѣме частици *пó* и *нáй*, но и архаическитѣ *пре* и *все*, като не се гледа при това, каква часть на рѣчьта е думата, прѣдъ която сѫ поставени и къмъ която се отнасятъ тѣзи частици, напр. пó-чеек (человѣкъ), пó-богат, нáй-арен, прéчиста, сéчесна (всечестна), прéсвета, и пр.

Отрицателното нарѣчие *„не“* се счита като часть отъ думата, прѣдъ която стои (ако отрицанието се отнася къмъ тази дума), и се

взема въ внимание при поставянието на ударението, безъ да се гледа каква часть на рѣчьта е думата, прѣдъ която е поставено това нарѣчие и къмъ която се отнася отриципанието, напр. **не́верник, не́чеек, не́разбран, не́дойде, не́седа, не́ода, не́миен** и пр.

Отрицателното нарѣчие *„ни“*, когато стои, прѣдъ думитѣ единъ, а, о, и, и прѣдъ въпросителнитѣ мѣстоимения и нарѣчия, съединява се съ тѣхъ, и се счита като прибавенъ слогъ на тѣзи думи, напр. **ни́еден, ни́една, ни́едно, ни́едни, ни́кой, ни́чий, ни́чиіа, ни́чие, ни́коўку, ни́како** и пр. А въ всѣки други случай, прѣдъ каквато друга дума и да стои отрицателната частица *ни* не се съединява съ думата и не влияе върху ударението ѝ.

Относително прѣдлозитѣ трѣбва да се забѣлѣжи, че кога стоятъ прѣдъ глаголъ, отглаголно сѫществително или причастие отъ сѫщиятъ глаголъ, считатъ се за прѣдставки, и се смѣтатъ като слогове на думата, прѣдъ която стоятъ. Въ други случаи, кога именно се съединяватъ прѣдлозитѣ съ думитѣ, прѣдъ които стоятъ, ще се укаже по́-нататъкъ въ настоящата статия. Но изобщо твърдѣ мѫчно е да се изброятъ всичкитѣ случаи и да се укаже точно, кога именно прѣдлозитѣ се съединяватъ съ думата, прѣдъ която стоятъ (сир. кога трѣбва да се считатъ за нейни прѣдставки), та чрѣзъ това влиятъ върху поставянието на ударенията.

2. Когато пъкъ се притурятъ слогове къмъ краятъ на думата, тогава ударението се мѣсти, и върви отъ началото къмъ краятъ на думата, като слѣдва слѣдующитѣ правила:

а) Когато къмъ окончанието на трисложна или многосложна дума се прибави още единъ слогъ, то и ударението се прѣмѣстява на слѣдующий слогъ къмъ краятъ; ако се прибавятъ два, три и повече слогове, то и ударението сѫщо се прѣмѣстява на два, три и пр. слогове къмъ краятъ на думата, за да заеме своето обикновенно мѣсто, споредъ общото правило — третиятъ слогъ отъ краятъ, сир. подирь ударението да слѣдватъ само два слога безъ ударение — ни повече, ни по́-малко отъ това; напр. **у́ченик, уче́ници, учени́ците, ученичи́ньата; ли́вада, ли́вадче, лива́дата, лива́дчинья, ливадчи́ньата; де́ца, де́чинья, дечи́ньана; тоа́рвенье, тоарве́йньето** и пр.

б) Когато къмъ окончанието на двусложна дума се притури само единъ слогъ, то ударението не се мѣсти, защото думата става трисложна, а ударението си е на третий слогъ отъ краятъ, споредъ както изисква общото правило; напр. **вра́та-вра́тата; го́ра-го́рата; бе́ра-бе́ревме; стоя́-сто́евме; бо́гат-бо́гати** и пр.

Но ако къмъ окончанието на двусложна дума се прибавятъ едно по друго два, три и повече слогове, то и ударението се мѣсти на толкова слогове къмъ краятъ на думата, споредъ както е показано по́-горѣ (гл. бук. *а*); напр.: бо́гат, бо́гати, бога́тите, богата́щите; у́чен, у́чени, уче́ните, учени́ците; бе́гам, бе́гаме, бега́ещем и пр.

в) Когато къмъ окончаниете на едносложна дума се притури единъ или два слога, то ударението не се мѣнява, а си остава на сѫщото мѣсто, все на първия слогъ на думата, която въ този случай става двусложна или трисложна. Само когато се прибавятъ къмъ краятъ на едносложната дума три слога едно по друго, тогава ударението почва да се мѣсти къмъ краятъ, споредъ както се каза по́-горѣ (букв. *а* и *б*); напр.: сне́г, сне́гот, сне́гоит (снеговитѣ), снегои́тите (пла́нинье); ле́б, ле́бот, ле́бой, но — леба́рница, лебарни́цата; бег, бе́гот, бего́ите, бего́ските (беговските); дре́н, дре́нот, дрено́ите, дрено́ина и пр.

Сѫщитѣ тѣзи правила се пазятъ, и когато се намаляватъ слоговетѣ отъ къмъ краятъ на нѣкоя дума, само че въ този случай ударението се мѣсти отъ краятъ и върви къмъ началото на думата, но пакъ се гледа да бѫде всѣкога на третиятъ слогъ отъ краятъ на думата, както е скратена; напр.: ученичи́ньата, като се скратява, прави: учени́чинья, уче́ниче, у́чен

Бѣлѣжка. Членоветѣ: ов, ва, во, он, на. но, от, та, то, за единственно число и: ве, ва, не, на, те, та, за множественно число, които се притурятъ при окончанието на думитѣ, считатъ се всѣкога като тѣхни слогове, и се вэиматъ въ смѣтка при опрѣдѣление на ударението имъ. Примѣри: е́зеро, езе́ро'о (езе́рово), езе́роно; пла́нина, плани́наа, плани́ната, плани́ньено, уми́рачка, умира́чкана, умира́чките; у́читель, учи́тельов, учи́тельон, учи́тельот, учите́ливе, учите́лине, учите́лите; у́ченик, уче́ников, уче́никон, уче́никот, ученициве, учени́цине, ученици́те и пр.

Горѣизложенитѣ правила за мѣстението на ударенията сѫ толкова общи, и хората отъ този говоръ толкова сѫ навикнѫли на тѣхъ, щото ги прилагатъ безъ никакво исключение, не само за всички български думи, които сѫществуватъ въ този говоръ, и не само за оние български думи и собственни имена, които сега влизатъ въ употрѣбление чрѣзъ училищата и печатътъ, но още и за всички чужди думи, които до сега сѫ влѣзли вече въ употрѣбление и които сега започватъ да се въвождатъ. Примѣри: фали́ранье, фалира́ньето и фалирани́ето; книжа́рница, книжарни́цата; печа́тница, печатни́цата; а́рмиiа, арми́iата; конститу́цииа, конституци́iата; собра́ние, собрани́ето; уче́ние, учени́ето; те́ртип, терти́пите; ка́ймакам, кайма́-

ками, каймака́мите; а́рзуаў, арзу́алот, арузуа́лите; му́абет, муа́бетот, муабе́тите. Рѣсенскитѣ Турци и потурнацитѣ употрѣбяватъ сѫщото ударение, когато говорятъ по турски; напр.: му́абет, муа́бетлер, муабе́тлери, муабетле́рине, муабетле́ринизе (*сӳзин муабетлеринизе му́сафир ге́лдъм*).

Като исключение отъ тѣзи правила за мѣстението на ударенията могѫтъ да се вематъ скратенитѣ думи, сир. такива, които иматъ ударение на прѣдпослѣдния слогъ на думата, ако и да сѫ трисложни или многосложни, като напр.: ласто́йца, пия́йца, Петре́йца и пр.; но ако се разгледатъ по́-отблизо, ще се забѣлѣжи, че и тѣ несъставляватъ исключение отъ общото правило. Въ този видъ думи, скратениятъ слогъ държи мѣстото на два слога, та затова, когато се мѣсти ударението, при уголѣмявание числото на слоговетѣ, то се удържа два пѫти на сѫщиятъ слогъ, който заема мѣстото на третия и четвъртия слогове, считани отъ краятъ на думата; така напр.: отъ ласто́йца (ласто́вица), остава си пакъ ласто́йцата (ласто́вицата), но тука не се взема въ смѣтка вече скратениятъ слогъ *ви* (й), та затова пакъ не е исключение отъ общото правило; или пъкъ трѣбва да се обясни, че е станало отъ думата — *ластойцата* = ласто́йцата, както и отъ *богоройца* прави богоро́йчина (богороди́чина). Така е съ другитѣ примѣри отъ сѫщиятъ родъ; напр.: во́лой (во́лови), воло́йте (воло́вите), Ива́ной (Ива́нови), Ивано́йте (Ивано́вите). Изобщо, щомъ се прибави новъ слогъ къмъ подобнитѣ думи, скратениятъ, който обикновенно се е обърналъ на *й*, не се смѣта вече за особенъ слогъ въ думата, и не се взема въ внимание при поставяние на ударението, както и всѣкждѣ другадѣ, гдѣто се срѣща въ думитѣ.

II.

За ударението върху думитѣ, когато въ извѣстни случаи сѫ съединени помежду си.

Горѣизложенитѣ правила за ударението се прилагатъ при думитѣ, когато тѣ сѫ взети отдѣлно една отъ друга. Но когато думитѣ се съединяватъ помежду си, за да изразятъ едно понятие или една мисъль, освѣнъ горѣизложенитѣ правила, въ Рѣсенскиятъ говоръ дѣйствуватъ и други още особни правила, които произтичатъ като слѣдствия пакъ отъ общото правило, но се различаватъ отъ прѣдидущитѣ правила главно по това, че указватъ на условията, при които двѣ или по́-вече думи могѫтъ относително уда-

рението да се съединятъ и да образуватъ, като че една само сложна дума съ едно ударенне.

Както и по́-горѣ се споменѫ, въ Рѣсенския говоръ има една такъва особенность въ поставянието на ударението върху думитѣ, споредъ която, двѣ или по́-вече думи, при извѣстни случаи, се съединяватъ помежду си и се считатъ за една дума, която има само едно ударение, колкото многосложна и да е тая съединена дума. За поставяние ударението въ подобни съединени думи, не се в怎маtъ въ внимание тѣхнитѣ прѣжни ударения, които тѣ сѫ имали, когато сѫ били самостоятелни думи, а се взема въ внимание единственно само общото число на слоговетѣ въ съединенитѣ думи. По тая причина може да се случи,че нѣкоя отъ съединенитѣ думи да изгуби съвсѣмъ ударението си, а друга — да приеме ударение върху такъвъ слогъ, върху който никога не би могло да има ударение, ако да не би се попаднала думата въ такова съединение. Но и въ Рѣсенскиятъ говоръ не всички думи, кога сѫ съединени помежду си въ прѣдложения, се съединяватъ и относително ударението въ една дума, а има само извѣстни видове думи и при извѣстни случаи, които могѫтъ да се съединяватъ въ това отношение.

Такива случаи, когато двѣ или по́-вече думи се съединяватъ относително ударението въ една дума, въ Рѣсенскиятъ говоръ има шесть вида: 1) съединение на двѣ или по́-вече думи за образувание на една сложна дума, съ цѣль да се искаже едно понятие; 2) съдеинение на опрѣдѣлението съ опрѣдѣляемата дума; 3) съединение на въпросителнитѣ мѣстоимения и въпросителнитѣ и нѣкои други нарѣчия съ глаголътъ, комъ който тѣ се отнасятъ; 4) съединение на скратената форма отъ дателенъ и винителенъ падежи (един. и множ. числа) отъ личнитѣ и възвратното мѣстоимения съ сѫществителното, прилагателното, глаголътъ (отъ повелително наклонение), причастието и дѣепричастието, подирь които непосрѣдственно слѣдватъ; 5) съединение на прѣдлозитѣ съ имената, мѣстоименията, глаголитѣ, причастията и нарѣчията, прѣдъ които стоятъ или като прѣдставки, или отдѣлно, за да се означатъ чрѣзъ тѣхъ разни отношения: за врѣме, мѣсто, цѣль, начинъ на дѣйствие; и 6) съединение на съюзътъ *и* и частицата за обращение *ле* съ нѣкои думи.

I. За ударението въ сложнитѣ думи.

Когато двѣ или по́-вече думи се съединяватъ, за да образуватъ една сложна дума, то относително ударението пакъ си остава

въ сила общото правило, сир. съединенитѣ думи, като се смѣтатъ за една, иматъ само едно ударение, което всѣкога стои на третиятъ слогъ отъ краятъ на сложната дума. Вслѣдствие на това, ако послѣдующата отъ съединенитѣ думи е еднасложна или двусложна, то тя губи съвсѣмъ ударението си, което прѣминува на прѣдпослѣдния слогъ на прѣдидущата дума, ако послѣдующата е едносложна, и на послѣдующиятъ слогъ на прѣдидущата дума, ако послѣдующата е двусложна. Когато пъкъ послѣдующата отъ съединенитѣ думи е трисложна, то прѣдидущата дума губи своето ударение, което въ такъвъ случай всѣкога стои на първиятъ слогъ на послѣдующата дума, сир. на третиятъ слогъ отъ краятъ на цѣлата сложна дума. Ако и двѣтѣ или само едната отъ съединенитѣ думи се уголѣмяватъ или намаляватъ въ слоговетѣ си, а пъкъ при това пакъ все си оставатъ съединени въ една сложна дума, то и ударението се мѣсти споредъ правилата, които се изложихѫ пó-горѣ за мѣстението на ударението въ думитѣ изобщо.

Примѣри: Кóлищърк, кóложег, бóжигроб, помóжибог, кáтаден, дрýгиден, Илинден, Йванден, Вéливден, гóроцвет, стáросват и пр. Но кога се уголѣмяватъ слоговетѣ, то и ударението се мѣсти, напр.: гóроцвет — горóцветот; стáросват — старóсватот; кóмар-бег, комáр-бегов, комар-бéгои, комар-бегóйте (комаръ-беговитѣ), комар-бегойчи́ните; бóжигроб, божи́гробски, божигрóбските; кáтаден — катáдена; Сели́м-ага, Селим-áгоа, Селим-агóата (нива); кóложег — колóжега, както се срѣща напр. въ една народна пѣсня:

Ми заблéıала овца-рóгуша
Во стредé-зима, во *Колóжега* . . . [1])

Сѫщото се срѣща и въ слѣдующитѣ примѣри: гърмó-търнье, бильби́ль-камен, грозйé-брайнье, клананьé-здравье, винóжито (ѫгата), заóт-соýнце или зоóт-соýнце, бéý-джигер, Кьосé-Трайче, Светá-гора, овчó-поле, Воýкó-дери, дери́мече, Бори́-мечка, мавни́-вила, влечи́-пола, дели́-пала,

[1]) За да се разбере пó-добрѣ интонацията на гласътъ при произношението и самото ударение, азъ ще бѣлѣжѫ свързани съ чъртица (—) всички ония думи, които сѫ съединени по ударение въ една дума, като ще правя исключение само за нѣкои отъ сложнитѣ думи, които обикновенно се пишѫтъ слѣто. Така напр. думитѣ въ горниятъ примѣръ *стрéде* и *зи́ма* се съединяватъ относително ударението въ една дума и иматъ само едно ударение, което, споредъ общото правило, стои на третиятъ слогъ отъ краятъ, и за това се произнася *стредéзима;* сѫщо и думитѣ *óвца* и *рóгуша* сѫ съединени, но понеже послѣдующата е трисложна, то прѣдидущата губи своето ударение и се произнасятъ двѣтѣ, като да сѫ éдна дума — *овцарóгуша.*

дери́-коза, ла́й-кучка, спола́й-богу, шестóреда, тройнó-глаа; утрé-вечер, вчера́-утро, лани́-зима, лани́-лето, шатру́м-патрум, назу́м-гъзум (назад-гъзом); зъ́р-попе, óф-леле, ту́м-баба; шесторéдица, църно-кла́сица, кини-óпута (óпута се казватъ връвитѣ, съ които се връзватъ цървулетѣ долу за кракътъ); ничкугла́ички (съ главата на долу, напр.: той се въ́рли во вòдата ничку-гла́ички); шесторедѝцата, църнокласѝцата и пр.

Забѣлѣжка. Къмъ сложнитѣ думи трѣбва да се отнесатъ и оная цѣли изрѣчения, които се употрѣбяватъ постоянно въ една и сжща форма при поздравления, молитви, клѣтви и пр., та говорътъ е навикналъ вече да ги счита като една дума; такива сж напр.: дай-бóг-добро; бог-да́-прости; спола́й-богу; здраа́-ми-си (здрав-да́-ми-си) или здраа́-ми-сте; пома́а-бог или помóжи-бог; тамо-да́-му-е; тамо-дà-ти-е и др. так.

2. Съединението на опрѣдѣлението съ опрѣдѣляемата дума.

Въ Рѣсенскиятъ говоръ относително ударението сжществува една особенность, която рѣзко го отличава отъ повечето Западномакедонски говори. Тая особенность състои въ това, че опрѣдѣлението, когато стои непосрѣдствено прѣдъ думата, която опрѣдѣлява, съединява се съ нея въ една сложна дума и тогава двѣтѣ думи иматъ само едно ударение. Това съединение на тѣзи двѣ думи си има мѣстото, безъ да се гледа, да ли се намиратъ тѣ въ цѣло прѣдложение, или просто опрѣдѣлението придружава сжществителното, за да му придаде извѣстно качество, или да образува едно понятие съ него. Колкото много слога и да иматъ двѣтѣ по такъвъ начинъ съединени думи (опредѣлението и опрѣдѣляемата дума), ударението пакъ бива само едно. При това трѣбва да се има прѣдъ видъ, че и въ този случай на съединение, относително ударението пакъ дѣйствува общото правило, сир. като се взема въ смѣтка общото число на слоговетѣ и въ двѣтѣ думи, ударението се поставя на третиятъ слогъ, считанъ отъ краятъ на послѣдната отъ съединенитѣ думи. Тука обаче се явява едно исключение отъ общото правило само тогава, когато опрѣдѣляемата дума (сжществителното име) е едносложна, защото въ такъвъ случай на съединение ударението минува само на единъ слогъ къмъ началото, сир. остава всѣкога на послѣдниятъ слогъ на прѣдидущата дума (опрѣдѣлението) и, като се образува по такъвъ начинъ многосложна дума, ударението пада не на третиятъ слогъ отъ краятъ на тая сложна дума, а на вториятъ — въпрѣки общото правило. Така напр.: *си́в-којнь* прави сивиóт-којнь; бéу-леб прави белиóт-леб; лóш-воў прави лошиóт-воў и пр., а не сиви́от-којнь, бели́от-леб, лоши́от-воў, както би трѣбвало да бжде споредъ общото правило, което

управлява и сложнитѣ думи, като: бо́жигроб, а не божи́гроб; дру́гиден, а не други́ден, цъ́рноок, а не църно́ок и пр. Съ исключение обаче на този случай, сир. когато опрѣдѣляемата дума е едносложна, въ всичкитѣ останали случаи се прилага общото правило за ударенията.

Както въ сложнитѣ думи, така и при съединението на опрѣдѣлението съ опрѣдѣляемата дума, ако се случи тази послѣдната (сѫществителното) да е трисложна, то опрѣдѣлението губи ударението си и, отъ колкото слога и да състои, произнася се бърже-бърже, като да нѣма съвсѣмъ ударение, а пакъ гласътъ се издига само тогава, кога достигне до първиятъ слогъ на трисложната опрѣдѣляема дума, напр. белама́риіа, зеленали́вада, испокосенители́вагье (а не испокосе́ните ли́вагье); зелената-ле́дина, найголемата-ко́шница и пр. Отъ това произлиза такова явление, че всѣки пѫть, когато опрѣдѣлението непосрѣдственно прѣдшествува опрѣдѣляемата дума, то се произнася много бърже, та за това и самиятъ Рѣсенски говоръ е единъ отъ на́й-бързорѣкитѣ въ българскиятъ езикъ. Особенно се забѣлѣзва това бързание, когато се случи опрѣдѣляемата дума да е едносложна или двусложна, защото тогава ударението пада на послѣдниятъ слогъ на опрѣдѣлението, напр. *изнапреените́-куйкьи, избистрените́-реки;* поми́навме по́край *прекопанине́-лозіа;* той пак си и (ги) о́ткупи *испродадените́-ниви* и пр.[1]) Оть това се вижда, че когато сѫществителното име (опрѣдѣляемата дума) е едносложна или двусложна, то тя губи своето ударение, което минува на послѣдниятъ слогъ на опрѣдѣлението, напр.: сиўна́-войска, цървено́-вино, бела́-яна, кисела́-вода, старо́-село (на старо́-село — но́в-адет), Голема́-река, Льо́-река (Лева́-река), люта́-змиіа, лоша́-куйкьа (напр. іа омъ́жиле во *лоша́-куйкьа;* како-ке-жи́веет со *лоши́-льу́йгье?);*[2]) бъ́рз-койнь, бързио́т-койнь; неразбра́н-чек (човѣкъ), неразбранио́т-чек (или че́ек); ми ку́пиле о́т-пазар е́ден *скършен-стоў;*

[1]) Да ли не е произлѣзло названието *бързіаци*, което се придава на повечето людье, които говорятъ на Западно-македонското нарѣчие (съ исключение на Дебранскитѣ *мийаци)*, отъ този навикъ за бързо изговаряние на опрѣдѣлителнитѣ думи въ прѣдложението и отъ любовьта за съкращение на цѣли слогове при говорението, като напр.: *къйкьо́йш* вм. къде-ке́-ходиш; *конкъйкьо́рате* вм. кон-къде-ке-о́рате; *къйкьо́найте* вм. къде-кс-го-на́йдите; *кокьо́пущиш* вм. кога-ке-го́-пущиш: *йосіакьо́отвора* вм. е́во се́га ке го о́твора; *глі́ай сі́а къй кьо́-върлька* вм. гле́дай се́га къде-ке-го́-върлька и пр.

[2]) Подобно явление се срѣща и въ нѣкои Великорусски говори и нарѣчия, а особенно тамъ, гдѣто се срѣща да се е развилъ и членъ, подобенъ на единъ отъ Западно-македонскитѣ (человѣкъ-отъ, жената, дитя-то), и тамъ се срѣща въ пѣснитѣ: ретиво́-сердце, зелено́-вино, сине́-море, злодѣ́й-тоска и пр.

донéси-го вамо *скършениóт-стоў; скришниóт-збор* нé-требит да са кáжвит (кáжувит) ни́кому; лáни кóо (кога) пáдна *дебелиóт-снег* іас бев бóлен и пр.

Забѣлѣжка. Когато прѣдъ името стоятъ нѣколко опрѣдѣления, то се съединява съ него само онова отъ тѣхъ, което е непосрѣдствено прѣдъ името, а другитѣ удържатъ всѣко своето ударение, напр.: той си нáпреў ýбай, здрáви, ви́соки *дървени́-куйки;* нáшата, вáшата и *стрикоотá-куйкьа* изгòріа (изгòреха); во бáвчана и́мат гóлеми, здрéли, *цървени́-круши и пр.*

Но, за да съществува съединение между опрѣдѣлението и опрѣдѣляемата дума, необходими сѫ три условия: 1) опрѣдѣлението да прѣдшествува опрѣдѣляемата дума; 2) между опрѣдѣлението и опрѣдѣляемата дума да нѣма каквато и да било друга дума да ги раздѣля, а да слѣдватъ непосрѣдствено една слѣдъ друга; и 3) опрѣдѣляемата дума (сѫществителното име) да не бѫде членувана. Щомъ отсѫтствува едно отъ тѣзи три условия, съединение не може да има. Така напр. въ слѣдующиятъ примѣръ: дóйде éден *чéек вúсок* и ми дáде éдна *сáбіа дóўга, óстра* — съединение нѣма, защото опрѣдѣлението е поставено слѣдъ опрѣдѣляемата дума. Въ слѣдующитѣ изрѣчения: *ýбай,* рéче, *нúвье* зеў, тýку скъ́пи; *ýчен,* кáко що кáжвеше, *дáскаў* си цéниле за в᾽село оваа-гóдина — сѫщо нѣма съединение, а всѣка дума удържа своето особно ударение, защото между опрѣдѣлението *ýбай* и опрѣдѣляемата дума *нúвье* стои вмѣтнатата дума *рéче,* както и между опрѣдѣлението *ýчен* и опрѣдѣляемата дума *дáскаў* стои вмѣтнатото прѣдложение „кáко що кáжвеше", та за това, като не слѣдватъ една слѣдъ друга непосрѣдствено, и не се съединяватъ. Тѣзи примѣри, ако да не бѣхѫ вмѣтнатитѣ дума и прѣдложение, бихѫ се произнесли така: *убáй-нивье* зéў тýку скъ́пи; *учèн-даскáў* си цéниле и пр.

Забѣлѣжка. Отъ това правило има само едно исключение. Когато се случи между прилагателното (нечленувано и обикновенно притѣжателно) и сѫществителното, къмъ което то се отнася, съкратената форма отъ дателенъ падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения, то съединението не се разваля, а пакъ сѫществува; напр. братоо-ми́-дете, стрикоо-ми́-мнуче, таткоо-ти́-нива, таткоо-си́-стока, майкина-мý-душа; вуйков-мý-дукьан, дедоо-ви́-куйкьа; татков-ни́-деў и пр. Отъ това се вижда, че съобразно съ общото правило, щомъ послѣдующата дума е едносложна или двусложна, ударението минува върху мѣстоимението.

Нáй-послѣ даже да стои опрѣдѣлението непосрѣдствено прѣдъ опрѣдѣляемата дума, щомъ отсѫтствува само третото условие, сир. щомъ опрѣдѣляемата дума е членувана, то пакъ съединение относително ударението не може да има; лóши льýйгьето ми са вѝдоо (видоха); арни лóзіата біа (бѣхѫ) лáни; скъ́пи кóйньите му излéгоо, и пр. Тука нѣма съединение между опрѣдѣлението и опрѣдѣляемата дума, едно защото послѣдната е члену-

вана, и друго — защото опрѣдѣлението не направо опрѣдѣля сѫществителното, а чрѣзъ посрѣдство на спомагателниятъ глаголъ, който впрочемъ често се испуща и остава да се подразумѣва), или пъкъ затова още, защото опрѣдѣлението, което се отнася къмъ името, сѫщеврѣменно допълня и глаголътъ въ прѣдложението, така щото, не е тѣсно свързано единственно само съ името, та затова неможе да състави съ него една дума съ едно ударение.

Това правило — да се свързва относително ударението опрѣдѣлението съ опрѣдѣляемата дума въ една сложна дума, при горѣспоменатитѣ условия — се варди постоянно и така послѣдователно въ Рѣсенския говоръ, щото се прилага не само къмъ българскитѣ, но и къмъ чуждестраннитѣ думи и фрази.

Има наистина случаи, когато опрѣдѣлението не се свързва съ опрѣдѣлѣляемата дума, даже ако сѫ на лице и тритѣ горѣприведени необходими за звързванието условия, сир., ако сѫществителното име слѣдва непосрѣдственно слѣдъ опрѣдѣлението и не е членувано; но това исключение отъ общото правило има мѣсто само тогава, когато говорящиятъ иска да придаде по́-голѣмо значение на опрѣдѣлението, или да обърне вниманието на слушательтъ по́-вече върху признакътъ, отъ колкото върху самиятъ прѣдметъ. Въ такъвъ случай, при говорението се натъртва гласътъ по́-вече върху опрѣдѣлителната дума, та за това, както тя, така и сѫществителното име запазватъ своитѣ особни ударения. Изобщо трѣбва да се забѣлѣжи, че щомъ има логическо ударение въ фразата, неможе да сѫществува съединение относително ударението между опрѣдѣлението и опрѣдѣляемата дума, а се запазва тогава вече чистото граматическо ударение върху всѣка дума отдѣлно, напр.: *учѐниот* ч̀еек ч̀инит ко̀уку два̀йца неу̀чени; *за ло̀шите* (сир. а не за други нѣкои) льу̀йгье нѝкой нѐ-е арен; кро̀ток та̀тко — кро̀тки дѐца; *ста̀рите* льу̀йгье зна̀ат по̀-арно и пр.

Тъй като въ прѣдложението опрѣдѣлението се изразява съ разни части на рѣчьта, а именно: съ сѫществително име, съ прилагателно, числително, съ причастие и съ нарѣчие, то ще трѣбва тука да разгледаме, да ли тѣзи части на рѣчьта, кога сѫ употрѣбени като опрѣдѣления въ прѣдложенията, се съединяватъ относително ударението въ една дума съ името, което опрѣдѣляватъ. И дѣйствително, като разгледаме внимателно стро̀ятъ на рѣчьта въ прѣдложението и самото произношение на думитѣ, ще забѣлѣжимъ,

че въ Рѣсенскиятъ говоръ опрѣдѣлението, каквато часть на рѣчьта и да е, щомъ стои непосрѣдственно прѣдъ името, което опрѣдѣлява, съединява се съ него въ една дума, ако това послѣдньото (името) не е членувано. При това съединение, както и при всички други съединения на двѣ или нѣколко думи въ една, относително ударението дѣйствува пакъ общото правило, сир. то се туря на третиятъ слогъ отъ краятъ на съединенитѣ думи обикновенно, или на вториятъ слогъ отъ краятъ, ако послѣдующата дума (сѫществителното име) е едносложна.

За подтвърждение на това, ще приведемъ нѣколко примѣра, гдѣто се срѣщатъ като опрѣдѣления думи отъ горѣспоменатитѣ части на рѣчьта:

а) Опрѣдѣления, изразени съ прилагателни имена.

Опрѣдѣленията обикновенно и прѣимущественно се изразяватъ съ прилагателни имена и всѣкѫдѣ, гдѣто се срѣщатъ прилагателни имена за опрѣдѣления при горѣспоменатитѣ условия (сир. ако непосрѣдственно слѣдъ тѣхъ слѣдва опрѣдѣляемата дума и ако тя не е членувана), — съединяватъ се относително ударението въ една дума съ сѫществителното име, къмъ което се отнасятъ. Така напр.: *бéў-петеў белá-пенеў* прéташе (ровеше); *белá-книги, църнó-писмо;* вйдов éден дéдо со *белá-брада;* я йзлези на пóртата, да ти вйда *белó-лице, белó-лице. църнй-очи;* си кýпив *сувó-грозйе* и пр.

Забѣлѣжка. Между всичкитѣ прилагателни имена, които служатъ за опрѣдѣления, азъ знамъ само едно, което прави исключение отъ това правило и не се свързва съ сѫществителното име, къмъ което се отнася, и то е прилагателното *свети,* така напр. се казва: свéти Спáс, свéти Врáч, свéта Пéтка, свéти Нáум, свéт' Нйкола, свéт' Илия, свéти Гьóргиiа, свéти А́танас, свéти Йóн и пр.

б) Опрѣдѣления, изразени съ числителни имена.

Прѣди да говоримъ за числителнитѣ имена като думи, чрѣзъ които се исказватъ опрѣдѣления въ прѣдложението, трѣбва да разгледаме, какъ се произнасятъ тѣ и какво удерение иматъ въ простото броение, когато сѫ взети сами по себе си, безъ отношение къмъ името, което опрѣдѣлятъ или къмъ мѣстото, което заематъ въ прѣдложението.

Освѣнъ количественнитѣ, всичкитѣ други числителни имена иматъ ударение споредъ общото правило, споредъ както се прилага то къмъ всѣка дума, отдѣлно взета, напр.: пъ́рва, втóриот, четвъ́ртото, чéтвърти, четвóрица, четворйцата, пéтина,

десéтина, полóйна, дванайсéтина, двóен, чéтворен, шéсторен, пет-шéстина, чéтвъртит и пр.

Що се отнася до ударение въ числителнитѣ *количественни*, то трѣбва да се забѣлѣжи, че и тѣ отъ 1—10 слѣдватъ общото правило и се произнасятъ: éден, éдна, éдно, чéтири, сéдом, óсом, дéвет, дéсет, пéтте, дéсетте, четúрите и пр., сир. ударението стои всѣкога на третия слогъ отъ краятъ, ако думата е трисложна или многосложна, и на първиятъ слогъ на думата, ако тя е двусложна.

Думитѣ, означающи десетицитѣ и оние, означающи единицитѣ въ числата отъ 11—99, се съединяватъ относително ударението вь една дума, при което прѣдлогътъ *на* (въ числата отъ 11—19) и съюзътъ *и*, които съединяватъ десетицитѣ съ единицитѣ, се считатъ за слогове на тая сложна дума и се взематъ въ смѣтка при поставяние на ударението, което и въ тоя случай слѣдва общото правило; и, понеже послѣднитѣ отъ съединенитѣ по такъвъ начинъ думи, означающи единицитѣ, биватъ пó-вечето пѫти едносложни или двусложни, то често се случва, че ударението пада върху тѣзи свързвающи думи (*на* и *и*), а самитѣ думи, означающи десетицитѣ и единицитѣ, оставатъ съвсѣмъ безъ ударение, напр.: единáйсет (един-нá-десет), дванáйсет, (два-нá-десет); четиринáйсет, двáйсет (двá-десет), двайстúедно (двадесет-ú-едно), двайстúдве (двадесет-ú-две), двайсти-чéтири (двадесет-и-чéтири), двайстúдевет, триéсет (трú-десет), триестúседом, триестúдевет, четúресет (или както въ Битолско — четириéсет, което е пó-правилно), четирестúдве, четирестичéтири, четирестúдевет, пéдесет, шéесет (шéст-десет), седóмдесет, осóмдесет, осомдестúпет, осомдестúосом, девéдесет, деведестúтри, деведестúпет, деведестúдевет.

Стотицитѣ се проинасятъ: стó, двéсте, трúста, а отъ 400—900, думитѣ 4, 5, 6, 7, 8 и 9 се съединяватъ съ думата *стóтини*, която слѣдва подиръ тѣхъ, и затова губятъ своето ударение, понеже послѣдующата дума *стóтини* е трисложна, и ударението си е на мѣстото, споредъ общото правило, сир. на третиятъ слогъ отъ краятъ на сложната дума. Така напр.: *четиристóтини* се изговаря като да е (? Ред.) четирú-стóтини (а не както въ другитѣ български нарѣчия: чéтир стóтин или четѝри стотѝни), петстóтини, седомстóтини и пр. Думитѣ, изразяющи стотицитѣ, не се съединяватъ по ударение нито съ единицитѣ, нито съ десетицитѣ, които слѣдватъ подиръ тѣхъ, напр.: стó и пéт, двéсте и трú, трѝста

и чéтири, четиристóтини и дéсет, пестóтини и двáйсет и пр. Но когато подиръ стотицитѣ слѣдватъ десетици и единици, то тѣзи послѣднитѣ пакъ се съединяватъ помежду си, напр.: сто и *седомнáйсет,* двéсте и *двайстѝпет,* триста и *педесетѝосом,* четиристóтини и *четирестичéтири* и пр.; така щото десетицитѣ и единицитѣ се свързватъ помежду си въ една дума, ако слѣдватъ една до друга непосрѣдствено, гдѣто и да се намиратъ.

Хилядитѣ се изражаватъ, като се притури къмъ числата думата *ѝлада.* Като се притури и тая дума къмъ числата отъ 1—99, съединява се съ тѣзи числа, и относително ударението се счита за една дума съ тѣхъ, и понеже е трисложна, то числата отъ 1—99 губятъ своето особенно ударение и се изговарятъ бърже-бърже, като да нѣма върху тѣхъ съвсѣмъ ударение, напр.: двайстипет-ѝляди (а не двайстѝпет ѝляди), четири-ѝляди (а не чéтири ѝляди), педестиосом-ѝляди, деведестидевет-ѝляди и пр. Впрочемъ по нѣкога се произнасятъ и така, както се съединяватъ съ думата *ѝляда* само единицитѣ, а десетицитѣ запазватъ своето особно ударение, напр.: пéдесет и *шес-ѝляди,* четѝресет и *четири-ѝляди,* осóмдесет и *седом-ѝляди,* девéдесет и *седом-ѝляди* и пр. — Когато думата *иляди* слѣдва непосрѣдственно подиръ стотицитѣ, то се съедиява и съ тѣхъ, напр.: *двесте-ѝляди, четиристотини-ѝляди* (произнася се [? Ред.] като: четирѝ-стотинѝ-ѝляди), *осемстотини-ѝляди, деветстотини-ѝляди* и пр.; но щомъ слѣдъ стотицитѣ идатъ само десетици, или само единици, то се съединяватъ съ думата *ѝляди* само тѣзи послѣднитѣ, а стотицитѣ запазватъ своето особно ударение, напр.: стó и *десет-ѝляди,* двéсте и *педесет-ѝляди,* трѝста и *пет-ѝляди,* петстóтини и *шес-ѝляди* и пр. Ако ли слѣдъ стотицитѣ идатъ и десетици и единици, тогава стотицитѣ си иматъ ударение, а колкото за десетицитѣ и единицитѣ, то тѣ или наедно се присланятъ къмъ *ѝляди,* та губятъ ударението, или пакъ само единицитѣ се присланятъ и губятъ ударението, а десетицитѣ го задържатъ, напр.: петстóтини и *двайстидв-ѝляди,* или петстóтини и двáйсет и *две-ѝляди;* трѝста и *осомдестиседом-ѝляди* или трѝста и осóмдесет и *седом-ѝляди;* седомстóтини и *триестишесѝляди,* или седомстóтини и триесет и *шес-ѝляди* и пр.

Всичко казано до тука относително ударението и произношението на числителнитѣ количественни имена се прилага къмъ тѣхъ само при простото броение, но когато се иска съ тѣхъ да се искаже не само просто числото, а и нѣкаква отсѣнка на нѣкое чувство на говорительтъ, като напр. ако иска той да искаже учуд-

вание за голѣмината или малостьта на числото; ако иска да придаде особенна убѣдителность на исказанното число, или пъкъ да обърне вниманието на слушательтъ само върху нѣкоя часть отъ исказанното число, сир. въ всичкитѣ случаи, когато числото е исказано съ особенна интонация (когато е употрѣбено логическо ударение), съединението се разваля, та за това, както думитѣ означающи единицитѣ, десетицитѣ, стотицитѣ, така и думата *и́ляди*, която се притуря при тѣхъ за означение на хилядитѣ, удържатъ всѣка своето граматическо ударение; напр.: два́йсет и две́, деве́десет и пе́т, чети́ресет и че́тири, сто́ и два́йсет и о́сом, две́сте и три́есет и че́тири, че́тири и́ляди, два́йсет и се́дом и́ляди, деветсто́тини и осо́мдесет и де́вет и́ляди и пр. Не се разваля при това само съединението на числата отъ 11 до 19 и на числата, които изражаватъ цѣли десетици и стотици, като напр.: петна́йсет, осомна́йсет, два́йсет, пе́десет, осо́мдесет, четиристо́тини, шесто́тини и пр.

Всичкитѣ числителни имена се считатъ за прилагателни и чрѣзъ тѣхъ се изражаватъ опрѣдѣления въ прѣдложенията. Заради това, когато числителнитѣ имена сѫ поставени прѣдъ нѣкое сѫществително, за да опрѣдѣлятъ количеството, частитѣ и порядъкътъ на прѣдметитѣ, въ такъвъ случай тѣ се съединяватъ по ударение въ една дума съ това сѫществително; напр. две́-деца, пе́т-пари, десе́т-мина, петнайсе́т-мина, двайстипе́т-пари, триестиосо́м-души, четиристипе́т-ниви, шеестидеве́т-куйки, деведестиосо́м-реки, сто́-върби, двесте́-овци, два́-вола, трі́-койньа, илядá-овни, четиристотини́-глай о́вци, четири́-кози, деветнайсе́т-кули; но: триести́шес-дъ́бой (дъбови), шесто́тини-го́йда, три́ста-гро́шей и пр., защото тука послѣдующитѣ думи, ако и да сѫ скратени, считатъ се за трисложни, та за това всичкитѣ прѣдидущи думи на числата, които се свързватъ съ тѣхъ, губятъ ударението си.

Отъ горнитѣ примѣри става явно, че числата отъ 1 до 99 (съ исключение на е́ден, е́дна, е́дно, е́дни, които не се свързватъ съ послѣдующето сѫществително, къмъ което се отнасятъ), се съединяватъ съ опрѣдѣляемата дума, къмъ която се отнасятъ, ако тя слѣдва непосрѣдственно слѣдъ тѣхъ и не е членувана. При това десетицитѣ, единицитѣ и сѫществителното име съставляватъ една дума относително ударението.

Сѫщо така се съединяватъ съ сѫществителното и стотицитѣ и хилядитѣ, напр. двесте́-мина, триста́-куйки, петстотини́-души, шестотинѝ-мина; пет-иляди́-пари, осом-иляди́-брави (впрочемъ послѣднитѣ примѣри се срѣщатъ вече доста рѣдко, а вмѣсто тѣхъ се казва: ку́пив осом-и́ляди бра́ви; зе́дов дванайсет-и́ляди штѝци и пр.). Но когато слѣдъ стотицитѣ и хилядитѣ слѣдватъ само единици, или само десетици, то съ сѫществителното се съединяватъ само единицитѣ или само десетицитѣ, които сѫ непосрѣдственно прѣдъ него, а хилядитѣ и стотицитѣ въ този случай удържатъ пакъ своето обикновенно ударение; напр. две́сте и *осо́м-души*, три́ста и *пт-е́койньа*, четиристо́тини и *деве́т-пжти;* петсто́тини и *триесе́т-пари;* шесто́тини и *четиресе́т-брави* о́вци; две и́ляди и *пе́т-лева*, три-и́ляди и двесте и *десе́т-лавти* (лакти) пла́тно и пр. Ако ли пъкъ се случи подиръ хилядитѣ и стотицитѣ да слѣдватъ още десетици и единици заедно, то съ послѣдующето сѫществително се съединяватъ: или десетицитѣ и единицитѣ изедно, или пъкъ само единицитѣ, а пъкъ хилядитѣ, стотицитѣ и въ послѣдниятъ случай десетицитѣ задържатъ своето особно ударение; напр.: три-и́ляди и две́сте и *петчайсе́т-мина*, четири-и́ляди и три́ста и *двачистипе́т-кози*, или пъкъ: девет-и́ляди и четиристо́тини и осо́мдесет и *два́-койньа*, две́сте и триесет и *ше́с-души*, четири-и́ляди и сто и седо́мдесет и *пе́т-съжни*, петсто́тини и четиресет и *четирѝ-оки* и пр.

Забѣлѣжка. Думата *иляда* се смѣта като прилагателно име, когато стои вмѣсто *една* хиляда или *много* хиляди, та за това се съединява съ сѫществителното, къмъ което се отнася, ако стои непосрѣдственно прѣдъ него, напр. иляда́-мина, иляда́-кози, иляда́-аспри, иляда́-свиньи, иляди́-оки; иляди́-риби и пр.

Отъ другитѣ видове числителни имена (освѣнъ количественнитѣ), *поредниттѣ* и *умножителниттѣ* или *пропорционалниттѣ* се съединяватъ всички съ сѫществителното, като прилагателни, напр. вторио́н-дъб е по́-висок; четвъртана́-порта е отво́рена; третото́-лето не спе́чалив ни́що; четворното̀-йъже е по́-яко отъ тро́йното; двойното́-платно са ски́на и др. так. Отъ *дробниттѣ* числителни имена се съединяватъ само *поў* (пол) и *поло́йна* (половина), напр. по́ў-саат, по́л-ока, по́ў-пъти, по́л-аршин; полойна́-ока; полойната́-нива я про́даде и пр., а вмѣсто другитѣ дробни числителни имена се употрѣбяватъ на́й-често турскитѣ думи: *че́рек, три че́река* и др. так. — Що се касае до *събирателниттѣ* числителни имена, тѣ правятъ исключение отъ горѣизложеннитѣ правила, защото не се съединяватъ съ сѫществи-

телното, прѣдъ което сѫ поставени като опрѣдѣления, напр. сто́тина ло́зи, педесе́тина ла́вти, дванайсе́тина кра̀ви и пр.

Забѣлѣжка. Въ говорението, когато искатъ да придадатъ особенна важность на самитѣ числителни имена, не ги съединяватъ съ сѫществителното име, което тѣ опрѣдѣлятъ, а ги произнасятъ съ обикновенното имъ ударение, напр.: два́йсет ко́йнья, пе́десет и пе́т съжни; му оста́наа са́де три́есет и о́сом о́вци; пъ́рвиот (сир. не вториятъ или другъ нѣкой) че́ек до́шоў; а́рните льу́йгье си о́шле, а ло́шите оста́нале. Изобщо и тука, както и на всѣкждѣ, гдѣто се съединяватъ относително ударението двѣ или нѣколко думи въ една (освѣнъ въ сложнитѣ думи), трѣбва да се забѣлѣжи все сѫщото правило, че щомъ се употрѣби логическо ударение, свързката между съединенитѣ по ударение думи се губи, и тогава тѣ оставатъ само съ граматическото ударение.

в) Опрѣдѣления, изразени съ причастия.

Въ Рѣсенскиятъ говоръ, като опрѣдѣление при сѫществителнитѣ имена, се употрѣбява само страдателното причастие, а дѣйствителното не се срѣща никждѣ употрѣбено въ такова значение. Заради това, само страдателното причастие (съ окончание на: *н, ан, ен, ян* и по нѣкога на: *ат, ет, ит),* сматряно като прилагателно име, се съединява относително ударението съ сѫществителното, което опрѣдѣлява, ако то слѣдва непосрѣдственно слѣдъ причастието и ако не е членувано, напр.: на стре́д-село на́шле е́ден *опра́н-чеек* (убитъ); *умренито́-чеек* го закопаа; *разграденио́т-плет* го за́градив; *изоранине́-нивье* и (ги) по́сяв (по́сеав): со *опори́т-чеек* нека́рай-са и пр.

г) Опрѣдѣления, изразени съ мѣстоимения.

Всичкитѣ прилагателни мѣстоимения, които служатъ за опрѣдѣления въ прѣдложението, съединяватъ се по ударение съ сѫществителното, което опрѣдѣляватъ. Исключение въ това отношение отъ всичкитѣ мѣстоимения правятъ: *личнитѣ, възвратнитѣ, относителнитѣ* и *неопрѣдѣлителнитѣ*.

Примѣри: мо́й-койнь не-са́-земат; *моява́-куйкьа* не-саза́творвит; *твойте́-деца* са по́-умни от мо́йне; *нейзинио́т-ковчег* е многу ша́рен; той ни е *сво́й-чеек;* ти́е и́маат *сво́й-льу́йгье* та́мо; *ово́й-камен* е мно́гу те́жок; *овие́-койньи* са мно́гу бъ́рзи; *онние́-чупи* (моми) пе́іаа (пѣехж) вче́ра убай-песни; по́край *оваа́-река* от *онаа́-стърна* ра́стіа големи́ върби; *тоо́-дете* (това́-дете) по́-напред го кре́на (дигна) *ова́-ягне,* а се́тне го зе́де и *она́-яре;* не-бе́в-виде́у *оноука́в-амбар* (оноликав амбар); не-ти́-требит тебе *оука́в-стап* (оволикав); *вако́в-овчар* на *онаквостидо* не-тре́бише; на таква́-глаа, тако́в-брич; *инако́в-збор* ми ре́че, ту́ку не-го́-дочув; *ко́й-турчин* до́шоў и чия́-овца

зе́ў? Со *ква́-мера* го ме́ривте ло́зйето? *Ко́ўкай-змия* о́праде на пъ́тон! *Коўка́в-цървец* на́шле во сире́йньето! Во *секоо́-ку́йкьа* и за́кон или во *секоа́-куйкьа; секо́й-чеек* не́-е за *таа-ра́бота; цело́-яйце* в' зе́ўник; *це́ў-ден* се́ ви́сит на́-порта; *цела́-нива* са про́даат; *секако́в йъзик* збо́рвит; *секаква́-трева* на́косив; *секакво́-цвейкье* си на́брав; *съ́тичкио́т-леб* го и́зеде (всичкиятъ хлѣбъ . . .); *сътичкото́-млеко* го и́сърка (изсърба); *са́м-чеек* или *сама́-жена* не́-можит да о́рат; *ве́с-ден, са́-нош, се́-лето, се́-нешто;* коб да са́кат че́ек, *се́-нещо* на́праат и пр. Сжщо се съединява и мѣстоимението *що,* когато е употрѣбено вмѣсто *какъв, а, о, и,* напр.: их, бог-доб (да-го)-прости, *що́-чеек* бе́ше! (вм. како́в-чеек беше!); яс му ре́ков, ама *що́-вайде?* (вм. каква полза?); *що́-нива* ку́пи; *що́-добро* на́йде! и пр.

Отъ другитѣ видове мѣстоимения *личнитѣ* и *възвратнитѣ,* като не се употрѣбяватъ за опрѣдѣления, не се съединяватъ съ сжществителнитѣ. *Неопрѣдѣлителнитѣ* и *относителнитѣ,* както споменахме по́-горѣ, правятъ исключение отъ това правило и не се съединяватъ съ сжществителното име, ако и да стоятъ непосрѣдствено прѣдъ него, като негови опрѣдѣления, напр.: не́кой че́ек; о́шла не́коя же́на; о́шла *не́коя* ба́ба; ви́кнале *не́кое* дете; *ни́кой* че́ек не́-е бе́з-грев; *ни́коя* кра́ва не-са-о́тели; иэле́гвела от-е́зеро *не́каква* ри́ба; *не́каков* гла́с му са за́чуў и пр. А пъкъ *относителнитѣ* мѣстоимения не се съединяватъ съ сжществителното, на което служатъ за опрѣдѣления, вѣроятно за отличие отъ *въпросителнитѣ,* защото въ Рѣсенскиятъ говоръ собственно отдѣлни относителни мѣстоимения нѣма, а за такива служатъ пакъ въпросителнитѣ, които се познаватъ, че заематъ мѣстото на относителни, едно по смисъльта, а друго по това, че не се съединяватъ съ имената, къмъ които се отнасятъ; когато въпросителнитѣ напротивъ, всѣкога се съединяватъ не само съ имената, къмъ които се отнасятъ, но даже, както ще видимъ по́-нататъкъ, и съ глаголитѣ; напр.: *ко́й-чеек* ти ка́за да до́йш? Но: ко́й че́ек ти ка́за да до́йш, той ке ти ка́жит да с'йо́йш (о́тидиш-оидиш-ойш); *коя́-нива* избравте? Но: ко́я ни́ва избравте, не́я засе́йте-я. *Како́в-йъчмен* пося́вте (посе́яхте)? Но: ка́ков йъ́чмен пося́вте, та́ков ке пожни́ете и пр.

д) Опрѣдѣления, изразени съ сжществителни имена.

Отъ тѣзи видове опрѣдѣления свързватъ се по ударение съ сжществителното, на което служатъ за опрѣдѣления само оние

родови сѫществителни имена, които *слѣдватъ* непосрѣдственно и нечленувани слѣдъ нѣкое *видово* сѫществително име, за да го опрѣдѣлятъ, и да покажѫтъ нѣкое качество, нѣкое достоинство, или родътъ на прѣдмѣтътъ; а другитѣ сѫществителни, които сѫ употрѣбени въ качество на прилагателни имена, не се съединяватъ по ударение съ сѫществителното, къмъ което се отнасятъ. Този видъ опрѣдѣления при съединението си съ сѫществителното не се съобразяватъ съ общото правило за съединение на опрѣдѣлението съ опрѣдѣлителната дума въ това отношение, че всичкитѣ други опрѣдѣления, съ каквато часть на рѣчьта и да бѫдѫтъ изразени, за да се свържатъ съ сѫществителното име, къмъ което се отнасятъ, изискватъ, опрѣдѣлението да бѫде непрѣмѣнно прѣдъ опрѣдѣляемата дума, а пъкъ опрѣдѣленията, изразени съ сѫществително име, напротивъ, за да се свържатъ по ударение съ сѫществителното, къмъ което се отнасятъ, изискватъ като необходимо условие, щото опрѣдѣлението (родовото сѫществително име) да *слѣдва* непосрѣдственно слѣдъ опрѣдѣляемата дума; напр.: Абеди́н-паш, Куду́с-ага, Ха́лил-бег, Балиль-во́йвода, Кузман-ка́пидан, киска-бо́сильок, то'ар-бо́рика, мрена́-риба, баде́м-древо (древо), мерме́р-камен, Секула-де́тенце, Якулаво́войда. Но ако родовото сѫществително е поставено *прѣдъ* видовото, сир. ако опрѣдѣлението, изразено съ сѫществително име, стои *прѣдъ* опрѣдѣляемата дума, тогава съединение между тѣхъ относително ударението неможе да сѫществува; напр.: Ка́пидан Па́вле, па́ша И́браим, а́га Се́лим, поп И́ван, ка́мен ме́рмер и пр. По тая причина и сѫществителнитѣ имена, които означаватъ родство или друга нѣкоя интимность и които обикновенно се турятъ прѣдъ сѫществителнитѣ собственни имена, не се съединяватъ съ тѣзи послѣднитѣ по ударение, а всѣка дума удържа своето особно ударение, напр.: Стри́ко Сто́ян, ву́йко Ми́тре, те́тка Ка́лья; Го́сподин Сто́йче и пр.

е) Опрѣдѣления, изразени съ нарѣчия.

Когато нѣкои отъ нарѣчията сѫ употрѣбени въ прѣдложението като опрѣдѣления, то и тѣ се съединяватъ относително ударението въ една дума съ сѫществителното, къмъ което се отнасятъ, ако то слѣдва непосрѣдственно слѣдъ тѣхъ и не е членувано; напр.: Той е кира́джия со *многу́ койньи;* оваа-го́дина *многу́-мина* изумреле от у́лера (холера); яс до́-сега *многу́-майки* су (съмъ)

расплакаў; *тоўку-лъўйгье* не-бе́в-видеў со́брани на едно́-место; зер той *малу́-пари* му и́зеде та́тку-си; Бога́рия и́мат *поике́-войска* от Съ́рбия; ко́о да ва́тат е́дна ра́бота *пойке́-мина*, бъ́рго я би́тисват; *коўку́-овци* про́даде не́кни (онзи день)? *Коўцина́-мина* о́йдовте? *Ката́-утро*, си́нко, добро́-утро; *вчера́-вечер* ми до́йдоо го́сти; *лани́-лето* бе́ше су́ша, а *лани́-зима* сне́гот не́-беше мно́гу гло́бок и проч.

Отъ тѣзи примѣри се вижда, че на́й-много като опрѣдѣления се употрѣбяватъ: *количественнитѣ, въпросителнитѣ, показателнитѣ*, както и нѣкои отъ *врѣменнитѣ* нарѣчия и, когато сѫ употрѣбени като опрѣдѣления, винѫги се съединяватъ съ сѫществителното, къмъ което се отнасятъ; а пъкъ всичкитѣ други видове нарѣчия, ако и да стоятъ непосрѣдственно прѣдъ сѫществителнитѣ нечленувани имена, пакъ не се съединяватъ съ тѣхъ по ударение.

3. Съединение на въпросителнитѣ мѣстоимения, въпросителнитѣ и нѣкои други нарѣчия съ глаголътъ, къмъ който тѣ се отнасятъ.

Въпросителнитѣ мѣстоимения, въпросителнитѣ нарѣчия и *отрицателното нарѣчие „не“* съединяватъ се всѣкога съ глаголътъ, къмъ който се отнасятъ, и образуватъ съ него относително ударението една сложна дума, ако се намиратъ *прѣдъ* този глаголъ и ако не сѫ отдѣлени отъ него съ нѣкоя друга дума. При това относително мѣстото на ударението и тука се пази общото правило, сир. ударението се поставя всѣкога на третиятъ слогъ отъ краятъ на съединената дума или на вториятъ слогъ, ако на́й-послѣдната отъ съединенитѣ по такъвъ начинъ думи (глаголътъ) е едносложна. *Примѣри: Кога́-чу? Кого́-би? Ко́й-дойде? Коя́-падна* в'ре́ка; *кого́-удри* Сто́ян? *Кому́-даде* па́ри? *Коўка́в-беше* смо́кот? *Чия́-беше* ку́йкьата що и́згоре? *Какво́-било* де́тето? *Що́-чинит* та́тко-ти? — Ра́ботат. *Како́-рече* по́пот? — Ре́че: да сте блосо́вени (благосло́вени) ри́сяни! *Како-ре́коо* лъу́йгьето? *Како-напра́я* (напра́вихѫ) рабо́тта? *Коўку́-собра* от вереси́ите? — Пет-и́ляди. *Коўку́-найде* пче́нка (кукурузъ)? — Десе́т-кила. *Коўку-спе́чели* от сто́ката? *Ко́о-дойде* Ма́рко? — Не́кни. *Ко́о-викна* или *Кога́-викна* проту́герот? — Пре́йге (прѣди малко). *Ко́о-умре* или *Кога́-умре* Ристе? — Ла́ни. *Къ́й-падна* (или *къде́-падна*, защото и това нарѣчие, както нарѣчието *кога* се употрѣбява двояко: скратено — *къ́й* и нескратено — *къ́де*)? *Къ́й-удри* ка́менот що го въ́рлив? Бра́т-ти кон *къ́й-ойде* (вмѣсто кѫдѣ отиде)? Де́неска

не́-зедов леб; *не́-найде* до́ма ни́кого; вуйко-ти *не́-дойде* на́-пазар; *не́-беше* згóдно врéмето; óбата *не́йкьаа* (не́-хотеха) да дóйдат и пр.

Забѣлѣжка. Отрицателното нарѣчие „не“, прѣдъ каквато дума и да стои, съединява се относително ударението съ нея, ако отрицателното се отнася къмъ тая дума и ако тя не е раздѣлена отъ отрицателното съ друга дума; напр.: не́-убав, не́-мнен, не́-пран, не́-сакам, не́-зедов, не́-чеек, не́-стока, не́-разбран и пр.

Когато между въпросителнитѣ мѣстоимения, въпросителнитѣ нарѣчия и отрицателното *не* — отъ една страна, и между глаголътъ, къмъ който тѣ се отнасятъ, отъ друга — се случи да стоятъ: скратената форма отъ дателенъ и винителенъ падежи на *личнитѣ* и *възвратното* мѣстоимения, спомагателния глаголъ въ каквото наклонение, врѣме, лице и число и да е (въ сложнитѣ врѣмена или въ сложнитѣ сказуеми), частицитѣ *да* и *ке*, съ помощьта на които се исказватъ желателно наклонение и бѫдѫщитѣ врѣмена, — то всичкитѣ тѣзи думи не врѣдятъ на съединението, а влизатъ въ него и, относително ударението, се вэематъ въ смѣтка, като прости слогове на образуваната по такъвъ начинъ сложна дума. *Примѣри: Кой-го́-зеде* нóжот? — *Не-су-го́-видеў. Не-су-ти-го́-вратиў* ýще лéбот що ми го дáде зáвчера нáзаем. *Коо-ке-го́-копаш* или *кога-ке-го́-копаш* лóзйено? *Коо-ке-й-ораш* Селим-агойнé-нивье? Види, *како-ти́-рече* вчéра и *како-ке-ти́-речит* дéнеска. *Що-му́-стори,* та ти са нáйли (нахили = разсьрди)? *Що-ке-ми-ти́-чинит,* бре дýшко, áко *не-му́-платиш* на врéмето? *Защо-ке-си-я́-биеш* уще мнóгу глáата! [Ако би било утвърдително прѣдложението, би се произнесло така: Зáтоо ке си я биéш глáата ýще мнóгу, зáщо нéмаш ум вó-нья (нея)]. За *коуку-йе-си-го́-купиў* гéрданот? От *коо-ке-си-го́-земиш* áкот (хакътъ — заплатата)? — От Гьýргевден. *Коо-ке́-с’-йойте* или *коо-ке-си́-ойте* (вм. кога ке си ходите)? *Кьй-ке-си-го́-продайш* ви́ното? *Чуму-ти́-беше* оукý-стока? *Чуму-ми-ти́-била* сáбята, кóо *не-си́-можеў* да са брáниш сó-нья? *Що-ке-ми-ти́-купит* тáте óт-пазар? *Не-ми-ти-са́-зоди* работи́чката, ко (како) що сáкаше ти. *Коо-ке-си-й-косиш* вашине-ли́вайье? От *кьй-го́-знееш* и пр.

Трѣбва да се забѣлѣжи при това, че подобно съединение въ Рѣсенскиятъ говоръ се употрѣбява не само въ прѣкиятъ, но и въ косвенниятъ въпросъ и въ косвенното отрицание, напр. яс знъ́м (зная) *кого-ке-си-го́-земиш* за дрýгар; со ваквá-глаа, нѐ-знъ́м *що-ке́-чинит;* вчéра ми кáзаа, *що-му-си́-сториў;* не-та-óпитав, *чуму-ти-са́-биле* пáрите що и сáкаше нá-заем; яс áрно знъ́м, óти *не-ти-са́-сакат* да рáботаш; ýще óт-сега са ви́ждат оти

(вм. че) *не-ке-му́-сечит* ти́квата; многу́-пъти ми е зббрвеў, ко (како) да *не-му-су́-сториў* ни́кога до́бро и пр.

При отрицателната страдателна форма на *прѣминало неопрѣдѣлено* и *отдавна прѣминало* врѣме, горѣпоименуванитѣ думи: въпросителнитѣ мѣстоимения, въпросителнитѣ нарѣчия, отрицанието „не“, частицата *да* и *ке*, скратената форма отъ дателенъ и винителенъ падежи на личнитѣ и възвратното мѣстоимения — не се съединяватъ съ причастието, а само съ спомагателниятъ глаголъ, който го придружава; напр.: да *не-бе́в-биў* пи́ян, не-ке́-паднев; кни́гите що ми и зе́доо, *не-ми-са́-биле* да́дени до́ сега. Казва се: у́ще *не-бе́в-даден* на суд, но: *не-су́-биў* да́ден на суд; *не-му-е́-казан* той збор, но: *не-му-са́-биле* ка́зани тие-збо́рой. Сжщото се случва, и когато въ прѣдложението нѣма другъ глаголъ освѣнъ спомагателниятъ, сир. когато сказуемото е исказано съ причастие, сжществително, прилагателно, числително и мѣстоимение. Въ такъвъ случай нѣма съединение и между: сжществителното, прилагателното, числителното мѣстоимението, причастието и горѣспоменатитѣ думи, а само съ спомагателниятъ глаголъ, напр.: той зна́ў, оти *не-су́-биў* лош; *кой-ке́-биў* бо́гат, коо а́рджеў то́ўку; той *не-ке́-беше* тоўку сла́б, ако са ва́рдеше и пр.

Но щомъ между въпросителнитѣ мѣстоимения и нарѣчия и отрицанието *не* отъ една страна и глаголътъ, къмъ който тѣ се отнасятъ, отъ друга — се случи нѣкоя друга вметната дума (освѣнъ спомогателния глаголъ, казаннитѣ лични и възвратното мѣстоимения и частицитѣ *да* и *ке*), то съединението се разваля; напр. *Коо-ке-му-го́-купиш* жи́тото? Но: ко́га, ре́че, ке му го ку́пиш жи́тото? *Како-ке-му-го́-продайш* ме́стото? Но: ка́ко, та́ка, ке му про́дайш ме́стото? Въ даденитѣ случаи щомъ влѣзохж помежду вмѣтнатитѣ думи *„рече“* и *„така“* и съединението се развали.

По подражание на въпросителнитѣ нарѣчия и отрицателното „не“ и слѣдующитѣ други нарѣчия, които отговарятъ на въпроситѣ *колко* и *какъ: о́ўку, о́ноўку, то́ўку, ма́лу, мно́гу, до́ста, по́йке* (по́веке), *ва́ка, о́нака, та́ка, а́рно не́пара* (неособенно), — се съединяватъ съ глаголътъ, къмъ който се отнасятъ, и изобщо се подчиняватъ на всички правила, които изложихме по́-горѣ за въпросителнитѣ нарѣчия и за отрицателното нарѣчие „не“. Впрочемъ трѣбва да се забѣлѣжи, че нарѣчието *доста* се съединява обикновенно само съ спомогателнитѣ, а не и съ нѣкои други глаголи. *Примѣри: Оўку-ми́-даде, тоўку-ти́-даам;* ко́ўку ми чи́нит, *тоўку-ти-го́-даам; тоўку́-стори* де́неска сто́ката; ко́ўку ке му слу́жа,

тоуку-ке-ми́-платиш; малу-му́-бя (бѣхж) мъ́ките, а́ми гле́дай и́-ти у́ще да му *при́клайш* (прикладиш = притуриш); *малу-му-са́-биле* негойте́-овци, ами при́зеў да па́сит и чу́жди; *многу́-му-са* и тие́-пари, що му и да́ваат; *пойке́-сакаў* да ра́ботат; *пойке-ке́-ядеў* на ру́чек; *до́ста-су, до́ста-е, доста̀-бевме, доста-кѐ-бевме; доста-ке-смѐ-биле; доста-ке-му-сме́-биле* тоуку́-гости; *доста-ке-ми́-беше* а́кот, ако не-бе́в-женет; *доста-му-са́-биле* па́рите, що и (ги) зе́маў и пр. (Обаче съ другитѣ глаголи както нарѣчието *до́ста*, така и *ма́лу, много́у*, не се съединяватъ, напр. до́ста о́ди на чу́ждина; до́ста спа́ до пла́днина; до́ста ке спеча́левме, а́ко бе́вме рабо́тале цело́-лето). *Вака-ми́-рече* зборот той, *вака-ти-го́-велъа* и іас те́бе; *така-ке-ми-го́-земит* ле́бот той, со и́трос; и́злезе со родни́ньето сво́и в' пла́нина, та *така-си-и́-зеде* о́вците на́зат; до́йде той при́-мене, тики: *вака́-било, онака́-било*, ду́ри да ма и́змамит; *арно́-стори* що дойде; *арно-си́-сториў*, що му си и (ги) пла́тиў па́рите; *арно-му-си́-сториў*, що си го и́стераў; *арно-му́-рече; арно-му-си-го́-рекоў* то́й-збор; *непара́-гльаат* (неособенно довижда); *непара́-збэрвит; непара-му-са́-сейт* (седитъ); *непара-ми-го́-ващат* о́коо (око-во); *непара-му́-вървит* лакърди́ята пре́д-него; *непара-му́-сечит* у́мот и пр.

Забѣлѣжка. И при този видъ съединение на думитѣ относително ударението, ако би говорительтъ да иска да обърне вниманието на слушательтъ по́-вече върху една само извѣстна дума, отъ колкото изобщо върху цѣлиятъ смисълъ на самото прѣдложение, то издига и натъртва гласътъ си по́-вече върху тая дума, сир. употрѣбява логическо ударение. Щомъ се случи това, съединението се разваля, и тогава всѣка дума взема пакъ своето обикновенно ударение, напр.: *до Ми́тровден то́уку ке ми пла́тит*; тукъ се обръща на́й-по́вече внимание върху утвърдителното нарѣчие *то́уку* и за това върху него пада на́й-силното ударение на гласътъ при произнасянието на фразата; другитѣ послѣдующи думи не се съединяватъ вече съ глаголътъ и помежду си, а оставатъ всѣка съ своето особено граматическо ударение.

4. Съединение на личнитѣ и възвратнитѣ мѣстоимения (съкратената форма отъ винит. и дател. пад. за двѣтѣ числа) съ сѫществително, прилагателно, глаголъ, причастие, дѣепричастие и нарѣчието „камо“.

Скратената форма отъ дателенъ и винителенъ падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения, когато слѣдватъ непосрѣдственно подиръ сѫществително и прилагателно имена, слѣдъ глаголъ, нарѣчие, дѣепричастие и нарѣчието *камо*, съединяватъ се съ тие части на рѣчьта, и помежду си въ една сложна дума съ едно само ударение, което винѫги стои споредъ общото правило на третиятъ слогъ отъ краятъ на тая сложна дума, безъ да се гледа, че послѣд-

ната отъ съединенитѣ по такъвъ начинъ думи е едносложна. Но тука трѣбва да се различаватъ два случая: а) съединение на съкратената форма отъ дателенъ падежъ на възвратното и личнитѣ мѣстоимения, когато слѣдва подиръ сѫществително и прилагателно имена; и б) съединение на съкратената форма отъ дателенъ и винителенъ падежи отъ сѫщитѣ горѣспоменати мѣстоимение съ глаголъ, причастие, дѣепричастие и нарѣчието *камо,* когато слѣдватъ подиръ тие части на рѣчьта, както и помежду си едни съ други.

а) Съкратената форма отъ дателенъ падежъ на възвратното и личнитѣ мѣстоимения (и за двѣтѣ числа), сир. мѣстоименията: *ми, ти, си, му, йе,* (вм. ѝ), *ни, ви* и *му* (вм. *им,* което въ Рѣсенскиятъ говоръ се е изгубило и не се употрѣбява вече), когато слѣдватъ непосрѣдственно подиръ сѫществително или прилагателно име, съединяватъ се относително ударението въ една сложна дума съ името и, при поставяние на ударението, се вематъ въ внимание, като слогове на сложната дума, напр.: пóбратим, побрáтим-ти, побратúма-му; тéтин, тéтин-ми, тетúна-ми; посестрúма-му, постестрúме-си и пр. Но сѫщитѣ тѣзи мѣстоимения, ако сѫ употрѣбени прѣдъ името, не се съединяватъ съ него.

Споменатитѣ мѣстоимения се употрѣбяватъ особенно слѣдъ такива сѫществителни, които показватъ родство или нѣкаква друга интимность, а слѣдъ други сѫществителни имена се употрѣбяватъ твърдѣ рѣдко, и то пó-вече въ елиптически изрѣчения, които замѣняватъ желателно наклонение, като напр.: *óрман-ти* кáдия сир. гората да ти бѫде сѫдия (= бегай тамъ), или напр.: въ слѣдующиятъ прúсмѣхъ за циганка: „Егюпке-гюпке, *кáмен-ти* нá глаа, *тъпан-ти* нá-рамо, *сýрла-ти* нá-пояс, *глóмна-ти* в' г.. от, *пипéрка-ти* в' нóсот, *шúкла-ти* шúрина, прекý-море вéчера и пр. Сѫщо се срѣщатъ тѣзи мѣстоимения употрѣбени подиръ сѫществителни нечленувани имена и въ клѣтвитѣ и псувнитѣ, напр.: *лéба-ми, лéба-ти, кърста-ми, кърста-ти, бóга-ми, бóга-ти**). Други примѣри: тáтко-ни, таткóй-ви (таткóви-ви), мáйка-му, дéдо-йе, бáба-си, стрúко-ти, стрикóй-му, свéкърва, свекъ́рва-йе, йътъ́рва-йе, побрáтим-ти, побратúма-ти, побратúму-му, посéстрима, посестрúме-си; стóпан-йе, стопáнка-му; мъ́ж-йе, и мъ́жот-йе; жéна-му, и женáта-му и пр.

---

*) Впрочемъ тѣзи послѣднитѣ се употрѣбяватъ пó-често съ друго ударение, и тогава се произнасятъ съ протегнатъ гласъ: *лебáа-ми,* кърстáа-ти, богáа-ти и пр.

Слѣдъ прилагателнитѣ имена още пó-рѣдко се употрѣбяватъ споменатитѣ мѣстоимения, и, гдѣто се употрѣбяватъ, тѣ слѣдватъ обикновенно подиръ такива прилагателни притежателни, които сѫ произлѣзли отъ родовитѣ сѫществителни имена, напр.: чи́е-е лóзйео? — *Таткóэ-ми* (татково-ми); Чия́-стока прóдааш? — *Майки́на-ми.* Чи́е-е овá-руо (руво = рухо)? — *Сестри́но-йе.* Слѣдъ други прилагателни имена се срѣща още по-рѣдко и то пó-вечето въ клѣтви, пожелания и пр., напр.: пра́в-ти път, кри́в-ти врáт. Дóйдоо, и кóо сéднаа, ти́ки: *здрáв-ми-си, жи́в-ми-си*, го и́спия (испиха) сътó-вино. *Жи-ми* Господ (жив-ми Господ), *жи́-ти* (жив-ти) Ри́стос и пр.

Както и пó-напрѣдъ се спомена, когато съкратената форма отъ дателенъ падежъ на личното и възвратнитѣ мѣстоимения се случи между прилагателно нечленувано и сѫществително (сѫщо нечленувано), къмъ което прилагателното се отнася като опрѣдѣление, въ такъвъ случай мѣстоимението небърка за съединението на опрѣдѣлението съ опрѣдѣляемата дума, а тритѣ думи се съединяватъ въ една обща сложна дума относително ударението, напр.: дéнеска слу́жив литу́ргия за *таткоо-ми́-душа; братоо-ми́-дете* дóшло да ма ви́дит; от *дедоо-ми́-стока* óстана сáде éдна ли́вада и пр.

Забѣлѣжка. Когато сѫществителното или прилагателното име сѫ членувани, немогѫтъ да слѣдватъ подиръ тѣхъ спомагателнитѣ мѣстоимения непосрѣдственно, и за това неможе да сѫществува съединение между тѣхъ. Така напр., когато въ другитѣ български нарѣчия се казва: кравата ми, господарътъ ми, нивата ми, дѣтето ми и пр., въ Рѣсенскиятъ говоръ това не се допуща, а всѣкога, щомъ името е членувано, вмѣсто съкратената форма отъ дателенъ падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения, се употрѣбява притѣжателно мѣстоимение, напр.: кра́вата мóя, или моятá-крава, госпóдарот мой или мойот-гóсподар, ни́вата твóя или твоятá-нива и пр. Сѫщото става и съ прилагателнитѣ притѣжателни, като напр., въ другитѣ нарѣчия се казва: бащиното ти лозе се продаде, стриковото ти момче си отиде, а въ Рѣсенскиятъ говоръ въ даденитѣ случаи членъ не се употрѣбява, а се говори безъ членъ: *таткоо-ти́-лойзе* са прóдаде; *стрикоо-ти́-момче* си óйде и пр.

б) Съкратената форма отъ дателенъ и винителенъ падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения, (за двѣтѣ числа и тритѣ рода), сир. мѣстоименията: *ми, ти, си, му, йе, ни, ви, му* (вм. *имъ*); *ма, та, са, го, я, го, ни, ви, и* (вмѣсто *ги*), въ Рѣсенскиятъ говоръ се турятъ всѣкога прѣдъ глаголътъ и въ съставнитѣ (сложнитѣ) врѣмена — прѣдъ спомагателниятъ глаголъ, но никога не се поставятъ слѣдъ глаголътъ. Ако се случи да се тури слѣдъ глаголътъ пълната форма отъ дателенъ и винителенъ падежи на тѣзи мѣстоимения, то непрѣмѣнно прѣдъ глаголътъ се поставя пакъ съкратената форма отъ сѫщиятъ падежъ; напр. му рéков, йе кáзав, го ви́к-

нав и пр., или: **му ре́ков не́му, йе ка́зав не́йзе, го ско́рнав** (събудихъ) **него** и пр., и въ всичкитѣ тѣзи случаи, споменатитѣ мѣстоимения, било отъ пълната, било отъ съкратената форма, не се съединяватъ нито съ глаголътъ, нито помежду си.

Но отъ това общо правило има исключение само за глаголитѣ отъ повелително наклонение, които изискватъ съкратената форма отъ дателенъ и винителенъ падежи на личнитѣ и възвратното мѣстоимения да слѣдватъ всѣкога слѣдъ тѣхъ непосрѣдственно. Наистина по нѣкога, когато повелителното наклонение отъ глаголътъ е придружено съ отрицание, може да се турятъ казанитѣ мѣстоимения прѣдъ глаголътъ, но въ такъвъ случай пъкъ, слѣдъ глаголътъ непрѣмѣнно трѣбва да слѣдва пълната форма отъ сѫщиятъ падежъ на сѫщото мѣстоимение; напр.: **не-го́-слушай не́го; не-му́-кажви не́му ни́що; не-йе́-давай не́йзе де́у от сто́ката** и пр. Впрочемъ, подобно употрѣбление на съкратената форма отъ казанитѣ мѣстоимения *прѣдъ* глаголитѣ отъ повелително наклонение е твърдѣ голѣма рѣдкость, а повечето се употрѣбяватъ пакъ слѣдъ глаголътъ и при отрицанието, напр. *не-кі́жзи-му* **не́му**; *не-слу́шай-го* **не́го**; *не-зе́май-си* **ле́б за у́тре** и пр.

Отъ всичко казано до тука се вижда, че съкратената форма отъ дателенъ и винителенъ падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения се употрѣбява непосрѣдственно слѣдъ глаголитѣ, *само* когато тѣ сѫ въ повелително наклонение. — И така, когато тѣзи мѣстоимения слѣдватъ непосрѣдственно подирь *глаголъ* отъ повелително наклонение, подиръ *причастие, дѣепричастие* и нарѣчието *камо* (къде е?), тѣ се съединяватъ съ тѣзи думи и помежду си въ една сложна дума, съ ударение, споредъ общото правило, на третиятъ слогъ отъ краятъ на сложната дума, безъ да се гледа, че послѣдната отъ съединенитѣ думи е еднosложна. Най-често се срѣщатъ тѣзи мѣстоимения подиръ глаголитѣ отъ повелително наклонение, напр.: **ка́жи-ми, каже́те-ми,** *кажете́-ми-и* **ни́вите; на́точи ви́но,** *нато́чи-ми* **ви́но,** *наточе́те-ми* **ви́но;** *наточете́-ми-го* **нбжов;** *дайте́-ми-го* **ле́бот;** *покосете́-ми-и* **лива́йгьено;** *задскрийте́-му-са* **зад ри́дон;** *испразнете́-му-я* **то́рбата;** *земете́-му-я* **сабята** и пр.

Слѣдъ *дѣепричастието*, което въ Рѣсенския говоръ окончава на *е́щем*, горѣказанитѣ мѣстоимения се употрѣбяватъ въ разговорътъ доста често и въ такъвъ случай всѣкога се съединяватъ по ударение съ него и помежду си въ една дума, напр.: **оде́ещем,** *оде-е́щем-си;* **работе́ещем или работа́ещем,** *работее́щем-си; работееще́м-си-я* **рабо́тата;** *чешльгеще́м-си-я* **бра́даа го и́скършив**

чéшельот; *кажвеéщем-му* тáка, и тýку ми прúтемне пред бчиве и пр.

Споменатитѣ мѣстоимения се употрѣбяватъ непосрѣдственно само слѣдъ *дѣйствително причастие отъ миналото врѣме,* а не и слѣдъ другитѣ причастия. При това трѣбва да се забѣлѣжи, че това се срѣща само въ народнитѣ пѣсни, и то въ изрѣчения елиптически, които исказватъ нѣкакво добро или зло пожелание (като клѣтва), а въ самиятъ разговоръ вече съвсѣмъ почти сѫ излѣзли отъ употрѣбление, напр. *капнáла-ти* русá-коса; *пукнáла-му* (дано да му пукне) бързá-койнья; *викнáла-го* зетáшина; *настúгнаў-я* църн-кáлугер и пр.

Забѣлѣжка. Въ Рѣсенскиятъ говоръ спомогателниятъ глаголъ въ сложнитѣ врѣмена обикновенно върви *прѣдъ* причастието, но, когато се случи да слѣдва слѣдъ причастието (както се срѣща напр. за прѣминало неопрѣдѣлено врѣме въ народнитѣ пѣсни), то се съединява съ него по ударение въ една дума, напр. *донéсла-е* студнá-вода; *дотéкла-е* мътнá-вода; *легнáла-си* (глаг.) зáспала под бéў-цървен трéндавиль; *испúло-су* льутá змия со трú-глаи, две-бпашки; *дошлé-ми-са* девéт-брайкья и пр.

Когато споменатитѣ мѣстоимения се случи да слѣдватъ непосрѣдственно подиръ въпросителното нарѣчие *камо,* то тѣ се съединяватъ относително ударението съ него и по-между си въ една дума, напр. *кáмо-ти* пýшка нá-рамо? *камó-ми-ти* чúвте пúщоли? *камó-ми-го* пелúванот? *Камо-мú-ти-го* кáпчето? *Камó-ни-и* пáриге? *Камó-ви-я* вóдата? *Камó-ти-го* приятельот? и пр.

Пó-напрѣдъ споменахме, че, когато съкратената форма отъ винителенъ и дателенъ падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения стои *прѣдъ* глаголътъ, тѣзи мѣстоимения не се съединяватъ съ този глаголъ, напр.: *Ти си му и* рéкоў зборóйте, ко що сáкав яс; тие ке *ни и* дáдат книгите ýтре и пр. Но когато тѣзи мѣстоимения се случатъ между глаголъ и такива думи, които винѫги се съединяватъ съ глаголътъ, — като: отрицателното нарѣчие „не“, въпросителнитѣ мѣстоимения, въпросителнитѣ нарѣчия и нарѣчията: *óуку, óноўку, тóўку, мáлу, мнóгу, пóйке, дóста, вáка, óнака, тáка, áрно, нéпара* — ако и да стоятъ въ такъвъ случай прѣдъ глаголътъ, пакъ се съединяватъ съ него и помежду си, споредъ както се разясни вече пó-горѣ въ настоящата статия; напр.: *Коо-ке-ни-й-дадат* тескерúньата? *Како-си-му-й-скършиў* стóмните? *Не-ми-сá-вервит* тоо що кáжвиш и пр.

5. Съединение на прѣдлозитѣ съ думитѣ, прѣдъ които тѣ сѫ поставени.

Както е извѣстно, прѣдлозитѣ играѭтъ важна роля въ българскиятъ езикъ, особенно въ синтаксисътъ, а пъкъ и до сега

още сѫ останали като на́й-неразработена часть отъ нашата граматика. По отношение на тѣхното влияние върху ударението въ Рѣсенскиятъ говоръ сѫщо така е мѫчно да се издирятъ всички правила, които управляватъ съединението на прѣдлозитѣ съ думитѣ, прѣдъ които се поставятъ и къмъ които тѣ се отнасятъ. При всичкото ни старяние да вникнимъ въ духътъ на Рѣсенскиятъ говоръ въ това отношение, ние се признаваме, че пакъ неможихме да си обяснимъ удовлетворително нѣкои случаи на съединения. Не ни се иска да вѣрваме, че ударението, — което изобщо въ този говоръ слѣдва толкова строго опрѣдѣлени правила, — при съединението на прѣдлозитѣ съ други думи, може да бѫде произволно, а по́-вече сме наклонни да мислимъ, че ние сами не сме могли да издиримъ и забѣлѣжимъ още нѣкои други правила; защото сме убѣдени, че както сѫществуватъ долуизложенитѣ нѣколко правила за съединение на прѣдлозитѣ съ имената, мѣстоименията, глаголитѣ, причастията и нарѣчията, сѫществуватъ сѫщо така и други нѣкои правила, чрѣзъ които ще могѫтъ да се обяснятъ и ония случаи на съединения, които за сега ще се намѣрятъ, може би, необяснени.

Прѣдлозитѣ, когато стоятъ прѣдъ каквато и да е дума, могѫтъ да бѫдѫтъ или прѣдставки (préfixe) на тая дума, или самостоятелни отъ нея отдѣлни думи.

1. Когато прѣдлозитѣ сѫ *прѣдставки* на думата, прѣдъ която стоятъ, съединяватъ се съ нея по ударение, считатъ се за неинъ слогъ, и затова влиятъ върху поставянието на ударението. Но мѫчнотията въ този случай състои въ това, че не се знае всѣки пѫть, да ли трѣбва и кога трѣбва прѣдлогътъ да се счита за прѣдставка на думата и кога не, защото нѣма за това точно опрѣдѣлени правила. За сега въ това отношение можемъ да укажемъ само на слѣдующитѣ правила, които показватъ, кога да се счита прѣдлогътъ за прѣдставка на думата:

а) Прѣдлозитѣ: *про, пре, о, раз* въ Рѣсенскиятъ говоръ никога не се употрѣбяватъ отдѣлно отъ думитѣ, а винѫги се считатъ за прѣдставки на думата, която прѣдшествуватъ.

б) Прѣдлозитѣ, щомъ прѣдшествуватъ непосрѣдствено глаголи, считатъ се въ този говоръ винѫги за прѣдставки, напр.: **ра́згледа, пре́гледа, на́гледа, о́тгледа, до́гледа, на́дгледва при́гледа, о́гледа** и пр.

в) Прѣдлозитѣ, които се срѣщатъ непосрѣдствено прѣдъ отглаголнитѣ сѫществителни имена, прѣдъ прилагателнитѣ, станали отъ

причастия и прѣдъ самитѣ причастия, считатъ се за прѣдставки, само ако сѫ били такива и въ глаголътъ, отъ който тѣзи думи сѫ произведени, напр.: пре́глд, пре́лез, ра́зсад, про́цеп, прегле́дванье, расфъ́рльанье, и́збиен, за́виен, на́дигран, по́дпрен и пр.

г) Прѣдлогътъ *по*, когато е употрѣбенъ прѣдъ нѣкоя дума, както и *най*, за означение степеньта за сравнение, винѫги се счита за прѣдставка на тая дума, каквато часть на рѣчьта и да бѫде тя.

Освѣнъ тѣзи случаи, като не е възможно точно да се опрѣдѣли, кога именно се употрѣбяватъ прѣдлозитѣ като прѣдставки въ думитѣ, ще се ограничимъ тука да кажемъ само това, че изобщо въ всичкитѣ случаи, когато въ другитѣ нарѣчия отъ българския езикъ прѣдлозитѣ се считатъ за прѣдставки, считатъ се за такива и въ Рѣсенския говоръ, съ исключение на нѣкои случаи въ нарѣчията.

2. Общото правило за прѣдлозитѣ, които стоятъ прѣдъ думитѣ, не като тѣхни прѣдставки, а като отдѣлни думи — е това, че когато тѣ стоятъ прѣдъ сѫществителни и прилагателни имена, прѣдъ мѣстоимения, причастия и нарѣчия, не се съединяватъ съ тѣхъ и не влиятъ върху ударението на думитѣ отъ тѣзи части на рѣчьта, освѣнъ въ горѣпоименуванитѣ случаи, когато се считатъ за тѣхни прѣдставки (глед. букв. *а*, *в* и *г*). Но отъ това общо правило има исключения, когато прѣдлогътъ се съединява съ думата, която прѣдшествува и влияе върху поставянието на ударението ѝ, което въ подобни случаи минува върху самиятъ прѣдлогъ, ако думата, прѣдъ която стои прѣдлогътъ, е едносложна или двусложна. Ние ще се опитаме да изброимъ тука по́-долу тѣзи исключения отъ общото правило.

а) Когато двѣ еднакви думи сѫ свързани помежду си съ прѣдлогъ, който показва извѣстно отношение между тѣхъ, то прѣдлогътъ, относително ударението, съединява се съ тѣхъ, и така се образува една сложна дума, въ която прѣдлогътъ се счита само като отдѣленъ слогъ. Когато послѣдната отъ тие съединени думи се случи едносложна или двусложна, то ударението, споредъ общото правило, прѣминува върху прѣдлогътъ, а самитѣ думи остаятъ безъ ударение. Послѣдната дума не губи ударението си, само ако е трисложна, или многосложна, което твърдѣ рѣдко се случва. *Примѣри:* еден-по́-еден, еден-до́-други, рѫка-за́-рѫка, парче-по́-парче, троо-по́-троо (троха = малко), малу-по́-малу, лека-

по́-лека, нива-до́-нива, сноп-до́-сноп; кой-о́т-кой по́-убай, коса-за́-коса, брада-за́-брада; от къде-до́-къде и пр.

б) Когато се случи да прѣдшествува нѣкой прѣдлогъ пълната форма отъ винителенъ падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения, то всѣкога прѣдлогътъ се съединява съ тѣзи мѣстоимения, и тъй като тѣ биватъ само двусложни или едносложни, и ударението, споредъ общото правило, прѣминува всѣкога върху прѣдлогътъ, а пъкъ самитѣ мѣстоимения оставатъ безъ ударение; напр.: пре́д-мене, до́-тебе, за́-него, о́т-нья (нея), по́-нас, ко́н-вас, за́д-ними, преку́-ними и пр.

Забѣлѣжка. Исключение отъ това правило съставляватъ само сложнитѣ прѣдлози: поради, заради, намѣсто и нѣкои други, които не се съединяватъ съ тѣзи мѣстоимения, ако и да ги прѣдшествуватъ, напр.: за́ради ними, по́ради вас, наме́сто него, наме́сто нья и пр. Тѣзи прѣдлози, освѣнъ това, не се съединяватъ съ никоя друга дума, прѣдъ каквато и да стоятъ.

в) Когато прѣдлозитѣ стоятъ прѣдъ нарѣчията, обикновенно не се съединяватъ, но има и много нарѣчия, що се съединяватъ съ прѣдлозитѣ, които ги прѣдшествувакатъ. Тѣзи случаи ще се укажатъ по́-долу.

Забѣлѣжка. Прѣдъ въпросителнитѣ нарѣчия, както и прѣдъ въпросителнитѣ мѣстоимения, какъвто прѣдлогъ и да стои, не се счита за тѣхна прѣдставка, и не се съединява съ тѣхъ по ударение, напр.: на къ́де, от къ́де, от ко́га, до́ кога, от ко́ѹку, до ко́ѹку; както и: от ко́го, за ка́кви, от ко́ѹкав и пр. Въ това отношение Рѣсенскиятъ говоръ се отличава отъ другитѣ говори и нарѣчия отъ българския езикъ, които въ този случай считатъ прѣдлозитѣ, които прѣдшествуватъ нарѣчията, за прѣдставки.

г) Когато прѣдлозитѣ стоятъ прѣдъ сѫществителни нечленувани имена, които се употрѣбяватъ въ прѣдложението като обстоятелственни думи за мѣсто, врѣме, начинъ на дѣйствие и цѣль, то твърдѣ често се съединяватъ съ тѣхъ по ударение въ една дума.

Но, понеже всѣки прѣдлогъ си има особенно значение и особенъ свой характеръ, то за съединението на прѣдлозитѣ съ думитѣ въ послѣднитѣ два случая (бук. *в* и *г*), — сир. когато стоятъ прѣдъ нарѣчия и прѣдъ сѫществителни нечленувани имена, употрѣбени съ прѣдлогъ като обстоятелственни думи въ прѣдложението (като нарѣчия) — неможе да се дадѫтъ изобщо за всичкитѣ прѣдлози едни и сѫщи правила, а трѣбва да се разгледа всѣки прѣдлогъ отдѣлно, и да се опрѣдѣли, при какви обстоятелства той се съединява относително ударението съ името и нарѣчието, които прѣдшествува. За тая цѣль ние ще разгледаме тука само по́-главнитѣ прѣдлози.

Забѣлѣжка 1. За да може да сѫществува съединение между прѣдлогътъ и сѫществителното име, което служи за обстоятелственна дума въ прѣдложението, трѣбва сѫществителното *да не е членувано,* защото въ противенъ случай съединението се разваля и прѣдлогътъ удържа своето особно положение, напр.: *ни́з-река* пли́ват е́дно дърво, но: низ *ре́ката* пли́ваше дърво; нашата́-куйкьа е *на́д-пътъ,* но: нашата́-куйкьа е над *пътот* и пр.

Забѣлѣжка 2. При долунаведенитѣ примѣри ще се стараемъ да избираме пóвечето такива сѫществителни имена, които сѫ едносложни или двусложни, защото на тѣхъ нáй-добрѣ личи съединението съ прѣдлогътъ, понеже ударението минува на самиятъ прѣдлогъ, и тогава ударението е за всѣкого ясно. Трѣбва обаче да се помни, че, при даденитѣ условия, съединението сѫществува и тогава, когато сѫществителното име е трисложно или многосложно; само че ударението въ такъвъ случай, като слѣдва общото правило, не минува на прѣдлогътъ, а се стрѣми да заеме обикновенното си мѣсто, сир. третиятъ слогъ отъ краятъ на думата, напр. преку-лі́вада (а не прéку лúвада), околу-плáнина (а не óколу плáнина), над-водéйнца, под-óрало, на-гьарáмиди (керамиди) и пр.

На.

Споредъ общото правило, прѣдлогътъ *на,* когато стои прѣдъ сѫществителни и прилагателни имена, прѣдъ мѣстоимения, причастия и нарѣчия, не се съединява съ тѣхъ относително ударението. Като исключение отъ това общо правило трѣбва да се забѣлѣжатъ слѣдующитѣ случаи, въ които този прѣдлогъ се съединява съ нарѣчията и сѫществителнитѣ имена:

а) Когато прѣдлогътъ *на* стои прѣдъ *нарѣчията:* 1) *за начинъ на дѣйствие,* които отговарятъ на въпросъ *какъ?* и то въ слѣдующитѣ: нáпорки (той го и́згледа *нáпорки,* сир. въ упоръ или искриво), нáсамо, нá-яве, нá-соне, нáдве, нáтри, нáпреку, нáново нá-вевто (вѣхто), нáкриву и пр.; 2) *количественното* нарѣчие éднош — *нáеднош;* 3) *за мѣсто,* които отговарятъ на въпросъ *кѫдѣ?* или *накѫдѣ?* като: нáдвор (вънъ), нáпред, нáзад, нáблизу, надáлеку, набóколу, нани́къде, нáстреде и пр.*).

б) Прѣдлогътъ *на* се съединява съ сѫществителнитѣ имена, които служатъ въ прѣдложението за обстоятелственни думи, когато тѣ не сѫ членувани и когато прѣдлогътъ стои прѣдъ тѣхъ и то въ слѣдующитѣ случаи:

1) Когато името, което е употрѣбено съ прѣдлогътъ *на,* означава начинъ на дѣйствие и отговаря на въпросъ *какъ?* Напр.: го крéнав *нá-рѫце;* го, пречéкаа попáтаго *нá-нодзе; нá-нос, нá-врат,* одвáй му пóбегна; я́гне са пéчит *нá-ръжен;* нéкни зéдов троо пáри *нá-заем;* кóо г' у́дриле (кога го ударилe) пáднаў *нá-плещи;* скóкна *нá-нодзе;* го зéде *нá-очи;* си крéна (дигна) пу́шка *нá-рамо;* го занéсоо *нá-кола;* му збóрвеше *нá-шака* и пр.

2) Когато името, което е употрѣбено съ прѣдлогътъ *на,* означава *мѣсто,* гдѣто прѣдметътъ пада, или се отправлява, гдѣто се

*) *Нá-вамо, нá-тамо, на-óнамо* не се употрѣбяватъ въ Рѣсенскиятъ гóворъ, а вмѣсто тѣхъ се употрѣбяватъ слѣдующитѣ нарѣчия съ прѣдлогътъ *кон:* конáка (кон-óвака), кóн-така; не се употрѣбяватъ и думитѣ: нá-горе, нá-долу, а вмѣсто тѣхъ се говори: *у́горе, у́долу;* сѫщо така и вмѣсто: *нá-напред, нá-назад* се говори просто: *нáпред, нáзад* или пъкъ: *кóн-напред, кóн-назад.*

върши нѣщо, или гдѣто лицето отива *съ цѣль* да извършва нѣщо. Въ всичкитѣ подобни въпроси името отговаря на въпросътъ *кждѣ?* Напр.: пáднав *нá-землйя;* óйде *нá-войска;* тъ̀ргнау д'óйт (да ходит) *нá-дърва;* Рада óшла *нá-вода;* Бéле сéйт *нá-дукьан;* тáтко кьóйт (ке ходит) *нá-пазар;* я крéнау̌ тáблата *нá-глаа;* го клáде вéсот (фесътъ) *нá-нишан;* са цéниу̌ да рáботат оваа-гóдина *нá-бавча;* ката-съ̀бота *нá-бана;* го óпекле я̀гнето *нá-вурна;* град грáдила самóвила ни *нá-небо,* ни *нá-земя;* ѝзлези, бáбо, *нá-врата;* са кáчи *нá-диван, нá-чардак;* дéтено óйт (хóдит) *нá-даскау̌;* со кáикот ѝзлезе *нá-скеле;* го тóари *нá-кола* и пр.

Надъ.

Прѣдлогътъ *надъ,* кога е прѣдъ нарѣчията, не се съединява съ тѣхъ, а сжщо и когато е прѣдъ сжществителни имена, прѣдъ мѣстоимения (освѣнъ прѣдъ пълната форма отъ вин. пад. на лич. и възврат. мѣстоимения). Прѣдъ причастията кога се срещне, съединява се съ тѣхъ, само ако е прѣдставка, сир. ако го е имало въ глаголътъ, отъ който е произлѣзло причастието, а въ противенъ случай не се съединява, напр.: *Надиграниóт-чеек* са льутит; но: над пѝян чéек не смéй-са; над опрáн (отепан) — чеек не-навéждай-са; над умори́н-чеек не-запѝрай-са и пр.

А когато прѣдлогътъ *над* се употрѣбява прѣдъ сжществителни нечленувани, които служатъ въ прѣдложението като обстоятелственни думи за *мѣсто,* и отговарятъ на въпросъ *кѫде,* то се съединяватъ съ името, прѣдъ което стоятъ, напр.: *Нáд-село* дѐрво вѝсоко таквѝ-льуйгье ко (како) тéбе *нáд-пѫт* и пóд-пѫт са набж-дат; но и то трѣбва да се забѣлѣжи, че твърдѣ нарѣдко се срѣща този прѣдлогъ прѣдъ сжществително нечленувано, а обикновенно се употрѣбява прѣдъ членувани сжществителни имена, а щомъ името е членувано, съединение на прѣдлогътъ съ името неможе да има.

Отъ.

Като исключение отъ общо правило, прѣдлогътъ *от,* когато стои прѣдъ нѣкои нарѣчия и сжществителни имена, съединява се съ тѣхъ при слѣдующитѣ случаи:

а) Съ нарѣчията се съединява: 1) Когато нарѣчието е *мѣстно* и отговаря на въпросъ *отъ кждѣ?* Напр.: óтнадвор, óтнътре, óдзгора, óздола, óттамо, одóнамо, óттака, (от-тжде), óдувде (от-овжде), óдънде, (което не е всé едно съ *óдонде,* защото значи

от-онѫде и дѣйствително, често се произнася и *одо́ньнде);* 2) Съ слѣдующитѣ нарѣчия за *врѣме,* които означаватъ още и *порядъкъ* и отговарятъ на въпросъ *отъ кога?* Напр.: о́тпърво, о́тнапред, о́тсетне, о́тсега, о́дамна (отдавна); 3) Съ *количественното* нарѣчие *о́теднош;* 4) Съ нѣкои нарѣчия за *начинъ на дѣйствие,* които отговарятъ на въпросъ *какъ?* Напр.: *о́т-ново, о́т-нафоў* (нафоя — прѣструвка, като: ле́гнала бо́уна о́тнафоў), *о́цпреди, о́дзади* (отспреди, от-зади), я свѐ́ршив ко́лата о́цпреди и др. так. Впрочемъ двѣтѣ послѣдни нарѣчия обикновенно се считатъ за мѣстни и отговарятъ на въпросъ *от кѫде?*

Що се касае до другитѣ нарѣчия: врѣменни, качественни, количественни, въпросителни и др., ако и да ги прѣдшествува често пѫти прѣдлогътъ *от,* но не се съединява съ тѣхъ, напр.: от у́тре, от ла́ни, от вче́ра, от ма́лу, от мно́гу, от по́йке, от то́ўку, (от тоўку́-време не-си-ми́-дошоў на́-гости), от о́ноўку льўйгье (от оноўку-льуйгье) како-не-са́-найде-не́кой да му по́можит?

б) Съ сѫществителнитѣ нечленувани имена, прѣдъ които стои, прѣдлогътъ *от* се съединява:

1) Когато тѣ служатъ въ прѣдложението за *обстоятелственни мѣстни* думи и отговарятъ на въпросъ *отъ кѫдѣ?* Но и въ този случай, за да има съединение, трѣбва прѣдлогътъ *от* да има значение на *мѣсто или точка за отправление* и да показва движение или възвръщание отъ такова мѣсто, гдѣто человѣкъ е отишелъ съ цѣль да върши нѣкоя работа; напр.: са вратив *о́т-пазар, о́т-дукьан;* си до́йдов *о́т-дърва, о́т-цырква;* той си гре́йт (гредит) *о́т-лозйе, о́т-нива;* же́ните си до́йдоо *о́т-река,* (разбира се гдѣто ходили да перать); по́вея ве́тър *о́т-море;* по́крена камен *о́т-земйа* и пр. Но когато прѣдлогътъ *от* прѣдшествува такива обстоятелственни мѣстни думи, които сѫ собственни имена, то пакъ не се съединява съ тѣхъ, напр.: вче́ра си до́йдов от Ре́сен; А́ндон е от Сте́нье, е Ни́кола — от Кру́шйе; зе́довме пи́сма от Со́лун, от При́леп, и от Во́ден.

Сѫщо така нѣма съединение, когато сѫществителното, прѣдъ което стои прѣдлогъ *от,* служи за допълнение въ прѣдложението и отговаря на въпросъ *отъ що?* или *отъ какво?* Напр.: Одощоса-е сто́рило ова́-блато? — *От-ре́ка.* Одо́що-е напре́ена (напра́ена) лопатата? — *От же́лезо.* Сто́ян ке му да́йт бра́тути де́ў и *от ни́ви,* и *от ло́зйа,* и *от ку́йкьа,* и от се́-нещо.

2) Когато прѣдлогътъ *от* означава дигание, отнимание на нѣщо, напр.: му го зе́де но́жот *о́т-рѫце;* го кре́на ле́бот *от-*

совра; и (ги) сбобу чевлите *бт-нодзе;* му го извай (извади) лебот *бт-уста* и пр.

3) Когато сѫществителнитѣ имена, прѣдъ които стои прѣдлогътъ *от,* служатъ като обстоятелственни думи *за начинъ на дѣйствие,* и отговарятъ на въпросътъ *какъ?* Напр.: оваа-работа му грейт нему *бт-рѫце;* овие-зборой ти и (ги) велья *бт-сърце* или от-се-сърце; го поканив да седнит *бт-стърна;* синой-му го истераа Митрета *бт-куйкьа* надвор; снегот са урна *бт-куйкьа* и сетне са стопи и пр. Тука въ послѣднитѣ примѣри се пита *какъ?* или *отъ кѫдѣ?* но се обрѫща внимание главно върху начинътъ, какъ се е извършило дѣйствието, и за това има съединение; но когато въ сѫщитѣ тѣзи фрази се иска да се обърне внимание не върху самиятъ начинъ на дѣйствието, а върху мѣстото, отъ гдѣто е произлѣзло дѣйствието, сир. ако имената, прѣдъ които стои прѣдлогътъ *от,* отговарятъ не на горнитѣ въпроси: *какъ* и *отъ кѫдѣ,* а на въпроситѣ: *отъ що* или *отъ какво,* то въ такъвъ случай съединение не може да има. Така напр., ако се каже: Иван падна от върба, то тогава се обрѫща вниманието на слушательтъ върху думата *върба,* сир. върху мѣстото, отъ гдѣто Иванъ падналъ, като му се дава да разбере, че именно отъ върба падналъ, а не отъ стълба или отъ брѣгъ и пр.; а когато се каже: Иван падна *бт-върба,* то съ това се обрѫща вниманието на слушательтъ върху самото падание на Ивана.

До.

Прѣдлогътъ *до* се съединява съ твърдѣ малко нарѣчия прѣдъ които стои, и то: 1) съ слѣдующитѣ *врѣменни:* до-сега, допърва (тепърва), довечер, или довечера и 2) съ слѣдующитѣ *мѣстни:* довде, донде, до-тува, дотамо, дономо, до-надвор, до-среде и др. нѣкои.

Когато този прѣдлогъ стои прѣдъ сѫществителни нечленувани, съединява се съ тѣхъ само тогава, ако служатъ въ прѣдложението за обстоятелственни думи за *мѣсто* и отговарятъ на въпросъ *до кѫдѣ?* Напр.: го изгледа бт-врв (върхъ) *до-корен;* пущиу брада *до-пояс;* запрегнала бели-рѫкаи *до-лавти* (лакти); си я бстригоу косата *до-кожа;* напрееме каудърма бт-сокак *до-куйкьа.* Трѣбва да се забѣлѣжи обаче, че съвсѣмъ на рѣдко се употрѣбява този прѣдлогъ прѣдъ сѫществителни нечленувани, но гдѣто се употрѣбява и ако отговаря на въпросътъ *до кѫдѣ,* непрѣмѣнно се съединява съ сѫществителното. Най-често прѣдлогътъ *до* се употрѣбява

прѣдъ сѫществителни членувани и въ такъвъ случай не се съединява съ сѫществителното, напр. дóйдов до сéлото; слéгов до рéката (рѣдко: дó-река); си лéгнав до óгнот; са прйближив до нйвата; стйгнав до вѐрвот и пр.

За.

Прѣдлогътъ *за*, когато стои прѣдъ нарѣчията, не се съединява съ тѣхъ по ударение, както не се съединява съ всичкитѣ други думи, прѣдъ които стои, ако не е тѣхна прѣдставка. Отъ това правило се исключаватъ слѣдующитѣ случаи:

1) Когато *за* стои прѣдъ сложнитѣ *съюзи*, които сѫ станали отъ този прѣдлогъ и мѣстоимения, като напр. *зáщо*, зáтоо (за това), занйощо (за нищо или като русското *ни за что*); но когато стои *прѣдъ мѣстоимения*, а не прѣдъ съюзи, то не се съединява, напр.: *зáщо?* — Тáка; но: *за щó* збóрвите? — За жйто. Впрочемъ тая разлика твърдѣ мѫчно може да се схване въ говорението, тъй като, както *зáщо*, така и *за щó*, като въпросителни, съединяватъ се съ глаголътъ и др. думи, къмъ които се отнасятъ, та често губятъ ударението си, като влизатъ въ съставътъ на сложната дума, или пъкъ, вслѣдствие на това съединение, ударението и въ единиятъ и въ другиятъ случай, може да падне върху послѣдниятъ слогъ *що*. По тая причина, види се, въ Рѣсенскиятъ говоръ, за да се прави разлика въ говорението между съюзътъ *зáщо* и мѣстоимението *за щó*, образувало се е мѣстоимение *óщо* вм. *що* въ мѣстоимението *за що* и така се произнася *за óщо* или скратено *з' óщо* (збщо) вм. *за що*. Напр. защó-дойде нá-пазар? — За рáбота; но: за-ощо-гóвати вóлот? — За-рóгой или за-óпашка; *з' ощо*-тá-вати той, кóо са збйвте? — Зá-коса; но защо-тá-вати той тáмо? — Зáщо (вм. защото) ймав да му дáам пáри и пр. Пó-добрѣ личи това, когато прѣдлогътъ *за* е употрѣбенъ прѣдъ мѣстоименията: тóй, тáа, тóо (това); напр. *За коé*-дете ти кáжвеше той? — *За óва, за óна, за тóо. Защо*-тй-каза тáка? — *Зáтоо* ми кáза, за да чýеш й-ти.

2) Когато прѣдлогътъ *за* стои прѣдъ такива сѫществителни нечленувани, които се употрѣбяватъ въ прѣдложението, като обстоятелственни думи *за начинъ на дѣйствие* и отговарятъ на въпроситѣ: *какъ? защо? за какво?* При това прѣлогътъ *за* означава хващание, дърпание за нѣщо, грабвание на нѣщо. Напр.: са вáтия (хватиха) *зá-ръце;* го пóведе *зá-ръка;* óвчарот я вáти óвцата *зá-нога;* кýчето ке го вáтеше *зá-очи,* ко ще беше нáведен;

мѐчката я вѐрзват *зá-нос;* дáскалот и тѐргат децана *зá-уши;* кбо да ѝграат бро са вáщаат *зá-пояс;* кбо го ватия, ѐден *зá-коса,* другѝ *зá-брада;* еден *зá-гуша,* другѝ *зá-нодзе,* тѝки му вѐрлия ѐден ýбав кьѓтек; бáба рáздаде пчѐйнца *зá-душа* и пр. Въ всичкитѣ горѣприведени примѣри се пита: за какво нѣщо е хванало или държало лицето, но въ сѫщность истинскиятъ въпросъ е: какъ е хванало, по какъвъ начинъ е хванало? Само въ послѣдния примѣръ обстоятелствената дума показва *цѣль* и отговаря на въпросътъ *защо* или съ каква цѣль е раздала баба пченица? — За спасение на душата, или *зá-душа.*

Задъ.

Прѣдлогътъ *зад* се съединява 1) Само кога стои прѣдъ врѣменнитѣ нарѣчия: зáвчера (зáд-вчора) и зáдутре а 2) Когато стои прѣдъ сѫществителни нечленувани, които служатъ въ прѣдложението като обсточтелственни думи за *мѣсто* и отговарятъ на въпросъ *кждѣ?* Напр.: жáбата се скрѝла *зáд-врата;* смѐтот го вѐрлив *зáд-куйкьа;* вблот го вѐрзале *зáд-племна;* вóдата тѐчеше *зáд-бавча;* са зáдскрив *зáд-круша;* от стýд му бшло *зáд-новти* (ногти); и бтерале гбйдата дýри *зáд-синор* и пр. Но когато въпросътъ не е *кждѣ?* а се пита: *задъ що* именно или *задъ какво* нѣщо? — то въ такъвъ случай и да се отговори съ сѫществително нечленувано, прѣдъ което стои прѣдлогътъ *зад,* този прѣдлогъ не се съединява съ сѫществителното, напр.: зад-ощо-сá-задскри? — зад *кýйкьа,* зад *кáмен* и пр. Зад-ощó-легна? — Зад крýша, зад сóба и пр. Зад ощо-гó-кладе? — Зад врáта зад рѐка, зад цѐрква и пр. И този прѣдлогъ обикновенно се туря прѣдъ членувани сѫществителни имена, та за това нарѣдко се срѣща съединенъ съ думитѣ, които прѣдшествува.

По.

Прѣдлогътъ *по* се съединява: 1) съ всѣка дума, каквато часть на рѣчьта и да е, ако стои прѣдъ нея *като частица за означение на сравнителна степень,* напр: пбока (пó-вака), пó-така, пó-вамо, пó-тамо, пó-троо, пóйке, пó-нътре, пó-надвор, пó-горе, пó-долу, пó-близу, по-дáлеку, пó-напред, пó-назад, пó-арно, пó-лошо, пó-умен, пó-учен и др. так. 2) съ слѣдующитѣ нарѣчия *за мѣсто:* пó-надвор (въ смисълъ повънъ, по себе си), пó-среде, пó-край, пó-мегю, по-мѐшички, пó-що-зáщо (я продадов стоката *пó-що-зá-що)* и пр. 3) съ такива сѫществителни нечленувани,

които служатъ въ прѣдложението като обстоятелственни думи за *начинъ на дѣйствие* и отговарятъ на въпросъ *какъ?* или пó-точно — *по що? по какво нѣщо?* Напр.: яс си дóйдов *пó-суо,* а стоката я пýщив (вм. испратихъ) *пó-вода;* той го ýдри *пó-ушп, пó-лице, пó-глаа, пó-очи* и пр.; са сóблече *пó-елек;* и́граше óро *по-чóрапи;* той и зи́ме óйт *пó-минтан;* я клáде змúята в̓пáзува *пó-голо.* Въ пó-вечето подобни случаи прѣдлогътъ *по* означава движение на нѣщо по повърхностьта на нѣкой прѣдмѣтъ.

Подъ.

Този прѣдлогъ, освѣнъ онѣзи думи, въ които той е прѣдставка, и освѣнъ зъ случай когато стои прѣдъ пълната форма отъ винит. падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения, съ други думи не се съединява. Като исключение отъ това правило, той се съединява само съ такива сѫществителни нечленувани имена, които служатъ въ прѣдложението като обстоятелственни думи *за начинъ на дѣйствие* и *за мѣсто* и отговарятъ на въпроситѣ: *какъ?* и *кѫдѣ?* Напр.: сáкат да го и́мат сéкога *пóд-рѫка;* го скри кáмчето (каменчето) *пóд-йъзик;* си клáде кáмен *пóд-глаа;* и зáкопа пáрите *пóд-куйкьа;* ни́рачот ни́рна *пóд-вода;* тóй-воў ýще не-é-биў *пóд-ярем* и пр. Но когато има логическо ударение върху сѫществителното, сир. когато говорачътъ иска да обърне вниманието на слушательтъ не върху начинътъ на дѣйствието, или върху смисълта на цѣлото прѣдложение, а само върху прѣдметътъ, който означава името, тогава съединение на прѣдлогътъ съ името неможе да има, защото въпросътъ вече не е *кѫдѣ?* или *какъ?,* а се пита: *подъ що?* или *подъ какво?* Напр.: кьй-и (ги)-зáкопаў пáрите? — *Пóд-куйкьа;* но: под-що-и-зáкопаў пáрите? — Под *кýйкьа,* под *кáмен,* под *кáца,* под *бóчка* и пр.

Предъ.

Прѣдлогътъ *пред,* когато стои прѣдъ сѫществителни нечленувани имена, които служатъ въ прѣдложението като обстоятелственни думи *за мѣсто* и отговарятъ на въпросъ *кѫдѣ,* съединява се съ тѣхъ, напр.: сéднавме *пréд-куйкьа;* са зáпреле *прéд-врата;* го тéраше *прéд-койнья;* той óдеше *прéд-кола;* гроби́щата са *прéд-цьрква;* излéгоо да го пречéкаат бéгот *прéд-село;* му пóбегна зáякот *прéд-очи;* са кýрдисаў Нáум влáот *прéд-дукьан* и кáнит мущéрии и пр.

Срѣдъ и срѣди.

Сѫщо така и прѣдлогътъ *стред* или *стре́де* не се съединява съ думитѣ, прѣдъ които стои. Исключение отъ това правило се прави само за сѫществителнитѣ нечленувани имена, които служатъ въ прѣдложението като обстоятелственни думи за *мѣсто* и *врѣме* и отговарятъ на въпроситѣ: *кѫдѣ?* и *кога?* Напр.: течи́т-вода сту́дена *постре́д-село* Въ́рбяни: *стре́д-куйкьа* по́стелька по́слана; са и́спреў (исправилъ) те́льальот *стре́д-пазар* да ви́кат; са за́преле на *стре́д-пѫт; стре́д-море* пли́ват ге́мия; *стре́д-лето* о́бўна ле́гнала; *стре́д-зима* било, ко́о са вра́тиў; *стре́д-ден* му са укра́диле па́рите; *стре́д-месец* до́шоў да си го са́кат а́кот и пр. Сѫщо така се употрѣбява и прѣдлогътъ *по́стред, стре́де* и *по́стреде,* само съ тая разлика, че *стре́де* и *по́стреде* не се употрѣбяватъ прѣдъ пълната форма отъ винителенъ падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения, а само прѣдъ нечленувани сѫществителни, които служатъ като обстоятелственни думи за *мѣсто* и *врѣме;* напр. во *стреде́-зима,* во Коло́жега: *стреде́-пости* божи́кои; си го о́стаив (о́ставих) мъжкото́-дете во *стреде́-куйки* на рого́зина; *стреде́-море* джу́нджуле (гатанка).

Но когато прѣдлогътъ *стред* или *стре́де* прѣдшествува собственни имена, не се съединява съ тѣхъ, вѣроятно за това, защото собственнитѣ имена, като извѣстни, считатъ се като членувани; напр.: са запа́лила е́дна ку́йкьа стред Ре́сен; ду́кьанот му е стред Со́лун; ба́вчата не́гоо е стред Стъ́мбоў и др. так.

„Пре́ку“.

Прѣдлогътъ *преку* въ Рѣсенскиятъ говоръ се употрѣбява въ значение на *прѣзъ, чрѣзъ* и, когато се намира прѣдъ сѫществителни (членувани), прилагателни, мѣстоимения (освѣнъ прѣдъ винит. пад. пълната форма отъ личнитѣ и възвратното мѣстоимения), прѣдъ причастия и нарѣчия, не се съединява съ тѣхъ. Отъ това правило прави исключение само нарѣчието *преку́-трупа* (въ значение на *безразборно,* прѣзъ просото), и когато този прѣдлогъ стои прѣдъ сѫществителни нечленувани, които служатъ въ прѣдложението като обстоятелственни думи *за мѣсто* и отговарятъ на въпросъ *кѫдѣ?* Напр.: кѣй-и-о́тера о́вците? — *Преку́-нива, преку-ли́вада, преку-пла́нина;* зме́в (змей) пре́летаў *преку́-море;* го пре́скокна *преку́-глаа;* препли́вало ста́дото *преку́-река.* Но и този прѣдлогъ твърдѣ нарѣдко се употрѣбява прѣдъ сѫществителни нечленувани и то

повече въ пѣснитѣ, а въ разговорътъ почти всѣкога се употрѣбява прѣдъ членувани сѫществителни имена, та за това въ такъвъ случай нѣма съединение; напр.: пре́минаў пре́ку мо́стот, пре́ку ре́ката; са пре́вьрли пре́ку пле́тот и пр.

„Спроти".

Прѣдлогътъ спроти въ Рѣсенскиятъ говоръ се употрѣбява въ двѣ значения: 1) въ значение на стариятъ прѣдлогъ *сѫпротивь* (отъ който има и нарѣчие *спро́тия* или *спро́тива*) и 2) въ значение на прѣдлогътъ *споредъ* (съобразно съ, прилично на). Заради това, когато този прѣдлогъ се случи да стои прѣдъ пълната форма отъ винителенъ падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения, ако е употрѣбенъ въ значение на *сѫпротивь*, съединява се съ тѣхъ и се произнася: спроти́-мене, спроти́-тебе, спроти́-ньа, спроти́-него, спроти́-ними и пр.; не́-стой *спроти́-мене;* ке са ва́та на бро́то *спроти́-тебе.* Но когато този сѫщиятъ прѣдлогъ стои прѣдъ тѣзи мѣстоимения, а е употрѣбенъ въ смисъль на прѣдлогътъ *според,* тогава не се съединява съ тѣхъ; напр. ке ба́раме (търсимъ) о́ртак *спро́ти на́с* (сир. като за насъ хора); *спро́ти не́го* а́рно е ме́стото, къй що са гла́виў; *спро́ти ва́с,* де́мек, ни́е тре́бит да изу́мриме (сир. по ваше мнѣние, споредъ васъ) и пр.

Употрѣбява се този прѣдлогъ съединенъ и съ сѫществителни нечленувани, употрѣбени като *обстоятелственни мѣстни* думи въ прѣдложението, но твърдѣ рѣдко и то пакъ, кога е поставенъ въ смисъль на сѫпротивь (на среща), напр. За́станав *спроти́-со́унце;* не́му му беше *спроти́-глаа,* що се весе́леше то́ўку сно́щи.

Спроти се употрѣбява въ Рѣсенскиятъ говоръ вмѣсто горнобългарското *срещу,* напр. намѣсто: въ събота срещу неделя, казва се: в' съ́бота спро́ти не́делья. Въ този случай *спроти* отговаря на русската дума *наканунѣ* и, защото е употрѣбено прѣдъ такива имена, които се считатъ като собственни, не се съединява съ тѣхъ, макаръ да сѫ тѣ нечленувани; напр. спро́ти стре́да, спро́ти Бо́жик, спро́ти пе́ток, спро́ти вто́рник и пр.

Безъ.

Прѣдлогътъ *без* се съединява винѫги съ сѫществителното нечленувано име, прѣдъ което стои, каквото мѣсто и да заема въ прѣдложението това име; напр. бе́з-пари, бе́з-ум; оста́нало бе́з-татко и бе́з-майка си́раче; мъж бе́з-пари и ку́йкьа бе́з-

жена за ни́що не́-са и пр. Въ други случаи, ако не е прѣдставка въ думата и ако не стои прѣдъ пълната форма отъ винителенъ падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения, този прѣдлогъ, прѣдъ каквато дума и да стои, не се съединява съ нея по ударение, а запазва отдѣлното си положение отъ думата.

При.

Въ противоположность на *без,* прѣдлогътъ *при* не се съединява съ никое отъ сѫществующитѣ (членувани или нечленувани) имена, нито съ прилагателнитѣ, причастията и мѣстоименията, прѣдъ които стои. Исключение отъ това прави само кога стои прѣдъ пълната форма отъ личнитѣ и възвратното мѣстоимения (винит. пад. и за двѣтѣ числа и тритѣ рода). А когато прѣдлогътъ *при* стои прѣдъ нарѣчия, то се съединява само съ нѣкои *отъ врѣменнитѣ,* като напр. при́вечер, при́квечер при́зори и др. и съ нѣкои отъ тѣзи, които показватъ *начинъ на дѣйствие,* като напр. при́лично, при́брано и др. нѣкои такива.

„Кърз".

Този прѣдлогъ е малко употрѣбителенъ, но се срѣща въ смисълъ на *прѣзъ.* Той се съединява само съ личнитѣ и възвратното мѣстоимения (пълната форма отъ винит. пад. за двѣтѣ числа и тритѣ рода), когато стои прѣдъ тѣхъ и съ нѣкои сѫществителни имена, употрѣбени въ прѣдложението като обстоятелственни думи за *мѣсто* и които отговарятъ на въпросъ *кѫде?* Напр.: *кѐрз-лозйе, кѐрз-нива;* и пу́щив ко́зите да по́минат *кѐрз-нива;* гю́пките о́йдоо (отидоха) да пи́таат (просятъ) *кѐрз-село;* вистина? — *кѐрз-кланик* (вм. кѐрста-ми) *). Впрочемъ трѣбва да се забѣлѣжи, че обикновенно вмѣсто *кѐрз* се говори въ сѫщийтъ смисълъ *низ,* и въ послѣдно врѣме прѣдлогътъ *кѐрз* почти е излѣзълъ изъ употрѣбление.

Около.

Този прѣдлогъ обикновенно не се съединява съ думитѣ, прѣдъ които стои. Когато се намира прѣдъ пълната форма отъ винит. пад. на лич. и възврат. мѣстоимения, по нѣкога се съединява съ тѣхъ,

---

*) Когато не искатъ да се кълнятъ наистина, казватъ *кѐрз-кланик,* вмѣсто **кѐрста-ми.** **Кла́аник** или **кла́ник** (**кла́дник**) се казва каменьтъ, който стои на чело на всѣко огнище и който въ Рѣсенско силно се почита, като сѫ се запазили даже много чърги отъ домашниятъ култъ на огнището отъ старата религия.

като напр. *околу́-мене* са сóбраа дéцата и ма опи́твя (питаха); никой не са найде *околу́-него; околу́-ними; околу́-ньа* и пр.; но се употрѣбява по нѣкога и раздѣлно, напр. *óколу нáс* нéмат ни́-една ку́йкьа; óколу вáс ке зáградат со плéт; óколу нéго бя (беха) са сóбрале десéтина пци́ (пси — кучета) и пр.

Ако и доста нарѣдко, но се срѣща този прѣдлогъ съединенъ съ съществителни нечленувани, които служатъ въ прѣдложението за обстоятелственни *мѣстни* думи, напр.: са зáвърте *околу́-куйкьа;* са растéрчаа дéцата *околу́-църква;* за да влéзиш во двóрот, трéбит да пóминиш *околу́-племна* и др. так.

Изъ.

Ако не е употрѣбенъ като прѣдставка, прѣдлогътъ *из* не се съединява съ никоя отъ думитѣ, прѣдъ които стои; даже не се употрѣбява и прѣдъ пълната форма отъ винителенъ падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения, защото въ този случай въ Рѣсенскиятъ говоръ се замѣнява съ прѣдлогътъ *от*. Но когато стои прѣдъ нѣкои нарѣчия, които показватъ *начинъ на дѣйствие* и отговарятъ на въпросъ *какъ?* съединява се съ тѣхъ, напр.: и́зново, изóтзади и пр. При всичко че твърдѣ нарѣдко, но се срѣща този прѣдлогъ прѣдъ съществителни нечленувани, употрѣбени въ прѣдложението като обстоятелственни *мѣстни* думи и тогава се съединява съ тѣхъ; напр.: той и́злезе *и́з-врата* нáдвор; му са и́спущи кóйньот *и́з-рѫце;* са прóшетав *и́з-пазар* и пр. Впрочемъ трѣбва да се забѣлѣжи, че въ това послѣдното значение прѣдлогътъ *из* все пó-вече и пó-вече излиза отъ употрѣбление, като се замѣнява постепенно съ *низ* и *от*.

„Низ“.

Прѣдлогътъ *низ* се употрѣбява въ Рѣсенскиятъ говоръ вмѣсто *из* и вмѣсто *прѣзъ*, който е излѣзълъ изъ употрѣбление въ този говоръ и се е замѣнилъ съ прѣдлозитѣ: *преку, низ* и *кърз*.

Този прѣдлогъ се съединява съ пълната форма отъ винит. пад. на личнитѣ и възвратното мѣстоимения, ако и да срѣща твърдѣ нарѣдко употрѣбенъ прѣдъ тѣзи мѣстоимения; напр.: той пóминаў *ни́з-нас* и ни́кой не-гó-видеў; ку́ршумот пóмина *ни́з-мене* и у́дри во шти́цата. Също така се съединява този прѣдлогъ, и кога стои прѣдъ съществителни нечленувани имена, употрѣбени въ прѣдложението като обстоятелственни думи *за мѣсто;* напр.:

ни́з-село върват се́ймени; *ни́з-пазар* ше́тат Бо́жана; ча́дот и́злегвит *ни́з-баджа;* са про́шетав ни́з-бавча; а́ждерот и́злегоу̑ *ни́з-вода* и пр. Но когато прѣдлогътъ *низ* стои прѣдъ сѫществително собственно име, не се съединява съ него, или ако и да се срѣщне въ този случай съединенъ, то е въ народнитѣ пѣсни, и трѣбва да се счита за поетическа волность, а въ разговорътъ обикновенно съединенъ не се употрѣбява; напр.: низ Ре́сен те́чит во́да от Голема́-река; низ Со́лун вървaт ни́зами; А́льобег са про́шетау̑ низ О́рид (Охридъ) и пр.

„Кон".

Този прѣдлогъ, освѣнъ кога е прѣдъ личнитѣ и възвратното мѣстоимения (отъ вин. пад. пълната форма), съединява се още и съ такива сѫществителни нечленувани имена, които сѫ употрѣбени въ прѣдложението като обстоятелственни думи за *мѣсто* и отговарятъ на въпроситѣ: *кѫдѣ? къмъ кѫдѣ? на кѫдѣ?* Напр.: кѐй-ойде Ве́льян? — *Ко́н-пазар.* Вче́ра са про́шетав *ко́н-лозйе* и пр. Обаче щомъ прѣдлогътъ *кон* стои прѣдъ сѫществително собственно име, не се съединява съ него, напр.: тъ̀ргнав д'о́да кон Ре́сен; кьо́да кон Со́лун и кон Ве́лес; са свъ̀ртив (обърнахъ) кон Пе́тка, кон Ста́йка и пр. Изобщо трѣбва да се забѣлѣжи, че този прѣдлогъ се срѣща твърдѣ рѣдко съединенъ съ имената, прѣдъ които стои, защото по́-вечето пѫти и обикновенно се употрѣбява прѣдъ сѫществителни членувани, а въ такъвъ случай неможе да се съединява съ тѣхъ.

И прѣдъ нарѣчията когато е поставенъ прѣдлогътъ *кон,* не се съединява съ тѣхъ. Като исключение отъ това може да се укаже на нарѣчието за *време* — квѐчеру, гдѣто се срѣща този прѣдлогъ съкратенъ, но азъ мислѭ, че това *к'* трѣбва да е особенъ прѣдлогъ или поне по́-послѣжна форма отъ прѣдлогътъ *кън.*

У.

Прѣдлогътъ *у* се срѣща съединенъ, само когато е прѣдставка на думата, когато стои прѣдъ пълната форма отъ винит. падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения и кога е прѣдъ слѣдующитѣ нарѣчия: у́две, у́три (вм. о́две, о́три), у́горе, у́долу, у́горно у́доу̑но и др. нѣк. так.; а когато стои прѣдъ всички останали думи, ако не е тѣхна прѣдставка, не се съединява.

Съ.

Сѫщо така и прѣдлогътъ *со,* кога не е прѣдставка, не се съединява съ никаква друга дума, освѣнъ съ пълната форма отъ вин. пад. на лич. и възврат. мѣстоимения и съ нарѣчията: со́се (съвсе) и со́сема (съвсѣмъ), които се употрѣбяватъ за сега безразлично едно вмѣсто друго.

Край и покрай.

Освѣнъ кога е прѣдъ лич. и възврат. мѣстоимения (вин. пад. пълната форма), този прѣдлогъ се срѣща съединенъ и когато стои прѣдъ сѫществителни нечленувани имена, които служатъ въ прѣдложението за *обстоятелственни мѣстни* думи и отговарятъ на въпросъ *кѫдѣ?* Напр.: цу́цуль па́сит го́еда *покра́й-река* Си́тница....; замѣ́чи-са Божя́-майка Ма́рия.... Ни́кой ми са *покра́й-нея* не́-згоди....; *кра́й-село* дърво ви́соко; *покра́й-река* върби наса́дени; *кра́й-море,* край бели́-Дунав и пр. Но въ говорътъ твърдѣ рѣдко се срѣщатъ тѣзи прѣдлози така съединени, а повечето се срѣщатъ въ пѣснитѣ.

Въ.

Прѣдлогътъ *во* се произнася съкратено и *в',* когато се съединява съ думата, прѣдъ която стои, обаче това правило не се пази строго всѣкога, защото се срѣща и прѣдлогътъ *во* да се съединява съ думата, прѣдъ която стои, както е напр. въ случаятъ, когато *во* стои прѣдъ пълната форма отъ винителенъ падежъ на личнитѣ и възвратното мѣстоимения: *во́-мене, во́-тебе, во́-него, во́-нас, во́-вас, во́-ними.*

Когато прѣдлогътъ *во* стои прѣдъ сѫществителни нечленувани имена, които служатъ въ прѣдложението за *обстоятелственни мѣстни* думи и отговарятъ на въпросъ *кѫдѣ?* съединява се, съ тѣхъ и вмѣсто *во* става *в';* а когато въпросътъ не е *гдѣ?* или *кѫдѣ?* а се пита: *въ що?* или *въ какво?* тогава прѣдлогътъ *во* не се съединява съ сѫществителното име, и си остава пакъ *во;* напр.: кѫ́й-ойде Па́вле? — *в' ло́зйе* (сир. въ извѣстното на тебе лозье); во що́-влегле о́вците? — *во ло́зйе* (а не во ни́ва, во ли́вада и др.). Кѫй-го́-клаў гро́зйето? — *в' ко́шница;* вощо-го́-собраў гро́зйето? — *во ко́шница, во кѫ́рбла, во бо́чка* и пр.; кѫй-го́-кладе гра́от? — *в' гъ́рне;* во що-го́-свари граот? — *во гъ́рне.* Отъ това прави исключение слѣдующиятъ примѣръ, гдѣто и при

съединението си съ името, което прѣдшествува, прѣдлогътъ *во* си остава пакъ не съкратенъ: кѐй-паднаў На́сте? — *вó-вода,* но: во щó-паднаў? — во вóда (а не во кал, во снег и пр). Когато прѣдлогътъ *во* стои прѣдъ членувани сѫществителни имена и прѣдъ собственни, като не се съединява съ тѣхъ, употрѣбява се безразлично и съкратенъ и не съкратенъ, напр. бйдов в' Рéсен и бйдов во Рéсен; той жи́веет в' Би́толъа и той жи́веет во Би́толъа; го вѐрлив в' рéката и во рéката. Само когато има мѫчнотия за произнасянието, тогава за благозвучие се употрѣбява само *во,* напр. *во двóрот,* а не в' дворот и пр.

Това двойно употрѣбление на *во* и *в'* дава поводъ да се мисли, че пó-напрѣдъ трѣбва да се е правила нѣкоя разлика въ употрѣблението имъ, както и сега може по нѣкога да се забѣлѣжи, че *в'* се употрѣбява, когато името отговаря на въпросъ *кѫдѣ,* като напр.: кѐй-ойш? — в' Рéсен; а *во* — когатó се говори за нѣщо случивше се вѫтрѣ въ мѣстото и кога се пита *гдѣ,* напр. си́те са сóбраа *во Рéсен.* Но сега обикновенно вече не правятъ тая разлика, а говорятъ *во* и в' безразлично, когато този прѣдлогъ не се съединява съ името, което прѣдшествува.

6. Съединение на съюзитѣ и междуметията съ нѣкои думи.

Съюзитѣ и междуметията не се съединяватъ съ думитѣ, които свързватъ, или между които се поставятъ. Исключаватъ се отъ това правило съюзътъ *и* и междуметието *ле.*

Съюзътъ *и* въ числителнитѣ имена, когато е поставенъ да свързва думитѣ, означающи десетици и единици, съединява се съ тѣхъ и тритѣ, та образуватъ една сложна дума, и за това, когато се случи, щото думата, означающа единицитѣ, да е едносложна или двусложна, ударението минува върху този съюзъ, а двѣтѣ други думи оставатъ безъ ударение, напр.: двайст-и́-девет, триест-и́-осом, четирест-и́-пет и пр. Сѫщо така се съединява съюзътъ *и,* и когато свързва думата поў (пол) съ нѣкоя друга дума, означающа число или другъ нѣкой прѣдметъ; три-и́-поў; седом-и́-поў; дваистипет-и́-поў; ока-и́-поў, шиник-и́-поў; година-и́-поў, месец-и́-поў. Както е въ послѣднитѣ примѣри, думата поў се присъединява чрѣзъ съюзътъ *и* къмъ такива сѫществителни имена, които служатъ като единица за мѣрка, а думитѣ: éден, а, о сѫ пропуснати.

По нѣкога съюзътъ *и* се съединява, когато стои прѣдъ личнитѣ мѣстоимения и прѣдъ нѣкои нарѣчия; но особенно се забѣлѣзва това, когато се повтарятъ тѣзи мѣстоимения и нарѣчия едно слѣдъ друго и сѫ свързани съ този съюзъ, напр.: и́-яс, и́-ти, и́-той, и́-тие (вм. тѣ); и́-ними, и́-нья; *и́-яс, и́-ти,* сме сиромаси; *и́-него и́-нья* и (ги) ǒпрале (убили) ле́тоска; *и́-тъка* дǒйде, ба́рем пора́ботай трǒо; *и́-така и́-така* кьǒйш на́-пазар, барем ку́пи-ми е́дна ǒка соль.

Нѣкои отъ междуметията, като се съединяватъ помежду си, образуватъ сложни думи. Въ такъвъ случай, като се считатъ за една само дума, ударението се поставя въ тѣхъ споредъ общото правило, сир. на третиятъ слогъ отъ краятъ, ако думата е многосложна и на първиятъ и́ слогъ, ако е двусложна или трисложна, напр.: бре́бре, море́море, еху́хаа, ǒфлеле, трака́трука, като напр. въ слѣдующата пѣсня:

Трака́-трука Ма́це (дат. пад.) на портата,
Да и́злезит Ма́ца на бе́у — Вардар . . . .

Въ обращенията частицата *ле*, която се притуря къмъ думата, означающа прѣдметътъ, къмъ който е отправено обращението, се счита като слогъ отъ тая дума и влияе върху поставянието на ударението и́, напр.:

Месечи́но-ле, Ма́ро-ле . . . .
Плани́но-ле, Шар-пла́нино . . . .
Дими́тро-ле, русо́-косо мо́миче . . . .

Въ тѣзи примѣри думитѣ: *Месечи́но-ле, плани́но-ле, Дими́тро-ле* сѫ измѣнили ударението си, което, ако не би се прибавилъ слогътъ *ле,* би било единъ слогъ по́-напрѣдъ къмъ началото: *месе́чино, пла́нино, Ди́митро.*

* * *

Нашето изложение за ударението въ Рѣсенскиятъ говоръ не би било пълно, ако неспоменемъ слѣдующето:

Въ народнитѣ пѣсни се срѣщатъ понѣкога и такива ударения върху думитѣ, които немогѫтъ да да се обяснятъ ни съ едно отъ горѣизложенитѣ правила, или, по́-добрѣ да кажемъ, сѫ съвсѣмъ противни на тѣзи правила. Въ пѣснитѣ се срѣщатъ съединени по

ударение такива думи, които въ говорението нетрѣбва да бѫдѫтъ и немогѫтъ да бѫдѫтъ никога съединени; а пъкъ сѫ разединени такива думи, които въ говорътъ, споредъ правилата за ударението, трѣбва да бѫдѫтъ съединени. Но на това явление трѣбва да се гледа като на поетическа волность, която се обяснява, споредъ както ще видимъ по́-долу, пакъ чрѣзъ сѫщото общо правило за ударенията.

Стиховетѣ, както е извѣстно, се дѣлятъ на стѫпки, а стѫпкитѣ — на слогове. Всѣки стихъ може да има по двѣ, три, четири и пр. стѫпки; а сѫщо и всѣка стѫпка въ Рѣсенскиятъ говоръ (както, мислѭ, и въ цѣлото Западно-македонско нарѣчие) може да има: два, три, четири, петь и шесть слога. И така стѫпкитѣ въ стиховетѣ на народнитѣ пѣсни по Рѣсенскиятъ говоръ биватъ *двусложни, трисложни* и *многосложни.* Понеже всѣка стѫпка (въ тѣзи народни пѣсни), отъ колкото слога и да състои, се взема като една отдѣлна дума, то всѣка стѫпка има само едно ударение, което, съобразно съ общото правило, бива на първиятъ слогъ на стѫпката, ако тя е двусложна или трисложна и на третиятъ слогъ, считанъ отъ краятъ на стѫпката, ако тя е многосложна. Стѫпката се взема, както казахме, като отдѣлна дума, само съ едно ударение: но тъй като размѣрътъ, съ който е започната пѣсеньта, неможе да се издържи до краятъ изцѣло, по причина, че не се намиратъ думи съ подходяще ударение, то се случва да влизатъ по нѣколко думи въ една стѫпка, или напротивъ — една дума да се раздѣля между двѣ стѫпки. Щомъ единъ пѫть по такъвъ начинъ сѫ образувани стѫпкитѣ, ударението въ тѣхъ слѣдва общото правило, а никакъ не се обръща внимание върху частното ударение на всѣка отъ думитѣ, които съставляватъ стѫпката, защото въ стѫпката се гледатъ само слоговетѣ, а не думитѣ. По тая причина се явяватъ поетическитѣ волности въ народнитѣ пѣсни, но тие волности всѣки пѫть се подчиняватъ пакъ на общото правило, защото се вематъ като редовно поставени, споредъ него въ стѫпката, която се взема като отдѣлна дума. За обяснение на казаното до тука, ще приведемъ нѣколко примѣри:

Месечи́но-ле | Ма́ро-ле,
Убо́-вечер | *да́-греш!*
Многу сва́тои | *ке́-збера,*
Отнеси́м-ке-и | о́тнеса
Дур на *цъ́рвено* | *я́боуко* . . .

Тая пѣсень, ако не я пѣятъ а я расказватъ, ще я произнесѫтъ така, както е сега написана. Въ нея има съединени думи, които не трѣбва да се съединяватъ, като: *убоо́-вечер,* вм. у́боо ве́чер; *да́-грееш,* вм. да гре́еш; *ке́-збера,* вм. ке збе́ра; *отнеса́м-ке-и.* вм. ке и (ги) о́тнесам; а пъкъ думитѣ *цървено я́боўко* сѫ раздѣлени една една отъ друга, когато тѣ трѣбва да бѫдатъ съединени по ударение — *цървено-я́боўко* и опрѣдѣлението да нѣма ударение.

Защо сѫ допуснати тѣзи неправилности въ ударението, се обяснява твърдѣ лесно, като се погледне на размѣрътъ на самиятъ стихъ. Стихътъ е двустѫпенъ; първата стѫпка е петосложна, а втората е трисложна. Споредъ общото правило, ударението въ първата стѫпка, неможе да бѫде на друго мѣсто, освѣнъ на третиятъ слогъ отъ краятъ, и такова ударение има първата стѫпка на всѣки стихъ. Втората стѫпка на всѣки стихъ, като приложна, трѣбва да има ударение на първиятъ слогъ, затова се явяватъ неправилности като: *ке́-збера, да́-грееш.*

Или напр. въ слѣдующата пѣсень:

Течи́т-вода | сту́дена
Низ стре́д-село | Върбяни,
Що но́сеше | во́дата
До три́-върби | ки́тени;
На въ́рбите | имаше
До три́-одра | ша́рени,
На о́дрои | се́дса
До три́-млади | *те́рдзии* . . . .

Има неправилно ударение само въ първата стѫпка на първиятъ стихъ *течи́т-вода,* вм. те́чит во́да, но и тая волность е допусната, за да се спази размѣрътъ и ударението въ стѫпката, тъй като двѣтѣ думи *те́чит* и *во́да* не се вематъ въ стѫпката като отдѣлни думи вече и не се обръща внимание върху ударението, което сѫ имали, когато сѫ биле отдѣлни самостоятелни думи, а се вематъ тука, като слогове на една сложна дума.

Изобщо трѣбва да се забѣлѣжи, че всички неправилности въ ударенията, които се срѣщатъ изъ народнитѣ пѣсни, сѫ отъ подобенъ родъ, и така трѣбва да се обясняватъ. Щомъ се срѣщне нѣкое ударение, което неможе да се обясни съ обикновеннитѣ правила за ударенията, трѣбва да се обърне внимание върху цезурата на стихътъ, да се види отъ колко стѫпки състои и отъ колко слога състои стѫпката, гдѣто се срѣща неправилното ударение, и тогава ще се види, защо е така поставено то.

Въ на́й-добрѣ съставенитѣ народни пѣсни се срѣщатъ твърдѣ малко произволни съединения на думи и неправилни ударения, а по́-вечето думи сѫ подбрани така, щото ударението въ стѫпката пада естествено и споредъ правилата на надлежниятъ слогъ отъ краятъ, напр.:

А от гро́зйето | цървено́-вино | пра́еше,
От коми́нките | льута-ра́йкия | ва́реше . . . .

Но при всичко това, твърдѣ нарѣдко може да се намѣри народна пѣсня, гдѣто размѣрътъ да е запазенъ изцѣло до краятъ безъ да е употрѣбено нѣкждѣ неправилно ударение.

24 Декемврий 1892 год.

Сърбското занаятчийско изложение въ Враня 1892 г.

Отъ С. Ж. Дацовъ.

По една распоредба на г-на Министра на Финанситѣ отъ 21 Августъ 1892 г., върху ми бѣ възложено да идѫ да прѣгледамъ Сърбското изложение въ Враня.

За испълнение тая длъжность, азъ можахъ да тръгнѫ отъ София едвамъ на 28 Августъ и пристигнахъ въ Враня на втория день, гдѣто разбрахъ, че изложението щѣло било да се затвори — както се и затвори — на 31 Августъ.

За прѣглеждание и изучване, прочее, менъ оставахѫ на расположение всичко 3 деня, отъ които единъ день — 30 Августъ — отдѣлихъ за отивание отъ Враня въ Нишъ, да прѣгледамъ и изложението и припусканието на мѣстнитѣ коньe въ тоя градъ.

Азъ молѭ читателя, да се има прѣдъ видъ краткостьта на врѣмето, което съмъ ималъ на расположение за изучване това изложение.

Въ бѣлѣжкитѣ си за него, азъ съмъ се старалъ да запазѭ нáй-голѣмо безпристрастие. Това намирамъ да е твърдѣ важно и необходимо за случаи и въпроси отъ подобенъ характеръ. Съ Сърбитѣ ний трѣбва добрѣ да се запознаемъ, както и тѣ съ насъ. Това ни се налага отъ отечески съврѣменни и отъ исторически причини. А когато едни други се запознаемъ въ истинската дѣйствителность, тъй каквито сме си, азъ вѣрвамъ, че много въпроси, по между ни, много пó-лесно ще се разрѣшаватъ....

За да послужѫ на тая идея, азъ съмъ се трудилъ да бѫдѫ безпристрастенъ. Азъ съмъ бѣлѣжилъ и изнасямъ истината въ тая форма, въ каквато сѫ ѭ видѣли очитѣ ми, — независимо отъ това, да ли това ще се хареса всѣкиму. Азъ имамъ прѣдъ очи България, и ней, мислѭ, да послужвамъ съ това, като ѝ обаждамъ истината за съсѣдката ѝ Сърбия.

* * *

Заетъ съ пó-важни вѫтрѣшни въпроси, нашия печатъ нищо обективно не бе продумалъ за Сърбското въ Враня изложение, та

затова и нашето общество не придоби ясни и точни понятия за него. Кѫси нѣкои забѣлѣжки и натяквания изъ нашитѣ вѣстници бѣхѫ прѣдрасположили пó-вечето наши хора да мислѭтъ, че Сърбското изложение въ Враня е било устроено отъ Сърбското правителство, като контра на нашето въ Пловдивъ. Може до нѣгдѣ да се приеме подобно едно прѣдположение, обаче, то неиздържа никаква критика и, споредъ както видѣхъ и испитахъ лично, то си нѣма и мѣстото. Азъ испитахъ и узнахъ слѣдующето: Вранското изложение е дѣло на частна инциатива, тó е дѣло на частно едно дружество. Неговата история е така: Между разнитѣ съсловия въ Сърбия, за послѣднитѣ нѣколко години, началото за сдружваньето е намѣрило добра почва. Това имъ прави честь, при всичко че политическо-партизанскитѣ имъ работи говорѭтъ малко нѣщо противъ това. Въ Сърбия сѫ сдружени и попове и учители, и адвокати и книжари, и лѣкари и аптекари, и занаятчии и търговци, и писари и преписвачи, и книжари и печатари. Всѣко едно съсловие, чрѣзъ сдружваньето, се мѫчи да си спомогне; и, за да постигне това, тó се домогва до всички законни срѣдсва. Така прави и дѣйствува и Занаятчийското дружество *(Занатлиjско удружење)*, съставено отъ всички почти занаятчии въ цѣла Сърбия, въ программата на което, между другитѣ мѣрки, влиза и това, щото периодически да се устроявать занаятчийски изложения отъ издѣлията на члѣноветѣ. Минѫлогодишното общо събрание, държано въ Пиротъ, е взело рѣшение: първото изложение да стане въ Враня и да се отвори на 2 Августъ т. г. — рождения день на Сърбския Краль, покровитель на дружеството; а да се затвори на 15 Августъ — день, въ който е основано дружеството. И то е отворено на 2 Августъ, но затварянието му е отложено до 31 Августъ.

Единъ случаенъ съвпадежъ въ праздницитѣ! Ний празднуваме 2-й Августъ като день на въсшествието на Негово Царско Височество на Българския прѣстолъ — день въ който бѣ назначено да се отвори нашето изложение; а пъкъ Сърбитѣ праздноватъ 2-й Августъ — като рожденъ день на тѣхния Краль и день, въ който се отвори тѣхното изложение.

Тоя съвпадежъ, мислѭ, още пó-вече е усилилъ мисъльта, че Сърбското изложение е контра на нашето.

Но да дойдѫ на прѣдмета.

Рѣшението на това събрание се турнѫ въ дѣйствие. Споредъ издадената программа въ изложението е трѣбвало да се изложѫтъ и сѫ изложени:

1) Всички занаятчийски издѣлия и ржкодѣлия, работени въ Сърбия отъ дърво, металъ, камъкъ, глина, слама, конопи, ленъ, свила, разни тъкани, гипсъ, цементъ и пр. и пр.

2) Издѣлия на сърбски художници и скулптори. (Това не бѣ изложено).

3) Прѣдмети отъ кжщовно ржкодѣлие, въ което влизатъ домашнитѣ шевове, тъкани и др. подобни, относящи се до народното облѣкло и мебелировка.

4) Фабричната производителность на Сърбия, и

5) Инструменти, модели, чертежи, планове и др. прибори за занаятчийството изобщо, сжщо тъй отъ сърбско произведение.

За осжществление на изложението билъ избранъ единъ комитетъ, състоящъ отъ единъ прѣдсѣдатель, трима члѣнове и единъ секретарь, който, заедно съ провинциялнитѣ комитети и *„Вранския приређивачки одбор“* е събралъ и стъкмилъ прѣдметитѣ споредъ горнята программа.

Срѣдствата, потрѣбни за това, сж асигнувани отъ кассата на дружеството, отъ доброволни пожертвувания на отдѣлни лица и корпорации и отъ държавата. Тая послѣднята, прѣдъ отварянього, е отпуснжла на комитета парична помощь отъ 5,000 и прѣдъ закриваньето 3,000 — всичко 8,000 лева, а заедно съ това е направила доста важни улеснения за прѣнасянье прѣдметитѣ по пощата и желѣзницата. Адресиранитѣ за изложението пощенски пакети сж прѣнасяни по пощата даромъ; за пó-обемиститѣ нѣща, испращани по желѣзницата, се плащало половина такса, а непродаденитѣ се връщахж безплатно. Въ тѣзи държавни отстжпки и улеснения има извѣстни държавни изгоди, които финансистътъ лесно може да забѣлѣжи. Лицата сж возени по желѣзницата съ $^1/_4$ отъ обикновенната такса.

За излаганье събранитѣ въ Враня, споредъ горнята программа, издѣлия и прѣдмети не сж строени специялни сгради, както това е ставало и става при изложенията изобщо; но сжщитѣ сж смѣстени и наредени въ училищнитѣ здания, та затова туй изложение много личи на нашитѣ училищни изложения на Петровдень, въ дѣвическитѣ гимназии, съ женскитѣ ржкодѣлия. Пъкъ и училищнитѣ здания не сж нови сгради, но сж два стари двоетажни турски конаци, и двата въ единъ дворъ и единъ до други. Тѣзи конаци сж били собственность на прочутия въ Враня *Диляверъ-бегъ,* синъ на още пó-прочутия по добротата си спрѣмо българското население, изъ врѣмето на деребейовцитѣ, *Хюсеинъ-бегъ.* Отъ него ги е купилъ бившия въ Враня

гръцки владика — а сетнѣ въ Скопие митрополитъ гръцки Паисия, родомъ българинъ отъ Кукушъ, който ги подарилъ на сърбитѣ, слѣдъ прѣвземаньето Враня отъ тѣхъ. Сърбитѣ прѣправили конацитѣ и ги пригодили за училищна потрѣба. Добъръ споменъ си е оставилъ дѣдо Паисий, но днесъ, суспендиранъ, той прѣкарва старинитѣ си пакъ между своитѣ сънародци — българе въ Скопие, между които, както на младини, тъй и сега, проповѣдва елинизмъ ... Въ 22-тѣхъ стаи на тѣзи конаци сѫ смѣстени и наредени издѣлията на сърбскитѣ занаятчии — изложители. Отъ тѣхъ 5 стаи заематъ чисто женски домашни рѫкодѣлия, а 3 — фабрични произведения. По рѣшението на главното събрание, участие въ изложението сѫ могли да вconfigured само членоветѣ на дружеството, но отъ сетнѣ е направено едно отстѫпление, та сѫ допуснѫти и нечлѣнове. А отъ правителственнитѣ учрѣждения сѫ взели участие: тъкачкитѣ училища изъ Лѣсковацъ и Ужица, отдѣлението по кошницо-плетачеството въ винарско-овощарското училище въ манастира Буковъ при гр. Неготинъ и централния затворъ въ Бѣлградската крѣпость, чрѣзъ издѣлията на арестантитѣ.

Придруженъ отъ прѣдсѣдателя на устроителния комитетъ Г-на Живко Шокорацъ и членоветѣ Г-да Андра Банковић и Пера Јовановић, азъ влѣзохъ въ сградитѣ на изложението и можахъ да прѣгледамъ всички изложени прѣдмети и издѣлия, нáй-първо — повърхностно, колкото да си съставѭ общо понятие, а отъ послѣ — колкото ми позволи врѣмето — лека-полека, за по-обстоятелствено изучванье. Мѣстото му е тукъ да отбѣлѣжѫ, че, както прѣдсѣдательтъ, тъй и Г-да членоветѣ се надпрѣварвахѫ, кой пó-подробно и пó-ясно да ми покаже всѣки почти изложенъ прѣдметъ, и благодарение на тая любезность, моята задача се улесни търдѣ много, защото за изложенитѣ прѣдмети нѣмаше и не билъ нито приготвянъ каталогъ, който въ всѣко едно изложение най-много улеснява посѣтителя — наблюдатель. Особенно бѣше любезенъ Г-нъ Пера Јовановић, който сега бѣ намѣрилъ нáй-сгодния случай да се отплати съ щó-годѣ поне на българетѣ, за братското отнасяние съ него прѣзъ 1885 година, когато той, раненъ на Сливница, паднѫлъ робъ и билъ гледанъ и цѣренъ като истински братъ .... Прѣдъ тая исповѣдь на Г-на Јовановича, сърдцето ми се прѣпълни отъ радость. Още веднѫжъ се убѣждавамъ, че хубавата обноска, стореното добро, особенно въ подобни моменти, никога не се забравя, и че то е живъ паметникъ за добритѣ нрави на единъ народъ.... А за случая между насъ и сърбитѣ то е безцѣнно.

Азъ ще почнѫ описваньето прѣгледанитѣ прѣдмети по реда, по който съмъ ги гледалъ въ стаитѣ. По другъ нѣкой редъ не е възможно, защото и каталогъ нѣмаше, а и врѣме достатъчно за прѣглежданье нѣмахъ, пъкъ и въ самото нарежданье прѣдметитѣ въ стаитѣ не бѣ запазена потрѣбната строгость по отдѣли и групи, съгласно программата. Едноврѣменно съ описваньето, азъ ще правѭ едно малко сравнение съ прѣдметитѣ, изложени въ нашето изложение. Но отъ сега още считамъ за нуждно да забѣлѣжѫ, че едно пълно сравнение не е за мисленье. Нашето изложение е общо, земско, стъкмено по инициятивата и съ срѣдствата на правителството, сърбското е частно, занаятчийско, стъкмено по инициятивата на едно частно дружество. Въ нашето е изложено всичко почти, което показва изворътъ на материялната сила на цѣлъ народъ, а въ тѣхното е изложена часть отъ издѣлията само на занаятчиитѣ. За нашето изложение сѫ построени специялни павильони и др. сгради, расположени въ хубава градина съ живописни алеи, скали и водоскоци, а тѣхното е стъкмено, както казахъ и пó-горѣ, въ двѣ стари турски сгради, които отдавна сѫ испълнили службата си още при построителя имъ Диляверъ-бегъ, та би било пó-отвѣтственно на днешното положение и на сърбскитѣ самохвалства, ако бѣхѫ срутени, а не употрѣбени за училище и за изложение. Но, както казахъ, въ дадения случай, дѣлото е отъ частна инциятива и затова само тó трѣбва да бѫде пощадено отъ пó-рѣзки критикуваня.

Това за общото сравнение и за външностьта на изложението обаче и по отношение на качествата на изложенитѣ прѣдмети, сърбскиятъ занаятчия неможе да се похвали твърдѣ много прѣдъ нашия. Нѣкои особенни скокове той не е направилъ. Вѫтрѣ между изложенитѣ прѣдмети азъ като че се намирахъ между таквизито въ нашето изложение, съ тая само разлика, че на нашитѣ прѣдмети придава голѣмъ ефектъ уредбата, павильонитѣ и всичко наоколо. Въ пó-вечето отъ издѣлията вървимъ еднакво, но има нѣкои, въ които тѣ насъ, а въ нѣкои пъкъ — ний тѣхъ да сме надминѫли. Тѣзи случаи азъ ще отбѣлѣжѫ на надлежното мѣсто.

Въ първата стая отъ главния входъ на I-та сграда сѫ изложени въ пирамидална форма вина, коняци, ликьори и др. напитки, отъ разни мѣста и лица, подъ тѣхъ и около тѣхъ разни видове захарни издѣлия отъ фабриката на Г-на Пера Јовановић отъ Бѣлградъ, за когото казахъ пó-горѣ, че особенно бѣ любезенъ къмъ мене, и който лично ми обясняваше и показваше своитѣ издѣлия.

Той е усъвършенствувалъ доволно много тоя занаятъ, но е останжлъ много надирѣ отъ нашия Панаховъ, чиито захарни издѣлия, показани въ главния павильонъ въ нашето изложение, правжтъ честь на захарното прѣработванье у насъ.

Срещу входа въ сжщата стая привличатъ вниманието на посѣтителя едно писалище (масса) и единъ долапъ за въ трапезария, които по изящната си обработка, а особенно по орнаментиката, надминаватъ всички подобни въ Вранското, па и тия въ нашето изложение. Тѣ сж изработени въ механическата работилница на Г-да Браћа Банковић въ Бѣлградъ, чийто прѣдставитель и управитель е сжщиятъ Андра Банковић, който е членъ на управителния комитетъ на това изложение. И той лично ми обясняваше своето искуство. Тоя занаятъ той самичъкъ билъ изучвалъ и работилъ и съ него въ ржцѣ, като обикновененъ работникъ, обходилъ билъ почти цѣла Европа, гдѣто, заедно съ усъвършепствуваньето на занаята, присъединилъ се билъ и къмъ работническитѣ комитети, и движенията имъ въ Срѣдня Европа .... За това негово прѣдимство той ми се видѣ необикновененъ човѣкъ, особенно защото е и младъ, и тъкмо за това отворихъ пó-дълга разговорка съ него. Той се въсхищава отъ дѣлата на срѣднеевропейскитѣ работници и имъ съчувствува, даже и помага имъ, ала, заключи той самичакъ ... „тамъ, на мѣстото си, тѣ само тъй могжтъ да работжтъ, и само тъй *трѣбва* да работжтъ, когато у насъ ситуацията се измѣнява съвършенно. Ние нѣмаме работници въ смисъла на думата, и много вѣтърничава работа е да поддържаме и у насъ подобно движение“. Впрочемъ, сжщото заключение, по сжщия въпросъ, азъ имахъ случай да чуж и въ земледѣлческо-промишлення конгресъ въ нашето изложение, отъ нашитѣ фабриканти, единъ отъ които думаше: „Въ Европа, прѣдъ всѣка фабрика, чакатъ всѣка сутрина по 15—20 нови работници, а у насъ фабрикантитѣ тичатъ подиръ единъ работникъ .... Ние нѣмаме работници ....“

Може и да е тъй ....

Тукъ до тия хубави столярски издѣлия на Г-на Банковича, въ сжщата стая пó-налѣво, бѣхж изложени хубави пиварски бурета, хубава подвързия на книги и тевтери и единъ видъ сърбско кафе отъ цикория, подбно на това, що сега си пробива пжть у насъ по бакалницитѣ, подъ название: *франкъ-кафе*.

Въ останжлитѣ четири стаи на долния етажъ, въ сжщото здание, сж изложени женски домашни издѣлия и ржкодѣлия отъ разни краища на Сърбия. Между тѣзи домашни ржкодѣлия и оние

у нашето изложение, азъ неможахъ да намѣрѭ нѣкоя сѫществена разлика, по която да се забѣлѣжи нѣкакъвъ особенъ напрѣдъкъ въ Сърбия. Минѫлата година въ изложението въ Прага азъ обръщахъ особенно внимание по сѫщия прѣдметъ, но тамъ отъ далечъ си личеше напрѣдъкътъ и модерностьта на тѣзи домашни рѫкодѣлия. Тукъ, въ Враня, нѣмаше такова нѣщо. Види се, и сърбкинята, и нашата българка да сѫ все тъй консервативни въ домашното рѫкодѣлие, както сѫ такива въ животътъ си изобщо! Затова тѣ си приличатъ твърдѣ много и въ рѫкодѣлията . . .

И тука ризи и кърпи съ разноцвѣтни шарки — както и нашитѣ; и тукъ плетени чорапи — както и нашитѣ; и тукъ разни видове възглавнички, чехлийки, покривки — както и нашитѣ. Тѣхнитѣ килими „чупавци“ сѫ сѫщитѣ наши китени килими отъ Панагюрище, Самоковъ, Златица и др. Пиротскитѣ имъ килими сѫ корона надъ всички килими, но и ние ги работимъ въ Царибродъ, а пъкъ изложенитѣ наши въ изложението, отъ Котелъ, като че надминаватъ тѣхнитѣ. Въ Ужичкия окрѫгъ работѭтъ единъ видъ влакнести постелки — нашитѣ такива въ Сливенския павильонъ, (извѣстни подъ името „ямболии“) не само не падатъ по́-долу, но ги и надминаватъ. У тѣхъ се правѭтъ единъ видъ персийски килими, — сѫщитѣ има и въ нашето изложение, и ако помнѭ добрѣ, тѣ сѫ отъ Тетевенско.

Сърбитѣ иматъ и платна: памучни, ленени и копринени; иматъ и единъ видъ домашни шаяци, — ала нашитѣ Вратчански копринени платна и нашитѣ домашни шаяци ги нѣматъ. Въ това отношение вратчанката е избѣгала много далечъ и е почти неподражаема за коприненитѣ си платна, както и българката изобщо за своя шаякъ . . . Това, разумѣва се сравнително . . . Впрочемъ, домашното рѫкодѣлие и у насъ, както и у сърбитѣ, не е индустрия, както е у чехитѣ. Хубавитѣ ни домашни издѣлия неудовлетворяватъ даже домашнитѣ потрѣби, доказателство за което е, че много и доста много такива работи ни се пращатъ отъ вънъ — прѣимущественно отъ Австрия.

На горния етажъ сѫ изложени ученически рисунки отъ геометрическо и свободно-рѫчно чертание; стереотипни плаки, цинкография, гравюри въ мѣдь и дърво, особенно тѣзи на Г-на Ђура Станојевић изъ Бѣлградъ; сребърни и златни издѣлия, между които особенно обръщатъ вниманието черковнитѣ кръстове, работени отъ Г-на Ст. Јевтовић. Издѣлията на тая фирма сѫ се доближили напълно почти до подобнитѣ издѣлия въ Европа; когато нашитѣ

сѫ си запазили и си запазватъ своята особенна, и даже оригинална, форма, както сѫ напр. Видинскитѣ срѣбърни лъжици, гривни и пр. и пр., подобни на които се работѭтъ вече и въ Самоковъ и въ Бургасъ — споредъ изложенитѣ въ Пловдивъ издѣлия отъ тѣзи мѣста. Все тамъ сѫ изложени: грънчарство съ модели и орнаментика изъ Алексинацъ, сърмени и златни гайтани (ширазе) за дамскитѣ сърбски либадета, отъ специялната за това фабрика на Наумъ Константиновић отъ гр. Шабацъ, който е декориранъ и въ Парижкото изложение. Подобно нѣщо сѫ нашитѣ *казаски* издѣлия, но въ сърбскитѣ има една особенность и пó-голѣмо искуство, прѣдизвикани отъ деликатностьта на самото облѣкло, върху което тѣ се поставятъ. Като особенно искуство бѣ изложенъ единъ миниатуренъ часовникъ, който служи като игла (карфица) върху мѫжка вратовръзка, и за точното работение на който изработвачътъ му дава гаранция.

Отъ отдѣлението на винарско-овощарското училище при Неготинъ, за което споменѫхъ пó-горѣ, сѫ изложени хубави плетарски издѣлия отъ ракитови прѫчки, отъ шаваръ и папуръ, които имало въ изобилие въ тоя градъ. За тѣзи издѣлия въ Бѣлградъ сѫществува и специялна фабрика, прѣдметитѣ на която непадатъ пó-долу отъ тѣзи на училището. Прѣди двѣ години азъ гледахъ въ Ловечъ една подобна работилница, но въ изложението въ Пловдивъ незабѣлѣжихъ сѫщата да е взела участие.

Една цѣла стая е заета съ книжни издѣлия отъ стоварището на Јевта Павловић изъ Бѣлградъ: хубави търговски тевтери въ още пó-хубава подвързия; хубави кутии съ още пó-хубави пощенски книги за писма и др.; корреспонденция, и особенно изящна подвързия на книги за прочитъ. Сърбитѣ нѣматъ фабрика за правенье хартия, но сѫ съумясали да се заловѭтъ съ прѣработванье сѫщата въ различнитѣ форми, каквито сѫ потрѣбни въ катадневната консумация. А ние тѣзи работи донасяме готови, съ малки исключения по подвързията на книги за прочитъ! Въ нашето изложение забѣлѣжихъ тукъ-тамъ хубави работи отъ наши подвързачи, както напр. тия на Пиперова въ Руссенския павильонъ, на Шатковски въ Софийския и др. и др., но тѣ, види се, не сѫ распрострѣли работата си до тоя размѣръ, който забѣлѣжихъ въ сърбското изложение. Пъкъ и за устройството на една Българска фабрика за изработванье книги, съ която щѣхме да се гордѣемъ, нашето законодателно тѣло въ минѫло-годишната си сессия като че не

бѣ добрѣ разбрало въпроса, та въпрѣки истинскитѣ интереси на България, отблъснѫ хубавото прѣдложение на правителството.

Изложенъ бѣ единъ електрически у́редъ за лесно, бързо и евтино позлатяванье и посрѣбряванье разни метали, съ претенция че е сърбско изобрѣтение; сѫщо и единъ особенъ и твърдѣ практиченъ у́редъ, за изваждание капсулитѣ отъ употрѣбенитѣ веднажъ патрони, стъкменъ отъ единъ оружеенъ майсторъ. Практиченъ бѣ и другъ у́редъ за правенье нови пили.

Фабриката за правенье сукна въ гр. Паракинъ, на Г-да Братия Минхъ бѣ богато изложила и декорирала цѣли три стаи съ произведенията си. За тая фабрика азъ ще продумамъ нѣщо по́-вече на особенно мѣсто тукъ, както и за фабриката за стъкла въ Ягодина и тая за желѣзарски издѣлия въ Бѣлградъ, — които нарочно посѣтихъ съ цѣль да ги видѭ и изучѫ по́-отблизо.

Въ второто здание сѫ изложени: хубави четкарски издѣлия отъ фабриката на Д. Ганѣ изъ Бѣлградъ. За тѣзи издѣлия въ София сѫществува една работилница, която работи на́й-обикновеннитѣ прости четки; но въ нашето изложение азъ непомнѭ да съмъ ги видѣлъ. Изложени сѫ хубави сѣдла и хомоти съ други принадлежности по сѣдларството, — но не сѫ по́-долу и нашитѣ такива, а особенно тѣзи въ Софийския павильонъ отъ Александъръ Пауновъ, сѣдларь въ София. Изложени сѫ извѣстнитѣ и много употрѣбяванитѣ по насъ Лѣсковски и Врански вѫжя. — Въ нашето изложение, въ главния павильонъ, виждаме подобни отъ фабриката на Г-на Ив. П. Вѫжарова въ Пловдивъ. Но тая индустрия въ Сърбия, благодарение на особни почвенни и климатечески условия по долината на Морава, отъ Нишъ къмъ Враня, има и ще има още за дълго врѣме едно прѣдимство спрѣмо насъ. Изложени сѫ мѣдни (бакърни) и тенекеджийски издѣлия — восъкъ и прѣработваньето му и сапунъ. Тоя послѣдниятъ, обаче, у насъ е по́-вече и качественно и количественно. Който се е спиралъ прѣдъ монументитѣ отъ сапунъ отъ дружеството „Родопска пчела“ въ Пловдивъ, въ главния павильонъ, и отъ Варненската фабрика, ще да си е съставилъ понятие, че това у насъ е цѣла индустрия.

По коприненото производство твърдѣ сполучливо бѣхѫ изложени живи буби въ рационално приготвени полици (стелажи), мрѣжи и др. под. за нагледно показванье на посѣтителя рационалния начинъ на бубохраненьето. Това нѣщо е направило едно италиянско дружество, на което Сърбия е отстѫпила на концесия бубарството въ цѣлата държава, съ цѣль ужъ да се развие тая про-

мишленность повече; обаче, нѣкои пó-компетентни хора чувамъ да се непризнасять въ негова полза. *„Станимака сама храни и произвежда повече буби и пашкули, отъ колкото цѣла Сърбия“* — дума Г-нъ Св. Гавриловичь въ своето описание на нашето изложение. Впрочемъ, начинътъ по който това бѣше изложено въ Враня за показванье на посѣтителитѣ, менъ ми се хареса твърдѣ много, и то можеше да стане и въ нашето изложение. Г-нъ Вакаро, който показваше начинътъ на рационалното точенье коприната въ своя павильонъ, можеше да направи и това, ала неще да се е съумясалъ, както това не е направила и распоредителната коммисия.

Хубаво бѣхѫ изложени кожухарски издѣлия както и абаджийски за народнитѣ облѣкла. Въ тѣзи послѣднитѣ нашия Карловски и Калоферски гайтанъ е игралъ отъ врѣме една важна роля, пакъ продължава сѫщото и сега, при всичкитѣ митарственни прѣчки, които му се правѭтъ. Въ Лѣсковецъ единъ нашъ българинъ е прѣнесълъ наши чаркове и се мѫчи да произвежда гайтанъ, ала мѫчно ѭ кара. Липсуватъ Карловскитѣ и Калоферски рѫцѣ, хурки и врѣтена!!

Въ една стая бѣ изложенъ тютюнъ на листа и рѣзанъ. Азъ непушѫ, та го и непознавамъ, но ми прѣпорѫчахѫ за най-добъръ и най-хубавъ Алексиначкия и Вранския, сетнѣ Нишкия при село Д. Милановацъ и Ужичкия при с. Баина-башта. Тютюнопроизводството въ Сърбия съставлява единъ важенъ артикулъ въ мѣстната консумация и подмирява сѫщата въ голѣмъ размѣръ. Прѣработванието му въ Сърбия е държавенъ монополъ и доставя на съкровището единъ чистъ приходъ отъ 5.000,000 лева. Тоя въпросъ, споредъ моето скромно мнение, заслужва да се проштудира, защото и нашитѣ държавни потрѣби не сѫ тъй малки, та да може за подмиряванието имъ хладнокръвно да се гледа на единъ сигуренъ приходъ, който ни нáй-малко нѣма да повлияе злѣ на прѣмитѣ данъкоплатци. Както е уредбата на сърбския монополъ, тя взема печалбата изъ рѫцѣтѣ на нѣколко само частни фабриканти, а ѭ внася въ държавния ковчегъ за улеснение на данъкоплатцитѣ изобщо. Производительтъ на тютюна и потрѣбительтъ нищо не губѭтъ. Наопаки, на първия се правѭтъ пó-голѣми улеснения за настаняванье произведенията, а вториятъ е повече гарантиранъ за качеството на тютюна. Но специялно азъ не изучвахъ тоя въпросъ. Поддържамъ, че той заслужва да бѫде изученъ.

Хубаво впечатление произваждахѫ на посѣтителя издѣлията на ония нещастници, които злата сѫдба е довела до лишение отъ личната

свобода. Думата ми е за издѣлията на арестантитѣ, за управлението на които и пó-горѣ казахъ, че е взело участие въ това изложение. Една голѣма стая бѣ пълна съ разни дърводѣлски работи, като почнешъ отъ най-обикновеннитѣ до най-изящнитѣ: столове, столчета, маси, бъклици, гусли, гѫдулки, вази, ста́нове, дървени чаши, лъжици, вилици, та дори рѫкодѣлни везове върху кадифяни платове отъ маргаритъ, сърма и злато. А до колко бѣхѫ хубави тѣзи работи и до колко и обществото сподѣля участьта на тѣзи окаянници, свидѣтелствува явлението, че всичко бѣше закупено. Азъ можахъ да си вземѫ за споменъ само една чаша отъ кленово дърво, украсена съ изрѣзани върху нея бръшлянови листове. Бивало би да продума човѣкъ нѣкоя и друга дума повече и върху положението на нашитѣ арестанти, но това оставя за ония, които специялно за това бѣхѫ командирувани въ Белгия. Азъ ще повторѭ само това, което мнозина сѫ казвали и казвать, че е грѣхота да тлѣѭтъ въ бездѣлие много млади и способни сили въ нашитѣ затвори, които орисницата е тъй осѫдила. „Трудътъ облагородява душата, а бездѣлието увеличава злосторствата“ — е казалъ единъ ученъ . . . А по отношение към тѣзи окаянници туй е тъкмо тъй. Прочее, заслужва да направимъ и ний това, което другитѣ сѫ го намѣрили, че е добро . . .

Съ цѣль, види се, да привлѣче особенно внимание на посѣтителя върху изложенитѣ прѣдмети, Бѣлградского Женско Дружество самостоятелно е изложило въ една цѣла голѣма стая разни домашни ткания и др. рѫкодѣлия, които бихѫ могли да влѣзѫтъ изцѣло или като гарнитура, въ пó-луксознитѣ дамски облѣкла, или като украшение въ салонитѣ, спалнитѣ, кабинетитѣ и пр. И дѣйствително, хубаво изложенитѣ тукъ прѣдмети и по уредба и по работа правѭтъ очарователно впечатление върху посѣтителя, и той излиза съ пълно убѣждение, че дѣйствително цѣльта, която прѣслѣдва туй благородно женско дружество, е осѫществима. Въ туй още пó-вече се убѣждава като гледа изложеното хубаво канапе за почивка въ кабинета, съ два фотейля, облѣчени съ пъстрия платъ, който Вранянскитѣ жени тъкѫтъ за прости прѣдстилки, а сѫщо и хубавитѣ покривки за маси, кревати и завѣси, скомбинирани отъ разни домашни шевове. За пó-скоро постиганье на благородната си цѣль, Бѣлградскитѣ Г-жи сѫ устроили собственъ свой пазаръ въ една отъ на́й-хубавитѣ търговски улици въ Бѣлградъ, — улица Князъ Михаилова, гдѣто продаватъ исключително подобни рѫкодѣлия, а освѣнъ това, издаватъ и свой специяленъ вѣстникъ, който,

освѣнъ агитациитѣ въ полза на народнитѣ ръкодѣлия, още поучава, какъ да се усъвършенствуватъ тѣзи ръкодѣлия.

Хубавото си е хубаво, та гдѣто и да бъде то. Да ли не ще бъде това хубаво, пó-хубаво, ако и нашитѣ пó-отбрани Г-жи се заловѣхѫ да го пó-обмислѭтъ? Чуватъ се изъ обществото тукъ-тамъ натякваня, че пó-отбраниятъ красенъ полъ у насъ билъ безучастенъ въ общитѣ грижи и трудове за подобрение поминъчнитѣ условия.... И, по видимому, като че иматъ основание тѣзи натякваня. Ето единъ примѣръ достоенъ за подражание, чрѣзъ който да изчезнѫтъ и натякванията.

Между двѣтѣ сгради, подъ единъ простъ подслонъ (сайвантъ) бѣхѫ изложени подобрени и усъвършенствувани плугове, вѣялки и др. земледѣлчески сѣчива, за изработваньето на които, освѣнъ доволно частни майстори — желѣзари, распръснѫти изъ цѣлата държава, сѫществуватъ двѣ специялни фабрики: едната акционерна, въ Кралево, а втората частна на В. Чавиħ, въ с. Жарково при Бѣлградъ. Плугътъ па тая фабрика получи първата награда въ това изложение. Въ отношение на тѣзи работи, ние неможемъ твърдѣ да се похвалимъ и, признавамъ го, останѫли сме много надирѣ. Но при все това, можемъ да се утѣшимъ, защото тукъ-тамъ се проявяватъ знакове за животъ и напрѣдъкъ и у насъ. Въ първия земледѣлческо-промишленъ конгресъ, държанъ сега въ Пловдивъ, въпросътъ бѣ разискванъ съ особенно внимание, и се приехѫ единодушно резолюции въ смисъль за насърдчение тая отрасль. Освѣнъ това, въ самото изложение, имаше изложени нѣколко видове подобрени плугове, вѣялки, брани и пр., които даже се удостоихѫ съ награди отъ журитѣ. Г-нъ Теодоровъ желѣзарь-механикъ и Янко Георгиевъ дърводѣлецъ и ковачъ отъ Ломъ получихѫ златни медали за своитѣ плугове, още пó-вече, че първиятъ е распространилъ и распространява въ Пловдивско своето *рухадло* (Бохемски плугъ), а втория въ Ломско, Видинско и Раховско распространява тѣзи отъ Шликовата система съ дървена гринда. А и двамата въ своитѣ работилници работѭтъ вѣялки, брани, валяци и пр., тъй щото бѫдѫщето е наше и въ това отношение.

До тѣзи сѣчива бѣхѫ изложени хубави коля и файтони отъ Давидовича въ Бѣлградъ. Нашата фабрика на Г-да Братия Басмаджиеви въ София, и тая на Г-на Орозова въ Враца, по изложенитѣ кола и файтони въ Пловдивското изложение, даватъ ни куражъ да се перимъ срещу сърбитѣ и съ тоя видъ индустрия. Нѣмаме,

обаче, воденични комбинирани камъни за парни мелници, както що бѣхѫ изложенитѣ изъ гр. Трѫстеникъ, подобни на френскитѣ и австрийскитѣ; отъ тѣхъ Сърбия правила даже и голѣмъ износъ за странство, понеже имали нѣкакви прѣдимства прѣдъ френскитѣ и австрийскитѣ.

Особенно забѣлѣжителни бѣхѫ изложенитѣ мряморни издѣлия отъ фабриката на г. Чебинацъ въ Кралево: надгробни монументи, кръстове, плочи, стълбове, скали, подпорни стълбове за балкони и много още други потрѣбни издѣлия, които, всички вкупомъ, показвахѫ голѣмо изобилие отъ бѣлъ, червенъ, мозаически и черни мряморъ, подобенъ на Шлезкия, както и добрата уредба на фабриката, която ги обработва. Споредъ както ни показва Г-нъ Златарски съ богатата геологическа сбирка въ нашето изложение, Господь е билъ милостивъ и къмъ България съ тоя подаръкъ, ала не сме се сдобили още съ единъ Чебинацъ, който да се залови съ обработваньето му. До появяванието на такъвъ, хубавия Берковски мряморъ може спокойно да си почива въ нѣдрата на Стара-планина.

Изложени бѣхѫ: цементъ и хидравлическа варь, които се работѭтъ въ фабриката на Јована Григоровић въ с. Рипанъ — втората станция отъ Бѣлградъ — по желѣзницата за насамъ; единъ чаркъ за плетенье гайтанъ, изложенъ отъ сѫщия българинъ, който работи въ Лѣсковецъ; хубави бъчви, каци, въ изработваньето на които количественно сърбитѣ ни надминуватъ, благодарение богатството отъ дѫбова гора, съ каквато природата е надарила сърбска „Шумадия“, и нáй-сетнѣ единъ черкво-образенъ пчелникъ съ Джерзонови кошарища, изработенъ отъ единъ арестантинъ и ангажиранъ отъ кральтъ за градината му въ палатътъ. При тоя случай намирамъ за потрѣбно да отбѣлѣжѫ че въ рационалното пчеларство Сърбия е напрѣднѫла твърдѣ много. Тя начитва вече стотина пчелници — кованлъци — съ кошари по Джерзоновата система съ подвижни пити, до като у насъ нѣма ни единъ, освѣнъ при Садовското и Руссенското Земл. училища, които служѫтъ само за нагледно обучаванье ученицитѣ. Единъ хубавъ рационаленъ пчелникъ азъ видѣхъ въ Топчидере на държавното имѣние, което е единъ видъ образцовъ чифликъ.

Пó-горѣ бѣхъ казалъ, че въ това изложение сѫ взели участие и тъкачкитѣ училища изъ Лѣсковецъ и Ужица. Тукъ ще изложѫ пó-подробно това, което тѣ бѣхѫ прѣдставлявали въ туй изложение.

На́й-напрѣдъ ще почнѫ съ Лѣсковачкото училище. То́, въ изложението, бѣ се явило повече демонстративно. То́ бѣ донесло и изложило 7 стана (разбоя), една сновачелка, четири хурки, три чекръци и една машина за дупченье картитѣ за Жакардовата машина, както и единъ ножъ за отсичанье сѫщитѣ карти. Съ всичкитѣ тия у́реди прѣдъ очитѣ на посѣтителитѣ работѣхѫ ученицитѣ, и съ това производехѫ твърдѣ голѣмъ ефектъ. На два отъ становетѣ се тъчѣше обикновенно кълчищено платно (докъ) за шатри и за бѣли лѣтни солдатски дрехи; на единъ се тъчѣше килимъ, подобенъ на ковьоръ; а на останѫлитѣ се тъчѣхѫ вълнени платове за мѫжки и дамски дрехи съ разноцвѣтни пъстрила. На всичко туй придаваше още една по́-голѣма особенность и това, гдѣто ученицитѣ бѣхѫ облѣчени въ униформа отъ бѣло дочено платно, тъкано отъ самитѣ тѣхъ въ училището и съ сѫщитѣ у́реди.

Станътъ, върху който работѣхѫ тия ученици, е сѫщо като онзи, що работѣше въ чехския павильонъ въ нашето изложение.

Историята на това училище е слѣдующата. Долината на Морава къмъ Лѣсковецъ и Враня ражда на́й-хубавитѣ грѫсти (конопи), вѫжата отъ които и въ турско време и сега сѫ пълнили и пълнѭтъ нашитѣ тържища. По тая причина въ тѣзи мѣста вѫжарството е една важна домашна индустрия, но политическитѣ граници, заедно съ митарственнитѣ несгоди и налози, сѫ повлияли за едно доста чувствително намаление, поради което Сърбското правителство е дошло на хубавата мисъль да спомогне на населението чрѣзъ отваряние поменѫтото училище. И то ще успѣе въ намѣрението си, а ето защо: както нашитѣ, тъй и сърбскитѣ войници лѣтно врѣме се обличатъ съ дочени дрехи. Платното за тѣзи дрехи е донасяно отъ странство. За да намали това отъ една страна, а отъ друга за да упѫти населението да обработва конопитѣ си вмѣсто на вѫжя, тържищата на които се затварятъ, въ хубави платна, които ще влѣзѫтъ въ употрѣбление за войницитѣ, то е отворило поменѫтото училище, което е основано на чисто *практически* начала, и личи по́-вече на една работилиница, отъ колкото на едно училище, въ смисъла на думата. Въ това училище се прѣработватъ суровитѣ кълчища, предѫтъ се на усъвършенствувани хурки и чекръци и се тъчѫтъ на широки станове — поменѫти по́-горѣ — широкитѣ платна, които се употрѣбяватъ за облѣкло и за шатри на войската.

Училището сѫществува отъ двѣ години и е показало, сравнително, доста хубави резултати. Катадневно работѭтъ 200—250

млади момчета, които едноврѣменно се учжтъ. Пó-голѣма часть отъ мжжкитѣ се учжтъ да чукатъ конопитѣ, да мънжтъ и влачжтъ повѣсмата, а женскитѣ — да ги преджтъ, навождатъ и тъкжтъ. Въ послѣднитѣ работи взиматъ участие и мжжкитѣ, особенно въ тъканьето, за което тѣхната сила е пó-прѣдпочтителна отъ къмъ економическа гледна точка.

За да се постжпи въ училището не се изисквалъ нѣкой особенъ цензъ. *Стигало субйекта да билъ само грамотенъ.*

Въ училището има 72 хурки — чекръци за преденье и 16 ржчни усъвършенствувани станове, съ всички други принадлежности. Работеньето се ржководи отъ управителя, който е единъ младъ чехъ, Г-нъ Шкарка, условенъ съ контрактъ съ доста износни условия: Освѣнъ платата (2000 л. годишно), квартира, отопление съ прислугата, нему се плаща и за всѣки единъ метъръ изтъкано и продадено платно по нѣколко стотинки, като особенна награда за насърдчение, и тъкмо тая награда е нáй-много въ полза на прѣдприятието.

Суровитѣ гръсти (конопи) се купуватъ направо отъ населението, безъ всѣкакви посрѣдства на разни доставчици, и то по 50—60 ст. килограмътъ. Купуватъ се и добрѣ приготвени кълчища и даже прежда отъ сжщитѣ, ако е тя упредена по исканьето на училището. Тя е раздѣлена на 4 качества, цѣната почнува отъ 90 ст., та достига до 1 л. 40 ст. за килограмъ. Покупката върши економътъ — учитель по указанията на управителя. Общитѣ расходи ставатъ подъ надзора на единъ комитетъ, избранъ отъ общинското управление и Министра.

На ученицитѣ — работници се плаща дневна заплата до 60 стотинки, храната и облѣклото тѣ си набавятъ самички.

Тѣзи, които вече самостоятелно тъкжтъ, получаватъ дневното си възнаграждение споредъ количеството на изтъканитѣ метри, което се плаща 20—35 ст. за обикновенно платно и до 1 левъ за вълненъ платъ — за всѣки единъ метъръ.

При тоя съставъ и при тия у́реди сега за сега се изработватъ годишно до 20000 метра платно. Това количество е малко да удовлетвори цѣлата нужда на войската, на която трѣбвало годишно около 300,000 метра, обаче, постепенно училището ще бжде уголѣмявано, до като достигне до потрѣбвания размѣръ. Изработеното платно се продава на войската по 1.20—1.60 лева метъръ, ако е широко 80 см., и по 2 лева, ако е широко 1 м.

20 см. Вълнени платове се тъкжтъ за сега, колкото само да се даде идея на ученицитѣ, и единиятъ метъръ такъвъ платъ струвалъ отъ 4 до 6 лева. Преждата за тѣзи платове се донасяла отъ странство.

Годишно костува това училище на държавата около 40,000 лева, срещу която сумма тó получава за войската платно, тъй щото разноскитѣ почти се покриватъ. Квартирата, отоплението и освѣтлението сж дадени и се даватъ отъ общината.

Благотворното влияние отъ това училище е неоцѣнимо за населението, на което се дава случай и възможность не само да продаде произведенитѣ гръсти, но и да се научи на пó-усъвършенствуванъ начинъ за тъканье, ако за такава цѣль посѣщава училището, което винаги му е отворено.

Курсътъ въ училището трае двѣ години, и който го свърши, *получава подаръкъ единъ станъ и единъ чекръкъ съ другитѣ принадлежности, та да може, щомъ излѣзе, да се залови самостоятелно на работа.*

Хубавото е още и това, че въ училището могжтъ и частни лица, изъ града и околностьта, да донасятъ свои кълчища, за да имъ се изработжтъ и истъкжтъ, като платжтъ само за работата; или пъкъ сами да си ги изработжтъ — ако умѣжтъ — безъ да плащатъ нѣщо. За тая цѣль въ училището сж опрѣдѣлени *три станове съ потрѣбнитѣ хурки и чекръци* и тѣ — казватъ — били въ постоянно движение. Управительтъ е длъженъ още да ходи и по частни домове, кога го повикатъ, за да поучава челядьта въ навожданье и тъканье по този новъ начинъ и съ тѣзи нови у́реди, която длъжность той, безъ особенно възнагражение, испълнява на драга воля. Пъкъ и населението непропущало тоя случай.

Училището въ гр. Ужица е основано на сжщитѣ почти начала, съ тая разлика, че въ него се учи прѣработваньето на ленътъ и памучната английска и австрийска прежди. Както долината на Морава къмъ Лѣсковецъ давала нáй-хубавитѣ гръсти, тъй околностьта на гр. Ужица давала въ Сърбия нáй-добрия ленъ, — нѣщо, което е и прѣдизвикало отваряньe на училището тъкмо въ това мѣсто. Разликата между това и Лѣсковското е още и тая, че тамъ се изучва тъканьето платна нáй-пóвече за военно облѣкло, а тукъ се изучва тъканьето ленени пешкири, покривки за маси и кревати разни видове, кърпи за джебъ и др. подобни потрѣби изобщо въ обществото; а още и това, че всичко съразмѣрно е пó-малко. Тука има редовни 22 ученика — момчета и момичета —

които работятъ на 10 стана, отъ които 7 сж съ Жакардова машина и иматъ 12 хурки чехска система за преденье ленътъ и потрѣбнитѣ гребенци за влаченьето. Курсътъ и тукъ е двѣ години, слѣдъ свършванието на който на ученикътъ се подарява по единъ станъ, една хурка и др. принадлежности, а прѣзъ периода на учението му се плаща по 60 ст. въ день.

Въ изложението това училище привличаше особенно вниманието на посѣтителитѣ: и съ изложенитѣ си издѣлия, които въ нищо почти не се различавать отъ подобнитѣ Европейски, и съ своитѣ два стана, на едина отъ които, прѣдъ очитѣ на посѣтителитѣ, се тъчѣхж отъ ученичкитѣ — момичета, кърпи за джебъ, ленено-памучни, по двѣ наведнажъ, дордѣто на другия станъ се тъчѣхж чисти ленени четворни пешкири.

Произведенията на това училище бѣхж распродадени още въ първитѣ дни на изложението, — и догдѣто траеше сжщото, тó не е могло да удовлетвори многото порѫчки.

Бюджетътъ му е 20,000 лева годишно. И то постепенно ще се увеличава, както и Лѣсковското.

И двѣтѣ тѣзи училища сж разсадникъ за усъвършенствувана домашна текстилна индустрия въ Сърбия. Тѣ се намиратъ подъ вѣдомството на Министерството *„Народне Привреде“*. Това министерство има подъ свое вѣдомство земледѣлието, търговията и индустрията, пощитѣ и телеграфитѣ, желѣзницитѣ, рудницитѣ, горитѣ и добитъчнитѣ заводи (държавни ергели).

За всички тѣзи свѣдѣния азъ длъжж благодарностьта на управительтъ — чехъ на Лѣсковското училище Г-нъ Шкарка, и на економъ-учительтъ на Ужичкото училище Г-нъ Чедомиръ М. Јоксимовић, — младъ момъкъ, който на държавни срѣдства е училъ тъкачеството въ гр. Брюнъ, въ Моравия. Тая си благодарность за любезностьта имъ азъ имъ я исказвамъ публично

Като е думата за тѣзи училища, азъ си позволявамъ да отбѣлѣжж, че не ще бжде злѣ, ако се обмислѣше да се отворжтъ и у насъ подобни въ онѣзи мѣста, гдѣто тъкачеството има потрѣбнитѣ условия за прогресъ. На първо мѣсто заслужва да бжде Вратца, която съ своитѣ хубави копринени платна очуди всички ни въ Пловдивското изложение. Въ земледѣлческо-промишления конгресъ въ Пловдивъ азъ загатнжхъ за тоя въпросъ, и той бѣ хубаво посрещнжтъ, та пакъ си позволявамъ да обърнж просвѣтеното внимание върху неговата важность. Отъ многото хубави распоредби, които прави-

телството е вземало и взема за подобрение поминъчнитѣ условия, тая ще бѫде една отъ нáй-хубавитѣ и нáй-сполучливитѣ за отварянието и у насъ подобни *практически* училища.

* * *

Пó-горѣ споменѫхъ, че въ изложението добрѣ бѣхѫ прѣдставени издѣлията на фабрикитѣ за *сукна*, за *стъкла* и за *желѣзарско-лимарски издѣлия*.

Азъ споходихъ всѣка една отъ тия фабрики. Първата е въ гр. Паракинъ, втората въ гр. Ягодина, а третята въ Бѣлградъ. И тритѣ дължѫтъ своето сѫществувание на голѣмитѣ привилегии и улеснения, които имъ прави държавата; но отъ тѣхъ само първата достойно носи името *„фабрика“*, въ обширната смисъль на тая дума.

Притежатели и основатели на фабриката за сукна въ гр. Паракинъ сѫ двама нѣмци, *Г-да братья Минхъ* отъ гр. *Triesch* въ Моравия, гдѣто тѣ иматъ пó-добра фабрика за изработванье чоха и фесове. Пó-голѣмиятъ братъ С. Минхъ е прѣдставитель и рѫководитель въ тая фабрика, и той, съ цѣлото си домочадие, е приелъ сръбско подданство, та се числи като сръбски гражданинъ съ всички права и задължения.

Фабриката е основана прѣзъ 1882 г. на основание привилегиитѣ, които сѫ дадени по законодателенъ редъ отъ държавата, и затова тя носи и названието: *първа кралско-сръбска привилегирована фабрика за вълнени издѣлия.*

Пó-главнитѣ привилегии сѫ слѣднитѣ:

1) Сръбското правителство *задължително* купува отъ тая фабрика платове за облѣкло, за постилки и завивки на войската, а и фабриката *задължително* трѣбва да се труди за удовлетворение тия нужди въ Сръбската войска.

2) За 15 години отъ 1880 г., а то е до 1895 год., Сръбската държава неможе да позволи да се строи втора подобна фабрика въ прѣдѣлитѣ на Сръбското кралство.

3) Всички машини и прибори, както и суровата вълна, при внасянието, се освобождаватъ отъ митарственни и др. правителственни или общински налози.

4) Прѣнасянието горнитѣ нѣща, както и издѣлията на фабриката става съ едно намаление таксит̂ѣ по желѣзницата.

Облегнѫта на тѣзи привилегии, фабриката въ едно кѫсо врѣме е могла да се нареди както трѣбва. Тя има парна машина отъ

200 конски сили, която движи освѣнъ другитѣ у́реди още и 96 стана отъ на́й-новитѣ системи за тъканье и машини съ 3,800 врѣтена за преденье, отъ които 4 машини сѫ съ по 400 врѣтена (2 английска и 2 гераманска система). Вълната се внася въ фабриката въ суровъ видъ, даже неопрана, а се изнася изработена на платове, отъ на́й-проститѣ до на́й-финитѣ видове. Вѫтрѣ въ фабриката има и бояджийница, и тепавица, и преси за гладенье, а по всичкитѣ отдѣли катадневно работѭтъ около 400 работници, отъ които по́-вечето отъ половината сѫ женска челядь.

Дневната заплата на работницитѣ е отъ $1^1/_2$ до 2 лева.

Сградата, въ която се помѣщаватъ становетѣ за тъканье, машинитѣ за преденье, валявицитѣ, преситѣ за гладенье и пр., е солидно троетажно здание, дълго 100, а широко 20 метра, а изобщо всичкитѣ други сгради напълно отговарятъ на една модерна европейска фабрика.

За двигателна сила, освѣнъ па́рата, се употрѣблява и вода, по Турбиновия системъ, отъ рѣката Църница.

Цѣлата фабрика съ всичкитѣ ѝ околни апартаменти се освѣтлява съ елктричество, произвеждано въ самата нея

За работенье се употрѣбява прѣимущественно — даже задължително *мѣстна вълна,* която се купува по 1.50 до 1.60 лева килото, а за по́-фини платове се доставя вълна отъ Австрия, Руссия, Америка и Австралия, за която не се плаща никакво мито.

Както казахъ и по́-горѣ, всичко, каквото изработва тая фабрика, се консумира отъ войската, и тя едвамъ успѣва да удовлетвори тая потрѣба; но при все туй тя изработва и хубави платове за гражданско облѣкло, хубави дамски и мѫжки шалове, хубави одѣяла, и фини сукна за офицерски облѣкла; правили сѫ се опити да се имитира и нашиятъ шаякъ въ всичкитѣ му почти видове, но това като че не ще може да успѣе. По трайностьта си и по евтинията нашия шаякъ билъ се по́-прѣдпочиталъ отъ сръбския потрѣбитель, и, при всичкитѣ митнишки спънки, въ Сърбия се внасяло доволно голѣмо количество нашъ шаякъ.

Колко хубаво би било, ако се обмислеше въпросътъ и отъ двѣтѣ страни за прѣмахваньето тѣзи митнишки спънки?

Фабриката е расположена на источната страна на градеца Паракинъ, който се намира почти въ центъра на Сърбия, та затова и има много прѣимущества за фабриката. Желѣзнопѫтната линия Бѣлградъ—Нишъ се докосва до Паракинъ, а въ околностьта му се

копажтъ каменни вжглища, конто фабриката купува по 5 л. тонътъ. Паракинъ е околийски центъръ въ Кюприйското окржжие.

Въ фабриката бѣхъ приетъ твърдѣ любезно отъ синътъ на Г-на Минха, Г-нъ Юлиусъ Минхъ, младъ момъкъ, който има добрината да ме разведе навредъ изъ цѣлата фабрика и съ една забѣлѣжителна откровенность да ми обади всичко особенно въ нея, та дори и имитиранитѣ наши шаяци. Азъ много му благодарьж за гостоприемството и услугата.

Пжтемъ по желѣзницата за Бѣлградъ, на втората станция отъ Паракинъ, е градътъ Ягодина, гдѣто се намира *фабриката за стъкла.* Тоя градецъ по́-напрѣдъ е билъ окржженъ градъ, но сега влиза въ Кюприйското окржжие, както и Паракинъ.

Фабриката принадлежи на Г-на Нацка Јовановић & С-іе.

Издѣлията на тая фабрика, колкото бѣхж изложени въ Враня, обръщахж върху си вниманието на посѣтителя и го карахж да си състави все тъй хубаво понятие и за самата фабрика, гдѣто тѣ се произвождатъ. Съ такова понятие излѣзнжхъ и азъ. Обаче, колко разочарованъ останжхъ, когато влѣзнжхъ и въ самата фабрика! Това е една противоположность съ Минховата фабрика. До като азъ очаквахъ да влѣзнж въ колосални сгради, съ още по́-колосални пещи и разновидни ателиета за стъкленнитѣ прѣработвания, — менъ ме въведохж въ една почти полусрутена сграда, която на всичко друго приличаше, само не на стъклена фабрика. Подъ единъ голѣмъ покривъ, подпрѣнъ и на каменни, и на дървени подпорки, горѣше съ на́й-голѣма сила огънятъ въ една примитивна пещь, въ която се топѣше стъкленото вещество въ специялно за него поставени грънци вжтрѣ въ пещьта. Прѣдъ отверстията на пещьта нѣколцина полуголи работници чакахж окончателното стопяванье на веществото, за да пристжпжтъ къмъ надуванье различнитѣ стъклени форми, чрѣзъ дългитѣ си чибуковидни духалки. И растопяваньето на веществото станж. Азъ пожелахъ да видьж и работеньето, и единъ старъ чехъ работникъ побърза, та ми удовлетвори това желание. Съ дългата си духалка той бръкнж въ пещьта въ гърнето, извади на долния край малко отъ стопената каша и, съ помощьта на единъ по́-младъ работникъ, като ьж вмъкнж въ единъ мѣденъ калжпъ, слѣдъ нѣколко само секунди извади единъ хубавъ крондиръ (чаша), па като му прилѣпи и дръжката, втикнж го въ една втора пещь, за да се калп.

По странитѣ на тая сграда има потрѣбнитѣ отдѣления за правенье модели, за рѣзанье и за брусенье стъклата, за влага-

лица и пр. и пр., но всичко това външно прѣдставя много лоша картина.

„Отъ вънъ блато — а вжтрѣ злато“ — казва една поговорка. Съ нея искаше да се извини прѣдставительтъ на фабриката, който бѣ тъй любезенъ да ме разведе да ѭ прѣгледамъ. И до нѣйдѣ това е право, защото външниятъ изгледъ като че ни на́й-малко не прѣчи иначе на издѣлията, защото азъ видѣхъ хубави издѣлия, каквито могжтъ да се сравнѭтъ и съ такивато изъ Европейскитѣ стъкларници. Фабриката изработва прѣимущественно проститѣ стъклени издѣлия, каквито на́й-много употрѣбя населението: чашки за вино, за ракия, за пиво, стъкленици за сжщитѣ течности, въ размѣритѣ по новитѣ десетични мѣрки, стъкла за лампи. Сжщитѣ се работѭтъ и въ по́-хубави форми — брусени, за по́-отбраното общество.

„Конкуренцията на Европейскитѣ стъкла е твърдѣ голѣма, казваше ми прѣдставительтъ на фабриката, та ни е страхъ да ангажираме голѣми сумми и за външното украшение на фабриката си. Ще правимъ това нѣщо постепенно. Сега отваряме само пжть на нашитѣ издѣлия между нашитѣ хора, а производството насочваме споредъ вкуса и размѣритѣ на исканията“. Това послѣдното отъ година на година се увеличавало и е достигнжло до тамъ, щото чуждестранни стъкла вече не се намиратъ въ южнитѣ части на Сърбия, благодарение голѣмитѣ отстжпки, които държавата прави за прѣвозътъ по желѣзницитѣ.

Привилегиитѣ на тази фабрика сж:

1) За единъ периодъ отъ 20 години държавата непозволява подиганье втора подобна фабрика.

2) Пропущанье безъ мито сурови нѣкои материяли и машини и др. потрѣбни прибори.

3) Отстжпка въ прѣвозваньето по всичкитѣ линии на желѣзницитѣ.

Ненаписаната привилегия е и тая, че въ всички държавни и общественни учрѣждения обязателно се употрѣбляватъ стъклата отъ тая фабрика.

Сегашниятъ годишенъ обратъ на фабриката билъ около 120,000 лева.

Фабриката се управя отъ единъ чехъ, специялистъ по стъкларството. Той е взетъ за съдружникъ безъ капиталъ, благодарение на което залѣга и гледа на заведението като на свое собственно. Работницитѣ сж сжщо чехи и нѣмци.

И желѣзарско-леярската фабрика въ Бѣлградъ не прави външно такова впечатление, каквото би трѣбвало. И нейнитѣ сгради сѫ просто дървени, и повечето приврѣменни, но по издѣлията си тя заслужва това име, защото конкурира съ европейскитѣ. Тя изработва всички видове кревати, мивки съ потрѣбнитѣ прибори, закачалки, столове, маси, етелажи за цвѣтя, павильони и банки отъ кухо желѣзо, разни кѫщовни апарати, вани (бани), душове, свѣщници, помби, лавоари, лампи и фенери отъ всички видове, децимали, пещи съ приборитѣ прѣдъ тѣхъ, мъртвешки ковчези и надгробни кръстове, пармаклъци, излѣяни чугунени и мѣдни помпи, водопроводни трѫби и разни видове метални орнаменти.

Една голѣма часть отъ тия издѣлия бѣхѫ изложени въ изложението въ Враня и произвеждахѫ твърдѣ хубаво впечатление. Въ дѣйствително доброто имъ изработванье азъ се убѣдихъ отъ личното прѣглежданье самата фабрика.

Тя е построена въ Бѣлградъ, въ квартала къмъ рѣката Савва и носи название: *прва кралско-сърбска привилегирована фабрика за метални издѣлия, метални ковчези и желѣзо- и металоливница, на Ранко Годевацъ & С-ие въ Бѣлградъ.*

Привилегиитѣ на тая фабрика сѫ сѫщитѣ, както и на двѣтѣ поменѫти по́-горѣ, и благодарение на тѣзи привилегии, тя може да проявява животъ прѣдъ доста силната европейска конкуренция. На́й-много тя се помага отъ държавнитѣ и общественни учреждения а особенно отъ администрациитѣ на желѣзницитѣ и рудницитѣ, които отъ нея си доставятъ всички у́реди.

Азъ сравнявахъ цѣнитѣ, поставени въ илюстрования каталогъ на тая фабрика, съ цѣнитѣ на европейскитѣ, и видѣхъ, че тя и въ това отношение може да стои на среща на европейскитѣ, както стои и по качеството и солидностьта на самитѣ прѣдмети, които, както казахъ и по́-горѣ, въ нищо неотстѫпватъ на поменѫтитѣ

Работницитѣ и въ тая фабрика сѫ повечето нѣмци, рѫководятъ се работитѣ отъ едного отъ братята на Годевца, който е съдружникъ въ сѫщата.

Туй сѫ то́ тритѣ фабрики, които споходихъ лично и които ми посочихѫ като на́й-важнитѣ прѣдставители на фабричнитѣ заведения въ цѣла Сърбия. Освѣнъ тѣхъ сѫществувала била и четвърта една добрѣ наредена *държавна* фабрика, тъй назовавaната *тополивница* въ гр. Крагуевацъ, но азъ не я споходихъ, защото

не ми падаше на пѫть. Въ тая фабрика имало отдѣли, освѣнъ по орѫжейното дѣло и тополѣяньето, още и по столарството, коларството и сѣдларството, въ които отдѣли се учѫтъ млади момчета на тѣзи хубави занаяти. Тя е подъ вѣдомството на Военното Министерство.

Двата занаяти — коларството и сѣдларството не влизатъ въ программата на нашето занаятчийско училище, а пъкъ тѣ сѫ твърдѣ важни въ поминъчнитѣ катадневни потрѣби въ живота, та не би било злѣ, и тѣ да се изучватъ.

Както се вижда отъ изложеното до тукъ, Сърбия не е направила нѣкой особенъ напрѣдъкъ въ това отношение, а и това що го има до днесь, то се дължи исключително на голѣмитѣ привилегии. Силната европейска конкуренция отъ една страна, и нѣманьето свободни капитали отъ друга, съ още купъ други условия, сѫ оставили назадъ въ Сърбия фабричнитѣ заведения. И ний не сме сторили нѣщо особенно, но все можемъ да се похвалимъ поне съ фабричнитѣ си заведения по текстилната индустрия, които, безъ нѣкои особенни привилегии, вече сѫ заякнѫли доволно много, и вече се четѫтъ на брой около 16 въ Габрово, Сливенъ и др.

Заключението обаче, отъ всичко това е, че ако искаме и ний да въздигнемъ фабричната индустрия поне до толкова, щото да прѣработваме часть отъ нашитѣ сурови материяли, трѣбва държавата и у насъ да дава привилегии. Внесениятъ въ Народното Събрание законопроектъ за насърдчение мѣстната индустрия напълно отговаря на това.

* * *

Като се намирахъ въ Бѣлградъ, азъ счетохъ за длъжность да благодарѭ на Министра „Народне Привреде“ Г-на Гвоздича, за прѣпорѫчителнитѣ писма, съ които обходихъ Вранското изложение. И това сторихъ придруженъ отъ нашия дипломатически агентъ Г-на Горанова. При тоя случай азъ се въсползувахъ отъ любезностьта на Г-на Министра, та взехъ отъ него и втора прѣпорѫка, за да идѫ да прѣгледамъ и държавнитѣ конозаводи, които сѫ подъ неговото вѣдомство. Това намѣрихъ за потрѣбно да направѭ, защото, като вече гледахъ и припусканьето коньетѣ въ Нишъ, трѣбваше да имамъ едно пó-пълно понятие и за другитѣ мѣрки и распоредби, които е правила Сръбската държава по подобрение конската раса, а съ туй да си направѭ и пó-обйективно заключение

за това, що видѣхъ въ Нишъ, защото и то е продуктъ на тѣзи распоредби.

Сръбската държава отъ врѣме е съзнала потрѣбата за подобрение добитъчната си раса и съ врѣме още е правила жертви за това подобрение. Въ това нѣщо тя на́й-вече е обръщала внимание къмъ коньетѣ. За тая цѣль още въ 1852 година е билъ устроенъ единъ държавенъ конозаводъ въ градътъ *Ћуприја,* който на 1860 г. е прѣнесенъ, и отъ тогава и до днесь сѫществува на държавното имущество въ *Любичево,* съ клонъ въ *Добричево,* и който заводъ, заедно съ врѣмето, е урежданъ и подобряванъ тъй, щото днесъ за днесъ се намира въ доста завидно положение, та вече дѣйствува за подобрението расата и на другитѣ добитъци въ страната.

Любичево се намира около 5 километра югозападно отъ гр. Пожаревацъ, на шосето *Пожаревацъ-Осипаоница,* и е расположено възъ рѣката Морава, коритото на която тукъ е доста голѣмо. Любичево има всички природни условия за прѣдназначението си и носи името си отъ името на първата сръбска княгиня *Любица,* съпругата на първия князь Милошъ Обреновичъ. Любичево обема едно пространство отъ около 1,000 хектара, отъ които 76 хектара сѫ ниви, 500 ливади, а остатъка пасбища и шумарлакъ. Тукъ сѫ построени потрѣбнитѣ сгради за обиталище на персонала и прислугата, тукъ сѫ и всички потрѣбни подслони и сгради за добитъка. Тукъ е управлението на този заводъ — сръбски назованъ *„Државна ергела“.* *Добричево* се намира при гр. *Ћуприя,* гдѣто първоначално е билъ устроенъ заводътъ на 1859 г. То е на пѫтя между Кюприя и манастиря Раваница, източно отъ Кюприя, около 4—5 километра. Добричево обема пространство отъ около 400 хектара, отъ които около 120 хехтара сѫ ниви, 100 хектара ливади, а остатъкътъ пасбища и шумарлакъ. Добричево е основано на 1875 година, като клонъ на Любичево. Тукъ стои и рѫководи работитѣ подуправительтъ, съ потрѣбния персоналъ, а главното управление е въ Любичево. Съобщаватъ се едно съ друго тѣзи двѣ отдалечени мѣста чрѣзъ желѣзно-пѫтната линия *Осипаоница-Ћуприја.*

Заводътъ исцѣло располага съ:

Ждрѣбци (хайгъри) пипиниери	4
Приплодни кобили	120
Ждрѣбци (хайгъри) за оплодяванье . . .	130
Ждрѣбета мѫжки отъ 1—3 год.	54
„ женски „ 1—3 „	63

Крави (Амайски, Пинцгауфски и пр.) . .	7
Бикове „ „ „ . .	4
Овце мериносъ	30
Овни „	4
Свинье и нерѣзи отъ Английска порода „Иоркширъ“	20

Отъ горнитѣ въ Добричево се намиратъ 88 айгъри и овцетѣ; а останѫлитѣ въ Любичево. Кобилитѣ съ ждрѣбетата лѣтно врѣме се държѫтъ по пасбищата.

Потрѣбната храна за добитъка се добива отъ обработваньето нивитѣ и ливадитѣ, принадлежни на завода. Въ работеньето се пази рационална система, та туй служи на населението като образецъ. И плуговетѣ, и бранитѣ, и вършилкитѣ, и жътваркитѣ, и ораньта, и влаченьето — всичко е въ духа на съвършенната наука; но то не ме очуди толкова много, както ме очуди физическата сила, която се употрѣбява тукъ за обработванье земята и за гледанье добитъка. Вмѣсто да откупуватъ отдѣлни работници и ратаи, сърбитѣ употрѣбяватъ за това леко-осѫденитѣ затворници-земледѣлци, които, иначе, щѣхѫ да се излежаватъ въ бездѣлие въ затворитѣ! . . . .

Управлението на този заводъ се състои отъ единъ управитель, единъ неговъ помощникъ, който заведва клона въ Добричево, двама ветеринарни лѣкари, единъ счетоводитель и двама писари. Освѣнъ тѣхъ, платенъ персоналъ сѫ щалъ-майстеритѣ, които сѫ и ветеринарни фелдшери, и сеизитѣ за около коньетѣ. Другата работна сила се състои, както казахъ и по́-горѣ, отъ арестантитѣ, осѫдени за леки прѣстѫпления, които прѣдъ управлението на затвора сѫ доказали доброто си поведение, и които подъ надзора на единъ-двама жандарми вършѫтъ всичката работа на завода. Тѣ чистѭтъ около коньетѣ, тѣ орѫтъ, сѣѭтъ, жънѫтъ, косѭтъ, тѣ слугуватъ и на другия персоналъ, и прѣзъ всичкото врѣме сѫ облѣчени въ своето бѣло арестантско облѣкло съ голѣмата буква „*Р*“ на гърба, колѣнѣтѣ и на шапката — подобно на това у нашитѣ арестанти, съ буквата *З*. Буквата *Р* означава „робиjаш“, както у насъ буквата *З* — затворникъ, и съ това облѣкло тѣ, на кѫдѣто и да шавнѫтъ, ще бѫдѫтъ уловени, — обстоятелство, което въздържа отъ бѣганье.

Всичкитѣ служащи се ползуватъ отъ безплатни квартири, отопление и, ако съмъ запомнилъ добрѣ, отъ прислуга; а споредъ семейното положение, всѣкиму се пада и една часть отъ градинскитѣ зеленчуци.

За да се постигне цѣльта, за която е основанъ този заводъ, Сръбската държава, основана на единъ опитъ отъ цѣли почти 40 години, купува чистокръвни английски и чистокръвни арабски ждрѣбци и кобили, па добититѣ отъ тѣхното съвокупление ждрѣбци, добрѣ отгледани, испраща всѣка година въ различни пунктове въ държавата, гдѣто отъ 1-й марта до 1-й августъ всѣка година стоѭтъ на расположението на населението за подвежданье подъ тѣхъ кобилитѣ отъ мѣстния сой. Такива съвокупителни станции, въ които се пращатъ ждрѣбцитѣ, имало всичко 30, отъ които най-важнитѣ били Шабацъ и Зайчаръ. За едно пусканье ждрѣбеца се плаща такса 2 л. 50 ст. съ условие: подвожданата кобила да бѫде не по́-низка отъ 1 м. и 30 см., иначе не се допуща.

По такъвъ начинъ държавата е подѣйствувала и дѣйствува върху масата за подобрение конската расса и е успѣла твърдѣ много, но заедно съ тѣзи хубави държавни мѣроприятия, въ Сърбия сѫществува още едно частно дружество, което, подбудено отъ чистъ патриотизъмъ, дѣйствува още по́-осезателно върху всичкитѣ съсловия въ държавата за подобрение конската раса въ всичкитѣ посоки на съврѣменитѣ потрѣби. Туй е дружеството *„Коло јахача кнез Михаило“*.

Цѣльта на това дружество е да насърдчи у сръбския народъ отгледваньто коньe отъ добра порода, за която цѣль държавата поддържа и распраща ждрѣбцитѣ изъ поменѫтитѣ заводи, и да развие ѣздачкия вкусъ и юнашкия духъ.

Това дружество се състои отъ петь клона, распрѣдѣлени въ областнитѣ центрове на военнитѣ дивизионни управления въ Сърбия.

I	Дрпносавско	коло јахача	—	съ	сѣдалище	въ гр.	Шабацъ,
II	Дунавско	„ „	—	„	„	„ „	Бѣлградъ,
III	Шумадийско	„ „	—	„	„	„ „	Крагуевацъ,
IV	Моравско	„ „	—	„	„	„ „	Нишъ, и
V	Тимошко	„ „	—	„	„	„ „	Зайчаръ.

Всѣки единъ отъ тия клонове дѣйствува самостоятелно, но тѣ съставятъ всички едно духовно цѣло, духовниятъ патронъ на което е покойниятъ сръбски князь Михаилъ, чието име и носѭтъ, а покровитель имъ е краль Александъръ I. Тая обща свръзка се поддържа отъ единъ Централенъ комитетъ въ Бѣлградъ, въ който, по право, влизатъ за члѣнове: началницитѣ на кавалерията, артилерията и на ремонтното отдѣление, началникътъ на стопанското отдѣление и търговията и по единъ изборенъ члѣнъ — прѣдста-

витель на всѣко едно отъ провинциялнитѣ дружества, избранъ отъ тѣхъ, а сѫщо и отъ дружеството чрѣзъ в. „Витез", който излиза два пѫти въ мѣсеца.

За да се постигне общата цѣль, тѣзи дружества, съразмѣрно съ срѣдствата си, устрояватъ прѣзъ годината мѣстни изложения на коньетѣ изъ областьта и припусканици на коньe изъ цѣлата държава. Чрѣзъ първитѣ се развива волята за отвъждданье добъръ сой коньe, чрѣзъ второто се развива и ѣздачки духъ и доброто отглеждванье коньетѣ, и това още по́-скоро се достига, защото се даватъ парични награди.

Както казахъ и по́-горѣ, менъ се падна случая сега на 30 августъ, въ Нишъ, да присѫтствувамъ на една такава припусканица, устроена отъ Нишкото дружество въ честь на краля, който бѣ дошелъ въ Нишъ, и ето какво видѣхъ:

Тоя день (30 Агустъ) въ Нишъ се бѣ стекла голѣма навалица външни гости — любители, толкова голѣма, щото недостигнѫхѫ хотелитѣ, та една квартирна комисия распрѣдѣляше хората ѝ по частни домове. Вънъ отъ Нишъ, на сѣверната страна въ полето, задъ крѣпостьта прѣзъ Морава, бѣ отбѣлѣженъ съ дървени стълбове единъ елипсообразенъ крѫгъ отъ 1,200 метра дължина. Прѣдъ побѣдителския стълбъ бѣхѫ направени за около 2,000 лица дъсчени ложи и трибуни, между които и една отдѣлна за краля; а около тѣхъ бѣ опрѣдѣлено мѣсто за стоянье. За първитѣ за едно мѣсто се плащаше отъ 2—5 лева, а за стоянье — по́-малко. При всичко че врѣмето не бѣ твърдѣ благоприятно, но вече къмъ 1 часътъ подиръ пладнѣ полето бѣ почернѣло отъ безчисленното множество любопитни зрители. Къмъ два часътъ пристигнѫ и кральтъ, и припусканьето почна споредъ слѣдующата программа:

I. Земледѣлческа припусканица.

Въ нея имахѫ право да вземѫтъ участие само селяни — земледѣлци съ добичетата си изъ територията на Моравската дивизионна область заедно и съ тия, които на вчерашния день сѫ излагали своитѣ добичета. Опрѣдѣленитѣ награди бѣхѫ четири: I 200, II 100, III 50 и IV 25 лева. Въ нея участвувахѫ 11 души селяни.

II. Гражданска припусканица.

Въ нея имахѫ право да вземѫтъ участие съ коньетѣ си граждани изъ цѣла Сърбия. Участвувахѫ 9 души, и наградитѣ бѣхѫ: I 300, II 200 и III отъ 25 лева.

III. Резервистска припусканица.

Въ неѭ имахѫ достѫпъ съ коньетѣ си резервиститѣ отъ кавалерията и артилерията. Участвувахѫ 9 души. I-та награда бѣ 400, а втората 100 лева, — и двѣтѣ дадени отъ краля.

IV. Офицерска.

Въ неѭ имхѫ достѫпъ, съ собственнитѣ си конье, офицеритѣ отъ цѣлата армия, и мѣстото 1,200 метра съ една барикада, се обтичваше два пѫти. Участвувахѫ 12 души, а наградитѣ бѣхѫ двѣ: I 500, а II 150 лева.

V. Подофицерска.

Тя бѣ достѫпна за подофицеритѣ отъ постоянния кадъръ съ държавни конье. Участвувахѫ 21 душъ, а наградитѣ бѣхѫ три: I 100, II 50 и III 20 лева.

VI. Побѣдителска.

Тя бѣ достѫпна за всички тѣзи, които сѫ получили една коя да е отъ горнитѣ награди, съ исключение на подофицеритѣ. Наградата бѣ една: отъ 600 лева; и

VII. Обща побѣдителска.

Въ тая припусканица имахѫ право да вземѫтъ участие всички онѣзи, които сѫ получили I и II награди, въ която и да е припусканица въ цѣлата държава. Линията се обтича два пѫти, а наградата е една, отъ 1,000 лева златни. Въ неѭ участвувахѫ 9 души.

Общи бѣлѣжки:

а) Въ припусканицитѣ се допущатъ само мѣстни конье, и

б) За да се осѫществи една коя да е отъ горнитѣ 7 припусканици, трѣбва да се явѭтъ за неѭ нáй-малко 8 конкуренти, всѣки единъ отъ които внася прѣдварително 5 лева такса въ полза на дружеството.

Отъ горната программа, която се испълни точно на 30 августъ, и която е основа за припусканицитѣ, устроявани и отъ другитѣ дружества, може всѣки да си състави понятие както за дѣйствията на дружеството, тъй и за лесното постиганье цѣльта въ различнитѣ посоки. Самитѣ припусканици не сѫ нѣщо оригинално сръбско установление. Както е извѣстно, първомъ англичанитѣ сѫ ги устроили въ своитѣ jokey-club-ове и отъ Англия сѫ

разнесени по цѣлъ свѣтъ. Но при всичко това, въ Сърбия все има нѣщо особенно въ туй нѣщо. Минжлата година азъ присжтствувахъ въ Виена на едно подобно припусканье, устроено отъ Виенското дружество на жокеитѣ, но тамъ вече цѣльта се свожда пó-вече къмъ личнитѣ удоволствия и интереси, когато въ Сърбия е поставено на пó-национална почва: тó като че е пó-обмислено и сведено къмъ мѣстнитѣ условия и мѣстнитѣ нужди.

До колкото можахъ да забѣлѣжж, въ Сърбия това дружество е нáй-популярното и нáй-обикнжтото. За него всѣки сърбинъ, безъ разлика на партии, приказва распалено, и, което е още пó-важното, управителнитѣ му комитети се състоjжтъ отъ члѣнове принадлежащи на всички партии. Праздненствата, изложенията и припусканицитѣ устроявани отъ тѣзи дружества прѣзъ лѣтния сезонъ, съставятъ една верига отъ народни празденства, която опасва Сърбия отъ Дрина до Тимока и отъ Морава — до Савва и Дунава, а отсжтствието отъ тѣхъ при нáй-малката възможность се счита за важно неиспълнение на една отечественна длъжность. За това агитиратъ всички вѣстници, изобщо всички интелигентни сили, а на това помага и държавата, която му отпуща парични субсидии и която улеснява, съ намаленитѣ по желѣзницата цѣни, посѣщението на тия тържества. Единъ доста развитъ сърбинъ ми думаше: *„Това сж нашитѣ Олимпийски игри, въ пóдруга форма“*.

Азъ неможахъ да провѣрж факта, но ме увѣрявахж доста компетентни лица, че, благодарение на мѣроприятията на държавата съ коньозаводитѣ, и благодарение дѣйствията на това дружество, Сърбия подмирявала потрѣбитѣ си въ кавалерията съ мѣстни коньe.

Ний сме останжли надирѣ въ това важно отношение. Отъ сега нататъкъ ще туряме едвамъ началото на държавни коньозаводи, а пъкъ кога ще дочакаме да имаме и подобни дружества, кой знае! Но пó-добрѣ и пó-късно, отъ колкото никогашъ.

За свѣдѣнията върху тѣзи дружества азъ благодарж на любезностьта на Г-на Майора Мостичъ, гарнизонеръ на гр. Нишъ, и на Г-на Куртовичъ, редакторъ на в. „Витез“, органъ на дружеството.

* * *

Това сж бѣлѣжкитѣ и впечатленията ми отъ Сърбия и отъ изложението на сръбскитѣ занаятчии въ Враня. Оставаше да отбѣлѣжж още и числата на посѣтителитѣ, на изложителитѣ и на раздаде-

нитѣ награди, но съжалявамъ, че въ Враня тѣ не бѣхѫ подведени подъ нуждния знаменатель, а отъ сетнѣ не ми се пратихѫ, споредъ както ми бѣ обѣщано . . . .

Можеше да се направи и едно по-обстоятелственно и пó-общо сравнение между Сърбия и насъ, въ отношение на културното и производственно състояние, но за това бѣ нуждно и пó-вече, а и пó-друго врѣме . . . .

Азъ забѣлѣжихъ, и това бие въ очи, че въ Сърбия ни познаватъ твърдѣ малко, пъкъ и туй „малко“ е доста куцо.

Не пó-добрѣ знаемъ и ние Сърбия.

У насъ има хора, които прѣувеличено гледатъ на нѣкои работи въ Сърбия.

А ако се запознаемъ, и едното и другото ще изчезнѫтъ. Спорнитѣ въпроси лесно и много лесно ще бѫдѫтъ разрѣшени.

София, 15/XI — 1892 год.

С. Ж. Дацовъ.

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ.

(Отъ Горно-Джумайско).

Записалъ *А. П. Стоиловъ.*

А. Пѣсни.

1. Братъ мрътвецъ и сестра му Джанъ-Фикия.[1]

Роди́ ма́кья де́вет си́на,
Де́вет си́на, една́ ште́рка,
Една́ ште́рка Джан-Фикьи́а,
Джан-Фикьи́а петими́а.
Па расна́а порасна́а,
Падна́ мома́ за главенье:
Угла́вници до́ождаа
От село́то од две ме́ста,
И до́ождаа но́гу од дале́ко.
Ма́кья и́ска да а даде́ у село́то,
Наі-ма́лкьна (? Р.) ѝ брат Костади́н,
Он си вели́ и гово́ри:
„Е, ви́е-ка, де́вет бра́тіа!
А́іде ма́кья да не слу́шаме,
А́іде да а даде́м на дале́ко:
Да се ко́нье наіа́аме,
Да се ру́ба нано́сим,
Да се джумбу́с начи́ним."
Разльути́ се ни́хна ма́кья.
Па дадо́а Джан-Фикьи́а,
Джан-Фикьи́а на дале́ко;
Па доідо́а за Джан-Фикьи́а,
Поведо́а Джан-Фикьи́а.
Бра́тіа се премени́ли,
Вра́ни ко́нье наіана́а,
Да испра́тат ни́хна сестра́.
Ма́кья им на двор седи́,
А ту вели́ и гово́ри:
„Та еле́ ме не слуша́хте,
Джан-Фикьи́а испрате́те,
Црѣна чу́ма доведе́те,
Та си́те да ве уда́ри!"
Куга́ се бра́тіа върна́а;
Црѣна чу́ма дове́доа,
Та гьи си́те удари́ла.
Се гьи ма́кья ископа́ла,

[1]) Ср. Мил. 200, Doz. 7, Пер. Спис. II, 162—3, Кач. 48 и др.

Костади́на ф гро́бишта не копа́ла,
Исстрана го закопа́ла.
Се́ка дза́ран на гро́бишта о́ди,
Се́ка дза́ран сфе́шти па́ли,
Се́ка дза́ран темiа́н ка́ди,
Костади́на ни му на гроп о́ди,
Ни му ма́кьа сфе́шти па́ли,
Ни му ма́кьа темiа́н ка́ди,
Ни го пла́че жа́лно ми́лно, —
С ка́менье го загра́ждува,
Дури́ се Бо́гом нажали́ло.
Па му да́де Го́спот ду́ша,
Тури му нозе носила,
Та си оiде́ кот[1]) сестра́ му.
Угоди́ се на Вели́ден.
Джан-Фикьи́а о́ро и́гра,
О́ро и́гра, пе́сни пое́.
Брат Костади́н гово́реше:
„Е, ти́зека, Джан-Фикьи́е,
Джан-Фикьи́е, наша се́стро!
Опушти се од о́рото,
Кье и́дем кот на́ша ма̀кьа,
И кот на́ши ми́лни бра́тiа.“
Джан-Фикьи́а гово́реше:
„Посто́i, бра́тко, поче́каi ме:
Оро да изи́грам, пе́сни да испо́iа.“
Брат Костади́н гово́реше:
„А́iде, а́iде, Джан-Фикьи́е!
IА не мо́га да те че́кам.“
Па се пушти́ од о́рото,
Па стана́а, та крена́а.
Куга́ бе́а прес гора́та,
Едно́ си пи́ле пое́ше:
„Де се iе чу́ло виде́ло,
Умре́л и жи́ф да си о́дат?“
Дочу́ла го Джан-Фикьи́а;
Джан-Фикьи́а гово́реше:
„Какфо́, бра́тко, пи́ле пое́:
Де се iе чу́ло виде́ло,
Умре́л и жи́ф да си о́дат?“
Брат Костади́н гово́реше:
„Оi-ле, се́стро, Джан-Фикьи́е!
Ти това́ пи́ле не слу́шаi:
Сага́ си iе, се́стро, про́лет,
Та си са[2]) пи́лци изла́зат,
Та се са у́чат да поiа́т.“
Па стана́а, та крена́а.

[1]) При. [2]) Сега.

Куга́ бе́а прес поле́то,
Погледна́ла Джан-Фикьи́а:
Си́те ни́ви изо́рани,
Ни́хни ниви не о́рани,
Се са тре́ва ураснáли.
Джан-Фикьи́а гово́реше:
„Оі-ле, бра́тко, мили бра́тко!
Од ка сам си іа́зе ошла́,
Си́те ни́ви изо́рани,
Наши ни́ви не о́рани,
Се са тре́ва урасна́ли!“
Брат Костаді́н гово́реше:
„Од ка си се ожени́ла,
Се се, сестро, разде́ли́хме,
Се на миразье́ оідо́хме,
Та си ни́ви зарежа́хме.“
Куга́ бли́зу приближи́а,
Куга́ било́ до ни́хното,
До ни́хното пу́сто се́ло,
Погледна́ла Джан-Фикьи́а,
Погледна́ла ф гро́биштата,
А͵ ту вели́ и говори:
„Оти така́, ми́ли бра́тко,
На́ши гро́бишта подно́вени?“
А͵ брат и́ гово́реше:
„О́ди, о́ди, Джан-Фикьи́е,
На со́н им се прикажа́ло,
Измре́а чорбаджи́и льу́гье,
Закопа́а гьи ф наши гро́бишта.
О́ди, о́ди, ми́ла се́стро,
ІАзе наза́т кье се въ́рна,
Фче́ра сме кафга́ прави́ли,
Та загуби́х сре́брен пъ́рстен,
Та кье и́да да го те́рам,[1])
Ти́зе и́ди каде́ до́ма.“
Он не іе тера́л сре́брен пъ́рстен,
Туку́ іе па ф гроп флезна́л.
Почека́ го Джан-Фикьи́а,
Па си оіде́ дури́ до́ма,
Егле́[2]) по́рти затфо́рени;
Повика́ла, почука́ла:
„Ту́ка-ле сте, де́вет бра́тіа,
Отфоре́те ма́ли по́рти,
Ете и́де ва́ша сестра́!“
Прогово́ри не́хна ма́кья:
„Надва́т, надва́т, цръ́на чу́мо!“
Джан-Фикьи́а гово́реше:

[1]) *Те́рам* = търсѭ. [2]) *Егле́* = ала, но.

„Товá не іе црѣна чýма,
Тукý си іе Джан-Фикьи́а!“
Тогáі станá нéхна мáкья,
Отфори́ла мàли пóрти.
Жи́ви са се прегърнáли,
Мъртви са ги расстави́ли!

2. Петкана и зълвитѣ ѝ.

— Ви́кни, Петкáно, та зáпоі,
Нéщто ме дрéмка нападнá,
Егá ми дрéмка разми́не.
— Не мóга, льýбне Стоіáне,
Егá іе проклéт баштá ти,
Што оідé ф нáшто éзаро,
Та фанá ри́ба іангýла,
Та си іа дадé на зóлви;
Золви іа ручóк готфи́ли,
Та іа на мéне донéли,
Донéли іáзе да рýчам;
Та апнáх, льýбне Стоіáне,
Веднáга ме сърце изéде
И мáшко детé на бóзка[1]).
Стоіáн и́ вели́-говóри:
„Петкáно, бéла Петкáно!
Та не іе ри́ба іангýла,
Тукý іе змиіá шарéна!“
Оште си дýма дýмаше,
Петкáна[2]) душа искокнá.

(Слушани отъ пресвитеря Цвѣта Мазнеова въ с. Лешко, м. Юлий 1891 год. Отъ тази пѣвачка — на възрасть 58 години — съмъ записалъ 150 пѣсни).

Б. Гатанки.

1) Рефнá[3]) вóл ф тéвен дóл: чý го лиси́цата, напърчи́ опáшката. (Хоро съ гайда).

2) Пъна дýпка с прéшленье. (Пещь съ вжглища).

3) Цар вечéра, сáбіата му óро и́гра. (Овца съ агне).

4) Арáпин арáпка іáха. (Вършникъ съ подница).

5) Од ка сам са роди́ла, се сам на дóле с главáта. (Верига).

6) Заклáх едéн вóл на тáа планина, пърснá кръф на онáа. (Слънце).

7) Вир вири́, бор бори́, сам си Гóспот кóне държи́. (Пушка).

8) Еднá бóчва пъна с ви́но: полови́на бéло, полови́на жъто. (Яйце).

9) Стар дéдо по плáнина бéга. (Паякъ).

10) У сéка кáшта кóнски ребрá. (Сламена рогозина).

11) Важé телé отели́ло. (Тиква).

---

[1]) А не *боска?* — Б. Р. [2]) *На Петкáна.* [3]) Ревнж, викнж.

12) С рацѐте трóпа-лóпа, с нозѐте шѝнди-мѝнди. (Тепавица).
13) Живи у мъртфи лежáт. (Хората, когато спѭтъ подъ чергитѣ).
14). Говѐдата ф говѐдарнико, опáшките им вóнка. (Лъжици въ лъжичникъ).
15) Цръ̀на кокóшка с златни пѝленца. (Главня).
16) Бѐла мѐчка óро ѝгра. (Рѫка),
17) Ф дýпка свѐшти горáт. (Зѫбитѣ).

В. Сънотълкувания.

1) Акó си вѝдиш главáта обрѝчена, махнýва се грѝжата отъ тебе.
2) Ако отсѐчеш дърво, кье ýмре нѐкоі од кáшти.
3) Вѝдиш ле мѐсец на сон, кье се ожѐниш.
4) Вóшки кугá тѐпаш, кье ýмре нѐкоі од кáшти.
5) Жѐниш ле се, кье ýмреш.
6) Жѐна гóла кугá вѝдиш, мáш кье ýмре, а мáш гóл, женá кье ýмре.
7) Мáтна вóда акó гáзиш, турци кье дóат[1]).
8) Зáп извáдиш ле, кье ýмреш.
9) Платнó ако простѝраш, кье óдиш на пáт.
10) Пáри акó брóиш, кье чýеш лóши дýми.
11) Пáдне ле оджáк на нѐкоа кáшта, кье ýмре стопанинá и.
12) Пýшка чýеш ле, абáр кье ти дóе.
13) Пърстен кугá тýриш, акó іе мáш, кье му се рóди мáшко детѐ, ако іе женá, кье рóди.
14) Ракьѝа акó пиіѐш, кье дóе іáт.
15) Псѐта іадат ле те, тýрци кье те закóлат.
16) Óро ѝграш ле, кье ýмреш.
17) Цръ̀на въ̀на, ако чешеш, лошóтиа кье ти дóе, а бѐла — áрно.

Г. Суевѣрия.

1) Акó двáма стоіáт едѐн срѐшту друк, не бѝва да минýва нѐкоі мѐгьу им, да не зѐме живувáньето им.
2) На сýо дърво на Гьýргьовден не бѝва да се мѐриш, оти на дрýгата годѝна кье бѝдеш пó-лек.
3) Акó очѝте на мъртаф човѐк са отфóрени, тоі нóгу жáли за тóве сфѐт.
4) Ф чáнтата на офчáр не бѝва да се бърка, за да не си изгуби офцѝте.
5) Ф врао[2]) не бѝва да се нóси вóда, за да не го завърне дош.
6) Орлѝте не бѝва да се тѐпат, óти они довóждат грáт.

---

[1]) Дойдѫтъ. [2]) *Врав* — гумно.

Материялъ за Българския рѣчникъ изъ Горно-Джумайско.

Съобщава *А. П. Стоиловъ.*

Бѣлѣжка. Изваждаме отъ този рѣчникъ и привождаме тукъ въ отдѣленъ списъкъ слѣднитѣ думи:

1) би́ло *с. ср. р.*, ватóк, дзáран, забáвьам се, заіде́ *(слъ̀нцето)*, зглáвница, изплáзвам, і́зтресок, изтръ̀пнува *(кракъ* и пр.), калени́ца, капчу́к, кьикóтам се, кóсар *(=серъ)*, ку́решница, лáча *(лжчж)*, мли́во, мръсóл, нау́т *(нахутъ)*, не́рез *(за свиня)*, óблак (= Сбм. VIII 281; отъ облакъ), одóват, одóнат, онакá, óрница, óпет (твърдоглавъ), отспрóтива, оттада, оцу́тра, пади́на, пазуáрник, пе́за, пену́га, петрóфка, пи́жо, плóска, поáпок, пóдница, поли́ца, попре́лкьа, пону́да, поста [1) *на нива*, 2) *постъ*], постружалкьа, пре́кор, пре́лез, престапу́лкьа, префногу, пре́чкам се, при́казка, раскръ̀сница, родáн, ручóк, саіá, скоми́на, скори́вам, софáлкьа, стръвен, стърни́ште, те́пам, ти́лье, топрѣва, угáрче, фтурáчувам се, шилеже, штири́ца. Тия думи сж вече извѣстни. Впрочемъ, ако бѣше ги придружилъ г. А. П. Ст. съ примѣри, или бѣше подалъ нѣкое ново значение за тѣхъ, или пакъ ако имаше нѣкакво недоумение за значението имъ, ние щѣхме да ги оставимъ на мѣстото съ обясненията имъ, както направихме това съ другитѣ думи отъ тоя родъ.

2) би́шка, кóлче, мижи́-пльунка, прескаку́лица, ритни́-шапка, ти́тара. Това сж названия на игри, които г. А. П. Ст. обѣщава дó-пжти да опише подробно.

Ударенията въ рѣдки случаи не отбѣлѣзалъ г. А. П. Ст. Съмнително е, че е намѣсто написано *з* въ случаи като *раскръ̀сница* и пр. гдѣто очекваме *с*, сжщо на края на нѣкои думи: *ви́з* и пр. Въ 1 л. ед. сегашно врѣме намираме ту *-ам*, ту *-а;* кое е вѣрното?

Редакцията.

Бáнка, -кьи, с. ж. — 1) единъ видъ круша; плодътъ и́ зрѣе около 20 Августъ; 2) опрѣдѣлено мѣсто за кжпенье на малки дѣца.

Бáта, -товци, с. м. — бате. „Тáа вечер бáта Гоше́ не си доідé от планинáта“.

Безóчлиф, -ци, пр. м. — безнравственнъ човѣкъ (? Ред.).

Белешка, -кьи, с. ж. — стара мѣдна или срѣбрена монета по половинъ стотинка. „От белéшкьи кье си нáправа обéци“.

Белу́знак, -ци, с. м. — троскочъ[1]) (трѣва).

Божем, — ужъ.

Бранá, -и́ с. ж. — завлакъ, съ който завличатъ угаритѣ, когато сѣжтъ. Послов.: „Бранá да те завлéче“.

Брáна, гл. — възбранямъ, напр. на добитъкъ, да влиза въ посѣяна нива.

[1]) Троскотъ? *Ред.*

Брѣмка, -и, с. ж. — подбухнѫло яко мѣсто, като тумбичка, особенно по главата на нѣкого, произведено отъ удрянье съ камъкъ или друго твърдо нѣщо.

Бýка, -ки, с. ж. — водениченъ улей.

Букóл, -кли, с. м. — бъклица за вода.

Буклúа, -и, с. ж. — бъклица (за вино).

Буалкьа, -кьи, с. ж. — бухалка; въ Прилѣпъ = *пéралкьа.*

Бýтимо, -ма, с. ср. — буталка (за кисело млѣко).

Бучáло, -ла, с. ср. — ручило на гайда.

Вáжица, -ци, с. ж. — увити нѣколко ръжени или овесни стволове, като вѫже, за врѫзванье снопье; въ Прилѣпъ *іáжица.*

Вáіа, -и, с. ж. — слугиня само за дѣца, бавачка.

Валóк, -зи, с. м. — мѣстность между 2—3 баира, разработена за ниви.

Вáркам, гл. — бързамъ въ ходенье или въ работа. Пѣс.: „Варкá мáкьа да го жéни“.

Вдзúрам се, гл. — взирамъ се. Посл.: „Вдзúраш се катó петéл у бобóво зрѣно“.

Вúулиц, -ци, с. ж. — цигулка (кемане).

Виз, -зье, с. м. — върхъ на планина.

Водвóдица, -ци, с. ж. — божя кравичка (бубулечка).

Воденúца, -и, с. ж. — 1) воденица, 2) стомахъ.

Воднúк, -úци, с. м. — 1) единъ видъ круша; плодътъ ú зрѣе прѣзъ първата половина на августъ; 2) опрѣдѣленото мѣсто за стоенье на селскитѣ букли.

Войште, -та, с. ср. — оище въ орало.

Врéва, гл. — говорѭ. „Кої врéви отспротива?“

Врѣло, -и, пр. ср. — 1) лютина отъ пиперъ или тютюнъ; 2) жлъчно дѣте.

Вртú-поп, -ове, с. м. — лай-кучка (трѣва).

Гáзер, -ье, с. м. — дъно на сѫдъ. И въ Велесъ: *гáзер.*

Галáтам, гл. — говорѭ нѣкому неприлични думи.

Ганéтка, -и, с. ж. — гатанка. „Тáа вéчер бабá Мáра кье каже нóгу ганéтки“.

Главúна, -ни, с. ж. — главина, сферическото дърво въ колско колело, около което се захващатъ „спицитѣ“.

Глушéц, глухцú, с. м. — мишка.

Глушина, с. ж. — единъ видъ конска трѣва, прилична на детелината.

Гóрок, -ркьи, пр. — жаленъ, тѫженъ. Пѣс.: „Гóрок сам сóн сонúла“.

Горýп, -нье, с. м. — единъ видъ дѫбъ.

Грéбеп, -нье, с. м. — 1) чешалъ за чешлянье човѣшки косми и за влаченье вълна; 2) квадратно черчеве, което турятъ на устието на водениченъ улей, да не отива въ „цифуне шушлопот“.

Гребýла, -ли, с. ж. — орѫдие съ наредени паралелни остри зѫбци, за събиранье сѣно или плѣва.

Груáм, гл. — гуркамъ се.

Гýркам, гл. — карамъ коньетѣ въ гумното, когато вършѫ, да търчѫтъ по голо жито, за да испаднѫтъ ципицитѣ му.

Гýжва, -и, с. ж. — плетена кесия, която турятъ на устата на воловетѣ, когато орѫтъ, да не пасѫтъ.

Гулéмджиа, -ии, пр. м. — горделивъ. „Кóлку голéмджиа іе Іовáнчо Цурéф!“

Гýфно, -на, с. ср. — гумно.

Гýша, -и, с. ж. — горната часть на чорапа — отъ глѣзенитѣ нагорѣ.

Джегóлач, -чи, с. м. — дърво, съ което разриватъ покрития съ пепель жаръ. „Дай ми джеголаче да рáзриа огúне“.

Дзéндзам, гл. — клатѭ нѣкой прѣдметъ за развлѣчение на малко дѣте.

Дзѣдзам, гл. — тресѫ се отъ голѣмъ студъ.

Дúра, -и, с. ж. — диря на загубено животно. „Дúрата на вáклата офцá е кадé Мурчи дол“.

Днúчам, гл. — ямъ веднажъ на день прѣзъ първата недѣля на Великитѣ пости.

Днúште, -а, с. ср. — мѣстото, гдѣто турятъ зимно врѣме храна на дребния добитъкъ.

Дрѣвеньак, -аци, с. м. — единъ видъ круша; плодътъ ú зрѣе около 15-й Октомврий.

Дръвнúк, -ци, с. м. — дърво, на което расцѣпватъ дърва за горенье.

Дръжава, -ви, с. ж. — притежанието на единъ земледѣлецъ въ планина, като ниви, гора, търла.

Дрѣнка, -и, с. ж. — тамбура — инструментъ за свиренье.

Дрѣнчам, гл. — 1) търсѭ нѣкому нѣщо, за което не му е по волята да ми го даде; 2) исчистямъ сърдцето на върбова или орѣхова прѫчка.

Дрѣтаф, -и, пр. м. — тѣлесно слабо животно. „Дрѣтаф вóл“.

Душнúк, -ици, с. м. — отверстие на оджакъ (коминъ), отъ гдѣто да излиза димътъ.

Еглé — нали (вж. елé).

Елé — нали (вж. еглé).

Жáмка, и, с. ж. — крайната „ножичка“ на опинъкъ.

Жéлкьа, и, с. ж. — костенурка.

Жéчам, гл. — натискамъ нѣкого съ рѫцѣтѣ си, за да го удушѫ.

Живóжарица, пр. ж. — пламъкъ, жаръ,

Жúлавец, и, с. м. — 1) единъ видъ трѣва; 2) поднокътното месо на човѣшкú пръстъ.

Жир, -рье, с. м. — желѫдъ отъ дѫбъ.

Заеднúна, с. ж. — общо притежание на двама или трима човѣка.

Зажáбица, с. ж. — болесть на четвороногитѣ животни, отъ която се надуватъ жлѣбинитѣ и месата имъ, та не могѫтъ да ядѫтъ.

Зáіачки уши, с. м. — единъ видъ голѣмолистата трѣва, която расте повечето низъ пролѣтнитѣ сѣидби.

Замúлавка, и, с. ж. — малко колче, което се туря за прибавка на кѫсъ колъ въ плетъ.

Запрáзнувам, гл. — пълнѭ чувалъ или торба съ жито или съ друго нѣщо. „Струменатa (козинавата) врéкьа іе запрáзнена с уроф.“

Зарéжувам, гл. — напускамъ нѣщо приврѣменно да го не работѭ. Пѣс.: „Се на мирáзье оідóа, Та си нúви зарéжахме“.

Зáструк, -узи, с. м. — вахлупци.

Затрúвам, гл. — изгубвамъ въ търговията си по немарливость. „Од лéтошните берéници затрúх 50 жѫтици“.

Зу́ница, с. ж. — 1) джга, която се явява въ врѣме на дъждъ; 2) твърдъ поясъ отъ разнобоядисани прежди.
И́жени — междуметие за чуденье, почти тождественно съ „бре“.
Изво́дчиа, и, с. м. — хороводецъ.
Изго́рок, с. м. — западенъ вѣтъръ.
Изи́мелок, -лци, с. м. — едногодишно яре.
Изкаричáр, с. м. — дѣте, което кара мълзницитѣ, за да отидятъ при мълзничаря да ги измълзе.
Изко́вец, -вци, с. м. — излизанъ конски гвоздей на петалото.
Изкѣцувам, гл. — спечелвамъ въ търговията си съ голѣма мжка.
Измáмувам, гл. — излъгвамъ нѣкого за нѣщо.
Износачка, и, с. ж. — четирекратенъ споменъ на умрѣлъ човѣкъ прѣзъ първата година.
И́ловица, и, с. ж. — черна земя.
Іáзовец, с. ж. — катерица (жив.).
Іаку́на, с. ж. — икона изображение, ликъ на светецъ на дъска или книга.
Іáричка, с. ж. — четиремѣсечна кокошка.
Ка — като, какъ, какво.
Кае́ — кждѣ.
Канарáска, и, с. ж. — сврака (пт.).
Калчи́и, -нье, с. м. — чорапи ошити отъ шаякъ, дълги до глѣзенитѣ.
Капрала, -ли, с. ж. — трижгълно остро желѣзо, което турятъ въ началото на остена, за да очистя орачътъ съ него набраната земя на „плажицата“, въ врѣме на оранье.
Карáч, -чье, с. м. — онзи, който отива да граби мома, *„грабалецъ“*.
Ках — къмъ. „Кье и́да ках рекáта“.
Качу́нка, -кьи, с. ж. — кокиче (раст.)
Кашáмак, -аци, с. м. — качамакъ, бъркаданъ отъ царевичиню или отъ чисто брашно.
Кози́лачка, с. ж. — дивъ киселецъ.
Ки́сел, пр. м. — горделивъ.[1])
Клабу́к, с. м. — водно мѣхурче.
Клапани́к, с. м. — единъ видъ ястие; приготовлява се, като „кашамака“, нъ само отъ пченично брашно и то въ тепсия.
Клапатáрник, с. м. — голѣмъ мѣденъ звънъ.
Клáпка, и, с. ж. — малъкъ мѣденъ звънъ.
Кли́са, и, с. ж. — парчетата отъ сланина, които оставятъ слѣдъ прѣтопяваньето на масьта.
Клими́а, и, с. ж. — издигнжтитѣ колове отъ двѣтѣ срещуположни страни на одъра въ волска кола.
Кльуво́дръвец, с. м. — кълвачъ (птица).
Коко́рко, пр. ср. — дебелоокъ, проницателенъ човѣкъ,
Коцáл, -лье, с. м. — исплетена коса, въ видъ на метла, която женитѣ поставятъ на космитѣ си низъ гърба, за да имъ показва по́дълга коса.
Колáк, -ци, с. м. — единъ видъ хлѣбъ за черква.
Колово́зник, ци, с. м. — пжть, низъ който може да върви кола.

---
[1]) Само? Б. р.

Контуш, шье, с. м. — женска горна дрѣха до пояса съ ржкави.
Кон — 1) животното конь; 2) при (прѣдл.).
Копчи́ло, -ла, с. ср. — терзийско оржие, съ което правжтъ (?) копчета за върхнитѣ дрехи.
Копе́н, ко́пни, с. м. — натрупани 100—200 снопа на едно мѣсто като пирамида.
Кора́ч, -чье, с. м. — чукъ, съ който подковаватъ плочитѣ (петалата) на коньетѣ.
Кот — при. „Кот де́довата ни́ва и́ма скоро́зрелец“.
Кра́по, и, пр. ср. — кжсо. Посл.: „жена́та іе дъго́-ко́са, но іе кра́по-ума“.
Краіште, а, с. ср. — крайщникъ на млинъ и др. т.
Краса́та, -ти, с. ж. — кисело-сладка (ябълка). Пѣс.: „Изгри́зете ми цръни о́чи, Като́ краса́та іа́бъка“.
Кре́ан, с. м. — единъ видъ круша; плодътъ и́ зрѣе прѣзъ юлий.
Кре́че, -та, с. ср. — кречетало, дъсчица, прикачена съ единия край на воденичния кошъ, та другиятъ, като се влѣче по камъка, да докарва „въ движение“ кутлицата на коша, за да пада жито въ дупката на горния камъкъ.
Крену́вам, гл. — тръгвамъ на пжть.
Кукуши́ньак, ци, с. м. — брадавица.
Кума́шин, -ье, с. м. — обръщение на кумъ, кърстникъ, кумко къмъ кърстено отъ него дѣте.
Крѣклица, с. ж. — вжгрица, гжгрица (малки животинки, които се развъждатъ въ жито отъ 2—3 години стояло на едно мѣсто).
Ла́патец, с. м. — единъ видъ зелье, съ което мѣсжтъ зелници.
Ле́са, -си, с. ж. — сплетена женска коса на 4—5 плетенки.
Ле́мец, с. м. — единъ видъ ечмикъ, приличенъ на пченица.
Ли́сник, с. м. — изсушена джбова шума и натрупана на земята.
Ло́чка, и, с. п. — дупка, образувана отъ стжпалото на нѣкое животно.
Лу́мба, -би, с. ж. — тенекия, въ която продаватъ газъ.
Ма́рен — вж. на́марена.
Ма́тарица, с. ж. — женска свиня.
Ма́течина, с. ж. — единъ видъ трѣва, съ която примамватъ пчелитѣ въ врѣме на роенье, да се приберժтъ въ ново кошарница.
Мачка́н, с. м. — единъ видъ ястие; приготовлява се отъ малки хлѣбни кжсове, подгрѣяни на масло.
Мегьу̑ — между. Пѣс. „Задрема́ла гизда́ва дево́ікьа Мегьу̑ двама не́іните девера.“
Ме́лница, с. ж. — корито, въ което истеглятъ конопнитѣ нишки (жици) отъ стеблото на конопа.
Меса́лник, с. м. — пешкиръ за размѣсванье хлѣбъ.
Ме́хчина, с. м. — кръвно месо.
Момче́, с. ср. — ергенинъ, момъкъ за жененье; а **мо́мче,** — обръщение на съпруга къмъ стопанина и́.
Мрѣтвица, с. ж. — блатливо мѣсто.
Мрѣкат, гл. срѣд. — съвокупяватъ се (овцетѣ съ овнитѣ).
Мръци́на, с. ж. — полузаклано животно.
Мѣком — изненадѣйно ухапванье човѣка отъ куче.

Набо́і, с. м. — рана, която излиза на човѣшкото стѫпало, отъ много ходенье.

На́бодна, с. м. — дългъ и чепарестъ на единия край прѫтъ, съ който издаватъ шума на „листник“.

На́валам, гл. — 1) слизамъ отъ стърмно мѣсто; 2) убѣждавамъ нѣкого да склони на по-долна цѣна.

Навалу́вам, гл. — подпалвамъ дърва да горѭтъ, наклаждамъ огънь

Нави́ва, с. м. — орѫдие, съ което навиватъ преждата на кросното.

Наво́і, с. м. — мѣстото, дѣто навиватъ преждата.

Надмахну́вам, гл. — пригатвямъ се да ударѭ нѣкого съ дърво.

Нали́вник, с. м. — квадратна лѣса, поставена въ началото на улей, за да не отива гюрлюкъ въ цифуна.

На́марена, с. ж. — поврага. Клетва: „на́марена и́ди, та ич да се не врѣнеш“.

Напльу́вок, с. м. — мухино яйце, което е снесено по тѣлото на умрѣло животно или на раскървавена рана на здраво животно и отъ което се излюпватъ малки червейчета.

На́прекник, с. м. — дѫбова шума, натрупана между чепарки, съ листитѣ на вънъ, за да съхне отъ слънцето.

Напупу́вам се, гл. — навеждамъ се.

Напет, пр. м. — стегнѫтъ, въ душевно напрегнѫто състояние, готовъ, бодъръ.

Напли́ток, с. м. — вървьта, съ която женитѣързуватъ коцаля съ космитѣ си.

Нeве́стулкьа, и, с. ж. — свѣтулка (насѣкомо).

Нево́шта, с. ж. — бѣли, шаячени навуи, съ които се увиватъ селянитѣ нозѣтѣ зимно врѣме.

Нехто́х, гл. — не искахъ.

Ни́шетелкьа, и, с. ж. — кръстосани прежди между двѣ прѫчки, които образуватъ правоѫгълникъ, прѣзъ който прѣкарватъ нишки отъ основата.

Ножи́чка, и, с. ж. — закачулката, въ която се провира обувачката на опинъка.

Ношта́лкьи, с. м. — дървени крака, съ които прѣминаватъ голѣма рѣка.

Нузла́та, с. ж. — зѫбна болесть.

О́брът, -тье. с. м. — началото и края на нива.

О́бувачка, и, с. ж. — вървьта или ремичката, която се провира прѣзъ ножичкитѣ отгорѣ на ногата въ опинъка.

Ого́іница, с. ж. — червено-бѣли бръмки, които излизатъ по лицето на здравъ тѣлесно човѣкъ.

Ожа́варувам, гл. — распретвамъ огъня, да се огрѣѭ отъ жарьта му.

О́градна, с. ж. — заградено мѣсто съ плетъ.

Ози́мче, с. ср. — едногодишно теле.

О́лба, и, с. ж. — стъкленъ сѫдъ за спиртливи питиета; събира единъ килограмъ.

О́птока, и, с. ж. — гайтанъ: черенъ, бѣлъ, червенъ, шаренъ, отъ домашна прежда.

О́риште, с. ср. — оставена 2—3 години необработвана нива.

Оте́ц, с. м. — раздѣлена женска коса на двѣтѣ страни прѣзъ главата.
Оти́мам се, гл. — 1) взимамъ нѣщо насилственно отъ по́ слабия; 2) оправдавамъ се отъ нѣкоя постѫпка, която ми приписватъ да съмъ извършилъ.
О́тоз, с. м. — шамия, която турятъ прѣзъ срѣдата на женскитѣ фесове.
О́ток, -оци, с. м. — когато човѣкъ се нуждае отъ нѣщо и отиде при съсѣда си да иска, намѣсто името му да каже, казва, „дошѐл сам за о́ток“; притежательтъ го пита: „како́ф е то́а о́ток?“ а просительтъ му тогава казва името.
Офча́лин, с. м. — источниятъ вѣтъръ.
Пала́мар, с. м. — голѣмъ гвоздей.
Пала́ш, — запустѣла нива.
Пан — съвсѣмъ.
Папушна́р, с. м. — валчеста гѫба, отъ вѫтрѣ пълна съ прахъ.
Паспа́л, с. м. — 1) брашното около воденичния камъкъ; 2) брашно прѣсѣяно, което турятъ на месалника, за да не се залѣпя хлѣбътъ о него.
Паши́тници, с. — конье, които не ги товарятъ; турски *ергяле.*
Па́шку́л, — въскѫса дреха. „Пан пашку́л ти іе дре́ата“.
Пижо́вьак, с. м. — охлювъ.
Пишта́лкьа, с. ж. — овчарска пищалка (отъ орѣхово или ясиково дърво); въ Прилѣпъ (? Ред.) *шепѐлкьа.*
Пишлак, с. м. — обло, дѫгообразно дръвче, съ което се съединяватъ два наплата въ колелата на кола.
Пла́жица, с. ж. — най-долната часть на оралото, дѣто поставятъ палешника.
Плоска́ч, с. м. — единъ видъ дѫбъ, на който листата сѫ много по́-голѣми отъ обикновеннитѣ дѫбови листа; расте повечето низъ блатливитѣ мѣста.
Повръзло́, с. ср. — връвь, съ която връзватъ ножъ на пояса.
Подби́шега, — присмѣхливъ човѣкъ.
Подяде́ниа, с. ж. — врождена идея, душевна сила природна дарба.
Подво́дник. ци, с. м. — онзи, който издава момата на грабалцитѣ.
Подни́чарка, и, с. ж. — парцалъ съ който измиватъ саждитѣ на подницата въ врѣме на печенье хлѣбъ.
По́днол, с. м. — подземенъ пѫть.
Подпръди́маалкьа, с. ж. — единъ видъ диво пиле, малко по-голѣмо отъ чучулигата, съ пепелява перушина; гнѣздо си прави подъ камънитѣ.
Поіа́, с. ж. — стрѣхата у търла.
Позла́ница, с. ж. — видъ трънлива трѣва; плодътъ ѝ е като уровъ; расте повечето низъ пченицата.
Попа́рник, с. м. — хлѣбъ опеченъ въ тепсия, сетнѣ направенъ на малки кѫсове, като е полѣнъ съ сгрѣно масло; въ Прилѣпъ *топе́ница.*
По́лок, -ози, с. м. — 2—3 „раколки“, събрани на едно мѣсто.
По́прак, -ази, с. м. — коланъ отъ щавена кожа или отъ козина, съ който прѣпасватъ коня съ семера прѣзъ корема и гърба.
Пота́ен, пр. м. — човѣкъ съ затворенъ характеръ.

Потѐглица, с. ж. — съединителнитѣ двѣ оища въ колата, въ видъ на трижгълникъ.

Потегло̀, с. ср. — ортомата на оглавника.

Пофта̀рак, с. м. — второто косено сѣно отъ ливада.

Пра̀ум, с. ж. — прахань.

Прѐкол, — прѣсолено ястие. Посл.: „солено като прекѐл“.

Прело̀к, -ози, с. м. — необработена 2 години нива.

Престапу̀лкьа, с. ж. — колаче, което мѣсѭтъ въ честь на новопроходило дѣте.

Прѐмит, с. м. — листната вѣйка, съ която метѫтъ дворовете и гумната.

Прѐмоз, с. м. — мълзеньето на овцетѣ или козитѣ, когато замѣрватъ(?) на бачия (мандра),

Преслап, с. м. — издигнѫто мѣсто между присое и осое.

Привоі, с. м. — орашки уредъ отъ желѣзо или отъ щавена кожа, на който поставятъ въ крѫглия край оището, а на другия — ярема.

Присо̀е, с. ср. — камънливо мѣсто обърнѫто къмъ истокъ.

Проводѝя, с. ж. — подаръкъ въ пари отъ гостинъ на дѣцата.

Прѣпорица, с. ж. — голѣмъ огненъ пламъкъ, произведенъ отъ слама или отъ друго горило, що гори бържѣ.

Пръжѐница, с. ж. — опържени яйца съ масло.

Прѣплица, с. ж. — правоѫгълно, плоско желѣзо, прѣзъ срѣдата съ дупка, дѣто се провира врѣтеното на колелото на воденицата.

Прѣцат, гл. — съвъкупяватъ се (козитѣ съ пърчоветѣ).

Пръшьак, с. м. — круша; плодътъ ѝ зрѣе прѣзъ м. августъ.

Про̀дница, с. ж. — коза или овца, която не е раждала една година.

Пра̀порец, с. м. — тученъ звънъ.

Раз, с. м. — тънка вѣйка за плетъ.

Разбо̀і, с. м. — станъ.

Рако̀лкьа, с. м. — рѫкойка, набранитѣ класове въ рѫката на жетварка.

Разко̀линичаф, с. ж. — съ болесть въ сърдцето.

Разпо̀іница, с. ж. — двѣ желѣзни прѫчки (дълги или кѫси), които поставятъ на платно или шаякъ, да се растърга въ врѣме на тъканье.

Ра̀лун, с. м. — кухо дърво.

Разро̀ничувам, гл. — разнисвамъ на дреха вѫтъка отъ основата.

Разцапоро̀к, с. м. — расцѣпената часть отдирѣ на мѫжки или женски върхни дрехи.

Ра̀чка, с. ж. — вълкъ.

Рачѝчка, с. ж. — крайната часть на оралото.

Ра̀шка, с. ж. — круша; плодътъ ѝ зрѣе прѣзъ началото на септември.

Робу̀вам, гл. — карамъ коньетѣ да търчѫтъ въ гумно по неотвѣяно жито.

Ропам, гл. — тропамъ, чукамъ.

Рѣгам, гл. — скитамъ се безъ цѣль отъ едно мѣсто на друго. Кл.: „Пус остана̀л (за волъ или конь), та бес стопа̀нин ръга̀л!“

Са̀а, сага̀, — сега.

Са̀ба, -и, с. ж. — стълба.

Са̀к, с. м. — чепъ на дърво, оная корава и обикновенно крѫгла часть, която забѣлѣзваме по дъскитѣ, и която, като испадне, образува дупка.

Санá, с. ж. — количка, съ която зимно врѣме докарватъ дърва за горенье низъ стървно мѣсто.

Сарѣк, с. м. — дълго дърво, което поставятъ въ срѣдата на купки отъ сѣно.

Сáта, мѣст. ж. — всичка. Пѣс.: „По сáта воскьа макьи плачéа“.

Сéкам, гл. — хващамъ, запалвамъ огънь на прахань съ огниво и кремъкъ.

Скovранец, с. м. — черни дрозданъ (пт.).

Скрипéц, с. м. — кржглесто колело, на което се захващатъ нищелкитѣ съ върви.

Слóга, — съгласно, сдружно.

Сметоӣште, с. ср. — сметь, нечистотия.

Смӣка, с. ж. — чамовъ храстъ.

Смѣрсена — е нивата, когато сж полегнжли класоветѣ отъ вѣтъръ, или сж повалени отъ животни, когато сж заминавали прѣзъ нея.

Снежӣ, гл. — вали пó-малко снѣгъ.

Солӣндар, с. м. — червено-бѣла гжба.

Сопӣрам, гл. — прѣчж нѣкому въ работата.

Спáдам, гл. — слизамъ низъ стръвно мѣсто.

Спӣца, с. ж. — дъсчицитѣ, които съединяватъ главата съ наплатитѣ.

Спýза, с. ж. — прахъ и димъ, произведенъ отъ горещa пепель, отъ турянье вода въ него.

Сосéдналик, с. м. — вдадено мѣсто навжтрѣ въ земята отъ обикновенната равнина на една мѣстность.

Старец, с. м. — 1) бащата на родителитѣ; 2) мѣсто, оставено неорано въ брѣзната.

Сукáло, с. ср. — орждие, на което завиватъ прежда на цѣви.

Сурýватка, с. ж. — 1) течностьта, що остава отъ млѣко, отъ като извадятъ изварката; 2) расперена джбова или дрѣнова пржчка на нѣколко перца, която дѣцата носятъ на Сурвова (св. Василий).

Сурýжица, с. ж. — смѣсена ръжь и пченица.

Сфáа, -áи, с. ж. — мома или невѣста, която придружава сватоветѣ, когато отиватъ за невѣстьта.

Сфóрче, с. ср. — инструментъ за свиренье, отъ тръстика.

Тéрам, гл. — търсж нѣщо, което съмъ изгубилъ.

Топӣло, с. ср. — яма, въ която топятъ стеблата на конопа.

Точӣлкьа, с. ж. — обла пржчка, съ която разсукватъ кори за зелникъ, баница и пр.

Трáсам, гл. — залюлѣвамъ овощно дърво да паднжтъ узрѣлитѣ му плодове. Пѣс.: „Трасӣл дéдо сӣтни крýши“.

Трем, с. м. — прѣдната часть подъ стрѣха на кжща или на друго здание.

Тръкáло, с. ср. — колско колело.

Тук, -кове, с. м. — истопената масть отъ свинска сланина.

Тулӣште, с. ср. — пчелинъ кошъ.

Тутýнарка, с. ж. — стебло на тютюнъ.

Тýчница, с. ж. — единъ видъ трѣва; турски *селизъ-отъ*.

Увѐждам се, гл. — търгамъ се отъ прѣдъ очитѣ на нѣкого, че ме гледа съ негодувание.
Углàвник, с. м. — годеникъ.
Уем, с. м. — възнаграждение, което взима воденичарятъ отъ мливото — 10°/₀.
Уѝлен, пр. м. — загриженъ, замисленъ.
Ускрък, -ъзи, с. м. — парче отъ вълнена или памучна материя.
Утреш, с. м. — съединителниятъ клинъ на потеглицата съ ярема.
Утрѣчник, с. м. — онзи отъ сватоветѣ, който отива да извѣсти у невѣстината кжща за пристиганьето на сватоветѣ.
Фàк, с. м. — капанъ за мишки или за диви звѣрове.
Фрѣлавиште, с. ср. — мѣстото, дѣто на великденскитѣ заговѣзни кладжтъ огънь. Суев.: „На фрѣлавиште не бѝва да се крѣми стòката“.
Цапѐц, с. м. — раздѣлителната пърчка на основата, когато е нѣщо нагласено за тъканье.
Царевичинье, с. — стволътъ на царевицата (кукурузътъ).
Цер, с. м. — единъ видъ джбъ, който расте правъ като топола.
Цинцѝгарец, с. м. — врабче (пт.).
Цифун, с. м. — най-долната часть на улея, дѣто водата ударя на колелото.
Цицàлниче, с. ср. — бозайниче.
Цръвенѝца, с. ж. — пожълтѣлитѣ листа на дърветата.
Цфѝка, с. ж. — течностьта отъ млѣко, що остава, слѣдъ като изваджтъ изварката отъ суроватката.
Цѣрцори, гл. — цъцра (за малкото течение на вода изъ чучура на чешма).
Чѐкан, с. м. — корень на зелка.
Чѐкур, с. м. — надземната часть на отсѣчено дърво.
Чѐстина, с. ж. — решето за прѣсѣванье брашно.
Чѐта, гл. — мислж. „Іаз те чѐта сỳмен си, ти си глỳпаф“.
Чурỳлкьа, с. ж. — тоягата, съ която бижтъ (мжтжтъ) млѣко въ „бутимо“.
Чучулàшка, с. ж. — чучулига (пт.).
Шабỳркам, гл. — 1) жабуркамъ, исчиствамъ устата си съ вода; 2) духнувамъ въ вода, за да образувамъ мѣхурчета.
Шашлак, с. м. — сметъ, който рѣка докарва въ дъждовно врѣме.
Швѐлкьа, с. ж. — кокошина въшка.
Шерпѐл, с. м. — чепаче, наметалката на малки дѣца, която имъ турятъ отъ прѣдѣ на гърдитѣ, за да прѣдпазва другитѣ долни дрехи отъ лигитѣ, що имъ текжтъ.
Швѐнец, с. м. — малка въшка у човѣка.
Ширѝна, с. ж. — ливадка при нива.
Шланец, с. м. — копито на еднокопитнитѣ животни.
Шурнàа, с. ж. — сестра на невѣстата.
Шушѐлкьа, с. ж. — сушена слива или круша.

КНИЖНИНА.

I. РЕЦЕНЗИИ.

Жива Старина. *Етнографическо (фолклорно) изучване на Видинско, Кулско, Бѣлградчишко, Ломско, Берковско, Орѣховско, и Вратчанско. Книга първа.* **Вѣрванията или суевѣрията на народа.** *Отъ Д. Мариновъ. Русе, 1891. XX+189 in 8⁰.*

Авторътъ на извѣстната несполучлива История на българската литература (Руссе 1887), откакъ се прѣпоржча като събирачъ на материяли по новитѣ политически движения и по възстанията въ западна България (1890 г., Сбм. II 61—115), излиза сега съ една фолклорна сбирка, която е замислена въ широки размѣри и трѣбва да се посрещне съ голѣма радость. Задачата си е схванжлъ г. М. напълно така, както си е обичай у фолклориститѣ, та е ималъ и право да нарече труда си фолклоренъ. Той иска да ни нарисува прѣдставитѣ на народа за небото и земята, неговитѣ обичаи и прокобяваня прѝ зори, на мръкванье и по „глуа доба", при ражданье, свадба и смърть, въ кжщи, на полето и на пжть, въ работно врѣме и въ почивка, прѣзъ вълчи праздници и по коледа; да ни опише подробно облѣклото, поминъка и занаятитѣ, — и разумѣва се, картината, която ще се разтвори прѣдъ насъ, ще бжде ясна и поучителна: ние ще имаме единъ цѣлостенъ образъ на българина отъ казанитѣ западни краища. И понеже е извѣстно, каква опоритость и недовѣрливость притѣжаватъ „шопитѣ", ние си ясно прѣдставяме, колко е било мжчно на г. М. да изчепка отъ тѣхъ сичко що му е трѣбвало.

Първата книга отъ сбирката на г. М., дѣто е прѣдъ насъ, обема прѣдставитѣ за видимия и невидимия миръ и обичаитѣ, свързани съ извѣстни дни прѣзъ годината. Събирачътъ се е старалъ за пълнота, и тя е доста постигнжта. Особно трѣбва да изтъкнж, че на пълнотата помагатъ твърдѣ иллюстрациитѣ на вѣрванята и обичаитѣ чрѣзъ случаи отъ живота, сждебни дѣла и пр. Че много материялъ ще да е останжлъ незабѣлѣзанъ, това допуща и самъ г. М. (V стр.), па тὸ си е твърдѣ естественно. Но разбира се, работитѣ на подирнитѣ събирачи ще попълнжтъ недобраното, било то много или малко.

Планътъ на г. М. — да се ограничи само съ нѣколко окржга, които по тѣлесния типъ, по нарѣчието, обичаитѣ, облѣклото, образуватъ часть отъ една особна група, заслужва одобрение. Такъво изучванье на отдѣлни племенни групи, както споменува и г. М., ни прѣд-

ставятъ у насъ само двѣ работи: хубавото сборниче на *свещ. П. Либеновъ* „Баба Ега“ и недоизкаранитѣ до край издания на *Ст. Шишковъ*, който сега ни изважда материалитѣ си полека лека и въ Сборника на Мин. на Нар. Просв. Впрочемъ, както е отъ нѣкои посочено, тая система за събиранье материяли е толкозъ за прѣпоржчванье, колкото и сѣкоя друга, защото и тя си има лоши страни; така, въ единъ ограниченъ кжтъ отъ страната не сж застжпени сички творения, що притѣжава народътъ, и каквото има въ тоя кжтъ, не може да бжде въ най-добра форма зачувано, не може да ни бжде въ сички отношения ново и т. н.

Безукоризнено добрѣ записанъ материялъ, съ който да може се ползува съ пълна сигурность и езиковѣдецътъ, притѣжава българската етнография изобщо малко. Даже Сборникътъ на Мин. на Нар. Просв., който прѣдставя голѣма крачка напрѣдъ въ нашата етнографска наука, и той не ни задоволява въ сички отношения. Желателно е, щото тия, които иматъ присърдце интереситѣ на етнографията, да си изказватъ своитѣ pia desideria, та да се обсжждатъ тѣ и да станжтъ извѣстни на многобройнитѣ сътрудници на Сборника и на Пер. Спис., — едничкитѣ наши журнали, които отбиратъ отъ издаванье народни творения. При тоя случай азъ не могж да се бавьк много съ въпроса, означамъ само въ общи черти нѣкои отъ желанията си. 1) Въ по́характернитѣ случаи да ни се съобщава по нѣщо отъ живота на приказвачитѣ и пѣвцитѣ, което е ставало въ извънредно малки размѣри. 2) Да се отбѣлѣзва датата, кога е слушано народното творение. Текстътъ на обредна пѣсень има повече шансове да куца, ако не е записанъ прѣзъ врѣмето на самия обредъ. 3) Да ни се съобщава, кои пѣсни сж вече на измиранье, та ги малцина знаьжтъ. За малко-извѣстни пѣсни да се пита пѣвецътъ, отъ кого и дѣ ги е научилъ. 4) Искаме да знаемъ сжщо и за самитѣ записвачи нѣщо, поне за възраста имъ, отечеството и образуванието, и то поне за новитѣ (непознати на публиката) записвачи. Когато говорътъ е бащинъ и майчинъ на записвача, ние знаемъ, какво довѣрие заслужва послѣдниятъ спрѣмо другъ нѣкой, комуто говорътъ е чуждъ: ср. моитѣ съобщения за велешкия говоръ и съобщенията на К. Шапкаревъ, сетнѣ съобщенията на Г. Лъжевъ за воденския гов. и моитѣ (Г. Лъжевъ е родомъ отъ Воденъ). 5) Редакцията трѣбва да ни извѣстява, кои тънкости на говоритѣ се отказва тя да прѣдава поради типографски мжчнотии.

Толкова по-малко ще ни задоволи въ езиковно отношение г. М.[1]) Той нѣма даже систематически прокарано обозначение звуковетѣ. Трѣбва освѣнъ това да съжаляваме, дѣто у него народната рѣчь твърдѣ често отстжпва мѣстото си на книжнината; щѣше да бжде добрѣ, ако да ставаше това по́нарѣдко.

Срещу реда, по който г. М. излага материала си, може много да се възрази, както изобщо, така и въ частность, но като не знаьк нѣкоя абсолутно добрѣ изработена система, въздържамъ се отъ сѣкакви

[1]) Не бива да не споменемъ тука, че за добра честь Русчушката печатница св. Кирилъ и Методия не е напъстрила книгата съ много погрѣшки.

осъждания. Доста е, че има известенъ планъ, та до нѣкждѣ лесно се правыжтъ прѣгледваня и провѣрки. Така и разпрѣдѣлението въ новия редъ книжки на Шапкарева, както и въ Сборника на Мин. на Нар. Просв. не ще да ареса, разумѣва се, на сички[1]), но очевидно е, че е практично. Едничкиятъ въпросъ, що ми додѣва сега, като никвамъ въ труда на г. М., е този: ще ли се побержтъ сичкитѣ народни творения подъ извѣстни рубрики като: слънце, вампиръ, служба, великдень и пр. и пр., та не ще ли бждемъ лишени отъ ония материали, които ще бжде ималъ г. М., па не сж се умѣстили въ никой отъ неговитѣ разреди? Или ще получимъ и отъ него като притурка и една сбирка отъ легенди и приказки, каквато що е скжпоцѣнната сбирка на Шапкаревъ отъ 1886 год.?

Слѣднитѣ ми бѣлѣжки, безъ претенция на пълнота и сигурность на изводитѣ (особенно съжалявамъ, дѣто библиографскитѣ указания неможихж да бждатъ тъй пълни, както искахъ), иматъ за цѣль да посочжтъ върху нѣколко случаи важностьта на добива, дѣто ни прѣдставя книгата на г. М. Тукъ тамѣ, излагайки съдържанията на сбирката, ще указвамъ нѣкои паралели, повечкото — при приказкитѣ и легендитѣ. Особна важность турямъ върху гръцкитѣ си паралели. Върху езика, живота и творенията на гърцитѣ необходимо е да обръщаме особно внимание при етнографскитѣ си студии. Трѣбва впрочемъ, изведнажъ да се признаѭ, че се страхувахъ да се впущамъ много надалеко въ помамливитѣ прѣдѣли на приказкитѣ. Който може си прѣдстави, какъ при сравнително изучванье мотивитѣ имъ сѣка минута дотрѣбватъ по нѣколко книги, лесно ще се съгласи, че това е крайно мжчно занятие за оногова, който неразполага съ една богатичка библиотека. При това много необходими книги ми липсувахж съвсѣмъ. Особено ми е чувствително, гдѣто неможихъ да се ползувамъ съ френския фолклоренъ журналъ *Mélusine*, а съ русския ж. *Этнографическое Обозрѣніе* се запознахъ късно. Голѣмо улеснение и помощь въ това поле както на опитния, така и на неопитния даватъ бѣлѣжкитѣ на *Бенфая* къмъ Панчатантра, на *Р. Кьолера* (Köhler), распръснжти изъ разни журнали (Jahrbuch für romanische und englische Literatur, Orient und Occident, Archiv für slavische Philologie, Götting. Gelehrten Anzeigen и др.) и сборници, отъ които трѣбва да назовж сборника сицилийски приказки, събрани отъ Лаура Гонценбахъ (Sicilianische Märchen. Leipzig

[1]) Единъ примѣръ отъ многото. Приказката за лисицата (= котката, кучето), която съ разни хитрости направя едного човѣка царски зеть, е помѣстена въ Сбм. два пжти подъ отдѣла басни—апологи (V 191, IV 159), а веднъжъ — подъ отдѣла — прик. фантастически и смѣшни (IV 174). Несъмнѣнно, вариянтитѣ прѣкройватъ и измѣняватъ по нѣкога приказката до неузнаванье, но даже който знае типа на извѣстна прик., мжчно може прѣдвидѣ сичкитѣ тѣзи прѣиначваня, та естествено напр. тази прик. ще търси между апологитѣ. За ориентиранье въ тази прик. посочвамъ Афан. I 98 и 99, гдѣто е зета въ внимание и една бълг. редакция, печатана отъ Худяковъ, Матеріалы 1863, 15—16, сетнѣ Р. Кьолеръ въ Gonz. 65. Както у Афанасиевъ, така и у Кьолера сж показани много вариянти отъ разни, повечето европейски народи. Любопитно е, че и у Чуб. II 56 стр. 204 главната роля се пада на котката, а не на лисицата, както обикновенно въ славянскитѣ версии.

1870, 2 части), сетнѣ бѣлѣжкитѣ на *братия Гриммовци* (Kinder und Hausmärchen, ges. durch die Brüder Grimm.[3] 1856), на *Афанасьевъ* (Русскія народныя сказки, изд. II, Москва 1873, въ 4 книги: тритѣ първи — текстове, четвъртата — бѣлѣжки и сравнения, а понѣкждѣ и варилнти), на *В. Волнеръ* (въ сборника на А. Лескинъ и К. Бругманнъ — Litauische Volkslieder und Märchen, Strassburg 1882; бѣлѣжкитѣ на Волнеръ — отъ 511 до 576[1]) стр.), на *Cosquin* въ неговитѣ Contes lorraines (въ Romania и отдѣлно) и др. Още повече сж распръснжти, но не помалко сж полезни сравнителнитѣ работи на *А. Веселовскій* и *Ф. Либрехтъ*, отъ които послѣдниятъ е събралъ впрочемъ на 1879 г. поважното отъ обнародванитѣ си до тогава работи въ книгата Zur Volkskunde. Въ българската книжнина твърдѣ малко се намира по изучваньето мотивитѣ на приказкитѣ. Покрай обнародванитѣ въ Сбм. работи на *Драгомановъ*, въ които освѣнъ че се излагатъ направенитѣ до сега издирвания, сжщо се и продължаватъ съ голѣма вѣщина, тукъ тамѣ срѣщаме важни указания и въ статиитѣ на *М. Дриновъ, Л. Милетичъ* и *А. Илиевъ.*[2]) Понеже мотивитѣ на приказкитѣ и пѣснитѣ биватъ доста пжти едни и сжщи, трѣбва да споменж тука още за два прѣгледа на битовитѣ ни пѣсни и на юнашкитѣ отъ покойния *Г. Поповъ*, бивши учитель въ Солунъ и София (Деница 1891 и Сбм. III—IV), но и двѣтѣ тия работи иматъ публицистически характеръ и се ограничаватъ само съ нашето. Добрѣ щѣше да бжде, да ни бѣше запозналъ авторътъ поне съ резултатитѣ на другитѣ учени мжжье, които сж работили по историята на българскиятъ епосъ и между които освѣнъ горѣспоменжтитѣ трѣбва да се назовжтъ още: *В. Ягичъ, Вс. Миллеръ*, неотколѣ починжлиятъ *Потебня*, неговиятъ ученикъ *Халанскій* и пр. По́голѣмо значение отъ Г. Поповата работа щѣше да има, ако да бѣше съставенъ по́точно, трудътъ на *Е. Карановъ* „Показалецъ на напечатанитѣ до сега, въ различни сборници, варилнти отъ пѣснитѣ въ сборника на братия Миладиновци“ (Сборн. на Мин. на Нар. Просв. I, 157—176), при сичко че и той неизлиза токо рѣчи вънъ отъ нашата словес-

---

[1]) Първитѣ 20 приказки е разгледалъ Волнеръ съ подробни цитати въ извлѣчения, особенно когато навожда славянски варилнти, а за другитѣ 26 се е принудилъ да се ограничи само съ обозначение нумеритѣ и страницитѣ на разни сборници, дѣто има паралели къмъ разгледванитѣ приказки. Българскитѣ приказки му били по́малко извѣстни, отколко на Сирку. Трѣбва да споменж тука още единъ важенъ добивъ въ славянската книжнина — труда, на *Л. Колмачевскій:* Животный эпосъ на западѣ и у славянъ. Казань 1882, при сичко че тукъ, понеже оставямъ на страна животнитѣ, нѣма да цитувамъ тая книга. Библиографически сводъ на сборницитѣ, снабдени съ коментари и неснабдени, се намира въ уводната статия къмъ Сбм., която цитувамъ по́долу.

[2]) Послѣдниятъ е писалъ, освѣнъ статията Българскитѣ прѣдания за исполини и пр. (Сбм. III—IV) и единъ опитъ въ Читалище, още откжслякъ отъ издирванье за растенията въ народната поезия (Деница 1891). Уводната статия на Д-ръ *Ив. Шишмановъ* въ първия томъ отъ Сбм. (Задачитѣ и цѣльта на нашата етнография) разглежда изобщо фолклорнитѣ въпроси, ориентира въ тѣхъ и навожда многобройни съчинения по тѣхъ. Ср. рецензията отъ Ягича въ Archiv f. sl. Phil. XIII 123—130 и отъ М. Соколовъ въ Этногр. Обозр. V 184—5. Въ Сбм. IV 338 нт. Шишмановъ се спира дължко върху приказката за царь Троянь (ср. ib. нар. ум. 182—5).

ность. Въ сѣки случай тоя показалецъ заслужваше да се вмѣсти въ второто издание на Миладиновския сборникъ.[1]) Българскитѣ сборници, освѣнъ че неподбиратъ поне къмъ нѣкои нумери варианти, ами невмѣстятъ даже списъкъ и заглавия на нумеритѣ си. Едничко исключение въ обѣтѣ отношения правятъ: сборникътъ отъ пѣсни на *А. Илиевъ* (Сборникъ отъ нар. умотв., обичаи и пр., Първи отд., кн. I, София 1889, ср. подробната рецензия на Милетичъ въ Сборн. на Мин. на Нар. Просв. II 199—228), и новитѣ сборници на *К. Шапкаревъ*[2]) (отъ 1891 год. насамъ). Подиръ тѣзи примѣри вижда ми се за осъжданье постъпката на г. М. — издаваньето материяли безъ какви да е сравнителни библиографически бѣлѣжки. Найвече прѣдстоеше да се направятъ сравнения съ извѣстния сборникъ на Качановски.

Отъ тука слѣдватъ бѣлѣжкатѣ ми върху материалитѣ на г. М. Придържамъ се о реда, по който сѫ тѣ изложени у него.

Понятията на народа за видимия свѣтъ.

За *сътворението на свѣта* не намираме у г. М. ни единъ отъ онѣзи славянски и богомилски разкази, що сѫ напослѣдъкъ така пълно изложени у Máchal, Nákres 3—12, заедно съ пълна библиография на прѣдмета. Че прѣдставитѣ, които срѣщаме тука (у Махала), а особенно онѣзи за *борба между доброто и лошото начала*, и до сега запазени у българитѣ (Ил. 92, сПСп. VIII 124, сетнѣ Трудъ 1868 II 73—8[3]), ще да сѫ неславянски по потекло (въпрѣки Ербенъ и донѣйдѣ Ор. Миллеръ, Афанасиевъ и др.), това е най-основателно доказано отъ Веселовскій, Разысканія, XI инт., вж. и пó-новата му статия „Къ вопросу о дуалистическихъ космогоніяхъ“ въ Этн. Обозр. V 1890. Върху мнимия дуализъмъ въ славянската митология писа и Мочульскій Р. Ф. В. XXI 153—204, вж. още Máchal 36—8. На 1887 год. г. Мариновъ съ пълна увѣреность внесе въ своето рѫководство по българската литература учението, че нашитѣ едноврѣмешни дѣди (прѣдпочтително прѣдъ другитѣ славяни?) сѫ имали дуалистически

---

[1]) За жалость, наслѣдницитѣ на Миладиновци, прѣдоставени, види се, на свои сили, неупотрѣбихѫ сички сили за да издадѫтъ сборника въ единъ достоенъ за скѫпата паметь видъ. Къмъ сѣки номеръ трѣбаше да се подберѫтъ варианти. Сичко трѣбаше да се прѣпечати, както си е. Отдолу подъ текста можехѫ да се турятъ бѣлѣжки и поправки на погрѣшкитѣ въ Загребското издание. Рѣчникътъ отзади трѣбаше да се допълни и да се измѣни на българско-български или българско-русски и пр. А прѣди сичко — да бѣше рѫководена работата отъ нѣкого, който отбира отъ нея. Сега както си е, второто издание запълва една голѣма нашинска нужда, но съмнително е, че ще бѫде полезно и на чужбина, дѣто книгата е потрѣбна, прѣди сичко, на ученитѣ. Ср. моята Кратка расправия, отд. отпеч. 46—7 и Шапк. Сб. I стр. XIII—XIV.

[2]) Сборникъ отъ български народни умотворения и пр. София 1891 и нт., съ прѣбъркана нумерация на частитѣ, които азъ обозначамъ споредъ врѣмето на излизаньето имъ. Тѣзи книги цитувамъ така: Шапк. Сб.

[3]) Веселовскій, Разысканія XI—XVII 53, като съобщава тази легенда, извадена прѣди нацѣло и отъ Драгомановъ въ Пред. и пр., туря въ паралелъ съ нея прѣданието за Пия и Слънцето отъ Верковича, Описание битътъ на Макед. бълг. (прѣв. Колушкий, стр. 24). Съ това се нерѣшава, да ли туй прѣдание е народно.

прѣдстави (стр. 31), та това е найвече спомогнѫло на богомилството да пусне у насъ дълбоки корени (стр. 110). Сега, на 16 стр. и нт. въ Ж. Ст. той говори пòвъздържано върху лошата и добрата сили (дявола и ангела). Народътъ и той е добъръ учитель. Че богомилскитѣ басни сѫ приели въ формата и изгледа си нѣщо българско, това може да се прѣдполага, но не и да се утвърждава безгранично, както напр. въ учебника по литературата у г. М. 119, а особено като се има прѣдъ видъ ядката на тѣзи басни и на учението имъ.

На стр. 3 въ Ж. Ст. се разказва прѣданието, че едно врѣме *Господь ходилъ по земята* и училъ хората на разни работи и занаяти. Ср. Верковичъ, Опис. битътъ на мак. сл. 21—22 (кѫдѣ края като че прѣправено), Сбм. I 106: № 3 „Госпот со орачо", № 4: „Госпот кога шетал по земьава, видел жената, кога ткаи и ѩ научи" (Прилѣпъ). Послѣдния (№ 4) прилѣпски разказъ съмъ челъ и въ дѣтински читанки, дѣто е заетъ вѣроятно отъ мировъззрѣнието на источнитѣ българи. И у древнитѣ гърци е имало прѣдания за подобно божеско начало на нѣкои занятия, напр. на земледѣлието. Тукъ (или още подобрѣ — въ слѣдниятъ отдѣлъ) трѣбаше г. М. да ни съобщи нѣкои приказки за ходеньето на Бога съ светцитѣ (особено съ св. Петъръ) по земята: такива приказки ще да има и у насъ, както напр. у малорруситѣ.

Небото се склапя съ земята, „тамо нѣкѫдѣ далечъ" (Ж. Ст. на сѫщата стр.). Ср. Чуб.[1]) I 1 (Ушинскій уѣздъ).

Небото било нѣкога-си близо до земята. Людетѣ могли да го досѣгатъ, та зачеквали мѣсеца и го цапали. Тогава Богъ дигнѫлъ небото високо. (Ж. Ст. ib.). Пòживо и характерно — у Ц. Гинчовъ, сПСп. III 174: тука е приписано сичко на една жена, върху която, както е извѣстно, стоварватъ всевъзможни провинения. Бабата ръгнѫла небото съ ожега си и оцапала мѣсеца съ тѣстенитѣ си рѫцѣ. Небото зело да се дига и дигало се сé нагорѣ, додѣ бабата извикала: „стой, стига!" Още вж. Карп.[2]) 299 (Копривщица), Сбм. I 105 (Прилѣпъ). Това вѣрванье е распрострѣно у много народи, вж. Preller, Griech. Mythol. I 45, B. Schmidt, Griech. Märchen etc.[3]), сказание № 4 и коментариитѣ къмъ него, Máchal 51 и 23, Афан. Поэт. Воззр. I 482.

Слънцето е роднина на Бога. Зорницата, Вечерницата и Лъжиерванътъ сѫ му сѫщо роднина на слънцето (Ж. Ст. 4). Вж. върху това Máchal 26. Въ Ригъ-Веда слънцето се нарича синъ на Небото:

---

[1]) Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край, снаряженной Императорскимъ Русскимъ Географическимъ Обществомъ. Юго-западный отдѣлъ. Метеріалы и изслѣдованія, собр. П. П. Чубинскимъ.

[2]) Л. Каравеловъ, Памятники народнаго быта болгаръ. Върху легендата, прѣдадена тукъ на 239 стр. и свързана съ онази въ Трудъ I 408—9, ще се повърнѫ други пѫть. Едно ще забѣлѣжѫ тука: не е очевидно, какво св. Илия, който тука се разгнѣвява на лошата жена, що нацапала класоветѣ, е правъ наслѣдникъ на Перуна, бога на плодородието, вж. Máchal 23.

[3]) Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder, gesammelt, übersetzt und erläutert von B. Schmidt. Leipz. 1877.

X кн. 37 химнъ. Споредъ нѣкои загатваня на сръбската поезия, слънцето е синъ на Бога. Máchal 45, Афан., Поэт. Воззр. I 85, II 486, Орестъ Миллеръ, Опытъ истор. обозр. русск. словесности [2] 29. Отъ тѣзи съвпадежи впрочемъ не се вижда, дали индийската прѣдстава се свързва направо съ славянската. Друга черта въ характеристиката на слънцето: то е много лакомо. Това не е изрично казано, но се извлича отъ характеристиката въ Ж. Ст. 5. Ср. приказката на 28 стр., въ Arch. f. slav. Phil. XII 547. Тази черта е извѣстна отъ нашата поезия, сѫщо и отъ новогръцката, вж. напр. Веселовскій, Разыск. XI 295, споредъ N. Πολίτης, Ὁ Ἥλιος κατὰ τούς δημώδεις μύθους. 1882). За слънцето излага г. М. още нѣколко прѣдстави, но къмъ тѣхъ смѣтамъ да се повърнѫ и при другъ случай, при единъ разборъ на нашитѣ пѣсни за слънчовата женидба за мома отъ долна земя. Отъ тази пѣсень, за която специялно сѫ писали *Ворачекъ, Ц. Гинчевъ*[1]), *Потебня, Халанскій, Краусъ и Г. Крекъ*, не е съобщенъ у г. М. никакъвъ вариянтъ, само е казано, че когато слънцето намислило да си земе мома отъ долна земя, ежътъ го отвърнѫлъ отъ това намѣрение. Изобщо свѣдѣнията за слънцето у г. М. сѫ малко на брой и не прѣдставять нищо ново, вж. Máchal 43 и нт.

Българетѣ и сърбитѣ вѣрватъ, че работата спори, ако се захваща и върши, когато *мѣсецътъ* расте. Споредъ чехитѣ, небива да се сѣе жито тутакси слѣдъ новъ мѣсецъ. Сърбитѣ вѣрватъ, че цѣроветѣ трѣбва да се правѭтъ на младъ мѣсецъ, и споредъ това болеститѣ се цѣрѭтъ лесно, кога намалява мѣсецътъ. Máchal 53, ср. още Сбм. I 76 (Ахъръ-Чел.). Споредъ Ж. Ст. 6, „щомъ се начналъ мѣсецътъ, не трѣбва да се сѣе сѣме отъ нищо“, — слѣдователно трѣбва да се почака 2 — 3 дена? Въ Велесъ накърняването на мѣсеца се казва *йзет*[2]). Въ тази дума може би да се е зачувала паметь за обяснението на слънчовото затъмнение чрѣзъ поглъщанье (изиданье) слънцето отъ лоши духове (върколаци[3]) и пр.), — вѣрванье твърдѣ нашироко распространено: вж. за у славянитѣ Máchal 44 и 55. Но въ сегашното врѣме думата дава на велешанетѣ и велешанкитѣ поводъ за съображението, че е добрѣ да кусва човѣкъ новитѣ плодове за пръвъ пѫть „на изет“, за да ги ѣде съ похта прѣзъ сичкото врѣме, дордѣ траѭтъ. (Записано отъ покойния ми съгражданинъ Г. Бояджиевъ).

Сказанието за *млѣчния пѫть* или млѣчния поясъ (отъ кумовата крадена слама) е разказано у г. М. стр. 8 по-добрѣ, отколкото у Карац. 241, Рак. Показал. 22, Шапк. Прик. 14, Кач. 555. Не знаѭ, дали и у

---

[1]) Къмъ обнародванята на този писатель по народния животъ и обичаи се отнасямъ съ сичкото уважение, що имъ се пада. Немогѫ обаче да кажѫ сѫщото и за издирванята му по митологията, защото сѫ твърдѣ фантастични. „Трудъ“ литературно-научно списание, което излѣзва веднъжъ въ мѣсеца подъ ред. на Ц. Гинчевъ и още нѣкои др. съдружници, цитувамъ така: Трудъ (I и II).

[2]) По-рѣдко — *погибел* (когато се свърши); по др. мѣста — *расип, крáтеаш.*

[3]) Да ли и по насъ вѣрватъ, че св. Илия, накърнува постоянно мѣсеца, отѣда го, и той би изчезнѫлъ, ако да не го билъ подпълвалъ Господь? (Máchal 55 = Krauss, Sagen und Märchen der Südslaven I № 64). Единъ случай, дѣто кметътъ накаралъ при слънчево замръкванье селянетѣ да хвърлятъ възъ халата пушки, съобщава Миличевић, Жив. срба сељака II 71.

сичкитѣ славяне го има това сказание. За сръбското, тождествено съ нашето, вж. Карац., Жив. и обичаји 223. Високото понятие за кумството е изразено и въ сказанието за потеклото на *желката* (костенурката), разказано у Карац. ib. = Рјечник s. v. Корњача: костенурката е станжла отъ една погача и кокошка, които единъ човѣкъ хвърлилъ едно възъ друго и захлупилъ още съ блюдо („чанак"), за да не го затече кумътъ му, когато чулъ че иде. Въ търновското (?) сказ. съобщено отъ Ц. Гинчовъ въ сПСп. II 156, се въплотила друга идея. Булката, като мѣсила хлѣбъ, изтървала се прѣдъ свекъра си и свекърва си и отъ срамъ подложила кржга и се похлупила съ нощвитѣ. Споредъ молбата ѝ Господь я прѣсторилъ на костенурка. На срѣдата между тѣзи двѣ сказания стои софийското въ Сбм. V 109. Булката тука недочакала свекра си, почнжла да ѣде погачата; той дохажда, а тя се вече скрила въ кржга и похлупила се съ нощвитѣ и т.н. Въ малоруското сказ. Драгом. № 31, стр. 10, прилично съ сказанието Чуб. I 56, на костенурка се обръща кокошката съ блюдото отдолу и капака отгорѣ; дѣйствието се развива между оженена булка и родната ѝ майка. Коя отъ тѣзи версии на сказанието е най-стара, би било мжчно да се рѣши, ако да нѣмахме поводъ да мислимъ, че то изобщо е прѣминжло у насъ отъ западъ. Тукъ имаме доста отколѣ записани разкази върху тази тема отъ 13 в. насамъ. Тѣ сж озаглавени отъ западнитѣ учени тъй: „За неблагодарния синъ и костенурката", а най-старата версия (у Tomas Cantipratanus) резюмирана тъй: Единъ неблагодаренъ, забравилъ за длъжностьта си синъ, който отблъснжлъ бащината молба за яденье, е наказанъ съ това, че отъ месото въ скритото блюдо му скача на устнитѣ една *жаба* и остая тамъ до смъртьта му. Въ Arch. f. sl. Phil. III 216—7 Р. Кьолеръ прѣдава цѣлия латински текстъ на тоя разказъ и указва западната му срѣдовѣковна литература. (Споредъ др. версия синътъ е наказанъ съ това, че около врата му се увива змия). До западнитѣ версии е близка хърватската, която Даничичъ съобщава изъ Pripovidanja на Бановацъ (1747) въ Arch. ib. 215—6. Сказанието за *лъжикарванъ*, Ж. Ст. 4, е еднакво съ № 13 Шапк. Прик. („губикарванъ"). На стр. 9—10 въ Ж. Ст. се излагатъ кратички хубави *сказания за потеклото* на къртицата, лестовицата, златокрилото врабче, кукмѣвката, кукувицата, щърка, котката и невѣстулката. Сказанието за *лестовицата* е важно при изучванье развоя и строя на слънчовитѣ пѣсни и е твърдѣ любопитно измежду другитѣ до сега обнародвани (напр. Драг. Пред. 7), та за това ще го съобщж и азъ тука. На една млада булка свекърътъ и свекървата били хайдуци, и тя се помолила Богу, та Той я направилъ лестовица. Това ни напомва мита за Прокне и Филомела, който споредъ B. Schmidt, März. etc. стр. 3, се отражавалъ въ едно станимашко (гръцко) сказание, обнародвано въ Πανδώρα XI 161 стр. 452, но мене непознато. Ср. Wachsmuth, Das alte Griechenland im neuem, стр. 19 и бѣл. към това 50 стр., R. Köhler въ Gött. Gel. Anz. 1871 II 1402. Тукъ съмъ наклоненъ да приемж въздѣйствие на гръцката поезия върху нашата: намѣсто людоѣдството се появило разбойничество и кланье, — по-разбрана (понятна) черта,

а сжщо и по-мека. За *кукувицата* подобно сказание на изложеното въ Ж. Ст., стр. 10, вж. у Карац., Жив. и обич. 224 и до нѣкждѣ инаквото у Ц. Гинчовъ, Трудъ I 81, чешкото у Sobotka, Výklady 59. На послѣдното мѣсто тѣзи славянски сказания се сравняватъ съ грълкото за ἀηδὼν τεχνολέτειρα. Общото въ сказанията върху тази тема е това, че двѣ любими лица се раздѣлятъ едно отъ друго и сетнѣ жалжтъ винаги едно за друго, като се обрѫщатъ на птици. Вж. още Веселовски, Разысканія VI 67 и 430 нт., сетнѣ Ж. М. Н. Пр. 1886 мартъ 216—8, гдѣто по единъ поводъ се разгледватъ нѣколко румънски пѣсни и сказания за кукувицата. Още: Мил. 19 Яна кукувицата (Кукушъ), B. Schmidt ib., сказ. № 3, стр. 132 и коментарнитѣ къмъ него. *Котката* е станжла отъ ржкавицата, хвърлена отъ Бога по мишката, дѣто му яла хлѣба. У Чуб. I 54 котката станжла отъ ржкавицата на Богородица, хвърлена възъ дявола, който въ видъ на мишка съблазнявалъ Ева. Сказанието за *щъркътъ* въ Ж. Ст. е съвсѣмъ еднакво съ малорускoто у Драгом. 26, стр. 8. Зарадъ най-послѣдното сказание у г. М, ще забѣлѣжж, че и за гръцкото назв. на *невѣстулката* νύμφη, νύφη, νυφίτζα се прѣдполага митическо основание: Либрехтъ въ Jahrb. f. rom. u. engl. Lit. III 56, Гримъ Deutsche Mythologie (посл. соб. изд.) 282, 1081, Хенъ Culturpfl. u. Hausth. [5]499. Изобщо легенди за потекло имаме твърдѣ малко обнародвани. Въ Трудъ I 81—2 намираме, освѣнъ горѣспоменжтото за кукувицата и чухъла, още двѣ: за лестовичката и за *каняка*. Послѣдната птица е станжла отъ малко овчарче, което не давало било вода на овцетѣ. Канякътъ е винаги жаденъ. Само веднажъ на мѣсеца му се вижда водата като вода, инакъ му се чини кръвь. Ср. Потебня, К ист. зв. рус. яз. III 19—20. Въ Шапк. Прик. има сжщо мáлко легенди. Отъ тѣхъ най-добра, ако и кратко разказана, е лег. за *копринениmѣ буби*. За *жабата* има легенда въ Карп. 168, за *гаргиmѣ* — въ Сбм. I 77. Отъ многото приказки въ Сбм., които прѣдставятъ пó-сложни легенди за потекло, посочвамъ прилѣпската (VI 142): китката на *пупунеца* е отъ опашката на лисицата. Между славянскитѣ сборници съ доста легенди се отличава Драгомановиятъ. Изобщо славянскитѣ легенди, обнародвани до 1869 г., сж прибрани въ книгата на Афанасьевъ: Поэтическія воззр. слав. на прир. Любопитни съпоставяня на слав. легенди намираме и у Sobotka, въ Výklady prostonár. z ob. jazykosp., bájeslovi и пр. Krek, Einl. и др. Жално, че г. М. не събралъ повече легенди за потекло, които споредъ вѣрната бѣлѣжка на Веселовски, приематъ много разнообразни и промѣнливи форми, но по нѣкога и съвпадатъ у много отдалечени народи. Съвпадежътъ на българската легенда за сътворението на *пчелата* отъ Бога съ една мордовска отбѣлѣзва сжщиятъ руски ученъ въ Разысканія XI—XVII, стр. 96. Тука дава той още нѣколко библиографически указания за légendes des origines.

На стр. 12—13 въ Ж. Ст. се съобщаватъ нѣколко народни названия на мѣсецитѣ, впрочемъ не дотамъ интересни за археолозията (ср. Милетичъ въ сПСп. XXIII 937 и Сбм. II отд. крит. 206), сетнѣ на стр. 13—15 — любопитни названия на вѣтрове, на различни видове дъждъ, водни мѣста и пр.

Понятията на народа за невидимия свѣтъ.

За *ангела и дявола* Ж. Ст. 16—21 (ср. и казаното у мене тука по-горѣ, на стр. 12—13). На стр. 18=20 е разказана прик. за *дявола* и *чирака*. Въ нашитѣ варианти на тази прик. се е заличилъ единъ епизодъ, именно, дѣто хубавицата (царска дъщеря), която чиракътъ намира въ една скришна, забранена за него стая, го съвѣтва да каже на дявола, че не изучилъ още хитринитѣ. За това нѣма у насъ и самото бѣганье на чирака заедно съ освободената хубавица, което сполучва благодарение извѣстнитѣ срѣдства: гребень, хума и пр. Че нѣщо подобно ще да е имало въ нашитѣ приказки, съглеждамъ отъ прилѣпската Сбм. VI 105 № 5 „Детето, що беше калфа при гяолотъ три години". Тука, съвсѣмъ неумѣстно, калфата се научва отъ едно ядосано дяволче, че има да пострада, ако каже на баща му, — мастора дяволъ, че научилъ нѣкоя хитрощина. А въ прик. отъ Горна Баня Сбм. I 103 слугата се научва за това нѣщо отъ жената на дявола, въ етрополската, сПСп. XIV 316 — отъ сестрата на дявола[1]). Вж. още Сбм. II 186 (Кичава). Въ литовската прик. № 9 (стр. 379—385) Лескинъ и Бругманнъ интересътъ на приказката е прибранъ въ бѣганьето на чирака съ избавената хубавица, която му служи за конь, и върху юнащинитѣ, които той неузнанъ извършва у царя съ помощьта на този конь. Волнеръ посочва нѣколко славянски варианти къмъ тази литовска прик., съ която тѣ не съвпадатъ въ сичко. Може би, впрочемъ, тая редакция образува нѣщо отдѣлно отъ нашата. Доста близко съ нашитѣ стоѭтъ Караџ. 6, Афан. 140 съ петь варианта и извлѣчения отъ много други, Рудч. II 29, Худ. I 19, III 94. Хубавицата съ бѣганьето отъ злия духъ (дяволъ, вѣщица) се явява и въ новогрьцката прик. Hahn[2]) 68 (въ два варианта) и въ италянската Gonz. 14. И встѫплението, както и въ литовската прик., тука се отличава отъ онова на нашитѣ. Вж. още Крауссъ[3]) 48, Шоттъ (влашка прик.) 18, сѫщо прик. у Weil I 220 отъ Хиляда и една нощь, дѣто пакъ срѣщаме продажбата на коня безъ юзда, у Dozon № 16 стр. 22 (албанска), Straparola 8, 6 (испански), у Шифнера 5 въ увода къмъ Сидикюри и най-сетнѣ, въ една арапска отъ Египетъ, най-стара по

---

[1]) Г-нъ В. Панчевъ отъ Етрополе ми съобщава, че той е чувалъ една приказка отъ тоя разредъ, дѣто чиракътъ получва извѣстния съвѣтъ отъ двѣ жени, запрѣни отъ мастора му. Тука впрочемъ масторътъ не е дяволъ, най арапинъ, както и въ други български варианти, още ненапечатени.

[2]) Gricehische und albanesisihe Märchen. Gesammelt, übersetzt und erläutert von J. G. von Hahn. Leipzig 1864. Двѣ части. Бѣлѣжкитѣ, заедно съ нови варианти, сѫ помѣстени слѣдъ текста, въ края на втората часть, а освѣнъ това и въ увода има трактатъ върху приказкитѣ. Възгледитѣ на Хана сѫ по-тѣсни отъ онѣзи на Гримма, къмъ чиято школа той пристаялъ.

[3]) Sagen und Märchen der Südslaven. Zum grossen Theil aus ungedruckten Quellen von Dr Friedrich S. Krauss. Leipz. 1883—4. Двѣ части. Твърдѣ често Крауссъ съкратява и прѣдава съ свои думи та е повредилъ съ това книгата си, която инакъ може да бѫде прѣдобро помагало за чужденцитѣ. Освѣнъ това, той не е съставилъ поне единъ малъкъ списъкъ отъ варианти. Г. Майеръ устрани донѣкждѣ този недостатъкъ. Българскиятъ отдѣлъ, както и въ другитѣ работи на Краусса, и тука е слабо застѫпенъ.

врѣме отъ сички и обнародвана отъ Wilhelm Spittabey (вж. G. Meyer, Essays und Studien zur Sprachgeshichte und Völkerkunde 190). И въ арабската прик. виждаме, както въ много отъ европейскитѣ, какъ бащата обѣщава дѣтето си на магьосникъ, какъ момчето му бѣга съ принцесата на послѣдния, какъ то кара баща си да го продаде като волъ, но безъ връвьта, и какъ се гонѭтъ тѣ съ магьосника: ученикътъ става зърно отъ калинка, оня — петелъ. Зема ученикътъ ножъ и отрѣзва му главата. У бр. Гриммъ III стр. 117, Афан. IV стр. 330, Кьолеръ (Gonz. II стр. 213), Волнеръ (Leskien und Brugm. стр. 537—542), Коскенъ (Romania IX 443?) и Г. Майеръ п. м. сѫ приведени още други варіянти, върху които би било излишно да се спирамъ повече. Остава да отбѣлѣжѫ още, че прѣвръщанята при бѣганье отъ зълъ духъ или обикновенъ човѣкъ се срѣщатъ твърдѣ често въ народната поезия. Такава една гръцка апокрифна легенда е съобщена сѫщо и у Веселовскій, Разысканія VI 41 нт., Гелло (Γέλλω), страшно зло сѫщество, прѣслѣдвана отъ св. Сисиния и Сисинодора, задѣто глътнѫла дѣцата на сестра имъ, се прѣвръща на риба. Прѣслѣдвачитѣ ставатъ рибари. Сетнѣ вървѭтъ прѣвръщанията: лестовица — соколи, кóзи косъмъ — и злото сѫщество е уловено на царската брада. Изведнажъ се присторва тó на жена. Тогава зематъ да го биѭтъ и тн. Такива сѫ и прѣвръщанята, които не ставатъ, а само се въобразяватъ отъ двѣ либета, отъ които едното казва, въ какво ще се прѣвърне, а другото — по какъвъ начинъ ще го улови: Верк. 233, Шапк. Сб. I 151, Сбм. II 30, III 42 и пр. (вж. по-долу стр. 72). Надали сички тия прѣвръщаня си водѭтъ началото, както прѣдполага Бенфей (Pantschat. I 411), отъ чародѣйскитѣ борби между будистовитѣ и брахманскитѣ светци, за които разправятъ будистскитѣ легенди.

Съмнително е, че правилно е отнелъ г. М. (20) къмъ *врагъ* думата *врага:* „дигнала му се нѣкаква врага“ — за болесть, на която името не се споменува, за да не порасте. Миклошичъ, Et. Wört. подъ *varg-*, не се произнася отсѣчено върху етимологията на д. *врага* Geschwür, която имено съ такъво значение — пѫпка, пришка се употрѣбя и въ Сопотъ. Въ Пиротъ изговарятъ *върга:* сПСп. XXXII 374. Любопитна е думата *сотона*, отдѣто — *осотонилъ се* (21 стр.).

Самодивитѣ дохождатъ при насъ на благовецъ[1]) и седѭтъ до *Секновене́*, а русалкитѣ сѫ при насъ само прѣзъ русалската недѣля (21). За самодивитѣ и русалкитѣ има напослѣдъкъ една доста добра статия отъ Ц. Гинчовъ въ Трудъ II 51—64, който и тука е далъ пълна свобода на своитѣ етимологически съображения.

Стр. 21—24 — за самодивскитѣ игрища и свързанитѣ съ тѣхъ прѣдания.

Пѣсеньта стр. 24—25 = Доз. № 2: *самодивитѣ* се сборватъ съ овчаря и го скѫсватъ. Паралелъ на тази пѣс. неможихъ да намѣрѭ въ гръцката поезия, дѣто се възпѣва друго надпрѣваряньe на самодивитѣ съ овчаритѣ, именно въ свиренье и игранье хоро. И изходътъ

---

[1]) Тази дума е подкарана отъ народната етимология къмъ имената съ суф. *ец*, и мислѭ че нѣма нужда да я пишемъ *благовѣцъ*.

на надпрѣварянењето бива въ грѣцкитѣ пѣсни отличенъ отъ оня въ българскитѣ: тука надвиватъ самодивитѣ (бродници — νεράϊδες) или ламята (както въ нашитѣ пѣсни за тѣлесната борба), когато у насъ въ пѣснитѣ за надсвирванье и надигр989анье побѣдитель изкача момъкътъ и зема самодивата за жена. Впрочемъ, самодивата, откато ражда едно дѣте, сполучва съ хитрина да си земе скритото крило и отхвръква низъ комина, — мотивъ извѣстенъ у много народи въ пѣснитѣ и приказкитѣ: Passow[1]), пѣс. № 524 (Каламария — Солунъ) и № 525, Мил. 2, сѫщо — съ друго начало 1, Верк. 28, Шапк. Сб. I 8 и пр., B. Schmidt, Volksl.[2]) 112—115, гдѣто сѫ приведени много вариации отъ сказанията за съпружески животъ на нераиди (=нашитѣ самодиви) съ людье.

Пѣсеньта стр. 25—26 ще да е уръфанъ (не по виновностьта на записвача) откѫслекъ отъ сказанията за *любовни свръзки на човѣкъ* (или жена) *съ духъ* (самодива, змѣй), които се прѣкѫсватъ слѣдъ първиятъ укоръ отъ страна на човѣка или слѣдъ първия бѣлѣгъ на неговото любопитство. Въ западбълг. пѣс. Стоянъ укорява либето си (самодива), дѣто тя изчезва отъ полунощь до първи петли. (Нататъкъ своеобразно: Петкана кара Стояна да застрѣли тритѣ вили въ ливадитѣ, та и нея между тѣхъ. Тиха скърбь вѣе въ думитѣ на Петкана:

„Либе, Стояне, Стояне,
И ти ли ми либе говоришъ?
И ти ли ми маана наодишъ? и тн.)

Припомваме си за разказа у Валтеръ Мапъ (Gualterus Mapes) въ Nugae Curialium (отъ кѫдѣ XII в.), Distinctio II Cap. 12 (De apparitionibus fantasticis): Eldricus Wilde quod est silvestris вижда въ една кръчма до една гора водни (нощни?) жени (самодиви? Тука пише Либрехтъ Nachtfahren, а погорѣ, въ варианта — Wasserfrauen), че танцуватъ, и грабва една отъ тѣхъ. Но сетнѣ, като я изгълчалъ веднажъ, за дѣто се губила дълго врѣме, тя го напуснѫла. Либрехтъ, Zur Volkskunde 30, ср. още тамъ двѣтѣ статии Amor und Psyche etc. 239—251 и Die Todten von Lustnau 54—65.

Лахуситѣ (27) въ шопскитѣ вѣрваня играѭтѣ ролята на македонскитѣ *нави*. Както на всѣкѫдѣ, и въ Македония, и въ Шопско родилката трѣбва да се пази 40 деня отъ тѣзи лоши сѫщества. У г. М., както и у Шапк. Сб. II 25, 34 и др., намирамъ твърдѣ малко данни, за да се поспрѫ повече върху този прѣдметъ.[3]) Има и кокоши

---

[1]) Τραγούδια ῥωμαΐκά. Popularia carmina Graeciae recentioris edidit Arnoldus Passow. Lipsiae MDCCCLX.

[2]) Das Volksleben der Neugriechen und das hellenische Alterthum von Bernhard Schmidt. I. Leipz. 1871. При сичко че авторътъ както и Wachsmuth (Das alte Griechenland im neuen) обрѫща повече внимание на онѣзи черти отъ живота, дѣто той съглежда остатъкъ отъ старината, сé пакъ това съчинение е твърдѣ важно и за насъ, при сравняванье живота ни съ грѫцкия. Вж. още въведението въ сбирката отъ приказки, легенди и пѣсни отъ сѫщия, дѣто той е гонилъ се сѫщата цѣль.

[3]) Съ името *нави* сѫ извѣстни лошитѣ сѫщества, що мѫчѫтъ родилкитѣ, не само въ Велешко, Прилѣпско, Битолско, Костурско и Воденско, но още и въ Леринско.

лахуси (69). Не намирамъ зарадъ навитѣ или лахуситѣ никакви данни и въ работата на д-ръ И. Басановичъ „Ломскитъ окрѫгъ“ (Сбм. V 3—186), гдѣто инакъ и по народнитѣ вѣрваня има доста цѣнни съобщения.

Стр. 27—32 за *орисницитѣ*. Тука ще се спремъ върху нѣколко приказки.

Сиромашкия(тъ) човѣкъ[1]) ходи при орисницата си, тя му дава единъ орѣхъ, отъ него изкача врабче, което му снася по едно златно яйце сѣки день. Жената отстѫпва на чифутина врабченцето, и мѫжъ ѝ пакъ става злочестъ.

Споредъ единъ вариянтъ (сѐ въ Ж. Ст.) чифутинътъ, знаещемъ, че, който изѣде главата на птичето, ще стане царь, а който изѣде сърдцето, — пророкъ, накарва жената на честития човѣкъ да заколе врабчето. Но дѣцата на тоя човѣкъ изѣли тия части. Майка имъ съ евреина ги прѣслѣдва, иска да ги отрови. Тѣ бѣгатъ. Единътъ синъ става царь въ една държава, другиятъ познава баща си, който дошелъ въ тая земя, и го прибиратъ и него.

Трети български вариянтъ: Трудъ I 532 „Три печалби“. Богъ (късметя) дава на единъ дѣдо магаре и му дума: „ама да не му кажешъ: исцапай се, магаре!“ Опитва дѣдото магарето, то му изкарало жълтици. Спира се у единъ ханджия, който го издебилъ, опиталъ и самичъкъ магарето и му го размѣнилъ, далъ му друго. Щомъ прѣминѫло у ханджията, магарето не носи жълтици. Дѣдото дохожда при баба си и иска да ѝ се похвали съ чудесното магаре, но оскандалва се. Сетнѣ дѣдото получва столъ, на който не бива да казва: „развий се, столъ!“ Ханджията, мислейки, че и той ще получава отъ тоя столъ разни госби, размѣнява му и него. Най-сетнѣ дѣдото получава тояга.... Ханджията му подпраща разбойници. Но дѣдото казва на тоягата да се развие, явява се цѣла войска и разправя се съ тѣхъ.

Четвърти вариантъ — „Дваіца бракьа и кѫсмѐтите“ (Прилѣпъ) Сбм. II 181—2.[2]) Единъ сиромахъ намира късмета на богатия си братъ, че събира отъ чуждитѣ ниви класье,[3]) и се научава отъ него, че неговиятъ късметъ е станѫлъ царь на късметитѣ, та не му работи

Възможно е, че това име понапрѣдъ е означало само лошитѣ сѫщества, що смучали малкитѣ дѣца. Съ казаното отъ мене въ Книжици III 49—54 ср. още забѣлѣжката на проф. Соболевскій въ Р. Ф. В. 1890 г. и Fr. Krauss, Volksglaube und religiöser Brauch der Südsaven 101 — 1.

[1]) Съ указанията на проф. Веселовски, вмѣстени въ Разысканія XI—XVII 218 разполагахъ отъ като бѣхъ написалъ тоя си откѫслекъ и бѣше вече късно да го прѣкройвамъ.

[2]) Ползувамъ се отъ този случай да забѣлѣжѫ, че записвачътъ на тази прик. М. Цѣпенковъ ни е прѣдложилъ една голѣмичка сбирка отъ приказки въ Сборн. на Мин. на Нар. Просв. и немалко е помръднѫлъ на напрѣдъ познанството ни както съ фантастическото богатство на прилѣпчане, така и съ тѣхния говоръ. Остая да желаемъ само повече точность, за да се постигне напълно втората отъ тѣзи задачи. Извѣстно е, че и Ст. Новаковичъ сѫщо се занимава́ съ прилѣпския говоръ и напечати въ Ягичевиятъ Архивъ доста образци, за които трѣбва да му сме благодарни, но които възбуждатъ винаги повече недовѣрие отъ колко материялитѣ на М. Цѣпенковъ.

[3]) Отражение на вѣрваньето, че може да се прѣнесе плодородието отъ една нива на друга.

никакъ. Сиромахътъ отива при късмета и го накарва да му даде чудесното птиче, съ което той става богатъ.

Къмъ първия отъ тѣзи варианти пристая гръцката приказка B. Schmidt № 19. На бѣдния човѣкъ се явява добриятъ му ангелъ (ὁ καλὸς ἄγγελός του. То ще каже, както и у мухамеданитѣ има за сѣкиго добъръ и зълъ ангелъ? Ср. Ж. Ст. 17) и го праща при нѣкоя си стара жена въ нѣкой палатъ, та тя да му даде една кърпа. Царьтъ му я отнема. Сѫщата жена дава на сиромаха кокошка, която му сниса сѣки день по едно златно яйце. И него му грабва царьтъ. Тогава дохожда оная жена (ἡ κυρὰ τσῆ γῆς καὶ τσῆ θαλάσσης) и го гълчи.

Къмъ втория нашъ вариантъ — Hahn 36, Gonz. 52, сръбската въ Arch. f. slav. Phil. I 273 №3, донѣйдѣ Kulda 29 и др. Въ нѣмската прик. Grimm 60 Die beiden Brüder (I 310—335) птицата съ чудеснитѣ яйца съставя единъ епизодъ отъ цѣлото. Любопитно е, дѣто изпървенъ се казва, че който изѣде дроба и сърдцето на тая птица, ще намира по една жълтица подъ възглавницата си, а на дѣло тука героятъ става царь, разумѣва се, подиръ извѣстното приключание: борба съ змѣй.

Къмъ третия нашъ вариантъ — Valjav. II 171—4 (кокошка, която снасяла пари, столъ, който давалъ госби, вино и пр., и тояга отъ която излизали до 6 регимента войници), една часть отъ Gonz 52, Lesk. und Brugm. 30 (столъ, овенъ и торба съ пращица получава сиромахътъ отъ единъ старъ човѣчецъ; съ помощьта на 3-ия прѣдметъ той си отемва първитѣ двя отъ ханджията и педепсува и жена си), Cosquin 39.

Къмъ четвъртия вариантъ — Чуб. II № 128 стр. 426 „Доля“ (Злочестиятъ сиромахъ улавя братовия си късметъ, че прѣнася снопье, и го бие, дордѣ му далъ съвѣта, да намѣри своя пиянъ късметъ въ една кръчма и да го бие, дордѣ земе отъ него пръстена), I 216, II № 127 стр. 424 (тази послѣдната само по началото и то не съвсѣмъ е прилична съ нашата: злочестиятъ братъ затекълъ своята сѫдба, като прѣнасяла добритѣ дървета отъ неговата въ братовата му градина, и тя, безъ да я моли или бие, му обѣщава и сетнѣ дава патица. Нататъкъ се отнася къмъ втория вариантъ).

Въ коментариитѣ си къмъ сицилийската прик. № 52 у Gonz. на стр. 535 Кьолеръ привожда голѣмъ брой варианти къмъ тази приказка. Обикновенно се явяватъ три или четири отъ слѣднитѣ чудотворни нѣща: камшикъ, пржчка, столъ (= маса, Tisch), покривачъ за маса (Tischtuch), магаре (или овенъ, или агне), кокошка (или петелъ) шапка, кесия, които подарява на злочестия човѣкъ или сѫдбата му, или нѣкой старъ човѣкъ (или Господь), или вѣтърътъ или птица (само у Афан. № 108 и 109). Има и такива приказки, дѣто не е посочено отъ кого е дадено чудотворното нѣщо. Къмъ такивато се отнася и ческата у Kulda 26 „Divotvrná mošna.“ Царскиятъ синъ иска да види свѣтъ. Тръгва. Наема се у единъ ловецъ, който има голѣма гора. Слѣдъ нѣколко приключения нощува у 45 хайдути. Тѣ му заржчватъ, на сутриньта да се махне. Той си зема една торба съ една тояга: който удари съ тоягата по торбата, ще му изкокнжтъ

много войници. Връща се въ столния градъ. Намира царството въ окаянно състояние: прѣвзели короната бащина му, наложили тежки давании. Съ войницитѣ отъ торбата отнема царството и освободява народа си. За кърпи съ три вжзла, отъ които излизатъ храна, облѣкло и коньe — вж. въ сибирската прик. Radloff II50 4—584. За пó-добро ориентиранье въ приказката за Божитѣ подаръци на сиромаха отпращамъ читателя къмъ Афан. № 108, 109, 114 и 115 и коментариитѣ къмъ тѣхъ, Cosquin 39 и 4 Jean de la noix и Tapalapateau, Pantschatantra I 378, Волнеръ и Кьолеръ на пос. м. и Jahrbuch f. rom. und engl. Lit. V 21, гдѣто е помѣстена френската La petite Annette, която приказка, ако и похристиянена, се отнася сé тука. Св. Богородица дава на сирото момиче една пржчка, съ която щомъ докосне черниятъ овенъ, ще изкочи трапеза съ госби. Мащехата й праща при сиротата овчарка своитѣ двѣ момичета да я утрепжтъ, но тѣ не сполучватъ, защото доброто момиче ги приспива, казвайки имъ: „Endors-toi d'un oeuil, endors-toi de deux yeux!“ Най-сетнѣ третата щерка, която има едно трето тайно око, издебва овчарката и се научва, по какъвъ начинъ добива тó храна. Мащехата ще заколе черниятъ овенъ. По неговия съвѣтъ доброто момиче заровило дроба му въ градината, и тамъ изникнжло дърво, чиито чудни плодове могло да кжса само доброто момиче[1]). Найнаподиръ то става царица.

Торбата, въ която трѣбва да скача сичко по волята на притежателя й, срѣщаме и въ венециянската прик. Beppo Pipetta, Jahrb. f. engl. u. rom. Ph. VII 121, ср. още ib. VI 4 (къмъ една гасконска прик.), Гриммъ 82 и др.

Прѣдъ видъ на това, че чудеснитѣ споменжти нѣща сж така характерни за приказката за сиромаха и сждбата, смѣтамъ за посетнѣшна прѣправка оная черта въ малоруската прик., дѣто сиромахътъ получава отъ своята сждба три риби, върти съ тѣхъ търговия и става богатъ. Драгом. 182, ср. Чуб. I 216.

Прик-та *„За датето и търговеца.“* Ж. Ст. 29—32 принадлежи къмъ оня широкъ кржгъ, който слѣдъ Вебера, Кьолера, Веселовски

[1]) Дърво отъ токорѣчи такъво потеклос рѣщаме въ една прилѣпска прик., обнародвана отъ Ст. Новаковичъ въ Arch. f slav. Phil. Единъ сиромахъ човѣкъ се научва да свири много хубаво на цигулка и разиграва една змия въ гората. Отъ благодарность тя му дава винаги жълтици съ торба, само го задължава да дохожда сѣки день да й свири. Единъ день той не дошелъ и я намѣрилъ умрѣла. Споредъ дадениятъ отъ нея пóпрѣди съвѣтъ, разбогатѣлиятъ свирачъ я закопава въ градината си, и отъ нея израсва чудно дърво, на което името („змиино дърво“) никой не знае, и той е задълженъ да не го обажда никому. Жена му обаче изкопчила отъ него тайната и я прѣдала на чифутитѣ, които се обзалагатъ съ мжжа й, че ще улучжтъ името на дървото, и му изигравать богатството и кжщата. Тогава човѣчецътъ отива при слънцето. Изъ пжтя една рѣка, що тече сé мжтна, и една ябълчица, що ражда сé горчивъ плодъ, му заржчватъ да пита слънцето, до кога ще траятъ тѣзи имъ наказания. (Тия черти сж отражение отъ апокрифнитѣ сказания: вж. Веселовски, Нерѣшенные, нерѣшительные и безразличные Дантовскаго ада, въ Ж. М. Н. Пр. 1888, Ноябрь). Слънцето го научва, какво да каже на рѣката и на ябълчицата, и го съвѣтва да се обзаложи съ чифутитѣ, че слънцето ще изгрѣе отъ западъ. Чифутитѣ, увѣрени, че слънцето, като винаги, ще изгрѣе отъ изтокъ, приематъ обзалаганьето, и човѣчецътъ си спечелва пакъ сичкото богатство. — И въ едно византийско сказание (вж. Драгомановъ въ Сбм. II 162) царь Константъ сънува, че слънцето изгрѣло надъ западния океанъ.

и др., разглежда тъй основателно *Драгомановъ* въ „Славянскитѣ сказания за рождението на Константина Великий“ Сбм. II 132 — 84, III 206 — 46. Въ една притурка къмъ тая статия (Сбм. VI 307 — 9) Драгомановъ разглежда вкратцѣ и самата приказка отъ Ж. Ст. Сказанията за момъка (отъ низко потекло), който въпрѣки сички прѣслѣдвания получва царство (= богатство), споредъ Драгоманова се групирали отначало около личностьта на индийския царь Чандрагупта (съврѣменникъ на Александра Велики?), а сетнѣ сѫ прѣминѫли въ западна Европа, вѣроятно прѣзъ Византия, па се нанизали на името на Константина Велики, чиито заслуги за християнството сѫ толкова голѣми, колкото заслугитѣ на Чандрагупта за будизма.

Още въ това, що съобщаватъ класическитѣ историци за Чандрагупта, има ядки за развитие на сказанието: той билъ отъ низко потекло, сѫдбата му била опрѣдѣлила да стане великъ и пр. (Сбм. III 210); а въ будистическитѣ коментарии отъ VI и XI вв. сл. Р. Хр., извлѣчени отъ пόдревни съчинения, намираме вече сѫщински елементи отъ сказанието, както сѫ зачувани и до сега.

Майка му на Чандрагупта се видѣла принудена да го остави подъ защитата на боговетѣ: щомъ го родила, тя го турила прѣдъ вратата на единъ оборъ, дѣто единъ бикъ, на име Чандра (луна) го опазилъ. Говедарятъ намѣрилъ дѣтето, присвоилъ си го и го нарѣкълъ Чандрагупта (отъ луната роденъ): Сбм. III 212—3. И Шалушакала възпитали, споредъ сборника Арджи-Борджи (вж. у Драгом. въ Сбм. II 177), вълци. Въ албанската прик. Dozon 101—2 (= Драгом. въ Сбм. II 237) захвърленото момче е възпитано отъ коза. Въ кутловишката прик. въ Сбм. VI 110 момчето, което било орисано да стане зеть на богаташъ и неговъ наслѣдникъ, било захвърлено отъ богаташа и сетнѣ намѣрено отъ козаре, които го нарѣкли Горчо. Въ една велешка прик., записана отъ Г. Бояджиовъ и прѣдадена мене за да я издамъ, момчето било отхранено отъ мечка, и му казвали Найденко. И въ Ж. Ст. се нарича то Найденъ. Така и въ кюстендилската прик. (изъ с. Невѣстино) Кач. 552—5 „Сказка про богача и сына бѣдняка, наслѣдовавшаго все имѣніе перваго по Божьей волѣ“ захвърленото момче е прибрано отъ мечка, и, когато го намѣрили, казвали му „Мечкарь“. (Тая приказка останѫла нѣкакъ-си незабѣлѣжена отъ Драгоманова). Въ една македоромънска прик., която е прилична съ ломската и ще бѫде издадена отъ Г. Вайгандъ, дѣтето било нарѣчено Porkopulò, защото било намѣрено и отхранено отъ диви свини. За тоя епизодъ вж. още Драгом., въ Сбм. II 237.

Другъ елементъ отъ приказката — пращането на момъка съ пагубно за него писмо — отбѣлѣзва Драгомановъ въ доста стари версии: въ Сомадева и Махабхарата (именно въ Джаймини-Бхарата). Любопитно е, че по разни начини се обръща на добъръ (за момъка) краятъ на тоя епизодъ. Въ българската прик. въ Ж. Ст. момъкътъ съ фаталното писмо срѣща другъ момъкъ, съ писмо, дадено отъ търговецътъ, който заповѣдвалъ съ него на жена си, да го направятъ зеть, и тѣ си размѣняватъ писмата. Въ сръбската прик. Arch. f. sl. Phil. I 288 орисаното момче получава благоприятното

за него писмо отъ единъ калугеръ, въ гръцката прик. Hahn 20 — отъ единъ „божественъ човѣкъ“. Най-оригинална излиза завръзката на тоя епизодъ въ Джаймини-Бхарата. Въ писмото се заповѣдало да дадѫтъ на момъка отрова, на санскритски *вишам*. Момата Виша, която го съгледала, когато той спѣлъ, измѣнила *вишам* на *Виша*, така че излизало, че ужъ баща ѝ заповѣдалъ да я вѣнчѣѭтъ за честития прѣслѣдванъ момъкъ. По поводъ на тази развръзка Драгомановъ бѣлѣжи: „Колко тая правдоподобность — размѣнението само на една буква — е пóправдоподобна отъ колкото промѣнението на цѣлото писмо, което срѣщаме въ европейскитѣ подражания на тая приказка! Тая подробность въ индийскиятъ оригиналъ свидѣтелствува ясно за неговото литературно, а не устно происхождение“ (Сбм. III 219). Твърдѣ умѣстна бѣлѣжка.

Чрѣзъ изтъкванье другъ елементъ: постройванье градъ на такъво мѣсто, дѣто „се срѣщатъ двѣ злини“ (или дѣто има трънье), Драгомановъ възстановява роднинството на посоченитѣ азиатски сказания съ сказанията за Константинъ Велики. Колкото за чудесното рождение (отъ духъ, отъ лизванье пепель и пр.) на юнака, този елементъ изглежда да е отсетнѣ прилѣпенъ къмъ сказанията за Константинъ Велики, и именно у тюркскитѣ народи, защото той пóвирѣе въ версиитѣ на Тути-Наме, на ерменцитѣ и на сибрскитѣ тюрки (вж. Сбм. II 166—170, 172—4) и се срѣща само въ нѣкои отъ славянскитѣ сказания за Константина Велики. Но отъ друга страна, и въ тия сказания ненамираме другата часть отъ западноазиатскитѣ сказания, именно изобличението на невѣрнитѣ (80) жени и тѣхната гибель, така щото ясно е само прѣминаваньето на първиятъ елементъ (чудесно зараждане) отъ Азия въ Европа, а не на цѣлиятъ славянски разказъ: по другитѣ си елементи той слабо напомва индийскитѣ първообрази.

Славянскитѣ версии прѣдставятъ толкова самостоятелность въ разитието си, щото найсетнѣ като че се отдѣлятъ и съвсѣмъ отъ тази група. Пѣсеньта Кач. № 113 съдържа елементитѣ 1) майка оплаква на гроба сина си, грабнѫтъ (слѣдъ 8-тѣ пó-стари) отъ чумата; 2) тя зачева отъ зюмбюлъ и ражда чудно дѣте; 3) пѣе му да прѣвземе бащиното си царство; 4) царятъ праща да му го доведѫтъ и го хвърля въ тъмница; 5) слѣдъ година отварятъ, и виждатъ дѣтето живо, чете книга и пр. Веселовски и, съгласно съ него, Драгомановъ мислѭтъ, че пѣснитѣ, които състоѭтъ само отъ 1-ия отъ тѣзи елементи, сѫ се образували отъ началото на тая пѣсень (Сбм. II 137). Но този елементъ се срѣща доста често отдѣлно и се развива оригинално (ср. Чол. 46, сПСп. X 108 и др.), затова посоченото мнение не е принудително.

Въ тая си статия Драгомановъ два пѫти отваря дума за оная прѣправка на прѣдметната фаталистическа прик., дѣто на богашътъ се прѣдрича, че момата, която се ражда въ тоя вечеръ, когато той пѫтува, ще му се падне жена: Сбм. II 159, III 238. Посочена е и литературата на тая версия. Съ приказката Шапк. 66 твърдѣ съвпада българската (?), разказана въ Ж. М. Н. Пр. 1846 XII 290—1,

Афан. Поэт. Воззр. III 344 и Веселовскій, Разыск. XI—XVII 203. Къмъ материяла, притегленъ отъ Драгоманова и Веселовски за сравнение съ прик-тѣ отъ тоя типъ, ще трѣбва да прибавимъ още татарския разказъ отъ отвѫдъ Кавказъ, обнардованъ въ Сборникъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа VI (1888) и съобщенъ въ Ж. М. Н. Пр. 1888 X 337 нт. отъ проф. Вс. Миллеръ. Тоя варнянтъ е твърдѣ любопитенъ, и азъ ще го приведѫ тука, тъй като Драгомановъ неговори за него. Царскиятъ синъ се заблудилъ въ гората. Дохожда въ една кѫщица и вижда тамъ старецъ — чете голѣма книга и записва въ нея нѣщо-си съ перо (арабско-татарска прѣдстава). Дохожда при него момъкътъ и се научва, че това билъ Късметътъ.[1]) Пита го да му каже, какво писалъ за него. Късметътъ му отговорилъ, че му било писано да земе една овчарска дъщеря, отколѣ врѣме тежко болна. Ядосва се царскиятъ синъ, отива да прѣспи у тоя овчарь вечерьта ѝ прѣзъ нощьта промушва момата съ кама, за да не се сбѫдне писаното. А пакъ момата била болна отъ водната болесть (рус. водянка) и, разумѣва се, изведнажъ оздравѣла, щомъ ѝ изтекла водата. Като избѣгалъ прѣзъ нощьта, царскиятъ синъ оставилъ до леглото на болната торба пари — възнаграждение за конака. Родителитѣ на момата разбогатяватъ и отиватъ въ града съ дъщеря си. Става хубавица, и царскиятъ синъ се залюбва въ нея, па безъ да му прѣмине прѣзъ ума, коя е, зема я за жена. Въ банята сглеждатъ веднажъ на царицата бѣлѣзитѣ отъ камата, и работата се разяснява. Въ охридската прик. Шапк. 66 нестава сетнѣ дума за знаковетѣ отъ забичаньето на момата на плета: отъ какъ се оженила тя за орисаниятъ ѝ търговецъ, случайно зела да му приказва за живота си, та така се убѣдилъ търговецътъ, че се сбѫднѫло орисаното. Въ Видинъ, споредъ както ми съобщава г. К. Митракевъ, ето какъ разказватъ тоя епизодъ. Момъкътъ, за да изпита, дали ще се сбѫднѫтъ думитѣ на орисницитѣ, промушва ухото на новороденото момиче, за да може сетнѣ да го познае. Право има Вс. Миллеръ, като свързва татарската прик. съ една русска побывальщина[2]) у Рыбник. I 40—1. Освѣнъ нѣкои неважни отстѫпления (ковачъ намѣсто пишещия старецъ), другото е сѫщо като въ татарската прик. Впрочемъ, тия отстѫпления обяснява Вс. Миллеръ чрѣзъ въздѣйствие отъ билини и слияние съ тѣхъ, а че тази побывальщина е била билина, е сѫщо несъмненно. Вж. и нт. 340—1.

„Змията у чехъла“ Ж. Ст. 32. За да се неиспълни прѣдрѣченото, лелята на младоженята, щомъ забѣлѣжила, че въ чехъла му влѣзла змията, която трѣбало да го ухапе на смърть, грабва чехъла и го изгаря заедно съ змията. Но тя е принудена да разкаже за прѣдсказанието на орисницитѣ — и на часътъ става камъкъ. — Такъва е втората половина отъ гръцката прик. Hahn 29 „Die Goldschmiedin und der treue Fischersohn“. Съ разни хитрини,

---

[1]) Употрѣбямъ тая дума нам. *сѫдба* или *нарѣчница,* за поголѣмо съотвѣтствие.

[2]) Така наричатъ рускитѣ приказки за юнаци, равни почти по съдържание съ былины-тѣ, т. е. съ юнашкитѣ пѣсни.

които нѣма да излагамъ, царскиятъ синъ заедно съ рибарския синъ, съ когото мисли, че сѫ братя, отнема жената на единъ златарь. Отъ ядъ за това златарятъ си изважда очитѣ, но тѣ се обрѫщатъ на жена, която прѣдрича смъртьта на царския синъ. Неговиятъ прѣдполаганъ братъ отстранява обстоятелствата и попрѣчва да се сбѫдне прѣдрѣченото. Но ето че го нагъватъ, и той е принуденъ да разкаже: 1) защо неоставилъ да гърмѭтъ топове на свадбата на царския синъ, 2) защо разсѣкълъ една кучка, и 3) отъ какво е кръвьта въ стаята на младоженцитѣ (тукъ той билъ убилъ единъ змѣй), — и полека-лека се вкаменява. Пóблизко стои до българската прик. по своето развитие гръцката у Шмита № 3, само че тукъ нѣма вкаменяванье. Въ прик. № 79 Шапк. сестрата на младоженеца прѣсрѣща змията въ своя чехълъ и наклажда огънь да я изгори, но братъ ѝ чува отъ кочията „чвиковетѣ“ на змията като гори, подава си главата, и змията скача отъ огъня, та го ухапва. Доста съвпада съ тая версия прилѣпската прик. въ Живая Старина[1]) II 154 № 1: змията изкокнѫла отъ морето; сестрата на момчета я извардила и я уловила въ ботуша, отишла въ кѫщи, за да я изгори, но тя пáкъ я ухапала. Въ другия вариантъ у Шапк. (сé тамъ) тая сцена става въ черква, и нѣма вече нито чехъла, нито сестрата. Въ различнитѣ приказки, що се отнасятъ тука, змията изкача по разни начини, за да се изпълни прѣдрѣченото. Така въ прик. стр. 219 Карац., Жив. и обич. и въ ломската, недотамъ добрѣ разказана въ Сбм. VI 110 № 1, тя изкача отъ единъ гроздъ, който донели на вардения по сѣкакъвъ начинъ урисанъ момъкъ (мома). Общото, що свързва приказкитѣ отъ тоя типъ, е слѣдното: 1) смъртьта дохожда отъ зъмя, 2) прѣдрѣчението дочува нѣкой: сестрата на урисаниятъ, или лелята или др., 3) момъкътъ (или момата) трѣбва да умре тъкмо на свадбата си. На послѣдния моментъ е дадено повече важность въ пѣс. Мил. 17 и Чол. 11: въ първата отъ тѣхъ сестрата на урисания се прѣоблича като зеть и отива намѣсто брата си по невѣстата, на пѫтя я задигатъ вѣтроветѣ; втората отъ тѣзи пѣсни е пó-проста, невѣстата умира споредъ прѣдрѣченото. Поради неизвѣстностьта на Сборника на Лачкоглу и Астарджиевъ (Русчукъ 1871) привождамъ тука по-надлъжко варианта, помѣстенъ тамъ на стр. 5—16, № 1 „Горороденъ и орисницитѣ.“ Бабата раждала сé момичета, за това дѣдото, като дошло врѣме пакъ да роди, изтирилъ я съ най-голѣмата ѝ дъщеря въ гората. Майката праща въ гората дъщерята на едно мѣсто, дѣто виждатъ огънь, да земе корито, огънь и пр. Тамъ имало пъкъ три орисници. Тѣ отсѫдили, новороденото момче, като порасте, да се ожени, па като легне да спи, да скокне смокъ отъ дървото, дѣто ще бѫде, да го ухапе, и то да умре. Момичето, ако обади за това нѣкому, ще стане мраморъ. На свадбата то варди и събира смока съ юрганя и вика

[1]) Живая Старина. Періодическое изданіе отдѣленія этнографіи Императорскаго Русскаго Географическаго Общества подъ ред Предсѣдательствующаго въ Отд. этногр. В. И. Ламанскаго. Вж. рецензията на М. Драгомановъ въ Сбм. VI, крит. отд. 11—17. Тамъ на стр. 11 читателятъ ще намѣри нѣколко указания върху най-старитѣ версии на тука разгледвания сюжетъ.

брата си, та му приказва сичко. Тогава то става мраморъ. Момъкътъ е длъженъ да иде при слънцето, да събере трохитѣ, що падатъ отъ ръцѣтѣ му наземи, и водата, съ която си мие ръцѣтѣ. На пътя момъкътъ получва поръчки отъ единъ камъкъ, змия и риба и тн. Втората половина отъ тая приказка смѣтамъ да разгледамъ на друго мѣсто. Особита варияция на прик. за сѫдбата ни прѣдставя сказанието за смъртьта на русския князь Олегъ, неспоменѫто, не знаѭ защо, у Máchal на 79 стр. и нт. Още върху тѣзи приказки вж. Веселовски, Разысканія XI—XVII 216 нт. Добрѣ е сторилъ г. Махалъ, че отдѣлно разглежда нарѣчницитѣ (орисницитѣ) отъ късмета (срећа — доля), защото и народътъ различава тѣзи двѣ сѫщества, при сичко че второто частно у насъ нѣма тъй живъ образъ. Г-нъ Мар. не споменува нищо специялно за късмета.

На стр. 32—4 въ Ж. Ст. се говори за *змѣеветѣ и змѣицитѣ*. Освѣнъ събраното накупъ и накратко у Дозона въ сборника му, за змѣеветѣ има доста цѣлостно изложение и отъ Е. Карановъ въ сПСп. IX. Споредъ Ж. Ст., змѣеветѣ правѭтъ хлѣбъ отъ най-доброто жито, събрано отъ сичкиниви въ прѣдѣла, виното имъ е отъ първитѣ и най-зрѣли зърна. Ср. помашката прик. за зеления хлѣбъ и зеленото вино, записано отъ Ц. Гинчовъ въ сПСп. XV 442—445, гдѣто, споредъ както се досѣщамъ, Марко Кралевичъ заема чужда роля, може би, отначало — на змѣйския царь, а сетнѣ — на св. Илия. Въ тази роля виждаме змѣя (халата) въ Сбм. I 100 (Софийско; записалъ Ст. Ватйовъ).

Споредъ Ж. Ст. 35—6, *зазиданьето живъ човѣкъ* или сѣнката му при граденье нова кѫща, мостъ и пр. има за цѣль да снабди сградата съ таласъмъ. Комуто е сѣнката заградена, той умира и става таласъмъ. Върху това вѣрванье и свързанитѣ съ него обичаи ние притѣжаваме една добра статийка отъ Карановъ, сПСп. VII, 128—134. Измежду другитѣ многобройни свидѣтелства за таласъмитѣ, като Шапк. Сб. II 199, № 42, Прик. 12 (толосомъ и домошаръ), Чол. 112 (намѣстникъ) и пр., най-вѣщо ми се вижда да е написаното отъ старня нашъ книжовникъ П. Славейковъ, Сбм. III 163—4: тука се очертава сѫщата прѣдстава[1]), каквато и въ Ж. Ст. 35—6. На нѣкаква жертва съ инакъвъ смисълъ посочватъ и иманярскитѣ вѣрваня: коле се (даже и човѣкъ!) съ цѣль да се намѣри скрито отъ незапомнени

[1]) Впрочемъ, трѣбва да обърнѫ вниманието върху това, че споредъ Славейковото съобщение, „котка или каквото и да е женско не струва за таласъмъ." Ако тоя възгледъ е дошелъ отъ албанцитѣ, което, нѣщо може да се прѣдполага, то не е могла у тѣхъ да се появи найнапрѣдъ пѣсеньта за зазиданьето жената на Манолъ мастора. Отъ тази пѣс., на която извора искаше да издири Сырку въ една статия въ Ж. М. Н. Пр., нѣма въ Ж. Ст. нито единъ вариянтъ, а тя сигурно се пѣе и по онѣзи западнобългарски краища, вж. Книж. VIII—X 213. Па и не можеше да бѫде инакъ, защото Кадиинъ мостъ, съ който е сѫщо свързано това вѣрванье (Иречекъ, Cesty 444 и Карановъ l. c.), не е далеко отъ района на г. Д. Мариновитѣ наблюдения. Ср. и казаното понататъкъ у мене, прѣзъ една бѣлѣжка. Народнитѣ прѣдания говорѭтъ не само за жени зазижданье, но и за мѫже. Така, подъ моста на 13 километра отъ София на Орханийския пѫть е загражденъ, както приказватъ, единъ арапинъ съ коня си. (Съобщено отъ г. В. Панчевъ).

врѣмена иманье (36—8). Впрочемъ, надали сѫ чести такива жестоки случаи. Едно съвсѣмъ прѣсно съобщение вж. въ Am Urquell III 203. Г-нъ М. разказва, че между способитѣ, по които се познава, какво трѣбва да се заколе надъ иманьето, има и такъвъ единъ: сипе се пепелъ, па се гледа, какви дири личѫтъ на него на другия день. Този способъ се практикува и въ Македония. Жертвата е необходима, защото е била урѣчена още при заравяньето: дордѣ не бѫде заклана, не е край да се намѣри иманьето. Мислѭ, че това е послѣдошно вѣрванье: навѣрно, отначало кланьето се е сматряло като жертва било на тоя духъ, що е закопалъ иманьето, било (и това е пó за вѣрванье) на тогова що го варди. Ср. Карац., Жив. и обич. 238, Рјечник п. д. челинка[1]). Сѫщо и по поводъ на погорѣказаното възрѣние, споредъ което закланото при издиганьето нова сграда става духъ на тази сграда, рѣшавамъ се да изкажѫ слѣдното съображение: тъй като рѣката има духъ, то именно той може да катури моста (особито става това нощѣ, но по коя причина, не се казва, както въ нашитѣ пѣсни Ястр. [1]455 и др., тъй и въ грънкитѣ № 511 и 512 у Pass. и сръбската Карац. 1887 I 26),[2]) та жертвата служи за да го умилостиви, и пита се, дали е сѫществувало имено такъво възрѣние. Въ прѣ-

---

[1]) Възъ това мѣсто, види се, се осланя Fr. Krauss, Volksglaube u. religiöser Brauch der Südslaven 157—8, излагайки това възрѣние, пó-старо споредъ мене, като общо, безъ впрочемъ да спомене за българското, дѣто ми се прѣдставя като поново. На Фр. Краусъ твърдѣ често липсуватъ свѣдѣния за българитѣ. Умѣстно е да посочѫ по този случай и битовия, живо и хумористически написанъ разказъ на В. Кънчовъ, озаглавенъ „Иманяри,“ вж. Книжици за проч., кн. II. И въ азиятскитѣ вѣрваня, види се, кравата се явява като вардачка на иманьето (Бейрутъ; вж. von Kremer, Studien zur Culturgeschichte, vorzüglich nach arabischen Quellen III--IV. 31—2 (въ Sitzungsber. d. Wien. Ak. 120 томъ). Въ Египетъ, както съобщава Кремеръ, вѣрванята въ заровени съкровища сѫ още пóзагнѣздени, отколкото въ Мала Азия и Арабия: едвамъ прѣди нѣколко години тамъ е излѣзло рѫководство, къмъ което сѣкое домочадие да може се обрѫща заради съвѣтъ относително духовете и скрититѣ иманя. Вж. още Иречекъ, Cesty 507, 633 и др. (вж. показалеца II подъ *pokladův hlédaní),* гдѣто се споменуватъ он рититѣ диреня на иманя, прѣимуществено по пещери и по развалини. Който търси иманье, казва се още *малджия* (отъ тур. *мал* — стока). Любопитенъ случай прѣдава и Любеновъ, Б. Е. 54—56, вж. още за търсенитѣ иманя у Шапк., Русалии 21, 23—4. Види се, къмъ сърбитѣ се отнася съобщеното у Краусса, о. с. 103, че самодивитѣ вардѭтъ иманя и ги обаждатъ на нѣкои люде, вж. още ib. 159. Пó-невинно е търсеньето иманье чрѣзъ разковниче.

[2]) Любопитно е да се сравни обемътъ на тази пѣс. отъ 240 стиха съ оня на нашитѣ, дѣто напр. Ястребовската е само отъ 24 стиха. Къмъ посоченитѣ у Е. Карановъ варианти прибавямъ още: Шапк. Сб. I 10 (Карнобатъ): за моста на р. Тунджа, Сбм. II стр. 72 № 3 (Пирдопъ), 69 № 1 (Софийско), 75 (Чепино), 78 (Ахърчел.) и др., сетнѣ — приказката пакъ тамъ 203 (Прилѣпъ). Любопитно е, че въ грънкитѣ и сръбскитѣ пѣсни едно птиче (вила) дава съвѣта зá зазиждаnьето, когато въ много отъ българскитѣ пѣсни се изтъква трудолюбието и похватността на зазиданата невѣста: Мѫжътъ ѝ задава много и тежка работа, но тя, — нали ще стане, — извършва ги сички до една рано и отива първа при масторитѣ. Радиловската пѣс. Ил. 304 „Манулица невѣста зазидана въ градъ“ е запазила ако не е приела отсетнѣ) черти отъ пѣсеньта съ сѫщо съдържание, въ която мѣстото на събитието ще да е била рѣка Струма: оттука и името на Манолица — (*Струма невѣста*. Колкото за „грáдъ Пергióвъ,“ вж. бѣлѣжката у А. Илиевъ и у Милетичъ Сбм. II отд. крит. 213. Къмъ казаното у Милетича прибавямъ съображението си, че въ образуваньето на *Пергióвъ* ще да е играла роля и думата *гергевъ*.

възходното издирванье на Либрехта „Die vergrabenen Menschen“ (Zur Volkskunde 284—96) таково възрѣние не е отбѣлѣжено. Сега се заражда този въпросъ: съ какво си обяснявалъ първобитниятъ човѣкъ рухваньето на сградата? какви сѫ били тѣзи сили, които сѫ осуетявали неговитѣ трудове и искуство? Разбира се, не съ законитѣ на тежината си е обяснявалъ древниятъ човѣкъ несполуката, а съ това, че земнитѣ(?) богове искатъ жертва. За Азия тая прѣдстава е засвидѣтелствувана и то по доста ясенъ начинъ (R. Andree 21 споредъ Bastian, Kambodja), но нѣма съмнѣние, че и у нашитѣ прадѣди е сѫществувала тя: така може да се сѫди отъ указанието на Тейлъра (l. c. I 104) за Шотландия, а сѫщо и отъ това, че и балканскитѣ народи, подобно като и нѣкои отъ азиятскитѣ, разказватъ, че сградата се катурила винаги нощѣ. Споредъ Фр. Крауссъ, о. с. 158, три мотива има при зидарскитѣ жертви: или искатъ да купѭтъ духа на мѣстото, на земята, правото за издиганье сграда, като го умилостивѭтъ, задѣто посѣгатъ на правдинитѣ му, или искатъ да снабдѭтъ новата сграда съ единъ духъ закрилникъ, или принасятъ жертва токо тъй — за щастието на кѫщата. Немогѫ да се досѣтѭ, дали е намѣрилъ Крауссъ и у българитѣ първия мотивъ, вѣрвамъ, че нѣ. Колкото за това обстоятелство, дѣто въ балканскитѣ тука относни възрѣния и пѣсни клетото жрѣбе пада възъ тогова, който на урѣчения день првъ доде при масторитѣ, то и оно не е специялно наше: споредъ Tylor, Anfänge d. Cultur I 106 и нт., Либрехтъ п. м. 286, него го има и въ Япония, Борнео и тн. Намѣсто да се колѭтъ или да се заравѭтъ живи хора, съ сѫщата цѣль, както доказва Либрехтъ, сѫ се употрѣбяли и умрѣли вече хора, сетнѣ — каменни човѣшки подобия[1]) и може би, сѫщо и кокали отъ отколѣ починѫли хора. Либрехтъ е намѣрилъ, види се, за излишно да забѣлѣжи като Richard Andree (Ethnogr. Parallelen 22), че и въ това нѣщо се проявява едно смекчение на жестокия обичай, за което обаче било е потрѣбно доста усилие и врѣме: споредъ Тейлъра, първобитниятъ човѣкъ е хитрувалъ съ своитѣ богове, гледалъ да ги измами, измислялъ да ги задоволява по такъвъ начинъ, дѣто да имъ прѣдлага намѣсто отреденитѣ жертви само часть отъ тѣхъ (ср. напр. Кач. 15) или само подобията и символитѣ имъ,

[1]) Види се, такъво значение приписва К. Иречекъ, Cesty 472, на човѣшкитѣ глави отъ камъкъ (примитивно изображение съ носъ, уста и очи), турнѫти въ една отъ стѣнитѣ на Рилския манастирь, до Дупнишкитѣ врата, и на змиитѣ, изработени на камъцитѣ на единъ отъ мостоветѣ на Тунджа, Хамамкюпрюсю, 494, а сѫщо тъй и на зазиданитѣ непотрѣбни стари цьрковни книги, 445. Либрехтъ, l. c. 296, възвожда къмъ този обичай и възрѣние сѫщо и туряньето пари въ основата на нова сграда. Вж. още Иречекъ ib. 444 и 277. Туряньето пари трѣба да се гледа като умилостивителна жертва: намѣсто човѣкъ или друго нѣщо дава се стойностьта му. Г-да Ив. Марковъ (отъ Тетевенъ) и Ив. Иванчовъ (отъ Ловечъ) ми съобщаватъ вѣрваньето, че оня, комуто масторитѣ сѫ зазидали сѣнката, ще живѣе толкова врѣме (1 до 2 год.), колкото му означѫтъ тѣ при мѣреньето и зиданьето. Това вѣрванье не може да се тълкува сѫщо като умилостивителна жертва, нито пакъ и съдържа старинска черта. То е едно омекчение на онова вѣрванье, споредъ което притѣжательтъ на измѣрената и заградената сѣнка трѣбва да умре тъкмо слѣдъ 40 дена. Болестьта, въ която пада оня, дѣто му сѫ зазидали сѣнката (чезненьето, гиненьето), опрѣдѣля Д-ръ И. Басановичъ (Ломскиятъ окрѫгъ, въ Сбм. V 76) чрѣзъ инаниция (phtisis pulmo, cachex. mal.).

та той (човѣкътъ) да има по̀-малко материални загуби. (Впрочемъ, за измѣнението на жертвения прѣдметъ въ тоя случай инакъ мисли Fr. Krauss, Volksgl. u. relig. Brauch d. Südsl. 160—1). И ето тази аналогия, която се забѣлѣзва между историята на обредитѣ при жертвоприношение на божествата и между развитието на разгледвания тука обичай, не е маловажна, защото чини ми се, той е у насъ доста старъ и указва, че зазиданьето означало жертвоприношение. За понататъшни указания вж. цитиранитѣ у Либрехта: Гриммъ, D. Myth. 1095 нт., Gervasius von Tilbury, изд. отъ Либрехта, 170, и освѣнъ това R. Andree: Ethnographische Parallellen und Vergleiche, стр. 18—23, Krauss, o. c. 148—166 и др.

Азъ се забавихъ при този въпросъ повече, отъ колкото има право оня, който не може и не иска да го изчерпи, но мислѭ, че това не ще ми се зловиди, тъй като азъ сторихъ това за да изкажѫ слѣдното съображение. При историческото развитие на вѣрванята често се случва, че по̀-старото, ако и отблъснѫто, измѣнено и ограничено, остая си (по-често — въ друга мѣстность) у сѫщия народъ редомъ съ новото, при сичката си противоположность съ него. И ето тази противоположность кара наблюдателя да мисли, че той трѣбва да избере отъ двѣтѣ противорѣчиви съобщения едно кое да е, което има на своя страна повече свидѣтели, извѣстность въ края, правоподобность и пр. Азъ си прѣдставямъ, че на нѣкого отъ многобройнитѣ работници по етнографията у насъ ще се е съобщило вѣрваньето, че зазижданьето става, за да се умилостивѭтъ земнитѣ духове, но той не го е съобщилъ като явно противурѣчиво съ извѣстното. Не искамъ съ това никого да обвинявамъ въ невнимателность, но сѫщто е могло да се случи и съ г. М. На тази мисълъ ме навожда обстоятелството, че у него много свѣдѣния носѭтъ общъ характеръ; наистина и видоизмѣнения на въззрѣнията, обичаитѣ и пр. се привождатъ у него, но твърдѣ рѣдко съ индувидуаленъ характеръ.

Ж. Ст. 38—40 *за връколака.* Вж. Крекъ, Einleitung in die sl. Lit. 410 и нт., Máchal 180 и нт., Fr. Krauss Volkslaube und religiöser Brauch der Südslaven 10 (едно чудновато неосновано на нищо мнѣние: вѣрваньето, че връколацитѣ поглъщатъ слънцето, споредъ Краусса, е проникнѫло къмъ славянитѣ отъ турцитѣ), B. Schmidt, Volksl. 157 нт. и др. Токорѣчи въ сѣко едно отъ показанитѣ съчинения се цитира една многобройна литература, а особено у Rich. Andree l. c. 62—80 и 80—94, дѣто е събранъ богатъ материялъ отъ разни страни на свѣта, както за върколака, така и за караконджото и вампира, които иматъ общи черти и се смѣсватъ твърдѣ често помежду си. Върколакътъ е означалъ отнайнапрѣдъ само Werwolf (човѣкъ, който приживѣ се обръща на вълкъ resp. други животни и прави разни пакости). Но и вампирътъ, т. е. станѫлиятъ отъ гроба мрътвецъ, между другото може да земе и образа на вълкъ. И не е чудно, че *вълкодлакъ* зело да означава не само тогова, който при живота си се прѣобръща на вълкъ, но и тогава, който става отъ гроба си, та добрѣ е сторилъ B. Schmidt, дѣто е призналъ (l. c. 150—460) славянското потекло на нгр. βουρκόλακας и пр., що значи почти сѫщото каквото и нашето

върколакъ, т. е. единъ видъ вампиръ. Ще отбѣлѣжѫ, че *увампирилъ се* е равносилно съ „увълчилъ се е“ (вж. Ж. Ст. 45).

Приказката на стр. 39—40 за *доброто момиче и върколака* въ воденицата се срѣща вcѫду по насъ, само че мѣстото на върколака заема обикновенно караконджо (нгр. *χαλικάντσαρος*, — рѣдко, напр. въ Станимака *χαρκάντσαρος*, — и то е отъ тур. ез. B. Schmidt 143—4, Mikl. T. El. I 64), вж. Шапк. Прик. 75, Сбм. III 150 (Вод.), Сбм. V 142 (отъ Леринско, не дотамъ добрѣ разказана), Сбм. IV 125 (отъ Родопско) и пр. Момичето затирено отъ мащихата си на воденицата, замайва караконджола съ разни порѫчки едно по друга: нанизъ, пафти и пр., дордѣ запѣли петли, та сичко това ѝ остава, и караконджолътъ изчезва, когато любимата родна щерка, изпратена отъ сѫщата майка, зарѫчва сички тѣзи нѣща отведнажъ, караконджолътъ ѝ ги донася отведажъ, тя е длъжна да отвори, и той тутакси я съсипалъ.

Тая приказка има и друга версия. Момата въ воденицата преде кълчища. Вапирътъ дохожда и я пита, отдѣ økзематъ ленътъ. Момата му расправя надълго, какъ сѣѭтъ, берѫтъ, мънѫтъ и пр. кълчищата и като казала че ленътъ го тепѭтъ, запѣли петлитѣ. Вапирътъ избѣгалъ. Като дошелъ на другия вечеръ и заварилъ другото (галено) момиче, той зафаща съ думитѣ: „тепѭтъ го“, та дано расказътъ се свърши пó-скоро. Отъ тая версия се зематъ тия думи въ македонскитѣ приказки, които се придържатъ о първата версия (Шапк. ib. *тепам, тепамъ девойко!* — Сбм. III. 150 *тéп, тéп бéла Мáру!*) Въ родопската прик., записана отъ Ст. Шишковъ, се споменуватъ кълчищата, но разказътъ за тѣхъ нѣма.[1]) Леринската прик. Сбм. V. 142 е смѣсь отъ тая прик. съ прик-та за Мара пепелашка, воденската само загатва за тая свързка съ името на момата „Мара-пипилáшка.“ — За сиротото момиче, прѣслѣдвано отъ мащихата, има нѣколко приказки, като напр. за *златото момиче*, или злата *Мария подъ корито* и др., и тѣ бихѫ дали поводъ за много сравнения съ родственнитѣ версии у другитѣ народи (ср. пóдолу, 985 стр.).

Далѝ въ прѣдставата за *караконджола* като половина конь съ четири конски крака и крилѣ и човѣшка глава, грѫди и двѣ рѫцѣ (Ж. С. 40) не е играла роля народнота етимология, като въ извѣстната прѣдстава за Пулкана уруситѣ?

На 40—54 стр. изобразява г. М. *вапиритѣ* (на 40 и 44 стр. — плътеникъ — нѣщо като върколакъ, ср. нгр. *σαρχωμένος*, B. Schmidt 160), *вѣщицитѣ* (прѣдставата за тѣхъ несъвпада съ сръбската, Карац., Жив. и обич. 219—3) и *магьосницитѣ*. За вапиритѣ вж. още Сбм. IV—111, III 147, 155 Сбм. III 157: вапирджията (който може да изтрѣби вапира) е заченѫтъ отъ „свапирен татко“ (Прилѣпъ), сѫщото и ib. 148 за Воденъ, за Ломско още д-ръ И. Басановичъ, Ломскиятъ окрѫгъ въ Сбм. V 107.[2]) Вѣрваньето, че увапиренията мрътвецъ се съобщава съ жена си (или съ чужда жена), и тя зачева отъ него

[1]) Въ тая приказка ролята на връколака заематъ „буганци“. Ср. Илиевъ въ Сбм. III 196.

[2]) При това понѣкѫдѣ вѣрватъ, че върколакътъ (фръкул'áк) е заченѫтъ отъ жена, при която иде вапиръ: Иречекъ, Cesty 634.

дѣца, е твърдѣ разпространено: Либрехтъ, Р. Андрее и др. сѫ прѣдставили много данни за него. Вж. още Карац. ib. 214: *глог*, — така се казва у сърбитѣ рожбата на увлъчения плътеникъ[1]), земáлъ човѣшка форма и ожененъ за нѣкоя, — води името си отъ обичая да се пробождатъ върколацитѣ и вапиритѣ съ глогъ, защото и у сърбитѣ такъва рожба се смѣта за найвърлъ изтрѣбитель на вапиритѣ. Въ прик. Сбм. VI 111 (отъ Орхание) „Чукъ по чукъ“ единъ дяволъ билъ хванѫтъ чрѣзъ черноглоговина. Шапк. Сб. II 150 съобщава, че по нѣкои села въ с. з. Македония забиватъ на мъртъвцитѣ, прѣди да ги погребѫтъ, единъ гвоздей или игла въ дѣсната пета, а по други мѣста — дълъгъ нажеженъ гвоздей въ корема, за да не станѫтъ отсетнѣ вапири. Споредъ д-ръ Басановичъ, l. с. 108 стр., въ Ломско забодватъ чорапна игла на пѫпъка у мъртвеца и на стѫпалата му правѭтъ разрѣзъ съ ножъ. Това е пóсигурно и попрѣдпазително срѣдство, отъ колко отсетнѣ да се откопава мрътвецътъ, отъ като е ималъ възможность да направи много пакости, и да го пробождатъ, да го горѭтъ, да му вадѭтъ сърдцето и пр. (у разни народи). Нѣкои фински племена, като чувашитѣ и черемиситѣ, види се, се обезпечаватъ отъ мъртвеца, който може да стане вапиръ, сѫщо като нашия народъ, още при погребението му, зачуквайки му въ петитѣ и сърдцето голѣми желѣзни гвоздеи. Richard Andree o. c. 89—90. Разбира се, само съ голѣмъ рискъ може да се изкарва този обичай у сегашнитѣ българи отъ онова финско племе, дѣто заедно съ помногобройна славянска часть е влѣгла въ състава имъ.

Стр. 45—9 — за *вѣщицитѣ*. Приказката на стр. 46—7 „Кукуригу! златá кака подъ корито, а чърната подъ превеса!“ е съвсѣмъ прилична съ една прик., обнародвана въ сПСп. отъ Ц. Гинчевъ, ср. и Сбм. III 186 № 4 (Пирдопъ).

Стр. 49—53 — за *магйосницитѣ*. Интересни сѫ магиитѣ, съ които тѣ снематъ мѣсеца отъ небото, и то съ цѣль да узнаѭтъ отъ него тайнитѣ на свѣта.

Праздницитѣ и обредитѣ, устроени въ честь на разни стихии, въздушни явления, болести и пр. (54).

55—59 стр. *Мишинъ день*: 27 октомврия, св. Несторъ. (За Кюстендилско, дѣто деньтъ се нарича Мисторовдень, вж. Б. Е. 22, за Радомирско и Пиротско ср. Кач. 14). Ако се появѭтъ много мишки въ кѫщи, значи има домашенъ крадецъ, който изнася вънъ. Така и у Шапк. Сб. II 201. Въ Ахѫ-Челеб. така познаватъ кривината между двама ортаци Смб. I 75. Въ свързка съ това вѣрванье г. М. излага единъ случай отъ сѫдебната практика, дѣто жената обвинява мѫжа си въ кражба, и той отрича това до послѣдната минута, дордѣ се научва, че жена му го е уловила по изобилното бликванье на мишкитѣ изъ кѫщи: щомъ чува за тѣзи свидѣтели, той се признава. Въ Этнографическое Обозрѣніе 1891 кн. I, стр. 49—93 проф. Н. Ѳ. Сум-

[1]) Така се нарича тя и въ Ломско: д-ръ Басановичъ ib.

цовъ е вмѣстилъ една статия специално за мишката въ народната словесность. Етимологически мишка (санскр. муши, гр. μῦς и пр.) значи крадецъ, грабачъ, стр. 50. Сѫщо и фр. rat произлиза отъ rapere, ib. Има старорус. вѣрванье: мыши порты грызуть — къ худу 82, малоазиатско-гръцко: мишкитѣ гризѫтъ дрехитѣ, — дѣцата или слугитѣ крадѫтъ 82 (отъ Carnoy et Nikolaides, Traditions de l'Asie Mineure 340). Сумцовъ привожда доста любопитни сказания, отъ които струва да се посочи нѣмската прик., дѣто дѣцата, които изѣли заедно скрититѣ орѣхи, били прокълнѫти отъ майка си и се обърнѫли на мишки.

59 стр. *Рангеловдень.* Коле се курбанъ. Обредитѣ сѫ прилични съ онѣви по служба, само че този день тѣ ставатъ по сички кѫщи.

60 стр. *Мартинци:* 11 до 13 или до 17 ноемврия. Въ Радомирско тия праздници се наричатъ вучлеци: Кач. 14. *Мратин'ък* е кокошата болесть. Тука влизатъ и праздницитѣ за отъ бодежъ и отъ вълка. На мратинека се коле пиле, и то по такъвъ начинъ, дѣто главата му да бѫде въ кѫщи, а трупътъ му — вънъ отъ прага (Ж. Ст.). Така се коле въ Велесъ украдено нарочно за тази цѣль пиле, за да се отмахнѫтъ нѣкои болести отъ дѣцата.

За отъ мечката се празднува *Мечкинъ день* — св. Андрей Първзвани (Ж. Ст. 64, тъй и Кач. 14). Отъ нощьта срещу Андреовдень днитѣ почватъ да „наедряватъ" — народна етимология. Приведена е една легенда за обяснение на мечкиния праздникъ. Св. Андрея ялъ млѣко, а владиката — хайверъ, и излѣгло, че първиятъ бива да се причести. Сетнѣ, възсѣда си той мечката и се връща въ гората.

Стр. 67. *Рибни св. Никола* — 6 декемврия, се празднува повече отъ лѣтния (9 май). Ср. Дриновъ, Нѣсколько словъ и пр. 28. Ѣде се риба (която има люспи), опечена въ тѣсто. Рибникътъ се прѣкадва отъ попа, който слѣдъ това отрѣзва опашката за себе. Понеже священникътъ отрѣзва много голѣмъ кѫсъ отъ рибата, селянинътъ, за да го надхитри, омѣсва рибата съ голѣма опашка, и попътъ, колкото много и да отрѣже, занася у дома си . . . . само тѣсто. Подобна хитрина у българетѣ по Тимокъ, погранични съ изучванитѣ отъ г. М. шопе, отбѣлѣзва Карац., Жив. и обич. нар. срп. 71. Сѫщо и въ Кюстендилско правѭтъ на службата на Николовъ день рибни гозби: Люб., Б. Е. 24.

Игнаждень — 20 декемврия. По кѫщята ходи *поожн'ѣкъ*[1]) и благославя домашнитѣ животни. Кѫдѣто доде, първиятъ му въпросъ е: „славите ли младаго Бога?"

За бѫдния вечеръ се пекѫтъ, както и по много други мѣста, колаци за св. Петка, водачъ на светцитѣ (и за други светци?), за гумното, за нивата, овцетѣ и пр. — сѣки колакъ въ формата на прѣдмета. Коледаретѣ се казватъ и *кофръжен'ѣци* отъ *кофргá (?)* и *кофриг* — колаче, ср. рус. *коврúга.*

Коледната пѣсень на стр. 81—2, дѣто на домакина носѭтъ добра вѣсть, че стадото му се изягнило: се овновци виторожки и пр., има

---

[1]) Ср. сърб. *полажајник.* Въ Велесъ: *пóлаза* — първото посѣщение, било на извѣстенъ бѣлѣжитъ день, било на дѣлниченъ день, и свързанитѣ съ него суевѣрия.

твърдѣ много варилнти, особено у Кач. № 6—10, 13, 14, Ил. 39, 114, 40, Сбм. I 3, 4 и др.

Къмъ идещата пѣсень, стр. 82—5, пѣена сѫщо *на домакинъ,* незнаѭ варияити. Стари Пейо има шесть сина, шесть делии, които запиратъ клисуритѣ. Напада ги Татаръ Лало съ триста войници и ги плѣнява. Баща имъ изнася на гората шесть коня, синоветѣ скѫсватъ вѫжетата, възсѣдатъ коньетѣ, избиватъ войската на Лала и сами него хващатъ живъ и го одиратъ.

Пѣсеньта за *Милка їубава* 85—8, която задава мѫчни порѫчки на своитѣ поклонници (да ѝ донесѫтъ жива вода, да посадѭтъ лозе у Дунавъ, да умѣрѭтъ съ стрѣла звѣзда деница) и найсетнѣ била сама убита, е вариянтъ отъ № 164 Мил., Бълг. Книжици I 1858 кн. 5, вж. още А. Илиевъ: Бълг. прѣдания за исполини и пр. Сбм. IV 245—6 и 254—5.

Пѣсеньта на стр. 88—90 съ нейния вариянтъ на стр. 90—2 е съставена отъ два мотива, характерно коледни:

1). Малко момче, обикновено *Рабаръ* (младоженекъ, юнакъ, отъ „храбъръ")[1]) *гони суръ елена*, който се извръща и заплашва юнака съ разпетието на челото си. Вж. А. Потебня, Обв. поэт. мотив кол. и щедр. 329, гдѣто се посочва легендата за св. Хубертъ (у Волфъ, Beitr. zur Deutsh. Mythol. I 145) и отъ българскитѣ варианти сѫ указани Мил. 83 (1-та половина), бПСп. II 16 (Данъ-войвода), сПСп. XIII 144. Къмъ тѣхъ прибавямъ още: Ил. 26 (дѣто се цитува и Об. Трудъ 89), 54 и 120, дѣто двата гонени елена обаждатъ, че тѣ сѫ свѣщи, слѣзнѫли на земята, за да видѭтъ, дали християнитѣ си държѫтъ вѣрата. Както е извѣстно, еленъ съ кръстъ се явява и въ житието на св. Плакида[2]). Не сѫ достатъчно земени прѣдъ видъ за сравняванье съ нашитѣ пѣсни гръцкитѣ, и ние привождаме нѣкои отъ тѣхъ: Passow № 516, Kind, Anthologie neugr. Volksl. [3]62: Дигенисъ (срѣдневѣковенъ юнакъ, който има цѣлъ крѫгъ пѣсни)[3]) ще умре, защото убилъ между другото и единъ еленъ съ кръстъ на рогата и звѣзда на главата, а на плещитѣ — съ ликъ на Богородица: αὐτῆνο κρῆμα μ' ἔσωσε καὶ θέλω νὰ πεθάνω. Къмъ това мѣсто цитува Либрехтъ за сравнение Gesta Romanorum 110 гл. и къмъ него

---

[1]) Ср. увода въ Южноруская былины Кіевскаго цикла отъ М. Халанскій, върху тази дума въ славянската и особенно въ русската поезия. Въ бълг. коледна пѣс. Об. Трудъ III 89 се срѣща формата *Ребрё!* Ребрё юнакъ гони сура елена и навлиза въ бѣла Дунава. Оттатъкъ рѣката млади булки бѣлѭтъ платно. Той ги помолва, и тѣ надаватъ платната и направятъ таборъ. Улавятъ юнацитѣ елена и го дѣлѭтъ: „кому крилце, кому перце, Ребро (sic = ребро) юнакъ цѣло сърдце". Споредъ народнитѣ прѣдстави, ведно съ сърдцето прѣминава у юнака и силата.

[2]) Житието носи заглавие: О стратилатѣ при Траяна ц. Еленътъ има кръстъ и пуща свѣтлина по-силна отъ слънцето. — „Плакида, що ме гонишь? Се тебе ради пришелъ есмь на животнѣмь семь явиться тебѣ. Азъ есмь I. Хр. . . . Слыша стратилатъ, пристрастенъ бѣ, спадя съ коня." Вж. Сумцовъ, Культ. переживанія. № 1. Олень въ произвед. нар. слов. и искусства, ср. Эти. Об. VIII 194—5. На послѣдното мѣсто Вс. Миллеръ отпраща къмъ Ад. Кунъ въ Zeitschr. f. deutsche Phil. 1869 I 89—119.

[3]) Съ пѣснитѣ отъ неговия цикълъ сѫ се занимавали Легранъ, Сатасъ, Дестунисъ, Веселовски и др. Съ нашия Марко Кралевичъ прѣдставя той не до тамъ много аналогия.

Oesterley.[1]) Въ нашата пѣс. сПСп. XIII 144 Рабро се връща, щомъ вижда разпетието на елена. Въ пѣс. у г. Мар., въ Об. Трудъ III 89 и въ № 83 Мил. юнакътъ убива елена. Това ни изненадва, защото има вече и вѣрванье (Прилѣпъ), че еленътъ носи кръстъ на рогага си, та кой го убие, ще умре Сбм. I 73. Вж. още Весел. Разыск. VI 64—5. Г. Дестунисъ, Разысканія о греческихъ богатырскихъ былинахъ средневѣковаго періода (Сборн. отд. р. яз. и слов. И. А. Н. въ Спб. 34 томъ) дава прѣводъ на Passow 516 и Г. Χρ. Χασιώτης (Συλλογὴ τῶν κατὰ Ἤπειρον δημοτικῶν ᾀσμάτων) № 31 стр. 208 „τὸ στοιχειὸ καὶ ὁ ἀνδρειωμένος." Въ втората отъ тѣзи пѣсни, дѣто ролята на елена заема мѣстниятъ духъ, Дестунисъ (стр. 303 и 126) приема съгласно съ Bernhard Schmidt, че е могло да се зачува старото еллинско прѣдание за убиванието на Артемидината свещена кошута отъ Агамемнона, и и прави нѣкои възражения на Ждановъ, който съглежда тука само легендаренъ християнски изворъ.

2). Либето е по-мило и отъ баща, и отъ майка, и отъ братъ, и отъ сестра. Голѣма часть отъ славянскитѣ пѣсни, дѣто тази идея се иллюструва въ разни положения отъ живота, е събрана у Потебня, Объясненія малоруск. и сродн. нар. пѣс. I 160—1, 190 нт.

а). Момата потъва и вика домашнитѣ си да додѫтъ да я избавѭтъ (но само либето се нахваща): Голов. II 80 № 14. Момата се люлѣла надъ море, ременитѣ (вѫжетата) се прѣтрили, и тя паднѫла въ морето. Баща ѝ и майка ѝ дохождатъ, но намѣсто да я спасѫтъ, съвѣтватъ я да плува покрай брѣга, та да я хванѫтъ и извадѭтъ: Бонч. 88 (недовършена), 114, Доз. 61 (Дафинка я понелъ Дунавъ, като бѣлила платно на Дунавъ), Сбм. II 61 № 6 (свадбенска, отъ

---

[1]) Сѣвернитѣ германци вѣрвали, че воднитѣ духове се прѣвръщатъ на бикове. Така, Олафъ Пфау притежавалъ едно юнче, по име Харри, съ 4 рога: двата обикновени, третиятъ — изправенъ на горѣ, а четвъртиятъ — между очитѣ. Като станѫлъ на 18 години, на Харри му отпаднѫлъ послѣдниятъ рогъ, и Олафъ заржчалъ да го убиѭтъ. На идещата нощь Олафъ сънува, че го гълчи една сърдита жена, за дѣто убилъ сина ѝ Харри, — и за това той ще види своя синъ въ кръвъ. И това се сбѫднѫло. Weinhold, Altnordisches Leben 37—8. Не знаѭ дали е била докарана тази легенда за сравнение съ разгледванията образъ, който въ нашата поезия е пуснѫлъ дълбоки корни. У Ил. № 3 „Човѣкъ — суръ еленъ" по-малкиятъ докаченъ при дѣлбата братъ се обърнѫлъ на еленъ; майка му иска да го отвърне чрѣзъ билье, но се повръща, като вижда ясното слънце на челото му и пр.; кумътъ го ударилъ съ тънка пушка. Въ Верк. 219 майката проклина сина си: „Стояне, сину Стояне! Оти не ме мене ти скорна? И язъ ц'рква да вида, И язика свешта да запала, На света Петка Неделя. Да ходишъ, сину да ходишъ, Две на едно да не донесешъ, Едно к'рпа да не в'рзешъ, па на Господъ ти да паднешъ: „Чини ме Боже Иленче, Сосъ ясно слънце на чело, Сосъ месечина на г'рло, Сосъ дребне звезде на снага!" Клетвата се сбѫднѫла, Стоянъ станѫлъ еленъ. Слѣдъ врѣме той помага на майка си въ гората да си набере дърва. Майка му не го познала и въпрѣки молбитѣ му обадила на селянетѣ, какво еленче била видѣла въ гората. Отива Стояновиятъ кумъ и го убива. Тогава продумалъ Стоянъ: „Селяне, море селяне, на сички делъ дадейте, На мой калитата големъ делъ да дадете, И на майка големъ делъ да дадете, Белке се майка наеде, Што ме тешка клетва прокълна!" Чудно е, какъ могълъ Фаминицинъ (а подирѣ му и Махалъ, вж. Nákres 25) да помисли, че въ тая пѣс. „Иленче" е св. Илия! Крива е, види се, главната буква, а оставени сѫ безъ внимание стиховетѣ, дѣто се казва че „Иленче" набралъ дърва на майка си съ рогове и ги „наснопилъ" съ коленѣ. Суръ еленъ се споменува и въ Ил. 49.

Кратово: момата погнжла еленъ по Дунавъ), Сбм. I 22 (лаварска) и др. У Потебня се говори за тоя мотивъ на стр. 190 нт.

б). Или пакъ дѣвойката падне въ плѣнъ и моли брата си да я откупи, като даде двѣ чаши злато и една — бисеръ, но нито той, нито другитѣ роднини, не рачжтъ да я освободжтъ, дордѣто найсетнѣ дохожда либето: Бонч. 97, Ястр. 126 (недовършена). Ср. Антоновичъ и Драгомановъ, Истор. пѣсни малоруск. нар. I 100—1.

в). Момата вика изъ планината и моли поредъ баща, си, майка, брата, си и пр., да изваджтъ отъ пазухата змията, що и влѣгла, но никой не се рѣшава на това, освѣнъ либето, което е възнаградено за това, защото бръквайки въ пазухата на момата, намира не змия, ами пари: Ил. 30 (на овчарь. Ст.-Загорско), Книж. за проч. I 29 (Воденъ), Сбм. II 37 № 2 (Чепино, с. Баня), Доз. доп. № 3. стр. 125. Въ посочената пѣсень въ Ж. Ст. 88—90 само момата бръква въ пазухата на либето си и изважда отъ тамъ златнитѣ гривни и пръстеня, направени отъ златнитѣ рога на уловениятъ еленъ.

г). На момата ѝ е студено и тя отива да се грѣе при майка си, татка си и пр., но не може да се сгрѣе, дордѣ не отиде при либето си, дѣто ѝ е като „летѣ въ баня": Мил. 495, Сбм. II 33 № 4 (Софийско, с. Локорско), Шапк. Сб. I 179 (посоченитѣ тука № 470 и 420 отъ Мил. не сж варианти отъ тази пѣс., а Мил. 407 трѣбвало да се приведе къмъ идещия нумеръ 180 у Шапк.).

д). Единъ момъкъ набралъ въ гората китки и по пжтя се научва едно подиръ друго за смъртьта на баща си, майка си, брата си, но само като чулъ, че либето му умрѣло, само тогава хвърлило китката. Чол. 116.

е). Само либето може угоди на момъка, кога му е злѣ. Лежи момъкътъ подъ комоника и му се пие вода. Дохожда баща му, но носи му сухо грозде, не помага, — и тн. Най-сетнѣ дохожда либето му и донася му вода. Мил. 556.

ж. И въ приказкитѣ се развива сжщата тази идея, но въ друга обстановка. Тука се отнася една прилѣпска прик., напечата въ Живая Старина II 155 (записана отъ Д. Младеновъ), еднаква почти съ велешката прик. „Нарѣчницитѣ, свети Илия и булката, която подарила на момчето си половината отъ своя животъ" (записалъ Г. Бояджиовъ) и съ во́денската, обнародвана въ Книж. I 30. Въ паралель съ тия приказки могж да турж пѣсеньта, споменжта у B. Schmidt, Märch. etc., № 36 (прик.), дѣто сжщо само булката склонява да отстжпи на Яни нѣколко години отъ живота си. Шмитъ сравнява тая прик. съ мотива, развитъ въ Еврипидовата трагедия Алкеста. Пжтемъ ще забѣлѣжимъ, че въ малоруската прик. Драгом. № 12 стр. 99, когато зели да търсжтъ, кой би отстжпилъ отъ своитѣ години на Соломона, комуто било отсждено да живѣе още три години, никого не намѣрили, освѣнъ една баба: тя преживѣла 100 год. и трѣбало да живѣе още толкова, но отстжпила тоя остатъкъ на Соломона

Отъ друга страна, ще забѣлѣжимъ слѣдното.

а). Въ пѣсеньта (коледна) „Данъ войвода и змѣйче", Ил. 18 (Ст.-Загорско), бащата на уловения отъ Данъ войвода змѣй не склонява да го откупи съ тритѣ града, но майката склонява.

б). Стоянъ отива робъ. Майка му, братъ му, сестра му, любето му и синъ му казватъ, че ще го забравжтъ; само бащата казва, че ще го забрави, кога море прѣсъхне. Верк. 221.

в). Въ пѣс. Ястр. ¹213 се твърди, че момата повече обича брата си отколко либето си. Слѣдъ страшни мжки момата, откакъ се удържала да не изкаже на разбойницитѣ брата си, изказва имъ своя „вѣрнолюбецъ", когото отъ друга страна отървава неговата сестра. Тука е ималъ пѣвецътъ на умъ онѣзи сказания и пѣсни, гдѣто жената издава своя мжжъ и отива съ другъ любовникъ. Ср. още Ил. 72 „Димновидецъ и църни угрье и татаре" (Граховско, с. Момино) — коледна пѣс. У Ил. 148 майката и либето не издаватъ Видула при най-страшни мжки, но сестра му го издала на разбойницитѣ (лазарска пѣс. отъ Радилово).

Въ коледната пѣс. Ж. Ст. 96—7 (на мома) сцената е прѣнесена на небото:

Стáнинине господине!
Градúла момá момина града,
Нито на зéмля, нито на нéбо,
Нол го градила у син 'и облак.

Само лудо младо го разбива и влиза вжтрѣ. Моминитѣ девѣть братя го хващатъ и обковаватъ. Момата го иска отъ тѣхъ, за да го върже съ русата си коса, да го бие съ бѣлитѣ си бузи и т. н. Дѣто братята прѣслѣдватъ сестриния си любовникъ, това е извѣстно и отъ живота и отъ поезията (Ил. 165, Кач. 75). Тука е любопитно, че идеялизацията, така присжща на коледнитѣ пѣсни, се изказала въ обрисувание на момата като самодива. Защото възможно е, че образътъ на първитѣ редове отъ пѣсеньта, извадени у мене тука по-горѣ, е прѣнесенъ отъ самовилскитѣ пѣсни. Въ другитѣ варианти, извѣстни мене, дѣйствието става на земята. Момъкътъ граби на момата вѣнци, китки или герданъ, и тя моли братята си да ѝ прѣдаджтъ момъка (вече уловенъ отъ тѣхъ), та тя да го върже съ русата си коса, да го сжди съ чернитѣ си очи и пр.: Ил. 127 (Тетевенъ), Сбм. II 33 № 2, 34 № 6 (Соф.), IV 12 № 23 (Добричко). Отъ виенье вѣнци въображението, подкрѣпено отъ стрѣмежътъ къмъ идеализация, прѣминжло къмъ виенье (зиданье) кале, и тó самовилско. Числото на братята (9 или 3) нѣма, чини ми се, значение за еволюцията на пѣсеньта.

Коледната пѣс. на стр. 97—9 (на мома) е твърдѣ любопитна. Момата си била посѣля „ранбосил'ък", а овчарчето го „прѣпаша". Тя му се заканва да се обърне на мрѣна риба, за да избѣга отъ него. Той казва, че ще хвърли мрѣжа и ще я хване. Тя ще стане митилъ и ще влѣзе въ овцетѣ Той ще пусне огънь, за да изгори митила. Тя ще стане мѣдна игла, и ще се пъхне въ овчия торъ, а той ще накара момитѣ да го прѣсѣжтъ, ще намѣри иглата и ще си я надѣне, като обеца (?). При сичко че хармонията на прѣвръщанята не е добрѣ удържана, очевидно е, че тука имаме работа съ онѣзи пѣсни, за които говори Веселовскій, Разысканія VI—X 67—78, по поводъ на Хъждеу. Послѣдниятъ, вь забѣлѣжителното си съчинение Cuvînte din bĕtrânĭ.

Cărtile poporâna ale Românilor in secolul XVI in legatura cu liter. poporâna cea nescrisa. 1880 приписва на пѣснитѣ съ подобни прѣврѫщаня богомилски характеръ[1]). Веселовски доказва, че онѣзи балади, дѣто прѣвращенята сѫ реално извадени, и дѣйствието става напр. между кукувица (въ румънскиятъ езикъ отъ мѫжки р. — *cucul)* и гъргулица, сѫ пó подирѣшни стадии отъ онѣзи, въ които то става между момъкъ и мома и които прѣдставятъ само реализиранье на символнитѣ образи[2]), та не може да се търси началото имъ въ дуалистическитѣ легенди за борбата между доброто и злото. Въ нашата пѣсень Ж. Ст. 97 е твърдѣ ясна реалната основа. Тука се възпѣва мома, която единъ момъкъ по сѣки начинъ иска да го залиби, но тя сé го отблъсва. Споредъ обясненията на символитѣ отъ Потебня (Объясн. мр. и ср. н. п. I 43), да поженешъ това, що е посѣло едно лице отъ други полъ, въ пѣснитѣ значи — да го любишъ. Съ тоя символъ се и започва нашата коледна пѣсень. Ср. още Ил. 107, Шапк. Сб. I 157 (свадбенска), като отражение може би — ib. 218, 144.

На стр. 100—1 се съобщава въ Ж. Ст. една интересна *коледна благословия* — благослóвка. Ср. Милет. въ Сбм. II крит. отд. 210—3, гдѣто се разправя за думата станеникъ и е обърнѫто длъжното внимание и върху благословскитѣ. Коледарска благословия отъ Мѣдвенъ вж. Трудъ I 1266.

---

[1]) Ср. по-горѣ разборътъ на приказката за дявола и чирака.

[2]) Къмъ тия пѣсни се отнася и Верк. 233. Символътъ се обръща често въ обстановка. Вж. Потебня, Объясн. мр. и ср. н. п. I 160—1, 179—80, 242. Въ нашата поезия, както напр. и вь малорускaта, свадбата се прѣдставя като ловъ: Мил. № 543, 564, 568 (момата е риба), 545, 316 (момата е еребица, деверитѣ — соколи), 336, 417, 426 (момата е агне, момъкътъ — вълкъ: Найде волкотъ рудо ягне, Не умеитъ да го ядитъ, Найде лудо малко моме, Не умеитъ да го любитъ) и пр. Отъ друга страна, въ тѣзи символи можемъ да съгледваме дири отъ онова врѣме, когато грабеньето на моми е било една отъ обичайнитѣ форми на брака, а бракътъ билъ екзогамически. Въ русската поезия сѫ пó-силни тѣзи реминисценции, ако това сѫ наистина реминисценции. Твърдѣ обикновенно е тамъ названието „чужой чужанинъ“ за зетя, къмъ когото често се обръщатъ съ полувраждебни, полуприятелски думи, подобни на слѣднитѣ, заети отъ една българска свадбенска пѣс.:

Зетащина, чуже земянине!
Що си дошолъ во нашава земя?
Аль си дошолъ оро да играме,
Аль си дошолъ вино да пиеме? . . . (Мил. 519).

Тука се отнасятъ още сърбско-българскитѣ *войно, рабро, рабар* и пр., ср. 987, бѣл. 1. Жалното душевно настроение на булката и нейното (присторено) страхуванье отъ момъка прѣзъ свадбата посочва не само върху отбѣлѣжената историческа черта, най сѫщо и върху сврѣмешното тежко положение на жената въ новата за нея момкова кѫща, и мѫчно е да се рѣши, въ кой случай се усѣща отъ пѣвеца едното, въ кой — другото. Ср. Орестъ Миллеръ, Опытъ истор. обозр. русск. словесности ²100 — 105, Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte ²555—6. Свадбенското обичайно право у българитѣ сѫ прослѣдили Родопски (псевдонимъ), въ една сполучлива статия въ сПСп. XVIII, и Волковъ, Свадбарскитѣ обряди на славянскитѣ народи, въ Сбм. III, IV, V (недовърш.). Послѣдната статия ще ни прѣдстави пълно историческо изучение на свадбенитѣ обичаи и то особено отъ антропологическа гледна точка. Българскитѣ обичаи ще бѫдѫтъ, види се, много пóвече изтъквани, отколкото у Сумцова.

Изобщоземено, коледнитѣ пѣсни въ Ж. Ст. не прѣдставятъ онази прѣлесть и богатство на мотивитѣ, ще имаме въ сборника на А. Илиевъ.

Стр. 101 — *сурваки.* У Ц. Гинчевъ, Трудъ I 477—489, нѣма токорѣчи нови данни, така и у Ив. С. Пенчевъ ib II 576—7. Внимание заслужватъ съобщенията на Тодоръ Ив. Михайловски (отъ Еленско) ib. II 1083—1088.

Стр. 103 — *бабинъ день,* 8 януар. Ср. още Трудъ II 573—4 и др.

Стр. 106 — *южн'ъци* — верижн'ъци 16 януар. — отъ грътотевица.

Стр. 107 — *вълчи праздници, Трифуниците* (1—3 февруари). На 1-и февруари рѣжѫтъ лозето. Шапкаревъ, Сб. II 163, описва този обичай въ Македония, на стр. 180—1 — обичая „царь на лозето", дѣто го има въ Бѣла (Русчушко).

Стр. 110 — *чуминъ день* — св. Хараламби 10 февруари. Въ чумово врѣме чистѭтъ кѫщитѣ, за да посрещнѫтъ добрѣ чумата, гледатъ да не съгрѣшѫтъ съ нѣщо, че тя била наказвала. На деня ѝ става угощение: трапезата се прѣкадява, разнася се по съсѣдитѣ отъ госбитѣ и колака.

Власовъ день — 11 февр. Не впрѣгатъ волъ, закърмяватъ говедата съ колака, опеченъ за св. Власъ.

Прѣди сирна недѣля е чиста недѣля, а прѣди нея — „рушна".

Прѣди *сирни недѣля* се правѭтъ люлки. Г-нъ М. съобщава много любопитни припѣвки за люлянье. За очудванье е, дѣто у г. М. не се споменува нищо за обичая на великденски заговѣзни да се запалватъ тояги съ сѣно или слама и да се вьртѭтъ изъ въздуха. Обичаятъ, или по-добрѣ вьртениятъ прѣдметъ се нарича „рукла, рукли" (Чол. 33, Панагюрище) или „лапѫрди" (Мил. 523, Струга) или „оратница" (Любеновъ, Б. Е. 7, Кюстендилско). Сѫщо и за хамкавицата нѣма никакъ споменъ. Види се, хамкавицата е старъ обичай, за обяснението му у насъ ср. рускиятъ обичай „калета", върху който говори подробно проф. Сумцовъ въ съчинението си Хлѣбъ и пр. Харьковъ 1885. За жалость, тази книга не ми е на рѫцѣ, и не си спомвамъ, дали проф. Сумцовъ е сравнилъ българскиятъ обичай съ русския.

Понедѣлникътъ на първата недѣля отъ великия постъ е *пъси* или *чисти.* И до сега люлѣѭтъ понѣйдѣ кучетата на този день (120 стр.). Въ с. Пищигово (Т. Пазарджиско), споредъ съобщението на приятеля ми г. П. Машевъ, този денъ се казва *весѝ-куче.*

Чрънъ вторникъ или усовски вторникъ е слѣдниятъ день.[1]) Усовъ е устрѣлъ. Мѣси се колачъ, разбира се, и се разнася (120 стр.)

120—129 стр. *Луди срѣда, вратоглавъ четвъртъкъ, Тудурици, младенци, благовецъ.* Ср. Кач. 89.

130—138стр. *Лазарница.* Къмъ лазарскитѣ тукъ напечатани пѣсни бихѫ могли да се направѭтъ нѣкои бѣлѣжки. Ще се огранича да кажѫ, че изобщо тия пѣсни съдържатъ твърдѣ малко поетически мотиви. Сѫщото общо впечатление — каквото и отъ колед-

[1]) У Кач. 8 „усовторникъ," въ Кюстендилско (Б. Е. 8) „глухъ вторникъ".

нитѣ пѣсни (вж. пóгорѣ). За отличие отъ коледнитѣ пѣсни, съглеждаме въ лазарскитѣ източнобългарски, обнародвани у Ил., повече жални мотиви. Елегия вѣе тамъ и въ тѣзи лазарски пѣсни, дѣто се изважда само сцена отъ живота, безъ сѣкакво жално събитие.

Обичаятъ *кукличанье* (138—142), що става на връбница и състои въ пущанье по вода кукли (омѣсени и опечени отъ тѣсто?), е извѣстенъ и отъ Карп. 234, ср. Рак. Показ. 172=Дюв. 1066. Въ Копривщица на Енювъ день момитѣ правѭтъ кукла отъ дрипи и слама и, както правѭтъруситѣ съ Ярила, Костромата и Марената (Máchal 203, 204, 194), зематъ да я оплакватъ, опѣватъ и възпѣватъ. Намѣсто цѣлитѣ кукли, на дъсчицитѣ, що се пущатъ по водата, турятъ и само залъци отъ тѣхъ, а отъ куклитѣ правѭтъ и попари, па се гощаватъ и слѣдъ това пѣѭтъ пѣсенчици, които съ „наричанията“ си не само „споменватъ любовникъ и любовници“, но сѫ сѫщи „мартивски“ припѣвки съ прѣдсказванье на бѫдещия съпругъ или съпруга, каквито сѫществуватъ у гърцитѣ и по много мѣста у насъ: Чол. 29—40, Мил. 523, Любен. Б. Е. 15, Ц. Гинчовъ въ О. Трудъ I 95[1]), И. Блъсковъ, Моминска Сълза 36, Тодоръ Ив. Михайловски (Еленско, на нова година!) Трудъ II 1086—1088, Л. Каравел. Страницы изъ книги страд. болг. нар. 218 и др. Въ мѣстноститѣ, описвани отъ г. М., този обичай, ако сѫ само здрави издирванята на г. М., е на измиранье. Обичаятъ мартифа или калиманка (кумица) се извършва на Гюргьовдень. *Кукла* се нарича споредъ Ястр. въ Тетово хлѣбътъ, дѣто (заедно съ яйце) раздаватъ по кѫщята — на момичетата, които ходѭтъ да пѣѭтъ лазарски пѣсни. Съ това име сближава Веселовски единъ, приличенъ съ шопския, молдовански обичай — съ „куклата на Калаянъ или Траянъ:“ Идолътъ (куклата), около единъ аршинъ на длъжь, отъ дърво, замазанъ отъ горѣ съ глина, се погребава отъ момичета въ петъка прѣдъ Гюргьовдень. Тѣзи момичета ходѭтъ сетнѣ изъ кѫщитѣ да просѭтъ подаръци, и една отъ тѣхъ е обвита въ трѣва. Ж. М. Н. Пр. 1886 октябрь 400, вж. още подолу у мене, стр. 996, казаното за пемперуга и Германъ.

Гюргьовдень 23 апр. Има обичай да се берѫтъ цвѣтя[2]) (ср. Карп. 233—4, Ястр. 146 и др.), да се коле курбанъ и пр. Ще отбѣлѣжѫ, че агънцата се пекѫтъ въ дупки, изкопани въ земята по една за по нѣколко кѫщи. Вж. любопитното описание на курбанъ въ с. Вратца (Кюстендилско окрѫж.) на Димитровдень, у Шапк. Сб. II 185—7. Г-нъ Ив. С. Пенчевъ, учитель въ Церова кория (село въ Търновско) дава, както се види, споредъ разкази на старци, едно описание на

[1]) Срещу „Сурвѫ годинѫ“ Въ мѣдниче или гърне отвечерь туря сека мома по единъ или два пръстена, а връхъ пръстенитѣ изсипватъ ечникъ и наливатъ вода. Гърнето съ пръстенитѣ трѣбва да прѣнощува подъ звѣздитѣ. Момичето, което ще вади пръстенитѣ, „булката“, трѣбва да бѫде изтърсакъ. Гърнето се покрива съ червена кърпа. Слѣдъ сѣки стихъ въ пѣсенчицитѣ слѣдва: „Дъй (дай!) Ладо!“

[2]) „Понеже сѫществува общераспространеното вѣрвание, че не само при разболѣваньето, но и при лѣкуваньето на разни болести земагъ участие нѣкои духове, дяволи и др., затова и лѣковити билки се събиратъ повече на Еньовъ день, когато тѣ споредъ народното убѣждение иматъ изискуемата цѣлебна или вълшебна сила“: Д-ръ И. Басановичъ, Ломскиятъ окрѫгъ въ Сбм. V 79.

курбана въ това село, дѣто намираме чудно запазени стари черти. Агнетата се клали въ кѫщи прѣдъ иконата надъ нѣкой сѫдъ — паралия, тава, а найвече копаня, направена нарочно за това, за да не се пролива кръвьта и да не се тъпче; който щѣлъ да коле агнето, запалялъ една вощеница прѣдъ иконата и се прѣкръстялъ, а друга залѣпялъ на рогчето на агнето . . . прѣкръстялъ се и го закалялъ. Съ кръвьта на агнето мажели на дѣцата по единъ кръстъ на челото, носа, брадата и на двѣтѣ имъ страни (бузи), а другата кръвь . . . я хвърляли въ дола . . . Младитѣ булки, които нѣмали повече отъ една година, отъ като сѫ се омѫжили, стояли прави при свекървинитѣ си паралии, и пóстаритѣ жени имъ носели питки и месо отъ агнето и имъ казвали: „на, булка, за Господя и за Стогу (ср. стого) Георгя!“ и пр. Трудъ II 572—3. Ц. Гинчовъ описва въ Трудъ I 748 нт. единъ любопитенъ обичай на този день — гоненье старецъ.

145—8 стр. пѣсень гюргьовска: Петкана и Стоянъ нѣматъ агне за курбанъ и искатъ да заколѭтъ дѣтето си, но тѣ получаватъ агне. Ср. Мил. 29.

Гюргьовската п. Ж. Ст. 149 е вариянтъ отъ коледарскитѣ у Ил. 20 (Радилово) и 44 (Малко-Търново). Ако и да сѫ станѫли по размѣра си и по употрѣбата коледарски, сéпакъ пѣснитѣ Ил. 20 и 44 сѫ се пѣли отпърво само по Гюргьовдень. При сé това тѣ съдържатъ пó-стари черти отколко онази у г. М.: въ № 20 тритѣ синджира робе (отъ орачи, копачи-лозари и овчари), които молѭтъ св. Георги да ги освободи, сѫ нарѣчени самодивски.

На 1 май, *св. Еремия*, се пѫдѭтъ змиитѣ (другадѣ — и бълхитѣ) съ такива обреди, каквито има рѣчи повсѫдѣ изъ българскитѣ краища, а сѫщо и по други земи. До колко съзвучието *змия* съ *Еримия* е съдѣйствувало, щото именно на този день да става това гоненье, мѫчно ми е да рѣшѫ. Трѣбва да се обърне внимание, че повсѣкѫдѣ употрѣбятъ желѣзни прѣдмети за да заплашватъ змиитѣ (ср. и Кач. 11); това показва, че не само гадоветѣ сѫ искали едно врѣме да изпѫдѭтъ, най-злитѣ духове, които може би сѫ си прѣдставяли въ видъ на тѣзи гадове. Въ това може ни утвърди донѣйдѣ обичаятъ да плашѫтъ съ разни прѣдмети, що издаватъ шумъ, върколака, когато той иска да погълне слънцето (Krauss, Volksgl. u. relig. Brauch d. Südslav. 10). Въ числото на тѣзи прѣдмети желѣзнитѣ, види се, никога не липсуватъ. Желѣзото е елементъ врѣдителенъ на (злитѣ) духове (Taylor, Anfänge d. Cult. I 140), прѣдпазва отъ магии (Liebrecht, Zur Volkskunde 312) и пр. Материялитѣ за изученье на този обредъ у разни народи е събралъ Веселовски, въ съч. си Изъ исторіи романа и повѣсти I 365 нт. Пóнови данни — Шапк. Сб. II 152 № 12, 164 № 13, 170 № 25, Ц. Гинчовъ: Трудъ I 216—218 (с. Вранякъ, Раховско окрѫжие), Ив. С. Пенчевъ ib. II 575 (гоненье змѣй съ димъ отъ лайно с. Церова-Кория, въ Търновско) и др.

Съ приказката на 155 стр. „*Пръстенъ отъ змѣйски царь*“ (подъ редоветѣ, втори вариянтъ), която г. М. обѣщава да разкаже други пѫть поподробно, прилича охридската Шапк. 29 „Дърварчето, мачето, змията и рибата“ и калоферската Чол. 250—2. Въ послѣдната прик.

момчето спасява жабче и получва отъ майката чудна кутийка отъ подъ езика ѝ. За кржга на тая прик. вж. Бенфей, Pantschat. I 211 нт., Hahn 9 (ср. формула 32 на стр. 57 въ 1-та ч.), Wollner 29, гдѣто сж посочени повечето славянски варианти, Radloff I 320. Другата прик., за която загатва г. М 157, можемъ озаглави „*Гадински езикъ*", както е озаглавена у Ербена въ Sto prosto-narodních poh. a pov. slov. 222. За нейния кржгъ вж. Гримъ 17 (Die weisse Schlange), Вук. 3 (Немушти језик), Афан. 138 и 239, Вс Миллеръ въ Ж. М. Н. Пр. 1890 Июнь 375 (грузинска прик.); арабската версия отъ 1001 нощь вж. въ бълг. прѣв. Халима 21 стр. (Магарето, волатъ и овчарятъ).

Спасовдень (159 стр.). Настава русалската недѣля отъ св. Тройца до недѣлята на Всѣхъ Святыхъ. На русалскитѣ е посветено цвѣтето росенъ[1]). Ср. Чол. 39 Карп. 11 нт., Карп. 231 (духовдень). Въ сѣверозападна Македония на русалкитѣ е посветена срѣдата на прѣполовение на петдесетницата: Шапк. Сб. II 171, въ Кюстендилско — срѣдата отъ страстната недѣля: Любен. Б. Е. 12.

На стр. 163—175 се описватъ игритѣ на *русалиитѣ* или *калушаритѣ* по единъ такъвъ подробенъ начинъ, по какъвто е направилъ това Шапкаревъ за сжщитѣ хорá въ Македония. Отъ Ж. Ст. се научаваме за този уставъ въ Ломско: за ватарина (водача) на дружината, за броя на играчитѣ, за тѣхнитѣ тояги, знаме, свирни, хорá, и лѣкуванье русалски болести. Освѣнъ издирванята на Миклошича и Томашека, важни сж и онѣзи на Веселовскій, резултатитѣ на които сж доста познати у насъ по статиитѣ на Милетича, Шишманова и Басановича. Ще забѣлѣжж, че названието *калушари* е въ свързка съ румънското название за сжщата игра; *călușér*, călușár = saltimbanque, bateleur; *joc călușeresc* = certaine danse aves mascarade. Кантемиръ, единъ старъ румънски писатель, описва твърдѣ приличенъ съ шопския румънски обичай и го нарича *caluczenii*. И за цѣреньето на болести (morbi chronici) споменува той. Вж. Веселовски, Разысканія XI—XVII стр. 271—272. Пóнови данни върху този обичай измежду нашия народъ вж. у Шапк. Сб. II 161, В. Македонский, за обичай „Ешка" сПСп. XXXVII—XXXVIII 256—262, Д-ръ И. Басановичъ, Ломскиятъ окржгъ, Сбм. V 86-87 (сжщо и цѣренье болни при русалскитѣ игри), 75 (русалски болести).

Елисей (14 юния) се празднува за отъ болестьта *лисо* — кель. Очевидно, това вѣрванье не е плодъ на народната етимология, а е само поддържано отъ нея. Елисей (Царйе II гл. 5) изцѣрилъ Неемана отъ краста и сетнѣ наказалъ слугата си Гехазия съ сжщата болесть зарадъ неговата жедность. У прилѣпчани „Елúсеа" е породилъ друго въззрѣние: *Елисéа* — *сеа:* до Елúсеа селанитѣ сеіат просо: Сбм. III 135.

Пѣсеньта на стр. 176—8 показва голѣма конфузия. Ангелинка се хвали, че не може я прѣлъга никой. Но змѣятъ я прѣлъгва съ свиренье, откарва я на Стара-планина и дава ѝ желѣзни опинци: кога ги съдере и роди мжжко дѣте, тогава ще иджтъ тѣ на гости

---

[1]) Мислж, по произволъ е написано *Росенъ* въ една хумористична пѣс. въ Трудъ I 202 (Събрали са бабитѣ, Цигулъ, цигулъ, цигулъ), дѣто има важни указания за русалкитѣ: тѣ даватъ късметъ и подмладяватъ.

(на повръткн) у майчини ѝ. Дошло и това врѣме, и тѣ тръгвать. Изъ пжтя срещатъ петь кола сѣно. Жената пита змѣя, може ли ги запали, а той казва, че му врѣджтъ трѣвитѣ иглика, кумуника, тентява, та не може. При влизанье при Ангелинкина майка, *змѣятъ се свива на вѣнецъ*. Ангелинка се окжпва *съ отваръ отъ казанитѣ трѣви*, и вѣнецътъ, а сжщо и рожбата изчезватъ. Тука може да се види слияние на два мотива, изложени другадѣ, като напр. у Чол., отдѣлно:

1) № 27 Чол.: Стана кара змѣя да стане на поясъ, за да идѫтъ на повръткн, и сетнѣ хвърля вѣнеца (змѣя) въ огъня.

2) Чол. 28: Скумрия по сжщия начинъ както въ пѣс. въ Ж. Ст. изпитва отъ змѣя омразнитѣ трѣви, та се полива съ тѣхъ и го прожжда, Ср. Бонч. 99.

На *Горешн'ъците* (15, 16, 17 юлия) не се работи отъ пожаръ (стр. 181). Споредъ Карп. 238 шопитѣ колжтъ на 15 юли курбанъ агне или риба, раздаватъ турта на роднини и съсѣди, намазана съ медъ.

Мария крие отъ брата си *св. Илия*, кога му е деньтъ, да не би той да избие свѣта съ своитѣ стрѣли и гърмотевици (182). Ср. Шапк. Прик. 77. Въ Разысканія VIII 325—6 Веселовскій указва едно подобно прѣдание у румънитѣ.

Като притурка г. М. описва три обреда, извършвани въ случай на нужда въ неурѣчено врѣме — за дъждь.

Германъ (183—5) се казва обичаятъ да се заравя по *сичкитѣ* обреди като човѣкъ една кукла, за да се прѣдизвика дъждъ. За това се завзематъ момитѣ. Ср. погорѣ (стр. 993) изложението на обичая куклячане.

„*Пемперуга*" е обичаятъ, извѣстенъ подъ името „пеперуда, додоларка, додола", записанъ и у чергедскитѣ българи подъ 1647 г. и разширенъ не само у балканскитѣ народи и у нѣмцитѣ (Máchal 63), най сжщо и у африкански народи: вж. О. Миллеръ, Опытъ ист. обозр. русск. слов. ²52, гдѣто за този обичай у семититѣ се цитува Wundt, Menschen u. Thierseele. Не е толкова мжченъ въпросътъ за потеклото на този обичай, колкото — за названието. Върху символиката на дѣйствието, съгласно съ общото мнение бѣлѣжи B. Schmidt, Volksl. 31: „както отъ стомната се излива водата възъ пеперудата (момата или жената, обивита съ листье), така и Господь нека излѣе отъ небото своя дъждъ върху жедната земя". Колкото за названието на обичая, мене ми се вижда основателно мнението на Потебня (цитатитѣ немогж указа сега), че *пеперуда (-уга)* и въ значение на Schmetterling, бабочка, и въ значение на обичая възхожда къмъ **пер-**, и тѣзи двѣ думи сж домашни въ славянскитѣ езици (бълг. и сръб.). Любопитно е, че алб. д. *dordol'ēts*, която G. Mayer (Etym. Wörterb d. alban. Spr.) докарва въ свръзка съ сръб. *додола*, има, освѣнъ значението на сръб. дума, още друго: Vogelscheuche, плашило (рус. чучело). Сжщо не ще да е случайно, дѣто въ Тесалия περπέρια, περπερίνες означава както и у насъ пеперудата отъ кожуреца. Гръцкитѣ думи „περπεροῦνα, περπερίνα, περπερίτσα" мжчно се обясняватъ отъ гръцки езикъ и ще да сж отъ славянско потекло. Сжщо тъй и албанската d. perperonᵉ (вж. G. Meyer, Et. Wörterb. d. alb. Spr. п. д.) и румънскитѣ păpărudă и păpălugă сж славянски.

Вж. още Mikl. Et. Wörterb. подъ perpera. Както забѣлѣзва Г. Майеръ, грѫцкитѣ пѣсни, що се пѣѭтъ по „додола“, съвпадатъ съ славянскитѣ съвсѣмъ, даже и по метра си. Ср. още Веселовски въ бѣлѣжката върху Ястребовския сборникъ (1-о изд.) въ Ж. М. Н. Пр. 1886, октябрь, стр. 400.

Ако горнитѣ двѣ срѣдства непомогнѫтъ, тогава дестина двайсеть голи мѫже *гонѭтъ змѣя,* който въ видъ на вихрушка дохожда и пропѫжда дъждовнитѣ облаци. Мислѭ, не е стара черта, дѣто селянитѣ сѫ обрѫжени въ тоя случай само съ криваци. И по други мѣста слѣдъ пеперудата извършватъ обичая съ „Германчо“, вж. И. Блъсковъ, Ружа (китка IV) 50—53.

Наопаки, за да нѣма дъждъ, *керемедчиитѣ заравятъ съ магии магаре,* куче или котка, и дордѣ не ги намѣрѭтъ селянитѣ и не ги отровѭтъ, сѐ ще бѫде суша (188 стр.).

Тѣзи ми бѣлѣжки бѣхѫ на навършванье, когато ми паднѫ на рѫцѣ послѣдната книга отъ XIV томъ на Archiv für slavische Philologie, дѣто редакторътъ Ягичъ си е изказалъ въ нѣколко реда мнението върху разгледваната книга на г. М. Мене ми е драго да отбѣлѣжѫ, че високоучениятъ славистъ е останѫлъ сѫщо съ добро общо впечатление отъ книгата на нашиятъ етнографъ: той ѝ приписва сѫщото значение и посочва сѫщитѣ слаби страни, каквито се стараяхъ и азъ да посочѫ. Въ нататъшнитѣ си книги, вѣрвамъ, г. М. ще устрани недостатъцитѣ въ изложението си, именно своитѣ обобщения и разсѫждения по поводъ на излаганото, произволнитѣ съкратяваня и пр. Не ще бѫде неумѣстно, вѣрвамъ, да съобщѫ тука на българскитѣ читатели, че проф. Ягичъ е изобщо задоволенъ отъ послѣднитѣ успѣхи на нашата книжнина. Той хвали българската работливость и производность на научното поле[1]) и възлага добри надѣжди върху нашитѣ книжовници, но изказва и нѣкои страхуваня, които нежелае да се сбѫднѫтъ. И, увѣрени сме, нѣма да се сбѫднѫтъ. Освѣнъ дѣто се очудва на голѣмия брой трудове, що се печатѭтъ въ Сборн. на Мин. на Нар. Просв., Ягичъ се изказва насърдчително и по поводъ на други български издания, така и по новитѣ издания на нашиятъ етнографъ К. Шапкаревъ. Извѣстно е, че у насъ публиката announce неможе поддържа и насърчва издаваньето на специялни трудове, колкото мóже да стори това и наистина го прави — просвѣтеното Министерство на Народното Просвѣщение. То се е затекло на помощь и на г. К. Шапкаревъ за нѣкои части отъ голѣмата му сбирка. Нека се надѣваме, че Министерството ще поддържи пó-яко г-да К. Шапкарева и Д. Маринова, та трудоветѣ имъ да станѫтъ часъ пó-скоро притежание както на външния свѣтъ, така и на нашия.

Лайпцигъ, 27 юни 1892 год.

---

[1]) Сѫщо тъй благоприятно се отзовава за българската книжнина и Виенскиятъ приватдоцентъ Фр. Пастърнекъ въ своя Библиографически прѣгледъ на славянската книжнина (Bibliographische Uebersicht etc.), издаденъ като притурка и сѫщеврѣменно показалецъ за 13-тѣ тома отъ Archiv für slavische Philologie.

Притурка.

Слѣдъ съставянето на тоя рефератъ ми станѫ достѫпенъ VII т. отъ Сбм., който бѣше излѣзълъ порано отъ юни 1892 г. Сетнѣ се появи VIII т., а сега излиза и IX. Въ народнитѣ умотворения, обнародвани тукъ, намираме много вариации къмъ материала, възъ който се спирахме по поводъ на Ж. Ст. Въ IX т. се печати и една студия по народната етимология на българска почва, а продължава се друга по растенията въ нар. поезия. И двѣтѣ често се докосватъ до народнитѣ вѣрваня. Ограничавамъ се само съ нѣколко прибавки.

— Къмъ 965 стр. За дуализма вж. и подробното, още недовършеното издирванье на М. Драгомановъ въ Сбм. VIII: Дуалистическото миротворение. Това е 2 гл. отъ Забѣлѣжки върху славянскитѣ религиозно-етически легенди, които почватъ въ VII кн. отъ Сбм.

— Къмъ 967 стр. Защо се неоженило слънцето? Споредъ една прик. изъ Софийско, хората отклонили слънцето отъ женидба по тоя начинъ. Единъ прѣмѣненъ, напетъ момъкъ отишелъ при слънцето и му казалъ, че той е така веселъ, защото е ергенинъ. Слѣдъ нѣколко години той отишелъ при него дрипавъ и угриженъ и казалъ на слънцето, че ходи така, защото има жена и дѣца. Сбм. VII 131—2. Споредъ друга прик. (пакъ изъ Софийско, ib. IX 134—5), Господь се оставилъ отъ мисъльта да жени слънцето, само отъ като се научилъ, че дяволътъ прѣдвижда изгарянього на земята, което ще послѣдва отъ това.

— На „новина“ подсичатъ коситѣ на момитѣ въ Велесъ: како шчо расте месечината, така и косата кье им растела. Сбм. VII 127 № 66.

— Къмъ 971 стр. Въ отдѣлни случаи метаморфози, напр. въ баеньето отъ „сутуница“, което много напомва сказ. за Гелло, могла е да влияе прѣводната литература, но изобщо вѣрата въ прѣвръщаня е домашна и у славянитѣ. Ср. Sobotka, о. с. 25. Прѣвръщаня и прѣслѣдваня вж. още въ Сбм. VII 6, VIII 13 № 10, IX 125, Шапк. Сб. II № 149 и пр.

— Къмъ 977 стр. „Отговоръ отъ гроба“ — вж. пѣсень изъ Конушко Сбм. IX 54 и отъ Криворѣчна Паланка ib. 60 „Чума въ Босна“ — ib. 74 (Дупничко).

— Къмъ 984 стр. Прик. за момичето на воденицата и вапирина вж. въ Сбм. VII 158 (Габрово).

— Къмъ стр. 985. И въ Велесъ вѣрватъ, че, ако се намѣри нѣщо наѣдено отъ мишка, означавало „иллыіе“ — кражба и др. т. Сбм. VII 127 № 56.

— Къмъ стр. 987. Рабро юнакъ. Сбм. VIII 5.

— Къмъ стр. 995. За русалкитѣ и русалиитѣ вж. дължкия екскурсъ на Шишманова въ Сбм. IX 544 — 52.

— Къмъ стр. 996. За обичая Германъ или Скало-Яни вж. съобщението на Ц. Гинчевъ въ Сбм. VIII 176—8.

София, 7 августъ 1893.

Д. Матовъ.

2. *Черти отъ живота на* **Савва С. Раковски.** *Наредилъ и издава Черню Поповъ. Русе, Скоропечатница на Спиро Гулабчѣвъ.*

Прѣзъ първитѣ години слѣдъ Кримската война, която расклати цѣлия Истокъ, се явихѫ на българския небосклонъ двѣ лица, които привлѣкохѫ къмъ себе си вниманието на цѣлата тогавашна българска интелигенция. Тия лица бѣхѫ: *Драганъ Цанковъ и Георги С. Раковски.*[1]) Отъ паданьето ни подъ турския хомотъ, едничката мисъль, която обладаваше сѣки български мозъкъ, бѣше отърваньето на отечеството ни отъ чужденеца господаря. Едни българи сѫ само мислили за това избавление, а други сѫ и работили за него. Такава една задача си бѣхѫ дали и горѣпоменѫтитѣ двѣ лица, които се бѣхѫ заловили да работѭтъ за отърваньето на България отъ турското робство. Честитѣ войни на Руссия противъ турцитѣ, сетнинитѣ на които бѣхѫ: основанието на Грѫцкото кралство и Сръбското княжество, бѣхѫ посѣяли въ нашия народъ убѣждението, че и ние трѣба да чакаме отъ руситѣ въскръсяваньето на старото Българско царство. Кримската война, обаче, и навиваньето руситѣ на Севастополъ, облѣ съ студена вода тия сбщенародни сладки надѣжди. Въ тая война християнска Европа извади сабята, за да брани мохамеданското господаруванье надъ злочести християни. Коя бѣше причината на това явно противорѣчие между дѣлата и началата на западнитѣ образовани народи? — Тая причина ни се обясни: „Русия е една огромна държава, отъ която сички имаме право да се боимъ, казвахѫ западнитѣ дипломати; ако строши и Турция и си усвои Балканския полуостровъ, нейната сила ще се уголѣми още повече, и цѣлъ свѣтъ ще падне подъ нейното влияние. Вие сте славяне, вие сте православни, вие ще държите съ нея и ще бѫдете противъ насъ. По тая причина, ние като не позволяваме съсипваньето на Турското царство, защищаваме само нашата собственна свобода, нашата независимость.“ Логичното заключение отъ тия доводи бѣше: че ние, ако прѣстанемъ да сме православни и ако се обявимъ за неприятели на Русия, ще намѣримъ милость прѣдъ западна Европа, която тогава не ще се противи на нашето отърванье отъ турското робство. Драганъ Цанковъ прѣгърнѫ тая програма и дигнѫ знамето на *униятството.* Около него имаше и много други млади и интелигентни българчета. Но понеже цѣльта ни е само да дадемъ единъ кратъкъ отчетъ за горѣпоменѫтата книга, а не да пишемъ история на тия врѣмена, за това нѣма да влизаме въ подробности. Раковски, като пó-образованъ мѫжъ и повече запознатъ съ историята и съ политиката, имаше съвсѣмъ други убѣждения. Той казваше, че западна Европа подържа Турската империя, но само срещу Руссия; ако ние, турскитѣ поданници, се подигнемъ противъ мѫчителитѣ си и свалимъ хомота отъ врата си, тогава европейската политика, щé не щé, ще подтвърди извършеното дѣло, ще признае независимостьта на Българското царство. Не е чудно даже, тая западна Европа и да ни доде на помощь, когато се убѣди, че ние сме вече

[1]) Съчиненията на Раковски носѭтъ името *Георги;* но лица, които сѫ познавали домородството му отъ близо, увѣряватъ, че той билъ кръстенъ съ името *Савва.*

узрѣли за свобода, и че жертвуваме животъ и имотъ за народната си независимость. Така станѫ съ сърбитѣ и послѣ съ гърцитѣ. А що се отнасяше до программата на Цанкова, Раковски се просто смѣеше съ нея. Той казваше, че е чиста глупость да чака човѣкъ отъ *лукавата западна политика*, да ни пусне въ рѫцѣтѣ народната ни независимость, само защото ще сме мѣнили вѣрата си, и бѣше убѣденъ, че единичкото нѣщо, което Цанковъ ще може да сполучи, то е да раскѫса народа ни на разни вѣроисповѣдни части, неприятелски една на друга. А послѣдствието на едно такъво раскѫсванье ще е, да увѣковѣчи надъ насъ турската тирания и да ни отнеме сѣка надѣжда за избавление отъ турския хомотъ. За това программата, която той бѣше написалъ на знамето си, можеше да се искаже съ народната поговорка: „помогни си, и Богъ ще ти помогне." Въ първото съчинение, което Раковски издаде на 1856 г., той съвѣтваше българитѣ, да се обърнѫтъ къмъ В. Порта, за да искатъ осѫществението на даденитѣ имъ съ Хати-Хуманна правдини, и казваше, отъ друга страна, на Султана да не се много надѣва на *лукавата западна политика*, за сѫществуваньето на Турската империя, а напротивъ, да се помири съ българското население, което едничко е въ състояние да защищава царството му. Раковски обаче знаеше, че *свобода и правдини* не се добиватъ на готово, а се извоюватъ; той знаеше, че конституциитѣ, шартитѣ, хатоветѣ и проч. оставатъ бѣла книга, когато народитѣ не сѫ узрѣли за тѣхното браненье, и за това очакваше нѣкакво подобрение въ състоянието на българитѣ само отъ една силна *революция*. Той знаеше обаче, че народитѣ се подигатъ само въ два случая: когато сиромашията имъ стане нетърпима, или когато искатъ да постигнѫтъ нѣкои велики идеали. Българинътъ е толкозъ трудолюбивъ, и земята ни е толкозъ плодовита, щото единъ сеобщъ и дълговрѣменъ гладъ е нѣщо немислимо. Оставаше, слѣдователно, само втората причина, за подиганьето противъ турцитѣ, сирѣчь волята за постиганье нѣкои *високи идеали*, каквито сѫ: свобода, народна независимость, образование, народна честь и проч. По тогавашното врѣме тия идеали не сѫществувахѫ, освѣнъ у малцина образовани българи; множеството на народа мразеше турцитѣ, не отъ чувство на свобода, или на народно честолюбие, а само отъ насита на турската тирания. За да се постигнеше, слѣдователно, цѣльта, трѣбаше да се почне отъ началото, сирѣчь отъ пробужданьето на населението, отъ вдъхваньето въ душата му чувство на свободата, на народната независимость. Истина е, че тоя пѫть бѣше дългъ, но той бѣше единичкиятъ, истинскиятъ; и понеже бѣше дългъ, за това трѣбваше да се тръгне по него пó-рано, и да се върви съ пó-голѣма бързина. Раковски често повтаряше, че той вѣроятно нѣма да види българския народъ независимъ, но че това не го обезсърдчава: той не е отъ ония, които работѭтъ съ единичката цѣль, да берѫтъ сами плода на труда си. Такивато хора, повтаряше той, не сѫ патриоти, а себелюбци, егоисти, които работѭтъ за възнаграждението, което чакатъ, а не за идеалнитѣ народни блага. Дѣлата, и особено съчиненията на Раковски, показватъ тъй сѫщо неговата программа. Отъ една страна, той искаше,

да навикне народътъ на мисъльта за въстание противъ турцитѣ, и за това насърдчаваше словомъ и дѣломъ хайдутството; отъ друга — той искаше да вдъхне на българитѣ народни чувства, народна гордость, които сѫ най-силниятъ лостъ за извоюванье на народна самостоятелность. Той се бѣше училъ въ Гърция, знаеше добрѣ грыцката история и бѣше видѣлъ чудесата отъ юнащво и постоянство, които народнитѣ чувства на гърцитѣ бѣхѫ произвели въ Елада. За да приучи българитѣ на мисъльта за въстания, той се залови да идеализира хайдутството и ние често сме се питали: дали Ботйовъ не е неговъ ученикъ, дали Ботйовъ не се е вдъхновявалъ отъ *„Горския Пѫтникъ"* и отъ *„Българскитѣ хайдути"*, които Раковски бѣше издалъ на 1857 и 1859 год.? Другитѣ съчинения на Раковски: *„Нѣколко рѣчи о Асѣню Пьрвому,"* *„Показалецъ или рѫководство, какъ да се изисквѫтъ и издирѭтъ най-стари черти нашего бытія, языка . . ,"* *„Кратко разсѫжденіе върху тьмныя и лъжовныя начяла, на коихъ е основана стара повѣстность всѣхъ европейскихъ народовъ,"* *„Българска старина"* и проч. имахѫ за цѣль да събудѭтъ народнитѣ чувства на българитѣ. Той е писалъ и други книги, които сѫ имали пòвече врѣменъ и политически характеръ, както сѫ: *„Гласъ едного Българина;"* *„Българскый вѣроисповѣденъ въпросъ;"* *„Иступленнія дервитъ"* и проч. Сичкитѣ тия съчинения сѫ писани и печатани между годинитѣ 1857 и 1867.

Ония, които сѫ съчинявали книги, ще могѫтъ да оцѣнѭтъ труда, който Раковски ще е употрѣбилъ за написваньето и издаваньето на тия съчинения. Като се земе въ съображение и това, че Раковски е билъ постоянно гоненъ отъ властитѣ, че той е трѣбало да бѣга и да се крие ту въ Румъния, ту въ Сърбия, ту въ Русия; като се земе още въ съображение, че намираньето пари за наплащанье тия книги ще му е отнемало пòвече врѣме, отъ колкото самото тѣхно написванье, сѣки ще доде до заключението, че тоя нашъ списатель ще е билъ извънредно трудолюбивъ и надаренъ съ извънредни дарби, за да е могълъ да извърши въ толкози кѫсо врѣме това, което е направилъ.

Истина е, че строгата наука не е съгласна съ етнографическитѣ и филологическитѣ начала, както и съ историческитѣ изнамѣрвания на Раковски; но ние българитѣ не трѣба да забравяме, че цѣльта на тия съчинения не бѣше да се обогатява науката, а да се събужда заспалиятъ тогава български народъ. По тая причина, ние трѣба да оцѣняваме дѣлото на тоя народенъ дѣецъ, исключително отъ национална и агитаторска гледна точка.

Не пò-малка полза е докарала на България и вѣстникарската дѣятелность на Раковски. Той почнѫ да издава още на 1857 год. вѣстника: *„Българска дневница"* въ Нови-Садъ. По исканьето на Портата, обаче, Австрийското правителство спрѣ тоя вѣстникъ и изгони неговия редакторъ отъ Австрия. Шестмѣсечното излизанье на *„Дневницата,"* обаче, бѣше направило силно впечатление въ народа. На 1860 год. Раковски започнѫ да издава въ Бѣлградъ единъ още пò-важенъ народенъ органъ: *„Дунавския лебедъ,"* който трая до края

на 1861-та година. Въ него се обнародвахѫ и статии по френски, и Раковски бѣше сполучилъ да тури на дневния редъ прѣдъ Европейската дипломация българския въпросъ. Политиката на *„Лебеда“* бѣше легална срещу Турция, за това се и пущаше въ Турската Империя, дѣто българитѣ го четѣхѫ съ въсхищение. Скѫсваньето на приятелскитѣ отношения между Сърбия и Турция докара спираньето на тоя вѣстникъ. Раковски се залови тогава за друга работа, както ще видимъ пó-долу. На 1864 год. той основа въ Букурещъ вѣстника: *„Бѫдущность,“* въ който се пишехѫ статии и на румънски, за пробужданьето повлашенитѣ въ Румъния българи. Слѣдъ *„Бѫдущность“* Раковски издаде два броя отъ единъ новъ вѣстникъ, *„Бранитель.“* Въ тия два послѣдни органа той бѣше открито дигнѫлъ знамето на революция противъ турцитѣ.

Тая патриотическа дѣятелность на Раковски му бѣше спечелила сърдцата на сичкитѣ българи; дѣто и да идеше, той ставаше ядката, около която се събирахѫ сичкитѣ младежи. Между тия младежи бѣхѫ сички ония български търговци въ Одеса, Галацъ, Браила, Букурещъ и пр., които сега се смѣтатъ за стари, и които поддържахѫ Раковски въ пóвечето му прѣдприятия: тѣ бѣхѫ настоятелитѣ на вѣстницитѣ му, тѣ събирахѫ помежду си пари за издаванье на книгитѣ му, тѣ му помагахѫ, чрѣзъ влиянието си, когато паднеше въ нѣкое злощастие.

Чуждитѣ народи сѫ писали пó-вече нѣщо по живота на тоя български списатель и държавенъ мѫжъ; на български ние сме видѣли до сега, само горѣпоменѫтата книга на г-на Попова и нѣколко страници въ *Народния календаръ* на Г. Котева отъ 1890-а година. Истина е, че е още рано да се пише биографията на Раковски, но именно сега е врѣмето да се събира и прѣчистя материялътъ за тая биография. За това ние сме дълбоко признателни на г-на Черня Попова за безцѣнната негова книжка. За разказа на г-на Котева ние узнахме, че той е черпилъ отъ единъ близкенъ приятель на Раковски, отъ г-на *Николопуло*, единъ отъ най-интелигентнитѣ стари българи, родомъ отъ Плѣвенъ, който живѣе днесъ въ Букурещъ и се радва на добро здравье. Г-нъ Николопуло живѣелъ прѣзъ 1840 год. въ Браила, събиралъ се е често съ Раковски, билъ е очевидецъ на така нарѣченото Браилско възстание, и понеже е и до днесъ надаренъ съ една чудесна паметь, тоя разказъ на г-на Котева има една извънредна цѣнность за животописанието на Раковски. Книгата на г-на Ч. Попова е още пó-важна за казаната цѣль. Отъ нея виждаме, че Раковски е роденъ въ Котелъ на 1818 г., че баща му, чорбаджи Стойко (Савовъ Поповичъ), билъ родомъ отъ хубавото тамъ близкно селце Раково, при което извира Раковската рѣчица, която се влива въ Лудата Камчия. На Раковски майката се казвала *Руса* и била сестра на познатия капитанъ *Мамарчевъ*. Чорбаджи Стойкоималъ братъ на име *Михаилъ*, който загинѫлъ въ възстанието на Ипсиланти въ Молдова (1821 г.). Нѣма сумнѣние, че дѣлата на тоя Михаилъ и на капитана Мамарчевъ ще сѫ имали голѣмо влияние върху душата на младия Раковски и ще сѫ го въспитали за дѣятелностьта,

въ която се той хвърли, когато порасне. Чорбаджи Стойко билъ голѣмъ търговецъ; той прѣкупувалъ Котленскитѣ аби, изнасялъ ги въ Цариградъ и въ Анадолъ и по едно врѣме билъ станжлъ даже подрядчикъ на султанъ Махмудовата войска. Нѣма съмнѣние, че тая търговия на Стойка ще е много помагала за обогатяваньето и напредъка на Котелъ. Раковски билъ вече на седемъ години, когато вуйка му, капитанъ Мамарчевъ, дошелъ въ Котелъ на чело на българскитѣ доброволци, които служели въ руската войска прѣзъ войната на 1829 г. Числото на тия доброволци било около 500, и тѣхнитѣ униформи, тѣхнитѣ саби и тѣхнитѣ пушки прѣпълнили съ радость Котленци, както и сичкитѣ други българи въ градищата и селата, прѣзъ които бѣхж минжли. До 1839 г. Раковски билъ на учение: въ Карлово, при даскала *Райка*, въ Цариградъ, въ Атина и въ Парисъ. Като се върнжлъ въ Цариградъ, той се опиталъ да стане секретарь на княза Богориди, но, ненаученъ на господарь, той напуснжлъ княжеската канцелария и отишелъ да стане учитель въ Браила. Приключенията съ тъй нарѣченото Браилско възстание, и убиваньето на единъ румънски офицеръ, приключения, върху които разказътъ на Котева, печатанъ въ горѣпоменжтата книга, хвърля жива свѣтлина, го принудили да се изсели отъ Румъния и да иде да се скита нѣколко врѣме въ Западна Европа. Той се върнжлъ въ България на 1844 г. и отишелъ въ Търново да дѣйствува за испжжданьето на гръцкия владика и за неговото замѣстяванье съ архимандрита *Неофита Бозвели*. Баща му, отъ друга страна, се подигнжлъ да дири нѣкакви си черковни смѣтки. Тия тѣхни агитации и родството имъ съ Мамарчева и Михаила били достатъчни, за да ги компромитиратъ прѣдъ турскитѣ власти, които ги испроводили и двамата, оковани въ желѣза, въ Цариградската терсана. Едвамъ слѣдъ три и половина години гръцкиятъ тогава посланникъ, *Аргиропуло*, сполучилъ да ги отърве отъ тая тъмница. На 1850 г. Раковски станжлъ търговецъ; той се съдружилъ съ *Екмекчи Мустафа Бей*, който прѣкупилъ ицтизапа на Узунджовския панаиръ. На 1853 год., обаче, Раковски се отказалъ отъ това прѣдприятие и съ помощьта на *Екмекчията* сполучилъ да се назначи за драгоманинъ въ турската войска. Прѣзъ тая година отношенията между Турция и Русия се побъркали. Турцитѣ започнжли да мобилизиратъ войскитѣ си, и Раковски билъ проводенъ въ Видинъ. Тамошното военно началство, обаче, видѣло твърдѣ скоро, че драгоманинътъ съчувствова пó-вече на руситѣ, отъ колкото на турцитѣ. За това го вързали и испратили подъ конвой въ Шуменъ, а отъ тамъ — въ Цариградъ. Екмекчията, обаче, далъ поржчителство за старият си съдружникъ и го отървалъ отъ терсената, а може би и отъ бѣсилката. Щомъ се видѣлъ свободенъ, Раковски избѣгалъ отъ Цариградъ и отишелъ въ Котленския Балканъ, съ още двама-трима другари, бѣжанци като него. Това избѣгванье на Раковски нѣмало за Мустафа бея никакво лошаво послѣдствие. Раковски знаялъ, че турцитѣ не си вадятъ очитѣ за хатъра на гяуритѣ. Ако поржчительтъ му бѣше билъ нѣкой християнинъ, нѣма съмнѣние, че щѣше да изгние въ терсаната на мѣсто него, но и Раковски не би

хвърлилъ никога въ такова злощастие единъ благодѣтелъ и въобще единъ невиненъ человѣкъ. Прѣзъ цѣлото лѣто на 1854 год., Раковски живѣлъ въ Балкана и билъ въ непрѣстанни сношения съ роднини и приятели отъ Котелъ и околностьта. Като дошла зимата, Раковски се примъкнѫлъ въ Свищовъ, отишелъ въ кѫщата на нѣкой си *Апостолъ Колковъ*, който го прѣхвърлилъ скришомъ въ Влашко. Раковски оставилъ на Колкова за споменъ едни много хубави срѣбърни пищови. Прѣзъ първитѣ дни на 1855-та година, Раковски отишелъ въ Букурещъ, дѣто българитѣ го приели съ радость. По́-първитѣ отъ тия българи тогава били: д-ръ Протичъ, д-ръ Атанасовичъ, Ив. Бакалоглу, Христо Георгиевъ, Николопуло, братия Мустакови, Маринчо Бенли, Колопи и пр. Слѣдъ това врѣме ние виждаме Раковски посветенъ почти исключително на литературната дѣятелность, за която говорихме по́-горѣ и съ която той принесе голѣма полза на България.

Раковски се поминѫ младъ на 49 години. Единъ очевидецъ ни разказа слѣдующето за послѣднитѣ мѣсеци отъ живота на тоя народенъ мѫченикъ: „Азъ отидохъ за първи пѫть въ Букурещъ на 1867 г. Раковски бѣше дошелъ тамъ, двѣ недѣли по-рано, и бѣше слѣзълъ у дома на българския владика, Панаретъ До тогава той живѣеше на мошията на стария си приятель, Никола Балкански. Той бѣше вече тежко боленъ, но още на крака. Слѣдъ нѣколко дена братия Мустакови му отстѫпихѫ колибата си въ лозята на Филаретъ, и Раковски се прѣсели тамъ. Неговото състояние ставаше отъ день на день по-отчаяно. Докторитѣ Протичъ и Атанасовичъ ходехѫ често да го пригледватъ, ходехѫ тоже и други българи като на поклонение. Салонътъ му бѣше постоянно пъленъ съ хора. Раковски се интересуваше много за народнитѣ работи, четѣше вѣстницитѣ и распитваше за България ония, които идехѫ отъ среща. Бѣснуванията на Митадъ паша го гнѣвѣхѫ. Той постоянно повтаряше: „Ахъ, защо не съмъ здравъ!“ — като че искаше да каже, че, ако бѣше билъ здравъ, той щѣше да мине Дунава съ нѣкоя дружина и да отмъсти на турцитѣ за тѣхнитѣ звѣрства. По онова врѣме войводитѣ Панайотъ и Тотю се намирахѫ въ Балкана, и Раковски често говореше за тѣхъ, като исказваше надѣждата, че поне тѣ ще умѣѭтъ да заплатѭтъ на турскитѣ власти, както имъ се слѣдва. Състоянието му, обаче, слѣдваше да става по-лошаво; прѣзъ мѣсецъ септември се яви, отъ лѣвата страна на гърдитѣ му, единъ голѣмъ абцесъ, слѣдствие на охтиката, и Раковски трѣбваше да лежи на постелката си. Надѣжда за излѣчение вече нѣмаше, и той го знаеше. Единъ день бѣше дошелъ да го споходи единъ русенски първенецъ. Раковски започнѫ да го распитва за България и за Митадъ паша; той го попита още, дали знае, какво говори Митадъ паша за него. Русенецътъ му каза, че пашата го кълне на смърть. Раковски се позасмѣ и отговори, че скоро ще се испълнѭтъ клетвитѣ на Митада. Тоя отговоръ прѣпълни съ сълзи очитѣ на сичкитѣ, които бѣхѫ въ стаята. Нѣколко дена по-послѣ, на 15 октомври, Раковски прѣдаде на Бога великата си душа. Прѣдъ отворения гробъ сички български емигранти наведохѫ глава. Раковски бѣше подигнѫлъ жлъчьта на много честолюбци,

които не се свенѣхѫ да го псуватъ и да го клеветѭтъ, но тѣ сички сега, прѣдъ праха му, се смирихѫ и се принудихѫ да признаѭтъ, че България загубва единъ буенъ патриотъ и единъ великъ синъ. При погребението на тоя народенъ мѫченикъ, което станѫ съ разноскитѣ на Балкански, присѫтствувахѫ сичкитѣ българи, които живѣехѫ въ Букурещъ; тѣ се бѣхѫ стекли съ хиляди. Присѫствувахѫ тоже и много румънски сановници, както и нѣкои прѣдставители на великитѣ държави.“ Така свърши бурния си животъ единъ пламененъ патриотъ, който се бѣше цѣлъ посветилъ на свободата и независимостьта на злочестата тогава България.

Но да се повърнемъ на книгата на г-на Ч. Попова. Тая книга съдържа и тридесеть и петь писма на Раковски отъ Бѣлградъ, до г. Данилова, търговецъ въ Цариградъ и настоятелъ на вѣстника „*Дунавски Лебедъ*“ Тия писма сѫ извънредно интересни, и ние ги прѣпорѫчваме на читателитѣ си. Въ тѣхъ тѣ ще видѭтъ самата душа на тѣхния авторъ и неговата борба съ неприятелитѣ на отечеството ни. Такива писма ще има много, и то ще е голѣма загуба за страната, ако тѣ не се извадѭтъ на бѣлъ свѣтъ.

Въ по-многото отъ тѣхъ Раковски се оплаква, че не му проваждатъ почти отъ нигдѣ стойностьта на спомоществованията и на книгитѣ му, и че това го държи въ постоянно безпокойствие за сѫществуваньето на „*Лебеда*“. Вѣстникътъ достигва до 11-ия брой, и той не приема отъ никѫдѣ нито една пара; за 20-тѣ броя той похарчилъ 4000 лева, като туря за себе си по 150 лева на мѣсецъ, а получилъ само половината пари. Въ писмото си отъ 18-и априлъ 1861 г. той казва: „умрѫзнѫ ми вече тая редакция, съ такива спомоществователи българи. Ни единъ день не съмъ спокоенъ. Тѣ само дрънкатъ, а кога доде работата за дѣло, тамъ освѣнъ дѣто ги нѣма, но още и съ клевети искатъ да се извинѭтъ.“

Тия теглила, обаче, не го огорчаватъ противъ народа; напротивъ, никое зло не бѣше въ състояние да угаси въ душата пламъка на българскитѣ му чувства. „Кажете на приятелитѣ, пише Раковски на 16 дек. 1860 г., че азъ, додѣто ми държѫтъ крака и рѫцѣ, и додѣто осѣщамъ най-малка умственна сила у себе си, не ще прѣстанѫ да работѭ, за полза на народа си, когото съмъ отъ младость толкози силно възлюбилъ и отъ когото нѣмамъ друго по-свето и подрагоцѣнно въ свѣта.“ На 3 февр. 0861 г., Раковски пише слѣдующето: „Азъ ви казвамъ че съмъ българинъ, и когато нашиятъ народъ никакво уважение не би ималъ къмъ мене, и не би ми нищо помогнѫлъ, пакъ си бихъ до гроба останѫлъ такъвзи . . . . . Азъ съмъ сѣкога билъ българинъ, повтаря той по-долу, и ще бѫдѫ не само до гробъ такъвъ, но още ще оставѭ завѣщание, щото, послѣ смъртьта ми, и прахътъ ми да не се мѣси съ друга народность.“ Ние не знаемъ, дали той е оставилъ такова завѣщание, но това негово желание се испълни и безъ завѣщание.[1])

[1]) Слухове се бѣхѫ пръснѫли, че съ прѣнасяньето коститѣ на Раковски въ България се биле прѣнесли и нѣкакви крадени цѣнности. Ние не вѣрваме на тия

Раковски се стараеше да въспитава народа и да го освѣтлява не само съ съчиненията си и съ вѣстницитѣ си, но и съ частната си кореспонденция, която водеше съ по̀-интелигентнитѣ българи. Това се види отъ писмата му до г. Данилова, за които говоримъ. „Историческитѣ тайни, пише той на 16 декември, които съмъ открилъ за българската света старина, докарватъ ме по нѣкога въ най-голѣмъ въсторгъ, който наближава до иступление, и само то ми дава най-голѣмото наслаждение, което подхранва моето усърдчение, търпѣливость и рѣшителнось.“ „Народната книжнина пище той на 23 декмври, най-много разбужда единъ народъ. Наукитѣ могжтъ да се прѣведжтъ на български отъ най-послѣднитѣ чужди издания, но литературата си трѣба сами да създадемъ“. „Поздравете сичкитѣ наши добронадѣждни младежи, казва той въ писмото си отъ 26 януар. 1861, и кажете имъ, че въ тѣхъ стои сичката надѣжда. *Старитѣ* си испълняватъ длъжностьта повече, отъ колкото се очакваше отъ тѣхъ. Азъ не намѣрвамъ никаква причина да кажж нѣщо противъ тѣхъ. Слава Богу, че и до толкова влѣзохж въ пжть. Но на *младитѣ* никъкъ не се прощава и най-малкото небрѣжение, а най-паче когато старитѣ имъ даватъ просторъ да дѣйствуватъ и тѣ.“ На 6 януари той казва: „Но щ҄о да сторимъ, когато наши българи, които трѣбваше да дѣйствуватъ, показахж се недостойни и страхливи човѣци; или съ други рѣчи, тий гледатъ да се на нищо неповрѣджтъ и частно (?) и съврѣменно да вършжтъ народни работи.“ „Европа не ни познава, казва той въ писмото си отъ 1 марта, защото до сега не сме направили никакви движения, за да покажемъ, че и ний сме народъ въ свѣта, и защото не сме се явили прѣдъ европейския свѣтъ по книжовното поприще.“

По черковния въпросъ, който тогава бѣше въ пълния си разгаръ, Раковски въ писмото си отъ 28 февруари казва слѣдующето: „Ний българитѣ сме окржжени отъ сичкитѣ страни съ неприятели; никой не щ҄е нашето напрѣдванье, но сѣки въобще иска да се ползува отъ нашата слабость. Тука спадатъ и сичкитѣ славянски народи. Намъ не остава друго, освѣнъ да се отдѣлимъ отъ сички съ нѣкоя нова отъ насъ измислена малка ересь религиозна. Такова едно нѣщо може да се въведе въ нѣкой обредъ и въ самия Символъ въ 9-ия му члѣнъ. Тогава Европа ще ни защити, като покажемъ, че имаме особена за себе си българска религия.“ Тия негови думи сж обаче единъ врѣмененъ капризъ, отъ който той скоро се отказа. Раковски знаеше, че религиознитѣ питаня сж отъ рода на най-деликатнитѣ, че съ тѣхъ не трѣба никой да си играе. Именно това негово дълбоко убѣждение го бѣше подигнжло противъ Цанкова и неговата програма.

Въ другитѣ си писма Раковски расправя за разни съврѣменни работи. Тъй напримѣръ, въ писмото си отъ 24 марта той расказва за старанията на Бѣлградския руски консулъ, да го склони да обърне политиката на органа си и да започне да съвѣтва българитѣ да се

слухове, защото неможемъ да допуснемъ, че едно българско правителство ще може да падне толкози низко, щото да остави безъ наказание едно такова осквернение праха на единъ мъртвецъ.

помирятъ съ гръцката патриаршия. Казаниятъ консулъ говорелъ отъ името на князя Лобанова, руския посланникъ въ Виена. Въ писмото си отъ 3 мартъ Раковски се оплаква за нѣкаква си комедия, която неприятелитѣ му отъ Цариградъ му били устроили съ бившия неговъ съдружникъ по интизапитѣ, Мустафа бея. Тоя неговъ съдружникъ билъ отишелъ въ Бѣлградъ, за да дири отъ него нѣкакви си смѣтки. Това показва, че Раковски ще е билъ станжлъ тогава твърдѣ много опасенъ за Цариградскитѣ си неприятели които сж се видѣли принудени да му кроятъ и най-подлитѣ интриги, съ цѣль да го накаратъ да мълкне. Въ писмото си отъ 17 Юния Раковски прѣдлага на Цариградскитѣ българи да избержтъ единъ народенъ прѣдставитель за прѣдъ кабинетитѣ на великитѣ сили. Той имъ обажда, че българитѣ отъ Румъния били готови да теглятъ сичкитѣ разноски за тоя прѣдставитель и че за Цариградскитѣ българи не оставало, освѣнъ да избержтъ и упълномощжтъ лицето.

Въ писмото си отъ 18-и априлъ Раковски се подига противъ нахлуваньето въ България на рускитѣ татари и противъ старанията на руситѣ и на турцитѣ да принудятъ българитѣ да се прѣселятъ въ опустѣлитѣ руски области. Въ тия руско-турски маневри той виждаше голѣма опасность за бждащностьта на България и за това употрѣби извънредни старания, за да ги осуети. Той знаеше, че ако първитѣ прѣселенци останжтъ благодарни отъ участьта си въ Руссия, тогава сичкото население щѣше да се истече полека лека въ испразненитѣ отъ черкези и татари села и градища. За това употрѣби сичкитѣ възможни срѣдства, за да върне емигрантитѣ, които бѣхж напуснжли Видинския окржгъ. Той сполучи: върнжхж се почти сички, които не бѣхж измрѣли отъ гладъ и мжки.

Тоя кратъкъ анализъ на поменжтитѣ писма не е обаче въ състояние да даде едно пълно понятие за тѣхното съдържание. Човѣкъ трѣба да ги прочете исцѣло, за да вникне въ духа на онова врѣме и да разбере борбитѣ, които се водехж по нашитѣ народни работи. По тая причина тия писма сж отъ голѣма важность.

Въ началото на 1862 година Раковски напуснж органа си, защото му се прѣдстави случай да послужи на България по единъ другъ много повече ползотворенъ начинъ. Букурещкиятъ и Одринскиятъ договори бѣхж дали на Сърбия вжтрѣшно самоуправление, но въ сжщото време бѣхж запазили за Портата, въ нѣкои отношения, по-голѣми права отъ ония, които Берлинскиятъ конгресъ ѝ бѣше далъ въ Источна Румелия. Тъй напримѣръ, турското население въ Сърбия не бѣше подчинено на сръбскитѣ закони, то си имаше особенни сждилища и особенна полиция; въ крѣпоститѣ имаше турски гарнизони, които непрѣстанно безпокояхж както властитѣ, тъй и мирното сръбско население. Сръбскиятъ князь нѣмаше право да отчислява сенаторитѣ; сръбскитѣ министри бѣхж отговорни не прѣдъ Скупщината, а прѣдъ Сената; сръбската войска трѣбаше да не надминава размѣритѣ, които бѣхж угодни на турцитѣ и проч. и проч. Послѣдствието отъ това право за намѣсванье на Портата въ вжтрѣшното управление на Сърбия бѣше охотата, която сичкитѣ сръбски

интриганти и честолюбци добивахѫ, да прибѣгватъ къмъ помощьта на турцитѣ за постиганье на нечисти цѣли. Къмъ сѫщитѣ турци прибѣгвахѫ и чуждитѣ правителства, даже кагато бѣхѫ неблагодарни отъ Сръбското правителство и искахѫ да напакостѭтъ на Сърбия. Князь Михаилъ бѣше едничкиятъ до тогава образованъ сръбски господарь и той се залови да отърве отечеството си отъ това турско влияние, щомъ стѫпи на прѣстола (1860). Той измѣни състава на Сената; направи министритѣ отговорни прѣдъ господаря и прѣдъ Скупщината, издаде закони за реорганизация и усилванье на сръбската войска и пр. и пр. Разбира се, Портата тосчасъ протестира противъ тия накърнения на нейнитѣ права, но Михаилъ отговори на тия протести съ исканьето отъ Турция, да извади отъ сръбскитѣ крѣпости гарнизонитѣ си и да прибере турското население, което бѣше останѫло въ Сърбия, защото иначе то трѣбаше да се подчини на мѣстнитѣ закони. Михаилъ знаеше че Портата не прави тъй лесно отстѫпки, и за това бѣше почнѫлъ да се готви за война. Раковски се ползува отъ обтегнѫтото състояние на отношенията между тия двѣ държави, за да издѣйствува позволението да събере около себе си български доброволци, съ които да навлѣзе въ Балкана. Това позволение му се даде, и на неговата покана отговорихѫ тосчасъ около 5—600 млади българчета отъ различни съсловия. Това е едно ново доказателство за влиянието, което бѣше той спечелилъ върху българската интелигенция. Между интелигентнитѣ доброволци, които се бѣхѫ стекли около Раковски, ние помнимъ слѣдующитѣ: д-ръ Рашко Петровъ, д-ръ Д. Павловичъ, Василъ Стояновъ, Друмевъ (сега Климентъ), Ив. Касабовъ, Ив. Грудовъ, Шоповъ, Матей Поповичъ, Киро Стояновъ, Ив. Брѣговъ, Тома Пантелѣевъ, Стефанъ Караджа, Василъ Левски, Дядо Ильо и проч.

За въоружението и поддържаньето на доброволцитѣ бѣхѫ дали срѣдства: князь Богориди, Виенскитѣ и Румънскитѣ български търговци. Тѣхното събиранье въ Сърбия бѣше познато на цѣлия народъ, и сѣки чакаше съ нетърпѣние избухваньето на войната и влизаньето на доброволцитѣ въ България. Сблъскваньето между двѣтѣ страни въ Бѣлградъ се случи на 4-и и 5-и юни сѫщата година. Турски низами убиватъ на една чешма двѣ сръбчета, и двамата стражари, които бѣхѫ уловили убийцитѣ, ги заведохѫ въ крѣпостьта, за да ги прѣдадѫтъ на турскитѣ власти. Тия звѣрства прѣпълнихѫ чашата на сръбското търпѣние, и битката се подкачи въ турската махала, дѣто бѣхѫ отишли и нѣколко табора низами на помощь. Битката трая два дена, прѣзъ които Турския гарнизонъ едноврѣменно бомбардира и града. Българскитѣ доброволци очудихѫ сърби и чужденци съ юнащвото си. Тѣ сполучихѫ да истикатъ въ крѣпостьта и низамитѣ, и населението. Голѣма часть отъ тѣхъ платихѫ съ живота си тая услуга на Сърбия. Великитѣ сили обаче се намѣсихѫ, бомбардираньето на Сръбската столица се прекѫснѫ, и въ Цариградъ се отвори конференция, за да помири странитѣ. На Раковски се запрѣти да минава сръбската граница, като му се каза, освѣнъ това, че е и безполезно, понеже Турцитѣ вече знаехѫ за сѫществува-

нието на тая българска легия, и бѣхж зели мѣрки за нейното унищожение при явяването ѝ върху турската територия. Тия български герои напуснжхж тогава Сърбия и се пръснжхж по сичкитѣ български страни, за да сѣжтъ чувствата на свобода и независимость и да търсжтъ нови случаи за борба съ вѣковния неприятель.

Слѣдъ като прѣдставихме добрата страна на хубавата тая книга за живота на Раковски, ние смѣтаме за свой дългъ да покажемъ и на неточноститѣ, които сж се вмъкнжли въ нея, за да може, по тоя начинъ, да се искара истината и да се напише съ врѣме една вѣрна биография на тоя народенъ труженикъ. Една отъ невѣрноститѣ на тая книга е *легендата* за хайдутуването на Раковски прѣзъ 1854-а година. Тая басна е много распръснжта изъ България; намѣрихж се даже и обожатели на Раковски, които сж ѝ дали тѣло чрѣзъ една много смѣшна картина, изработена отъ нѣкой твърдѣ доленъ живописецъ и доста распространена чрезъ фотографически снимки. Тая легенда ще се е родила отъ поемата на Раковски, *Горски Пжтникъ*, въ която се описватъ въображаеми войводи и момци, и отъ която г. Ч. Поповъ прѣпечатва цѣли страници. Истината върху тая легенда е слѣдующата: Слѣдъ избѣгването си отъ Цариградъ, Раковски живѣ нѣколко мѣсеца въ Котленския Балканъ, по причина че прѣзъ тая 1854-а година дезертьори низами и арнаути, както и турски башибозуци, които ловѣхж и колехж сѣкиго, който си подадѣше главата вънъ отъ градъ или село, правехж несигурни пжтищата въ България. Сигурно мѣсто по това врѣме бѣхж само гжститѣ балкански гори, които вдъхватъ почетъ на тая турска сгань. Раковски напуснж Котленския балканъ прѣзъ декемврия, промъкнж се до Свищовъ и прѣминж Дунава съ помощьта на Апостола Конкова, както го казахме и по-горѣ. Разбира се, тогава, че е невѣрна и басната, за която говори г. Поповъ, именно че Раковски билъ искалъ да заколе сестра си, която била отишла да го споходи въ Балкана, защото се боялъ да не падне въ ржцѣтѣ на турскитѣ потери: Раковски бѣше цивилизуванъ човѣкъ и не можеше да има такива арнаутски понятия върху юнащината.

Най-послѣ, г. Поповъ размѣсва дѣлата на познатия Букурещки Централенъ Комитетъ отъ 1867 съ ония на Раковски. Извѣстниятъ тогавашенъ *мемоаръ* се издаде и пръснж по свѣта отъ Централния комитетъ, който бѣше въ много лошави отношения съ тоя народенъ дѣятель. Централниятъ комитетъ се състоеше по-вече отъ лични неприятели на Раковски, каквито бѣхж: Касабовъ, Кисимовъ, Грудовъ и пр., които бѣхж отказали да приемжтъ Раковски въ своята срѣда.

Тоя мемоаръ обаче щѣше да остане бѣла книга, ако Раковски не бѣше събралъ, въоружилъ и проводилъ отвждъ Дунава войводитѣ *Хитова* и *Тотя*. Четитѣ на тия войводи дадохж тѣло на казания мемоаръ и популяризирахж между турцитѣ Централния комитетъ. Такава легенда сж и седемь-годишнитѣ страдания на *Гължбъ войвода* въ Диярбекирскитѣ тъмници, защото ужъ билъ занесълъ въ Цариградъ и прѣдалъ на В. Везирь поменжтия мемоаръ. Ние не знаемъ, дали тоя самозванъ войвода е виждалъ нѣкога Диярбекиръ, но сме

сигурни, че не подаваньето на казания мемоаръ ще е било причина на тия негови страдания; понеже знаемъ, че Гълѫбъ войвода се расхождаше изъ Румъния и Сърбия прѣзъ 1867 и 1868 год.

Тия малки неточности въ книгата на г. Ч. Попова обаче никакъ не намаляватъ нейната извънредно голѣма стойность. Въ нашитѣ очи тая книга е една отъ най-добритѣ за нашата младежь, и ние я прѣпорѫчваме на читателитѣ си. При второто издание, което тя заслужва, ние сме увѣрени, нейниятъ авторъ ще земе въ внимание горнитѣ наши бѣлѣжки.

Н.

---

3. **Nákres slovanského bájesloví.** Napsal Dr. **Hanuš Máhal.** Praha 1891. Стр. 221 in. 8-o[1]).

Митологическитѣ въпроси сѫ занимавали човѣшкиятъ умъ отъ незапомнени врѣмена, но, колкото отива нататъкъ, толкова пóвече се съзнава мѫчнотията на разрѣшението имъ. И въ други области на науката има разни школи, които отричатъ ученията една у друга, но при сé това тѣ сички сѫ се условили по единъ опрѣдѣленъ брой принципи. Найнапрѣдъ, въ митологията нѣма единъ одобренъ отъ сички методъ.. Отъ тука и радикалнитѣ противорѣчия на разнитѣ школи, отъ тука и това, дѣто митологита не е могла да прѣдстави сигурни резултати, поне колкото ги притежава езикознанието. Може би, съ усъвършенствуваньето на филологическата дисциплина, ще настанѫтъ пóдобри врѣмена и за митологията, и нищожнитѣ завоюваня, що могѫтъ да се очакватъ отъ тука, ще бѫдѫтъ разширени чрѣзъ сравнителното изучванье културитѣ и ядкитѣ на митоветѣ. Ако винаги е имало добри прѣдзнаменуваня, и сега нѣма недостатъкъ въ тѣхъ. Книгата на Otto Gruppe: Die griechischen Culte und Mythen in ihren Beziehuugen zu den orientalischen Relgionen. I. Leipz. 1887 въ пóнататъшнитѣ си части обѣщава да ни прѣдстави доста здрави резултати. Други утвърждаватъ, че, именно кога се еманципира отъ филологията, ще може митологията да стане наука. Но това е едно прѣхласванье.

Ако е мѫчно да се разработва митологията възъ почва на такива религии, като гръцката, индийската и др., дѣто митоветѣ се отличаватъ съ извѣстна прозрачность, прѣдставени сѫ въ разни фазиси отъ развоя си и иллюстрирани отъ разни зачувани паметници, то тришъ е пó-мѫчно положението на славянския митологъ. Той неразполага много съ исторически свидѣтелства, а намѣсто прозрачни митове, има прѣдъ себе си нѣкакви съмнителни въ митологически смисълъ прѣдания.

Г-нъ Махалъ е сторилъ добрѣ, дѣто си е турнѫлъ за задача — не да ни изобрази митологията на славянитѣ съ окончателно обяснение, като я възведе къмъ извѣстни принципи и като обясни мито-

---

[1]) Очеркъ на славянската митология. Написалъ д-ръ Ханушъ Махалъ и тн.

ветѣ ѝ чрѣзъ тѣхъ (наблюдения върху природнитѣ явления и пр.),[1]) ами само — да ни даде единъ очеркъ на сички стари и сегашни прѣдстави, обичаи и прѣдания, запазени било чрѣзъ писменъ паметникъ, било чрѣзъ прѣдаванье отъ родъ на родъ, стига въ тѣхъ да се крие митологически елементъ. Сѫщностьта на този елементъ, врѣмето и начинътъ на появлението му, органическиятъ му развой, — това не иска за сега да докосва г. Махалъ, или прави това въ твърдѣ рѣдки случаи.

Въ опрѣдѣленитѣ си граници книгата на г. Махала е прѣвъзходно пособие. Рѣдко ще да има такъва езическа прѣдстава у нѣкой славянски народъ, дѣто да не е изложено тука въ свръзка съ аналогичнитѣ прѣдстави у другитѣ славянски народи. Сравненията ставатъ съ прѣдпазливость и съ ограниченость, а това е голѣмо достоинство на труда.

По този начинъ Махалъ е направилъ книгата си еднакво сгодна както за онѣзи, които пристаятъ къмъ Афанасьева, Крека, Будиловича и др. и си прѣдставятъ старата славянска митология почти на еднаква степень развитие съ гръцката, римската и др. т., така и за онѣзи, които заедно съ Ягича, Веселовски, Брикнера и др. гледатъ да добиѭтъ реална картина на древнеславянския духовенъ миръ, освободяватъ славянскиятъ Олимпъ отъ въображаемитѣ му жители и много съврѣменни и отколѣшни тука относни явления обясняватъ чрѣзъ външенъ вносъ. Самичъкъ Махалъ пóвече съчувствува на първата школа, но, тъй като той е събралъ почти сички пóдобри обяснения, прѣдложени отъ разни учени, това малко се отразява върху сгодностьта на книгата му. Не до тамъ може да се каже това и за книгата на извѣстниятъ Афанасьевъ: Поэтическія воззрѣнія славянъ на природу, която сé и до сега е добро пособие поради многото материялъ, що съдържа въ себе си. Махалъ е слѣдилъ внимателно за литаратурата, що се появила слѣдъ Афанасьева. Затова е пóнеобходима книгата му. Тя не става излишна и редомъ съ рѫководството на проф. Г. Крекъ: Einleitung in die slavische Literaturgeschichte, дѣто поезията и съврѣменнитѣ прѣдстави, споредъ цѣльта на автора, не сѫ тъй всестранно изчерпани като у Махала. Поетическитѣ произведения сѫ своеобразно застѫпени у Крека: втората часть на книгата му съдържа само нѣколко отдѣлни екскурси въ нея, между другото, — единъ и въ слънчовитѣ пѣсни и приказки. Сетнѣ, Крекъ по принципъ не е искалъ да разгледа пóобстоятелно низшата митология (вампири, самодиви и пр.). И за тая сфера намираме у Махала богатъ материялъ.

Тъй като въ реферата си за книгата на Д. Мариновъ, що прѣдлагамъ тука, често допращамъ читателя до Махала, остая ми да

[1]) За ориентиране въ тѣзи въпроси може да послужи статията на Ив. Шишмановъ: Значението и задачата на нашата етнография, въ Сбор. на Мин. на Нар. Просв. I 1—64, особенно вж. стр. 6, 42 и др. Освѣнъ цитираното тукъ, ср. още Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte (1890) въ глав. за митологията и . . . N. Πολίτου, Λόγος εισιτήριος είς τὸ μάθημα τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας. Ἐν Αἠναις. (1882), особенно стр. 20 до края (24 стр.).

кажж само за реда на изложението, при сичко че той не е необикновенъ. Ето вкратцѣ, какъ е изложилъ г. Махалъ материяла си: прѣдания за сътворението на свѣта и човѣка; езически богове; за небеснитѣ тѣла; облачни явления; сждба, смърть и пр.; домашни божества; вили и русалки; горски божества; полски божества; водни божества; огънь (смокъ и пр.); дяволи; вѣщици, върколаци и пр.; праздници и части на годината и деня: коледа, Гюргьовдень и др.

Лайпцигъ, 30 юни 1892 год.

Д. Матовъ.

---

4. *Нашитѣ гори.* Отъ К. Байкушева, горски инспекторъ. Статия, публикувана въ в. *Свобода*, въ броеветѣ 957, 961 и 962. год. 1892. Т.-Пазарджикъ. Печатница на Цвѣтана П. М. Радулова. 1892. Брошура отъ 20 страници.

Тази е втората книжка отъ г. Б., която срѣщаме въ разстояние на двѣ години по вопроса за горитѣ въ България, и това показва, че тоя горски инспекторъ обича дѣлото, на което служи. Първата негова книжка носи името: *Лѣсоводство.* Часть I, Развъжданьето на горитѣ. Г-нъ Б. е издалъ и една трета книжка: Наставления за приготовляванье сбирки по естественната история. Ние ще се занимаемъ обаче сега само съ най-новата му книга: *Нашитѣ гори.* Отъ прочитаньето на нейнитѣ двадесеть страници човѣкъ добива впечатлението, че авторътъ се занимава добрѣ съ нашето горско дѣло, че той го е добрѣ изучилъ, че е отървалъ себе си отъ много прѣдразсждъци, които владѣжтъ у насъ по тоя прѣдметъ, но че още нѣма дързостьта да искаже ясно пълното си убѣждение. Вѣроятно, качеството му на държавенъ служитель ще го принуждава да прави нѣкои жертви на сеобщитѣ наши прѣдразсждъци по тоя въпросъ, които той ще иска да събаря полека-лека. Ние ще се постараемъ да му помогнемъ въ тая негова задача.

Г-нъ Б. казва, че първото нѣщо което е трѣбало да се направи у насъ за горитѣ, е било да се опрѣдѣли точно и окончателно, кои отъ тѣхъ сж държавни, кои общински и кои частни. За тая цѣль сж обикаляли окржзитѣ разни комисии, но не сж направили нищо, и днесъ положението е пó-лошаво отъ колкото прѣди десеть години. Първиятъ законъ за горитѣ се издаде по декемврия 1883 г. Комиситѣ, които отидохж тогава да распрѣдѣлжтъ горитѣ, се стараехж да преземжтъ сичко за държавата, съ цѣль да могжтъ тия гори да се отървжтъ отъ опустошение. Но понеже тая обща експроприация не се основаваше на никакво законно право, народнитѣ прѣдставители роптаехж постоянно противъ нея, додѣто най-послѣ сполучихж да прокаратъ новъ законъ и да издѣйствуватъ отъ правителството нови заповѣди по тоя важенъ въпросъ. Новиятъ законъ се издаде по декемврия 1889 г. и се допълни прѣзъ слѣдующата сесия на Нар. Събрание. За испълнението на тоя новъ законъ се назначихж нови

комисии, които да идѫтъ по окрѫзитѣ и да распрѣдѣлятъ горитѣ. Тенденцията на тия нови комисии бѣше противоположна отъ оная на първитѣ комисии; тия нови комисии гледахѫ да земѫтъ сичко отъ държавата и да го прѣдадѫтъ на общинитѣ. При това распрѣдѣление на горитѣ комисиитѣ не се рѫководили, казва г. Б., отъ никакво правило и за това вършили сичко на своя глава. Тъй напр., тѣ не искали никакви документи за собственость. Селата, които имали такива документи, не рачили да ги представятъ, защото не се благодарѣли отъ показанитѣ въ тѣхъ граници на горитѣ, а завеждали свидѣтели, съ помощьта на които заграбвали много по́-голѣми пространства. По тоя начинъ се обезправдала не само държавата, но и много села, които днесъ подигали процеси и иждивявали по 20 и по 40 хиляди лева. Разбира се, че много села, като сѫ видѣли отъ съсѣдитѣ си, колко е лесно да завладѣятъ нѣколко стотини хиляди уврата гора, че за това завладѣванье е достатъчно нѣколко лъжесвидѣтелства, сѫ раздразнили охотата си за такива имоти и сѫ се запършили да ги извоюватъ по кой да е начинъ. Въ брошурата си г. Б. зема за примѣръ Т.-Пазарджишкия окрѫгъ, въ който е билъ горски инспекторъ, и който въ горско отношение е първиятъ въ отечеството ни. Г. Б. казва, че въ тоя окрѫгъ има около петь милиона уврата гора, че тѣ сичкитѣ сѫ били раздадени на общинитѣ, и че за държавата не останѫло почти нищо. И това, което комиситѣ оставили за държавата, се намира сега въ опасность да се заграби чрѣзъ показания на свидѣтели.

Какво става обаче съ тия общински гори? Има ли поне населението отъ тѣхъ нѣкоя полза? — Г-нъ Б. увѣрява, че въ казанния окрѫгъ числото на дъскарницитѣ порасло отъ 180 — колкото били прѣди десеть години — на 600, но че днесъ населението е по́-сиромашко и по́-вече задлъжнѣло, отъ колкото било прѣди десеть години. Ползували сѫ се отъ тия гори само нѣколко голѣми търговци, които сѫ си докарали евтини работници отъ Албания и Македония. Като сравнение на тая наша мизерия съ богатствата на другитѣ народи, г. Б. дава слѣдующия примѣръ: у насъ петьтѣ села: Бѣлово, Сестримо, Баня, Батакъ и Доркова иматъ заедно толкози гора, колкото въ Германия цѣла държава Саксония, сирѣчъ единъ и полвина милиона уврата. Саксония обаче има отъ тия свои гори 15 милиона годишенъ доходъ, когато селянитѣ на казанитѣ села се опропастяватъ отъ година на година по́-вече.

За другитѣ окрѫзи въ България г. Б. казва, те тамъ горското богатство е много слабо, че много села нѣматъ никакви гори, че има и общини, които стопанствуватъ по 40—50 хиляди уврата гора, но че въ тѣхъ гори не сѫ останѫли голѣми дървета строителенъ материялъ. „Селянитѣ сѫ добри, казва той, за притежатели и *чорбаджии* на възрастни гори, които могѫтъ да се експлоатиратъ, но да сѣятъ нови гори или пъкъ да зиматъ мѣрки за подобрение на горитѣ си, това не е тѣхна работа.“ Г-нъ Б. отдава това лошаво качество на селянитѣ не на нѣкоя зла воля, но на самата работа и тѣхната неразбранщина. Горитѣ трѣба да се подновяватъ отъ врѣме на врѣме

чрѣзъ сѣме. А за това се искатъ голѣми разноски. Кѫдѣ сѫ селскитѣ капитали за такава една цѣль? За естественното самосѣянье на горитѣ се иска тъй сѫщо разноски, понеже не стига, сѣмето да падне отъ дървото, за да покара; и сѣка издънка не става дърво, ако не се гледа дълго врѣме. Селянитѣ обаче не сѫ за такава работа. Законътъ ги принуждава днесъ да иматъ горски стражари за пазенье на горитѣ. Тия стражари ги пазѭтъ, наистина, но само отъ посѣгателствата на други села; колкото за населението отъ сѫщото село, то̀ има право да върлува въ гората, както ще. Особено пъкъ влиятелнитѣ селяни.

Съ една дума, г. Б. не вижда никаква облага за населението отъ общинскитѣ гори. Той казва даже, че въ образована Европа на общинскитѣ гори се гледа съ прѣзрѣние. Вопреки това негово *право* заключение, той притуря: „Отъ горѣизложеното читателитѣ не трѣба да заключаватъ, че азъ се показвамъ гонитель на туй, *да се даватъ на селата гори;* не, напротивъ, азъ желаѭ, и желателно е изобщо, *щото сѣко село да си има по една общинска гора,* но да му се даде толкова само, отъ колкото селянитѣ иматъ нужда и колкото могѫтъ да отгледватъ, а не сичкитѣ гори да бѫдѫтъ въ тѣхнитѣ рѫцѣ. На селскитѣ гори насѣкѫдѣ гледатъ съ прѣзрѣние, защото въ тѣхъ не е единъ опустошительтъ, а цѣлото село заедно съ добитъка." Г-нъ Б. излиза тука вънъ отъ логиката, подпада подъ общия прѣдразсѫдъкъ, именно, че *сѣко село трѣбало да има своя гора.* Освѣнъ това, той говори *за раздаванье на гори.* Кой да ги раздава? Държавата ли? Това би значило, че правителството трѣба съ паритѣ на сичкитѣ данъкоплатци да създава гори, сирѣчь да ги сѣе, да ги отгледва и послѣ да ги прѣдава на нѣколко села, за да ги опустошаватъ. Г-нъ Б. е тука прѣсилилъ съвѣстьта си, станѫлъ невѣренъ на убѣжденията си по *висши съображения.* Въ това отношение не може да има двѣ правила, а само едно, и то е: която община нѣма своя гора и желае да има, тя трѣба да си купи или да си посѣе и отгледа. Ако приемемъ по начало, че държавата е длъжна да се грижи за *горивото* на населението, тогава защо да не допуснемъ, че тя е длъжна да се грижи и за собитѣ на българскитѣ граждани, па и за облѣклото имъ, за обущата имъ и проч.? Но, повтаряме го, сичко показва, че това не може да е убѣждението на автора на поменѫтата брошура. Като лѣкъ на злото, което описва, г. Б. прѣдлага слѣдующето: държавата да земе въ рѫцѣтѣ си сичкитѣ общински гори, за да ги гледа и за да ги експлоатира, и въ замѣна да дава на тия общини чистия доходъ отъ горитѣ имъ. Това експлоатиранье да се извършва по слѣдующия начинъ: горитѣ да се раздѣлѭтъ на участъци по 150.000 уврата; на сѣки участъкъ да се тури по единъ горски инспекторъ, по единъ помощникъ, по петь стражари и по десеть работници. Работата на тоя персоналъ ще бѫде слѣдующата: прѣзъ лѣтото той ще прави и поправя пѫтищата въ горитѣ; прѣзъ есеньта ще събира сѣме; прѣзъ зимата ще сѣче гората и ще продава дървата; прѣзъ пролѣтьта ще засѣва празнитѣ мѣста въ участъка. Съ втората часта на това прѣдложение г. Б. туря едничкия вѣренъ принципъ по правилното гледанье горитѣ. Въ гората трѣба да има само единъ господарь, и

тоя господарь трѣба да има нравственъ или материяленъ интересъ за запазванье на имота. Колкото за първата часть отъ това прѣдложение — обрѫщаньето държавата на общински агентъ по отношение на горитѣ — г. Б. самъ я отхвърля пó-долу чрѣзъ друго едно прѣдложение.

Къмъ края на книжката си г. Б. прави слѣдующитѣ прѣдложения за придиганьето горското дѣло въ България: 1. Да се натоварьтъ не окрѫжни комисии, а горскитѣ инспектори да отдѣлѭтъ и да прѣдадѫтъ на общинитѣ толкози гора, колкото имъ трѣба и колкото могѫтъ да отгледватъ, а останѫлата часть да се впише за правителственна. 2. Правителството да раздѣли тия свои гори на участъци по 150.000 уврата и да ги експлоатира съ персонала и по начина, който се описа по-горѣ. 3. Да се основе горско училище за образуванье на горския персоналъ; да се издава горски вѣстникъ; да се насърдчи съставяньето на дружества за експлоатиранье горитѣ. Пó долу ще се повърнемъ върху тия нови прѣдложения.

Г-нъ Б. прѣпорѫчва още, и да се насърдчаватъ частнитѣ хора да си сѣѭтъ гори. „У насъ, казва той, частнитѣ гори сѫ тъй малко; нека тѣхното число порастне. Частниятъ притежатель винаги по-добрѣ пази и отгледва гората си, отъ колкото едно село, *па даже и правителството*. На сѣкѫдѣ въ България, дѣто има нѣкоя хубава и запазена гора, въ по-вечето случаи, тя е на частно лице, рѣдко на нѣкое село. Германия и Австрия трѣба да благодарѭтъ на частнитѣ владѣлци за тѣхното днешно цвѣтуще положение въ горско отношение. Излишно е да повтарямъ, притуря г. Б., *че моята цѣль никакъ не е да се дадѫтъ нашитѣ гори въ рѫцѣтѣ на частни лица*, а само да се подобри горското дѣло.“ Като оставимъ на страна *виситѣ съображения*, които сѫ накарали автора да се извини за това, дѣто препорѫчва размноженнето на частнитѣ гори — за да не би нѣкой да помисли, че той е привърженикъ на *чокойството* — думитѣ на г. Б. за частнитѣ гори сѫ евангелски вѣрни. По злощастие обаче, както тоя неговъ урокъ, тъй и сичкитѣ други негови прѣпорѫки по много причини ще останѫтъ още много години pia desideria.

Да се повърнемъ къмъ прѣдмета. Распрѣдѣлението на горитѣ у насъ неможá да се извърши окончателно и докара плачевнитѣ резултати, които г. Б. описва, поради нѣманьето добъръ законъ за *собственностьта*. Турскиятъ законъ не стига за една напрѣдничава държава, каквато е България. Ако да бѣше имало законъ, който да опрѣдѣля ясно условията на собственностьта, тогава сѣка държава, община и частно лице, щѣше да завладѣе това, което му принадлежи, и сѣки щѣше да почита имота. Днесъ правото на собственностьта виси на конецъ; а що се отнася до държавнитѣ и общинскитѣ имоти, сѣки е убѣденъ, че има права надъ тѣхъ и сѣки се старае да ги заграби чрѣзъ най-непростимитѣ срѣдства. Не само горитѣ, но и държавнитѣ пасища сѫ на повечето мѣста прѣсполовени, а на много мѣста и безъ слѣди.

Относително до горитѣ много общини основаватъ претенциитѣ си върху обстоятелството, че въ турско врѣме сѫ се ползували отъ

тѣхъ, сирѣчъ пасли сѫ добичетата си, сѣкли сѫ дърва и пр. Ползуваньето отъ една гора, обаче, не може да съставя документъ за собственность. Въ западна Европа тоже има държавни, па даже и частни гори, върху които околното население има нѣкои права, като напримѣръ, да бере отъ гората паднѫли на земята сухи клонове, да бере ягоди, гѫби и проч. Но тия права никакъ не ги правятъ стопани на гората. За въ Турция съмнението може да е още по-малко. Тамъ държавата, или, пó-вѣрно, нейниятъ олицетворитель, султанътъ бѣше единичкиятъ господарь на земята въ империята. По тая причина, човѣкъ трѣба да има много здрави документи, за да докаже правото си на собственность върху нѣкой имотъ. Въ сѣки случай, обстоятелството на ползуваньето отъ една гора неможе да е неоспоримо доказателство на собственность. Относително до Родопскитѣ гори не трѣба да се забравя и обстоятелството, че Портата бѣше отстѫпила тѣхното експлоатиранье на Источнитѣ желѣзници. Ако Портата не бѣше гледала на тия гори, като на държавни, тя не би ги отстѫпила на Барона Хирша, безъ да даде нѣкое възнаграждение на частнитѣ имъ стопани, както тя направи за даденитѣ на черкезитѣ и татаритѣ земи. Въ сѣки случай, тука правото на собственностьта не е съвсѣмъ ясно. И ние обаче ще направимъ резервитѣ си, както г. Б., и ще кажемъ, по висши съображения, че не бранимъ Источнитѣ желѣзници и тѣхнитѣ права, а разгледваме въпроса академически. Впрочемъ, ние сме убѣдени, че ако бихме поискали да върнемъ тия гори на Хирша, той ще се откаже отъ тоя подаръкъ, и ето защо.

Ние *позитивно* и безъ сѣко сѣмнѣние знаемъ, че днесъ Источнитѣ желѣзници добиватъ отъ Бѣльовскитѣ гори сичко, каквото имъ трѣба, на една цѣна два пѫти по-долня, отъ колкото дървениятъ материялъ имъ е дохождалъ, когато тѣ сами експлоатирахѫ горитѣ. И то е естественно. Тѣ експлоатирахѫ тия гори съ надничнп работници, като цѣнѣхѫ населението отъ околнитѣ села. Това население туряше условията си и работеше, както щѣше. Сега това сѫщо население отива въ горитѣ, работи безъ смѣтка, искарва произведения, които продава както намѣри. И понеже конкуренцията е малка, понеже купувачи сѫ само двама трима, произведението му не намира цѣна. Ако родопчанинътъ знаеше да си направи смѣтката, той щѣше да види, че опустошава горитѣ по за половинъ левъ на день наймного. Слѣдователно, наблюдението на г. Б., че населението осиромашава отъ день на день по-вече, е право. Заедно съ това пропадванье на населението се оголватъ и планинитѣ. Шестьтѣ стотинъ дъскарници дѣятелно работятъ за намаление на плодородието въ цѣлата страна, за изушванье изворитѣ и за унищожение рѣкитѣ. На сѣко минаванье покрай Родопитѣ човѣкъ съгледва отъ самата желѣзница сѣки пѫть нови *лекета* въ хубавата зеленина на планинскитѣ гори. Тия лекета сѫ гранитнитѣ скали, които дъждоветѣ и снѣговетѣ искарватъ на бѣлъ свѣтъ въ оголенитѣ отъ дървета планински хълбоци.

Тука му е мѣстото да се попитаме: какво значи *общински имотъ?* За общинскитѣ пасища и ливади отговорътъ е лесенъ. Въ пасищата

сѣки членъ на общината има право да пусне колкото добичета иска; за ливадитѣ сѣки зема толкозъ сѣно, колкото работни ржцѣ е далъ за косеньето. Трѣвата и сѣното се раждатъ обаче сѣка година, когато на дървото трѣбатъ съ десетини и даже стотини години, за да стане добро за употрѣбанье, за да добие стойностьта на отсѣченото дърво. Когато сегашното поколѣние изсича горитѣ, то *краде* имота на идущето поколѣние, което има сѐ еднакви права върху общинския имотъ, както и сегашното поколѣние. Законътъ наказва съ затворъ открадваньето на единъ хлѣбъ, може ли той да допуща събличаньето на едно поколѣние? Ние си прѣдставяме общинската собственность по слѣдующия начинъ: Единъ баща завѣщава на потомцитѣ си вовѣки вѣковъ своя домъ. Наслѣдницитѣ на тоя баща сж длъжни, едни слѣдъ други, да поддържатъ тоя домъ въ състояние на обитаемость и да го оставжтъ на своитѣ потомци пакъ въ такова здраво състояние. Потомцитѣ могжтъ да поправжтъ, да разширочаватъ, да уголѣмяватъ дома и да го правжтъ въ състояние да покрива сичката порода на завѣщателя; тѣ нѣматъ обаче право нито да го продаватъ, нито да го събарятъ и съ това да лишаватъ слѣдующето поколѣние отъ правото на ползуванье отъ него. Общинитѣ сж вѣчни нравственни лица; общинскитѣ имоти принадлежжтъ постоянно и вѣчно на тѣхнитѣ членове; сѣкой членъ има право да се ползува отъ тия имоти, но само толкози, колкото не докача сжщитѣ права на другитѣ сегашни и бждящи членове на общината. Сѣки други начинъ ползуванье отъ общинскитѣ имоти е противозаконенъ, ако това и да не е казано въ законитѣ. Надъ писанитѣ закони има вѣчнитѣ *естественни закони*, които могжтъ да се нарушаватъ, но на които законодательтъ ще бжде единъ денъ принуденъ да се повърне, и то по сѣка вѣроятность, тогава, когато направеното зло отъ нарушението тия закони стане вече непоправимо.

Г-нъ Б. прѣдлага на правителството да усвои една голѣма часть отъ общинскитѣ гори. На какво основание? ще попитаме ние. Тия гори бѣхж единъ денъ усвоени (на 1884), но понеже това усвояванье не се основаваше на никакво право, правителството се принуди да падне въ друга крайность, сирѣчъ да се откаже и отъ държавнитѣ гори. Споредъ насъ, частната собственность е света и недокачима. Такива сж и общинскитѣ имоти, и правителството неможе да ги усвои, освѣнъ като ги отчужди и заплати. Сжщо тъй, обаче, и частнитѣ нравственни или безнравственни лица нѣматъ право да усвояватъ държавнитѣ имоти, понеже тѣ сж притежание на сичкитѣ български граждани, сегашни и бждящи; и едно правителство, което не пази тия държавни имоти, по немарливость или по други съображения, подпада подъ една голѣма отговорность.

Г-нъ Б. е паднжлъ подъ общия у насъ прѣдразсждъкъ относително ползата за селата отъ общински гори. Ние намираме, че тая полза не е доказана. Даже самъ той доказва безполезностьта, па и врѣдата отъ горитѣ, въ които *хора и добичета еднакво заповѣдватъ*. У насъ има цѣли окржзи, дѣто нѣма гори, и дѣто селянитѣ или си купуватъ дърва или употрѣбляватъ за гориво кочанитѣ и

стеблата на мисиритѣ и добишкитѣ произведения. Тия села, обаче, не сѫ никакъ злочести, напротивъ, тѣ сѫ по-богати отъ Родопскитѣ села. У насъ има хора, които сѫ убѣдени, че селянинътъ е честитъ, когато не е принуденъ да развърже кесията си; такива мѫдреци сѫ на мнѣние, че селянинътъ трѣба да произвежда сичко самъ, за да не дава пари за нищо. Това е една *икономическа*, много врѣдителна *ересь*: човѣкъ, когато произвежда много работи, произвежда ги мѫчно и лошаво, а когато произвежда малко прѣдмети, произвежда по-голѣми количества и отъ по-добро качество и, слѣдователно, съ по-голѣма стойность. Въ тоя случай, той намира по-много купувачи, добива по-голѣма печалба и може да се доставя по-лесно и отъ по-добро качество нѣщата, които самъ не произвежда. Въ западна Европа, па даже и между нашитѣ граждани, има хора, които никога не сѫ виждали една нива и които не знаѭтъ, какво нѣщо е просо или мисиръ, но които се хранѭтъ съ по-вкусенъ хлѣбъ, отъ колкото нашитѣ производители на зърненитѣ храни. Защо единъ казанджия, на примѣръ, да е честитъ, когато работи само казáни и купува сичко друго, каквото му трѣба за живѣнье, а земледѣлецътъ трѣба да работи сичко? Да, въ дивитѣ страни, въ които човѣкъ не може да намѣри това, което му трѣба, той ще не ще, е длъженъ да си губи врѣмето съ произвежданье прѣдмети, които не му идѫтъ отрѫки, но, слава Богу, ние вече не сме тамъ. Каза се веднажъ, че нашитѣ общини не сѫ въ състояние да си гледатъ горитѣ, че тѣ могѫтъ само да *чорбаджуватъ* надъ израстнѫлитѣ дървета, слѣдователно, нека тѣ произвеждатъ друго и нека си купуватъ горивото и строителенъ материялъ, отъ дѣто намѣрѭтъ. Това обаче не значи, че ние прѣдлагаме да се запрѣти на общинитѣ да иматъ гори. Ни най-малко! Ония, които иматъ свои гори, нека си ги държѫтъ; нека даже правителството тури единъ редъ за тѣхното правилно експлоатиранье; но да даваме гори на ония общини, които нѣматъ и не се грижѫтъ сами да си посѣѭтъ, това е глупость, това е даже злоупотрѣбение съ даждията на българскитѣ граждани.

Прѣдложението на г. Б., да се раздѣлѭтъ държавнитѣ гори на участъци по 150.000 уврата съ отдѣлни администрации, е *по начало* много добро и много право. Човѣкъ не трѣба да пуща чужди хора въ имота си. Когато идешъ при единъ земледѣлецъ да купишъ една кола сѣно или единъ шиникъ жито, той не те провожда на ливадата си и на нивата си, за да си накосишъ и пожънешъ сѣното и житото, а те завежда при хамбара си и при копата си и ти измѣрва количеството, което искашъ, защото знае, че, ако идешъ на ливадата му и нивата му, ти ще поврѣдишъ десеть пѫти повече стока, отъ колкото земешъ за себе си. Човѣкъ, и особено невъспитанъ човѣкъ, не почита това, което не му е струвало нищо, това за което той не е далъ пари или не е турилъ трудъ. Общинската гора е отъ категорията на тоя родъ имоти, отъ рода на имотитѣ, които нашиятъ земледѣлецъ не знае да цѣни и въ които той прави десеть пѫти повече опустушения, отъ колкото струва ползата, която добива. На хармана си той прибира и послѣднитѣ зрънца, които не струватъ

нито една стотинка, понеже за тѣхъ се е трудилъ цѣла година, а въ гората той, за да отсѣче едно дърво, смазва двадесеть други дървета и издънки. По тая причина трѣбало би, прѣдложената от г. Б. система да се турне въ дѣйствие не само въ държавнитѣ, но и въ общинскитѣ гори, и то въ полза на самитѣ земледѣлци. И дърветата отъ общинскитѣ гори трѣбало би да се сѣкѫтъ подъ надзоръ и да се изнасятъ вънъ отъ гората по добри пѫтища и безъ да поврѣждатъ други дървета. Надничаритѣ ще бѫдѫтъ пакъ членове отъ общината, и заплатата, която ще зематъ за работата си, ще имъ служи да купуватъ отъ дървата, които сами сѫ сѣкли, за своя потрѣба или за продань. Цѣната на дървата може да се прѣсметне тъй, щото да се покриватъ разноскитѣ за подържаньето и сѣченьето на гората.

При днешнитѣ обстоятелства ние мислимъ, че относително до горитѣ, правителството трѣба да земе слѣдующата програма:

Като се земе въ внимание, че горитѣ сѫ единъваженъ факторъ за климата и плодородието на страната и че тѣхното запазванье и размножение е една голѣма нужда за бѫдѫщето; като се земе въ внимание още, че при едно систематическо експлоатиранье на горитѣ държавата може съ врѣме да си създаде имоти, които да ѝ донасятъ съ десетини милиони лева годишни доходи; като се земе, най-послѣ, въ внимание, че днесъ за днесъ земята въ България е извънредно евтина въ сравнение съ по-гѫсто населенитѣ страни, правителството трѣба да земе слѣдующитѣ мѣрки:

а). Да прѣсметне, кѫдѣ колко гори сѫ необходими за поддържанье климата и плодородието въ добро състояние. Науката по земледѣлието и лѣсоводството могѫтъ да дадѫтъ въ това отношение найвѣрнитѣ указания.

б). Да си създаде въ тия мѣста собственни държавни гори въ такова пространство, каквото е нужно за поддържаньето на плодородието, като отчужди по-долнитѣ и по-безплодни земи и ги засѣе съ дървета.

в). Да експлоатира тия държавни гори, като пъленъ господарь, съгласно съ науката по горското стопанство и безъ да допуща намѣсата на тогози и оногози. Принципътъ на това експлоатиранье трѣба да е: да остане за държавата най-голѣмиятъ възможенъ доходъ.

г). По сѫщия начинъ да експлоатира и сегашнитѣ държавни гори, които откупи съ пари или съ отстѫпванье на часть гора правата, които общинитѣ би имали за ползуванье оти тия държавни гори.

д). Да се старае да уголѣми пространството на държавнитѣ гори, колкото по-много е възможно, като откупува и засѣва сѣка година безплоднитѣ земи въ страната, съ цѣль да създаде съ врѣме на държавата по-голѣми доходи.

е). Законъ за горитѣ да има само за общинитѣ и частнитѣ лица. Принципътъ на закона за общинскитѣ гори трѣба да е: запазванье на горитѣ въ добро състояние вовѣки вѣковъ и по такъвъ начинъ, щото членоветѣ на общината да могѫтъ да удовлетворяватъ нуждитѣ си, безъ да докачатъ правата на сегашното и бѫдѫщитѣ поколения.

Тия сѫ, споредъ насъ, мѣрките, които трѣба да се земѫтъ въ полза на горското дѣло въ България, мѣрки, които сѫ съгласни съ духа на прѣдложенитѣ отъ г. Б.

Слѣдъ като изложихме съдържанието на брошурата, ролята ни на критикъ ни задължава да кажемъ нѣколко думи и за нейния езикъ и особено за нейния стилъ. Г-нъ Б. е много бързалъ и не е никакъ внимавалъ на редакционната страна на тоя свой трудъ. Ние искаме да вѣрваме, че ако тая книжка добие едно второ издание, тя ще се яви прѣдъ българската публика въ много по-гиздаво облѣкло.

Н.

---

5. **Полско-домакинското състояние на България** *по случай на първото народно българско изложение.* Написалъ **Едмундъ Маутнеръ.** Будапеща, 1892. Печатница на Викторъ Хорнянски.[1])

Това на маджарски езикъ написано съчинение е въ своя родъ (спр. като иностранно), първото, което на основание достовѣрни и официялни данни и непосрѣдственни изслѣдвания подробно и обширно излага истинското народно-економическо състояние на България, както то се е оказало въ врѣме на минѫлогодишното Пловдивско изложение.

До когато други чужди изложители и посѣтители се задоволихѫ съ общо описание на придобититѣ въ изложението впечатления, Г-нъ Маутнеръ, наопаки, въодушевенъ отъ културния напрѣдъкъ на нашата държава, се е потрудилъ да изучи отъ поблизо всичкитѣ въпроси по агрикултурното развитие на страната, съ която той, както самъ казва, отъ десетина години насамъ стои въ търговски сношения: прѣзъ този периодъ той почти исключително е испращалъ въ България сѣме за посѣвъ. Чрѣзъ тия сношения Г-нъ Маутнеръ е ималъ възможность да се запознае съ земледѣлскитѣ отношения на България.

Съчинението на Г-на Маутнера е раздѣлено на двѣ части, за съдържанието на които ще поговоримъ подолу. Собственното съчинение се прѣдшествува отъ едно кратко прѣдисловие. Г-нъ Маутнеръ, като исказва своята благодарность къмъ Негово Царско Височество Князя, Правителството и всичкитѣ официялни и неофициялни крѫгове за особенната прѣдусрѣтливость, която сѫ му указали, съ въсхищение отбѣлѣжва извънредниятъ интересъ, който отъ найвисшитѣ крѫгове до простиятъ селянинъ сѫ показали по отношение на неговото — Маутнерово — изложение на сѣме за посѣвъ, и найпослѣ заявява, че цѣльта на настоящия му — както го той скромно нарича — „отчетъ" е: да даде на всички онѣзи, които още не сѫ били въ България и се интересуватъ за тамкашнитѣ земледѣлски отношения, едно вѣрно описание на българското агрикултурно състо-

---

[1]) Bolgárország mezögazdasági állapota az elsö bolgár nemzeti Kiállitás alkalmával. Irta Mauthner Ödön.

яние както откъмъ математическитѣ данни, така сжщо и откъмъ мотивировката.

Въ първата часть Г-нъ Маутнеръ, както самъ признава, освѣнъ собственнитѣ си изслѣдвания и провѣрки, се основалъ на официялни сборници, доклади и на нѣкои статии въ Периодическото Списание, а въ събирането на този материялъ му е помогнжлъ много извѣстниятъ ориенталистъ и отличенъ унгарски списатель Г-нъ *Адолфъ Щраусъ.*[1])

Колкото за втората часть, за нея Г-нъ Маутнеръ казва, че тя се основава на извърстниятъ трудъ на Г-на *Михалаки Георгиевъ,* заслужениятъ директоръ на Пловдивското изложение, — трудъ, който прави честь на Г-на Георгиева. Г-нъ Маутнеръ и на двамата тия Г-да исказва своята особенна признателность. Прѣдисловието си Г-нъ Маутнеръ свършва съ въспроизвежданье думитѣ, исказани отъ Австро-Унгарскиятъ Министръ на Външнитѣ дѣла Калноки въ делегациитѣ на 3-и Октомври 1892 година: *„България се развива бързо и на здрави основи.“*

* * *

Прѣди да прѣминемъ къмъ съдържанието на прѣдметното съчинение, неможемъ да незабѣлѣжимъ едно техническо упущение, което впрочемъ при малкиятъ обемъ на съчинението е извинително, а именно, че то несъдържа таблица на съдържанието, и че и самата материя нѣма подраздѣления, съ което се затруднява до нѣйдѣ общиятъ прѣгледъ на цѣлата материя; но съ това самата стойность на съчинението непрѣтърпѣва никакъвъ ущърбъ.

Цѣлото съчинение обема 94 октавни страници, отъ които 34 се падатъ на първата часть, а 60 на втората.

Въ *първата часть* авторътъ описва българското *земледѣлие* съ всичкитѣ му отрасли и *скотоводството* въ всичкитѣ му подробности, като се простира и върху правителственнитѣ мѣрки за повдиганьето на земледѣлието и търговията съ полскитѣ произведения. При това авторътъ доста обширно описва състоянието на нашитѣ гори и лозя и найпослѣ подкрѣпя всичкитѣ си доводи съ статистически свѣдения.

Авторътъ прѣди всичко се занимава съ *владѣлскитѣ отношения* и констатирва, че въ България прѣодоляватъ малкитѣ владѣния, особенно въ Сѣверна България, когато въ Южна България се намиратъ и по̀голѣми, спахийски владѣния, т. е. чифлици. Особенно впечатление правятъ на автора правителственнитѣ образцови чифлици въ Садово и Руссе и находящитѣ се тамъ землѣдѣлски училища.

Авторътъ така сжщо описва обичаитѣ по издаваньето земитѣ подъ наемъ (аренда) на исполица, третина и пр.

---

[1]) Г-нъ Адолфъ Щраусъ е добрѣ извѣстенъ въ България. Той прѣведе на маджарски езикъ български народни пѣсни, които издаде и въ оригиналъ въ особенъ сборникъ.

И за автора, който е посѣтилъ всичкитѣ пóзнатни мѣста въ България, не е останжло незабѣлѣжено, че у насъ въ България има твърдѣ много необработени земи. Причината на това явление авторътъ намира въ рѣдкото население на България и въ това, че стопанитѣ на земитѣ нерасполагатъ съ достатъчни сили за обработваньето имъ.

Въ свързка съ това Г-нъ Маутнеръ посочва на негативния резултатъ отъ закона за прѣселенцитѣ: въпрѣки облагитѣ, които дава този законъ, пáкъ прѣселяваньето и настаняваньето не е вземало и не взима оня размѣръ, какъвто виждаме например въ Сърбия. Причината на този негативенъ резултатъ авторътъ намира въ селското ни население, което негодувало, като виждало, че чужди хора завзематъ български земи, и мислело, че съ това неговитѣ интереси ще пострадатъ.

Авторътъ се коснува и до *„задругата“* (семейна община), но въ това отношение той допуща една неточность, като твърди, че тази задруга или пó-правилно семейна община „нѣмала основание въ законитѣ“, когато напротивъ нашето законодателство е узаконило семейната община, и указание за това се намира въ закона за настойничеството (обнародванъ въ „Държавенъ Вѣстникъ“ отъ 24-и Мартъ 1890 година, брой 67, въ забѣлѣжката къмъ чл. 14).

Слѣдъ това авторътъ прѣминава къмъ *геологическото* описание на обработенитѣ пространства и подкрѣпя своитѣ наблюдения и изслѣдвания съ една исчерпателна геологическа таблица.

Като говори за *економическата система* на България, авторътъ константирва, че въ повечето мѣста се слѣдвала простата троеполна система, а на твърдѣ малко мѣста култивирали земитѣ по промѣнливата система. Въ обработваньето на земитѣ се срещалъ упоритъ консерватизъмъ у селянитѣ и една антипатия противъ всѣко интензивно обработване, а особенно противъ машинитѣ. Въ това отношение твърдѣ малко помагало насърдчението отъ страна на правителството и направенитѣ отъ неговитѣ пратеници опити. Обаче, авторътъ е убѣденъ, че свършившитѣ правителственнитѣ земледѣлски училища домакини ще упражняватъ благодѣтелно влияние върху населението и ще приучжтъ послѣдното на модерното култивиранье земитѣ и лозята: и до сега вече могло да се каже, че Садовското и Руссенското землѣдѣлски училища сж въспитали отлични домакини.

Примитивностьта на обработваньето земитѣ отивала до тамъ, щото земитѣ и не се оржтъ добрѣ, а се употрѣбяватъ съвършенно негодни за тази цѣль дървени плугове; а гдѣто употрѣбяватъ желѣзни плугове и други землѣдѣлски орждия, тамъ пъкъ се указва друго прѣпятствие и неудобство: нѣма вѣщи мастори, които да ги поправятъ, когато се развалятъ!

Споредъ мнѣнието на автора, необработваньето на празднитѣ земи въ България има едно особенно врѣдително послѣдствие за самитѣ обработени земи, т. е. дава възможность, щото най-голѣмиятъ врагъ на земледѣлието: *инсектътъ*, който се развилъ въ останжлитѣ отъ русско-турската война необработени земи, *да се увира и въ посѣ-*

витѣ и да унищожава сѣидбитѣ. Този инсектъ именно се хранелъ отъ нарастнѫлата на празднитѣ земи трѣва, а слѣдъ покосяваньето на послѣдната, като нѣмалъ вече отъ какво да се храни, хвърлялъ се върху житото.

Като цѣръ противъ това опустошение авторътъ прѣпорѫчва незабавното обработванье на празднитѣ земи, и то прѣзъ есеньта, или изгарянието на заразената трѣва.

Сѫщо появяваньето на такъво множество *полски мишки,* каквито се намиратъ изъ българскитѣ ниви, споредъ автора, било послѣдствие отъ лошото разораванье на земята.

Авторътъ доста подробно описва *изнасяньето на хранитѣ* и другитѣ полски произведении изъ България. Сѫщо така специялно говори за *индустриялнитѣ растения* въобще и за търговията, която се върши съ тѣхъ. По този прѣдметъ авторътъ, като описва въспроизвежданьето на *розовото масло*, съ съжаление забѣлѣжва, че една отъ главнитѣ причини, гдѣто тази индустрия въ Старо-Загорското окрѫжие отпадала, била, че тамкашното население е бѣдно и принудено да се обръща къмъ лихвари, а послѣднитѣ по единъ непростителенъ начинъ експлоатирали населението, т. е. давали пари и то — ужъ — безъ лихва, но подъ условие щото розовата беридба да имъ се продадѣла, съ 2% или 3% по евтино. отъ колкото на другитѣ търговци! Въ заключение авторътъ се произнася така: „Навѣрно голѣмо благодѣяние би направили околийскитѣ началници ако вземехѫ най-строги мѣрки противъ тоя грабежъ“ (стр. 16).

На нашето *винарство* посвещава авторътъ цѣли петь страници, като не изоставя и най-малкитѣ подробности по развитието на винарството у насъ и културата на лозята. Разбира се, и тукъ авторътъ обяснява казаното съ статистически свѣдения и подробни таблици. Особенно похвалява той Садовското землedѣлско училище и Видинската образцова изба. Изобщо, обаче, липсвала една добра манипулация на вината, а пъкъ българското вино било качественно тъй прѣвъсходно, щото голѣмата му часть се изнасяла въ Франция и слѣдъ потрѣбната манипулация се връщала като „истинско“ бордоско вино.

Въ свързка съ този прѣдметъ авторътъ говори и за мѣркитѣ, които правителството още отъ 1883 година насамъ е вземало за истрѣбление на филоксерата.[1])

Като се говори за *градинарството*, констатирва се, че то не стояло на такъва висока степень, както би си въобразили въ странство, понеже е извѣстно, че най-вѣщитѣ и най-ревностнитѣ градинари въ странство сѫ българскитѣ. Причината за това била, че въ самата България консумацията на пó-благороднитѣ зеленчуци е твърдѣ слаба, та липсвало срѣдство за насърдчение.

Пó на пространно описва авторътъ *овощната производителность,* като забѣлѣжва между друго, че една трета часть отъ ябълкитѣ, които произвежда Кюстендилското окрѫжие, консумиралъ гр. София.

---

[1]) Както е извѣстно, инициятивата по тѣзи мѣрки се дължи на бившия началникъ на отдѣлението въ Мин. на Фин., Г-нъ Мих. Георгиевъ.

Много пространно се занимава авторътъ и съ *горското стопанство*, като се простира и по правителственния *надзоръ* надъ горитѣ, и придружава казаното съ една обяснителна таблица. Авторътъ намира, че числото на горскитѣ нагледници и други служащи, въ сравнение съ пространството на горитѣ, било твърдѣ малко. На единъ горски нагледникъ се падали 30—40,000 уврата!

Относително начина за наказваньето нарушенията на закона за горитѣ, Г-нъ Маутнеръ пада въ една неточность. Той, види се, като е ималъ прѣдъ себе стария законъ за горитѣ отъ 1883 год., твърди, че както за нарушения закона за патентитѣ, така сѫщо и за горскитѣ нарушения наказанията опредѣляли не административнитѣ власти, а сѫдилищата, вслѣдствие на което се забавяло наказаньето на виновницитѣ; — когато напротивъ споредъ законитѣ за патентитѣ и горитѣ първата инстанция е административната власть (надлежниятъ окрѫженъ управитель, респ. околийски началникъ), която опредѣля наказанието по нарушенията на тия закони на основание съставения отъ финансовия чиновникъ (респ. горски стражарь) актъ, безъ никаква намѣса на сѫдилищата. Наистина, постановленията на окрѫжнитѣ управители подлежѫтъ на въззивъ прѣдъ надлежния окрѫженъ сѫдъ, нъ това не значи, че само сѫдилищата опредѣляли наказанията, защото ако осѫдениятъ не аппелира постановлението на окрѫжния управитель, то постановлението си оставя въ сила, значи административното наказание се испълнява.

При описваньето манипулацията на горитѣ авторътъ е направилъ и друго упущение, като относително реда за изсичаньето на горитѣ се позовава на распорежданията на отмѣнения законъ отъ 1883 година. Авторътъ, види се, нѣма извѣстие за новия и въ всѣко отношение пó-строгъ и пó-практиченъ законъ за горитѣ отъ 1890 година. Най-послѣ грѣшката е тукъ у лицето, което е дало на автора тия свѣдѣния. Отъ тази грѣшка произлиза и горнето неточно свѣдение за наказанията по закона за горитѣ.

На стр. 27 и 28 Г-нъ Маутнеръ, като говори за качеството на *строителния дървенъ материялъ,* дохожда въ едно — може би — случайно противурѣчие, а именно на стр. 27 алинея послѣдна той утвърждава, че при всичко, че въ България има доста гори, пакъ пó-голѣмата часть на строителниятъ дървенъ материялъ се внасяла отъ Австро-Унгария и Ромъния за това, защото качеството на чуждестранниятъ дървенъ материялъ било пó-добро, пó-сухо и пó-яко отъ българскиятъ материялъ; а веднага слѣдъ това, на 28 стр. се казва, че австро-унгарската търговия съ дървенъ строителенъ материялъ не ще може вече дълго врѣме да издържи конкурренция съ българския материялъ, защото послѣдниятъ не ще бѫде качественно пó-лошавъ отъ австро-унгарския, а при това е и пó-евтинъ.

За допълнение на тази глава авторътъ описва вкратцѣ и *рибо-ловството, лова, българската флора, търговията и ветеринарнитѣ мѣрки на правителството* и констатирва напрѣдъка, който е постигнѫтъ въ послѣдно отношение, особенно съ това, че почти на всичкитѣ ветеринарни постове били назначени поляци отъ Галиция, на

дѣятелностьта на които се дължало, че въ нѣколко мѣста въ България ветеринарния катастеръ се води така, както въ Галиция.

За числото на овцетѣ, козитѣ и свиньетѣ авторътъ прилага едно статистическо извлѣчение. Сѫщо има приложена при съотвѣтствующия отдѣлъ една таблица, която посочва, въ кои окрѫзи и колко жители се занимаватъ съ горско стопанство, риболовство и ловъ.

Прѣминаваме на втората часть отъ съчинението.

II.

Тая *втора часть* не е нищо друго, освѣнъ *сравнителна статистика* на българското *земледѣлско и въобще полско-домакинско състояние и на земледѣлската производителна сила.* Тукъ авторътъ сравнява горнитѣ моменти както съ съотвѣтствующитѣ статистически данни на другитѣ европейски държави, така сѫщо и съ ония на отдѣлнитѣ български окрѫзи помежду имъ и на основание такива подробни сравнения като вѣщо лице по домакински въпроси, прави своето заключение и го излага въ края на по̀-главнитѣ статистически таблици. Въ това отношение авторътъ се простира и върху *скотоводството,* като спомагателно срѣдство на земледѣлието.

На основание своитѣ наблюдения, черпени на самото мѣсто, авторътъ констатирва процъвтяваньето на Българското княжество, което, освѣнъ на богатствата на самата природа, се длъжало най-вече на *стрѣмлението на българитѣ къмъ напрѣдъка*, забѣлѣженъ отъ освобождението насамъ, и на различнитѣ мѣрки на правителството, които то непрѣкъснѫто зима, за да подобри всичкитѣ отрасли на земледѣлието.

Слѣдъ направенитѣ сравнения съ европейскитѣ държави, авторътъ дохожда до заключение, че, що се касае до *количеството на хранитѣ,* въ сравнение съ населението, България завзема второ мѣсто между европейскитѣ държави, а по отношение специялно къмъ *житото, първо мѣсто.* Производителностьта на храната въ нѣкои окрѫзи на Сѣверна България (Разградско, Силистренско и Варненско) надминувала даже оная на Дания. Обаче авторътъ веднага прибавя, че това сравнение не трѣбвало да се разбира така, като че по отношение на полско-домакинската производителность, България стояла на първо мѣсто, тъй като въ това отношение първенството принадлежало на Белгия, Франция, Англия и пр.

Въ по̀-нататъшнитѣ си сравнителни студии авторътъ констатирва, че относително числото на *говедата* между европейскитѣ държави България стои на трето мѣсто, относително овцетѣ на първо, а относително свиньетѣ на седмо мѣсто.

Слѣдъ като прави и въ това отношение нуждиитѣ сравнения между българскитѣ окрѫзи, авторътъ забѣлѣжва, че до когато по отношение на полското домакинство тия окрѫзи сѫ първостепенни, по отношение на скотоводството сѫщитѣ окрѫзи, напримѣръ Силистренскиятъ, Руссенскиятъ, Разградскиятъ и пр., ставатъ второстепенни. Авторътъ не може да опредѣли причинитѣ на това явление,

защото и до днесъ не се били намѣрили специялисти хора, които да изучжтъ общитѣ економически отношения на отдѣлнитѣ окржзи.

Като прави по́-нататъшни сравнения по отношение на *землед*ѣ*лието*, Г-нъ Маутнеръ на ржка съ статистически данни констатирва, че, що се отнася до землѣдѣлието, като такъво, сѣвернитѣ окржзи на Балкана били най-напрѣднжли, съ единственно исключение на Ловчанския окржгъ.

Въ заключение авторътъ намира, че най-богатитѣ окржзи сж онѣзи, които съ помощьта на естественнитѣ съобщителни срѣдства още отъ по́-рано сж били отворени за иностранната търговия. Особенно бързо напрѣдванье въ това отношение се забѣлѣжвало въ окржзитѣ, прѣзъ които минува *желѣзница*, сир. които чрѣзъ желѣзенъ пжтъ сж свързани съ морето и съ странство.

Най-послѣ авторътъ запознава читателитѣ съ *отдѣлнитѣ отчети по полско-домакинската производителность прѣзъ 1891 година* на всичкитѣ 23 окржзи въ България, като съставя на основание тия отчети и една сравнителна таблица, въ която относително полско-домакинската производителность сж сгрупирани всичкитѣ окржзи въ три категории: въ първата влизатъ Свищовскиятъ, Бургаскиятъ, Плѣвненскиятъ, Руссенскиятъ и Силистренскиятъ окржзи. Послѣдниятъ окржгъ на третята категория е Трънскиятъ.

Авторътъ свършва съ повторно припознаванье голѣмиятъ напрѣдъкъ, който България е направила въ културно отношение прѣзъ 14 годишната си свобода, и прибавя, че за този напрѣдъкъ сж спомогнжли *доброто гражданско и економическо устройство на страната* и грижата, която е положила и полага държавата за повдиганьето на землeдѣлието, отъ части по собственна, а отъ части по чужда инициятива, най послѣ распорежданията и мѣркитѣ, които правителството е взело за улеснението и подобрението износа на полскитѣ продукти.

* * *

Трудътъ на Г-на Маутнера, както се вижда отъ горнето извлѣчение, показва основателно и всестранно изучванье на главнитѣ въпроси и двигатели на агрикултурния ни животъ. Г-нъ Маутнеръ не е жалилъ ни трудъ, ни врѣме, да се запознае по-отъ близо съ домакинството на България, и се постаралъ да изложи прѣдъ своитѣ съотечественници всичкитѣ данни по-нагледно. Той не е написалъ само фрази, каквито често срещаме въ нѣкои иностранни извѣстия по нашето културно развитие, но съ математически и статистически данни на ржка засвидѣтелствува напрѣдъка на нашиятъ народъ отъ къмъ онази страна, която е най жизненна за нашето сжществувание, като при това не пропуща да указва и на *недостатъцитѣ*, които е забѣлѣжилъ. Трудътъ на Г-на Маутнера не е простъ отчетъ, както той скромно го нарича: той е едно порядочно съчинение, едно вѣрно огледало на нашето агрикултурно развитие, единъ сериозенъ и отличенъ трудъ, който заслужва всѣка похвала.

Прочее, като прѣпоржчваме най-горѣщо този трудъ и обръщаме вниманието на компетентнитѣ кржгове върху него, не можемъ и да не съжаляваме, че не е написанъ или поне прѣведенъ и на нѣкой другъ пó-достжпенъ за нашата публика езикъ; та за това поради важностьта на третиранитѣ отъ Г-на Маутнера въпроси, ние сме на мнѣние, че Министерството ще направи голѣма услуга на държавата и на интересующитѣ се за агрикултурното ни развитие кржгове, ако се распореди за *прѣвежданьето на български* скжпоцѣнниятъ трудъ на Г-на Маутнера. Това би изисквало и вѣжливостьта къмъ унгарския народъ, който въ послѣдно врѣме е показалъ толкова симпатии къмъ насъ. Нѣма съмнение, че на Г-на Маутнера, който впрочемъ не си е задържалъ правото за прѣвежданье, ще му бжде особенно драго да види своя трудъ прѣведенъ на български; а отъ друга страна не било би излишно да се умножи нашата не твърдѣ богата литература по тоя прѣдметъ съ такъвъ изященъ трудъ.

Дано нашата младежь, като узнае, съ какъвъ интересъ и съ какво признание слѣдьтъ въ странство нашето землѣдѣлско развитие, се заинтересува и тя не само за абстрактнитѣ науки и философии, но и за оная практична и реална наука, която ни запознава съ *основата на държавното благосъстояние:* съ *землѣдѣлието* въ всичкитѣ му фази и отрасли. „Beatus ille, qui procul negotiis, ut prisca gens mortalium, paterna rura bobus exercet suis, solutus omni foenore . . .“ казва Хораци.

София, 29 VII 1893.

Метузалемъ.

---

6. **За нашето изложение въ Пловдивъ.** Написалъ **С. Ж. Даковъ.** Съ рисунки въ текста. Отпечатъкъ изъ Календарътъ на Софийската Окржжна Комисия за 1893 год. София, Придворна печатница Б. Шимачекъ. 1893. Стр. 47 in 8°.

Нѣма напрѣдъкъ въ нищо безъ наука и опитность. Науката и опитностьта се добиватъ най-добрѣ чрезъ съвокупния трудъ на много хора. Минжхж се ония врѣмена, въ които сѣки работеше отдѣлно и криеше отъ другитѣ хора своитѣ изнамѣрвания и срѣдствата на своя напрѣдъкъ; минжхж се тия тъмни врѣмена, прѣзъ които глупавиятъ страхъ отъ конкуренция отлжчаваше хората едни отъ други и ги оставаше вѣчно сиромаси и невѣжи. Днесъ сѣко изнамѣрванье става общо достояние на човѣщината и служи за основа на нови изнамѣрвания и усъвършенствования, и по тоя начинъ човѣшкиятъ родъ върви съ бързи крачки къмъ образованието и къмъ пó-честитъ животъ. Распространението на наукитѣ и на резултатитѣ отъ направенитѣ опити се извършва чрѣзъ книгитѣ и списанията, а тъй сжщо и чрѣзъ *изложенията.* Особено изложенията сж станжли нѣщо като врѣменни училища, въ които публиката вижда нагледно напрѣдъка на наукитѣ и послѣдствията отъ тоя напрѣдъкъ. И понеже изучва-

нието на тия послѣдствия е единъ отъ факторитѣ на напрѣдъка на человѣчеството, изложенията се умножаватъ отъ година на година по́-вече. Днесъ има изложения на сичко, даже на хубави хора и на добрѣ хранени и здрави дѣца, и то не за просто любопитство или за смѣхъ, но защото, покрай изложенитѣ прѣдмети, се изучватъ и срѣдствата, които сѫ докарали тия резултати. Нѣма съмнѣние, че такава ще е била мисъльта на нашето Финансово Министерство, когато се то́ рѣшило да покани нашата работна класа на първото българско изложение. И наистина, можеше ли да има за тая наша класа по́-добро училище за своето освѣтление отъ едно българско изложение? Кое можеше да накара нашия българинъ да се труди по́-вече и да работи по́-добрѣ отъ труда и работата на други пакъ такъвъ българинъ като него, който е произвелъ нѣщо по́-хубаво, по́-съвършенно? Като се земе за основа тая мисъль на поменѫтото Министерство, критикитѣ на ония, които увѣрявахѫ, че изложението се правело много рано, че нашиятъ народъ нѣмалъ още какво да излага, падатъ отъ само себе си. Едно училище не се основава никога много рано; тъй сѫщо и простотата, несъвършенството на произведенията не сѫ едно зло; напротивъ, тѣ сѫ сѐ такъвъ добъръ урокъ, както и съвършеннитѣ и изящнитѣ произведения. Истина е, че слабото изучванье на отечеството ни, отъ една страна, и нашето народно самопрѣзрѣние, отъ друга, вдъхвахѫ голѣмъ страхъ за исхода на това изложение; истина е, тъй сѫщо, че малко бѣхѫ ония наши съотечественници, които вѣрвахѫ, че ще има съ какво да се напълнѭтъ павильонитѣ на изложението, но за това и радостьта имъ бѣше по́-голѣма, когато безбройнитѣ и хубавитѣ произведения на българския трудъ блѣснѫхѫ прѣдъ очитѣ имъ. Сички останѫхѫ очаровани отъ тия зародиши на народна индустрия и сички излизахѫ отъ Царь-Симеоновата градина съ вѣра въ бѫдѫщето наше индустриялно процъвтѣванье. Финансовото Министерство заслужва, наистина, похвала за инициятивата, която бѣше зело за това изложение, въпрѣки злата воля, която го окрѫжаваше отъ много страни; но не по́-малка похвала заслужватъ мѣстнитѣ комиссии, които съ възхищение и еднодушие рѫководехѫ и освѣтлявахѫ населението въ изработваньето и испращаньето на прѣдметитѣ за излаганье. Като се земе прѣдъ очи, че това изложение бѣше първото у насъ, че както Министерството, тъй и поменѫтитѣ комисии тогава за първи пѫть имахѫ случай да прѣдприемѫтъ една такава нова и огромна работа, длъжни сме да признаемъ, че единъ извънреденъ патриотизъмъ трѣбало и голѣма прѣданость къмъ дѣлото, за да се добиѭтъ такива похвални резултати. Трѣба тъй сѫщо да искажемъ увѣрението, че ще бѫдемъ честити да видимъ скоро и други изложения, и че тѣхнитѣ резултати ще бѫдѫтъ още по́-благотворни отъ ония на първото. Това първо изложение се удостои и съ единъ, колкото скроменъ, толкози и вѣщъ историкъ и живописецъ въ лицето на г-на Дацова. Ние трѣба да сме му за това особено признателни, че, ако не бѣше горѣпоменѫтиятъ неговъ трудецъ, това наше първо изложение щѣше да прѣмине безъ слѣда въ нашата книжнина и че неговитѣ бѫдѫщи

български историци щѣхѫ да бѫдѫтъ принудени да търсѭтъ за него свѣдѣния въ книжнината на сърбитѣ, на унгаритѣ, на германцитѣ. Поменѫтиятъ трудъ на г-на Дацова обаче не служи само да захване едно празно мѣсто въ нашата книжнина, той е въ сѫщото врѣме и една изящна популярна картина на това изложение. Малко сѫ ония наши млади и интелигентни българи, които иматъ дарбата да пишѫтъ за народа и които умѣѭтъ да боравѭтъ съ краскитѣ, които сѫ по вкуса на народната маса. По тая причина, ние отъ сърдце желаемъ распространението въ населението на това хубаво описание на нашето първо народно изложение.

П.

---

7. **Природа.** *Илюструванъ журналъ за наука, стопанство, ловъ и риболовство.* Излиза сѣки мѣсецъ, освѣнъ Юлий и Августъ. Редакторъ **Георги К. Христовичъ.** Прѣдплата: въ Княжество България, за година 4 лева; за странство, за година 5 лева. Печатница на Либералний клубъ въ София.

Гигантскиятъ напрѣдъкъ, безбройнитѣ и безцѣнни изнамѣрвания, които улесняватъ човѣшкия животъ, се длъжѫтъ на нѣколко естествоиспитатели, на нѣколко издирвачи въ оксана на природата, които дадохѫ правата посока на естественнитѣ науки и турихѫ непоклатната основа за изнамѣрванията, които днесь очудватъ човѣшкия умъ. Тия науки сѫ необходими не само за ония, които иматъ честолюбието да работѭтъ за образованието на человѣчеството, но и за сѣки скроменъ гражданинъ отдѣлно. Безъ знанието на естественнитѣ науки човѣкъ е като въ тъмнина посрѣдъ свѣтлата природа; не само че той има криви и суевѣрни понятия, напримѣръ, за свѣткавицата, за грьмътъ, за дъждътъ и прочее, но той непознава даже себе си и нѣма никакво вѣрно понятие за явленията, които вижда и осѣща, че ставатъ на сѣка минута въ него и по тѣлото му. Такова невѣжество не е позволено въ деветнадесетия вѣкъ, особено за новата генерация. По тая причина г-нъ Христовичъ е билъ много добрѣ вдъхновенъ, като е прѣдприелъ издаваньето на журнала си *Природа*, съ цѣль да распространява въ населението здрави понятия върху естественнитѣ науки. Г-нъ Христовичъ е далъ на журнала си и една втора цѣль, не по-малко важна и полезна: изучваньето природата и природнитѣ богатства въ Българското Княжество. Тъй щото, при теоретическата полза, която ще добиватъ читателитѣ на това списание, тѣ ще се освѣтляватъ и върху практическитѣ способи за ползуваньето отъ богатствата въ страната. До сега сѫ излѣзли четири книжки отъ казаното списание, и тѣхното интересно и разнообразно съдържание отговаря напълно на програмата на тоя журналъ. По изучваньето на българската фауна въ тия книжки има дванадесеть статии, които расправятъ за жерава, гяволицата, рисоветѣ, глухаритѣ, кокошкитѣ, пъдпъдъцитѣ, глиганитѣ, феникоптера, сърната, яребицитѣ и прочее. Тия статии, като описватъ живота на разнитѣ

тия птици и други животни, допиратъ се до тѣхната ловджийска важность, до тѣхната полезность или врѣдителность за земледѣлието, и прѣдизвикватъ въ интелигентнитѣ читатели желание къмъ изучванье и описванье на другитѣ животни и птици въ България. Добрѣ е описана рибарската наша индустрия покрай Черното море, покрай Дунава и другитѣ рѣки, и вѣрно сѫ исказани загубитѣ за страната отъ нашето нехайство къмъ тая търговия. Въ петь години ние сме изнесли 9 милиона лева въ странство за риба, — ние, които имаме отъ едната страна Черното море, отъ другата Дунава и въ вѫтрѣшностьта безбройни други потоци и рѣки като Марица, Тунджа, Янтра, Ломъ и прочее; ние, които би могли да хранимъ околнитѣ народи съ риба и да имаме доходъ отъ тая индустрия. Описано е добрѣ и искуственното въдение на рибата, и е дадена за примѣръ малката Швейцария, въ която умното управление е направило населението едно отъ най-честититѣ въ свѣтътъ. Обърнѫто е внимание върху нашитѣ гори, тѣхното гледанье и прочистянье. Тия статии влизатъ въ такива подробности, щото човѣкъ, който би пожелалъ да си посѣе и отгледа гора, може да ги земе за рѫководство. Не по-малко интересна е статията върху ролята на пчелитѣ въ оплодяваньето на растенията. Споредъ тая статия, ние трѣба да развъждаме пчели не само за тѣхния медъ и восъкъ, но и за да имаме земледѣлски растения въ по-голѣмо изобилие и въ по добро качество. Отъ горѣказаното нашитѣ читатели виждатъ, че *Природа* е наистина едно интересно и полезно списание, и че ние съ право можемъ да му пожелаемъ не само дълго сѫществуванье, но и уголѣмение. И наистина, добрѣ щѣше да бѫде, ако то излизаше по-често, напримѣръ, два пѫти въ месецъ, и ако съдържаше по-много статии. Неговата цѣна е толкова низка, щото и да се удвоеше, като се удвои и списанието, пакъ ще намира многобройни читатели. Може даже тогава и числото на послѣднитѣ да се уголѣми. У насъ, за безбройното число младежи, които излизатъ отъ училищата ни, безъ да усвоѭтъ добрѣ единъ страненъ езикъ, има твърдѣ малко книги и журнали, които да сѫ лесни за прочитъ, и чрѣзъ които да могѫтъ тѣ да слѣдватъ почнѫтото въ училището образование. По тая причина *Природа,* съ трудъ и постоянство на редакцията, ще може да замѣсти тоя чувствителенъ недостатъкъ. Ако се прѣдприеме това уголѣмение на списанието, добрѣ щѣше да е да се дадѣше по-голѣмъ просторъ на теоретическата часть на журнала. Отъ друга страна, още отъ сега щѣше да е пó-полезно, ако не се обръщаше такова подробно внимание на обстоятелствата, които прѣдшествуватъ расплодяваньето на животнитѣ, или поне ако се тѣ споменавахѫ пó-вече покрито тамъ, дѣто това споменаванье би било необходимо, като напримѣръ, въ статиитѣ по земледѣлската индустрия. Нашитѣ журнали и книги, па даже и политическитѣ ни вѣстници, щѣхѫ много да спечелѭтъ, поне нравственно, ако читателитѣ имъ можахѫ да ги внасятъ свободно въ семейството си и да ги оставатъ на расположение на дѣцата си отъ сѣка възрасть. Нека земемъ за примѣръ въ това отношение прѣбогатата литература за дѣцата на цивилизуванитѣ народи. Младенческата фантазия бива обикновенно

много буйна; да я отбива човѣкъ отъ тихия и полезния пѫть на класнитѣ прѣдмети и да я хвърля въ обятията на потайноститѣ на природата, то би значило да се спомогне за затжпяваньето на нейнитѣ стопани. Тия наши думи не се отнасятъ толкова къмъ списанието *Природа*, колкото къмъ други нѣкои прѣдставители на периодическия ни печатъ, които принасятъ голѣма врѣда на нашата младежь. Въ сѣки случай, въ това що се отнася до поменѫтия журналъ, ние си позволяваме повторно да го прѣпорѫчаме на интелигентната наша публика и да му пожелаемъ бързъ напрѣдъкъ.

Н.

---

8. **Завѣщанието на Сароглу прѣдъ Атинскитѣ Сѫдилища.** Отъ * * *. София, Държавна печатница, 1893 г. 256 стр.

Зафиръ Сароглу, родомъ отъ г. Русе, билъ отхраненъ и порасналъ въ Москва, гдѣто по наслѣдство отъ заможни сродници и съ личенъ трудъ небезплоденъ, билъ стигнѫлъ, въ имотно отношение, до едно доста завидно положение. По здравословни причини той остава Русия кждѣ 1860 год. и се прѣселва въ Атина, гдѣто, като се задомява, добиватъ му се три дѣца, отъ които останѫли послѣ, вслѣдствие на смърть, само двѣ т. е., една дъщеря и единъ синъ. Както въ Русия, тъй и въ Атина, Зафиръ Сароглу има присърдце родното си мѣсто, България. Той питае къмъ нея пламенна любовь, развита у него още въ дѣтинството му, отъ примѣра било на родителитѣ и роднинитѣ му, било на други родолюбиви Българи, заселени въ Москва. Подиръ освобождението на България, той посѣщава нѣколко пѫти г. Русе и жертвува тамъ пóвече отъ 40,000 лева за богоугодни и благотворителни дѣла. Но, освѣнъ това, той е рѣшенъ, много отъ пóпрѣди, да посвети подиръ смъртьта си, пóголѣмата часть отъ имуществото си за въ полза на отечеството, за България. Съ тази цѣль той съставя, споредъ дѣйствующитѣ въ Гърция закони, и като гръцки подданникъ, едно собственорѫчно завѣщание, което и депонирва при надлежния въ Атина нотариусъ. Споредъ това завѣщание 800,000 лева и нѣщо той оставя на двѣтѣ си дѣца съ майка имъ, а около два и половина милиона лева той завѣщава за България. Отъ това завѣщание собственорѫченъ прѣписъ, заедно съ други писма, той има грижата да испрати и до Русенския митрополитъ г. Григория, съ когото свързалъ тѣсно приятелство при прѣбиванието си въ г. Русе, и когото е билъ назначилъ и за испълнитель на завѣщанието, колкото се отанася то до България. Зафиръ Сароглу умира прѣзъ марта 1887 г. Отваря се, слѣдъ смъртьта му прѣдъ надлежния сѫдъ запечатаниятъ нотарияленъ вѫзелъ, въ който се нахождало вложеното, по установения редъ, отъ него въ тоя възелъ собственорѫчно завѣщание. Но изъ вѫзела излиза ненадѣйно не това сѫщото завѣщание, отъ което прѣписъ се намѣрва и у Руссенския митрополитъ, но друго едно, отъ нѣколко само реда състояще завѣщание, съ което всичко се оставя на дѣцатата, а на България — нищо-нищичко

и отъ което никакъвъ прѣписъ не се нахожда въ ржцѣтѣ на тоя митрополитъ, комуто покойниятъ е повѣрявалъ всичко, дору и домашнитѣ си тайни. Отъ тукъ и мисъль за подложностьта на прѣдставеното прѣдъ сжда завѣщание; а редъ факти идятъ наистина да усилятъ роденото подозрѣние, че истинското завѣщание на покойния Зафиръ Сароглу е било измъкнжто по прѣстжпенъ начинъ изъ запечатания вжзелъ и е било замѣстено съ друго, извършено по споразумѣние между майката на дѣцата и поменжтия нотариусъ. При тия обстоятелства Българското съкровище, като прѣдставитель на княжеството за завѣщаната въ негова полза сумма отъ около 2½ милиона лева, немогло да остане въ бездѣйствие. То завежда процесъ прѣдъ Атинскитѣ сждилища, нáй-напрѣдъ — углавенъ, за подложностьта на прѣдставеното завѣщание, а пó-послѣ и граждански за исканье просто, съ силата на истинското завѣщание, казаната сумма. Дълга и упорита е била сждебната борба и прѣдъ единия, и прѣдъ другия сждъ. Но, тъй или инакъ, Българското съкровище изгубва окончателно процесса, въпрѣки очевиднитѣ признаци за подложностьта на завѣщанието и въпрѣки силнитѣ доказателства, че двѣтѣ трети отъ оставеното имущество трѣбва да се дадятъ на България, каквато е била послѣдньата воля на завѣщателя.

Това е съдържанието на обозначената тукъ книга. Но това съдържание, тъй скратено изказано тука, е развито надълго въ всичкитѣ необходими за разбиранье работата подробности и е изложено съ авторитетно перо, тъй систематически, тъй научно и тъй вѣщо, щото, безъ никакво прѣувеличение, смѣло може да се каже, че тази книга е отъ рѣдкитѣ у насъ пó-нови съчинения, па речи и едничкото съчинение по своя родъ въ нашата млада юридическа литература. Покрай главния въпросъ за участьта на Сароглувото завѣщание, тя запознава още читателя и съ грьцкото законодателство относително до завѣщанията въобще и до наслѣдството отчасти. За пълното разбиранье на нѣкои прѣведени рѣшения или и текстове отъ римското право изисква се, наистина, тукъ тамѣ едно пó-напрегнжто внимание, но това е свързано съ извѣстнитѣ свойства на сждебния езикъ. Изобщо, книгата е отъ всѣка страна единъ важенъ вносъ въ нашата литература и заслужва всѣка прѣпоржка. Извѣстно е вече, че авторътъ на това хубаво съчинение е г. М. Д. Балабановъ.

П.

Общо съдържание на VIII-то годишно течение.

Книжка XXXVII, XXXVIII.

Стр.

Книжка XXXIX.

Книжка XLI и XLII.

По́-забѣлѣжни погрѣшки.

Стр.	999	*редъ:*	2	отъ	горѣ	*намѣсто:*	Гулабчѣв.	*чети:*	Гулабчѣв. 1891.
„	1001	„	20	„	„	„	дервитъ“	„	дервишъ“
„	1003	„	6	„	„	„	седемъ	„	единадесеть
„	1003	„	13	„	„	„	*Райка,*	„	*Райна Поповича,*
„	1004	„	6	„	„	„	*Колковъ,*	„	*Конковъ,*
„	1004	„	12	„	„	„	Колони	„	Колони
„	1008	„	21	отъ	долу	„	и проч.	„	Д-ръ С. Ивановъ, Б. Нешовъ и пр.
„	1013	„	10	„	„	„	те	„	че
„	1019	„	12	„	„	„	които	„	като
„	1020	„	10	отъ	горѣ	„	**Полско-**	„	**Селско-**
„	1025	„	9	„	„	„	*полско-*	„	*селско-*
„	1025	„	13	отъ	долу	„	полско-	„	селско-
„	1025	„	4	„	„	„	полското	„	селското
„	1026	„	15	отъ	горѣ	„	*полско-*	„	*селско-*
„	1026	„	18	„	„	„	полско-	„	селско-
„	1027	„	23	„	„	„	Хораци.	„	Хораций.

Пó малко отъ 20.

Отъ 50. до 60. души.

Повече отъ 60 души.

I.

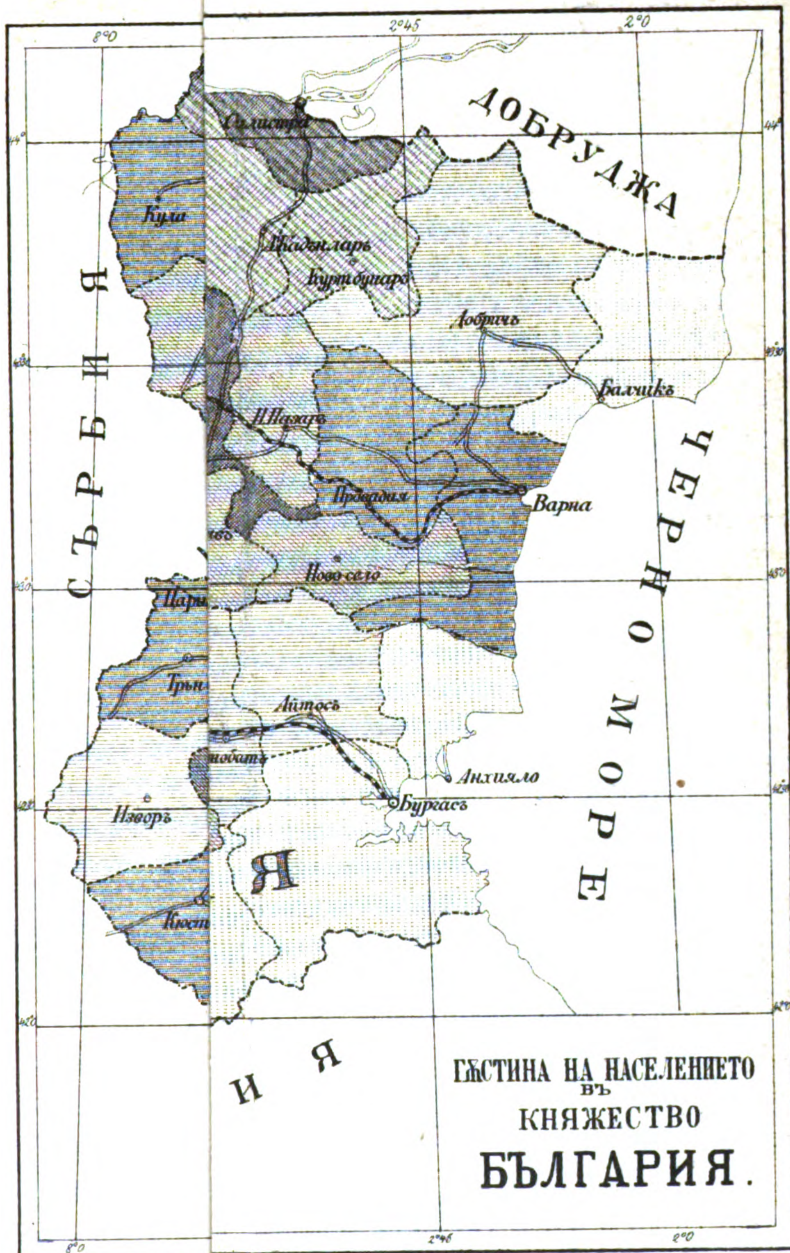

ГЪСТИНА НА НАСЕЛЕНИЕТО въ КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ.

Къмъ Периодич. Списани

Лит. Държ. Печатница въ София.

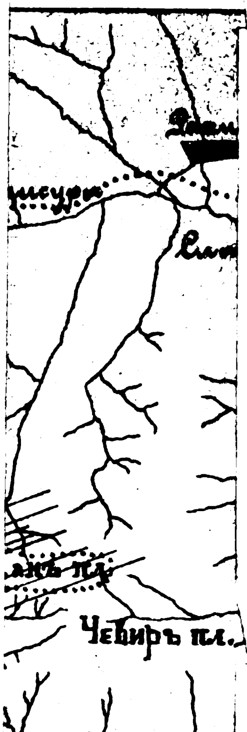
Чебиръ пл.

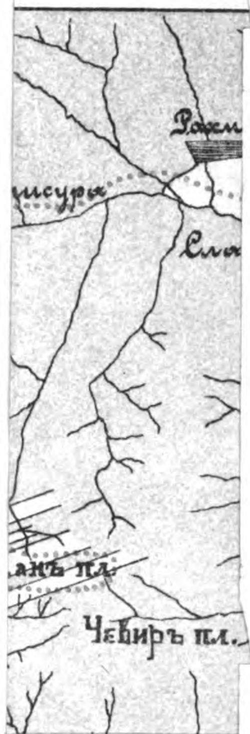
Рожи
...исуры
Сли
...анъ пл.
Чевиръ пл.